ματα, εἶθ' οὕτως κοινῇ δικῶσαι τὰς τῶν πεπολιτευμένων ὑβρίνας. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ θεῖος εἶπεν ἀπόστολος. πάντες γάρ φησι φανερωθησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπράξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν. σοφωδὰ γὰρ λέγει καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ, ὅτι σὺ ἀποδώσεις ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ, Πυθαγόρας μὲν οὖν τὰς μετενσωματώσεις ἐμυθολόγησε τῶν ψυχῶν, οὐκ εἰς ἀλόγων σώματα μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς φυτὰ μεταβάλλειν ταύτας εἰπών. ἠκολούθησε δ' οὕτω πως καὶ ὁ Πλάτων τοῖς δε τοῖς μύθοις. ἐντεῦθεν ὁ Μάνης, καὶ πρὸ τούτου, ὁ τῶν καλουμένων Γνωστικῶν δυσεβὴς ὁρμαθός, τὰς ἀφορμὰς εἰληφότες, οὕτω ἔφασαν εἰκάζειν κόλασιν. οἱ δὲ παμμίαροι, Καρποκράτης, καὶ Ἐπιφάνης, καὶ Γεώδικος, καὶ οἱ Καϊνοί, τὸν συῶδη βίον νομοθετοῦντες, εἶπον εἰς σώματα μεταπέμπεσθαι τὰς ψυχάς, ὥστε διὰ λαγνείας, καὶ πάσης ἀκολασίας, τῶν κοσμοποιῶν ἀγγέλων ἕκαστον θεραπεῦσαι. ἡ δὲ τῶν εὐσεβῶν ἐκκλησία τούτοις μὲν καὶ τοιούτοις μύθοις μυσάττεται, τοῖς δὲ θείοις ἑπομένη λόγοις, ἀνίστασθαι πιστεύει τὰ σώματα, καὶ σὺν τούτοις κρίνεσθαι τὰς ψυχάς, καὶ τοὺς μὲν κακίᾳ συνεζηκότας κολάζεσθαι, τοὺς δὲ ἀρετῆς περιποιησαμένους τυγχάνειν τῶν ἀναρρήσεων.

A pora, deinde vt gestorum in vita rationem vnà reddant. Hoc enim diuinus quoque dicit Apostolus. *Omnes*, inquit, *stabimus ante tribunal Christi, vt referat vnusquisque ea quæ gessit per corpus, siue bonum, siue malum.* 2. Cor. 5. His porrò consentanea dicit & beatus Dauid, *Quoniam tu reddes vnicuique secundùm opera sua.* Psal. 61. Pythagoras ergo animarum in corpora transitus fabulatus est, dicens eas non solùm in corpora brutorum, sed etiam in arbores transire. & hanc fabulam nescio quo pacto secutus est Plato. Hinc Manes, & ante hunc impia B Gnosticorum quos vocant caterua, occasionem sumentes, hoc supplicium esse dixerunt. Scelerati autem Carpocrates, & Epiphanes, & Prodicus, & Caieni, suillam planè vitam instituentes, ideò animas in corpora transmitti dixerunt, vt per libidinem, omnémque intemperantiam, vnumquemque mundi conditorum Angelorum demererentur. Piorum autem Ecclesia has & similes fabulas execratur: diuinis autem eloquiis obsequens, credit corpora resurgere, & cum his iudicari animas, C & eos qui vitiosè vixerint puniri, qui virtutis studiosi fuerint promissa præmia consequi.

ΠΕΡΙ ΕΠΑΓΓΕΛΙΩΝ. κά.

ΕΠΗΓΓΕΙΛΑΤΟ δὲ δώσειν ὁ μεγαλόδωρος, ὀπτήκιρον μὲν οὐδὲν οὐδὲ παρόδιμον, αἰώνιον δὲ ἀπόλαυσιν τῶν ἀγαθῶν· ἃ γὰρ κατὰ τὸν Κηρίνθου, καὶ τὸν ἐκείνῳ ὁμόφυλον, ὀπτίμος ἔσται τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἡ βασιλεία, ἃ χρόνῳ περιγεγραμμένη ῥητῶς. ἐκεῖνοι γὰρ φαντάζεσθωσαν τὸν χιλίων ἐτῶν τὸν περίοδον, καὶ τὸν φηγολιθίνῳ χλιδῶ, καὶ τὰς ἄλλας ἡδυπαθείας, καὶ πρὸς τούτοις τὰς θυσίας, καὶ τὰς Ἰουδαϊκὰς πανηγύρεις. ἡμεῖς γὰρ τὸν ἀγήρω περιμένομεν βιοτήν. ὅτοι γάρ, φησὶν ὁ κύριος, ἀναστήσονται εἰς ζωὴν αἰώνιον, καὶ ὅτοι εἰς κόλασιν καὶ αἰσχύνην αἰώνιον. καὶ πάλιν, δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου. καὶ, μακάριοι οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ, μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, ὅτι αὐτῶν ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. καὶ τοῖς θείοις δὲ ἀποστόλοις κηρύττουσι λέ-

DE PROMISSIONIBVS. XXI.

PROMISIT autem munificus donator, nihil caducum aut temporaneum, sed æternorum bonorum fruitionem. Non enim secundùm Cerinthi, & similium eius hæresim, terrenum erit Dei & Seruatoris nostri regnum, non certo tempore circumscriptum. Fingant illi sibi mille annorum curriculum, & in- D terituras delicias, & alias voluptates, ac prætereà sacrificia & Iudaicas solemnitates. Nos expertem senij vitam expectamus. *Hi enim*, inquit Dominus, *resurgent in vitam æternam, hi verò in supplicium & ignominiam sempiternam.* Et rursus, *Venite benedicti patris mei, hæredes estote parati vobis regni ante constitutionem mundi.* & Matth. 25. *Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* & Matth. 5. *Beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam, quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Et diuinis Apostolis prædicantibus di-

cere præcepit, *Appropinquauit regnum* Luc. 10. *cælorum.* Et alio loco eis dixit, *Cùm exaltatus fuero de terra, omnia traham* Ioan. 12. *ad meipsum.* Et rursus, *Multæ sunt* Ioan. 14. *mansiones apud patrem meum. Sin minùs, dixissem vobis quia vado, & parabo vobis locum.* Et iterùm, *Veniam,* Ibid. *& accipiam vos ad meipsum, vt vbi ego* Ioan. 6. *sum, sitis & vos.* Et rursus, *Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam.* Patrem quoque alloquens sic dixit, *Pater,* Ioan. 17. *quos dedisti mihi, volo vt vbi ego sum, & illi sint mecum, vt videant claritatem meam, quam dedisti mihi, quia dilexisti me ante constitutionem mundi.* Quæ cùm didicisset diuinus Apostolus dicebat, *Rapiemur in nubibus in* 1. Thess. 4. *occursum Domini, & ita semper cum Domino erimus.* 2. Tim. 2. Et rursus, *Fidelis sermo. nam si commortui sumus & conuiuemus, si sustinebimus & conregnabimus.* Et ad Rom. 5. Romanos scribens ait, *Si vnius delicto mors regnauit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes in vita regnabunt per vnum Iesum Christum.* Et 2. Cor. 4. iterùm, *Quod enim in præsenti est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur. Quæ enim videntur temporalia sunt, quæ autem non videntur æterna sunt.* Bonorum autem colophon est, quòd immunis sit à peccato vita promissa. Cùm enim resurgant corpora immortalia, & animarum immutabilitatem adipiscantur, nullus de cetero locus erit peccato. Sublato autem peccato, & diabolo cum dæmonibus gehennæ tradito, cessabunt etiam labores certaminum, & succumbendi metus, & sollicitudo de victoria. Vita autem iucunda & tristitiæ expers dabitur iis qui digni erunt, & luce fruentur intellectuali & diuina, vel ipsi potiùs fient lu- Matth. 13. minosi. *Tunc enim*, ait Dominus, *fulgebunt iusti sicut sol.*

DE SECVNDO DEI ET Seruatoris nostri aduentu. XXII.

ERVNT autem hæc post secundum Seruatoris nostri aduentum. Sic enim Apostolis promisit, *Reuertor, & venio ad vos.* Et rur-

A γὴν ἐκέλευσεν, ἤγγικεν ἡ βασιλεία τ οὐρανῶν. καὶ ἑτέρωθι πρὸς αὐτοὺς εἴρηκεν· ὅταν ὑψωθῶ ἐκ τ γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν· καὶ αὖθις, πολλαὶ μοναὶ παρὰ τῷ πατρί μου· εἰ δὲ μήγε, εἶπον ἂν ὑμῖν ὅτι πορεύομαι καὶ ἑτοιμάσω τόπον ὑμῖν. καὶ πάλιν, ἐλεύσομαι, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν, ἵν' ὅπου ἐγώ εἰμι, ἦτε καὶ ὑμεῖς. καὶ πάλιν, ὁ ἐσθίων μου τ σάρκα, καὶ πίνων μου τ αἷμα ἔχει ζωὴν αἰώνιον. καὶ μήν τοι, καὶ πρὸς τ πατέρα δεηλεγήμενος, οὕτως ἔφη· πάτερ οὓς ἔδωκάς μοι, θέλω ἵν' ὅπου ἐγώ εἰμι, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, ἵνα θεωρῶσι τ δόξαν τ ἐμὴν ἣν ἔδωκάς μοι, ὅτι ἠγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. Ταῦτα μεμαθηκὼς ὁ θεῖος ἀπόστολος, ἔλεγεν· ἁρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τ κυρίου, καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα. καὶ πάλιν, πιστὸς ὁ λόγος, εἰ γὰρ συναπεθάνομεν, καὶ συζήσομεν, εἰ ὑπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν. καὶ Ρωμαίοις γε ὑποτιθέμενος ἔφη· εἰ τῷ τ ἑνὸς παραπτώματι ὁ θάνατος ἐβασίλευσε διὰ τ ἑνός, πολλῷ μᾶλλον οἱ τ περισσείαν τ χάριτος, καὶ τ δωρεᾶς, καὶ τ δικαιοσύνης λαμβάνοντες, ἐν ζωῇ βασιλεύσουσι διὰ τ ἑνὸς Ἰησοῦ

B Χριστοῦ. καὶ πάλιν, ὃ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρὸν τ θλίψεως ἡμῶν, καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν αἰώνιον βάρος δόξης κατεργάζεται ἡμῖν, μὴ σκοπούντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα. τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. ὁ δὴ τ ἀγαθῶν κολοφὼν, τὸ ἀμέτοχον ἁμαρτίας ἐλεύθερόν τε καὶ τ ἐπηγλαϊσμένην ζωήν. ἀφθάρτων γὰρ τ σωμάτων ἀνισαμένων, καὶ τ ψυχῶν τὸ ἀτρεπτον δεχομένων, οὐδεμίαν λοιπὸν ἕξει χώραν ἡ ἁμαρτία. τ δὲ ἁμαρτίας ἐκποδὼν γενομένης, καὶ τοῦ διαβόλου μετ τ δαιμόνων τῇ γεέννῃ παραδοθέντος, παυήσονται καὶ τὼ ἀγώνων οἱ πόνοι, καὶ τ ἥττης ὁ δέος, καὶ

D ἡ περὶ τ νίκης φροντίς. ἄλυπος δὲ βίος καὶ ἡμέρας τοῖς ἀξίοις δοθήσεται, καὶ φωτὸς ἀπολαύσουσι νοεροῦ τε καὶ θείου, μᾶλλον δὲ αὐτοὶ φωτοειδεῖς γενήσονται. τότε γάρ φησιν ὁ κύριος ἐκλάμψουσιν οἱ δίκαιοι ὡς ὁ ἥλιος.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΔΕΥΤΕΡΑΣ ΤΟΥ θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείας. κδ'.

ΕΣΤΑΙ δὲ ταῦτα μετ τ δευτέραν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν. οὕτω γὰρ καὶ τοῖς ἀποστόλοις ὑπέσχετο, ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς. καὶ αὖ-

θης, πάλιν ἐλεύσομαι πρὸς ὑμᾶς, καὶ παραλήψομαι ὑμᾶς πρὸς ἐμαυτόν. καὶ ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ, ὁπόταν ἴδητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐπὶ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, καὶ πάντες οἱ ἅγιοι ἄγγελοι μετ' αὐτοῦ. τότε καθίσει ἐπὶ θρόνου δόξης αὐτοῦ, καὶ συναχθήσεται ἔμπροσθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ἔθνη, καὶ ἀφορίσει αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων, ὡσπερ ὁ ποιμὴν ἀφορίζει τὰ πρόβατα ἀπὸ τῶν ἐρίφων, καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, τὰ δὲ ἐρίφια ἐξ ἀριστερῶν. Τοῦτον δὲ αὐτοῦ τὸν ἐπιφάνειαν καὶ ὁ θεῖος ἐθεάσατο Δανιὴλ· ἐθεώρουν φησὶν ἕως οὗ θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ ὁ παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθισε. τὸ ἔνδυμα αὐτοῦ λευκὸν ὡσεὶ χιών, καὶ ἡ θρὶξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρόν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλὸξ πυρός, οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον, ποταμὸς πυρὸς πορευόμενος εἵλκυεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ. χίλιαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μυριὰς μυριάδες παρειστήκεισαν αὐτῷ. κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβλοι ἠνεῴχθησαν. καὶ ἰδοὺ ὅτι τὸν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ἤρχετο ὡς υἱὸς ἀνθρώπου, καὶ ἕως τοῦ παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασε, καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ βασιλεία. ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς τὸν αἰῶνα ἔσται. καὶ μετεστάθη ἡ ἀρχὴ τῶν θηρίων, καὶ ἐδόθη ἡ βασιλεία ἁγίοις ὑψίστου. τοσαύτη συμφωνία τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρυγμάτων, καὶ τῶν προφητικῶν θεσπισμάτων. ἑνὸς γὰρ θεοῦ ταῦτα καὶ ἕνα τὰ λόγια. περὶ τούτου τοῦ πυρὸς καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης φησί· τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; καὶ ἐν τῷ τέλει τῆς προφητείας φησίν, ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ αὐτῶν οὐ σβεσθήσεται. Ταύτῃ καὶ ὁ θεῖος Δαβὶδ προφητεύων τὴν ἐπιφάνειαν, ἔφη· Θεὸς θεῶν κύριος ἐλάλησε, καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. ἀπὸ ἀνατολῶν ἡλίου μέχρι δυσμῶν, ἐκ Σιὼν ἡ εὐπρέπεια τῆς ὡραιότητος αὐτοῦ. ὁ θεὸς ἐμφανῶς ἥξει, ὁ θεὸς ἡμῶν, καὶ οὐ σιωπήσεται. πῦρ ἐνώπιον αὐτοῦ καυθήσεται, καὶ κύκλῳ αὐτοῦ καταιγὶς σφοδρά. καὶ ἐν ἑτέρῳ δὲ ψαλμῷ· νεφέλη καὶ γνόφος κύκλῳ αὐτοῦ, δικαιοσύνη καὶ κρῖμα κατόρθωσις τοῦ θρόνου αὐτοῦ. πῦρ ἐναντίον αὐτοῦ προπορεύσεται, καὶ φλογιεῖ κύκλῳ τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ. καὶ πάλιν· ὅτι ἦλθε κρῖναι τὴν γῆν, κρῖναι τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ, καὶ λαοὺς ἐν εὐθύτητι. καὶ ὀψὲ Μαλαχίου τοῦ προφήτου αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων θεός· ἰδοὺ ἐγὼ ἀποστέλλω ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην, ἵνα μὴ ἐλθὼν παίξω τὴν γῆν ἄρδην. καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος τῷ μακαρίῳ Τίτῳ γράφων, τὴν προτέραν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν καὶ τὸν δοῦ-

A sus, *Veniam ad vos, & accipiam vos ad meipsum.* Et alio loco, *Tunc videbitis filium hominis venientem in nubibus cæli in gloria sua, & omnes sancti Angeli cum ipso. Tunc sedebit in throno gloriæ suæ, & congregabuntur ante ipsum omnes gentes, & separabit illos ab inuicem, sicut pastor separat oues ab hœdis, & statuet quidem oues à dextris suis, hœdos autem à sinistris.* Hunc autem eius aduentum diuinus quoque Daniel conspexit. *Aspiciebam,* inquit, *donec throni positi sunt, & antiquus dierum sedit. vestimentum eius candidum quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flammæ ignis, rotæ eius ignis accensus, fluuius igneus rapidúsque egrediebatur ante ipsum. Millia millium ministrabant ipsi, & decies millies centena millia assistebant ipsi. Iudicium sedit, & libri aperti sunt. Et ecce in nubibus cæli quasi filius hominis veniebat, & vsque ad antiquum dierum peruenit, & dedit illi potestatem & regnum. Potestas eius potestas æterna, & regnum eius quod non corrumpitur. Et translatum est imperium bestiarum, & datum regnum sanctis Altissimi.* Tanta est concordia prædicationis Euangelicæ, & propheticarum prædictionum. Vnius quippe Dei sunt hæc & illa oracula. De hoc igne loquitur etiam Esaias propheta. *Quis annuntiabit vobis locum æternum?* Et in fine prophetiæ ait, *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Hunc ipsum aduentum vaticinans diuinus Dauid dixit, *Deus Deorum dominus locutus est, & vocauit terram. A solis ortu vsque ad occasum, ex Sion species decoris eius. Deus manifestè veniet, Deus noster, & non tacebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.* In alio quoque Psalmo, *Nubes & caligo in circuitu eius, iustitia & iudicium correctio sedis eius. Ignis ante ipsum præcedet, inflammabit in circuitu inimicos eius.* Et iterùm, *Quoniam venit iudicare terram. Iudicabit orbem terrarum in iustitia, & populos in æquitate.* Et per Malachiam prophetam ipse vniuersorum Deus, *Ecce ego mitto vobis Eliam Thesbitem, vt non veniens percutiam terram funditùs.* Et diuinus Apostolus beato Tito scribens, cum priore Seruatoris nostri aduentu po-

Matth. 25.

Dan. 7.

Esa. 66.

Psal. 49.

Psal. 96.

Psal. 97.

Malac. 4.

Tit. 2. steriorem etiam coniunxit, *Apparuit*, enim, inquit, *gratia Dei salutaris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, vt abnegantes impietatem, & sæcularia desideria, sobriè, & iustè, & piè viuamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem, & aduentum gloriæ magni Dei, & saluatoris nostri Iesu Christi.* Ostendit autem his verbis priorem aduentum posterioris gratia factum esse. Propterea enim, inquit, apparuit, vt ab impietate nos & iniquitate liberans, & omnem virtutem docens, efficeret vt læto & alacri animo secundum aduentum expectaremus. Et Thessalonicenses quoque laudat, quòd conuersi essent ad
1. Thess. 1. Deum à simulacris, *Seruire Deo viuenti & vero, & expectare filium eius è cælis, quem suscitauit à mortuis, Iesum qui liberat nos ab ira ventura.* Et
Heb. 10. ad Hebræos scribens hunc aduentum significauit prophetico vtens testimonio. *Adhuc* enim, inquit, *modicum aliquantulum, qui venturus est veniet, & non tardabit.* Hæc autem etiam
Philip. 3. Philippenses docuit. *Nostra autem*, inquit, *conuersatio est in cælis, vnde etiam Saluatorem expectamus dominum*
1. Thess. 4. *Iesum.* Similiter & Thessalonicenses. *Ipse*, inquit, *Dominus in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei, descendet de cælo, & mortui in Christo resurgent primi*, & quæ sequuntur. Facile est alia quoque proferre testimonia, secundùm Seruatoris nostri aduentum prædicantia: sed sufficiunt hæc ad persuadendum vel maximè contentiosis.

Α τέραν σωέταξεν. ἐπεφάνη γὰρ φησιν ἡ χάρις τοῦ θεοῦ ἡ σωτήριος πᾶσιν ἀνθρώποις, παιδεύσασα ἡμᾶς, ἵνα ἀρνησάμενοι τὴν ἀσέβειαν, καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως καὶ δικαίως καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, σωεκδεχόμενοι τὴν μακαρίαν ἐλπίδα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. ἕνεκα τούτων, καὶ τὴν σωτέραν ἐπιφάνειαν σέσημε τὴν δευτέραν γεγενημένην. ἕνεκα γὰρ φησιν ἐπεφάνη, ἵνα ἀσεβείας ἡμᾶς καὶ ἀνομίας ἐλευθερώσας, καὶ πάσης ἀρετῆς ἐκπαιδεύσας, μὴ θυμηδίας τὴν δευτέραν ἐπιφάνειαν σεσημάνειν σωεσκεύασε. καὶ Θεσσαλονικέας ὁ θαυμάζει, ὅτι τὴν τῶν εἰδώλων πλάνης ἀπαλλαγέντες εἴλοντο δουλεύειν θεῷ ζῶντι, καὶ ἀληθινῷ, καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, Ἰησοῦν τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης. καὶ Ἑβραίοις δὲ γράφων, περὶ δὲ τῆς προνοίας ἐμήνυσε σωφυικῇ χρησάμενος μαρτυρίᾳ. ἔτι γὰρ φησιν ὅσον ὅσον, ὁ ἐρχόμενος ἥξει, καὶ οὐ χρονιεῖ. ὡσαύτως δὲ καὶ Φιλιππησίοις ἐδίδαξεν. ἡμῶν γὰρ ἔφη τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει, ἐξ οὗ καὶ σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα κύριον Ἰησοῦν. ὡσαύτως δὲ καὶ Θεσσαλονικέας. αὐτὸς γὰρ φησιν ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου, καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται σωῶτοι, καὶ τὰ ἑξῆς, ῥᾴδιον δὲ καὶ ἄλλας σωθεῖναι μαρτυρίας, περὶ δευτέραν τὴν σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν κηρυττούσας, ἀλλ' ἀποχρῶσι καὶ αὗται πεῖσαι καὶ τοὺς λίαν ἐριστικούς.

DE ANTICHRISTO. XXIII.

ILLVD sanè ad ea quæ dicta sunt addi necesse est, ante aduentum dominicum venturum, induta humana natura, hominibus infestum, Dei aduersarium dæmonem, diuini nominis prædonem. Et quemadmodum olim Dei nomen raptum sibi imposuit, & nequitiæ suæ administris, persuasitque hominibus vt per manu factas statuas diuinum ipsi cultum exhiberent: ita Christi domini appellatione vsurpata, omnes vt semel dicam decipiet, imponétq; multis eorum qui venerandum nomen susceperunt, dicens se Christum esse, quem vaticinantes diuini pro-

ΠΕΡΙ ΑΝΤΙΧΡΙΣΤΟΥ. κγ'.

Β ΕΚΕΙΝΟ μὴν ἀναγκαῖον σωθεῖναι τοῖς εἰρημένοις, ὡς σωὸ τῆς δεσποτικῆς ἐπιφανείας, ἥξει φύσιν ἀνθρωπίνην ὑποδὺς ὁ τῶν ἀνθρώπων ἀλάστωρ, ὁ αὐτόθεος δαίμων, ὁ τῆς θείας σωσημείας λῃστής. καὶ καθάπερ πάλαι τὸ θεοῦ ὄνομα κεκλοφὼς ἐπιτέθεικεν ἑαυτῷ, καὶ τοῖς τῆς πονηρίας αὐτοῦ συνεργοῖς, καὶ πέπεικε τοὺς ἀνθρώπους σέβας σωροσενεγκεῖν, ὅτω τὴν τοῦ δεσπότου Χριστοῦ σωροσηγορίαν σφετερισάμενος, πολλοὺς μὲν ὡς ἔπος εἰπεῖν ἐξαπατήσει, φενακίσει δὲ καὶ τῶν σεπτὸν ὄνομα σωεικεμένων πολλούς, ἑαυτὸν εἰς λέγων Χριστὸν, ὃν οἱ θεῖοι χρησμῳδοῦντες σωφή-

φῆται ὑπεφαίνεσθαι τοῦ μέλλοντος. δεδεάσι γὰρ τοὺς ἁπλουστέρους, καὶ θαυματουργίαις τισὶν ἀπατηλαῖς κεχρημένος. καὶ ἔστι πολλοὶ μὲν τῶν προφητῶν αἰνιγματωδῶς προεῖπον ἐν τῇ παλαιᾷ. σαφέστερον δὲ καὶ ἀσφαλέστερον περὶ τούτου τεθέσπικεν ὁ θεῖος Δανιήλ. εἰ δέ τινα τούτων ἐστὶ σαφηνίσαι δεῖ, προαναπύξαμεν ταῦτα, πᾶσαν κατὰ λέξιν ἑρμηνευτικότερον τὴν προφητείαν. καὶ τὰ Θεσσαλονικεῦσι γεγραμμένα τοῦ θείου Παύλου χαράξαντα μετὰ τῶν ἄλλων ἐπιστολῶν ἑρμηνεύσαντες, μακροτέρῃ κατὰ τὸ εἰωθὸς ἐχρησάμεθα λόγῳ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου χρεὼν διεξιόντες. τινὰς γὰρ ὑποφήτας τῆς ἀποστολικῆς παρουσίας πελάσαι χρεὼν, ἀναγκαίως ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐξεπαίδευσεν, ὡς χρὴ πρότερον τῆς θεογνωσίας ἀκτῖσι καταυγασθῆναι τὴν οἰκουμένην, καὶ δῆλοις γενέσθαι τοῖς ἐφίμοις τῆς πίστεως, καὶ ἀποκριθῆναι τῶν πεπιστευκότων τοὺς ἀντιλέγοντας, εἶθ' οὕτω πρότερον ὑπεφανῆναι τὸν τῆς ψεύδους τεχνίτην, εἰς ἔλεγχον τῆς ἀληθείας μὴ δεξαμένων τὸ κήρυγμα. τοῦτο γὰρ ὁ κύριος ἔφη τοῖς Ἰουδαίοις· ἐγὼ ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου, καὶ οὐ λαμβάνετέ με. ἔρχεται ἄλλος ἐν τῷ ἰδίῳ ὀνόματι, κἀκεῖνον λήψεσθε. ταυτὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος ἔφη· ἀνθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς· καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει, ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ ἀδικίᾳ εἰς ἔλεγχον. τοιγαροῦν τῶν ἠπιστηκότων τὸν τῆς ἀληθείας κηρύγματι ἥξει τῆς πονηρείας ὁ πατὴρ καὶ διδάσκαλος. ὅπερ γὰρ Ἰουδαῖοι, τοῦ θεοῦ δῆθεν ὑπερμαχοῦντες, ὡς ἀντίθεον τὸν σταυρῷ τοῦ δεσπότου προσήλωσαν, μέγιστος αὐτῶν ἔλεγχος τῆς ἀσεβείας γενήσεται τὸ Ἀντιχρίστου ἡ παρουσία. ὁ μὲν γὰρ δεσπότης Χριστὸς, θεὸς ὢν ἀληθινὸς, καὶ τοῦ ἀληθινοῦ θεοῦ υἱὸς, υἱὸν ἀνθρώπου ἑαυτὸν καὶ ἄνθρωπον προσηγόρευσεν, ἀπὸ τῆς ὁρωμένης φύσεως τὰς προσηγορείας τιθεὶς, ὀλιγάκις δὲ θεοῦ υἱὸν ὠνόμασεν ἑαυτόν. ὁ δὲ παμπόνηρος δαίμων, θεὸν μέγιστον ἑαυτὸν ὀνομάσει. τοῦτο γὰρ καὶ ὁ ἅγιος ἄγγελος τὸν προφήτην ἐδίδαξε Δανιήλ. ὅτι θεοὺς γάρ ἔφη τῶν πατέρων αὐτοῦ οὐ συνήσει, καὶ θεὸν Μαζουεὶμ ὅτι τόπῳ ἑαυτοῦ δοξάσει· τουτέστιν, ἰσχυρὸν καὶ δυνατὸν ἑαυτὸν προσαγορεύσει θεόν. ἀλλ' ὅμως

A phetæ ventutum prædixerunt. Ineſcabit etiam ſimpliciores, fraudulentis quibuſdam miraculis vtens. quod multi ex prophetis in veteri ænigmaticè prædixerunt. Prolixiùs autem & apertiùs de hoc vaticinatus eſt diuinus Daniel. Quòd ſi aliqua Dan. 7.
ex his declaranda ſunt, ea etiam antè explicauimus, qui totam eius prophetiam interpretati ſumus. Sed & quæ ad Theſſalonicenſes à diuino 1. Theſſ. 2.
Paulo ſcripta ſunt, cum reliquis Epiſtolis interpretantes, prolixiori quàm pro conſuetudine noſtra vſi
B oratione ſumus, eum locum qui de Antichriſto agit excutientes. Quoſdam enim, qui dominici aduentus inſtare tempus exiſtimabant, neceſſariò docuit Apoſtolus, oportere diuinæ cognitionis radiis illuſtrari orbem terræ, & manifeſtos fieri alumnos fidei, & ſecerni à credentibus eos qui contradicunt, deinde tum priùs apparere artificem mendacij, ad conuincendos eos qui veritatis prædicationem non admiſerint. Hoc enim etiam Dominus Iudæis dixit; *Ego veni in nomine patris* Ioan. 5.
mei, & non accipitis me: venit alius
C *in proprio nomine, & illum accipietis.* Quod ipſum dixit etiam diuinus Apoſtolus, *Eò quòd caritatem veritatis* 2. Theſſ. 2.
non ſuſceperunt, vt ipſi ſalui fierent: ideò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, & iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati ad reprobationem. Eorum ergo qui veritatis prædicationi non crediderunt magiſter veniet, pater nequitiæ. Quia enim Iudæi, pro Deo videlicet pugnantes, Dominum tanquam Dei aduerſarium cruci affixerunt, maximum eorum impietatis argumentum erit
D præſentia Antichriſti. Chriſtus enim dominus, cùm verus Deus eſſet, veríque Dei filius, filium hominis ſeipſum & hominem appellauit, à natura quæ cernebatur nomina imponens, rarò autem ſeipſum Dei filium nominauit. Sceleſtiſſimus autem dæmon Deum maximum ſeipſum appellabit. Hoc enim Danielem prophetam docuit ſanctus Angelus. *Super Deos*, inquit, *patrum ſuorum non intelliget, & Deum Mazurim in loco ſuo glorificabit.* hoc eſt fortem & potentem ſe ipſum vocabit Deum. Et tamen qui

Dominum crucifixerunt, quòd se Dei filium nominasset, huic cùm apparebit credent: vel hoc ipso ostendentes, quòd veritati sint infestissimi, & mendacij operarij. Hanc ob causam permittet sapientissimus vt adueniat nequissimus: clarum enim est, quòd si Deus nollet, non veniret. Non tamen operationem vocamus voluntatem. Deus enim malorum causa non est, secundùm externos quoque Philosophos. Neque enim Cain ipse fecit homicidam, quia cùm fratrem vellet occidere non prohibuit. Neque vt filij Iacob venderent Ioseph ipse perfecit, quia illorum conatum non repressit. Inuenire enim est illos malè vsos libero mentis arbitrio, & sapientissimum Dominum per illorum improbitatem somniorum veritatem ostendisse. Sic ergo & hunc venire permittit, vt & illius malitiam patefaciat, & Iudæorum malitiam conuincat. Affert autem quamprimùm huic quidem exitium, Iudęis verò remedium. Mittet enim Eliam Thesbitem, qui & illius fraudem redarguat, & salutarem eius aduentum prænunciet. Hic autem veritatis aduersarius dominicum aduentum omni ex parte imitabitur, delectóque humano instrumento propria operatione digno, sic hominibus abutetur, falsis vtens miraculis. Quod apertè docuit ad Thessalonicenses scribens Apostolus. Sic autem ait: *Rogamus autem vos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostræ congregationis in ipsum, vt non citò moueamini à vestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini.* Per hæc autem ostendit, quòd deceperant illos quidam, affirmantes Apostolum dixisse appropinquare diem Domini. Vnde non solùm deceptionem prohibuit, quæ verbis fit & scriptis, sed etiam eam quæ per propheticam, vt videbatur, prædictionem. Hoc enim est quod ait *per spiritum*. Deinde subiungit, *Ne quis vos seducat vllo modo: quoniam nisi venerit discessio primùm, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur, & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita vt*

2. Thess. 2.

A οἱ τ̃ δεσπότην ἐσταυρωκότες, ὡς ὑὸν θεοῦ ἑαυτὸν ὀνομάσαντα, τούτῳ φανησομένῳ πιστεύσουσι, & ταῦτα δεικνύοντες, ὡς ἔχθιστοι μ̀ εἰσὶ τ̃ ἀληθείας, ἐργάται δ̀ τ̃ ψεύδους. τούτου δὴ χάριν ἐνδίδωσιν ὁ πρόνοσος ὑπεφανίαν τ̃ ἀληθείαν. εὔδηλον γὰρ ὡς οὐκ ἂν ὤφθη μὴ βουλομένου θεοῦ. οὐ μὴν ἀνέργειαν καλοῦμεν τ̃ βούλησιν. κακῶν γὰρ αἴτιος ὁ θεὸς, & τοῖς ἔξω σοφοῖς. οὐδὲ γὰρ τ̃ Κάϊν αὐτὸς ἀνδροφόνον ἀπέφηνεν, ὅτε βουληθέντα τ̃ ἀδελφὸν ἀνελεῖν οὐκ ἐκώλυσεν. οὐδὲ τ̃ Ιακὼβ τοῖς παῖδας αὐτοῦ ἀποδόσθαι τ̃ Ιωσὴφ πρεσβύασεν, ἐπειδὴπερ αὐτῶν οὐκ ἔπαυσε τ̃ ἐγχείρησιν. ἔστι γὰρ δύρξυ, κακείνους μ̀ κακῶς χρησαμένους τῷ αὐθαιρέτῳ τ̃ γνώμης, τ̃ ὃ πρόνοσφον δεσπότην δι' τ̃ ἐκείνων πονηρίας δείξαντα τ̃ τ̃ ὀνείρων ἀλήθειαν. ὅτω τοίνυν ἐγὼ & τ̃τον συγχωρῶ φανῆναι, τ̃ ἐκείνου πονηρίαν γυμνῶν, & τ̃ τ̃ Ιουδαίων μοχθηρίαν ἐλέγχων. ὑπομένω ὃ ὅτι πάλαι, τούτῳ μ̀ πρόνοια χρήσθω, Ιουδαίοις ὃ θεραπείαν. ἀποστελῶ γὰρ τ̃ Θεσβίτην Ηλίαν, καὶ ἀξαπάτητον διελέγχοντα τ̃ ἐκείνου, & τ̃ σωτήριον αὐτοῦ παρουσίαν. ὁ μὴν τ̃ ἀληθείας ἀντίπαλος, τ̃ δεσποτικὸν ὡς ὑπόμνημα μιμήσεται πρόοδον, & σκῦλον ἀνθρώπειον ἐκλεξάμενος τ̃ οἰκείας ἄξιον ἐνεργείας, ὅτω χρήσεται τοῖς ἀνθρώποις, ταῖς ψευδέσι κεχρημένος τερατουργίαις. & τ̃τό δι' ῥήσεως ἐδίδαξεν ὁ θεῖος ἀπόστολος δι' ὧν Θεσσαλονικεῦσιν ἐπέστειλε. λέγει δ' οὕτως· ἐρωτῶμεν δ' ὑμᾶς, ὦ ἀδελφοὶ, ὑπὲρ τ̃ παρουσίας τ̃ κυρίου ἡμῶν Ιησοῦ Χριστοῦ, & ἡμῶν ὑποσυναγωγῆς ἐπ' αὐτὸν, εἰς τ̃ μὴ ταχέως σαλευθῆναι ὑμᾶς ἀπὸ τ̃ νοὸς, μηδὲ θροεῖσθαι, μήτε δι' πνεύματος, μήτε δι' λόγου, μήτε δι' ἐπιστολῆς ὡς δι' ἡμῶν, ὡς ὅτι ἐνέστηκεν ἡ ἡμέρα κυρίου. δι' δ τούτων δεδήλωκεν, ὡς τινὲς αὐτοῖς ἐξηπάτησαν, εἰρηκότες τ̃ ἀπόστολον φάναι παραγέσθαι τ̃ κυρίου τ̃ παρουσίαν. ὅθεν ὃ μόνον τ̃ δι' ῥημάτων, & δι' γραμμάτων ἀπηγόρευσεν ἀπάτην, ἀλλὰ & τ̃ δι' τῆς νομιζομένης προφητικῆς προρρήσεως. ὅτο γὰρ εἶπε, μήτε δι' πνεύματος. εἶτα ἐπάγει, μήτις ὑμᾶς ἐξαπατήσῃ κατ' μηδένα τρόπον, ὅτι ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, & ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας, ὁ υἱὸς τ̃ ἀπωλείας, ὁ ἀντικείμενος, & ὑπεραιρόμενος ὅπι πάντα λεγόμενον θεὸν, ἢ σέβασμα, ὥστε αὐτὸν & εἰς

τὸν ναὸν τῦ θεοῦ ὡς θεὸν καθίσαι, ἀποδεικνύοντα ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶ θεός. ἀποστασίαν αὐτὴν τ' ἀντιχρίστου καλεῖ τὴν πρόνοιαν. πολλοὶ γὰρ ἐκ τῶν ἐσομένων τεράτων ἐξαπατώμενοι τ' ἀληθείας ἀποστήσονται, καὶ ὁ ψεῦδος ἀσπάσονται. ἄνομον δὲ αὐτὸν ἁμαρτίας, καὶ υἱὸν ἀπωλείας ἐκάλεσε, καὶ τὴν ὁρωμένην φύσιν ὑπεδείκνυς, καὶ τὴν πανταχοῦ τῆς ἁμαρτίας ἀποκαλύπτων ἐνέργειαν. ἐδήλωσε δὲ αὐτὸν, καὶ τὴν τυραννίδα, καὶ τὸν τύφον, καὶ τὴν ἀλαζονείαν, ἀντικείμενον καὶ ὑπεραιρόμενον καλέσας, καὶ δείξας, ὡς οὐ μόνον τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἑαυτὸν ὑπέρτερον ὀνομάσει, ἀλλὰ καὶ τῷ θείῳ νεῷ ὡς θεὸς παρεδρεύσει. θεῖον δὲ νεὼν τὰς ἐκκλησίας καλεῖ. εἶτα αὖθις ἀναμιμνήσκων ἃ πολλάκις ἐδίδαξεν, οὐ μνημονεύετε, ὅτι ἔτι ὢν παρ' ὑμᾶς ταῦτα ἔλεγον ὑμῖν, καὶ νῦν ὃ κατέχον οἴδατε, εἰς τὸ ἀποκαλυφθῆναι αὐτὸν τῷ ἑαυτῦ καιρῷ. ἤδη ἂν ὤφθη φησὶν, εἰ μὴ αὐτὸν μή τι θεία διεκώλυσε χάρις, τὸν τῆς ἁρμοδίῳ τ' ἐκείνου πρόνοιαν ἀπεκλήρου καιρῷ. τὸ γὰρ μυστήριον ἤδη ἐνεργεῖται τ' ἀνομίας. ἀφ' ἃ δὲ τούτων αἰνίττεται τὰς πλανικὰς τότε φυείσας αἱρέσεις. μόνον ὁ κατέχων ἄρτι, ἕως ἐκ μέσου γένηται. ὁ θεῖος αὐτὸν φησιν ὅρος ἐπέχειν φανῆναι. δεῖ γὰρ κατὰ τὴν θείαν προῤῥησιν, εἰς πάντα τὰ ἔθνη κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, εἶθ' οὕτως ἐκεῖνον ὀφθῆναι. καὶ τότε ἀποκαλυφθήσεται ὁ ἄνομος, ὃν ὁ κύριος Ιησοῦς ἀνελεῖ τῷ πνεύματι τῦ στόματος αὐτῦ, καὶ καταργήσει τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτῦ. σαφῶς ἔδειξεν, ὡς οὗτος ὁ δεσπότης ἐπιφανείς, φεῦδον ἀποφανεῖ τὸν ἀλάστορα, καὶ τοῖς ἀφωνίοις παραδώσει κολαστηρίοις, οὗ ἐστιν ἡ πρόνοια κατ' ἐνέργειαν τῦ Σατανᾶ ἐν πάσῃ δυνάμει, καὶ σημείοις, καὶ τέρασι ψεύδους, καὶ ἐν πάσῃ ἀπάτῃ ἀδικίας ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις. οὐ γὰρ πάντας ἀγρεύσει τοὺς ὅλεθρον, ἀλλὰ τοὺς εὐεπίστον καὶ εὐεξαπάτητον κεκτημένους τὴν γνώμην. ἐδίδαξε γὰρ, ὡς καὶ Σατανᾶς τῦ διαβόλου τ' ἐνέργειαν δέξεται. καθάπερ γὰρ ὁ μονογενὴς τῦ θεοῦ υἱὸς, τοῖς μὲν ἁγίοις προφήταις, καὶ τοῖς ἱεροῖς ἀποστόλοις, καὶ μὴν καὶ τοῖς ἄλλοις ἁγίοις, διένειμε τῦ πνευματικοῦ πνεύματος τὰ χαρίσματα, ἀνὴρ δὲ γενόμενος οὐ μερικήν τινα τὴν λοιπὴν φύσιν δέδωκε χάριν, ἀλλὰ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος, καθ' ὃ ἀπόστολον, ηὐδόκησεν

A *in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus.* Defectionem appellat ipsam Antichristi præsentiam. Multi enim ob futura miracula decepti à veritate deficient, & mendacium amplectentur. Hominem verò peccati, & filium perditionis ipsum appellauit, & naturam oculis expositam indicans, & omnis generis peccati operationem reuelans. Ostendit autem eiusdem tyrannidem, & fastum, & arrogantiam, *qui aduersatur, & qui extollitur* appellans, & ostendens quòd non solùm falsis Diis superiorem se nominabit, sed & in Dei templo tanquam Deus sedebit, Dei verò templum Ecclesias vocat. Deinde in memoriam eis reducens quæ sæpè docuerat, *Non retinetis*, inquit, *quòd cùm adhuc essem apud vos, hoc dicebam vobis? & nunc quid detineat scitis, vt reueletur in suo tempore.* Iam, inquit, apparuisset, nisi diuina eum gratia prohibuisset, congruentíque eius aduentum tempori destinasset. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis.* His autem verbis exortas tunc hæreses significat. *Tantùm vt qui tenet nunc teneat, donec de medio fiat.* C Diuinum, inquit, decretum prohibet illum ne appareat. Oportet enim iuxta diuinam prædictionem per omnes priùs gentes prædicari Euangelium, ac tum demùm apparere. *Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem Dominus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eum.* Apertè ostendit, quòd cùm primùm apparuerit Dominus, sceleratum illum euanescere faciet, tradétque æternis suppliciis illum, cuius est præsentia secundùm operationem Satanæ, in omni virtute, signis, & prodigiis falsitatis, & in omni deceptione iniquitatis in iis qui pereunt. Non D enim omnes venabitur ad interitum, sed eos qui mobilem, & fraudibus expositam mentem habent. Docuit porrò, quòd Satan diaboli quoque operationem susciepiet. Quemadmodum enim vnigenitus Dei filius sanctis quidem prophetis, & sacris Apostolis, aliísque adeò sanctis, sanctissimi Spiritus dona diuisit: homo autem factus, non particularem aliquam assumptæ naturæ gratiam dedit, sed omnem diuinitatis plenitudinem, vt loquitur Apostolus, visum

ipsi est in eo habitare : sic Diabolus aliis quidem hominibus, quotquot persuasit operarios esse iniquitatis, non omnes indidit species prauitatis : huic autem totus ipse coniunctus, omnes per illum nequitiæ suæ machinas ostendet. Deinde permissionis quoque causam exponit, 2. Thess 2. *Eo quòd caritatem veritatis non receperunt, vt salui fierent. Ideò mittet illis Deus operationem erroris, vt credant mendacio, vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, & consenserunt iniquitati.* Hæc de Antichristo à diuina Scriptura didicimus. Summatim autem quæ ad illum spectant scripsimus, quoniam & Danielem prophetam, & Apostolum interpretantes, prolixiùs de eius aduentu locuti sumus, & facile est Commentarios illos adire, si quis volet, in iisque reperire si quid hoc loco prætermisimus. Hæc à diuinis viris, prophetas dico & Apostolos, eorúmque successores, dogmata accepit Ecclesia, non impias confingens fabulas, nec humanas secuta rationes, sed diuinis credens eloquiis. Quoniam autem moralem quoque doctrinam impurissimi corruperunt, & contrarias inuicem semitas excogitarunt, (alij enim matrimonium fornicationem appellarunt, alij omnem illicitam & nefariam libidinem amplexi sunt,) age quid etiam in moralibus sentiat Ecclesia ostendamus.

ἐν αὐτῷ κατοικῆσαι· οὕτως ὁ Διάβολος, τοῖς μὲν ἄλλοις ἀνθρώποις, ὅσους ἔπεισεν ἐργάτας ἑαυτοῦ πονηρίας, ὑπάσας ἐνέθηκε ταῖς τῆς κακίας ἰδέαις· τούτῳ δὲ ὅλος αὐτὸς συναφθεὶς, ταῖς πανουργίαις αὐτοῦ τὰς πονηρίας δι' αὐτοῦ μηχανὰς ὑποδείκνυσι. εἶτα λέγει καὶ τῆς συγχωρήσεως τὴν αἰτίαν· αἰθ' ὧν τὴν ἀγάπην τῆς ἀληθείας οὐκ ἐδέξαντο, εἰς τὸ σωθῆναι αὐτούς. καὶ διὰ τοῦτο πέμψει αὐτοῖς ὁ θεὸς ἐνέργειαν πλάνης, εἰς τὸ πιστεῦσαι αὐτοὺς τῷ ψεύδει· ἵνα κριθῶσι πάντες οἱ μὴ πιστεύσαντες τῇ ἀληθείᾳ, ἀλλ' εὐδοκήσαντες τῇ ἀδικίᾳ. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου παρὰ τῆς θείας γραφῆς ἐδιδάχθημεν. ὑπὲρ δὲ καὶ τὰ περὶ τούτου γεγράφαμεν, ἐπειδὴ καὶ τὸν θεοφόρον Δανιὴλ, καὶ τὴν ἀπόστολον ἑρμηνεύοντες, μακροτέροις τοῖς περὶ τούτου προοιμίοις ἐχρησάμεθα λόγοις. καὶ ῥᾴδιον τῷ βουλομένῳ τοῖς ὑποδείγμασιν ἐντυχεῖν ἐκείνοις, καὶ εἴπερ παραλελοίπαμέν τι ἐν τούτοις, ἐν ἐκείνοις εὑρεῖν. Ταῦτα παρὰ τῶν θεοφόρων ἀνδρῶν, τῶν προφητῶν φημὶ, καὶ ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐκείνους διαδεξαμένων, παρείληφεν ἡ ἐκκλησία τὰ δόγματα, οὐ δυσσεβεῖς διαπλάσασα μύθους, οὐδὲ ἀνθρωπίνοις ἀκολουθήσασα λογισμοῖς, ἀλλὰ θείοις λόγοις πιστεύσασα. ὅπως δὲ καὶ τῶν ἠθικῶν διδασκαλίαν διέφθειραν οἱ παμμίαροι, καὶ ἐναντίας ἀλλήλοις ἐπενόησαν ὁδούς· οἱ μὲν γὰρ τὸν γάμον πορνείαν ὠνόμασαν, οἱ δὲ πᾶσαν ἔκθεσμον καὶ ἀθέμιτον ἀκολασίαν ἠσπάσαντο· φέρε καὶ ὃ ἐν τοῖς ἠθικοῖς τῆς ἐκκλησίας ὑποδείξωμεν φρόνημα.

DE VIRGINITATE. XXIV.

CERDO itaque, & Marcion, virginitatem lege sanxerunt, aduersus Creatorem bellum gerentes, ne per matrimonium illius augerent opificium. Manes autem nuptias dixit adiutrices esse materiæ, & hac de causa virginitatem obseruari iussit. Saturnilus verò, & Tatianus, nuptias Diaboli apertè nominarunt. Deus autem dominus, leges quidem de virginitate non tulit, rem enim supra naturam esse intellexit: eam autem laudibus prosequens, ad certamen eos qui vellent hortatus est. Cùm enim dixissent Apostoli, Matth. 19. *Si ita est causa hominis cum vxore, non expedit vxorem ducere*, respondens Dominus dixit, *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est. Sunt enim eunu-*

ΠΕΡΙ ΠΑΡΘΕΝΙΑΣ. κδ'.

ΚΕΡΔΩΝ μὲν οὖν, καὶ Μαρκίων, τὴν παρθενίαν ἐνομοθέτησαν τοῦ δημιουργοῦ πολεμοῦντες, ἵνα μὴ διὰ τοῦ γάμου τὸν ἐκείνου δημιουργὸν αὐξήσωσιν. ὁ δὲ Μάνης τὸν γάμον τῆς ὕλης ὠνόμασε συνεργὸν, καὶ τούτου χάριν παρθενεύειν ἐκέλευσε. Σατορνῖλος δὲ, καὶ Τατιανὸς, φανερῶς τὸν γάμον τοῦ διαβόλου ὠνόμασαν. ὁ δεσπότης δὲ θεὸς, νόμους μὲν περὶ παρθενίας οὐ τέθηκεν, οἶδε γὰρ ὑπὲρ φύσιν τὸ χρῆμα, τοὺς δὲ περὶ ταύτης ἀγῶνας τοῖς βουλομένοις προέτρεψεν. Εἰρηκότων γὰρ τῶν ἀποστόλων, εἰ οὕτως ἐστὶν ἡ αἰτία τοῦ ἀνδρὸς μὴ γυναικὸς, οὐ συμφέρει γῆμαι, ὑπολαβὼν ὁ κύριος εἶπεν· οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται. εἰσὶ γὰρ εὐνοῦ-

χοι, οἵτινες εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, καὶ εἰσὶν εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τοῦ θεοῦ. τοῦτο δὲ οὐ περὶ τῆς τῶν μορίων, ἀλλὰ περὶ τῆς τῶν ἀτόπων λογισμῶν εἴρηκεν ἐκτομῆς. εἶτα ἐπήγαγεν, ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρείτω. οὗ δή φησιν, καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος περὶ παρθενίας εἰσφέρων φησὶν, ἐπιταγὴν κυρίου οὐκ ἔχω· νόμον γὰρ περὶ παρθενίας ὁ κύριος οὐ τέθηκε· γνώμην δὲ δίδωμι ὡς ἠλεημένος ὑπὸ κυρίου πιστὸς εἶναι. συμβουλεύω δὲ φησὶν, οὐ νομοθετῶ. καὶ τοῦτο, οὐ θρασύτητι χρώμενος, ἀλλὰ ψήφῳ θείᾳ τῷ τῆς κηρύγματος ὑπουργίαν δοξάσαντος. νομίζω οὖν τοῦτο καλὸν ὑπάρχειν ἀνθρώπῳ, τὸ οὕτως εἶναι. τὸ δὲ νομίζω τέθηκεν, οὐκ ἀνδριζόμενος περὶ ὧν συνεβούλευεν, ἀλλὰ κολάζων τὸν λόγον, ἵνα μὴ γένηται νόμος. ὁ γὰρ νόμος καὶ παράβασιν ἔχει, ἡ δὲ παράβασις ἐπιφέρει καὶ ζημίαν. τούτου δὲ ἕνεκα τὸ νομίζω παρεστάθηκεν, ἵνα δείξῃ συμβουλεύων, ἀλλ' οὐ νόμον ὢν τὸν λόγον. εἶτα δείκνυσι, τί καλὸν παρεσκεύασεν· δέδεσαι γυναικί; μὴ ζήτει λύσιν· λέλυσαι ἀπὸ γυναικός; μὴ ζήτει γυναῖκα. τῶν γὰρ αἱρετικῶν τὰ θανατηφόρα φάρμακα προορῶν, κατασκευάζει τὴν παραφυλακτικὴν θεραπείαν. διὸ δὴ πρότερον ἐβεβαίωσε τὸν γάμου νόμον, εἶθ' οὕτως ἐπὶ τὴν περὶ παρθενίας ὑποθήκας εἰσήνεγκεν. ἵνα γὰρ μή τις αὐτὸν ὑπολάβῃ τὸν γάμου κατηγορεῖν τὴν ἁγνείαν νομοθετεῖν, ἀναγκαίως τοῦ γάμου τὸν νόμον ἐκράτυνεν εἰπών, μὴ ζήτει λύσιν. ταὐτὸ δὲ τοῦτο τεθηκὼς ὅτι τῆς ἁγνείας, καὶ εἰπὼν μὴ ζήτει γυναῖκα, οὐκ ἐνέμεινε τῷ ὅρῳ, ἀλλ' ἐπήγαγεν· ἐὰν δὲ καὶ γήμῃς, οὐχ ἥμαρτες, καὶ ἐὰν γήμῃ ἡ παρθένος, οὐχ ἥμαρτεν. οὐ γὰρ ὡς παρανομίαν φεύγειν τὸν γάμον, ἀλλ' ὡς ὅτι κρεῖττονα βίον παρεστέπων. ὑποδείκνυσι δὲ καὶ τὸ κέρδος τῆς παρθενίας. περὶ γὰρ τῶν γαμούντων ἔφη, θλῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. εἰς πολλὰς γὰρ ὁ γεγαμηκὼς περισπᾶται φροντίδας, οὐ μόνον γυναικός, ἀλλὰ καὶ παίδων, καὶ οἰκετῶν, καὶ θεραπαινίδων ἐπιμελούμενος· καὶ τοῦτο σημαίνων ἔφη, θλῖψιν δὲ τῇ σαρκὶ ἕξουσιν οἱ τοιοῦτοι. γυμνοῖ δὲ καὶ τὴν οἰκείαν φιλοστοργίαν. ἔφη γάρ, ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι. καὶ μετ' ὀλίγα, θέλω δὲ ἀμερίμνους ὑμᾶς

A chi, qui facti sunt ab hominibus, & sunt eunuchi qui seipsos castrauerunt propter regnum Dei. Hoc verò non de testium, sed de prauarum cogitationum amputatione dixit. Deinde subiunxit, *Qui potest capere capiat.* Qua de causa diuinus etiam Apostolus de virginitate loquens ait, *Præceptum Domini non habeo*, (legem enim de virginitate Dominus non tulit,) *consilium autem do, tanquam misericordiam à Deo consecutus, vt sim fidelis.* Consulo autem, inquit, non legem fero, idque non abutens audacia, sed ad prædicationis ministerium diuino elatus suffragio. Existimo igitur bonum homini hoc esse vt ita sit. Existimo autem dixit, non ambigens de quibus consilium dabat, sed orationem castigans, ne lex esset. Lex enim transgressionem quoque habet, transgressio autem inducit supplicium. Propterea igitur adiecit *existimo*, vt ostenderet consilium esse quod dicebat, non legem. Deinde ostendit quod bonum appellarit. *Alligatus es vxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem.* Præuidens enim lethalia hæreticorum venena, præseruatiuam medicinam constituit. Ideò nuptiarum legem priùs stabiliuit, tum de virginitate monita intulit. Ne quis enim existimaret eum nuptias damnando de castitate legem ferre, matrimonij legem necessariò confirmauit, dicens, *Noli quærere solutionem.* Hoc idem autem de castitate cùm posuisset, dixissétque, *Noli quærere vxorem*, non perstitit in decreto, sed subiunxit, *Si autem acceperis vxorem, non peccasti, & si nupserit virgo, non peccauit.* Non enim tanquam iniquitatem suadeo fugere matrimonium, sed tanquam ad meliorem vitam adhortans. Ostendit autem etiam lucrum virginitatis. De iis enim qui matrimonio iunguntur dicit, *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* In multas enim sollicitudines distrahitur qui vxorem duxit, non solùm vxoris, sed filiorum, & famulorum, & ancillarum curam gerens. Et hoc significans dixit, *Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.* Suam etiam beneuolentiam declarat, *Ego autem vobis parco.* Et paulò pòst, *Volo autem vos esse sine sollicitu-*

1. Cor. 7.

B

C

1. Cor. 7. 27.

D

dine. Deinde cõtentionem quandam & comparationem instituit eius qui vxorem duxit, cum eo qui cœlibatum amplexus est. *Qui sine vxore est, sollicitus est quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino. Qui autem cum vxore est, sollicitus est quæ mundi sunt, quomodo placeat vxori. Diuisa est & vxor, & virgo. Quæ innupta est, cogitat quæ Domini sunt, quomodo placeat Domino, vt sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro.* Disertè autem in his docet vtilitatem virginitatis. Non enim tanquam illicitum fugere iubet matrimonium, sed vt curis liberam sectari virginitatem. Eorum enim qui matrimonio iuncti sunt in multa diuisa cogitatio exactam & perfectam vitam ducere vetat. Qui verò solitariam vitam elegerunt, omnem in res diuinas curam conferunt. Pergit autem & vtilitatem ostendere, & legis necessitatem à verbis suis amouere: *Porrò hoc ad vtilitatem vestram dico, non vt laqueum vobis iniiciam.* Neque enim nolentem vi traho, sed quæ hinc oritur vtilitatem ostendo. Propterea quippè subiungit, *Sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento Dominum obsecrandi.* Qui enim vinculo matrimonij liber est, iugum eius facilè trahit, nemine illum aliò ab assidua attentione abducente. Et infandorum hæreticorum legem pergit refellere, sic dicens, *Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua quòd sit superadulta, & ita oportet fieri. quod vult faciat, non peccat si nubat.* Hoc autem de iis dicit quæ de virginitate pacta non fecerunt. *Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ voluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam, benè facit.* Non habens necessitatem pro eo posuit, quod est, qui non est in alterius potestate. Seruos enim, quo minus faciant quæ velint, domini prohibent. Ita tum ei qui despondere vult, tum ei qui castam seruare cupit filiam suam, facta potestate subiunxit, *Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam benè facit, & qui non iungit melius facit.* Huiusmodi de virginitate sanctiones à rerum diuinarum magistris accepimus, quæ non matrimonium ac-

A εἶ). Εἶτα σύγκρισιν ποιεῖ & πρὸς ἑτέρους τῶ γεγαμηκότος, καὶ τῶ τὸν ἀγαμίαν ἀσπαζομένου. ὁ ἄγαμος μεριμνᾷ τὰ τῶ κυρίου, πῶς ἀρέσῃ τῷ κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας, μεριμνᾷ τὰ τῶ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῇ γυναικί. μεμέρισται καὶ ἡ γυνὴ, καὶ ἡ παρθένος. ἡ ἄγαμος, μεριμνᾷ τὰ τῶ κυρίου πῶς ἀρέσῃ τῷ κυρίῳ, ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι & πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα, μεριμνᾷ τὰ τῶ κόσμου πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρί. Διαῤῥήδην δὲ ἐδίδαξεν ἐν τούτοις τὴν παρθενίας τιμὴν χρείαν. ὁ γὰρ ὡς νόμον κελεύων φεύγειν τὸν γάμον, ἀλλ' ὡς θεσπίσων ἐλευθέρων μετιέναι τὴν παρθενίαν. εἰς πολλὰ γὰρ ἡ τῶν γεγαμηκότων μεριζομένη διάνοια, τὸν ἀκριβῆ καὶ τέλειον κατορθοῦσαν βίον κωλύει. οἱ δὲ τὴν μοναδικὴν ζωὴν προελόμενοι, πάσην ἀπονέμουσι τοῖς θείοις τὴν μέριμναν. ἐπιμένει δὲ, καὶ τὸ συμφέρον ἐπιδεικνύς, καὶ τὴν νομικὴν ἀνάγκην ἐκβαλὼν τῶ λόγου· τοῦτο δὲ πρὸς ὑμῶν αὐτῶν συμφέρον λέγω, οὐχ ἵνα βρόχον ὑμῖν ἐπιβάλω. οὐ γὰρ ἀνάγκην τὸν οὐ βουλόμενον ἕλκω, ἀλλὰ τὴν φυομένην ὄνησιν ἐπιδείκνυμι. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐπήγαγεν· ἀλλὰ πρὸς τὸ εὔσχημον καὶ εὐπρόεδρον τῷ κυρίῳ ἀπερίσπαστως. ὁ γὰρ τῆς γαμικῆς ζεύγλης ἐλεύθερος, εὐπετῶς ἕλκει τὸν τούτου ζυγὸν, οὐδενὸς αὐτὸν ἑτέρου τῆς ἀγαθῆς προσεδρείας ἀφέλκοντος. Ἐπιμένει τὴν τῶν δυσωνύμων αἱρετικῶν διελέγχων νομοθεσίαν. φησὶ γάρ· εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει, ἐὰν ᾖ ὑπέρακμος, καὶ οὕτως ὀφείλει γίνεσθαι, ὃ θέλει ποιείτω, οὐχ ἁμαρτάνει, γαμείτωσαν. τοῦτο δὲ λέγει πρὸς τὴν μηδέπω τινὰς πρὸς τῆς παρθενίας πεποιημένων συνθήκας· ὃς δὲ ἕστηκεν ἑδραῖος ἐν τῇ καρδίᾳ, μὴ ἔχων ἀνάγκην, ἐξουσίαν δὲ ἔχει περὶ τοῦ ἰδίου θελήματος, καὶ τοῦτο κέκρικεν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ τηρεῖν τὴν ἑαυτοῦ παρθένον, καλῶς ποιεῖ. Ὃ οὖν ἔχων ἀνάγκην, αὐτὴν τοῦ μὴ γαμεῖν ἐξουσίαν. τοὺς γὰρ οἰκέτας δρᾶν ἃ θέλουσιν οἱ δεσπόται κωλύουσιν. οὕτω καὶ τὴν κατεχυᾶν βουλομένῳ, καὶ τὴν φυλάττειν ἀγαμίαν τὴν θυγατέρα προθυμουμένῳ δεδωκὼς ἐξουσίαν, ἐπήγαγεν· ὥστε καὶ ὁ γαμίζων καλῶς ποιεῖ, ὁ δὲ μὴ γαμίζων, κρεῖσσον ποιεῖ. τοιούτους περὶ παρθενίας ὅρους παρὰ τῶν θεολόγων ἀνδρῶν ἐδεξάμεθα, οὐ τοῦ γάμου κατηγο-

ρωῶτας, ἀλλ' ὅπι τὸν ἀφθάρτιδα βίον τοῖς βουλομένοις ἀσκητέον ἐστίν.

cusent, sed vitam curarum expertem volentes hortentur.

ΠΕΡΙ ΓΑΜΟΥ. κε'

DE MATRIMONIO. XXV.

ΠΡΟΥΡΓΟΥ δὲ οἶμαι, εἰ τοῖς περὶ τοῦ γάμου νόμοις διεξελθεῖν, καὶ τὴν τούτου κατηγορωμένων διελέγξαι τὸ θράσος. ἀπόχρη δὲ εἰς ἓν γένος διαφορὰ, δεῖξαι τὴν τῆς δημιουργίας αἰτίαν. τούτου γὰρ δὴ χάριν γυναῖκα διέπλασε τῶν ὅλων ὁ ποιητής, αὐτὸ ὅπου εἰ αὐτῷ βοηθὸν προσηρμόσατο. ποιήσωμεν γὰρ, ἔφη τῷ Ἀδὰμ, βοηθὸν κατ' αὐτόν. οὐ μόνον δὲ διέπλασεν, ἀλλὰ καὶ συνέζευξε τῷ ἀνδρὶ, καὶ κατὰ τὸν νῦν πολιτευόμενον νόμον, ἀπήγαγε πρὸς τὸν ἄνδρα, καὶ αὐτὸς ἐγένετο νυμφοστόλος καὶ νυμφευτὴς, αὐτὸς οἷόν τι δῶρον τῷ γάμῳ τιμῶν δὲ τὴν εὐλογίαν προσήνεγκεν, αὐξάνεσθε λέγων, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. Ταύτην πρώτην τῶν ἀνθρώπων ὁ θεὸς τῶν ὅλων τιμῶν εὐλογίαν ἐδέξατο. καὶ πολλοῖς δὲ ὕστερον χρόνοις, τοῦ κατακλυσμὸν τιμῶν πόλεμον ἐπαγαγών, οὐκ ἄνδρας μόνους, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας ἰσαρίθμους τοῖς ἀνδράσιν εἰσελθεῖν εἰς τὸ κιβωτὸν προηγόρευσε, καὶ μὴν τὴν παῦλαν τῆς τιμωρίας, τὴν πρότερον εὐλογίαν ἀνενεώσατο. καὶ τούτοις γὰρ εἶπεν· αὐξάνεσθε, καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν. εἰ Ἀβραὰμ ἐκ τῆς πατρῴας ἐξαγαγὼν γῆς, ἐκέλευσεν ἰδεῖν τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐπήγγειλε τούτων ἰσαρίθμους ἀποφανεῖν τοὺς ἀνθρώπους. ποιήσω γὰρ ἔφη τὸ σπέρμα σου, ὡς τοὺς ἀστέρας τοῦ οὐρανοῦ τῷ πλήθει, καὶ ὡς τὸν ἄμμον τὸν παρὰ τὸν χείλους τῆς θαλάσσης. εἰ δὲ πονηρὸς ἦν ὁ γάμος, οὐκ ἂν τοῦτον ἐξ ἀρχῆς ἐνομοθέτησεν ὁ δεσπότης θεὸς, οὐκ ἂν εὐλογίαν τῆς παιδογονίας ἐκάλεσε. διὰ γὰρ δὴ τοῦτο καὶ πλείοις ἔχειν γυναῖκας τοῖς παλαιοῖς οὐκ ἐκώλυσεν, ἵνα αὐξηθῇ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας, καὶ οἱ θεοφιλεῖς ἄνδρες, καὶ δυσὶ, καὶ τρισὶ, καὶ πλείοσι συνήπτοντο γυναιξὶ, πλειόνων γενέσθαι πατέρες παίδων ὑπερθυμούμενοι. ὅτι γὰρ οὐχ ἡδυπαθείᾳ δουλεύοντες τὴν τῶν πλειόνων γυναικῶν ὁμιλίας ἐποιοῦντο, μάρτυς μὲν Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης μετὰ τὰς πολλὰς τὴν Σάρρας προσομιλήσας τῇ Ἀγὰρ ὡμιληκώς. εἶτα μετὰ τὸν τόκον οὐκ ἔτι ταύτῃ πελάσας. μάρτυς δὲ καὶ ὁ σοφὸς Ἰακὼβ, ὁ πρὸ γάμου μὲν τὴν Λείαν λα-

OPERÆ autem pretium existimo matrimonij quoque leges persequi, & eorum qui illud accusant audaciam retundere. Sufficit autem vel sexus differentia, vt creationis causam ostendat. Huius enim gratia feminam formauit vniuersorum opifex, vnde & illam adiutricem vocauit. *Faciamus* enim, inquit, Gen. 2. *Adæ adiutorium simile sibi.* Non solùm autem formauit, sed etiam viro coniunxit, & iuxta morem qui nunc obtinet, ad virum deduxit, & ipsemet fuit paranymphus ac pronubus, ipse velut donum quoddam matrimonio hanc benedictionem impertiit, *Crescite* dicens *& multiplicamini, & replete terram, & dominamini ipsi.* Hanc primum hominum genus ab vniuersorum Deo benedictionem accepit. Multis autem pòst annis, cùm diluuij excidium induceret, non viros solos, sed vxores etiam numero pares arcam ingredi iussit, & cùm pœna cessasset, priorem benedictionem renouauit. Nam & his quoque dixit, *Crescite & multiplicamini, & replete terram.* Et cùm Abraham ex paterna terra eduxisset, cæli stellas intueri iussit, & pares illis numero producturum se homines promisit. *Faciam* enim, inquit, *semen tuum sicut stellas cæli multitudine, & sicut arenam quæ est in littore maris.* Si autem malum esset matrimonium, minimè illud à principio constituisset dominus Deus, nec liberorum susceptionem benedictionem vocasset. Propterea enim veteres plures habere vxores non vetuit, vt genus humanum augeretur. Eáque de causa etiam viri religiosi, cùm plurium filiorum patres esse cuperent, duabus, & tribus, & pluribus vxoribus iungebantur. Quòd enim non voluptati seruientes, plurium vxorum consuetudinem ferebant, testatur Gen. 26. Abraam Patriarcha, qui post multas Sarræ adhortationes cum Agar congressus est, & post eius partum ad eam non amplius accessit. Testatur & sanctissimus Iacob, qui præter Gen. 29. sententiam quidem Liam acce-

pit, propter vxorum autem zelotypiã cum ancillis coire sustinuit. Et illæ porrò, non voluptati seruientes, sed quòd plurium liberorum matres fieri cuperent, inter se contenderunt. Fidei ergo alumnos, quis scopus sit matrimonij, vetus etiam Scriptura docet. Qui autem antiquas leges non admittunt, similia discant ex noua. Prorsus enim hîc etiam laudatur matrimonium. Apostolorum enim primus ex coniugatorum classe vocatus est. Matth. 8. Luc. 4. Eiusdem rei testes sunt Euangelistæ, qui disertè narrant eius socrum febricitantem à Domino curatam. Ipse autem Dominus non solùm non prohibuit matrimonium, sed & in nuptiis conIoan. 2. uiuatus est, & vinum sine cultura productum nuptiis donum dedit. Legem porrò matrimonij adeò confirmauit, vt eum qui excepta fornicationis causa matrimonium soluere velit, alia lege inhibeat. *Quicumque,* Matth. 19. inquit, *vxorem suam dimittit, nisi ob fornicationem, facit eam mœchari.* Deinde, cùm dixissent Pharisæi veterem legem iussisse dari libellum repudij, interpretatus est illis scopum legis. Dixit enim, *Ad duritiam cordis vestri* legem hanc scripsit vobis: ab initio autem creationis, masculum & feminam fecit illos Deus. *Propter hoc dimittet homo patrem & matrem, & adhærebit vxori suæ, & erunt duo in carne vna.* Ita cùm primam legisset legem quam ipse dederat, subiunxit, *Itaque iam non sunt duo. Quod ergo Deus coniunxit, homo non separet.* Hæc autem omnia ostendunt licitum & legitimum esse matrimonium. Sed Act. 5. & magnus Petrus Ananiam & Sapphiram coniunctos quidem non separauit, de furto autem vehementer reprehendit. Illud enim licitum erat, hoc valdè iniquum. Diuinus verò Apostolus Philemoni & Appiæ matrimonij lege coniunctis integrã scripsit epistolam. & Corinthiis scire volentibus, an eos qui Domino crediderunt præferre oporteat cœlibatum matrimonio, hæc expo1. Cor. 7. suit, *De quibus autem scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non tangere: propter fornicationem autem vnusquisque suam vxorem habeat, & vnaquæque suum virum habeat.* His ita constitutis, firmam illos beneuo-

A ζῶν, ἀφ' ἧς δὲ τὴν ὁμοζύγων ζηλοτυπίαν, τὴν τε παιδισκῶν ἀναχώμενος κοινωνίας. κακείνας δὲ, οὐχ ἡδονῆ δουλεύουσας, ἀλλὰ πλειόνων παίδων ἐπιθυμούσας γενέσθαι μητέρας, πρὸς ἔριν ἐτράποντο ἀλλήλας ἐρήκασιν. τοῖς μὲν οὖν εὐφήμοις τῆς πίστεως καὶ ἡ παλαιὰ διδάσκει γραφὴ τὸν γάμον τὸν σκοπόν. οἱ δὲ τοῖς παλαιοῖς οὐ δεχόμενοι νόμοις, ἐκ τῆς καινῆς διδασκέσθωσαν τὰ ὅμοια. πρώτως γὰρ καὶ αὐτῷ τῶν ἐπαινουμένων ὁ γάμος. τῶν γὰρ ἀποστόλων ὁ πρῶτος ἐκ τῆς τῶν γαμικῶν συλλήψη συμμορίας. Ἐμάρτυρες οἱ εὐαγγελισταί, σαφῶς ἡδέως διδάσκοντες ὡς τὴν πενθεράν πυρέττουσαν ὁ δεσπότης ἰάσατο. αὐτὸς δὲ ὁ κύριος, οὐ μόνον οὐκ ἀπηγόρευσε γάμον, ἀλλὰ καὶ εἰσιὼν ἐν γάμῳ, καὶ τὸν ἀγεώργητον οἶνον δῶρον τῷ γάμῳ προσήνεγκεν. ὅτε δὲ τοῦ γάμου τὸν νόμον ἐκράτυνεν, ὅτι καὶ τὸν διαλύσαντα τὸν γάμον διχα πορνείας βουλόμενον ἑτέρῳ νόμῳ κωλύει. πᾶς γάρ φησιν ὁ ἀπολύων τὴν γυναῖκα αὐτοῦ παρεκτὸς λόγου πορνείας, ποιεῖ αὐτὴν μοιχᾶσθαι. εἶτα τῶν Φαρισαίων εἰρηκότων τὸν παλαιὸν προστεταχέναι νόμον δοῦναι βιβλίον ἀποστασίου, ἡρμήνευσεν αὐτοῖς τὸν τοῦ νόμου σκοπόν. ἔφη γὰρ, πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν ἔγραψεν ὑμῖν τὴν ἐντολὴν ταύτην· ἀπὸ δὲ ἀρχῆς κτίσεως ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτοὺς ὁ θεός· ἕνεκεν τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ, καὶ τὴν μητέρα, καὶ προσκολληθήσεται πρὸς τὴν γυναῖκα αὐτοῦ, καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. οὕτω πρῶτον τὸν νόμον ἀναγνοὺς ὃν αὐτὸς ἐδιδοὺκει, ἐπήγαγεν· ὥστε οὐκέτι εἰσὶ δύο. ὃ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω. ταῦτα δὲ πάντα τοῦ γάμου τὸ ἔννομον δείκνυσι. Καὶ ὁ μέγας δὲ Πέτρος τὸν Ἀνανίαν καὶ τὴν Σάπφειραν, συνημμένους μὲν οὐ διέσπασε, κεκλοφότας δὲ θερμῶς ἄγαν διήλεγξε. τὸ μὲν γὰρ ἔννομον ἦν, τὸ δὲ λίαν παράνομον. ὁ δὲ θεῖος ἀπόστολος Παῦλος, τῷ Φιλήμονι καὶ τῇ Ἀπφίᾳ, νόμῳ γάμου συνεζευγμένοις, ἔγραψε τελείαν ἐπιστολήν. Κορινθίοις δὲ μαθεῖν θελήσασιν, εἰ δεῖ τοὺς τῷ κυρίῳ πεπιστευκότας προτιμῆσαι τὴν ἁγνείαν τοῦ γάμου, ταῦτα δεδήλωκε· περὶ δὲ ὧν ἐγράψατέ μοι, καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἅπτεσθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἐχέτω, καὶ ἑκάστη τὸν ἴδιον ἄνδρα ἐχέτω. οὕτω ταῦτα νομοθετήσας, τὴν περὶ ἀλλήλους ἕνωσιν βε-

ζαι δὲ ἔχειν προενοῦ· τῇ γυναικὶ ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλομένην εὔνοιαν ἀποδιδότω, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί. ὅπερ δὲ εἰκὸς ἦν, ἢ τὸν ἄνδρα, ἢ τὴν γυναῖκα, τὴν σωφρείας τιμὴν ἐγκρατείαν προτιμήσαν, τοῦτον ἢ συμφώνως γινομένου, εἰς πορνείαν συνέβαινεν ἐκπεσεῖν τὸν χαρτερεῖν οὐ δυνάμενον, ἀπαγορεύσῃ τὴν δίχα συμφωνίας ἐγκράτειαν, καὶ φησιν· ἡ γυνὴ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ, ὁμοίως δὲ καὶ ὁ ἀνὴρ τοῦ ἰδίου σώματος οὐκ ἐξουσιάζει, ἀλλ' ἡ γυνή. στέρεσθε τὴν ἀλλήλων φησὶν ἐξουσίαν τελεῖτε. οὐ δύνασαι δρᾶν ὃ βούλει, δίχα τοῦ συνέλκοντος τὸν ζυγὸν· καὶ κρατιῶν τὸν νόμον, ἐπήγαγε· μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μήτι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάσητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ, καὶ πάλιν ὅπου ἦν αὐτὸ συνέρχεσθε. στέρησιν δὲ κέκληκε, τὴν προσκαίρου γινομένην παύλαν τῆς ὁμιλίας. ἀποστέρησιν γὰρ ἐγκρατευομένου ἀπόστερον νομίζει μέρος ἀποστερεῖσθαι τῆς κοινωνίας. διδάσκει δὲ καὶ τίνος ἕνεκα μετὰ τὴν προσευχὴν καὶ τὴν νηστείαν συνελθεῖν πάλιν ἐκέλευσεν. ἐπήγαγε γάρ· ἵνα μὴ πειράζῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. καὶ δηλονότι ὡς ἐξ ἡμῶν ἐκεῖνος τὴν πολέμου λαμβάνει τὰς ἀφορμὰς, αἰσχρῶς προστέθηκε, διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. ὑμῶν γὰρ φησιν ἀγωνιζομένων, οὐδαμῶς ἐκεῖνος ἰσχύσει. εἶτα προστέτακται ὅπερ τὰ κρείττονα, φησὶ· τοῦτο δὲ λέγω κατὰ συγγνώμην, οὐ κατ' ἐπιταγήν. θέλω γὰρ πάντας αὐθέντους εἶναι, ὡς καὶ ἐμαυτὸν, ἀλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει ἐκ τοῦ θεοῦ, ὃς μὲν οὕτως, ὃς δὲ οὕτως. εἰ δὲ ὁ θεσπέσιος Παῦλος θεοῦ χάρισμα τὸν μετὰ σωφροσύνης ὠνόμασε γάμον, δῆλοι τὴν δυσωνύμων αἱρετικῶν οἱ βεβήλοις νόμοι. καὶ τὰ ἑξῆς δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας. τοῖς δὲ γεγαμηκόσι φησὶ παραγγέλλω οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφιέναι. τοσοῦτον ἀπέχει τοῦ κωλύσαι τὸν γάμον, ὅτι καὶ τὸν διαλυθέντα διαστικοῖς νόμοις συνέχει. οὐ γὰρ ἐγὼ φησι τοῦτον τὸν νόμον γράφω, ἀλλ' ὁ δεσπότης θεὸς, ὃς ἐν τοῖς εὐαγγελίοις προστέθηκε τοῖς θείοις, καὶ τὴν χωρισθεῖσαν δὲ μένειν ἄγαμον διηγόρευσε, ταύτῃ βιαζόμενος

A lentiam habere præcepit: *Vir vxori debitam benevolentiam reddat, similiter & vxor viro.* Et quia verisimile erat futurum, vt vel maritus vel vxor continentiam coniunctioni præferrent, quod nisi ex mutuo consensu fieret, eueniebat vt in scortationem is laberetur, qui continere non poterat, continentiam prohibet, quæ fiat absque consensu, & dicit, *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir, & vir corporis sui potestatem non habet, sed mulier.* Estis, inquit, alter in alterius potestate. Non potes facere quod vis, absque eo qui iugum tecum vnà trahit. Et confirmans legem subiunxit, *Nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu ad tempus, vt vacetis ieiunio & orationi, & iterùm reuertimini in idipsum.* Fraudationem autem appellauit cessationem à coniunctione, quæ fiat præter voluntatem. Dum enim pars vna se continet, altera putat se coniunctione priuatam. Docet autem & qua de causa post orationem & ieiunium iusserit iterùm conuenire. Subiunxit enim, *Ne tentet vos Satanas.* Et ostendens illum ex nobis belli occasiones sumere, appositè addidit, *propter incontinentiam vestram.* Vobis enim certantibus, inquit, nihil ille virium habebit. Deinde ad præstãtiora inuitans ait, *Hoc autem dico secundùm indulgentiam, non secundùm imperium. Volo enim omnes vos esse sicut meipsum in continentia: sed vnusquisque proprium donum habet à Deo, alius quidem sic, alius verò sic.* Si autem beatissimus Paulus donum Dei vocauit matrimonium cum temperantia coniunctum, clarum est iniquas esse infandorum hæreticorum leges latas aduersus matrimonium. Et quæ deinceps sequuntur eiusdem sunt sententiæ. *Iis autem qui matrimonio iuncti sunt præcipio non ego, sed Dominus, vxorem à viro non discedere: quòd si discesserit, manere innuptam, aut viro suo reconciliari. & vir vxorem suam non dimittat.* Tantum abest vt prohibeat matrimonium, vt etiam eum qui dissoluit, dominicis legibus cohibeat. Non enim ego, inquit, hanc legem scribo, sed dominus Deus, qui in Euangeliis diuinis adiecit, & eam quæ separata fuerit innuptam manere iussit, hac ratione cogens

redire ad virum. Quinetiam iis quæ infideles habent viros, & iis qui infidelibus iuncti sunt vxoribus, præcipit non soluere matrimonium. *Si quis frater vxorem habet infidelem, & illa consentit habitare cum eo, non dimittat illam, & si qua mulier habet virum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat illam.* Quòd si non soluit coniugium, quod fidei concordiam non habet, clarum est quòd matrimonium legitimum esse nouit, non legi contrarium.

ἀνελθεῖν πρὸς τὸν ἄνδρα. Καὶ μὴν καὶ τὰς ἀπίστους ἐχούσας ἄνδρας, καὶ τοὺς ἀπίστοις γυναιξὶ συνημμένους, οὐδαμοῦ κελεύει μὴ λύειν τὸν γάμον. εἴ τις γάρ φησιν ἀδελφὸς γυναῖκα ἔχει ἄπιστον, καὶ αὕτη συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτοῦ, μὴ ἀφιέτω αὐτὴν, καὶ γυνὴ, εἴτις ἔχει ἄνδρα ἄπιστον, καὶ οὗτος συνευδοκεῖ οἰκεῖν μετ' αὐτῆς, μὴ ἀφιέτω αὐτόν. εἰ δὲ τὸν οὐκ ἔχοντα τὴν τῆς πίστεως συμφωνίαν οὐ διέλυσε γάμον, δῆλον ὅτι τὸν γάμον ἔννομον, ἀλλ' οὐ παράνομον οἶδεν.

DE SECVNDIS NVPTIIS. XXVI.

ΠΕΡΙ ΔΕΥΤΕΡΟΥ ΓΑΜΟΥ. κϛ'.

ET quid dico primum matrimonium? etiam secundam decreuit coniunctionem. *Dico enim*, ait, *non nuptis & viduis: bonum est illis si sic permaneant sicut & ego. Quòd si non se continent, nubant. Melius est enim nubere, quàm vri.* Vstionem autem vocat, non cupiditatis vexationem, sed ab ea vinci. Et paulo pòst legem confirmat, sic dicens: *Mulier alligata est legi, quanto tempore vir eius viuit. Quòd si dormierit vir eius, libera est, cui vult nubat, tantùm in Domino*, hoc est modestè & legitimè, pio viro & fideli. Consulit autem etiam continentiam. *Beatior autem erit, si sic permanserit secundùm meum consilium.* Et inductione ostendit legem fide dignam esse: *Puto autem quòd & ego spiritum Dei habeam.* Non humanis rationibus hæc decerno, sed vt diuini spiritus instrumentum. Notandum est autem, quòd non beatam sed beatiorem eam dicat quæ se continet: ita docens, quòd non omnino beatitudine sit destituta, quæ secundum etiam matrimonium amplectitur, si iuxta positam hîc legem iugum subeat. Et ad Romanos scribens, legisq; & gratiæ discrimen docens, secundi matrimonij vsus est exemplo. *An ignoratis fratres*, inquit, *scientibus enim legem loquor, quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit?* Deinde exemplum, *Nam quæ sub viro est mulier, viuente viro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri. Igitur viuente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro: si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, vt non sit adultera si fuerit cum alio viro.* Et hîc ergo

1.Cor 7.

Rom.7.1.

ΚΑΙ τί λέγω τὸν πρῶτον γάμον; Καὶ δευτέραν νομοθετήσε συνάφειαν. λέγω γὰρ ἔφη τοῖς ἀγάμοις, καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστιν ἐὰν μείνωσιν ὡς κἀγώ, εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεύονται, γαμησάτωσαν. κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι. πύρωσιν δέ, οὐ τὴν ἀνάχλησιν δὲ τῆς ἐπιθυμίας, ἀλλὰ τὴν ἧτταν ὠνόμασε. Καὶ μετ' ὀλίγα δὲ βεβαιοῖ τὸν νόμον, λέγει δὲ οὕτως· γυνὴ δέδεται νόμῳ ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλευθέρα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμηθῆναι, μόνον ἐν κυρίῳ· τουτέστι σωφρόνως τε καὶ ἐννόμως, δίκαιος ἀνὴρ καὶ πιστός. Καὶ πρὸς ἐγκρατείας συμβουλεύει· μακαριωτέρα δέ ἐστιν, ἐὰν οὕτως μείνῃ κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. καὶ τῇ ἀποφάσει δείκνυσι τὸν νόμου ὄντα ἀξιόπιστον. δοκῶ γὰρ ἔφη κἀγὼ πνεῦμα θεοῦ ἔχειν· ὃ τοῖς λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις κεχρημένος νομοθετῶ, ἀλλ' ὄργανον τοῦ θείου γινόμενος πνεύματος. ὑποσημήνασθαι δὲ χρὴ, ὡς οὐ μακαρίαν ἀλλὰ μακαριωτέραν εἶπε τὴν ἐγκρατευομένην. ταῦτα διδάσκων, ὡς καὶ τὸ δεύτερον γάμον ἀποδεχομένη, ὃ πρωτάπασι τὸ μακαριότητος ἔρημος, εἴπερ ἄρα κατὰ τὸν κείμενον νόμον δέξαιτο τὸ ζυγόν. καὶ Ρωμαίοις δὲ γράφων, καὶ νόμου καὶ χάριτος διδάσκων διαφοράν, τοῦ δευτέρου γάμου τέθηκε τὸ παράδειγμα. Ἢ ἀγνοεῖτε γάρ φησιν ἀδελφοὶ, γινώσκουσι γὰρ νόμον λαλῶ, ὅτι ὁ νόμος κυριεύει τοῦ ἀνθρώπου ἐφ' ὅσον χρόνον ζῇ. εἶτα, ὃ παράδειγμα. ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνὴ τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμῳ. ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, κατήργηται ἀπὸ τοῦ νόμου τοῦ ἀνδρός. ἄρα οὖν ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς, μοιχαλὶς χρηματίσῃ ἐὰν γένηται ἀνδρὶ ἑτέρῳ, ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ ὁ ἀνὴρ, ἐλευθέρα ἐστὶν ἀπὸ τοῦ νόμου, τοῦ μὴ εἶναι αὐτὴν μοιχαλίδα γινομένην ἀνδρὶ ἑτέρῳ. κρίνω τοίνυν

καταστάζων ἕτερον, ἔδειξε τὸ δεύτερον οὐκ ἀποβλητον γάμον. καὶ τῷ μακαρίῳ Τιμοθέῳ γράφων, καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν παγμάτων νομοθετῶν, πολλὰ περὶ τῶν χηρῶν καταλόγου διεξελθών, ἐπήγαγε· νεωτέρας δὲ χήρας παραιτοῦ. Ἐφ' οἷς αἰτίας δὲ εἰπὼν, ἐπήγαγε· βούλομαι οὖν νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδεσποτεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. ἀλλὰ Παύλου λέγοντος βούλομαι, Ναυάτος τολμᾷ λέγειν, οὐ βούλομαι. ἀλλ' ἡμεῖς τοῖς Παύλου νόμοις ἀκολουθῶμεν, Ναυάτου δὲ τὴν ἀλαζονείαν οἰμῴζειν ἐάσωμεν. A aliud adstruens, secundas nuptias ostendit non esse reiiciendas. Beato quoque Timotheo scribens, & de Ecclesiasticis ordinibus leges tradens, cùm de viduarum ordine multa disseruisset, subiunxit, *Adolescentiores autem viduas deuita.* Et cùm causas dixisset, adiecit: *Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familiâs esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia.* Sed Paulo dicente *Volo*, Nauatus audet dicere *Nolo.* At nos Pauli leges sequamur, & Nauati arrogantiam valere iubeamus. 1. Tim. 5.

B

ΠΕΡΙ ΠΟΡΝΕΙΑΣ. κζ'.

DE FORNICATIONE. XXVII.

Τὴν δὲ πορνείαν, καὶ πᾶσαν ἀκολασίαν, ὡς παρανόμους ἀπαγορεύομεν πράξεις. ἀκούομεν γὰρ τοῦ θεσπεσίου Παύλου βοῶντος· πορνεία δὲ, καὶ ἀκαθαρσία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις. καὶ πάλιν, μή τις πόρνος, ἢ βέβηλος ὡς Ἡσαῦ. καὶ, τίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι, καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος· πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς κρινεῖ ὁ θεός, καὶ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ· ἐάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος, ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλολάτρης, ἢ λοίδορος, ἢ μέθυσος, ἢ ἅρπαξ, τῷ τοιούτῳ μηδὲ συνεσθίειν. Διὰ τοῦτο δὲ τὴν ἀκολασίαν, καὶ τὸν πεπορνευκότα παρέδωκε τῷ Σατανᾷ. καὶ Διαρρήδην βοᾷ· εἴ τις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθείρει, φθερεῖ τοῦτον ὁ θεός. ὁ γὰρ ναὸς τοῦ θεοῦ ἅγιός ἐστιν, οἵτινές ἐστε ὑμεῖς. Τοιούτοις καὶ πρὸ ἐπαύλου ἀποδιδράσκειν τὴν ἀκολασίαν κελεύει. Οὐκ οἴδατε γὰρ φησιν, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ, ἓν σῶμα ἐστίν; ἔσονται γάρ φησιν οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν. ὁ δὲ κολλώμενος τῷ κυρίῳ, ἓν πνεῦμα ἐστί. Φεύγετε τὴν πορνείαν. πᾶν ἁμάρτημα, ὃ ἐὰν ποιήσῃ ἄνθρωπος, ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν· ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἁμαρτάνει. καὶ Γαλάταις δὲ τὴν αὐτὴν διδασκαλίαν προσήνεγκε. Φανερὰ γάρ ἐστι τὰ ἔργα τῆς σαρκός, ἅ τινά ἐστι, μοιχεία, πορνεία, ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδωλολατρεία, φαρμακεία, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοὶ, ἐρίθειαι, διχοστασίαι, αἱρέσεις, φόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προεῖπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Ταῦτα δὲ Fornicationem autem, & omnem intemperantiam, tanquam illegitimas actiones prohibemus. Audimus enim diuinissimum Paulum clamantem, *Fornicatio autem, & immunditia, nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos.* Et rursus, *Ne quis fornicator aut profanus vt Esau.* & *Honorabile connubium in omnibus, & cubile immaculatum. Fornicatores enim & adulteros iudicabit Deus.* Et in Epistola ad Corinthios. *Si is qui frater nominatur est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere.* Propter hanc intemperantiam & libidinem, eum etiam qui fornicatus est tradidit Satanæ, & clamat apertè, *Si quis templum Dei violauerit, disperdet illum Deus. Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos.* Hoc modo omnem intemperantiam penitùs vitare iubet. *An nescitis*, inquit, *quoniam qui adhæret meretrici, vnum est corpus? Erunt enim*, inquit, *duo in carne vna. Qui autem adhæret Domino, vnus spiritus est. Fugite fornicationem. Omne peccatum quodcumque fecerit homo extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Scribens etiam ad Galatas eandem doctrinam attulit. *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt adulterium, fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, venesicia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, secta, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia. Quæ prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non consequentur.* Hæc verò Ba- Ephes. 5. Heb. 12. 1. Cor. 5. 1. Cor. 3. 1. Cor 6. Gal. 5.

silides, & Carpocrates, & Epiphanes, & Prodicus, & reliqui intemperantiæ & iniquitatis magistri, legerunt quidem, sed contrariam eis legem introduxerunt, legibus spiritus manifestè repugnantes. Consona etiam his scripsit ad Ephesios. *Dico* enim, inquit, *& testificor in Domino, vt iam non ambuletis, sicut & reliquæ gentes in vanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à vita Dei per ignorantiam quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum, qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiæ, in operationem immunditiæ omnis in auaritiam. Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu, deponere vos secundùm pristinam conuersationem veterem hominem, qui corrumpitur secundùm desideria erroris*, & quæ sequuntur. Et paulò pòst, *Hoc enim scitote intelligentes quòd omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei.* Ad Philippenses quoque hæc scripsit, *De cætero fratres quæcumque sunt vera, quæcumque pudica, quæcumque bona, quæcumque iusta, quæcumque casta, quæcumque amabilia, quæcumque bonæ famæ, si qua virtus, & si qua laus, hæc cogitate, quæ & didicistis, & vidistis in me, hæc agite.* Similiter autem scribit etiam ad Colossenses. *Mortificate ergo membra vestra quæ sunt supra terram, fornicationem, immunditiam, passionem, cupiditatem malam, & auaritiam quæ est idolorum seruitus, propter quæ venit ira Dei super filios diffidentiæ.* Vetus quoque Testamentum ea statuit quæ nouo consentiunt. Dicit enim Deus ipse, *Sancti estote, sicut & ego sanctus sum.* &, *Ne attendas male mulieri. Mel enim distillat à labiis meretricis, quod ad tempus quidem delinit guttur tuum, postea inuenies felle amarius.* Possunt & alia innumerabilia inueniri, quæ intemperantiam istam accusant. Impuri autem illi & infandi etiam mysticam communionem impudicitiam appellarunt.

Ephes. 4.

Ephes. 5.

Philip. 4.

Coloss. 3.

Leuit 11.

Prou. 5.

σιλίδης, & Καρποκράτης, ὴ Ἐπιφάνης, & Πρόδικος, & οἱ λοιποὶ τ ἀσελγείας ὴ τ ἀθεμονίας διδάσκαλοι, ἀνέγνωσαν μὲ, ἀναντίαν ὃ νομοθεσίαν εἰσήνεγκαν, ἀναφανδὸν ἀντιπαράμενοι τοῖς νόμοις τ πνεύματος· σαφῶς δὲ ὃ καὶ Ἐφεσίοις ἐπέστειλε· λέγω γὰρ ἔφη, καὶ διαμαρτύρομαι ἐν κυρίῳ, μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς & τὰ λοιπὰ ἔθνη περιπατεῖ ἐν ματαιότητι τ νοὸς αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τ διάνοιαν ὄντες, ἀπηλλοτριωμένοι τ ζωῆς τ θεοῦ, διὰ τ ἄγνοιαν τ οὔσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τ πώρωσιν τ καρδίας αὐτῶν. οἵτινες ἀπηλγηκότες, ἑαυτοὺς παρέδωκαν τῇ ἀσελγείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας ἐν πλεονεξίᾳ. ὑμεῖς ὃ οὐχ οὕτως ἐμάθετε τ Χριστόν, εἴγε αὐτὸν ἠκούσατε, & ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε καθώς ἐστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τ προτέραν ἀναστροφὴν τ παλαιὸν ἄνθρωπον, τ φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης· & τὰ τούτων ἀκόλουθα. & μετ' ὀλίγα· τοῦτο γὰρ ἔστε γινώσκοντες, ὅτι πᾶς πόρνος, ἢ ἀκάθαρτος, ἢ πλεονέκτης, ὅς ἐστιν εἰδωλολάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τ Χριστοῦ ὴ θεοῦ. ταῦτα ὴ Φιλιππησίοις ἐπέστειλε. Τὸ λοιπὸν ἀδελφοί, ὅσα ἐστὶν ἀληθῆ, ὅσα σεμνά, ὅσα ἁγνά, ὅσα δίκαια, ὅσα ἁγνά, ὅσα προσφιλῆ, ὅσα εὔφημα, εἴτις ἀρετὴ, ὴ εἴτις ἔπαινος, ταῦτα λογίζεσθε, ἃ ὴ ἐμάθετε, ὴ παρελάβετε, ὴ εἴδετε ἐν ἐμοί· ὡσαύτως ὃ ὴ Κολασσαεῦσι γράφει· νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ὄντα τ γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακὴν, ὴ τ πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τ θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τ ἀπειθείας. & ἡ παλαιὰ ὃ γραφὴ σαφῶς νενομοθέτηκε τὴ καινὴ. ὴ γὰρ αὐτὸς φησιν ὁ θεὸς, ἅγιοι γίνεσθε καθὼς κἀγὼ ἅγιός εἰμι. ὴ, μὴ προσέχε φαύλῃ γυναικί. μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἡ πρὸς καιρὸν μὲν γλυκαίνει τ σὸν φάρυγα, ὕστερον δὲ πικρότερον χολῆς εὑρήσεις. & ἄλλα ὃ μύρια ἔστιν εὑρεῖν ταύτης τ ἀκολασίας κατηγορούντα. οἱ δὲ παμμίαροι & δυσώνυμοι, & μυστικὴν κοινωνίαν ὠνόμασαν τὴν ἀσέλγειαν.

Ephes. 4. Ἐφεσ. δ'.

Ephes. 5. Ἐφεσ. ε'.

Philip. 4. Φιλιπ. δ'.

Coloss. 3. Κολασσ. γ'.

Leuit 11. Λευιτ. ια'.

Prou. 5. Παροιμ. ε'.

DE POENITENTIA. XXVIII.

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ. κή.

DIVINA verò Scriptura non solùm iniquitates prohibet, sed iis etiam medetur, qui vulnus acce-

Ἡ δὲ θεία γραφὴ οὐ μόνον ἀπαγορεύει ἀθεμονίας, ἀλλὰ καὶ θεραπεύει τοὺς τὰ τούτων τραύματα δεξαμένους.

μένους. τὸν γὰρ Ναυᾶτου θηριωδίαν βδελύττε), καὶ κατηγορῆς τῶν ποιμένων, ὅσοι ἑαυτὴν οὐκ ἐποιήσαντο τῶν προβάτων τὴν ἐπιμέλειαν. καὶ φησιν αὐτὸς ὁ θεός· ὦ οἱ ποιμένες, τὸ ἀσθενὲς οὐκ ἐνισχύσατε, καὶ τὸ ἄῤῥωστον οὐκ ἰάσασθε, καὶ τὸ κακῶς ἔχον οὐκ ἐφαλοποιήσατε, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπεστρέψατε, καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐπεζητήσατε. ὃ δὲ ἑαυτὴν μὴ πεποιμένων τὴν προμέριμναν καλῶς ἔρρωσο, δῆλον ὅτι βουλεται θεραπείας ἀξιοῦν τὰ ἀσθενῆ τῶν προβάτων. διόπερ τοῦτο πρὸς τὸν αὐτὸν ἔφη προφήτην· σκοπὸν δέδωκά σε τῷ οἴκῳ Ισραὴλ· καὶ ἀκούσῃ ἐκ τοῦ στόματός μου λόγον, καὶ προφυλάξεις αὐτὸν παρ' ἐμοῦ, ἐὰν εἰπὼν εἴπω τῷ ἁμαρτωλῷ, θανάτῳ ἀποθανῇ, καὶ μὴ διαστείλῃ τοῦ ἁμαρτωλοῦ τοῦ φυλάξασθαι τὴν ἀσεβῆ, τὴν ἀποστροφὴν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτῆς τῆς πονηρᾶς τοῦ ζῆσαι αὐτὸν, αὐτὸς ὁ ἄνομος ἐν τῇ ἀνομίᾳ αὐτοῦ ἀποθανεῖται, τὸ δὲ αἷμα αὐτοῦ ἐκ τῆς χειρός σου ἐκζητήσω. καὶ μετ' ὀλίγα· ζῶ ἐγὼ, λέγει Αδωναὶ κύριος, ὅτι οὐ βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς ὅταν ἐπιστρέψας αὐτὸς ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτοῦ πονηρᾶς, καὶ ζῇ αὐτός. εἶτα παραινετικῶς, ἐπιστροφὴν ἐπιστρέψατε ἀπὸ τῆς ὁδοῦ ὑμῶν τῆς πονηρᾶς, καὶ ἵνα τί ἀποθνήσκετε οἶκος Ισραὴλ· ἔπειτα κελεύει τῷ προφήτῃ, καὶ τοῦτον πρὸς αὐτοὺς διαπορθμεῦσαι τὸν λόγον· καὶ σὺ υἱὲ ἀνθρώπου, εἰπὲ πρὸς τοὺς υἱοὺς τοῦ λαοῦ σου, δικαιοσύνη δικαίου οὐ μὴ ῥύσηται αὐτὸν ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ πλημμελήσῃ, καὶ ἀνομία ἀνόμου οὐ μὴ ἀποκλείσῃ αὐτὸν ἐν ᾗ ἂν ἡμέρᾳ ἀποστρέψῃ ἀπὸ τῆς ἀνομίας αὐτοῦ, καὶ ποιήσῃ κρίμα, καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἐνεχυριασμὸν ὀφείλοντος ἀποδῷ, καὶ ἅρπαγμα ἀποτίσῃ. εἰ ὁ ἄνομος ἐν τοῖς προστάγμασι τῆς ζωῆς διεπορεύθη τοῦ μὴ ποιῆσαι ἄδικον, ζωῇ ζήσεται, καὶ οὐ μὴ ἀποθάνῃ. πᾶσαν τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ ἃς ἥμαρτεν οὐ μὴ μνησθήσονται αὐτοῦ, ὅτι κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐποίησεν, ἐν αὐτοῖς ζήσεται. καὶ ὦ Ναβουχοδονόσορ ὁ μακάριος Δανιὴλ τὰς μετανοίας προσενήνοχε φάρμακα. καὶ νῦν γάρ φησι βασιλεῦ, ἡ βουλή μου ἀρεσάτω σοι· καὶ ἐν ἐλεημοσύνῃ ἀπόλυσαι τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀδικίας σου ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. ἡ δὲ τοῦ υἱοῦ Ιερεμίου πλουσία ἑαυτῇ τὴν διδασκαλίας ἀπλεονάσατο. νῦν μὲν γάρ φησιν· ἐπιστράφητε υἱοὶ ἀφεστηκότες, καὶ ἐπιστραφήσομαι πρὸς ὑμᾶς, λέγει κύριος ὁ θεός. νῦν δὲ ἀπόπλυνε ἀπὸ κακίας τὴν καρδίαν σου Ισραὴλ ἵνα σωθῇς, μήποτε εὑρεθῶσιν ἐν σοὶ διαλογισμοὶ πόνων σου. καὶ πάλιν· μὴ ὁ πίπτων οὐκ ἀνίστα), ἢ ὁ ἀποστρέφων οὐκ ἐπιστρέφει; καὶ ἄλλας ὅσας πλείστας ἔστιν εὑρεῖν τοιαύτας πρὸς αὐτοῦ νουθεσίας. καὶ ὁ

A perunt. Nauati enim atrocitatem abhorret, paſtoréſque reprehendit, qui hanc ouium curam non geſſerint, & dicit ipſe Deus. *O paſtores, quod infirmum fuit non confirmaſtis, & quod ægrum non curaſtis, & quod malè habebat non refeciſtis, & quod aberrabat non reduxiſtis, & quod perierat non requiſiſtis.* Qui autem eos accuſat, qui hanc curam non geſſerunt, clarum eſt eum velle infirmas oues curari. Propterèà dicit eidem prophetæ. *Speculatorem dedi te domui Iſrael, & audies ex ore meo verbum, & præmunies illum ex me. Cùm dixero peccatori, Morte morieris, & non annunciaueris peccatori vt caueat, impio vt ſe auertat à via ſua mala, vt ipſe viuat: ipſe quidem impius morietur in iniquitate ſua, ſanguinem autem eius ex manu tua requiram.* Et paulò pòſt, *Viuo ego, dicit Adonai dominus, Nolo mortem peccatoris, ſed vt ſe conuertat à via ſua mala, & viuat.* Deinde ſuaſoriè, *Conuerſione conuertimini à via veſtra mala, & cur morimini domus Iſrael?* Deinde iubet prophetæ, vt hæc quoque ad illos verba perferat: *Et tu fili hominis, dic filiis populi tui, Iuſtitia iuſti non eximet ipſum in die quo errauerit: & iniuſtitia iniuſti non interficiet ipſum in die quo conuerſus fuerit à ſua iniquitate, & fecerit iudicium & iuſtitiam, & pignus debitori reddiderit, & quod raptum fuerat reſtituerit. Si iuſtus in præceptis vitæ ambulauerit, vt non faciat id quod iniuſtum eſt, vita viuet, & non morietur, & omnia peccata eius quæ peccauit obliuioni mandabuntur, quia iudicium & iuſtitiam fecit, in eis viuet.* Et Nabuchodonoſori beatus Daniel pœnitentiæ medicamenta ſuggeſſit, *Et nunc*, inquit, *ô Rex, conſilium meum tibi placeat. & in eleemoſyna elue iniquitates tuas, & iniuſtitias tuas in miſerationibus pauperum.* Hieremiæ autem prophetia hac doctrina plena eſt. Nunc enim dicit, *Conuertimini filij qui defeciſtis, & conuertar ad vos, dicit Dominus Deus. Nunc autem ablue à vitio cor tuum, Iſrael, vt ſalueris, ne fortè inueniantur in te diſputationes laborum tuorum.* Et rurſus, *Num qui cadit non reſurgit, vel qui auertitur non conuertitur?* Et alias huiuſmodi plurimas admonitiones apud illum reperire eſt. Sapien-

Ezech. 34.

Ezech. 3. 17.

Ezec. 33. 11.

Dan. 4.

Hier. 8.

tissimus verò Esaias clamat, *Quando auersus ingemueris, tunc saluaberis, & cognoscetes vbi eras quando confidebas in vanis.* Quin & in exordio, cùm plurimas populi iniquitates commemorasset, & morbum curatu difficilem ostendisset, *Non est*, inquit, *imponere malagma, nec oleum, nec ligamenta*, post pauca pœnitentiæ illis remedium adhibuit dicens: *Lauamini, mundi estote, auferte iniquitates vestras ab animabus vestris coram oculis meis: cessate à malis vestris, discite bonum facere. quærite iudicium, liberate eum qui iniuria afficitur à manu eius qui iniuria afficit.* Deinde pollicetur se eos lanæ albæ & niui similes redditurum, etiamsi coccineum & purpureum colorem habuerint. Hoc verò præstare solus Deus potest. Infectores enim in alios quidem colores album mutant: in album verò mutare alios colores non possunt. Creatori autem facilia sunt omnia. Sed orationem extra modum extendemus, si omnes prophetarum adhortationes collegerimus. Plena enim his sunt & prophetica cantica, & aliorum prophetarum oracula. Sed qui Nauati fastum hauserunt, post baptisma dicunt non oportere medicinam peccantibus præbere. Considerare autem illos conueniebat, quòd etiam veteres sacrorum mysteriorum typum habuere, aspersiones & diuina sacrificia. Vt autem ex abundanti amentiam illam conuincamus, Aaron in medium producamus. Hic enim vnctus & primus Pontifex creatus cùm esset, diuiníque Spiritus gratiam percepisset, impiis quidem iniqui populi postulationibus cessit, & vituli effigiem erexit, atque hostias cum aliis Leuitis obtulit. At tamen veniam consecutus est, & in pontificatu ad mortem vsque permansit. Et magnus Dauid, propheta cùm esset, diuiníque Spiritus gratiam inhabitantem haberet, duo grauia peccata commisit, sed vulnera per pœnitentiam curauit, nec Spiritus gratia priuatus est, sed etiam post peccatum multa futura vaticinatus est. De eo autem, qui Corinthi fornicatus est, quid dicent? qui non solùm diuinis sacramentis dignus est habitus, sed docendi quoque gratiam assecutus est? Quare cùm tanquam de viro docto & sa-

Esa. 1.

Exod. 31.

1. Reg. 11.

1. Cor. 5.

A πάνσοφος ὁ Ἡσαΐας βοᾷ· ὅταν ἀποστραφεὶς στενάξῃς, τότε σωθήσῃ, καὶ γνώσῃ τίνα ἦλθα ὅτε ἐπεποίθεις ἐπὶ τοῖς ματαίοις. καὶ τὰ μὲν θεομισῆ δὲ παμπόλλας τοῦ λαοῦ παρανομίας διεξελθών, καὶ δείξας ὃ τῆς νόσου δυσίατον, οὐκ ἔστι γάρ ἔφη μάλαγμα ἐπιθεῖναι, οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμους, μετ' ὀλίγα πάλιν τῆς μετανοίας αὐτοῖς προσήγαγε θεραπείαν, πρὸς λόγον ἔλεγε· λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ὑμῶν ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν

B ὑμῶν, μάθετε καλὸν ποιεῖν, ἐκζητήσατε κρίσιν, ῥύσασθε ἀδικούμενον ἐκ χειρὸς ἀδικούντος αὐτόν. εἶτα ὑπισχνεῖται ἐρίῳ λευκῷ καὶ χιόνι παραπλησίους αὐτοὺς ἀποφαίνειν, εἰ καὶ κόκκινον καὶ φοινικοῦν εἶχον χροιάν. τοῦτο δὲ μόνῳ τῷ θεῷ δυνατόν. οἱ γὰρ βυσσοποιοὶ, εἰς μὲν ἄλλα χρώματα τὸ λευκὸν μεταβάλλουσιν, ἄλλο δέ τι τῶν χρωμάτων μεταβαλεῖν εἰς λευκὸν οὐκ ἰσχύουσι. τῷ δὲ ποιητῇ πάντα ῥάδια. ἀλλὰ γὰρ ὥρα τοῦ μέτρου μηκυνόμενον τὸν λόγον, εἰ πάσας ταύτας τῶν προφητῶν παραινέσεις συλλέξαιμεν. πλήρης γὰρ τούτων καὶ ἡ προφητικὴ βίβλος, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τὰ θεσπίσματα. ἀλλ'

C οἱ τὸν Ναυάτου ἀφροδεξάμενοι τύφον, μετὰ τὸ βάπτισμα φασὶ μὴ χρῆναι τοῖς ἁμαρτάνουσι θεραπείαν προσφέρειν. ἔδει δὲ αὐτοὺς σκοπεῖν, ὡς καὶ οἱ παλαιοὶ τύπον εἶχον τῶν ἱερῶν μυστηρίων τὰ περιῤῥαντήρια, καὶ τὰς θείας ἱερουργίας. ἵνα δὲ μὴ πολλοὺς τοῦ προκειμένου τὴν αἰτίαν αὐτὴν διελέγξωμεν, τὸν Ἀαρὼν εἰς μέσον ἀγάγωμεν. οὗτος γὰρ χρισθεὶς, καὶ πρῶτος ἀρχιερεὺς χειροτονηθεὶς, καὶ τοῦ θείου πνεύματος τὴν χάριν δεξάμενος, εἶξε μὲν ταῖς δυσσεβέσι αἰτήσεσι τοῦ παρανόμου λαοῦ, κατεσκεύασε δὲ τὴν εἰκόνα τοῦ μόσχου, καὶ θυσίας μετὰ τῶν ἄλλων

D προσενήνοχε Λευιτῶν. ἀλλ' ὅμως συγγνώμης τετύχηκε, καὶ ἀρχιερατεύων μέχρι τελευτῆς διετέλεσε. καὶ ὁ μέγας ὁ Δαβὶδ, προφήτης ὤν, καὶ τοῦ θείου πνεύματος τὴν χάριν ἔνοικον κεκτημένος, δύο χαλεπὰς παρανομίας εἰργάσατο, ἀλλὰ τὰ τραύματα διὰ μετανοίας ἰάσατο, καὶ οὐκ ἐγυμνώθη τῆς πνεύματος χάριτος, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν πολλὰ τῶν ἐσομένων ἐθέσπισε. περὶ τοῦ ἐν Κορίνθῳ πεπορνευκότος τί ἂν εἴποιεν; ὃς οὐ μόνον θείων μυστηρίων ἠξίωτο, ἀλλὰ καὶ διδασκάλικοῦ ἐτέτυχηκε χαρίσματος. οὐ δὴ χάριν ὡς ὅτι σοφῷ καὶ πεπαι-

δύμβῳ μέγα φρονοῦντων τῶν ἐν ἐκείνῳ τε- A piente se iactarent qui sub eo erant,
λειώτων, ὁ θεῖος ἀπόστολος κατηγόρησεν εἰπών· diuinus Apostolus illos reprehendit,
καὶ ὑμεῖς πεφυσιωμένοι ἐστέ, καὶ οὐχὶ μᾶλλον ἐπεν- dicens, *Et vos inflati estis, & non po-* 2. Cor. 2.
θήσατε, ἵνα ἀρθῇ ἐκ μέσου ὑμῶν ὁ τὸ ἔργον *tiùs luctum habuistis, vt tollatur de me-*
τοῦτο ποιήσας. ἀλλ' ὅμως καὶ διδάσκαλον ὄντα, καὶ *dio vestrûm qui hoc fecit.* Sed tamen,
μεγίστην ἀθεμιτουργίαν τετολμηκότα ἀθεμίτοις cùm eum qui doctor erat, & maxi-
ταῖς Σατανᾶ, πάλιν αὐτὸν ἐξήρπασε τοῦ ἐκείνου mum flagitium patrare ausus fue-
χειρῶν, καὶ τῇ τοῦ ἐκκλησίας ἀπεδέδωκε σώματι. rat, Satanæ tradidisset, rursus illum
γράφει δὲ οὕτως ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐπιστολῇ· ᾧ δέ τι ex eius manibus eripuit, & corpori
χαρίζεσθε, καὶ ἐγώ. καὶ γὰρ ἐγὼ εἴ τι κεχάρισμαι, ᾧ Ecclesiæ reddidit. Ita autem scribit
κεχάρισμαι, δι' ὑμᾶς. καὶ ἵνα μή τις αὐτὸν ὑπολάβῃ in secunda Epistola: *Cui autem ali-*
παρὸς χάριν τινὰ θεάτρων τοῦτο πεποιηκέναι, τοῦς- B *quid donatis, & ego. Nam & ego quod*
τέθεικεν, ἐν προσώπῳ Χριστοῦ τοῦτέστιν ὡς ὁρῶν- *donaui, si quid donaui, propter vos.* Et
τος τὸ δεσπότου τῶν ὅλων, ὡς ἐπισάμενος ὅτι καὶ αὐτῷ ne quis existimaret illum in gratiam
ἀρέσκῃ τοῦτο γινόμενον. ὅθεν καὶ τὴν αἰτίαν ἐπά- hominum id fecisse, subiunxit, *In*
γει· ἵνα μὴ πλεονεκτηθῶμεν ὑπὸ τοῦ Σατανᾶ· *persona Christi.* hoc est, tanquam vi-
οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν· ὥστε ὑμᾶς dente vniuersorum Domino, vt qui
μᾶλλον χαρίσασθαι, καὶ παρακαλέσαι, μήπως scirem illi placere quod fiebat. Vnde
τῇ περισσοτέρᾳ λύπῃ καταποθῇ ὁ τοιοῦτος. τοι- & causam addit, *Vt non circumue-*
αὐτῶν εἶχον δι' ἀπολαγχίαν οἱ τῆς ἐκκλησίας *niamur à Satana: non enim ignoramus*
διδάσκαλοι. ἰατροὶ γὰρ ὄντες πνευματικοὶ, τὴν μὲν *cogitationes eius. Vt ex contrario magis*
ἐρρωμένων τὴν ὑγείαν φυλάττοντες, τὴν δὲ κακῶς *donetis, & consolemini: ne fortè abun-*
διακειμένων τὰς νόσους ἐλαύνοντες. τοῦτο πραγ- *dantiori tristitia absorbeatur qui eius-*
ματευόμενος, καὶ ταῦτα τοῖς πρὸς τούτοις ἐπι- *modi est.* Huiusmodi habebant com-
στέλλει γράμμασι· μὴ πάλιν ἐλθόντα με ταπεινώσῃ ὁ θεός μου πρὸς ὑμᾶς, καὶ πενθήσω πολ- C miserationem Ecclesiæ magistri. E-
λοὺς τῶν προημαρτηκότων, καὶ μὴ μετανοησάν- rant enim medici spiritales, sano-
των ἐπὶ τῇ ἀκαθαρσίᾳ, καὶ πορνείᾳ, καὶ ἀσελγείᾳ, rum quidem valetudinem conser-
ἧ ἔπραξαν. οὕτως Γαλάτας ἀποπεπτώκοτας uantes, malè autem affectorum mor-
τῆς πίστεως, καὶ μὴ τὴν κλῆσιν τοῦ Χριστοῦ, καὶ τὴν bos profligantes. Hoc procurans,
θείων μυστηρίων ἀπόλαυσιν, τὴν περιτομὴν hæc quoque litteris ad eos scriptis
δεξαμένους, καὶ τὴν νομικὴν ἀποτηρήσεως ἀ- indidit, *Ne cùm rursus venero, humi-*
σπασαμένους τὴν φυλακὴν, ἐπιστρέφει πρὸς *liet me Deus meus apud vos, & lugeam*
τὴν σωτηρίαν, καὶ τὰ τῆς μετανοίας αὐτοῖς ἐπιτί- *multos eorum qui priùs peccauerunt, &*
θησι φάρμακα, καὶ ἀφίησι μητρὸς φιλοστόρ- *pœnitentiam non egerunt de immundi-*
γου φωνὴν· τεκνία μου, οὓς πάλιν ὠδίνω ἄχρις *tia, & fornicatione, & intemperantia,*
οὗ μορφωθῇ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. ταύτην δὲ ἡμῖν D *quam egerunt.* Sic etiam Galatas, qui
τὴν διδασκαλίαν καὶ ὁ δεσπότης Χριστὸς διὰ à fide defeciuerant, & post vocatio-
τῶν οἰκείων παραβολῶν παρεστήσατο. καὶ γὰρ nem gratiæ, & diuinorum mysteriorum perceptionem, circumcisionem susceperant, & legalium obseruationem amplexi fuerant, reducit ad salutem, & pœnitentiæ illis apponit remedia, & piæ matris vocem emittit, *Filioli mei, quos ego* Gal. 4.
iterum parturio, donec formetur Christus in vobis. Hanc autem nobis doctrinam dominus quoque Christus per parabolas suas tradidit. Nam & Matth. 18.
ouis quæ perierat, & drachmâ amissa, curam nos eorum agere docent qui peccarunt. Prodigus verò filius Luc. 15.
transgressionem post baptismum factam apertè significat. Accepta enim paternarum facultatum parte, quæ ipsi competebat, eáque intemperanter consumpta, reuersus est. Et tamen prima stola ornatus est, & per anulum diuinam imaginem re-

cepit, & saginatum vitulum comedit, & festum maximum patri attulit. Sed & omnis Domini doctrina & actio peccatorum curationem docent, & vocati publicani, & meretrix accedens, & latro credens, & benignitatis sermones, *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam, Non enim opus habent sani medico, sed qui malè habent.* Quòd si hæc ante baptismum facta dicunt, primum Ecclesiæ fundamentum concussum fuisse sciant, & à diuina gratia confirmatum. Ter enim qui negauerat magnus Petrus, primus manfit, suis lacrymis curatus. Hanc etiam vt fratribus medicinam adhiberet præcepit illi Dominus. *Et tu* enim, inquit, *conuersus confirma fratres tuos.* Et cùm discipulis orandi formam dedit, iussit vt dicerent, *Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris.* Hanc porrò nos orationem non initiatos non docemus, sed initiatos. Nullus enim eorum qui initiati non sunt dicere audet, *Pater noster qui es in cælis*, cùm adoptionem filiorum nondum susceperit. Qui autem baptismatis donum est assecutus, Deum patrem vocat, tanquam in gratiæ filios allectus. Hi ergo iussi sunt dicere, *Dimitte nobis debita nostra.* Itaque medicabilia sunt etiam quæ post baptismum fiunt vulnera: medicabilia autem, non vt olim per solam fidem data remissione, sed per multas lacrymas, & fletus, & luctus, & ieiunia, & orationem, & laborem commissi peccati magnitudini respondentem. Qui enim sic affecti non sunt, eos nec desperare docti sumus, nec illis facilè sacra impertiri. *Nolite*, inquit, *dare sanctum canibus, nec proiiciatis margaritas ante porcos.* Has Ecclesia de pœnitentia leges habet.

Matth. 9.

Luc. 22.

Matth. 6.

Matth. 7.

λαβε, & τ σιτευτ ἀπήλαυσε μόχου, & ἑορτὴν μεγίστην ἐχαρίσατο τῷ πατρί. & πᾶσα ὁ τ κυρίου διδασκαλία, ἡ πρᾶξις, τ τ ἁμαρτωλῶν ἰατρείαν διδάσκουσι, ἡ οἱ κληθέντες τελῶναι, ἡ ἡ πορευθοῦσα πόρνη, ἡ ὁ πιστεύσας λῃστὴς, καὶ τ φιλανθρωπίας οἱ λόγοι, οὐκ ἦλθον καλέσαι δικαίους, ἀλλὰ ἁμαρτωλοὺς εἰς μετανοίαν. οὐ γὰρ χρείαν ἔχουσιν οἱ ἰσχύοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες. εἰ δὲ ταῦτα πρὸ τ βαπτίσματος λέγουσι γεγενῆσθαι, τ πρῶτον τ ἐκκλησίας θεμέλιον καταμάθωσι κλονούμενον, καὶ ὑπὸ τ θείας χάριτος βεβαιούμενον. τρὶς γὰρ ὁ μέγας ἠρνησάμενος Πέτρος, ἔμενε πρῶτος τοῖς δάκρυσι τοῖς οἰκείοις θεραπευθείς. ταύτην αὐτῷ & τοῖς ἀδελφοῖς προσέφερε τ θεραπείαν ὁ δεσπότης ἐκέλευσε. & σὺ γάρ φησιν ὑπιστρέψας, στήρισον τοὺς ἀδελφούς σου. ἡ προσευχῆς δὲ τύπον τοῖς μαθηταῖς δεδωκὼς, προσέταξε λέγειν· ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφλήματα ἡμῶν, ὡς ἡμεῖς ἀφίεμεν τοῖς ὀφλέταις ἡμῶν. ταύτην δὲ τ προσευχὴν οὐ τοῖς ἀμυήτοις, ἀλλὰ τοῖς μυσταγωγουμένοις διδάσκομεν. οὐδεὶς γὰρ τ ἀμυήτων λέγειν τολμᾷ, πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, μήπω δεξάμενος τ υἱοθεσίας τὸ χάρισμα. ὁ δὲ τ τ βαπτίσματος τετυχηκὼς δωρεᾶς, πατέρα καλεῖ τ θεὸν, ὡς εἰς τοὺς υἱοὺς τελέσας τ χάριτος. ἔστι τοίνυν προσευχὴ λέγειν, ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφλήματα ἡμῶν. ἰάσιμα τοιγαροῦν & τὰ μετὰ τὸ βάπτισμα γινόμενα τραύματα. ἰάσιμα δὲ, οὐχ ὡς πάλαι διὰ πίστεως μόνης τ ἀφέσεως διδομένης· ἀλλὰ διὰ δακρύων πολλῶν, διὰ τε ὀδυρμῶν, & κλαυθμῶν, καὶ νηστείας, καὶ προσευχῆς, καὶ πόνου τῇ ποσότητι τ γεγενημένης ἁμαρτίας συμμέτρου. ὅτε γὰρ ἀπαρρήσιαν ἐδιδαχθημεν τοῖς μὴ ὅτω διακειμένοις, ὅτε προχείρως μεταδιδόναι τῶν θείων. μὴ βάλητε γάρ φησιν ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ ῥίψητε τοὺς μαργαρίτας ἔμπροσθεν τῶν χοίρων. τούτοις ἡ ἐκκλησία, καὶ τοιαῖς μετανοίας ἔχει τοὺς νόμους.

DE ABSTINENTIA. XXIX.

ABSTINENTIAM autem à vino esúque carnium, & reliquam continentiam non similiter ac hæretici amplectitur. Hi enim ab his tanquam abominandis abstinere præcipiunt: Ecclesia verò de his nihil præcipit. Neque enim horum vsum interdicit. Ideò alij quidem permissis voluptatibus securi fruuntur, alij

ΠΕΡΙ ΕΓΚΡΑΤΕΙΑΣ. κθ'.

ΟΙΝΟΥ δὲ & κρεωφαγίας ἀπέχειν, & τ ἄλλην ἐγκράτειαν, οὐ τοῖς αἱρετικοῖς παραπλησίως ἀσπάζεται. οἱ μὲν γὰρ ὡς βδελυκτῶν ἀπέχεσθαι τῶν νομοθετοῦσιν ἀπηγορεύκασι. ἡ δὲ ἐκκλησία, οὐδὲν περὶ τούτων νενομοθέτηκεν. ὅθεν δὲ ἀπαρρήσιαν τ τούτων μετάληψιν. τούτου χάριν ἀδεῶς, οἱ μὲν τῶν νενομισμένων ἡδέων ἀπολαύουσιν, οἱ

δὲ ἀπέχονται. καὶ ἀκριβῶς ὁ οὐδεὶς τῶν δι' ὑφε-
νοιῶτων τὸν ἐσθίοντα. καὶ ἡ ἀποχὴ γὰρ, καὶ ἡ με-
τάληψις, ἐπὶ τῇ ἐξουσίᾳ τελοῦσι τῆς
γνώμης, καὶ ὁ μονήρης ὁ βίος οὐκ ἀναγκαστὸς
ἀλλ' αὐθαίρετος. καὶ τοῦτο ὁ μὲν τῶν ἀποστο-
λικῶν ἐδιδάχθημεν νόμων. ὁ ἐσθίων γὰρ φη-
σὶ τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω, καὶ ὁ μὴ
ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω. καὶ πάλιν. πάν-
τα καθαρὰ, ἀλλὰ κακὸν τῷ ἀνθρώπῳ τῷ
διὰ προσκόμματος ἐσθίοντι. καὶ τοῦτο ὁ αὐ-
τὸς τῶν δυσσίων κατηγορῶν ἐν τῇ πρὸς Τι-
μόθεον ἐπιστολῇ ταῦτα γέγραφε. τὸ δὲ πνεῦμα
ῥητῶς λέγει, ὅτι ἐν ἐσχάτοις καιροῖς ἀποστή-
σονταί τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύμα-
σι πλάνης, καὶ διδασκαλίαις δαιμόνων, ἐν
ὑποκρίσει ψευδολόγων, κεκαυστηριασμένων
τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλυόντων γαμεῖν,
ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ θεὸς ἔκτισεν εἰς
μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς πιστοῖς καὶ
ἐπεγνωκόσι τὴν ἀλήθειαν. ὅτι πᾶν κτίσμα θεοῦ,
καλόν. καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας
λαμβανόμενον· ἁγιάζεται γὰρ διὰ λόγου θεοῦ
καὶ ἐντεύξεως. καὶ Κορινθίοις ὁ προστάξε
πᾶσι τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἐσθίειν, μη-
δὲν ἀνακρίνοντας διὰ τὴν συνείδησιν. καὶ τὸν
ὑπό τινος τῶν ἀπίστων καλούμενον εἰς ἑστία-
σιν τῶν προκειμένων ἀδεῶς μεταλαμβάνειν ἐκέλευσεν, εἰ μήτις ἄρα μηνύσῃ εἰ-
δωλόθυτα εἶναι τῶν ὄψων τινά. τοσοῦτον ἀπέ-
σχετο ὁ θεῖος ἀνὴρ κωλύσαι τὴν κρεῶν
τὴν μετάληψιν. καὶ αὐτὸς δὲ ὁ κύριος ἔφη
περὶ ἑαυτοῦ· ἦλθεν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων,
καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν, ἰδοὺ ἄνθρωπος φά-
γος, καὶ οἰνοπότης, τελωνῶν φίλος, καὶ ἁμαρτω-
λῶν. καὶ τὸ πάσχα ὁ ὁπότε ἐτέλεσας, τὸν ἀμνὸν
ἔφαγε, δηλονότι μετὰ τῶν μαθητῶν· καὶ εἰς
τὸν γάμον κληθεὶς, οὐ μόνον οὐκ ἀπηγόρευσε
τὸ πίνειν, ἀλλὰ καὶ οἶνον τοῖς ἐστιωμένοις πα-
ρεσκεύασε. τοιγαροῦν καὶ τῶν
Ἐγκρατιτῶν τὴν πλάνην τὰ θεῖα δόγματα
λαμπρῶς ἀπελέγχουσιν· ἡ δὲ τοῦ θεοῦ ἐκ-
κλησία, τοῖς κατὰ τῶν αἱρετικῶν ἀντιτάττεται
μύθοις, τοῖς δὲ θείοις δόγμασιν ἑπακολουθεῖ. Πα-
ρακαλῶ τοίνυν τοὺς ἐντευξομένους τῇδε τῇ συγ-
γραφῇ, ἑκάστῳ τῶν πονηρῶν ἐκείνων δογμάτων
προσβαλεῖν τὰ θεῖα, καὶ τῇ παραξετάσει κατα-
μαθεῖν, ὅσον τοῦ ψεύδους καὶ τῆς ἀληθείας ὁ μέ-

A verò abstinent. Et nemo qui rectè sapiat condemnat eum qui comedit. Nam & abstinentia & participatio sunt in mentis potestate. Monastica porrò vita necessitate non suscipitur, sed libera voluntate. Hoc autem ex Apostolicis legibus didicimus. *Is qui manducat*, inquit, *non manducantem non spernat, & qui non manducat, manducantem non iudicet.* Et rursus, *Omnia quidem sunt munda: sed malum est homini, qui per offendiculum manducat.* Itaque impios ipsos reprehendens in Epistola ad Timotheum sic scripsit: *Spiritus autem manifestè dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam à fide, attendentes spiritibus erroris, & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, & cauteriatam habentium suam conscientiam, prohibentium nubere, abstinere à cibis quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem. Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur. sanctificatur enim per verbum Dei & orationem.* Et Corinthiis quoque præcipit *omne quod in macello venit manducare, nihil interrogantes propter conscientiam.* Et eum qui ab aliquo infideli vocatur ad conuiuium, ea quæ apponuntur securè manducare iussit, nisi fortè indicarit quispiam aliqua ex obsoniis esse immolata. Tantùm abfuit diuinus ille vir, vt carnium vsum prohiberet. Iam verò & Dominus ipse de seipso dixit. *Venit filius hominis comedens & bibens, & dicunt, Ecce homo vorax, & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus.* Et cùm Pascha celebraret, agnum comedit, cum discipulis videlicet: & ad nuptias vocatus, non solùm bibere non vetuit, sed vinum etiam conuiuantibus admirabiliter produxit. Encratitarum ergo, siue Abstinentium etiam errorem, diuina dogmata clarè conuincunt. Dei autem Ecclesia, & fabulis hæreticorum aduersatur, & diuina dogmata sequitur. Rogo igitur eos qui in hanc scriptionem inciderint, vt cum vnoquoque prauorum illorum dogmatum diuina conferant, & ex collatione cognoscant, quantum sit discrimen inter veritatem & men-

dacium. *Quæ est enim societas luci cum tenebris ? quæ autem conuentio Christi ad Belial ?* Reuera enim illa diabolicæ malignitatis sunt inuenta, hæc verò diuini Spiritus decreta : quæ assiduè sectari oportet, & immobilem horum regulam seruare, ad eámque animam suam dirigere, in Christo Iesu Domino nostro, cum quo Patri cum sancto Spiritu gloria conuenit, honor & magnificentia, nunc & semper, & in sæcula sæculorum. Amen.

2. Cor. 6.

σον. τίς γὰρ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαρ; τῷ ὄντι γάρ, ἐκεῖνα μὲν τῆς διαβολικῆς κακοτεχνίας εὑρέματα· ταῦτα δὲ τοῦ θείου πνεύματος δόγματα. οἷς ἔπεται προσπαθῶς διωκτέον, καὶ τούτων ἀκλινῆ φυλάττειν κανόνα, καὶ τούτῳ πρὸς οἰκείαν διευθύνειν ψυχήν· ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, μεθ' οὗ τῷ πατρὶ σὺν τῷ παναγίῳ πνεύματι δόξα πρέπει, τιμή, καὶ μεγαλοπρέπεια, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. ἀμήν.

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ,

ΠΕΡΙ ΠΡΟΝΟΙΑΣ ΛΟΓΟΙ ΔΕΚΑ.

BEATI

THEODORETI

EPISCOPI CYRI,

DE PROVIDENTIA ORATIONES DECEM.

Ἀπόδειξις ἀπὸ οὐρανοῦ, καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων.

ΛΟΓΟΣ Α'.

ΝΟΜΟΣ ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ τῆς φύσεως κείμενος, καὶ παῖδας πατέρων ἀδικουμένων ὑπερμαχεῖν, καὶ δεσπότῃ οἰκέτας, καὶ πόλεων πολεμουμένων πολίτας προκινδυνεύειν, καὶ ἁπλῶς τοὺς ὑπὲρ πεπονθότας εἰς δύναμιν τοὺς εὐεργέτας ἀμείβεσθαι. ἴδοι δ' ἂν τις καὶ βασιλέως ὀρθῶς καὶ δικαίως τοὺς ἀρχομένους ἰθύνοντος, καὶ ἡμερότητι κεραννυμένου τὸ ἐξουσιάζειν, ἀσπιδοφόρους καὶ δορυφόρους ἐν πολέμοις προθύμως ὑπασπίζοντας. Καὶ μήποι τις δίκης αἰτιάσεται, καὶ ψεύδους τὸν λόγον κατηγορεῖτω, τοὺς παιγνιδιάς, καὶ μαστιγίας, καὶ προδότας, καὶ τυράννους εἰς μέσον ἄγειν. πρὸς γὰρ τοὺς τοῦ νόμου φύλακας ὁ

Demonstratio Prouidentiæ ex cælo, Sole, Luna, & reliquis stellis.

ORATIO I.

NATVRA hanc mortalibus legem posuit, vt filij parentibus illatam iniuriam vindicent, & serui dominorum causam asserant, & cùm ciuitates ab hostibus oppugnantur, ciues patriæ periculis sese opponant: vt denique quicumque beneficia ab aliis acceperunt, dignas benefactoribus suis gratias pro virili sua retribuãt. Sed & reges videre licet, qui vbi cõmissum sibi populum rectè iustéq; gubernant, & potestatem clementia temperãt, in bellis per scutigeros & satellites acriter defenduntur. Nec est quod hîc mihi mox quispiam obstrepat, & parricidas, mastigias, proditores, atque tyrannos obiiciens, sermonem mendacij arguat. De iustis enim & legum cultoribus nobis

sermo est: alteros verò illos & ingratos & trangressores nominare consueuimus, qui pœnas quoque suis facinoribus dignas persoluunt. Quòd si verò pro parentibus liberos, pro dominis seruos, pro ciuitatibus ciues, pro regibus satellites regiique corporis custodes natura pugnare iubet: multo vtique sanctius & iustius est, vt qui à Deo & conditi & saluati sunt, pro Deo non verbis modò pugnent, sed & mortem extremam eligant. Hic enim & parentibus propinquior, (huius enim beneficium est quòd illi parentes vocantur) & dominis præstantior (hîc enim ipsa natura, non seruorum calamitas, illi dominij ius contulit) & omni muro solidior & tutior, (hic enim etsi adamantinus fuerit, hominum tamen manibus factus est, licétque machinarum vim & robur effugiat, temporis tamen manus non vnquam effugere potest: ille autem æternus & perpetuus est, & ad omnem custodiam ac tutelam sufficit) tum regibus tanto regalior est, quanto excellentius apparet quod æternum est, si cum eo, quod & factum est & corrumpi solet, conferatur. Deus quippè æternus est, & cognatum æternæ suæ essentiæ imperium obtinet: rex autem tam idipsum quod est, quàm imperium à Deo acceptum habet, & ad breue temporis spatium pauciſſimis dumtaxat, non omnibus qui eiusdem naturæ participes sunt, imperat. Quandoquidem ergo Deus, & parentibus nobis propinquior est, & dominis præstantior, & omnibus benefactoribus magis prouidens, tum omni muro tutior ac firmior, cunctísque regibus in immensum excellentior, decet omnino, vt nos, qui & hoc ipsum quòd sumus, & quòd incolumes ac salui sumus, ab ipso accepimus, impiis quæ illum conuiciari audent linguis nostras opponamus, & piis rationibus impios illorum sermones retundamus: non quidem vt tanquam indigo nostrî opem feramus, (nullius enim rei indiget qui omnium creator est, & luteæ huius atque terrenæ linguæ patrocinio non habet opus: eandem tamen suas laudes celebrantem probat, & pro se pugnantem dignis præmiis remunerat, & mendacium confutantem coronat) sed vt nostram erga hunc testemur beneuolentiam, & conseruorum

A λόγος, ἐκείνους δὲ ἀχαρίστους καὶ παράτας προσαγορεύειν εἰώθαμεν. τίνουσι δὲ καὶ δίκας τῶν τολμημάτων ἀξίας. Εἰ γὰρ καὶ παῖδας πατέρων, καὶ δεσποτῶν οἰκέτας, καὶ πόλεων πολίτας, καὶ βασιλέων δορυφόρους προκινδυνεύειν ἡ φύσις διαγορεύει, πολλῷ μᾶλλον σωτηρίου τε καὶ δικαιοτέρου τοῦ θεοῦ, τοῖς ὑπὸ τοῦ θεοῦ καὶ γεγονόσι καὶ σεσωσμένοις μὴ λόγῳ μόνον ὑπερμαχεῖν, ἀλλὰ καὶ θανάτου αἱρεῖσθαι τὸν ἔσχατον. καὶ γὰρ πατέρων

B ἡμῖν πλησιώτερος· δι' αὐτοῦ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι πατέρες καλοῦνται· καὶ δεσποτῶν κρείττων· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν, ἀλλ' οὐ κατὰ συμφοράν, οἰκετῶν ἡ δεσποτεία. καὶ τείχους πάντος ἀσφαλέστερος· ὃ μὲν γὰρ, κἂν ἀδαμάντινον ᾖ, χειροποίητον ὅμως ἐστί, καὶ τῶν μηχανημάτων τὴν ἰσχὺν φεύγει, τοῦ χρόνου τὰς χεῖρας οὐ διαφεύξεται. ὁ δὲ ἀΐδιός τε ἐστὶ καὶ αἰώνιος, καὶ πρὸς πᾶσαν ἀρκοῦν φυλακὴν, καὶ ἀσφάλειαν. καὶ βασιλέων τοσούτῳ βασιλικώτερος, ὅσῳ ὃ ἀεί ἐστι τῶν γενητῶν

C καὶ φθαρτῶν διαφερόντως ἀλλόμενον, ὃ ἀμέτοχον τῆς ὑποβολῆς ὑποδείκνυσιν. ὁ μὲν γὰρ, ἀεί τε ἐστὶ, καὶ αὐτῷ τῷ εἶναι συμπεφυκὸς ἔχει τὸ κράτος· ὁ δὲ παρ' ἐκείνου καὶ τὸ εἶναι λαβὼν ἔχει, καὶ τὸ κρατεῖν. καὶ τοῦτο πρὸς ὀλίγον καὶ ὀλίγων, οὐδὲ πάντων τῶν τῷ αὐτῷ φύσιν εἰληχότων. Ἐπειδὴ τοίνυν καὶ πατέρων ἡμῖν οἰκειότερος, καὶ δεσποτῶν κρείττων, καὶ πάντων

D ἐργετῶν προμηθέστερος, καὶ τείχους πάντος ἀσφαλέστερος, καὶ βασιλέων ἁπάντων ἀμέτρως βασιλικώτερος, δίκαιον ἡμᾶς, τοῖς καὶ τὸ εἶναι παρ' αὐτοῦ λαβόντας, καὶ τὸ εὖ εἶναι προσειληφότας, τοῖς βλασφημεῖν αὐτὸν τολμήσασι γλώττας τὰς οἰκείας ἀντιπάξαι, καὶ λόγοις ἀσεβέσι τοὺς δυσεβεῖς λόγους κατακοντίσαι. οὐχ ἵνα δεομένῳ τινὶ παρ' ἡμῶν ὑπουργίας προσάξωμεν· ἀπροσδεὴς γὰρ ὁ τῶν ἁπάντων ποιητὴς, καὶ πηλίνης γλώττης εἰς ὑπουργίαν οὐ δεῖται, ὑμνῳδοῦσι δὲ ἀποδέχεται, καὶ ὑπερμαχοῦσι ἀμείβεται, καὶ τὸ ψεῦδος ἐλέγχουσι στεφανοῖ· ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν εὔνοιαν δείξωμεν, καὶ τὴν ὁμοδούλων

τὸ θράσος, εἰ μὴ δυνατὸν, καταλύσωμεν· εἰ δὲ μή, διελέγξωμεν γοῦν, καὶ δῆλον τοῖς ἀγνοοῦσι ποιήσωμεν. Πολλοὶ μὲν οὖν καὶ παντοδαποὶ τῶν δυσεβεῖν αἱρουμένων τὰ σίφη, καὶ διαφορα τῆς βλασφημίας τὰ βέλη· πολυμιδὲς γὰρ καὶ ποικίλον τὸ ψεῦδος, ἁπλῆ δὲ τῆς ἀληθείας ἡ χάρις. Ἡ μὲν γὰρ ποιητικὴ φάλαγξ, εἰς πολλὰ τὸ θεῖον τῷ λόγῳ καταμερίσασα, καὶ τὸ ψεῦδος τῷ τερπνῷ τῶν μυθώδους κεράσασα, καὶ οἷόν τινα κυκεῶνα καταασκευάσασα, τῆς πολυθέου πλάνης τὸν μέθυσον τοῖς ἀνθρώποις παρεσκεύασεν. Ἡ δὲ ἐν τείβωνι λευκῷ, καὶ πώγωνι μακρῷ, καὶ κόμῃ κεφαλῆς τὴν φιλοσοφίαν ὀριζομένη, τῆς ποιητικῆς θεολογίας τὸ καταγέλαστον ὁρῶσα, ἑτέρας πλάνης ἐπενόησεν ἀτραπούς, εἰς αὐτὸ τὸ ποιητικὸν ἐκεῖνο βαράθρον ἀπαγούσας. οἱ μὲν γὰρ, τῇ κομψείᾳ τοῦ λόγου, καὶ τῇ τῶν ἐνθυμημάτων δεινότητι, τὴν ποιητικὴν περὶ τῶν θεῶν ἀλληγορίαν ἐκάλυψαν. οἱ δὲ, τοῖς πάθεσι τὴν θείαν προσηγορίαν ἀνέθεσαν. καὶ τὴν μὲν ἡδονὴν, Ἀφροδίτην ὠνόμασαν. Ἄρεα δὲ, τὸν θυμόν. τὴν δὲ μέθην, Διόνυσον. Ἑρμῆν δὲ, τὴν κλοπήν. τὴν δὲ φρόνησιν, Ἀθηνᾶν. καὶ τοιαῦτά τινα μὴ ἀλαζονικῆς ὀφρύος, καὶ τῆς Ἀττικῆς εὐμουλίας τερατευόμενοι, τοῖς πολλοῖς τῶν ἀνθρώπων εἰς ἕτερον εἶδος ἀπάτης μετήγαγον. Καὶ οἱ τὸ φιλοσοφεῖν ὑποκρινόμενοι, καὶ τὴν ἀπὸ τοῦ σχήματος ὑμῖν τοῖς πολλοῖς ἁρπόμενοι, καὶ τῶν παθῶν κρατεῖν ἐπαγγελλόμενοι, συνεσκιωκέναι τὰ πάθη τοῖς ἀνθρώποις ἐποίησαν, καὶ τὸν αὐτοκράτορα νοῦν τῶν παθῶν ἰδίοχον, θυέλλαις ἐπιθυμίαις, καὶ θυμῷ, καὶ κλοπῇ, καὶ μέθῃ, καὶ τοῖς ἄλλοις πάθεσιν ἀνοήτως πεπείκασιν. Ἄλλοι δὲ πάλιν, οὐδὲν ὑπὲρ τὰ ὁρώμενα νοήσαι δυνηθέντες, ἀλλὰ τοῖς αἰσθητοῖς τὸν νοῦν ἐγκαθείρξαντες, τὰ τοῖς ὀφθαλμοῖς εἰς θεωρίαν προκείμενα, θεοὺς προσηγόρευσαν. καὶ τὸ σεπτὸν ὄνομα, φρίκῃ ἐμποιοῦν τοῖς ἀκούουσιν, οἱ μὲν τοῖς στοιχείοις, οἱ δὲ

audaciam, si quidem id fieri potest, dissoluamus: vel si minus, arguamus saltem, & iis quoque spectandam exhibeamus, qui ipsam ignorauerunt hactenus. Atqui multi admodum & varij eorum qui blasphemiis operam dare student, cunei sunt, & diuersa multum blasphemiarum tela & iacula. Mendacium enim multiplex & varium, sed veritatis gratia simplex est. Poëtarum siquidem phalanx, dum diuinum numen verbis quasi in partes diuidit, & mendacia fabularum voluptate condit, ex multis quodammodo & diuersis herbis confusam potionem miscens, eo errore qui deorum multitudinem docet, hominum mentes inebriauit. Altera autem illa, quæ pallio albo, & barbæ prolixitate, & capitis capillitio philosophiam metitur, poëticæ theologiæ ludierum & risu dignum figmentum cernens, alias errorum semitas excogitauit, quæ tamen in idem poëtici erroris exitium homines deduxere. Quidam enim illorum fastuoso orationis & verborum ornatu, atque argumentorum fortissimis copiis, turpe illud & fœdum de diis commentum velauerunt. Alij verò ipsis affectibus & perturbationibus hominum Dei nomina & appellationes tribuere ausi sunt. Et voluptatem quidem Veneris, iram verò Martis, ebrietatem Bacchi, furtum Mercurij, prudentiam Mineruæ nominibus appellauerunt. Ac dum huiusmodi quædam superbo admodum supercilio, & Attica facundia, non sine summa auditorum admiratione effundunt, complures hominum in aliam traduxerunt erroris speciem: adeò vt qui philosophiam professi, & eo qui ab externo habitu prouenit honore potiti, homines affectibus dominari iusserunt, iisdē vt affectus colerent auctores fuerint, mentémque hominis liberam, & sui iuris existentem, cui affectuum habenæ commissæ sunt, concupiscentiæ & iræ, furto & ebrietati, aliísque affectibus sacrificare imprudenter & stultè persuaserint. Alij rursum, cùm nihil præter ea quæ oculis cernuntur, mente concipere possent, sed sensibilium dumtaxat consideratione mentem cōstringerent, res istas externas & visibiles Deos dixerunt. Et augustum illud quod horrore hominum aures concutit nomen, alij quidem elementis, alij

verò eorumdem partibus assignate dignati sunt. Et hi quidem mundum per se temerè factum esse, alij pro vno plures mundos esse stulta quadam imaginatione somniauerunt. Alij item Deum omninò nullum esse, alij verò, esse quidem Deum, sed nullam eorum quæ in rerum natura sunt, curam gerere: alij rursum, illum quidem res mundi curare dixerunt, sed id perparcè admodum & negligenter facere, & Lunæ finibus prouidentiam terminare, reliquam verò mundi partem fati necessitati seruire coactam fortuitò ferri tradiderunt. Sunt præterea alij quidam, qui Christianorum quidem nomine gloriantur, veritatis autem dogmata palàm oppugnant. Hi enim illud, quod increatum vel ingenitum dicimus, in tria secant, & hoc quidem Bonum, illud verò Malum, tertium autem Iustum appellant. Alii duo ingenita principia sibique inuicem ex diametro pugnantia verbis depingunt. Alii rursum, dum se impia hæc dogmata oppugnare pollicentur, aliam impietatis viam excogitant. Nam licèt vnigenitum illud Dei Verbum, filium scilicet, confiteantur, ipsum tamen quasi factum rebus creatis adnumerant, & Creatorem rei creatæ parem & æqualem constituunt. Sed & Spiritum sanctum impia sua disputatione à diuina natura excludere nituntur. Alii quoque per multos & diuersos errores amissa recta via, dum præeuntium vestigiis insistere nolunt, quàm longissimè à veritate deflexerunt. E quibus alii quidem Incarnationem quæ pro nobis facta est, penitùs abnegauerunt: alii verò Deum quidem Verbum hominem factum esse fatentur, sed solum corpus ab hoc assumptum esse contendunt. Rursus alii carnem, quæ assumpta est, animatam vocant, interim verò rationalem & intellectiuam in eo animam fuisse negant: suam fortasse propriam insaniam huius opinionis sue argumentum habentes. Nos verò hominis animam nullam præter eam, quæ & rationalis est, nouimus. Cæterùm alios quidem omnes nunc omittamus: nec enim fieri potest vt sermo noster, ceu in acie consistens, contra omnes hosce simul argumentorum iacula emittat. Quapropter omnes aliæ impiorum turmæ quietem

A μέρεσι τούτων ἐπέθεσαν. καὶ οἱ μὲν, ἀπὸ ταὐτομάτου γεγονέναι τὸν κόσμον· οἱ δὲ, πολλοὺς αὐθ' ἑνὸς ἐφαντάσθησαν. καὶ οἱ μὲν, μηδὲ εἶναι παντελῶς θεόν· οἱ δὲ, εἶναι μὲν, οὐδενὸς δὲ τῶν ὄντων ἐπιμελεῖσθαι· οἱ δὲ, ἐπιμελεῖσθαι μὲν ἔφασαν, σμικρολόγως δὲ τοῦτο ποιεῖν, καὶ τῇ σελήνῃ παρεκτείνειν τὴν προνοιαν, τὸ δὲ λοιπὸν τοῦ κόσμου μέρος ὡς ἔτυχε φέρεσθαι, τῇ τῆς εἱμαρμένης ἀνάγκῃ δουλεύειν ἐωλακόμενον. Εἰσὶ δέ τινες, οἱ καὶ Χριστιανῶν μὲν προσηγορίαν ἔχουσιν, ἀντίκρυς δὲ τοῖς τῆς ἀληθείας δόγμασι πολεμοῦσιν. οἱ μὲν γὰρ, τὸ ἀγέννητον εἰς τρία τέμνουσι· καὶ τὸ μὲν, καλοῦσιν ἀγαθόν· τὸ δὲ, κακόν· τὸ δὲ, δίκαιον. οἱ δὲ, δύο ἀρχὰς ἀγεννήτους ζωγραφοῦσι τῷ λόγῳ, ἀλλήλαις ἐναντίας ἐκ διαμέτρου. ἄλλοι δὲ, τοῖς μὲν ἀσεβέσι τούτοις πολεμεῖν ἐπαγγέλλονται δόγμασιν, ἑτέραν δ' δυσσεβείας ἐπινοοῦσιν ὁδόν. τὸν γὰρ μονογενῆ τοῦ θεοῦ λόγον ὁμολογοῦντες υἱόν, B ὡς ποίημα τῇ κτίσει συναριθμοῦσι, καὶ τὸν κτίσην ἴσον μὲν τῆς κτίσεως. καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τῷ δυσσεβεῖ λόγῳ τῆς θείας ἀξιοῦσι φύσεως. ἄλλοι δὲ ἄλλως τὴν εὐθεῖαν ὁδὸν ἀπολέσαντες, καὶ τοῖς τῶν προοδοιπορούντων ἴχνεσιν ἀκολουθῆσαι μὴ βουληθέντες, πόρρω που τῆς ἀληθείας ἐλήλυθαν. καὶ οἱ μὲν, τὴν ὑπὲρ ἡμῶν γεγενημένην οἰκονομίαν παντελῶς ἀπηρνήσαντο· οἱ δὲ, ὁμολογοῦσι μὲν ἐνανθρωπῆσαι τὸν θεῖον λόγον, σῶμα δὲ μόνον αὐτοῦ εἰληφέναι. οἱ δὲ, ἔμψυχον μὲν καλοῦσι τὴν ληφθεῖσαν σάρκα, C οὐ τὴν λογικὴν δὲ, ἣν νοερὰν ἐν ταύτῃ γεγονέναι ψυχήν· ἴσως τὴν οἰκείαν αὐτοῖς τούτου τεκμήριον ἔχοντες. ἡμεῖς δὲ ἀνθρώπου ψυχὴν οὐδεμίαν ἴσμεν ἑτέραν, ἢ τὴν λογικὴν, καὶ ἀθάνατον. ἀλλὰ τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας ὅτι τῶν παρόντων καταλείπωμεν· οὐ γὰρ δυνατὸν ἅμα πάντων ὁ λόγος ἐπ' αὐτὸν ἀφιέναι τὰ ἐλέγχων βέλη ὡς ἂν παρατάξηται. τοιγαροῦν τὰ μὲν ἄλλα πάντα σιγὴν τῶν δυσσεβῶν ἡσυχίαν ἀγά-

τω, τὴν δὲ τῆ τ̃ θεοῦ προνοίᾳ πολεμοῦ- A agant: nos verò eorum qui Dei prouidentiam negare audent, acie in medium protracta, eandem argumentorum vi perrumpere, perruptam distrahere, & confertis illorum cohortibus dissolutis ipsos captiuos ducere conemur, omnémque intellectum in Christi pertrahamus obedientiam. Reliqua verò impiorum turba spectatorum vices agat, & pugnæ certamen spectet. Nam verisimile est, nequaquam opus fore, vt cum singulis priuatim congressi decertemus: sed ipsæ sua sponte ad veritatis castra confugient, vbi deuiB ctorum stragem viderint, & veritatis vim ac potentiam considerarint. Quin sequens quoque oratio, etiamsi tardior incedat, eos tamen fortasse qui nunc audiunt, & qui post in ipsius lectionem inciderint, aliquo modo afficiet. *Induti ergo armaturam spiritus, thoracem iustitiæ, scutum fidei, galeam salutis, & circumcinctis lumbis balteo per veritatem, & calceati pedibus in præparatione euangelij pacis: super omnia autem arrepto gladio spiritus, qui est verbum Dei, pugnam capessamus: diuina autem tuba nostram infirmitatem fulciens succinat.* Nos verò in ipso statim limine aduersarios interrogemus, quam ob causam prouidentiæ verbo contradicant, atque hoc, cùm creatorem suum esse fateantur. Ad hos enim nobis in præsentia sermo sit. Vnde ad hanc impietatem tanto prorupistis impetu? Quid ex omnibus, quæ oculis exposita sunt, inornatum & indecorum vobis videtur? Quid in toto rerum creatarum numero inordinatum cernitis? Et quænam creaturæ totius pars iusta proportione caret? Quænam vel formæ vel quantitatis defectu laborat? Aut quæ res non ritè & concinnè mota hanc nobis impietatem peperit? Inspicite ergo nunc, (siquidem hactenus noluistis) visibilium omnium naturam, situm, ordinem, statum, motum, proportionem, consonantiam, decorem, pulchritudinem, quantitatem, vsum, delectationem, varietatem, immutationem, & illum qui subinde in idem fit regressum, sed & eam, quæ in corruptibilibus est, perseuerantiam & durationem. Cernite (inquam) ipsam Dei prouidentiam, quæ per singulas mundi partes prospicit, apparet, & loquitur, tum etiam per ipsas res tantum non clamitans indomita vestra obturat ora, & effrenes vobis linguas

Ephes. 6.

των, τὴν δὲ τῆ τ̃ θεοῦ προνοίᾳ πολεμοῦντων εἰς μέσον ἀγαγόντες τὴν φάλαγγα, ῥήξομέν τε αὐτὴν τοῖς ἐλέγχοις, καὶ διαπασώμεν, καὶ τ̃ πυκνότητα διαλύσωμεν, καὶ δορυαλώτους ἀγάγωμεν, καὶ ἑλκύσωμεν πρὸς νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τ̃ Χριστοῦ. ὁ δὲ λοιπὸς τ̃ δυσεβούντων ὄμιλος, θεωρὰν τάξιν ἐχέτω, καὶ τ̃ ἀγῶνα θεασάσθω. εἰκὸς γὰρ καὶ ἐκείνων ἕκαστον τ̃ παγμάτων συμπλοκῆς ἰδίας μὴ δεηθῆναι, ἀλλ' αὐθορμήσαντας πρὸς τ̃ ἀλήθειαν, τ̃ τούτων ἤδη θεασαμένους, καὶ λογισαμένους τ̃ ἀληθείας τ̃ δύναμιν. ἀλλὰ γὰρ ἴσως μήκων ὁ λόγος, καὶ χρονιώτερον ὀδύων, ἀποκναίσῃ καὶ τοῖς νῦν ἀκροωμένοις, καὶ τοῖς ὕστερον ἐντευξομένοις. περιθήμενοι τοιγαροῦν τ̃ πανοπλίαν τ̃ πνεύματος, τ̃ θώρακα τῆς δικαιοσύνης, τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, τὴν περικεφάλαιαν τ̃ σωτηρίου, καὶ περιζωσάμενοι τὴν ὀσφὺν ἐν ἀληθείᾳ, καὶ ὑποδυσάμενοι τοὺς πόδας ἐν ἑτοιμασίᾳ τ̃ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης, καὶ ὑπὲρ πᾶσιν ἀναλαβόντες τ̃ μάχαιραν τ̃ πνεύματος, ὅ ἐστι ῥῆμα θεοῦ, τὸν ἀγῶνα ἐφαψώμεθα, καὶ ὑποηχείτω μὲν ἡ θεία σάλπιγξ, τ̃ ἡμετέραν ἀσθένειαν ὑποῤῥείδουσα. ἡμεῖς γὰρ ἐξ αὐτῆς τ̃ βαθρίδος τ̃ πρώτων πυθώμεθα, τί δήποτε τῶν τ̃ προνοίας αὐτομολοῦσι λόγων, καὶ ταῦτα ποιητὴν αὐτῶν εἰδότες φάσκοντες. πρὸς γὰρ τούτους ἡμῖν ὁ λόγος ἐπὶ τὸ πρόντος γενέσθω. πόθεν ἐπὶ ταύτην ὡρμήθητε τὴν ἀσέβειαν; τί τῶν ὁρωμένων ὑμῖν ἄκοσμον διαφαίνεται; τί τῶν γινομένων ἄτακτον καθορᾶται; ποῖον τῆς κτίσεως μέρος ἐνδεὲς ἁρμονίας; ποῖον κάλλους, ἢ μεγέθους, πρόσδεῖται; ποῖον ὅλον διαρμόστως κινούμενον ταύτην ἐν ἡμῖν ἐγείνησε τὴν ἀσέβειαν; ἐπισκέψασθε νυνὶ γοῦν, εἰ καὶ μὴ πρότερον, τῶν ὁρωμένων τὴν φύσιν, τὴν θέσιν, τὴν τάξιν, τ̃ τάσιν, τ̃ κίνησιν, τ̃ ῥυθμόν, τ̃ ἁρμονίαν, τ̃ ὥραν, τ̃ κάλλος, τ̃ μέγεθος, τὴν χρείαν, τ̃ τέρψιν, τὴν ποικιλίαν, τὴν ἀλλοίωσιν, τὴν εἰς τ̃ αὐτὸ πάλιν ἐπάνοδον, τὴν ἐν φθαρτοῖς διαμονήν. βλέπετε αὐτὴν τ̃ θεοῦ τὴν πρόνοιαν, δι' ἑκάστου μορίου τ̃ κτίσεως διήκουσαν, καὶ φαινομένην, καὶ φθεγγομένην, καὶ δι' αὐτῶν τ̃ πραγμάτων μονονουχὶ βοῶσαν, καὶ τὰ ἄῤῥητα ὑμῶν ἐπισομίζουσαν στόματα, καὶ τὰς ἀχαλινώτους ὑμῶν γλῶσσ-

freno coercet. Videte eam in cælo & in luminibus, quæ in cælo ſunt, Sole nimirùm, Luna, & ſtellis: in aëre & nubibus, in terra & mari, in omnibus, item quæ in terra ſunt, in plantis & herbis, in ſeminibus, in animalibus tam rationalibus quàm brutis, pedeſtribus, volatilibus, aquatilibus, reptilibus & amphibiis, manſuetis & ſyluestribus, cicuribus & indomitis. Ipſi vobiſcum perpendite, quiſnam ille ſit, qui cæleſtes orbes continet, vt in tot annorum millibus cælum nec conſenuerit, nec aliquam è temporis diuturnitate ſubierit mutationem, ídq; cùm natura patiendi neceſſitati obnoxia conſtet, ſicut beatus ille Dauid docet:

Pſal. 101. *Ipſi*, inquit, *peribunt, tu verò permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & quaſi pallium inuolues ipſos, & mutabuntur. Tu autem vnus & idem es, & anni tui non deficient.* Verumtamen cùm & paſſibili & corruptibili ſubſtantia conſtet, integrum tamen & ſaluum permanſit hactenus, non alia re, quàm creatoris ſui verbo cõſeruatum. Quod enim hoc condidit Verbum, ipſum quoque conſeruat, & firmitatem ſimul ſoliditatémque illi, quoad voluerit, largitur. Hanc ergo ob cauſam, cùm tantus circa hoc ignis voluatur, Solis nimirùm, Lunæ, & reliquorum ſiderum, tot tamen annorum euolutionibus nec liquefactum funditur, nec areſcit, nec incenſum ardet. Haſce enim vires ignis natura à Creatore acceptas habet. Aurum quippe & argentum, ferrum item, & æs, plumbum & ſtannum, ceram & picem, & quæcumque alia ſunt huius generis, liquefacta diſſoluit, & in fluxam naturam tranſmutat. Lutum verò, & paluſtria aquiſque cœnoſa loca humore conſumpto arere facit. Lapides autem excoquit, & omni duritie exuit, quin ſolidiſſimam horum naturam in puluerem redigit. Lignum & fœnum & ſtipulam ocyùs & facillimè incendit. Atqui nihil horum cæli natura patitur. Nec enim quod in illo glaciale apparet, liquefactum funditur, cùm tanta adſit illi ignis copia, nec eadem illius læuitati nocet, nec ſphæricam quæ in eo eſt figuram aſperam vel inæqualem reddit: ſed quem primò ſitum accepit, eundem in finem vſque conſeruat. Qui enim hoc ceu fornicem conſtituit, & idem quaſi tentoriu[illegible] ad inhabitandum extendit,

σὴν γλῶτταν. βλέπετε αὐτὸν ἐν οὐρανῷ, καὶ τοῖς κατ' οὐρανὸν φωστῆρσιν, ἡλίῳ φημὶ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστρασιν. ἐν ἀέρι, καὶ ἐν νέφεσιν, ἐν γῇ, καὶ ἐν θαλάσσῃ, καὶ τοῖς ἐπὶ τὴν γῆν ἅπασιν· ἐν φυτοῖς καὶ βοτάναις, καὶ σπέρμασιν· ἐν ζώοις λογικοῖς, καὶ ἀλόγοις, πεζοῖς καὶ πτηνοῖς, καὶ νηκτοῖς, καὶ ἑρπετοῖς, καὶ ἀμφιβίοις, ἡμέροις τε καὶ ἀγρίοις, θεομήτορί τε καὶ ἀπιθανεύτοις. σκοπήσατε πρὸς ἡμῖν αὐτοῖς, τίς ὁ συνέχων τὰς οὐρανίους ἁψίδας. πῶς ἐν τοσούτοις ἔτεσι χιλιάσιν ἀγήρως ἔμεινεν ὁ οὐρανὸς, ἀδημίδι μεταβολῇ ἐν τῷ χρόνου δεξάμενος, καὶ ταῦτα παθητὸν ἔχων τὴν φύσιν, ὡς ὁ μακάριος διδάσκει Δαβίδ· αὐτοί φησιν ἀπολοῦνται, σὺ δὲ διαμένεις, καὶ πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὥσει περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτούς, καὶ ἀλλαγήσονται, σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. ἀλλ' ὅμως καὶ παθητὴν ἔχων καὶ φθαρτὴν τὴν οὐσίαν, ἔμεινεν οἷος περ ἦν, τῇ τοῦ πεποιηκότος κατεχόμενος λόγῳ. ὁ γὰρ δημιουργήσας αὐτὸν λόγος, συνέχει καὶ κατέχει, καὶ ὃ σαθρὸν αὐτῷ καὶ ἐδραῖον μέρος ἂν ἐθέλῃ χαρίζεται. τούτου χάριν, τοσούτου περὶ αὐτὸν πυρὸς ἐχομένου, ἡλίου φημὶ, καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων φωστήρων, οὐ τοσούτοις ἐναυτῷ κύκλοις οὐ τήκεται, οὐ ξηραίνεται, οὐκ ἐμπίπρασται. ταῦτας γὰρ τοῦ πυρὸς ἡ φύσις τὰς ἐνεργείας ἔσχε τοῦ πεποιηκότος ἐδέξατο. χρυσὸν μὲν γὰρ, καὶ ἄργυρον, καὶ σίδηρον, καὶ χαλκὸν, καὶ μόλιβδον, καὶ κασσίτερον, καὶ κηρὸν, καὶ πίσσαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα, τήκει καὶ διαλύει, καὶ εἰς τὴν ῥοώδη μεταφέρει φύσιν. πηλὸν δὲ, καὶ τὰ τελματώδη τῶν ὑδάτων, ξηραίνει, καὶ ὑγρὸν ἅπαν ἐκπαγλοῖ. λίθους δὲ ἕψει, καὶ τὸ στερέμνιον αὐτῶν ἀφαιρεῖται, καὶ τὴν τερροτάτην φύσιν ἀποδείκνυσι κόνιν. ξύλα δὲ, καὶ χόρτον, καὶ καλάμην μάλα ῥᾳδίως ἐμπίπρησιν. ἀλλ' οὐδὲν τούτων ὁ οὐρανὸς ἔοικε πάσχειν. οὐ τήκει γὰρ αὐτοῦ τὸ κρυσταλλοῦδες τοσαύτην οὖσαν τοῦ πυρὸς ἡ οὐσία, οὐδὲ λυμαίνεται τῇ λειότητι, οὐδὲ χαλεπὸν ποιεῖ τὸ σφαιροειδὲς αὐτοῦ σχῆμα· ἀλλ' ἓν ἐξ ἀρχῆς ἔλαχε φάσιν, ταύτην εἰς τέλος διαφυλάττει. ὁ γὰρ φήσας αὐτὸν ὥσει καμάραν, καὶ διατείνας αὐτὸν ὡς σκηνὴν καθικεῖσθαι,

τὰς ἐναντίας φύσεις εἰς φιλίαν συνήγαγε. καὶ οὔτε τὸ πυρὸς ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ πλήθους σβέννυται τῶν ὑδάτων, οὔτε ὁ χρυσαλλώδες, ἢ ἀερώδες, ἢ νεφελώδες οὐράνιον σῶμα, τῇ τοῦ πυρὸς οὐσίᾳ πλείστῃ οὔσῃ τήκεται καὶ φθείρεται· ἀλλ' ἐκγειτόνων ἀλλήλοιν οἰκοῦντες, τὰς πολεμίας κρύπτουσιν ἐνεργείας, καὶ ὅτι τοῦ πεποιηκότος λόγῳ πειθόμενα, τιμῇ δι' αἰῶνος φιλίαν ἐπεισάμενα. καὶ ταῦτα ἄψυχα ὄντα, καὶ νεὼ κυβερνήτην οὐκ ἔχοντα, ἀλλ' ὅμως μέχρι τοῦ δι' ἀρχῆς ὅρου φυλάττοντα. κυβερνᾷ γὰρ τὴν κτίσιν ὁ ποιητὴς, καὶ οὐ καταλιπὼν ἀκυβέρνητον ὃ πεποίηκε σκάφος, ἀλλ' αὐτὸς ὢν καὶ ναυπηγὸς, καὶ τῆς ὕλης φυτουργὸς, καὶ ἐφ' ἑαυτὸν τιμῇ τε ὕλῃ δημιουργήσας, καὶ ὃ σκάφος ὑφάνας, κατέχων ἀφῃτελεῖ τὰ πηδάλια. καὶ μάρτυρεῖ τῶν τοσούτων ἐναυτῶν ὁ κύκλος, καὶ ὁ μακρότατος χρόνος, μὴ διαφθείρας ὃ σκάφος, σῶον δὲ αὐτὸ, καὶ ἀκραιφνὲς, οὐ μόνον τοῖς πρώτοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀψιγόνοις ἐπιδεικνύς. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδες, ὦ φίλος, ἐν οὐρανῷ τὴν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν φαινομένην, φέρε σε ξεναγήσωμεν ἐπὶ τὰ λοιπὰ τῆς κτίσεως μέρη· καὶ καθάπερ τὰ βρέφη τὸ πρῶτον τοῦ βαδίζειν ἀρξάμενα, τῆς δεξιᾶς σου λαβόμενοι, κατὰ βραχὺ τιμῇ κλίσει προϊοῦσαν προδιασκευάσωμεν. Καταβῆθι τοίνυν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν, εἰς εἴς τινα βαθμὸν πρῶτον τὸν ἥλιον, καὶ μὴ δείσῃς τὸν ἐμφανισμὸν, ἀλλ' ἐπίβηθι καὶ προϊσκόπησον. οὐ γὰρ ἐμφήσει σε ἀγνωμόνως πρὸς τὸν ποιητὴν διαμειλιγμένον, ἀλλ' ὑποδείξει σοι τὴν δημιουργὸν, ἐναντίως κεχρῆσθαι τῇ τῆς φύσεως ἐνεργείᾳ κελεύοντα. φιλεῖ μὲν γὰρ ὃ πῦρ κατὰ φύσιν τιμῇ ἐπὶ τὰ ἄνω φορεῖν, ὥσπερ ὃ ὕδωρ τὸν ἐπὶ ὃ πρανὲς δρόμον. καὶ οὔτε τοῦτο ἐξ ὑποστάσεως εἰς ἀκρώρειαν ἀνάγειν δυνατὸν, οὔτε ἐκεῖνο πεῖσαι κάτω πέμψαι τιμῇ φλόγα· ἀλλὰ κἂν μυριάκις τις φιλονεικήσῃ, λαμπάδα κατέχων, ἢ δᾷδα, κάτω ταύτην μετενεγκεῖν τῇ χειρὶ, ἡ φλὸξ ἐπὶ τὰ ἄνω πάλιν χωρεῖ, καὶ κατὰ τῆς κατεχούσης ἄπεισι χειρὸς, καὶ ἣν ἔλαχεν ἐξ ἀρχῆς ὁρμὴν οὐκ ἐᾷ, ἀλλ' ἐπὶ τῶν ὅρων τῆς φύσεως ἔστηκε. τῷ δὲ ποιητῇ πάντα ῥᾴδια. ὃ γὰρ

A contrarias sibi inuicem naturas amicitiæ legibus constrinxit. Nec ignis naturam aquarum copia extinguit, nec glaciale illud vel aërium & nubilum cæli corpus nimio illo & ardenti ignis ardore liquescit aut perit. Sed licet vicina sibi cohabitent, celant tamen hostiles vires, & Creatoris sui verbo persuasa perpetuam sanxerunt amicitiam, idque cùm inanimata sint, & mente gubernatrice careant: manent tamen, & eum, qui ab initio ipsis constitutus est, terminum custodiunt. Creaturam enim ipse Creator regit, nec nauim, quam ipse construxit, regimine & gubernatore destitui patitur. Sed cùm idem ipse nauim fabricarit, & materiam è qua constat plantauerit, simúlque materiam crearit, nauimque extruxerit, clauum quoque eiusdem constanter tenet & regit. Testantur hoc ipsum tot annorum circuli, & longissimum temporis spatium, quod nauim hanc non corrupit, sed saluam & integram non primis modò hominibus, sed posteritati quoque spectandam exhibet. Postquam ergo Dei prouidentiam in cælo apparere vidisti, ô amice, age nunc ad alias naturę creatæ partes te deducamus, & vt in pueris fieri cõsueuit, qui primos gressus figere incipiunt, dextera tua apprehensa, te pedetentim omnem hanc totius creaturæ machinam obambulare & lustrare doceamus. A cælis itaque in Solem ceu in gradum primum descendito, nec ardorem vel incendium metuas, sed ipsum conscende, & diligenter vndiquaque inspice: nec enim aduret te, si animus tibi erga Creatorem suum candidus & gratus sit: quin potiùs opificem illum tibi monstrabit, qui ipsum naturæ suæ viribus in contrarium vti iussit. Ignis enim naturali motu in altum ferri consueuit, quemadmodum aqua fluxu deorsum vergente labitur. Nec fas est aquam, vt à montis radice exorta cacumen versus sursum feratur, dirigere, vel igni vt flammam suam deorsum emittat persuadere. Quin si quis lampadem aut facem tenens illam manu deorsum deprimere vel millies contendat, flamma tamen in altum fertur, manúmque qua fax tenetur impetit, & motum quo illam primò donauit rerum opifex non relinquit, sed intra naturæ fines consistit. Creatori autem facilia factu sunt omnia. Nam

quod tuæ dextræ parere recuſat, Creatoris & opificis nutibus facilè cedit. Et quidem Solem & Lunam, vnà cum toto illo ſtellarum cœtu, cælo terga vertiſſe, & radios ſuos deorſum emittere videmus. Creatori enim ſeruiunt, & natura illis eſt, quem Creator conſtituit, terminus. Tibi quidem minimè parebit ignis natura, nec à propria ſua potentia recedet, conſeruus enim tibi eſt, Creatoris autem nutibus ſeſe accommodat, & cuius natura erat ſurſum tendendo in altum ferri, deorſum ferri incipit. Similiter & aquarum naturam, cùm fluida & laxa ſit, ſublimem tamen in altum ſubuehit idem opifex, & ex imis mundi partibus in altum ſubductam, mediam inter cælum & terram extendens conſtituit, non aliquo ſuffultã præſidio, ſed ſolo verbo in altum ſubuectam ſimul & ſuſpenſam. Cæterùm intereà nihil de nubibus audire deſideres, nec currere velis priùs quàm ingredi poſſis: ſed pedetentim circa mundi machinam abambulans, pietatis curſum perdiſcito. Verumtamen hîc quoque Dei prouidentiam inſpice, quæ Soli & Lunæ & reliquis ſtellis inſiſtit, & has ceu voce quadam hominibus faces præferre iubet: nec ſimpliciter modò faces præferre, ſed & temporis diuiſiones & ſpatia abſoluere. Exoriens enim Sol diei auctor eſt: occidens verò, & ſe veluti occultans, nocti cedit, cuius caliginoſas tenebras Lunæ & ſtellarum beneficio ille rerum Conditor temperat. Et ſanè diem & noctem veluti ſorores quaſdam videre eſt, quæ temporis ſpatia ad hominum vſus inuicem mutuantur ſimul & beneuolè reddunt. Deficiente enim iam hyeme, & nouo illuceſcente vere, quando multi admodum hominibus circa ſua opera labores exoriuntur, vtpote profectiones & peregrinationes, nauiúmque è portu deductiones, quando & mare ſtratum & hyberni frigoris rigore liberum eſt, terráque ſegetibus ſuperbiens agricolam ad culturam vocat, & plantæ hortulanum ad putationem, purgationem, rigationem & ſarritionem inuitant: tunc, inquam, dies operationis tempus hominibus augens à nocte horas mutuò ſumit, & paulatim quidem eas recipit, ne nimio augmento iis noceat, qui eius opera ad res ſuas conficiendas vtuntur. Nimius enim & ma-

A τῇ σῇ μὴ πειθόμενον δεξιᾷ, τοῖς τῦ δημιουργοῦ νεύμασιν εὐκό. καὶ ἔστιν ἰδεῖν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τὸν τῶν ἀστέρων χορὸν, τὰ μὲν οὐρανῷ τὰ νῶτα διδόντας, κάτω δὲ τὰς ἀκτῖνας ἀφιέντας. δοῦλα γάρ ἐστι τῦ κεκλικότος, & φύσις αὐτοῖς ὁ τῦ ποιήσαντος ὅρος. σοὶ μὲν γὰρ οὐ πείθεται τῦ πυρὸς ἡ φύσις, οὐδὲ τῆς οἰκείας ἐνεργείας ἐξίσταται, ὁμόδουλος γὰρ ὑπάρχει, τοῖς δὲ τῦ ποιητῦ νεύμασι πειθομένη, μεταῤῥυθμίζεται, καὶ κατωφερὴς ἡ ἀνωφερὴς γί-

B γνεται φύσις. οὕτω τὸ ὑδάτων τὸ φύσιν, ῥοώδη τε & χαύνην οὖσαν, ἄγει & φέρει μετέωρον, καὶ κάτωθεν ἀνέλκων, μέσην οὐρανοῦ καὶ γῆς ἵστησιν, ἐπ' οὐδενὸς ἐρηρεισμένην, ἀλλὰ λόγῳ μόνῳ ἠωρημένην καὶ κρεμαμένην. Ἀλλὰ τέως σοὶ τὸ νεφῶν μηδὲν ἀκοῦσαι ποθήσῃς, μηδὲ ὁραμεῖν ἐθελήσῃς, οὐδέπω βαδίζειν μεμαθηκώς, ἀλλὰ χρὴ βραχύ τι κτήσιν ὁδοῦ, μάθε τὸ εὐσεβείας τὸ ἀκόλουθον. βλέπε τοιγαροῦν καὶ ἐνταῦθα τὸ

C θεοῦ τὸ φιλάνθρωπον, ἐφεστῶτα ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τοῖς ἄλλοις φωστῆρσι, καὶ οἷον φωνῇ φαεσφορουμένοις δαδουχεῖν τοῖς ἀνθρώποις, & οὐχ ἁπλῶς δαδουχεῖν, ἀλλὰ καὶ χρόνου ὁρίζοντας. αὐξάνων μὲν γὰρ ὁ ἥλιος, τὴν ἡμέραν ποιεῖ, δυόμενος δὲ καὶ οἱονεὶ κρυπτόμενος, παραχωρεῖ τῇ νυκτὶ, ἧς ὁ ζοφώδεις ἀφῃρεῖται σελήνης & ἀστέρων ὁ δημιουργὸς σκεδάννυσι. καὶ ἔστιν ἰδεῖν οἷόν τινας ἀδελφὰς, τὴν ἡμέραν φημὶ & τὴν νύκτα, πρὸς ἀλλήλας διαιρουμένας εἰς χρείαν τῶν ἀνθρώπων τὸν χρόνον, & πάλιν διγνωμόνως ἀποδιδύσας. τὸ μὲν γὰρ χειμῶνος λήγοντος, καὶ τὸ ἔαρος ἐπιλάμποντος, ἐοίκασι

D πλείους τῶν ἀνθρώπων οἱ περὶ τὰ ἐργασίμων πόνοι, ὁδοιπορίαι τε, καὶ ἐκδημίαι, καὶ ἀπὸ λιμένων ἀναγωγαὶ, καὶ θάλαττα ἐστρεσμένη, καὶ τὸ χειμερινῆς ἀπηλλαγμένη τραχύτητος, καὶ ἡ γῆ τοῖς ληΐοις κομῶσα τὸν γηπόνον εἰς ἐπιμέλειαν καλεῖ, καὶ τὰ φυτὰ τὸν φυτουργὸν εἰς τομὴν & κάθαρσιν & ἀροδείαν, & τὸ περὶ σκαπάνης ἐπιμέλειαν. τοιγαροῦν διμοίρεται τῶν τῆς νυκτὸς ἡ ἡμέρα, αὔξουσα τοῖς ἀνθρώποις τὸν τῆς ἐργασίας χρόνον. καὶ βραχύ τι κομίζεται, ἵνα μὴ τῷ ἀνθρώπῳ τοῖς χρωμένοις λυμήνηται. πλείων γὰρ

ἐξαίφνης ὁ πόνος γιγνόμενος, λωβᾶται λίαν τοῖς ἐργοῖς ὅτι πλεῖστον ἀφαμείνασι σώματι. τούτου χάριν καὶ βραχὺ προσλαμβανόμενον αὔξησιν. τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἤδη μεσουμένῃ, παύεται μὲν δημόσιον, πρωϊαίτερα δὲ τῆς σκιάσεως ἀφίσταται, οὐδὲ μίαν ἡμέραν ἀναβαλλόμενον τὴν ἔκτισιν. καὶ βραχὺ ὃ ὄμφαξ, καθάπερ ἔλαβεν, ἀποδίδωσιν ὅπερ ἔλαβεν. εἶτα καὶ ὁ μετάπορων ἰσόμοιρος γιγνόμενος, οὐκ αἰσχύνεται μειούμενον, οὐδὲ πλεονεκτεῖν ἀνέχεται τὸν ὁμόζυγα, ἀλλ' ἕως ἂν ἅπαν ἀποτίσῃ τὸ ὄφλημα, οὐ παύεται λήγουσα, καὶ τοῖς ἀνδρόποις μαχερὸν προσφερομένη τὴν θεραπείαν. οἶκοι γὰρ μένειν κρυμοῦ χάριν, καὶ ὑετοῦ, καὶ πηλοῦ, καὶ τελμάτων ἀναγκαζόμενοι, δυμπερεστέραν ἔχομεν τῆς ἡμέρας τὴν νύκτα. εἰσὶ δὲ οἳ καὶ μακρᾶς ὄντα τῆς νυκτὸς γιγνομένης, τὴν ἀναπαύλης οὐ λαμβάνουσι κόρον, ἀλλὰ τὸν ὄρθρον βλέποντες ὑπολάμποντα, δυσχεραίνουσιν. ὄντα πάλιν ἡ νὺξ ἀπολαβοῦσα. ὃ χρέος, οὐ πραττεῖται τὸ δημόσιον. ὅτως ἅπας ἡμῶν ὁ βίος ἀφ' τούτων ὠφέλει, καὶ χρείαν οὐκ ἐλάττω τῆς ἡμέρας ἡ νὺξ τοῖς ἀνθρώποις παρέχει. Γρᾶστον μὲν γὰρ τὸ σκότους καὶ τὸ φωτὸς τὸ διάφορον τερπνότερον ἡμῖν καὶ χαριέστερον τὸ φῶς ἀποδείκνυσι. δὲ ποθεινότερος ἡμῖν τῆς μεσημβρείας ὁ ὄρθρος. κόρον γὰρ τὸ φωτὸς μεθημέραν λαμβάνοντες, τῆς νυκτερινῆς ἀναπαύλης δεόμεθα. εἶτα ταύτης τυχόντες, τὸν μὲν κόρον ἀποβαλόμεθα, ἐπιφαῦσον δὲ ἡμῖν αὖθις γίνεται τὸ φῶς. ὅταν καὶ τῶν πόνων κορεννύμενοι μεθημέραν, καὶ κοπούμενον τὸ σῶμα νύκτωρ ἀναπαύομεν καὶ κλίνη, καὶ ὕπνῳ, καὶ ἡσυχίᾳ τοῦτο καλῶς θεραπεύσαντες, αὖθις αὐτὸ νέον τοῖς ἔργοις ὑπὸ τὴν ἕω προσφέρομεν. τοσαύτην ἡμῖν καὶ τοιαύτην ἡ νὺξ παρέχει τὴν χρείαν. ἀφ' ταύτης μισθωτὸς ἀναπαύεται, καὶ οἰκέτης παῦλαν λαμβάνει τῶν πόνων. παύει γὰρ καὶ τοὺς λίαν φιλοπονωτάτους τῆς ἐργασίας τῆς νυκτὸς ὁ ζοφώδης. ταύτην ἠδέσθησαν πολλάκις καὶ πολεμοῦντες ἄνθρωποι, καὶ νικῶντες, καὶ τοὺς ἀντιπάλους διώκοντες· καὶ διασάμενοι προσ-

ior ſolito labor, ſi ſubitus incidat, corporibus non mediocriter nocet, quæ nullos aliquandiu labores exercuerunt. Quapropter paulatim ſuum illud incrementum recipit dies. Vbi verò ad medium æſtatis peruentum eſt, deſinit quidem mutuò ſumere, mox verò debiti ſolutionem aggreditur, adeò vt hanc ne vel in vnius diei moram procraſtinando reiiciat. Paulatim autem & ſenſim, quemadmodum antè acceperat, ita quod acceptum reddit. Deinde vbi autumni tempore nocti æqualis factus eſt, ſe hac minorem fieri non pudet, nec ſororem coniugem debito fraudare ſuſtinet, ſed deficiens licèt non antè ceſſat, quàm debitum omne perſoluerit, tunc quoque non contemnendam & longam quietis, qua hominēs curari poſſint, temporis opportunitatem conficiens. Cùm enim frigoris, pluuiarum item, luti & cœni moleſtia domi deſidere cogimur, nox ipſo die nobis multo iucundior eſt. Quin tales quoque eſt inuenire homines, qui ne ſic quidem in tantum extenſo noctis ſpatio, quietis & ſomni ſatietatem capiunt, ſed diluculi orientis fulgorem moleſtiſſimè ferunt. Porrò vbi debitum omne nox recepit, idem diei mutuò reddere non recuſat. Et ſic quidem omnis vitæ noſtræ curſus his ſpaciis abſoluitur, nec minorem, quàm dies, nox vtilitatem hominibus confert. Primò etenim tenebrarum lucíſque varietas, ipſam nobis iucundiorem magíſque gratam reddit. Vnde aurora meridie multo deſiderabilior eſt. Vbi enim nos lucis ſatietas interdiu cepit, nocturna quiete nobis opus eſt. Hanc autem aſſecuti, ſatietatis faſtidium ponimus, & denuò lux nobis gratiſſima oritur. Similiter laborum quoque tædio capti, fatigatum diurnis operibus corpus noctu quieti tradimus: & vbi hoc lecto ſimul & ſomno atque quiete probè curatum eſt, idem ſub auroram ceu nouum ad opera afferimus. Tantæ nobis & talis vtilitatis nox auctor eſt. Huius beneficio mercenarius requieſcit, & ſeruus laboribus finem & quietem inuenit. Noctis enim tenebræ vel laborioſiſſimos quoſque à laboribus ceſſare cogunt. Hanc ipſam belligerantes quoque & pugnantes ſæpiùs optauerunt, hi nempe qui & victoria vſi, hoſtes fugientes perſecuti ſunt: & hanc aduentantem

conſpicati, perſequendi finem fecerunt, fugientibus verò fugam conceſſere ſecuriorem & magis tutam. Eadem homines domum congregat, & dulcem ſomnum illis conciliat: feras autem ad paſtum educit, & liberum tutúmque paſcendi tempus exhibet. Quapropter magnus ille Dauid, Deum omnium dominum & Creatorem celebrans, exclamat: *Fecit Lunam in tempora, & Sol cognouit occaſum ſuum. Poſuiſti tenebras, & facta eſt nox: in ipſa tranſibunt omnes feræ ſyluestres. Catuli leonum rugientes vt rapiant, & quærant à Deo eſcam ſibi. Ortus eſt Sol, & congregati ſunt, & in cubilibus collocabuntur. Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperum.* Quare hanc etiam commoditatem nox exhibet, quòd & homines quiete fouet, & feris eſcam ſuam tutò quærendi occaſionem præbet. Sed obiiciat fortè aliquis ex eorum qui prouidentiam negant numero, Cur autem feras creauit Dominus? & quænam ab his ad homines redit vtilitas? Sed obiectionis huius dilutionem in eum vſque ſermonem expectet, quem de feris ſingularem habebimus: intereà ſuum iter & inſtitutum perſequatur oratio. Atqui noctis vſum hominibus neceſſarium & cum primis vtilem eſſe ſufficienter meo quidem iudicio ea, quæ modò diximus, dócere poſſunt: addemus tamen & alia quædam, quæ priora iſta ſuo teſtimonio confirment. Quoniam enim natura nobis mortalis eſt, & finitam certiſque circumſcriptam temporum ſpatiis vitam viuimus, oportebat vtique nos temporum quoque menſuras edoceri. Nox itaque, diebus media intercedens, temporis menſuras conſtituit. Nam ſi lux quædam perpetua nullo alio intercedente medio permanſiſſet, certè nec annorum orbes, nec menſium numerum diſcere vel edoceri potuiſſemus: ſed vnica illa dies continua totius præſentis ſæculi menſura fuiſſet: qualem nimirùm futuri illius ſæculi conditionem fore credimus. Illum quippe diem ſine veſpero fore, & omni alia ſucceſſione caritурum eſſe edocti ſumus. Etenim huiuſmodi ſæculum iis, qui immortales futuri ſunt, conuenit. Cùm verò in præſenti hoc propter naturam noſtram mortalem fatóque obnoxiam multa nobis deſint, temporis menſuras & ſpa-

Pſal. 103.

A ἡγοῦμαι, τῷ μὴ διώκειν ἐπαύσαντο, ἀσφαλαίτερον δὲ φεύγειν τοῖς διωκομένοις ἔδοσαν. αὕτη, τοῖς μὲν ἀνθρώποις οἰκίδας σκιάν, καὶ γλυκὺν ὕπνον παρέχει τὸν ὕπνον, ἄξαλα δὲ τοῖς νομὴν τὰ θηρία, καὶ παῤῥησίαν αὐτοῖς τῆς νέμεσθαι δίδωσιν. ὅτι τούτοις ὑμνῶν τὸν τῶν ὅλων θεὸν, ὁ μέγας ἐβόα Δαβίδ· ἐποίησε σελήνην εἰς καιρούς, ὁ ἥλιος ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ. ἔθου σκότος, καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν αὐτῇ διελεύσονται πάντα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ, σκύμνοι ὠρυόμενοι τοῦ ἁρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ θεοῦ. βρῶσιν αὐτοῖς. ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθησαν, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιταθήσονται. ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. ὥστε καὶ ταύτην παρέχει τὴν χρείαν ἡ νύξ, καὶ τοῖς ἀνθρώποις ἀναπαύουσα, ἀδεῶς τὸ ἔφιλον παρέχει τοῖς θηρίοις πορίζεσθαι. καὶ ἴσως ἄν τις εἴποι τῶν τὰ τοιαῦτα ἐρευνώντων, τί δήποτε γὰρ ἐδημιουργήθη τὰ θηρία; ποίαν δὲ τοῖς ἀνθρώποις χρείαν πληροῖ; ἀλλὰ τὴν περὶ τούτων ἀπολογίαν ἐν τοῖς περὶ τῶν θηρίων ἀναμένετω λόγῳ· τέως δὲ ὁ λόγος ὁδῷ βαδιζέτω. Ὅτι τοίνυν ἀναγκαία, καὶ λίαν τοῖς ἀνθρώποις ὠφέλιμος τῆς νυκτὸς ἡ χρεία, ἀπόχρη μὲν ὡς οἶμαι καὶ τὰ εἰρημένα διδάξαι. πεφαίνοι δὲ ὅμως ὁ λόγος ἕτερα, τοῖς πρότερον συμμαρτυρήσοντα. ὅπερ γὰρ θνητὴν εἴληφεν τὴν φύσιν, καὶ περιγεγραμμένην ζωὴν ζῶμεν, ἐχρῆν ἡμᾶς μαθεῖν καὶ τὸν χρόνου τὰ μέτρα. ἡ νὺξ τοίνυν ἐστὶν, μέση τῶν ἡμερῶν γινομένη, μετρεῖσθαι τὸν χρόνον ποιεῖ. εἰ γὰρ ἀδιάδοχον ἐμέμενεν ὁ φῶς, οὐκ ἂν ἐνιαυτῶν ἐμεμαθήκειμεν κύκλους, οὐκ ἂν μηνῶν ἐδιδαξάμεθα ἀριθμὸν, μία δ' ἂν ἔδοξεν ἡμέρα πάντας εἶναι τοὺς πρόσθεν αἰῶνας ὁ μέτρον, ὅσους ἔξεστι προσδοκώμενον αἰῶνα πιστεύομεν. ἀνάπαυσιν γὰρ τοῦ ἡμέρου ἐκείνου καὶ πάντελῆ ἀδιάδοχον ἔσεσθαι δεδιδάγμεθα. τοιοῦτος γὰρ τοῖς ἀθανάτοις ἁρμόττει. ὅτι γε πρόσθεν πολλῶν ἐνδεεῖς ὄντας τῆς φύσεως ἡμᾶς ὁ κτίσας, ἔδει τοῦ χρόνου τὰ μέ-

τρα γινώσκειν, ἵνα προαρρέοντα τὸν ἡμᾶς ὁ-
ρῶντες, ἡμῶν αὐτῶν ὀπτιμιζώμεθα, καὶ πρὸς τὴν
ἀποδημίαν ἑτοίμους παρέχωμεν. Ἡμᾶς δεχομένη
τοιγαροῦν ἡ νὺξ τὴν ἡμέραν, μέτρον γὰρ τοῦ χρό-
νου, καὶ τοῦτο ἑπτάκις γινόμενον τὴν ἑβδομάδα
ποιεῖ. Τοῦ δὲ μηνὸς ἐκ τῆς σελήνης τὸ μέτρον
λαμβάνομεν, ἐντεῦθεν γὰρ καὶ τὴν προσηγορίαν
μετέλαχεν· μήνην γὰρ ὀνομάζουσι τὴν σελήνην.
αὕτη γὰρ αὐξουμένη καὶ φαίνουσα, καὶ μηνοειδὴς
γινομένη, καὶ διχότομος, ἀμφίκυρτός τε καὶ
πλησιφανὴς, καὶ πάλιν εἰς τὸ ἀμφίκυρτον
μεταβαίνουσα σχῆμα, εἶτα ἐκεῖθεν εἰς τὸ δι-
χότομον, καὶ εἰς τὸ μηνοειδὲς, αὖθις τὸν τῶν τριά-
κοντα ἡμερῶν ὀλίγων ὡρῶν δεόμενον ἀριθμὸν
πληροῖ. Τὸν ἐνιαύσιον δὲ κύκλον, οὐκ ἐκ τῶν
μηνῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἡμερῶν διδα-
σκόμεθα. ἔαρος γὰρ ἐπιλάμποντος, μέσον
τὸν οὐρανὸν ὁδεύων ὁ ἥλιος, ἡμέραν καὶ νυκτὸς
τὴν ἰσότητα φαιδρυτεύεται. ἐκεῖθεν τὰ
βορειότερα τῶν ἑῴων καταλαμβάνων, κἀκεῖ-
θεν αὖθις ὁμαλοῖ μὲν τὰς νύκτας, αὔ-
ξει δὲ τὰς ἡμέρας. θερμοτέρους δὲ τῇ γῇ παρα-
βάλλων, τοὺς καρποὺς πεπαίνει καιροῦ. μέχρι
δὲ τῶν εἰωθότων ὅρων ὁδεύσας, ἐπαύσατο ἀπὸ
τῶν ἀρκτῴων ὅτι τὰ νότια. καὶ πάλιν ἐν τῷ
μετοπώρῳ νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ τὴν ἰσότητα φυτ-
τεύσας, νοτιώτερος γίνεται, καὶ ταῖς μὲν
νυξὶν ἀποδίδωσιν, ἃ παρ' αὐτῶν λαβὼν δέδωκε
ταῖς ἡμέραις· φαιδρύνει δὲ τὰ ἀεὶ πυκνοῦ-
σθαι, καὶ νεφῶν πληροῦσθαι, καὶ πᾶσαν ἀρο-
δεῖν τὴν ἤπειρον. ἐκεῖθεν ὅτι τὴν ἰσημε-
ρινὴν ἐπαύσατο ζητῶν, πληροῖ τὸν ἐνιαύσιον
κύκλον. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδες ἡλίου καὶ σελή-
νης τὴν χρείαν, καὶ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὰς
ἰσομέτρους διαδοχὰς, καὶ τὴν ἐντεῦθεν τοῖς
ἀνθρώποις προσφερομένην ὠφέλειαν, βλέ-
πε μοι καὶ τὴν ὥραν τοῦ ἔτους τὴν τερπνοτάτην
καὶ χρειωδεστάτην χορείαν. οὔτε γὰρ διχῇ τὸν
ἐνιαύσιον κύκλον ἐμερίσατο ὁ ποιητὴς, οὔτε θέ-
ρος ἡμῖν ἁπλῶς δέδωκε καὶ χειμῶνα, οὐδὲ ἀ-
πὸ τῶν ἄκρων ἀμέσως ὅτι τὰ ἄκρα μεταβαί-
νομεν, ἀλλὰ τὸ ἔαρ καὶ τὸ μετόπωρον μέσην
ἔχοντα τὴν κρᾶσιν, τοῦ ψυχροῦ καὶ τοῦ θερ-
μοῦ μέσα γίνεται. καὶ τὸν ἄκρως ὑγρὸν
καὶ ψυχρὸν χειμῶνα, οὐ τὸ ἄκρως ξηρὸν καὶ θερ-
μὸν διαδέχεται θέρος, ἀλλὰ τὸ ἔαρ, ὃ καὶ τοῦ
τοῦ μετέχον θερμότητος, καὶ τοῦ ἐκείνου ψυχρό-

tia nouisse necessarium est: vt dum tempus hoc elabi cernimus, salutis cura tangamur, nósq; ad peregrinationē & abitionem è sæculo præparemus. Nox itaque diei succedens, temporis mensura est. Et cùm hęc septies diem excepit, hebdomadis vel septimanæ spatium complet. Mensi verò spatium ex Luna colligimus, vnde nomen etiā illi inditum est. Nam Græci Lunam μήνην nominare consueuerunt. Hæc enim crescens simul & deficiens, vbi falcata & diuidua, deinde vtrinque gibbosa, tandémque plena pleno lumine fulserit, indéque in gibbosam figuram denuò transiens, rursum quoque diuidua & falcata apparuerit, triginta dierum, paucis dumtaxat horis demptis, numerum absoluit. Anni verò circulum, non ex mensibus modò, sed ex dierum quoque numero didicimus. Ineunte enim vere medium cælum Sol transiens, æquale diei & noctis spatium constituit. Hinc verò eam, quæ magis ad septentrionem vertit, Orientis partem occupans, noctes breuiores, diésque longiores reddit: sed & terræ feruentior imminens illius fructus ad maturitatem excoquit. Vbi verò ad solitos vsque terminos peruenerit, à Septentrione in Australes mūdi partes reuertitur, rursúmque circa autumnale tempus æquinoctium afferens Australior fit, & noctibus quidem horas reddit, quas ab illis acceptas diebus antè tradiderat: aërem verò condensari permittit, vt nubibus obductus vniuersam tellurem irriget. Inde verò ad æquinoctialē circulum reuersus, anni complet circulum. Postquā igitur Solis & Lunæ vsum, simúlq; noctis & diei æquales successiones vnà cum fructu, qui inde ad iniquos & iniustos redit homines, cognouisti, nunc quoque quatuor anni partium iucundissimam simul vtilissimámque successionem mihi considera. Nec enim bifariam solummodò anni circulum diuisit rerum opifex, nec æstatem dumtaxat dedit & hyemem, nec ab extremis sine medio ad extrema transimus, sed ver & autumnus, quibus medium quoddam temperamentum inest, inter frigus & æstum media intercedunt. Et quidem extremè humidum, & frigidum, non æstas extremè sicca & calida excipit, sed vernum tempus, quod dum huius quidem calori & illius fri-

gori participat, optimum inter extre-
mas haſce anni qualitates temperamentum conſtituit, & ab iis quæ ſibi inuicem contrariæ ſunt, ceu manibus quibuſdam apprehenſum, nempe hyemis frigore & æſtatis calore in conſortium & amicitiam pertrahit, quæ alioqui hoſtiliter pugnant. Quapropter dum ab hyeme ad æſtatem progredimur, ſine omni moleſtia id facimus. Nam dum pedetentim illius frigora deſerimus, & huius calori appropinquamus, non vllum damnum ob nimiam mutationem ſubire cogimur. Similiter ab æſtate quoque ad hyemem transimus, medio rurſum nobis intercedente autumno, qui nos extremè contrariis non ſubitò appelli patitur, ſed ſummum calorem ſummo frigori miſcens, & aliud quoddam temperamentum conſtituens, paulatim ad illud quoque extremum nos deducit. Tantam noſtri curam gerit ſummus ille rerum Conditor, qui hoc modo per anni partium ſucceſſiones non moleſtia modò nos liberat, ſed voluptate quoque delectat. Sed exurgat fortaſſe ingratus quiſpiam, qui ea quoque quæ benè & pulchrè facta ſunt, ſimúlque ſapienter & commodè adminiſtrantur, reprehendere vel culpare volens dicat, Cur ſodes iſtæ anni conuerſiones fiunt? Et quænam ex hiſce anni partium ſucceſſionibus ad nos vtilitas redit? Sed ohe ſapientiſſime fortiſſiméque prouidentiæ accuſator, tu potiùs dicito, quænam bona non harum beneficio nobis contingant? Initium enim ſumente hyeme ſemina terris mandamus: qui verò eam nobis artem tradidit, pluuiis & nubibus demiſſis illa nutrit ac fouet, & marinas aquas verbo in altum ſubuehens, atque ſublimes ferens, ſalſas illas & amaras dulcedine conditas tranſmutat, & in guttas diſcernit, quas nunc quidem paruulas demittit, nunc verò maiores, & torrentis inſtar ruentes, perinde ac ſi cribro aliquo hoſce nubium fœtus diſcernat. In hunc ergo vſum hybernum tempus conditum eſt, vt te ingratiſſimum alat, vt tibi (inquam) iniquiſſimo beneficiorum cæleſtium cenſori neceſſarium victum ſuppeditet. Nouo autem incunte vere, alij quidem ex agricolis vites putare incipiunt, alij verò nouas alias conſerunt, aëríſque calore ſoluti laxatique palmites gem-

A τητος, μίξιν ἀρίστην τῶν ἀφεστηκότων ἐργάζεται, καὶ οἷόν τισι χερσὶ τῶν ἐναντίων ἐπειλημμένον, τῇ μὲν ψυχρότητι τὸ χειμῶνος, τῇ δὲ θερμότητι τὸ θέρους, εἰς σύμβασιν ἄγει καὶ φιλίαν τὰ κομιδῇ πολέμια. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ χειμῶνος ὅπι ὸ θέρος ὁδεύοντες, ἀλύπως ὁδεύομεν. κ' βραχὺ γὰρ τῆς τούτου ψυχρότητος ἀφιστάμενοι, καὶ τῇ ἐκείνου θερμότητι πλησιάζοντες, ὁδεμίαν βλάβην ἐκ τῆς ἀθρόας μεταβολῆς ὑφιστάμεθα. οὕτως ἀπὸ τοῦ θέρους ὅπι τὸν χειμῶνα μεταβαίνομεν, μέσου πάλιν τοῦ μετοπώρου γινομένου, B ὃς ἐῶντος ἡμᾶς ἀθρόως τοῖς ἄκρως πάλιν ἐναντίοις προσφαῦσαι, ἀλλὰ κεραννὺς τὸ ἄκρον θερμότητα τῇ ἄκρᾳ ψυχρότητι, καὶ κρᾶσιν ἑτέραν ἐργαζόμενος, ἣ κ' σμικρὸν ἡμᾶς ἐπ' ἐκεῖνο ξεναγωγεῖ τὸ ἄκρον. τοσαύτη περὶ ἡμᾶς ἡ τοῦ πεποιηκότος κηδεμονία. Οὕτω καὶ ἐν ταῖς τῶν ὡρῶν μεταβολαῖς, οὐ μόνον ἡμῖν τὸ ἄλυπον, ἀλλὰ C καὶ τὸ τερπνὸν προξενεῖται. Καὶ ἴσως ἄν τις τῶν ἀγροίκων τοῖς μὴ καλῶς λελυπημένοις, καὶ σοφῶς καὶ συμφερόντως οἰκονομουμένοις ἐπιμεμφόμενος εἴποι, τί δήποτε αἱ ἔπτεαι γίνονται; ποίαν δὲ χρείαν ἡμῖν αἱ τῶν ὡρῶν μεταβάσεις ποιοῦσι; ποίων δὲ ἀγαθῶν, ὦ σοφώτατε καὶ δεινότατε τῆς προνοίας κατήγορε, οὐ διὰ τούτων τυγχάνομεν; ἀρχομένου μὲν γὰρ χειμῶνος, σπέρματα καταβάλλομεν, ὁ δὲ ταύτην ἡμᾶς διδάξας τὴν τέχνην, πρόφασιν ταῦτα, ὗων ἐκ νεφῶν, καὶ τὸ θαλάττιον ὕδωρ ἀνέλκων τῷ λόγῳ, καὶ μετέωρον ἄγων, καὶ τὴν ἁλμυρὰν ἐκείνην εἰς γλυκεῖαν μεταβάλλων ποιότητα, D καὶ τὰς ψακάδας διακρίνων, καὶ νῦν μὲν σμικρὰς ἀφιεὶς, νῦν δὲ μεγάλας καὶ χρωσηδὸν φερομένας, καὶ οἷόν τινι κοσκίνῳ διαιρῶν τῶν νεφῶν τὰς ὠδῖνας. Διὰ τοῦτο ἡ χειμερία ὥρα, ἵνα σε τὸν ἀχάριστον διαθρέψῃ, ἵνα σοι τῷ ἀγνώμονι παρέχῃ τῶν ἀναγκαίων τὴν χρείαν. Ἔαρος δ' πάλιν ἐρχομένου, οἱ μὲν τῶν γηπόνων, τέμνουσι τὰς ἀμπέλους, οἱ δὲ ἑτέρας φυτεύουσι. χαλωμένα δὲ τῇ τοῦ ἀέρος θερμότητι τὰ κλήματα, πρὸς ὠδῖνας

ἐπείγεται. Τοῦ δὲ θέρους ἀκμάζοντος, καὶ τῶ A mare coguntur. Deinde vbi æstas viguerit, & solares radij aërem vehementiori calore incenderint, triticum quidem agricolam ad messem vocat, vuæ nigrescunt, oleæ enutrito iam fructu turgent & matureſcunt pomorum genera. His superueniens autumnus hæc permatura cultoribus suis exhibet: qui vbi fructus omnes collegerunt ad sementem faciendam denuò accinguntur. Desine igitur ingratus esse: desine per ipsius prouidentiæ munera illi calumnias struere: desine inquam bona, quæ tibi data sunt, contra datorem & largitorem ceu tela eiaculari. Quin potiùs in omnibus, quæ hactenus dicta sunt, Dei prouidentiam agnoscere discito; quæ omnia regit & gubernat, simúlque omuium bonorum copiam tibi liberaliter parat. Sed stellarum quoque naturam, earumdem situs, ordinem, figuras varias, iucunditatem, vtilitatem, motum, ortus & occasus inspice. Has enim summus ille rerum opifex non in hunc modò finem condidit, vt noctis tenebras suo fulgore illuminent, & Luna non fulgente lucis vsum hominibus exhibeant: sed vt iter faciētes deducant, & nauigantibus viam monstrent. In has enim respicientes nautę nullis tritas vestigiis aquarum semitas secant, & harum situs attenti obseruantes nauim regunt, & ad quoscūque voluerint portus appellunt. Quandoquidem enim aquarum natura nec equorum, nec asinorum, nec mulorum, nec viatorum pedibus calcari, nec curruū rotis percurri, nec etiam aliquibus indiciis notisque signari potest, in quæ viatores respicere, & iter certū percurrere queant, astrorum situs ceu vestigia quædam marinorum itinerum per alta maria nauigantibus constituere summo illi rerum domino visum est. O amorem erga homines ineffabilem! ô sapientiam inenarrabilem! Quis vtique diuinæ prouidentiæ bonitatem, potentiam, in dubiis copiam, in difficilibus facilitatem, operum magnitudinem, diuitias pro dignitate admiretur? *Reuelata mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, non potero ad eam.* Idem & ego clamo. Quod si verò mihi parueris, eandem mecum vocem edes, & benefactorem pro virili laudabis, & infinitis beneficiis affectus gratos sermones illi referes. Porrò ne tibi nunc primùm gressus figere incipienti longioris viæ

Psalm. 138.

ſpatio laborem & moleſtiam pariamus, hîc te quieti tradentes, vt Dei prouidentiam, quæ in cælo & cæleſtibus apparet, contempleris, relinquemus. Credo enim fore, vt qui hucuſque deductus es, contemplationem hanc ipſe augeas, & quæ breuitatis ſtudio in hac oratione noſtra omiſſa ſunt, ex iis quæ diximus facilè colligas, tandémque cum Propheta exclames: *Quàm magnificata ſunt opera tua Domine! omnia in ſapientia feciſti.* tibi ſit gloria in æternum, Amen.

Pſal. 103.

A σμντες, πόνον σοι παρέξεννήσωμεν, ἀλλ' αὐτόθι σε τέως διαναπαύσομεν. καὶ τὸν μὲν οὐρανὸν, καὶ τοῖς κατ' ἐκεῖνον φωστῆρσι, παρέντες τὴν τοῦ θεοῦ φαινομένην θεωρίαν καταλείψομεν. εἰκὸς γὰρ σε προδηλήσειν, καὶ καθ' ἑαυτὸν τὴν θεωρίαν αὐξῆσαι, καὶ τὰ συντομίας χάριν ἐκ τοῦ λόγου καταληφθέντα, ἐκ τῶν εἰρημένων ἀνιχνεῦσαι, καὶ μὴ τῶν παρόντων βοῆσαι· ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. σοὶ δόξα, καὶ τιμὴ, καὶ προσκύνησις, εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀμήν.

B

DEMONSTRATIO Prouidentiæ, ex aere, terra, mari, fluuiis, & fontibus.

ORATIO II.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΑΠΟ ΑΕΡΟΣ, καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, καὶ ποταμῶν, καὶ πηγῶν.

ΛΟΓΟΣ Β'.

QVi Prouidentiæ habenis fidem habere nolunt, & mundum hunc, qui cælo & terra conſtat, ſine auriga gubernatore tanta cum conſonantia & ordine ferri, nimium imprudenter aſſeuerant, perinde mihi facere videntur, ac ſi quis in naui ſedens pontúmque traiiciens, gubernatorem quidem clauum tenere, & gubernacula provt opus eſt mouere, & nunc quidem in dexterum, nunc verò in ſiniſtrum latus declinare, nauímque ad quoſcumque velit portus appellere videat, interim tamen manifeſtè mendax veritatem oppugnare ſtudens, gubernatorem puppi inſiſtere neget, tum ipſam nauim nec remis inſtructam eſſe, nec claui motu dirigi, ſed ſua ſponte ferri, & per ſe fluctuum procellas ſuperare, cúmque ventorum incurſionibus decertare dicat. imò nec nautarum auxilio, nec nauclero, qui in commune cõſulens nautis quæ facienda ſunt imperet, opus eſſe contendat. Hi enim cùm palàm & luce clarius omnium rerum Dominum, mundum, quem condidit gubernare, & omnia conuenienter & iuſto ordine deducere & mouere videant, ſimúlque in omnibus quæ fiunt conuenientem proportionem, ac tum in tota hac mundi machina pulchritudinem vſúmque commodum, tum in ſingulis huius partibus vtraque hæc euidenter apparere cernant, volentes tamen cæcutiũt, imò videntibus oculis

C

D

ΟΙ τὴν τοῦ παντὸς οἰκείαις ἀπιστοῦντες, καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ γῆς κόσμον ἰδιόχου δίχα μὴ τοσαύτης ἁρμονίας καὶ τάξεως φέρεσθαι λίαν ἀνοήτως ἰσχυριζόμενοι, ἐοικέναι μοι δοκοῦσιν, ὥσπερ ἄν τις ἐν νηὶ καθήμενος, καὶ τὸ πέλαγος διαπεραιούμενος, καὶ τὸν κυβερνήτην ὁρᾶν τῶν οἰάκων ἐπειλημμένον, καὶ τὰ πηδάλια ποτὲ μὲν πρὸς τὴν χεῖρα κινοῦντα, καὶ νεῦν μὲν ἐπὶ δεξιὸν φέροντα, νεῦν δὲ ἐπ' ἀριστερὸν μεταφέροντα, καὶ ὅποι βούλεται ἐθέλει λιμένας ἰθύνοντα, ἀρνοῖτο, προφανῶς οὕτω ψευδόμενος, καὶ ἀντίκρυς τῇ ἀληθείᾳ μαχόμενος, μήτε κυβερνήτην ἐπὶ τῆς πρύμνης εἶναι, μήτε πηδάλια ἔχειν τὸ σκάφος, μήτε τῇ κινήσει τῶν οἰάκων ἰθύνεσθαι, ἀλλ' αὐτόματον φέρεσθαι, καὶ τῆς τῶν κυμάτων οὕτω φερομένης ῥύμης, καὶ τῇ τῶν πνευμάτων ἐμβολῇ διαμάχεσθαι, καὶ μήτε ναυτῶν ἐπικούρων δεῖσθαι, μήτε κυβερνήτου κοινῇ συμφέρειν τοῖς ἐρέταις προστάττοντος. ἐναργῶς γὰρ καὶ οὗτοι, καὶ λίαν προφανῶς, τὰ ἀπόρρητα διαπορθμεύοντες ἡμῖν ἐποίησεν ἰθύνοντα κτίσιν, καὶ πάντα ἐν ῥυθμῷ καὶ τάξει ἄγοντά τε καὶ φέροντα, καὶ τὴν ἁρμονίαν ἑκάστῳ τῶν γινομένων ἐμφερόπουσαν, κάλλος ὁμοῦ καὶ χρεῖαν ἐν ἁπάσῃ θεωρουμένους τῇ κτίσει, καὶ ἐν ἑκάστῳ δὲ μορίῳ ζώντης ἀμφω ταῦτα διαλάμποντα, ἐκόντες τυφλώττουσι, μᾶλλον δὲ ὁρῶντες αἰσ-

ομωτῶσι, καὶ τὰ δῶρα τῆς προνοίας λαμ-
βάνοντες, οἷς λαμβάνουσι λοιδοροῦνται,
καὶ δι' ὧν ἀπολαύουσι, τῷ κηδεμόνι πο-
λεμοῦσιν. Ηρκει μὲν οὖν, εἴπερ ἤθελον ἀ-
γωνιῶντως ἀκούειν, καὶ τὰ ὑπὲς ἡμῶν εἰ-
ρημένα περὶ οὐρανοῦ, καὶ ἡλίου, καὶ σε-
λήνης, καὶ τῶν ἄλλων φωστήρων, πεῖσαι
αὐτοὺς σωφρονεῖν, καὶ τὸν δημιουργὸν ὑμνῆ-
ν. ἵνα δὲ μή τις τῶν τοῦ σελήνου ὄρων τῇ
προνοίᾳ τεθηκότων, καὶ μέχρι τούτης αὐ-
τὸν δηκειν εἰρηκότων, καὶ λίαν αὐτὸν
σμικρολόγον ἀποφηναμένων, ἐφόδιον εἰς
βλασφημίαν λάβῃ τῶν λόγων τὸν συμ-
μετρίαν, δεῦρο δή σε πάλιν, ὦ φίλτατε,
ἐκεῖθεν ἀφ' τοῦ ἀέρος ἐπὶ τὸν γῆν κα-
ταβιβάσωμεν, καὶ χεῖρ βραχύ σε πάλιν κα-
θάπερ τῇ προτεραίᾳ ποδηγήσαντες, ἐπιδεί-
ξωμεν καὶ ἐν τοῖς βραχυτάτοις τῆς κό-
σμου μορίοις φαινομένοις ταύτην καὶ δηκυ-
μένην τοῖς προσέχειν ἐθέλουσι, καὶ ἁπαξα-
πλῶς τοῖς γνωτὸν λαχοῦσι φύσιν, κοινῇ δὲ
ἰδίᾳ συμπαρομαρτοῦσαν ἀεί. ὁδῷ τοίνυν
βαδίζοντες, ὀξεπάσωμεν τοῦ ἀέρος τὸν
φύσιν, πῶς λεπτοπάτη μὲν ἐστι, καὶ δυ-
κολιοδαίνουσα, καὶ ῥᾳδίως ἀφαφώμενα,
καὶ τῶν στενοχώρων δεομένη. διὸ τῶν ὅλων
ὁ ποιητὴς, οὐρανὸν καὶ γῆν δημιουργήσας,
ἐν μέσῳ τούτων διέχεε, καὶ τούτῳ τεῖχος
ἀῤῥαγὲς ἀφ' τῶν δύο τούτων σωμάτων
μηχανησάμενος, καὶ αὐτὸν τοῖς ἐν μέσῳ
τούτων ἐμψύχοις σώμασι ζωῆς στενοχῶν
ἀποφήνας. τοῦτον γὰρ καὶ ἡμεῖς ἀναπνέον-
τες ζῶμεν οἱ ἄνθρωποι, καὶ τῶν ἀλόγων
δὲ ζώων ὅσα πτηνὰ, καὶ ἑρπετὰ, καὶ ἀμ-
φίβια, τοῦτον ἔχει τῆς ζωῆς στενοχῶν. οὗτος
κινούμενος, τῶν ἀνέμων ἡμῖν παρέχει τὰς
αὔρας· οὗτος πυκνούμενος, τοῖς ἀπὸ τῶν νε-
φῶν ἀρδείαν καταπέμπει τῇ γῇ. τούτῳ
ὁ φῶς ὀχήματι κεχρημένον, ἑστιᾷ τῶν
ὁρώντων τὰς ὄψεις. οὗτος ἡλίῳ δὲ γῇ μεσι-
τεύων, ὁ σφοδρὸν τῆς ἀκτῖνος κεραύνιον, δὲ
τῇ οἰκείᾳ ὑγρότητι καὶ ψυχρότητι, τοῖς
ἐκείνου καταφαύνων ξηρότητα καὶ θερ-
μότητα, ἄλυπον ἡμῖν παραμυθεῖται τὸν
φωτὸς τοῖς ἀπόλαυσιν. ἵνα δὲ μὴ νομίσῃς
αἴτιον τούτων τῶν ἀγαθῶν τὸν ἀέρα, μά-
θε ὡς δὲ τούτου τοῖς ἀμετρίαν ἡ τοῦ ἡλίου

A impudentiam ſuam produnt. Et cùm prouidentiæ munera quotidie percipiant, illa ipſa tamen quæ percipiunt, conuiciis lacerant, & per ea quibus fruuntur, rectorem & gubernatorem ſuum oppugnant. Poſſent autem quæ heri de cælo, Luna, Sole, & reliquis ſtellis dicta ſunt, gratis & beneuolis auditoribus ſufficienter perſuadere, vt & ſapientiùs iudicarent, & benefactorem ſuum dignis celebrarent laudibus. Porrò ne quis ex illorum numero, qui Lunam prouidentiæ terminum conſtituentes, officium huius & vires ad illius
B orbem vſque extendi dixerunt, eámq; nimis parcam & exilem finxerunt, ex ſermonis noſtri breuitate blaſphemiæ anſam arripiat, hinc rurſum te, ô amice, per aërem ad terram vſque deducemus, & vt heſterno die, ita nunc quoque pedetentim greſſus tuos formantes, prouidentiam in minimis quoque mundi partibus ſeſe exerere demonſtrabimus iis qui animum aduertere voluerint: quin ſimpliciter omnibus iis, quæ facta vel genita ſunt, tam communiter quàm priuatim adeſſe ſemper & obſequi oſtendemus. Rectâ ergo progreſſi aëris naturam inquiramus, vt
C nimirùm hęc tenuiſſima ſit, & labilis, adeò vt facillimè euaneſcens vel fugiens aliis ipſum cohibentibus mediis opus habeat. Quapropter rerum opifex, cùm cælum & terram perfeciſſet, aërem inter hæc medium diffundi voluit: adeò vt illi per duo hæc validiſſimum murum ædificarit, illúmque ſimul cunctis quæ inter cælum & terram ſunt animatis corporibus vitæ opitulatorem fecerit. Hunc enim reſpirando, tum nos homines viuimus, tum bruta quoque omnia, tam volatilia quàm reptilia & amphibia, hoc ceu vitæ ſuæ opitulatore vtuntur. Idem cõ-
D motus ventorum auras nobis præbet: denſatus idem nubium irrigationibus terram humectat. eodem Sol inſtar vehiculi vſus videntium oculos ſuo lumine paſcit. Idem medius inter Solem terráſque diffuſus, radiorum vehementem vim temperat, & naturali ſuo humore & frigore illius ſiccam & calidam naturam mitigans, vt eius luce ſine moleſtia & dolore frui poſſimus, efficit. Et ne aërem tanti boni primarium auctorem eſſe putes, vide vt & Sol huius naturam, quæ & immodica eſt, & temperamento opus habet, ſuo

calore fouens reprimat. Aëris enim naturam, si omni temperamento careat, ob immensum frigus nemo ferret: quod ipsum hybernum tempus abundè testatur. Tunc enim ad Australes poli partes Sol transcurrens, & Boreales mediásque cæli regiones deserens, licentiam quandam & impunitatem aëri præbet, vt suæ naturæ viribus liberiùs vtatur. Quapropter quia tunc Solis calore non consumitur, sed frigore adstrictus constipatur, largissimas quoque pluuias distillat, quas vehementioribus ventorum procellis exasperans in niuem & grandinem condensat: tum rorem quoque sereno cælo distillantem aura constipans frigore suo in pruinam conuertit. Et hæc quidem omnia cùm Sol longiùs abest, licèt adhuc illius calorem & vires nonnihil sentiat, parere cõsueuit. Cæterùm aliquod hîc se argumẽtum profert, vnde Dei prouidentiam euidenter conspicere licet. Cùm enim magna elementis vtilitas insit, & eorumdẽ eximius vsus exsistat, ad hæc insigni quoque pulchritudine & specie ineffabili luceant, Deus ea quoque, quæ nobis molestiora & aduersa videntur, ideò condidit, ne ipsa elementa pro Diis haberemus, sed Dei opera crederemus esse, quæ & regantur & gubernentur. Quapropter hic vitæ nostræ adiutor aër, cuius respiratione omnes nos viuimus, hic, inquam, communis pauperum simul & opibus superbiẽtium, seruorum & dominorum, priuatorum regúmque thesaurus, cuius respiratione non magis, quàm pauper aliquis, fruũtur qui purpura ornati sunt: sed qui æqualiter distributus vniuersam hominum naturã, quoad singulis necessarius est, honorat & adiuuat, non modò iucundis auræ respirationibus, & pluuiarum generatione nos delectat, verùm etiam frigore nobis molestior est: hoc nimirùm argumento nos docens, quòd solus ad vitæ generationem & viuentium salutem minimè sufficiat. Similiter & Solis radij non delectare solummodo, & visibilium corporum quantitatis item & coloris differentiam ostendere solent, sed iidem illi contristant quoque: & nisi summus ille rerum gubernator aëris motu auras frigidulas nobis cieret, idem ille Sol, quem stulti adorare solent, vno omnia incendio simul miscens, cultoribus quoque suis vitam eri-

A χειμίζῃ θερμότης. ἀκραφνῆ γὰρ οὐδεὶς ἀὴ ἤνεγκε τὴν τῆς ἀέρος ψυχρότητα. ὁ μῦτος ἡ χειμέριος ὥρα. ἐν ταύτῃ γὰρ ὅτι τὰ νοτιώτερα τῆς πόλου διατρέχων ὁ ἥλιος, καὶ τὰ βορειότερα καὶ τὰ μέσα καταλιμπάνων, ἄδειαν δίδωσι τῷ ἀέρι κεχρῆσθαι τῇ φύσει. οὗ χάριν, μηκέτι ὁμοίως δαπανώμενος ὑπὸ τῆς τοῦ ἡλίου θερμότητος, πυκνούμενος δὲ καὶ συχνὸς γινόμενος, καὶ ὑετὸν ἀφίησι λάβρον, καὶ τῇ σφοδροτέρᾳ τῶν ἀνέμων περισκολῇ τῶτον ἐξαφείζων, εἰς νιφετὸν μεταπήγνυσι καὶ χάλαζαν, καὶ τὴν ἐν ταῖς καθαραῖς αἰθρίαις ἐπιπαζουσαν δρόσον τῇ ἀκρᾳ πηγνὺς ψυχρότητι τὴν πάχνην ἐργάζεται. καὶ ταῦτα B εἰ καὶ πορρῴθεν, ἀλλ' ὅμως τῷ ἡλίῳ θερμαινόμενος ἀποβάλλει. ἔστι δὲ καὶ ἐντεῦθεν ἀκριβῶς καταμαθεῖν τοῦ θεοῦ τὴν πρόνοιαν. ὅπως γὰρ πολλὴ καὶ μεγάλη τῶν στοιχείων ἡ χρεία, καὶ περὶ τῆς χρείας, πολὺ δὲ κάλλος, καὶ ἄῤῥητος ἡ ὥρα, τὰ δοκοῦντα λυπηρὰ γίνεσθαι διὰ τούτων ὁ πάνσοφος οἰκονόμησεν, ἵνα μὴ θεοὺς, ἀλλὰ θεοῦ ποιήματα ταῦτα εἰδῶμεν, ἰθυνόμενά τε καὶ κυβερνώμενα ἢ αὖ ἐκεῖνος ἰθύνῃ. τούτου χάριν ὁ τῆς ζωῆς ἡμῶν συνεργὸς ἀὴρ, ὃν ἀναπνέοντες διαζῶμεν ἅπαντες, ὁ κοινὸς σύμπαντος θησαυρὸς, καὶ πενομένων καὶ ὅτι πλουτῳ βρενθυομένων, οἰκετῶν τε καὶ δεσποτῶν, ἰδιωτῶν τε καὶ βασιλέων, ὃν οὐ μᾶλλον τοῦ πένητος ἀναπνέουσιν οἱ τῇ ἀλουργίδι κοσμούμενοι, ἀλλὰ τῇ ἰσομοιρίᾳ τε τῶν τούτου χρείων ἅπασα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις τετίμηται, οὐ μόνον ἡμᾶς διαφαίνει ταῖς ἀναπνοαῖς, καὶ ταῖς αὔραις, καὶ τῇ τοῦ ὑετοῦ χορηγίᾳ, ἀλλὰ καὶ αἰτίᾳ τοῦ C κρυμοῦ, διδάσκων ἡμᾶς, ὡς οὐκ ἀρκεῖ μόνος εἰς ζωογονίαν, καὶ τῶν ζώντων τὴν θεραπείαν. Οὕτως ὁ ἥλιος οὐ μόνον διαφαίνει τῇ περισκολῇ τὰ ἀκτίνων ἡμᾶς, καὶ τὴν διαφορὰν ἡμᾶς τῶν ὁρωμένων διδάσκει σωμάτων, οἵων τε καὶ χρωμάτων, ἀλλὰ καὶ αἰτίᾳ τῇ θερμοτέρᾳ περισκολῇ τὰ ἀκτίνων· καὶ μὴ τὸν ἀέρα κινήσας ὁ τῶν πάντων ἰδιοκτήτης αὔρας ἡμῖν ψυχρὰς περισενέγκῃ, ὁ περισκιρτητὴς ὅτι ὑπὸ τὰ αὐτοπτων ἥλιος ἀρδην ἐμπίπρησιν ἅπαντα, καὶ τὸ ζῆν ἀφαιρῆται τὰ περισκιρτῶ-

D

των. οὐδὲν τοιγαρῶν τῶν στοιχείων αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ τῆς ζωῆς τυγχάνῃ πρακτικόν, οὔτε μὴν ἅπαντα κοινὴ κεφαλαίωμα, ἀλλὰ τῆς τὰ πάντα κυβερνώσης δυνάμεως, ἀγαθοῦ τινος αἴτια γίνεται. ἔστι γὰρ πάλιν ἰδεῖν, εἰς ὕψος τὸν ἀέρα γεγυμνασμένον, ὅτι χαίρει δὲ τὸν ὑετὸν ὡραιοχθέντα τῇ γῇ, ἀλύπως τὸν ἥλιον ταῖς ἀκτῖσι χρησάμενον, ταῖς τῶν ἀνέμων αὔραις κινηθείσας ἐν τάξει, τοὺς γεωπόνους ἐπιμόχθως τῷ γῇ γεωργήσαντας, σπουδῶς καταβαλόντας τὰ σπέρματα, καὶ οὔτε τῇ γῇ δίκαιον ἀποδόσαν τοῖς καρποῖς, οὔτε τῶν ἀνθρώπων τὸ φύσιν ἄνοσον διαμείνασαν. ταῦτα δὲ ποιῇ τῶν ὅλων ὁ δημιουργός, πείθων ἡμᾶς μὴ τῇ κτίσει θαρρεῖν, μηδὲ εἰς αὐτὴν ἀναφέρειν τῶν ἀγαθῶν τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ τὸν ταύτης δημιουργὸν πιστεύειν. Ἐπειδὴ τοίνυν εἶδες, καὶ τὸν ἀέρα τῆς τοῦ θεοῦ ἀπολαύοντα προμηθείας, δι' ἐκεῖνον τοσαύτας ἐτῶν χιλιάσιν ἀρκέσαντα, καὶ μήτε ὑπὸ τῶν διαπνεόντων ζώων διαφθαρέντα, μήτε ἐκτὸς τῶν σωζόντων αὐτὸν σωμάτων ἐκβάντα, δεῦρό σε πρὸς τὴν γῆν ἀγάγωμεν, τὴν κοινὴν ἁπάντων τροφόν, καὶ μητέρα, καὶ τάφον· ἐξ ἧς σοι τὸ σῶμα τὸ πήλινον, καὶ τὸ σῶμα τὸ κατὰ τὴν πλάσιν λαλοῦν μεγάλα κατὰ τὴν τοῦ Δανιὴλ ὁπτασίαν. βλέπε τοιγαροῦν ταύτης πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων τὴν θέσιν, καὶ τὴν ποικιλίαν. οὔτε γὰρ ὑπτία πᾶσα, οὔτε πρόσαντες, ἀλλ' εἰς ὄρη καὶ νάπας καὶ πεδία διήρηται. ἴδοι δ' ἂν τις πεδίων ἐν μέσῳ μεγάλων λόφους εἰς ὕψος ἐγηγερμένους, καὶ μεταξὺ τῶν ὀρῶν, πρωϊαίας ἅμα τόπους καὶ λείους, ἐν κόλποις ἅμα θαλαττίων χθαμαλίων. καὶ τὰ ὄρη δὲ αὐτὰ πρὸς τὴν χρείαν τῶν ἀνθρώπων διέλαχεν ὁ ποιητής, καὶ εἰς χειμῶνος διαφυσήσας βαθεῖς, τοῖς χαμαιεῖοις ὕδασι τὰς πορείας ἐμηχανήσατο, καὶ τοῖς ἀνθρώποις δυσπόρους ἐν τῇ δυσχωρίᾳ τὰς ὁδοὺς ἐτέκτηνατο. καὶ τὰ μὲν ὄρη πρέπει τῇ τῶν οἰκοδόμων τέχνῃ τὰς ὕλας, τὰ δὲ πεδία τοῖς ἐν τοῖς ὄρεσι διαιτωμένοις αὐτὴ δίδωσι τὸν πυρὸν τὴν ἀφθονίαν. καὶ ὁ ποικίλος τῆς θέσεως, οὐ πρέπει μόνον, ἀλλὰ καὶ τέρπει τὰς ἀνθρώπων τὰς ὄψεις. φιλεῖ γὰρ τὰ μονοειδῆ ταχὺ ἐπάγειν τὸν κόρον. εἰπέ μοι, τίς ὁ ταῦθ' οὕτω διακοσμήσας; τίς ὁ τοσαύτην

peret. Nullum itaque ex elementorum numero ſolum per ſe vitam largiri poteſt, imò nec omnia ſimul temperata, ſine ſuprema illa, qua omnia gubernantur, virtute ac potētia, alicuius boni cauſa eſſe poſſunt. Nam videre eſt, quòd cùm aër eſt temperatiſſimus, cum tempeſtiuis imbribus terras rigat, Sol item radiorum viribus clementer vtitur, cùm ventorum auræ conuenienter ſpirant, cùm agricolæ etiam terram ſtudiosè colunt, & ſementem ritè faciunt, tamen nec terra fructus liberaliter gratéque perſoluit, nec humanum genus à morbis eſt liberum. Horum autem ſummus ille rerum adminiſtrator auctor eſt: hoc nimirum argumento nobis perſuadere volens, ne creatis rebus fidamus, neque iis, ſed earum opifici, bona hæc feramus accepta. Quoniam ergo ipſum aërem quoque diuinæ prouidentiæ gubernatione frui, & eundem illum huius beneficio per tot iam annorum millia ſuffeciſſe vidiſti, adeò vt nec animalium reſpirationibus abſumptus ſit, nec ſe extra fines corporum quibus continetur, eiecerit, agedum, ad terram quoque communem omnium nutricem, matrem, ac ſepulchrum, te ducamus: è qua corpus tibi eſt luteum, & os illud, quod contra creatorem ſuum, iuxta Danielis viſionem, tam grandia loquitur. Ante omnia autem huius ſitū conſidera, & multiformem eius ſpeciem. Nec enim omnia vel ſupina, vel plana aut etiam arduа ſunt: ſed in montes, valles nemoroſas, & campos, tota terra diuiſa eſt. Videas enim in patentiſſimis campis colles in altum ſurgere, inter montes autem medios loca prona & plana maris ſinus formâ ſuâ referre. Sed & ipſos montes in hominum vſus & vtilitatem rerum conditor diſtribuit: quos dum vallium præcipitiis diſcreuit, hybernis & niualibus aquis meatus ſtruxit, tum hominibus quoque in iniquis & aſperis locis faciles viarum ſemitas extendit. Prætereà montes quidem fabrorum arti materiam exhibent, campi verò montium cultoribus frumenti copiam & vſum retribuunt. Sed & ſitus ille varius non alit modò, verùm etiam intuentium oculos mirificè delectat. Quæ enim vnam & eandem formam habent, mox ſatietatem ſui pariunt. Dic ergo mihi quiſnam ſit, qui hæc tam pulchrè diſpoſuit? qui tantis

facultatibus hæc inſtruxit, vt tot annorum euolutiones theſaurum hunc non potuerint conſumere? quis item ille, qui ea quæ in rerum natura ſunt, firma & immota conſeruat? Quis fluuiorum fluenta vrget? quis fontium venas impellit? Ecce enim, vt illi hîc quidem in ſummis ſcateant montium verticibus, & aquas deorſum ex ſuperioribus effundant, alibi verò ne ſub imis quidem montium radicibus vlli appareant, ſed è profundiſſimis puteis aquarum vſum hominibus offerant. Ne enim hanc aquarum naturam eſſe arbitreris, vt ſua ſponte in altum tendat, diuerſum re ipſa docet mundi conditor: adeò vt aqua Dei verbo obediens, ſummos montium vertices facilè occupet, quam ſi arte tua cogere velis, nunquam tamen in camporum planitiem redierit: ſed illic effodiendo & terræ profunda rimãdo puteos conſtruis, vt aquis è profundo exhauſtis frui queas. Elementorum enim conſeruus, non creator es. Creatori autem facillimum eſt factu, aquarum naturam non modò in montium vertices, ſed in medium quoque aërem ſubuehere, & amaram dulcedine condire, liquidam & ſolidam denſare, ligatam gelúque adſtrictam ſoluere, continuam diſcernere, fluidam ſiſtere, eámque, cuius naturalis motus deorſum fertur, ſurſum currentem oſtendere, & frigore torpentem ſine ignis adminiculo calefacere. Et hæc quidem propter te hominem ingratiſſimum facit, vt illarum quoque beneficio, quæ citra omnem hominum operam calefactæ ſunt, frui poſſis, vt nimirùm corporum morbis per has mederi liceat. Sed eas ipſas varias & diuerſas exhibuit, & quæ diuerſis quoque & contrariis vſibus conueniant. Aliæ enim neruos rigentes laxant & molliunt: aliæ verò laxatos aſtringunt & roborant. Rurſus hæ quidem phlegmata infeſtant, aliæ autem melancholiæ medentur, & aliæ vlcera exſiccant. Tantam in calentibus quoque aquis commoditatem rerum gubernator tibi contulit. Te verò nihil horum mouere poteſt, quò minus blaſphemus ſis: ſed ingratus eſſe pergis, conuitia expuis, & Manichæi morbo vel inſania laboras, qui cùm cibo & potu fruatur, eos conuitiis lacerat, qui hæc ipſi exhibent: imò meſſores quoque & piſtores impetit, & illos qui panem

A ἀλλ' οὐκ ἀναπόδεικτος δυνάμεν, ὥστε τοσούτοις αἰωνίοις κύκλοις μὴ δαπανῆσαι τὸν θησαυρόν; τίς ὁ τὰ ὄντα ἀσφαλιζόμενος ἀκίνητα; τίς ἐπείγει τῶν ποταμῶν τὰ ῥεύματα; τίς ὠθεῖ τῶν πηγῶν τὰς ὠδῖνας; βλέπε ταύτας ὧδε μὲν, ἐν ταῖς τῶν ὀρῶν κορυφαῖς ἀναβλυζούσας, καὶ ἄνωθεν κάτω πορευούσας τὰ ῥεύματα· ἐκεῖ δὲ, οὐκ ἐν ταῖς ὑποπρεσίαις φαινομένας, ἀλλ' ἐκ βαθυτάτων φρεάτων πρεχούσας τοῖς ἀνθρώποις τὰ νάματα.

B ἵνα γὰρ μὴ νομίσῃς αὐτόματον ἄπειναι ἄνω τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, διδάσκει σε ὁ ποιητὴς διὰ τῶν προσταγμάτων, ὡς τῷ θείῳ λόγῳ πειθόμενον τὸ ὕδωρ, καὶ τὰς ἀκρωρείας ἀπόνως καταλαμβάνον, οὐ δὲ βιαζόμενον ὑπὸ τῆς σῆς τέχνης, εἰς τὴν τῶν πεδίων αὔλισιν ὑποφέρεσθαι. ἀλλ' ὀρύττεις μὲν καὶ βαθύνεις τὰ φρέατα, ἀπολαύεις δὲ τῶν ὑδάτων κάτωθεν ἀνιμώμενος· ὁμόδουλος γάρ, ἀλλ' οὐ ποιητὴς τῶν στοιχείων ὑπάρχεις. τῷ δὲ ποιητῇ ῥᾴδιον, οὐκ

C εἰς ἀκρώρειαν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀέρα μέσον ἀναπέμψαι τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, καὶ τὴν πικρὰν γλυκῦναι, καὶ πῆξαι τὴν λελυμένην, καὶ λύσαι τὴν δεδεμένην, καὶ τὴν συνεχῆ διακρῖναι, καὶ τὴν ῥοώδη στῆσαι, καὶ τὴν κάτω φέρεσθαι πεφυκυῖαν ἀνατρέχουσαν δεῖξαι, καὶ τὴν ψυχρὰν δίχα πυρὸς θερμῆναι. καὶ ταῦτα ποιεῖ διὰ σὲ τὸν ἀχάριστον, ἵν' ἔχῃς ἀπολαύειν καὶ θερμῶν ἀχειροποιήτων, ἵνα τὰ τῦ σώματος θεραπεύσῃς παθήματα. καὶ ταῦτα δὲ πάλιν ποικίλα σοι

D προσεύθηκεν, καὶ εἰς ἀναστάσεις χρείας ἁρμόζοντα. τὰ μὲν γὰρ, χαυνοῖ τὰ τεταμένα τῶν νεύρων· τὰ δὲ, στρίγγει καὶ τονοῖ τὰ λελυμένα· καὶ τὰ μὲν, φλέγματι πολεμεῖ, τὰ δὲ, μελαίνῃ χολῇ. τὰ δὲ, ἕλκη ξηραίνει. τοσαύτην καὶ ἐν τοῖς θερμοῖς ὕδασι χρείαν ὁ κηδεμών σοι προσέθηκε· σὲ δὲ οὐδὲν πείθει μὴ βλασφημεῖν, ἀλλὰ μανίας ἀγρίστων, καὶ λοιδορούμενος, καὶ τὰ Μανιχαίου νοσῶν, ὃς σιτίων καὶ ποτῶν ἀπολαύων, λοιδορεῖται τοῖς χορηγοῦσι, καὶ θερίζουσι ὁμοῦ καὶ ἀρτοποιοῖς, καὶ τοῖς τὸν ἄρτον

διχῇ

διχῆ τέμνοισιν ἐπαρώμενοι, αὐτὸς τέμνειν A diſſecant execratur, ipſe quidem ſe-
μὴ ὀκνῶν ἀνεχόμενος, ἐσθίων δὲ ὃ τε- care non auſus, ſed ſecatum comede-
μνόμενον. Οὕτω καὶ σὺ, μυρίων ὅσων re minimè veritus. Simili modo & tu,
ἀγαθῶν ἀπολαύων, ὧν ὁ δημιουργός σοι cùm infinita hæc & innumera bona
προσφέρει, καθημέραν ἀφ' percipias, quæ rerum conditor tibi of-
τῆς κτίσεως ἀχαριστεῖς τῷ προσφέροντι, fert, quotidie tamen per ipſam creatu-
καὶ λοιδορῇ, καὶ βλασφημεῖς, λέγων αὐ- ram tuo largitori te ingratum præbes,
τὸν μὴ προνοεῖν ὧν πεποίηκεν. ὅρα δὲ nec à conuitiis & blaſphemiis abſtines,
πόσην ἀδικίαν αὐτῷ καταψηφίζῃ, τοιαῦ- dum illum iis prouidere negas, quæ ip-
τα συκοφαντῶν. τί δήποτε γὰρ καὶ πε- ſe condidit. Vide autem quantæ illum
ποίηκε, τούτων ὑπομνήσεσθαι μὴ θέλων; iniquitatis accuſes, dum has illi inten-
τίνος ἕνεκα οὐ κήδεται; ὡς δυνάμενος B dis calumnias. Cur enim hęc creauit, ſi
μὲν, οὐ βουλόμενος ἦ; ἢ βούλεται μὲν, eorum dē curam habere noluit? Quam
οὐ δύναται ἦ; ἀλλ' ὅτι μὲν δύναται, μάρ- verò ob cauſam horum curā detrectat?
τυρεῖ τὰ γεγονότα· πῶς γὰρ ἂν ἐποίησε Num quòd illam quidē gerere poſſet,
τῶν ὁρωμένων τὰ μεγέθη, τὰ κάλλη, τὴν ſed id facere nolit, aut velit quidē, ſed
ἁρμονίαν, δυάμει ὀκ ἔχων ἁρκοῦσαν non poſſit? Atqui hoc illum poſſe om-
τῇ γνώμῃ; πῶς δ' ἂν εἰς κοινωνίαν καὶ nia hæc quæ facta ſunt teſtantur. Quo-
ἕξιν τὰ διεζῶτα συνήγαγε, ὕδωρ καὶ modo enim viſibilium horum pulchri-
πῦρ, ἡμέραν καὶ νύκτα, καὶ μίαν ἐκ πάν- tudinem, magnitudinem, & propor-
των ἁρμονίαν καὶ συμφωνίαν εἰργάσατο, tionem condidit, ſi potentiam menti
ὁ προνοεῖν οὐ δυνάμενος; μεῖζον γὰρ ac voluntati reſpondentem non habet?
πολλῷ τῷ μέτρῳ, τὸ ὂν μὴ ὄντων εἰς Quomodo item in conſortium & habi-
τὸ εἶναι προαγαγεῖν, τῶν τὴν ὄντων προ- C tum vnum redegit quæ inter ſe diuerſa
νοεῖν. Ἀλλ' ὅτι μὲν δύναται, μάρτυς ἡ κτί- ſunt, nempe aquam & ignem, diem &
σις· ὅτι δὲ καὶ βούλεται, πάλιν αὐτὴ μάρ- noctem, vnámq; ex omnibus iſtis har-
τυρεῖ. οὐ γὰρ ἄλλου τινὸς ἀναγκάζοντος ὅτι moniam & conſonantiam conſtituit,
τὴν δημιουργίαν ἐκίνησεν, οὔτε μισῶν ὡς δεό- qui nihil prouidere poteſt? Multo ma-
μενος τῆς κτίσεως προσῆγαγε· ἀλλὰ ἀγα- ius enim eſt, ea quæ non ſunt vt ſint ef-
θὸς ὤν, καὶ ἀγαθότητα ἔχων μέτρου πάντος ficere, quàm iis quæ ſunt prouidere.
μείζονα, ἠθέλησε καὶ τοῖς μὴ οὖσι τὸ Verumtamen, quòd hæc poſſit, mun-
εἶναι δωρήσασθαι. ὁ δὲ τοσαύτην περὶ dus ipſe teſtis eſt: quod verò & velit,
τὰ μὴ ὄντα χρησάμενος ἀγαθότητι, πῶς idem ipſe locupletiſſimè teſtatur. Nec
ἂν γεγονότων ἀμελήσειεν; οὔτε γὰρ ἔστιν enim aliquo cogente mundi opificium
εἰπεῖν, ὡς ἐφθόνησε γεγονόσιν· ἄφθονον aggreſſus eſt, nec rerum indigus mun-
γὰρ ἔχει τὴν φύσιν, καὶ πάσης πάντος dum introduxit, ſed quia bonus eſt, &
ἐλευθέραν. ἵνα δὲ ὀκ πολλοῦ τοῦ προόντος D bonitatem omni menſura maiorē poſ-
γυμνώσωμεν τὴν τῆς ἀσεβείας ἀσθένειαν, ſidet, iis quæ non erant ipſum *Eſſe* dare
σμικρόν τι αὖθις προσερωτήσωμεν. τί δή- voluit. Qui ergo tanta erga hæc quæ
ποτε γὰρ, εἴπατε, τῇ ὃ εἰς πρὸς αὐτὸ λα- non erant bonitate vſus eſt, qua ratio-
βούσῃ ἐφθόνησε κτίσις; ἆρα ὁ μέγεθος; ἀλλ' ne ea quæ iam facta ſunt negligeret?
αὐτὸς ἄκτιστός ἐστι καὶ ἀόριστος, οὔτε ἀρχὴν ἐ- Nec enim dicere poſſumus, quòd ope-
χούσης, οὔτε τέλος δεχόμενος πώποτε, πάντα ribus ſuis dominus inuideat. Natura
περιέχων, ὑπ' οὐδενὸς ὢν περιγραφόμενος· ὃν enim ab inuidia & omni affectu libera
τῇ χειρὶ γὰρ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ αὐτὸς ἐ- præditus eſt. Porrò vt quàm abūdantiſ-
μέτρησε τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπι- ſimè impietatis imbecillitatem demō-
θαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί. Ἀλλὰ ἆρα ὃ ſtremus, de paucis quibuſdā eos percō-
temur. Quam ob cauſam, cedo, Deum
mundo, qui ipſum *Eſſe* ab ipſo accepit,
inuidiſſe dicitis? Num propter magni-
tudinem? Atqui ipſe & increatus & in-
finitus eſt, qui nec initium habuit vn-
quam, nec finē quoque habiturus eſt,
omnia complectitur, ipſe verò à nullo
circumſcriptus eſt: nam in manu eius
ſunt fines terræ, & ipſe manu dimenſus
eſt aquas, & cælum ſpithama, omnémque terram pugno. Num verò propter

pulchritudinem? Atqui ab ipso factus est. Atqui nemo vel inuidissimorũ hominum, si domum elegantem & splendidam ædificarit, illi inuidet vnquam: quin potiùs voluptatem inde capit, delectatur, gaudet, & si qui eam non viderunt antè, iisdem illam spectandam monstrat. Quæ autem hominis oratio vnquam dignè expendet, quanto omnem mundi huius formam & pulchritudinem intelligibilis illius lucis, cuius virtute omnia hæc condita sunt, pulchritudo exuperet? Videte ergo, quorsum tandẽ euadat impietas. Cùm enim pessimi quique homines domibus à se extructis non modò non inuideant, sed illis vel maximè superbiant, vos in omnis bonitatis fontem, cuius natura est nullo affectu turbari, inuidiæ affectum cadere si dicitis, quisnam impietatis gradus hoc sublimior nobis relictus est? Quoniam ergo mundi huius gubernacula Deus obtinere potest, & eundem bonis omnibus frui vult, manifestè vtique constat, quòd eum curet simul & illi præsit: quin apprehensis habenis eius, ceu peritus aliquis auriga, omnem naturam ab se creatam regit, nihilque incuratum relinquit. Porrò, vt hæc tibi pleniùs constent, ad mare rursus te transfer, & illius profunditatem, amplitudinem, fretorum interstitia, littora, portus, & in medio eius sitas insulas, piscium item genera, species, formas, varietatem, & amorem, quo terras appetunt, considera. Simul & fluctuum saltus, & prouidentiæ frenum, quod illis iniectum est, inspice, quo nimirùm impediti terras inundare nequeunt: sed dum contra arenam impetuosè feruntur, positos sibi terminos pertimescunt, & dum legem à Deo sibi latam illic inscriptã vident, instar contumacis equi, qui à sessore fræno retractus collum reflectit, retróque cedit, refugiunt, quasi & eius facti illos pœniteat. quòd arenis appellere ausi sunt. Ad hæc per mare terras diuisas videmus, quo etiam ceu sequestro quæ procul inter se distant in amicitiam coierunt. Concordiam enim humano generi inserere volens Dominus, mutuis illos operis & auxiliorum necessitate constrinxit. Per mare longinquas peregrinationes facimus, & ea quibus indigemus à nobis inuicem petimus, simúlque aliis, quæ ipsis necessaria sunt, rependimus. Nec

καλλος; ἀλλ' ὑπ' αὐτοῦ γεγένηται. οὐδεὶς δέ, οὐδὲ τῶν ἀγαν φθονερωτάτων ἀνθρώπων, οἰκίαν ὑπερεπῆ καὶ λαμπρὰν διαφόρως, ἐφθόνησε ταύτῃ πώποτε, ἀλλ' ἐναβρύεται, καὶ σεμνύεται, καὶ δεῖ τὲ γαύνεται, καὶ τοῖς ἀγνοοῦσιν ὑποδείκνυσιν. ὅσον δὲ ὁ τῆς κτίσεως κάλλος τὸν νοερὸν φωτὸς τὸν πεποιηκότος ἀφέσηκε, τίς ἂν μερίσαιτο λόγος; ὁρᾶτε τοιγαροῦν ποῦ τὰ τῆς ἀσεβείας κεχώρηκε. τῶν γὰρ πονηροτάτων ἀνθρώπων, οὐ μόνον οὐ φθονούντων τοῖς ὑπ' αὐτῶν οἰκοδομουμένοις οἰκίαις, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπ' αὐταῖς λαμπρυνομένων, τίνι τῆς ἀγαθότητος πηγῇ, καὶ ὑπ' οὐδενὸς πάθους δουλεύειν πεφυκῶν, φθόνῳ βάλλεσθαι λέγειν, ποίας ἀσεβείας ὑπερβολὴν καταλείπει; ἐπὶ πόσον καὶ δυνατὸν κατέχειν τοὺς τῆς κτίσεως οἰήκας, καὶ βούλεται αὐτῷ πάντων ἀγαθῶν ἀπολαύειν, δῆλον ὅτι καὶ κήδεται, καὶ ἐφέσηκε, καὶ τῶν ἰδίων ἐπειλημμένος, τῇ ἡνιτῷ ἅπασαν φύσιν ἰθύνει, καὶ οὐδὲν ἀτημέλητον καταλείπει. Καὶ ὅτι ταῦτ' οὕτως ἔχει, μεταβῆθι πάλιν ἐπὶ τὴν θάλατταν, καὶ βλέπε ταύτης τὸ κύτη, τὸ μεγέθη, τὴν εἰς πελάγη διαίρεσιν, τὰς ἀκτὰς, τοὺς ὅρμους, τὰς ἐν μέσῳ νήσους, τῶν ἰχθύων τὰ γένη, τὰ εἴδη, τὰ σχήματα, τὴν ποικιλίαν, τὸ πρὸς τὴν χέρσον φιλίαν, τὰ τῶν κυμάτων σκιρτήματα, τὸν ὑπεικόμενον ἄμμον τῆς προσηνείας χαλινόν, δι' οὗ τὴν ἤπειρον ὑπακούειν οὐ δύναται, ἀλλ' ὁρμῶντα κατὰ τῆς ψάμμου φοβεῖται τοὺς ὅρους, καὶ τὸν θεῖον ἐκεῖ νόμον γεγραμμένον ὁρᾶντα, οἷόντις γαῦρος ἵππος ἀχθόμενος ὑπὸ πωλοδαμνου, ἀνακλᾷ τὸν αὐχένα, καὶ εἰς τοὐπίσω χωρεῖ, ὥσπερ μεταμελόμενα ὅτι τῇ ψάμμῳ προσέψαυσε. Ἀφ' ταύτης ἔστιν ἰδεῖν τὰς μεμεισμένας ἠπείρους, καὶ πόρρωθεν ἀλλήλων καθημένας, εἰς φιλίαν συναγομένας. ὁμόνοιαν γὰρ ἐνθεῖναι τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὁ ποιητὴς ἐθελήσας, ταῖς χρείαις αὐτοὺς ἀλλήλοις συνέδησε. Ἀφ' ταύτης τὰς μακρὰς ἀποδημίας ποιούμθα, καὶ τὰς χρείας πρὸς ἀλλήλων ἐραιζόμθα, καὶ τῶν ἀναγκαίων τὰς ὕλας ἀντιδιδόαμθ. οὔτε

γὰρ ἔλαχεν ὁ κηδεμὼν ἕκαστον τμῆμα τῆς γῆς ἅπασιν τοῖς αὐθρώποις φέρειν τὰ χρείαν, ἵνα μὴ δ' αὐενδεὲς τῇ φιλίᾳ λυμήνηται. ὑβρεισὴς γὰρ ὁ κόρος, & ἀταξίας πατήρ. πρόκειται τοιγαροῦν ἡ θάλασσα μέση τῆς οἰκουμένης, εἰς κόλπους μυρίους διηρημένη, οἷον τις πόλεως μεγίστης ἀγορὰ, πᾶσιν τοῖς ἀναγκαίοις τὸ ἀφθονίαν πρέχουσα, καὶ πολλοὺς πρασιτῆρας καὶ ὠνητὰς δεχομένη, καὶ τοὺς τε ἐντεῦθεν ἐκεῖσε πομπεύουσα, & τοὺς ἐκεῖθεν ἄγουσα τῆδε. ὅπου γὰρ ὀλίγον ἡ ἀφ' ἑτέρου πορεία, οὐκ ὀλίγον δὲ μόνον ἔφ', ἀλλὰ & ἀδύνατον, ἀφ' ἑαυτῆς πᾶσιν ἀναπληροῦσα τὸ ἔνδεια, πρόκειται ἡ θαλάττης τὰ νῶτα, σκάφη & σμικρὰ & μεγάλα δεχόμενα, & φόρτον πολὺν & ἀναγκαῖον τοῖς δεομένοις κομίζοντα. ἔστι γὰρ ἰδεῖν μιᾶς ὁλκάδος φορτία πολλὰς κτήνων χιλιάδας ἀχθοφορούσας. ἵνα δ' μὴ δυσχεραίνωσιν οἱ ταύτης ὁδῖται, οἷον ἵναπ σταθμοὺς κατέπηξε τὰς νήσους ὁ ποιητὴς, ἐν αἷς καταγόμενοι, & ἀναπαυόμενοι, & τὰς χρείας ὠνούμενοι, πάλιν ἀπαίρουσιν ἔνθα αὖ τὸ ὁρμὸν ἔχουσιν. αἰσχύνθητι τοιγαροῦν τὴν ἀπέρασιν ὁ πλῆθος, εἶπεν ἡ θάλασσα. ἁρμόττει σοι γὰ μᾶλλον, ἢ τῇ Σιδῶνι, τὰ τοῦ προφήτου τὰ ῥήματα. ἡ μὲ γὰ ἀγνοοῦσα τὸν ποιητὴν, εἰς πολλοὺς ὁ θεῖον διήρει θεούς, & τὸ μίαν τοῦ κόσμου κόσμησιν καταπέμπουσα, τοῖς μὴ οὖσι ταύτην τοῦ ἔφερεν, οὐκ ἀρνουμένη τὸ τοῦ θεοῦ νοεῖν, ἀλλὰ τούτοις αὐτὸ τοῦ ἀπέμπουσα. οὐ γὰρ δὴ ἔθυσεν οἷς ἐνόμιζε θεοῖς, εἰ μὴ λίαν ἑαυτὸν ἔπειθεν, ὡς & ὠφέλειαν πλείοσι, & βλάβην ἀπωτέροισι. σὺ δ' ὁ πολυθέου πλάνης ἀπηλλαγμένος, & πάντα τὰ ὁρώμενα ὁμολογῶν εἶ ποιήματα, καὶ τὸν τούτων ποιητὴν τοῦ σκιωδῶν, ἐκβάλλεις αὐτὸν ὧν ἐποίησε, καὶ πρόσωπον καθίζεις τῆ κτίσεως, & τὸν τοσοῦτον κόσμον ἀκυβέρνητον εἶ λέγεις, καὶ οἷόν τι σκάφος ἀνερμάτιστον ὡς ἔτυχε φέρεσθαι. αἰσχύνθητι τοιγαροῦν τὰς ἀφ' θαλάττης ἀπεργασίας, τὰς ἐκ γῆς, τὰς ὄξ ἀέρος, τὰς ἐξ ἡλίου, οὐρανὸν τὸν ὑπερκείμενον ὄρεφον. αἰδέσθητι τὸν δασμὸν, ὃν λαμβάνεις τοῦ τῆς κτίσεως. δασμοφορεῖ γάρ σοι τὴ εἰρη-

A enim aliquam terræ partem ſummus ille rerũ adminiſtrator cultoribus ſuis omnia ſimul ad vſum victúmque neceſſaria proferre paſſus eſt, ne nullius indigens copia mutuæ amicitiæ noceret. Iniuriis enim gaudet rerum ſaturitas, & turbarum parens eſt. Vnde in medium telluris mare prominet, quod in plurimos ſinus diuiſum, ingentis alicuius ciuitatis forum repræſentat, omnem neceſſariorum copiam liberaliter exhibens, multóſque tam venditores quàm emptores capiens, quos hinc inde dimittit ſimul & adducit. Quia enim profectiones quæ per terram fiunt, B plenæ laborum ſunt, quin non modò laborioſum, verumetiam impoſſibile erat, vt per has omnis inopia ſarciretur, maris dorſum extendit Deus, quod tam magnarum quàm paruarum nauiũ capax eſt, quæ multam neceſſariarum rerum copiam indigis hominibus aduehunt. Nam vnius nauis onera vix aliquot millibus iumentorum vehi poſſe videmus. Ne verò qui per mare iter faciunt, nimia afficerentur moleſtia, inſulas veluti ſtationes quaſdam rerum conditor infixit, in quas delati, refectis corporibus & emptis neceſſariis, C rurſus eò ſoluant quò illis curſus eſt. Reuerere ergo beneficiorum multitudinem, dixit mare. Magis etenim tibi quàm Sidoni, hæc Prophetæ verba conueniunt. Hæc quippe, cùm mundi Creatorem ignoraret, ipſum numen in multos Deos diſtraxit, & vnicum illum cultum diſſecans, iis illum qui Dij non erant impendit: prouidentiam interim non negans, ſed illis hanc tribuens. Nec enim ſacra feciſſet iis, quos Deos eſſe putabat, niſi plenè ſibi perſuaſiſſet, quòd & vtilitatem conferrent, & damnum auerterent. Tu autem eo errore, qui Deorum multitudinem fingit, li- D beratus, cùm viſibilia hæc omnia facta eſſe fatearis, & horum creatorem adores, eumdem tamen ab operibus ſuis eiicis, & quàm longiſſimè à creatura collocas, háncque tantam mundi machinam gubernatore carere, & ceu nauim quandam omni præſidio deſtitutam, fortuitis caſibus ferri contendis. Reuerere ergo ea, quæ ex mari accipis beneficia: tum & illa, quæ ex terra, ex aëre, ex ſole tibi proueniunt. reuerere & cæli, quod tibi incumbit, faſtigiũ. reuerere tributum, quod ex mundo percipis. Singula enim horum quæ

modò recenſuimus, tibi quaſi tributaria ſunt, & ſui vſum ceu reditus quoſdam & vectigal tibi offerunt. Et Sol quidem illuminat, calefacit, & è terra prognatos fructus excoquit: Luna noctu prælucet: ſtellæ tibi in terris verſanti nocturnum tempus indicant, & temporum viciſſitudinem ſignant: per mare autem nauiganti viæ ad terram duces ſunt. Aër item abs te hauſtus, eum, qui tibi ingenitus eſt, calorem recreat. Pluuiæ agriculturæ fructus enutriunt. Et dum frigora ciet naturæ conditor, plantas ſimul & ſemina in altum germinare prohibet, & vegetatiuam vim in radices diſtribuit, eámque in altum obluctantem frigore, ceu flagello quodam, ad inferiora compellit. Idem reptilium quoque, quæ & plantis & ſeminibus nocent, corpora perdit: ſimúlque tibi alumnarum auium genera exhibet. Quid verò hîc fructus, qui è terra, è fontibus, à fluuiis, & mari proueniunt, enumerare attinet? His ergo cùm fruaris omnibus, largitoris tamen obliuiſceris? Et cùm creatarum rerum fructus percipias, aduerſus creatorem tamen inſanis, furis, & deſipis? Sed & dona, quæ manibus geſtas & circumfers, non ſentis, ſed contradicendi rabie laboras? Noui enim obiectiones tuas: ſed nec illas ipſas huic ſermoni adiungere, nec earumdem ſolutiones ſubtexere inſtitui. Sed cùm alter mihi ſermo quo iuuari poſſum reſtet, prouidentiam, quam tu oppugnas, hiſce rationibus fulcire volui. Interea te hîc dimiſſum in eorum quæ dicta ſunt conſideratione cum voluptate verſari, & vndequaque ſalutem tuam venari iubens, ipſe omnium gubernatorem laudibus decantabo, cui debetur gloria in æternum. Amen.

A μηνῶν ἕκαστον, καὶ οἷον ὕνα φόρον τῷ σφέρᾳ τὼ χρείαν. ἥλιος μὲν, φωτίζῃ, θερμαίνῃ, τοὶς ἐκ γῆς πεπαίνῃ καρποὺς· σελήνη, δᾳδουχεῖ σοι νύκτωρ· ἀστέρες, ὅτι γῆς μένοντί σοι τὸν νυκτερινὸν δηλοῦσι χρεὼν, καὶ τῶν ὡρῶν τὰς μεταβολὰς σημαίνουσι; θαλαττίῳ δὲ νεμομένῳ ποδηγοὶ γίνονται πρὸς τὼ ἤπειρον. ἀὴρ, ἀναπνεόμενός μὶ, τὼ ἔμφυτόν σου καταψύχῃ θερμότητα· ὕων δὲ, τοὶς τῆς γεωργίας ἐκτρέφῃ καρποὺς. χρυμὸν ἐργαζόμενος, παύῃ μὶ τὼ ὅτι τὰ ἄνω βλάστην, καὶ φυτῶν, καὶ σπερμάτων, εἰς δὲ τὰς ῥίζας ἐκπέμπει τὼ αὐξητικὼ δύναμιν, καὶ οἷόν τινι μάστιγι τῷ χρυμῷ, τὸ ἄνω φερομένω ὅτι τὰ κάτω διώκει. διαφθείρει τὸ ἑρπετῶν τὰ σώματα, καὶ φυτοῖς καὶ σπέρμασι λυμαινόμενα. χορηγεῖ σοι τὸ εὐφίλων ὀρνίθων τὰ γένη. καὶ τί δεῖ λέγειν τοὺς ἀπὸ γῆς καρποὺς, τοὺς ἐκ πηγῶν, τοὺς ἐκ ποταμῶν, τοὺς ἐκ θαλάττης; τούτων ἁπάντων ἀμνημονεῖς τῦ δοτῆρος; καὶ τὸ κλύσιν πνευμάτων, καὶ τὸ κλύσιν λιβάδας, καὶ μέμνησαι, καὶ διαφαίνεις; καὶ οὐκ ἀθάνῃ τῶν δωρεῶν, ταύτας ἐν ταῖς χερσὶ περιφέρων, ἀλλ' ὠδίνῃς τὼ ἀπῤῥήσιν; οἶδα γάρ σου τὰς ἀντιθέσεις, ἐγὼ δὲ οὔτε ταύτας τοῖς δε τῷ λόγῳ προσθήσω, οὔτε τὰς λύσεις προσαρμόσω. ἕτερον δὲ λόγον συνεργὸν ἔχων, τὼ ὑπὸ σοῦ πολεμουμένω προμήθειαν ὑφῶαι διὰ τούτων βεβούλημαι. ἐνταῦθά σε τοίνυν καταλιπὼν, καὶ τὴν τῶν ἑρμηνέων ἀντεύφησαν θεωρίᾳ προσκαλέσας, καὶ πανταχόθεν ἑλκύσας τὼ ὠφέλειαν, τὸν τῦ παντὸς κυβερνήτην ὑμνήσω. ᾧ πρέπει δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

B

C

D

DEMONSTRATIO
Prouidentiæ ab humani corporis fabrica.

ORATIO III.

QVI corporibus valent, iis medicorum curâ minimè opus eſt: valetudo enim ſalua & incolumis pharmacorum ope non indiget. Qui autem morbo aliquo infeſtantur, medicos in

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΑΠΟ ΤΗΣ
τῦ ἀνθρωπείου σώματος κατασκευῆς.

ΛΟΓΟΣ Γ'.

ΟΙ μὶ οὖ μάλα πως τὸ σῶμα διακείμενοι, τῆς ἀπὸ τῶν ἰατρῶν θεραπείας οὐ δέονται· ἀκραιφνὴς γὰρ ὑγεία τῦ φαρμάκων ἐπικουρίας ὄκ ἐνδεής· οἱ δὲ ὑπὸ νόσου πολεμούμενοι, καλεῖν εἰώ-

φασι τοὺς ἰατροὺς εἰς βοήθειαν, καὶ τοῖς ὅπλοις τῆς τέχνης κατὰ τῶν παθῶν χρώμενοι σωτῆρσιν, ὥσπερ τινας πολεμίους ἐκ τῶν σωμάτων διώκειν ἐπιχειροῦσιν. ἰατρικὴ γὰρ τέχνη σωμάτων ἐπίκουρος, καὶ παθῶν ἐπίβουλος. καὶ τὰς ψυχὰς τοίνυν οἱ μὲ ἐρρωμένας ἔχοντες, καὶ τῇ τῆς εὐσεβείας ὑγείᾳ λαμπρυνομένας, τοῦ διδασκαλικοῦ φαρμάκων οὐ χρήζουσιν· οἱ δὲ τοῖς παλαιοῖς πονηροῖς κατεχόμενοι, καὶ τοῦ βδελυρῶν δογμάτων τὸ νόσον δεξάμενοι, καὶ τῷ χρόνῳ τὸ ἀρρώστημα ἕξιν ἐργασάμενοι, πολλῶν μὲ δέονται καθαρτηρίων, τοῦ μοχθηρὰν ἐκείνην ὕλην ἀναμοχλεύσαι δυναμένων, καὶ τὰς ψυχὰς καθαρὰς ἀποφῆναι· πολλῶν δὲ φαρμάκων, τοὺς γονιμικοὺς ἐκείνης πόρους τῷ δραστηρίῳ κλώντων τε καὶ φθαρτόντων, καὶ τὰς πονηρὰς ὠδῖνας παύοντων. ὅπου τοίνυν παγχάλεπος καὶ δυσπαράπελος τῷ τοῦ κτίσαντος προνοίας ἀποστερεῖν ἐπιχειρούντων ἡ νόσος, δύο μὲ αὐτοῖς ἤδη φάρμακα προσηνέγκαμεν, ἐκ τῶν τοῦ κόσμου μερῶν τὰ κεράσαντες. ἵνα δὲ προῤῥίζον ἀναπαύσωμεν τὸ νόσον, καὶ τέλεον αὐτοὺς τῆς χαλεπῆς ἀπαλλάξωμεν ἀῤῥωστίας, καὶ τρίτον αὐτοῖς κατασκευάσαι τε καὶ προσενεγκεῖν πειρασόμεθα. τῆς δὲ κατασκευῆς τὰς ὕλας οὐκ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ θαλάττης, οὐδ' ἐξ ἡλίου καὶ σελήνης καὶ τῶν ἄλλων φωστήρων, οὐδ' ἐξ ἀέρος καὶ νεφῶν καὶ πνευμάτων, οὐδ' ἐκ ποταμῶν καὶ πηγῶν καὶ φρεάτων, ἀλλ' ὅθεν αὐτῶν τὰ βλασφημῶν ἐπιχειρούντων ληψόμεθα. σῶμα γὰρ εἰληφότες παρὰ τοῦ κτίσαντος, ἵν' ὧν ἀπολαύουσιν ἀγαθῶν ὁ δοτὴρ τὸν ὕμνον προσφέρωσιν, ὃ μόνον ὑμῶν οὐκ ἐθέλουσιν, ἀλλὰ καὶ βλασφημίας τὴν γλῶτταν μιαίνουσι, καὶ τὸ λογικὸν ἀπιμάζοισιν ὄργανον. ἔχει δὲ καὶ τοῦτο μόνον τὸ μέρος δεῖξαι τοῦ πεποιηκότος, οὐ τὴν σοφίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄπλετον φιλανθρωπίαν. ὀργάνῳ γὰρ ἔοικεν ἀπὸ χαλκοῦ συγκειμένῳ καλάμῳ, καὶ ὑπὸ ἀσκοῦ ἐκφυσουμένῳ, καὶ κινουμένῳ ὑπὸ τῶν τεχνίτου δακτύλων, καὶ ἀποτελοῦντι τὸ ἐναρμόνιον ἐκείνου ἠχώ. ἀλλ' οὐχ ἡ φύσις τοῦ τῆς τέχνης, ἡ τέχνη δὲ τοῦ τῆς φύσεως ἐδιδάχθη τῆς τερπνῆς ἐκείνης ἠχῆς τὸ μιμήμα. ἀρχέτυπον γὰρ τῆς τέχνης ἡ φύσις, ἄνδραλμα δὲ τῆς φύσεως ἡ τέχνη. ἄθρει

auxilium vocare consueuerunt, quorum arte & armis contra morbos auxiliariis vsi, illos quasi hostes quosdam è corporibus propulsare conantur. Medica enim ars corporibus auxiliũ præbet, & morbis insidias struit. Similiter qui animabus suis valent, & illas pietate sana & integra exornatas habent, nullis doctrinæ pharmacis indigent: qui autem praua aliqua opinione tenentur, quíque profanorum dogmatum morbos contrahere, & temporis diuturnitate ex affectione habitum morbi nacti sunt, multis purgationibus opus habent, quæ inimicam illam materiam repellere, animásque puriores reddere queant. Sed & multis aliis pharmacis indigent, quæ genitales peccantis materiæ meatus sua virtute occludant & obstruant, atque noxios dolores sedent. Quoniam itaque periculosus admodum & difficilis illorũ morbus est, qui mundo prouidentiæ curam negare & auferre conantur, duo quidem pharmaca, ex mundi partibus temperata, iam illis obtulimus: vt verò omnem morbum radicitùs euellamus, & illos molesta & difficili hac infirmitate omnino liberemus, tertium quoque illis parare & offerre aggrediemur. Huius autem parandi materiam, nec è cælo, vel terra, vel mari, nec ex Sole, vel Luna, aut reliquis stellis, nec item ex aëre, vel nubibus, aut ventis, nec etiam ex fluminibus vel fontibus aut puteis, sed ab illis ipsis, qui blasphemias huiusmodi effundere student, petemus. Cùm enim illis os à creatore donatum sit, vt pro acceptis ab illo bonis largitori laudem offerant, non modò illum laudare recusant, sed blasphemiis quoque linguam polluunt, & nobile illud orationis instrumentũ ignominiosissimè tractant. Atqui vnicum illud hominis membrũ, creatoris non modò sapientiam, sed immensam quoque & inexhaustam eius erga nos bonitatem sufficienti demonstratione testari potest. Organo enim musico, quod æneis fistulis constat, & folium flatu vel aura inspiratum, artificíque digitis motum, soni concinnam hanc vocem edit, planè simillimum est. Non autem ab arte natura principium duxit, sed ars à natura iucundi illius & suauis concentus organum fabricare didicit. Exemplar enim artis natura est, simulacrum verò naturæ ars. Ecce

igitur, ô homo, qui cùm loquendi donum diuinitùs acceperis, eum tamen, qui te tãto honore dignatus eſt, merito ſuo honore ſpolias, vt pulmo quidem inſtar follis vel vtris ſitus ſit: quem non hominis alicuius pedes, ſed thoraci adiacentes muſculi ipſum contrahentes ſimul & dilatantes exprimunt. Hîc verò per arteriam aſperam ſpiritum emittit, qui expulſus gutturis operculum aperit, & per ipſum guttur ad os vſque effertur. Ratio autem lingua quaſi dextræ manus officio vtens, ipſam dentibus ceu æneis quibuſdam fiſtulis infert, facítque, vt ſurſum & deorſum diſcurrere, & expeditè ſimul & facilè elabi queat. Simul autem huic motus facilitati ſubiacens illa glans opitulatur, quæ fontis inſtar perpetuo humore ſcatet. Cùm enim aſſiduus ille motus linguam exſiccet, iuſto vtique & modico humore opus erat, qui ipſam & humectaret, & læuiorem redderet, motũ quoque præberet facilem. Poſtquam ergo hominis ſermo per linguam dentibus illiſus eſt, ſpiritu ſimul, vt dixi, emiſſo, & labiis contractis, & aëre ſpiritus emiſſione conſonanter percuſſo, articularis illa vox perficitur, & ſermonis vehiculum fit ſpiritus, qui ex interioribus effertur, naturâ nimirùm quod in hoc cordis aduſtione fumoſum iam eſt, tanquam ſuperfluum expellente. Cùm enim cor naturalis caloris fontem rerum opifex fecerit, & ex hoc totum corpus caloris qualitatem hauriat tum ipſum quoque cor tanto calore occupatum recreatione vel refrigerio opus haberet, pulmonis reſpiratione illud recreari curauít naturæ conditor. Hic enim purum, qui extra nos eſt, aërem per aſperam arteriam ſuſcipit, per læuem verò illum ipſum ad ſiniſtrum cordis ſinum tranſmittit: inde enim, quemadmodum tradunt, qui de his diligentiùs perſcripſere, illa principium ducit. Pulmo autem purum illum & recentem aërem cordi tranſmittens, alterum illum, qui iam cordis calore feruens fumoſior eſt, recipit, & eundem ceu ſuperfluum per aſperam arteriam rurſus foras expellit: adeò vt qui ſuperfluus & omninò inutilis videbatur, mente hominis ſic volente, quæ & linguam concinnè & decenter mouet, ſermonis vehiculum fiat: & ſpiritus ille, quem ceu noxium pulmo à corde euexit & expulit, articulatæ

A τοιγαρῶν ὁ λόγου μὴ τετυχηκὼς, ἀτιμάζων τῇ τιμῇ τὸ τιμήσαντα, πῶς ἐστόκειται μὲν ὁ πνεύμων δίκην ἀσκοῦ, ἀποθλίβοισι δ' αὐτὸν, οὐ πόδες ἀνθρώπου, ἀλλ' οἱ περικείμενοι τῷ θώρακι μύες, συστέλλοντες αὐτὸν καὶ διαστέλλοντες. ἀναπέμπει δὲ οὗτοι διὰ τῆς τραχείας ἀρτηρίας τὸ πνεῦμα, τὸ δὲ σεσωσμένον, ἀνοίγει μὲν τὴν ἐπιγλωττίδα, φέρεται δὲ διὰ τοῦ φάρυγγος ἐπὶ τὸ στόμα. ὁ δὲ λόγος, ἡ γλῶττης οἷον χεὶρ δεξιᾶς ἐπειλημμένος, ταύτην τοῖς ὀδοῦσι καθάπερ τοῖς χαλκοῖς ἐκείνοις περισφίγγει καλάμοις, καὶ ἄνω καὶ κάτω διαθεῖν καὶ διολισθαίνειν εὐπετῶς καὶ μάλα ῥᾳδίως κατασκευάζει. συνεργεῖ δὲ αὐτῇ πρὸς τὴν εὐκολίαν τοῦ δρόμου, ὁ ὑποκείμενος ἀδήν, οἷον τὴν λιβάδα ἀναβλύζων νοτίδα. ὅπερ γὰρ αὐτῷ ὁ συχνὸς καταξηραίνει δρόμος, ἐδεῖτο μετρίας ὑγρότητος, τερπούσης αὐτὸν καὶ λιπαινούσης, καὶ τὴν κίνησιν ῥᾴστην ἐργαζομένης. οὕτω τοιγαρῶν διὰ τῆς γλώττης τοῖς ὀδοῦσι τὸν λόγου πρεσσομένου, καὶ τοῦ πνεύματος ὡς ἔφην φερομένου, καὶ τῶν χειλέων πυκνουμένων, καὶ τοῦ ἀέρος τῇ φορᾷ τοῦ πνεύματος ἐναρμονίως πληττομένου, ἡ ἔναρθρος ἀποτελεῖται φωνὴ, καὶ γίνεται ὄχημα τοῦ λόγου τὸ ἔνδοθεν ἀναφερόμενον πνεῦμα, καὶ ὡς περιττὸν ἀπωθεῖται τὸ λιγυώδες ἡ φύσις. ὅπερ γὰρ τοῦ ἐμφύτου θερμοῦ πηγὴν τινὰ καρδίαν ὁ πλάσης πεποίηκε, καὶ ἐκ τοῦ δὲ τοῦ μείζονος πρὸς τὸ σῶμα τῆς θερμῆς μεταλαμβάνει ποιότητος, ἐδεῖτο δὲ καὶ μικρᾶς τινος ἀναψύξεως πολλῷ τῷ θερμῷ συνεχομένη, καταπνεῖσθαι αὐτὴν διὰ τοῦ πνεύμονος πεποίηκεν ὁ τῆς φύσεως ποιητής. ἔστι γὰρ διὰ μὲν τῆς τραχείας ἀρτηρίας τὸ καθαρὸν ἔξωθεν δέχεται πνεῦμα, διὰ δὲ τῆς λείας τοῦτο πέμπει τῇ δυνούμῳ τὴν καρδίας κοιλίᾳ, ἐκεῖθεν γάρ, ὥς φασιν οἱ τὰ τοιαῦτα ἀκριβῶς ἱστορήσαντες, αὕτη τὴν ἐκφυσιν ἔχει. παραπέμπων δὲ αὖθις ὁ πνεύμων τὸ καθαρὸν πνεῦμα, τὸ λιγυώδες ἀντιλαμβάνει, καὶ τοῦτο ὡς περιττὸν διὰ τῆς τραχείας ἀρτηρίας ἐπὶ τὰ ἔξω πάλιν ὠθεῖ. καὶ γίνεται τὸ περιττὸν καὶ ἄχρηστον πάντελῶς, τοῦ νοῦ βουληθέντος, καὶ τὴν γλῶτταν εὐρύθμως καὶ ἁρμονίᾳ κινήσαντος, ὄχημα τοῦ λόγου. ὃς βλαστὸν ἐκ τῆς καρδίας ἀναφερόμενον, καὶ διὰ τοῦ πνεύμονος ὠθούμενον, τὸ ἀναρθρου

B

C

D

φωνῆς γίνεται συνεργόν. ἀληθῶς ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως τοῦ θεοῦ. ἀληθῶς τίς λαλήσει τὰς δυναστείας τοῦ κυρίου, ἀκουστὰς ποιήσει πάσας τὰς αἰνέσεις αὐτοῦ; ἀληθῶς ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. ποῖος λόγος εἰς ὑμνῳδίαν τοῦ κτίσματος; ποῖος ἀρκεῖ λόγος εἰς τὴν τῆς οἰκείας δημιουργίας διήγησιν; τίς ἱκανὸς ἑρμηνεῦσαι λόγος τοῦ λόγου τὰ ὄργανα; τίς εἰς τοσοῦτον σοφίας ἀφίκετο, ὡς τοῦ πλάσου τὴν σοφίαν ἀκριβῶς θεωρῆσαι; σὺ δὲ ταῦτα βλέπων, καὶ τούτων ἀπολαύων, οὐδ' ὑμνεῖν ἐθέλεις τὸν τούτων αἴτιόν σοι γεγυμνωμένον, ἀλλ' ἀμέλειαν κατηγορεῖς τῆς πάσης ἐπιμελείας ὧν πεποίηκε ποιουμένου. καὶ μὴν ἥρκει τοῦτο μόνον τὸ μόριον δεῖξαι τοῦ ποιητοῦ τὴν περὶ τὸ ζῷον κηδεμονίαν. λογικὸν γὰρ ἐργασάμενος, πεποίηκε συμφορᾶ τοῦ λόγου τὰ ὄργανα. ἐντεῦθεν ἡ τέχνη τὴν μίμησιν ἐφαρμοσαμένη, καὶ αὐλοὺς ἐτεκτήνατο, καὶ λύρας καὶ κιθάρας συνέθηκε· καὶ αὐτὴ μὲν τῶν ὀδόντων, διέτεινε τὰς χορδάς, αὐτὴ δὲ τῶν χειλέων, ἐνέθηκε τὸν χαλκόν· γλῶττα δὲ ταῖς χορδαῖς γίνεται τὸ πλῆκτρον. ἡ δὲ ἀφὴ τῆς χειρὸς ὅτι τὴν ὀξείαν καὶ βαρείαν διαφάσεις, μιμεῖται τὸν λόγον, ἄνω καὶ κάτω διαπερᾶν τὴν γλῶτταν συναναζώσα. ἀλλ' ὅμως καὶ τοσαύτης ἀκριβείας ἐν τῇ τέχνῃ φαινομένης, τὸν μὲν ῥυθμὸν καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῖς μέλεσι θαυμάζουσιν οἱ ἀκούοντες, ἄναρθρον δὲ τὸν λόγον οὐκ ἐπακούουσι· μίμημα γὰρ τῆς φύσεως ἡ τέχνη, ἡ δὲ φύσις ἔναρθρον ἀποτελεῖ τὴν φωνήν. θεοῦ γὰρ αὕτη ποίημα, τοῦ τῶν ἁπάντων δημιουργοῦ. καθάπερ ἡ τέχνη μιμεῖται τὸ ζῷον, καὶ τὸν χαλκὸν ἢ τὸν λίθον εἰς ἀνθρωπείαν ἐντυποῖ μορφὴν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ῥῖνα, καὶ στόμα, καὶ ἀκοάς, πρόχειλόν τε καὶ χεῖρας, καὶ στῆθος καὶ κοιλίαν, μηροὺς τε καὶ σκέλη καὶ πόδας προστίθησιν, ἀνθησιν δὲ καὶ λογισμὸν, καὶ τὴν ἑκούσιον κίνησιν οὐκέτι ἰσχύει χαρίσασθαι. οὕτω λύρα καὶ κιθάρα, καὶ ὃ ἐκ τοῦ χαλκοῦ καλάμων ὄργανον, ἀνάρμονον μὲν ἢ ἄχλυν καὶ ῥυθμὸν διὰ τῶν ἐμφυσημάτων ἢ κρουσμάτων ἀποτελεῖ, ἔναρθρον φωνὴν μόνον ἀποτελεῖ τὸ ἄρ-

A vocis auctor est & adiutor. Verè ergo exclamare licet: *O profunditatem diuitiarum & sapientiæ & scientiæ Dei!* Rom. 11. Verè inquam hoc dicemus: *Quis enarrabit potentias Domini, auditas faciet omnes laudes eius?* Psal. 105. Verè inquam dicimus: *Quàm magnificata sunt opera tua Domine! omnia in sapientia fecisti.* Psal. 103. Et quænam oratio creatoris laudibus sufficiet? Quibus verbis corporis nostri fabrica dignè enarrari poterit? Quis sermo, vt sermonis organa exponat, erit sufficiens? Quis ad tantam peruenit sapientiam, vt creatoris sapientiam plenè perB spexerit? Tu verò, cùm hæc non videas modò, verumetiam eorumdem vsu fruaris, horum tamen auctorem celebrare detrectas, tum negligentiæ illum accusas, qui omnium quæ fecit curam gerit diligentissimam. Et sanè vnica hæc humani corporis pars creatoris curam & studium, quo erga viuentem hanc creaturam suam tenetur, plenissimè demonstrare potest. Cùm enim sermonis vsu nos donauerit, ea etiam quæ sermoni conueniunt, dedit organa. A quibus imitationis ansam accipiens ars tibias fecit, sed & lyras & ciC tharas composuit. Nam dentium loco chordæ extensæ sunt, labiorum autem vsum æs implet, & linguæ officium ipsis chordis plectrum exhibet: manus autem dum ab acuto sono ad grauem transit, hominis rationem imitatur, quæ linguam sursum & deorsum currentem moderatur. Verumtamen tanta licet arti diligentia insit, numerum quidem & consonantiam carminis homines admirantur, nullam verò articulatam vocem vel sermonem audiũt. Naturæ enim æmulatrix est ars, articulatam verò vocem natura perfecit, vtpote quæ à Deo omnium creatore sit condita. Et quemadmodum ars animaD lis figuram imitari consueuit, & vel æneam massam vel lapidem in humanæ formæ speciem effingit, simúlque & oculos & nares, os denique, aures, collum, manus, pectus, ventrem, femora & crura pedésque addit, sensum verò ac rationem, motúsque voluntarij facultatem largiri non potest: sic lyra quoque & cithara, & quod ex æneis fistulis constat organum, sonum quidem concinnum, & suis constantem numeris per inspirationes vel pulsationes reddunt, vocem verò articulatam solum illud viuum, quod horum exem-

plar eſt, organum edit. Hoc enim ipſius creatoris opus eſt: illa verò omnia ab eo facta ſunt, qui creatoris imago eſt: adeò vt homo, qui creatoris imago eſt, ipſum creatorem imitari contendat. Etſanè quæcumque ſic fiunt, vmbris cum ipſa rerum veritate pugnantibus ſimillima videntur, quæ formam quidem rerum referunt, ipſa autem operandi virtute carent. Tantam ergo in hiſce organis Dei omnium creatoris prouidentiam cernens, deſine, quæſo, illi negligentiæ crimen obiicere. Porrò, vt ex aliis membris quoq; creatoris, quam de nobis gerit, curam cognoſcas, agedum ad ipſum cor te reducamus. Hoc ergo, quia præſtantiſſima humani corporis pars eſt, & totius imperium ſibi commiſſum habet, ceu regem quendam vndique munit, & thoracis fortiſſimo vallo circumſepſit, ne quid eorum quæ extrinſecus homini incidunt, cor faciliùs lædere queat. Quoniam verò idem hoc aſſiduè mouetur, nam arteriarum fons eſt, inferiùs quidem rarum, ſpongioſum, poroſum, & arteriis plenum, pulmonis corpus illi ſubſternere placuit: ſuperiùs verò conum ipſius robuſtiorem fecit, & tunicam membraneam quidem, ſed denſam validámque circumpoſuit. Alimenti autem materiam cordi non ſpiritus modò, ſed etiam ſanguis exhibet, quem à iecinoris partibus per venam cauam ceu canalem quendam attrahit. Cæterùm iecur ex ventre eandem illam haurit materiam. Venter verò ſtomachi operâ cibum dentibus conſciſſum & molarium vi comminutum attrahit, & attractum primò quidem ſeruat, in ſuccum redigit, alterat, & tranſmutat, ſibíque ſimilem efficit: deinde concoctum probè & mutatum ritè & æqualiter diſcernit, & puriſſimam quidem illius partem iecinori colandã attrahendámque concedit: quod verò in eodem ſuperfluum eſt, expulſoriâ virtute inteſtinis tranſmiſſum eiicit. Similiter & iecur, vbi puram illam & ſinceriorem alimenti partem ſuſcepit, purgatione & diſcretione ea, quam modò expoſuimus, minimè contentum eſt, ſed eandem denuò quaſi per fauces quaſdam & anguſtiores meatus diſcernit & purgat: cuius denſiorem & lutoſam feculentámque partem per meatus quoſdam lien ad ſe trahens, eas ſibi alimentum facit: alteram verò eius

A χέτυπον ὄργανον. τῦτο μὲν γὰρ αὐτῦ τῦ δημιουργοῦ ποίημα, ἐκεῖνα δὲ πάντα τῆς τῦ δημιουργοῦ εἰκόνος. ὡς ποιητῦ γὰρ εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος, τὸν ποιητὴν μιμεῖσθαι φιλονεικεῖ. ἔοικε τὰ νῦν ὁρώμενα σκιαῖς τοῖς ἀληθέσιν ἀμιλλωμέναις, αἳ τὸν μὲν τύπον ἔχουσι, τῆς δ' ἐνεργείας ἐστέρηνται. τοσαύτην τοιγαροῦν ὁρῶν ἐν τοῖς ὀργάνοις τῦ δημιουργοῦ τὴν πρόνοιαν, παῦσαι σαυτὴν ῥᾳθυμίαν ἐγκαλῶν. Ἵνα δ' μάθῃς καὶ ἐκ τῶν ἄλλων μελῶν τὴν περὶ ἡμᾶς τῦ πεποιηκότος κηδεμονίαν, δεῦρο πάλιν πρὸς αὐτὸν σε τὴν καρδίαν ἀνάγωμεν. B Ταύτην τοίνυν κυριώτατον οὖσαν μέρος, καὶ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ σώματος πεπιστευμένην, καθάπερ τινὰ βασιλέα πάντοθεν περιφράττει, καὶ περίβολον αὐτῇ ἰσχυρὸν τὸν θώρακα περιτίθησιν, ἵνα μηδὲν αὐτὸν ῥᾳδίως τῶν ἔξωθεν προσπιπτόντων λυπῇ. Ἐπειδὴ δ' διηνεκῶς κινεῖται, ἀρτηριῶν γὰρ αὕτη πηγή, κάτωθεν μὲν ὑποστρωσεν αὐτῇ οἷόν τινα στρωμνὴν μαλακὴν, ὃ μανὸν καὶ σπογγῶδες καὶ πολύπορον καὶ ἀρτηριῶδες τοῦ πνεύμονος σῶμα· ἄνωθεν δὲ, τό τε κωνοειδὲς αὐτῆς ἰσχυρὸν ἀπειργάσατο, καὶ χιτῶνα ὑμενώδη μὲν, στερεμνὸν δὲ καὶ ἰσχυρὸν περιτέθεικεν. ὕλην δὲ ἔφης αὐτῇ χορηγεῖ, οὐ τὸ πνεῦμα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ αἷμα· ἕλκει δὲ τοῦτο, οἷς ἀφ' ἥπατος ὁλκοῦ τῆς κοίλης φλεβὸς, ἀπὸ τῶν τοῦ ἥπατος μορίων. τὸ δὲ ἧπαρ ἐκ τῆς γαστρὸς ταύτην τὴν αἱμάτην τὴν ὕλην. ἡ δὲ γαστὴρ, ἀφ' ἧς τομάχου τὴν ἀπὸ τῶν ὀδόντων τεμνομένην, καὶ ἀπὸ τῶν μυλῶν λεπτυνομένην τε καὶ λειαινομένην ἕλκει ἔφην· ἑλκύσασα δὲ, μετέπεμψε κατέχει καὶ χυλοῖ, καὶ ἄλλοιοῖ, καὶ μεταβάλλει, καὶ πρὸς ἑαυτὴν ὁμοιοῖ· εἶτα ἀφαιρεῖσθαι καλῶς καὶ ἀλλοιοῦσθαι, ἀποκρίνει δικαίως, καὶ παραχωρεῖ μὲν ᾧ ἥπατι διηθεῖν καὶ ἕλκειν ταύτης τὸ καθαρὸν, τὸ δὲ περίττον ἀπωθεῖται, καὶ τοῖς ὀντέροις παραπέμπει, τῇ προσωσικῇ δυνάμει συνεργῶ κεχρημένη. οὕτω τὸ ἧπαρ τὸ καθαρὸν τῆς ἔφης ὑποδεξάμενον, οὐκ ἀρκεῖται τῇ γνωμένῃ καθάρσει καὶ διακρίσει, ἀλλ' οἷόν τισι πάλιν ἠθμοῖς, ταύτην διαιρεῖ καὶ καθαίρει, καὶ τὴν μὲν οἷ ὑποστάθμην καὶ παχυτάτην πύον, ἀφ' ἵνων αἱμάτων ἕλκων ὁ σπλὴν, ταύτην ποιεῖται ἑαυτῷ· τὸ δὲ λεπτὸν

τῦ μέτρου πεφθὲν, & τὴν χολώδη μελαν- A partem, quæ vltra modum excocta bi-
χόν ποιότητα, & εἰς τὸ ᾠχρὸν μεταπεσὸν σῶ- lioſam qualitatem contraxit, pallidiór-
μα, λαμβάνῃ τὸ χολῶδες χυμὸν ἀγεῖον· τὸ δὲ ῥοώ- que facta eſt, bilis in veſica recipit.
δες καὶ λίαν λεπτὸν, & ὑφῆς ἀμοιρον, εἰς Quòd verò in eadem fluxum nimíſque
τὸ τῶν ὑγρῶν περιττωμάτων δοχεῖον χωρεῖ. tenue eſt, nec quicquam alere poteſt,
οὕτως ἀκριβῶς καθαρθὲν τῦ ἥφαιστου σκεύ- in veſicam, humidis excrementis deſti-
ει γλυκυθύμῳ, καὶ ὁμοιωθὲν τῷ ἥπατι, natum receptaculum, ſecedit. Et ſic
καὶ εἰς αἵματος μεταβᾶσαν φύσιν, ἡ χύλη quidem, vbi alimentum hoc plenè pur-
περιλαβοῦσα φλὲψ, χορηγεῖ μὲν τῇ καρ- gatum & iecinori conforme in ſangui-
δίᾳ τὴν χρείαν, αἴνεισι δὲ ἄνω, & εἰς πολλὰς nis naturam tranſiit, mox illum caua
ἀφικνουμένη φλέβας, τρέφει μὲν τὸν θώρα- vena excipiens, cordi quidem quan-
κα, τρέφει δὲ ὤμους, & χεῖρας, ἀφικνεῖται δὲ B tum opus eſt confert, ſimúlque in ſu-
μέχρις ὀνύχων, περιπλέκεται τῷ τραχήλῳ, periores corporis partes tranſmittit:
καταλαμβάνει τὴν κεφαλὴν, κάτεισιν εἰς tum in plures venarum ramos diſſecta
γλουτοὺς, καὶ μηροὺς, καὶ γόνατα, καὶ σκέλη, & thoracem quoque nutrit, humeros &
πόδας, καὶ ἀπαξαπλῶς, ἅπαν τὸ τῦ σώ- manus, quin ad ipſos quoque vngues
ματος περίνοστον μόριον, & οὐδὲν τῶν ζώντων peruenit, collum amplectitur, caput
μοίρας τύτης ἀποστερεῖ τῆς ὠφελείας. ὁλκοῖς occupat, in clunes denique, femora,
γάρ πῃ & ὀχετοῖς ἐοίκασιν αἱ φλέβες, ἀρ- genua, tibias pedéſque deſcendit: imò
δὴν τὸ σῶμα πεπιστευμέναι, διὸ καὶ λεπτὸν καὶ omnes corporis partes ambit, nec vllũ
μανὸν ἔχουσι τὸν χιτῶνα, ὡς τε ῥᾳδίως τὰ membrorum viuentium hac irrigatio-
περικείμενα μόρια τῦ ἥφαιστου σκεύους ἀρύε- ne deſtituitur. Venæ enim canales &
σθαι· αἱ δὲ ἀρτηρίαι, οὐ τεθμοῖς μόνον, aquæ ductus ſimilitudine referunt, qui-
ἀλλὰ & διπλοῖς ἔχουσι τοὺς χιτῶνας. πνεύ- bus corporis irrigandi officium con-
ματος γάρ, ἀλλ' οὐκ αἵματός εἰσι δοχεῖα· creditum eſt. Quapropter tenui quo-
λεπτομερῶς δὲ & ῥᾳδίως χωρεῖ τὸ πνεῦμα. que & rarâ tunicâ conſtant, vt quæ illis
βλέπε τοιγαροῦν καὶ ἐνταῦθα τὸν ποιητὴν τῦ πανσο- adiacent partes alimentum ex illis fa-
φίας. τὰς μὲν γὰρ φλέβας, ἅτε δὴ αἷμα ciliùs haurire poſſint. Arteriis autem &
τοῖς μορίοις τοῦ σώματος κομιζούσας, ἐκ λε- denſiores & duplices tunicæ ſunt: non C
πτῶν ὑμένων πεποίηκε, καὶ οἷά τινα τῇ enim ſanguinis vaſa ſunt, ſed ſpiritus,
πνευμαλιᾷ αὐτῇ περιβόλαια περιτέθηκε. πα- qui & tenuior eſt, & faciliùs quàm ſan-
χυμερὲς γὰρ τὸ αἷμα, καὶ μεγάλων εἰς ἔκ- guis effluit. Quamobrem vel hinc quo-
κρισιν δεόμενον πόρων. ἵνα τοίνυν μὴ ἅπαν que Creatoris prouidentiam agnoſci-
ἐκρεῖ, καὶ οἷόν τινα νοτίδα τοῖς περικειμένοις to. Venas etenim, quæ corporis noſtri
παρέχῃ μορίοις, τοιαύτῃ τοῖς ἀγγείοις τὴν membris ſanguinem aduehunt, ex te-
φύσιν πεποίηκε. τὰς δ' ἀρτηρίας τὸ πνεῦμα nuiſſimis membranis compoſuit, & il-
πολυχρὸν κομιζούσας· λεπτομερὲς δὲ τῦτο, D lorum poris quaſi fungoſa quædam pal-
& ῥᾳδίως φερόμενον νενόμικεν, καὶ ἀφ' ὅλων liola circumdedit. Sanguis enim craſ-
σμικροτάτων μερῶν διαπετῶς ἐκκρινόμε- ſus eſt, & maioribus ad excretionem
νον· ἐκεῖθ' ὁμοίως ὁ πλάστης ἐξύφηνεν, οὐδὲ poris indiget. Ne tamen totus ſimul
ἐξ ἑνὸς αὐτὰς μόνου χιτῶνος ἐποίησεν, ἀλλ' effluereret, ſed quaſi humorem ſolum-
ἐκ δύο στιλπνῶν & λίαν συκνῶν. παρέθηκε δ' modò aliquem vicinis membris exhi-
ταῖς φλεψὶ τὰς ἀρτηρίας, ἵνα τῇ κινήσει τῦ beret, huiuſmodi vaſorum naturam
θερμοῦ πνεύματος ὁ αἷμα νυττόμενον, πολυ- conſtituit. Arterias autem, quibus vi-
χρὸν ἀφαιρέῃ. οἶδε γὰρ ἡ σοφία τὸ πᾶσιν ἐρ- talis ille ſpiritus per totum corpus ve-
γάσασθαι. τούτου χάριν ἐν τοῖς μορίοις ἀνέφυ- hitur, qui & tenuiſſimus eſt, & facil-
σε ταύτας ἀλλήλαις διὰ σμικροτάτων ῥωγῶν limè euacuari poteſt, vtpote qui per
minimos quoque meatus mox effluit,
non ſimili modo contexuit ſummus il-
le rerum opifex, nec vnâ dumtaxat tu-
nica, ſed duabus, iiſque denſis ſimul &
ſolidis conſtare voluit. Venis autem ar-
terias circũpoſuit, vt ſanguis calidi ſpi-
ritus commotione excitatus vndequa-
que diſcurrat. Hic enim, ſi immotus
conſiſtat, condenſari conſueuit. Quam
ob cauſam in membris quibuſdam has
ſibi inuicem minutiſſimis poris vel

meatibus inſeruit, vt nimirùm ſanguis A ſpiritum pauliſper ſuſcipiat, quo impulſus moueatur, ſpiritus verò humore aliquo humectetur & madefiat, qui ipſum non patiatur in vniuerſum exareſcere. Et quis ſodes eorum, qui & ambitioſiſſimi & opulentiſſimi ſunt, domum ædificans tanta prouidentia aquæ ductus diſponit, ſcaturigines illorum tam ſufficienti aquarum copia inſtruit, & fontes ac phialas ad tantam delectationem ædificat, vt ſummus ille omnium architectus rationalem hanc domum ædificare volens, ipſam tot ac tantis circumſepſit vaſculis, quæ illi ad B omnem neceſſitatem inſeruiunt? Quis item tam peritus faber, qui Zephyri flatibus domum perflari volens, ventorum vias per feneſtras ita dilatet, quemadmodum ſapientiſſimus ille architectus Deus iſta diſpoſuit, vt ſpiritus qui cordis calore aduſtus, fumidus & fuliginoſus eſt, corpore egrediatur, purior autem & ſincerior ingreſſus omnes arterias percurrat? Quis item vel herbas plantans, vel arbores inſerens, aquas tanto ſtudio deducit, & plantarum radices tam diligenter irrigat, vt qui viuam hanc plantam inſeuit, & omnem creaturam condidit, arcano C quodam modo humani corporis membra per venas irrigare ſolet? Nam quod ad alimentum attinet, homines ab inanimatis arboribus nihil differimus. Perinde enim vt his, ita nobis quoque alimento opus eſt. Arbor quippe niſi nutriatur, areſcit: & homo fame preſſus, ſimiliter omni exhauſta humorum copia morti traditur. Quemadmodum igitur arbores, vbi vel è nubibus demiſſas pluuias, vel fluuiorum aut fontium latices ſuſceperunt, per radices quidem humorem attrahunt, hoc autem & ramos, & corticẽ, & medullam enutriunt, qui ſimul folia producit, & D flore enato fructus tandem ad maturitatem excoquuntur: ſic & animal hoc, cibum quidem ore ſuſcipit, qui illi inſtar fontis eſt, canalẽ verò ſtomachus refert: at venter ceu radix quædã hunc ſuſceptum, tanquam per ſcalam quandam ramorum iecinori tranſmittit: iecur autem, non ſibi modò neceſſarium alimentum inde decerpit, ſed eiuſdem irrigatione omnia corporis membra reficit. Et corpus quidem hoc modo enutritum in pueris creſcit, & in longitudinem & latitudinem extenditur,

πόρων, ὅπως ⸂ὁ αἷμα βραχέος πινὸς μεταλαμβάνῃ πνεύματος, ὠθούμενον αὐτὸ ⸂κινεῖσθαι βιαζομένου, ⸂ὁ πνεῦμα νοτίδος ἀπολαύῃ, τέλειον αὐτὸ ⸂ὑγραίνοντος, ⸂ξηραίνεσθαι πανταπασι ὄκ ἐάντος. τίς τῶν φιλοτίμων πώποτε, ⸂λίαν ἄπορων, οἰκίαν διμάμενος, οὕτως ὀλκοῦ ὑδραγωγῶν ⸂ἐμηχανήσατο, ⸂ἢ χρυσοῖς ἀφθονίαν ὀπυιεῖ, ⸂ὁ κρωὰς ⸂ὁ λίθοις εἰς τέρψιν ⸂κατασκευάζῃ, ὡς ὁ δημιουργὸς τῶν ὅλων τ̀ λογικὸ ταύτην οἰκίαν τεκτηνάμενος, τοσούτοις αὐτὴν ⸂ὁ τηλικούτοις ⸂περιέσχισεν ἀγγείοις χορηγοῦσι τ̀ χρείαν; τίς ὢν οὕτως ἀρχιτέκτων ὢν, Ζεφύρου πνοαῖς καταπνεῖσθαι τὰς οἰκίας μηχανώμενος, εὐρυνῇ τὰς εἰσόδους τ̃ πνεύματος, ὡς ὁ ἀειστοτέχνης θεὸς, ⸂ὁ καπνώδης ⸂ὁ λιγνώδες ὂκ τ̃ σώματος ἐξιέναι πνεῦμα, ⸂ὁ καθαρὸν εἰσρεῖν ⸂ὁ διαπρέχειν εἰς ἁπάσας τὰς ἀρτηρίας ἐμηχανήσατο; τίς ⸂ὁ φυτουργῶν οὕτως ὀχετηγεῖ τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, ⸂ὁ ταῖς ῥίζαις τῶν φυτῶν ἁρδείαν ⸂περιφέρει, ὡς ὁ ⸂ὁ ζῶον τόπον φυτεύσας, ⸂ἢ τ̀ κλίσιν ἅπασαν δημιουργήσας, ἀῤῥήτως ὀπιφέρει διὰ τ̃ φλεβῶν τ̀ ἀρδείαν τοῖς τ̃ σώματος μέλεσιν; τῶν γὰρ ἀψύχων δένδρων οὐδὲν χῦ τὴν ζωὴν οἱ ἄνθρωποι διαφέρομεν. ὁμοίως γὰρ ἐκείνοις ταύτης ⸂προσδεόμεθα τροφῆς. τὸ, τε γὰρ δένδρον μὴ τρεφόμενον αὖον γίνεται ⸂ἢ ξηρὸν, ⸂ὁ ὁ ἄνθρωπος λιμῷ πιεζόμενος, ὡσαύτως πρῶ ὑγρὸν ἀποβάλλεται, ⸂ὁ τῷ θανάτῳ παραπέμπεται. καθάπερ οὖν τὰ δένδρα, ἢ τ̀ ὂκ νεφῶν ὑετὸν, ἢ τὰ ὂκ ποταμῶν ⸂ὁ πηγῶν δεχόμενα νάματα, ἕλκει μὲν διὰ τ̃ ῥιζῶν τὴν νοτίδα, τρέφει τε τοὺς κλάδους, ⸂ὁ τὸν φλοιὸν, ⸂ὁ τὸν ὀστέινον, πήκτει ⸂ἢ φύλλα, ⸂ἢ αὖθις φύει, ⸂ὁ πεπαίνει καρπούς. οὕτω πάλε ⸂ὁ ζῶον, δέχεται μὲν τ̃ στόματι τὴν τροφὴν, ⸂ὁ ἤδη τόπον πηγὴν, ὀλκὸν δὲ ὁ οἰσοφάγος μιμεῖται, ὃν στόμαχον ὀνομάζειν εἰώθαμεν· ἡ δὲ γαστὴρ, οἷον τὶς ῥίζα, ταύτην ⸂ὑποδεχομένη, καθάπερ τινὶ τ̃ κλάδων ⸂ὑποβάθρᾳ, ⸂διαπέμπει τ̀ ἧπαρ. ὃ ἢ, ὂκ ἀνέχει μόνον τ̀ χρείας ἀπολαύειν, ἀλλὰ πᾶσι τοῖς μορίοις τ̃ σώματος ταύτην διὰ τ̃ φλεβῶν τὴν ἀρδείαν ⸂περιφέρει. οὕτω ⸂ὁ σῶμα τρεφόμενον, ⸂ἐν μὲν τοῖς βρέφεσιν αὔξεται, καὶ μηκύνεται, καὶ εὐρύνεται,

καὶ προσφορον τῷ βραχὺ προσλαμβάνῃ τὸν ὄγκον· ὅταν δὲ εἰς ὃ ὡρισμένον ἀφίκηται μέτρον, τηνικαῦτα τῆς αὐξήσεως παύεται, τρέφεται δὲ μόνον· οὕτως ὁ τῶν ἁπάντων ποιητὴς τὴν ἡμετέρας φύσεως προμηθεῖται, καὶ οὐ διαπλάττει μόνον, ἀλλὰ καὶ διατρέφων διατελεῖ, καὶ οὐ διατρέφει μόνον, ἀλλὰ καὶ τἄλλα ἅπαντα ἡμῖν κηδεμονίαν ποιεῖται. Ἀλλὰ γὰρ ἀπορῶ, πῶς ὑμνήσω τὸν ποιητήν· νικᾷ γὰρ τὸν διάνοιαν τῆς περὶ ἡμᾶς προνοίας ἡ ποικιλία, παραχωρεῖ πᾶς λόγος τῇ τῆς δημιουργίας σοφίᾳ, οὐδεὶς ἐξικνεῖται διανοίᾳ τὴν τῶν σωμάτων κατασκευήν. Ἀπόχρη σοι καὶ τοῦτο μόνον εἰς ὑμνῳδίαν τοῦ κτίσαντος. Οὐκ εἰς γῆν διακύπτεις τοῖς ἀλόγοις παραπλησίως, οὐδὲ εἰς γαστέρα διανεύεις τοῖς χοίροις· ἀνάβλεψον μόνον, καὶ βλέπε τὴν πρόνοιαν. ὄρθιόν σε μόνον τῶν ζώων ἐδημιούργησεν, ἐπὶ δύο ποδῶν ὀχούμενον, καὶ τούτων δὲ ἕκαστον, οὐκ ἐξ ἑνὸς πεποίηκε κώλου, ἀλλ' ἐκ τριῶν συνέθηκε, καὶ εἰς τρεῖς ἁρμονίας συνέδησε· καὶ τὸν μὲν τοῦ ἰσχίου συνήρμοσε, τὸν δὲ τοῖς γόνασι συνέφυσε, τὸν δὲ ἑτέραν δὲ τοῖς ἀστραγάλοις ἐπήξευσε. καὶ νεύροις ἰσχυροῖς τὰς ἁρμονίας συνέσφιγξε, καὶ μετὰ τὰς ἐκουσίους κινήσεις συνέφυσε· καὶ οὔτε χαλαρὰ λίαν, οὔτε πάλιν κωμῳδῇ τεταμένα πεποίηκε τὰ δεσμά· τὰ μὲν γὰρ, πανταπασιν ἀφῃρεῖτο τὴν κίνησιν, τὰ δὲ, διαφθείρῃ καὶ διαλυθείῃ ἀπ' ἀλλήλων ἐποίει τὰ ἄρθρα. Διὰ ταύτην οὖν τὴν προμήθειαν, καὶ βαδίζεις, καὶ τρέχεις ὅταν θέλῃς, καὶ καθίσεως καὶ καθέδρας τὴν ἐξουσίαν ἔχεις. Ὅρα δὲ καὶ ἕτερον κηδεμονίας εἶδος. Ἵνα γὰρ μὴ διαχειμαίνῃς ἐπὶ γυμνῶν τῶν ἄρθρων καθήμενος, ἀλλ' ἐπ' ἐδάφους καὶ λίθου τὴν καθέδραν ποιούμενος ἄλυπος διαμένῃς, οἷόν τινά σοι προμηθῶς αὐχένα ὁ τῶν γλουτῶν προσετέθηκε σῶμα· σὺ δὲ ὁμοίως ἀχαριστεῖς. οὐ γὰρ αἰσθάνῃ τῆς δωρεᾶς, ἀλλὰ μέμφῃ καὶ λυπᾷς καὶ σὺ οὕτω προμηθουμένης σου σοφίας. καὶ ὁ μὴ κύων ἐπιγινώσκει τὸν τρέφοντα, καὶ προσπίπτει προσιόντι, καὶ ἀπόντα ποθεῖ, καὶ ἐπανιόντι τὴν δέησιν τὴν ἡδονὴν, χαλᾷ τὰ ὦτα,

A ac breui ad iustæ magnitudinis mensuram peruenit: vbi verò constitutum sibi attigerit limitem, tunc quidem augeri desinit, & nutritur solummodò. Tanta diligẽtia naturę nostræ Creator omniũ prospicit, & non modò format, verumetiam nutriens conseruat: nec id dumtaxat, sed & omnem aliam, qua nobis opus est, curam adhibet. Quare totus hæreo & animi dubius sum, quo pacto summum illum creatorem meritis laudibus celebrare possim. Omnem etenim mentis cogitationem tanta prouidentiæ, quam circa nos gerit, va-

B rietas exuperat. omnis oratio tantæ creationis sapientiæ cedit, nec vlla tam admirabilem corporum nostrorum fabricam dignè enarrare poterit. Sufficiat tamen vel hoc vt Deum conditorem celebres. Non terram versus vt bruta animalia vultum dimittis, nec instar porcorum pronus in ventrem nutas. Suspice saltem, & Dei prouidentiam cernito. Solum te ex animalibus erectum condidit, & binis pedibus incedere fecit. Sed & crura singula non ex vno duntaxat, sed ex tribus vel mẽbris vel partibus composuit, & in tres

C compages vel iuncturas colligauit. Et hanc quidem coxendici coaptauit, alteram verò genubus conseruit, tertiam talis commisit. Præterea compages hasce neruorum vinculis validissimè constrinxit, & musculis voluntarij motus facultatem indidit. Vincula quoque nec laxa nimis fecit, nec nimium intendit: plus æquo enim intensa omnem mouendi facultatem impedirent & eriperent, illa verò luxatas articulorum compages dilabi paterentur. Eiusdem ergo prouidentiæ Dei beneficio ingrederis, currísque quò libet, &

D stándi simul sedendíque libera tibi potestas est. Simul tamen hîc aliud quoque huius curæ specimen considera. Ne enim nudæ illi ossium compagi insidere coactus aliqua afficereris molestia, sed citra omnem dolorem vel nudo solo vel etiam saxo insidere posses, nates vel clunes quasi cognatum tibi puluinar substrauit. Tu tamen ingratus esse pergis, & dona hæc ne sentire quidem vis, quin insanis & furis contra æternam illam, quæ tam benignè tibi prouidit sapientiam. Atqui canis nutritorem suum agnoscit, & præsenti constanter assidet, absentem desiderat, redeunti demissis auribus & cauda

hinc inde iactata gaudium ſuum teſta-
tur, obedientiam promittit, ſeruitutẽ
fatetur, & beneficentiam euidentiſſi-
mè prodit: hæc autem facit, cùm & ra-
tione careat, & ſermonis vſu deſtitu-
tus, non niſi temporis diuturnitate ex
conſuetudine & aſſiduis beneficiis in-
terignotum & notum, intérque ami-
cum & hoſtem diſcernere didicerit. Tu
verò ſermonis vſu inſtructus, & mente
præditus volatili, qua nihil in tota
viſibilium natura, velocius eſt: Sol
etenim vno quidem die totius or-
bis ſtadium percurrit, hæc verò vno
nutu totum terrarum orbem obam-
bulat, & phantaſiæ curſu in cælum
tendit, & hoc ipſum tranſcendens,
Deum quoque, quoad fieri poteſt, con-
ſpicatur, infinitas angelorum myriades
cernit, & archangelorum millia lu-
ſtrat, imò quæ ſub terra ſunt curiosè
inquirit, dum videlicet hæc quoque ſu-
perare conatur quidem, ſed non po-
teſt, vtpote cùm eorum quæ eſſe didi-
cit notitiam Deus phantaſiæ terminũ
fixerit. Hunc, inquam, talem tantúm-
que ducem, gubernatorem & vecto-
rem habens, diuina tamen beneficia
non ſentis, nec beneficiorum multitu-
dinem conſideras, ſed ingratitudinis
vitio pertinaciter inhæres. Et cùm tot
tibi magiſtri adſint, prouidentiæ ta-
men elementa diſcere non vis. Caue
ergo, ne te prorſus neglectum ille de-
ſerat, & experimento diſcas, quantũ
interſit inter hominem, qui prouiden-
tiæ cura regitur, & eum, quem à proui-
dentiæ ſuæ cura reiecit Dominus. De-
nuò igitur adeſto, ô amice, ad aliam
enim te corporis partem traducemus.
Dorſi ſpinam mihi conſidera, quæ vbi
à ſacro oſſe, quod natibus adiacet, exor-
ta eſt, pertinet ad collum vſque, & in-
ſtar fortis ac validæ columnæ ex mul-
tis vertebris compoſitæ, & ventrem,
& humeros, & manus, & ceruicem, &
caput ſuſtinet. Quoniam enim nihil
oſſei roboris rerum conditor exteriori
ventris parti addidit, vt videlicet cibo
ſumpto faciliùs ſeſe extendere poſſet
& dilatare, atque ſufficiente tumore
ad cibos capiendos extolleretur, eun-
dem in poſteriori corporis parte dorſi
fulcro ſuſtineri voluit. Huius autẽ ſpi-
nam è pluribus oſſibus Deus cõſtruxit,
vt cùm homo incuruare ſeſe vult, & fa-
ciliùs inflectatur, & inflexio eandem
non infringat. Alimentum verò huic

A καὶ τὴν χέρνιβα σείων, καὶ τὴν ἱκετηρίαν σημαίνων, καὶ τὴν δουλείαν ὁμολογῶν, καὶ τὴν εὐεργεσίαν προδηλῶν, καὶ ταῦτα ἀλογίᾳ δουλεύων, καὶ λόγου πάντος ἐστερημένος, ταῖς ὀ χείνῳ, καὶ ταῖς ἔθνη, καὶ συχναῖς εὐεργεσίαις, ἀγνώστου καὶ γνωρίμου, καὶ φίλου καὶ ἐπιβούλου διαφέρειν μανθάνων. σὺ δὲ, λόγου μετέχων, καὶ νοῦν ἡγεμόνα λαβὼν, τὸν ὑπερτέρων, τὸν καὶ τῶν ὁρωμένων ἀπάντων ὀξύτερον· ἥλιος μὲν γὰρ ἐν ἡμέρᾳ μιᾷ τῆς οἰκουμένης διατρέχει τὸν δίαυλον, ὁ δὲ, ἅμα τε νοῦν καὶ τὴν οἰκουμένην περινοεῖ, καὶ τῶν οὐρανῶν ἐφικνεῖται τῇ φαντασίᾳ, καὶ τούτοις ὑπερβαίνει, καὶ θεὸν ὡς δύναται καταπείζεται, καὶ τῶν ἀγγέλων τὰς ἀπείρους θεωρεῖ μυριάδας, καὶ τῶν ἀρχαγγέλων τὰς χιλιάδας, πολυπραγμονεῖ τὰ ὑπὸ γῆν, ἐπέκεινα τούτων ὑπερβαίνειν φιλονεικεῖ μὴ, οὐ δυνάμενος· ὅρον γὰρ ἔχει τῆς φαντασίας ἃ μεμάθηκεν ἐᾷ. τοῦτον ἔχων ἡγεμόνα, καὶ κυβερνήτην, καὶ ἡνίοχον, τῶν θείων δωρεῶν οὐκ αἰσθάνῃ· B οὐ λογίζῃ τῶν εὐεργεσιῶν τὸ πλῆθος, ἀλλ' ἐπιμένεις ἀχαριστῶν· καὶ τοσούτων σοι διδασκάλων παρεικμένων, μαθεῖν οὐκ ἐθέλεις τὰ τῆς προνοίας στοιχεῖα. ὅρα μὴ σε πάντελῶς ἀτιμέλητον καταλίπῃ, καὶ τῇ πείρᾳ μάθῃς προνοίας, καὶ κηδεμονίας, καὶ ἐρημίας διαφοράν. Διόπερ ποιήσωμεν, ὦ φιλότης, ἐφ' ἕτερον σε μεταβάντες τοῦ σώματος μέρος. βλέπε δή μοι τὴν ῥάχιν, ἀπὸ μὲν τοῦ πλατέος ὀστοῦ τοῖς γλουτοῖς ἐπικειμένου τὴν ἀρχὴν ἐχούσην, μέχρι δὲ τραχήλου διήκουσαν, καὶ C κίονι παμπληθεῖ ἐοικυῖαν, καὶ ἐκ σπονδύλων πολλῶν συγκειμένην, τὴν τε κοιλίαν φέρουσαν, καὶ ὤμους, καὶ χεῖρας, καὶ ἀγκῶνα, καὶ κεφαλήν. ὅπως γὰρ ἔσωθεν ἔξωθεν ὅσον ὁ ποιητὴς τῇ κοιλίᾳ παρεστήσατο, ἵνα τὴν ἐφοδιοδεχομένην βρωτὴν ῥᾳδίως, καὶ τὸν ἀρκοῦντα τοῖς σιτίοις ὄγκον ἐργάζηται, ὄπισθεν αὐτὴν ἡ ῥάχις ὑπερείδει. ὀκ πλείονων δὲ αὐτὴν ὀστῶν ὁ ποιητὴς συνέθηκεν, ὅπως καὶ κάμπτηται ῥᾳδίως, κύπτειν τοῦ ζώου βουλομένου, καὶ τῇ κάμψει μὴ θρύπτηται. τρέφει δὲ ταύτην ὁ νωτιαῖος

ἐ νωτιαῖος μυελὸς, πηγὴ τὸν ἐγκέφαλον ἔ-
χων. Τί με δεῖ λέγειν περὶ χηρᾶν, ὧν τὴν χρείαν
αἱ πολυτρόποι κηρύττουσι τέχναι; Ἀλλ' ἐκεί-
νων μὲν ὑπὲρ μείζονος ἐν ᾧ μὴ ταῦτα ποιησόμεθα
λόγῳ· ἐκεῖσε δὲ τὴν τῶν χηρᾶν χρείας τὴν ἐξή-
γησιν ἐκείνῳ φυλάξωμεν. Ἀναβῆθι τοίνυν
ἐπὶ τὸν τράχηλον, κἀκεῖ θεώρησον τὴν τούτου πλά-
σιν· καὶ ἀνάμνησόν με τῶν κιόνων, τῶν
κάτωθεν αἴρω διατετρημένων, καὶ πολλὰς τοι-
αύτας διατρήσεις ἐχόντων, καὶ μίαν μέσην
μείζονα, δι' ἧς οἱ τῶν ὑδάτων ὀχετοὶ πλεῖστον
μὲν ἀναγόμενον ὕδωρ, διανέμοντες δὲ τοῦτο, κα-
τέναι διὰ τῶν ἄλλων ἀγγελλόμενοι, καὶ ὃ
μὲν εἰς τὸν νότιον μέρος τῆς πόλεως ἀποπέμπου-
σι, τὸ δὲ εἰς τὸ ἑῷον, ἄλλο δὲ εἰς τὸ ἑσπέριον,
ἕτερον δὲ εἰς τὸ βόρειον. Οὕτω καὶ τράχηλος τὴν
χρείαν παρέχεται τῷ σώματι. μιμεῖται γὰρ, ὡς
ἔφθην ἤδη, τὴν φύσιν ἡ τέχνη, καὶ ὁμοίοις τοῖς
οἰκείοις μηχανήμασι τοῖς ἐκείνης ποιήμασιν.
ὁ τράχηλος τοιγαροῦν, ἔχει μὲν τὸν στόμαχον τὸ
στόμα, ἀποπέμπει δὲ τῇ γαστρὶ τὰ σιτία καὶ πο-
τά. ἔχει δὲ καὶ τὴν τραχεῖαν ἀρτηρίαν ἀπὸ τοῦ
πνεύμονος μέχρι τοῦ λαρυγγος ἀφικνουμένην·
ἔχει δὲ καὶ τὰς φλέβας, καὶ τὰς λείας ἀρτηρίας,
δι' ὧν ὁ ἐγκέφαλος δέχεται μὲν αἷμα καὶ πνεῦ-
μα· τρεφόμενος δὲ καὶ αὐξόμενος, διὰ τῶν συμπε-
φυκότων ὀστῶν, τὸν νωτιαῖον μυελὸν ἀποπέμ-
πει τῇ ῥάχει· ἀφ' οὗ πέφεται μὲν ἅπασα τῶν
ἐντὸς ἡ φύσις, ἀποφύεται δὲ νεῦρα τὰ ἰσχυρό-
τατα, τά τε παχέα καὶ τὰ λεπτὰ, τά τε πλα-
τέα καὶ τὰ στρογγύλα, δι' ὧν τὰ τε ἄρθρα δε-
μεῖται, καὶ οἱ μύες τὴν κινητικὴν ἐνέργειαν
δέχονται. Ἐπειδὴ δὲ εἰς αὐτὸν ἥκομεν τὸν
κεφαλὸν, βλέπε αὐτὸν ὥσπερ ἀκρόπολίν
τινα τῆς τοῦ σώματος πόλεως ἐν ὑψηλῷ κεῖ-
μενον, καὶ οἷόν τινα πλοῦτον καὶ θησαυρὸν
ἐν ἰσχυροτάτῳ φρουρίῳ φυλαττόμενον τὸν ἐγ-
κέφαλον. Ὁ γὰρ κρανίον οὖ ἕρκος καὶ κράνος· ἐπώνυμον γὰρ τούτου ὁ κράνος, πρὸς τὸν
τούτου μίμησιν κατεσκευασμένον· τῷ ἐγκε-
φάλῳ περικείμενον, τὸν ἔξωθεν ἐπερχόμε-
νον βλάβην εἰς δύναμιν ἀπείργει. ἵνα δὲ μὴ
ὑπὸ τῶν ὀστῶν, σκληρῶν ὄντων καὶ αὐστηρῶν, μαλακὸς ὢν λίαν ᾖ, καὶ κομιδῇ
ῥεῦμος, λώβην τινὰ νυστάζων δέξηται, δύο
αὐτῷ περιέθηκε χιτῶνας, οὓς μήνιγγας
ἰατροὶ ὀνομάζουσιν παῖδες. Ἀλλὰ τὸν μὲν

A dorsalis medulla exhibet, cuius origo ex cerebro ducitur. Ceterùm quid hîc de manibus dicere attinet, quarum vsum & vtilitatem multiplices artes prędicant? Sed earum mentio in sequenti oratione fiet: vnde vsum illarum eiusque expositionem in illam vsque reseruemus. Hinc ergo ad collum ascendito, & illius formationem considera. Et hîc mihi aquæ ductuum castella in mentem reuocabis, quæ ab infimâ parte sursum perforata multis foraminibus patent, vnum tamen, quod mediũ est, maximum amplissimúmque recipiunt, per quod aquarum canales plurimum quidem aquæ attrahunt, eandẽ verò per alias & diuersas fistulas distributam emittunt, & hanc quidem in Australem ciuitatis partem, illam verò Orientem versus, in Occasum aliam, & aliam in Septentrionem transuehunt. Eundem vsum humano corpori collũ exhibet. Ars enim, vt suprà diximus, naturam imitari consueuit, & sua illa figmenta ad huius operum similitudinem effingit. Collum quippe ad stomachi os vsque porrectum ventri cibum potúmq; transmittit. Habet prætereà arteriam asperam à pulmone ad laryngA B C ga vsque ascendentem: & præter hanc venas quoque & læues arterias per quas cerebrum sanguinem & spiritum recipit, atque illis nutritum & auctum, per connexa sibi ossa dorsalem medullam dorso transmittit: qua tota ossium natura alitur, simúlque nerui enascuntur firmissimi, crassi & tenues, lati & rotundi, quorum vinculis articuli ligantur & musculi motus vim suscipiunt. Postquàm verò ad ipsum caput peruentum est, illud arcis instar in summo ciuitatis huius, humani nimirùm corporis, fastigio situm conspice, in quo opulentissimus quoque hominis theD saurus, nempe cerebrum, quasi in munitissimo castro custoditur. Cranium enim instar valli vel galeæ est: vnde & galeam Græci κράνος nominant, eo quòd ad huius similitudinem fabricari soleat. Et cranium quidem cerebrum ambiens, omne intrinsecus illi incidens malum pro virili arcere consueuit. Ne verò cerebrũ, quod natura mollius est & laxius est, ab ossibus, quæ dura & solida sunt, quassatum læderetur, duabus illud inuoluit tunicis rerũ opifex, quas membranas medicorum discipuli nominant. Et eam quidem

quæ tenuissima est, quámque (à secundarum seu extimi fœtus inuoluceri forma) Græci χοροειδῆ dicunt, ipsi connatam & propiùs coniunctam esse voluit, vt hoc firmius quidem contineret posset, interim verò summa illa & subtilissima tenuitate non quicquam læderet. Alteram verò densiorem & robustiorem fecit, quæ media inter cerebrum & cranium extenditur, ne vel cerebro duriori sua substantia noceat, vel ipsa ab ossibus cranij aliquid damni accipiat, ipsis mollior existens. Cerebrum ergo instar thesauri, vt diximus, in capite tanquam in arce custoditur. Quandoquidem autem arcis præfecto, menti scilicet, speculatoribus quoque opus erat, qui ea quæ hostilia forent & amica prospicerent, simul & hos addidit rerum conditor: nec vni solummodò speculam istam concredidit, sed binos excubitores constituit aut vigiles, & hunc quidem ea quæ ad sinistram sunt, alterum verò quæ à dextra consistunt obseruare & speculari iussit. Quia verò iidem illi custodibus simul & pinnis atque propugnaculis ac vallo opus habebant, nec in his constituendis vrbis huius conditor negligentior visus est. Sed oculis, quibus videndi sensus cõmissus erat, pinnarum & propugnaculi loco superciliorum castella imposuit, quibus hi protecti ea quoque, quæ longiùs distant, tutò prospiciunt. Illis ipsis autem vel pinnis, vel propugnaculis, tecti loco, quod supernè delabentes pluuias arceat, tenues quosdam, & ad exteriores faciei partes vergentes pilos inseuit, qui à fronte defluentem sudorem excipiant, & inter se diuisum per tempora destillantes, hac quoque molestia vel damno oculos liberent. Porrò cùm armatura quoque muniendi essent illi custodes, palpebrarum tunicis illos induit, illisque ceu hastilia quædam & tela pilos quos & cilia vocant dedit: qui nequaquam vt superciliorum pili inflexi sunt, ne ex propugnatoribus hostes vel insidiatores reddantur, nec etiam secundùm rectam lineam extenduntur, ne in palpebrarum connixione sese inuicem atterant: sed foras nonnihil extenduntur, vt ea quoque quæ ex tenuissimis corporibus damna accidunt, oculis arcerent. Cùm enim ventus vehementiori flatu spirans oboritur, non tenuior modò, sed & crassior puluis, tum festucæ etiam, &

Α λεπτοτάτῳ δὲ χοροειδῆ καλυμμάτιον, σωτέφυσεν αὐτῷ, δὲ λίαν αὐτῷ προσφυᾶ ἐν πεποίηκε, δὲ σωέχειν αὐτὸν δυναμένῳ, καὶ πληκτικῷ ὄντι ἔχουσάν δυνάμει δηλῶ τῷ ἀγαθῷ λεπτότητα· τῷ δὲ ἑτέραν τετηνεῖν μὲ δὲ ἰσχυρὰν ἐποίησεν, ἐγκεφάλου δὲ αὖτη καὶ κρανίου τῷ μέσην ἀπεκλήρωσε χώραν, ἵνα μήτε λυπῇ τὸν ἐγκέφαλον σκληροτέραν ἔχουσα τῷ οὐσίᾳ, μήτε αὐτὸ τῶν ὀστῶν λυπῆται, μαλακωτέραν ἐκείνων ἔχουσα φύσιν. Ὁ μὲν οὖν ἐγκέφαλος, οἷόν τις πλοῦτος, ὡς
Β ἔφην, ἐν τῇ κεφαλῇ καθάπερ ἐν ἀκροπόλει φυλάττεται. ὅπως δὲ ἔδει τὸν θεοφύρχωνα δὲ κατασκόπων, τά τε πολέμια καὶ τὰ φίλια προορώντων, δέδωκε καὶ τούτοις ὁ ποιητὴς, καὶ οὐχ ἑνὶ ταύτῃ τῷ θεωπὴν ἐνεχείρισεν, ἀλλὰ δύο φύλακας ἔστησε, καὶ τὸν μὲν τὰ δεξιὰ, τὸν δὲ τὰ ἀριστερὰ κεραδεύειν δὲ θεωρεῖν ἐνομοθέτησεν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ οὗτοι φυλάκων ἐδέοντο, δὲ ἐπάλξεων, δὲ προμαχώνων καὶ χαρακώματος, οὐδὲ τούτων ὁ τῆς πόλεως ταύτης ἠμέλησε ποιητής· ἀλλ' ἐπέθηκε τοῖς ὀφθαλμοῖς, οἷς τῷ ὀπλικῷ ἐνεχείC σιεν αἰθῆσιν, οἷόν τινας ἐπάλξεις καὶ προμαχῶνας, τῶν ὀφρύων τὰς προβολὰς, ὑφ' ἃς κρυπτόμενοι θεωρεῖν ἀσφαλῶς τὰ πόρρωθεν δυνάμενται. ταύτας δὲ ταῖς ἐπάλξεσιν, οἷόν τινα ὄροφον τῶν ἀνωθεν ὑπιπεμπομένων ὑετῶν, ἐνέφυσε τείχας τινὰς λεπτὰς, καὶ ὅτι τὸ ἔξω τῆς προσώπου νενευκυίας, τὸν ἐκ τοῦ μετώπου καταῤῥέοντα ἱδρῶτα δεχομένας, ἀλλήλαις δὲ προσπεπουκυίας, καὶ διὰ τῶν κροτάφων ἀποσταζούσας, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ταύτης ἐλευθερούσας τῆς λώβης. Ἐπειδὴ ὃ καὶ πανοπλίας οἱ φύλακες ἐδέοντο, προσέθηκε μὲν αὐτοῖς, τοὺς τῶν βλεφάρων χιτῶνας, καθάπερ δέ δόρατα δὲ βέλη τὰς βλεφαρίδας σωτέθηκε, οὐκέτι ὁμοίως ταῖς ὀφρύσι κεκλιμένας, ἵνα μὴ αὐτὶ προμάχων ὑπόβουλοι γένωνται· οὔτε μὴν κατ' εὐθείαν γραμμὴν τεταμένας, ἵνα μὴ ἀλλήλαις ἐν τῇ μύσει τῶν βλεφάρων προσπίπτωσι, ἀλλ' ὅτι τὸ ἔξω βραχὺ νενευκυίας, ἵνα τῶν λεπτοτάτων σωμάτων ἀποθῶνται τὴν βλάβην. αἰθέμου γὰρ σφοδρότερον πνέοντος, δὲ κόνις οὐ λεπτὴ μόνον, ἀλλὰ καὶ παχυτέρα κινεῖται, καὶ καρφη, καὶ

ἕτερα τοιαῦτα· ὑπαῖσι δὲ καὶ κώνωπες, καὶ ὅσα τοιαῦτα ζωύφια, καὶ τὰς βλεφαρίδας ὁρῶντα καθάπερ σκόλοπας, δραπετεύει. οὕτω δὲ τοὺς ἀσταχυας καθώπλισεν ὁ τῶν ἀπόντων δημιουργός· τῆς γὰρ θήκης τῶν πυρῶν ὑπηθεις τοὺς ἀνθέρικας, οὐκ ἐᾷ τὰ ἀσπερμολόγα τῶν ὀρνίθων σφόδρα λυμαίνεσθαι τῷ καρπῷ· ἀλλ' οἷόν που αἰχμῆς δοράτων δεδίπεται, καὶ δραπετεύειν ποιεῖ. ἀλλ' ἴσως ἂν εἴποις ἀχαρίσταν νοσῶν, τί τοίνυν μοι πλέον τῶν ἀσταχύων κεχάρισται; ἀλλὰ δὲ τῶν ἀσταχύων τὴν φύσιν, ἐμβρύοντητε, ἀφ' τὴν σὴν χρείαν πεποίηκε. τί τοίνυν ἀχαριστεῖς, εἰ δὲ τὰ σὰ ἀφ' σὲ τοῖς σοῖς ὅπλοις καθώπλισε; σὺ σπείρας τοὺς πυροὺς, ἀχαριστότατε· αὐτὸς ἀρδει δὲ θερμαίνει δὲ πέσσει δὲ φορυρεῖ δὲ φυλάττει, δὲ πέπονά σοι παρατίθησι. σὺ δ' ἀμήσας, δὲ τῇ ἅλῳ παραδοὺς, δὲ τεμὼν τῇ τέχνῃ, δὲ τῶν ἀχύρων ἀποκρίνας, δὲ μύλῃ λεπτύνας, δὲ τῶν πιτύρων χωρίσας, δὲ ταῖς χερσὶ μάξας, καὶ κλιβανίῳ ἢ ἰπνῷ παραδοὺς, ἐντεύφας τοῖς ἄρτοις, δὲ τὸν χορηγὸν ἀγνοεῖς. Ἀλλ' ὅπι τὸν ὀφθαλμὸν ἐπανέλθωμεν. κατανόησον αὐτοῦ τὴν φύσιν, βλέπε πόσους ἔχει χιτῶνας, βλέπε τὴν ἔξωθεν θυμορφίαν, βλέπε τὴν τῆς κόρης λεπτότητα, τὴν περικειμένην ἶριν, ἣν στέφανον ὀνομάζομεν, τὸν κεφαλοειδῆ κύκλον, τὸν ῥαγοειδῆ χιτῶνα, τὸν κρυσταλλοειδῆ σφαῖραν τὸν ὑπὸ τούτῳ κειμένην, δὲ διὰ μέσου διακοπτομένην, δ περὶ ταύτην διακεχυμένον ὑελοειδὲς ὑγρόν, δ ἀμφιβληστροειδὲς περιβόλαιον, τὴν ἀδενώδη ἕδραν, ἐφ' ἧς ἅπας. ἐρήρεισται, τὴν ἐκ τοῦ ἐγκεφάλου δι' ἀγγείου λεπτοτάτου χορηγουμένην ἔκφυσιν, τὴν διὰ τῶν ἀκμονίων τοῦ περιτόματος ἐκροήν. Σκόπησον εἰς πόσα δ αἷμα μεταχηματίζεται χρώματα. τοῦτο πρῶτον μὲν ἦν σιτίον, τοῖς ὀδοῦσι δὲ λεπτυνθὲν, τῇ γαστρὶ παρεπέμφθη. ἐκείνη πρὸς τὴν οἰκίαν χρόαν τοῦτο μετέβαλε, δὲ λευκὸν ἀπειργάσατο. τοῦτο δὴ πάλιν διαδεξάμενον, πάλιν εἰς δ οἰκεῖον μεταθησι χρῶμα. οὕτω γινομένη τοῦ αἵματος ἡ φύσις, εἰς ἐγκέφαλον χωρήσασα, πάλιν λευκαίνεται, δὲ εἰς ὀστᾶ μεταπήγνυται, δὲ εἰς νεῦρα τενανὰ μὲν, διαμπὴ δὲ μεταθη-

A si quæ sunt alia huiusmodi excitantur. Imò culices quoque, & quæcumque sunt his similia animalcula, in oculos inuolant: vbi verò cilia instar palorum & sudium præfixa conspexerint, retrò fugiunt. Similiter spicas quoque summus ille omnium conditor armauit. Nam tritici vaginis vel folliculis aristas imponens, minorum auium, quæ seminibus insidiantur, morsum hoc ceu vallo à frugibus prohibet, & his ceu hastarum cuspidibus territas fugat. Sed dices fortassis, ô ingratissime, Quid ergo mihi amplius quàm spicis B largitus est? Sed & spicas, ô stupidissime, propter te condidit. Quid ergo ingratus es, si quætua sunt, propter te tuis armis muniuit? Tu ingratissime, frugum semina telluri mandas, ipse autem irrigat, calore fouet, nutrit, custodit, & tibi maturas offert. Tu, vbi messe peracta in aream fruges intulisti, & artificiosè dissectas à paleis repurgauisti, mola contritas & à furfure discretas manibus tuis subigis, & in clibano vel fornace excoctis panibus cum voluptate frueris, & tamen horum largitorem C ignoras. Sed ad oculũ reuertamur. Huius ergo naturam omnem inspice. Vide quot ille tunicis munitus sit, vide quãta sit huius exterior pulchritudo vel forma. Vide insuper pupillæ tenuitatem, huic circumfusam iridem, quam nos στέφανον ceu coronam nominare solemus. Vide item corneum circulũ, vueam tunicam, crystallinam sphęram, quæ huic subiacet, & per medium eius prospicit: præterea qui circa hanc diffusus est, humorem vitreum: sed & alteram illam eiusdem tunicam, quæ à retis piscatorij figura nomen traxit. Inspice item glandulosam eius sedem, cui totus innititur, & alimentum, quod ex cerebro per tenuissimum D vasculum illi exhibetur, & superflui humoris per hircos effluxũ. Vide præterea in quot colorum species sanguis mutetur. Hic enim primo cibus erat, qui dentium vi contritus ventri transmissus est. Hic sibi concolorem efficiens album reddidit. eundem autem susceipiens iecur, rursus in proprium colorem transmutauit. Postquàm verò sanguinis natura hoc modo absoluta est, pars huius in cerebrum conscendens denuo albescit, & in ossa condensatur, & in neruos densos quidem & firmos, sed flexibiles, lentósq; conuerti-

tur. Sed idem fortassis fecero, quòd ij qui arenas numerare conantur, si omnẽ quæ in corporibus nostris apparet, Dei prouidentiam exponere velim. Ipse igitur priuatim omnes reliquos sensus, gustum nempe, olfactum, & auditum, mentis contemplatione percurrito. Vt nimirùm olfactus odores percipiat, & suaues quidem admittat, fœtidos autem grauésque repellat, simúlq; excrementa suo ductu eiiciat. Cùm enim ipse in superiori corporis parte constitutus, omnes ab imo ascendentes vapores excipiat, horum autem inundatio præstantissimæ corporis parti, cerebro nempe, cum primis noxia sit, nec hîc etiam negligentior fuit rerum conditor: sed meatus quosdam fungosos & fistulares fabricauit, per quos humida & crassa illa excrementa ad palatum narésque deduxit: simúlque duo hisce excernendis membra designauit, quo facilius, quod in his noxium est, efflueret. Vaporum verò excrementa & fuliginosa illa sursum per cranij futuras efferri fecit. Sed & auditus potentiam contemplare. Hunc enim videbis, qui licèt infinitas voces excipiat, non tamen saturatur, nec etiam impletur, tum nec simili ratione omnes excipit: sed acutæ & grauis vocis differentiam nouit, vocis concinna modulatione delectatur, & dissonantem respuit. Huius beneficio diuina oracula percipimus: per eundem omnem humanam scientiam natura tradit, nempe Grammaticam, Rhetoricam, Sophisticam, Arithmeticam, Medicinam, Mechanicam, & si quæ alia humano ingenio vnquam inuenta est. Hunc ipsum auditum nostris hisce verbis subiice: per hunc pharmacum. quod animam tuam purget, & eandem ab impia illa blasphemia liberet, susci-pe. Huic portas impone, rationem: & ianitorem adde, Timorem Dei. Tum sermones qui afferuntur, iusto iudicio examina: & piis quidem ianitor fores patefaciat, blasphemos autem, profanos, & Deo aduersos amandet, ac clausis portis, fidei robur, ceu infractum vectem obiiciat. Sic enim fieri potest vt hostibus liberentur, & animarum saluti consulant, qui amicos & vtiles sermones admittunt, quibus & aures, vt Paulus inquit, *non pruriunt, neceas suauibus quidem, sed rationi noxiis sermonibus præbent*: quin potiùs

ται. Ἀλλὰ γὰρ ἴσως ὅμοιον ποιῶ τοῖς τὴν ψάμμον ἀριθμεῖν πειρωμένοις, τὰ ἐν τῷ σώματι φαινόμενα τοῦ ποιητοῦ προμήθειαν ἐρευνῆσαι φιλονεικῶν. καὶ σαυτὸν παρασκευῶ πάσας τὰς θεωρίας παρεισέρχεσθαι τὰς αἰσθήσεις, τὴν ὄψιν, τὴν ὄσφρησιν, τὴν ἀκοήν· ὅπως ἡ μὲν τὸ ὁμαλὸν τὴν λιπαρὲς ἔχῃ, καὶ τὴν μὲν ἡδυπάθειαν παραπέμπῃ, τὰ δυσώδη ἀπωθεῖται, καὶ τὰ τῆς κεφαλῆς περιττώματα τὰς ἐκκρίσεις πεπίστευται. ὑπὲρ γὰρ τοὺς κάτωθεν ἀνιόντας ἀναπεμπομένους ἀτμοὺς ὡς ὑπερκειμένη τοῦ σώματος ὑποδέχεται, καὶ τούτων πλημμύραν πολλὴν ἀπεργάσατο τῷ κοιλοτάτῳ μορίῳ, φημὶ δὴ τῷ ἐγκεφάλῳ, τὰ λῴονα, οὐδὲ τούτου κατημέλησεν ὁ τῶν ὅλων ποιητής, ἀλλὰ πόρους τινὰς ἐν αὐτοῖς ἐργασάμενος, καὶ σπογγοειδεῖς καὶ σηραγγοειδεῖς πεποιηκώς, τὰ ὑγρὰ καὶ τὰ παχέα τῶν περιττωμάτων ὑπὸ τὴν ὑφῆλαν καὶ τοὺς μυκτῆρας ὠδήγησε, καὶ δύο τούτοις ἐκκρίσεων ἀπένειμε μόρια, ἵνα σωφρόνως τὸ βλαβερὸν ἐκφορῆται, τὸ μὲν ἀτμῶδες καὶ λιγνυῶδες περίττωμα ἄνωθεν διὰ τῶν κρανίου ῥαφῶν διαφορᾷ καὶ διεξοδείᾳ πεποίηκε. θεώρησον δὲ καὶ τὴν ἀκοὴν τὴν ἐπέρχεθεν· βλέπε πῶς μορίας δεχομένη φωνὰς ὑπερέννου), οὐ πληροῦται, οὐκ ἴσως ἀπείρατα δέχεται, ἀλλ' οἶδεν ὀξείας καὶ βαρείας φωνῆς τὸ διάφορον· τὴν φωνὴν τέρπεται, καὶ κακοφωνίαν ἀποστρέφεται. διὰ ταύτης τὸν θεῖον ἐπαΐομεν λογίων, διὰ ταύτης πᾶσαν ἀνθρωπείαν ἡ φύσις παιδεύεται παιδεύσιν, γραμματικὴν, ῥητορικὴν, σοφιστικὴν, ἀριθμητικὴν, ἰατρικὴν, μηχανικὴν, καὶ εἴ τινα ἑτέραν τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις εὗρε. ταύτην ὑπόβαλε τοῖς ἡμετέροις λόγοις τὴν ἀκοήν, δέξαι φάρμακον τὴν ψυχὴν καθαῖρον, καὶ τῆς πονηρᾶς αὐτὴν βλασφημίας ἐλευθέρωσον. ὑπόβαλε ταύτῃ πύλας, τὸν λόγον, καὶ πυλωρὸν, τὸν τοῦ θεοῦ φόβον, καὶ τὸν προσφερομένων σοι λόγων κρίνε κριτὴν, καὶ τοῖς μὲν εὐσεβέσιν ὁ πυλωρὸς ἀνοιγέτω τὰς πύλας, τοὺς δὲ βλασφήμους καὶ βδελυροὺς καὶ ἀνομοσεῖς ἀποπεμπέτω, καὶ τὰς πύλας κλῃέτω, καὶ οἷον μοχλὸν ἀῤῥαγῆ, τὸ τεῖχος ὑπερθέτω τῆς πίστεως. οὕτω γὰρ δυνατὸν, τὸν τε πολεμίων ἀπαλλάττεσθαι, καὶ τοῖς φίλοις καὶ ἐργάταις τῶν λόγων ἐπακούοντας, τὰς ψυχὰς ὑγιαίνειν· οὐ κνηθομένους κατὰ τὸν θεῖον Παῦλον τὴν ἀκοὴν, οὐδὲ τοῖς τέρποις μόνον, βλάπτοις δὲ τὸν λογικὸν λόγοις ταύτην παρεχομένους· ἀλλὰ κριτὰς

ὀρθοὺς καὶ δικαίους τῶν λεγομένων γινομένους, καὶ τοὺς ὄντως φέροντας ἐκλεγομένους, καὶ τὸν θεὸν τὸν πανταχοῦ θεωρούμενον, καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ βαδίζοντας καὶ καθημένους, καὶ πῶς ὁπωσοῦν ἢ δρῶντας ἢ πάσχοντας. αὐτῷ ἡ δόξα, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ προσκύνησις εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

A eorum quæ dicuntur, veros iustósque iudices sese constituunt; & non nisi salutares deligunt, & vtiles: qui denique noctes diésque, siue deambulent siue sedeant, & quidquid vel faciant vel patiantur, Deum, vt Propheta inquit, semper coràm aspiciunt. Illi sit gloria, honor, & adoratio in æternum. Amen.

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΑΠΟ ΤΩΝ χειρῶν τῆς ἀνθρωπείων, καὶ τῶν ἐφευρεθησομένων τεχνῶν.

B

DEMONSTRATIO Prouidentiæ ex manibus humanis, & inuentis artibus.

ΛΟΓΟΣ Δ'.

ORATIO IV.

ΗΚΟΥΣΑ τῆς προφητικῆς φωνῆς, ἀδούσης καὶ βοώσης· οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. ἀλλὰ φωνῆς μὲν ἀκοῦσαι φερομένης, ἵν' ποιεῖ πνεῦμα ἀπὸ τῆς ἀρτηρίας ὠθούμενον ὅπῃ τὸ στόμα, καὶ λόγος γλώττῃ συναρμονίως τοῖς ὀδοῦσι προσφέρων, καὶ χεῖλη πλυνόμενα, καὶ ἀὴρ πληττόμενος, καὶ τὴν αὐτυπίαν ἐργαζόμενος, οὐδεὶς τῶν καθ' ἡμᾶς ἀκήκοε πώποτε ἀνθρώπων. φαινόμενος δὲ, καὶ τὸ, τε μέγεθος, τὸ, τε κάλλος ὑποδείκνυσι, καὶ τῆς οἰκήσεως τοῖς ἀνθρώποις παρέχων τὴν χρείαν, σιγῶν κηρύττει τὸν ποιητὴν, καὶ τὰς ἀπορρήτων γλώττας εἰς ὕμνῳδίαν κινεῖ. καὶ καθάπερ οἰκίαν ὁρῶντες τεχνικῶς μάλα κεκοσμημένην, καὶ ὅπῃ περᾶς κρηπῖδος ἐρηρεισμένην, καὶ γωνίας ὀρθίας στεγημοσμένην, εὖρός τε καὶ μῆκος ἔχουσαν, καὶ ὕψος, τοῖς τούτων ἁρμόττον ἀναλογίαν, καὶ φωταγωγοῖς ἐν ῥυθμῷ καὶ τάξει κεκοσμημένας, καὶ τὰ ἄλλα ὅσα τὰς τοιαύτας οἰκίας λαμπρύνειν φιλεῖ, ἐκείνους τὸν τεχνίτην θαυμάζομεν, καὶ τὸν οὐ πρόσθεν ζωγραφοῦμεν τῇ διανοίᾳ, καὶ εἰς τὸν ἐκείνου τεχνίτην πᾶσαν ἐκείνης τὴν εὐπρέπειαν ἀναφέρομεν τῷ εὐμορφίαν. οὕτως οὐρανὸν ὁρῶντες, καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστήρων τὴν χρειώδη χορείαν, οὐ τούτοις προσκυνοῦμεν, ἀλλὰ τὸν τούτων ποιητὴν τὰς δυναστείας ὑμνῳδίαις γεραίρομεν, καὶ ἐκ μεγέθους καὶ κάλλους κοσμημάτων ἀναλόγως τὸν δημιουργὸν θεωροῦμεν. λογιζόμεθα γὰρ

PRophetican illam vocem audiui, quæ canit & clamat: *Cæli enarrant gloriam Dei, opus verò manuum ipsius annunciat firmamentum.* Atqui vocem istiusmodi, quam spiritus per arteriam ad os delatus, & lingua rationis motu dentibus illisa, labiorum item corrugatio & aëris percussi repercussio edit, nemo vnquam hominum terrestrium audiuit cœlitùs deferri. Sed dum cælum oculis nostris expositum, magnitudinem simul & pulchritudinem suam spectandam præbet, & hominibus tecti locum & vsum exhibet, tacens quoque factorem suum prædicat, & omnium linguas ad laudis decantationem inuitat. Et veluti cùm domum aliquam, quæ summo artificio extructa, & solido stabilique fundamento innixa, angulis quoque rectissimè coaptata, latitudine & longitudine, altitudinéque iustæ proportioni per omnia respondet, tum fenestris etiam probè & ordine dispositis illustratur, & omnibus iis quæ ad ædificiorum splendorem faciunt ornata & instructa est, conspicimus, mox ipsum architectum admiramur, & abfentis imaginem animo concipimus, omnémque proportionis quæ in ædificio cernitur, formã, ad illius artem solemus referre. Sic etiam cùm cælum intuemur, & vtiles illos commodósque cælestium siderũ motus, nequaquam hæc adoramus, sed horum opificem encomiis & laudibus pro virili nostra cuehimus, & ex operum magnitudine simul & pulchritudine auctorem illorum iusta animi contemplatione æstimamus. Verè enim &

Psalm. 18.

meritò hæc animis noſtris voluimus, ſi tanta eſt operum magnitudo & præſtãtia, quantus eſt vtique ipſe operum conditor? & ſi tanta ineſt rebus conditis elegantia, quantam ſapientiſsimi illius omnium creatoris pulchritudinem eſſe conuenit? Sic inquam, *Cæli enarrant gloriam Dei, opus verò manuum ipſius annunciat firmamentum.* Sic *Dies diei eructat verbum, & nox nocti annunciat ſcientiam.* Non quidem aliqua vocis emiſsione vel linguæ loquela, ſed mutua illa, qua ſe inuicem excipiunt, ſucceſſione & viciſſitudine, qua hominum vtilitati inſeruiunt: qua tam altùm quodammodo exclamant, vt vniuerſum hominum genus illorum vocem exaudiat, *Nec enim ſunt loquelæ neque ſermones, quorum non exaudiantur voces.* Omnes quippe gentes & linguæ diei & noctis præconia percipiunt. Nam linguæ quidem aliquo inter ſe diſcrimine differunt: vna autem omnium natura eadem ex his vtilitate fruitur. Vnde idem ille, qui hæc locutus eſt, in alio etiam pſalmo Creatorem celebrans dixit: *Mirabilis facta eſt ſcientia tua ex me, confortata eſt, non potero ad eam.* In meipſum enim, inquit, conuerſus, dum penes me omni externorum curâ liberatus verſor, propriam meiipſius naturam contemplari, & rationalem illam animæ potentiam diligentiùs inſpicere volui, ſcientias nempè, quarum ipſa capax eſt, & artes quibus vitam omnem repleuit, quarum etiam beneficio vitam ſuauiorem & iucundiorem tranſigit, tum immenſam illam, quam tum ipſa parit, tum ſimul capit, verborum copiam, vt denique eadem recondat, & diſtinctè ſingula cuſtodiat & conſeruet, quàm facilè vnumquodque illorum quæ ipſi commiſſa ſunt pro ſuo arbitrio proferat: vt corpus totum dirigat, vt eadem oculis quidem quantitatis & coloris diſcernendi iudicium commiſerit, linguæ autem humorum diſcrimina concrediderit, eandémque ceu miniſtrum aliquem ſuorum fœtuum, ſermonum ſcilicet, delegerit, nares item odorum examine donarit, & aures, vt ſermones qui extrinſecùs aduehuntur, capiant, patefecerit, per reliquũ autem corpus tactum extenderit, & vt his quidem ſentiendi vim largiatur, ipſa autem ab iiſdẽ vel doloris vel lætitiæ voluptatiſue affectum percipiat: hæc inquam, &

ὀρθῶς καὶ δικαίως, εἰ τηλικοῦτον τῶν ποιημάτων ὁ μέγεθος, τηλικὸς ὁ ποιητής; καὶ εἰ τοιαύτη τῶν γινητῶν ἡ ὥρα, οἵᾳ τὸ ἀϊδιοτέχνου καὶ ποιητοῦ τῶν ὅλων ὁ κάλλος; οὕτως οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. οὕτως ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νὺξ νυκτὶ ἀναγγέλλει γνῶσιν· οὐ φωνὴν ἀφιεῖσαι, οὐδὲ ἀφ' γλώττης φθεγξάμεναι, ἀλλὰ διὰ σεκῶς ἀλλήλας ἀφαδεξάμεναι, καὶ πρὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων χρείαν ὑπ' ἀλλήλων πλεονεκτούμεναι. καὶ τοσοῦτον πως ἀκροῶνται, ὡς ἀπάντων ἀνθρώπων τὸ γένος τῆς τούτων ἐπαΐειν φωνῆς. Οὐκ εἰσὶ γὰρ φησι λαλιαὶ, οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν. ἅπαν γὰρ ἔθνος, καὶ ἅπασα γλῶσσα τῶν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς κηρυγμάτων ἀκούει. αἱ μὲν γὰρ γλῶτται τὸ ἀφ' ἑαυτῶν διάφορον ἔχουσι, μία δὲ φύσις τῶν αὐτῶν πάντων ἀπολαύει χρείαν. οὕτω πάλιν ὁ ταῦτα εἰρηκὼς, ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ τὸν δημιουργὸν ἀνυμνῶν ἔλεγε· ἐμεγαλύνθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δυνήσομαι πρὸς αὐτόν. Εἰς ἐμαυτὸν γὰρ φησι γραφεὶς, καὶ ἐν ἐμαυτῷ γενόμενος, καὶ τῶν ἔξωθεν ἀπάντων θορύβων ἀπαλλαγεὶς, ἐν θεωρίᾳ τῆς ἐμαυτοῦ γενέσθαι φύσεως ἠβουλήθην, καὶ τὸν λογικὸν τῆς ψυχῆς ἀκριβῶς δυνάμιν κατιδεῖν, τὰς ἐπιστήμας, ὧν ἐστι δεκτική, τὰς τέχνας, ὧν τὸν βίον ἐπέπλησε, δι' ὧν ἥδιον καὶ εὐμηχανέστερον βιοτεύει, ὧν ὠδίνει λόγων τὸ πλῆθος, ὧν δέχεται τὸν ἀμετρίαν· πῶς ἀποτίθεται ταῦτα, καὶ ἀφωρισμένως φυλάττει· πῶς ποτὲ μὲν ῥᾳδίως τῶν ἀποκρυφίων ὁ βούλεται. πῶς ἰθύνει τὸ σῶμα, καὶ ὀφθαλμοῖς μὲν, ὄγκων καὶ χρωμάτων ἐγχειρίζει ἀκρίσιν· γλώττῃ δ', χυμοὺς δικάζειν ἐπίστευσε, καὶ ἀκόνον τῶν οἰκείων ὠδίνων ἐκτεταύνησεν. ὀσμῶν δ' κριτήριον ἀπέφηνε ταῖς ῥισὶν, καὶ λόγοις ἔξωθεν φερομένοις ταῖς ἀκοαῖς ἀνεπέτασε. τῷ δ' λοιπῷ σώματι τὸν ἁπλοῦν ἐνεχείρησε δυνάμιν. καὶ πρὸς μὲν τούτοις τὸν ἀγωνιστικὸν ἐνέργαμεν, ἀντιλαμβάνει δ' τῶν τούτων καὶ λύπης καὶ ἡδονοποιοῦ. ταῦτα καὶ ὅσα

τοιαῦτα φησὶ λογιζόμενος, ϗ ὁρῶν τὴν τῶν
ἐναντίων τούτων συνδρομὴν εἰς ἑνὸς
ζώου κατασκευὴν, ϗ τὸ θνητὸν ϗ ἀθανάτου συμφυὲς ϗ συζυγίαν, νικῶμαι τῷ θαύματι, ϗ τῆς θεωρίας οὐκ ἐφικνούμενος, τὴν ἧτταν ὁμολογῶ, ϗ τῆς τοῦ δημιουργοῦ σοφίας ἀνακηρύττων τὴν νίκην, ϗ τὸν ποιητὴν ὑμνῶν, βοῶ· ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ, ἐνεφαλώθη, οὐ μὴν δύναμαι πρὸς αὐτήν. καὶ ταῦτα καὶ ἡμῖν ὑπὲρ τοῦ παρόντος ἁρμόττει τὰ ῥήματα, τὴν φαινομένην ἐν τοῖς τοῦ ἀνθρωπείου σώματος μορίοις σοφίαν καταιδεῖν ἐθελήσασι μὲν, τῇ δὲ πείρᾳ τὴν ἀσθένειαν διδαχθεῖσιν. οὐ μικρὰ δὲ ὄμως ἐκ τῆς ἀμυδρᾶς κεχερδήκαμεν θεωρίας. ἐθεασάμεθα γὰρ ϗ ἐν τῷ βραχυτάτῳ μορίῳ τοῦ σώματος τὴν τοῦ θεοῦ λαμπρυνομένην πρόνοιαν. τί γὰρ τριχῶν εὐτελέστερον; τί δὲ οὕτως ἐν τοῖς τοῦ σώματος μορίοις αἰσθήσεως ἄμοιρον; ἀλλ' ὅμως ϗ τούτων τὴν χρείαν ἀναλαβὼν ἔδειξεν ὁ λόγος· ϗ μαρτυροῦσιν ὀφρύες ϗ βλεφαρίδες, μαρτυροῦσι δὲ ϗ αἱ τοῦ κεφαλίου κοσμοῦσαί τε ὁμοῦ ϗ καλύπτουσαι· καὶ γὰρ καὶ τούτων τὴν χρείαν οἱ τούτων ἐφιλοσοφηκότες διδάσκουσι. πρῶτον μὲν γὰρ ἐρυθριῶσιν ὡς κάλλους ἐστερημένοι, ἔπειτα δὲ ϗ ἕτερα ἄττα ὑπενοοῦσι καλύμματα, τὴν ἐκείνων χρείαν ἀποπληροῦντα. ϗ ὡς ἔοικε, τούτου χάριν ϗ γυμνωθῆναι τούτων ἐνίας κεφαλὰς ὁ δημιουργὸς συνεχώρησεν, ἵνα μάθωμεν ὅπως καὶ τούτων προμηθούμενος ὁ ποιητὴς, οὕτω δὴ ζῷον διέπλασεν. οὕτω τοιγὰρ εἰς ἄνδρας λοιπὸν τελειωθέντας, καὶ τὸν μειρακιώδη ἀνθοβαίνοντας ἡλικίαν, τῷ γνάθῳ καταχθονίῳ, καὶ μοῖράν τινα τοῦ πρόσω σιροῦ τοῦ ἀνθρείου. πρότερον μὲν ἴουλος ἀνθεῖ, μετὰ δὲ ταῦτα κόμη μετέπειτα καλύπτει, ἵνα τῇ προσθήκῃ διδάξῃ τὸν ἡλικιῶν τὸ διάφορον, ϗ παίσῃ δοὺς τὰ ῥήματος, τὸν παιδικὸν μὲν ἀθυρμάτων ἀπέχεσθαι, τὰ δὲ σπουδαῖα τοῦ ἔργων προσίεσθαι. ὅπερ δὲ γυναιξὶν αἱ ὠδῖνες εἰς τοιαύτην διδασκαλίαν ἄρχουσι, μόνον οὕτω ταῖς τῶν ἀνδρῶν πρέπειαν ἐστεφανώσεν. εἰ δέ τις μόνον αὐτὰ λέγειν τῇ ἀληθείᾳ δεδιδαγμένος, ταῖς ἐν ἄλλοις μορίοις τοῦ σώματος τῶν τριχῶν ἐκφύσεις

A quæcumque talia sunt animo voluens, & horum omnium, quæ aliquo sibi inuicem contraria pugnant, in vnius animalis fabrica concursum videns, vnà cum admirabili illa mortalis & immortalis naturæ coniunctione, tanto miraculo vincor, & contemplationis huius mysterium minus assequens, me victum confiteor, & sapientiæ Creatoris victoriam prædicans, ipsúmque Creatorem celebrans exclamo: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, non potero ad ipsam.* Et hæc quidem verba nobis in præsenti negotio conueniunt, qui eam quæ in humani corporis membris apparet, sapientiam inspicere quidem conamur, infirmitatẽ verò nostram reipsa experimur. Non parum tamen emolumenti ex illa quoque obscuriori contemplatione ad nos rediit. Nam in minima corporis particula Dei prouidentiam clarissimè elucentẽ spectauimus. Quid enim pilis vilius? quid in cunctis corporis partibus omnis sensus perinde expers est? Nihilominus tamen horum quoque necessarium vsum sermo noster ostendit. Testantur hunc supercilia & palpebrarum pili: testantur eundem, qui caput ornant, tegúntque capilli. Quæ enim horum sit vtilitas & vsus, calui manifestè docent. Primo enim quasi decore suo spoliati erubescunt: deinde alia quædam velamenta comminiscuntur, quæ horum vsum illis expleant. Et sanè hanc ob causam vt mihi videtur, rerum opifex quorũdam capita pilorum velamento destitui permisit, vt discamus, quod & horum cura habita hominem hoc modo formauerit. Sic eos qui virilem ætatem ingrediuntur, & pueriles annos transierunt, barbâ exornat, quæ genas aliqua ex parte cum mento inferiori vestit. Et primùm lanugine florent malę: deinde modicum pilorum velamen eadem tegit, vt augmento hoc ætatis discrimen doceat, & ipsa vultus figura homini persuadeat, vt relictis puerilibus ludis, ad res serias accingatur. Quoniam verò pariendi dolores muliebri sexui ad hanc doctrinam sufficere possunt, non nisi virorum genas hoc modo coronauit. Quod si verò quis ex eorum numero, qui non aliud quàm veritati obstrepere didicerunt, eos hic nobis pilos obiiciat, qui in aliis quibusdam corporis partibus

enascuntur, is se circa hos quoque ingratitudinem suam immeritò testari sciat. Naturali enim & sponte enato velamento eas partes natura contexit, quas nos manu factis tegumentis velare studemus. Quapropter iis, quorum ratio adhuc infirmior inter virtutem & vitium discernere nequit, hæc pilorum velamina natura non apposuit: eos verò, quibus iam firmior esse incipit rerum cognitio, quique singulorum membrorum vsum edocti sunt, benè & honestè hoc cingulo ornauit, quasi tegere volens eas corporis partes, ob quas homines erubescere consueuerunt. Hunc certè pudoris affectum Adam humani generis conditor in paradiso minimè sensit. *Erant enim*, inquit Scriptura, *ambo nudi, tam Adam, quàm vxor ipsius, & non erubescebant. Vbi verò legem transgressi, delictorum suorum vim senserũt, & Dei vocem auribus percepere, ficus folia consuerunt, & fecerunt sibiipsis cinctoria.* Quamobrem vel in his quoq; corporis partibus Creatoris circa te curam aspice, ô amarulentissime tam ipsius creationis quàm prouidentiæ accusator. In iis, inquam, quarum mentione tu quidem erubescis, Deus autem qui & fecit & condidit, in iisdem gloriatur & exultat. *Vidit enim*, inquit, *Deus omnia quæcumque fecit, & ecce valdè bona. Faciamus*, ait, *illi adiutorem similem ipsi.* Sed & hæc prima est Dei benedictio: *Crescite, & multiplicamini, & implete terram, & dominamini super illam.* Quoniam autem oratio ad ea corporis mẽbra, quę diuino Paulo teste inhonestiora censentur, nescio quo pacto ceu vi quadam delata est, denuò in his ineffabilem Creatoris erga humanum genus amorem considera. Oris enim situm, cuius officium est sermoni seruire, cibum excipere, & susceptum ventri transmittere, oculis vicinum constituit: excrementorum autem secessum, qui visum lædere, & cibi fastidiũ parere ac nauseam mouere posset, non longo duntaxat ab his interuallo distare fecit, sed ex oculorum conspectu omninò remouit, rectum videlicet intestinum in posteriores corporis partes deflectens, & inter nates meatum aperiens, horum quoque egestioni naturale quoddam velamentum construxit. Quin ergo coram tanto Dei erga nos amore erubescis? Ineffabilem eius curam cum tremore suspice, dum hanc

Gen. 2.
Gen. 3.
Gen. 1.
Ibid.
1. Cor. 12.

A περιβάλλοιτο, μανθανέτω καὶ παρὰ τούτων μάτην ἀχαριστῶν. αὐθυέως γὰρ ἡ φύσις περιετέθηκε κάλυμμα, οἷς τὰ χειροποίητα περιτίθημι σπουδάζομεν. ἀλλ' αὐτὸ, οἷς μὲν ὁ λογικὸν οὐδέπω διακρίνειν ἀρετὴν καὶ κακίαν ἔπεισεν, οὐ περιετέθηκεν ἡ φύσις· ὃ δὲ οὐ περιέχων περιβόλαιον· τοῖς δὲ ἤδη τῆς γνώσεως ἀρξαμένοις, καὶ τῶν μελῶν ἑκάστου τὴν χρείαν διδιδαγμένοις, ὦ μάλα καὶ λίαν καλῶς τούτῳ τῷ διαζώματι κατεκόσμησεν, ὥσπερ ἐρυθριῶντας ἐφ' οἷς οὐκ ἔδει καλύπτουσα. Τοιοῦτον γὰρ οὐκ εἶχεν ἐν τῷ παραδείσῳ τὸ αἰσχύνειν ὁ πλαστουργὸς Ἀδάμ. ἦσαν γάρ φησιν, οἱ δύο γυμνοὶ, ὅ, τε Ἀδὰμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. μετὰ δὲ τὴν τοῦ νόμου παράβασιν, εἰς αἴσθησιν ἐλθόντες τῶν ἐπλημμελημένων, καὶ τῆς θείας φωνῆς ἀκούσαντες, ἔρραψαν φύλλα συκῆς, καὶ ἐποίησαν ἑαυτοῖς περιζώματα. ἀλλ' ἔρει τις μοι ἀγαθός, ὦ πικρὲ τῆς δημιουργίας ὁμοῦ καὶ τῆς προνοίας κατήγορε, καὶ σὺ τούτοις τοῖς μέλεσι τὴν τοῦ ποιητοῦ κηδεμονίαν. πρὸς ὃν σὺ μὲν οὐκ ἀκούων ἐρυθριᾷς, ὁ δὲ δημιουργὸς καὶ διαπλάττων ἀγάλλεται. εἶδε γὰρ φησιν ὁ θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν· καὶ, ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν· καὶ πρώτην εὐλογίαν θεοῦ, αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὴν γῆν, καὶ κατακυριεύσατε αὐτῆς. ὅπου δὴ ὁ λόγος εἰς τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος καὶ τὸν θεῖον Παῦλον ἀπήντησε παραρχήν, οὐκ οἶδ' ὅπως ὀξελθεῖν ἐδιάθη, βλέπε πάλιν τὴν ἄῤῥητον τοῦ ποιητοῦ φιλανθρωπίαν. τὸ μὲν γὰρ στόμα, καὶ λόγῳ διακονεῖν, καὶ βρῶσιν ὑποδέχεσθαι, καὶ τροφὴν ἀποπέμπειν τῇ γαστρὶ πεπιστευμένον, πλησίον ἔθηκε τῶν ὀμμάτων· τὸν δὲ τῶν σκύβαλων τόπον, ἀποκναίειν τὰς ὄψεις δυνάμενον, καὶ βρῶσιν ἀποτρέπειν, καὶ βδελυγμίας ἀναπιμπλάναι, οὐ μόνον πόῤῥω που τούτων πεποίηκεν, ἀλλὰ καὶ παντελῶς ἀφανῆ τούτοις κατέστησεν, εἰς τοὐπίσω τὸ ἀπολυσμένον ἑντερῶν ἀποκλίνας, μεταξὺ δὲ τῶν γλουτῶν τὸν πόρον ἀνοίξας, καὶ τῇ τούτων περιβολῇ πάλιν αὐθυέως αὐτῷ μηχανησάμενος κάλυμμα. ἀγαθότητι τοιγαροῦν τῆς θείας φιλανθρωπίας τῶν ἀμετείας. φεῖσον αὐτῆς τὸ ἄῤῥητον κηδεμονίαν, ὁρῶν αὐτῶν

δημιουργῆσθαι, ἃ σὺ λέγειν αἰσχύνῃ, ὁ- A ea fabricare vides, quæ vel nominare
ρῶν αὐτὴν προμηθουμένην, ὧν καὶ τὴν pudet: dum, inquam, eandem illam sua
μνήμην ἐρυθριᾷς. ὅπερ γὰρ θνητόν ἐστι prouidentia curare illa cernis, quorum
τὸ ὁρώμενον τοῦ ζώου, καὶ φθαρτὸν ἂν mentio tibi pudorem offundit. Cùm
θνητὸν ὑπάρχον, καὶ τροφῆς ἂν enim omne illud quod in animali cer-
μᾶλλον δεόμενον, ἀναλήψεως αὖ, καὶ σῶ- nitur, mortale sit, & alimento, vtpotè
μα ἐνέφυσε, καὶ πύλην ἐκκρίσεων, καὶ mortale existens, opus habeat, necessa-
κύκλους ἐντέρων πολυελίκτους ἐδημιούρ- riò vtique & os & excrementorum se-
γησε, τὸ ἰλυώδες τῆς τροφῆς ὑποδεχο- cessum addidit, ac tortuosos intestino-
μένων, καὶ σὺκ ἀψύχοις προσιεμένων, ὅπως rum orbes ædificauit, qui limosam &
μὴ συνεχῶς ἡμῖν ἡ χρεία τῶν σιτίων πα- feculentam alimenti partem exci-
ρενοχλῇ, τῆς κενώσεως ἀεὶ τὴν πλήρωσιν perent, non autem recto statim du-
ἀπαιτούσης. καὶ τί δεῖ πάντα καταλέ- ctu egererent, ne ciborum necessi-
γειν τὰ τῆς φύσεως θαύματα; καιρὸς γὰρ B tas assiduè interturbaret, euacuatione
ἤδη λοιπὸν ὅπως τὰς χεῖρας ἐλθεῖν, ὧν impletionem semper postulante. Et
τὴν μνήμην τῇ προτεραίᾳ παραλιπόν- quid hîc omnia naturæ miracula di-
τες, ὑποσχόμεθα σήμερον τούτων ἑρμη- cere attinet? Tempus enim nunc est
νεῦσαι τὴν χρείαν. βλέπε τοίνυν αὐτάς, ad manus transire, quarum men-
οὔτε πρὸς τῆς χρείας ἐκτεταμένας, ἵνα tionem hesterna die prætermitten-
μὴ φορτίον περιττὸν τῷ λοιπῷ ἡνύωνται tes, earundem vsum nos hodie ex-
σώματι, οὔτε αὖ πάλιν ἐνδεεστέρου ἢ ἔδει posituros esse promisimus. Has ergo
τὸ μῆκος ἐχούσας, ἀλλὰ τοῖς ἔργοις ὧν inspice, vt non longiùs quàm opus
χάριν ἐλήφοντο ἀναλογιῶ δεξαμένας τὸ est extensæ, ne videlicet corpus re-
μέτρον. τούτου χάριν αὐτὰς ὁ τεχνῖ- liquum onere suo aggrauent, nec
της διεῖλεν ὁ πλάστης, καὶ τὴν μὲν πρώτην ἀρ- C etiam minori quàm vsus postulat spa-
μονίαν τοῖς ὤμοις ἐντέθηκεν, ἀγκῶνι δὲ tio contractæ, sed operibus, quo-
βραχίονα καὶ πῆχυν συνήρμοσε, τῷ δὲ rum executio ipsis destinata est, iu-
καρπῷ τὴν ἑτέραν τοῦ πήχεως συναρ- stam ac conuenientem mensuram for-
θρώσας ὠλένην, καὶ τούτῳ τὸ μεταχάρπιον titæ sunt. Quapropter trifariam quo-
ὑπέθηκε, τοῖς πέντε τούτῳ δακτύλοις ἐνέ- que illas diuisit rerum conditor. Et
φυσε. καὶ ἕκαστον δὲ τούτων οὐ τρισὶν primam quidem compagem humeris
σκυταλίδων συνέθηκε· καὶ τὴν μὲν τὰς inseruit: cubito autem brachium &
ἄρκας κοιλάνας, τὴν δὲ σφαιροειδεῖς vlnam cõmisit, brachiali reliquam vl-
τεκτηνάμενος, καὶ τῷ κοίλῳ τὸ σφαιροει- næ extremitatem compingens, & huic
δὲς ἐμβαλών, νεύροις τε συνέδησε γε- postbrachiale subiungens, quinque
λανοῖς, καὶ μικρὸν τὴν ἐκτύσιον κίνησιν ἐγ- illi digitos inseruit. Singulos autem ho-
χαρίσας, μαλακῷ ἠμφίεσε δέρματι, ἵνα rum ex tribus internodiis vel radiis cõ-
συναγομένοις ἐμποδὼν ἡ σκληρότης μὴ γέ- posuit, quorum extremitates alias qui-
νηται. καὶ τὰ ἄκρα δὲ τῶν δακτύλων ἔν- dem sinubus excauatas, alias autem
δοθεν χώνα δημιουργήσας, ἔξωθεν τῆς sphæricas & rotundas fabricans, dein-
ἀσφαλείας ἐφρόντισεν. ὄνυχας γὰρ αὐτοῖς de excauato sinui rotundam alterius
λεπτοὺς καὶ πλατεῖς ἐπέθηκε, περιφερεῖς extremitatem inserens, neruis simul
ἔξωθεν τὰς προβολὰς ἔχοντας. καὶ λε- validis constrinxit, & circumpositis
πτοὺς μὲν πεποίηκεν, ἵνα μὴ τὴν μαλα- musculis voluntarij motus facultatem
κὴν τῶν ἄκρων βαρῶσι σάρκα, περιττὸν φορ- D largitus, eosdem tenui molliq; cuticula
τίον ὑπόμενοι· πλατεῖς δέ, ὅπως ἐν ταῖς vestiuit, ne digitorum contractioni
ὀπτάνοις ἐργασίαις αὐτέχωσιν, ἔξωθεν τὸ impedimento esset durities. Prætereà,
χρῶμον τῆς ἔξω χειμώνης σάρκὸς ὑπορεί- cùm digitorum extremas partes inte-
riùs molliores fecerit, foris tamen eo-
rum incolumitati & securitati consu-
luit. Vngues nempè tenues ipsis latósque imposuit, quorum exterior emi-
nentia rotundior est. Et tenues quidem
fecit, ne molliorem illam, quæ in sum-
mis digitis est, carnem aggrauent, si o-
nus sint nimium: latos verò, vt in la-
boribus subeundis reniti possent, dum
mollem quæ illis prominet carnem suf-

fulciunt: eminentias autem eorundem rotundas fecit, hac nimirùm figura, ne facilè læderentur, munire volens. Angulos enim in triangulis & quadrangulis tenuium corporum figuris fragiles esse constat. Leonibus quidem, vrsis, pardis, & aliis feris, acutos, crassos, prælongos & validos vngues rerum conditor inseruit, ac armatura illas instruxit naturali, eo quòd rationis vsu destitutæ, non aliquo ab arte excogitato auxilio sibi consulere possunt. Hominem verò, quem rationalem fecit, & mente quæ plurium scientiarum & artium inuentrix est, instruxit, naturali armatura destitutum nudúmque creauit, nec ferinos illi vngues tribuit, nec etiam vngulis aut chelis pedes illius contexit. Quomodo enim, si his armatus esset, per scalas ascenderet? quomodo item tenuiori murorum superficiei insisteret, dum lapides aut lateres contexens domum ædificat? Quomodo etiã vngulis aut chelis instructus in summis domuum fastigiis tutò stare posset? Nunc autem tenerior illa & in longum extensa pedum substantia, & digitorũ flexibilitas, homini & motus facilitatem & stationem magis tutam exhibet. Et sanè cùm nudis pedibus homo vtitur, expeditè super lignum incedit, & scalis minimis insistere audet, & infinita huius generis multa cum agilitate peragit. Vngularum verò & chelarum vsum aliũde ascisci homo. Ex pecudũ enim, quas illius imperio Deus subiecit, genere pelles accipit, & coriaria atque sutoria artibus ceu adiutricibus vtens, in iis formandis pedum formam & magnitudinem, longitudinem & latitudinem exprimit, & eosdem ita vestit, vt & periculum, quod à duris corporibus inter eundum imminet, arceant, & frigoris vehementiam retundant. Et hanc quidem ob causam rerũ conditor huic animali manus, organa quædam rationi seruientia, largitus est. Manibus enim homines, & sulcum exscindunt, & semina telluri mandant, & sarculum & ligonem tractantes fossas egerunt, arbores plantant, & vbi falces exacuerunt, nunc quas vident ad germinationem festinantes, vites putant, & superfluam palmitum partem auferunt: nunc verò fruges demetunt, & laborum præmia manuum beneficio decerpunt, & manipulos colligant, & eosdem in areas deferunt, paleásque à

A δοντες. διαφερεῖς δὲ τούτων τὰς περιβολὰς ἐτεκτήνατο, ὃ δυσπαθὲς αὐτοῖς διὰ τοῦδε τοῦ σχήματος μηχανώμενος. ὑφαντοὶ γὰρ τῶν τενιγώνων καὶ τετραγώνων σχημάτων οἱ τοῖς λεπτοῖς σώμασιν αἱ γωνίαι. λέουσι μὲν γὰρ καὶ ἄρκτοις καὶ πάρδαλέσι καὶ τοῖς ἄλλοις θηρίοις, ὀξεῖς καὶ παχεῖς καὶ μακροὺς καὶ μάλα ἰσχυροὺς ἐνέφυσεν ὁ ποιητὴς ὄνυχας, καὶ φυσικὴν αὐτοῖς περιτέθηκε πανοπλίαν, ὅθεν τὴν τεχνικὴν αὐτοῖς μεταλαχεῖν βοηθείας ἡ ἀλογία κωλύει. τὸν δὲ ἄνθρωπον λογικὸν δημιουργήσας,

B καὶ νῦν αὐτῷ μυρίων ὑπεσημήνατο καὶ τεχνῶν εὑρετὴν ἐμφύσας, γυμνὸν τῆς φυσικῆς πανοπλίας ἐδημιούργησε· καὶ οὔτε ὄνυχας αὐτῷ θηριώδεις ἔδωκεν, οὔτε ὁπλὰς ἢ χηλὰς ταῖς τούτου πόδας ἐκάλυψε. πῶς γὰρ ἂν ἐπέβη κλιμάκων; πῶς δ' ἂν ὑπὲρ τοίχων ἔστη λεπτῶν, λίθοις ἢ πλίνθοις ὑφαίνων, καὶ οἰκίαν καταskευάζων; πῶς δ' ἂν ἐπ' ἄκρων ἔστη δωμάτων ὁπλὰς ἢ χηλὰς κεκτημένος; νῦν δὲ τὸ μαλακὸν καὶ εὐμήκεις τῶν ποδῶν, καὶ τῶν

C δακτύλων τὸ εὐκαμπὲς, ῥᾳδίαν αὐτῷ τὴν κίνησιν, καὶ ἀσφαλῆ τὴν βάσιν ποιεῖ. καὶ γυμνοῖς μὲν τοῖς ποσὶ κεκτημένος, εὐπετῶς μάλα καὶ ὑπὲρ ξύλων βαδίζει, καὶ λεπτῶν κλιμάκων καταπολμᾷ, καὶ μυρία ἄττα σφᾷ μετὰ πολλῆς εὐκολίας. τὴν δὲ τῶν ὁπλῶν ἢ τῶν χηλῶν χρείαν ἐπεισακτον ἔχει. ἐκ γὰρ τῶν ὑποζυγίων θρεμμάτων δέρμα λαβὼν, βυρσοδεψικῇ καὶ σκυτοτομικῇ τέχνῃ κεκοσμημένος σκευάζει, μιμεῖται τῶν ποδῶν καὶ θέσιν καὶ ὄγκον, μῆκός τε καὶ εὖρος, καὶ ὕψος αὐτοῖς ἀμφιέννυσιν, ὡς ἂν καὶ τῶν ἀνθρωπίνων σωμάτων ἐν ᾧ βαδίζει τὸ βλάβην ἀπείργασι, καὶ τῷ χρυμῷ ἀμβλύνωσι τὴν ἀκμήν. τούτου χάριν ὁ ποιητὴς μόνῳ τῷδε τῷ

D ζῴῳ τὰ τῶν χειρῶν ἐχαρίσατο μόρια, οἷς ὄργανά τινα λογικῷ πρέποντα. διὰ τούτων γὰρ οἱ ἄνθρωποι, καὶ γῆν ὀρύττουσι, καὶ αὔλακας τέμνουσι, καὶ σπέρματα καταβάλλουσι, καὶ σκαπάνῃ ἢ δίκελλαν μεταχειριζόμενοι, βόθρους ὀρύττουσι, καὶ δένδρα φυτεύουσι, καὶ θρέπτρα θηγοντες, νῦν μὲν τὰς ἀμπέλους πρὸς ὠδῖνας ἐπειγομένας ὁρῶντες τέμνουσι, καὶ τῶν περιττῶν ἀπαλλάττουσι· νῦν δὲ τὰ λήια κείρουσι, καὶ θρέπτρα τῶν πόνων τὰ ὁπίσχερα χερσὶ χεώμενοι, ἀμαλλοδετῆρες δεσμοῦσι, καὶ εἰς τὰς ἅλως τὰ φορτία κομίζουσι, καὶ τῶν ἀχύρων

τοὺς πυροὺς ἀποκρίνοισι. Καὶ ὃ μὲν, τὰς ἀχυρμιὰς ἀποπέμποισι, τοὺς δὲ, τοὺς δοχείους ἀναποτίθενται, χεροὶ χεώμενοι σιτουργοῖς. Καὶ ἄμπελον τρυγῶσι, καὶ ἐλαίαν συλλέγουσι, καὶ οἶνον ἀποθλίβουσι, καὶ λαχάνων γένη πολυτροπὰ γεωργέουσι, καὶ ὀπωρέων εἴδη μυρία τῇ φιλοτεχνίας ὀπυιοοῦντες, ἀνευρίσκουσι καὶ παρέχουσι τοῖς ἀπολαύειν ἐθέλουσι. Ἀλλὰ χερσὶν ὁ αἰθέριος νοῦς οὐ μόνον τὴν ἠπειρον ἀνθεσι λιμνῶσι, καὶ κυμαίνουσι λήϊοις, καὶ ἀμφιλαφέσιν ἄλσεσι καλλωπίζει, ἀλλὰ καὶ τὴν θάλασσαν πολλαῖς ὁδοῖς κατακόσμησε, καὶ τὴν πᾶσιν ἄβατον τοῖς φύσιν λαχοῦσι πεζεύειν, πολλοῖς ἤδη ὁδίτας ἐμηχανήσατο. τῇ γὰρ θεοσδότῳ σοφίᾳ τὸν ναυπηγικὸν ἐκόσμησε τέχνην, καὶ τῆς χαλκευτικῆς, ἣν περὶ ταύτης ἐμηχανήσατο, πέλεκυν λαβὼν, καὶ πρίονα τε, καὶ σκέπαρνον, καὶ ὅσα τεκτονικῆς ὄργανα, καὶ παρὰ τῆς πρεσβυτέρας αὐτῆς ἀδελφῆς, τῆς γεωργίας τὰ ξύλων τὰ ἄκαρπα τοῖς ὀργάνοις σκεύεσι τεμών, καὶ τὴν μὲν ἔμπυν οἷόν τινα θεμέλιον ὑποθεὶς, εἶτα ὑπὲρ ταύτης καθάπερ τινὰς τοίχους τὰς σανίδας ὑφήνας, καὶ τοῖς γόμφοις ἁρμόσας σιταρμώσας, τῇ δὲ τῆς πίσσης ἀλοιφῇ καταχρίσας, καὶ τούτῳ τῷ ἔμπυι τοῖς ὕδασι τὴν εἴσοδον ἀποτειχίσας, ὄχημα θαλάττιον ὃ σκάφος ἀπέφηνε. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει καὶ ἵππων καὶ ἡμιόνων τὰ δὲ τὰ ζεύγλη, φέρειν δὲ τούτους οὐκ ἴσχυεν ἡ ῥοώδης οὐσία, μηχανᾶται καὶ τοῦτο σοφὸς, τὰς χεροὶ πάλιν χεσάμενος ἐπουργεῖς ὁ τοῦ πλοίου κυβερνήτης, αὐτὴ ῥυμοῦ γὰρ τὸν ἴσον ἀνορθώσας, καὶ τὰ ἴσια ζυγὸν δίκην αὐτῷ σιαλφας, τῶν ἀνέμων αὔραις περιβαλλούσας, αὐτὶ ἵππων καὶ ἡμιόνων κέχρηται, καὶ ταύτας ὥσπερ τινὰς πώλους ἐπάγει τῆς ζεύγλαις. Ἐπειδὴ γὰρ ἔδει καὶ ἰσίας ἔχειν ὁ σκάφος, τὰ πηδάλια ταύτας μιμεῖται, καὶ τῶν οἰάκων ἐπειλημμένος ὁ κυβερνήτης, οἷά τις ἡνίοχος, καθάπερ ἵππων ἅρματος τὸν ῥύμιον ἔχων, μεταφέρει ῥᾳδίως τῇ δὲ κἀκεῖσε ὁ σκάφος· καὶ οὐ μόνον φιλίου πνεύματος ῥέοντος οἶδεν ὑπερημόνως ἰθύνειν, ἀλλὰ καὶ ταῖς τῶν ἀνέμων ἀπάκτοις περιβολαῖς ἀφανύειν, καὶ οἷόν τινας πώλους ἀδαμάστους καὶ δυσηνίους ἀνέχειν τῷ χαλινῷ, καὶ ταῦτα ὁ αἰθέριος νοῦς μηχανᾶται, χεροὶ ἀφανέσι χεώμενος. ἀφ' ὑπὲρ

à tritico ſecernunt, manibúſque ceu cooperariis vſi, illas quidem ad ſuos aceruos tranſmittunt, hoc verò in horrea & granaria recondunt. Simul autem iiſdem manibus & vindemiã peragunt, & oleas legunt, vinum exprimunt. olerum omniuaria genera plantant, & innumeras fructuum ſpecies artis varietate excogitantes, eas & decerpunt, & his frui cupientibus offerunt. Manuũ opera humana mens non terram modò floridis pratis, luxuriantibus aruis, & immenſis nemoribus exornat, ſed & ipſum mare pluribus viis inſtruxit, & quod pedeſtribus cunctis inuiũ erat, tale effecit, vt complures viatores capiat. Cùm enim diuinitùs conceſſo ſapientiæ dono naues fabricandi artem inueniſſet, à ferrariis fabris, quorum artem antè excogitauerat, ſecurim, ſerram, aſciam, & quæcumque alia ſunt huius inſtrumenta accipiens, tum à ſeniori illius ſorore, agricultura nimirum, arbores infrugiferas mutuans, eaſdem inſtrumentis hiſce fabrilibus excîdit: & carinam quidem ceu fundamentum quoddam iaciens, ſuper hanc verò aſſeres muri inſtar contexens, clauiſque omnia aptè compingens, & picis pinguedine inungẽs, huius nimirùm præſidio aquarum influxum arcere ſtudens, marinum vehiculum vel currum, nauim videlicet, conſtruxit. Quoniam verò equis & mulis ad currum hunc opus erat, eos autem non ferebat fluida aquarum ſubſtantia, hoc quoque incommodum nauis gubernator ſapienter admodum ſarciuit, manuum nimirum miniſterio vſus. Nam temonis loco malum erexit, cui vela inſtar iugi appendit, & immiſſis ventorum flatibus, ceu equis aut mulis vſus eſt, quos ſimul tanquam equos zeuglis dirigere conſueuit. Porrò cùm naui habenis quoque opus eſſet, claui vel gubernacula has imitantur: quibus arreptis gubernator inſtar aurigæ alicuius, puppi tanquam currus circumferentiæ inſidens, nauim facili motu hinc inde transfert. Nec ſecundis modò ventis ſpirantibus nauim ſcienter regere, ſed & turbulentas ventorum procellas diſſoluere, & ceu equos indomitos & effrenes freno cohibere nouit. Et hæc quidem omnia manuum miniſterio vſa hominis mens inſtituit. Earum-

dem opera nauta remigat, nauclerus gubernat, mercator emptas merces exponit, piſcator omnis artem ſuã exercet, & non apparentem prædam ingenioſo retium contextu venatur. Sed agedum è mari tandem in terrã deſcendamus. Tempus enim ad exactã vniuſcuiuſque expoſitionẽ non ſufficit. Inſpice igitur, vt artes mutuò à ſe inuicẽ quod ſingulis vtile eſt accipiant. Ædificatoria enim à ferraria inſtrumentorum vſum petit: hæc autem viciſſim ab illa domum accipit: vtriſque autem ſimul agricultura alimentum miniſtrat. Sed & hæc ab illis domuum ædificia, & alia, quæ ad terræ cultum facere poſſunt, mutuatur. Quin potiùs ipſa rerum primordia perpendito. Vt nimirum omnium conditor neceſſarios rerum vſus homini oſtenderit. Vnde enim ferrum & æs, plumbum, ſtannum inter terræ viſcera ſerutari didicit? Quis illi argenti venas monſtrauit? quis auri feracem terram effodere, & minuta auri ramenta colligere docuit? vnde vitri naturã cognouit? quis illum in arenæ diſcrimine cognoſcendo inſtituit? Quis præterea docuit, qualis arena igni committenda ſit, quo pacto item & quamdiu id fieri debeat? Et rurſus quo pacto hæc quidem continua ſeparanda ſint, illa verò in continuitatẽ inſeparabilem tranſmutanda? Quo pacto ex hoc, ignis & ſpiritus miniſterio vſus, varias poculorum formas, nempè phialas, calices, ampullas, amphoras, ſupellectilia denique plurima, tum & alia vaſa ad omnem cibi ac potus vſum idonea fingere didicit? Conſtat itaque quòd omnium horum cognitionem à conditore ſuo acceperit, & quod rerum opifex, tam conſiderationis potentiam, quàm artium inuentiones, humanæ naturæ inſeuerit. Vnde cum magno illo Iob colloquens dixit: *Quis dedit mulieribus texturæ ſapientiam, & variegandi ſcientiam?* Reuera enim & huius artis decor diuinæ bonitatis munus eſt. Et temporis quidem diuturnitate contemptum ac vile factum eſt, operiſq; iam vulgaris cognitio inuentorum nomen vel famam perdidit. Si quis autem ſingulas huius partes diligentiùs inſpicere velit, hanc quoque artem plurimum admirabitur. Lanæ enim, vbi detonſæ aquis ablutæ & purgatæ ſunt, pectuntur primò, & minutim diſtrahuntur: deinde quod diſtractum eſt,

A τῶν δὲ ναύτης ἐρέτῃ, καὶ κυβερνήτης ἰθύνῃ, καὶ ἔμπορος ὧν ἐφορᾶται ἀποδήκτην φόρτον, καὶ πᾶς ἁλιευτὴς ἀγρεύῃ, καὶ τὸ μὴ φαινόμενον θήραν τῇ δυμηχάνῳ τῶν δικτύων ὑφῇ πλοκῇ. Ἀλλὰ δεῦρο καταχθῶμεν ἀπὸ θαλάττης εἰς τὴν ἤπειρον. οὐκ ἀρκεῖ γὰρ ὁ χρόνος εἰς ἀκριβῆ τέχνης ἐκθέσεις διήκησιν. βλέπε τοίνυν τὰς τέχνας ἁπάσας πρὸς ἀλλήλων ἐρανιζομένας τὸ χρήσιμον· οἰκοδομικὴ μὲν, πρὸς τῆς χαλκευτικῆς τὰ ὄργανα· χαλκευτικὴ δὲ, πρὸς τῆς οἰκοδομικῆς τὴν οἰκίαν· ἀμφοτέρας δὲ, B πρὸς τῆς γεωργικῆς τὴν ἔφοδον. καὶ τὴν γεωργικὴν αὖ, πρὸς τούτων τήν τε τῶν οἰκιῶν κατασκευὴν, καὶ τὰ συνεργεῖν εἰς γεωργίαν δυνάμενα. μᾶλλον δὲ σκόπησον ἐξ ἀρχῆς πῶς ὑπέδειξεν ὁ ποιητὴς ταῦτα τοῖς ζῴοις τὰς ἀναλογίας χρείας. πόθεν γὰρ ἔγνω μεταλλεύειν σίδηρον καὶ χαλκὸν καὶ μόλυβδον καὶ κασσίτερον; τίς δὲ αὐτῷ τὰς ἀργυρείτιδας ὑπέδειξε φλέβας; τίς ὁ τὴν χρυσῖτιν γῆν ὀρύττειν ἐδίδαξε, καὶ τὰ μικρὰ ψήγματα τοῦ χρυσίου συλλέγειν ὑπέδειξε; πόθεν ἔμαθε φύσιν ὑέλου; τίς αὐτὸν τῆς ψάμμου τὴν διαφορὰν C ἐπαίδευσε; τίς αὐτὸν ἐδίδαξε τὴν ποιὰν δεῖ ψάμμον τῷ πυρὶ προσβάλλειν, καὶ ὅπως, καὶ ὁπόσον; καὶ τὴν συνεχῆ μὲν χωρίζειν, τὴν χωριστὴν δὲ εἰς συνεχὲς ἀχώριστον μεταβάλλειν, πῶς ἔγνω διαπλάττειν ἐκ ταύτης, πυρὶ καὶ πνεύματι συνεργῷ κεχρημένους, ἐκπωμάτων εἴδη μυρεῖα, φιάλας, καὶ κύλικας, καὶ κομβύλους, καὶ ἀμφορίσκους, καὶ ἔπιπλα, καὶ ἕτερα σκεύη πρὸς πᾶσαν χρείαν βρωτῶν καὶ ποτῶν ὑποδήλα; δῆλον ποιήσω, ὡς τούτων ἁπάντων τὴν γνῶσιν πρὸς τοῦ πεποιηκότος ἐδέξατο, καὶ τὴν ὑπνοίαν τὰς δυνάμεις, καὶ τὴν τεχνῶν τὰς ὑρέσεις, τῇ φύσει ὁ δημιουργήσας ἐγκατεβάλετο. D διὸ καὶ τῷ μεγάλῳ Ἰὼβ πρὸς διαλεγόμενος ἔλεγε· τίς ἔδωκε γυναιξὶν ὑφάσματος σοφίαν, καὶ ποικιλτικὴν ὑπεσήμου; πόσοδον γὰρ τῷ ὄντι καὶ τοῦτο τῆς τέχνης ὁ χρῶμα. τῷ χρόνῳ μὲν ἀκαταφρόνητον γέγονε, καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἐργασίας ἀφῄρηται τῶν ὑρηκότων τὴν ὑφήμισιν. εἰ δέ τις ἀκριβῶς ἕκαστον σκοπῆσαι θελήσει, σφόδρα αὖ καὶ ταύτην τὴν τέχνην θαυμάσεται. τὰ γὰρ ἕλια χειρόμενα, καὶ τοῖς ὕδασι καθαιρόμενα, διαξαίνεται μὲν πρῶτον, καὶ εἰς λεπτὰ διαιρεῖται, εἶτα ὁ κάταγμα

μήρυμα

μήρυμα γίνεται. ἔπειτα, ἡ θαλασσουργία λαβοῦσα, ὃ μὲν ἀκραφνὲς καὶ οἱονεὶ διάφανες ἔχον τὰς ἴνας, τῶν λοιπῶν ἀποκρίνει· καὶ τὰ λοιπὰ δὲ συντίθησα, κρόκῃ κατασκευάζει τὸν ἱστόν. εἶτα γυναικῶν χεῖρες λαβοῦσαι, τὰ λεπτὰ νήθουσι νήματα, καὶ τοῦτα πρότερον, οἷον τινας χορδάς, κατὰ τάξιν ἐν τοῖς ἰσοῖς διατείνασαι, ἐμβάλλουσι μὲν τῇ κρόκῃ, ταῖς δὲ κερκίσι τοὺς ἱστοὺς διακρίνασαι, καὶ τῶν ἐμβεβλημένων μηρίνθων, τὰς μὲν χαλῶσαι, τὰς δὲ τείνουσαι, εἶτα τοῖς εἰς τοῦτο συντεθειμένοις ὀργάνοις οἷς ὤφελον, καὶ πιλοῦσαι τῇ κρόκῃ, οὕτως ἀποτελοῦσι τὸ ὕφασμα· τίς αὖ πρὸς ἀξίαν τῇ δοθείσῃ σοφίαν τοῦ ζῴου θαυμάσεται; πῶς ἑνὶ χρώματι τῶν ὑποκειμένων, ἐρίων ἢ σηρικῶν νημάτων, πολυποικίλων ζῴων ἀναφαίνονται τύποι, καὶ ἀνθρώπων ἐνδύματα, τῶν μὲν, θηρευόντων, τῶν δὲ, προσευχομένων, καὶ δένδρων εἰκόνες, καὶ ἕτερα ἄλλα μυρία. ἀληθῶς, αἰνεῖτε τὸν κύριον πάντα τὰ ἔθνη, τὰ τοσαύτης ἀξιωθέντα σοφίας, τὰ τοσούτοις ἀγαθοῖς ἐντρυφῶντα. τίς τὸν θαλάττιον ἰχθὺν βαφῇ τοῖς ἐρίοις ἀπέφηνε; τίς πάλιν ταύτης τῆς τέχνης εὑρετὴς ἐγένετο, καὶ εἰς μυρία χρωμάτων εἴδη μεταμφιέννυσι τῶν ἐρίων τὸ εἶδος; ἀλλ' ἴσως ἀγνωσίαν νοσῶν φήσῃς, λεπτότερα νήθειν τῶν ἀνθρώπων τὰ σκώληκας νήματα. ἀλλὰ καὶ τοῦτο τῆς θείας ἔργον κηδεμονίας. ἵνα γὰρ μὴ μεγαλοφρονῇς ὅτι τῇ τῶν πολυποικίλων τεχνῶν σοφίᾳ, μηδὲ ναυαγούσῃ τῶν πλήθει τοῦ πλούτου, ἀφ' σκωλήκων ὁ κηδεμών σε παιδεύῃ, ὡς οὐ τῆς σῆς ὄντα ταῦτα δυνάμεως, ἀλλὰ τῆς θείας φιλανθρωπίας τὰ δῶρα. οὕτω δέ σε παιδαγωγῶν, ἐθεράπευσε πάλιν, ἵνα μὴ ἀλγῇς ὑπ' ἐκείνων νικώμενος, σοὶ προσφέρων ἐκεῖνα τὰ νήματα, καὶ τοῖς σοῖς ὑποτάττων ζυγοῖς τὸν ἐκείνων ἐργάτην. σὺ μόνος ἐξ ἁπάντων τῶν ζῴων πόλεις εἰς κάλλος ᾠκοδόμησας, καὶ πύργοις, καὶ τειχέοις ὠχύρωσας, καταγωγίων δὲ καὶ οἰκητηρίων ἐδημιούργησε κάλλη, καὶ τοῖς λιμέσι θάλατταν τὴν

A denuò in cumulũ globúmve colligitur. Quem accipiens lanifica, quod in hoc syncerum & purum est, & quasi venis quibusdam & rectum protensis fibris distinguitur, à reliquis secernit. Alteram verò eiusdem partem colligens stamini subtemen parat. Vbi autem paratas iam lanas mulierum manus acceperunt, tenuissima ex iis filà ducunt: & hæc primò quidem veluti chordas quasdam ordine in telis extendunt, & quod subtemini destinatum est, secernunt: radiis autem intermediis stamen dirimunt, & funiculos, qui illis innexi B sunt, alios quidem laxant, alios verò intendunt, simúlque instrumentis quæ in hunc vsum fabrefacta sunt, subtemen propellunt, & constringunt, omnémque hoc modo texturam absoluunt. Quis ergo traditam huic animali sapientiam dignè admiretur? Quo pacto vni & eidem lanarum colori, aut iisdem filis sericis, omnis generis animalium formæ intexantur, cum his hominum quoque imagines, quorum aliis quidem venantium, alij verò adorantium speciem & habitum repræsentant, tum & arborum formæ, & alia huius generis infinita. Reuera igitur C laudate Dominum omnes gentes, quas tanta sapientia dignatus est, & quæ in tantis bonis enutrimini. Quis sodes marinum piscem lanis tincturam præbere decreuit? Quis item eius artis inuentor prodiit, quæ lanarum speciem infinitis colorum generibus vestire solet? Fortassis ingratitudinis vitio laborans, vermiculos quoque inueniri dices, qui tenuiora quàm homines fila ducere soleant. Sed & hoc ipsum diuinæ erga te curæ & prospectionis opus est. Ne enim ob multiuariam artium scientiam animo extollereris, ne diuitiarum copia iuueniliùs exultares, tui curam gerens rerum opifex per vermiculos docet, hæc nequaquam tuæ virtutis opera, sed diuinæ, qua erga nos vtitur, beneficentiæ dona esse. Licet verò te hoc modo erudiat, simul tamen consolatur, ne dum te ab illis vinci vides, grauiùs æquo doleas: cùm videlicet illorum pensa tibi offert, & horum quoque artifices tuis imperiis subiicit. Tu solus ex omnium animalium numero vrbes cum splendore ædificauisti, turribus & vallis muniuisti, habitaculorum, cœnaculorúmque elegantes formas extruxisti, & portubus ipsum

mare continenti iunxisti. Quia verò Deus, qui te mortalem in hac vita condidit, sciuit te morbis quoque exercẽdum fore, (quod enim mortale est, ægrotationibus quoque subiacet,) simul & medicam artem te docuit, cuius scientiam morborum incursionibus opposuit. Hinc morborum, qui non apparent, differentiam nouisse, & pulsuum motu febrium remissiones & intensiones cognoscere, & morbi aduentum, eiusdemque quo maximè feruet vel remittitur tempus diiudicare, & mortis indicia præuidere: præterea turbantis vel peccantis materiæ speciem deprehendere, & quæ hanc expugnare possunt apponere, humidam exsiccare, calidam restinguere, frigidam concito calore fouere, inundantem & superfluam vel vomitoriis vel expulsoriis pharmacis, aut etiam venarum incisione exhaurire didicisti. Porrò quis sermo vel morborum vel remediorum copiam dignè explicet? Multa enim sunt corporum naturæ vel incolumitati cõtraria, simul autem plurima & varia sunt, quibus illa arceri possũt, pharmaca. Multa quippe ars inuenit, quæ singulis morbis pugnare solent. Quapropter Creator rerũ terram quoque multas herbarum species, non ad vescendum modò, sed & eas quæ esui inutiles sunt, germinari iussit: quandoquidem non alimento modò, verumetiam valetudinis cura nobis opus est. Et has quidem nos in cibum paramus, illas verò animalia herbiuora depascuntur, alias item medicorum legunt discipuli, & ex illis morbos arcentia pharmaca componunt, adeò vt quod comesum perniciem affert vel interitum, pharmacũ fiat, quo corporis morbi depelluntur. Quare non est, vt hæc te ad Prouidentiæ accusationem excitent. Singula enim hęc gratorum hominum linguas ad gratulationem inuitãt. Sed perinde mihi facere videor, quod ij qui in mari natant, & vndique irruentibus fluctuum procellis, terram contingere cupiunt, dum videlicet immẽsum sapientiæ, quæ circa artes versatur, pelagus aggredi ausus, & vndique accedentium argumentorum copiam ceu fluctum incursus effugere studens, ad ipsum finem percurrere, & hunc ceu marinum quoddam littus attingere cupio. Quamobrem relictis aliis omnibus ad artem Grammaticã sermo no-

A ἠπείρῳ συνέζευξας. Ἐπειδὴ δὲ θνητὸν ὁ ποιητής σε κτίσας τὸν πρόσκαιρον βίον πεποίηκώς, ἤδη σε καὶ ἀῤῥωστίαις ὑποπεσούμενον, ὃ γὰρ θνητὸν πάθεσι συγκεκλήρωται, ἐδίδαξέ σε καὶ τέχνην ἰατρικὴν, καὶ τήνδε τὴν ἐπιστήμην τοῖς πάθεσιν ἀντεπράτευσεν. ἐντεῦθεν μεμάθηκας τῶν μὴ φαινομένων παθημάτων εἰδέναι διαφοράς, καὶ τῇ κινήσει τῶν σφυγμῶν, πυρετῶν ἐπιτάσεις καὶ ἀνέσεις γνωρίζειν, καὶ ἐπισολῆς, καὶ ἀκμῆς, καὶ παρακμῆς ἐπιγινώσκειν καιρὸν, καὶ θανάτου προφορὰν γνωρίσματα, καὶ τῆς ἐπιχλυούσης ὕλης ὃ εἶδος γνωρίζειν, καὶ τὸν μὲν ὑγρὰν ξηραίνειν, τὸν δὲ θερμὸν καταψύχειν, ἀκπυρεῖν δὲ καὶ ἀθερμαίνειν τὸν ἐψυγμένον, ἀκφορεῖν δὲ τὸν πλημμυροῦσαν, ἢ ἐμετικοῖς, ἢ προωστικοῖς φαρμάκοις, ἢ τῇ τομῇ τῶν φλεβῶν. καὶ τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος, ἢ τὸ πλῆθος τῶν παθημάτων, ἢ τὸ πλῆθος τῶν ἰαμάτων; πολλὰ μὲν γὰρ τὰ τῇ φύσει τὸ σώματος πολεμοῦντα, πολλαπλάσια δὲ τὰ τούτων ἀλεξιφάρμακα. πολλὰ γὰρ ἐφεῦρεν ἡ τέχνη ἑκάστῳ πάθει πολεμεῖν πεφυκότα. τούτου χάριν ὁ ποιητὴς, καὶ βοτάνας πολλὰς, οὐκ ἐδωδίμους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀχρήστους εἰς ἐδωδὴν, τῇ γῇ βλαστῆσαι προσέταξεν, ἐπειδὴ οὐ μόνης ἔφης, ἀλλὰ καὶ θεραπείας ἐνδεεῖς ἐσμὲν οἱ ἄνθρωποι. τούτων τοιγαροῦν τὰς μὲν, ἡμεῖς ὀψοποιούμεθα, τὰς δὲ, τῶν ἀλόγων ἐσθίει τὰ προφάγια, τὰς δὲ, ἰατρῶν συλλέγοντες παῖδες, τὰ ἀλεξίκακα κατασκευάζουσι φάρμακα, καὶ ὃ εἰς ἐδωδὴν ὀλέθριον, ἀλεξίκακον γίνεται φάρμακον. μηδὲ ταῦτά σε τοιγαροῦν εἰς κατηφείαν τῆς προνοίας κινείτω. τούτων γὰρ ἕκαστον εἰς εὐφημίαν τὸν ὑμνῳδὸν τὸν γλαφυρὸν καλεῖ. ἀλλά γὰρ ἔοικα τοῖς ἐν πελάγει νηχομένοις, καὶ πανταχόθεν προσκλυζομένοις τοῖς κύμασι, καὶ τὸν ἤπειρον καταλαβεῖν ἐπιθυμοῦσι, τὸ πέλαγος τῆς τῶν τεχνῶν σοφίας κατατολμήσας; φιλονεικῶν μὲν διαφυγεῖν τῶν ἐπιόντων ἐνθυμημάτων οἷόν τινων κυμάτων τὸν προσκολλῶ, ἐπὶ δὲ τὸ τέλος δραμεῖν, καὶ ὡς ἀκτὸν θαλαττίαν καταλαβεῖν. τὰς ἄλλας τοίνυν ἁπάσας καταλιπὼν, ἐπὶ τὸν γραμματικὸν βαδίσομεν

τέχνῃ τῷ λόγῳ, ἢ τῶν ἄλλων ὅστι λογικωτέρα, καὶ ἐμφερέστερα τῷ ζώῳ τῷ λογικῷ. αὕτη τοίνυν ἔξευρε μὲν στοιχεῖα, καὶ ἀριθμῷ ὡρίσατο, συνέζευξε δὲ ταῦτα πρὸς ἄλληλα, καὶ συλλαβῶν συζυγίας εἰργάσατο. εἶτα δύο καὶ τρεῖς καὶ τούτων συνάψασα συλλαβὰς, τῶν ὀνομάτων ἐδίδαξε τὴν ἀνάγνωσιν. συνθεῖσα δὲ ταῦτα καὶ ἐξυφήνασα, μίαν τοῦ λόγου τὴν ἁρμονίαν εἰργάσατο. ἐντεῦθεν βίβλοι μυρίαι λόγων ἀρχαίων ἐπλήσθησαν· αἱ μὲν, ἱερῶν καὶ θείων καὶ μυστικῶν, αἱ δὲ, τῆς ἐξωθεν παιδείας· ἡ ποικιλία μέτρων, καὶ ὀνομάτων κάλλη, καὶ συνθήκης ἁρμονία ὁ μυθώδης συγκαλύπτουσα, τέρπει μὲν τὴν ἀκοὴν, ὄφελος δὲ τοῖς ἀσεβέσι καὶ τῶν τῆς ἀσεβείας γίνεται ἐφίμων. ἀφ' ταύτης τῆς ἐπιστήμης ἀπόντες ὁμιλοῦμεν ἀλλήλοις, καὶ οἱ πολλῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἀφεστηκότες, καὶ πολλοῖς σταθμοῖς ἐν μέσῳ διαστειχίζοντας ἔχοντες, πέμπομεν ἀλλήλοις διὰ χειρῶν τὰ τῆς ἐννοίας κυήματα. καὶ ὄργανα μὲν ἡ γλῶττα, ὃ πρῶτον ὄργανον τοῦ λόγου, ὑπουργεῖ δὲ ὁ λόγῳ ἡ δεξιὰ, καὶ μεταχειριζομένη τὸν κάλαμον, ἐγχαράττει τὰ γράμματα τὴν πρὸς τὸν φίλον διάλεξιν· καὶ γίνεται ὄχημα τοῦ λόγου, οὐκέτι γλῶττα καὶ στόμα, ἀλλὰ χεὶρ ἀσκήσασα τὰ χρόνῳ τὸν τέχνην, καὶ τῶν στοιχείων τὴν συνθήκην ἀκριβῶς ἐκμαθοῦσα. τοῦτον χάριν ὁ ποιητὴς τοιαύτας ἡμῖν ἐτεκτήνατο τὰς χεῖρας, εἰς πέντε δακτύλοις διεγραμμένας, ἀντέταξε δὲ τοῖς τέτρασι τὸν μέγαν. οὔτε γὰρ οἷόν τε ἦν ἐν ἴσοις διαγεγραμμένοις δακτύλοις, πάντα δακτύλῳ ἐνεργεῖν ἐνεργεῖσθαι. νῦν δὲ τοῦ μεγάλου τοῖς ἄλλοις ἀντικειμένου, καὶ γραφίδα μάλα ῥᾳδίως κατέχομεν, καὶ σκαπάνην, καὶ δικέλλαν, πρίονά τε, καὶ σκέπαρνον, καὶ σφῦραν, καὶ πυρφόρα, καὶ πάντα ὅσα τέχνης ὅστιν ὄργανα. Θεωρήσας τοιγαροῦν ἀφ' τοῦ λόγου ὅσης πρὸς τὴν δημιουργίαν τῆς προνοίας ἀπήλαυσας, ὁπόσας σοι τέχνας καὶ ἐπιστήμας οὐ μόνον εἰς τὸ ζῆν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ καλῶς ζῆν ἐδωρήσατο πολλῇ φιλοτιμίᾳ πρὸς τὴν σὴν χρησάμενος θεραπείαν, ὅσην σοι κεχάρισται φορὰν

ster transeat, quæ ex omnibus maximè sermoni propinqua est, & homini qui sermone vtens est animal cum primis conuenit. Hæc itaque litterarum elementa inuenit, eadem certo numero circumscripsit, tum coniunctè inuicem in syllabas colligauit: deinde duabus tribúsve syllabis compositis vocabulorum lectionem docuit: tum eadē illa componēs & contexens vnam continuámque orationis consonantiam efficit. Huius igitur beneficio innumeri libri veterum dictis repleti sunt, quorum hi quidem religionis, oraculorum, & cælestium rerum mysteria continēt, alij verò profanas disciplinas explicant. Quæ quidem metrorum varietate, sententiarum elegantia, & compositionis concinna structura fabulosas narrationes velantes, tum aures demulcent, tum piis quoque contra impietatis alumnos arma ministrant. Eiusdem beneficio absentibus conuersamur, & qui multorum dierum itinere distamus, atque immensis mansionum spatiis & interuallis seiungimur, ingeniorum concepta & animorum sententias nobis inuicem ceu per manus transmittimus. Et lingua quidem, quæ primarium orationis organum est, otiosa cessat, sermoni autem dextra ancillatur, quæ calamo arrepto quod nobis cum amico transigendum erat negotium, papyro aut chartæ inscribit, & sermonis vehiculum est, non os nec lingua, sed manus, quæ longi temporis vsu artem exercuit, & elementorum compositionem seu structuram probè edocta est. Hac de causa tales nobis manus fabricauit rerum opifex, quas in quinque diuisit digitos, è quibus maiorem reliquis quatuor opposuit. Nec enim possibile fuisset, vt quis omnis generis opera, digitis recto ordine sitis, exequeretur. Nunc verò cùm pollicem reliquis oppositum habeamus, & stilum, & sarculum, & ligonem, ferram denique, asciam, malleum, forcipem, & quæcumque alia sunt artis instrumenta firmiter & expeditè tenemus. Quoniam ergo vidisti ex sermone hoc, quantos circa corporis tui fabricam ex prouidentia fructus perceperis, quod item artes & scientias rerum conditor non ad viuendum modò, sed etiam ad benè viuendum tibi donauerit tanto circa tui curam studio vsus, quantam præterea bonorum copiam gratuitò

effuderit, vt vitam tibi artium vsu & exercitio iucundiorem redderet, quoniam non modò necessitatem farciuit, sed & ea quæ communem vsum excedunt copiosè & abundanter vndiq; effudit, ingrati animi vitiũ è lingua eiice, ipsam laudib⁹ instrue, Domino te submitte, & illi supplex esse studeto. quinetiam cum Propheta exclamare disce: *Mirabilis facta est scientia tua ex me, cõfortata est, non potero ad eam.* Ipsi sit gloria nunc & semper, & in sæcula. Amen.

A ἀγαθῶν, ὅπως ϑυμήρη σοι τ̃ βίον τ̃ ἀπὸ τ̃ τεχνῶν τερπνοτέραν τὴν χρείας, ὅτι σοι οὐ μόνον τὰ χρείαν, ἀλλὰ κ τὰ πέρα τ̃ χρείας ὑπερῤῥεῖν πολυτρόπως ἐμηχανήσατο, ἔκβαλε τὴν ἀναισίδνον τ̃ γλώττης, δίδαξον αὐτὴν ὑμνεῖν, ὑποτάγηθι τ̃ κτίσαντι, κ ἱκέτευσον αὐτόν. μάθε βοᾶν μετ̀ τ̃ προφήτου, ἐθαυμαστώθη ἡ γνῶσις σου ἐξ ἐμοῦ, ἐκραταιώθη, οὐ μὴ δυνώμαι πρὸς αὐτήν. αὐτῷ ἡ δόξα νῦν κ ἀεὶ, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

B

DEMONSTRATIO Prouidentiæ ab imperio quod homini in bruta & belluas commissum est.

ORATIO V.

QVANTA Creatoris & omnium opificis circa nostram naturam cura sit, vobis vtique probè perspectum est, ô amici & socij, nec vlla verborum doctrina indigetis. Cùm enim beneficiorum fontes illinc assiduè perspiciatis, largitori horum laudes pro virili offertis. Quia verò nonnullos inuenire licet, qui magna stupiditate correpti diuina hæc munera non sentiunt, sed cùm in bonis diuinitùs concessis luxurientur, ingratissimas tamen contra Creatorem suum voces eructant, necessarium omninò fuit, vt oratio nostra mundum hunc omnem celeri cursu percurrens, & humanam naturam in medium statuens, Dei prouidentiam in singulis tam mundi quàm nostræ naturæ partibus euidenter & palàm apparere demonstraret. Eadem quoque simul nonnullarum artium, quæ humanæ mentis industria inuentæ sunt, sapientiam simul & vsum declarauit. Eas verò, quas ambitionis & voluptatis studium inuenit, nempe pictoriam, plasticem, sculptoriam, auratiã, culinariam, & innumera placentarum inuenta, volens prætermisit: simúlque cum his eas etiam, quarum curiositas modum excedit, astronomicam nimirùm, geometricam, arithmeticam, & musicam, (cuius officium est aurem demulcere & mouere, animæ affectiones pro suo arbitrio mutare, & tristem quidem in lætitiam resoluere, dissolutam verò fortiorem & virilem reddere) has in-

B

ΑΠΟΔΕΙΞΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΤΩΝ ἀλόγων ζώων ὑποταγῆς.

ΛΟΓΟΣ Ε'.

ΣΗ τ̃ ποιητ̃ τ̃ ὅλων ἡ περὶ τ̃ ἡμετέραν φύσιν κηδεμονία, ὑμεῖς μὲν ἴστε σαφῶς, ὦ φίλοι κ θεσπῶται, κ τ̃ς τ̃ λόγων διδασκαλίας οὐ δεῖσθε, τὰς γὰρ πηγὰς τ̃ εὐεργεσιῶν διηνεκῶς ἐκεῖθεν δεχόμενοι, εἰς δύναμιν τ̃ χορηγῶ τ̃ ὕμνον C προσφέρετε. ὅσοι δέ τινες πολλὴν ἀναισθησίαν νοσοῦντες, τ̃ θείων οὐκ ἐπαΐουσιν δωρεῶν, ἀλλὰ τοῖς θεοσδότοις ἀγαθοῖς ἐντυφῶντες, ἀχαρίστους κ τ̃ πεποικότας φωνὰς ἐρυγγάνουσιν, ἀναγκαίως ὁ λόγος, κ τ̃ κτίσιν σοφὴ πάνυ πολλῷ προνοήσας, κ τὴν φύσιν τὴν ἀνθρωπείαν εἰς μέσον προήγαγεν, ἐπέδειξεν ἅμα ἑκάστῳ μορίῳ, κ τ̃ κτίσεως, κ τ̃ ἡμετέρας φύσεως, τ̃ θεοῦ τ̃ προνοίαν σαφῶς μάλα προφαινομένην. κ τεχνῶν ὁμοῦ κ τ̃ σοφίαν κ τ̃ χρείαν δήλην πεποίηκεν, ὧν ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπειος εὑρετὴς ἐγίνετο. τὰς γὰρ, D φιλοτιμίας ἕνεκεν κ τ̃φῆς εὑρημένας, ζωγραφικὴν φημι, κ πλαστικὴν, ἀγαλματουργικήν τε κ χρυσοχοϊκὴν, ὑφαντικήν τε κ ποπτῶν μορίων εὑρήματα, ἑκὼν προσελέλοιπε. πρὸς δὲ τούτοις, κ τὰς πέρα τ̃ μέτρου πολυπροσωπίας, ἀστρονομικὴν λέγω, κ γεωμετρικὴν, ἀριθμητικήν τε κ μουσικὴν, ἧς ἔργον κατακηλεῖν τὴν ἀκοὴν κ μεταφέρειν, κ τὰς τ̃ς ψυχῆς διαθέσεις πρὸς ὃ βούλεται μεταβάλλειν, κ τὴν μὲ ἀθυμοῦσαν, εἰς θυμηδίαν χαλᾶν, τὴν δὲ κεχαλασμένην, σύντονον κ ἀνδρείαν ἐργάζεσθαι. ταύτας

καὶ ταῦς τοιαύτας ἐκὼν ὁ λόγος παρέλιπε, καὶ ὃ μῆκος φεύγων, καὶ συντομίας φειδόμενος, καὶ τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκουόντων τὴν τέχνης ἑκάστης θεωρίαν ὑποτιθέπων. ῥᾴδιον γὰρ ἐκ τῶν εἰρημένων ἀφορμὰς εἰς κατανόησιν τῶν παραλειφθέντων παραλαβεῖν. Ἀλλ' ἴσως ἂν εἴποιεν οἱ τὸν δημιουργὸν ὑμνεῖν οὐκ εἰδότες, συκοφαντεῖν δὲ μεμαθηκότες, ὡς οὐ μόνον τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τὴν τεχνῶν τὴν εὕρεσιν ὁ ποιητὴς ἐδωρήσατο. ἔστι γὰρ ἰδεῖν καὶ τῶν πτηνῶν τὸ σμικρότατον γένος ταῖς μελίτταις, πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν αἰσυμήνας βίον, διὰ δὲ τὴν ἀσθένειαν τοῦ κέντρου καθωπλισμένας, ἀμοιβαδὸν δὲ καὶ κατ' τάξιν οὐκ ἄνευ σύμβουλων ἀπαιωρούσας, καὶ τὸν ἀέρα διαπερώσας, καὶ ἄλση καὶ λειμῶνας καὶ λήϊα παραπετομένας, καὶ ἄνθεσι καὶ φύλλοις καὶ καρποῖς ἐφιζανούσας, καὶ τὸ κνωδὲς καὶ χνοώδες συλλεγούσας, καὶ σφᾶς αὐτὰς φορτίζουσας, καὶ ταῖς τε ἀγκύλαις ταῖν τε ἀσκέλεσι τὰ φορτία παρεμπήγνυσας, καὶ οὕτως εἰς τοὺς σύμβουλους ἐπανιούσας. Εἶτα οἰκοδομούσας τὰ κηρία, μήτε κανόνος μήτε γνώμονος δεομένας, καὶ ταύτας γωνίας ἴσας ἀλλήλαις ὑπὸ πάσης γραμμικῆς ἐπιστήμης ἐργάζεσθαι, τά, τε τῶν τοίχων ὑφάσματα, καὶ τὰ τῆς μέλιτος διαφράγματα, λεπτὰ μάλα καὶ ἥπεια καὶ ὑμενώδη δομεῖσθαι, καὶ τὴν ὑγρὰν τῆς μέλιτος φύσιν τοῖς λεπτοῖς τούτοις καὶ συχνοῖς διατειχίσμασιν οὐ μάλα συνέχειν, εἶθ' οὕτω τὸ γλυκὲν τῆς μέλιτος ναμάτων τὰ δοχεῖα ἀνάπλεα ποιεῖν. τί τοιοῦτον φασὶν ἐτεχνάσατο τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, εἰς φοιτητὰς καὶ διδασκάλους διηρημένη, καὶ πόνῳ πολλῷ καὶ χρόνῳ κατορθοῦσα τὴν τέχνην, οἷα τῶν μελιττῶν τὸ φιλόπονον καὶ φιλόκαλον γένος, οὐκ εἰς διδασκάλους καὶ φοιτητὰς μεμερισμένον, οὐδὲ ἱμάσι καὶ ῥάβδοις τὴν τέχνην δεδιδαγμένον, ἀλλ' ἔμφυτον ἔχον καὶ αὐτοδίδακτον τὴν ἀμήχανον ἐργασίαν, ὑφαίνῃ τε τὰ κηρία, καὶ πληροῖ τὰ δοχεῖα, ἃ μέτρων, οὐ κέντρων, οὐ γωνιῶν δεόμενα; καὶ τὰ δοχεῖα πληροῖ, οὐκ ἀποθλίβουσα βότρυας, οὐδ' ἕτερῳ καρπῷ λυμαινομένη, ἀλλὰ τῆς δρόσου τὸ λεπτὸν ἀρυομένη, καὶ τὸ μέλιτος φιλοτεχνοῦσα τὴν φύσιν. Φέρε τοίνυν

quam, & quæ harum ſimiles ſunt, ſponte tacuit, dum & nimiæ verboſitatis fugit vitium, & breuitati ſtudet, & auditorum mentibus ſingularum artium exactiorem contemplationem permittit. Facillimum enim eſt, occaſione ab iis quæ diximus accepta, in earum quas omiſimus conſiderationem peruenire. Erunt autem fortaſſis aliqui ex eorum numero, qui cùm Deum celebrare neſciant, eundem calumniis proſcindere probè nouerunt, qui Deum artium inuentionem non ſoli hominum naturæ & ingenio tradidiſſe dicent. Nam minimum illud, inquiunt, volucrum genus, apes nimirùm, videre licet, quæ politicæ & ſociæ vitæ leges ſtudiosè ſectantur, propter imbecillitatem autem aculeo armatæ, pervices & ordines ex aluearibus auolant, & aëre traiecto nemora & prata campóſque circumuolant & floribus, & foliis, ac fructibus inſident, & quod in his lanuginoſum ipsíſque ex vſu eſt colligunt, & ſeipſas onerant, atque vlnis hæc ſua onera & ceruicibus imponunt, deinde ſic onuſtæ in aluearia reuertuntur. Præterea fauos ædificant, nec regula nec gnomone indigentes, & angulos coæquales omni mathematica ſcientia præſtantiores efficiunt. Sed & parietum texturas, & mellis interſtitia vel ſepta, tenuia admodum, veluti ex filis & membranulis quibuſdam contexunt, humidámque mellis naturam tenuibus iſtis, ſed crebris tabulatis probè cohibentes, hoc modo dulciſſimis mellis liquoribus vaſa replere conſueuerunt. Et quid vnquam, aiunt, huic ſimile ab humano genere, quod in diſcipulos & doctores diſtributum multo labore & tempore artis cognitionem plenè correxit, excogitatum eſſe conſtat, quale laborioſum illud & honeſtati amans apum genus effinxit, quod nec doctorum & diſcipulorum ordinibus diſtinctum eſt, nec per lora & ferulas artem didicit, ſed cognatam ſibi & à natura inſitam habens tam difficilis operis conſtruendi ſcientiam, fauos contexit, & nec menſuris, nec centris, nec angulis indigens, vaſa ſua complet? Vaſa, inquam, complet, cùm nec botros vuáſque exprimat, nec vllis frugibus noceat, ſed tenuiorem duntaxat roris partem hauriens, mellis ſubſtantiam ingeniosè conficit. Sed agedum

ex hac ipsa accusatione defensionis argumenta contexamus: facillimè enim per seipsam dissolui poterit. Apes enim copiosum illum ingeniosúmque laborem, & optimum atque dulcissimum laborum fructum humano generi fruendum offerunt. Et tanquam vernæ quidam, quos iusti dominij lex cogit, domibus suis exeunt, quod illorum operi conducit legunt, oneribus ferendis satagunt, studiosè ædificant, & mellis quod intulerunt liquori tanquam thesauro signacula & sigilla imprimunt, illúmque hominibus, ceu regibus suis, instar tributi & vectigalis assiduè persoluunt. Quid ergo, ô miser, calumniaris? & cùm vectigali hoc fruaris, huius exactorem conuitiis lăceras? & qui alienis laboribus voluptatem tuam adimples, eorumdem largitorem ingratus hisce petis sermonum iaculis. Nec laborum modò fructus ab hisce percipis, sed aliud quoque hinc metis commodum. Primò enim quanta bona hominibus concordia conferat, & quàm dulces illius fructus sint, discis. Politicam enim vitam apum examina imitantur. Nec quicquam apud illas priuatum est aut proprium, sed communis opum thesaurus, & indiuisa rerum possessio. Non lites habent nec fora: nec enim se mutuis afficiunt iniuriis, nec quod plus aut nimium est appetunt: operi faciendo assiduè incumbunt, vnde fucos à præsepibus arcent, ceu ignauum pecus, qui cùm laborare non possint, otiosi tamen alienos labores deuorant. Confusam inter multos potestatem & democratiam odio habent, vnum ducem obseruant, huic parere illis gratissimum est. Et hæc quidem singula faciunt simul & patiuntur, cùm nec aliorum sermones audiant, nec legum volumina euoluant, nec doctorum scholas frequentent. Nec enim aliqua illarum alia sapientior est, nec quæ senior est iuniore plus nouit aut intelligit. Omnes verò simul ea quæ diximus exequuntur, cùm non in rationali scientia, sed in naturæ scriniis à communi omnium Creatore laboriosum illud & honestissimum operis sui faciundi studium acceperint. Ad te verò omnium horum omnísque commodi materia redit. A brutis enim & irrationabilibus tu, qui ratione præditus es, discis otiosam vitam ceu noxiam abominari, virtutis

A ἐξ αὐτῆς τῆς κατηγορείας τὴν ἀπολογίαν ὑφαίνωμεν. ῥᾳδίη γὰρ λύπετῶς ὑφ' ἑαυτῆς λυθήσεται. αἱ γὰρ μέλιτται τὸν πολὺν ἐκεῖνον καὶ λύφυὰ πόνον, καὶ τὸν ἡδίστον δὲ καὶ ἥδιστον τοῦ πόνου καρπὸν, τῇ φύσῃ τῶν ἀνθρώπων προσφέρουσι. καὶ οἷον τινες οἰκέται ὑπὸ τοῦ νόμου τῆς δεσποτείας ἀναγκαζόμεναι, καὶ τῶν οἰκήσεων ἐξίασι, καὶ ὃ χρειώδες συλλέγουσι, καὶ ἀνθοφορήσασαι ἀμητοῦσι, καὶ κοπιδάως οἰκοδομοῦσι, καὶ τοῦ μέλιτος ἐκείσας τὰ νάματα,
B ὥσπερ τινὶ θησαυρῷ σημαντρα καὶ σφραγῖδας ἐπιβάλλουσι, καὶ οἷόν τινα δασμὸν καὶ φόρον, ὡς βασιλεῦσι δικαίως τοῖς ἀνθρώποις χορηγοῦσι. τί οὖν ὦ παλαίπωρε συκοφαντεῖς; καὶ τὸν φόρον καρπούμενος, τοῦ φόρου τὸν πορισμὸν βλασφημεῖς; καὶ τοῖς ἀλλοτρίοις πόνοις ἐπεντρυφᾷς, τὸν τούτων χορηγὸν λόγοις ἀχαρίστοις κατατοξεύεις; οὐ μόνον δὲ τοῖς τῆς φιλοπονίας αὐτοῖς δρέπῃ καρποὺς, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν ὠφέλειαν ἐκτεύξῃ τηλικαύτην. πρῶτον μὲν γὰρ μανθάνεις, ὅσων ἀγαθῶν ἡ ὁμόνοια πρόξενος, καὶ ἡλίκων καρπῶν
C τυγχάνει δημιουργός. πολιτικὸν γὰρ βίον μιμεῖται τὰ σμήνη τῶν μελιττῶν. οὐδὲν παρ' ἐκείναις ἴδιον, ἀλλὰ κοινὸς ὁ πλοῦτος, ἀμέριστος ἡ κτῆσις. οὐκ ἔχουσι δίκας, οὔτε δικάσεια. οὐδὲ γὰρ ἀδικοῦσιν ἀλλήλας, οὐκ ἐφίενται τοῦ πλείονος, πρὸς μόνῳ ἁπλῶς σχήκασι τῷ ἐργασίᾳ. διὸ καὶ τοὺς κηφῆνας ἔξω τῶν πυλῶν ἀπελαύνουσιν, ὡς πονεῖν οὐκ ἀνεχομένους, ἀργῶς ἢ τὸν ἀλλότριον ἀναλίσκοντας πόνον. μισοῦσι πολυαρχίαν καὶ δημοκρατίαν. ἕνα ἔχουσιν ἡγεμόνα, ἐκείνῳ πείθεσθαι φίλον αὐταῖς. καὶ τούτων ἕκαστον ἢ δρῶσιν ἢ πάσχουσιν, οὐ λόγων ἐπαΐουσα, οὐδὲ
D νόμους ἀναγινώσκουσαν, οὐδὲ πρὸς διδασκάλοις φοιτῶσαν. οὐδεμία γὰρ παρ' ἐκείνας σοφωτέρα τῆς ἑτέρας, οὐδὲ πλείονα οἶδε τῆς νεωτέρας ἡ πρεσβυτέρα. πᾶσαν δὲ ὁμοίως ἕκασα τῶν εἰρημένων μετέχουσιν, οὐκ ἐν λογικῇ γνώσει, ἀλλ' ἐν τῇ φύσει λαβοῦσαν παρὰ τοῦ ποιητοῦ τῶν ὅλων τὸν φιλόπονον ἐκείνῳ καὶ φιλόκαλον ἐργασίαν. σοὶ δὲ τούτων ἕκαστον ὠφελείας ἐπίθεσις. μανθάνεις γὰρ παρὰ τῶν ἀλόγων ὁ λογικὸς, τὸν μὲν ἀργὸν ὡς βλαβερὸν βδελύττεσθαι βίον, τοὺς δὲ τῆς ἀρετῆς

πόνους προθύμως μεταδιώκειν, καὶ πανταχόθεν τὴν ἑαυτῆς ἐρανίζεσθαι κτῆσιν· ἀρχὴν, τὴν μὴ οὐ προσήκουσαν, ἥκιστα ζητεῖν, τὴν δὲ προσγινομένην, ὀρθῶς καὶ δικαίως οἰκονομεῖν. κοινὰ τὰ ὄντα νομίζειν, προθύμους τοῖς δεομένοις τὴν τούτων ἀπόλαυσιν. τοῖς μὲν γὰρ θεοφόροις, καὶ τὸν χαρακτῆρα τῆς φύσεως ἀκήρατον διασώζουσι, ἀρκεῖ πρὸς διδασκαλίαν ὁ ἔμφυτος λόγος, τοῖς δὲ τοῦτον διαφθείρουσι, καὶ θηριώδη βίον προελομένοις, τὸν ἁρπακτικόν τε καὶ ὠμοβόρον, ἔλεγχος ἀληθὴς προκειται τῶν ἀλόγων ἡ ἄτακτος πολιτεία. τῆς σῆς τοίνυν προμηθουμένους ὠφελείας ὁ ποιητὴς, φυσικοῖς τισι πλεονεκτήμασι διεκόσμησε τῶν ἀλόγων τὰ γένη, ἵν' ἔχῃς καὶ ἐντεῦθεν τινὰ ὠφέλειαν καρποῦσθαι. καὶ τούτου μάρτυς ὁ Σολομών, προσκελεύόμενός σοι καὶ λέγων· ἴθι πρὸς τὸν μύρμηκα ὦ ὀκνηρὲ, καὶ ζήλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ. ἢ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλιτταν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ, τίνα τε ἐργασίαν ὡς σεμνὴν ποιεῖται· ἧς τοὺς πόνους βασιλεῖς τε καὶ ἰδιῶται πρὸς ὑγίειαν προσφέρονται. μαρτυρεῖ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων θεὸς, διά τοῦ προφήτου λέγων· τρυγὼν καὶ πέτεινὸν καὶ χελιδὼν, ἀνέγνωσαν καιροὺς εἰσόδων αὐτῶν· ὁ δὲ λαός μου οὐκ ἔγνω τὰ κρίματα κυρίου. καὶ πάλιν διά Ἡσαΐου· ἔγνω βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ισραὴλ δέ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαός μου ἐμὲ οὐ συνῆκε. κατηγορεῖ τοίνυν τῶν λόγῳ τετιμημένων τὰ φυσικὰ τῶν ἀλόγων πλεονεκτήματα. τούτου χάριν ὀλοφυρόμενος ὁ προφήτης, καὶ τραγῳδῶν, τῶν ἀνθρώπων τὴν εἰς ἀλογίαν μεταπλασιν ἐθρήνει· ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκε, παρεσυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. διὰ τοῦτο τοὺς μὲν, λύκους οἱ προφῆται προσαγορεύουσι, τοὺς δὲ, λέοντας ἀναδρυόντας, τοὺς δὲ, κύνας τῷ τροφέως καθυλακτοῦντας, τοὺς δὲ, δαμάλεις πρωϊτρώσας, τοὺς δὲ, ὄφεις, καὶ ἐχιδνῶν γεννήματα, τοὺς δὲ, ἀσπίδας βυούσας τὰ ὦτα, καὶ ἐπῳδῶν οὐκ ἀκουούσας. ὡς γὰρ οἱ τοῖς πονηροῖς ἤθεσι τὰς τῶν θηρίων προσηγορίας ἐπέθεσαν, οὕτω τὴν ἁπλῆν καὶ ἀκακοήθη φυχὴν οὐκ ἂν ἐπαινουμένων ζώων τὰς προσηγορίας τεθείκασιν. ἔστι γὰρ εὑρεῖν καὶ περιστερὰν καὶ τρυγόνα τὴν ἁπλό-

A labores alacri animo perſequi, eiuſdem theſaurum vndequaque conquirere, principatum ſi abſit minimè ambire, venientem verò & tuæ fidei concreditum rectè & iuſtè adminiſtrare: res tuas vel opes communes æſtimare, & earum fruitionem indigentibus permittere. Illis enim, qui vera ſapientia præditi naturæ ſuæ characterem integrum cõſeruant, innata ratio ad eruditionem & doctrinam ſufficit: eos verò, qui hunc corruperunt, vitámque ſequuntur belluinam, rapacem nimirum & ſanguinariam, concinna illa & ordinariè inſtituta brutorum animalium politia verè arguit. Tuæ ergo vtilitati vel ſaluti proſpiciens rerum opifex, naturalibus hiſce prærogatiuis brutas animantes ornauit, vt ab iis quoque aliquam vtilitatem percipere poſſes. Et huius rei Salomon teſtis eſt, qui tibi acclamat dicens: *Abi ad formicam, ô piger, & æmulare vias eius. Et proficiſcere ad apiculam, & cognoſce, vt operaria eſt, & opus ſuum ceu honeſtum facit: cuius labores tam reges quàm priuati ad valetudinem conſeruandam adhibent.* Teſtis eſt ſimul communis ille omniũ Deus, per Prophetam dicens: *Turtur & cicada & hirundo ac paſſeres agri cognouerunt tempora aduentus ſui: populus autem meus non cognouit iudicia Domini.* Et rurſus per Eſaiam, *Agnouit bos poſſeſſorem ſuum, & aſinus præſepe Domini ſui: Iſrael autem me non cognouit, & populus meus non intellexit.* Homines ergo, quos ratione donauit Dominus, hæc brutorum animantium circa res ſuas adminiſtrandas ſtudia accuſant. Quamobrem dolore correptus Propheta, & hominum ad irrationalem cõditionem relapſum tragicè exagitans clamauit: *Homo in honore exiſtens non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipientibus, & ſimilis factus eſt illis.* Quapropter alios quidem hominum lupos, alios verò leones inſidiantes, alios canes nutritoribus ſuis oblatrantes, alios œſtro concitas vaccas, alios rurſum ſerpentes & viperarum proles, alios aſpides, quæ auribus ſuis obturatis incantationes audire nolunt, nominare ſolent. Et quemadmodum corruptis hominũ animis ac moribus ferarum nomina impoſuerunt: ita ſimplices & malitia omni carentes animas laudatorum animalium nominibus ornauerunt. Nam inuenire licet fidei ſimplicitate ornatam animam,

Paral. 6.

Ieſem. 8.

Cap. 1.

Pſalm. 48.

quæ columbæ & turturis nomine appellatur. Quo nomine sponsus quoque in mystico illo Canticorum libello dignatur Ecclesiam. Tum morigeras quoque & pastoris amantes, oues nominare consueuit. *Oues enim meæ*, inquit, *vocem meam audiunt, & cognosco oues meas, & cognoscor à meis.* Et rursus: *Ego sum pastor ille bonus: bonus pastor animam suam ponit pro ouibus.* Et alibi: *Statuet agnos à dextris, hædos autem à sinistris.* Simili modo altiuolantes illos, qui omnibus terrestrium curis liberati, animi oculum incorruptum habent, & mysticum corpus contingere desiderant, in sacrosanctis Euangeliis aquilarum ornauit nomine. De sanctis enim, qui resurrectionis tempore in cælos rapiendi sunt, differens, tandem infert: *Vbicumque cadauer fuerit, ibi congregantur aquilæ.* Constat ergo ex iis quæ hactenus dicta sunt, quòd rerum conditor tũ apibus, tum reliquis brutis omnibus, huiusmodi naturalem ingeniorum & operis faciendi industriam propter nos dedit & distribuit, vt nimirùm vndiquaque quæ ad nostram vtilitatem faciunt percipere possemus. Nam præter hæc aliud quoque ad nos lucrũ redit ab apibus. Scientia enim & artium inuentione non iuueniliùs gloriari, nec altùm sapere, & naturæ nostræ obliuiscì, sed Creatorem nostrum agnoscere, & in illum causam bonorum referre discimus. Ne verò ob hæc animis consternati toti deiiceremur, vt qui bruta animalia artis consortia habentes, à brutis nihil differremus, Deus omnem laborioſæ illius mellificationis fructum nobis tradidit: vt simul contumacem nostram ceruicem artis consortio reprimeret, & sociorum seruitio nos consolans dolorem depelleret. Quid ergo doles, ô homo, quòd apes hæc tanto artificio perficere cernis? Etenim illarum quidem labor, tuus verò fructus est. Et hæ quidem labores sustinent, tu autem laborum voluptate frueris. Quin araneam tenuia & inuisibilia ferè fila ducere docuit idem rerum opifex, vt te quo pacto volucres capi possent edoceret. Hæc enim non verbis aut ratione artem edocta, sed natura magistra vtens retia contexit. Tu verò rationem tibi familiarem habens, & exemplar ob oculos positum cernẽs, infinitas rerum species parauisti. Atqui fastum tuum & insolentiam

ban. 10.

Matth. 24.

A τῆ πίστεως κεκοσμημένῃ προσαγορεύει ψυχῇ. τοῦτο δὲ τὸ ῥῆμα τῇ τῆ ἐκκλησίαι ὁ νυμφίος ἐν τῷ μυστικῷ τῶν ἀσμάτων προσαγορεύει βιβλίῳ, καὶ πρόβατα ἐκεῖνος καὶ τῆς ποιμνίου ἐρώσας ὀνομάζει ψυχάς. τὰ πρόβατα γάρ φησι τὰς ἐμὰς τῆς φωνῆς μου ἀκούει, καὶ γινώσκω αὐτὰ ἐμά, καὶ γινώσκομαι ὑπὸ τῶν ἐμῶν. ἔ πάλιν, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός· ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων. καὶ ἑτέρωθι, φησὶ τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων. καὶ αὖτοις δὲ πάλιν, τοὺς ὑψιπετεῖς, καὶ τῆ γῆνων ἀπηλλαγμένους, καὶ B τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα καθαρὸν κεκτημένους, καὶ τῆ μυστικοῦ σώματος ἐφιεμένους, ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις ὠνόμασε. πρὸς γὰρ τὸ τῆς ἀναστάσεως καιρὸν εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἁρπαζομένων ἁγίων ἀγγελικός μύθος, ἐπήγαγε λέγων· ὅπου ἂν τὸ πτῶμα, ἐκεῖ συναχθήσονται οἱ ἀετοί. δῆλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς ἡμῶν χάριν ὁ ποιητὴς καὶ τῆς μελίττας, καὶ τοῖς ἄλλοις ἀλόγοις ἅπασι, φυσικά τινα πλεονεκτήματα δέδωκε καὶ διένειμεν, ὡς αὖ ἡμᾶς πάντα λάβοιεν τὸ ὠφέλιμον συλλέγομεν. αὐτίκα τοίνυν πρὸς τὸ μελιττῶν καὶ C ἕτερον ἁρπάσωμεν κέρδος. διδασκόμεθα γὰρ τῇ τῶν ὄντων σοφίᾳ καὶ τεχνῶν εὑρέσει μὴ νεανιεύεσθαι, μηδὲ μέγα φρονεῖν, μηδὲ τῆς φύσεως ἀγνοεῖν· ἀλλὰ γινώσκειν τὸν ποιητήν, καὶ εἰς ἐκεῖνον ἀναφέρειν τὰ ἀγαθῶν τὰς αἰτίας. ἵνα μὴ ἀλύωμεν καὶ δυσχεραίνωμεν, ὡς κοινωνοὺς ἔχοντες τῆς τέχνης, καὶ μηδὲν τῶν ἀλόγων ἀφαιρούμενοι, ἡμῖν ἔδωκεν ὁ ποιητὴς τῆς μελιττουργικῆς φιλοπονίας καρπόν. ἵν' ἅμα καὶ τὸ γαῦρον ἡμῶν αὐχένα τῇ κοινωνίᾳ ταπεινώσῃ τῆς τέχνης, καὶ τῇ τῶν κοινωνῶν δουλείᾳ ψυχαγωγήσας, ἀποσκυάσῃ) τὸ λυποῦν. τί τοίνυν ἀλγεῖς, ἄνθρωπε, τὰς D μελίττας φιλοτεχνούσας ὁρῶν; ὁ μὲν ἐκείνων πόνος, σὸς ὑπάρχει καρπός. καὶ αἱ μὲν πονοῦσι, σὺ δὲ τῆς ἀπὸ τῶν πόνων ἀπολαύεις χλιδῆς. καὶ ἀράχνης δὲ τὰς λεπτὰς ἐκείνων καὶ ἀφανεῖς νήματων ἐνέφυσε τῇ τέχνῃ ὁ ποιητὴς, ἵνα σε διδάξῃ πῶς δεῖ θηρεύειν τῶν ὀρνίθων τὰ γένη. καὶ ἐκεῖνος μὲν γὰρ πλέκει τὰ θηρατήρια, οὐκ ὑπὸ λόγου τῆ τέχνῃ δεδιδαγμένος, ἀλλὰ τῆ φύσιν ἔχων διδάσκαλον. σὺ δὲ λόγον ἔνοικον ἔχων, καὶ τὸ παράδειγμα προκείμενον θεωρῶν, εἴδη μυεῖα δικτύων ἐμηχανήσω. καὶ κωλύει μόνον σου τὸν τύφον καὶ τῆ ἀλαζονείαν,

Τὸ σμικρότατον ἐκεῖνο ζωύφιον, λόγου δίχα σοὶ πρεσβικὸς τὴν τοῦ παραδείγματος χρείαν. ψυχαγωγεῖ δέ σε πάλιν τὸ τῶν θηρατῶν ποικίλον. Τὸ μὲν γὰρ ἀρχέτυπον ἕν, μυρία δὲ τὰ μιμήματα. πλωτοῖς μὲν γάρ, νεφελώδη τινὰ καὶ ἀερώδη ἐμηχανήσω, καὶ ταῦτα ἐν ἀμφιλαφέσι χωρίοις πήγνυς, τῇ τοῦ τὸν ἀέρα τῶν θηρατῶν ὁμοιοῦσθαι κλέπτειν τῶν ὀρνίθων τὴν αἴσθησιν. λαμβανόμενα δὲ σπουδῇ εἰς ἄγραν τὸν τῆς διώξεως φόβον. ἐξελαυνόμενα γὰρ τὰ θηρώμενα τῶν ὀρνίθων, καὶ ἐντεῦθεν κἀκεῖθεν εἰς τὰ θήρατρα σπεύδοντα, διαμάτονται τοὺς διώκοντας, κατιδεῖν ἀκριβῶς οὐκ ἰσχύει τὰ τοῦ τόπου. Εἶτα τοῖς ἀφανῶς πεπαγμένοις ἐφιππάμενα δικτύοις, περιπίπτει τοῖς βρόχοις. καὶ ταῦτα μὲν ἀέρι κρεμάμενα, θηρεύεις τοὺς ὄρνιθας. Ἕτερα δέ σοι τούτων πάλιν μεγαλώτερα μεμηχάνηται τοῦ πρὸς τὴν αὐτὴν τούτων τῶν ζώων ἄγραν, ἃ τῇ γῇ μὲν ἐφαπλοῖς, βόθρου δὲ ὀρύττων, ὕδατος τοῦτον πληροῖς, θηρεύεις δὲ ὄρνιθας ἐφιζάς τοῖς δικτύοις, ἵνα τῇ ὄψει καὶ τῇ φωνῇ τοὺς ὁμογλεῖς ἐφελκύσωνται. Εἶτα τὸ μὲν ὕδατος ὁρωμένου, τὸ δὲ ὄρνιθος φθεγγομένου τε καὶ φαινομένου, οἱ μὲν ἐφίπανται, σὺ δὲ τῇ τέχνῃ χρώμενος, ἐντὸς αὐτοῖς τῶν δικτύων ποιεῖς. Ἕτερά σοι πάλιν ἐξεύρηται μηχανή, πρὸ τετραπόδων θήραν. ἀρκτεδόνας μὲν γὰρ, καὶ ποδάγρας καὶ ποδοστρόβους, τοῖς ἐλάφοις θηρεύουσιν, ἄρκυες δὲ, συάγρους καὶ δορκάδας καὶ λαγωούς· βάραθρα δὲ, καὶ τὰ τοιαῦτα μηχανήματα, τῶν θηρίων τὰ ἀγριώτατα. Οὐκ ἤρκεσε δέ σοι τῶν πετεινῶν καὶ κτηνῶν ἡ φύσις εἰς θήραν, ἀλλ' ἤδη καὶ τῆς θαλαττίων κατετόλμησας ζώων, καὶ κύρτους, καὶ πανάγρα, καὶ ἀμφίβληστρα, καὶ σαγήνας, καὶ ὅσα τοιαῦτα κατασκευάσας, τῇ νηκτικῇ φύσιν ἀγρεύεις, καὶ τὸν ὑποβρύχιον τῇ τέχνῃ μετέωρον φέρεις, καὶ τοὺς τῶν ὑδάτων ἐφίμους θηρεύεις, καὶ χερσαῖος ὤν, ἀνάγκης ποιεῖ σαυτὸν τοὺς τὸν βυθὸν ἔχοντας ἐνδιαίτημα. καὶ τὰ μυρία τῶν ἰχθύων ἤδη σοὶ πρόκειται εἰς ἀπόλαυσιν, τῆς ἁλιευτικῆς σοι τέχνης τούτων παρεχούσης τὴν χρείαν. μὴ τοίνυν δυσχεράνῃς ἰδὼν ἀράχνιον τὰ λεπτὰ ὑφαίνοντα νή-

A minimum hoc animalculũ, quòd cùm ratione destitutum sit, exempli tamen vsum tibi exhibuit, prohibet. Rursum verò ex retium varietate solatium percipis. Ipsum enim exemplar vel archetypum vnicum est, eiusdem verò imitatio infinita & multiplex. Volatilibus enim nebulosa quædam & aëria struxisti, quæ locis arduis & præruptis infigens, retium aëris colorem imitantium dolo auibus visum quodammodo suffuraris & eripis. Aucupium autem hoc persecutionis timor adiuuat. Excitatæ enim quas captas auiculæ, & B vndiquaque in retia compulsæ, dum insecutores suos metuunt, coràm expansa minùs exactè perspicere possunt: deinde continuo ordine extensa retia contingentes in laqueos incidunt. Et his quidem in aërem suspensis auiculas venari soles. Rursus autem alia his firmiora magísque valida tibi excogitata sunt ad eorumdem animantium capturam: quæ super terram quidem expandis, foueam verò in hunc vsum effossam aqua adimples, auésque cicures retibus imponis, vt suo conspectu simul & cantu cognatas suas aut contribules C auiculas alliciant. Deinde vbi illæ aquam conspiciunt, altera autem illa cantillans auditur & videtur, illæ quidem aduolant, tu verò arte vsus intra retium plagas pertractas comprehendis. Alia item ad quadrupedes quoque captandas inuenta est machina. Laqueis enim, compedibus, pedicis cerui capiuntur: apris autem, capreis, & leporibus extenduntur casses. Barathra item vel foueæ, & aliæ huius generis machinæ, immanissimis feris strui consueuerunt. Nec tamen volatilium & terrestrium genera tibi ad prædam D sufficiunt: sed marina quoque animalia audacter aggrederis, & cyrtos, panagra, verricula, sagenas, & si quæ alia sunt huius generis instrumenta contexens, natatiliũ genus persequeris, atque eos quos natura sub aquis vitam transigere fecit, tu artis opera in altum aërem subducis, & venaris aquarum alumnos: cúmque ipse terrestris sis, eos tamen ad te pertractos capis, quibus domicilium maris profunditas exhibet. Atqui innumera piscium genera tibi fruenda proponuntur, piscatoria nimirum arte horum vsum tibi offerẽte. Non igitur est, quòd araneam tenuium filorum textricem molestiùs fe-

ras: hinc enim illud lucri percipis, ne A animo efferaris, sed communem omnium opificem laudibus celebres. Rursus autem solatio hoc tibi est, cùm araneam quidem culices & muscas aliáq; huius generis animalcula venari, tua autem industria velocissimas aues vinci, & aquatile illud natantium genus tuis machinis cedere, & pedestria animalia tuis legibus subiici cernis. Non igitur dolendum est tibi, quòd alis destitutus sis: sapientiæ enim donum nactus es, quæ alatas volucres tibi potest subiicere. Sed & mentem cunctis volatilibus, imò & ipsis ventis velociorem possides. Pro tuo enim nutu quocunque volueris penetrat, & licet corporis carcere clausa detineatur & terræ alligata sit, cælum tamen obambulat, & quæcumq; in cælo pulchra sunt, sed & ipsum cælum transcendit, & quæcumque cælo sublimiora sunt, animi imaginatione complectitur: totum orbem terrarum vniuersum lustrat, cum plurimis gentibus conuersatur, & cum amicis, qui procul absunt, colloquitur. Quid ergo visibilium alarum inopia doles & tristaris, qui tales mentis & intellectus alas possides, quæ volatilia tam facilè superant? Corpus quidem alatum tibi deest, aues autem aërias sapientiæ viribus assequeris. Eiusdem sapientiæ auxilio vsus taurum robore & cornibus armatum sub iugum mittis, seruire cogis, & assiduis laboribus subiectum exerces: vt nimirum terram aratro scindat, currum trahat, & quæ aliis iumentis intolerabilia sunt onera transuehat, tum ædificantibus quoque suam afferat materiam. Et tu quidem iubes, ille autem iugum subit, & hoc se astringi patitur, cornuum vsus obliuiscitur, tuámque vocem pertimescit, & quantum inter tuum & ipsius robur discrimen sit non nouit, sed animali se multũ infirmiori seruire sustinet. In tantum humani ingenij ratio corporis viribus præstãtior est. Hęc asinum, mulum, & camelum onera vehere iubet, & singuli horũ cùm iubentur, subsidendo sese submittunt, rursus verò iussi & onerati surgunt: prętercà cùm longis itineribus fessi sunt, lædentes se patiuntur, grauantibus se parent, oblatum pabulum accipiunt, & fame afflicti possessoribus suis non occlamant. Qui enim seruitutis limites vel leges sint, natura magistra di-

ματα, κερδαίνεις μὴν γὰρ ἐκείνου, τὸ μὴ μέγα φρονεῖν, ἀλλὰ τὸν κοινὸν δημιουργὸν ὑμνεῖν. ψυχαγωγῇ δὲ πάλιν, ὁρῶν μὴ ἐκεῖνον ἐμπίδας καὶ κώνωπας ἀγρεύοντα, καὶ τὰ τοιαῦτα ζωύφια, σεαυτὸν δὲ καὶ πλωτῶν τῶν ὀξυτάτων τῇ σοφίᾳ θηγανόμενον, καὶ τὸ νηκτὸν καὶ εὐκίνητον φύσιν τοῖς σοῖς μηχανήμασιν ἑλκειν ἰώμασκομένῳ, καὶ τῶν πεζῶν τὰ ἤθη τοῖς σοῖς νόμοις πειθόμενα. μὴ τοίνυν δυσχεραίνῃς, ὡς πτερῶν ἐστερημένος. εἴληχας γὰρ σοφίαν εὐκινήτου σοι τὴν εὐπτέρου φύσιν ἐργαζομένην. ἔχεις γὰρ νοῦν, πλωτῶν ἁπάντων, μᾶλλον δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀνέμων ὀξύτερον. ἔνθα γὰρ αἴνυσι, ἐκεῖσε καὶ διανήχεται. καὶ σὺ πρὸς σώματι καθηρμένος, καὶ τῇ γῇ προσδεδεμένος, οὐρανόν τε θεῖ πολεῖ, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ κάλλη, καὶ τὸν οὐρανὸν εὐφραίνει, καὶ τὰ ὑπὲρ ἐκεῖνον φαντάζεται, καὶ τὴν οἰκουμένην περινοστεῖ, καὶ ἔθνεσι μυρίοις συζῇ, καὶ τοῖς πόρρωθεν οὖσι τῶν φίλων προσδιαλέγεται. τί τοίνυν ἀλγύνεις καὶ αἰτιᾷ τῶν ὁρωμένων πτερῶν ἡ φύσις, τοιαῦτα πτερὰ νοητὰ κεκτημένον οὕτω ῥᾳδίως τῶν εὐπτέρων θεωμένα; οὐ πεζὸν ἔχεις τὸ σῶμα, ἀλλὰ τοῖς ἀεροπόροις ὄρνισι τῇ σοφίᾳ ὑπερίεις. ταύτῃ συνεργῷ κεχρημένος, ταῦρον ἰσχυὶ καὶ κέρασιν ὡπλισμένον εὐκόλως ζυγὸν ἄγεις, καὶ δουλεύειν ἀναγκάζεις, καὶ πόνοις διηνεκέσιν ὑποβάλλεις, ἄρουρα τέμνειν, ἅμαξαν σύρειν, καὶ τοῖς ἀνθρώποις τῶν κτηνῶν ἀδηφάγα μεταφέρειν, οἰκοδόμοις μετακομίζειν τὰς ὕλας. καὶ σὺ μὲν κελεύεις, ὁ δὲ τὸν ζυγὸν ὑπέρχεται, καὶ τῆς ζεύγλης ἀνέχεται, καὶ τῆς τῶν κεράτων ὑπολαμβάνεται χρείας, καὶ τὴν σὴν διερμηνεύει φωνὴν, καὶ τῆς ἰσχύος τὸ μέγεθος οὐκ ὀκνίζεται, ἀλλὰ ταῦ λίαν ἀνθρωποειδοῦς ζώου δουλεύειν ἀνέχεται. τοσοῦτον ῥώμης σωμάτων ἀμείνων ὁ λόγος. ἔστι γὰρ ὄνου καὶ ἡμιόνου καὶ κάμηλον ἀνθυποφορεῖν κελεύειν, καὶ καθίζεται μὲν ὑποπιεζόμενον τῶν εἰρημένων ἕκαστον, ἀνίσταται δὲ κελευόμενον καὶ τοῖς φορτίοις βαρυνόμενον. καὶ τὴν μακρᾶς ὁδοιπορίας τυγχάνουσαν, ἀνέχεται τῶν ἀλγυνόντων, καὶ τοῖς βαρυτάτοις πείθεται, καὶ προσφερόμενον μὲν δέχεται τὴν χλόην, λιμῷ δὲ πιεζόμενον, οὐ καταβοᾷ τῶν κεκτημένων. τίς γὰρ ὁ τῆς δουλείας ὅρος, ἢ δὲ τῆς φύσεως

ἔμαθε. Διὰ τοῦτο καὶ μόνη τῶν κηδεμόνων ἡ φωνὴ σὲ τὰ λίαν ἰσχυρὰ τῶν ζώων δεδίττεται. σὺ δὲ τὸν τῆς κτίσεως ἅπασης δεσπότου καταφρονεῖς, καὶ λαμβάνων ἐκ τῆς τῶν ἀλόγων εἰκόνος ἀφορμὴν ὠφελείας, οὐδὲ θέλεις ὑποζάπεσθαι τῷ ζυγῷ, σὲ ἱκετεύειν αὐτὸν, οὐδὲ φέρειν ἀπάκτως τῆς ἀρετῆς τὰ φορτία. ταῦτα γάρ σοι ὁ δεσπότης ἐπέθηκεν. ἀλλὰ σκιρτᾷς, σὲ τυραννεῖς, σὲ φεύγεις τὸν ζυγὸν ὡς ἀπειρόζυγος μόχος, σὲ οὐκ ἀνέχῃ τῶν χαλινῶν, ἀλλὰ τούτοις ἀπορρήγνυσι, διαπετεύεις καὶ φέρῃ κατ' ἀκρημνῶν, σὲ τὸν ἔμφυτον ἰωϊόχον καταισύρεις. ὅσοι δὲ τιμῶ καλῶ τούτῳ δουλείᾳ ἠγάπησαν, σὲ τῷ δεσποτικῷ θερμῶς σὲ γνησίως ἐτρώθησαν ἔρωτι, πολλῷ σὲ ἀπὸ τῶν ἀλόγων εἴληφαν τιμῶν ὠφέλειαν. διὸ σὲ ἐν ψαλμοῖς δι' ἑνὸς βοῶσιν ἅπαντες, κτηνώδης ἐγὼ μὲν ὧδέ σοι, καγὼ διὰ παντὸς μετὰ σοῦ. τῷ γὰρ κτηνῇ ὧδε πλησίος ἠγωνιῶν σοί φησιν ἕπομαι, οὐ πολυπραγμονῶν εἰς ποίαν ἄγῃς ὁδὸν, οὐδὲ περιεργαζόμενος τούτης ὁ τραχὺ σὲ μακρὸν σὲ ὀπίπονον, οὐδὲ δυσχεραίνω τούτης ὁ στενὸν καὶ τροσάντες σὲ ἀμφίκρημνον. πέπεικα γὰρ ἐμαυτὸν, ὡς ἀγαθὸς ὢν, ἀγαθῶς ὁδηγήσῃς. τούτου χάριν ἐν τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἐξεταστικός τις εἰμὶ, σὲ λογικὸς, σὲ κρίνειν ὁ δέον ὀπίσαμαι, τὸ φεύγειν ὁ λυποῦν οἶδα σαφῶς. σοῦ δὲ ἄγοντος, ἐρρῶσθαι φήσας ἐκείνῳ τῷ λογικῷ, τῷ κτηνώδει μιμοῦμαι ὁ ὑπειθές, σὲ τοῖς ἄλλοις ὢν λογικὸς, κτηνώδης γίνομαι ὧδέ σοί. Διατοῦτο τῆς σῆς οὐ χωρίζομαι συνουσίας, ἀλλὰ διαπαντός εἰμι μετὰ σοῦ. ὅπῃ τοῖς σοῖς ἴχνεσιν ἕπομαι, τῷ τῷ χαλινῷ πείθομαι, σὲ ὡς ἂν ἄγῃς ἄγομαι, εἰτ' διὰ λείας, εἰτ' διὰ τραχείας, εἰτ' διὰ στενῆς, εἰτ' διὰ πλατείας μὲ ξεναγῇς. θαῤῥῶ γάρ σου τῇ σοφίᾳ, πιστεύω τῇ ἀγαθότητι. οἶδα γὰρ ὅ ἐστι τοῦτο καλόν τε σὲ ἀγαθὸν, ὅπερ ἂν αὐτὸς ἐθελήσῃς. τοσούτῳ οἱ κερδαίνειν εἰδότες τῷ ἐκ τῆς ἀλόγου φύσεως ἔχουσιν ὠφέλειαν. ὁρῶν τῷ σὺ τοιαυτοῦ πειθόμενά σοι τὰ ἀλόγων τὰ γένη, πείθου κἀμοὶ δούλᾳ σοι τούτων πεποιηκότι. αὐτὸς σοι τοὺς ἵππων ὑπέταξε τὰς ἀγέλας, τῷ γαυ-

dicerunt. Hanc itaque ob cauſam ſola dominorum vox animalium fortiſſima terret. Tu verò totius naturæ dominum contemnis, & cùm ex brutorum imagine tui commodi adeóque ſalutis occaſionem percipias, tamen nec Domino ſubiici, & illi ſupplex fieri dignaris, virtutis onera decenter ſuſtinens, (hæc enim Dominus tibi ferenda impoſuit) ſed calcitras, & tyrannidem ſpiras, & iugum inſtar indomiti vituli fugis, nec frenum pateris, ſed hoc etiã confracto fugâ emicas, & per præcipitia ruẽs, innatum tibi aurigam & rectorem diſtrahis & laceras. Quotquot verò honeſtiſſimam hanc ſeruitutem amauerunt, & herili hoc amore, feruido & generoſo, vulnerati ſunt, plurimum vtilitatis ab ipſis quoque brutis animantibus perceperunt. Quapropter in pſalmis per vnius vocem omnes illi exclamant: *Vt iumentum factus ſum apud te, & ego ſemper tecum.* Pſalm. 72. Iumento enim, quod ab alio regitur, inquit, ſimilis te ſequor, minimè curioſus in quam me viam perducas, nec etiam quàm illa vel breuis, vel longa, vel laborioſa ſit, curioſiùs percunctor, nec illius anguſtias, arduum aſcenſum & præcipitia iniquiùs fero. Nam mihi à meipſo perſuaſum eſt, te, cùm bonus ſis, viæ quoque ducem fore optimum. Idcircò in aliis quidem omnibus inquiſitor quiſpiam & rationalis rerum iudex ſum, & quod opus eſt diiudicare noui, tum quod aduerſum mihi nocet, palam effugere ſcio: cùm verò tu ducis, rationis iudicio longum valere dicens, iumenti morigeram & obediẽtem naturã imitor, & qui aliis rationalis ſum, inſtar iumenti coram te conſiſto. Quapropter à tua conuerſatione non ſeparor, ſed ſemper tecum ſum: quoniam tuis veſtigiis inſiſto, fræno obſequor, & vtcumque duxeris me, duci patior, ſiue per planam, ſiue per aſperam, ſiue per anguſtam, ſiue per latam viam me velis ingredi. Tuæ enim ſapientiæ confido, bonitati credo. Quodcumque enim tu volueris, idipſum reuera & honeſtum & bonum eſſe noui. Tantam, inquam, ex brutis quoque vtilitatem capiunt, qui illam percipere vel lucrari nouerunt. Tu itaque, cùm animaliũ genera tibi parere videas, illi parere ſtude, qui hæc tuo imperio ſubiecta tibi ſeruire fecit. Idem ille equorum armenta tibi ſubdidit, & cùm ferocien-

tem equum nactus es, qui ſeſſorem admittere nondum nouit, mox arte domitum commodiorem reddis, audaciam eximis, ſaltuum inſolentiam reprimis, & ſublime illud & arrogans collum inſtar arcus deflectis, vt facies terram verſus deſpiciat: prætereà greſſus numerum ac modum, vngularúmque concinnam tranſpoſitionem, & curtendi cùm opus eſt celeritatem edoces, eum denique, qui armentis aſſuetus fuerat, cicurem reddis, & vt manus tuæ imperium ferat, vocique obtemperet, perſuades. Hinc eſt quòd flagelli ictus patitur, qui & robore & celeritate te multum ſuperat. Minas tuas fert & metuit, & iis ipſis quæ facit, ſeruitutem fatetur. Idem venante te tecum venatur, pugnantem te adiuuat, & in hoſtes vi & impetu fertur. Vbi verò fuga tibi conſulere volueris, mox & ipſe timore perculſus audaces animos ponit, conuerſus fugam arripit, téque ingenti curſus celeritate è perſequentium manibus liberat. Prætereà, ſi vel contra hoſtilis aciei frontem ruere iubeatur, immorigerum ſe nequaquam exhibet, nec etiam ſi fugam illi iniungas, quicquam obloquitur, ſed inceſſoris ſui legem, vnicum agnoſcit ſalutis terminum. Porrò quid equum, aſinum, & camelum commemoro? Iam enim & elephas, terreſtrium animalium longè maximum, qui promuſcidis viribus ingentes quoque arbores radicitùs euellere poteſt, tibi parere dignatur, nec robur ſuum quantum ſit expendit, nec vires animo conſiderat, nec vaſtam hanc immanem corporis molem perſpicit, qua colles etiam imitari videtur, ſed tuum imperium volens ſuſtinet. Et tu quidem, (te ſiquidem naturam voco,) inſidens agenda præcipis, ille verò quod iuſſiſti exequitur: ac ſi ſpectaculi mercedem à ſpectatoribus acceperit, eamdem tibi promuſcide forcipis loco vtens porrigit. Idem belligeranti ſuum auxilium præſtat, & humeris ac tergo plurimos ſagittarios ſuſcipiens facit, vt hoſtes quaſi è turri aliqua ſagittis petere liceat, & eorumdē phalanges aggreſſus, eas facilè terret ac perrumpit, armatóſque diſſipat. Non igitur doleat tibi, quòd corpore paruo præditus es: quin potiùs quanta huic animalia ſeruire dignentur cōſidera, eúmque qui hæc tuo imperio

A εἰδῆται τὸν ἵππον λαμβάνων, καὶ φέρειν ὑπιβάτην σὸν ὑπομένων, τῇ τέχνῃ μεταρυθμίζεις, τῶν τε ἅλμασιν ἐλυθρεγῆς, τὰ τε σκιρτήματα παύεις, καὶ τὸν εἰς ὕψος τεταμένον αὐχένα, καμπυλοφδῶς ἐπικάμπτῃς, καὶ κάτω νεύειν τὸ θρασυνόμενον τὸ πρόσωπον, καὶ ῥυθμὸν διδάσκεις βαδίσματος, καὶ ὁπλῶν μεταθεσιν σύμμετρον, καὶ δρόμον ὀξὺν ὅταν δέῃ, καὶ χλεγήν τὸν ἀγελαῖον ποιεῖς, καὶ τῆς σῆς ἀνέχεσθαι φωνῆς καὶ χλεγὸς ἀναπείθῃς. ἀνέχεταί σου καὶ μαστίγων ὁ πολλῷ σου κρείττων καὶ ῥώμῃ καὶ τάχει. φέρει σου τὰς ἀπειλὰς, καὶ δέδιε, καὶ δι' ὧν δρᾷ τὴν δουλείαν ὁμολογεῖ. οὗτος οἱ καὶ θηρῶντι συνθηρεύει, καὶ πολεμοῦντι συναγωνίζεται, καὶ τῇ τῶν ἀντιπάλων μὴ ῥύμης χωρεῖ. κἂν φυγὴν ἐθελήσῃς, δῆλον μεταβάλλει ὁ θράσος, καὶ τρέπεται, καὶ φυγὴ, καὶ σοὶ τάχει φερόμενος, τῶν διωκόντων ἐλυθρεγεῖ. καὶ οὔτε τῇ μετώπου φάλαγγος ὁρμᾶν κελευόμενος ἀπειθεῖ, οὔτε δραπετεύειν ὑπιβατόμενος αἰτιᾶται. ἀλλ' ἕνα οἶδεν ὅρον σωτηρίας, τὸν ὑπιβάτου τὸν νόμον. καὶ τί λέγω ἵππον, καὶ ὄνον, καὶ κάμηλον; ἤδη γάρ σοι καὶ ἐλέφας, τῶν χερσαίων ζώων τὸ μέγιστον, ὑπακούειν ἐθέλει, ὁ τὰ μέγιστα τῶν δένδρων ἀναστᾶσαι ῥόῤῥιζα τῇ προβοσκίδι δυνάμενος. καὶ οὐ λογίζεται τὴν ἰσχύν, οὐκ ἀθυμεῖται τὴν ῥώμην, οὐχ ὁρᾷ τὸν ὄγκον τοῦ σώματος, ὃς γηλόφους ἁπαντας τῷ μεγέθει μιμεῖται· ἀλλὰ τῆς σῆς δεσποτείας ἀνέχεται. καὶ σὺ μὲν καθήμενος ἐπιτάττεις, σὲ γὰρ καλῶ τὴν φύσιν, ὁ δὲ ποιεῖ τὸ κελευόμενον. κἂν τὸν μισθὸν δὲ τῆς θηρείας παρὰ τῶν θεωμένων δέξηται, οἱ τοῦτον τῇ προβοσκίδι οἷόν τινι λαβίδι κεχρημένος ὀρέγει. τοῦτο οἱ καὶ πολεμοῦντι συναγωνίζεται, καὶ πολλοὺς τοξότας ὑπὲρ τοῦ νώτου δεχόμενον, οἷς ἀπὸ ὤμων πύργου βάλλειν τοὺς ἐναντίους παρασκευάζει, καὶ τὰς φάλαγγιν ὑπιὼν, διαῤῥήγνυσι ῥᾳδίως, καὶ τοὺς ὁπλίτας σκεδάννυσι. μὴ τοίνυν δυσχεραίνῃς μικρὸν ἔχων τὸ σῶμα, ἀλλὰ σκόπησον ἡλίκα τούτῳ ζῶα δουλεύειν ἀνέχεται, καὶ τὸν ὑποτάξαντα προθύμως ἀνὺ-

ἀνύμνησον, & δι' αὐτὸ δὲ τοῦτο χάριν ὁμολό-
γησον τῷ ποιητῇ. τὸ γὰρ ψυχικῆς σου προ-
θύμους σωτηρίας, μέγα σοι λίαν οὐ προσετέ-
θηκε σῶμα, ἵνα μὴ κατ' ἄμφω πλεονεκτῇς, εἰς
τὸν διαβολικὸν ἀλαζονείαν ἐκπέσῃς. εἰ γὰρ
& μικροῦ σου τοῦ σώματος ὄντος, μέμνηας
& λυπᾶς κατὰ τοῦ κτίσματος, τί ἂν οὐκ ἂν ἔ-
δρασας, εἰ & τοῦτο ὃ μέγεθος ἔλαβες; νυνὶ
δὲ, τὸ μικρὸν βραχύτης διδάσκει σε σωφρονεῖν, καὶ
γνωρίζειν τὸν ποιητὴν, τῷ δὲ λόγῳ ὃ δῶρον,
ὃ βραχὺ παραμυθεῖται τὸ σώματος. διὰ τούτου γὰρ ἀγὰς & φέρεις τῶν ἀλόγων τὴν φύ-
σιν, τὰ ποίμνια, τὰ ἀγέλας, τὰ συφόρβια, τὰς
ἵππων ἀγέλας, καμήλους νομάδας
ἀχθοφορούσας, τὸ μικτὸν τῶν ὀρνέων καὶ ἡμιό-
νων φύσιν. καὶ τὰ μὲν εἰς βοσκὴν σοι παρέκειται,
καὶ πολυτελῆ σοι ποιεῖ τὴν τράπεζαν, καὶ πάν-
τοδαπήν σοι παρασκευάζεται τὴν χλιδὴν, καὶ
πάντοιων ἐδεσμάτων χορηγεῖ σοι τὰς ὕλας·
τὰ δὲ, σιτηρεῖ καὶ ξυλοφορεῖ, καὶ τῶν ἄλλων
ἀναγκαίων μεταδημίζει τὰς χρείας. κυνῶν οἱ
μὲν, σωθηράσιν, οἱ δὲ συμποιμένοισιν, οἱ
δὲ φύλακες γίνονται τῆς οἰκίας. τῇ τούτων
ἀγρυπνίᾳ θαρροῦντες οἱ ποιμένες, ὕπνου με-
ταλαγχάνουσι· τούτοις ἔχοντες συνεργοὺς,
ὀλίγοι πολλὰ νέμειν ἀνέχονται προβατα.
προχειρότερον γὰρ, οὐ μόνον τῶν δεσποτῶν,
ἀλλὰ & τῶν προβάτων ἀνέχονται, & τῶν ποι-
μένων ὑπὲρ μαχόμενοι, καὶ τοῖς λύκοις διαμάχο-
νται προθύμως, & πιτρωσκόμενοι φεύγειν
ἀλυνὰς οὐκ ἀνέχονται, τῇ δὲ ὑλακῇ τοὺς
ποιμένας εἰς βοήθειαν καλοῦσι. & ταῦτα
ὁ κύων δρᾷ, οὐκ ἔχων λόγον διδάσκαλον, ἀλ-
λὰ φυσικῇ τινι πλεονεξίᾳ κεκοσμημένος. ὃν
ἰχνεύσας θήρας ὑπὸ τοῦ κυνηγέτου κελευό-
μενος, & τῶν ὀσμῶν ἀντιλαμβάνεται, & ταύ-
ταις οἷς ἴχνεσί τισι κατ' ἀκρίβειαν ἕπόμενος,
οὐ πρότερον ἀφίσταται, ἕως οὗ εὕρῃ τὸ
θήραμα· εὑρὼν δὲ, & τοῖς ὀδοῦσι & τοῖς
ὄνυξι δήσας, οὐ μεταλαμβάνει τῆς θήρας,
ἀλλὰ σῶον φυλάττει τῷ πέμψαντι, καὶ ἀλο-
γίᾳ δουλεύων, γνωρίζει τὴν δεσποτείαν, καὶ
οὐκ ἀνέχεται σωθῆναί τι τῷ κεκτη-
μένῳ ὃ θήραμα. εἰ δὲ & μεῖζον εὕρει θηρίον,
& τὸν οἰκεῖον ἐχθρὸν ἰχνεύων, οἷς σύαγρον, ἢ ἄρκτον, ἢ τι τῶν τοιούτων, φυλάττε-
ται μὲν τῶν χαυλιοδόντων τὴν πρόσβολὴν,

A subiecit, alacri & prompto animo ce-
lebra, ac per hoc ipsum gratitudinem
tuo factori testare. Animæ enim tuæ
saluti prospiciens, nequaquam magno
vastóque corpore te onerare voluit: ne
videlicet vtraque parte præstantior
existens in diabolicam insolẽtiam pro-
labereris. Cùm enim paruo hoc cor-
pusculo præditus, insanire & contra
creatorem furere soleas, quid non fa-
cturus esses, si & hoc vastum & magnũ
accepisses? Nunc verò parua hæc &
mediocris statura te sapere, & factorẽ
agnoscere docet: ratio autem diuini-
tùs concessa corporis exilitatem sola-
B tur. Per hanc enim omnem brutorum
animalium naturam ducis & regis,
ouium, caprarum, & porcorum gre-
ges, equorum armenta, camelos pas-
centes simul, & onerarios, & mixtam
vel auium vel mulorum naturam. Quo-
rum aliqua quidem in escam tibi pro-
posita sunt, mensámque tibi lautiorem
reddunt, & omniuariam voluptatem
exhibent, dum variis eduliis materiã
suppeditant: alia verò frumentis & li-
gnis vehendis destinantur, & aliorum
quæ necessaria sunt vsum explent. In-
ter canes quidem, alij venantibus au-
C xilio sunt, alij simul pascunt, alij
domus custodiam seruant, & horum
vigiliis confisi pastores somno securo
fruuntur, & eisdem auxiliaribus vsi
pauciores multis ouibus pascendis suf-
ficiunt. Nec enim pro dominis modò,
verùm etiam pro ipsis ouibus periclita-
ri solent, pro pastoribus pugnant, &
cum lupis fortiter dimicant. imò nec
vulnerati etiam ignaua fuga sibi con-
sulere volunt: quin potiùs latratu pa-
stores in auxilium vocant. Et hæc ca-
nis facit, non ratione aut sermone ma-
gistro vtens, sed hoc ceu naturali pri-
uilegio præditus. Idem feram inuesti-
D gare à venatore iussus, odores percipit,
& his ceu vestigiis quibusdam studiosè
insistens, non antè desistit, quàm feram
inuenerit. Inuentam verò dentibus &
vnguibus constringit, nec captam de-
uorat, sed integram ei, à quo emissus
est, conseruat: atque licèt ratione de-
stitutus sit, dominum tamen agnoscit,
nec in captã ferã participandã se cum
domino suo ingerere conatur. Quòd
si verò maiorem feram inuenerit, quæ
illius vires longè superet, vtpote aprum
aut vrsum, aut aliam huiusmodi, exer-
torum dentium ictus studiosè cauet,

pugnat autem fortissimè: atque dorso assiduè inhians, feram tutò retinere tentat, & vehementi sua dimicatione fugiendi copiam illi non permittit. Hanc enim assiduo incursu circumquaque fatigãs, & in orbem exercens, in vno & eodẽ loco permanere, & venatoris aduentum expectare cogit. Hic tandẽ superueniens, arte fabricatorum auxilio vsus, feram celeriter & facilè comprehendit. Neque hîc mihi aliquis ex eorũ qui contradicere solent numero, rabiosas canes, & calcitrantes asinos, vel mordaces camelos, tauróque cornupetas, in medium productos obiiciat. Pauciſſimi enim ex tanto numero hisce vitiis laborãt, & ne id quidem sine magna aliqua necessitate fieri consueuit. Hoc enim argumento intelligere licet, quòd horum natura, non voluntariè per se, sed creatoris sui nutibus obtemperans, tibi subiacet. Et quæ tuo imperio repugnant, vtpote camelus mordax, cornupeta taurus, & quæcumque alia his similia sunt, manifestissimum eius rei testimonium exhibent. Similiter enim omnia illa tuum dominium effugerent, nisi diuina lege impedirentur. Vnde illorum rebellio iusti ordinis & legitimæ constitutionis auctor est, & horum saltus insolentiores tuos illos saltus compescunt, túque illorum exercitatus ferocia, & tyrannidem vitare, & dominum tuum agnoscere discis. Eandem ob causam feras quoque & belluas atque serpentum genera rerum opifex condidit, vt tuum illum iuueniliter insolescentem, & audacem animum ad virtutem erudiret, ac ferarum terrore te diuini auxilij indigum faceret. Horum enim timor ac metus tibi imminens, téque assiduo dolore pungens ac stimulans, ad preces excitare solet, & auxiliatoris opem atque auxilium implorare cogit. Cùm verò auxilium petere iubet necessitas, tũ quoque colere & obseruare illũ satagis, qui auxiliũ ferre potest, & eidem assidere cogeris, vt insidiantium damna effugias. Tum enim animo in altum respiciens vindicem quæris, ab iis quæ lædunt, liberari cupiens. Vnde timor hic tibi ducis loco est, quo ducente ad Deum peruenis. Ne verò indesinenter & assiduè hoc timore perculsus, vitam tristitia & doloribus plenam ageres, eadem hæc longiori abs te spatio remouit. Venenata enim antris quibusdam

A μάχεται δὲ καρτερῶς· καὶ δὲ τῶν νώτων συνεχῶς μεταβαίνων, πειρᾶται κατέχειν σὺν ἀσφαλείᾳ τὸ θήραμα, καὶ τῇ σφοδρᾷ ἀμαμάχῃ φύγην οὐκ ἐᾷ. τῇ γὰρ συνεχεῖ περισκοπῇ μεταστρέφεσθαι συνεχῶς τὸ θηρίον ἀναγκάζων, μόνον καὶ χώραν ποιεῖ, καὶ τὸν θηρευτὴν ἀναμένει. Εἶτα ἐκεῖνος ἐπελθών, τοῖς ἀπὸ τῆς τέχνης ὅπλοις συνεργοῖς κεχειρημένος, ῥᾳστῶς μάλα καὶ ῥᾳδίως λαμβάνει τὸ θήραμα. Καὶ μή μοι τις τῶν δυσκόλων εἰς ἀντιλογίας, τοὺς λυττῶντας κύνας ἐκεῖθεν εἰς μέσον ἀγαγέτω, καὶ τοὺς λακτίζοντας ὄνους, καὶ τὰς δακνούσας καμήλους, καὶ τοὺς κερατίζοντας ταύρους. ὀλίγα γὰρ ἐκ πολλῶν τούτοις προσπίπτει τοῖς πάθεσι, καὶ λίαν ἀναγκαίως. γνωρίζῃς γὰρ ἀφ' οὗτου, ὡς οὐκ αὐτόματός σοι ἡ τούτων ὑποκειται φύσις, ἀλλὰ τοῖς τοῦ ποιητοῦ νεύμασι πειθομένη. καὶ μαρτυρεῖ τὰ τῆς σῆς ἡγεμονίας ἀφιωῶντα, καὶ μηλος δάκνουσα, καὶ ταῦρος κερατῶν, καὶ ὅσα τοιαῦτα. πολὺ γὰρ ἂν ὁμοίως τὴν σὴν διέφυγε δεσποτείαν, εἰ μὴ ὁ θεῖος ἐκώλυε νόμος. ὥστε ἡ τούτων ἀταξία τὴν σὴν ταξίας σοι γίνεται παιδαγωγός, καὶ τὰ τούτων σκιρτήματα, τὰ σὰ παύει σκιρτήματα, καὶ τυραννούμενος ὑπὸ τούτων, μανθάνεις μὴ τυραννεῖν, ἀλλὰ τὸν δεσπότην γνωρίζειν. τούτου χάριν καὶ θηρας ἀγελείους, καὶ ἑρπετῶν ὁ ποιητὴς ἐδημιούργησε γένη, ὅπως σου τὸ νεανικὸν καὶ θρασὺ παιδαγωγήσῃ πρὸς ἀρετὴν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν θηρίων, εἰς χρείαν σε καταστήσῃ τῆς θείας ἐπικουρίας. ὁ γὰρ τούτων δέος ἐπικείμενον, καὶ νύττον σε διὰ νεκῶς, καὶ κεντοῦν, εἰς προσευχὴν διεγείρει, καὶ καλεῖν εἰς συμμαχίαν τὸν ἐπίκουρον ἀναγκάζει. αἰτεῖν δὲ τὴν ἐπικουρίαν ὑπὸ τῆς χρείας κελευόμενος, πρεσβύτην ἀπροσδόκητος τὸν ἐπαμυνοῦντα δυνάμενον προσεδρεύειν ἀναγκάζῃ, ἵνα τῶν ἐπιβουλῶν ἀφύγῃς τὴν λώβην. ἀνανεύσῃς γὰρ, καὶ ζητεῖς τὰ κηδεμόνα, τῶν λυποιούντων τὴν ἀπαλλαγὴν ἐπιποθῶν. καὶ γίνεταί σοι ὄντως ὁ φόβος παιδαγωγὸς πρὸς θεόν. ἵνα δὲ μὴ διὰ νεκῶς τῷ δεῖ τούτῳ βαλλόμενος, λυπηρὸν βιώσῃς ζωὴν, πόρρω σου ταῦτα κατῴκισε. τῶν μὲν γὰρ ἰοβόλων τὴν φύσιν χρεμμοῖς ὕσιν

ἐξκατέκρυψε, καὶ τ ὑπὸ γῆν καταδύσεσιν A abſcondit, & in ſubterraneis cauernis
ἐνδιαιτᾶσθαι πεποίηκεν, οὐκ ὀπτῆρέ-ψας αὐ-
τοῖς ἀδεῶς κτ τῶν ἀνθρώπων χωρεῖν, ἀλ-
λὰ κρύπτεσθαι μὲν ἀεὶ, φαίνεσθαι δὲ ὀλιγά-
κις κελεύσας, καὶ φαινόμενα φεύγειν τῶν ἀν-
θρώπων τὴν ὄψιν, καθάπερ πινὰς δεσποτῶν,
νομοθετήσας, λωβᾶσθαι δὲ μάλα ὀλίγοις καὶ
ὀλιγάκις, οὐκ ἄρχοντα μάχης, ἀλλ' ἀμυνό-
μενα. οὐδὲ γὰρ ἂν ἐδείσαμέν, εἰ πάντελῶς ἀ-
πείρατος αὐτῶν ἡ ἡμετέρα φύσις μεμένηκε.
τ δὲ τετραπόδων θηρίων τὰ μὲν λόχμας οἰ-
κεῖν, καὶ ῥαχίας, καὶ χώρους αὐτοδάλεις, καὶ B
πάντελῶς ἀνθρώπων ἐρήμους, ὁ τῶν πάντων
προστάξε κηδεμών. εἰς νομὴν δὲ αὐτοῖς, καὶ
εἰς ἀπόλαυσιν τὴν νύκτα. ἔθου γάρ φησι σκό-
τος, καὶ ἐγένετο νύξ· ἐν αὐτῇ διελεύσεται πάν-
τα τὰ θηρία τοῦ δρυμοῦ. σκύμνοι ὠρυόμενοι
τοῦ ἁρπάσαι, καὶ ζητῆσαι παρὰ τοῦ θεοῦ βρῶ-
σιν αὐτοῖς. ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος, καὶ συνήχθη-
σαν, καὶ εἰς τὰς μάνδρας αὐτῶν κοιτασθή-
σονται. ἐξελεύσεται ἄνθρωπος ἐπὶ τὸ ἔργον
αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέ-
ρας. εἶτα θαυμάσας τὴν θείαν οἰκονομίαν
ὁ προφήτης βοᾷ· ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα C
σου κύριε, πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Οτι δὲ
μετὰ τὴν τῆς ἁμαρτίας παρεισδυσιν, καὶ πολ-
λὰ τὸν τῶν ἀνθρώπων ἠρνήσατο δεσποτείαν,
πάλαι δὲ ὑπέκειτο, καὶ τὴν δουλείαν ἠπίσα-
το, μαρτυρεῖ μοι Αδάμ ὁ ἡγεμὼν, ἅπασι
τοῖς προσηκόντως θέλουσι, καὶ μήτε δείσας, μή-
τε φυγὼν, μήτε βλαβεὶς τινὰ παρὰ τούτων
δεξάμενος. μαρτυρεῖ δὲ καὶ ὁ δεύτερος τῶν
ἀνθρώπων φύλαρχος, ὁ πάντος τοῦ γένους
σπορεύς, ὁ μακάριος Νῶε, οὐ μόνον τῶν ἡμέ-
ρων ζώων, ἀλλὰ καὶ τῶν λίαν ἀγριωτάτων
νομεὺς ἐν τῇ κιβωτῷ γενόμενος, καὶ ἐνιαυτὸν
ὅλον καὶ ταῦτα κἀκεῖνα κατ' αὐτὸ ποι- D
μαίνας, καὶ τὰ φρυκτὰ συμφαγεῖν ἀνα-
γκάσας. καὶ μαρτυρεῖ σῶος καὶ ἄρτιος
φυλαχθεὶς ὁ τῶν καθαρῶν ἀριθμός. μαρτυ-
ρεῖ δὲ καὶ ὁ μέγας Δανιὴλ, λέουσι μὲν βοΐνη
παραδοθεὶς, καταπλήξας δὲ αὐτοὺς τῇ τῆς
ἀρετῆς ἀστραπῇ, καὶ τῷ τῆς θείας εἰκόνος
χαρακτῆρι λίαν ἐκθαμβώσας. ὅπερ γὰρ
εἶδον ἐν τῇ εἰκόνι τ ἀρχετύπου μιμήμα
λίαν ἀκραιφνὲς πεφυλαγμένον, ὡμολό-
γησαν τῷ δουλείᾳ, καὶ τῷ θηριωδίαν ἀπέ-

abſcondit, & in ſubterraneis cauernis vitam tranſigere iuſſit, nequaquam illis liberum faciens, vt audacter & omni metu poſito homines inuadant, ſed ſemper occultari, & rarò admodum cõparere, viſáque hominum conſpectum (vtpote dominorum ſuorum) fugere voluit, legémque illis ſtatuit, vt pauciſſimos & non niſi rarò lædant, idque dum non ipſa pugnam exoriuntur, ſed laceſſita contra hoſtes ſeſe defendunt. Nec enim aliquis horum timor vnquam nos affeciſſet, ſi illorum vires humana natura nunquam fuiſſet experta. Quadrupedum verò generi ſyluas & cautes & antris plena loca ab hominum conſuetudine remotiſſima, ſummus ille omnium gubernator ad inhabitandum decreuit. Ad paſtum verò certum illis tempus diſtribuit, noctem videlicet. *Poſuiſti enim*, inquit Pſal 103.
Scriptura, *tenebras, & facta eſt nox: in ipſa pertranſibunt omnes feræ ſyluestres. Catuli leonum rugientes vt rapiant, & quærant à Deo eſcam ſibi. Ortus eſt Sol, & congregati ſunt, & in cubilibus ſuis collocabuntur. Exibit homo ad opus ſuum, & ad operationem ſuam vſque ad veſperam.* Deinde hanc Dei diſpenſationem admiratus propheta exclamat: *Quàm magnificata ſunt opera tua Domine, omnia feciſti in ſapientia.* Quòd verò poſt peccati ingreſſum, hæc quoque hominũ imperium reiecerint, anteà verò ſubiecta fuerint, & ſeruitutẽ agnouerint, Adam humani generis conditor abundè teſtatur, qui omnibus nomina indidit, nec timore illorum perculſus, nec fugam arripiens, nec aliquo ab illis nocumento læſus eſt. Teſtatur idem ſecundus ille hominum generis princeps, totius humani generis ſcintilla & fomes, beatus ſcilicet Noë, qui non mitium modò, verumetiam ferociſſimorum animali ũ paſtor in arca fuit, & per integrum anni ſpatium tam hæc quàm illa vno in loco paſcens, carniuora herbarum pabulo veſci coëgit. Teſtatur idipſum ſaluus & integer cuſtoditus mundorum animantium numerus. Teſtimonium quoque nobis fert magnus ille Daniel, qui leonibus in eſcam appoſitus, ipſos virtutis fulgore perterruit, & diuinæ imaginis charactere perculit. Poſtquàm enim in imagine archetypi exemplum valdè ſyncerum & integrum conſpexere, ſeruitutis ius confeſſi ſunt, & ferociam omnem de-

posuerunt, Adamum illum se videre putantes, qui ante peccatum nomina ipsis imposuerat. Simile item Paulo Apostolo contigit. Cùm enim hic lignorum fasciculum accensæ pyræ alimenti loco inferret, & aëris rigorem ignis auxilio temperaret, in lignis delitescens vipera, ignem quidem vtpote sibi noxium fugit, Apostoli verò manum corripuit, tanquam illum vltura, à quo perdenda fuerat: vbi verò leuem mollémque peccati naturam non inuenit, quin potiùs in fortem & infractam virtutis armaturam impegit, illico resiliit instar iaculi, quod in solidum quippiam emissum ad eiaculantem resilire solet: in pyram autem ardentem abiit, quasi temeritatis pœnam à seipsa exigens, quòd videlicet domini sui manum furore suo impetiisset. Feræ ergo loris, ferulis, & pædagogicis castigationibus similes videntur. Hæ enim ab iis qui iam perfecti sunt, & puerilẽ ætatem transierunt, facilè contemnuntur: iis verò qui mente adhuc paruuli sunt, cum primis necessariæ & vtiles existunt. Et quemadmodum *iusto* iuxta diuini Apostoli sententiam *non est lex posita, iniustis verò & immorigeris, impiis & peccatoribus, impuris & profanis, parricidis, & horum similibus:* ita feræ instar castigationis alicuius hominibus impositæ sunt, quæ eos quidem qui ad peccandum proni sunt, timore percellit, & tetritat, à virtutis autem alumnis tanquam ludus quispiam contemnitur. Quapropter cùm hinc quoque Dei erga te curam deprehenderis, & omniuariam eius prouidentiam cognoris, desine tandem, ô amice, calumniari, & laudes dignas benefactori persoluito. Quomodo enim non absurdum fuerit, literatorem quidem, qui ad tempus pueros cędit, & ferula ignauiæ torporem excutiens, loris firmam literarum memoriam infigit, collaudare, & medico gratias agere, non modò cùm cibum potúmque laboranti præbet, verumetiam cùm secat, vrit, & morbo sese hostiliter opponit, ne ille auctus vlteriùs serpat, prohibens: Deum verò, qui vberiore sapientia & diligentiori cura animarum saluti prospicit, & bonorum largitione flagrorúmq; metu virtutis elementa nos edocet, ac malitiæ morbum radicitùs euellit, solidámque animæ salutem operatur, blasphemiis ac conuiciis proscindere? Prohibe

ἡγεῖτο, καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐκεῖνον ὁρᾶν ὑπελάμβανον, τὰ πρὸ τῆς ἁμαρτίας τοῖς πράγμασιν ἐπιθέντα. οὕτω τοι μακαρίου Παύλου τὸν ξύλων τε φάκελον ἐφίῃ προσφέροντος τῇ πυρᾷ, καὶ ὃ τῶν ἀέρος χρυμῶδες κεραννύντος τῇ τοῦ πυρὸς ἐπικουρίᾳ, ὁ τοῖς ξύλοις ἐγκεκρυμμένος ἔχις, ἐφυγε μὲν ὃ πῦρ ὡς ὀλέθριον, ἥψατο δὲ τῆς ἀποστολικῆς χειρὸς, ὡσπερ ἀμυνόμενος ὑφ' ὧν ἔπαθε πείσεσθαι· οὐχ εὑρὼν δὲ τῆς ἁμαρτίας τὸ χαλεπὸν καὶ ἰσχυρὸν, ἀλλὰ τῆς ἀρετῆς τὸ στεγανὸν ὅπλον καὶ ἀῤῥαγὲς, ἀπεπήδησε μὲν θαυμάσας, οἷόν τι βέλος κατ' αὐτιτύπων ἀκοντισθὲν, καὶ πρὸς τὸν ἀκοντίσαντα πάλιν ἐπανελθὸν, ἐχώρησε δὲ κατὰ τοῦ πυρᾶς, ὡσπερ δίκας τὸ τόλμης ἑαυτὸν εἰσπραττόμενος, ὅτι κατὰ δεσποτικῆς χειρὸς ἐχρήσατο τῷ θυμῷ. τὰ θηρίων τοίνυν σωφρονιστήρια πλήγαι, ἱμάσι καὶ ῥάβδοις καὶ παιδαγωγικῆς ἔοικε παιδείαις, αὗται δὲ τοῖς μὲν ἤδη τελειωθεῖσι, καὶ τῷ παιδικῷ κατεξελθοῦσιν ἡλικίαν, λίαν εἰσὶν ὑπερφρόνητοι, τοῖς δὲ νηπίοις ἔτι τοῖς φρέσι, ἀγαν εἰσὶν ἀναγκαῖαι καὶ χρήσιμοι. καθάπερ δικαίῳ νόμος οὐ κεῖται, κατὰ τὸ θεῖον ἀπόστολον, ἀνόμοις δὲ καὶ ἀνυποτάκτοις, ἀσεβέσι καὶ ἁμαρτωλοῖς, ἀνοσίοις καὶ βεβήλοις, πατραλοίαις, καὶ τοῖς τοιούτοις· οὕτω καὶ τῶν θηρίων ἡ φύσις οἷόν τις παιδεία προσκειται τοῖς ἀνθρώποις, τοῖς μὲν ὑκόλους πρὸς ἁμαρτίαν σκιρτήματος καὶ δεδιττομένη, ὑπὸ δὲ τῶν τῆς ἀρετῆς ἐραστῶν, καθάπερ τις παιδιὰ καταφρονουμένη. καὶ ἐντεῦθεν τοιγαροῦν τὸ τοῦ θεοῦ κηδεμονίαν ὑρῶν, καὶ τὴν πανσοφὸν αὐτοῦ πρόνοιαν καταμαθὼν, παῦσαι μὲ, ὦ φίλε, συκοφαντῶν, ὕμνοις δὲ τὸν εὐεργέτην ἀμείβου. πῶς μὲν γὰρ οὐκ ἄτοπον, τὸν μὲν γραμματιστὴν ἐπαινεῖν, εἰς καιρὸν μαστιγοῦντα τοὺς παῖδας, καὶ τῇ ῥάβδῳ τὸν ῥαθυμίαν ἐξελαύνοντα, καὶ τὴν ἰμάντι παγίδι τὰ στοιχεῖα ἐντιθέντα τῇ μνήμῃ, καὶ ἰατρῷ δὲ χαίρειν ὁμολογεῖν, ὃ μόνον ὅταν σπᾷ καὶ ποτὰ προσφέρῃ ᾧ κάμνοντι, ἀλλ' ἤνίκα αἱ τέμνῃ καὶ καίῃ, καὶ πολεμῇ τῇ νόσῳ, καὶ τὸν ὅπλα ὁρόσω φορᾶν ἐπέχῃ· τὸν δὲ θεὸν βλασφημεῖν, μὴ πλείονος σοφίας καὶ μείζονος ὑπομελείας τῶν ψυχῶν προμηθούμενον, καὶ τῇ χορηγίᾳ τῶν ἀγαθῶν, καὶ τοῖς δεσμοῖς τῶν μαστίγων, τάττε στοιχεῖα τῆς ἀρετῆς ἐκπαιδεύοντα, καὶ τὸν νόσον τῆς κακίας προῤῥιζοῦν ἀναιροῦντα, καὶ ἀκραιφνῆ τῆς ψυχῆς τὴν ὑγείαν προσχαριζόμενον; παῦσαι

1. Tim. 1.

τοίνυν τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι βλασφημίαν. ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν. βλέπει τὴν περί σε κηδεμονίαν, καὶ τὸν προμηθούμενον ὕμνησον, ἵνα σου ὁ ἄγνωμον περὶ τὰς χάριτας θαυμάσθω, καὶ νῦν ἐπικλύσῃ σε ταῖς ἐνεργεσίαις, καὶ τῶν ἐπηγγελμένων ἀγαθῶν ἀξιώσῃ, ὧν καὶ ἡμεῖς τύχοιμεν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

A ergo linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur blasphemiam. *Diuerte à malo, & fac bonum.* Curam quam de te habet inspice, & eum qui sua prouidentia tibi prospicit, collauda, vt tuam circa gratuita sua beneficia gratitudinem conspicatus, & nunc beneficiis te plenè affundat, & promissis bonis dignum iudicet: quæ vtinam & nos consequamur in Christo Iesu Domino nostro, cui sit gloria in æternum, Amen. Psalm. 33.

B

ΟΤΙ ΚΑΙ ΠΛΟΥΤΟΣ καὶ πενία τῷ βίῳ χρήσιμοι.

ΛΟΓΟΣ ϛ'.

ΠΟΛΛΑΚΙΣ μὲν ἤδη μετὰ τοῦ προφήτου τοῖς ἀνομοῦσιν εἶπον, μὴ ἀνομεῖτε, καὶ τοῖς ἁμαρτάνουσι, μὴ ὑψοῦτε κέρας, μὴ ἐπαίρετε εἰς ὕψος τὸ κέρας ὑμῶν, καὶ μὴ λαλῆτε κατὰ τοῦ θεοῦ ἀδικίαν, ἀκυβέρνητον καταλιπεῖν αὐτὸν φάσκοντες ὧν πεποίηκε κτίσιν. ἀλλὰ τοῖς λίαν ἀγνώμοσιν, οὔτε οὐρανοὶ πείθουσι διηγούμενοι κατὰ τὸν προφήτην τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ, οὔτε ἥλιος ἐκπορευόμενος ἐκ παστοῦ αὐτοῦ ὡς νυμφίος, καὶ τῶν τερμάτων ἐφικνούμενος καὶ λαμπρότητι καὶ θερμότητι, οὔτε σελήνη ἀλλοιουμένη, καὶ τὰ μέτρα τοῦ χρόνου τεκταινομένη, οὔτε ἀστέρες ἀνίσχοντες καὶ δυόμενοι, καὶ τοῖς μὲν τῆς θαλάττης ξεναγοῦντες ὀδίτας, τοῖς δὲ γηπόνοις διεγείροντες εἰς ἀμητὸν καὶ σπερμάτων καταβολήν, οὐχ ὥραν ἀμφοδαί, οὐ τροπῶν μεταβολαί, οὐ νεφῶν ὠδῖνες ὄμβρων καὶ καταλλήλοι, οὐ γῆς καὶ θαλάττης ὁμόνοια, οὐ ποταμῶν ῥεύματα, οὐ πηγῶν νάματα, οὐ καρπῶν ἀφθονία, οὐ ζώων ποικιλία καὶ χρεία, οὐ σώματος δημιουργία λογικῷ πρέπουσα, οὐ ψυχῆς ἀθανασία καὶ σοφία τὸ σῶμα κυβερνῶσα, οὐ τέχναι πανταδαπαὶ καὶ μυρίαι, οὐ τὰ ἀναγκαῖα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ πρὸς τῆς χρείας περιζουσαι, οὔτ' ἄλλα ὅσα ὁ μεγαλόδωρος τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων ὁσημέραι προσφέρει. ἀλλὰ καὶ τούτων ἀπάντων ἀπολαύοντες, λυπῶσι καὶ μεμήνασι, καὶ τὴν πολλὴν

C

D

QVOD DIVITIAE ET paupertas humanæ vitæ vtiles sint.

ORATIO VI.

SÆPE quidem iam cum Propheta iniquis dixi: *Nolite iniquè agere*, & delinquẽtibus, *Nolite exaltare cornu, nolite extollere in altum cornu vestrum, & nolite loqui aduersus Deum iniquitatem.* Dum videlicet mũdum hunc, quem ille condidit, omni gubernatore destitutum ab ipso deseri dicitis. Sed ingratis hominibus nec cæli persuadere possunt, qui Dei gloriam enarrant, nec Sol, qui ceu sponsus è thalamo suo egreditur, & ad terminos suos splendore simul atque calore penetrat: nec Luna, quæ alternis suis figuris radiat, & temporis spatia metitur: nec stellarum ortus & occasus, quæ nauigantibus itineris duces sunt, & agricolas ad messem & sementem faciendam excitant: non, inquam, mouent hos anni partium vicissitudines, non solstitiorum mutationes, non tempestiui & alterni nubium partus, non terræ marisq; concordia, non fluuiorum fluxus, non fontium latices, nõ fructuum vberrimus prouentus, non animaliũ varietas & commodus vsus, non rationi conueniens corporis huius fabrica, non animæ immortalitas & sapientia corpus totum gubernans, non artes variæ simul & infinitæ, quæ non necessaria modò, sed & ea quæ à necessario vsu remota & aliena sunt, suppeditant, nec vlla alia munera, quæcumque magnificus ille largitor hominũ generi quotidie confert. Sed cùm omnibus hisce fruantur, furunt tamen & insaniũt, & sedulam hanc assiduam- Psal. 14. Psalm. 18.

que Dei curam negligentiæ titulo infamant, & diuitias ac paupertatem nobis obiiciendo, vitæ inæqualitatem accusant. Agedum ergo, summum illum Dominum, nauis huius, mundi videlicet, sapientissimum gubernatorum in sermonis auxilium assumentes, obiectionibus & argumentis illorum obuiam eamus, & oppositas nobis rationes dissoluamus, tum accusationem, quæ abipsis contexta est, aranææ telam esse demonstremus. Cur, inquiunt, qui hominum pessimi sunt diuitiis abundant, & infinitis vndique bonis affluũt, secundis ventis vitæ huius nauigationem absoluunt, & diuitiarum abundantiam iniquitatis viaticum recipiunt? Diuitiarum quippe affluentia auaritiæ faci materiam ministrat, & malitia, si opes adiutrices nacta fuerit, ingentem flammam incendit, dúmque voluntati vires accedunt, malum reddunt intolerabile: virtutis autem cultores in paupertate viuunt, ærumnis miserè iactantur, necessariorum quoq; penuria laborant, squallent, sordent, in terram deprimuntur, aliorum petulantiæ subiacent, conuitiis lacerantur, & infinitas molestias sustinent. Quapropter hoc primò illos interrogabimus, quémnam felicitatis finem ipsi statuãt. Quòd si diuitias dixerint, mox mendacium illorum arguemus. Quo pacto enim felicitatis auctor erit diuitiarum thesaurus, qui, vt ipsi aiunt, iniquitatis adiutor est? Si enim propter hunc mali supercilia attollunt, buccas inflant, & equis ac curribus vecti forum superbè ingrediuntur, in tantum alios præ se contemnentes, quantum ipsos prorsus despicere conuenit: si denique propter hunc iniquè agunt, defraudant, aliena sibi vendicant, ad se non pertinentia concupiscunt, quæ sunt proximi auferunt, in aliorum bonis voluptuantur, ex pauperum ærumnis negotiantur, & hæc omnia diuitiarum ope & auxilio faciunt, quo pacto felicitatis finem & beatitudinis materiã diuitias esse dicemus? Quòd si verò virtutem bonorum pulcherrimum, optimúmque dixerint, & huius amatorem flagrantissimum, atque cultorem diligentem, in summo bonorum fastigio constitutum esse fatentur, cur diuitias admirantur, & diuites beatos nominant? Nam ex diametro inter se pugnant opum abundantia, & virtutis

Ἀλλ' ὀπτιμέλειαν ἀμέλειάν φασιν ὀνομάζοντες, καὶ τὸν πλοῦτον ἡμῖν καὶ τὴν πενίαν εἰς μέσον προβάλλονται, καὶ τῆς ἀνωμαλίας τοῦ βίου κατηγοροῦσι. Φέρε τοίνυν, τὸν σοφὸν ἡνίοντα τῆς οἰκουμένης τὸ σκάφος ὀπίκουρον τοῦ λόγου λαβόντες, τοῖστε προβλήμασιν ἀπαντήσωμεν, καὶ τὰς αὐτίθετος ἀφανίσωμεν, καὶ τὴν ὑπ' αὐτῶν πλεκομένην κατηγορίαν, ἰσὸν ἀράχνης ἀποφήσωμεν. Τί δήποτέ φασι, πλουτοῦσι μὲν τῶν ἀνθρώπων οἱ πονηρότατοι, καὶ μυρίοις πόθεν ἀγαθοῖς περιῤῥέονται, καὶ ἐξ οὐρίων τὸν βίον ὁδεύουσι, καὶ λαμβάνουσιν ἀδικίας ἐφόδιον τοῦ πλούτου τὰ ῥεύματα; ὕλη γὰρ ἡ ἀπορία γίνεται τῆς τῆς πλεονεξίας φλογὸς, καὶ συνεργὸν τὸν πλοῦτον ἡ πονηρία λαμβάνουσα, μέγιστον ἀνάπτει πυρσὸν, καὶ ἡ δυνάμις τῇ βουλήσει προσγινομένη, ἀφόρητον ποιεῖ τὸ κακόν· οἱ δὲ τῆς ἀρετῆς φροντίσαι, πενίᾳ συζῶσι, καὶ ἐν δυσκλείαις καλαπτωροῦσι, καὶ αὐτῶν τῶν ἀναγκαίων ἀπορίζονται, ἀχθοῦσι, ῥυπῶσιν, εἰς γῆν κεκύφασι, προπηλακίζονται, μυρία ὅσα ὑπομένουσιν ἀλγεινά. Ἀκολούθως πρῶτον αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν, τίνα ὅρον εὐδαιμονίας εἶναί φασι. καὶ εἰ μὲν τὸν πλοῦτον φαῖεν, παραυτίκα τὸ ψεῦδος αὐτῶν διελέγξομεν. πῶς γὰρ εὐδαιμονίας δημιουργὸς ὁ τῆς ἀδικίας, ὡς ἔφασαν, συνεργός; εἰ γὰρ ἀφ' ἑαυτοῦ οἱ πονηροὶ συζῶντες τὰς ὀφρῦς ἀναστοῦσι, καὶ τὰς γναθοὺς φυσῶσι, καὶ ἐφ' ἵππων καὶ ὀχημάτων φερόμενοι, σφόδρα τὴν ἀγορὰν, τοσοῦτον τοῖς ἄλλοις ὑπερφρονοῦντες, ὅσον αὐτοὺς ὑπερορᾶσθαι προσήκει· ἀδικοῦσι, πλεονεκτοῦσι, τὰ ἀλλότρια σφετερίζονται, τῶν οὐ προσηκόντων ἐφίενται, τὰ τῶν πέλας ἁρπαγῶσι, τοῖς ἀλλοτρίοις ἀγαθοῖς ἐντρυφῶσι, τὰς τῶν πενήτων ἐμπορικὰς συμφορὰς, καὶ ταῦτα δρῶσι, τῇ δυνάμει τοῦ πλούτου χρώμενοι συνεργῷ, πῶς ὁ πλοῦτος ὅρος εὐδαιμονίας, καὶ δυκλείας ὑπόθεσις; εἰ δὲ τὴν ἀρετὴν φαῖεν τῶν ἀγαθῶν τὸ κάλλιστον, καὶ τὸν ταύτης ἔρωτα ἐρασθῆναι, καὶ σπουδαῖον ἐργάτην, ἐν τῇ ἀκροτάτῃ τῶν ἀγαθῶν εἶναι λέγοιεν χορυφῇ, τί δήποτε πρὸς τὸν πλοῦτον ἀποβλέποιεν, καὶ τοὺς πλουτοῦντας ζηλωτοὺς ἀποκαλοῦσιν; ἐναντία γὰρ ἐν ἀφθόνου χρημάτων ἀπορία, καὶ ἀρετῆς

κατορθωμάτων ἀφθονία. Ἐξεπάσωμεν δὲ, A egregiè gestorũ supellex. Porrò com-
κοινῇ ποιούμενοι ζήτησιν, ὑπακούσαντες λα- munem hîc quæstionem excutientes,
βόντες τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, ὁποῖα auxiliante nobis veritatis luce, inqui-
τῆς ἀρετῆς τὰ εἴδη, καὶ πῶς ἄν τινι ramus quotnam sint virtutis species, &
ῥᾳδίως ἡ τούτων κτῆσις παραγένοιτο. οὐκοῦν quo pacto illarum possessio alicui faci-
ἀρετῇ μὲν ὀνομάζομεν, φρόνησιν, lè contingere possit. Quapropter vir-
σωφροσύνην, ἀνδρίαν, δικαιοσύνην, καὶ tutis nomine definimus, Prudentiam,
τὰ ἀπὸ τούτων γινώμενα, ἢ ἐν τούτοις Temperantiam, Fortitudinem, Iusti-
περιεχόμενα τῆς φιλοσοφίας μόρια. ἐξε- tiam, & quæ ex his nascũtur, aut in his
τάσωμεν τοίνυν, τί δηλοῖ τῶν εἰρη- continentur philosophiæ partes. In-
μένων ἕκαστον, καὶ ὁποίαν ἔχει δύναμιν, ἢ quiramus igitur quidnam singula hæc
ἑρμηνείαν, ἢ δύναμιν. Οὐκοῦν φρόνησις significent, quis item illorum sensus,
μέν ἐστι τὸ ἐν ἡμῖν λογικοῦ ἡ ἐγρήγορσις, quæ sit interpretatio aut vis. Pruden- B
ὥσπερ ἀμέλει καὶ μεθύσου καὶ ἀφροσύνη tia sanè est rationis qua præditi sumus
πάλιν, ἡ τούτου μέθη ἐκ τῶν παθῶν πίπτου- vigilantia: quemadmodum videlicet
μένη, καὶ οἷόν τις νεφέλη γινομένη, καὶ συ- desipientia, vel imprudentia, eiusdem
σκιάζουσα, καὶ ὑπαποδύσασα, καὶ σκυ- est ebrietas, quæ ex affectibus genita, &
θρωπάζουσα αὐτὸν ὀκνεῖ ἐᾶσαι τὸ δέον. τὸ λογικοῦ quasi in nubem quandam condensata,
τοίνυν ὑγιαίνοντος ἡ ὑγεία φρόνησις ὀνομάζεται. rationem obscurat, eámque quod illi
Καὶ σωφροσύνην δὲ πάλιν προσαγορεύομεν, τὴν τῶν παθῶν ἐλευθερίαν. σῶον opus est videre non permittit. Vnde
γὰρ πάλιν καὶ ἄρτιον τοῦ λογικοῦ τὸ φρό- eiusdem sanitas prudentia nominari
νημα κεκτημένου, χαλᾷ μὲν τὰ πάθη, καὶ consueuit. Temperantiam verò ab af-
ὑποῤῥεῖ, καὶ σκεδάννυται, καὶ τὸ φλεγ- fectibus liberam rationis constitutio- C
μαῖνον αὐτῶν ἀμαλύνεται, φέρεται δὲ εὐτάκτως nem dicimus. Cùm enim huius sen-
ἐπὶ τὰ ἄμεινον ὁ ἰδιόκτητος νοῦς. τὴν sus saluus & integer est, affectus quidẽ
τῶν παθῶν τοίνυν εὐταξίαν, καὶ τὸν ἰδιόκτητον remissi languescunt, diffluunt & dissi-
τοῦ νοῦ τοίνυν ὑγείαν, σωφροσύνην ὀνομάζομεν. pantur, ac quod in illis feruore tumet
Ἀνδρίαν δὲ καλοῦμεν, τὴν δικαίαν τοῦ θυ- dissoluitur, mens autem hominis gu-
μοειδοῦς κίνησιν· ὥσπερ αὖ πάλιν θρασύτη- bernatrix conuenienter equis suis in-
τα, τὴν ἀδίκου τε καὶ ἄτακτον. Δικαιοσύ- uehitur. Iustam ergo affectuum con-
νην δὲ, τὴν ὀρθὴν τῆς ψυχῆς ἡγεμονίαν, stitutionem, & gubernatricis mentis
καὶ τῶν ὑποκόων παθῶν τὴν συμμετρίαν. vel rationis incolumitatem, Tempe-
τοῦ γὰρ ἐπιθυμητικοῦ καὶ θυμοειδοῦς ἡ πρὸς rantiam vocamus. Fortitudinem verò
τὸ λογικὸν ἁρμονία, καὶ ἡ πρὸς ἄλληλα dicimus, iustum illum indignationis
ὑπακοή, τὴν τῆς δικαιοσύνης ἡμῖν πραγ- aut iræ motum: quemadmodum è cõ-
ματεύεται κτῆσιν. Ἐπειδὴ τοίνυν ἅπερ τε D tra eiusdem motus, si iniustus & inor-
τὰ τῆς ἀρετῆς μόρια μεμαθήκαμεν, καὶ dinatus fuerit, audacia dicitur. Iusti-
ποῖόν ἕκαστον ἔννοιαν ἔχει καὶ δύναμιν, φέ- tiam autem appellamus, legitimum re-
ρε πάλιν ζητήσωμεν, πῶς ταῦτα τὸν βου- ctúmque animæ imperium, & conue-
λόμενον δυνατὸν κατορθῶσαι, πλούτῳ nientem affectuum, qui huic subiecti
χρώμενον συνεργῷ, ἢ τὴν πενίαν ὑπακού- sunt, constitutionem. Concupiscen-
οντα εἰς τὴν κτῆσιν λαμβάνοντα. Ἀλλ' ὁ tiæ enim & animositatis vel iræ cum ra-
μὲν πλοῦτος, πολλοὺς ἔχων θορύβους, καὶ φρον- tione consensus, & mutuum iustúmq;
τίδας πολυτρόπους, καὶ πειρωμένων εἰ- inter hæc temperamentum, iustitiæ
δῶν μυρία, ἐπίβουλός ἐστιν, ἀλλ' οὐκ ὑπήκοος thesaurum vel opes nobis perficiunt.
ἀρετῆς. πῶς γὰρ ἄν τις κατορθώσειε σω- Quoniam igitur quænam virtutis par-
tes sint, quis item singularum sensus
sit aut vis, didicimus, agedum nunc
illud quoque excutiamus, qua ratione
aut via, si quis volet, has rectè assequi
possit, si vel diuitiis vtatur adiutrici-
bus, vel si paupertatem sibi auxi-
liantem habeat. Atqui diuitię quidem,
quæ multas turbas & curas habent om-
niuarias, tum infinitas quoque fluctuũ
& tempestatum species, virtutis insi-
diatrices & hostes sunt, non auxiliares
socij. Quomodo enim temperantiam

consequatur, qui ventri assiduè inser-
uit, & compotationibus intabescit, &
conuiuia instruit, lectis item & mensis
occupatus, pistores, popinatores, fartores & cupediarios, vina odorata, phialas, calices, & varia poculorum genera, & obsoniorum varios apparatus animo suo circumfert, merum auidè bibit, ventrémque plus quàm natura ferre possit onerat? Qui denique rationis scintillam extinguit, affectuũ verò pyram hac materia magis incendit? atque immodicum & intemperans voluptatis studium quàm maximè inflammans, iram per ea, quæ illius feruori seruiunt, exacuit, & rationem hominis gubernatricem affectuũ seruitio subiicit, eámque quæ domina facta est, ventris famulã reddit: & eam quæ hominis principatũ à conditore accepit, ad mancipiorum cupiditates detrahit, principẽ subditis captiuum tradit, aurigam equis distrahendum præbet, facítque vt gubernator clauum non amplius tenere, nec nauim totam regere possit, sed affectuum procellis, quæ nauim per præceps abripiunt, & fluctibus mergunt, permittat? Qui igitur talis fuerit, non prudentiæ modò expers, verùm etiam omniuariis intemperantiæ vitiis est addictus. Neque tantùm fortitudine spoliatus, sed & ab inimicis affectibus in seruitutem redactus est, non modò fortitudine priuatus, sed & ab hostilibus affectibus est mancipatus. De iustitia verò quid hîc dicere attinet, cùm & ipsi aduersarij fateantur, eum qui vt multa possideat concupiscit, iniustũ & iustũ discrimen non velle agnoscere? Qui enim tales sunt, iis inordinata, infinita, & indiscreta sunt omnia. Quòd ergo qui diuitiarum auxilio vtuntur, virtutem difficulter consequi possint, vel contentiosissimis quibusuis ex iis quæ modò dicta sunt perdiscere licet. Paupertatem verò philosophiæ adiutricem esse, & non aliter quenquam perfectam virtutem consequi posse, mox discemus. Primo enim necessariorum penuria affectus rationi subiici cogit, & illos nec intumescere, nec menti gubernatrici & dominæ recalcitrare permittit, quod delicatis & ventri seruientibus plerumque contingit. Deinde anima, cum superfluis liberata oneribus, & à curis externis expedita, quiete & tranquillitate summa fruitur, in seipsam respiciens, propriã suam

A φορτίων διὰ τοῦτο ἀκωλύτως γαστριζόμενος, καὶ συμποσίοις προσκείμενος, καὶ συοῖπα κατασκευάζων, καὶ σιτάδοι καὶ τραπέζης ἀναστρεφόμενος, καὶ σιτοποιοῖς, καὶ ὀψοποιοῖς, καὶ ποπάνων δημιουργοῖς, καὶ οἴνοις ἀνθοσμίας, καὶ φιάλας, καὶ κύλικας, καὶ ἐκπωμάτων εἴδη πάντοδαπὰ, καὶ ὄψων ποικιλίαν ἐν τῇ ὀψωνίᾳ περιφέρων, καὶ χαυδὸν τὸν ἄκρατον πίνων, καὶ πρὸς τοῦτο τὴν γαστέρα φορτίζων; καὶ τοῦ μὲν λογικοῦ τὴν ἀπυθῆ καὶ καταφλεγμένην, αὔξων δὲ τῇ ὕλῃ τῶν παθῶν τὸν πυρὰν; καὶ τὸ μὲν ἀκόλαστον ἡδονὴν ὅτι πλείστην ἐξαπῶν,

B τὸ δὲ θυμοῦ καὶ τῶν ἀφροσυνούτων εἰς ἀκμὴν παροξύνων, καὶ δοῦλον τοῦ παθῶν τὸ ἡγεμόνα ποιῶν, καὶ τῆς γαστρὸς ὑπηρέτην τὸ δεσπότην ἐργαζόμενος, καὶ εἰς ἀνθρωποδώδη καταύρων ὀπὴν θυμίας τὸ τοῦ ζώου τὴν ἡγεμονίαν παρὰ τὸ πεποιηκότος δέξάμενον, καὶ αἰχμάλωτον παραδιδοὺς τοῖς ὑπηκόοις τὸ ἄρχοντα, καὶ καταύρεας τοῦ ἰωλοχον παρὰ τοὺς ἵππων παρασκευάζων, καὶ τὴν κυβερνήτην τοῦ οἰάκων οὐκ ἐπὶ ἔχειν, ἀλλὰ πᾶσι τὸ σκάφος ἰθύνειν, ἀλλὰ πᾶσι τῶν παθῶν πελαγίαις ἀνιδόναι βαπτίζουσας τὸ σκάφος, καὶ αὐτὸ ὑποβρύχιον ἐργαζομέ-

C νας; οὕτω καὶ ὁ τοιοῦτος οὐ μόνον φρονήσεως ἄμοιρος, ἀλλὰ καὶ πάντοδαπῆς ἀκολασίας περισκέλμενος, οὐ μόνον ἀνδρίας γεγυμνωμένος, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν πολεμίων παθῶν ἀνδραποδισμένος. Περὶ μὲν δικαιοσύνης τί δεῖ καὶ λέγειν, καὶ αὐτῶν τῶν ἀπλεγόντων συνομολογούντων, ὡς ὁ τὸ πλείονος ἐφιέμενος κτήσεως, ἀδίκου καὶ δικαίας διαφορᾶς οὐκ ἐθέλει γνωρίζειν, ἀλλὰ τοῖς τοιούτοις ἄπακτα, ἀόριστα, ἀδιάκριτα πάντα. Ὅτι μὲν οὖν οὐ ῥᾴδιον πλούτῳ συνεργῷ κεχρημένους κατορθῶσαι τὴν ἀρετὴν, καὶ τοῖς λίαν ἐνιστικοῖς ῥᾴδιον οὐκ ἂν εἰρημένων

D καταμαθεῖν. ὅτι δὲ ἡ πενία φιλοσοφίας ἐστὶ συνεργὸς, καὶ οὐδεὶ ἂν ἄλλως τις τὸ τελεωτάτην κατορθώσειν ἀρετὴν, αὐτίκα μαθησόμεθα. πρῶτον μὲν γὰρ τῶν ἀναγκαίων ἡ ἀσθενὴς ὑποκλίνεσθαι τῷ λογικῷ τὰ πάθη καταναγκάζει, καὶ φλεγμαίνειν οὐκ ἐᾷ, καὶ κατὰ τοῦ ἰωλόχου σκιρτᾶν, ὃ τοῖς τρυφῶσι καὶ γαστριζομένοις συμβαίνει. ἔπειτα, ἡ ψυχὴ τῶν περιττῶν φορτίων ἀπαλλαττομένη, καὶ τῶν ἔξωθεν θορύβων ἐλευθέρα τυγχάνουσα, καὶ ἡσυχίας ἀπάσης καὶ γαλήνης ἀπολαύουσα, εἰς ἑαυτὴν γενομένη, τό, τε οἰκεῖον

ἀξίωμα καθορᾷ, καὶ τῶν ὑπηκόων παθῶν τὴν A dignitatem contemplatur, & subditorum sibi affectuum seruitutẽ agnoscit: tum etiam imperium tenens, subditis moderationis & ordinis leges præscribit, & vtriusque, tam iræ quàm cupiditatis, rebellionem alternis earumdem vicibus punit & reprimit. Et nunc quidem iræ affectu intumescente concupiscentiam excitat, & illius vehementiam huius mollitia dissoluit: nunc verò, mutato & translato puniendi officio, iræ affectu aduersus hanc vtitur, & flagello vehementiorem concupiscentiæ motum coërcet. Rursus autem labores quoque rationi ad affectuũ moderationem subseruiunt. Inopiæ enim necessitas ad laborum studia excitat, & necessariorum penuria labores exhibet: laborum verò ærumna affectus tabefaciens, & materiã illorum consumens, eos intumescere non permittit. Quid ergo ingratus esse pergis, cùm paupertatem iustis coniũctam esse vides, & virtutis instrumentum conuitiis laceras? perinde faciens, ac si quis thronos, & gradus, & lectos, ianuas itẽ & omnem ædificiorum elegantiam collaudet, fabri autem & architecti instrumenta vituperet, & securi, terebro, aliísque, quorum opera omnis illa structura conficitur, conuitia ingerat. Porrò quòd virtus per paupertatem faciliùs quàm per diuitias acquiri & cõparari possit, ipsi etiam impietatis alumni testantur. Testantur idem quotquot apud Græcos sapientiæ cultores fuerunt, & naturæ lege vsi sunt. Per paupertatem enim omnes isti moralem virtutem comparauerunt, ídque cùm diuina oracula non audierint, quæ palàm clamant: *Si quis non renunciat omnibus quæ possidet, non potest meus esse discipulus.* Luc. 14. Ad doctrinam tamen & eruditionem natura ipsis suffecit. Diuina quippe Lex non nouas traditiones affert, sed naturæ leges in memoriam reuocat, & naturæ scripturas, quas temporis diuturnitas hominum negligentia corrupit, naturæ conditor per præcones suos rescribit. Cùm ergo Socrates, Diogenes, Anaxarchus, & qui horum fuerunt similes, moralis virtutis desiderio moti, opes suas quas possidebant reiecerint, & paupertate ad præstantissimã virtutis possessionem adiutrice vsi sint, ídque cùm circa veritatem doctrinæ cæci fuerint, & regnum cælorum non expectarint, nec

δουλείαν γνωρίζῃ. ἐν τῇ ἡγεμονίας ἐχομένη, νομοθετεῖ τοῖς ὑπηκόοις τὴν σύταξίαν, καὶ κολάζῃ δι' ἀλλήλων ἀμφοτέρων τὴν ἀπαξίαν. καὶ νῦν μὲν ἐπανίσησι τὸν ὀπτυμίδη φλεγμαίνοντι τῷ θυμῷ, καὶ σοῦτονον τῇ ἑαυτῆς μαλακότητι ἀμαλύῃ· νῦν δὲ μεταθῆσι καὶ ἑαυτῆς τὴν τῆς ὠμοείας οἰκονομίαν, καὶ τῇ μάσιγι τὸ θυμοῦ συσέλλει ἑαυτῆς τὴν ὀπὶ σοῦ πορεύσω φοράν. σπουδάσει δὲ πάλιν τῷ λογισμῷ πρὸς τὴν τῶν παθῶν σύταξίαν οἱ πόνοι· ἡ γὰρ τῆς ἐνδείας ἀνάγκη, πρὸς φιλοπονίαν ἐγείρει. καὶ τῶν μὲν ἀναγκαίων ἡ σπουδὴ προσφέρει τοὺς πόνους, ἡ δὲ τῶν πόνων παλαιπωρία, τὰ πάθη μαραίνουσα, φλεγμαίνειν οὐκ ἐᾷ, διαπνοὴν τὰς ὕλας. τί τοίνυν ἀηδιεῖς τοῖς δικαίοις τὴν πενίαν σπουδαζομένην ὁρῶν, καὶ τῆς ἀρετῆς ὄργανον διαβάλλεις; ὅμοιον ποιῶν, ὥσπερ ἂν εἴ τις θρόνους μὲν ἐπαινοίη, καὶ βάθρα, καὶ κλίνας, καὶ θύρας, καὶ οἰκοδομημάτων κόσμον, τὰ δὲ τοῦ οἰκοδόμου καὶ τέκτονος ὄργανα σκώπτοι, καὶ μέμφοιτο τὸν σκεπάρνῳ, καὶ τὸν τερέτρῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις, δι' ὧν ἐκεῖνον ἕκαστον γίνεται. Ὅτι δὲ ῥᾷον διὰ πενίας μᾶλλον, ἢ πλούτου, τὴν ἀρετὴν κατορθῶσαι, μαρτυροῦσι μὲν τῆς εὐσεβείας οἱ ἔθνιμοι, μαρτυροῦσι δὲ καὶ οἱ παρ' Ἕλλησι σοφίας ἐρασθέντες, καὶ τὸν τῆς φύσεως νόμον μόνον διδασκάλῳ χρησάμενοι. διὰ πενίας γὰρ ἅπαντες τὴν ἠθικὴν κατώρθωσαν ἀρετὴν, καὶ ταῦτα τῶν θείων οὐκ ἐπακούσαντες λογίων, τῶν ἀπὸ κῆρυξ βοώντων, ἐὰν μή τις ἀποτάξηται πᾶσι τοῖς ὑπάρχουσιν αὐτῷ, οὐ δύναται μου εἶναι μαθητής. ἀλλ' ὅμως ἤρκεσεν αὐτοῖς εἰς διδασκαλίαν ἡ φύσις. καὶ γὰρ ὁ θεῖος λόγος οὐ καινὰ προσφέρει παραδείγματα, ἀλλὰ τὰ τῆς φύσεως νόμων ἀναμιμνήσκει, καὶ ἃ διέφθειρεν ὁ χρόνος διὰ τῶν ἀθέσμων ῥᾳστώνην τῆς φύσεως γράμματα, ταῦτα ὁ τῆς φύσεως ποιητὴς διὰ τῶν οἰκείων ἀναγράφει κηρύκων. εἰ τοίνυν καὶ Σωκράτης, καὶ Διογένης, καὶ Ἀνάξαρχος, καὶ οἱ τούτοις παραπλήσιοι, τῆς ἠθικῆς ἀρετῆς τὴν κτῆσιν ποθήσαντες, τὸ πλούτου τὴν κτῆσιν ἀπώσαντο, καὶ πενίαν τὴν ἀγαθῆς κτήσεως ἔλαβον σύμβουλον, καὶ ταῦτα τυφλώττοντες περὶ τὴν τῶν δογμάτων ἀλήθειαν, καὶ βασιλείαν οὐρανῶν οὐ προσδοκῶντες, καὶ

veri illius & ſummi boni tenuerint notitiam, quid tu paupertatem accuſas, ô amice, per quam virtutis curſus facilis, & aſpera illa ac ardua via per eam incedentibus expedita & plana redditur? Hęc autem dicimus, non quòd diuitias accuſemus, vel malum malo repellere ſtudeamus, (ſi enim diuitiæ per ſe malæ dicantur, blaſphemia in illarum largitorem redundat) ſed diuitias ſimul & paupertatem, tanquam materiam quandam vel inſtrumenta, à rerũ opifice hominibus propoſita eſſe dicimus: homines verò, ceu fabros quoſdam, per hæc aut virtutis ſimulacrum effingere, aut malitiæ ſtatuam exculpere. Cæterùm per diuitias vix aliquis paucula quædam virtutis membra elegantèr exculpet: multi verò paupertate adiuti omnia ſimul fabricare poſſunt. Ne ergo paupertatẽ dicteriis proſcindamus, quæ virtutis parens eſt: nec etiam opes conuitiis laceremus, ſed eos qui his perperam abutuntur, accuſemus. Nam & ferrum hominibus datum eſt, vt ædificantibus, agricolis, & nauium fabricatoribus cooperetur, & alias humanæ vitæ artes adiuuet. Qui verò in ſe mutuò graſſantur, illud neceſſariis dumtaxat vſibus ſeruire non permittunt, ſed mutuas etiam cædes per illud perpetrant. Non tamen idcircò ferrum culpamus, ſed eorum qui hoc abutuntur, deteſtamur malitiam. Similiter vini vſus hominibus ad lætitiam, non ad deſipientiam vel inſaniam conciliandam datus eſt. Qui verò intemperantiæ ſtudent, & ebrietati intabeſcunt, lætitiæ genitorem deſipientiæ patrem faciunt. Cæterùm nos iuſtum in his calculum ferentes, eos quidem qui diuino munere abutuntur, vinoſos, ebrios, & malos nominamus: vinum ceu diuinitùs collatum munus admiramur. Idem de diuitiis harúmq; poſſeſſoribus iudiciũ feramus, & diuitias quidẽ omni culpa & crimine liberemus: illos verò, ſi quidem harum diſpenſatores iuſti fuerint, maximis præconiis ornemus: ſi autem, inuerſo rerũ ordine, ipſi diuitiis ſeruierint, illarum nimirùm iuſſa in omnibus exequendo, & omne ſeruitium malum ſubeundo, iniquitatis illos accuſemus: quòd nimirùm, cùm domini conſtituti ſint, dominium illi corruperunt, & herilem poteſtatẽ ſeruitute permutarunt. Sed dicat forſitan aliquis illorum, qui ni-

A Τὸν ἀγαθὸν ἀκριβῶς μὴ εἰδότες, τί τ' πενίας ὦ φιλότης κατηγορῆς, δι' ἣν ὑπόεργος τ' ἀρετῆς ὁ δρόμος, καὶ ἡ τραχεῖα & τεθεσπρώτης ὁδὸς ὑπτία καὶ ῥᾳδία τοῖς μύοισι γίνεται; καὶ ταῦτα φαμὲν, οὐ τ' πλούτου κατηγοροῦντες, οὔτε κακῶ τὸ κακὸν ἰώμενοι· εἰ γὰρ πονηρὸς ὁ πλοῦτος, ἡ βλασφημία κατ' τ' δεδωκότος χωρεῖ· ἀλλὰ πλοῦτον μὲν & πενίαν, οἷ ὕλας τινὰς, ἢ ὄργανα, τοῖς ἀνθρώποις τοῦτο τ' πεποικότος τεθεσπρῶσθαι φαμὲν, ἀφ' ὧν αὐτῶν τοὺς μὲν ἀνθρώπους, οἷόν τινας δημιουργοὺς, ἢ τὸ τ' ἀρετῆς ἄγαλμα ἀφαπλάττειν, ἢ τ' τ' κακίας ἐκτυποῦν ἀνδριάντα. Ἀλλὰ ἀφ' μὲν πλούτου, μόλις ἂν ὀλίγα τῆς ἀρετῆς εἰς κάλλος ἀφεγλύψε μέρια, ἀφ' ὧν πενίας, & πολλοῖς καὶ πρώτοις δημιουργεῖν ἔστι δυνατόν. μὴ τοίνυν σκώπτωμεν τ' πενίαν τ' ἀρετῆς τὴν μητέρα, μήτε μὴν τ' πλοῦτον ἀφαδῶμεν, ἀλλὰ τ' ὄχλον εἰς δέον τούτω χεχρημένων κατηγορήσωμεν. ἐπεὶ καὶ ὁ σίδηρος ἐδόθη μὲν τοῖς ἀνθρώποις, οἰκοδομίας, καὶ γεωργίας, καὶ ναυπηγίας συνεργὸς, & τ' ἄλλων τεχνῶν τ' κατ' τ' βίον ἐπίκουρος. οἱ δὲ κατ' ἀλλήλων λυττῶντες, οὐκ ἐῶσι τοῦτον μόνον τ' αἰχμὰς χρείας ὑπηρετεῖν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀλλήλων σφαγὴν δι' αὐτοῦ μηχανῶνται. οὐ μὴν ἀφ' τούτου τοῦ σιδήρου κατηγορήσωμεν, ἀλλὰ τ' κακῶς κεχρημένων τὴν πονηρίαν ἀφαιρήσωμεν. Οὕτως ἡ τοῦ οἴνου χρῆσις ἐδόθη μὲν τοῖς ἀνθρώποις εἰς εὐφροσύνην, ἀλλ' ὑ τεθαφροσύνην καρδίας· οἱ δὲ τὴν ἀμετρίαν τιμῶντες, καὶ οἰνοφλυγίᾳ τεθεστετηκότες, τὸν εὐφροσύνης γεννήτορα, τεθαφροσύνης ποιοῦσι πατέρα. ἀλλ' ἡμεῖς τῇ δικαίᾳ ψήφῳ δικάζοντες, τοὺς μὲν κακῶς τοῦ θείου δώρου χρωμένους, οἰνόφλυγας, καὶ μεθύσους, καὶ πονηροὺς ἀποκαλοῦμεν, τ' δὲ οἶνον ὡς θεόσδοτον δωρεὰν θαυμάζομεν. Οὕτω ποιήσωμεν & τοῦ πλούτου καὶ τοῖς χρωμένοις δικάζωμεν, & τ' μὲν, τ' κατηγορίας ἐξέλωμεν, τοὺς δὲ, εἰ μὴ οἰκονόμοι τούτου δίκαιοι γένοιντο, τ' μεγάλας στεφανώσωμεν εὐφημίας· εἰ δὲ τὴν τάξιν ἀμείψαντες, δοῦλοι τ' πλούτου φανεῖεν, πολλῶ & κεκλυόμενον ὁρῶντες, & πάσαν πονηρὰν ἀφορμὴν μετιόντες, τὴν πονηρίας χραφὴν κατ' αὐτῶν εἰσενέγκωμεν, ὅτι δεσπότας χρηστοηθέντες, τὴν ἡγεμονίαν διέφθειραν, καὶ τὴν δουλείαν τῆς δεσποτείας ἠλλάξαντο. Ἀλλ' ἴσως αὖτις εἴποι τὼ μό-

νον τοῖς καλῶς λεγομένοις ἀντιλέγειν ὀφείλομεν, τίνος χάριν οὐ πᾶσιν ἀνθρώποις τὸν πλοῦτον ὁ κτίστης ἐδωρήσατο, ἀλλὰ τοῖς μὲν πλοῦτον συνέζευξε, τοῖς δὲ πενίαν συνεκλήρωσε, καὶ πολλῆς ἀνωμαλίας πλήρη τὸν βίον πεποίηκεν. ὃν ἡδέως ἂν ἐροίμην, τί δήποτε τοῖς τοῦ σώματος μέλεσιν, οὐ τὸν αὐτὸν ἅπασι δέδωκεν ὁ δημιουργήσας ἐνέργειαν, ἀλλ' ὀφθαλμοῖς μὲν χρωμάτων καὶ σχημάτων διάκρισιν ἐνεχείρισεν, ἀκοαῖς δὲ φωνῶν καὶ ψόφων εἰδέναι διαφοράν, ταῖς δὲ ῥισὶν ἀτμοὺς ἀντιλαμβάνεσθαι, καὶ τοῦ ἡδέως ὄζοντος τὸν δυσώδη διακρίνειν, τῇ δὲ γλώττῃ παρασχεῖν τὰς τῶν γεύσεων ποιότητι δικάζειν, καὶ γλυκέος καὶ ὀξέος, δριμέος τε καὶ πικροῦ, καὶ πιμελώδους τὸ διάφορον εἰδέναι. καὶ τοῖς μὲν ποσὶ τὴν βαδιστικὴν δέδωκε δύναμιν, ταῖς δὲ χερσὶ τὴν πανποδαπὴν ἀπένειμεν ἐργασίαν. καὶ γαστέρα μὲν ἔφησε δοχεῖον, ἧπαρ δὲ ἔφησε καθαρτήριον, ἐγκέφαλον δὲ μυελῶν θησαυρόν, πηγὴν δὲ θερμότητος τὴν καρδίαν. καὶ ταῖς μὲν ἀρτηρίαις ἀναπέκλασε τὸ πνεῦμα, ταῖς δὲ φλέβας ἀγωγοὺς ἀπέφηνεν αἵματος, καὶ ἄλλῳ ἄλλην ἐνέργειαν ἐνέφυσε μορίῳ. καὶ μὴν ἅπαντα τὰ εἰρημένα, καὶ ὅσα σιγῶνται, εἰς ἑνὸς σώματος συντελεῖ τελειότητα· ἀλλ' ὅμως ἕκαστον καὶ ἴδιόν τι πεπίστευται, καὶ τῷ κοινῷ συντελεῖ. ὄψις μὲν γὰρ ποδηγεῖ μὲν τοὺς πόδας, καὶ τὸ λεῖον αὐτοῖς ὑποδείκνυσι, καὶ τῶν τραχυτέρων ἀποτρέπει χωρίων, φέρεται δὲ ὑπὸ ποδῶν. καὶ ἀκοὴ δὲ κτύπους δεχομένη, διεγείρει τὴν ὄψιν εἰς θεωρίαν, ἀφ' ἧς τῆς ὄψεως μανθάνει τῶν κτύπων τοὺς ποιητάς. καὶ ἵνα τῇ ἀποστολικῇ μαρτυρίᾳ τοὺς εἰρημένους βεβαιώσωμεν λόγους, οὐ δύναται ὀφθαλμὸς εἰπεῖν τῇ χειρί, χρείαν σου οὐκ ἔχω, ἢ πάλιν ἡ κεφαλὴ τοῖς ποσί, χρείαν ὑμῶν οὐκ ἔχω· ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον τὰ δοκοῦντα μέλη τοῦ σώματος ἀσθενέστερα ὑπάρχειν ἀναγκαῖα ἐστί, καὶ ἃ δοκοῦμεν ἀτιμότερα εἶναι, τούτοις περισσοτέραν ἡμῖν περιτίθεμεν. καὶ οὐδεὶς ἐδυσχέρανε πώποτε, διάφορον βλέπων ἐν τοῖς μέλεσι τὴν ἐνέργειαν, εἰ μὴ κωμῳδῶν παῖδες· ἀλλὰ καὶ τέρψει, καὶ θαυμάζεται τὸν ποιητήν, οὕτω σοφῶς ἕκαστα διακρίναντα, καὶ ἑκάστῳ τὴν ἁρμόττουσαν ἐπινείμαντα χρείαν, καὶ τὴν ἰδίαν

Nihil aliud quàm benè dictis obstrepere norunt, quamobrem non cunctis hominibus diuitias possidendas rerum conditor largitus est, sed his quidem diuitias copulauit, illis verò paupertatem quasi sorte addixit, vitámque hanc inæqualibus admodum & imparibus conditionibus repleuit. Quem & ego lubens interrogauerim, cur non omnibus corporis nostri membris vnam & eamdem vim rerum opifex indiderit: sed oculis quidem colorum & figurarũ iudicium commisit, auditum verò vocum & sonorum discrimina cognoscere voluit, nares autem vt vapores excipiant, & suauem odorem à fœtore discernant, linguam item vt gustu sapores diiudicet, dulcis & acerbi, acris & amari & pinguioris discrimen deprehendat, instituit: & pedibus quidem incessus potentiam concessit, manibus verò omniuariam operationem ceu sorte distribuit. Ventrem alimenti receptaculum, iecur verò eiusdem purgatorium, cerebrum medullarum thesaurum, caloris autem fontem cor cõstituit. Arteriis porrò spiritum inclusit, venas autẽ sanguinis canales fecit, singulis item membris diuersa operationum ingenerauit officia. Atqui omnia quæ modò dicta sunt, sed & ea quæ silentio præteriuimus, ad vnius torporis perfectam fabricã seruiunt: interim tamẽ singulis aliquid propriæ functionis cõmissum est, & in commune illud singula conferunt. Visus quidẽ pedes ducit, & viæ planitiẽ illis monstrat, & ab asperioribus locis auertit, ipse autẽ à pedibus fertur. Auditus quoque dum sonos percipit, visum ad videndum excitat, idem autem per visum sonorum auctores cognoscit. Et vt Apostolico testimonio quæ modò dicta sunt confirmemus, non potest oculus dicere manui, Non est mihi opus te: & rursum caput pedibus, Non est mihi opus vobis. imò multo potiùs quæ videntur membra corporis imbecilliora esse, necessaria sunt: & quæ putamus minùs honesta esse, his honorem vberiorem apponimus. Nec vnquam aliquis indignatur diuersam in membris operationem cernens, nisi valdè desipiat: quin potiùs Creatorem amat & admiratur, qui tam sapienter singula discreuit, & singulis commodam & idoneam alicuius officij functionem cõmisit, eámq; quæ singulis propria erat, toti corpori

1. Cor. 12.

communem fecit. Nec enim visus solus visibilium sensu fruitur, nec solus auditus sonis iuuatur, vt non solum os sapores, nec solus nasus odores, nec soli pedes incessum, nec solæ manus operationes, nec solus venter alimentum, nec solum cor calorem, nec solum cerebrum sentiendi affectionem percipit: sed peculiarem quidem & propriã vim singula habent, vsum verò & vtilitatem omnem in commune conferunt. Et hoc quidem totum corpus calore fouet, hoc totum nutrit, illud verò alium quæstum aliquem, quasi tributum, animato corpori affert. Et operationis varietas in omnia quidem corporis membra diuisa est, singula verò mutuum à se inuicem fructum percipiunt, & communis omnium vsus est. Nec auditus indignatur quòd non videt, nec oculus audiendi sensus destitutus dolet: sed singula hæc naturæ limites studiosè obseruant, & tributum, quod ab initio ipsis iniunctum est, persoluunt. Tu verò multùm indignaris, quòd non omnes homines diuitiarum vndis affluunt, & domos splendidas inhabitant, & tunicarum palliorúmque splendore corpus exornant, & equis mulisque vecti magna præcursorum & asseclarum ac famulorum turba ministeriis addicta gaudent, tum etiam auro intertextas spondas, lectúmq; mollem & fluxum, & miros obsoniorum apparatus, & varia voluptatum inuenta, ac vndique affluentes atque voluptatem incendentes delicias possident. At quo pacto aliquis temperantiã conseruet, qui tot contra ipsam hostes concitat? qui illam omnibus tam animæ quàm corporis partibus expellit? Quomodo prudentiæ habitum conquirat homo, qui tot sarcinis rationem obruit? Sed quid hîc temperantiam, iustitiam, fortitudinem, & prudentiam dicere attinet, quarum ne nomina quidem isti audire possunt? Quomodo item omnes simul diuitiarum possessione fruantur, si eiusdem conditionis & sortis fuerint? Quo pacto denique, si æquales omnes sint, & omnes opibus similiter abundent, necessariorum inopiam & vsum homines sarcient? Aut quis, si eadem cum reliquis omnibus opum abundantia instructus sit, alteri seruire volet? Quis, inquam, foco assidere, obsonia parare: quis item panes coquere, aut mola triticum contere-

A κοινὴν ποιησάμενον. οὔτε γὰρ ὄψις μόνη τῶν ὁρατῶν ἀπολαύει, οὔτε ἀκοὴ τῶν ἀκουστῶν, οὔτε στόμα τῶν χυλῶν, οὔτε ῥὶς τῶν ὀσφρήσεων, οὔτε οἱ πόδες βαδίσεως, οὔτε ἐργασίας αἱ χεῖρες, οὔτε ἐγκέφαλος ἡ γαστὴρ, οὔτε θερμότητος ἡ καρδία, οὔτε αἰσθήσεως ὁ ἐγκέφαλος· ἀλλ' ἰσάζουσιν μὲν ἕκαστον ἔχει τὴν ἐνέργειαν, τῷ δὲ κοινῷ συνεισφέρει τὴν ὠφέλειαν. καὶ τὸ μὲν, ἅπαν θερμαίνει τὸ σῶμα, τὸ δὲ, ἅπαν τρέφει· τὸ δὲ, ἄλλον τινὰ φόρον πρὸς τὴν συσφέρει τῷ ζώῳ. καὶ τὸ ποικίλον τῆς B ἐνεργείας, εἰς ἅπαντα μὲν τὰ τοῦ σώματος μεμέρισται μέλη, ἀπολαύει δὲ ἀλλήλων πάντα, καὶ γίνεται ἡ χρεία κοινή. καὶ οὔτε ἀκοὴ ἀγανακτεῖ μὴ ὁρῶσα, οὔτε ὀφθαλμὸς δυσχεραίνει τῷ μὴ ἀκούειν, ἀλλ' ἕκαστον σέβει τοὺς ὅρους τῆς φύσεως, καὶ τὴν εἰσφορὰν ἀποδίδωσιν, ἣν ἐξ ἀρχῆς φέρειν ἐτάχθη. σὺ δὲ λίαν ἀγανακτεῖς, ὅτι μὴ πάντες οἱ ἄνθρωποι τοῖς τοῦ πλούτου ῥεύμασι συνεκλύζονται, καὶ οἰκίας οἰκοῦσι λαμπρὰς, καὶ χιτώνων καὶ ἐφεστρίδων συνεφαπλοῖ κοσμοῦσι τὸ σῶμα, καὶ ἐφ' ἵππων καὶ ἡμιόνων ὀχούμενοι, πολλοὺς ἔχουσι τοὺς ἡγουμένους, καὶ ἑπομένους, καὶ θεραπόντων C ἑσμὸν ταῖς θεραπείαις ἀφθονοῦντα, καὶ κλίνας χρυσοπάστους, καὶ στρωμνὴν μαλακὴν καὶ ἁβρύνουσιν, καὶ ὀψοποιῶν μαγγανείας, καὶ ἡδονῶν ἐπινοίας, καὶ χλιδὴν πάντοθεν συσφεομένην, καὶ τὰς ἡδονὰς ἐξάπτουσιν. καὶ πῶς ἂν τις ἐκτήσατο σωφροσύνην τοσούτοις αὐτῇ πολεμίοις ἐγείρων; ἐξ ἁπάντων αὐτὴν τῆς τε ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐξελαύνων μορίων; πῶς δ' ἂν φρονήσεως ἐν ἕξει γένοιτ' ἂν ἄνθρωπος, τοσούτοις φορτίοις τὸ λογικὸν καταχωννύς; καὶ τί δεῖ λέγειν σωφροσύνην, καὶ δικαιοσύνην, καὶ ἀνδρείαν, καὶ φρόνησιν, ὧν οὐδὲ τὰς προσηγορίας ἀκούειν ἀνέχονται; πῶς ἂν ὁ πλοῦτος ὑπ' ἀπόντων ἐκτήθη, πόντων ὁμοτιμία τεθυμημένων; πῶς δ' ἂν ἰσονομίας οὔσης, καὶ χρημάτων ὁμοίως ἅπαντες εὐπορεῖν τυγχάνοντες, τὰ ἀναγκαῖα ἀπήλαυνε; ἢ τίς ἂν ὄψον κοινὸν ἠνέγκατο, τὸν αὐτὸν ἔχων πρόσοδον; τίς ἐχάρη προσεδρεύειν, καὶ ὅλα κατασκευάζειν, ὑπ' ἀναγκαζόμενος ἐνδείας; τίς ἄρτοποιὸν, ἢ μύλην τὸν σῖτον ἀλήθειν,

ἦν, ἢ διακρίνειν κοσκίνῳ τὰ ἄλευρα, A re, & farinas cribro discernere, pinsere, coquere, & ignis calorem ferre, nisi inopia & egestate cogatur, sustinebit? Quis verò boues aratores sub iugum misit, & terram nouis sulcis secuit, sementem fecit, eandémque vbi germinauit & excreuit falce demessam in aream transuexit, & à paleis separauit, quem non paupertas ad labores sustinendos compulerit? Quis porrò lapicidinis assedit vnquam, & lapidum materiam ædificiis struendis exhibuit, domúsque benè & eleganter concinnatas extruxit, nisi qui paupertate extimulatus opus facere coactus est? Quis nauticam artem? quis marinam negotiationem? quis nauticam in laboribus assiduitatem? quis textoriam? quis sutoriam? quis figulinam & ferrariam exercuit? Si enim æqualis esset opum possessio, nequaquam illa alium alij inseruire permitteret, sed inter duo hæc alterutrũ contingeret necessariò. Nam aut singulis omnes artes tenendæ & obeundæ essent, aut omnibus simul necessariorum penuria foret periclitandum. Quòd verò vnum aliquem omnes hominum artes addiscere impossibile sit, non vtique multis rationibus demonstrare opus est: nam ipsa nobis experientia locupletissimum eius rei fert testimonium. Si quis enim vel duas tãtùm simul discere instituat, vtramque perdit, cùm vtraque alteri noceat. Mẽs enim in diuersarum partium studia distracta, cùm vtramque simul apprehendere non possit, particulas quidem aliquot ex ambabus elicit, exactam verò & perfectam cognitionem nec vnius quidem assequitur. Reliquum ergo est, quòd si omnes æquali opũ abundantia donandi fuissent, eadem illa interitus causam attulissent, idémq; nobis contigisset, quod iis qui edẽdi voluptatem & appetitum nimia saturitate perdunt. Nam & illi obsoniorum assiduo esu appetitum hebetant, & hi propter opum amorem & studium, necessariorum quoque penuriã sibi ascisce concupiscunt, & diuitiis iunctum interitũ paupertati cum vita coniunctæ præferunt. Sed hos quidem delirare sinamus: nos verò hinc quoque Dei erga nos curam demonstremus, & quam ipsi inæqualitatem vocant, iucundissimæ vitæ causam, & optimæ politiæ fundamentum esse ostendamus. Demonstrabitur quippe, quòd summus ille

καὶ μάτειν, καὶ πέπειν, καὶ πυρὸς ἀνέχεσθαι φλέγοντος; τίς δ' ἂν βοῦς ἀροτῆρας ὑπὸ ζυγὸν ἤγαγε, καὶ γῆν ἀνεσύρησε, καὶ σπέρματα κατέβαλε, καὶ βλαστήσαντα καὶ ἀκμάσαντα τεμὼν, τῇ ἅλῳ παρέδωκε, καὶ τῶν ἀχύρων ἀπέκρινε, μὴ τῆς πενίας ὑπὸ τοὺς πόνους ὠθούσης; τίς δ' λιθοτομίας παρεσήρθυσε, καὶ τῶν λίθων τὰς ὕλας τὰς οἰκοδομίας παρεσήνεγκε, καὶ δι' ὅλου καλῶς συναρμόσας τὰς οἰκίας ἐτεκτήνατο, μὴ τῆς ἀνδρίας B
ναυτιλούσης, καὶ παρὰς ἐργασίαν κινούσης; τίς δ' ναυτικὴν μετελήλυθε τέχνην; τίς δὲ κυβερνητικὴν ἐμπορίαν, καὶ ναυτικὴν φιλοπονίαν; τίς ὑφαντικὴν καὶ σκυτοτομικήν; τίς κεραμευτικὴν, καὶ χαλκευτικήν; Εἰ γὰρ ἴσην ἦν τῶν χρημάτων ἡ κτῆσις, οὐκ ἦν ἄλλα ἄλλην ἑτέρῳ τὸν ἕτερον· ἀλλὰ δυοῖν θατέρου ἀνάγκη, ἢ τῶν ἀνθρώπων ἕκαστον πᾶσαν μιᾷ σπουδῇ μετιέναι τὴν περὶ τὴν χεῖρον τέχνην, ἢ ἅπαντες εἰς ταὐτὸ τῇ σπουδῇ τῶν ἀναγκαίων διεφθάρημεν. ὅτι γὰρ πάσας δυνατὸν ἕνα μετελθεῖν τέχνας τῶν ἀδυνάτων, οὐ δεῖ λόγων, μαρτυρούσης τῆς πείρας. δύο γὰρ εἴ τις ἅμα ταὐτὸ μαθεῖν ἐθελήσειεν, ἀμφοτέρας ἀπόλλυσι, θατέρας τῇ ἑτέρᾳ λυμαινομένης. εἰς ἅμφω γὰρ ἡ διάνοια μεριζομένη, καὶ ἀμφοτέρων ἐπιλαβέσθαι μὴ δυναμένη, μικρὰ μὲν ἑκατέρων ἐκμάττεται μόρια, ἀκριβῆ δὲ καὶ τελείαν οὐδὲ μιᾶς τὴν γνῶσιν εἰσδέχεται. ὑπολείπεται τοίνυν ἅπασιν πᾶσι μὲν ἐξ ἴσου πολυανθρώπῳ διαμονὴν, διὰ τὴν ἴσην τῶν χρημάτων διάθεσιν, καὶ συμβιῶναι ταὐτὸν τοῖς τῶν κόρων τῶν σίτων τὴν ἡδονὴν ἀφαιρίζουσι. καὶ γὰρ ἐκεῖνοι τῇ συνεχείᾳ τῶν ὄψων τὰς ὀρέξεις ἀμβλύνουσι· καὶ οὗτοι, διὰ τὸν τῶν χρημάτων ἔρωτα, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀνδρεῖς γίνεσθαι πεφύκασι, καὶ τὸν μετὰ χρημάτων ὄλεθρον τῆς μετὰ πενίας παρέχουσι ζωῆς. ἀλλὰ τούτοις μὲ λανθάνειν καταλείπωμεν, ἡμεῖς δὲ καὶ ἐνταῦθα τὴν τοῦ θεοῦ κηδεμονίαν ἐπιδείξωμεν, καὶ τὴν καλουμένην παρ' αὐτῶν ἀνωμαλίαν, ζωῆς εὐμήχανος ἀφορμὴν, καὶ πολιτείας ἀείσης ὑπόθεσιν ἀποφήνωμεν. ὁ γὰρ τῶν ὅλων

omnium princeps hic quoque rerum æqualitati quàm maximè consuluerit.

Primò etenim terram commune omnibus solum dedit, commune domicilium, & nutricem, & matrem, & sepulchrum: vnum item creationis principium, puluerem nempè omnium progenitorem, & cælum commune omnibus tectum extendit. Solem quoque & Lunam, vnà cum reliquis stellis, ceu communes lampadum gerulos donauit. aërem medium effudit, hunc quoque similiter cõmunem omnibus thesaurum proponens. Nec enim ex eo plus pauperioribus diuites attrahunt, sed æqualem ex hoc quoque partem paupertas sumit: quin maiorem quoque, vtpote cùm longè plures huius alumni sint, quibus corporis sensus & validiores sunt, & à superfluis illis oneribus magis liberi. Fluuij rursũ & fontes omnibus communes latices ebulliunt. Quin & corpora tam pauperibus quàm opulentis similia condidit, imò in his etiam præstantiori conditione sunt pauperes: horum quippe corpora validiora & saniora sunt. Inopia enim bonæ valetudinis mater est, vt sapientissimus medicorum dixit: tum labores & exercitia, iuxta eiusdẽ doctoris sententiam, maximum ad valetudinem tuendam momentum conferunt. Præterea animæ etiam, tam horum quàm illorum, eandem naturam obtinent. Vna & eadem fœturæ vel conceptionis origo tam his quàm illis, vnius & eiusdem generationis scopus in vtrorumque nuptiis, pares conceptionis menses. Nec enim pecuniarũ copiam tempus veretur, nec diuitias cum pudore suspicit, vt vel ante præscriptos limites fœtum emittat, aut eundem diutiùs in vtero detineat, sed simili modo tam diuitis quàm pauperis fœtus prodeunt. Dolores & hunc & illum in lucem emittunt, imò, si experientiæ fidem habes, pauperculæ partus longè facilior est, & dolores pauciores. Laborum enim consuetudo facilitatẽ parit. Quamobrem delicatioribus fœminis medici, priùs quàm pariendi tempus adueniat, laborem necessariò inserunt. Proinde simili modo imprægnantur, non autem similiter pariunt: sed illic quidem diuitiarũ fiducia solatium præbet, & maior difficultas cruciat, hic verò necessariorum penuria & natura consolatrix infirmitati succurrit. Quin

A πρότηνις ἰσότητα κἀνταῦθα φυτευόντων διῆθησεται. πρῶτον μὲν γὰρ κοινὸν ἅπασι τὸ γῆ ἔδαφος ἔδωκε, κοινὸν ἑστίαν, καὶ τροφὸν, καὶ μητέρα, καὶ τάφον, μίαν ἁπλάσεως ἀφορμὴν, τὸν χοῦν τὸν προπάτορα, κοινὸν ὄροφον τὸν οὐρανὸν ἐξέτεινεν· ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἄλλους φωστῆρας, οἷον τινὰς λαμπαδηφόρους, κοινοὺς ἐδωρήσατο· ἀέρα μέσον ἐξέχεε, κοινόν τινα καὶ τῶν πλοῦτον πᾶσιν ὁμοίως προτεθηκώς. οὔτε γὰρ ἀπὸ τῶν πλέον τῶν πενήτων οἱ πλούσιοι, ἀλλὰ τὴν ἴσην μοῖραν κἀνταῦθα ἡ πενία λαμβάνει, μᾶλλον δὲ πλείονα· πλείους γὰρ ταύτης οἱ τρόφιμοι, καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐρρωμενεστέρας ἔχοντες, καὶ τῶν περιττῶν φορτίων ἀπηλλαγμένας. ποταμοὶ καὶ πηγαὶ, χειμὼν πάλιν ἅπασιν ἀναβλύζουσι νάματα. καὶ τὰ σώματα δὲ πάλιν, ὅσα καὶ τούτοις κἀκείνοις ἐδημιούργησε· μᾶλλον δὲ κἀνταῦθα πλεονεκτοῦσιν οἱ πένητες· ἐρρωμενέστερα γὰρ τὰ τούτων. ἔνδεια γὰρ μήτηρ ὑγείας, καὶ τὸν σοφώτατον τῶν ἰατρῶν, καὶ
B πόνοι, καὶ γυμνασίαι, συνεργοὶ ὑγείας, καὶ τὸν αὐτὸν τοῦτον διδάσκαλον. καὶ αἱ ψυχαὶ δὲ καὶ τούτων κἀκείνων, τὴν αὐτὴν φύσιν αὐτῶν ἔχουσι. μία κινήσεως ἀφορμὴ καὶ τούτοις κἀκείνοις, μιᾶς δημιουργίας ὁ γάμος ὑπόθεσις, ἴσοι τῆς κινήσεως οἱ μῆνες. οὐ γὰρ αἰδεῖται τὴν χρημάτων τιμὴν ὁ χρόνος, οὐδὲ ἀνέχεται, τὸν πλοῦτον αἰσχυνόμενος, πρὸ τῶν κειμένων ὅρων προπέμψαι ὁ
C βρέφος, ἢ πλείονα χρόνον ἐγκαθεῖρξαι τῇ μήτρᾳ· ἀλλ' ὁμοίως καὶ ὃ τῷ πλουτοῦντος καὶ ὃ τῷ πενομένου προέρχεται. ὠδῖνες ἠγωνῶνται κἀ τούτου κἀκείνου, μᾶλλον δὲ, εἰ τῇ πείρᾳ πιστεύεις, ῥᾷον ὁ τόκος τῆς πενομένης, κἀ μείους αἱ ὠδῖνες. ἡ γὰρ συνήθεια δωρεῖται τὴν δύσκολίαν. διὸ κἀ τὰς τεκούσας ἰατροὶ παῖδες ἐν ταῖς πρὸ τῆς κινήσεως ἡμέραις ἀναγκάζουσι πονεῖν. ὀκνοῦσιν ὁμοίως μὴ κύουσιν, οὐχ
D ὁμοίως δὲ τίκτουσιν, ἀλλ' ἔνθα μὲν ἡ τοῦ πλούτου τρυφὴ, πλείων ἡ δυσκολία, ἔνθα δὲ τῶν ἀναγκαίων ἡ ἔνδεια, ἡ φύσις ὑπουργεῖ τῇ δυσκολίᾳ φυλαττομένη. μᾶλλον

δὲ, ὁ τῆς φύσεως ποιητὴς οὕτω κεράσας τὰ αἴτια, καὶ τῇ μὲν ἐξ ὑπερβολῆς γινομένῃ τοκετοῦ δυσκολίᾳ, τὴν τῶν ἰατρῶν καὶ τῶν φαρμάκων παραμυθίαν παρεσφέρων, τῇ δὲ ἀφ' ἑτέρου πενίᾳ τὴν ἀπὸ ταύτης ἀφαιρούσῃ, πρέσβυν τῆς φύσεως τὴν βοήθειαν. Βλέπε τὴν δικαίου κριτοῦ τὰ ζυγὰ, καὶ κίνησον εἰς εὐφημίαν τὴν γλῶτταν. Βλέπε δὲ καὶ τὰ νεκτάρεα, ὁμοίως γυμνὰ παρεισιόντα. οὐ γὰρ ὁ τοῦ πλουσίου βρέφος ἁλουργίδα παρεβέβληται, ὁ δὲ τοῦ πένητος ῥάκια παρείκειται, ἀλλ' ἀμφω γυμνὰ παρέρχεται, τὴν δημιουργὸν κηρύττοντες τὴν ἰσότητα. ὁμοίως ἅπας τὸν ἀέρα, ὁμοίως ἕλκει τὴν γαλακτίδα. οὐχ ἑτέρῳ γάλακτι ὁ τοῦ πένητος τρέφεται, ἕτερον δὲ τὸ τοῦ πλουσίου παρεσφέρεται, ἀλλ' ἴσης καὶ τὸ κἀκεῖνο ἐκ τῆς αὐτῆς ἀπολαύει ἐφῆς. Οὐ μόνον δὲ τὴν εἰς τὸν βίον εἴσοδον μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχομεν ἅπαντες, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξοδον ἴσην. εἷς γὰρ ἡμᾶς ὑποδέχεται θάνατος. οὐ γὰρ φοβεῖται τὸ πλοῦτον ὁ θάνατος, οὐ δὲ δεδοίκασι τοὺς δορυφόρους, οὐ φείδεται τῆς ἁλουργίδος, καταφρονεῖ καὶ τειχῶν, καὶ πύργων, καὶ βασιλείων, καὶ εἰσὶν αὐτῷ θαλάμων γίνεται, οὐκ ἐλεεῖ δακρύοντα, οὐκ οἰκτείρει παρακαλοῦντα, οὐ διαφθείρεται δώροις, τῆς ἰατρικῆς οὐκ ἀνέχεται τέχνης, ἔργας δείκνυσι τὰς τῶν φαρμάκων δυνάμεις, οὐδὲ ὑποσκῆψαι πολλάκις συγχωρεῖ, καὶ δῆλον ποιῆσαι τὸν τοῦ κλήρου διάδοχον, ἀλλ' ἁρπάζει, σύρει, χωρίζει τοῦ σώματος τὴν ψυχήν. καὶ τέλος, τοιγαροῦν κοινὸν ἔχουσιν οἱ πλούτῳ κομῶντες, καὶ οἱ πενίᾳ συζῶντες, καὶ τὰ μὲν τέλος ἡ καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν. ὁμοίως γὰρ σηπεδὼν ἕπεται, καὶ ἰχὼρ καταῤῥεῖ, καὶ σκώληκες ἀποτίκτονται, καὶ ὁ βλοσυρὸν ὄμμα σβέννυταί τε καὶ διατήκεται, καὶ ὁ ἀκόρεστον στόμα, καὶ ἡ λυττῶσα γλῶσσα, σκωλήκων γίνεται παρανάλωμα. καὶ ὁ γαυριῶν τραχήλου οὐ κάμπτεται μόνον, ἀλλὰ καὶ διαλύεται· καὶ ἡ φυσωμένη γνάθος, οὐ συστέλλεται μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ὀλίγιστον κόνιν σκιδνᾶται· καὶ ὁ τῆς πρέσβυος ἀνθος μαραίνεται. καὶ φειδὼ πάντα πάσι γίνεται· καὶ οἱ γεγαφότες τὸν πονηρὸν δάκτυλοι, κεῖνται τῆς ἁρμονίας πάντελῶς ἐκπεπαυμένοι. οὕτω τοίνυν τὰ μὲν ἄπορα κοινὰ καὶ πλουσίοις καὶ πένησι παρέκειται. ὑπολείπεται τοίνυν καὶ πε-

A potiùs naturæ conditor disparem hanc vitæ conditionem temperans, partus difficultati, quæ ex delicatioris vitæ ratione oborta est, medicorum & pharmacorum solatia adhibet: ei verò, quæ propter inopiam hac ope destituitur, naturæ auxilium confert. Cerne iustissimi iudicis trutinam, & linguam ad laudes commoue. Sed & ipsos fœtus inspice, qui similiter omnes nudi in lucem prodeunt. Nec enim diuitis fœtus purpurâ vestitur, nec pauperis pannis laceris inuolutus est: sed vterque nudus in lucem editur, ipso creatore æqualitatem prædicante. Simili modo B respirans aërem attrahit, simili modo mamillam sugendo trahit, non alio lacte pauperis infans nutritur, nec aliud diuitis infanti præbetur: sed tam hic quàm ille vnum idémque alimentum percipiunt. Nec verò ingressum modò in vitam hanc vnum & eumdem omnes habemus, sed & exitus omnibus vnus est. Vna & eadem mors omnes excipit. Nec enim diuitias mors metuit, nec lancearios satellites timet, nec purpuram horret: quin & muros, turres, regúmque palatia contemnit, & in ipsos thalamos penetrat: lacrymantis non miseretur, orantis precibus non C mouetur, donis non corrumpitur, medicam artem non moratur, pharmacorum vires vanas & inefficaces esse ostendit. Sæpiùs etiam nec vltima mandata dare, nec opum hæredem scribere permittit, sed rapit, ruit, animámque à corpore separat. Finem ergo vitæ communem habent & hi qui diuitiis superbiunt, & hi qui cum paupertate conflictantur. Tum vbi vitam egressi sunt, eandem etiam è mundo hoc peregrinationem sustinent. Simili enim modo putredo sequitur, & sanies defluit, & vermes enascuntur, & terribilis D ille visus extinguitur, & contabescit: tum insatiabile illud os & lingua rabida vermibus arrodenda & comedenda proponitur. Ad hæc ferocientis & elatæ ceruicis fastus non modò inflexus deprimitur, sed & totus dissoluitur: inflata illa & tumida bucca non modò dissoluitur, sed etiam in paruum & tenuem puluerem abit: genarum flos languescit & euanescit prorsus, tum qui malitiam scripserunt, digiti tota compage dissipata iacent. Hæc itaque omnia diuitibus simul & egenis communia sunt. Restat ergo quòd & ipsæ di-

uitiæ ſimul & paupertas omnibus communes ſint, quas tu quidem peculiares & proprias quorumdam hominum eſſe arbitraris, eaſdem autem ſimiliter cõmunes exiſtere ſermo noſter, diuino fauente numine, demonſtrabit. Diuitum quippe opibus pariter & ij qui in paupertate victitant fruuntur. Cõmunis enim vtrorumque conditor omniuariis artibus paupertatem excoluit, propter quas diuites ad pauperum fores veniunt, & pro pecuniis, quæ ſibi neceſſaria ſunt ab illis recipiunt: & dum pluribus propter opes indigent, omnium neceſſariorum penuria laborant. Et ab his quidem panes, ab illis obſonia emunt. Alij pedibus calceos cõficiunt, alij tunicas, & togas, & pallia parant: alij tapetia, vittas, & amicula texunt. & hi rurſum domos ac thronos ædificant, illi verò olerum & fructuũ infinitas ſpecies: alij triticum, hordeũ, & reliquas agriculturæ diuitias proferunt, ſine quibus vitam tranſigere impoſſibile eſt, licèt vel Crœſi vel Midæ aurum aliquis poſſideat. Pauperi verò panis ex milio confectus vel etiam furfuraceus ſufficit, & vulgari obſonio contentus eſt. Quem ergo, ſiquidem rectè & iuſtè pronunciare voles, indigum vel egenum vocabis? aut quem pauperem eſſe, & neceſſariis carere dices? eúmne qui paucis quibuſdam, vel potiùs illũ qui pluribus indiget? Eúmne, inquam, qui ea, per quæ vita noſtra conſiſtit, manibus tenet, vel eum qui auro infido confidit, quod feras & ſigilla atque ſignacula vincit, & clauſtris ac foribus longum valere renuncians, perfoſſorũ parietum, furúmque manibus raptum aufugit? Atqui pauperis artem nullus prædo eripiet: opulentos autem non prædo duntaxat, ſed ſycophanta quoque diuitiis ſpoliare poteſt. Et pauper quidem ad forum aſſidet, vel ſutoriam exercens, vel aurum elaborans, vel argentum, aut veſtem, aliúdve quippiam neceſſariorũ diuendens. Qui verò diuitiis ſuperbit, qui corpus vltra capitis quoque verticem attollit, & magnus magna ſatellitum caterua ſtipatus circumfert, ad hunc venit. Et hic quidem, vt par eſt, ſedet, vel corium conſuens, vel argentum exculpens, vel aliud quippiam artis, quam profitetur, opus perficiens: hic verò cum illo ſermones miſcens, & præſen-

A νία καὶ πλοῦτος, ἃ σὺ μὴ νομίζεις ἴδια, δείξει δὲ ὁ λόγος σὺν θεῷ φαίνα κοινά. ὁμοίως γὰρ τῆς τῶν πλουσίων οὐσίας οἱ πενία συζῶντες τυγχάνουσιν. ὁ γὰρ τούτων καὶ ἁπάντων δημιουργὸς, τέχναις πολυτρόποις τὴν πενίαν ἐκόσμησε, δι' ἃς καὶ τὰς τῶν πενήτων θύρας φοιτῶσιν οἱ πλούσιοι, καὶ χρήματα διδόντες, τὰς ἀναγκαίας παρ' αὐτῶν κομίζονται χρείας, καὶ πλειόνων διὰ τὸν πλοῦτον δεόμενοι, πάσης ἀπορίζονται χρείας. καὶ τοῦτο μὲν τούτων, ἄρτους, τοῦτο δὲ ἐκείνων, ὄψα ὠνοῦνται. ὑποδήματα ἕτεροι τοῖς ποσὶ περιθρυπτίζουσιν, ἄλλοι χιτῶνας, καὶ ἀμπεχόνας, καὶ ἐφεστρίδας κατασκευάζουσιν. ἄλλοι τάπητας, καὶ ῥάμματα, καὶ περιβόλαια· καὶ οἱ μὲν οἰκίας, οἱ δὲ κλίνας καὶ θρόνους. οἱ δὲ, λαχάνων γῆν, καὶ ὀπώρας εἴδη μυρία, οἱ δὲ, πυρὸν καὶ κριθάς, καὶ τὰ ἐκ γεωργίας ἀγαθὰ, ὧν δίχα ἀφανίσειεν ἂν τὴν ἀνθρωπίνην. κἂν ἔχῃ τις τὸν Κροίσου καὶ Μίδου χρυσόν. τῷ δὲ πένητι, καὶ ἄρτος ἀπόχρη κεχρειδίας, καὶ πτυελείας, καὶ ὃ τυχὸν ὄψον ἔχει. τίνα οὖν ὀρθῶς καὶ δικαίως δικάζων καλέσῃς ἐνδεᾶ καὶ πένητα, καὶ τῶν ἀναγκαίων ἀπορίζοντα, τὸν τῶν ὀλίγων δεόμενον, ἢ τὸν παμπόλλων; τὸν ἐν ταῖν χερσῖν ἔχοντα τῆς ζωῆς τὰς ἀφορμὰς, ἢ τὸν χρυσῷ τῷ ἀπίστῳ πιστεύοντα; ὃς καὶ σφραγῖδας ὑποβαίνει καὶ σήμαντρα, καὶ κλεῖθρα καὶ θύρας ἐρρῶσθαι φράσας, ταῖς τῶν τοιχωρύχων χερσὶν ἁρπάζεται. καὶ τῷ μὲν τέχνῃ τῇ πένητος, οὐδεὶς ἂν λάθοι λῃστὴς, τὸν δὲ πλοῦτον, οὐ λῃστὴς μόνον, ἀλλὰ καὶ συκοφάντης ἁρπαγεῖται τοὺς κεκτημένους. καὶ ὁ μὲν πένης ὅπου τῆς ἀγορᾶς κάθηται, σκυτοτομῶν, ἢ χρυσὸν ἐλαύνων, ἢ ἀργύρου, ἢ ἐσθῆτα, ἢ ἄλλο τι τῶν ἀναγκαίων ἀποδιδόμενος. ὁ δ' ὅπου δὴ πλούτου γωνιῶν, καὶ ὃ σῶμα ὑπὲρ τὸν κεφαλὴν αἴρων, καὶ τὰς χεῖρας περιφέρων, μετὰ τῶν πολλῶν δορυφόρων ᾗδε τῶν φοιτᾷ· καὶ ὁ μὲν, ὡς εἰκὸς, καθήμενος, ἢ τὰ δέρματα ῥάπτων, ἢ ἀφανλύφων τὰργυρον, ἢ ἄλλοτι δρῶν ἧς μετέρχεται τέχνης· ὁ δ' ἔστηκε περιδεξιούμενος, καὶ τῷ χειρὶ

τῇ προνοίᾳ σημαίνων. τί τοίνυν ἀγανακτεῖς, καὶ τῆς πενίας κατηγορεῖς, ὁρῶν τὸν πλοῦτον ταύτης μάλα. δεόμενον, καὶ τοὺς τοῦτον ἔχοντας ταύτης αὖθ' ἡδέως ἂν μὴ διαμένοις; θαύμασον τὸν οὕτω ταῦτα σοφῶς πρυτανεύσαντα, καὶ τούτοις μὲν χρήματα, τούτοις δὲ τέχνας ὀρέξαντα, καὶ εἰς ὁμόνοιαν καὶ φιλίαν ἀφ' ἧς χρείας συνάγοντα. οἱ μὲν γὰρ, χορηγοῦσι χρήματα, οἱ δ' ἔργοις τὰ τῆς τέχνης βλαστήματα. ἀντιφιλοτιμεῖται γὰρ ἡ πενία, καὶ νικᾷ τοῖς δώροις τὸν πλοῦτον. ἀλλ' ἐκεῖνος ὡς ἀχρηστα ἔχει, ταῦτα ἀφ' ἧς τέχνης αὕτη μεταποιοῦσα, ἀναγκαῖα δείκνυσι, καὶ πρὸς πᾶσαν ὠφέλιμα χρείαν. εἰ δέ τις ἀκριβῶς καταμάθοι, καὶ αὐτὰς τοῦ πλούτου τὰς ὕλας ἡ πενία συλλέγει. αὕτη γὰρ μεταλλεύει τὸν χρυσὸν, καὶ τὸν ἄργυρον, χαλκόν τε καὶ σίδηρον, δι' ὧν ὁ πλοῦτος συνίσταται. ἐκ πάσης γὰρ τέχνης ἐργαζόμενός γίνεται, αἱ δὲ τέχναι τῆς πενίας ἴδιαι. καὶ ταύτας δὴ πάλιν τὰς ἀμόρφους ὕλας ἡ πενία λαβοῦσα, εἰδοποιεῖ καὶ μορφοῖ, καὶ κατασκευάζει δακτυλίους, ἔρματα, περιδέραια, ἐπίπλα, κύλικας, ἐκπώματα, καὶ τὰ ἄλλα πάντα, ὅσα τῶν πλουσίων τὸν γάνδον φυσᾷ. εἰ τοίνυν καὶ ὁ πλοῦτος ἀφ' ἧς πενίας συνίσταται, καὶ ἡ πενία τὸν πλοῦτον ἔχει τῶν τεχνῶν ὑπήκουον, τί ἀνισότητα κατηγορεῖς τῆς ἰσότητος; τί δ' ἐναντία τὰ φίλα προσαγορεύεις; τί δὲ πολιτείαν ἀφανίζεις, δι' ἧς καὶ τοῖς πένησι καὶ τοῖς πλουσίοις ὁ βίος ἥδιστ ἂν συμπέρατο; ἀλλήλων γὰρ καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι δεόμενοι λαμβάνοντες, ἀναπληροῦσι τὸν χρείαν. Ἀλλ' ἴσως μοι εἴποις, τί δήποτε τῶν ἀπόρων οἱ πλείους ἀδικίᾳ συζῶσι; ἀφ' τί δὲ οὐχ ἅπαντες δικαιοσύνης ἐπαρχοῦσι ἔφιμοι; ἀλλὰ πάλιν κἀγὼ σοὶ τὸ αὐτεξούσιον ἀφαιρῇ, καὶ ἀποστερεῖς τὸ ζῶον τιμῆς, ἣν αὐτῷ τὸ πεποιηκότος ἐδέξατο. ἄλλως τε δὲ καὶ πολλοὶ αὐ χώραν ἀπολογίας ἔλαβον οἱ τῆς κακίας ἐργάται, εἰ τὸν παρόντα βίον μόνοις τοῖς δικαίοις τὸν πλοῦτον ἀπένειμεν ὁ κριτής. εἶπον γὰρ ἄν, ἀφ' αὐτῶν ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰὼβ ἐφθέγξατο; ὅτι σὺ περιέφραξας τὰ ἔσωθεν καὶ τὰ ἔξωθεν τῆς οἰκίας αὐτῶν πάντα, σῖτον καὶ οἶνον ἐπλήθυνας αὐτοῖς. ἀλλ' ἀπόστηθι τοῦ χεῖ-

tia sua necessitatem & vsum indicans adstat. Quid ergo indignaris, & paupertatem accusas, cùm diuitias quoque huius opera cum primis indigere, eósque qui diuitiis affluunt, sine hac viuere non posse videas? Quin illum admirare, qui hæc tam sapienter instituit: qui his quidem pecunias, illis verò artes largitur, & mutuam concordiam amicitiámque hac necessitate conciliat. Nam hi quidem pecunias largiuntur, illi verò artis suæ opera proferunt. Paupertas enim de honore contendit, & diuitias suis muneribus superat. Quæ enim diues ceu inutilia possidet, ea paupertas arte transmutans, necessaria & ad omnem vsum idonea exhibet. Quin etiam, si quis rem omnem exactè cognoscat, ipsam quoque diuitiarum materiam paupertas colligit. Ipsa enim aurum, argentum, æs, & ferrum, quibus diuitiæ constant, effodit. Et diuitiæ quidem ex omnibus artibus aliquid erogantes nascuntur: artes verò paupertatis propriæ sunt. Sed & hanc ipsam informem diuitiarum materiam paupertas sumens effingit & format, & ex hac annulos, inaures, monilia, calices, torques, pocula, & quæcunque alia diuitum buccas inflare solēt fabricat. Quapropter cùm diuitiarum thesaurus paupertate constet, & paupertas vicissim diuitiarum auxilio subleuata artes obeat, quid tu æqualitatis tantæ inæqualitatem accusas? Cur quæ sibi inuicem amicissima sunt, contraria nominas? Cur politiam calumniosè carpis, cuius beneficio & pauperibus & diuitibus vita est suauior & iucundior? Dum enim tam hi quàm illi res necessarias à se mutuò recipiunt, vsum rerum implent, omnémque necessitatem sarciunt. Sed dicas fortasse, Cur autem plures diuitum iniustè viuunt? cur non omnes iustitiæ alumni vel cultores sunt? Verùm hîc denuò liberam homini voluntatem eripis, & præstantissimum hoc animal honore, quem à Conditore suo accepit, spolias. Prætereà apertissimum defensionis cāpum haberent malitiæ operarij, si in hac præsenti vita solis iustis diuitiarum thesauros iudex ille distribuisset. Eadem enim, quæ ipsorum magister ac doctor contra Iobum locutus est, dicerent: *Quia tu circumuallauisti interiora & exteriora domus ipsorum: frumentum & vinum multiplicauisti eis. Sed mitte ma-* Cap. 1.

num tuam, & tange quæcumque habent, ni- A *si in faciem te benedixerint.* Hæc, inquã, dicerent homines improbissimi, si soli virtutis cultores & alumni diuitiarum munera accepissent. Postquam verò paupertatem & diuitias, quasi materias quasdam, in medium proposuit rerum conditor, his verò quidam ad virtutem comparandam vtuntur, alij verò easdem malitiæ suæ materiam habent, iam nec pauperibus nec diuitibus, qui in malitia vitam transigunt, excusationis vel veniæ locus relinquitur. Qui enim diuitias benè & honestè administrant, nec aliorum detrimentis B vel ærumnis has augent, & opulentiæ suæ consortes adhibent egenos, ij in illorum accusationem iustam sufficiunt, qui diuitiis malè vtuntur, & auaritiæ studeant. Qui item paupertatem sapientiæ studio temperant, & illius insultus forti & generoso animo sustinent, eorum iusti accusatores erunt, qui malitiam in paupertate imbibêre. Simul autem aliam quoque summi illius gubernatoris dispensationem inspice, quo feruentiùs & alacriùs illius gloriam decantes. Postquam enim multam circa diuites curam vidit, corporis valetudinem integram paupertati ceu sorte attribuit. Et dives quidem magno cum labore & studio gestatur, pauper verò alienis pedibus nequaquã opus habẽs incedit. Et hic quidem pauperis valetudinem optat, ille verò diuitis infirmitatem miseratur. Sed in ipsis quoque morbis videre est, hunc quidem multorum cura foueri, interim verò acerrimis doloribus excruciari, & morbi vehementiam sustinere non posse. Et hyberno quidem tempore miserabiliter domi desidet, molli lecto affixus iacet, vestibus multis & calidis inuoluitur, focos vndique circumstantes habet, qui frigoris vim arceãt, pharma- D ca itẽ innumera, quæ cum morbis certent, medicorum quoque pollicitationes consolationis plenas audit, & amicorum præsentia fruitur, qui morbi vires suauibus colloquiis auferunt vel fallunt. Quòd si verò æstiuum aduenerit tempus, mox aliæ illum domus suscipiunt, patentiores nimirùm, quæ ventorum auras facilè admittant, & vbi hæ cessauerint, famuli flabellis motis ventulum studiosè faciunt. Rami circumquaque fixi adstant, qui hortum ex tempore referant, & domum

ρά σου, καὶ ἅψαι πάντων ὧν ἔχουσιν, εἰ μὴ εἰς πρόσωπόν σε εὐλογήσουσι. Ταῦτα ἂν εἶπον οἱ τῇ κακίᾳ συζῶντες, εἰ μόνοι οἱ τῆς ἀρετῆς ἔφιμοι τὸ πλοῦτου ὃ δῶρον ἐδέξαντο. ὅπερ δὲ, προσῆκε μὲν πενίαν καὶ πλοῦτον εἰς μέσον, οἷον ὕλας τινάς, ὁ ποιητὴς, χρῶνται δὲ τούτοις τινὲς μὲν, εἰς ἀρετῆς κτῆσιν, τινὲς δὲ, εἰς κακίας ὑπόθεσιν, οὔτε πλουσίοις, οὔτε πένησι κακίᾳ συζῶσιν ὑπολείπεται συγγώμης πρόφασις. οἵ, τε γὰρ τὸν πλοῦτον δὴ καὶ καλῶς οἰκονομήσαντες, καὶ κοινωνοὺς τῆς ἀπορίας τοὺς δεομένους λαβόντες, ἀποχρῶσιν εἰς κατηγορίαν τῶν ἀδίκως καὶ πλεονεκτικῶς χρησαμένων τῷ πλούτῳ· οἵ, τε τὴν πενίαν φιλοσοφίᾳ κοσμήσαντες, καὶ καρτερικῶς αὐτῆς καὶ γενναίως τὰς προσβολὰς ἐνεγκόντες, ἀληθεῖς κατήγοροι τῶν ἐν πενίᾳ τὴν κακουργίαν μεμαθηκότων γενήσονται. Βλέπε δὲ καὶ τὴν ἄλλην τοῦ κυβερνήτου οἰκονομίαν, ἵνα θερμότερον αὐτοῦ προσεπαίνεσης τὸ ὑμνῳδεῖν. ὅπερ γὰρ πολλοὺς εἶδε πρὸς τοὺς πλουτοῦντας τὴν θεραπείαν, ὑγείαν συνεκλήρωσε τῇ πενίᾳ. καὶ ὁ μὲν, φέρεται φοινικίδων, ὁ δὲ, βαδίζει ποδῶν ἀλλοτρίων μὴ δεόμενος. καὶ ὁ μὲν, ἐπιθυμεῖ τῆς τοῦ πένητος ὑγείας, ὁ δὲ, ἐλεεῖ τοῦ πλούτου τὴν ἀῤῥωστίαν. ἔστι δὲ ἰδεῖν καὶ ἐν ταῖς νόσοις, τὸν μὲν, ὑπὸ μυελῶν θεραπευόμενον, & πικρὰς ἀλγυνόμενον, & φέρειν οὐ δυνάμενον τὴν τοῦ νοσήματος πρόσβολήν. καὶ ἐν ὥρᾳ μὲν χειμῶνος, ἐν ἀλεεινοῖς οἴκοις κατάκειται, ὑπὸ ῥωμαίας μαλακῆς καλινδούμενος, ἱματίοις πολλοῖς καὶ θερμοῖς ἐνειλημμένος, ἐχάρας ἔχων πρεικεμένας, καὶ τὸν κρυμὸν πολεμούσας, φάρμακα μυελῶν τῇ νόσῳ μαχόμενα, ἰατρῶν ὑποφήτας ψυχαγωγούσας, φίλους πρόνοιαν, καὶ τῶν παθῶν τὰς ἀκίδας τῇ ὁμιλίᾳ συλῶντας. Εἰ δὲ θέρους εἴη καιρὸς, ἕτεροι τοῦτον οἶκοι πάλιν ὑποδέχονται, ἀναπεπταμένοι· καὶ τὰς τῶν ἀνέμων αὔρας ῥᾳδίως ὑποδεχόμενοι· εἰ δὲ καὶ αὐτὰ λήξαιεν, σφίζονται ταῖς ῥιπίσι τὸν ἀέρα οἱ θεράποντες. κλάδοι πανταχόθεν πρεικεινται, κῆπον ἐκτυπόντες, καὶ ἄλσος τὴν

οἰκίαν ἀποφαίνοντες. ὕδατος μηχανωνται A
χρυνοὺς ἐν τειωρόφοις, τὸν ὕπνον αὐ-
τοῦ τοῖς βλεφάροις ὑπτεῖναι βουλόμε-
νοι. καὶ τοσαύτης πανταχόθεν θεραπείας
προσφερομένης, οὐδὲν ἧττον ἐκεῖνος
ἀλγωδέσι, γυμνούμενος, ἀστρεφόμε-
νος, τῇ κινήσει τῶν χειρῶν τὸ κεκρυμ-
μένον σημαίνων πυρόν. ὁ δὲ πένης, ἕνα
μόνον οἰκίσκον ἔχει, καὶ τοῦτον πολλάκις ὑπὸ
μισθῷ· εἰσὶ δὲ, οἳ μισθὸν παρέχειν οὐ
δυνάμενοι, τοῦ ἀγροῦ ἔχουσιν οἰκίαν,
καὶ κλίνην ὁ ἔδαφος, καὶ τρομμύων τὸν B
φορυτόν· καὶ οὔτε ἰατρὸς παρίσταται, οὔτε
ὑποποιὸς τοῖς τοῦ ἰατροῦ διακόνοις ὑπαγό-
μασιν, οὐκ οἰκέτης, οὐ θεράπαινα, τυ-
χὸν δὲ οὐδὲ γυνὴ σώφρων. πάντα δὲ
αὐτῷ γίνεται ἡ τοῦ θεοῦ προμήθεια, ἀμ-
βλύνουσα μὲν τῶν παθῶν τὰς ἀκίδας,
ἀμαυροῦσα δὲ τὰς ὀδύνας, σβεννῦσα
δὲ φαρμάκου δίχα τὸ τοῦ πυρὸς φλέ-
γα, ἀπείργουσα δὲ τὸ βλάβος, τὸ
ἀπὸ κρυμοῦ, τὸ ἀπὸ φλογμοῦ, τὸ
ἀπὸ τῆς ὑποκειμένης νοτίδος. οὐδεὶς ἀφ-
νον διδάσκει, τίνα τῶν ἐδεσμάτων πέφ C
κε τὸ νόσον, τίνα τῇ ὑγείᾳ συναγωνίζεται,
ἀλλὰ ἀδρείτως καὶ ἀδιακρίτως ὁ τυ-
χὸν ἐσθίει, καὶ ὃ βλαβερὸν ὠφέλιμον
γίνεται, καὶ ὃ ψυχρὸν ὕδωρ πινόμενον
φάρμακον ἀναφαίνεται, καὶ ὁ ξηρὸς ἄρτος
τὸ φλέγα καταβέννυσιν. οὐ δεῖται τῶν
ἄνωθεν μαλαττόντων, ἢ τῶν κάτωθεν ἐνιε-
μένων ὑποκλυστήρων. ἀναπληροῖ γὰρ ἡ φύ-
σις τὸ ἔνδεον, καὶ τὸ ἀπὸ τῶν ἰατρῶν
βοήθημα αὐτὴ προσφέρει τῷ κάμνοντι.
καὶ ἔστιν ἰδεῖν τὸν ὑπὸ ἐδάφους ἐρριμμέ-
νον, ῥᾷον φέροντα τὸ νόσον, ἐκείνων τῶν
προφερομένης θεραπείας ἀπολαυόντων. D
ὁρᾷν διαφερῶ σὺ ἑκάστῳ τῶν γινομένων
τοῦ θεοῦ τὸ κηδεμονίᾳ, μὴ πολυπραγ-
μόνει τῶν γινομένων ἕκαστον. εἰ δὲ καὶ τοῦτο
θέλεις ποιεῖν, λάβε τῆς πολυπραγμο-
σύνης σωφρονὸν τὸ εὐσεβείᾳ. αὕτη
σου τῆς πορείας ἡγείσθω, αὕτη σε πρὸς
τὸ τῶν ζητουμένων ἔρευναν ποδηγείτω.
ταύτῃ πειθόμενος, λάβε πᾶσαν ἀφορ-
μὴν εἰς ὑμνῳδίαν τοῦ κτίσαντος. μίμησαι δὲ
τοὺς ἐκείνους παῖδας, οἱ καμίνῳ παραδοθέν-

syluæ aut nemori similem reddãt. Fontes quoque in summis ædium fastigiis ingeniosè parantur, quorum scilicet strepitu palpebris ipsius somnum conciliare studeant. Et tanta licet vndique cura adhibeatur, nihilominus tamen ille nudus hac & illac sese circumuolutans cruciatur, & manuum iactatione absconditum & latentem morbi calorẽ indicat. Pauper verò vnicam domunculam, eámq; sæpè mercede conductã inhabitat, imo eos etiã inuenire licet, qui cùm mercedem exoluere non possint, foro pro domo vtuntur, quibus lecti ioco solum est, & straguli mollioris vsum storea exhibet, illísq; nec medicus adstat, nec cocus medici mandatis subseruiens, non famulus, non famula, & nonnumquam nec femina coniux. Ad omnia autem ipsi Dei prouidentia sufficit, quæ morborum stimulos hebetat, dolores mitigat, caloris ignem & æstum citra omnem pharmaci opem extinguit, simúlq; omne quod vel ex frigore vel æstu vel inhærẽte humore detrimentum oboritur, arcet. Nemo illũ docet, quinam cibi morbi vires alant, qui item valetudini & sanitati auxilium ferant. Sed nullum horum discrimen obseruans, indifferenter quodcumque fortè nactus fuerit comedit, & quod per se noxium erat, ipsi vtile & proficuum redditur: tum etiam frigidæ aquæ haustus illi loco pharmaci esse conspicitur, & aridus siccúsque panis morbi æstum ac flammam extinguit. Non indiget iis quæ per os sumuntur pharmacis, nec qui inferiùs immittuntur clysteribus. Natura inopiã supplet, & medicam opem ipsa laboranti offert. Et sanè videre licet eum qui in solo nudo prostratus iacet, faciliùs morbũ sustinere, quàm ij qui omni illa, quam paulo ante commemorauimus, cura fouentur. Quapropter, cùm in omnibus quæ fiunt, Dei curam & iustam dispensationem videas, ne tu curiosiùs singula quæ fiunt inquiras. Quòd si verò curiosiùs aliquid inquirere libet, curiositatis tuæ sociam & adiutricem assume pietatem. Hæc tuum iter deducat, hæc ad eorum quæ inquirenda sunt inuestigationem te præcedat, & viæ dux sit. Huic obtemperans omnem occasionem ad creatoris laudem celebrandam apprehende. Tres illos pueros imitare, qui camino inclu-

si, inanimatam quoque creaturam ad gloriæ diuinæ celebrationem & confessionem inuitauerunt, ac tyrannum, qui illos crudeli sententia camino tradiderat, ad miraculi contemplationem pertraxerunt, & vt illum Deum, quem ipse oppugnabat, adoraret, suo illo miraculo compulere. Illos quidē nec caminus linguas suas ad blasphemiam commouere coëgit, sed tanto flammarū ardore & æstu circumsepti, hymnis benefactorem venerabantur: te verò nec caminus, nec leones blasphemare cogūt, sed cùm in donis, quæ tibi diuina concessit liberalitas, luxuriari consueueris, dona tamen non sentis. Quòd si mihi obedire voles, linguam pietate exornabis, & creaturam quidem laudibus prosequēris, Creatorem verò hymnis coles, & vbique præsentem illius prouidentiam adorabis. Ipsi sit gloria & imperium, nunc & semper, & in æternum, Amen.

τες, καὶ τὴν ἄψυχον κτίσιν εἰς κοινωνίαν τῆς δοξολογίας ἐκάλεσαν, καὶ τὸν ὡμὸν τῇ καμίνῳ παραδεδωκότα τύραννον, εἰς θεωρίαν τοῦ θαύματος εἵλκυσαν, καὶ τὸν πολεμηθέντα θεὸν προσκυνῆσαι τῇ θαυματουργίᾳ κατηνάγκασαν. ἐκείνους μὲν οὖν οὔτε κάμινος εἰς βλασφημίαν κινῆσαι τὴν γλῶτταν ἠδύνηθεν, ἀλλὰ καὶ τοσαύτῃ παραδοθέντες φλογὶ, ὕμνοις τὸν εὐεργέτην ἐγέραιρον· σὲ δὲ οὔτε κάμινος, οὔτε λέοντες βλασφημεῖν ἀναγκάζουσιν, ἀλλὰ τοῖς θεοσδότοις ἀγαθοῖς ἐντρυφᾶν, οὐκ ἀπαθαίνῃ τὰ δωρεᾶν. εἰ δέ μοι πείθοιο, τὴν γλῶτταν εὐσεβείᾳ κοσμήσεις, καὶ τὴν μὲν κτίσιν ἐπαινέσεις, τὸν δὲ κτίσην ὑμνήσεις, καὶ τὴν πρόσοψιν αὐτοῦ πανταχοῦ προμήθειαν προσκυνήσεις. ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.

QVOD SERVITVS ET HERILIS potestas ad humanam vitam vtiliter constitutæ sint.

ORATIO VII.

NOn humana quidem linguas ad laudes suas celebrandas summus ille omnium conditor opus habet. Nam nec eam, quæ ab Angelis ipsi confertur, gloriæ suæ enarrationē quasi indigus huius recipit, sed illorum beneuolentiam cernens, gratitudinem probat: & cùm legales victimas olim offerrent, non tanquam Deo necessarias offerebant, sed pro innumeris, quæ ab illo percipiebant, beneficiis, quam poterant gratiam referre conabantur. Quapropter nec vnam & eandem victimam omnes obtulisse videmus. Hic enim vitulum, ille agnum, alius hœdum sacrificabat. Et alius quidem plures, alius pauciores victimas: cui verò paupertate presso hæc omnia deerant, illi par turturum aut pulli columbarum ad oblationem sufficere poterant. Qui autem etiam illis carebat, simila parua, & aliquanto thure rem diuinam faciebat. Vnde iustum illum iudicem animi qualitatem, non donorum quantitatem respicere

ΟΤΙ ΔΟΥΛΕΙΑ ΚΑΙ δεσποτεία προσφορὰ τῷ βίῳ.

ΛΟΓΟΣ Ζ'.

ΟΥ δεῖται τῆς μὲ αὐθεντίνης γλώττης εἰς ὕμνων χορηγίαν τῶν ὅλων ὁ ποιητής· οὐδὲ γὰρ τὴν τῶν ἀγγέλων δοξολογίαν ὡς δεόμενος δέχεται, ἀλλὰ τὴν διάνοιαν ὁρῶν, τὸ εὐγνωμον ἀποδέχεται. καὶ τὰς θυσίας δὲ τὰς νομικὰς ἰδίᾳ προσέφερον οἱ προσφέροντες, οὐχ ὡς χρείαν δι' αὐτὸν ἀναπληροῦντες ἔφερον, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν μυρίων εὐεργεσιῶν, ὧν ἐδέχοντο, τὴν δυνατὴν χάριν ἐκτίνειν πειρώμενοι. αὐτίκα τοίνυν ἔστιν ἰδεῖν, οὐδὲ πάντας μίαν καὶ τὴν αὐτὴν θυσίαν προσφέροντας. ὁ μὲν γὰρ, ἔθυε μόσχον, ὁ δὲ, ἀμνόν, ὁ δὲ χίμαρον· καὶ ὁ μὲν, πλείω τὰ θύματα. ὁ δὲ, ἐλάττω· ὁ δὲ τούτων ἀπορῶν, ἐκ πενίας συζῶν, ζεύγος περιστερῶν, ἢ νεοττοὺς προσέφερεν· ὁ δὲ καὶ τούτων ἀπορίζων, σεμίδαλιν ὀλίγην, καὶ βραχύτι λιβανωτόν. ποιότητα τοιγαροῦν γνώμης, οὐχὶ ποσότητα δώρων προσέχειν τὸν δίκαιον κριτὴν ἐντεῦθεν δῆπουθεν

διδασκόμθα. καὶ τοὺς ὑτελεῖς ἡμῶν τοὺς
φέρομθ λόγους, οὐχ ἵνα τῇ βραχυτάτῃ σα-
γόνι τὼ ἀβύσσον τῆς Σοφίας αὐξήσωμθ,
ἀλλὰ καὶ τὼ οἰκέτας τρέπουσθμ εὔνοιαν
ἐπιδεῖξαι πειρώμθοι, καὶ τὴν ὁμοδούλων
διελέγξαι θ θράσος, καὶ τὸν δεσποτικὸν αὐ-
τοῖς ἐπιθεῖναι ζυγὸν τοσθμηδούμθοι. κομι-
δῇ γὸ ἀχθόμθα τὼ τὰ πάντα κυβερνῶσθμ
τὸ θεοῦ Σοφίαν ὑπ' αὐτῶν συκοφαντουμθέω
ὁρῶντες· οὗ χάριν καὶ τὸν πρόντα τὸ λό-
γου πόνον ἐδεξάμθα, καὶ πᾶσαν τοῖς ἐλέγ-
χοις τὼ βλασφημίαν πειρώμθα. Οπι μὸν
οὖν λίαν αὐοήτως καθηπίδηται τὼ δοκοῦ-
σθμ ἀνωμαλίαν τὸ βίου, καὶ ὀδυπόμον-
τες ὃ δέον οὐ σκοροῦσιν, ἱκανῶς ὁ τοσὸ τού-
του λόγος ἐδίδαξε, & τῆς πενίας ὑποδείξας
ὃ χρήσιμον, & τὸ πλούτου διελέγξας τὼ
ἔνδειαν. Επειδὴ δὲ οὐ μόνον τῆς πενίας κατηγο-
ροῦσιν, ἀλλὰ καὶ τὼ δουλείαν ὀλοφύρονται,
καὶ τοὺς βασιλικοὺς ἀποδύρονται φόρους, καὶ
ἕτερα τὰ τῷδε τῷ βίῳ λίαν ἁρμόττοντα,
φέρε καὶ τοῦτ' ὀλίγα διεξέλθωμθ,
καὶ τοὺς ἀείσους τῶν ἰατρῶν μιμησώμθα,
οἳ τοὺς ἀῤῥώστους ἀποσίτους ὁρῶντες, καὶ τὰ
προσφερόμθα σιτία πάντα βδελυττομθέους,
τέχνας τιὰν ἰατρικὰς ὃ δυσάρεστον αὐτῶν
ἧ μάλα καταστέλλονται. τὰ γὸ ξηρότερα
& τρυφνότερα τῶν ἡδυσμάτων τοθαμιγνῦ-
τες, ὃ βδελυκτὸν τῷ ἀῤῥώστῳ φαινόμθον ἧδι-
στον ἀποτελοῦσι. & οὗτοι δὲ ὁμοίως ἐκείνοις,
πᾶσι τοῖς ὁρωμθέοις & γινομθέοις ἐπιμέμ-
φονται. ἀλλ' ἐκείνοις μὲ ἡ νόσος τοθὸ γνώμην
συμβαίνῃ, ἢ ἀλγυνόμθοι λίαν τῶν σιτίων
ἀπέχονται, ἢ μεταλαβεῖν ποθοῦντες ὑπὸ
τῆς νόσου κωλύονται. τούτοις δὲ ἑκούσια καὶ
αὐθαίρετα πολεμεῖ τὰ πάθη, & ὃ δυσά-
ρεστον ἔχουσιν, οὐ τοθὶ σιτία & ὄψα, ἀλλὰ
τοθὶ πάντα τὰ σοφῶς καὶ δικαίως ὑπὸ τῆς
θείας τοσθμηθείας οἰκονομούμθα. & ἀπεί-
ροντες μὲ τ' ὄμβρων ἐπιθυμοῦσιν, ὁδοιποροῦ-
τες δὲ, τῶν ὄμβρων κατηγοροῦσι. χρήζουσι δὲ
θερμοτέρας τῆς ἡλιακῆς ἀκτῖνος, ἵνα πέ-
πονας τῶν σπερμάτων τοὺς καρποὺς ἀπερ-
γάσηται· καὶ δυσχεραίνουσι πάλιν, καὶ τὸν
φλογμὸν αἰτιῶνται. πάντα πόνον ὑπὲρ
τῆς γαστρὸς καταδέχονται, καὶ γηπονίας,
& ναυτιλίας, καὶ μακρᾶς ὁδοιπορίας·

A discimus. Similiter & nos tenues hosce
sermones nostros offerimus: non equi-
dem, vt hac ceu minima gutta im-
mensam sapientiæ abyssum augeamus,
sed famulis conuenientem animi no-
stri gratitudinem testari & conseruo-
rum temeritatem arguere, & eosdem
herili iugo subiicere instituimus. Ma-
gnus etenim & acerbus nos dolor ex-
cruciat, cùm, quę omnia gubernat, Dei
sapientiam illorum calumniis proscin-
di videmus: cuius gratia & præsentem
hunc dicendi laborem suscepimus, &
blasphemas voces argumentis compes-
cere conamur. Quòd verò nimium im-
prudenter eam, quæ esse videtur, vitæ
inæqualitatem accusent, & desipientes
id quod opus est non perspiciãt, abun-
dè satis proximo sermone docuimus,
qui & paupertatis vtilem vsum de-
monstrauit, & diuitiarum inopiam eui-
dentissimè arguit. Quoniam verò non
modò paupertatem accusant, verum-
etiam seruitutem deplorant, & ob re-
galium tributorum exactionem lamen-
tantur, tum ob alia quoque innumera,
quæ vitæ nostræ cum primis conue-
niunt: agedum illa quoque paucis per-
curramus, & peritos medicos imite-
mur, qui vbi ægrotos cibis abstinere, &
oblata sibi edulia fastidire vident, me-
dicis quibusdam artibus illorum moro-
sitatem callidè admodum eludunt.
Quæ enim aridiora & acerbiora sunt,
dulcioribus condimentis temperant,
& gratissimum efficiunt, quod ægroto
nauseã mouere videbatur. Et hi sanè,
perinde vt illi, omnia quæ vident, &
quæ fiunt reprehendunt. Verùm illis
quidem morbus præter animi senten-
tiam contingit, & acerbis cruciati do-
loribus à cibis abstinent, cúmque illis
vesci cupiant, morbi tamen vi prohi-
bentur: hos verò voluntariæ animi
perturbationes oppugnant, & fastidio
laborant, non cibi aut obsoniorum, sed
eorum omnium, quæ & sapienter & iu-
stè à diuina Prouidentia dispensantur.
Et dum sementem faciunt, imbres de-
siderant: iter verò facientes eosdem ac-
cusant. Prætereà vt seminum fructus
ad maturitatem excoquantur, feruen-
tiori radiorum solarium æstu opus ha-
bent: eosdem tamen molestiùs quo-
que ferunt, & æstum vituperant. Om-
nes labores ventris causa suscipiunt,
nempè agrorum culturas, nauigatio-
nes, tum etiã profectiones longissimas:

& rursum amarulentissimi accusatores fiunt: quasi is non in hoc ordinatus sit, vt animæ nutibus seruiat, sed vt eidem imperet. Fulmina, grandines, & si quæ eiusmodi sunt castigationes culpant: è cõtra autem Dei longanimitatẽ reprehendunt, & nec iustitiæ Dei, nec longanimitatis reuerentia tanguntur. Sed ipsi quidem, si vel maxima committant flagitia, precantur tamen, vt Dei longanimitate frui possint: in eos verò, à quibus ipsi offensi sunt, stricto prorsus iure & absoluto iustitiæ rigore animaduerti volunt. Vident pauperẽ, & mox linguam contra prouidentiam mouent, & paupertatem plurimis obruunt scommatis. Vt autem è contrà, diuitem summis pedum digitis incedere, leoninum tueri, hinc inde humeros circumferre, aut vehiculis inuehi, famulorum & satellitum multitudine stipari conspexerunt, mox contra opes blasphemiæ suæ rabiem proferũt. Vitam quasi inæqualitatis plenam molestissimè ferunt: mortem verò, quæ inæqualitatem tollit, & parem omniũ corporibus conditionem affert, odio prosequuntur. Atqui vitam eos amare decebat, qui mortem vituperãt: aut mortem laudare eos qui de vita quiritantur. Ex diametro enim mors & vita sibi inuicem contraria sunt. Sed hi confusè omnia simul conuitiis proscindunt, & omnia similiter vituperant. Et cùm pueri sunt, viros felices iudicant: virilem verò ætatẽ ingressi, pueros beatos dicunt. Sed quorsum opus est omnes, quas prauus iste morbus gignit, enumerare calumnias? Nihil enim est ex omniũ quæ fiunt numero, quod non aliquod ab illorum lingua emissum conuitij telum excipiat. Eia igitur, medicis compendiis vsi, ea ipsis iucundissima demonstremus, quæ ipsos hactenus offenderunt. Atqui de diuitiis & paupertate, de inæqualitate item quæ in illis esse videtur, sufficienter in priori oratione disseruimus, tam huius quàm illarum vtilem vsum demonstrãtes. Quòd verò hominum genus non ab initio rerum conditor in seruitutem & herilem potestatem distinxerit, mox ostendemus. Huc ergo ad primam nostri generis creationem accedito, & vide, vt vnus quidem homo è terra conditus, mulier verò ipsi similis non similiter è terra formata sit. Costam enim vnam ex illo rerum conditor accipiẽs,

A καὶ πάλιν αὐτῆς πικροὶ κατήγοροι γίνονται· ὥσπερ οὐ δουλεύειν τοῖς τῆς ψυχῆς νεύμασιν, ἀλλ' ἄρχειν τεταγμένης. μεμφόμενοι σκηπτοῖς, καὶ χαλάζαις, καὶ ταῖς τοιαύταις παιδείαις, καὶ πάλιν τῆς τοῦ θεοῦ μακροθυμίας κατηγοροῦσι. καὶ οὔτε τὸ δίκαιον αἰδοῦς, οὔτε τὸ μακρόθυμον καταδεῖ. ἀλλ' αὐδὶ μὴ τῆς μακροθυμίας ἀπολαύειν, καὶ μεγάλα πλημμελοῦντες, εὐχονται· τοὺς δὲ σφᾶς αὐδοῖς λελυπηκότας ἄκρατον δέχεσθαι θέλουσι τὸ δικαίου τῆς ἐπιβολῆς. εἶδον πένητα, λοιδοροῦσι τῆς γλώττης καὶ τῆς προνοίας ἐκίνησαν, καὶ πολλοῖς τοῦ πένητος κατέχωσαν σκώμμασιν. ἐθαύμασε πλούσιον ἐπ' ἄκρων ὀνύχων βαδίζοντα, λεόντειον βλέποντα, τῇδε κἀκεῖσε τοὺς ὤμους περιφέροντα, ἢ ἐπ' ὀχημάτων φερόμενον, καὶ πολλοῖς οἰκέταις καὶ ῥαβδοφόροις κυκλούμενον, μεταφέρουσι καὶ τῷ χρημάτων τοῦ βλασφημίαν. δυσχεραίνουσι τὸν βίον, ὡς ἀνωμαλίας ἀπάπλεω, καὶ μισοῦσι τὸν θάνατον, τὸν τοῦ ἀνωμαλίαν παύοντα, καὶ τοῦ ἰσοτιμίαν τοῖς σώμασιν ἀπονέμοντα. καὶ μὰν ἔδει τὸν βίον θαυμάζειν τοὺς τῷ θανάτῳ μεμφομένους, ἢ τὸν θάνατον ἐπαινεῖν τοὺς τὸν βίον ἀντιπαροῦντας. ἐναντία γὰρ ἀλλήλοις ἐστὶ ζωὴ καὶ θάνατος καὶ ζωή. οἱ δὲ, φύρδην ἅπαντα βλασφημοῦσι, καὶ πάντων ὁμοίως κατηγοροῦσι· καὶ παῖδες μὲν ὄντες, μανικείοισι τοὺς ἄνδρας, ἄνδρες δὲ γενόμενοι, ζηλωτοὺς ἀποκαλοῦσι τοὺς παῖδας. καὶ τί δεῖ πάντα λέγειν, τὰ ὑπὸ τῆς πονηρᾶς ταύτης νόσου συκοφαντούμενα; οὐδὲν γάρ ἐστι τῶν γινομένων, ὃ μὴ δέχεται λοιδορίας βέλος ὑπὸ τ' τούτων γλώττης πεμπόμενον. φέρε γοῦν, ταῖς ἰατρικαῖς μεθόδοις χρησάμενοι, δείξωμεν αὐδοῖς ἥδιστα τὰ τέως αὐδοῖς ἀποκαίοντα. Περὶ μὲν οὖν πλούτου καὶ πενίας, καὶ τ' ἐν τούτοις δοκούσης ἀνωμαλίας, ἀποχρώντως ἐν τοῖς πρὸ τοῦδε λόγῳ διεξήλθομεν, καὶ ταύτης καὶ τούτου δηλωσάντες τὸ χρήσιμον. Ὅτι δὲ εἰς δουλείαν καὶ δεσποτείαν οὐχ αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἐξ ἀρχῆς τῇ φύσιν διέκρινεν, αὐτίκα δηλώσομεν. Δεῦρο γοῦν πρὸς ταύτην ἡμῖν τὴν πρώτην διάπλασιν, καὶ βλέπε ἕνα μὲν ἄνδρα πλασθέντα ἀπὸ γῆς, γυναῖκα δὲ μίαν οὐκέτι ὁμοίως ἀπὸ γῆς. πλευρὰν γὰρ ἐξ ἐκείνου λαβὼν ὁ ποιητὴς;

οὕτω ὁ θεὸς τὸ γένος διέπλασεν, ὅπως μὴ φύσεως ἑτέρας αὐτὴ νομίζηται ἀφ' ἑτέρου τινὸς χώματος ἑτεροῖον. Εἷς τοιγαροῦν ἀπὸ γῆς διεπλάσθη, καὶ ἐξ ἀνδρὸς ἡ γυνή, καὶ ἐξ ἀμφοῖν ἅπασα τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις. οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ὁ ποιητὴς, τοῖς μὲν δουλείαν, τοῖς δὲ δεσποτείαν ἀπένειμεν, ἀλλ' ἓν ἁπάντων ἐδημιούργησε θεός. Ἐπὶ τοῦ Νῶε δὲ κιβωτὸν κατασκευάσαι κελεύσας, καὶ μισθὸν αὐτῷ τῆς δικαιοσύνης τὴν σωτηρίαν ποιήσας, αὐτὸν καὶ τὴν σύζυγα αὐτοῦ τοῖς υἱέσι, καὶ ταῖς ἐκείνων γαμεταῖς, εἰς τὴν κατασκευασθεῖσαν εἰσελθεῖν προσέταξε κιβωτὸν, καὶ δοῦλος οὐδεὶς εἰσεπήλυσε. οὐδέπω γὰρ ἡ φύσις τούτων ἐδέδεκτο τὴν διαίρεσιν· ἀλλὰ μόνα τὰ τοῦ ὄντι δοῦλα, τῶν ἀλόγων τὰ ζῷα, ἃ τούτου χάριν τῶν ὅλων ὁ ποιητὴς εἰς τόνδε τὸν βίον παρήγαγε. Ἐπειδὴ γὰρ πολλοὶ ἐν τοῖς μετέπειτα τὴν ἀκοσμίαν εἶδεν ἐκ τῆς ἀναρχίας γεγενημένην, καὶ πᾶσαν ἀδεῶς παρανομίαν ἐκτελουμένην, εἰς ἄρχοντας καὶ ἀρχομένους διεῖλε τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ἵνα τῶν ἀρχόντων τὸ δέος συμκρύπτῃ τῶν ἁμαρτημάτων τὸ πλῆθος. οὕτω γὰρ φόβος χαλινοῦ τῶν ἀλόγων παθῶν τὰς ἀφορμὰς, καὶ τῆς ψυχῆς τὴν πρὸς τὸ χεῖρον ἀμβλυώπην ῥοπήν. Καὶ πολλάκις ἃ λόγος οὐκ ὤνησεν, ὁ φόβος κατώρθωσεν. ὅπου γὰρ ἡ φύσις πρὸς τὸ χεῖρον ὤκειλε, καὶ ὁ νοῦς τοῖς πάθεσι παρεκλυσθεὶς, ταραχώδης τε γιγνόμενος, οἷόν τι σκάφος ἀγκύρας, ἀτάκτως φέρεσθαι τὸ σῶμα κατέλιπεν, ἀναγκαίως ἐδεήθημεν νόμων, καθάπερ λιμένος ἀγκύρας, ἰσχούσης τὸ σκάφος, καὶ τὴν ὑπὸ πρόσω φορὰν κωλυούσης, καὶ συγχωρούσης ἀναδῦναι τὸν κυβερνήτην, καὶ τῶν οἰάκων ἅπτεσθαι. τούτων γὰρ τῶν νόμων γενέσθαι τὴν θέσιν οὐκ οἷόν τε ἦν, ἰσοκρατίας οὔσης, καὶ πολιτευομένης ἰσονομίας. οὐδὲ γὰρ ἐν ταῖς δημοκρατουμέναις πόλεσιν, ἔνθα ὁ δῆμος ἔσχε τῶν πραττομένων τὸ κῦρος, τῶν ἴσων ἁπάντων μετειληχότων· ἀλλ' οἱ μὲν ἦσαν θεσμοθέται, οἱ δὲ νομοθέται, οἱ δὲ, στρατηγοὶ, οἱ δὲ τῶν ἀρχομένων ἐπλήρουν τὴν τάξιν. ὁ δὲ δημαγωγὸς, καὶ τῶν ἀρχόντων ἐκράτει, καὶ τῶν ἀρχῶν. Ἐν δὲ ταῖς ὀλιγαρχουμέναις δὲ πό-

sic sexum illum creauit, ne illa alterius cuiusdam naturæ propter terræ diuersitatem esse videretur. Vnus itaque è terra creatus est, & ex viro mulier, & ex duobus hisce vniuersũ genus mortalium. Non enim ab initio statim rerum opifex his quidem seruitutis iugum, illis verò herilem potestatem distribuit, sed vnum omnium nostrũm genus creauit. Præterea cùm Noë arcam parare iussisset, & salutem ipsi iustitiæ mercedem tribueret, ipsum & vxorem, vnà cum filiis & eorum dem nuptis, extructam arcam ingredi præcepit, nec quisquam seruus ingressus est. Nec dum enim hominum natura illam diuisionem susceperat, sed ea solummodo quæ verè serua sunt, brutorum videlicet animalium genera, quæ & idcircò vniuersalis rerum cõditor in hanc vitam induxerat. Postquàm verò in iis quæ posteà contigerunt, multa inordinatè & indecenter ex hominum licentia, nullo magistratuum metu coërcita, prodiisse vidit, omnémque iniquitatem citra omnem timorem patrari, in magistratus & subditos humanum genus diuisit, vt nimirum magistratuũ metus peccatorum multitudinem imminueret. Timor enim rationi obstrepentium affectuum motus frenare, & animæ propensionem ad malum coërcere consueuit: sæpè etiam quæ ratio minùs afficere potuit, timor rectè & egregiè gessit. Postquam enim natura in malum impegit, & mens affectibus circumdata atque subuersa, ipsum corpus absque omni ordine, ceu nauem saburra carentem, abripiendum destituit, necessariò nobis legibus opus fuit, quæ anchoræ instar essent, quæ & nauem sisteret, & procliuem pronúmque eius impetum inhiberet, ac gubernatorem denuò emergere, clauúmque arripere permitteret. Atqui in eadem & pari potestate omnibus constitutis, & æqualitate regnãte, legum promulgationem fieri impossibile erat. Nam nec in iis vrbibus, quæ democratiâ reguntur, vbi rerum agendarum auctoritas penes populum est, eadem & æqualis erat omnium conditio: sed alij quidem Thesmothetæ, alij verò Legislatores, alij autem exercituum duces erant, alij subditorum numerum implebant: Demagogus autem tam subditis quàm reliquis primatibus imperabat. In iis verò quæ oligarchiâ re-

guntur, plures quidem ad ſubditorum catalogum pertinent, pauci verò, qui & prudentia excellunt, & virtutibus inſignes habentur, rerum publicarum adminiſtrationem & imperium obtinent. Et hi quidem Ephori, alij verò Nauarchi, alii rurſum Harmoſtæ fuerunt, & populum prout illis vtiliſſimum eſſe viſum eſt, gubernauerunt. Proinde peccato legum neceſſitas introducta eſt. Leges verò legiſlatorum poteſtate opus habebant, imò non legiſlatorum modò, ſed illorũ quoque qui tranſgreſſores punire poſſent. Et peccatum quidem inordinatã & indecentem rerum confuſionem introduxit: huic verò ſummus ille rerum omnium gubernator ordinem præſcripſit, & peccati impetum legibus quaſi freno quodam cohibuit, atque freni huius habenas magiſtratibus, tanquam aurigis, cõmiſit. Ab his & ciuitates ritè reguntur, & pagi, & militiæ. Quis enim iniuſtorum manus ferre poſſet, niſi cupiditatis & auaritiæ illorum flammam & impetum legum metus coërceret? Nam perinde vt piſces ſolent, magni minores deuorarent, niſi gladiũ acutum, ardentem rogum, & quæcumque alia in malorum ſupplicium à magiſtratibus excogitata ſunt, lex oſtenderet? Si enim, cùm & leges minitentur, & ſcelerum pœnas magiſtratus exigant, adhuc tamen nonnulli ſunt, qui omni ferâ crudeliores animos contra proximos gerunt, & vt ſcorpii in illos irruunt, vt ſerpentes mordent, vt canes rabidi furunt, & erga eiuſdem generis conſortes ac ſocios, quemadmodum leones aduerſus diuerſi generis animalia rugiunt, quid non facerent illi, ſi nec leges eſſent, nec vlli magiſtratus pœnas exigerent? Nunc verò audent quidem nonnulli iniquiùs agere, iidem tamen illi latere ſtudent, quia leges metuunt, & iniuſtitiam ſuam verborum viribus velare conantur. Et qui iniuriam paſſus eſt, intrepidè iudicem adit, & iniuriarum actionem inſtituit, atque iniurii in ſe hominis nec potentiam metuit, nec diuitiarum ipſius ſplẽdorem horret. Sed in forũ, ceu in portum aliquem feſtinat, iniuriæ ſpecies enumerat, & vt leges in medium adducantur orat, iudicémque, vt ſecundùm has ſentẽtiam ferat precatur. Hic verò calculum ſuum profert, & ereptam domum, aut agrum, aut ſupellectilem ei

Αλεσιν, οἱ μὲν πολλοὶ, τὸν τῶν ὑπηκόων ἐπλήρωσαν καταλογον· οἱ δὲ ὀλίγοι, καὶ φρονήσει πρεύχοντες, καὶ ἀρετῇ διαλάμποντες, τὰ τε κοινὰ διᾳκονεῖν, καὶ τὰς πόλεμονίας διελάγχανον· καὶ οἱ μὲν ἔφοροι, οἱ δὲ ναύαρχοι, οἱ δὲ ἁρμοσταί. καὶ ἦν ὅτε τὸ πλῆθος ἦ αὐτοῖς ἄρισα ἐδόκει. ὅθεν ὦ μὲ ἁμαρτία τῶν νόμων τὴν χρείαν εἰσήγαγε· οἱ γὰ νόμοι τῆς τῶν ὑφ᾽ἑντων ὀξυτητος ἐδέοντο. οὐ μόνον δὲ τῶν πλημμελούντων, ἀλλὰ καὶ τῶν κολάζειν τοὺς παραβαίνοντας δυναμένων. καὶ ἡ μὲν ἁμαρτία τὴν ἀταξίαν εἰσήγαγε· ὁ δὲ τῶν ὅλων πρύτανις τῇ ἀταξίᾳ τὴν τάξιν ἐπέθηκε, καὶ τῆς ἁμαρτίας τὴν ῥυμὴν, οἷόν τινι χαλινῷ, τοῖς νόμοις ἀνέστειλε. τούτου δὲ τὸ χαλινοῦ τὰς ἡνίας, καθάπερ ἡνιόχοις, τοῖς ἄρχουσιν ἐνεχείρισεν. ὑπὸ τούτων δὲ πόλεις κοσμοῦνται, καὶ κῶμαι, καὶ στρατεῖαι. τίς γὰ ἂν ἴσχυσε τῶν ἀδίκων τὰς χεῖρας, εἰ μὴ τῆς πλεονεκτικῆς αὐτῶν φλογὸς τὴν ὅπλα τὸ πρόσω φορὰν ἐπεῖχε τῶν νόμων τὸ δέος; δίκην γὰ ἰχθύων κατέφαγεν ἂν οἱ μείζους τοὺς ἐλάττους, εἰ μὴ τὸ ξίφος ὁ νόμος τεθημμένον ἐδείκνυε, καὶ τὴν πυρὰν ἀπειλούμενον, καὶ τὰ ἄλλα πρὸς τιμωρίαν τῆς κακουργίας συζώντων ἐπενοήθη τοῖς ἄρχουσιν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν νόμων ἀπειλούντων, καὶ τῶν ἀρχόντων κολαζόντων, εἰσί τινες, οἳ θηρίου πάντος ἀγριώτεροι πρὸς τοὺς πέλας διάκεινται, καὶ ἄπουσιν ὡς σκορπίοι, καὶ δάκρουσιν ὡς ὄφεις, καὶ λυττῶσιν ὡς κύνες, καὶ βρύχονται κατὰ τῶν ὁμοφύλων, ὥσπερ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων οἱ λέοντες, τί ὰν οὐκ ἂν ἔδρασαν νόμων ὄντων, καὶ ἀρχόντων μὴ κολαζόντων; νυνὶ δὲ, τολμῶνται μὲν ἐπ᾽ἐνίοις παρανομεῖν, λανθάνειν δ᾽ ὅμως οἱ τολμῶντες πειρῶνται, τοὺς νόμους δεδιότες, καὶ τὴν ἀδικίαν τὴν δεινότητι τῶν λόγων συγκαλύπτειν ἐπιχειροῦσι· καὶ ὁ ἀδικούμενος ἀδεῶς προέρχεται τοῖς δικάζουσι, καὶ τὴν τῆς ἀδικίας εἰσαγγελίαν γράφει, καὶ τὴν τοῦ ἠδικηκότος δεδοικε δυναστείαν, οὐδὲ φείδεται τοῦ πλούτου τὴν προφάσιν· ἀλλ᾽ ὡς εἰς λιμένα εἰς ὃ δικαστήριον τρέχει, καὶ τῆς ἀδικίας διηγεῖται τὰ εἴδη, καὶ τοὺς νόμους εἰς μέσον ἀγαγὼν παρακαλεῖ, καὶ κατὰ τούτους δικάζειν τὸν δικαστὴν ἱκετεύει. ὁ δὲ, τὴν ψῆφον ἀναφέρει, καὶ τὴν ἁρπαγεῖσαν οἰκίαν, ἢ τὸν ἀγρὸν, ἢ τὸ σκεῦος ἀπο-

ἀποδοθῶσι τῷ ἠδικημένῳ κελεύει· κολάζει δὲ πολλάκις καὶ ζημίᾳ χρημάτων τὸν τῷ ἀδικήματι τετολμηκότα. διὰ τοῦτο δὲ δέος, καὶ τοιχωρύχοι, καὶ λωποδύται, οὐ φανερῶς, ἀλλὰ κρύβδην τοῖς ἀδικίαν μετίασι, καὶ τοῖς πειρᾶσθαι λανθάνειν, δέος κηρύττουσιν. εἰ γὰρ αὖ, ἐγχειρίδια λαβόντες, ἅπαντας τοὺς προστυγχάνοντας κατέσφαξαν, καὶ τὰς ἐκείνων κτήσεις διείλοντο. ὅπερ δὲ δημαγωγοῦσιν, οἱ πολλοὶ μὲν ἡσυχάζουσιν, οἱ δὲ τῆς πονηρίας καταλαμβάνοντες, ἢ τοῖς ὁδοιπόροις ἐρημοτέρας καταλαχῶσιν, ἢ νύκτωρ ἐν ταῖς πόλεσι κακουργοῦσι, δέος σκότος, καὶ τὸν ὕπνον, καὶ τῷ ἀπόντων ἡσυχίᾳ, εἰς συμμαχίαν τὴν λῃστείας λαμβάνοντες. εἰ δύο δὲ τούτων ἢ τρεῖς φωραθέντες, καὶ κολασθέντες ὑπὸ τῶν νόμων, ἱκανὸν τοῖς ἄλλοις ὠφελείας ὑπόδειγμα γίνονται, καὶ τῶν ὁμοίων τῷ πτοίᾳ ὁρῶντες, μισοῦσι τὸν πονηρίαν, ὡς θανάτων τοιούτων μητέρα. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδ' ὅπως εἰς τούτους ἐξέβλυσε τοὺς λόγους, τὸν τῆς δουλείας αἰτίαν διεξελθεῖν ἐθελήσας. ἐπάνειμι οὖν ὅθεν ἐξέβλυσα πάλιν. Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ἀρχῆς ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, μίαν εἰργάσατο πάντων τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, καὶ ἐξ ἑνὸς ἀνδρὸς καὶ μιᾶς γυναικὸς ἅπασαν τὸν οἰκουμένην τοῦτον τὸν γένους ἐπλήρωσε, μάρτυς ἡ θεία γραφή· μάρτυρα δὲ καὶ ἡ φύσις τὴν θείαν γραφήν. οἵ, τε γὰρ πρὸς ἥλιον ἀνίσχοντα καὶ δυόμενον, οἵ, τε τὰ νότια καὶ τὰ βόρεια μέρη διειληχότες, καὶ οἱ τὰ μέσα τῆς γῆς οἰκοῦντες, ἓν ἔχουσι τὸ τῆς διαπλάσεως εἶδος, τὸν αὐτὸν τῶν αἰσθητηρίων ἀριθμὸν, οὐ μόνοις ἤθεσι καὶ χρώμασι διαφέροντες. ἀλλὰ τὰ μὲν ἤθη τὰ ἔθη ποιεῖ, καὶ τὸ τῆς ψυχῆς αὐτεξούσιον. τούτῳ δὲ καὶ παρ' ἡμῖν αὐτοῖς ἔστιν εὑρεῖν τὴν διαφοράν. τὸ δὲ τῶν χρωμάτων ἑτερογενὲς ἡ τῶν χωρίων ἀνωμάλεσις θέσις. οἱ μὲν γὰρ πόρρω τοῦ ἡλιακῆς ἀκτῖνος οἰκοῦντες, λευκοτέραν ἔχουσι τὴν τοῦ σώματος ἐπιφάνειαν. οἱ δὲ τοῖς ἑῴοις καὶ ἑσπερίοις τμήμασι πλησίον τὸ νότιον τοῦ πόλου μέρος ἐνδιαιτᾶσθαι λαχόντες, πλησιέστεροι τῆς ἀκτῖνος γινόμενοι, μελάνουσι τὸ σῶμα, ξύλων τινῶν δίκην τῇ πλειονὶ τοῦ πυρὸς ὁμιλίᾳ ἐπανθρακυμένων, καὶ τὴν μέλαιναν χροιὰν ἐνδυομένων. ὁμοίως μία μὲν τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, καὶ ἀρχόντων καὶ

A qui iniuriam passus est, reddi præcipit: sæpè etiam pecuniariam mulctam ab eo qui alteri iniuriam inferre ausus est, exigit. Hoc timore & murorum perfossores & fures coërciti, non palàm, sed occultè delicta sua patrant, & eo ipso quòd latere conantur, timorem suum prædicant: alioqui enim pugionibus aut gladiis arreptis omnes sibi obuiam factos iugularent, & illorum opes diriperẽt. Quoniam verò timent, multi quidem omninò abstinent: qui verò malitiam patrare audent, vel viarum deserta insidiosè obsident, aut noctu in vrbibus nequitiam suam exer- B cent, tenebrarum nimirum, & somni & quietis, cui omnes indulgent, auxilio adiuti. Quòd si autem duo aut tres ex illorum numero deprehensi secundùm leges puniantur, illi sufficiens admodum ad salutem exemplum fiunt reliquis: qui vbi sociorum supplicia vidẽt, malitiam, vt pote suppliciorum huiusmodi matrẽ, odio prosequũtur. Atqui nescio quo pacto in hęc verba digressus sim, qui seruitutis causam exponere institueram: quare eò vnde digressus sum redire tempus postulat. Quòd itaque C summus ille omnium rerum opifex vnam omnium hominum naturam fecerit, & ex vno viro & vna muliere vniuersum orbem habitatum hoc hominum genere complerit, diuina Scriptura testatur: sed & natura diuinæ Scripturæ testimonium dicit. Quicumque enim vel Orientem, vel Occidentem, vel Australes, vel Boreales mundi partes acceperunt, quicumque item medium terrarum orbem inhabitant, vnam obtinent formationis speciem, eundem sensoriorum numerum, solis moribus & colorum diuersitate differentes. Mores autem à diuersa viuendi consuetudine effinguntur. Eandẽ verò D apud nos ipsos differentiã reperire licet. Porrò colorũ diuersitatem locorũ situs inducit. Qui enim à solaribus radiis remotiores habitant, corporis superficiem candidiorem habent. Qui verò in Oriente vel Occidente Australiorem poli plagam incolũt, cùm radiis hisce magis vicini sint, corporibus nigredinem contrahunt, perinde vt ligna quædam, quæ assidua ignis inflammatione contacta carbones referre, nigrúmque colorem induere consueuerunt. Proinde vna quidem hominum natura est, tam magistratuum quàm

ſubditorum, tam regum quàm illorum imperio ſubiectorum hominum, ſeruorum item & dominorum. Vna autem hæc & eadem natura opificis iuſtitiam prædicat: eadem verò temporis progreſſu in ſeruos & dominos diuiſa, interim tam in his & in illis eumdem characterẽ integrum conſeruans, peccatum accuſat, quod iſtiuſmodi conditionem vel neceſſitatẽ inuexit. Simul autem & hoc loco Creatoris æquitas demonſtratur. Nam vnam illam & eandem ſubſtantiæ conditionem in finem vſque conſeruauit: confuſionem verò, quæ per peccatum introducta eſt, magiſtratus ordinatione expulit, & illius cupiditatẽ nimiam legum regula moderatus eſt, perinde vt faber nauium tabulas amuſſi dirigit, & quod in illis ſuperfluũ eſt reſecat. Quapropter cùm ſeruitutem vides, nequaquam rerum opificem accuſabis: quin potiùs peccatum & blaſphemiæ crimen fugito, propter quæ humanum genus in ſeruilem & herilem conditionẽ diuiſus eſt. Atqui tu, cùm nauim ſecundis ventorũ flatibus ferri, & vectores tutos & quietos ſedere, nautas verò vel remos agere, vel rudẽtes trahere, vel aliud quidpiã eorum quæ iubentur exequi, proræ autem rectorẽ ſcopulos, ſyrtes, & ſaxa obſeruare, & gubernatori oſtendere, hunc verò omnib⁹ præeſſe & clauo nauim dirigere vides, ordinẽ hunc admiraris, nec iubes vt omnes gubernatores fint, nec omnibus nauis imperiũ decernis: & dum hos quidem quietos ſedere, illos verò iuſſa exequi, aliúmque quod vidit prędicere, illum verò omnibus ſimul præeſſe cernis, nequaquam hoc indignius fers, nec hãc nauis gubernationem ceu inordinatam vituperas, quin potiùs talem ordinẽ ſumma admiratione proſequeris: domos verò nauium inſtar gubernari nõ vis, ſed iniquè fers, dum alium quidem totam domum regere, alios autẽ omnes ab hoc regi conſpicis. Atqui quod ad adminiſtrationẽ attinet, magna admodum inter nauim domúmque ſimilitudo eſt. Dominus enim, tanquam gubernator aliquis, arrepto familiæ clauo omnibus præeſt. Qui verò inter vernas primatum obtinet, cuíque aliorum omnium cura cõmiſſa eſt, proræ rectorem imitatus, dominum ea docet, quæ illi è re futura videntur. In reliqua verò domeſticorum turba, alii quidem tanquam natu-

A δεσποτῶν, καὶ οἰκετῶν καὶ βασιλέων, καὶ δούλων καὶ δεσποτῶν. μία δὲ οὖσα ἡ φύσις, τὸ δημιουργὸν κηρύττει ὅ δίκαιον. διαιρεθεῖσα δὲ τῷ χρόνῳ εἰς δουλείαν καὶ δεσποτείαν, καὶ τούτοις κἀκείνοις τὸν αὐτὸν φυλάξασα χαρακτῆρα, κατηγορεῖ μὲν τῆς ἁμαρτίας, ταὐτὸν εἰσαγούσης τῷ χρείαν, τῷ δὲ ποιητῷ καὶ ταὐτῷ τὸ ἰσότιμον δείκνυσιν. ἐφύλαξε γὰρ μέχρι τέλους τὸ τῆς οὐσίας ταυτότητα, τὸ δὲ ἀταξίαν τῆς ἁμαρτίας τῇ τάξει τῆς ἡγεμονίας ἐξέλασε, καὶ τὸ ἀκείνης πλεονεξίαν τῷ κρείττονι τὸ νομοθεσίας ἐρρύθμισεν, οἷον τὸς ναυπηγὸς ἁρμονίᾳ τινὶ σανίδας ἁπτομένων, ἢ ὁ τεκτὼν ἁρμογεύμενος. μὴ τοίνυν τῷ δημιουργῷ κατηγόρει τὸ δουλείας ἀγώμενος, ἀλλὰ τὸ ἁμαρτίαν καὶ βλασφημίαν φεῦγε, δι' ὧν εἰς δουλείαν καὶ δεσποτείαν διηρέθη τὸ ἀνθρώπων ὅ γένος. σὺ δὲ, σκάφος μὲ ὁρῶν ὀξ ὠκείων φερόμενον, καὶ τοὺς μὲν πλουτῶντας ἡσυχῇ καθημένους, τοὺς δὲ ναύτας, ἢ τὰς κώπας ἐρέσσοντας, ἢ τὰς τεταμένους ἕλκοντας, ἢ ἄλλοτι τῶν κελευομένων ἐργαζομένους, τὸν δὲ πρῳρέα σκοπέλους καὶ βράχη καὶ σπιλάδας προσκοποῦντα, καὶ τὰ κυβερνήτῃ μηνύοντα, τὸν δὲ κυβερνήτην πᾶσι ὑπισχνούμενον, καὶ τοῖς πηδαλίοις ὃ σκάφος ἰθύνοντα, θαυμάζεις τὴν τάξιν, καὶ οὐ κελεύεις εἷς πάντας κυβερνήτας, οὐδὲ πᾶσι τὴν τῆς νηὸς ἡγεμονίαν πιστεύεις· καὶ τοὺς μὲν, ἡσυχάζοντας βλέπων, τοὺς δὲ ὃ κελευόμενον δρῶντας, τὸν δὲ προλέγοντα ὃ φαινόμενον, τὸν δὲ πάντων ὁμοῦ προστατεύοντα, οὐκ ἀγανακτεῖς, οὐδὲ καταγορεῖς ἀκοσμίαν, ἀλλὰ μάλα θαυμάζων τὴν τάξιν ἀποτελεῖς· τὰς δὲ οἰκίας οὐκ ἐθέλεις τοῖς ὅλοις πρόσπλησίως κυβερνᾶσθαι, ἀλλὰ δυσχεραίνεις, τὸν μὲν ἡγούμενον βλέπων τῆς οἰκίας, τοὺς δὲ ἀγομένους. καὶ μὴν οἰκία καὶ ναῦς κατὰ τὴν οἰκονομίαν λίαν ἀλλήλαις ἐοίκασιν. ὁ μὲν γὰρ δεσπότης, καθάπερ ὁ κυβερνήτης, πάντων τῆς οἰκίας οἰάκων ἐπειλημμένος, τοῖς πᾶσιν ἐφέστηκεν· ὁ δὲ τῶν οἰκετῶν προστατεύων, ὁ τῶν ἄλλων ἁπάντων τὴν ἡγεμονίαν πεπιστευμένος, τὸ πρῳρέα μιμούμενος, διδάσκει τὸν δεσπότην ἃ νομίζει συμφέρειν. τὰ δ' ἄλλων οἰκετῶν, οἱ μὲν ναύτας πρόσπλησίως, με-

εικῇ ἐγκεχλεισμένοι φερετίδας, τὰ κε- A
λευόμενα ποιοῦσιν· οἱ δὲ λοιποὶ, δίκην
πλωτήρων, ἐν μέσῳ τούτων εἰσὶ, ὑπὸ
τούτων ἰθυνόμενοι, καὶ τῶν ἀναγκαίων ὑπὸ
τούτων τυγχάνοντες. τί δήποτε τοίνυν σκά-
φος μὲν οὕτω κυβερνώμενον ἐπαινεῖς, οἰ-
κίαν δὲ τῷ αὐτῷ δεχομένην οἰκονομίαν
σκώπτων διατελεῖς; ἐγὼ δέ σε ἡγοῦμαι καὶ
στρατιὰν ἐπαινεῖν, ἧς ἡγεῖται μὲν ὁ στρατη-
γὸς, φυλάττουσι δὲ τοὺς λόχους οἱ λοχαγοὶ,
ἐν κόσμῳ δὲ τὰς τάξεις ἄγουσιν οἱ ταξιάρχαι.
ἑκατόνταρχοι δὲ, καὶ χιλίαρχοι, τὰ παρὰ τοῦ B
στρατηγοῦ σημήματα τούτοις διαφορευόμε-
νοι, καὶ νῦν μὲν εἰς φάλαγγα καθιστῶσι τὸν
στρατιὰν, νῦν δὲ ἐν πλινθίῳ, ἄλλοτε ὀρθὴ
κέρας ἄγουσιν. ἔστι δὲ ὅτε κέρας ἑκάτερον
ὀρθὴ πλεῖσον ἐκτείνοντες, κυκλοῦσι μὲν τοὺς
πολεμίους, οὐδὲ φυγεῖν ἐπιτρέποντες, ἀλλὰ
πάντοθεν ὁμοίως ἀφιέντες τὰ βέλη, καὶ ἅπαν
ἀπολλύντες ἀναμαχητί. τούτων δὴ οὐδὲν ἐγε-
γένῃ, μὴ τῆς στρατιᾶς εἰς ἀρχοντας καὶ ἀρ-
χομένους διῃρημένης. πολυαρχία γὰρ ἐν στρα-
τιᾷ πάντων μάλιστα βλαβερώτατον, εἰς πολ-
λὰ κατατέμνουσα, καὶ τὴν ὁμόνοιαν διαφθεί-
σασα, C πολλαῖς βουλαῖς ἰθύνειν μὲν πειρω-
μένη, βλάπτουσα δὲ μᾶλλον ἢ κυβερνῶσα.
πῶς τοίνυν οὐκ ἄτοπον, καὶ ἐν νηΐ σε θαυμά-
ζοντα τὴν τοῦ ἑνὸς πρόνοιαν, καὶ στρατιᾶς
ἐπαινοῦντα τὴν τάξιν, ἐν οἷς τῶν στρατηγῶν
ἐργάζονται νόμοι, μέμφεσθαί σε οἰκίαν τῶν
ἀνθρώπων τὸν δεσπότην; ἀλλὰ πικρόν φησι τὸ δου-
λεύειν, κἂν τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ δεσπότου ἔχῃ τὴν
τῶν ἀναγκαίων ἀπόλαυσιν, καὶ πόνοις διηνε-
κέσι ταλαιπωρεῖσθαι. ἀλλ' εἰ φιλαλήθως
τῶν εἰρημένων ἕκαστον σκοπῆσαι θελήσας, D
ἐρρῶσθαι φράσας τοῖς ἐρεσχηλοῦσι λόγοις, ἀνή-
σῃς, τὰ μὲν θυμηδίας, τὰ δὲ πολλῆς ὠφε-
λείας μεστά. ὁ μὲν γὰρ τῆς οἰκίας δεσπότης,
πολλαῖς πολιορκεῖται φροντίσι, σκοπούμε-
νος ὅπως τοῖς οἰκείοις ποιήσῃ τὰς χρείας,
ὅπως βασιλεῦσι τῷ τεταγμένῳ εἰσφορὰν
εἰσενέγκῃ, ὅπως ἀποδῶται μὲν τῶν περισσῶν
τὰ περιττὰ, ὠνήσηται δὲ τὰ ἐνδέοντα.
ἀγνώμων ἡ γῆ ποτὲ τοὺς γηπόνους ἐλύπει, τῷ
τῶν ἀνθρώπων ποτὲ τὸν ποιητὴν ἀγνω-
μοσύνῃ οὕτω πως μιμουμένη· ὁ δὲ αἰτᾶται,
καὶ δανείσας περισκοπεῖ, καὶ γραμ-

ræ curis inter se distributis iussa exe-
quuntur, reliqui verò tanquam vecto-
res in medio horum consident, qui &
ab illis diriguntur, & illorum opera si-
bi necessaria acquirunt. Quid igitur
nauim, quæ hoc modo gubernatur,
collaudas: domum verò, cui eadē omni-
nò administrationis ratio contigit,
vituperare pergis? Ego sanè te exerci-
tus quoque rationem probare arbitror,
cuius dux summus imperator est, ma-
nipulos autem manipulares duces ser-
uant, decenter verò à ductoribus du-
cuntur ordines: Centuriones autem &
Tribuni à supremo duce acceptas tes-
seras ipsis transmittunt. Et nunc qui-
dem in aciem exercitum constituunt,
nunc verò in transuersum, aliàs etiã in
directum ducunt. Fit etiã vt vtroque
cornu quàm latissimè extenso hostes
concludant, nec aliquam fugæ copiam
permittant, quin simul vndique im-
missis telis omnes conficiant prorsus.
Atqui nihil horum fieret, nisi exerci-
tus in duces, vel in ductores & milites,
qui horũ iussis obediunt, diuisus esset.
Nam quæ penes multos est rerum agẽ-
darum potestas, in bellis malum om-
nium nocentissimum est, quæ exerci-
tum in partes secat, & concordiam dis-
trahit. Nam pluribus quidem consi-
liis exercitum ducere conantur, qui-
bus tamen ille læditur magis quàm gu-
bernatur. Quomodo igitur non absur-
dum fuerit, te qui & in naui vnius pri-
matum laudas, & exercitus ordinem,
quem imperatorum leges instruunt,
probas, domum culpare quæ eodem
modo regitur? Sed durum & amarum
est, inquiunt, seruire, & assiduis vexari
laboribus, atque pro dominorum arbi-
trio dimensum suum accipere. Cæte-
rùm si cùm veritatis studio singula quæ
diximus, inspicere velis, contentiosis
illis vale dicens sermonibus, herilem
potestatem tristitiæ, seruilem autem
conditionem vtilitatis plenam inue-
nies. Paterfamilias enim plurimis cu-
ris oppugnatur, multùm nimirum co-
gitans & circumspiciens, vt domesti-
cis necessaria suppeditet, regibus con-
stitutum tributum exoluat, vt quæ ex
reditibus superflua sunt diuendat, ea
verò quæ ipsi desunt coëmat. Quòd
si terra agricolas ingrata fefellerit, ho-
minum scilicet erga creatorem suum
ingratitudinem imitata, ille mœrore
cõficitur, creditores circumspicit, syn-

graphas conscribit, & voluntariam sibi seruitutem contrahit. Quòd si eadē fructus protulerit, si, inquam, frugibus tota oneretur, segetibus luxuriet, si denique arborum ramos fructuum copia oneratos deorsum nutare cogat, ille nouis rursum vrgetur stimulis. nam prouentuum emptores sollicitè quærens nullos inuenit, & fertilitatis abundantia ipsi nonnihil fit intolerabilior. Nec interdiu solummodo curę illis obuersantur, animúmque circumstipantes affligunt, sed noctu longè grauiùs oppugnant. Anima enim externis negotiis liberata, quietem agens, domesticarum rerum, siue illæ bonæ, siue malæ sint, sensu acriùs tangitur. Seruus autem corpore seruiens animam liberam & omnium istiusmodi expertem possidet. Nec enim ob terræ sterilitatem dolet, nec venalium vtilitatē queritur, nec in creditoris cōspectum cum mœrore incidit, nec exactorum turbā formidat, nec foro assidere cogitur, nec præconis vocem, nec iudicem terribili se vultu ostentantem metuit. Dimēsum suum iuxta mensuram quidem, sed omni cura liberum accipit. In solo prostratus dormit, sed nulla cura somnum excutit: quin potiùs hic dulcis admodum palpebris ipsius infusus soli duritiē sentire non permittit. Idipsum Sapiens quoque iuxta naturæ rationes pronunciauit, *Dulcis somnus serui*. Vnica veste corpus tegit, sed corporis viribus herum longè superat. Furfuraceo pane vtens, nullo alio ad hoc obsonio vescitur, sed suauiùs multo quàm ipse dominus epulatur. Hic etenim ventri assiduè inseruiens, & satietatis limites trāscendens, cibos vrget, ac vi quadam vētri transmittit. Hic verò manu dimēsum suū metiens, & datum chœnicem aptè ac ritè distribuens, auidè & cum appetitu cibum sumit, eundémq; facilius concoquit, laborem scilicet sibi adiutorē habens. Cæterùm tu seruitutem quidem vides, valetudinem autē corporis integram non vides: & ministerium quidem cernis, sed quod huic subest solatium, non perspicis, & laborem quidem damnas, vitam verò securam non laudas: sed seruitium calumniosè carpis, somnum verò illum dulcissimum non animaduertis. Atqui hinc quoque Dei prouidentiam videre & gubernationis ipsius æqualitatem perspicere oportebat. Quandoquidem

Eccl. 5.

ματεῖα ἀφαιρεῖται, καὶ τὴν αὐθαίρετον ὑπισχνεῖται δουλείαν. ἰδὼν ἔσχεν ἡ γῆ τοὺς καρποὺς, καὶ βεβρίθη ταῖς ὠδῖσι, καὶ τοῖς λήϊοις καλύπτεται, καὶ βαρυνθεῖσα ταῖς πλήθεσι τοῦ καρποῦ τῶν δένδρων τοὺς κλάδους πρὸς ἑαυτὴν νεύειν κατεπαναγκάζει· ὁ δὲ πάλιν ἕτερος κεντεῖται. τῶν καρπῶν γὰρ τοὺς ὠνησομένους περισκοπῶν οὐχ εὑρίσκει, καὶ γίνεται αὐτῷ τῆς ἀκαρπίας ἡ ἀθυμία μικρῷ τινι ἀφορητοτέρα. οὐ μόνον δὲ ἀθλίοις μὲν ἡμέραις αἱ φροντίδες ὑπάσαι, καὶ τὴν ψυχὴν περισοχίζουσι καὶ κυκῶσιν, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ χαλεπώτερον πολεμοῦσιν. ἡσυχάζουσα γὰρ ἡ ψυχὴ, καὶ τῶν ἔξωθεν πραγμάτων ἀπηλλαγμένη, ἀκριβέστερον τὰ οἰκεῖα, ἢ ἀγαθὰ, ἢ κακὰ ἐπαισθάνεται. ὁ μὲν οἰκέτης τὸ σῶμα μὲν δουλεύων, ἐλεύθεραν ἔχει τὴν ψυχὴν, καὶ τούτων ἀπηλλαγμένων. οὐ γὰρ ὀδύρεται γῆς ἀκαρπίαν, οὐδὲ ὠνίων ἀπορεῖται· οὐκ ἀλγύνεται τὴν δημοσίαν θεωρῶν, οὐ δέδιε πρακτόρων ἐσμόν. δικαστηρίοις παρεστάναι οὐκ ἀναλίσκεται, οὐ τὴν δημόσιον τοῦ κήρυκος τὴν φωνὴν, οὐ τὴν δικαστὴν βλοσυρὸν δεδιυῖα τὸ ὄμμα. μέτρῳ λαμβάνει τὸ σιτηρέσιον, ἀλλὰ φροντίδος ἀπηλλαγμένον. ἐπ' ἐδάφους καθεύδει, ἀλλ' οὐ μέεμνα τὸν ὕπνον ἐξελαύνει, ἀλλὰ γλυκεῖς αὐτῷ τοῖς βλεφάροις ἐπιχέομενος οὐκ ἐᾷ τὸν ἔδαφος αἰσθάνεσθαι. καὶ τοῦτο φυσιολογῶν ὁ σοφὸς ἔλεγε· γλυκὺς ὁ ὕπνος τῷ δούλῳ. ἐνὶ χιτωνίῳ τὸ σῶμα καλύπτει, ἀλλὰ ῥωμαλεώτερον ἔχει τοῦ δεσπότου τὸ σῶμα. ἄρτον ἐσθίει πιτυρίαν, καὶ μικροῦ δεῖσοψήματος ἀπολαύων· ἀλλ' ἥδιον τοῦ δεσπότου τὸ ἔψημα ἀπολαύει. ὁ μὲν γὰρ διὰ νεκῶς γαστρίζόμενος, καὶ τὸν κόπον τοῖς ὄρεσι χαρίζεται, ὠθεῖ τὰ σιτία, καὶ κατ' ἀνάγκην τῇ γαστρὶ προσπέμπει. ὁ δὲ τῇ χειρὶ μετρῶν τὴν μετάληψιν, καὶ τὸν χοίνικα τὸν δισσὸν οἰκονομικῶς διαιρῶν, ὀρεγόμενος τὴν ἔψησιν ὑποδέχεται, καὶ πέπτει ῥᾳδίως, σπουδὴν λαβὼν τὸν πόνον. σὺ δὲ, τὴν μὲν δουλείαν βλέπεις, τὴν δὲ ὑγίειαν οὐ βλέπεις· καὶ τὴν μὲν διακονίαν ὁρᾷς, τὴν δὲ ἀυπνίαν οὐ θεωρεῖς· καὶ τὸν μὲν πόνου κατηγορεῖς, τὸν δὲ ἀφροντίδα βίον οὐ μακαρίζεις· καὶ τὴν μὲν ὑπουργίαν διαβάλλεις, τὸν δὲ ἥδιστον ὕπνον οὐ βλέπεις. καὶ μὴν ἔνθα καὶ τεῦθεν τὴν τοῦ θεοῦ πρόνοιαν κατιδεῖν, καὶ τὴν τῆς οἰκονομίας ἰσότητα θεωρῆσαι. ὅτε

γὰρ ἡ τῆς ἁμαρτίας ἀνάγκη, εἰς ἡγεμονίαν καὶ δουλείαν τὴν ἀνθρώπων τὴν φύσιν διένειμε, τῇ μὲν μετὰ ἡγεμονίας τὴν φροντίδας συνέζευξε, καὶ ἀγρυπνίας συνεκλήρωσε, καὶ νόσους πλείους ἀπένειμε· τῇ δὲ δουλείᾳ, πλείονα δέδωκε τὴν ὑγίειαν, καὶ ἡδίω τὴν ἔφηβον ἀπόλαυσιν, καὶ ὕπνον ἡδίω, καὶ μακρότερον, λύσας τὸν κόπου τὸ σῶμα δυνάμενον, καὶ πρὸς τοὺς πόνους αὐτὸ τὴν ὑστεραίας ἐρρωμενέστερον ἀποφῆναι. μὴ τοίνυν μόνους ὅρα τοὺς πόνους, ἀλλὰ καὶ τὰς τῶν πόνων θεωρῶν θεραπείας, καὶ τὴν τῶν ὅλων πρύτανιν ὕμνει θεῶν αὐτόμενος. τί δήποτε γὰρ βλασφημεῖς τοὺς πόνους ὁ πόνῳ ῥᾳδίως συνηθόμενος; τί τὴν ἀνθρωπίνων ἀγαθῶν δίκα πόνου κατορθοῦται; ποίαν δ' ἂν κλείθρου τὴν ἀνθρώπων ἡ φύσις ἄνευ πόνων καρποῦται; τὰ ἐκ γεωπονίας ἀγαθὰ ἄνευ πόνων καρπούμεθα, καὶ τοὺς τῆς ἐμπορείας καρποὺς· πόλεις οἰκοδομοῦμεν, μὴ πόνου ταύτας κατασκευάζοντες· πόνων ἡμῖν ὠνουμένων, οἰκίαν ἀπολαύομεν, ἐσθῆτι τὸ σῶμα καλύπτομεν, ὑποδήματα τοῖς ποσὶ περιτίθεμεν, σιτία ποικίλα καὶ παντοδαπὰ προσφερόμεθα. καὶ τί δεῖ πάσας καταλέγειν τὰς ἀνθρώπων χρείας, ὧν οἱ πόνοι δημιουργοί; ἀλλ' ἔοικας κηφὼ τις εἶναι, καὶ ἀργίᾳ συντεθραμμένος, καὶ τὰ ἀλλοτρίων πόνων δρεπόμενος τοῖς καρποῖς, οὐδὲν ὢν αὐτὸς συμφοφέρων τῷ βίῳ, ἀλλὰ γλῶτταν μόνην, πάντα σκώπτειν πεπιστευμένον. ἀλλὰ καὶ τοῦτον τὸν ὕθλον, καὶ τὴν πολλὴν ἀδολεσχίαν, ἡ ἀργία γεγέννηκεν. ὁ γὰρ πόνοις ἐσχολακὼς, ὀλίγα μὲν φθέγξεται, πολλὰ δ' ἂν ἐργάσεται. εἰ τοίνυν πόνῳ τὰ ἀγαθῶν ἕκαστον κατορθοῦται, μὴ βλασφήμει πρὸς τοὺς πόνους τὴν δουλείαν, ὦ φίλος. σκόπησον δ', ὡς καὶ πολλοὶ τῶν δεσποτῶν οὐκ ἔλαττον πονοῦσι τῶν οἰκετῶν, μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλείω, εἰ καὶ τοῖς ἔργοις καὶ τὰς φροντίδας συναριθμήσῃς. σὺ μὲν οὖν τῶν νῦν ὄντων τοὺς ἀπονδαίους θεώρησον, ἐγὼ δέ σοι τοὺς παλαιοὺς ἐπιδείξω πλείω τῶν οἰκετῶν πεπονηκότας. Βλέπε τὸν μακάριον Νῶε, ξύλα τέμνοντα, καὶ ταῦτα ὡς σκεπάρνῳ καθαίροντα, καὶ πρὸς γωνίαν δίκαιαν ἐξομαλίζοντα, καὶ τὸν κιβωτὸν ὡς προσετάχθη ἐκ ξύλων τετραγώνων κατασκευάζοντα, καὶ γόμφοις ταῖς ἁρμονίας συνδέοντα, καὶ τούτῳ ὡς ἔστιν πᾶσαν ὑφαίνοντα, καὶ τῇ ἀσφάλτῳ καὶ τῇ πίσῃ καταχρίοντα, καὶ τοῖς ὕδασι τὴν εἴσοδον ἀποτειχίζοντα. τὸν δὲ μέγαν Ἀβραὰμ τὸν πατριάρχην, τὸν ὀκτωκαιδε-

A enim peccati neceſſitas in herilem & ſeruilem conditionem humanum genus diuiſit, illis quidem cum imperio curas quoque coniunxit, & vigiliarum moleſtiam tradidit, ſed & morbos in illos plures effudit: his verò corporum valetudinem præſtantiorem, & ſuauiorem cibi eſum, ſomnum item dulciorem longioremque, qui corpus à laboribus recreet, & illud ipſum ad craſtini diei labores robuſtius reddat, conceſſit. Quapropter, non labores dumtaxat, ſed etiam laborum ſolatia inſpice, & communem omnium gubernatorem hymnis celebra. Quid verò labores carpis, tu qui omnia calumniis facilè appetis? Et quodnam ex omnibus, quæ homini contingunt, bonis citra laborem rectè peragitur? Quam felicitatem hominum natura citra laborem percipit? Agriculturæ bonis, & mercaturæ fructibus per labores fruimur. Vrbes ædificamus cum labore eas extruentes. Labore duce domus incolimus, veſte corpus velamus, calceamenta pedibus inducimus, & variis cibis veſcimur. Et quid attinet omnes rerum neceſſarios vſus exponere, quorum vtilitas nobis per labores conſtat? Sed fucus quidam otio innutritus eſſe videris, qui ex alienis laboribus fructus percipis, ipſe verò nihil, præter ſolam linguam, quæ omnia carpere nouit, ad communem vitam confers. Atqui nugas iſtas & garrulitatem hanc nimiam otij abundantia peperit. Qui enim laboribus dat operam, pauca quidem loquitur, plurima autem opera peragit. Cùm itaque per labores ſingula bona rectè ritéque perficiantur, nequaquam, ô amice, propter labores ſeruitutem vituperaueris. Quin potiùs vide, vt plures domini non minùs quàm ſerui laborent, imò multò magis, ſi curas quoque illorum laboribus adnumeraueris. Et tu quidem eos, qui nunc induſtrij habentur, inſpice: ego autem veteres illos, qui plus quàm ſerui laborauerunt, demonſtrabo. Noë quippe illum beatum ſpectato, qui & ligna ſecat, & eadem aſcia dolat, & ad angulos rectos exæquat, arcam quemadmodum iuſſus erat ex lignis quadratis extruit, clauis compages conſtringit, hoc denique modo totam illam ædificat, bitumine ſimul & pice illinit, & aquarum influxũ hiſce arcet. Prætereà magnũ Abrahamum Patriarchã, octode-

Gen. 6.

Gen. 14. 18.

cim & trecentorum vernarum domi- A num, ipsum opus aggredi, hospitibus ministrare, ad armenta currere, vitulum attrahere, vxorem ad panes conficiendos vrgere, & eandem illam similiter farinam subigere, subcineritios panes coquere, nec ancillis ministeriũ hoc iniungere: ipsum verò admirandum illum senẽ hospitibus adstare, & ad mensam quidem non accumbere, eius verò ministerium omne exequi, contemplare. Similiter Rebeccam, Bathuelis filiam, Nachoris neptem, nubilem iam & forma præstantem vide: quæ nequaquam in thalamis desidere B sustinet, sed manum operi admouet, & aquam gestat, & ad fontem extra vrbẽ excurrit: nec aquam modò domum defert, sed & hospitibus officium præstat: quæ & aquam haurit, & tam ipsis quàm camelis affert, & pulchrum illud continentiæ donum incolume custodit, & virginitatem illibatam conseruat: interim verò laboribus omni alacritate studet, his potiùs conspicua esse, quàm formæ dono splendere desiderãs. In his & eius filius, tanquã eius filius, magnus Iacob, viginti annos trãsegit, quibus & greges pauit, C & cum feris colluctatus est, ęstúsq; molestias sustinuit: qui somno saturari ne noctu quidem potuit. Simul autem eiusdem vxores, propter quas labores hosce perpessus est, oues pauisse in historiis legimus. Sed & huius filij pastores ac operarij fuerunt, multiuarium seruorum laborem sustinentes. Ad hęc diuinissimus Moses quadraginta vitæ annos hoc modo absoluit. Et huius cõiux, cùm sacerdotis filia esset, oues pauit, & ab improbis pastoribus huius auxilio liberata, ipsi matrimonio iuncta est. Atqui superuacaneum foret sermonem longiùs extendere, omnésque eos è sacra Scriptura producere, qui D per labores vitæ huius stadium emensi sunt. Quòd si ergo non seruorum modò, sed & dominorum proprium est laborare, quam ob causam seruitutem propter labores accusas? Serui enim ipsos heros laborum socios habent, ipsi verò dominorum curas minimè participant. Quòd si autem labor quidem seruorum & dominorum communis est, cura autem dominorum propria, qua ratione mouebimur, ne beatos iudicemus eos qui à curis liberi sunt, sed eosdẽ miserorũ numero adscribimus?

Gen. 28. 29. & 30.

Gen. 42. & 47.

καὶ τὴν τεσσαρακοσίων οἰκετῶν δεσποτῶν, ἀλλ' ὑπουργοῦντα, καὶ τοῖς ξένοις διακονοῦντα, καὶ εἰς τὰ βουκόλια βαίνοντα, καὶ τὸ μοσχάριον ἕλκοντα, καὶ τὸ ὁμόζυγα τῆς τροποποιοῦ ἐπείγοντα. καὶ ἐκεῖνα ὥσαύτως μαθήσῃ τὰ ἄθυρα, καὶ τοὺς ἐξ ὑφῆς ὀπτοὺς, καὶ τὴν τραπεζαν μὴ διακονοῦντα, τὸ δὲ διακονίαν πληροῦντα. Βλέπε τὴν Ρεβέκκαν, τὴν τοῦ Βαθουὴλ θυγατέρα, τὴν Ναχὼρ τὸ ἔκγονον, ἡλικίαν μὲν ἔχουσῃ γάμου, ὥρᾳ δὲ λάμπουσῃ, καὶ θαλάμοις ἐμφιλοχωρεῖν οὐκ ἀνεχομένην, ἀλλ' ἀὐτουργοῦσῃ καὶ ὑδροφορούσῃ, καὶ εἰς τὸ ἐκτὸς τῆς πόλεως πηγὴν διατρέχουσῃ· καὶ οὐ μόνον οἰκαδε τὸ ὕδωρ κομίζουσαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀφικνουμένοις τὴν αὐτουργίαν παρέχουσαν, καὶ ἀντιμετροῦσαν τὸ ὕδωρ, καὶ αὐτοῖς τε καὶ τοῖς καμήλοις προσφέρουσῃ, καὶ τὸ σωφροσύνης τὸ κάλλος κτῆμα σῶον διαφυλάττουσῃ, καὶ τὴν παρθενίαν ἀκήρατον διασώζουσῃ, καὶ τοὺς πόνους μὴ πάσης ἀρετῆς θυμίας· καὶ τούτοις ὡραϊζομένην μᾶλλον, ἢ δι' ὧν κτᾶσθαι λαμπρυνομένην. ἐν τούτοις ὁ ταύτης υἱὸς, ἅτε δὴ ταύτης υἱὸς, ὁ μέγας Ιακὼβ, εἴκοσι διετέλεσεν ἔτη, ποιμαίνων καὶ θηρίοις παγαίοις, καὶ τὸ ἀκτῖνος λυπηρὸν ἀνεχόμενος, καὶ ὕπνου κόρον λαβεῖν δὲ νύκτωρ δυνάμενος καὶ ἀπὸ τοῦ γάμετας, δι' ὃς καὶ τὸ πόνων ἐώθει, τεθλασμένους ἐν τῇ ἰσοείας δυείσκοιτο. καὶ οἱ τούτου παῖδες, κτηνοτρόφοι τε ἦσαν, ἐν ἀὐτουργοὶ, καὶ ποιμένες, καὶ πολλαπλάσιον τῶν οἰκετῶν ὑπομένοντες πόνον. καὶ ὁ Μωϋσῆς δὲ τεσσαράκοντα ἔτη τῶν διετέλεσε βιοτεύων τὸν ἔπορον. καὶ ἡ τούτου γαμετὴ, ἱερέως οὖσα θυγάτηρ, τεθλασμένη, καὶ τὸ ἀδίκων ποιμένων διὰ τὸ τούτου βοηθείας ἀπηλλαγεῖσα, τὸ μητρὸς ἐδέξατο. ἀλλὰ γὰρ περιττὸν μηκύνειν τὸν λόγον, καὶ πάντας εἰς μέσον ἄγειν τὸ θείας γραφῆς τοὺς μὴ πόνων τὸν βίου διαφράμοντας τὸν δίαυλον. Εἰ τοίνυν οὐκ οἰκετῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ δεσποτῶν ἴδιον τὸ πονεῖν, τίνος χάριν τῆς δουλείας διὰ τοὺς πόνους κατηγορεῖς; τῶν μὲν γὰρ πόνων οἱ δοῦλοι κοινωνοὺς ἔχουσι τοὺς δεσπότας, τὸ δὲ φροντίδων τοὺς δεσπότας οὐ κοινωνοῦσιν. εἰ δὲ ὁ μὲν πόνος κοινὸς δούλων καὶ δεσποτῶν, ἡ δὲ φροντὶς ἰδία τῶν δεσποτῶν, πῶς οὐ μακαρίους κρίνομεν τοὺς τῶν φροντίδων ἀπηλλαγμένους, ἀλλὰ τοῖς ἀθλίοις ἐγκαταλέγομεν;

Επειδὴ τοίνυν αὐτάρκης ἐδείχθη καθ' ἑαυτὸν τῶν ὅλων ἡνδεμόνος ἡ πρόνοια, φέρε τῶν εἰρημένων ἕκαστον εἰς ἓν συναγαγόντες, ἀνακεφαλαιωσώμεθά τε, καὶ σαφεστέραν αὐτῶν τὴν κατάμοιρον ποιησώμεθα. ἀποδείξαμεν τοίνυν, ὡς μὲν ἐξ ἀρχῆς ὁ ποιητὴς ἐδημιούργησε φύσιν, καὶ ταύτην αὐτεξουσίας λόγῳ τετίμηκεν. εἶτα ὅτι εἰς οὐδὲν αὖτη τῷ αὐθαιρέτῳ τῆς γνώμης χρησαμένη ἐξέβη, ὅτι δὲ χεῖρον, εἰς μυρία τὲ πλημμελημάτων ἐξώκειλεν εἴδη. ἔδει τοιγαροῦν νόμοις ἀναχαιτίσαι τῆς ἁμαρτίας τὴν ῥύμην, οἱ δὲ νόμοι τῶν ἡμφιεσμένων ἐδέοντο. διηρέθη τοίνυν αὐταῖς ἀνθρώποις διχῇ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις· καὶ οἱ μὲν ἄρχειν ἐτάχθησαν, οἱ δὲ τοῖς ἄρχουσιν ὑπακούειν· ἵνα τῶν νόμων ὁ φόβος, καὶ τῶν ἀρχόντων ὁ δέος, τὴν πολλὴν τῆς κακίας καταπαύσῃ φοράν. ἄρχουσι τοιγαροῦν πόλεων μὲν, ἄρχοντες· κώμης δὲ, κηδεμόνες· φρατρίαις, φρατέρες· καὶ τούτων δὲ κρείττονες οἱ βασιλεῖς. τῆς νεὼς, ὁ κυβερνήτης· τῶν ἀθλητῶν, οἱ παιδοτρίβαι· ὁ γραμματιστὴς, τῶν μειρακίων· ὁ σκυτοτόμος, τῶν φοιτητῶν· ὁ χαλκοτύπος ὡσαύτως τῶν παρ' αὐτὸν μαθεῖν βουλομένων τὴν τέχνην. ἄρχει τοιγαροῦν καὶ τῆς οἰκίας ὁ δεσπότης. οὔτε γὰρ οἷόν τε δεσπότου δίχα φρατρίαν καλῶς οἰκεῖσθαι· καὶ μαρτυροῦσιν αἱ τούτων ἐρημίαι, πανταπασιν ἐρημούμεναι. ταύτην τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσι καὶ τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι. διδασκόμεθα γὰρ ὑπὸ τῆς θείας γραφῆς, ὡς οὐκ ἀγγέλους ἔχει μόνους, ἀλλὰ καὶ ἀρχαγγέλους οἰκήτορας ὁ ὑπὲρ κεφαλῆς ἡμῖν οὐρανός· καὶ οἱ μὲν πειθαρχοῦσιν, οἱ δὲ ὑπακούουσιν. εἰ δὲ καὶ ὁ παρανομίας ἐλεύθερον χωρίον· καὶ ἡ σωμάτων καὶ παθῶν ὑπερτέρα φύσις, ταύτην οὐκ ἠρνήθη τὴν τάξιν, ἀλλ' οἱ μὲν εὐπειθῶς ὑπακούουσιν, οἱ δὲ κοσμίως ἡγεμονεύουσι, τί δυσχεραίνεις ἄνθρωπε, πρὸς ἀνθρώποις βλέπων, ἔνθα πολλὴ πρὸς τὸ χεῖρον ἡ ῥοπὴ, τὸ ἄρχον καὶ τὸ ἀρχόμενον; οἶδ γὰρ τι φάρμακον ἀλεξίκακον τοῖς τῆς ἀνομίας ἕλκεσι, τὴν τῶν ἀρχόντων οἰκονομίαν ὁ ποιητὴς ὑπετέθηκεν. ἄρχει καὶ παίδων πατὴρ, καὶ παιδεύει τοὺς παῖδας ἀνηλιτηριάστους, καὶ ἐπαινεῖ σω-

A Quoniam itaque etiam hinc summi illius omnium rerum gubernatoris prouidentia demonstrata est, agedum singula, quæ dicta sunt, in vnum collecta summatim repetamus, & clariorem faciamus illorum considerationem. Demonstratum ergo est, vt vnam ab initio naturam Creator condiderit, & eandē ratione libero arbitrio prædita dignatus sit. Deinde, quòd hæc libero mentis arbitrio secus quàm oportuit vsa in peius declinarit, & in infinitas delictorum species impegerit. Legibus ergo peccati impetum refrenare oportebat, B hæ verò legislatores postulabant. Vnde necessariò humanum genus bifariā diuisum est, & hi quidem vt imperarent, alij verò vt magistratibus obedirent, ordinati sunt: vt scilicet legum metus, & magistratuum timor, nimium peccati cursum vel progressionem sisteret. Ciuitatibus ergo præsides, vicis verò curatores, exercitibus duces, & his autē & illis reges, naui nauclerus, athletis pædotribæ præsunt: pueris etiam literator, suis quoque discipulis coriarius, similiter & faber ferrarius iis qui ab ipso artem perdiscere volunt. C Quapropter domui quoque paterfamiliâs præest. Nec enim fieri potest, vt domus aliqua sine patrefamilias salua sit & incolumis: quod hæ ipsæ testantur, quæ cùm his destituuntur, tantùm non prorsus desolatæ videntur. Simile imperium vel primatum Angelorū quoque populi habent. Nam quod supra caput nostrum est cælum, non Angelos modò, verùm etiam Archangelos habere incolas, è sacris Scripturis didicimus. Et hi quidem præsunt, illi verò obediunt. Quòd si & omnis iniquitatis expers locus, & Angelorum natura, quæ vt corporum conditione præstat, ita affectibus quo- D que cunctis superior est, hunc ordinem nequaquam detrectat: sed hi quidem obedienter parent, illi verò ritè & decenter imperant vel præsunt: quid ergo stomacharis, ô homo, cùm inter homines, vbi plurima est ad malū propensio, & magistratuum potestatem, & huic parentes subditos esse vides? Magistratuum enim gubernationem, tanquam pharmacum quoddam depulsorium peccati vlceribus, rerum creator imposuit. Præterea pater liberis imperat, & eosdem petulantiùs viuentes corrigit, & modestiæ studiosos

collaudat. Pueris item præceptor præeſt, & vir coniugi, & ſeruis paterfamilias, qui reliquis obedientiores, magíſque induſtrios probat, & honoribus, & officiis, ac libertate ſæpiùs impertit: ignauos verò & improbos caſtigat, & honeſtis præceptis inſtituit. Eundē ordinem inter ſacerdotes quoque cōmunis omnium Deus eſſe voluit: & hos quidem ſacerdotio dignos iudicauit, aliis verò horum imperium concredidit: quin alios quoque his inferiores ordines, aut claſſes inſtituit. Quòd ſi verò dominos aliquos nimiū crudeles & inſolentes admodum eſſe, ſimiliter & magiſtratus aliquot ius muneribus vendere videns offenderis, & ideò mihi contradictorium quiddam parturis, ego prauum illum mentis fœtum præripiens dico, quòd iſtiuſmodi hominibus non Deus imperium commiſerit, ſed ſubditorum nequitia horum imperium ſibiipſi contraxerit. Cùm enim fructum aliquem ab iis, qui benè & honeſtè rempublicam adminiſtrauerunt, percipere noluerint, ſed improbiſſimis ſuis moribus omnem illorum diſciplinam contumeliosè tractarint, diuina cura ſeipſos ſpoliauerunt: deinde huius conſiliis & gubernatione deſtituti, iſtiuſmodi duces & principes receperunt, vt peiores experti meliorum recordarentur, & illorum honeſtam, bonámque diſciplinam in memoriam reuocarent. Sed & Deum illum ſummū propter immenſam hominum malitiam, & improbitatem habenas ſæpiùs laxare inuenimus, & vt humanum genus pro ſuo feratur arbitrio, permittere. Quod ipſum per prophetam docens ad Iſraëlem dixit: *Et dixi, Non paſcam vos: quod moritur moriatur, & quod perit pereat, & ex reliquis deuoret vnuſquiſque carnem proximi ſui.* Cùm ergo magiſtratus improbi rebus præſident, & heri immanes ac diri domus gubernāt, ſummo illi rerum gubernatori ſupplices nos fieri oportet, & vitæ conuerſione, morúmque mutatione placidiorem efficere, ac in auxilium nobis excitare, feruentibúſque precibus, vt temporis difficultatem in melius tranſmutet, inſiſtere. Quòd enim ipſe, qui bonus eſt, & miſereri naturaliter nouit, imò miſericordiæ fons eſt, eos, qui ex ſyncera mente profectis precibus ipſi occurrunt, exaudire facilis velit, ipſe teſtis eſt, qui ſupplicantibus auxilium

Zach. 11.

A φρονιῶτας. ἀρχὴ γὰρ παιδίων ὁ διδάσκαλος, καὶ τῆς ὁμόζυγος ὁ ἀνὴρ, καὶ τῶν οἰκετῶν ὁ δεσπότης, τοὺς μὲν δυνατέρους ἀποδεχόμενος, καὶ τιμῆς ἀξίους, καὶ θεραπείας, καὶ ἐλευθερίας πολλάκις· τοὺς δὲ νωθεῖς καὶ κακουργεῖν εἰθισμένους παιδεύων, καὶ καλοκαγαθίαν διδάσκων. Ταύτην τὴν τάξιν καὶ τοῖς ἱερεῦσι δέδωκεν ὁ τῶν ὅλων θεός· καὶ τοὺς μὲν ἱερωσύνης ἠξίωσεν, τοῖς δὲ τὴν τούτων ἡγεμονίαν ἐπίστευσε· καὶ ἄλλα δὲ εἴδη ταγμάτων ὑπ' ἐκείνους πεποίηκεν. Εἰ δὲ βλέπων ἐνίους τῶν δεσποτῶν,

B ἄγαν ὠμοὺς, καὶ λίαν ἀκηλήτους, καὶ τινὰς τῶν ἀρχόντων δώροις ἀπεμπολοῦντας τὸ δίκαιον, θεσπαίσῃς, καὶ τὴν αὐτηλογίαν ὠδίνῃς, ἐγώ σου θεολαμβάνω τὸν πονηρὸν τῆς διανοίας τόκον, καὶ φημὶ, ὡς τοῖς τοιούτοις οὐχ ὁ θεὸς τὴν ἡγεμονίαν ἐπίστευσεν, ἀλλ' ἡ τῶν ἀρχομένων πονηρία τὴν τούτων ἀρχὴν ἐπεσπάσατο. ὄνησιν γὰρ οὐδεμίαν τῶν δι' ἣν καλῶς εἰσηγησαμένων ἐλκύσαι δεδύνηται, μᾶλλα τῇ μοχθηρίᾳ τῆς ἔργου τὴν ἐκείνων διδασκαλίαν ὑβρίσαντες, τῆς θείας ἐπιμελείας σφᾶς αὐτοὺς ἀπεστέρησαν· εἶτα τῆς θείας γυ-

C μνωθέντες οἰκονομίας, τῶν τοιούτων ἡγεμόνων ἀπήλαυσαν, ἵνα τῇ πείρᾳ τῶν χειόνων εἰς μνήμην ἔλθωσι τῶν κρειττόνων, καὶ τὴν καλῆς καὶ ἀγαθῆς ἐκείνων ἀναμνησθῶσι παιδαγωγίας. δυσωπῶμεν δὲ τὸν τῶν ὅλων θεὸν, δι' ὑποβολῆς τῆς τῶν ἀνθρώπων πονηρίας τὰς ἰδίας ἐᾶσαι πολλάκις, καὶ φέρεσθαι τὸν ἀνθρώπων ὡς ἂν θέλωσι συγχωρῆσαι τὸν ὄχλον. καὶ τοῦτο ἡμᾶς αὐτὸς διὰ τοῦ προφήτου διδάσκων, καὶ πρὸς τὸν Ισραὴλ ἔλεγε. καὶ εἶπον· οὐ ποιμανῶ ὑμᾶς. τὸ ἀποθνῆσκον, ἀποθνησκέτω, καὶ τὸ ἀπολλύμενον ἀπολλύσθω, καὶ τὰ

D καταλείπετα κατεσθιέτω ἕκαστος τὰς σάρκας τοῦ πλησίον αὐτοῦ. χρὴ δὲ σιγᾶσθαι, ἀρχόντων πονηρῶν ἡγουμένων, καὶ δεσποτῶν ὠμῶν καὶ πικρῶν οἰκίας κυβερνώντων, τὸν τῶν ὅλων παρακαλεῖν ἱκετεύειν, καὶ τὴν τοῦ βίου μεταβολὴν, καὶ τὴν τῶν ἔργων ἀλλαγὴν, ἵλεώ τε ποιεῖν, καὶ εἰς ἐπιείκειαν ἐγείρειν, καὶ θερμῶς ἱκετεύειν τὸν τοῦ καιροῦ δυσκολίαν μεταβαλεῖν. Οἶδα γὰρ ῥᾳδίως τοῖς εἰλικρινῶς αἰτοῦσιν ἀντιβολοῦσιν, ἀγαθός τε ὢν, καὶ ἐλεῆσαι πεφυκὼς, μᾶλλον δὲ ἐλέους τυγχάνων πηγὴ, αὐτὸς μάρτυς τοῖς οὕτως ἱκετεύουσιν ὑπὲρ

χούμθνος, & λέγων· ὅτι καλέσῃς, ἐγὼ δέ σου ἐπακούσομαι· ἔτι λαλοῦντος σου ἐρῶ, ἰδοὺ πάρειμι. Οπῃ γὰρ οὐδὲ οἱ λίαν πονηροὶ, καὶ δυσσεβείᾳ πάντας ἀποκρύψαι φιλονεικήσαντες, οἷοί τε λωβᾶσθαι τοὺς τὸ λογικὸν ἐρρωμένους, καὶ τὴν εὐσεβείας ἐπαρχοντας ἐφικέσθαι, μᾶλλον τοῦτο λόγου, σὺν θεῷ φαναῖ, δηλώσομεν. ὅπῃ δὲ τῆς πρόνοιας τὸν & κοινὰς καὶ ἰδίας τοῖς ἀνθρώποις δωρεὰς χορηγοῦντος, καὶ μυρίοις ὅσοις ἀγαθοῖς τὸ ἡμέτερον ἐπικλύζοντος γένος, ὑμνήσομεν. αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. ἀμήν.

A suum pollicetur, hæc dicens: *Quoniam tu vocabis, ego verò te exaudiam: adhuc loquente te dicam, Ecce adsum.* Quòd verò nec ij quoque, qui iniquissimi sunt, & impietate sua omnes superare conãtur, eos lædere possint, qui ratione sana vtuntur, & pietatis studiosi cultores sunt, in sequenti oratione, Deo adiuuante, demonstrabimus. Nunc autem eum, qui publica & priuata munera hominibus largitur, & infinitis quodammodo bonis genus nostrum effusè cumulat, decantemus. Ipsi sit gloria in æternum. Amen.

B

ΟΤΙ ΤΟΥΣ ΕΥ ΦΡΟΝΟΥΝΤΑΣ, οὐδὲ ὑπὸ πονηρῶν δουλεύειν δεσποτῶν λυμαίνεται.

QVOD HI QVI SANAE ET bonæ mentis sunt, nihil ex eo lædantur, quòd prauis dominis seruiant.

ΛΟΓΟΣ Η'.

ORATIO VIII.

ΜΕΓΑΛΗΣ μοὶ, οὐκ οἶδα σαφῶς, δεῖται γλώττης & διανοίας, ὦ μεγάλων οὕτω λόγων ὑποθέσιν ἀναδέχεσθαι πειρωμένῳ· πέφυκε γάρ πως κινδυνεύειν ἐν τοῖς λόγοις τὸ τῶν πραγμάτων ἀξίωμα· τῇ γὰρ τούτων ἀσθενείᾳ καὶ ῥώμῃ φιλοῦσι κρίνειν τὰ πράγματα, οἱ μὴ τῇ φύσει τούτων, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τῶν λόγων προσέχειν ἐθέλοντες. ἐγὼ δὲ τῇ τῆς ὑποθέσεως δυνάμει θαῤῥήσας, οὐκ ἐμέτρησα τούτῳ τὰ τῆς διανοίας κυήματα, οὐδ' ἐλογισάμην τὰς μικρὰς αὐτῆς καὶ ἐξιτήλους ὠδῖνας, ἀλλ' ἐσκόπησα μόνον, ὡς δῆλόν ἐστι τοῖς εἰδέναι θέλουσι τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, καθάπερ ἥλιος τοῖς ἐῤῥωμένοις τὰς ὄψεις. καὶ μηδενὸς γε συκοφαντοῦντος, βοᾷ τὸ ποιητὸν καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἡ πρόνοια. οὐδὲν οὖν ἀπειλακὸς δραῖν φαίνεται, οὐδὲ μέμψεως ἄξιον, πᾶσαν εἰς ὑπουργίαν τὴν γλῶτταν, τῇ πρώτῃ φερομένῃ φωνῇ, & ταύτην ὑπηχῶν τοῖς βεβυσμένοις τὰ ἀκούειν ὠσίν. Οτι μὲν οὖν καὶ πενία & πλοῦτος ἀναγκαῖα τῷ βίῳ καὶ χρήσιμα, καὶ δουλείαν δέ τινα καὶ δεσποτείαν, καθάπερ τινὰ φάρμακα, τοῖς ἕλκεσι τῆς ἁμαρτίας ὁ τῶν ψυχῶν προσήνεγκεν ἰατρὸς, τὴν θείαν χάριν συνεργὸν ἐσχηκότες, ἱκανῶς ἀπεδείξαμεν. Οπῃ δὲ οὐ λωβᾶται δουλεία τοὺς

ΝΟΝ equidem me latet magnis admodum tam linguæ quàm ingenij viribus illi opus esse, qui tantum orationis argumentum suscipere instituit: quoniam ita ferè natura comparatum est, vt in verbis rerum majestas periclitetur. Iuxta horum etenim infirmitatem, vel vim, de rebus iudicare consueuerunt, qui non rerum naturam, sed verborũ vim obseruant. Ego verò argumenti viribus confisus, mentis conceptus nequaquam iuxta hoc metiri volui, nec huius paruos & exiles partus expendi: sed eò duntaxat respexi, quòd veritatis lux iis, qui ipsam videre cupiunt, manifesta est, quemadmodum & Sol iis, quorum oculi integri & sani sunt. Et sanè licet nemo defendat, clamat tamen ipsa Creatoris & Saluatoris prouidentia. Nihil ergo absurdũ vel reprehensione dignum me facturum putaui, si linguæ meæ officium huic quæ vndique personat voci præstarem, ipsamque obturatis ingratorum hominum insonarem auribus. Atqui paupertatem & opulentiam vitæ nostræ necessariam & vtilem esse, tum seruitutem & herilem potestatem, ceu pharmaca quædam, peccati vlceribus animarum medicum imposuisse, abundè satis diuinæ gratiæ beneficio adiuti demonstrauimus. Quòd autem seruitus iis, qui huius iugo subiacent, nihil

C

D

damni afferat, quin potiùs iis qui volunt plurimùm profit, mox Deo sic volente demonstrabitur: hoc enim heri dicturos nos esse promisimus. Atqui, poterit quis, siquidem velit, etiam omissis veterũ exemplis, conseruos examinare, & multos virtutis studiosos cernere, qui seruitutem beneuolè & promptè obeunt, nec vlla necessitate compulsi ex animo quod decet faciunt, & dominorum curam sponte capessunt: quos ideò etiam libertate donari, & opum maximarum dominos fieri, & fideliter peractæ seruitutis præmia percipere videmus. Non tamen ab instituto nostro alienum fuerit, quosdam eorum qui olim seruierunt in medium producere, & pietatis thesaurum detegere, quem illi congregauerunt, ad eos reprehendendos, qui seruitutem vituperare conantur, & hanc maioris blasphemiæ causam faciunt, dum hinc contra Dei prouidentiam iacula emittere audent. Primus ergo omnium prodeat primarius ille Abrahami patriarchæ famulus. Hic etenim, cùm senio iam correptus patriarcha, ac naturæ terminum vitæque finem (senectus enim mortis præludium est) coràm cernens, de filio ipsi mandaret, & veterum execrationum & benedictionum verbis confisus, illi è propria aut paterna gente vxorem adducere, & Chananæorum cognationem fugere hortaretur: tunc ille, inquam, admiratione dignus famulus, primò quidem diligenter singula heri verba examinat, & iuramenti, quo obstrictus erat, religionem metuens, summúmque illum omnium inspectorem oculum reueritus, primò num filium muliere profectionem detrectante ad patrium solum reducere debeat, quærit. Cúmque id negaret Abraham, & puerum non abducendum, quin potiùs Deo, qui ipsum vocauerat, confidendum, & illius gubernationi credendum esse diceret: soluit quidem ex herili domo famulus, & multas stationes emensus, tandem sub seram vesperam ad Charras peruenit: vbi camelos quidem recumbere finit, quiete nimirum illorum laboribus mederi volens: ipse verò donis, quæ secum ferebat, & omni diuitiarum splendori longum valere renuncians, manibus in cælum extensis Deo supplicat, vt is herili filio pronubus esse, & illi puellam, quæ heri

Gen. 24.

Gen. 24.

Α χρωμένοις, ἀλλὰ καὶ λίαν τοῖς βουλομένοις ὠφελεῖν, αὐτίκα, σοῦ θεοῦ φανέντος, δηλώσει. τοῦτο γὰρ ἐχθὲς ἐρεῖν ὑπεσχόμεθα. Δοκιμάσαι μὲν γὰρ τῷ βουλομένῳ, καὶ δι' ἄλλα τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων, τοὺς σπουδαίως δουλεύοντας ἐξετάσαι, καὶ θεωρῆσαι πολλοὺς ἀρετῆς φροντίσαι, καὶ τὴν δουλείαν ἑκουσίως κοσμιῶντας, καὶ τῆς μὲν ἀνάγκης οὐ δεομένους, γνώμῃ δὲ τὸ δέον ἐργαζομένους, καὶ τῆς δεσποτικῆς θεραπείας προθυμουμένους, καὶ τούτου χάριν καὶ ἐλευθερίας ἀξιουμένους, καὶ χρημάτων πολλῶν κυρίους γινομένους, καὶ τῆς καλῆς δουλείας τὰ ὑπέρογκα δρεπομένους. οὐ πρέλκον δ' ἴσως καὶ τῶν πάλαι δεδουλευκότων ὀλίγους εἰς μέσον προαγαγεῖν, καὶ γυμνῶσαι τὴν εὐσεβείας τὸν θησαυρὸν, ὃν ἐκεῖνοι συνηγάγοντο, εἰς ἔλεγχον τῶν τὴν δουλείαν διαβαλλόντων ὑπερφυῶν, καὶ τῆς μείζονος βλασφημίας ταύτην ἀφορμὴν ποιουμένων, καὶ κατὰ τοῦ θεοῦ προνοίας ἐντεῦθεν ἀφιέναι τὰ βέλη τολμώντων. Παείτω τοιγαροῦν πρῶτος ἁπάντων, ὁ πρῶτος Ἀβραὰμ τοῦ πατριάρχου θεράπων. Ὅστις τοίνυν, ἡνίκα γηραϊκὸς ὁ πατριάρχης ὤφθη, τὴν φύσεως τὸν ὅρον εἰδὼς, καὶ τοῦ βίου τὸ τέλος ὁρῶν, γῆρας γὰρ θανάτου προοίμιον, περὶ τοῦ υἱέως ἐνετέλλετο, καὶ φέρειν αὐτῷ γυναῖκα προσέταττεν ἐκ τῆς οἰκείας φυλῆς, καὶ φεύγειν τὴν τῶν Χαναναίων συγγένειαν προτρέπων, τὴν παλαιὰς ἀρὰς καὶ ἀλογίας πιστεύων. τί ποτε οὖν τὰ θαυμαστὸς οὗτος οἰκέτης, πρῶτον μὲν ἀκριβῶς ἁπάντα βασανίζει τοῦ δεσπότου τὰ ῥήματα, καὶ τὸν προφερόμενον δεδιὼς ὅρκον, καὶ τὸν ἁπάντων ἐποπτεύοντα ὀρρωδῶν ὀφθαλμὸν, πυνθάνεται πρῶτον, εἰ δεῖ τὸν υἱὸν εἰς τὴν πατρῴαν ἀπαγαγεῖν οἰκίαν, καὶ γυναικὸς τὴν ἐκδημίαν πραγματευομένης. τοῦ δ' Ἀβραὰμ ἀπαγορεύσαντος, καὶ φήσαντος μὴ δεῖν ἀπάγειν, ἀλλὰ τῷ θεῷ τῷ κεκληκότι θαρρεῖν, καὶ τοῖς ἐκείνου πηδαλίοις πιστεύειν· ἀπαίρει μὲν ὁ παῖς ἐκ τῆς δεσποτικῆς οἰκίας, πολλοὺς δὲ σταθμοὺς ὁδεύσας, εἰς τὴν Χαρρὰν ὀψὲ τῆς ἡμέρας παρεγένετο. καὶ τοὺς μὲν καμήλους καθίζει, φάρμακον τῶν πόνων τὴν ἀνάπαυλαν προσφέρων, αὐτὸς δὲ μακρὰ χαίρειν εἰπὼν οἷς ἐκόμιζε δώροις, καὶ πάσῃ τῇ τοῦ πλούτου περιφανείᾳ, εἰς οὐρανὸν τὰς χεῖρας ἐκτείνας, τὸν θεὸν ἱκετεύει, προμνήστρια τὴν Ἐφίμου γλυκάζει, καὶ κατευχὴν κόρῃ αὐτῷ τοῖς δεσποτικοῖς

συμβαίνουσαν ἠθεσιν. ἄξιον ὃ & αὐτῶν ἐκεί- A moribus conueniat, despondere dignetur. Dignum verò est, vt hæc supplicis verba audiamus. *Domine*, inquit, Ibid.
νων τ̃ εὐσεβῶν ἀκουσαι ῥημάτων. κύριε γάρ φησιν ὁ θεὸς τ̃ κυρίου μου Αβραάμ, ἰδοὺ ἐγὼ ἕστηκα ἐπὶ τ̃ πηγ̃ τ̃ ὕδατος, αἱ θυγατέρες τ̃ν οἰκούντων τ̃ πόλιν ἐκπορεύονται αὐτλ̃ησαι ὕδωρ, & ἔσται ἡ παρθένος ἣ ἂν ἐγὼ εἴπω, ἐπίκλινον τ̃ ὑδρίαν σου, ἵνα πίω, & εἴπῃ μοι πίε, & τ̃ καμήλοις σου ὑδροδύσομαι ἕως ἂν παύσωνται πίνουσαι, ταύτ̃ ἡτοίμασας τ̃ παιδί σου Ισαάκ· & ἐν τούτῳ γνώσομαι, ὅτι ἐποίησας ἔλεος τ̃ κυρίῳ μου Αβραάμ. πῆς οὐκ ἂν ἀγαθείη τ̃ς εὐσεβείας τὸν αὐθα; μᾶλλον δὲ πῆς ἂν ἀξίως τ̃ν εἰρημένων ἕκαστον ἐφημήσειεν; ἔστι γὰρ ἰδεῖν καὶ ταύτ̃ πίστ καὶ σοφία & εὐσεβείᾳ πρὸ ψυχ̃ κοσμουμένῳ. ὃ γὰρ πᾶσιν ἐρρῶσθαι φράσαντα & τ̃ τ̃ θεοῦ προμηθείᾳ πρὸ τ̃ς ἐκδημίας ὑποθέσιν ἁμαρτ̃σαν, πῶς οὐκ εὐσεβείας ὄντ & σοφίας τ̃ς ὠφελιμωτάτ; ὃ δὲ τ̃ τ̃ δεσπότου θαρρ̃σαν δικαιοσυν̃ , & τούτου καλέσαν θεὸν τὸν κοινὸν ἁπάντων θεὸν , & δι' ἐκεῖνον ἐλπίσαν τέλος πάντως λήψεσθαι πρὸ ψυχ̃, καὶ πρὸ αἴτησιν εἰς ὥρας ἀφίξεσθαι , ποίαν πίστεως ὑπερβολὴν καταλείπει; τετυχηκὼς C ὧν ἠτησε, θεοφιλὴς ἀποδέδεικται. οὐ γὰρ ἂν οὕτω ῥᾳδίως ἔτυχεν, εἰ μὴ λίαν ἐῶ φίλους & δεδωκότι· τ̃ φύσιν ὃ ἡ τ̃ ψυχ̃ ἐδημιούργησεν ἀρετή. ὅτι δὲ τετύχηκε, καὶ πρᾶγμα τετύχηκεν, ἡ ἱστορία διδάσκ. εἰς γὰρ τ̃ς ψυχ̃ς ὃ τέλος ἔφθασεν ἡ Ρεβέκκα, & ὃ τ̃ς φιλοξενίας ἐπιδείκνυσι σημεῖον· καὶ σμικρὸν ὕδωρ αἰτηθεῖσα, & τὰς καμήλους ἁπάσας ποτίζειν ἐπείγεται· & μ̃ πόνου ὃ ὕδωρ ἀνιμωμένη, λογικῶν & ἀλόγων ἀναπαύσ ὃ δίψος, ἀνδρείαν ὁμοῦ & φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνυμένη, καὶ τ̃ς ἐν ταῖς λόγοις τ̃ ψυχ̃ς ζω- D γραφηθείσης κόρης ἀρχέτυπον φαινομένη, & τ̃ς Αβραμιαίας οἰκίας ἀξία δεικνυμένη, & τ̃ φιλοξένῳ κηδεσῃ συνομολογουμένη κεκτημένη τὸν γνώμονα· τοῦτο γὰρ καὶ ὁ πιστὸς ἐκεῖνος οἰκέτης ἠτησεν ἱκετεύων, οὐκ εἶδος, οὐ μέγεθος, οὐ πρέπων ἄνθος, οὐκ ὀφθαλμῶν κάλλος, οὐκ ὀφρύων ὑφέτους γραμμάς, οὐ χρώτος εὐφάνειαν, οὐ πλούτου εὐετοσίαν, ἀλλὰ φιλόξενον γνώμην, ἤπιον ἔθος, φθέγμα σεμνὸν & μέτριον, ἦθος ὑπήκοον & φιλανθρωπον, ἄξιον τ̃ς δεσποτικ̃ς οἰκίας, τ̃ς

pietatem hanc virum admiretur? Quin potiùs quis singula, quæ dixit, dignè collaudet? Precationem enim videre B est fide simul & sapientia & pietate ornatam. Quod enim omnibus renũciat, & profectionis causam diuinæ prouidentiæ committit, quis non & pietatis & supernæ sapientiæ opus esse dicat? Quòd verò domini sui iustitiæ confidit, & eum, qui communis omnium Deus est, huius Deum vocat, & propter hunc preces lætum finem accepturas, & petitionem ratam fore sperat, num aliquem fidei excellentissimum gradum sub se reliquit? Quòd verò iis quæ petiit potitus est, Dei amicum fuisse demonstrat. Nec enim tam facilè iis potiri potuisset, nisi in largitorem fuisset gratissimus. Gratitudinem verò hanc animæ virtus elaborauit. Atqui hunc statim voti compotem factum esse, docet historia. Priusquàm enim finirentur preces, Rebecca aduenit, & hospitalitatis signum exhibet. Nam cùm pauxillum aquæ ab ipsa peteretur, se omnes camelos adaquaturam esse promittit: & non sine labore aquam hauriens iumentorum simul & hominum sitim restinguit: quo facto & fortitudinis & humanitatis specimẽ præbens, eius puellæ, quam precationis verba depinxerant, exemplum plenè expressit, & se Abrahamica domo dignam demonstrauit, vt potè quæ mentem hospitali socero optimè conuenientem possideat. Hæc enim fidelis ille famulus petierat: non formam, non corporis staturam, non genarum florem, non oculorum venustatem, non elegantes superciliorum lineas, non generis splendorem, non diuitiarum abundantiam: sed mentem hospitalem, mores placidos, mansuetam, & modestam facundiam, æquum & humanum animi habitum, & herili domo dignum, quæ ad

omnem hoſpitum aduentum patebat, varias excipiebat hominum formas, & omnibus, prout commodum erat, miniſtrabat. Hæc petiit, hæc accepit. Nec ſtatim nullo adhibito examine vel iudicio arripuit, ſed ſingula eorum quæ fiebant expendens, videre volebat, num dominus proſperauiſſet viam ipſius, ſeu minùs. Poſtquàm verò ſigna quæ petierat, vidit omnia, ne tunc quidem ante gratiarum actionem deſponſationis ſymbola dedit, nec voluptate victus largitoris oblitus eſt. Sed donum coràm videns, ſe doni quoque largitorem videre credidit, & priùs pro virili ipſum collaudauit, deinde hoc modo munus oblatum ſuſcepit. Sciſcitatus enim quæ eſſet, & quibus progenita parentibus, cùm & Bathuelis filiã eſſe, & diuerſorium pabulúmq; camelis ſufficiens habere cognouiſſet, *Feſtinans*, inquit, *ſeruus adoranit, & dixit: Benedictus dominus Deus domini mei Abraham, qui non dereliquit iuſtitiam ſuam & veritatem à domino meo, & me proſpera via deduxit in domum fratris domini mei.* Poſtquam enim plura quàm poſtulauerat, accepit, (nec enim potum ſolummodò puella dederat, verùm etiam hoſpitium vltrò pollicita erat, cibúmque tam ipſi quàm camelis ſe exhibituram eſſe promiſerat, ſed & cognationem omnem, quod non petierat, vnà cum iis quæ interrogarat, expoſitam cognouit) quantis potuit laudibus beneficij huius auctori gratias retulit, & diuinis promiſſionibus veritatis teſtimonium tulit. *Benedictus* enim, inquit, *dominus Deus domini mei Abraham, qui non dereliquit iuſtitiam ſuã & veritatem à domino meo, & me proſpera via deduxit in domum fratris domini mei Abraham.* Iuſtus equidem, ait, exiſtis, qui plurimam & magnam piorum curam geris, & tuum promptiſſimum ſeruum, meum videlicet benignum dominum, omni cura dignaris. Veritatem verò verborum tuorum res ipſæ prædicant. In liberis enim promiſſiones confirmas, quas domino meo dediſti. Et poſtquam hoc modo munificentiſſimum Deum celebrauit, puellæ deſpõſationis ſymbola offert. Et aures quidem, vtpote quæ hoſpitum petitiones facilè excipiebãt, auro exornat: ſimiliter & manus, vtpote animæ magnanimitati pulchrè ſubſeruientes, eodem veſtit. Poſtquam autem domum

A πᾶσι ξένοις ἀνεῳγμένης, τ εἰδη ποικίλα δεχομένης, καὶ πᾶσι παρασφερούσης τὰ πρόσφορα. ταῦτα ἠτήσε, ταῦτα ἔλαβε. καὶ οὐδὲ δίχως ἀβασανίστως ἔλαβεν, ἀλλ' ἐξετάζων τ γινομένων ἕκαστον, ἰδεῖν φησὶν ἐβούλετο, εἰ δώωκε κύριος τ ὁδὸν αὐτῇ, ἢ οὔ. ὅπερ ὃ ἄπαντα εἶδεν ἃ ἠτήσατο σημεῖα, οὕτε οὕτως ἔδωκε πρὶ τ ὑμνῳδίας τ μνηστείας τὰ σύμβολα, οὐδὲ ὑφ' ἡδονῆς ἥττηθεὶς, ἐπελήσθη τ δεδωκότος. ἀλλὰ δῶρον βλέπων, βλέπειν ὑπέστευε καὶ τ τ δώρου δοτῆρα, καὶ πρότερον ἐκεῖνον εἰς δυνάμιν ὕμνησεν, εἶθ' οὕτως τὸ δῶρον ἐδέξατο. πυθόμενος γὰρ τίς τε εἴη, καὶ ὅτινος ἔφυ, καὶ μαθὼν ὅτι Βαθουὴλ μὲν ὑὸς μήτηρ, ἔχει δὲ καταγωγὴν καὶ χιλὸν τοῖς κτήνεσι παρασκευῶντα, πεύσας φησὶν ὁ παῖς προσεκύνησε, καὶ εἶπεν· εὐλογητὸς κύριος ὁ θεὸς τ κυρίου μου Αβρααμ, ὃς οὐκ ἐγκατέλιπε τὸ δικαιοσύνῳ αὐτ, καὶ τὸ ἀλήθειαν ἀπὸ τ κυρίου μου, ἐμέ τε δυώδωκεν εἰς οἶκον τ ἀδελφοῦ τ κυρίου μου. ὅπερ γὰρ ὧν ἠτήσεν ἔλαβε πλείονα, οὐ γὰρ μόνον ὕδωρ ἔδωκεν ἡ κόρη, ἀλλὰ καὶ καταγώγιον δώσειν ἀθρόως ἐπηγγείλατο, καὶ B ἔφη καὶ αὐτῇ καὶ τοῖς κτήνεσι πρέξειν ἐπιτήδεια, καὶ τὸ συγγένειαν, ἣν οὐκ ἠτήσε, μᾶλλον ὧν ἠτήσεν εἰδὼς προθυμουμένην, ὑμνοις οἷς ἠδυνάτο, τὸν τ χάριτος ἠμείβετο χορηγὸν, καὶ τ θείας ἐπαγγελίας ὃ ἀψευδὴς ἐμαρτύρει. εὐλογητὸς γὰρ φησιν ὁ κύριος, ὁ θεὸς τ κυρίου μου Αβρααμ, ὃς οὐκ ἐγκατέλιπε τὸ δικαιοσύνῳ αὐτ, καὶ τὸ ἀλήθειαν ἀπὸ τ κυρίου μου Αβρααμ· δίκαιος μὲν γὰρ φησιν ὑπῆρχες, πλείονα τ θυσιῶν ποιούμενος ἐπιμέλειαν, καὶ C τὸν σὸν μὲν οἶνοιν οἰκέτην, ἐμὸν δὲ χρηστὸν δεσπότην, πάσης ἀξίαν θεραπείας. τὸ δὲ ἀλήθειάν σου τ λόγων κηρύττει τὰ πράγματα. ἐν παισὶ γὰρ τοῖς ὑπαρχέσι βεβαίοις, ἃς τ κυρίῳ μου δέδωκας. οὕτως ὑμνήσας τὸν μεγαλόδωρον, προσφέρει τῇ κόρῃ τῆς μνηστείας τὰ σύμβολα. ἐκόσμει μὲν χρυσῷ τὰ ὦτα, ὡς εὐπετῶς καὶ μάλα ταχέως τ ξένων τοῖς αἰτήσεσι δεχόμενα· κοσμεῖ δὲ τὰς χεῖρας ὡσαύτως. ὡς καλῶς ὑπουργούσας τῇ μεγαλοψυχίᾳ τῆς γνώμης. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ οἰκίδιον εἰσελή-

εἰσελήλυθε, καὶ τοὺς ἐκείνης γονέας ἐθεάσατο, καὶ τῶ δεσπότου τὰς ἐντολὰς ἀπεκάλυψε, καὶ τῆς θεοῦ τὴν βοήθειαν ἐγνώρισε, καὶ θεραπείας, ἃ τε δὴ γνώριμος, πλείστης ὅσης ἀπήλαυσεν, ἆρα ἐπελάθετο τοῦ δεσπότου, καὶ κεντούμενος ὑπὸ φροντίδων τὸν δεσπότην παρεῖδε, καὶ τὴν οἰκείαν ἀνάπαυλαν τῆς ἐκείνου προετίμησε θεραπείας; οὐδαμῶς. Ἀλλὰ καὶ τῶ τοῦ κόρου φύσαντος, καὶ τῆς γυναικομήνης, καὶ τῶν ὠδίνων κοινωνήσαντος μόνω αὐτιβολεύοντων, ἵν' ὡς ἐκδημούσης τῆς κόρης προὸς ὀλίγας ἡμῶν αὐτῆς ἀπολαύσωσιν ἡμέρας, δὴ ἔλεγε, μὴ κατέχετέ με, ὅτι κύριος εὐώδωκε τὴν ὁδὸν μου· ἐκπέμψατέ με, ἵνα ἀπέλθω προὸς τὸν κύριόν μου. καὶ πολυτρόπως τοῖς λόγοις τὴν θείαν προσηγείαν κοσμῆς, καὶ τὰ ἀγαθῶν ἐκ θεοῦ ἔλκει τὴν χορηγίαν, καὶ τὰ καθ' αὑτὸν ἐκείνης ἀνάπτει τῆς προμηθείας. τί τοῦτον εἰπέ μοι προέβλαψεν ἡ δουλεία; τίς γὰρ ἐν ἐλευθερίᾳ τεθραμμένων, καὶ ἐπ' ἐλευθερίοις γονεῦσιν προγόνοις, τοσαύτης ἀρετῆς ἐπίδειξιν ἐποιήσατο; ποίαν γὰρ ἀκρότητα εὐσεβείας ὑπερβολὴν καταλίποι; Ἀλλ' ἴσως ἄν τις εἴποι τὴν συκοφαντίας ῥᾴδιον ἐπισκήπτων, καὶ τὰ καλὰ ἀφανίζειν διδασκόμενον, ὡς ἡ τοῦ δεσπότου φιλοσοφία τοῦτον οὕτως ἐπαιδοτρίβησε, καὶ προὸς ἐκεῖνον ὁρῶν οἷόν τι κάτοπτρον, εἴλκυσεν ἐκεῖθεν τοὺς τῆς ἀρετῆς χαρακτῆρας· οἱ δὲ πονηροὶ ἐκμισθοῦντες δεσπότας, ἐκμάττονται πάλιν ἐκ τοῦ ἀρχετύπου τὸ μίμημα, καὶ ἐκ τῆς πονηρίας ἀφορμὰς ἐκεῖθεν λαμβάνοντες, ἐργάται γίνονται κακίας, ἐν ἑαυτοῖς ἐκείνους διδασκάλους δείκνυντες. φέρε γοῦν, ἔμψυχος αὐτῶν διελέγξωμεν, καὶ δείξωμεν ὡς αὐθαίρετος καὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῆς κακίας ἡ κτῆσις, καὶ τὸ μὲν βουλόμενον οἰκέτην κακίαν συλῶ, μηδεὶς δὲ πονηρὸς ἀναγκάσῃ δεσπότης. ἀγέσθω δὴ εἰς μέσον ὁ ἁγιώτατος Ἰωσήφ, ὁ τῆς μὲν γυναικὸς ἐκείνης ἔκγονος, τοῦ δὲ πατριάρχου Ἀβραὰμ ἀπόγονος, ἐν ἥβῃ, ἐν ἀκμῇ, ἐν ὥρᾳ (τὸ γὰρ ὥρας ἡ ἀκμαιοτέρα θέαρ τυγχάνει) ἐν ἥβῃ μὲν τῶ τῆλικίας, εἶχε δὲ αὐθις τὸ χρόνου, ὥρᾳ δὲ λαμπρὸν καὶ τὸ σῶμα, λαμπροτέραν εἶχε τὴν σώματος τὴν ψυχῆς. ἐραστὸς δὲ ἦν τῶ πατρὶ, καὶ λίαν ἐράσμιος, οὐχ ὡς ὀφθεὶς μόνον, ἀλλ' ὡς καὶ τοῖς ἤθεσι συμβαίνων, καὶ τῆς παιδὸς

A ingressus parentes illius vidit, & domini sui mandata exposuit, Dei item auxilium præsens sensit, & seipsum humaniter & studiosè, vt pote notum iam, tractari conspexit, num domini sui oblitus est, & à curis stimulatus dominum neglexit? num propriam quietem & otium seruitio, quod illi debebatur, prætulit? Nequaquam. Sed cùm & pater & mater virginis, tum ille etiam, qui omnium dolorum cum his particeps fuerat, illum vt maneret enixè rogarent, vt puella mox peregrè abitura paucis duntaxat diebus frui
B possent, sic dixit: *Ne detineatis me, quoniam Dominus prosperam fecit viam meam: dimittite me, vt abeam ad dominum meum.* Et sermones suos vbique diuini nominis mentione exornat, & bonorum largitionem inde trahit, atque ea quæ in se erant, ad illius prouidentiam refert. Quid hunc, dic mihi, læsit seruitus? An quisquam eorum qui in libertate enutriti sunt, & liberis parentibus gloriantur, tam eximium de se virtutis specimen præbuit? Quem, inquam, hic summæ pietatis gradum non attigit? Porrò dicat fortasse aliquis eorum, qui calumnias texere, &
C optima quæque reprehendere norunt, quòd heri sui philosophia hunc à puero sic instituerit, & quòd in hunc ceu speculum quoddam respiciens, inde virtutis characteres contraxerit. Quibus verò mali sunt domini, inquiunt, ij sui quoque exemplaris formam exprimunt, & malitiæ primordiis inde desumptis, malitiæ & iniquitatis operarij fiunt, dum in seipsis doctores quoque suos exprimunt. Sed agedum, horum mendacium arguamus, & tam virtutis quàm malitiæ possessionem nostri arbitrij esse, famulúmque, si in malitia vitam suam transigere nolit, nullis
D mali domini exemplis aut viribus cogi posse demonstremus. In medium verò producatur diuinissimus Ioseph, mulieris istius nepos, & Abrahami patriarchæ pronepos, qui in vere, in vigore, in temporis parte vegetissima, (nam anni partium vegetissima ver est) qui, inquam, in vere ætatis, & in temporis flore, corporis quidem formam splendidam, animam verò longè splendidiorem habuit. Patri autem carissimus & vnicè dilectus fuit, non modò quòd in senecta natus esset, sed quòd & moribus illius maximè conueniens, patriæ

Ibidem.

Gen. 37.

virtutis esset effigies. Hic postquam somnia illa vidit, & audientibus fratribus patri narrauit, mox ab inuidia oppugnatur, & conuitiorum telis, quæ inuidia pepererat, petitur. Non multo post autem, vt ad se venientem puerum conspicati sunt, qui somniorum felices pollicitationes minùs ferre poterant, vt feræ in agnum, qui à grege separatus pastoris ope destituitur, irruunt, & nec patris canos reueriti, nec eiusdem senectutem puero hoc ceu scipione suffultam miserti, nec naturæ legem, nec cognationis ius, nec eandem illam fraternitatis radicem, nec ætatem teneram & omnis malitiæ expertem, nec inuitum, vtpote in somnis oblatum, & quauis tunc vmbra incertius, imperium respicientes, tunc quidem ipsum perimere, manúsq; fraterno maculare sanguine conati sunt. At cùm Ruben cædem detrectaret, & tantæ infamiæ notam effugere hortaretur, ipsum in cisterna quadam pauliſper absconditum paulò pòst Ismaëlitis mercatoribus vendunt, & venditione cædem mitigant. cùm in somnis regnantem ne aspectu quidem dignari possent. Tales ergo pro somniis pœnas exoluens Ioseph, in Ægyptum deducitur, vbi secundò venditus Putiphari, qui regiorum coquorum princeps erat, traditur. Sed in ea quoque conditione agens patriam libertatem custodiuit, & maiorum nobilitatem retinuit, nec animum tempore conuertit, nec morum mutatio calamitates hasce secuta est, nec mentis voluntatem vel arbitrium instar coloris mutauit. Sed licèt vitæ conditionem subiisset aliam, & ex libertate in seruitutem esset prolapsus, pristinæ tamen sententiæ firmiter inhæsit, & in omnibus tam dictis quàm factis suis, pudorem fronti prælucentem habuit. Quapropter mox omni honore dignus iudicatur, & herilis domus administrationem suæ commissam fidei regit. Et heris quidem beneuolentiam, conseruis æquitatem sedulò præstat. Ad hæc erga eos, qui honore illum donauerant, gratus existens, eorum quoque conuenientem curam gerebat, qui ipsius consilio regendi erant. Vnde tam his, quàm illis carus habebatur. Gratiam enim virtuti suæ respondentem diuinitùs acceperat, imò multiuarios potiùs laborum fructus percipiebat.

A ἀρετῆς εἰκμαγεῖον ὑπάρχων. οὗτος ὅπως τοὺς ὀνείρους εἶδεν ἐκείνους, καὶ τοῖς πατρὶ διηγήσατο τοὺς ἀδελφοὺς ἀχθομένους, πολεμεῖται μὲν θύθις ὑπὸ τοῦ φθόνου, καὶ δέχεται λοιδορίας, ἃς ὁ φθόνος ἐκίνησε. χρόνου δ' ὀλίγου διελθόντος, οἱ τῶν ὀνείρων τὴν ἀλήθειαν οὐκ ἀνεγκόντες, ἀφιλανθρωπότερον αὐτοῖς ὧν μειρακίων θρασυνόμενοι, ὅτε τῷ ἔρωτι μὲν ὡς ἥβης ἀρτίως ποίμνης κεχωρισμένῳ, καὶ τοῦ ποιμένος ἐκδημοῦντος γεγυμνωμένῳ. καὶ μήτε τοῦ πατρὸς τὴν πολιὰν αἰδεσθέντες, μήτε τὸ γῆρας οἰκτείραντες, καθάπερ τινὶ βακτηρίᾳ, τῷ νέῳ σκηπτόμενον, μὴ τὴν τῆς φύσεως οἰκονομίαν, μὴ τὸ συγγηρείας δίκαιον, μὴ τὴν τῆς ζωῆς ταυτότητα, μὴ τὴν ἡλικίας τὸ ἄωρον, καὶ κακίας ἀπείρατον, μὴ τὴν ἀκούσιον ὡς ἐν ὀνείρου φαντασίᾳ, καὶ τὴν σκιᾶς ἀπάσης ἀδρανεστέραν τέως ἔρχων, ἐπεχείρησαν μὲν αὐτὸν θύθις παραδοῦναι σφαγῇ, καὶ μιαίνειν τὰς χεῖρας αἵματι συγγενεῖ. εἶπε τὴν Ρουβὴλ ἀπαγορεύσαντος τὴν σφαγὴν, καὶ φυγεῖν τὴν κηλῖδα τοιούτου παρανομήματος, ἐν λάκκῳ τινὶ βαθεῖ αὐτὸν καταχρύψαντες χρόνον, ἀπεμπολοῦσι μικρὸν ὕστερον Ισμαηλίταις ἐμπόροις, καὶ θεραπεύουσι τῇ παρούσῃ τὴν φόνον, οὐδὲ βλέπειν ἀναχόμενοι τὴν κατ' ὄναρ ἡγεμονεύσαντα. τοιαύτας τοιγαροῦν δίκας ὑπὲρ ὀνυπνίων ὕσας ὁ Ιωσὴφ, ἀγεται μὲν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἀποδίδοται δ' πάλιν ὑπὸ Γεντεφρῆ, ἀρχιμαγείρου δ' ὢν τοῦ τὴν βασιλέως. ἀλλὰ καὶ ὧδε γενόμενος, τὴν πατρῴαν ἐλευθερίαν ἐφύλαξε, καὶ τὴν τῶν προγόνων εὐγένειαν ἀκήρατον διετήρησε, καὶ οὐ συμμετέβαλε τῷ καιρῷ τὴν γνώμην, οὐδὲ τὴν συμφορᾶς ἠκολούθησε ἡ τῶν ἔργων ἀνωμαλία, οὐδὲ καθάπερ χρόαν ἀντήλλαξε τὴν προαίρεσιν, ἀλλὰ καὶ τὸν βίον ἀμείψας, καὶ ἐξ ἐλευθερίας εἰς δουλείαν μεταπεσών, ὅτι τὴν προτέρας ἠρήρεσο γνώμης, καὶ λέγων ὁποῖος καὶ πρόσθεν, πρόσλαμπουσαν εἶχε τὴν αἰδῶ τῷ μετώπῳ. τούτου χάριν καὶ πρὸς τιμῆς ἀπάσης ἀξιοῦται, καὶ τῆς δεσποτικῆς οἰκίας τοῖς οἴακας ἐγχειρίζεται. καὶ τοῖς μὲν δεσπόταις τὴν εὔνοιαν, τοῖς δ' ὁμοδούλοις τὴν ὀπιείκειαν διετέλει προσφέρων. καὶ πρὸς τοὺς τετιμηκότας εὐγνώμων γινόμενος, τὴν ἰθυνομένων ἐποίητο τὴν προσήκουσαν ὅτι μέλειαν. καὶ τοῖς τούτοις καὶ ἐκείνοις ἐπαρκῶν. σύμμετρον γὰρ τῇ ἀρετῇ τὸ χάριν ἀποδοῦναι ἐδέχετο, μᾶλλον δὲ πολλαπλασίους τῶν πόνων ἐκαρπώτο τοὺς καρπούς.

διὰ τοῦτο ὅσα αὐτὸς ἐποίει, Κύριος εὐώδου ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ. ἀλλὰ πάλιν αὐτὸν ἑτέρως διεδέξατο κλύδων, καὶ τοῦ δουλείας πικρία χαλεπωτέρα πάλιν ἐξεδέξατο ζάλη· καὶ ὁ μὲν ἔλιπεν αὐτὸν κῦμα, ὃ δὲ κατέλαβε. καὶ διὰ τοσούτων κυμάτων καὶ πνευμάτων ὀδυρῶν, ἀβάπτιστον ὁ σκάφος διέσωσεν. ἦν ὡς εἴρηται νέος, τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας κοσμούμενος, οἷόν τι ἄνθος ἁπάντων καλύκων προκύψαν, τοῖς ἰούλοις ἔχων ὑπὸ τοῦ ἥλιου καθέρποντας, καὶ στεφάνου δίκην περιανθοῦντας. ἀγλαΐαν ὥρας ἀφιεὶς, κοσμιότητι μεμιγμένην, ἐλευθερίᾳ κεκραμένην· αἰδῶ τοῖς μετώποις ἔχων ἐγκαθημένην, πειθὼ τοῖς χείλεσιν ἐφιζάνουσαν. ταῦτ' ἡ δέσποινα διηνεκῶς ὁρῶσα, δέον ὠφέλιμον ἐντεῦθεν ἀρύσασθαι, εἰς ὃ τῆς ἀκολασίας βαράθρου ἐνέπεσεν. ὡς γὰρ τῇ ὕλῃ τῆς ἡδυπαθείας ἔνδοθεν ἡ ὑπόθυμίας ἡ φλὸξ εἰς ὕψος ἠγείρετο, καὶ ὁ λογισμὸς πρόχειρα τὸν αἰνιγμὸν μὴ κατασβέσας, μείζονα ὕστερον τῷ πυρὶ τῷ θυμῷ ἔτι ἔχοντι σβέσαι, τοιγαροῦν συμμαχον τὴν αἰσθησιν ἐκείνην λαβοῦσα, σαγηνεύειν λόγοις ἐπειράθη τὸν νέον. ὡς δὲ κρεῖττον ἐφαίνη τῶν δικτύων τὸ θήραμα, καὶ ῥᾳδίως τοῖς παγίοις ἐνεπήδησε σάλιχας, καὶ οἷς ποτνιωμένη προσήνεγκε λόγοις ἐταιρικοῖς καὶ ἡδονῇ κεχρωσμένους, ἀπῆλθον ἀπρακτοι καὶ ἀνόητοι, τοιγαροῦν λοιπὸν τοῖς λόγοις ἐῤῥῶσθαι φράσασα, ἔργῳ προσφέρει τὸν πεῖραν. καὶ σύμμαχον λαβοῦσα τῶν θαλάμων τὴν ἐρημίαν, κατέχει τὸν νέον, δοῦλον αὐτὸν τῶν παθῶν, ἀλλὰ οὐ δεσπότην νομίσασα. ὃ δὴ τῇ μὲν τῶν ἀνθρώπων οὐκ ἐθάῤῥησεν ἐρημία, τῷ δὲ πανταχοῦ πρόντι ὀφθαλμῷ ἐθάσατο. καὶ οὔτε τὴν δουλείαν ὑπὸ νοῦν ἔλαβεν, οὔτε τὴν ἐκείνης ἔδυσε δεσποτείαν, οὔτε τὸ συμφορᾶς τὸ μέγεθος, ἧς ὑπέμεινε, λογισάμενος, ἐφήνατο τῆς τῶν παθῶν ἡθέλησεν ἰωΐας, ὡς δεδεμένος ἐφορῶντος τὰ ἀνθρώπινα, καὶ ποινὴν ἀπαιτοῦντος τοὺς ἀδικεῖν προαιρουμένους. ἀλλ' αὐτὸ ταῦτα τὸν λογισμὸν τῆς δουλείας, καὶ δεσποτείας, καὶ βίου μεταβολῆς, καὶ ὑπὸ θυμίας ὁρμῆς, καὶ ἡλικίας πυρπολουμένην, τοῖς λόγοις πιθανοῖς καὶ κατάλοις δούλῳ τῷ δὲ δεσποίνης προσφερομένοις, τῆς κατηγόρων ἐρημίας, καὶ προσδοκωμένης συκοφαντίας, καὶ μυρίας ἐντεῦθεν συμφορᾶς φυομένας. καὶ πρῶτον τοῖς τῆς δου-

A Quamobrem quæcumque faciebat, Dominus prosperа reddebat in manibus ipsius. Cæterùm mox inde alia illum tempestas excepit, & seruitutis fluctum alia difficilior procella secuta est: & hic quidem illum deseruit fluctus, ille verò apprehendit. Interim per tantas fluctuum ventorúmq; procellas iter faciens, nauim ab omni fluctuum inundatione liberam conseruauit. Iuuenis enim, vt modò dictum est, erat, ætatis vigore splendens, & ceu flos quispiam è calycibus aut folliculis primùm prominens, cuius genas prima lanugo obrepens, & coronæ instar B ambiens vestiebat, & facies formæ splendorem decore mixtum, ac ingenuitate temperatum emittens, pudorem fronti, suadelam labiis insidentem gestabat. Hæc quotidie videns hera, cùm inde vtilitatem aliquam haurire deberet, in intemperantiæ foueam incidit. Vbi verò per aspectus materiam concupiscentiæ flamma intrinsecùs in altum excitata est, nec ratio scintillam statim extinxit, ignem, qui posteà in immensum excreuerat, non ampliùs extinguere potuit. Tunc impudentiam conatus sui sociam assu- C mens, iuuenem verbis irretire tentauit. Vbi autem quouis reti fortior fuit fera hæc, & fixam sibi retium indaginem facilè transiliit, ac sermones, quos non sine obtestationibus meretricios & voluptatũ illecebris coloratos protulerat, irriti & inutiles abierunt, tunc verbis vale renuncians ipsa re negotiũ experiri studet. Et thalami solitudinẽ in facti auxilium arripiens, iuuenem, quem affectuum seruum non dominũ putabat, corripit. Hic verò hominum absentia non confisus est, sed Dei vbique præsentem oculum contemplabatur, & nec seruilem conditionem ani- D mo suo voluit, nec illius imperium timuit, nec calamitatis quam sustinebat atrocitatẽ expendens, affectibus habenas laxare voluit, quasi videlicet neminẽ esse putaret, qui res humanas inspiciat, & iniustè agentes puniat: sed seruituti & herili potestati, vitæ mutationi, cõcupiscentiæ viribus, ętatis ardori, sermonibus persuasoriis & blandis, quos seruo adhibebat domina, accusatorum absentiæ, calumniæ item quæ expectanda erat, aliisque innumeris, quæ inde enasci poterant, calamitatibus rationem opposuit. Et primò ser-

uitutis legibus longum valere renuncians, consiliarij & doctoris officium subit, temperantiæ defensor & intemperantiæ accusator fit. Ad hæc iuuenis seniori, heræ seruus, nuptæ item, quæ concupiscentiæ ardorem legitimo toro explere poterat, celebs adhuc, sed grauibus iam concupiscentiæ incursionibus exercitatus, admonitionem de temperantia institutam adhibet. Dignum verò est, vt hæc quoque sanctissima casti illius iuuenis verba audiamus. *Si dominus meus*, inquit, *nihil scit propter me in domo sua, & quæcumque habet, in meas manus tradidit, & nihil est in domo hac quod à me excipitur præter te, eo quòd vxor illius sis, quo pacto faciam rem istam nefariam? peccabo coram Deo.* Non vides, inquit, quem ipse video. Nam tu quidem affectu ebria es, ego verò ebrietatem illam non admisi, qui totius huius machinæ gubernatorem video, qui singula quæ fiunt perspicit. Nec enim huius oculi aciem ab iis, quæ inspicere vult, vel tectum vel murus, vel occlusæ fores prohibent: nec etiam noctis tenebræ illius visum impediunt. Hic mentis quoque cogitationes probè intelligit, & animo adhuc conceptos sermones, priusquam edantur, exactè perspicit. Hunc ego videns timore & metu tãgor, & matrimonium generis nostri fontem, & viæ ad vitam hanc deducentis ianuam, violare non ausim: cuius beneficium est quòd humanum genus non deficit, quod idem naturam hanc morte aboleri non permittit, sed plantatione sua secantis manum vincit, & germinatione metentis falcem superat: quod verni temporis naturam imitatur, quod post eam, quæ hyeme facta est, prædationem apparens, quæ per hyemem spoliata & exuta sunt, denuò vestit. Iugum subiisti, ô hera: iugum ergo studiosè ama. Lora ne disrumpas, nec ea quæ foris sunt respice, sed coniugi adhærere studeto. Vt cum illo agriculturæ aratrum trahas, destinata es. Connubiales leges & naturæ terminos ne dehonestes, nec torum à Deo honoratum contumelia afficito. Vt in alios dominium obtineas ordinata es: ne ergo voluptatum seruam te facias, nec herilis potestatis ius hac tam nefaria seruitute violes, nec seruiles concupiscentias animæ dominas constitue: ordinem ne inuertas, ratio-

Gen. 39.

A λείας νόμοις χαίρειν εἰπών, καὶ τὸ συμβούλου καὶ διδασκάλου τάξιν ἀναλαβών, γίνεται σωφροσύνης σωτήρ, καὶ ἀκολασίας κατήγορος. καὶ τῇ πρεσβυτέρᾳ ὁ νέος, καὶ τῇ δεσποίνῃ δοῦλος, καὶ τῇ ἀνδρὶ σωζυγούσῃ, καὶ τὸ ἐπιθυμίᾳ ἀνόμως ἀναπιμπλᾶσαι δυναμένῃ, ὁ γάμου ζυγὸν οὐδέπω δεξάμενος, ἀλλὰ σφοδρὰς δεχόμενος τὰς ἐπιθυμίας τὰς πρὸς σοὺς λόγους, καὶ σωφροσύνης προσφέρῃ πραίνεσιν. ἄξιον γὰρ ἀκοῦσαι τὰ παρ' ἐκείνου τῆς ἱερᾶς τὸ σώφρονος ἀκούσματα ῥημάτων. Εἰ ὁ κύριός μου, φησὶν, οὐ γινώσκει οὐδὲν δι' ἐμὲ ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ὅσα ἐστὶν αὐτῷ δέδωκεν εἰς τὰς χεῖρας μου, καὶ οὐκ ἔστιν ἀρχὴ ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ, οὐδὲ ὑφεῖλατο οὐδὲν ἐμοῦ πλὴν σοῦ, διὰ τὸ σὲ γυναῖκα αὐτοῦ εἶναι, καὶ πῶς ποιήσω τὸ ῥῆμα τὸ πονηρὸν τοῦτο; ἡμάρτηκώς ἔσομαι ἐναντίον τοῦ θεοῦ. οὐ βλέπεις, φησὶν, ὃν βλέπω. σὺ μὲν γὰρ μεθύεις τῷ πάθει, ἐγὼ δὲ τούτῳ οὐκ ἐδεξάμην τὸ μέθυσμα, ἀλλ' ὁρῶ τοῦτον τὸν πάντων κυβερνήτην, ὁρῶντα τῶν γινομένων ἕκαστον. οὐ γὰρ ἐπέχουσιν ἐκείνου τὸν ὀφθαλμὸν ἃ βούλεται θεωρεῖν ὄροφος καὶ τοῖχος, καὶ θύρας κεκλεισμένας οὐδὲ τὸ νυκτὸς τὸ ζοφῶδες ἐμπόδιον γίνεται τῇ θεωρίᾳ. οἶδεν οὖν σαφῶς, καὶ τὰ τῆς διανοίας κυήματα, καὶ πρὸ τοῦ ᾠδίνων τοὺς λόγους ἐπὶ κυομένους ἀκριβῶς θεωρεῖ. τοῦτον ὁρῶν, δειμαίνω καὶ δέδοικα, καὶ ὑβρίσαι τὸν γάμον οὐκ ἀνέχομαι, τὸ φύσεως τοῦ πηγοῦ, τὸ εἰς τὸν βίον εἴσοδον τοῦ θνητοῦ γένους, δι' ὃν οὐκ ἐπέλιπε τοῦ ἀνθρώπων τὸ γένος, ὃς οὐκ ἐᾷ σκεδοῦσαν τὰς θανάτου φύσιν, ἀλλὰ νικᾷ τῇ φυτουργίᾳ τὰς τοῦ τέμνοντος χεῖρας, καὶ προσγίνεται τῇ βλάσῃ τῆς τοῦ ἀμήντος δρεπάνης· ὃς ὃ ἔαρ μιμεῖται μὴ τοῦ τοῦ χειμῶνος ληστεῖαν ἀναφαινόμενον, καὶ τὰ ὑπὸ ἐκείνου γυμνούμενα πάλιν ἀμφιεννύντα. ἐδέξω ζυγὸν, ὦ γύναι· φέρε τὸν ζυγόν. μὴ διαῤῥήξῃς τοῦ ζεύγλου, μηδὲ τὰ ἐκτὸς θεωρήσῃς, ἀλλὰ τῷ ὁμοζύγῳ πρόσεχε. σοὶ ἐκείνῳ τῆς γεωργίας ἔλκειν ἐπάρδης τὸ ἄροτρον. μὴ ἀτιμάσῃς γαμηλίους νόμους, καὶ φύσεως ὅρους, μηδὲ ὑβρίσῃ δούλῳ ὑπὸ θεοῦ τετιμημένῳ. ἑτέρων δεσπόζειν ἐπάρδης, μὴ ἡδονῆς δούλη τοῦ ἥδονος, μὴ καθυβρίσῃς τῇ πονηρᾷ ταύτῃ δουλείᾳ τοῦ δεσποτείαν· μὴ ταῖς ἀνδραποδώδεσι ἐπιθυμίαις κυρίας τὸ ψυχῆς ἀποφήνῃς, μηδὲ ἀναλλάξῃς τοῦ τάξιν, μηδὲ

B

C

D

ἀφέλῃ τ ἡγεμονίαν τ λογισμῶν, μηδὲ τοῖς ἰδίοις ἐγχείσῃς τοῖς πάθεσιν. ἐγὼ μὲν οὖν καὶ σὲ βούλομαι τ παθῶν ἐλευθέραν ἡμέρας. εἰ δὲ οὐ πείθῃ, σοὶ δὲ θέλῃς ἀπαλλαγῆναι τ μέθης, ἀλλ' ἐγὼ καθαρὸν εἶν οὐκ ἀνέξομαι. Τὸ σῶμα γὰρ δοῦλος, ἀλλ' οὐ τ ψυχὴν ἐλευθέραν. μυσάττομαι γὰρ καὶ ἄλλως ὃ τ τοιούτου ἀδικον. πολλάς ὑμῖν εὐεργεσίας ὀφείλων, ὦ κεκτημένη, οὐκ ἀνέξομαι τοῖς ἐναντίοις τ δεσποτῶν ἀμείψασθαι. Ἀργυρώνητος γὰρ ὢν, τ οἰκογενῶν τοιούτων τετίμημαι· καὶ δὲς καὶ τρὶς εἰσελθὼν εἰς τ ὑμετέραν οἰκίαν, ἁπάντων τῶν ἐνίας ἐδεξάμην· ἁπάντων μετὰ τ οἰκίαν κηδεμόνα κεχειροτόνηκεν ὁ δεσπότης, καὶ τὸν νεώνητον ἄνδρα ἡγεμονεύειν ἁπάντων ἐκέλευσε· σὲ μόνῃ εἴσω τῶν ὅρων τ δεσποτείας πεποίηκε, τῷ γάμου τοὺς νόμους αἰδούμενος. ποίοις τοίνυν ὀφθαλμοῖς ἴδω τὸν ὕστερον τετιμηκότα, τοιούτοις αὐτὸν ἀμείψασθαι; βδελυρὸν ὦ κεκτημένη, καὶ λίαν βδελυρὸν, λήθη χρηστῶν καὶ εὐεργεσιῶν ἀμνημοσύνη. χαλεπώτερον δ' τούτων καὶ λίαν παγχάλεπον ἀδικία, καὶ ἀδικία τοιαύτη κατ' εὐεργέτου γινομένη. Φυλάττειν, οὐ κλέπτειν ἐπάγθη τ δεσπότου τὰ κτήματα. οὐ γίνομαι λῃστὴς αὐτὶ φύλακος ἀσφαλοῦς. οὐκ ἀπόμαι τ ἔξω τ ἐμῆς δεσποτείας μεμνημένος, οὐδὲ μιμοῦμαι Ἀδὰμ τὸν πρωτόπλαστα, ὃς τ φυτῶν παραδείσου ἀπάντων τ ἐξουσίαν, εἰς ἐκεῖνο τὸ χεῖρα ἐξέτεινεν, ὅπερ ἐκτὸς τ αὐτῷ δεσποτείας ἐτύγχανε, καὶ τ ἑνὸς ἐπιθυμήσας τ ἁπάντων ἔξεπεσε. Τοιαῦτα ὁ δοῦλος ἐκεῖνος πρὸς τὴν πονηρὰν δεσποινάν ἐκείνῃ διέξεισι. καὶ οὔτε ἡ δουλεία αὐτὸν ἐλωβήσατο, οὔτε τ δεσποίνης ἡ πονηρία. μᾶλλον δὲ καὶ ἔδοξεν ἑαυτὸν, ὡσπερ χρυσὸν ἢ λίθον, λαμπρότερον. Ἐπειδὴ δὲ λέγων οὐκ ἔπεισε, καὶ βιαθεὶς ἀπέφυγε, καὶ δίμαχον ῥίψας γυμνὸς ἀπεπήδησε, μόνῃ ἔχων τ σωφροσύνης τ ἀμπεχόνῃ. οὐ γὰρ ἠσχύνετο, καθάπερ Ἀδὰμ μετὰ τ παράβασιν, ἀλλ' ἦν εἶχεν ἐκεῖνος περὶ τ παραβάσεως ἀφίησιν περὶ τ γύμνωσιν τοῦ σώματος, τοιοῦτον ἔχων καὶ ἐξελήλυθε. τοιγαροῦν συκοφαντεῖ μὲν ἐκείνη, καὶ πείθει τ ἄνδρα, καὶ σωφροσύνης ἐπίβουλον καλεῖ τ τῆς σωφροσύνης πρόμαχον· ὁ δὲ σιγῶν δέχεται τὸ δεσπότου τ ψῆφον, καὶ οὐκ ἀνέχεται τ δεσποίνης γυμνάσαι τ πονηρίαν· ἀλλ' εἵλετο βεβαιῶσαι τῇ σιγῇ

A nis imperium ne auferas, nec affectibus habenas tradito. Ego sanè te quoque affectu hoc liberari cupio. Quòd si non parueris, nec ab ebrietate hac liberari vis, ego tamen aliquid hîc iniquiùs agere vel peccare nolo. Corpore enim, non anima, seruus factus sum. Sed aliàs quoque nefariæ rei iniustitiam abominor. Cúmque multa vobis, ô hera, beneficia debeam, numquam certè herum contrariis remunerare sustinebo. Nam cùm pecunia emptus sim, domi vestræ natis prælatus sum: & qui heri vel paulò antè domũ hanc
B sum ingressus, nunc omnium administrationẽ susceptam. Me omnium quæ in domo sunt curatorem dominus constituit, & nuper emptum, nouitiúmque seruulum omnibus præesse iussit. Te solã, matrimonij leges reueritus, intra sui iuris limites consistere voluit. Quibus ergo oculis tanti honoris auctorem aspiciam, si hanc illi gratiam retulero? Abominabilis, ô hera, est acceptæ gratiæ obliuio, & beneficiorum immemor animus. Grauior autem his, imò longè grauissima est iniustitia, & ea cum primis, quæ aduersus benefactorẽ cõmittitur. Heri opes & bona custodire non suffurari iussus sum. Minimè igitur prędonem pro fideli custode me effici patiar. Quæ à me officij iure excepta sunt, non tango: nec Adamum progenitorem imitor, qui cùm omniũ
C plantarum & arborum potestatem accepisset, in eam tamen manum extendit, quæ ipsius iuris & dominij nõ erat, & dum vnicam illam appetit, ali omnibus simul excidit. Huiusmodi verbis seruus ille apud malam illam heram perorauit. Nec illi vel seruitus vel heræ malitia aliquid damni attulit: quin potiùs seipsum velut aurum aut gemmam aliquam splendidiorẽ exhibuit.
D Postquã verò dicendo non persuasit, & vi petitus aufugit, & pallio abiecto nudus exiliit, solo temperantiæ vel castitatis velamẽto amictus. Nec enim, vt Adam post transgressionem, pudore suffusus est: sed qualiter hic ante delictum circa corporis nuditatem affectus fuit, taliter hic quoque affectus exiuit. Tunc illa quidẽ calumnias molitur, viro persuadet, & castitatis insidiatorem vocat, qui eius defensor fuerat. Hic verò heri sententiã tacitus suscipit, nec heræ improbitatem prodere vult: quin potiùs calumniam silentio

confirmare mauult, quàm insidiarum tragœdiam omnem exponere, & heræ intemperantiam palàm arguere. Nam consilium quidem quod decebat adhibuit, litem autem quam poterat non intendit: sed tanquam vadimonij deserti reus damnatus, nec iudici præsens, nec accusationem audiens, latam contra se sententiam suscepit, carcerem incoluit, & cum maleficis vinctus est: omnia tamen aduersa generoso animo sustinuit. Nam assidua, illa & alternis se vicibus excipiens, variarum calamitatum tempestas, nec animi robur abstulit, nec fortitudinem eius in timiditatem conuertit. Tanta autem in aduersis quoque lætitia & consolatione instructus fuit, vt & aliis vinctis solatio esset, & si quando animo dolentes videbat, consolatione sedula recrearet. Ferè enim animæ affectio vultu proditur, & animi motibus non modò faciei color, sed & oculorum motus, & superciliorum contractio remissióque respondent. Et iræ quidem insolentiam oculorum terribilis visus notat, eiusdem verò gratiosam remissionem palpebrarum rugæ risum simulantes arguunt: curas autem superciliorum in medio coitus prodit, & eorumdem in altum reflexus fastum ostendit. Quoniam ergo plerique animæ motus in vultu prodi consueuerunt, admirabilis ille athleta vultus mutationibus, tanquam quibusdam animæ nuntiis vsus, tristes consolari satagebat. Et cùm aliquando duos regios famulos mœstos videret, pincernarum nempe & pistorum principes, (propter commissa enim facinora illic detinebantur) ad ambos accedit, interrogat, & tristitiæ causam inquirit. Homo tantis calamitatũ vndis obrutus, pronepos quidem Abrahæ, Isaaci autem nepos & Iacobi filius, qui illi omnium cariſſimus instar luminis habitus, vnica lætitiæ causa fuerat: nunc autem seruus factus tantam calamitatem passus erat, non quidem à ferocibus barbaris bello captus, sed fratrum inuidia in seruitutem venditus, qui illum nullius sceleris conuicerant, sed sola insomnia inimicitię suæ causam & occasionem arripuerant: is, inquam, nihil horum mente versans, nec seruitutem consequentia incommoda, nec certamina, quæ castitatis causa subierat, nec damnationem post victoriam,

A τὴ συκοφαντίαν, ἢ τὴ τῆς βασιλικῆς ἐξηγήσασθαι τραγῳδίαν, ἢ δεσποτικὴν προφανῶς ἀκολασίαν ἐλέγξαι. συμβουλίῃ μὲν γὰρ, ἣν ἔδει, προσήνεγκε· γραφὴν δὲ τινὰ οὐσαν οὐκ εἰσήνεγκεν. ἀλλ' ὥσπερ ἐρήμην ἀλοὺς, καὶ τῆς δικαζούσης μὴ συμπρῶν, μηδὲ τὴν κατηγορίας ἀκούων, τὴν ὀξυνεχῆ εἰσῆλθε τιμωρίαν ἐδέξατο, καὶ δεσμωτήριον ᾤκει, καὶ τοῖς κακοῦργοις συνεδεσμεῖτο, καὶ πάντα γενναίως ἔφερε τὰ δεινά. καὶ τὸν πυκνὸν τῶν συμφορῶν καὶ ἐπάλληλον, καὶ τὴν ψυχῆς οὐκ ἐλαττευσερώμην, οὐδὲ τὴν ἀνδρείαν αὐτῆς εἰς δειλίαν μετέβαλε. τοσαύτην εἶχε καὶ τοῖς δεινοῖς ἀφροσύνην καὶ θυμηδίαν, ὡς καὶ τοὺς ἄλλους δεσμώτας ψυχαγωγεῖν, καὶ εἰ ἀθυμοῦντας ἑώρα, παραμυθούμενος διετέλει. τεκμήριον γὰρ πολλάκις τῆς ψυχῆς διάθεσιν τὰ προσώπων ἤθη, καὶ συναλγοῦντα τοῖς τῆς ἀνοίας κινήμασιν, οὐ χρόα μόνον προσώπου, ἀλλὰ καὶ κίνησις ὀφθαλμῶν, καὶ ὀφρύων συναγωγή τε καὶ αἴρεσις. καὶ τὰ μὲν τῆς θυμοδεοῦς ἐπιμάσασιν, ὃ βλοσυρὸν τὸ ὀφθαλμῶν ὀπισημαίνει, ὃ δ' ἱλαρὸν τῆς ἀθυμίας, αἱ τῶν βλεφάρων παραδηλοῦσι συλλίδες, ἐργαζόμεναι ὃ μειδίαμα. τὰς δ' ὀφρυπτίδας, ἢ τὸ ὀφρύων κατὰ τὸ μέσον αἴνιγμα συνοδος· τὸ δ' ὕφος, ἢ τούτων αὖπαλιν ὀπὴ ὃ αὖ καμπυλοφθὴς ἀναχώρησις. ἐπειδὴ τοίνυν τὰ πλάσματα τῆς ψυχῆς κινημάτων ἐν τοῖς προσώποις παραδηλοῦται, ὁ θαυμάσιος ἐκεῖνος ἀθλητὴς, οἷόν τισιν ἀγγέλοις τῆς ψυχῆς χρώμενος τοῖς προσώποις, τοὺς ἀθυμοῦντας διετέλει ψυχαγωγῶν. καί ποτε θεασάμενος δύο τῶν βασιλέως οἰκέτας ἀθύμως διακειμένους, τόν τε ἀρχιοινοχόον, καὶ τὸν ἀρχισποποιόν· ἁμαρτημάτων γὰρ ἑκατέρῳ ἐνεχέτην ἐκάτερον καθείρκτῃ, ἀμφοῖν προσῆσαν, καὶ πυνθάνετο, καὶ τὴν ἀθυμίας τὴν αἰτίαν ἀνερευνᾶ. ἄνθρωπος τοσαύτας περικλυζόμενος συμφορὰς, ἀπὸ γόνος μὲν τοῦ Ἀβραὰμ, ἔκγονος δὲ τοῦ Ἰσαὰκ, υἱὸς δὲ τοῦ Ἰακὼβ, πάντων αὖπαλιν προσφιλέστατος, φωτὸς δίκην ὁρώμενος, ἀφορμὴν θυμηδίας ὑπάρχων, εἰς δουλείαν μεταπεσὼν, καὶ ταύτην ὑπομείνας τὴν συμφοράν, ὑπὸ βαρβάρων μὲν ἀγρίων δορυθήτων εἰληχότων, ἀλλὰ ἀδελφῶν φθόνῳ δεδηλωκότων, καὶ ὑπὸ δὲ ἀδικίαν μηδὲ δικαίαν τινὰ δικαιούντων, ἀλλὰ τοῖς ὀνείροις ἐφόδιον εἰς δυσμένειαν εἰληφότων, ὑπὸ δὲν ἦσαν εἰς ὀργὴν λαμβανόντων, ὑπὸ δὲ τὰ μὴ τῆς δουλείας συμβεβηκότα, καὶ τοὺς τῆς σωφροσύνης ἀγῶνας, καὶ τὴν μὴ νίκην καταδίκην,

καὶ τῷ αὐτὶ στεφάνων τιμφείαν, καὶ αὐτὶ ἀναρ- A
ρήσεων δεσμωτήριον, παρῆσαν τοῖς ἄλλοις
ἀθυμοῦσιν παρηγορῶν, καὶ τῶν συνδε-
σμωτῶν ἐπυνθάνετο, λέγων· τί ὅτι τὰ πρό-
σωπα ὑμῶν σκυθρωπὰ σήμερον; τῶν δὲ
φησάντων ὀνείρους ἑωρακέναι, καὶ τὴν τῆς ἑρ-
μηνείας ἄγνοιαν κυκᾶσθαι τὸν λογισμόν,
οὐκ ἐθρήνησεν ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ τὰ ὀνεί-
ρων ἀκούσας, οὐδὲ ὠλοφύρατο τῶν οἰκείων
ἀναμνησθεὶς συμφορῶν, οὐδὲ ἀφῆκε δάκ-
ρυον ἀγλυνές, οὐδὲ ἀνώμοξε, καὶ τῶν πα-
θῶν τὴν τραγῳδίαν εἰς μέσον προήγαγε. B
μᾶλλον δὲ οὐκ ἐγέλασε μέγα, ὀνείρων ἀ-
κούσας, ὧν ὅ ψεῦδος πέως παρῆφανὲς ἐ-
θεώρει, οὐδὲ ἔφησε πρὸς τοὺς δεσμώτας ἐκεί-
νους, ἀγνοεῖτε τὸ ὄνειρον ὡς ἔοικεν, ὦ φίλοι, ὅ ψεῦ-
δος, ἀπείρατοι τῆς τούτων ἀπάτης, ὡς εἰκὸς,
ὑπάρχοντες, τὴν τούτων ἑρμηνείαν ποθεῖτε·
ἐγὼ γὰρ τὴν πεῖραν ἔχων διδάσκαλον, καταγε-
λᾶν ὑμᾶς τούτων παρεσκεύασ. οὐδὲν γὰρ οὗτοι
μιμοῦνται ἀληθὲς, ἀλλὰ τἀναντία πάντα
τῇ ἀληθείᾳ προσλέγουσιν. ἤλπισα τοῖς ἀδελ-
φοῖς ἡγεμονεύσειν, καὶ τῆς πατρῴας ἀρχῆς οἰ-
κίας ὀνείρους ποτὲ πιστεύσας ἐγώ· καὶ οὐ μόνον τῆς C
ἡγεμονίας οὐκ ἔτυχον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐλευθερίας
ἐκπεσὼν, δοῦλος ὁ παλαίπωρος ἐγενόμην. καὶ
νῦν δὲ δουλεύων ἕξ οὐρίοις ἰώμενος, ἀλλὰ καὶ κα-
θ' ἑκάστην μυρίαις περιπεσὼν τεκμηρίαις, δεσμω-
τήριον οἰκεῖν ἀναγκάζομαι. μὴ τοίνυν ὑμᾶς παρα-
πλέτωσαν αἱ νυκτερειναὶ φαντασίαι. ἀλη-
θείας πόρρω τυγχάνει τῶν ὀνείρων ὁ χῶρος. οὐδὲν
τούτων οὖν εἶπεν, οὐκ ἐνόησεν ὁ γυναῖος
ἐκεῖνος ἀνὴρ, ἀλλὰ φησὶ πρὸς αὐτούς· οὐ-
χὶ διὰ τοῦ θεοῦ ἡ διασάφησις αὐτῶν ἐστιν;
ἀπαγγείλατε οὖν μοι. καὶ πανταχοῦ τὸ θεῖον
ὄνομα περιφέρει, καὶ τούτῳ τῷ τε ψυχῇ
ὁμοῦ καὶ τοῖς λόγοις κατακοσμεῖ. καὶ θεοῦ λέγων D
εἶναι τὴν ἑρμηνείαν, καταθαρρεῖ ἑαυτοῦ, ἅτε
δὴ θεῖον ἑαυτὸν κατασκευάσας νεών. ἀπῆγ-
γελον οὖν, ὁ δὲ ἡρμήνευε, καὶ τὰ αἰνιγματώδη καὶ
συνεσκιασμένα ἐγύμνου. καὶ μετὰ τὸ τέλος τῆς ἑρ-
μηνείας, τοῦ ἀρχιοινοχόου φησὶν· ἀλλὰ μνή-
σθητί μου, ὅταν σοὶ γένηται, ὅτι κλοπῇ ἐκλά-
πην ἐκ γῆς Ἑβραίων, καὶ ὧδε οὐκ ἐποίησα
οὐδὲν κακὸν, καὶ ἐνέβαλόν με εἰς τὸν λάκ-
κον τοῦ οἴκου τούτου. καὶ οὐδὲ τῆς ἀνάγκης
κελευσάσης, τῷ τῶν ἀδελφῶν ἐγκώμιον

A nec pœnam sibi pro coronis impositã,
nec carcerem pro laudis præconio
redditum. ille, inquam, alios animi do-
lore confectos consolaturus accedit,
& concaptiuos suos interrogat dicens:
Quid quòd vultus vestri tetrici sunt ho- Gen. 40.
die? Cúmque illi se insomnia vidisse,
& interpretationis ignorantia animo
turbari dicerent: non in miserabilem
luctum diuinus ille vir erupit, vbi som-
niorum mentio facta est, nec propriæ
calamitatis & infortunij recordatus
plorauit, nec ignobiles emisit lacry-
mas, nec eiulauit, nec affectuum tra-
B gœdiam in medium produxit: sed nec
etiã immensùm risit, postquàm de som-
nis illi dixerunt, quorum mendacium
& vanitatem anteà manifestam per-
spexerat, nec captiuis dixit, Ignoratis,
vt videtur, ô amici, quæ sit somnio-
rum vanitas, & horum dolos ante-
hac, quantum coniicio, non experti,
illorum interpretationem desideratis.
ego autem, experientiâ magistrâ edo-
ctus, vos hæc ridere iubeo. nihil enim
veri illa prædicant, sed omnia veritati
contraria nunciare solent. Olim equi-
dem, somniis fidem habens, me fratri-
bus imperaturum, & paternæ domus
C principem futurum speraui: at non
modò imperium non assecutus, ve-
rumetiam libertate spoliatus in mise-
ram seruitutem redactus sum. Et nec
seruus quidem secundis flatibus fortu-
næ vectus sum, sed & illic infinitis im-
plicitus calamitatum procellis carce-
rem inhabitare cogor. Nequaquam
ergo vos nocturnę visiones obturbent.
Insomniorum genus à veritate alienis-
simum est. Nihil horum dixit Ioseph,
imò nec cogitauit generosus ille vir,
qui sic ait illis: *Nónne per Deũ horum ma-* Ibid.
nifestatio est? Annunciate ergo mihi. Et
vbique Dei nomen circumfert, & hoc
D animam simul atque sermones suos
exornat. At cùm interpretationem
Dei esse dicit, aliquid in hac audet, vt
qui se diuinum quoddam templum ef-
fecerat. Narrabant igitur, ipse verò
interpretabatur, & quæ ænigmatis spe-
ciem præ se ferebant, ac obscuriora e-
rant, explicabat. Postquam verò inter-
pretationem absoluit, pincernæ dicit:
Cæterùm memento meî, cùm benè tibi erit: Gen. 40.
quoniã furto sublatus sum de terra Hebræo-
rum, & hîc nihil mali commisi, & in lacum
domus huius coniecerunt me. Et nec ipsa
necessitate iubente fratrum malitiam

detegit, sed furti prætextum infert, ac eos, qui ipsum seruitutis iugo subiecerant, ne verbis quidem insectatur, sed ingenito sibi pudore iniustitiam ipsorum tegit: nec fratres solummodò accusare non vult, sed nec heræ suæ nequitiam ignaris huius manifestauit, & cùm tantam illius petulantiam, lasciuiam, mendacium, calumnias, & insidias probè perspectas haberet, nihil quidem horum, sed simplicem duntaxat sui excusationem protulit. *Quoniam furtim*, inquit, *raptus sum de terra Hebræorum, & hîc nihil mali feci, & coniecerunt me in lacum carceris huius.* Inspice verborum philosophiam, inspice mentis magnanimitatem, inspice liberam & imperterritam sapientiam, inspice animam semper sibi similem, quæ nec prosperitate effertur, nec infortuniis deiicitur, sed omnia simul tam tristia quàm iucunda vitæ huius deridet, solam verò virtutem miratur, & hanc exequi studet. Quid abominabilis huic nocuit heræ improbitas? Quid illum eiusdem nequitia læsit? Minimè ergo pronuncies dominorum iniquitatem seruis nocere. Nam fieri potest, vt qui malis heris seruit, malitiæ imitationem pro virili effugiat. Vt verò intelligas, nec herilem potestatem malitiæ magistram, nec diuitias vitiorum auctores esse, illum ipsum manumissum iam, & secundum à rege factum inspice: qui throni maiestate non effertur, sed principatum mansuetudine temperat, & imperium non nisi curam esse docet. Qui, inquam, fratres mortem sibi molitos coràm videt, non tamen interficit, & somniorum quidem recordatur, inuidiæ autem inde exortæ obliuiscitur. Fames enim fratres in Ægyptum traxit, & necessitas quem ignorabant adorare coëgit: tunc illorum conatibus oppugnata insomnia per eosdem insidiatores impleta sunt. Quique fratrem propter somnia vendiderant, ne ipsum aliquando, vt somniis prædictum erat, adorarent, venditione sua adorationem promouerunt. Venditus enim seruiuit: seruum agens calumniam sustinuit: calumniis accusatus carcerem inhabitauit: in carcere detentus aulicis somnia exposuit. Hinc regi notus fit, quem somniis turbatum omni cura li-

Gen. 40.

πονηρίαν, ἀλλὰ πρόσωπον ὑποδήκην τοῦ κλοπῆς δρᾶμα, καὶ τοὺς ἔργῳ δούλων πεποιηκότας, λόγῳ προικεῖν οὐκ ἀνέχεται, ἀλλ' αἰδοῖ τῇ φύσεως συγκαλύπτει τῷ ἀδικήματι. ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἀδελφοῖς γραφὴν εἰσενεγκεῖν ἠθέλησεν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν δεσποίνης τὴν πονηρίαν τοῖς ἀγνοοῦσι δῆλον πεποίηκε. καίτοι σαύτην αὐτῇ σαφῶς λαμπρίδα, ἀκολασίαν, ψεῦδος, συκοφαντίαν, ἐπιβουλὴν, ἅπερ μὴ οὐδὲν εἰς μέσον προήγαγεν, ἁπλῆν δὲ μόνην ὑπὲρ ἑαυτοῦ τὴν ἀπολογίαν εἰσήνεγκεν· ὅτι κλοπῇ, φησὶν, ἐκλάπην ἐκ γῆς Ἑβραίων, καὶ ὧδε οὐδὲν κακὸν ἐποίησα, καὶ ἐνέβαλόν με εἰς τὸ λάκκον τὸ ὀχυρώματος τούτου. βλέπε ῥημάτων φιλοσοφίαν, βλέπε ψυχῆς μεγαλοψυχίαν, βλέπε φρονήματα ἀδούλωτον καὶ ἀκαλάπλακτον, βλέπε ψυχὴν τὴν αὐτὴν ἀεὶ, καὶ μήτε ἐν εὐημερίας ἐπαιρομένην, μήτε ἐν δυσκλείας ταπεινουμένην, ἀλλὰ πάντα γελᾷ καὶ τὰ λυπηρὰ βίου, καὶ τὰ τερπνά, μόνην δὲ ἀρετὴν θαυμάζει, καὶ ταύτης μετέχειν σπουδάζει. τί τοῦτον ἡ τῆς δεσποίνης ζημιώσατο βδελυρία; τί δὲ αὐτὸν ἡ ἐκείνης ἔβλαψε πονηρία; μὴ τοίνυν ὀφείλει βλάβην εἰς δούλων τὴν δεσποτῶν μοχθηρίαν· δυνατὸν γὰρ καὶ πονηροῖς δεσπόταις δουλεύοντα, φυγεῖν πάντη θέντα τὴν πονηρίας τὴν μίμησιν. Οἶδε δὲ δεσποτεία πονηρίας διδάσκαλος, ὅτε πλοῦτος κακίας δημιουργὸς, βλέπε δὲ τὸν αὐτὸν, τὸν μὲν δουλείας ἀπαλλαττόμενον, καὶ τὴν βασιλείας τὰ δεύτερα λαμβάνοντα, καὶ τοῖς θρόνοις οὐκ ἐπαιρόμενον, ἀλλὰ τὴν ἀρχὴν ἠπιότητι κεραννύντα, καὶ τὴν ἡγεμονίαν κηδεμονίαν δηκνύντα. καὶ τοῖς ἀδελφοῖς ὁρῶντα μὲν φόνον ζητοῦντας, οὐ φονεύοντας δέ. καὶ τὰ μὲν ὀνείρων ἀναμιμνησκόμενον, τὴν δὲ φθόνου τὰ ὀνείρων ὑπολανθανόμενον. ὁ μὲν γὰρ λιμὸς τοῖς ἀδελφοῖς εἰς τὴν Αἴγυπτον εἵλκυσεν, ἡ δὲ χρεία προσκυνεῖν ἠνάγκαζεν ἀγνοοῦντας τὸν προσκυνούμενον. οἱ δὲ πολεμήσαντες ὄνειροι, διὰ τῶν ἐπιβουλευσάντων ὧραν ἐλάμβανον. καὶ οἱ τῶν ὀνείρων χάριν τὸν ἀδελφὸν ἀποδόμενοι, ἵνα μὴ προσκυνήσωσιν ὡς προεῖπον οἱ ὄνειροι, τῇ πράσει τὴν προσκυνήσιν κατεσκεύαζον. πραθεὶς γὰρ, ἐδούλευσε· δουλεύσας, τὴν τῆς δεσποίνης ἀκολασίαν ἐμίσησε, μισήσας συκοφαντίαν ὑπέμεινε· συκοφαντηθεὶς, δεσμωτήριον ᾤκησε· καθειρχθεὶς, τοῖς τοῦ βασιλέως οἰκέταις τοὺς ὀνείρους ἡρμήνευσεν. ἐκεῖθεν γὰρ γνώριμος τῷ βασιλεῖ, ἀπαλλάττει θορυβούμενον ὑπ' ὀνεί-

ρων. καὶ σαφῶς ἑρμηνεύσας, καὶ ὃ προσῆκτέον A
συμβουλεύσας, χρηστοτέρα λοιπὸν ὧν συνε-
βούλευσεν οἰκονόμος. κεραννύει τῇ Φορᾷ τὸν καρ-
πῶν τὴν προσδοκωμένην τῆς ἀκαρπίαν, καὶ
τὴν ἀετηρίαν φυλάττει φάρμακον τῷ λιμῷ. καὶ
γὰρ τροφέα, οὐκ Αἰγυπτίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀ-
δελφῶν, οἷς ἔφθη αὐτὸν ἐποιήσαντο. προσ-
κυνοῦσθαι δὲ χαριεστάτως αὐτὸν ἀληθῶς οἱ τῶν ὀνείρων
φθονήσαντες, καὶ οἱ τὸν ἐν ὀνείρῳ προσκυνήσαν-
τες δεξάμενοι, τὴν ἀληθῆ προσκύνησιν ἐποιήσα-
το. ὃ γὰρ τὴν μὲν προσκύνησιν δέχε-
ται, τοῖς γ' ἴσοις
τοὺς ἀδελφοὺς οὐκ ἀμείβε-
ται, ἀλλὰ καὶ τρέφει, καὶ B
θεραπεύει, καὶ προῖκα τὸν σῖτον δωρεῖται. καὶ ὃ τε-
λευταῖον, τὸ μοναύτατον θεασάμενος ἀδελφὸν, καὶ
ὃ δρᾶμα τῶν ὀπισθεν ὑφήνας, ὡς εἶδεν αὐτοὺς
ὑπὲρ μαχομένους τοῦ νέου, καὶ τὸ τοῦ πρεσβύτου πα-
τρὸς θεραπεῖαν τοῦ σφῶν αὐτῶν προτιμῶντας
ἐλευθερείας, τὸ προσωπεῖον τῆς ἀπειλῆς ἀφε-
λόμενος, καὶ πάντας ἔξω γενέσθαι δικαστηρίου
κελεύσας, ἐγώ φησιν εἰμὶ Ἰωσὴφ ὁ ἀδελφὸς ὑ-
μῶν, ὃν εἰς Αἴγυπτον ἀπέδοσθε. καὶ ἵνα μὴ πρ-
αυτέρα τῷ δέει καταπλαγῶτες, τὴν τῆς ἀποπλη-
ξίας ὑποµείνωσιν ὄλεθρον, ἀθρόως ἐπήγαγε
λέγων· καὶ νῦν μὴ φοβεῖσθε, μηδὲ σκληρὸν ὑμῖν C
φανήτω. εἰς γὰρ ζωὴν ἀπέσταλκέ με ὁ θεὸς ἔμ-
προσθεν ὑμῶν. ὅπου γὰρ ἦν πάσης αὐτοῖς ἀπο-
λογίας γεγυμνωμένους, καὶ τὴν γλῶτταν αὐτῶν
ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας πεπεδημένην, αὐτὸς μὲν τὰ μυ-
εία ἐκεῖνα πεποιηκὼς δίκαι, τὴν μὲν κατηγορίαν
ἐᾷ, τὴν γε ἀπολογίαν εἰσφέρει. εἰς γὰρ ζωὴν ἀπέ-
σταλκέ με ὁ θεὸς ἔμπροσθεν ὑμῶν, ἵνα διαθρέψῃ
λαὸς πολύς. οὐχ ὑμῶν φησὶ τοῦτο ἔργον, ἀλλὰ τοῦ
θεοῦ. μὴ δυσχεράνητέ μου τὴν δουλείαν, θείαν οὖσαν
οἰκονομίαν. ἀπόθεσθε τοῦ δέους· οὐδὲν ἐντεῦθεν γε-
νήσεται χαλεπόν. πάσης τῆς Αἰγύπτου τὴν ἡγεμο-
νίαν ἐδεξάμην διὰ δουλείας· διὰ ταύτης ἔχω τὴν D
βασιλείας τὰ δεύτερα, καὶ τοσῆς ἥνιας κατέχειν ἔ-
θνους τοσούτου πεπίστευμαι. τοιοῦτος ἐστὶ, καὶ δου-
λεύων, καὶ βασιλεύων· τοιοῦτος ἐν δυσκλείᾳ καὶ
εὐκλείᾳ· τοιοῦτος κακοπραγῶν καὶ λίαν εὐ-
πρεπῶν. οὐκοῦν οὔτε πλοῦτος, οὐδὲ δεσποτεία, οὔτε πε-
νία, οὐδὲ δουλεία τὴν κακίαν γεννῶσιν, ἀλλὰ πάν-
τα μὲν κρεῖττον τὸ τῆς γνώμης αὐθαίρετον. Οὐδὲ οἰ-
κετῶν ἀρετὴ δεσποτῶν δ' ὑπερβαίνει πονηρία,
καὶ ἀφ' ἑτέρων παραδειγμάτων καταμαθεῖν
ἔστι. τίς ἀγνοεῖ τὰ θεῖα πεπαιδευμένων,
τὸν Ἀχαὰβ τὴν πονηρίαν, καὶ τὴν Ἰεζάβελ

berat. Cúmque ea euidenter interpretatus eſſet, & quod faciundum erat conſuluiſſet, eorum quæ conſuluerat adminiſtrator electus eſt. Ibi frugum abundantia futuram terræ ſterilitatem temperat, & fertilitatem in famis remedium reſeruat: & non Ægyptiorum modò, ſed & fratrum nutritor fit, qui ipſum aliis deuorandum expoſuerant. Verè itaque illum adorant, quos ſomniorum inuidia exagitauerat, quíque in ſomnis factam adorationem admittere noluerant, veram adorationem perficiunt. Hic verò adorari quidem ſe patitur, fratribus autem non paria refert, ſed alit, curat, & frumentum gratis largitur. Poſtremò vterinum fratrem conſpicatus, & inſidiarum fabulam texens, vbi illos pro puero decertare, & vetuli patris ſalutem propriæ libertati præferre vidit, depoſita minarum perſona, omnibúſque prætorio exire iuſſis, *Ego*, inquit, *ſum Ioſeph frater veſter, quem vendidiſtis in Ægyptum.* Et nè ſubito timore perculſi apoplexiæ diſcrimen ſubirent, mox infert: *Et nunc ne timeatis, nec id vobis durum videatur: in vitam enim miſit me Deus ante vos.* Quia enim illos omni excuſatione deſtitutos, & linguam ipſorum peccati conſcientia adſtrictam nouerat, ipſe infinitas hafce aduerſitates paſſus, accuſationem quidem omittit, excuſationem verò infert. *In vitam enim miſit me Deus ante vos, vt aleretur populus multus.* Non veſtrum, inquit, ſed Dei hoc opus eſt. Nec mea vobis doleat ſeruitus, quæ Dei eſt adminiſtratio. Timorem deponite, nihil hinc difficultatis euenit. Per ſeruitutem totius Ægypti imperium conſecutus ſum: per hanc ſecundum à rege locum teneo, & mihi tantæ gentis habenæ commiſſæ ſunt. Talis hic fuit & ſeruiens & regnans: talis in proſpera & aduerſa fortuna: talis cùm affligeretur & proſperè ageret. Proinde nec opes, nec imperium, nec paupertas, nec ſeruitus malitiam pariunt, ſed vbique mentis arbitrium regnat. Quòd verò ſeruorum virtuti dominorum malitia nihil noceat, ex aliis quoque exemplis facilè diſci poteſt. Quis eorum, qui ſacris litteris inſtituti ſunt, Achabi malitiam, & Ieſabelis

Gen. 45.

impietatem, adeóque contra Deum conceptam rabiem ignorat? Nihilominus tamen iisdem illis Abdias seruiens, & officium quoddam ab illis commissum administrans, non modò herilia vestigia non secutus est, sed longè ab his viam est ingressus. Nam hi quidem contra Dei prophetas insaniẽtes, omnes mactari præceperant, & seruorum Dei internecionem voluptatis loco ducebant, in hoc incumbendo, si pietatis fortè scintillam extinguere possent. Hic verò prophanos dominorum conatus oppugnabat, & in hoc erat vt pietatis flammam saluam seruare posset, centúmque prophetas in duabus spelúncis absconditos alebat, cùm intereà grauissima tum temporis fames, quam Helias hominibus induxerat, impietatis pœnas ab ipsis exigens, reliquam terram omnem occupauisset. Atqui illum nec belluina dominorum mens perterruit, nec piorum cædes timore perculit, nec famis tyrannis, & alimentorum penuria eum circa prophetarum curam parciorem reddidit: sed illorum quidem crudelitatem abominatus, sufficientem his victum afferebat, illorum salutem propriæ securitati præ se ferens, & vitam, quæ sine illis transigenda esset, mortis loco ducens. Et in his quidem, in quibus Deus nequaquam oppugnabatur, debitum officium heris suis detulit: leges verò contra vniuersalem omnium creatorem promulgatas ridendas putans, harum quidem auctores odio habebat, eorum verò qui iussa exequi cogebantur, miserebatur: & cùm istud obsequium summam putaret perniciem, quos perdere iussus erat salute dignabatur: mortem videlicet pietati iunctam vita impia honestiorem iudicans. Proinde nequaquam illi abominabilis heroru impietas nocuit, sed eorumdem malitia insignem omnibúsque conspicuum reddidit. Nihil enim animo pietatis studio destinato firmius, nihil anima, quæ vitiis seruire non vult, vehementius ac robustius. Sed nescio quid mihi accidat, dum virorũ optimorum virtus sermonem vrgens, illum æquo longiùs extendere cogit. Agedum ergo, vlteriùs hunc protrahentes, ad aliud exemplum transeamus. Sedecias quidam vltimus Iu-

A τὴν δυσσέβειαν, καὶ τὴν κατὰ τοῦ θεοῦ λύτ-
την; ἀλλ' ὅμως τούτοις Ἀβδιοὺ δουλεύων, ἐ
πιδὴ τούτων οἰκονομίαν τινὰ πεπιστευμένος, ἐ
μόνον τοῖς δεσποτικοῖς οὐκ ἠκολούθησεν ἴχνε-
σιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐναντίαν ἐκείνοις ὁδὸν ἐ-
πετέλεσεν. οἱ μὲν γὰρ κατὰ τῶν θεοῦ προφη-
τῶν μεμηνότες, ἅπαντας ἠπείγοντο σφα-
γιάζειν σφαγῇ, καὶ τρυφὴν ἡγεῖτο τὴν τοῦ
θεοῦ θεραπευτὴν τῇ αἱρέσει, πανταχοῦ
τὸν τῆς εὐσεβείας σπινθῆρα κατασβέσαι φι-
λονεικοῦντες. ὁ δὲ, ταῖς τῶν δεσποτῶν ἀνο-
σιουργίαις ἀντηγανίζετο, καὶ τῆς εὐσεβείας
τὸν πυρσὸν σῶον φυλάττειν ἐσπούδαζε, ἐ
προφήτας ἑκατὸν ἐν δύο σπηλαίοις κα-
κρύψας ἔτρεφε, λιμοῦ χαλεποῦ τηνικαῦτα τὴν
οἰκουμένην κατέχοντος, ὃν ὁ μέγας Ἠλίας ἐπε-
στράτευσε τοῖς ἀνθρώποις, δίκας αὐτοῖς τῆς ἀσε-
βείας εἰσπραττόμενος. ἐ οὔτε τῶν δεσποτῶν
αὐτὸν ἡ θηριώδης ἐφόβησεν γνώμη, οὔτε τὴν εὐ-
σεβῶν ἐξεδιμάτωσεν ἡ σφαγή. οὔτε ἡ τοῦ λι-
μοῦ τυραννὶς, ἐ τῶν ἀναλισκόντων ἡ σπάνις, μι-
κρολόγον αὐτὸν περὶ τὴν τῶν ἁγίων προφητῶν
θεραπείαν ἀπέφηνεν. ἀλλ' ἐκείνους μὲν τοῦ ὠμό-
τητος ἐξελυτρώσατο, τούτοις δὲ τὴν αὐτάρκη
προσέφερε χρείαν, τὴν οἰκείας ἀσφαλείας τῶν
ἐκείνων προσαιρούμενος σωτηρίαν, καὶ θάνα-
τον ἡγούμενος τὴν λύσιν ἐκείνων ζωῆς. καὶ οἷς
μὲν οὐκ ἐπολέμητο θεὸς, οὐδαμῶς τὸ πρέπου-
σαν θεραπείαν τοῖς δεσπόταις προσέφερε· τοῖς
δὲ κατὰ τοῦ παντὸς πεποιημένοις ἀθεμίτους νό-
μους καταγελάστους ἡγούμενος, τοῖς μὲν πει-
θομένοις ἐμίσει, τοὺς δὲ δρᾶν ὃ κελευόμενον ἀ-
ναγκαζομένους ἐλέει. ὀλεθρίαν δὲ τὴν τοιαύ-
την διακονίαν ἡγούμενος, τοῖς ἀναιρεῖσθαι
κελευομένοις σωτηρίας ἠξίου, τὴν μετ' εὐ-
σεβείας τελευτὴν τῆς σὺν ἀσεβείᾳ ζωῆς
τιμιωτέραν ἡγούμενος. οὐκοῦν οὐκ ἐβλα-
ψεν αὐτὸν ἡ τῶν δεσποτῶν βδελυρία, ἀλλ'
ὀξύτιμον ἀπέφηνε καὶ περιβλεπτὸν τῶν κυ-
ρίων ἡ πονηρία. σφόδρα γὰρ γνώμης προαι-
ρουμένης εὐσεβεῖν ἰσχυροτέρων, σφόδρα δυνα-
τωτέρων ψυχῆς κακίας δουλοῦν οὐ βουλομέ-
νης. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ οἶδα τί πάθω, τὴν τῶν ἀρί-
στων ἀνδρῶν ἀρετῆς βιαζομένης τὸν λόγον, καὶ πέρα
τοῦ μέτρου μηκύνειν ἀναλκαζούσης. Φέρε τοί-
νυν ἴτον, ἑλκύσαντες, ἐφ' ἕτερον μεταβαίνω-
μεν ὑπόδειγμα. Σεδεκίας τις ἕκατος ἐβδόμῳ βα-

σπλδς τῶν Ιουδαίων, πολλῶ καὶ αὐτὸς νοσήσας ἀσεβείαν, καὶ τ θείων χρησμῶν ἐπαΐειν οὐκ ἀνεχόμενος. ἐνῆν τ Ἱερεμίαν, τὸν ἀκατα τὰ προφητεύοντα, καὶ διαπορθμεύοντα τοῖς ἀνθρώποις τ θεοῦ τὰ θεσπίσματα, εἰς λάκκον καθῆκε δυσώδη βόρβορον ἔχοντα, ὅπι λυπηρὰ λίαν καὶ δύσφορα προεμήνυσεν. Ἀβδεμέλεχ δέτις οἰκέτης Αἰθιόψ ἐκπομπίας, ὁ τ βασιλείας τ ὄγκον εἰς νοῦν λαβών, οὐ τ κρατοῦσαν ἀσέβειαν, οὐ τ κατ' τ προφήτου μανίαν, οὐ τ δουλείας τ συμφοράν, ἐλέγχει μ τ βασιλέως τ ἄδικον ψῆφον, κατηγορεῖ τ κατ' τ προφήτου τολμηθείσης παρανομίας, τ τ γινομένων ἔφορον ὑποδείκνυσι, καὶ τῇ δικαίᾳ συμφορᾷ τ βασιλέα δεδίττεται. καὶ δὴ σύμβουλος τ βασιλέως ὁ οἰκέτης, τ ἀνδρὸς ὁ βύνοδυχος, τ ἡμεδαποδὸς ὁ ὀθνεῖος, τῶν Ισραηλίτου ὁ Αἰθιόψ, ὁ ἐκ τ Χαμ τ ὢν τῶν Σὴμ ὄχλους καλέγοντος. καὶ πείθει τοῖς εὐσεβέσι λόγοις τ βασιλέα, καὶ ἀπάγει τ προφήτου ἐκ τ πικρᾶς ἐκείνης καὶ ζοφώδους καὶ δυσώδους εἱρκτῆς, καὶ τ ἀναλαβεῖν αὐτῷ χορηγεῖ τροφὴν πόντα τ πολιορκίας τ χρόνον. καὶ λαμβάνει παρὰ τ θεοῦ μισθὸν τ εὐσεβείας, τ εὐλογίαν· καὶ τ πόλεως ἁλοῦσης, καὶ τ οἰκούντων τὰ βασίλεια κατασφαγέντων, σὺν τ ἀπολαύειν τ σωτηρίας καὶ τ θείαν ὑποδοχὴν. εὐδηλον τοίνυν ἐκ τῶν εἰρημένων, ὡς οὐ λυμαίνονται μόνον τοῖς ἀγαθοῖς οἰκέταις οἱ πονηροὶ δεσπόται, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ὠφέλειαν καρποῦνται. καὶ τοῦτο πάλιν καὶ ἑτέρωθεν ἔστι καταμαθεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἁλώσατο ἡ πόλις ἐκείνη διὰ τ πολλὴν παρανομίαν ἐλύετο, καὶ πολλοὺς μὲν ὁ λιμὸς ἐδαπάνησε, πολλοὺς δ' ὁ πόλεμος θανάτῳ παρέπεμψε, τοὺς δὲ λοιποὺς εἰς Βαβυλῶνα δορυάλωτους ὁ τ Χαλδαίων ἀπήγαγε βασιλεύς· εἶτα τοὺς ἐξ εὐγενῶν πεφυκότας, καὶ ὥρᾳ σώματος λαμπροὺς, καὶ ἡλικίας ἀκμὴν νενομισμένους ἀποκρίνας, ἔνδον ἐν τοῖς βασιλείοις διάγειν ἐκέλευσε, τ βασιλικὴν διαγωγίαν πληροῦσθαι προστάξας. πρότερον δ' αὐτοὺς ἐκέλευσε τ ἐκ τ πολιορκίας καὶ τ ὀδοιπορίας ἀποδύσασθαι κακουχίαν, διαπλαμπρῦναι, καὶ σιτίοις, καὶ ὄψοις ἐκ τ βασιλικῆς προσφερομένοις τραπέζης. Ἐνταῦθά μοι βλέπε τ τῶν θείων μειρακίων ἐκείνων εὐγένειαν. οὔτε γὰρ ἡ τ πόλεως ἅλωσις, οὔτε ὁ τοῦ θείου νεὼ ἐμπρησμὸς, οὔτε ἡ τῶν ἀδύτων καὶ ἁγίων ἐρημία, οὐ τὰ θεῖα σκεύη

A dæorum fuit, qui & ipse graui impietatis morbo laborauit, & diuini verbi oracula audire non sustinuit. Hic diuinissimum Ieremiam, qui tunc temporis prophetam agens Dei oracula hominibus reddebat, in cisternam graueolenti cœno fœtidam demisit, eò quòd tristia valdè & molesta fata prædiceret. Sed Abdemelech quidam famulus Æthiops eunuchus, nec aulæ regiæ fastum, nec regnantem in hac impietatem, nec contra prophetam conceptum furorem, nec seruitutis miseram conditionem animo voluens & meditans, iniustam regis sententiam reprehendit, iniquissimum verò in prophetam patratum facinus accusat, & summum rerum omnium inspectorem monstrat, regémque iusta pœna perterret. Atque regis consiliarius fit famulus, viri eunuchus, inquilini alienigena, Israëlitæ Æthiops, quíque è Cham oriundus erat eius qui genus ex Sem deducebat. Sed & regi piis sermonibus persuadet, prophetámque ex amaro isto, obscuro & graueolenti carcere liberat, ac toto obsidionis tempore sufficientem illi victũ largitur. Tum à Deo benedictionem pietatis præmium accipit, & cùm capta vrbe aulici omnes cęderentur, hic iuxta Dei promissionem salute fruitur. Constat ergo ex iis quæ dicta sunt, quòd bonis famulis non modò non nocent mali domini, sed quòd illi magnam quoque ex iis vtilitatem percipiunt. Et hoc aliunde quoque videre licet. Postquam enim vrbs illa propter multam iniquitatem vastata est, multísque bello absumptis, & multis fame necatis, reliquos in Babylonem captiuos Chaldæorum rex abduxit: tum deinde selectos eos, qui è nobilioribus nati, corporis forma & ætatis flore splendebãt, intra regiam habitare iussit, regiis nimirum obsequiis exequendis destinatos. Priùs verò corporum valetudinem infirmiorem, quam ex obsidione & profectione contraxerant, lautiori victu, cibis item & opsoniis à regia mensa ablatis, exuere vel curare præcepit. Hîc mihi diuinorum illorum iuuenum generositatem inspice. Nec enim vrbis excidium, nec diuini templi incendium, nec adytorum & sanctissimorum locorum vastitas, nec sacra vasa

B

C

D

Dan. 2. 3. 4.

barbarorum manibus direpta, nec regum cædes, non sacerdotum mactatio, non tam procul à sanctis remota sedes, non peregrinatio in aliena terra, non doctorum inopia, non dominorum impietas, non seruitutis necessitas, non graue regis iugum, non ætas tenera, non vitæ desiderium, non mortis metus, non quicquam horum aliud persuasit, vt vel paululum delinquere, & legis mandata transgredi vellent. Sed eum, à cuius cura pendebant, obsecrant, vt leguminum cibum illis largiatur, regias epulas abominati, & omniuarias illas conuiuiorum lautitias exosi. Has enim idolorum appellatione pollutas videbant. Tanta autem animi fortitudine, amore item, & fidei erga patrium Deum præditi fuerunt, vt suo procuratori pollicerentur, legumina ipsos splendidiores factura iis, qui regiis cibis alerentur. Nec spe sua frustrati sunt, sed fidei fructus perceperunt. Omnibus enim aliis, qui splendidè epulati fuerant, integriores, habitiores, forma præstantiores, & corporis viribus validiores apparuerunt, sicut polliciti fuerant. Postquàm verò tempus procedens ipsos ad virilem ætatem perduxit, vbi virtutis suæ specimen dederunt, indigenarum rectores constituuntur ij, qui bello capti fuerant: vbi mox aliud rursus illis aperitur stadium. Arrogans enim ille, & insaniæ fastu patrem imitans, maximam illam statuam ex materia & auro conflatam erigit, omnes verò imaginem ceu Deum adorare iubet. Hanc autem adorare nolentibus supplicium decernit caminum, quem alimenti insatiabili rabie ad summum augebat. Tunc sanè multi quidem regi gratificari volentes iussa fecerunt: multi verò quod aliàs solebant facientes, cultum hunc ceu alij cuipiam idolo obtulerunt: erant item qui ignis metu animas proiecerunt, & licèt conscientiæ stimulis agitarẽtur, diuinum cultum tamen ad imaginem transferebant. At generosi illi & nobiles animi, Ananias nempe, Azarias, & Misaël, illi, inquam, legis alumni, Abrahamicæ fidei hæredes, pietatis athletæ, gratiæ præcursores, fidei propugnatores, corporibus quidem serui, animis autem liberi, ca-

A λαφυρα τ βαρβαρων γεγυμνωμενα, ουχ ἡ τ βασιλεων διαιρεσις, ουχ ἡ τ ἱερων σφαγη, ουχ ἡ πορρωθεν τ ἁγιων οἰκησις, ουχ ἡ ἐν τῃ ἀλλοτριᾳ διατριβη, ουχ ἡ ἐρημια τ διδασκοντων, ουχ ἡ τ κατοικουντων ἀσεβεια, ουχ ἡ τ δουλειας ἀνανκη, ουχ ὁ βαρυς τ βασιλεως ζυγος, ουδ τ ἡλικιας ἀωρον, ουδ πονος ζωης, ουδ φοβος τελευτης, οὐκ ἀλλο τ τοιουτων οὐδεν ἀνεπεισε μικροντι παραβηναι καὶ παραβαινειν τ τ νομου γραμματων. ἀλλα παρακαλουσι μ τ κηδεμονα σφων γεγυμνωμενον, τ ἀπο σπερματων αὐτοις χορηγησαι ἐφιεν, τ βασιλικοις βδελυττομενοι B λυπουμενοι θοινιν, καὶ τ ποικιλιαν ἐκεινην μυσαττομενοι πανδαισιαν. ἑωρων γαρ αὐτους τ τ εἰδωλων μιαινομενους θεοσηβειᾳ. ποσον ουν εἰχον θαρσος, καὶ πως ἐπειθον τ πατρῳον θεον ἀγαπην καὶ πιστιν, ὡς ἐπαρκεσαι τ κηδεμονι, τοις ἀπο σπερματων ἐφιεν λαμπροτερους αὐτους ἀποδειξαι τ βασιλικα σιτουμενων σωματα. καὶ οὐκ ἐψευσθη τ ἐλπιδος, ἀλλα τ πιστεως ἐβρεμψαντο τοις καρποις. ἀπεφαινοντο γαρ, ὡς ἐπηγγειλαντο, πασιν ὁμου τ λαμπροτερους ἐστιωμενων δ παθετερους τε καὶ ὑγιαφερτερους, καὶ ὡρᾳ C πλειονι λαμποντας, καὶ ῥωμῃ κοσμουμενους σωματος. Επειδη γ ὁ χρονος ὁδωσεν, καὶ εἰς ἀνδρας τελειους ἀυτους προσκυσαι, καὶ πειραν τ σφετερας ἀρετ τ δεδωκοτες, ἀρχην ἐλαχον τ ἐγχωριων οἱ δορυαλωτοι, τινι καὶ πολιν ἑτερον αὐτοις ἀναγε στάδιον. ὁ γαρ ἀλαζων ἐκεινος, καὶ ὡ τυφῳ τ μανιας τ πατερα μιμουμενος, ἀνιστησι μ τ μεγιστην εἰκονα ἐκεινην, τ ἐξ ὑλης καὶ χρυσου κατεσκευασμενην, παραγγελλεται γ πανταχου ὡς θεον προσκυνειν τ τ εἰκονα. τοις γ προσκυνουσιν οὐκ ἐθελουσι. προυθηκε γαρ εὐμενειαν, τ καμινον ἐκεινην, ἀπλησια D ἐφησ ἑαυτ τ ὁτι πλειον αὐξησας. τοτε πινων πολλοι μ ὡ βασιλ χαριζομενοι, ὃ κελευομενον ἐποιουν· πολλοι γ τα στομαθη σφαττοντες, ὡς ἑνι τ ἀλλων εἰδωλων θεσεας προσφερειν. ἡδη γ, οἱ φοβῳ τ πυρας προιεντο τας ψυχας, καὶ ὑπο τ στομαθοτος κεντουμενοι, θειον σεβας ὁτι τ τ εἰκονα μετεφερον. οἱ δε γενναδαι ἐκεινοι, Ανανιας, Αζαριας, καὶ Μισαηλ, οἱ τ νομου ἔφιμοι, οἱ τ ἀβρααμιαιας πιστεως κληρονομοι, οἱ τ ἀσεβειας ἀθληται, οἱ τ χαριτος προδρομοι, οἱ τ πιστεως προμαχοι, οἱ δουλοι τα σωματα, καὶ τα φρονηματα ἐλευθεροι, οἱ αἰ-

χμαλωτοι

χμάλωτοι, καὶ βασιλέων ταῖς ψυχαῖς ὑψηλότεροι, οὐ μόνον ἑκόντες οὐ προσεκύνησαν τῇ εἰκόνι, ἀλλὰ καὶ κατηγορηθέντες, ὅτε δὴ ὁ κελευσθὲν οὐ ποιήσαντες, ἀπολογίαν μὲ οὐδεμίαν προσφέρουσιν, αὐτίκρυς δὲ ἀπαγορεύουσι τὸ προσκυνῆσαι, καὶ μεγάλῃ βοῶσι φωνῇ· ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ, ᾧ ἡμᾶς λατρεύομεν, ὃς δυνατὸς ῥύσασθαι ἡμᾶς ἐκ τοῦ καμίνου τοῦ πυρὸς τοῦ καιομένου, καὶ ἐκ τῶν χειρῶν σου, βασιλεῦ, ῥύσεται ἡμᾶς. καὶ ἐὰν μὴ, γνωστὸν ἔστω σοι, ὦ βασιλεῦ, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσῇ, ἣν ἔστησας, οὐ προσκυνοῦμεν. οὐ γὰρ ὑπὲρ μισθοῦ τῷ κτίσαντι πεποιηκότι δουλεύομεν, οὐδὲ τῇ θυσείᾳ τὴν σωτηρίαν ὠνούμεθα, οὐδὲ ἐκ παντὸς τρόπου ζωῆς τυχεῖν ἐφιέμεθα· ἀλλὰ χαριζόμεθα τῷ δεσπότου βουλήματι· κἂν ἀπαλλάξῃ τῶν δεινῶν, χάριν ὁμολογοῦμεν· κἂν τούτοις περιπεσεῖν συγχωρήσῃ, προσκυνοῦμεν. ὅτι μὲν γὰρ δυνατοῖς ἡμᾶς ἀποφυγεῖν τὰ ἀπειλούμενα τιμωρίαν, ἴσμεν σαφῶς καὶ οὐδαμῶς ἀμφιβάλλομεν. εἰ δὲ καὶ βούλεται, ἀγνοοῦμεν. ἀνεφίκτος γὰρ ὁ τῆς θείας προμηθείας βυθός. μὴ τοίνυν μέλλε, ἀλλὰ τὰ νυστερισμένα ἀπόπεμπε τιμωρίας. ἡδὺ μὲν γὰρ ἡμῖν ὁ μετὰ εὐσεβείας θάνατος τοῦ σὺν ἀσεβείᾳ ζωῆς. οἱ μὲν οὕτω ταῦτα ἔλεγον, ὁ δὲ οὐκ ἔμελλεν, ἀλλὰ τῇ καμίνῳ τοὺς νεανίας πεπεδημένους πρέπεμπε. ὁ δὲ πῦρ, ἔλυσε μὲν τὰ οὐ σιδήρου δεσμοί, τὸ δὲ ἔμπνουν ἅπαν τοῦ τείχους ἐφύλαξε φύσιν. ἁψασθαι δὲ τῆς δορκάδος οὐκ ἠνέσχετο ἐφεπομένης, ἔφυγε δέ, καὶ τὰ νῶτα δέδωκε, καὶ κατὰ τὸ οἰκείων ἐχώρησε προσκυνητῶν, τοὺς δὲ τοῦ θεοῦ θεράποντας ἀκηράτους ἐφύλαξε. καινὸν καὶ παράδοξον ἐθεάσατο θαῦμα. οἱ μὲν γὰρ ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς ὄντες, καὶ ἐπ' αὐθράκων βαδίζοντες, πεῖραν τῆς φλογὸς οὐκ ἐλάμβανον· οἱ δὲ προσεχῶς ἔξωθεν, καὶ τῇ καμίνῳ τὸ ἔμφυτον χορηγοῦντες, ἔμφυτοι τοῦ πυρὸς ἐγίνοντο. καὶ οἱ μὲν αὐχοῦμενοι ἐμπιπράμενοι, οἱ δὲ ἔνδον ὑμνοῦντες ἐχόρευον, καὶ τοῖς κτίσιν ἅπασαν εἰς κοινωνίαν τῆς ὑμνῳδίας ἐκάλουν, καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν αἰσθητῶν προσκυνουμένοις στοιχείοις ὑμνεῖν τὸν δεσπότην ἐκέλευον. τοσαύτη δὲ ἦν τοῦ θαύματος ἡ δύναμις, ὡς αὐτὸν ἐκεῖνον δραμεῖν πρὸ αὐτῶν τὸν ἀγριώτατον καὶ μεμηνότα τύραννον, καὶ προσκυνῆσαι τοὺς τῆς εἰκόνος παραγενομένους προσκυνῆσαι, καὶ πᾶσιν ὑπακοῆς τοῖς ἐγκοίοις, τῶν τούτων ἡγεμόνα θεόν. Οὐ-

A ptiui illi, animabus autem regibus ipsis excellentiores, non modò volentes non adorarunt imaginem, sed accusati quoque quòd iussa non fecissent, nullam prorsus excusationem afferunt, quin palàm se adoraturos negant, & alta voce clamant: *Est* Dan. 3
Deus, quem nos colimus, qui nos potest liberare de camino ignis ardenti, & ex manibus tuis, ô Rex, liberabit nos. Quòd si minùs, notum tibi sit, ô Rex, quòd Deos tuos non colimus, & imaginem auream, quam statuisti, non adoramus. Nec enim pro mercede Creatori seruimus: nec salutem pietate emimus, nec omni qualicumque oblata ratione vitam seruare cupimus, sed domini voluntatem amamus, qui si ex aduersis liberet, gratias agimus, & si in illa nos incidere permittat, adoramus. Nam quòd nos quidem omnibus suppliciis, quæ tu minaris, superiores reddere possit, probè scimus, nec vlla ratione dubitamus. num verò id velit, nescimus. Inaccessa est enim diuinæ prouidentiæ altitudo. Nihil ergo cunctare, quin præparatis nos pœnis tradito. Nobis enim pietati coniuncta mors, vita impia suauior est. Et hi quidem hæc dixerunt: ipse verò nequaquam distulit, quin camino iuuenes vinctos transmisit. Porrò ignis ferrea quidem vincula dissoluit, ipsos verò seruauit incolumes, nec ausus est datum sibi alimentum contingere, qui fugit & terga dedit, ac proprios inuasit cultores, Dei verò seruos illæsos custodiuit. Et sanè nouum & præter omnium expectationem eueniens spectaculum contigit. Qui enim in medio ignis erant, & prunis inambulabant, ignis vires non senserunt aliquas. Qui verò foris steterunt, ac camino materiam seu alimentum præbuere, ab igne consumpti sunt. Et hi quidem incensi ac ardentes eiulabant, illi verò hymnos canentes tripudiabant, & creaturam omnem in hymnorum communionem vocabant, atque elementa ab insanis adorata benefactorem laudare iubebant. Tanta autem illius miraculi virtus erat, vt & ipse arrogans & furibundus tyrannus accurreret, eósque qui imaginis culturam detrectauerant adoraret, & vt omnes subditi horum Deum colerent, mandaret. Simili-

ter & magnus ille Daniel, qui eandem cum his calamitatem sustinuit, bello captus licet, & inter barbaros vitam agere coactus, patriam tamen legem diligenter custodiuit, & secundùm hanc commissum sibi publicum munus administrans, animam puram ac sinceram conseruauit, tantúmque virtutis splendorem emisit, vt & immanem ferúmque tyrannum illius fulgore percelleret: & primò quidem quæ ignorabantur somnia manifestauit, deinde quòd opus erat monstrauit ac monuit. Et quidnam omnia, quæ ab hoc egregiè gesta sunt, dicere attinet? Quomodo nimirum rex, ne quis precibus Deo supplicaret prohibuit. Quomodo hic, cùm priùs ritè orauisset, ídque clàm, postquam impia lex rogata est, Deum palàm precatus sit, & legem deridens, & legislatorem contemnens. Quomodo item leonibus proiectus sit: quomodo hos quoque pietatis radiis terruerit, ac diuinæ imaginis lineamentis, ceu frenis quibusdam, rapida illorum ora constrinxerit. Quomodo ad miraculi contemplationem impium regem pertraxerit. Vt ipsum docuerit, quòd Hebræorum Deus omnium creator sit dominus. Quomodo prætereà idolorum fraudes arguerit. Singula enim horum ex historiis cognoscere licet, & manifestò intelligere, quòd fieri possit, vt qui malis dominis seruiunt, nullam inde malitiam contrahant, sed ad summum virtutis fastigium perueniant, tum hos quoque errore liberent, & ad veritatis cognitionem perducant, & multis aliis salutis exemplar sint propositi. Nemo igitur vel seruitutem accusét, vel malorum potestatem ac dominium seruorum virtutem vincere existimet, sed vbique Dei prouidentiam aspiciat. Sed dicat fortasse aliquis, Quánam de causa eos qui iniustè vixerant summus ille omnium Deus Babyloniorum regi subiecit, simúlque iustos quoque captiuos duci passus est? Et qualénam hoc prouidẽtiæ opus? quale iustæ sententiæ exemplum? Quæ non autem in his est inordinata & confusa rerum conditio & peruersio? Cæterùm hæc dicere conantur, qui diuinæ gubernationis abyssum ignorant. Initiati autem, & diuinorum myste-

A τως ὁ μέγας Δανιὴλ τῷ αὐτῷ τούτοις συμφορᾷ ὑπομείνας, καὶ δορυάλωτος γεγονὼς, ἐν μὴ βαρβάρων βιοτεύειν ἀναγκασθεὶς, τὸν πατρῷον ἀκριβῶς διεφύλαξε νόμον, καὶ κατ' ἐκεῖνον πολιτευόμενος, καθαρὰν καὶ ἀκίβδηλον ἐφύλαξε τῇ ψυχῇ, καὶ τοσαύτην ἤφιεν τῆς ἀρετῆς τὴν αἴγλην, ὡς καὶ τὸν θηριώδη τύραννον τοιαύτης ἀστραπῆς καταπλῆξαι· καὶ πρῶτον μὲν δήλους τοὺς ἀγνοουμένους ὀνείρους καταστῆσαι, ἔπειτα ὃ καὶ ὃ δεῖν εἰσηγήσασθαι, καὶ ὃ σωφρονίσαι μέλλον ὑποδεῖξαι καὶ πρᾶξαι. Καὶ τί δεῖ πάντα λέγειν τὰ ὑπ' ἐκείνου γενόμενα λαμπρῶς; ὅπως μὲν ὁ βασιλεὺς εὔξασθαι καὶ τὸν θεὸν ἱκετεύειν ἀπηγόρευσεν. ὅπως δὲ αὖτις πάλιν ἀνόμως ὁ νόμος, καὶ κρύβδην τοῦτο ποιεῖν, ὅτε γε ὁ δυσσεβὴς νόμος ἐτέθη, φανερὸς τὸν θεὸν ἀντιβολεῖν διετέλει, τὸν νόμου καταφρονῶν, καὶ τὸν νομοθέτου καταφρονῶν. ὅπως παρεδόθη τοῖς λέουσιν· ὅπως κἀκείνους κατέπληξε τῆς τῆς εὐσεβείας ἀκτῖσι, καὶ οἷόν τισι κημοῖς τοῖς τῆς θείας εἰκότως χαρακτῆρσιν ἐπέδησεν αὐτῶν τὰ μεμηνότα στόματα. ὅπως εἵλκυσεν εἰς θεωρίαν τὸ θαῦμα τοὺς τὸν δυσσεβῆ βασιλέα. ὅπως αὐτὸν ἐδίδαξεν, ὡς ὁ τῶν Ἑβραίων θεὸς πάντων ἐστὶ ποιητὴς καὶ δεσπότης. ὅπως τῶν τῶν εἰδώλων ἀπάτην διήλεγξε. δυνατὸν γὰρ τούτων ἕκαστον ἐκ τῆς ἱστορίας καταμαθεῖν, καὶ γνῶναι σαφῶς, ὡς δυνατὸν πονηροῖς δεσπόταις δουλεύοντας μηδεμίαν ἐκφῦναι κακίαν, ἀλλὰ τὴν ἄκραν τῆς ἀρετῆς κατάληψιν κορυφοῦν, καὶ τούτους τῆς πλάνης ἐλευθεροῦν, καὶ πρὸς τὸν ἀληθῆ δοξάζειν, καὶ πολλοῖς ἑτέροις παρεισθαι σωτηρίας ὑπογράφειν τύπον. μηδεὶς τοίνυν μήτε τῆς δουλείας κατηγορείτω. μήτε τὴν πονηρὸν δεσποτείαν νικᾶν τῶν δούλων τὸν ἀρετὸν νομιζέτω, ἀλλὰ πανταχόθεν τὸ θεοῦ τὴν πρόνοιαν ὁράτω. Ἀλλὰ γὰρ τυχὸν εἴποι τις ἄν, τί δήποτε τοὺς παρανομίᾳ συνεζηκότας ὁ τῶν ὅλων θεὸς τῷ Βαβυλωνίων παρέδωκε βασιλεῖ, καὶ τοὺς δικαίους εἴασε δορυαλώτους γενέσθαι; ποίας τοῦτο προνοίας ἔργον; ποίας ψήφου δικαίας; ποία δὲ τάξις ἔστιν ἐν τούτοις ἀταξία καὶ ἀκοσμία καὶ σύγχυσις; Ἀλλὰ ταῦτα λέγειν ὑπερβαίνουσι οἱ τῆς θείας οἰκονομίας τὸ ἄβυσσον ἀγνοοῦντες. οἱ δὲ μεμυημένοι, καὶ τῶν θείων μυστη-

εἰων γλυκάμθυοι, ἴσασι τούτων τ αἰτίαν καὶ ῥίζαν. κήδεται γὰρ τ πλημμελούντων, & παιδαγωγὸς φιλάνθρωπος, καὶ ἀτημέλητον οὐδένα αἰῶνα θεὸς ἐᾶλφ καταλιμπάνει. ὃ χαίρων καὶ πάντων αἰχμαλώτοις τοῖς δικαίοις, συνέπεμψαν αὐτοῖς οἷον λαμπάδας παιδοτρίβας καὶ διδασκάλους τοὺς ἀρετῆ συζῶντας, ἵνα καθάπερ λύχνῳ φωταγωγούμθυοι καὶ ποδηγούμθυοι ὑπ' τούτων βίῳ καὶ λόγῳ, τ ἁπλανῆ τρίβον οὕτω πως ὁδεύωσιν. Οτι δὲ οὐ μόνον τοῖς ὁμοφύλοις σωτηρίας ἐλπὶς ἐτέτκτο θεόξενος ἡ τούτων αἰχμαλωσία, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀλλοφύλοις ἐφώτισε τὰ τ θεογνωσίας φῶς, μάρτυς ἡ ἱστορία. Εἰ τοίνυν αὐτοὶ μὲν ἔδοξε τ ἀγώνων διέλαμψαν, & περιφανεῖς ἐγένοντο, & περίβλεπτοι, & τοῖς ὑστέροις ὑπόδειγμα ὠφελείας κατέλιπον, & τοῖς σὺν αἰχμαλώτοις ἐπῳδὴ σωτηρίας ἐγένοντο, καὶ τοῖς βαρβάροις ὤνησαν, ἀκραιφνῆ φυλάξαντες τ εὐσέβειαν, καὶ δι' ἐκείνης μεγάλα θαυματουργήσαντες θαύματα, τί τῆς προνοίας κατηγορεῖς τοιαῦτα προμηθουμένης; τί δ' οὐχὶ μᾶλλον ὑμνεῖς τ τ ψυχῶν οἰκόνομον, καὶ τ κτίσεως κυβερνήτην, ὅτω σοφῶς ἅπαντα καὶ συμφερόντως ἰθύνεται; ἐγὼ μὲν οὖν ἐκ τ θείων ἀπεδειξα λογίων, ὡς δυνατὸν πονηρῷ δεσπότῃ δοῦλόν ἐστι, καὶ κακίαν φυγεῖν, καὶ ἀρετὴν μετελθεῖν, & τοῖς δεσπόταις πολλὰς προφάσεις παρασχεῖν ὠφελείας. σὺ δὲ τοὺς νῦν σὺν δουλεύοντας προσκόπησον, καὶ ὄψει πολλοὺς ἀκολάστοις μὲν δουλεύοντας, ἀκολασίαν δὲ βδελυττομένους, καὶ σωφροσύνῃ χαίροντας, & σωφροσύνην ἐκ τῶν δεσποτῶν κακίαν ἐκμανθάνοντας, ἀλλ' ὧν ἀρτίως διεξεληλύθαμεν ἀνδρῶν μιμουμένους τ βίον. καὶ ἔκτε τῶν εἰρημένων, ἔκτε τ ὁρωμένων, καὶ τ ἡμετέρας φύσεως ὅ ἀκριβέστατον διδαχθεὶς, καὶ τ τ θεοῦ προνοίας τ σοφίαν καταμαθών, παλινῳδίαν ᾄσον, & τ νῦν ἀναχρωμένων σοὶ βλασφημίαν εἰς ὑμνῳδίαν μεταβαλε, & τὰ χρώματα τ γλώσσης τὰ νῦν κατ' αὐτοῦ γινόμενα, κατὰ θεοῦ γενέσθω, & τ ποιητῆ τῶν προνοίᾳ ἁδέτω, Χριστοῦ τ θεοῦ ἡμῶν· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, Αμήν.

riorum guſtum aliquem perceperunt, horum cauſam ſimul & radicem nouerunt. Delinquentium enim curam gerit, & eoſdem caſtigat Deus ille hominum amantiſſimus, nec quemquam mortalium neglectum relinquere vult. Quapropter iniquos in captiuitatem mittens, ſimul cum iis quaſi pædagogos & magiſtros miſit, virtutis ſtudioſos homines, vt ceu lucerna quadam illuminati ac deducti, iuxta illorum vitam & ſermones, rectam ſemitam aliquo modo ingrederentur. Porrò quòd horum captiuitas non contribulibus modò ſalutis cauſa fuerit, ſed & alienigenas Dei cognitione illuminauerit, hiſtoria abundè ſatis teſtatur. Si itaque ipſi per certamina claruerunt, & inſignes facti ſunt ac conſpicui, poſteríſque ſalutis exemplar reliquerunt, concaptiuis autem ſalutis fuerunt argumentum & cauſa, ſed & barbaros iuuerunt, dum pietatem exactè cuſtodiunt, & per hanc magna miracula edunt, quid prouidentiam hæc tam ſapienter inſtituentem accuſas? Cur non potiùs animarum œconomum, & mundi gubernatorem, qui omnia tam ſapienter & commodè direxit, hymnis celebras? Ego itaque ex diuinis oraculis demonſtraui, quòd poſſibile ſit, vt qui malo ſeruit, malitiam fugiat, virtutem conſequatur, & heris quoque multas ſalutis occaſiones afferat. Tu verò eos qui nunc conſerui ſunt inſpice, & multos videbis, qui intemperantibus quidem ſeruiunt, intemperantiam autem abominantur, & temperantiam colunt, nec quicquam vitij ex dominis contrahunt, ſed eorum, quos modò recenſuimus, vitam imitantur. Cúmque & ex iis quæ dicta ſunt, & ex iis quæ videntur, naturæ noſtræ arbitrium liberum edoctus ſis, & diuinæ prouidentiæ ſapientiam didiceris, palinodiam cane, & quam modò præmiſiſti blaſphemiam in hymnum conuerte, ac linguæ tuæ ſoni, qui modò contra Deum editi ſunt, in Dei gloriam cedant, & prouidentiam Creatoris decantent, Chriſti Dei noſtri. Ipſi gloria in ſæcula. Amen.

A

QVOD IVSTITIAE STVDIVM infrugiferum non sit, etiamsi fructus eius in præsenti vita nullus appareat: tum resurrectio rationibus è natura desumptis probatur.

ΟΤΙ ΟΥΚ ΑΚΑΡΠΟΣ ΤΗΣ δικαιοσύνης ὁ πόνος, κἂν ἐν τῷ παρόντι βίῳ μὴ φαίνηται· καὶ ὡς ἐκ ἀναστάσεως, ἀπὸ φυσικῶν συλλογισμῶν.

ORATIO IX.

ΛΟΓΟΣ Θ'.

SI salubrem illam admonitionem omnes audire dignarentur, quæ disertè clamat, *Difficiliora te ne quæras, & altiora te ne scruteris, quæ præcepta tibi sunt cogita*, non equidem multis verbis opus esset, dum Dei, quæ circa omnia versatur, prouidentiam demonstrare volumus. Procliue enim & facile erat iis, qui superuacanea & vana illa curiositate liberati sunt, hanc omnium gubernatione occupatam, & sapienter omnia administrantem inspicere. Quoniam verò multi volentes videre nolunt, sed oculos claudunt, & aures obturant, vocémque vndique illatam audire dedignantur, & quæcumque à Deo benè & pulchrè fiunt, suggillant, blasphemiis lacerant, conuitiis proscindunt, & infinita quædam connectunt, dum falsas accusationes contexere student, non immeritò equidem, meo iudicio, illorum quam contra prouidentiam effuderunt orationem excipimus, hanc scilicet calumniam, non dignam aliquam aut iustam causam esse demonstrare instituentes. Et sanè prouidentia, quam illi oppugnant, in auxilium vocata, illáque in defensionis nostræ aciem primam constituta, octo iam sermones emensi sumus, dum ingratorũ blasphemiam arguimus. Et ingratitudinis horum accusatores simul & testes in mediũ produximus, cælum, terram, mare, aërem, & quæcumque his continentur, corpora animata & inanimata, rationalia & irrationalia, volatilia & pedestria, aquatilia & amphibia. Ad hæc humani quoque corporis fabricam, quæque in singulis membris relucet Dei sapientiam & prouidentiam. Tum diuinum illud rationis donum, cuius beneficio agriculturam, nauticam, medicam, & Grammaticã scientiam, & omnes alias vel artes vel scientias, quæ hominum vitam iucundiorem reddunt, humani ingenij na-

Eccl. 21.

ΕΙ τ' ἀγαθῆς ἐκείνης παραινέσεως ἅπαντες ἤθελον ἐπαίειν, τ' ἀφρήδην βοώσης, ἰσχυροτέρα σου μὴ ζήτει, καὶ βαθυτέρα σου μὴ ἐρεύνα, ἃ προσετάγησοι τῶν τα δεόντα, πολλῶν ὄντ' ἂν ἐδεήθημεν λόγων, τ' περὶ πάντα τ' θεοῦ προμήθειαν δικαίαν βουλόμενοι. λίαν γὰρ ἦν ὑπεπτες καὶ μάλα ῥᾴδιον, τ' περιττῆς καὶ ματαίας πολυπραγμοσύνης ἀπηλλαγμένους, καταδεῖν τοῦτον τ' τ' παντὸς οἰάκων ἐπειλημμένον, καὶ σοφῶς ἅπαντα κυβερνῶντα. ὅπερ οἱ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων ἑκόντες ὁρᾶν οὐκ ἐθέλουσιν, ἀλλὰ ταῖς ὀφθαλμοῖς μύουσι, καὶ τοῖς ὠσὶ βύουσι, καὶ τ' πανταχόθεν φερομένης φωνῆς ἐπαίειν οὐκ ἐθέλουσι, καὶ τῶν δὴ καὶ καλῶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ γινομένων ἕκαστον κωμῳδοῦσι, βλασφημοῦσι, ἀμαθύνουσι, καὶ μυρία ἄτοπα συνείρουσι τὰς ψευδεῖς κατηγορίας ὑφαίνοντες. εἰκότως οἶμαι τὸν κῦ τῆς κατηγορίας ἀνεδεξάμεθα λόγον, συκοφαντίαν οὖσαν, ἀλλὰ οὐκ αἰτίαν ὀρθῶς ἀποδεῖξαι βουλόμενοι, ἐ τῷ πολεμουμένην ὑπ' αὐτῶν προμήθειαν καθέστατες σύμμαχον, καὶ τ' τ' ἀπολογίας προσηκάμενοι λόγον, οἷς τῷ ἤδη διεξελήλυθαμεν λόγοις, τ' τῶν ἀγνωμόνων διελέγχοντες βλασφημίαν. ἐ τ' ἀγνωμοσύνης αὐτῶν κατηγόρους ὁμοῦ καὶ μάρτυρας προσηγάγομεν εἰς μέσον, οὐρανόν, ἐ γῆν, ἐ θάλασσαν, ἐ ἀέρα, ἐ τὰ ἐν τούτοις ἅπαντα σώματα, ἔμψυχά τε καὶ ἄψυχα, λογικά τε ἐ ἄλογα, πτηνά ἐ πεζά, ἐ νηκτὰ καὶ ἀμφίβια. ἐ πρὸς τούτοις, τ' τῶν ἀνθρωπείων σωμάτων κατασκευήν, τ' ἐν ἑκάστῳ τ' μελῶν θαυμάσαι τ' θεοῦ τ' σοφίαν καὶ προμήθειαν. ὃ πάσδοτον τ' λόγου δῶρον, δι' οὗ τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, ἐ γεωργίαν δύρε, ἐ ναυτιλίαν, ἰατρικήν τε καὶ γραμματικὴν ἐπιστήμην, ἐ τὰς ἄλλας ἁπάσας τέχνας καὶ ἐπιστήμας, αἳ τὸν ἀνθρώπων τ' βίον ἡδίω κα-

ταισκευάζοισιν. Απεδείξαμεν ὅ, σὺν θεῷ φάναι, καὶ τὴν ζώων ἡμέρων τε καὶ ἀγρίων τὴν χρείαν, καὶ πλούτου καὶ πενίας τὸ χρήσιμον, δουλείας τε δεσποτείας τὸ ἀναγκαῖον. εἶτα πρὸς τούτοις, ὡς μηδεμίαν πρὸς τὴν κακίαν συζώντων δεσποτῶν ἕλκοισι βλάβην, εἰ θέλοιεν σωφρονεῖν, οἱ δουλεύοντες· καὶ τούτων ἐκ μὲν τῆς θείας γραφῆς τὰς ἀποδείξεις εἰς μέσον ἠγάγομεν· τοῖς δὲ πικροῖς τῆς προνοίας κατηγόροις, τὴν ὅπως τῶν πρόντος δουλεύοντων τὴν ἄσκησιν παρελίπομεν. ἔστι γὰρ καὶ νῦν ἰδεῖν μυρίους πονηροῖς μὲν δεσπόταις δουλεύοντας, οὐ μόνον δὲ τὴν δεσποτικὴν κακίαν οὐ μιμουμένους, ἀλλὰ καὶ κομιδῇ τοὐτῳ βδελυττομένους, καὶ καλοκαγαθίαν ἀσπαζομένους, καὶ τὴν ἐναντίαν τοῖς δεσπόταις ὁδεύοντας. Αλλ' ἴσως πάλιν ἑτέρων ἐντεῦθεν ἀφορμὴν κατηγορίας κατὰ τῆς θείας λήψονται προμηθείας, καὶ τοῖς τῆς ἀρετῆς ἐφίμοις μάταια πονεῖν φήσουσι, καὶ κατὰ πετρῶν σπείρειν, ὃ δὴ λεγόμενον, καὶ κοσκίνῳ ὕδωρ ἀντλεῖν, καὶ τοιαῦτα ἄπτα δρᾶν, καρπῶν ἀγαθῶν οὐδαμοῦ ἀπολαύοντας. οἱ μὲν γάρ, φασι, πενίᾳ συζῶσι, καὶ ταλαιπωρίᾳ συσκελετευόμενοι πολλῇ, τὸν βίον ὀδύρονται· οἱ δὲ, τὸν βαρὺν ἕλκοντες τῆς δουλείας ζυγὸν, καὶ διωκέσιν ὑποκεῖνται πόνοις. καὶ ὃ τούτων πολλῷ χαλεπώτερον. πολλοὶ γὰρ πονηροῖς δεσπόταις μυσαττόμενοι, πονηροῖς δουλεύειν ἠναγκάσθησαν. ποῖον οὖν ἔχουσι φησιν οὗτοι μισθόν; ποίας τὰς ἀρετῆς ἀντιδόσεις; ποῖα τῶν πόνων τὰ ἐπίχαρμα; ποῖς ὁ τῶν ἱδρώτων καρπός; ποῖα τῶν ἀγώνων τὰ ἆθλα; οὔτε γὰρ τοῖς δουλεύειν λαχοῦσιν ἅπασιν ἐλευθερίας ἔστιν ἰδεῖν ἀπολαύοντας, οὔτε τοῖς πενίᾳ μὲν συσκληρωθεῖσιν, ἀρετῆς δὲ φροντίσαι μεγαλομοίρους, εἰς τὸν τῶν πλουσίων μεταβαίνειν ὁρῶμεν κατάλογον, ἀλλ' ἐν τῇ προτέρᾳ τοῖς πλείοσι ταλαιπωρίᾳ διαμεμενηκότας. Αλλὰ σὺ μὲν, ὦ ταλαίπωρε καὶ χαμαίζηλε, τῇ γαστρὶ, καὶ τῇ γνάθῳ, καὶ τῷ ὀφρύσι τὸ δαιμόνιόν μέτρᾳς, καὶ ὅρον εὐτραξίας εἶναι νομίζῃς ζεύγος ὑφηλὸν, καὶ δορυφόρους, καὶ ἐφεστρίδα λαμπράν, καὶ ἵππους ἠσκημένους εἰς κάλλος, καὶ μετωπιδίοις καὶ παραστερνιδίοις κόσμοις λαμπρυνομένους, καὶ κήρυκα βοῶντα, καὶ οἰκίαν εἰς ὕψος ἐγηγερμένην, καὶ ἀνδράσι τοῖς ἐξ Εὐβοίας καὶ Θετταλίας λίθοις διαπρεπομένην, καὶ γραφικῇ τέχνῃ πεποικιλμένους, καὶ στιβάδας, καὶ κώνους, καὶ ἔπιπλα, καὶ σκεύη, καὶ οἴνους αὐ-

A tura reperit. Præterea, Dei auxilio, animalium tam cicurum quàm syluestrium vsum, diuitiarum & paupertatis fructum, seruitutis & herilis potestatis necessitatem demonstrauimus. Ad hæc, quòd serui nullam à malis dominis noxam aut damnum sibi contrahunt, si quidem ipsi meliùs sapere velint. Et horum quidem demonstrationes è sacræ Scripturæ adytis produximus: acerbis autem illis prouidentiæ accusatoribus, eorum, qui nunc seruiunt, inquisitionem considerationémve reliquimus. Nam &

B nunc multos videre est, qui cùm malis heris seruiant, non modò herilem non imitantur malitiam, sed illam plurimùm abominantur, honestatem amplectuntur, & diuersam à dominis viam ingredi solent. Sed aliam fortassis hîc ansam arripient, qua diuinam accusare possint prouidentiam: & virtutis alumnos frustrà laborare, in petris seminare, &, vt prouerbio dici solet, cribro aquam haurire, multáque huiusmodi facere dicent, cùm nullis inde bonis fruantur fructibus. Alij quidem, inquiunt, cùm paupertate conflictantur, & ærumnis destinati maximam vitæ partem peragunt.

C Alij verò graue seruitutis iugum trahunt, & assiduis subiacent laboribus: quódque his omnibus molestius est, multi malitiam exosi malis dominis seruire coguntur. Quam ergo isti mercedem referunt? quas virtutis retributiones? quæ laborum præmia? quis sudorum fructus? qualia certaminum horum brauia? Nec enim omnes qui serui facti sunt, libertate tandem potitos esse videre licet: nec omnes, qui paupertate pressi virtuti

D operam dederunt, in diuitum catalogum transiuisse cernimus: sed plures in priori illa miseria perseuerauisse constat. Atque tu, ô miser & abiecte homo, ventre, genis, & superciliis felicitatem metiri soles: & beatitudinis finem esse arbitraris, alto curru vehi, satellites habere, & vestem splendidam, equos ad pulchritudinem exercitatos, frontalibus & cantilenis pulchris insignes, præconem clamantem, domum alto surgentem fastigio, & diætas Euboicis Thessalicísque lapidibus florentes, pictoriáque arte variegatas, toros denique, orbes, supellectilia, pocula, vina odo-

rifera, conuiuium Siculum & Sybariticum, & quæcumq; alia mollem, otiosam, & delicatam vitam efficiunt. Hæc verò omnia, quicumq; verè sapit, non modò felicitatem esse negat, sed extremam infelicitatem & miseriam nominare consueuit. Nec enim diuitias in hunc finem summus ille rerum administrator concessit hominibus, vt intemperantia has dilapident, & malitiæ irritamentum faciant: sed vt has ritè dispensando, & ipsi rebus fruantur necessariis, & egenis ex illarum abundantia largientes, eas temperantiæ & iustitiæ materiam reddant. Nec Deus solummodò hæc ita instituit, & sancti viri dominum sequentes, intra positas sibi metas se libenter continent, sed & vos qui extrema laboratis ingratitudine, eos vituperare soletis, qui tam malè diuitiis vtuntur: quin potiùs hos venia dignos iudicatis, in summum verò rerum omnium gubernatorem blasphemias expuitis, vt qui malis hominibus diuitiarum copiam fecerit. Proinde vobis quoque ea est sententia, quòd istiusmodi voluptas nequaquam felicitas vocanda sit, sed iustam & temperantem vitam laudari, & suprema laude dignam iudicari, & siue inter diuitiarum abundantiam, siue in paupertate comparuerit, paribus coronis exornari debere censetis. Sed existimo quòd vos quoque eos, qui in paupertate virtuti operã dant, vtpote maiori patientia claros, duplici corona ornaturi sitis. Atqui non hæc merces Dei cultoribus proposita est, nec ad hanc retributionem respiciunt, qui diuinarum legum studio tenentur. Hominum nempe laus multis sæpenumero nocet. Alacritatem enim remissiorem facit, & cursui obstat: & arbitratus aliquis se ad cursus metam peruenisse, (hoc enim laus persuadere solet) currere desinit, & victoria excidit. Idipsum Deus quoque omnium dominus per prophetam innuens dixit: *Populi mei, qui vos beatos dicunt, seducunt vos, & semitam pedum vestrorum turbant.* Laudibus enim alacritatem vehementem dissoluunt, & metam apprehendere non sinunt. Et sic beatus ille Paulus cucurrit, nec laudantibus se, nec conuitiantibus aures præbens, sed *ea quæ à tergo sunt*, inquit, *obliuiscens, ad ea verò quæ à fronte sunt enitens, iuxta præfixum signum*

Esa. 3.

Philip. 3.

A θοσμίας. Ἐ πανδαισίαν Σικελικὴν τε καὶ Συβαριτικὴν, Ἐ πάλλα ὅσα οἱ τὴν ὑγρὸν, Ἐ ἀφιλόπονον, καὶ ἀβροδίαιτον ἐπιτηδεύουσι βίον. Ταῦτα γὰρ πάντα τῶν μὴ φρονούντων ἕκαστος, ἅ μόνον οὐκ εὐδαιμονίαν, ἀλλὰ καὶ κακοδαιμονίας ἐλάτην, Ἐ δίκης ἀφεξίαν εἴωθεν ὀνομάζειν. Ἅδε γὰρ ἔοικε τοῦτο δεδωκέναι τοῖς ἀνθρώποις τὸ πλοῦτον ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ἵν' εἰς ἀκολασίαν αὐτὸν δαπανήσωσι, καὶ πονηρίας ἐφόδιον ἡγήσῃ. Ἀλλ' ὅπως αὐτὸν μὴ καλῶς οἰκονομήσαντες, καὶ αὐτοί τε ὧν δεῖ μεταλαβόντες, Ἐ τοῖς δεομένοις τῶν περιττῶν μεταδιδόντες, σωφροσύνης αὐτὸν Ἐ δικαιοσύνης ἀποφήνωσιν ὕλην. Ἅ μόνον ἂν αὐτὸς ὁ τῶν ὅλων θεὸς οὕτω ταῦτα διέταξε, Ἐ οἱ θεῖοι ἄνδρες, ἐπόμενοι τῷ δεσπότῃ, τοὺς κειμένους περιορίσιν ὅρους, ἀλλὰ Ἐ ὑμεῖς, οἱ τὴν ἐλάττονα ἀφελείαν νενοσηκότες, τῶν κακῶς ἔτω τῷ πλούτῳ χρωμένων κατηγορεῖν εἰώθατε· μᾶλλον ἂν τούτους ἀξιοῖτε συγγνώμης, τὴν τῶν ὅλων φρόνησιν βλασφημεῖτε, ὡς πονηροῖς ἀνθρώποις τὸν πλοῦτον δεδωκότα τὴν ἐξουσίαν. Ὑκεῖνο γὰρ ὑμῖν αὐτοῖς συμβουλεύω, μὴ τὸν τοιοῦτον χλιδῶντα ἐπαινεῖν ἐθίζεσθαι, ἀλλὰ τὸν δίκαιον Ἐ σώφρονα βίον ἐπαίνων ἄξιον εἶναι, Ἐ εὐφημίας τῆς αὐτάτου, καὶ εἴτ' ἐν πενίᾳ, εἴτ' ἐν περιουσίᾳ φανεῖη τῶν ἴσων στεφάνων ἀξιῶν. Ἡδύμην δὲ ὅτι τοὺς ἐν πενίᾳ τὴν ἀρετὴν ἐπιμηκυνομένους, ὡς μείζονα καρτερείαν ἐπιδεικνυμένους, διπλοῖς στεφάνοις καὶ ὑμᾶς τιμήσετε. Ἀλλ' ἅ τοῦτον ἔχουσιν οἱ τὸν θεὸν θεραπεύειν ἐσπουδακότες μισθὸν, ἅδ' εἰς τοῦτον ὁρᾶσι τὴν ἀντίδοσιν οἱ περὶ τοὺς θείους νόμους ἐσπουδακότες. εἴδε γὰρ πολλὰς πολλάκις καὶ λοιδορίας τὸν ἀνθρώπων ὁ ἔπαινος. χωνοῖ γὰρ τὴν προθυμίαν, Ἐ ὡς δρόμῳ λυμαίνε). καὶ ἡδύμενός τις αὐτὸ κατειληφέναι τὸν δρόμου τὸ τέρμα, τοῦτο γὰρ ὁ ἔπαινος εἰωθε), παύεται τὸ πρόσω, Ἐ τὸν νίκην ἀπόλλυσι. τοῦτο καὶ ὁ τῶν ὅλων θεὸς δηλῶν τοῦ προφήτου διὰ τοῦ ἔλεγε· λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς πλανῶσιν ὑμᾶς, καὶ τὸν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν εἰς ταραχὴν ποιοῦσι. δηλοῦσι γὰρ τοῖς ἐπαίνοις τὸν προθυμίας τὸ σφοδρὸν, καὶ καταλαβεῖν οὐκ ἐῶσι τὸν νύσσαν. οὕτως ὁ μακάριος ἔτρεχε Παῦλος, οὔτε τοῖς ἐπαινοῦσιν, οὔτε τοῖς βλασφημοῦσι προσέχων, ἀλλὰ τὸ ὀπίσθεν μὲν ὑπολανθάνόμενος, τοῖς δ' ἔμπροσθεν ἐπεκτεινόμενος, καὶ κατὰ σκοπὸν διώκων

ὅπι δ βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως. οὐ τοίνυν μι- A *insequor ad palmam supernæ vocationis.*
αθὸν ὀείζον τῶν πόνων τ' ὠδὰ τ' ἀνθρώπων Proinde eam quæ ab hominibus profi-
ἔπαινον τῶν θείων νόμων οἱ φύλακες, ἀλλὰ τὰς ficiscitur laudem, nequaquam labo-
θείας ἀπαμοιβὰς ἐποπτεύουσιν ὑποδοχεῖς, τ' τῶν ἄθλων rum mercedem indicant diuinarum
ἀγωνοθέτην περιμένοντες, τοὺς ἀκηράτους legum custodes, sed diuinas promissio-
ἀπαμοιβοὺς στεφάνους, τὰ θεόσδοτα καρποδόκοι nes expectant, certaminum suorum
βραβεῖα, τ' δικαίαν κρίσιν τὴν ψῆφον περιδέχον, præsidem operiuntur, coronas im-
τ' τῶν σωμάτων ἀνάστασιν, τὴν εἰς οὐρανοὺς marcessibiles, diuinitùs donanda expe-
ἀνάβασιν, τὴν μετ' ἀγγέλων χορείαν. ctant brauia, iusti, inquam, iudicis sen-
ὑπὲρ τούτων ἁπάντων, ὃ διωνεκῶς αὐτὸν tentiam expectant, nempe corporum
ὁρᾶν τ' ἐρώμενον, δι' ὃν τ' βίου ὃ πέλαγος δρα- resurrectionem, ascensionem in cæ-
σάμενοι, τὴν τ' πονηρίας ὑπερέπλυσε κυ- B los, gaudium cum Angelis, & ante
μάτων, & μὴ πολλῶν δρόμων χάμψαντες πόνων, omnia hæc assiduum & indesinentem
οὐκ ἠθέλησαν ὑποβρύχιοι γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν τῶν eius quem tanto amore prosecuti sunt,
λιμένων ἐπιθυμίαν τοῖς πόνοις συζεύξαντες, conspectum: propter quem vitæ pe-
ὑπερήρεισαν τὴν ἀσθένειαν. λιμένα γὰρ ἔχουσιν lagus traiicientes malitiæ fluctus su-
οἱ τ' ἀρετῆς εἰς ἄκρον ἐληλακότες, ὃ ζωὴν, οὐκ perauerunt, & per multos labores e-
ἀνάστασιν, οὐκ ἄλλοτι τῶν ἀγαθῶν, ἀλλ' αὐ- natando submergi noluerunt, sed por-
τὸν τ' ποθούμενον, δι' ὃν τρυφὴν ἡγοῦνται τὴν tus desiderium laboribus coniugantes
κακουχίαν, καὶ ὕπνον ἥδιστον τ' ὀπὶ πόνου ἐργα- infirmitatem fulcierunt. Portum ve-
σίαν, καὶ τὴν ἐν ἐρήμοις διατριβὴν τ' ἐν πόλε- rò habent qui summum apprehende-
σι θυμηρεστέραν, & τὴν ἐν πενίᾳ ζωὴν, τ' μὴ C runt virtutis fastigium, non vitam,
πλούτου λαμπροτέραν, & τὴν πικρὰν δου- non resurrectionem, non aliud qui-
λείαν, πάσης τερπνίδος ἡδίω. τοίνυν οἱ τ' ἀρε- dam eorum quæ grata sunt, sed eum
τῆς ἐργάται περιμένουσι τ' μισθόν. Εἰ γὰρ ipsum quem desiderauerunt, propter
κληρονομία τοῖς θεραπόντοις τ' κύριον, ὡς ὁ quem ærumnas deliciarum loco ha-
προφήτης Ησαΐας βοᾷ. μάρτυς δ' & ὁ μα- buerunt, & laboriosam operationem,
κάριος Δαβὶδ, ὑμνῳδικὸν ὕμνον ὑφαίνων suauissimum somnum, vitámque in
τῷ δοτῆρι τῶν ἀγαθῶν, & λέγων· Εδωκας κλη- deserto vrbium inhabitatione iucun-
ρονομίαν τοῖς φοβουμένοις τὸ ὄνομά σου κύριε. diorem, vitam in paupertate ea quæ
ὁπόσα δ' καὶ αὐτὸς ὁ δεσπότης Χριστὸς ἐν τοῖς ἱε- in diuitiis transigitur splendidiorem,
ροῖς εὐαγγελίοις τοιαῦτα διεξέρχεται, Μακά- & amaram seruitutem omni dulcio-
ριον λέγων οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, ὅτι αὐτῶν rem tyrannide iudicarunt. Hanc, in-
ἐστιν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, μακάριοι οἱ quam virtutis operarij mercedem ex-
πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν, & pectant. *Hæreditas enim est colentibus*
τἆλλα τὰ τούτοις ἑπόμενα, ῥᾴδιον τῷ βουλομέ- *Dominum*, vt Esaias propheta clamat. Esa. 56.
νῳ τὰς θείας ἀναπτύξαντι βίβλους καταμαθεῖν. D Testatur etiã beatus Dauid ad gratias
εὑρήσει γὰρ ταῦτα & ἐν τῇ τῶν παλαιόντων ἀγα- agendas hymnum bonorum largitori
νομῇ, & ἐν τῇ τῶν δέκα παρθένων παραβολῇ. contexens & dicens, *Hæreditatem de-* Psal. 60.
καὶ ἐν τῇ τῶν ἀρνῶν καὶ τῶν ἐρίφων ἐπικῇ *disti nomen tuum Domine.* Qualia nimi-
διαιρέσει, καὶ ἐν τῷ σπόρῳ τῷ τὰ ζιζάνια δεξα- rùm & Christus dominus in sanctis Eu-
μένῳ, καὶ ἐν τῷ σαγήνῃ, ἣν καθῆκαν μὲν οἱ ἁλι- angeliis hoc modo enumerat: *Beati,* Matth. 5.
εύσαντες εἰς τὸ πέλαγος, ἀδιστάκτως δ' τοὺς inquiens, *pauperes spiritu, quoniam il-*
ἰχθύας θηρεύσαντες, οὕτω λοιπὸν ἀδίσκητον δὴ *lorum est regnum cælorum. Beati mites,*
τῇ διαιρέσει ἐποιήσατο. μυρία δὲ τοιαῦτα *quoniam ipsi hæreditabunt terram:* & reli-
καὶ ἐν τοῖς ἀποστολικοῖς διδάγμασιν ἔστιν εὑρεῖν. qua, quæ faciliùs, qui volet, sacros li-
ταῦτα τοίνυν τοῖς φιλομαθέσι καταλιπὼν bros euoluens edisce poterit. Eadem
enim in talentorum quoque distribu- Matth. 25.
tione inueniet, & in decem virginum
parabola, & in figurata agnorũ & hœ-
dorum segregatione, & in agro semen-
te conspersо, qui zizania recepit, & Matth. 13.
in sagena quam in mare demiserunt
piscatores, nullo delectu verò pisces
capientes, postea illos aptè segregaue-
runt. Cæterùm innumera huiusmodi
in Apostolica doctrina inuenire licet.
Hæc itaque studiosis inquirenda re-

linquens, vt quæ ſermonem æquo longiùs extenderent, ad continuam orationis materiam tranſeo. Nam & alioqui ſuperfluum, & ab inſtituto alieniſſimum, virtutis remunerationem è ſacris litteris demonſtrare. Qui enim Deum omnium hominum curam gerere credunt, noſtris verbis nequaquam indigent, ſed fidei oculis contenti ſunt, & oraculorum à Deo inſpiratorum doctrina. Infideles verò & incredulitatis tenebris obſeſſi, ingratitudinis morbo in Creatorem laborantes, diuinæ Scripturæ oracula audire dedignantur. Quamobrem omiſſis iis, quæ inde deſumi poſſunt, demonſtrationibus, phyſicis rationibus illos confutemus. Interrogemus itaque ipſos, num temperantiam & iuſtitiam, reliquâſque virtutis partes, bonas & bonorum cauſas eſſe exiſtiment, vel num has vitiis connumerent? Atqui hoc nec ipſe vitiorum pater vnquam dicere auſus eſt. Quo ore enim, qui harum cultores quotidie oppugnat, & temperantiæ quidem intemperantiam, & iuſtitiæ iniuſtitiam opponit ſemper, hoc diceret. Neceſſe ergo eſt, vt & ipſi idem cum ſuo magiſtro confiteantur, nec malitia eius parentem vincere conentur. *Nec enim diſcipulus ſupra magiſtrum*, iuxta Domini vocem. Rurſus ergo illos interrogemus: Si ergo hæc honeſta ſunt, & honeſtorum honeſtiſſima, & bona bonorum omnium optima, nec quiſquã, niſi valdè delirans, & ratione deſtitutus his contradixerit, horum vtique cultores honeſtos & bonos nominare conuenit, ſed & fructum habere non modò laboribus æqualem, ſed multo quoque vberiorem. Quomodo enim non abſurdum videretur, agricolam qui ſemina telluri mandat, multiplicem inde fructuum prouentum referre, ſimiliter & hortulanum arbores inſerentem, fructus enatos conſolationis loco habere: eos verò, qui virtuti vacant, & diuini illius paradiſi cultores ſunt, multúmque ſudorem, labores plurimos, & curam diligentem in plantas haſce conferunt, ſolos laborem obire infrugiferum, & ſudorem ſuo carentem præmio ſuſtinere? Et eos quidem, qui vel corpus, vel vocem cantando exercent, coronis frui, & brauia accipere, & ſpectatorum applauſu redimiri: virtutem

matth. 10. c. 5.

A ἐρωτῶμεν, ὡς μῆκος ἀπειρον ἐμποιοῦντα τῷ λόγῳ, ὅτι τὰ συνεχῆ βαδιοῦμεν τοῦ λόγου. ἄλλως τε οὐ πρεπόν, καὶ λίαν πρόσκομον, τῆς ἀρετῆς ἀνάδοσιν ἀπὸ τῆς θείας γραφῆς τὴν ἀποδείξεως ποιήσασθαι. οἵ, τε γὰρ πιστεύοντες προνοεῖν τῶν ἀνθρώπων τὸν ὅλων θεὸν, τῶν ἡμετέρων οὐ προσδέονται λόγων, ἀλλ' ἀρκοῦνται τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, καὶ τῇ τῶν θεοπνεύστων λογίων διδασκαλίᾳ· οἱ, τε μηδέπω πεπιστευκότες, ἀλλὰ τῇ ἀπιστίας κατεχόμενοι ζόφῳ, καὶ τῷ τῆς πεποιηκότος ἀγνοίᾳ νενοσηκότες, τῶν τῆς θείας γραφῆς ἐπαΐειν οὐκ ἀνέχονται λογίων. διὰ τοῦτο, τὰς ὀκνῆσαι ἀποδείξεις ὅτι τοῦ πρόντος καταλιπόντες, τοῖς φυσικοῖς αὐτοὺς διελέγξωμεν συλλογισμοῖς. πυθώμεθα τοίνυν αὐτὸν, τὴν σωφροσύνην, καὶ δικαιοσύνην, καὶ τἆλλα τῆς ἀρετῆς μόρια, πότερον ἀγαθὰ νομίζουσιν εἶναι, καὶ ἀγαθῶν αἴτια, ἢ τῇ κακίᾳ συγκαταλέγουσιν; ἀλλὰ τοῦτο μὲν οὐτὸς εἰπεῖν ὁ τῆς κακίας πατὴρ οὐκ ἀνάσχοιτ' ἂν πώποτε. πῶς γὰρ ὅ, τε τοῖς τούτων ἔργασι τοὺς ἐναντίους ὁσημέραι πολεμῶν, καὶ τὴν μὲν ἀκολασίαν τῇ σωφροσύνῃ, τὴν δὲ δικαιοσύνῃ τὴν ἀδικίαν αἰτιατῶν ἀεί; ἀναγκαῖον τοίνυν

B αὐτοῖς συνομολογεῖν ὧν διδασκάλῳ, καὶ μὴ πειρᾶσθαι νικᾶν ἐν κακίᾳ τοῦτον γενόμενον. οὐκ ἔστι γὰρ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον, κατὰ τὸ κυρίου φωνήν. πάλιν τοίνυν αὐτοὺς ἐρωτήσωμεν· εἰ τοίνυν καλὰ ταῦτα, καὶ καλῶν κάλλιστα, καὶ ἀγαθὰ, καὶ ἀγαθῶν ἄριστα, καὶ οὐδεὶς ἀντείποι ταῦθ' οὕτως ἔχειν μὴ σφόδρα παραπαίων, καὶ ὃ φρονεῖν ἀφηρημένος, προσήκει δηλονότι τοὺς τούτων ἐραστὰς καλοῖς καὶ ἀγαθοῖς ὀνομάζεσθαι, καὶ καρπὸν ἔχειν, οὐ μόνον τῶν πόνων ἰσόρροπον, ἀλλὰ καὶ πολλαπλάσιον. πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, τὰ μὲν γηπόνου σπέρματα καταβαλλόντα πολλαπλάσια δρέπεσθαι

C τῶν πόνων τὰ ὀπίσθεα, καὶ τὸν φυτουργὸν ὡσαύτως δένδρα φυτεύοντα, παραψυχὴν ἔχειν τῶν καρπῶν τὰς ὠδῖνας· τοὺς δὲ τῇ ἀρετῇ κομῶντας, καὶ ἀλσοκόμους τοῦ θείου τούτου παραδείσου γινομένους, καὶ πολλῷ μᾶλλον ἱδρῶτα, πολλῷ δὲ πόνον εἰς τὴν τῶν φυτῶν τούτων εἰσφέροντας ἐπιμέλειαν, μόνους ἄκαρπον ἔχειν τὸν πόνον, καὶ ἀνέρασον τὸν ἱδρῶτα; καὶ τοὺς μὲν σωματασκοῦντας καὶ φωνασκοῦντας, καὶ στεφάνων ἀπολαύειν, καὶ βραβεῖα λαμβάνειν, καὶ τοῖς παρὰ τῶν θεατῶν ταινιοῦσθαι κρότοις, τὴν δὲ ἀρετὴν

ἀθλητικῆς καὶ πυκτικῆς ἀμοτέραν φανεῖται; οὔτε θεατὰς ἔχειν, οὔτε ἀγωνοθέτην, οὔτε
βραβεῖα, οὔτε βραβεῖον, οὔτε στέφανον, τὸν μέγιστον τῶν ἀγώνων; καὶ τραγῳδίας μὲν καὶ κωμῳδίας ὑποκριταὶ, ἔχουσιν εἰς ὃ βλέποντες τοῦ τέχνου μετέχουσι, καὶ τὴν τῶν στεφάνων ἐλπίδι τῶν πόνων ἀνέχονται. καὶ ἁρμάτων δὲ ἡνίοχοι κινδύνων καταφρονοῦσι τοῦ νίκου ὀρεγόμενοι, καὶ τοῦ τῶν θεατῶν ἀναβοῶντος ἀφημίαν. ὀρεγόμενοι δὲ καὶ τοῦ τῶν ἱπποτρόφων μισθοῦ. καὶ ὁ κυβερνήτης τοὺς λιμένας ὀρθοσκοπῶν, τῶν κυμάτων καταφρονᾷ, καὶ τῇ τοῦ κέρδους ἐπιθυμίᾳ ψυχαγωγούμενος, φέρει τῶν καταιγίδων τὰς ὀρμάς. καὶ ὁ σκυτότομος δὲ, καὶ ὁ χαλκοτύπος, καὶ ἅπας τέχνου τινὰ μεταχειρίζόμενος, ὃ τέλος τῶν πόνων ὀρέγεται, καὶ τοῦ τῆς ὠφελείας ἐλπίδα τῇ περὶ τοῦ τέχνου ταλαιπωρίᾳ παραζυγεῖ, ἡδονὴν ἔχει τοῖς ἱδρῶσι συγκεκραμένην. μόνῳ δὲ ὡς ἔοικε τοῦ τῆς ἀρετῆς, εἴτε τέχνου τις ὀνομάζειν ἐθέλοι, εἴτε ἐπιστήμην ἐπὶ ἀγῶνας καὶ ἄθλους, εἴτε γεωργίαν καὶ φυτουργίαν, οὐκ ἔχειν τέλος χρηστὸν ἐν καιρῷ τῶν πόνων ψυχαγωγῆσαι δυνάμενον; ἀλλὰ μάτην μὲν σωφρονοῦσιν οἱ σώφρονες, καὶ τοῖς πολλοῖς καὶ ποικίλοις ἀνταγωνίζονται πάθεσι, τοῦ τούτων πυρὰν καταβέσαι φιλονεικοῦντες; μάτην δὲ οἱ τῆς δικαιοσύνης ἐργάται τῇ ἀδικίᾳ πυκτεύουσι, τῶν τε ἀλλοτρίων ἀπεχόμενοι, καὶ τὰ οἰκεῖα ὀρεγόμενοι; ἄχρηστος δὲ καὶ τῆς ἀνδρείας ἡ κτῆσις τοῖς μετιοῦσιν. γυναίως γὰρ φέροντες τὰ ὀρθαιπίπτοντα λυπηρὰ, τὸν ἀγωνοθέτην οὐκ ἔχουσιν; ἀλλ' ὄκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. ἀξιάγαστον γὰρ καὶ ἀξιόκτητον τῆς ἀρετῆς τὸ κτῆμα. καὶ τοῦτο καὶ ὑμεῖς αὐ φαίητε, τοῦ τῆς τοῦ σωφρόνος ἀνάγκης ὠδυνόμενοι. ἐμπέφυκε γὰρ αὐτὴ τοῖς ἀνθρώποις ἡ γνῶσις, καὶ οὐ δεῖται τῶν ταύτην λαβόντων τοῦ κτῆσιν ὀφείλει, λόγων ἐπεισάκτων, ἢ θεόθεν φερομένων, ἢ τοῦ ἀνθρώπων ὀρεγομένων. ἀπόχρη γὰρ ὁ ἔμφυτος λόγος εἰς τὴν τούτων διδασκαλίαν. μαρτυροῦσι δὲ οἱ τῆς κακίας ἐργάται, καὶ κρύβδην αὐτοῦ μελετῶντες, καὶ ἐὰν φωραθῶσιν, ἀπολογίας σοφίσιν αὐτῆς μηχανώμενοι. καὶ γὰρ τοιχωρύχοι, καὶ τυμβωρύχοι, καὶ λωποδύται, καὶ μοιχοὶ, καὶ ἀνδροφόνοι, καὶ οἱ τὰ τούτων συγγενῆ μελέτας τολμῶντες, σχε-

A verò athleticâ & pugilum arte inhonoratiorem videri? nec spectatores, nec certaminum præmia statuentem præsidem, nec honorem, nec brauium, nec coronam habere certamen hoc longè maximum? Atqui Tragœdiarum & Comœdiarum mimi habent id, cuius respectu artem exercent, & coronarum spe labores sustinent: & tunc curruum aurigæ pericula audacter subeunt, dum & victoriam sperant, & spectatorum laudes expectant, simúlque ab equorum nutritoribus mercedem recipiunt. Sed & gubernator portus respiciens fluctibus congredi audet, & lucri cupiditate recreatus procellarum impetus sustinet: præterea sutor & faber, omnísque qui artem exercet aliquam, laborum finem expectat, & commodi spem labori, qui circa artem sustinendus est, ex æquo conferens, voluptate sudoribus permixta afficitur. Solam verò, vt apparet, virtutis, seu artē nominare quis velit, seu pugnandi certandiq; scientiā, seu agriculturam & plantationē, (nam hęc illi omnia conuenire possunt nomina) non habere finem aliquem bonum putabimus, qui laborū tempore consolationem afferre possit? sed frustrà quidem temperantiæ studentemperātes, & multis ac variis affectibus resistunt, dum horum ardorē extinguere conantur? Frustrà verò iustitiæ cultores, cum iniustitia colluctātur, dum alienis abstinent, & proprias opes profundunt? Inutilis item fortitudinis est possessio suis cultoribus, qui licèt aduersa quæ imminent, generoso animo sufferant, agonothetam tamen nullum habent? Sed non sunt hæc, non sunt. Admirabilis enim est, & digna acquisitu virtutis possessio. Et hoc vos quoque discetis, conscientiæ nimirùm necessitate compulsi. Naturaliter enim hæc notitia hominibus ingenita est, nec quisquam eorūm, qui hac possessione potiti sunt, aliis aliunde aut diuinitùs allatis, vel ab hominibus adductis rationibus indiget. Ingenita enim nobis ratio ad horum doctrinam sufficit. Testantur idipsum vitiorum operarij, qui & clàm illa patrare, & deprehensi apologiam, qua se defendant, moliri consueuerunt. Nam murorum & sepulchrorum effossores, fures, adulteri, homicidæ, & quicumque alia huius generis facta patrare audent, tene-

brarum ope vsi, hæc facere conantur. Si quis verò hæc interdiù facere tentet, solitudinem vel hominum absentiam sibi seruientem obseruat. Illo ipso itaque, quòd latere studeant, ostendunt quid ipsi de facinoribus suis iudicent. Nec enim latere vellent, si se bona agere opinarentur. Cùm verò latere conentur, & deprehendi metuant, ea quæ ab ipsis fiunt, mala esse fatentur. Scitis ergo vos quoque, ô ingratissimi homines, quòd virtutis possessio bona est, & quòd plurimos sibi labores coniunctos habet. Conuenit ergo, vt quæ ab omnibus tam amicis quàm aduersariis collaudatur, & qua non sine laboribus frui datur, digna se præmia habeat. Atqui in præsenti hac vita multos quidem hanc sectari, & multos pro illa labores sustinere, non omnes verò laudem aliquam & honorem propter hanc consequi: sed alios quidem tanquam huius amatores in omnium ore versari & celebres fieri, & morte sublatos indelebilem gloriam post se relinquere, alios verò ignotos prorsùs latere, & margaritæ in profundo adhuc delitescenti, & ostreo concluſæ, simillimos esse videmus. Quapropter cùm hæc videamus, consideremus penes nos ipsos, quam ob causam eorum, qui diuina magni faciunt, nonnulli quidem valdè clari, nonnulli verò prorsus ignobiles sint. Deinde cogitemus, quòd cùm iustus sit vniuersalis ille omnium conditor & iudex, suis athletis iusta haud dubiè munera retribuet, nec iustitiã labefactari sinet iusti trutina. Deinde cùm & hos & illos vitâ functos videmus, & hos quidẽ magna cum gloria, illos verò valdè ignobiliter, ceu vulgares quosdam homines, aliam vitam hunc ordinauisse cogitemus, in qua pro dignitate eos remunerat, qui vitam benè transegerunt. Ex eo enim quòd nonnullos gloria honorauit, virtuti cõronas suas esse repositas manifestare voluit: quòd verò non omnes in hac vita claros & insignes reddit, futuram illam vitam detegit. Et honor quidem quibusdam exhibitus diuinæ iustitiæ signum fit: quòd autem non omnes eorumdem operum studiosi æqualia hîc præmia percipiunt, futuram vitam innuit, & eorum quæ expectantur spem confirmat. Ideò non omnes, qui benè & honestè vixerunt in hoc sæculo, depræ-

A τῷ σωτῆρι κεχρημένοι, ταῦτα ποιοῦσι δρᾶσαι. εἰ γὰρ μὴ ἡμέραν τις περιμένοι τούτων τι δράσαι, σύμμαχον λαμβάνει τὸν ἀνθρώπων τὴν ἐρημίαν. ὅκουν, δι' ὧν λανθάνειν περιμένουσι, δηλοῦσιν ἑαυτοῖς τὸν τῶν νομιζομένων διάκρισιν. οὐ γὰρ ἂν ἔλαθον, εἰ καλὰ ποιεῖν ἑαυτοῖς ἔδοξαν. λανθάνειν γὰρ οἱ πονηροί, καὶ τὰ φορτικὰ δημόσια ποιοῦντες, ὁμολογοῦσιν ὡς πονηρὰ τὰ νομιζόμενα. ὅκουν ἴστε καὶ ὑμεῖς, ὦ λίαν ἀκριβεῖς, ὡς ἀγαθὴ ἡ ἀρετῆς κτῆσις, καὶ ὡς μάλα πολλοὺς ἔχει πόνους συνεζευγμένους. τοσοῦτον

B τοίνυν τῶν ἀγαθῶν ἐπαινουμένων, καὶ τῶν οἰκείων, καὶ τῶν ἀντιπάλων, καὶ μὴ πολλῶν πόνων καρπουμένων, ἀξίας ἔχοντας ἀποδόσεις. Ἀλλ' ὁρᾶται καὶ τὸν παρόντα βίον, πολλοὺς μὲν ταύτην αἱρουμένους, καὶ πολλοὺς ἐπ' αὐτῆς πόνων ἀνεχομένους, ἐνίους δὲ ἐπαίνου τινὸς καὶ τιμῆς δι' αὐτὴν ἀπολαύοντας· ἀλλὰ τοὺς μέν, ὡς ἑαυτῆς ἐρασταὶ ἐν τοῖς ἀπάντων στόμασι περιφερομένους, καὶ πολυθρυλλήτους γινομένους, καὶ μετὰ τελευτὴν ἀείμνηστον ἐγκοτοῦντας ὄνομα· τοὺς δέ, πανταχόθεν ἀγνοουμένους καὶ κρυπτομένους, καὶ μυχαίτατα τοῦ στοιχοῦντας ἐπὶ τῷ βυθῷ καλυπτομένῳ, καὶ ὀστρείῳ καθειργμένῳ. ἑαυτοὺς τοίνυν ὁρῶντες, σκοπῶμεν πρὸς ἡμῶν αὐτῶν, τί δήποτε τῶν τὰ θεῖα τοῦ πολλοῦ ποιουμένων, ἐνίους μὲν θείους λίαν ὄντας ἐπίσημους, ἐνίους δὲ πάντελῶς ἀσήμους. Εἶτα λογιζώμεθα, ὡς δίκαιος ὢν ὁ τῶν ὅλων ποιητὴς καὶ κριτής, τοῖς οἰκείοις ἀγωνισταῖς ἀγωνοθετήσῃ δικαίως, καὶ οὐκ ἀνέξεται παραφθεῖραι τὸ δίκαιον ἡ τοῦ δικαίου τροπή. ἔπειτα δὲ τούτους κἀκείνους τετελευτηκότας ὁρῶντες, καὶ τοὺς μὲν μετὰ πολλῆς τῆς εὐκλείας, τοὺς δ' λίαν ἀτελῶς, ὡς τῶν τυχόντων ἐνίους, λογιζώμεθα πάλιν, ὡς ἕτερόν τινα βίον

D μὴ τεκμήριον εἶναι, ἐν ᾧ τοῖς ἀξίαν τοὺς εὖ βεβιωκότας ἀμείβεται. δι' ὃν μὲν γὰρ εὐκλεὴς τοῖς θείοις ἐφάνη τιμὴν, τοὺς τῆς ἀρετῆς προεδήλωσε φανοὺς· ᾧ δ' μὴ πάντας τοὺς τοῦ παρόντα βίον λαμπρῶς ἀποφῶσαι καὶ τοιαῦτα βλέπειν, τὸν προσδοκώμενον βίον παραγυμνοῖ. ἐγένετο δὲ καὶ τοῖς μὲν θείοις ἐνίοις τῆς τοῦ θεοῦ δικαιοσύνης σημεῖον· τὸ δὲ μὴ πάντας τοὺς τούτων ἐραστὰς τὸν ἴσον μεγαλαυχῆσαι τὸν μέλλοντα βίον τεκμήριον, καὶ βεβαιοῖ τὴν τῶν προσδοκωμένων ἐλπίδα. τοῦτο γὰρ οὐ πάντας ἀναχωρῆσαι τὸν παρόντα βίον, τοὺς δὲ καὶ

καλῶς βεβιωκότας τὴν ὅλων ὁ πρύτανις, οὐ- A prædicat ſummus ille omnium admi-
δὲ πάντας ὡσαύτως κολάζῃ τοὺς κακίᾳ σωε- niſtrator, nec omnes ſimiliter punit:
ζηκότας· ἀλλὰ τοὺς μὲν παραδίδωσι σημείᾳ, καὶ ſed alios quidem ſupplicio tradit, &
τὸ ψήφῳ δίκαιον παραδηλοῖ, καὶ δι' αὐτῶν iudicij iuſtitiam oſtendens, & horum
τοὺς λοιποὺς δειλοποιοῦμενος, καὶ εἰς μεταμέλειαν pœnis reliquos terrens, & ad pœni-
προσκαλούμενος. μὴ πάντας ἅμα ἀφανίζων τοὺς τὰ tentiam inuitans. Dum verò non
πονηρίας ἐργάτας, πάλιν ἡμῖν τὸν μέλλοντα προ- omnes qui mala operantur perdit,
σημαίνῃ βίον. εἰ γὰρ μηδεὶς ἕτερός ἐστι βίος μετὰ rurſus futuram vitam nobis demon-
τὸν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν, ἢ δίκην μὴ ἀπτίκρις οἱ κο- ſtrat. Quòd ſi nulla eſt alia poſt obi-
λαζόμενοι ἐνθάδε, τὰ μέγιστα διαπεφευγότων τὴν tum, quo ex hoc ſæculo eximus, vita,
δίκην· ἢ δίκην γε προσφόρως λήψονται φιλοσο- iniuriam certè patiuntur quotquot
φίαν μὲν ἀσπαζόμενοι, ἀρετῆς δὲ διὰ ταύτην B hîc pœnas dant, cùm alij pœnas ef-
ἢ ἡμῖν ὠφελείας ἀπολαύοντες, τὰ μέγιστα ὁμοίᾳ fugiant: iniuriam quoque palàm pa-
μὲν ἐν βίῳ κατορθώσαντες, ἐν ἀκλείᾳ δὲ πολλῇ tiuntur quotquot ſapientiæ ample-
τὸν βίον διεξελθόντων. Ἀλλ' ἄδικον ὀνομάζειν τὴν ctuntur ſtudium, & nullam inde vel
δικαιοσύνης πηγὴν, πάσης ἐστὶ βλασφημίας vtilitatem vel honorem auferunt, cùm
ἐπέκεινα, καὶ ὠφελείας ἁπάσης ἀποκωλύει κα- alij ſimiliter benè & rectè multa fa-
ταλείπει. εἰ δὲ δίκαιος, ὡς γε δὴ καὶ δίκαιος, ὁ τὰ cientes vitam cum gloria tranſigant.
ὅλων ἐφορᾷ, καὶ ὁρᾷ τὰ γινόμενα, καὶ κρίνει δι- Cæterùm iuſtitiæ fontem iniuſtum
καίως, καὶ ἴσως κατέχει τὰ τῆς δίκης ζυγὰ, κοὐ nominare, omnem blaſphemiam ſu-
κλίναι θέλήσει, φιλανθρωπίας ψῆφον, ἀλλ' οὐκ perat, omne inſaniæ genus excedit.
ἀδικίας προστήσειν· ἔστιν ἕτερος βίος, ἐν ᾧ καὶ Quòd ſi iuſtus eſt, vt reuerà iuſtus eſt,
οἱ διαφυγόντες τὰ ἐνθάδε, τὰς ἀξίας ſummus ille omnium inſpector, &
τίσουσι δίκας, καὶ οἱ ἡμῖν εὐδαιμονίας τὰ μέγιστα παρ- C quæ fiunt perſpicit, & iuſtè iudicat, iu-
όντα βίον ἐνθάδε τὰ τῆς ἀρετῆς ἀπολαύσαντες diciique bilancem rectam tenet, & ſi
πόνων, κομιοῦνται τὰ ἰδρώτων τὰς ἀποδόσεις. quo pacto inclinari velit, gratiæ qui-
Ἀλλὰ τυχὸν καὶ ὑμεῖς αὐτὰ συνομολογήσετε. καὶ γὰρ dem non autem iniuſtitiæ calculum
Ἑλλήνων παῖδες, οὐ προφήτην, οὐκ ἀπόστολον, imponit: altera vtique vita eſt, in qua
οὐκ εὐαγγελιστὴν δεξάμενοι κήρυκα, ἐπὶ τὰ & hi qui hîc pœnas effugerunt, iu-
φύσεως μόνης ποδηγηθέντες, τοιαῦτα οὕτως ἔχειν ſtas pœnas perſoluunt, & qui nullum
ἐπέλαβον, εἰ καὶ πολλῇ ἐπέμειναν πλάνῃ, οἱ μυθῶδες in præſenti vita pro virtute honorem
τὰ ἀληθέσιν ἐγκαλέξαντες δό- recepêre, laborum præmia referunt.
ξαις. ἐπεὶ καὶ ποιηταὶ, καὶ φιλόσοφοι, καὶ πονηρῶν Sed idem fortaſſis & vos fatebimini.
ἀνθρώπων κολάσεις, καὶ δικαίων ἀνδρῶν ἀρετα- Nam & Græci, cùm nec Prophetam,
πείας μετὰ τὸν ἐντεῦθεν ἐκδημίαν ἔσεσθαι, καὶ nec Apoſtolum, nec Euangeliſtam
ὑπέλαβον καὶ ἐδίδαξαν, καὶ τῆς διδασκαλίας præconem acceperint, ſolâ tamen natu-
μνήμην ἀπὸ τῶν συγγραμμάτων κατέλιπον. D râ ducti, hæc ſic ſe habere ſenſerunt,
εἰκὸς τοίνυν καὶ ὑμᾶς, καὶ τῇ φύσει πειθομένους, licèt multo errore detenti ſint, dum
καὶ ἐκεῖνα δεδιδαγμένους, καὶ ἐπὶ τὰ ἀρτίως εἰ- fabulas veris ſuis immiſcuerunt ſen-
ρημένων συνῳδοῦντας, συμφῆσαι, καὶ ταῦτα tentiis: quandoquidem tam poëtæ
οὕτως ἔχειν ὁμολογῆσαι· μόνων γὰρ τῶν ψυχῶν, quàm philoſophi, & malorum pœ-
ἢ ἄνεσιν, ἢ κόλασιν ἐπιπεδοῦσθαι λήψεσθαι, τὸ nas, & iuſtorum honores poſt exitum
δὲ σῶμα οὕτως ἐρρίφθαι, τῇ σηπεδόνι προδεδο- è vita hac fore crediderunt, tradide-
δομένον, ὡς ἄχρηστον πάντελῶς καὶ ἄλογον. καὶ runtque, & doctrinam litteris man-
πῶς ἂν ἔχοι λόγον, μετὰ τὸ σώματος τὸ ψυχῇ datam poſteritatis memoriæ reliquerunt. Paritaque eſt, vos quoque natu-
ἀγωνισαμένῃ καὶ νικήσασῃ, μόνῃ στεφανωθῆ- ræ rationibus perſuaſos & edoctos, tum
ναι, ἢ τούτου ἐστερημένῃ, μόνῃ κολάσει παρα- etiam iis quæ modò diximus permotos,
noſtræ ſententiæ adſtipulari, & hæc
ita ſe habere confiteri: ſed animarum
duntaxat vel liberationem vel pu-
nitionem futuram ſuſpicari, corpus verò
tanquam inutile prorſus & brutum pu-
tredine conſumendum proiici. Quam
autem rationis ſpeciem res habeat, vt
nimirùm anima, quæ vnà cum cor-
pore certamina ſuſtinuit, ſola coro-
netur, aut corpore exuta, ſola trada-

tur ſupplicio? Caſtigata enim non immeritò his verbis compellaret iudicem, Non ſola, ô domine, leges tuas tranſgreſſa ſum, ſed vnà cum corpore in ſcelerum ſcopulos impegi: quin potiùs, ſi verum dicere oportet, illud me in peccati foueam pertraxit. Huius oculis ineſcata aliena cubilia deprædata ſum, formam ad alium pertinentem ſolicitè ambiui, opes & pecunias concupiui, illis has me videre cogentibus. Inde in iniuſtitiæ profundum incidi. Huius enim affectus me ſeruituti ſubiecerunt, & libertatẽ quam dederas abſtulerunt. Seruire enim coacta ſum, ceu cognata & conſerua, & illius miniſtrare vſibus. Venter in gulæ vitium me compulit gulæ ſtudium verò voracitatem induxit, voracitas autem iniuſtitiæ cogitationes in me peperit. Nonnunquam inuita & ægrè ferens carnis neceſſitati ceſſi, & anxia ac valdè dolens huius concupiſcentiis ſeruire coacta ſum. Et ſæpè quidem reſiſtebam, & illius impetus repellebam fortiter. At belli aſſiduitas me ſæpiùs deuicit, & capta ſum miſera ſorori obtemperans, eámq; atterens diſcruciabar. Mihi enim ipſi rurſus mœrendum erat, & omnis ad me redibat dolor, & dum illud enutriebam, petebar inſidiis. Illius enim inſultus denuò excipiebam, & quidnam faciendum ignorabam. Huius enim miſeria magnæ mihi triſtitiæ cauſa erat, cura autem eius & incolumitas pugnam vehementiorem mihi exhibebat, & diſiiciebat aciem. Ne ergo me ſolam, ô Domine, ſupplicijs addicito, ſed me aut cùm hoc malis libera, aut illud vnà mecum pœnis adiiudica. Sed & corpus, quod animæ nutibus ritè obediit, ſimiliter iudici dicat, ſiquidem vocis vſum habeat aliquem, Vt primùm me condidiſti, domine, animam inſufflauiſti: quòd ſi verò principij reſpectu omnem naturæ viam terminare oportet, ego priùs creatum ſum, deinde demùm vitalem mihi indidiſti animæ potentiam. Cum eadem & ego vitæ in Paradiſo tranſactæ conſors fui. Commune & idem tempus conceptionis in vtero tranſegimus: ſimul etiam partus viis apertis in hanc vitam egreſſi, lucis huius ſplendorem percepimus, & aëris vſum attraximus: ſimul vitæ viam percurrimus. Nihil vnquam bo-

A δοθῆναι; εἰπὲ γὰρ ἂν εἰκότως πρὸς τὸν κριτὴν ἡ κολαζομένη, οὐ μόνη σοὶ σοὶ ὦ δέσποτα παρεβέβηκα νόμους, ἀλλὰ μετὰ σώματος εἰς τοὺς τῆς κακίας σκοπέλους ἐξώκειλα. μᾶλλον δέ, εἰ δεῖ τἀληθὲς εἰπεῖν, ἐκεῖνό με εἰς τὸ τῆς ἁμαρτίας βάραθρον ἕσυρε βαρὰ θεόν. ὑπὸ τοῦ ἐκείνου δελεασθεῖσα ὀμμάτων, οἴκους ἀλλοτρίας ἐσύλησα, ὥρᾳ τὸν ἑτέρῳ προσήκουσαν κτησάμενος χρήματα ἐπεθύμησα, τούτων με βλέπειν ἀναγκαζόντων. ἐντεῦθεν εἰς τὸ τῆς ἀδικίας ἐξέπεσα βυθόν. τὰ δὲ τούτου με κατεδούλωσε πάθη, ἃ ἐμοὶ

B ἔδωκας ἐλευθερίαν ἀφείλοντο. θεραπεύειν γὰρ ἀναγκάζομαι ὡς ὁμοφυὲς καὶ ὁμόδουλον, καὶ τούτου χρείας ὑπηρετεῖν. ἡ μὲν γὰρ πρὸς γαστριμαργίαν κατήπειγεν, ἡ δὲ γαστριμαργία τὸν ἀδηφαγίαν εἰργάζετο, ἡ δὲ ἀδηφαγία τὰς τῆς ἀδικίας ὠδίνει ἐπινοίας. δυσχεραίνουσα πολλάκις τὸ σαρκὸς ἀνάγκης ὑπήκουσα, καὶ ἀδημονοῦσα, καὶ λίαν δηχθεῖσα ταῖς τῶν ἐπιθυμιῶν θεραπεύειν ἀναγκάζομαι. καὶ πολλάκις μὲν ἀπέσχον, καὶ τὰς ἔκθεν προσβολὰς γενναίως ἀπεκρουσάμην. ἡ δὲ τοῦ πολέμου συχνότης κατηγωνίσατό μου πολλάκις, καὶ ἐμὲ ὂν τὴν ἀλαμπῆ πρὸς ἀ-

C δελφὴν πειθομένην, καὶ δὴ τὸ καλὸν τυχοῦσα ἰωμένην. ἐγὼ γὰρ πάλιν τὴν ὀδύνην ὑπεδεχόμην, καὶ πρέφουσα ἐπεβουλευόμην. τὰ γὰρ ἐντεῦθεν σκιρτήματα πάλιν ὑπεδεχόμην, καὶ ὃ προσῆκον ἠγνόουν. ἥτε γὰρ παλαμπηδία τοῦτον πολλὴν μοι τὴν αἰτίαν εἰργάσατο, καὶ ἡ θεραπεία σφοδροτέραν ἀπετέλει τὴν μάχην, καὶ τὴν τῶν δακρύων αἰέρριπιζε. μὴ τοίνυν με μόνην, ὦ δέσποτα, παραδῷς συμφορᾷ, ἀλλ' ἢ μετ' ἐκείνης τὸν δυσχερῆ ζυγὸν ἀφελοῦ, ἢ κἀκείνῳ σὺν ἐμοὶ τῇ κολάσει παράπεμψον. Εἰπὲ δ' ἂν καὶ τὸ σῶμα, ὅτι κατηγορεῖς τῆς ψυχῆς ὑπηρετῆσαι βουλόμενος, ὁμοίως

D πρὸς τὸν δίκαιον κριτὴν, εἴ τινος μέλλοιμεν φωνῆς· λύσῃς με δημιουργήσας, ὦ δέσποτα, τὴν ψυχὴν ἐνεφύσησας. εἰ δὲ δεῖ τὴν ἀρχὴν πάσης τῆς φύσεως τὸν ὅδον τεκμηριώσασθαι, πρότερον ἐγὼ τὴν δημιουργίας ἀπήλαυσα, εἶθ' οὕτως τὴν ζωτικήν μοι τῆς ψυχῆς ἐνέθηκας δύναμιν. ἀπήλαυσα καὶ τὴν ἐν παραδείσῳ διαίτης μετ' αὐτῆς ἐγὼ. κοινὴν τὴν τῆς κυήσεως ἐν τῇ μήτρᾳ συνδιήγαγεν μὴν χρόνον· κοινὴν τὴν ὠδίνων λυθέντων εἰς τόνδε τὸν βίον ἐξελήλυθα μὴν, καὶ τὸν δὲ τὸν φωτὸς ἀπήλαυσα μὴν, καὶ τὸν ἀέρος τὸν χρεὼν ἐπασάμην μὴν· κοινὴν τὸν βίον ὡδεύσαμεν μὴν. ὅδεν αὐτὴ καθ' αὑτὴν τὸν ἀγαθῶν

γαθῶν εἰργάσατο πώποτε, ἀλλ' ἐμοὶ τῇ ἀχρὶ A ani ipsa per se solam effecit: sed meo
σωεργῷ κεχρημένη, τὸ τῆς ἀρετῆς σωήγαγε carnis nimirùm auxilio vsa, virtutis
πλοῦτον. ἐγὼ τὰς ἀπὸ νηπείας ἀγρυπνίας τε καὶ thesaurum comparauit. Ego ieiunio-
χαμευνίας, καὶ τὰ ἄλλης ἁπάσης κακουχίας τηκε- rum, vigiliarum, humi iacentium cu-
δόνας δεχομένη, τὸ συντεῦθεν αὐτῇ σωήθροισα bilium, omnísque alterius miseriæ
πλοῦτον. ἐγὼ δάκρυον ἐχορήγουν προσευχομέ- curas sustinẽs, thesaurum inde acqui-
νῃ· ἐγὼ τὸ καρδίαν αὐτῇ πρὸς ὑποταγὴν πνεύ- situm ipsi collegi. Ego oranti lacry-
ματος παρεχόμην τέκνῳ ἐπειγομένῃ. διὰ τὲ ἐμῆς mas subministraui: ego suspirare co-
γλώττης ὑμνῶδά σε διεξῆγεν τοῖς ἐμοῖς χείλεσιν acta cor ad spiritus seruitium exhibui.
ὀργάνοις κεχρημένη, σοὶ τὰς αἰτήσεις προσέφε- Mea lingua te celebrare consuecuit:
ρε. τὰς ἐμὰς χεῖρας εἰς ὕψος ἐκτείνουσα, τὸ σῆς meis labiis ceu instrumentis vsa lau-
φιλανθρωπίας ἐδρέπετο τοῖς καρποῖς. ὅπῃ τῶν B des tibi obtulit. Meas manus in cæ-
ἐμῶν φερομένη ποδῶν, ἔτρεχε πρὸς τοὺς ἱεροὺς lum extendens, tuæ benignitatis fru-
σου σηκούς. ἐγὼ παρεῖχον αὐτῇ τὰς ἀκοὰς, εἰς τὸ ctus percepit: meis lata pedibus ad
τῶν λογίων σου δοχεῖον τοῖς ἐμοῖς ὀφθαλμοῖς sancta tua adyta cucurrit. Ego ipsi au-
κεχρημένη, ἥλιον ὁρῶσα καὶ σελήνην, καὶ τὸ τὰ ditum, vt oracula tua percipere pos-
ἄστρων χορὸν, καὶ οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλασσαν, καὶ πᾶ- set, exhibui: meis oculis vsa, Solem,
σαν τὸ ὁρωμένων κτίσιν, πρὸς τὸ σὴν θεωρίαν ἐ- Lunam, stellarum chorum, cælum,
ποδηγεῖτο, καὶ ἐκ τῶν μεγέθους καὶ ἐκ τῶν κάλλους τῶν terram, mare, omnésque creaturas vi-
ὁρωμένων, σὲ τὸν δημιουργὸν ἐφαντάζετο. διὰ τὸ sibiles cernens, ad tui contemplatio-
ἐμῶν ὀφθαλμῶν, τὰ ἐν τοῖς γράμμασι κεκρυμ- nem deducebatur, & ex eorum quæ
μένον ζήτησιν ἠσαυρόν. τοῖς ἐμοῖς δακτύλοις videbantur maiestate & pulchritudi-
ὀργάνοις κεχρημένη, τὰς θείας σου διδασκαλίας ne, te Creatorem animi imaginatione
γράμμασιν ἐνεγράφατο, καὶ ἀθάνατον τὸ τούτων C concipiebat. Per meos oculos in scri-
καθυπέλιπε μνήμην. διὰ τὸ ἐμῶν χειρῶν, τοῖς κατὰ pturis absconsum thesaurum abstulit.
πᾶσι τὸ οἰκουμένην δίκτυόν οἴκοις ἀνέῳξεν. Meis digitis instrumentis vsa, diuinas
ἐμοὶ συνεργῷ κεχρημένη, τοὺς τὸ ἀγάπης ἐπλή- tuas institutiones literis exculpsit, &
ρωσε νόμους. διὰ τῶν ἐμῶν χειρῶν, τῶν ἀγίων τοὺς immortalem harum reliquit memo-
πόδας ἔνιψε· διὰ τῶν ἐμῶν χειρῶν θλιβομένοις riam. Per meas manus, quæ per to-
ἐπήρκεσε, τὰ πεπονηκότα σώματα θεραπείας ἠ- tum terrarum orbem sunt Oratoria
ξίωσε. μή τοίνυν με διάσπα χωρίσῃς ὁμόζυγος extruxit. Mei cooperatione vsa, cha-
ἄνωθεν συνδυασθεῖσης μοι, μηδὲ διαζεύξῃς συζυ- ritatis leges impleuit: meis manibus
γίαν, ἣν ἁπλῶς ὅπως ἐκ τοῦ συμβαίνοντος γεγυ- sanctorum pedes abluit: meis ma-
μνῶσθαι, ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ σῆς κληρωθεῖσαν δη- nibus afflictorum necessitati succurrit,
μιουργίας· ἀλλὰ ἕνα στέφανον τοῖς ἕνα δρόμον ægra corpora cura fouit. Ne me ergo
δεδραμηκόσιν ἀπόδος. τοῦτο γὰρ τῆς ἰσότητος à compari mea separes, quæ desuper
ἴδιον· τοῦτο πρέπει τῇ δικαίᾳ σου ψήφῳ. ταῦτα D mihi coniuncta fuit, nec soluas con-
ἂν εἴποι καὶ τὸ σῶμα, θαλλὸς τῇ ψυχῇ συναγωνισάμενον, εἴ τινος μεταλάβοι φωνῆς. Ἀλλ' iugium, quod non simpliciter vel te-
οὔτε τὸ σῶμα ταῦτα ἐρεῖ, οὔτε ἐκείνη ἡ συνδρομία συνεζευγμένη ψυχή. οὐ δεῖται γὰρ ἱκετείας merè coaluit, sed quod cælitùs tua o-
τοιαύτης ὁ κριτής· ἀλλ' ὡσπερ ἰθύνει σοφῶς, οὕτω δικάζει δικαίως. καὶ τὰ σώματα ταῖς ψυχαῖς peratione decretum est: sed vnam &
ἀποδίδοὺς, οὕτως ἀπονέμει τὰ πρέποντα ἀξίᾳ ἅπασαις. πῶς γὰρ οὐκ ἄτοπον, ἀεισέα μὲν ἐν πολε- eandem coronam iis qui simile peri-
μίοις νενικηκότα τινὰ, εἰκόνι δὲ τοῦ ὁμοφύλων τιμώμενον, μετὰ τῆς σκυλῆς ἐκείνης, culum sunt emensi, retribue. Hoc e-
nim tuæ æquitatis proprium est: hoc
decet iustum tuum iudicium. Hæc,
inquam, corpus quoque diceret, quod
animæ vtilem in certaminibus ope-
ram præbuit, si quidem vocis vsum
aliquem reciperet. Sed nec corpus
hæc dicet, nec altera illa quæ iniqui-
tati inseruiuit anima. Nec enim tali
supplicatione indiget: sed quemad-
modum sapienter regit, ita iustè iudi-
cat: & cùm corpora animabus reddit,
similiter pro dignitate singulis retri-
buit. Quomodo enim non absurdum
foret, fortissimũ militem, qui ex acie
victoriam retulit, & cui statuæ honor
à suis delatus est, cum ea armatura

qua vsus hostes fugauit, vel pingi, vel fingi, vel sculpi, siue lapis, siue æs, siue tabula imaginis materia fuerit; & si arcu vicerit, cum arcu repræsentari, si verò hastâ, galeâ, & clypeo, iisdem rursus armis exsculpi: animam verò, quæ corpore simul iuuante certamen confecit, & inuisibiles hostes superans victoriam retulit, quæque pictorem habet vniuersalem omnium creatorem, nudam & omni armatura spoliatam prostare? Nec verò ducem exercitus solummodò sic honorari videmus, sed athletam quoque, & pugilem, & cursorem, & Tragœdiarum mimum, & curruum habenas regentem aurigam. Horum enim singuli eo, quo vicerunt, habitu in statuis proponũtur. Et hic quidem cum cothurnis prostat, & chlamyde imperatoria, Oenomai cuiusdam aut Creontis personam gerens, omnibus tantùm non dicens, quòd horum personas egerit, & eum his victoriæ præmio potitus sit. Hic verò nudus currit, ipse quoque certaminis speciem referens. Alius luctari videtur, vel coronam tenet, & ignaros docet quale certamen sustinuerit. Alius item pugnat, & aduersarium ferit. Alius habitu & flagello ostendit, quam artem exercens victoriam retulerit. Ne ergo naturam, per quam omnia hæc ritè fiunt, his inhonoratiorem constituas: nec Deum, qui iustitiæ fons est, hominibus iniustiorem existimes, nec etiam illum suos victores hominum more honorare suspiceris. Nam si homines, qui sæpenumerò non magnam iusti æquíque rationem habent, quin ea potiùs omninò negligunt, vilium huiusmodi & inutilium certaminum victores sic honorare solent: multò magis insignes istos magnósque virtutis athletas pugnæ huius legislator simul & agonotheta honorabit, coronabit, & ipsam iustitiam munerum magnificentia vincet. Sed video vnde in hanc blasphemiã impegeris: ex infirmitate enim tua diuina metiris, & infirmitatem tuam diuinæ potentiæ terminum constituis: quæque tibi impossibilia sunt, similiter Deo quoque impossibilia factu existimas. Sed nequaquam hęc ita sunt. Nec enim idem, quod figulus, potest lutum, tametsi ex eadem vterque natura constet. E terra enim

A ἢ χρώμενος τοὺς πολεμίους ἐτρέψατο, ἢ γράφεται, ἢ πλάττεται, ἢ διαγλύφεται, εἴτε λίθος, εἴτε χαλκὸς εἴη, εἴτε σκιὰ, τὸ εἰκόνος ἢ ὕλη· καὶ εἰ μὲν τόξοις κεχρημένος ἐνίκησε, μετὰ τῶν τόξων αὐτὸν ἐκτυποῦσθαι· εἰ δὲ αἰχμῇ, καὶ κράνει, καὶ ἀσπίδι, μετὰ ταύτης αὖ πάλιν τῆς σκευῆς. τιμῶ δὲ ψυχὴν μετὰ τοῦ σώματος ἀγωνισαμένην, καὶ τῶν ἀοράτων πολεμίων κρατήσασαν, καὶ ζωγράφου τυχεῖν τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ, γυμνὴν οὖσαν, τῆς πανοπλίας ἐστερημένην; οὐ μόνον δὲ φρατηγὸν ὅστις ἰδεῖν οὕτω πεφιλημένον, ἀλλὰ καὶ ἀθλητὴν, καὶ πύ-

B κτην, καὶ δρομέα, καὶ τραγῳδίας ὑποκριτὴν, καὶ ἁρμάτων ἡνίοχον. τούτων γὰρ ἕκαστος μετ' οὐ ἐνίκησε κτήματος, τιμῶ φασιν ἐν ταῖς εἰκόσι λαμπρύνεσθαι. καὶ ὁ μὲν, ἔστηκε μετὰ τῶν ὑποδημάτων, καὶ τῆς φρατηγικῆς στολῆς, Οἰνομάου τινὸς, ἢ Κρέοντος προσωπεῖον ἔχων, μονονουχὶ λέγων πρὸς ἅπαντας, ὅτι μετὰ τούτων ὑπεκρινάμην, καὶ μετὰ τούτων νενίκηκα. ὁ δὲ, γυμνὸς τρέχει, διδάσκων τὸ ἀγῶνος ὃ εἶδος. ὁ δὲ, παλαίειν δοκεῖ, ἢ καὶ κατέχειν τὸν στέφανον, καὶ

C διδάσκειν τοὺς ἀγνοοῦντας, ποῖον ἀγῶνα ἠγώνισται. ὁ δὲ, πυκτεύει, καὶ τὸν ἀντίπαλον παίει. ὁ δὲ δηλοῖ διὰ τοῦ κτήματος καὶ τῆς μάστιγος ὁποίαν μετιὼν τέχνην τῆς νίκης ἔτυχε. μὴ τοίνυν τούτων ἀπρεπῶν ἀτιμοτέραν ἀποφήνῃς τὴν φύσιν, δι' ἧς τούτων ἕκαστον κατορθοῦται· μὴδὲ τὸν ἀνθρώπων ἀδικώτερον τὸν θεὸν ὑπολάβῃς, δικαιοσύνης ὄντα πηγήν· μηδὲ τοῖς ἀνθρώποις αὐτὸν ἁπλοϊκώτερον τοὺς οἰκείους νικηφορίας ὑποπτεύσῃς γεραίρειν. εἰ γὰρ ἄνθρωποι πολλάκις, οὐδὲ τὸ δίκαιον περὶ πολλοῦ ποιούμενοι, ἀλλὰ καὶ τούτου λίαν ὀλιγωρήσαντες, πρὸς ἐν τοῖς

D λέσι τούτοις καὶ ἀκερδέσιν ἀγῶσιν οὕτω λαμπρῶς εἰώθασι, πολλῷ μᾶλλον τοὺς λαμπροὺς καὶ μεγάλους τῆς ἀρετῆς ἀγωνιστὰς, ὁ ταύτης καὶ νομοθέτης, καὶ ἀγωνοθέτης τιμήσει, καὶ στεφανώσει, καὶ τὸ δίκαιον νικήσει τῷ μεγέθει τῶν δωρεῶν. ἀλλ' οἶδα πόθεν εἰς ταυτηνὶ τὴν βλασφημίαν ἐξώκειλας· ἀπὸ γὰρ τῆς ἀσθενείας τὰ θεῖα τεκμαίρῃ, καὶ τὴν σὴν ἀσθένειαν ὅρον ποιεῖς τῆς θείας δυνάμεως, καὶ τά σοι λίαν ἀδύνατα ὑπολαμβάνεις καὶ θεῷ νομίζεις ἀδύνατα. ἀλλ' οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν. οὔτε γὰρ ταυτὸν ὁ πηλὸς τῷ κεραμεῖ δυνατὸν, καὶ μὴν ἄμφω μιᾶς ὑπάρχουσι φύσεως. ἀπὸ γὰρ γῆς

καὶ σὺ τὸ κἀκεῖνος. καὶ μάρτυς ὁ τῷ Ἰὼβ προσδιαλεγόμενος ἀνθρωπος, ὅτι τῷ αὐτῷ διαπρησαμένω λέγων πηλοῦ σὺ ὡς καὶ ἐγώ. ἀλλ' ὅμως καὶ μιᾶς φύσεως οὔσης τότε πηλοῦ καὶ τῷ κεραμέως, οὐ πάντως ἴσην δυνάμιν ἐν ἀμφοῖν ἔστιν εὑρεῖν. ὁ μὲν γὰρ κινεῖ, ὁ δὲ κινεῖται, καὶ ὁ μὲν πλάττει, ὁ δὲ πλάττεται, καὶ ὁ μὲν κεραννύει, ὁ δὲ κεραννύται, καὶ ὁ μὲν εἰδοποιεῖ, ὁ δὲ εἰδοποιεῖται, καὶ ὡς ἂν ὁ κεραμεὺς ἐθέλοι, μεταχηματίζεται. εἰ δὲ ἔνθα μία ἡ φύσις, οὐκ ἴση ἡ δύναμις, πολλῷ μᾶλλον ἔνθα διάφορος ἡ φύσις, διάφορος καὶ ἡ δύναμις· ἀλλὰ γὰρ οὐδὲ συγκρίναι δυνατὸν τὰ ἀσύγκριτα. πῶς γὰρ ἂν παραβληθείη ὃ οὐκ μὴ ὄντων τῷ ἀεὶ ὄντι; ὃ ἐν χρόνῳ τῷ πρὸ αἰώνων; τῷ ἐκ πηλοῦ τῷ οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητῇ; μὴ τοίνυν τά σοι λίαν ἀδύνατα, νομίσῃς εἶναι ἀδυνάτα καὶ θεῷ. πάντα γὰρ ἐκείνῃ τῇ φύσει δυνατὰ καὶ λίαν ὑπήκοα. δύναται τοιγαροῦν, καὶ τάχα ἁπαξ εἰς ἰχῶρα διαῤῥυεῖσάν τοῦ σώματος φύσιν, εἶτα κόνιν γεγενημένην, καὶ πάλιν ἁθρόον διαφαρεῖσάν, ἐν ποταμοῖς, ἐν πελάγεσιν, ἐν οἰωνοῖς, ἐν θηρίοις, ἐν πυρὶ, ἐν ὕδατι, (πάντα γάρ σου τὰ τῆς ἀπιστίας εἰς μέσον φέρω κυήματα) συναγαγεῖν σε θέλων πάλιν, καὶ εἰς ὃ πρότερον καὶ μέγεθος καὶ κάλλος ἐπαναγαγεῖν. ἠθέλησε γὰρ μόνον, καὶ ἐγένετο οὐρανός, καὶ ἐκυρτώθη τοσοῦτον, ὅσον ἠθέλησεν. ἠβουλήθη, καὶ ὑπεστορέσθη ἡ γῆ, καὶ χρέμασεν μόνον τοῦ θεοῦ τὸν ὅρον θεμέλιον ἔχουσα. εἶπε, καὶ ἐγένετο φῶς. ἐκέλευσε, καὶ πρήνθη τῶν ὑδάτων ἡ φύσις· προσέταξε, καὶ τῆς γῆς ἀπεκρίθη. ἔνευσε, καὶ ἐκοσμήθη ἡ γῆ, λαμπῶσι, καὶ ἄλσεσι, καὶ λειμῶσι πανταχοῦ, εἶπε, καὶ πρήνθη ζώων εἴδη μυρία, χερσαῖα, ἔνυδρα, καὶ ἀέρια. ὁ τοῦτα λόγῳ πεποιηκώς, ῥᾷον κἀκ τούτων πολλῷ πάντως τὸ σώματος ἀνίστησι φύσιν. ῥᾷον γὰρ πολλῷ τὸ παλαιωθὲν καινουργῆσαι, ἢ τὰ μὴ ὄντα δίχα ὕλης ποιῆσαι. εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἐρεῖ σοι Παῦλος ὁ μέγας τῆς οἰκουμένης διδάσκαλος· ἄφρον, σὺ ὃ σπείρεις, οὐ ζωοποιεῖται ἐὰν μὴ ἀποθά-

A tam figulus quàm lutum est. Idémq; Iobo colloquens homo testatur dicens, *Ex eodem luto factus es tu sicut & ego.* Nihilominus tamen, cùm ex vna natura tam lutum quàm figulus constet, non tamen æqualem in ambobus potentiam inuenire licet. Hic enim mouet, lutum verò mouetur: & hic quidem fingit, illud verò fingitur: hic macerat, illud maceratur: hic format, illud formatur, & in quamcumque figulus voluerit figuram transit. Si verò vbi vna & eadem natura est, non æqua tamen est po-
B tentia: multo magis vbi diuersa natura est, diuersa quoque potentia erit. Cæterùm ne conferre quidem possibile est, quæ incomparabilia sunt. Quomodo enim quod è nihilo factum est, cum eo quod semper fuit, conferetur? quod temporis initium habuit, cum eo quod æternum est? quod ex luto factum est, cum cæli & terræ creatore? Ne igitur quæ tibi valdè impossibilia sunt, Deo quoque impossibilia esse existimes. Omnia enim diuinæ potentiæ possibilia & valdè facilia sunt. Potest itaque cùm
C vult, corporis naturam, quæ semel in saniem diffluxit, deinde in puluerem redacta, & vndiquaque dispersa est, in fluminibus, in fretis, in volucribus, in feris, in igne, in aqua, (nam omnes quas incredulitas profert rationes, in medium adducere libet) denuò colligere, & in priorem magnitudinem & formam reducere. Nam voluit solummodò, & factum est cælum, & inflexum est quantum voluit. Voluit, & substrata est terra, & suspensa est, non aliud quàm à Deo præscriptum limitem fundamentum habens. *Dixit, & facta est lux.* Iussit, Gen. 1.
D & congregata est aquarum natura: præcepit, & à terra separata est. Annuit, & ornata est terra segetibus, syluis, & pratis omniuariis. Dixit, & productæ sunt animalium infinitæ species, terrestria nimirùm, aquatilia, & aëria. Qui hæc verbo effecit, faciliùs multo ex his corporis naturam resuscitat. Multo enim facilius est quod vetustate consumptum erat, innouare, quàm ea quæ non sunt sine materia facere. Quòd si huic fidem negas, Paulus magnus ille orbis doctor dicet tibi: *Stulte, tu quod se-* 1. Cor. 15.
minas non viuificatur nisi mortuum fue-

rit. Et hoc quod seminas, non corpus, quod nascetur, seminas, sed nudum granum, exempli causa, tritici, aut alicuius ex cæteris: sed Deus illi dat corpus, vt voluit. Si verò huius quoque doctrinam delirium quoddam & fabulam esse putas, en naturam accipe, quæ resurrectionem docet & prædicat. Nam agricola primò quidem sulcos exscindit, & ceu sepulcra quædam effodit, deinde semina iis mandat, & quasi corpora sepulturæ tradens, operit. Nec quicquam ampliùs præter hæc ille facere potest: nisi cùm aquarum copia ipsi fuerit, hanc solam fortè præbere poterit, Deus verò cælitùs pluit, vel aquam è fontibus & fluuiis deductam seminibus exhibet, deinde irrigans illa & humectans, & putredine tanquam humana corpora resoluens, illa quidem inutilia in posterum ad esum hominibus, vtilissima autem iis, quæ ex ipsis proditura sunt, corporibus efficit. Vbi enim humorem exceperunt, & dilatata ac putrefacta sunt, radicum fibras pariunt, quibus illa proximam sibi terram apprehendunt: deinde humorem ex hac per radices ceu fistulas quasdam attrahũt, & herbam sursum crescentem germinant: & paulatim quidem eo, quem diximus, modo nutriuntur, & calamum in altum emittunt, & spicam absconsum in se fructum continentem, atque aristis ceu satellitibus quibusdam stipatum proferunt. Ne ergo resurrectionem negare pergas, cùm quotidie resurrectionis exempla videas, & eiusdem audias subinde præconia. Porrò vt firmam de resurrectione fidem concipias, denuò ad plantarum historiam mihi reuertere, & vitium palmites, vel ex arboribus auulsos surculos, vel è radicibus enatos stolones inspice. Hi enim amputatione quasi mortem subeunt: defossi autem quasi sepulturæ mandantur: deinde terra operti & putrefacti, Dei voluntate radices deorsum agunt, & sursum germinant, & vigent, & in altum extollũtur, & fructu ingraueſcunt, adeò vt quæ enatæ sunt plantæ, sepultis palmitibus longè pulchriores sint. Sed quid palmites & arbores ac semina dicere opus est? quin ad tuæ ipsius naturæ officinã accedito. Tuæ formationis materiam inspice, quàm vilis sit, & parua, & à pi-

A νη. καὶ ὁ σπείρᾳς, οὐ τὸ σῶμα τὸ γυμνόμενον σπείρᾳς, ἀλλὰ γυμνὸν κόκκον εἰ τύχη σίτου, ἢ τινος τῶν λοιπῶν· ὁ δὲ θεὸς δίδωσιν αὐτῷ σῶμα, καθὼς ἠθέλησεν. εἰ δὲ καὶ τῷ τούτου διδασκαλίαν ληρώδη καὶ μῦθον νομίζῃς, δεῦρο τῷ φύσιν διδάσκουσαν καὶ κηρύττουσαν τὴν ἀνάστασιν. ὁ γὰρ γεωργὸς, τέμνῃ μὲν πρότερον τὰς αὔλακας, καὶ οἷόν τινας τάφους ὀρύττει, εἶτα καταβάλλει τὰ σπέρματα, καὶ ὥσπερ σώματα ταφῇ παραδιδοὺς, καταχώννυσι· καὶ τούτων πλέον οὐδὲν ἐκεῖνος ἰσχύει ποιῆσαι. ἀλλὰ κἂν ὕ-

B δατος δι' ὁρμῆς, προσφέρειν τοῦτο δυνάμενον μόνον· ὁ μὲν θεὸς, ἢ οὐρανόθεν ὕει, ἢ δι' ἐκ πηγῶν καὶ ποταμῶν ὕδωρ τοῖς σπέρμασι χορηγεῖ· εἶτα ἐρδύων ταῦτα καὶ διαβρέχων, καὶ οἷόν τινι σπλάγχνῳ τοῖς ἀνθρωπείοις σώμασι παραπλησίως παραδιδοὺς, ἄχρηστα μὲν λοιπὸν τοῖς ἀνθρώποις εἰς ἐδωδὴν ἐργάζεται, χρήσιμα δὲ λίαν τοῖς ἐξ αὐτῶν τικτομένοις σώμασιν. ἐκποδὼν γὰρ τὰ νοτίδα, καὶ διαρρυόμενα, καὶ ὅτῳ πως διασπόμενα, γόνιμα μὲν τὰς τῶν ῥιζῶν προβολὰς, ὑπολαμβάνει· ἐκ ταύτης δὲ παραχειμένης γῆς, εἶτα τῷ ἐκ ταύτης νοτίδα, καθάπερ δι' αὐλῶν τινῶν

C τὰ ῥιζώνες ἕλκει πρὸς ἑαυτὰ, καὶ τίκτει τὸν ἄνω φυομένῳ βοτάνιον· καὶ κατὰ μέρος ὑπὸ τῆς προσφυομένης τρέφει λόγῳ, καὶ τὸν τε καλάμου εἰς ὕψος παραπέμπει, καὶ τὸ μὲν ἄσταχυν ἐκφέρει, κεκρυμμένον ἔχοντα τὸν καρπὸν, οἳ δέ τινας δορυφόρους τοὺς ἀνθέρικας περικείμενον. μὴ τοίνυν ἀπιστήσῃς τὴν τοῦ σώματος ἀνάστασιν, διὰ τῶν βλέπων τὴν ἀνάστασιν τὰ μιμήματα, καὶ διὰ τῶν ἀκούων τὴν τῆς ἀναστάσεως κηρυγμάτων. ἵνα δὲ βεβαίαν δέξῃ τὴν περὶ τῆς ἀναστάσεως πίστιν, ἐλθέ μοι πάλιν ἐπὶ τὴν τῶν φυτῶν ἱστορίαν, καὶ βλέπε τὰ κλήματα τῆς ἀμπέλου, καὶ τὴν ἀγρίων δένδρων, ἢ

D λας καλουμένας ἀποφάδας, ἢ τὰς ἀπὸ τῶν ῥιζῶν χελώνας, τῇ μὲν τομῇ, τῷ οἱονεὶ τελευτᾷν δεχόμενα, τῇ δ' ἐν τῷ βόθρῳ θέσει, καθάπερ τινὶ ταφῷ παραδιδόμενα. εἶτα χωννύμενα καὶ σπαιρόμενα, ἔπειτα τῷ θείῳ βουλήματι, καὶ ῥίζας κάτω γιγνόμενα, καὶ βλαστοὺς ἄνω φύοντα, καὶ ἠβῶντα, καὶ εἰς ὕψος αἰρόμενα, καὶ βαίθοντα τῷ καρπῷ, καὶ τὰ ταφέντων κλημάτων διαφερόντως τὰ τερπνὰ γινόμενα. καὶ τί λέγω κλήματα, καὶ δένδρα, καὶ σπέρματα; ἐλθέ μοι πρὸς αὐτὸ τὸ τῆς φύσεως ἐργαστήριον. βλέπε τῆς σῆς διαπλάσεως τὰς ὕλας, πῶς ἀτελεῖς, καὶ μικρὰς, καὶ κορυ-

ζης μιᾶς οὐδὲν διαφέρουσαν. ἀλλ' ὅμως ὁ ὀλιτελὲς ἐκεῖνο, καὶ σμικρὸν, καὶ ἄψυχον, καὶ ἄπνουν, καὶ παντελῶς αἰσθητὸν, θεοῦ νεύσαντος, ἀνθρωπος γίνεται, καὶ εἰ ἔχον εἶδος, εἰς μυρίας ἰδέας μεταποιεῖται, ταῖς μὲν στερεὰς καὶ αὐτοτύποις, ταῖς δὲ λείπτοις καὶ μαλακαῖς, καὶ ταῖς μὲν μανὰς καὶ πολυπόροις, ταῖς δὲ συχνὰς καὶ πυκνὰς, καὶ ταῖς μὲν παχείας καὶ λείους, ταῖς δὲ λεπτὰς καὶ ἠτρίους καὶ ὑμενώδεις, καὶ ταῖς μὲν αὐλοειδεῖς καὶ σπειροειδεῖς, ταῖς δὲ νευρὰς καὶ οὐδὲν σπειροειδὲς ἐχούσας. καὶ ἔστιν ἰδεῖν ἀπὸ τῆς βραχείας ἐκείνης ὕλης γινομένους καὶ αἵματος ὀχετοὺς, καὶ πνεύματος ἀγωγοὺς, καὶ σωμοδέσμους στερροὺς, καὶ ὀστῶν μαλακότητα, καὶ ὀστῶν στερρότητα, καὶ ὀφθαλμῶν λαμπρότητα, καὶ κόρης καθαρότητα, καὶ παρειᾶς λειότητα, καὶ τριχῶν λεπτότητα, καὶ τἄλλα μυρία ὅσα σῶμα ἀνθρώπειον ἔχει γλίσχος. ὧν τὴν χρείαν καὶ τὴν ἐνέργειαν, πολλοὶ μὲν τῶν περὶ ταῦτα δεινῶν διεξελθεῖν ἐπειράθησαν, κατηφέντες ὑπὸ τῆς τοῦ δημιουργοῦ σοφίας, εἰς ὕμνῳδίαν τὸν λόγον ἐτέρψαντο· καὶ ταῦτα οὐδὲ τῆς ἡμετέρας ὄντες αὐλῆς, ἀλλὰ τῶν ἔξω πλανωμένων προβάτων. ἀλλ' ὅμως τὴν ἀγαθὴν πόαν νεμόμενοι, καὶ ὑπὸ τῆς φύσεως μόνης κινούμενοι καὶ παιδαγωγούμενοι, τὸν ποιμένα καὶ κηδεμόνα καὶ ποιητὴν τοῦ παντὸς ὡς ἐχρῆν ὕμνησαν. σὺ δὲ πρὸς τῇ φύσει καὶ νόμον ἔχων διδάσκαλον, καὶ προφήτας τὰ θεῖα παραδιδόντας, καὶ τὸν ἀποστόλων τὸν χορὸν, τούς τε τῶν ὄντων διδάσκοντα, καὶ τοὺς τῶν μελλόντων κηρύττοντα, δέξαι πανταχόθεν τῆς ὠφελείας τὸν ἔρανον. ἀπόχεε δὲ καὶ μόνη τῶν ἐμβρύων ἡ φύσις, καὶ ἡ τροφὴ τῶν ἀνθρώπων διάπλασις, ὑποδεῖξαί σοι τὴν τῶν νεκρῶν σωμάτων ἀνάστασιν. πίστευσον εἰ γαστέρα μήτραν τὴν γῆν, μήτραν τὸν τάφον, σπέρμα δὲ τῆς φύσεως τὸ βραχύτατον ἐκεῖνο καὶ χοώδες τοῦ σώματος λείψανον, ὃ καὶ πάντα πάσιν ὁρᾷ ἀφανὲς πᾶσιν ἀνθρώποις, θεωρητὸν ὄντι τῷ θεῷ, καὶ τὸν ὀφθαλμὸν ἐκεῖνον οὐδεὶς πέφευγεν. ἐν γὰρ τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς. καὶ αὐτὸς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ τῷ γῷ πᾶσαν δρακί· καὶ ῥᾴδιον αὐτῷ θεάσασθαι τὰ ἐν τῇ χειρί. καὶ γὰρ καὶ σοὶ τοῦτο λίαν εὐπετές· κἂν ἀναμίξαι θελήσῃς κέγχρον καὶ φακὸν, καὶ

A tuita non multùm differens. Nihilominùs tam vilis hęc & parua, tum inanimata quoque, ſpiritu carens & inſenſibilis materia, omninò Deo ſic annuente homo fit: & cum ipſa vnam & eandem formam habeat, in infinitas tamen transformatur, & has quidem ſolidas & duras, alias verò faciles & molles, alias item raras & multis partibus peruias, alias denſas & ſpiſſas, alias quidem craſſas & leues, alias verò tenues, reticulares, & membraneas, alias rurſum fiſtulares & tibiis ſimiles, alias ſolidas & omni concauitate carentes. Et ſanè ex parua illa materia enaſci videmus, & ſanguinis ductus, & ſpiritus canales, & ſolida vincula, & carnium mollitiem, oſſium duritiem, oculorum ſplendorem, & pupillæ puritatem, & genarum læuitatem, & pilorum tenuitatem, & alia innumera quæcumque habet genus humanum. Quorum vſum & operationem multi quidem in his ſagaci & ſolerti ingenio præditi enarrare tentarunt, victi autem Creatoris ſapientia ſermonem in hymnum finierunt, idque cùm non ad noſtra ſepta pertinerent, ſed ex foris errantium ouium numero eſſent. Nihilominus tamen læta hæc paſcua carpentes, ſoláque natura moti & edocti, paſtorem, gubernatorem, & creatorem omnium pro virili celebrauerunt. Tu verò præter naturam legem quoque habes magiſtram, & prophetas, qui diuina tradunt, tum Apoſtolorũ cœtum, qui de præſentibus docet, & futura prędicat. Excipe ergo vndiquaque collatũ ſalutis beneficiũ. Ad hęc ſola fœtuum natura, primáque hominum in vtero matris formatio, defunctorum hominum reſurrectionem ſufficienti demonſtratione docere poteſt. Crede maternum vterum eſſe terram, matricem ſepulcrum, ſemen verò naturæ paruulas illas & puluerem referentes corporis reliquias: quod cùm cunctis hominibus omninò ſpiſſum obſcurúmque ſit, à Deo tamen facilè cernitur, & oculum illum nemo effugit. *In manu enim eius ſunt termini terræ.* Pſal. 64. & *Ipſe menſus eſt manu aquas, & terram omnem pugno.* Eſa. 40. & facilè illi eſt ea quæ in manu ſunt perſpicere. Nam & tibi idem facillimum eſt: & ſi miſcere ſimul voles milium & lentes, &

triticum & hordeum, eadem facilè A diſcernis rurſus, prout voles. Si itaque in manu Dei ſunt termini terræ, facillimum ei eſt ea quoque, quæ omninò commixta ſunt, exactè diſcernere. Finge igitur matricem eſſe ſepulcrum, ſemen verò iacentes illic reliquias, creatorem verò qui verè creator eſt, partus verò dolores, nouiſſimum vitæ diem, & horrendam
Cor. 15. Archangeli vocem. *Nam tuba clanget*, inquit, *& mortui excitabuntur incorrupti.* Tunc eorum quæ in vitâ commiſimus à nobis ratio exigetur: tunc eorum quæ vel benè vel malè fecimus, rationem reddemus: tunc abſ- B conditæ mentis noſtræ cogitationes
2 Cor. 5. omnibus manifeſtæ fient. *Tunc omnes ſiſtemur ad tribunal Chriſti, vt reportet vnuſquiſque ea quæ fiunt per corpus, iuxta ea quæ fecit, ſiue bonum, ſiue malum.* Hæc ergo timentes, ô homines, infeſtos aduerſus prouidentiam animos deponite, fugite hoc odium malum, blaſphemiâ omni excuſatione deſtituta abſtinete. Amicitiam creatori ſpondete, vt nos tanquâ amicos gubernet, nõ quaſi inimicos è naui eiiciat. Laudibus celebrate prouidentiæ gubernacula, vt ab his C gubernati præſentis vitæ fluctus effugiatis, & portibus illis tranquillis, tutíſque potiamini, in Chriſto Ieſu domino noſtro, quoniam ipſum decet omnis gloria in ſæcula. Amen.

πυρὸς καὶ κριθὰς, πάλιν αὖτὰ διακρίνεις ῥᾳδίως, ὡς ἂν ἐθέλῃς. εἰ τοίνυν ἐν τῇ χειρὶ τοῦ θεοῦ τὰ σπέρματα τῆς γῆς, ῥᾴδιον αὐτῷ κομιδῇ, καὶ τὰ πρωτέλως ἀναμιχθέντα διακρῖναι καὶ διαλέξασθαι. πίστευσον τοίνυν μήτραν εἶναι τὸν τάφον, σπέρμα δὲ τὸ ἀποκείμενον λείψανον, πλάσιν δὲ τὴν πλάσιν, ὠδῖνας δὲ τὴν ἐσχάτην τοῦ βίου ἡμέραν, καὶ τὴν φοβερὰν τοῦ ἀρχαγγέλου φωνήν· σαλπίσει γάρ φησι, καὶ οἱ νεκροὶ ἐγερθήσονται ἄφθαρτοι. τότε τῶν βεβιωμένων τὰς δίκας εἰσπραξόμεθα· τότε τὰ κέρδη ἡμῖν ἢ κακῶς εἰργασμένων τὸν λόγον ἀποδώσομεν· τότε τὰ κεκρυμμένα τῆς διανοίας ἡμῶν βουλεύματα δῆλα πᾶσι γενήσεται. τότε πάντες παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν, εἴτε κακόν. ταῦτα δείσαντες, ὦ ἄνθρωποι, ἀπόθεσθε τὴν τῆς διανοίας ἀπείθειαν· φύγετε τὸ πονηρὸν τοῦτο δυσμενίσαι· παύσασθε βλασφημίας ἀπολογίας ἐστερημένης. αἰσχύνθητε πρὸς τὸν πεποιηκότα φιλίαν, ἵν' ὡς φίλους ἡμᾶς κυβερνήσῃ, καὶ μὴ ὡς πολεμίους ἔξω βάλῃ τοῦ σκάφους. μνήσθητε τῆς διανοίας πηδάλια, ἵν' ὑπὸ τούτων κυβερνώμενοι, τὰ πρόντος βίου τὰ κύματα διαφύγητε, καὶ τῶν λιμένων ἐκείνων τῶν ἀπηνέμων ἀπολαύσητε, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν, ὅτι αὐτῷ πρέπει πᾶσα δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας, Ἀμήν.

QVOD OLIM DEVS NON Iudæorum modò, ſed omnium quoque hominum curam geſſerit: & de Saluatoris incarnatione.

ORATIO X.

IMPENETRABILE quidem eſſe diuinæ ſapientiæ & prouidentiæ pelagus euidentiſſimè noui. Memini etiam ſanctiſſimi prophetæ
Pſal. 35. clamantis, *Iudicia tua abyſſus multa:* memor item ſum magni illius veritatis præconis diuini Pauli, qui in
Rom. 11. talem vocem erumpit. *O profunditatem diuitiarum & ſapientiæ & cognitionis Dei, quàm imperſcrutabilia ſunt iudicia eius, & imperueſtigabiles viæ eius!* Non tamen imprudenter prorſus ea, ad quæ penetrari nequit, ag-

ΟΤΙ ΑΝΩΘΕΝ Ο ΘΕΟΣ οὐκ Ἰουδαίων μόνον, ἀλλὰ καὶ ἁπάντων ἀνθρώπων κηδόμενος διετέλεσε. καὶ περὶ τῆς τοῦ σωτῆρος ἐνανθρωπήσεως.

ΛΟΓΟΣ Ι'.

ΑΠΑΝΤΟΝ μὲν οἶδα σαφῶς τὸ θείας σοφίας καὶ προμηθείας D πέλαγος. καὶ μέμνημαί γε τοῦ θεσπεσίου προφήτου βοῶντος, τὰ κρίματά σου ἄβυσσος πολλή. μέμνημαι δὲ καὶ τοῦ μεγάλου κήρυκος τῆς ἀληθείας, τοῦ θειοτάτου Παύλου, τοιαῦτα πάλιν ῥήξαντος φωνήν. ὦ βάθος πλούτου καὶ σοφίας καὶ γνώσεως θεοῦ, ὡς ἀνεξερεύνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ. οὐ τοίνυν ἀνοήτως τῶν ἀνεφίκτων κα-

πατολμῶμεν, ἀλλ' εἰς δύναμιν τὰ θεῖα θαυμάζομεν, καὶ ὅσον χωροῦμεν, ὑμνοῦμεν. ἴσμεν γὰρ καὶ τοὺς τὸν ἥλιον πλέον ἢ δεῖ κατιδεῖν φιλονεικοῦντας, οὔτε ὧν ποθοῦσιν ἀπολαύοντας, καὶ τὴν ὄψιν λυμαινομένους, καὶ οὐ μόνον φῶς ἐκβλῆσαι οὐχ ἑλκοντας, ἀλλὰ καὶ σκότος ἐπισωρεύσαντας. Τοῦτο δὲ τὸ καὶ τὸν νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ὁρᾶν ἰδεῖν πεπονθέναντα. ἐρευνήσας γὰρ πολλάκις ὁ ἀβελτηρίας φιλονεικίᾳ, ἵνα τὴν γῆν ὑποβρύχιον, καὶ τίς αὖ πάλιν ἡ ἐκείνου κρηπὶς, καὶ ὑπὸ τίνος αὖθις κἀκεῖνο φέρεται, ἢ ποῖα τὰ ἄνω τοῦ οὐρανοῦ, τί δὲ τὰ ἔξω τοῦ σύμπαντος κόσμου, οὐ μόνον οὐδὲν εὑρίσκει τῶν ζητουμένων, ἀλλὰ καὶ ζόφου πολλοῦ καὶ ἀπορίας ἀναπλησθεὶς ἐπανέρχεται. Οὕτω εἰδὼς τὸν νοῦν τὸν ἀνθρώπινον ὁ μακάριος Παῦλος προλέγων· εἰ δέ τις δοκεῖ ἐγνωκέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνω καθὼς δεῖ γνῶναι. καὶ πάλιν· ἐκ μέρους γινώσκομεν, καὶ ἐκ μέρους προφητεύομεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ τέλειον, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται. καὶ ἑτέρωθι· ὅτε ἤμην νήπιος, ἐνενόουν ὡς νήπιος, ἐφρόνουν ὡς νήπιος, ἐλογιζόμην ὡς νήπιος· ὅτε δὲ γέγονα ἀνήρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. Ταῦτα δὲ πρῶτα διέξεισιν ὁ θεῖος ἐκεῖνος ἀνὴρ, πεῖσαι βουλόμενος ἅπαντας, καὶ χαλινοῦν τὸν νοῦν τὸν ἀπλησίαν, ἵνα μὴ τῶν ἀδυνάτων καταπολμᾷ, καὶ ἀναμένῃ τὸν ἐσόμενον ἐν τῷ μέλλοντι βίῳ τὸν παραδόσεων ἀκριβῆ κατανόησιν. ὅπερ τοῦτο νηπιώδη καλεῖ τὸν νῦν ἡμῖν δεδομένον γνῶσιν. καὶ τὴν μὲν νομικὴν διδασκαλίαν τοῦτον παιδαγώγων, τελείαν αὐτὸν ὀνομάζει· τὸν δὲ ἀπαθῆ βίον καὶ ἀθανάτῳ συγκρίνων, μεθερμηνεύει παρουσίαν. καὶ τοῦτο δὲ τῆς θείας προμηθείας τεκμήριον. ὁ γὰρ σοφὸς ἅπαντα πρυτανεύων, εἰδὼς ἡμῶν τῆς ἀλαζονείας τὸ φύσημα, οὐδὲ τοῖς ἁγίοις ἀκριβῆ δέδωκεν τῶν θείων τὴν γνῶσιν. φυσιοῖ γὰρ ἡ γνῶσις, ὡς μακαρίῳ Παύλῳ καὶ τῇ ἀληθείᾳ δοκεῖ. ἀλλ' ἆθλον αὐτοῖς προτέθεικεν ἀρετῆς, ἵνα τὸν πρόσθεν βίον καλῶς ἀγωνισάμενοι, καὶ τὰ πάθη πρότερον ἀποδυσάμενοι, καὶ φθορᾶς καὶ παθῶν ἐλεύ-

A gredimur, sed diuina pro virili admiramur, & quantum ex iis nostri ingenij viribus percipi potest, laudamus. Nam eos quoque, qui Solem ampliùs quàm oportet intueri conantur, nec ea quæ cupiunt percipere, sed visum quoque hebetare, & non modò lucem inde nullam trahere, sed & tenebras sibi conciliare nouimus. Idem hoc humanam quoque mentem pati facilè cernitur. Dum enim amentia seductus homo scrutari studet quid sit quo terra fulcitur, & quod rursum huius fundamentum, & super quod illud ipsum quoque vehatur, vel qualia sint quæ supra cælos sunt, quæ item extra mundum hunc vniuersum existant, non modò eorum quæ quærit nullum inuenit, sed tenebris simul magnis & dubitatione impletus redit. Talem esse mentis infirmitatem Paulus intelligens hortatur dicens: *Quòd si quis putat se scire aliquid, nondum quicquam nouit quemadmodum nouisse oportet.* Et rursum: *Ex parte cognoscimus, & ex parte prophetamus. At vbi venerit quod perfectum est, tunc quod ex parte est, abolebitur.* Et alibi: *Cerno nunc ceu per speculum & in ænigmate; tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc verò cognoscã quemadmodum & cognitus sum.* Et rursum: *Cùm essem puer, vt puer loquebar, vt puer sentiebam, vt puer cogitabam. At vbi factus sum vir, aboleui quæ erant puerilia.* Hæc autẽ omnia dicit diuinus vir, persuadere volens omnibus, vt & mentis inexplebilem cupiditatem, ne impossibilia aggrediatur, refrænent, & futuram in venturo sæculo integram rerum cognitionem expectent. Quapropter eam, quæ nunc nobis data est, notitiam puerilẽ vocat: & legali quidem doctrinæ hanc conferens, ipsam perfectam nominat, eandem verò impassibili & immortali vitæ conferens, infantilem appellat. Et hoc quidem diuinæ prouidentiæ argumentum est. Qui enim sapienter omnia administrat, nostræ arrogantiæ fastum cognitum habens, ne sanctis quidem integram diuinorum cognitionem dedit. *Scientia enim, vt beato Paulo & veritati visum est, inflat.* Sed ipsam virtutis brauium proposuit, vt postquam in præsenti vita benè decertauimus, & affectus in vniuersum exuimus, corpúsque indui-

B

C

D

1. Cor. 8.

1. Cor. 13.

1. Cor. 8.

mus à corruptione & affectibus liberum, tunc etiam perfectam percipiamus ſcientiam : nullum in poſterum (vt pote affectibus liberati, & extra pugnæ periculum conſtituti) damnum accipientes. Ne ergo ea, ad quæ peruenirí nequit, penetrare conemur: ſed ea quæ accepimus, amplectamur, & prout poſſumus, bonum illum dominum noſtrum celebremus, iiſque quas habemus benefactorem laudibus vehamus. Videmus viros virtutis cultores in gloria, honore, & cultu viuere? adoremus virtutis legiſlatorem & agonothetam, qui ipſam rectè iuſtéque deprædicat. Videmus alios eodem quidem vitæ ſtudio occupatos, qui tamen non eadem ab omnibus præmia auferunt? ne ægrè feramus, ô amice. ſed credamus, ipſos quidem benè certare patientiæ certamen, propter hoc autem in futurum ſæculum demum celebrandos eſſe, quemadmodum in proxima oratione diximus. Nec blaſphemos contra prouidentiam ſermones eiaculemur. Abſurdum enim eſt, & multa amentia, imò extrema inſania plenum, illos ipſos quidẽ, qui per fluctus nauigant, & procellis feriuntur, & in multis ærumnis vitam tranſigunt, gubernatorem laudibus vehere : eos verò qui extra teli iactum (vt prouerbio dicitur) conſtituti, & ſpectatores potiùs quàm certatores ſunt, certaminum præſidem blaſphemis verbis petere, cùm factis non poſſint. At pietatis alumni, non modò dum ſecundis ventis feruntur, verumetiam cum fluctibus & tempeſtate colluctantes, ſummum illum omnium Deum celebrant. Beatum ſanè illum Dauidem, virum qui omnem vitam in bellis conſumpſit, & infinitis ærumnis colluctatus eſt, clamantem audimus:

Pſalm.115. *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi ?* Similiter & beatum

Dan.3.4. Danielem audire licet, tum etiam ſanctos illos iuuenes, qui in ipſo periculorum aſſultu Deum laudant, & peccatorum quæ non commiſerant mentionem faciunt, ac ſe pro delictis pœnas exoluere confitentur, non autem ſe coronis dignos dicunt, nec iudicii ſententiam iniquè ferunt. Fame

Gen.12.10. preſſus magnus ille Abraham patriarcha, qui promiſſiones illas diuinitùs acceperat, famis inſultum generoſo

A θερμὴν ἐνδυσάμενοι τὸ σῶμα, τηνικαῦτα τελείαν τὴν γνῶσιν ὑποδεξώμεθα· εὐθυμίαν λοιπὸν, ἅτε δὴ παθῶν ἀπηλλαγμένοι, καὶ τῶν ἀγώνων ἔξω γινόμενοι, δεχόμενοι τὰ βλαβεῖα. μὴ τοίνυν τὰ ἀνεφίκτων καταπολμήσωμεν, ἀλλ' οἷς εἰλήφαμεν χερσὶν, τούτοις ἐρείσωμεν, καὶ ὡς χωρήσομεν, τὸν ἀγαθὸν ἡμῶν δεσπότην ὑμνήσωμεν, καὶ οἷς ἔχομεν, τὸν εὐεργέτην αἰνέσωμεν. ὁρᾶτε ἄνδρας ἀρετῆς ἐργάτας ἐν ἀνέσει ζῶντας καὶ τιμῇ καὶ θεραπείᾳ; προσκυνήσωμεν τὴν τῆς ἀρετῆς νομοθέτην, καὶ ἀγωνοθέτην, ὀρθῶς αὐτὴν καὶ δικαίως ἀνακηρύττοντα. θεωρήσωμεν ἄλλους, τὸν αὐτὸν μὲν B βίον προηρημένους, οὐ τὴν αὐτὴν δὲ ἀπολαύοντας; μὴ δυσχεράνωμεν, ὦ φιλότης, ἀλλὰ πιστεύσωμεν αὐτοὺς μὲν καλῶς ἀγωνίζεσθαι τὴν καρτερίαν τὴν ἆθλον, ἀνακηρύττεσθαι δὲ διὰ τοῦτο εἰς τὸν προσδοκώμενον βίον, ὡς ἐν τῷ περὶ τῶν δὲ διεξελθόντες λόγῳ. καὶ μὴ βλασφήμοις κατὰ τὴν προνοίας ἀκοντίσωμεν λόγους. ἄτοπον γάρ, καὶ πολλῆς γέμον ἀβελτηρίας, μᾶλλον δὲ μανίας ἐχόμενον, αὐτοὺς μὲν ἐκείνους διὰ τεκμηρίων πλέοντας, καὶ ὑπὸ καταιγίδων βαλλομένους, καὶ μετὰ πολλῆς δυσκλείας τὸν βίον διάγοντας, τὸν κυβερνήτην ὑμνεῖν· τοὺς δὲ ἔξω βελῶν, C ὃ δὴ λεγόμενον, καθημένους, καὶ θεατὰς μᾶλλον ἢ ἀγωνιστὰς γινομένους, τὸν ἀγωνοθέτην λόγοις βάλλειν βλασφήμοις, ὅπερ τοῖς ἔργοις οὐ δυνάμενον. ὅτι δὲ τῆς εὐσεβείας οἱ τρόφιμοι, οὐκ ὀξυρρόπου μόνον φερόμενοι, ἀλλὰ καὶ κλύδωνι καὶ χειμῶνι παλαίοντες, τὸν τῶν ὅλων ὑμνοῦσι θεόν, ἔστιν ἀκοῦσαι τοῦ μακαρίου βοῶντος Δαβὶδ, ἀνδρὸς ἐν πολέμοις τὸν βίον ἅπαντα καταμαλώσαντος, καὶ μυρίας ὅσας προσπαλαίσαντος συμφοράς· τί ἀνταπο- D δώσω τῷ κυρίῳ περὶ πάντων, ὧν ἀνταπέδωκέ μοι; ἔστι δὲ ἀκοῦσαι καὶ τῶν θαυσίου Δανιὴλ, καὶ τῶν ἁγίων ἐκείνων μειρακίων, οὐ μόνον τὴν τῶν ἰδίων ἐκείνων προσοχὴν τοῦ θεοῦ ἀνυμνούντων, καὶ τῶν ἁμαρτημάτων, ὧν οὐκ ἦσαν ἐργάται, τοῦ μὴ μνήμην εἰς μέσον φερόντων, καὶ δίκας τίνειν ὑπὲρ ὧν ἐπλημμέλησαν ὁμολογούντων, ἀλλὰ οὐ στεφάνων σφᾶς αὐτοὺς ἀξίους εἶναι λεγόντων, οὐδὲ δυσχεραινόντων τὰ τῆς δίκης ζυγά. λιμῷ πιεζόμενος ὁ μέγας Ἀβραὰμ ὁ πατριάρχης, ὁ τὰς ὑποσχέσεις ἐκείνας θεόθεν δεξάμενος, ἔφερε γενναίως τὸν τοῦ λιμοῦ

προσχολιῶ. δὶς τῆς ὁμόζυγος στερηθεὶς, καὶ παρὰ βαρβάροις ἀνθρώποις αὐτὴν ὁρῶν, χάριν τῷ καλέσαντι ὁμολογῶν διετέλεσε, καὶ τὸν ὑποχρέων ἀναμενῶν ὃ τέλος, ἀσμένως ὑπέπλευσε τὰ κύματα. καὶ τίς ἂν ἐφίκοιτο λόγος τοῦ τοῦτου μεγαλοψυχίας; τίς δὲ αὐτοῦ τὴν ἄκραν φιλοσοφίαν πρὸς ἀξίαν θαυμάσεται; τοῖς φιλομαθέσι τοίνυν καταλιπὼν τὴν τοῦ ἱστορεῖν ἀνάγνωσιν, καὶ καταμαθεῖν ἀκριβῶς τοῦτου καὶ τὸ ἐκ τούτου ἀνδρεῖον, καὶ καρτερεῖν, καὶ σωφρονεῖν, καὶ δικαιοσύνην, φιλοπονεῖν τε καὶ φιλοθρεῖν, καὶ ἁπάσης πλέως ὄντος ἀρετῆς, ὅτι πρὸς τὴν νέαν διαθήκης βαδιοῦμαι τὸν λόγον. Βλέπε τοίνυν τὸν Πέτρον καὶ Ἰωάννην, τοὺς πύργους τῆς εὐσεβείας, τοὺς στύλους τῆς ἀληθείας, τοὺς τῆς ἐκκλησίας τοὺς οἰκοδομῶν ὑποδείσαντας, ὑπὸ μὲν Ἰουδαίων μαστιγουμένους, χαίροντας δὲ καὶ γαυδῶντας, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ ἀτιμασθῆναι. ὁ γὰρ ταῦτα συγγραφεὺς, εἰρηκὼς ὅτι ῥάβδοις ἠκίσθησαν, οὐκ ἔφη καρτερῶς αὐτοὺς φέρειν καὶ γενναίως τὰς μάστιγας, οὐδὲ χαίροντας ἐξελθεῖν, καὶ γαυνυμένους. διαφορὰ δὲ πολλὴ ἔχει τὸ χαίρειν πρὸς τὸ φέρειν. φέρει μὲν γάρ τις πολλάκις τὰ τῶν ἀναρῶν πρόσχολιῶ, ἀλλ' ὀδυνώμενος καὶ ἀνιώμενος· ὁ δὲ χαίρων κηρύττει τὴν τῆς ψυχῆς εὐμένειαν. οὕτω καὶ ὁ μακάριος Παῦλος ἐβόα, ἡ μεγίστη τοῦ κηρύγματος σάλπιγξ· εὐδοκῶ ἐν ἀσθενείαις, ἐν ὕβρεσιν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν διωγμοῖς καὶ στενοχωρίαις ὑπὲρ Χριστοῦ. καὶ οὐκ εἶπε φέρω ἢ καρτερῶ, ἀλλ' εὐδοκῶ, ὅπερ πολλὴ σημαίνει τὴν ἡδονὴν τῶν ὀπτασιῶν. καὶ ἑτέρωθι δέ, νῦν χαίρω, φησὶν, ἐν τοῖς παθήμασιν ὑπὲρ Χριστοῦ. καὶ αὖθις· οὐκ ἄξια τὰ παθήματα τοῦ νῦν καιροῦ πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. καὶ πάλιν· τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ; θλῖψις, ἢ στενοχωρία, ἢ διωγμὸς, ἢ λιμὸς, ἢ γυμνότης, ἢ κίνδυνος, ἢ μάχαιρα; καὶ μετ' ὀλίγα. πέπεισμαι γὰρ ὅτι οὔτε θάνατος, οὔτε ζωὴ, οὔτε ἐνεστῶτα, οὔτε μέλλοντα, οὔτε ὕψωμα, οὔτε βάθος, οὔτε τις κτίσις ἑτέρα δυνήσεται ἡμᾶς χωρίσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. ἀλλ' ὀπιλείψει με ἡμέρα τοῦ μεγάλου παιδοτρίβου τῶν τῆς εὐσεβείας ἀθλητῶν τοὺς τοιούτους λόγους συλλέγοντα. εἰ τοίνυν οἱ πρῶ εἴδος ἀρετῆς σπουδάσαντες, καὶ τὸ ἀκροτάτου αὐτῆς

A animo pertulit. Bis coniuge spoliatus, hanc apud barbaros homines cernens, gratias tamen vocanti se persoluit, & promissionum finem expectans, placida mente fluctus superauit. Et quænam oratio illius magnanimitatem æquare posset? Quis illius summam philosophiam pro dignitate miretur? Studiosis ergo historiæ lectionem relinquens, vt inde huius fortitudinem, patientiam, temperantiam, laborum tolerantiam, amorem Dei, breuiter summum virtutis fastigium pleniùs cognoscant, ipse ad noui testamenti homines sermone meo contendo. Petrum ergo & Act. 3.
Ioannem, pietatis turres, veritatis columnas, Ecclesiæ ædificium fulcientes inspice, à Iudæis quidem flagellis cæsos, lætantes verò & gaudentes quòd digni iudicati essent, qui pro nomine Christi infamia afficerentur. Qui enim hæc conscripsit, cùm dixisset quòd virgis cæsi essent, non dixit ipsos patienter & fortiter sustinuisse flagra, sed gauisos & exultantes exiuisse. Atqui magna est inter gaudere & sufferre differentia. Nam fert quidē sæpè aliquis aduersa cùm ingruunt, sed dolens & tristis. Qui verò gaudet, animæ solatium prædicat. Sic beatus Paulus clamabat, maxima illa prædicationis tuba: *Placeo mihi in infirmitatibus, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in anxietatibus pro Christo.* Non dixit, Fero, aut patiens sum, sed, placeo mihi, quòd insignem voluptatis vim significat. Item alibi: *Nunc*, inquit, *gaudeo in afflictionibus pro Christo.* Et rursus: *Non sunt dignæ afflictiones huius sæculi, ad futuram gloriam quæ reuelabitur in nobis.* Et iterùm: *Quis nos separabit à dilectione Christi? Num afflictio? num angustia? num persecutio, num fames, num nuditas, num periculum, num gladius?* Et post pauca: *Certus sum enim, quia neque mors, neque vita, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque aliqua creatura alia poterit nos separare à charitate Dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.* Sed deficiet me dies, si omnes istiusmodi magni illius institutoris athletarum pietatis sermones colligere velim. Si itaque ij, qui omnes virtutis species simul assecuti sunt, & ad summum eius

2. Cor. 12.
1.
Colossi. 1.
Rom. 8. 18.

fastigium peruenerunt, vitæ huius, quæ mare est, tempestatem non modò non ægrè ferunt, verùmetiam feruente æstu, & illidentibus ventis ac procellis, & turbine pelagus miscente, perinde ac si secundis ventis vehérentur, lætati sunt: ipsis vtique studio fuit, non curiosiùs scrutari quæ fiebant, sed gubernatorem dignis celebrare laudibus. Quî itaque vos, cùm extra fluctus constituti & terrestres potiùs quàm marini sitis, ea quæ fiunt carpitis, & certatores quidem laudatis, certaminis verò præsidem reprehenditis? Atqui decebat, vt qui athletarum virtutem admirantur, illorum quoque amplecterentur iudicium. Illi verò maximi beneficij loco receperunt eam, quæ pro verbi prædicatione subeunda erat, miseriam, cædes, lapidationes, combustiones, flagra, conuitia, carceres, pericula in terra, in mari, in ciuitatibus, in agris, à domesticis, ab alienis. Quoniam verò in hos sermones digressi sumus, agedum de Saluatoris quoque nostri incarnatione pauca dicamus, quod sanè summum diuinæ circa homines curæ caput est. Nam immensam huius bonitatem nec cælum, nec terra, nec mare, nec aër, nec sol, nec luna, nec stellæ, nec tota illa visibilis & inuisibilis creatura, quæ solo verbo creata, quin potiùs iuxta huius voluntatem verbo producta est, ita demonstrat, vt quòd ipse vnigenitus Dei filius (qui in forma Dei fuit, splendor gloriæ, character substantiæ, qui à principio fuit, & apud Deum fuit, imò ipse Deus fuit, per quem omnia facta sunt) serui formam assumpsit, vt in hominis similitudine esset, & in hominis figura inueniretur, vt homo, & in terra videretur, & hominibus conuersaretur, infirmitates nostras susciperet, & morbos ferret. Et beatus ille Paulus hoc maximum Dei erga homines amoris argumentum agnouit, & clamat dicens: *Commendat autem suam charitatem erga nos Deus, quòd cùm adhuc essemus peccatores, Christus pro nobis mortuus fuit.* Et rursum: *Qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quî fieri potest vt non & cum eodem omnia nobis donet?* Assentitur his diuinus quoque Ioannes:

κορυφὼ κατειληφότες, οὐ μόνον οὐ δυσχεραίνουσι τὸ βίου θαλάττης τὸν ζάλον, ἀλλὰ καὶ τὸ ῥοθίου ζέοντος, καὶ πνευμάτων καταιγίδων ἐπισκυμνούντων, καὶ προβόλων ἀφανιζόντων τὸ πέλαγος, ὡς ὄξουσίων φερόμενοι διετέλεσαν εὐφραινόμενοι, καὶ ἔργον ἦν αὐτοῖς, τὸ πολυπραγμονεῖν τὰ γινόμενα, ἀλλὰ τὸν κυβερνήτην ὑμνεῖν, τί δήποτε ὑμεῖς ἔξω τῶν κυμάτων ὄντες, καὶ ἀπειρατοι μᾶλλον, ἢ θαλάττιοι, σκώπτετε τὰ γινόμενα, καὶ τοὺς μὲν ἀγωνιστὰς ἐπαινεῖτε, τὸν δὲ ἀγωνοθέτην κατηγορεῖτε; καὶ μὴν προσῆκε τοὺς τῶν ἀθλητῶν θαυμάζοντας ἀρετὴν, τιμᾶν ἐκείνων τὸν ψῆφον. ἐκεῖνοι δὲ ὡς μεγίστην ἐδέχοντο τὸν ὑπὲρ τοῦ κηρύγματος δυσκλείαν, τὰς σφαγὰς, τὰς καταλύσεις, τοὺς ἐμπαρασμοὺς, τὰς αἰκίας, τὰς λοιδορίας, τὰ δεσμωτήρια, τοὺς κινδύνους, τοὺς ἐν γῇ, τοὺς ἐν θαλάσσῃ, τοὺς ἐν πόλεσι, τοὺς ἐν ἀγροῖς, τοὺς ἐκ τῶν οἰκείων, τοὺς ἐκ τῶν ἀλλοτρίων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τούτους ἐξέκλιμεν τοὺς λόγους, φέρε καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνανθρωπήσεως μικρὰ διεξέλθωμεν, ὃ κεφάλαιόν ἐστι μέγιστον τῆς θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κηδεμονίας. Οὐδὲν γὰρ οὕτως αὐτοῦ δείκνυσι τὸν ἀμέτρητον ἀγαθότητα οὐρανὸς, καὶ γῆ, καὶ θάλαττα, καὶ ἀὴρ, καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες, καὶ πᾶσα ἡ ὁρωμένη καὶ ἀόρατος κτίσις, λόγῳ μόνῳ δημιουργηθεῖσα, μᾶλλον δὲ ἅμα τῷ βουληθῆναι τὸν λόγον φανῆσα, ὡς ὅ αὐτὸν τὸ μονογενὴς τοῦ θεοῦ υἱὸν, τὸ ὂν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχοντα, τὸ ἀπαύγασμα τῆς δόξης, τὸ χαρακτῆρα τῆς ὑποστάσεως, τὸ ὂν ἐν ἀρχῇ ὄντα, καὶ πρὸς τὸν θεὸν ὄντα, καὶ θεὸν ὄντα, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὸν τοῦ δούλου λαβόντα μορφὴν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπου γενόμενος, καὶ σχήματι ἀνθρώπου εὑρεθῆναι ὡς ἄνθρωπον, καὶ ὀπτὸν τῆς γῆς ὀφθῆναι, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστραφῆναι, καὶ τὰς ἀσθενείας ἡμῶν λαβεῖν, καὶ τὰς νόσους βαστάσαι· καὶ ὁ μακάριος δὲ Παῦλος τοῦτο τεκμήριον οἶδε μέγιστον τῆς τοῦ θεοῦ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους ἀγάπης, καὶ βοᾷ λέγων, συνίστησι δὲ τὸν ἑαυτοῦ ἀγάπην εἰς ἡμᾶς ὁ θεὸς, ὅτι ἔτι ἁμαρτωλῶν ὄντων ἡμῶν Χριστὸς ὑπὲρ ἡμῶν ἀπέθανε. καὶ πάλιν. ὅστε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν, πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίσηται; συνομολογεῖ τούτοις οὕτως ἔχειν καὶ ὁ θεσπέσιος Ἰωάννης·

Heb. 1. 13.

1. Ioan. 4.

Rom. 5.

Rom. 8.

οὕτω γὰρ φησιν ἠγάπησεν ὁ θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν ὑπὲρ αὐτοῦ, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν, οὐ μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. ὃς τοίνυν οὐχ ἁπλῶς κήδεται τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ δι' ἀγαπῶν κήδεται· τοσαύτη δὲ ἡ τοῦ ἀγάπης ὑπερβολή, ὡς τὸν υἱὸν τὸν μονογενῆ, τὸν ὁμοούσιον, τὸν ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου γεννηθέντα, ᾧ συνεργῷ κεχρημένος τὴν κτίσιν ἐδημιούργησεν, ἰατρὸν ἡμῖν ἀποφαίνῃ καὶ σωτῆρα, καὶ δι' αὐτοῦ τὴν υἱοθεσίαν ἡμῖν δῶρον χαρίσασθαι. ὅπερ γὰρ εἶδε τὴν ἡμετέραν φύσιν ὁ ποιητὴς προθύμως τὸν πικρὸν αὐτομολήσασαν τύραννον, καὶ εἰς αὐτὸ τῆς κακίας καταπεσοῦσαν βάραθρον, καὶ τοὺς τῆς φύσεως νόμους ἀδεῶς πατουμένους, καὶ τὴν κτίσιν φαινομένην τε καὶ φθεγγομένην, καὶ τὸν δημιουργὸν κηρύττουσαν, πεῖσαι δὲ οὐ δυναμένην τοὺς εἰς ἀναλγησίαν ἑκάστοτε ἐκπεπωκότας, σοφῶς καὶ δικαίως τὴν ἡμετέραν προγραμματεύεται σωτηρίαν. οὐ γὰρ ἠθέλησεν ἐξουσίαν μόνην τὴν ἐλευθερίαν ἡμῖν χαρίσασθαι, οὐδὲ ἔλεον μόνον ὁπλίσας κατὰ τοῦ ἐξυβρικότος τὴν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, ἵνα μὴ ἄδικον ἐκεῖνος προσαγορεύῃ τὸν ἔλεον, ἀλλὰ μηχανᾶται πρότερον καὶ φιλανθρωπίας γέμοντα, καὶ δικαιοσύνῃ κεκοσμημένον. αὐτὴν γὰρ ἑαυτῷ τὴν ἡττηθεῖσαν φύσιν ἑνώσας, εἰς τοὺς ἀγῶνας εἰσάγει, καὶ συμπλακεῖσα τῷ ἥττονι ἀναγκάσαι, καὶ τὸν κακῶς πάλαι νενικηκότα καταγωνίσασθαι, καὶ τοῦ πικρῶς δουλωσαμένου καταλύσαι τὴν τυραννίδα, καὶ τὴν προτέραν ἐλευθερίαν ἀναλαβεῖν. τούτου χάριν ὁ δεσπότης Χριστὸς ἔκτεται μὲν ἐκ γυναικὸς ὁμοίως ἡμῖν, εἶχε δέ τι πλέον ὁ τόκος, τὴν παρθενίαν. παρθένος γὰρ ἐκύησε καὶ ἐγέννησε τὸν δεσπότην Χριστὸν. Χριστὸν δὲ ὅταν ἀκούσῃς, νόει τὸν πρὸ αἰώνων ἐκ πατρὸς γεννηθέντα μονογενῆ υἱὸν λόγον, ἀνθρωπίαν περικείμενον φύσιν, καὶ μὴ νομίσῃς ῥυπάδη τὴν θεοῦ τὴν κηρυττομένην οἰκονομίαν· οὐδὲν γὰρ μολῦναι δύναται τὴν ἀκήρατον φύσιν. εἰ γὰρ τὸν ἥλιον σῶμα ὄντα, ὁρατός τε γάρ ἐστι, καὶ λύσιν ὑπιδέχεται, ἀφ' σωμάτων πρόσωπα νεκρῶν, καὶ ἰλυὸς δυσώδους, καὶ πολλῶν ἑτέρων δυσοσμίαν ἀφιέντων, οὐδὲν ἰχμὴ μιαίνει, πολλῷ μᾶλλον τὸν τοῦ ἡλίου τὸν ποιητὴν, καὶ τὴν τοῦ ἀπόν-

A *Sic enim*, inquit, *dilexit Deus mundum, vt filium suum vnigenitum daret pro eo, vt omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Non itaque simpliciterhomines curat, sed amans simul horum curam gerit. Tanta autem est amoris huius excellentia, vt filium vnigenitum, consubstantialem, ex vtero ante Luciferum genitum, quo cooperario vsus mundum creauit, medicum & Saluatorem nostrum decerneret, & per hunc adoptionis in filios Dei donum nobis donaret. Postquam enim creator naturam nostram ad acerbum tyrannum

B sponte transfugere, & in ipsum scelerum barathrum delabi, simúlque naturę leges audacter calcare, ac creaturam hanc visibilem loqui quidem & creatorem prædicare, eis autem minimè persuaderi posse vidit, qui in extremam indolentiam inciderant, sapienter & iustè nostram salutem operatur. Nec enim omnipotentia sola vsus libertatem nobis donare, nec misericordiam solam aduersus humani generis plagiarium armare voluit, ne ille iniustam hanc diceret misericordiam, sed viam molitur amore

C plenam & iustitia pulchrè ornatam. Ipsam enim deuictam naturam sibi vniens eam ad certamen deducit, & vt acceptam cladem sarciat, eúmque qui olim malè vicerat, deuincat, & illius, qui nos amaro seruitio subiecerat, tyrannidem dissoluat, ac pristinam libertatem recipiat, instruit. Idcircò dominus Christus ex muliere quidem perinde vt nos nascitur: habebat verò partus hic quiddam amplius & peculiare, nempe virginitatem. Virgo enim erat, quæ dominum Christum concepit & peperit. Porrò cùm Christum nominari

D audieris, vnigenitum illum Dei filium, Verbum ante sæcula ex patre natum, animo concipe, qui humana natura circumdatus est, nec existimes sorditiem quandam esse hanc quæ prædicatur, Dei administrationem: nihil enim polluere potest naturam illam immortalem. Si enim Solem, qui corpus est, (visibilis enim & corruptioni obnoxius est) per mortua cadauera, & graueolens cœnum, atque per multa alia fœtorem afferentia transeuntem nihil inficere potest: quanto magis Solis factorem, & om-

nium creatorem, qui incorporeus, inuisibilis, inconuersibilis, & semper sibi similis est, nihil horũ polluere potest. Et hæc quidem se hoc modo habere, sic intellige. Naturam eius infinitam esse & dicimus & credimus. Ipsum enim audiuimus dicentem: *Nónne cælum & terram ego impleo, dicit Dominus:* Ierem. 23. *& cælum mihi thronus est, terra verò scabellum pedum meorum? Et quis aquas mensus est manu, cælum palma, & omnem terram pugno?* Esa. 66. & quæcumque huiusmodi sunt testimonia. Et beatus ille Dauid clamat: *In manu eius sunt termini terræ.* Psalm. 94. & diuinus Paulus, *In ipso enim viuimus, & mouemur, & sumus.* Si itaque in illo viuimus & mouemur & sumus, iuxta Apostoli vocem, nulla vtique mundi pars Deo destituta est. Sed in rebus creatis alia quidem sancta sunt, alia verò profana: alia item bona fragrantia, alia verò fœtore redundant. Et hominum quidem alij pietate ornantur, alios verò profana inuoluit impietas. Qui verò omnia implet, Psalm. 5. complacitum habet in timentibus se, odit autem omnes qui operantur iniquitatem, & perdit omnes qui loquuntur mendacium, & virum sanguinum abominabitur Dominus, nec cohabitat illi, qui mala agit. Nihil itaque ei nocet, qui immortalis est. Si enim qui medicam artem exercent, non ipsi quoque vulnera accipiunt dum vulnera curant, sed bonam valetudinem infirmis conciliant, nullum autem inde damnum referunt: multo magis optimus ille artifex Deus, qui impassibili natura & omni mutatione superiori præditus est, nec alterationem recipit, nullum omninò è nostrî curatione, dum nobis medetur, inquinamentum contraxit. Ipsum itaque admiremur, qui nostrî curationem non Angelis mandauit, sed ipse hominum medelam in se transtulit. Ad hunc modum ergo natus Christus dominus, materna quidem perinde vt nos vbera fugit, in præsepi autem brutorum animalium mensa ponitur, simul hominum brutam & ratione carentem naturam accusans, & suum erga homines amorem manifestans, quòd cùm ipse nutritor sit vt Deus, secundùm humanitatem hominum cibus fit, qui magna & brutali ignoratione laborabant. Num

A τῶν δημιουργὸν, τὸν ἀσώματον, τὸν ἀόρατον, τὸν ἀϊδιοποίητον, τὸν ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντα, οὐδὲν τῶν τοιούτων μολῦναι δύναται. καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, νοήσωμεν οὕτως. ἀπεριόριστον αὐτοῦ τὴν φύσιν εἶναι καὶ φαμὲν καὶ πιστεύομεν. ἤκουσα γὰρ τοῦ λέγοντος, μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει κύριος; καὶ, ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. καὶ, τίς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; καὶ ὅσα τοιαῦτα μάρτυρεῖται. καὶ ὁ μακάριος Δαβὶδ ἐβόα· ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέρατα τῆς γῆς. καὶ ὁ θεσπέσιος Παῦλος· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμέν. εἰ τοίνυν ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν, καὶ τὴν τοῦ ἀποστόλου φωνὴν, οὐδέν ἐστι τῆς κτίσεως μέρος ἔρημον θεοῦ. ἀλλ' ἐν τῇ κτίσει τὰ μὲν ἐστιν ἅγια, τὰ δὲ βέβηλα, καὶ τὰ μὲν εὐωδίας, τὰ δὲ δυσωδίας μεστά, καὶ τῶν ἀνθρώπων, οἱ μὲν εὐσεβείᾳ κοσμοῦνται, οἱ δὲ ἀνοσιουργίᾳ ἐγκαλινδοῦνται. ὁ δὲ πάντα πληρῶν, εὐδοκεῖ μὲν ἐν τοῖς φοβουμένοις αὐτὸν, μισεῖ δὲ πάντας τοὺς B ἐργαζομένους τὴν ἀνομίαν, καὶ ἀπολεῖ πάντας τοὺς λαλοῦντας τὸ ψεῦδος. καὶ αἷμα ἀνδρῶν καὶ δόλιον βδελύσσεται κύριος, καὶ οὐ προσοικεῖ αὐτῷ πονηρευόμενος. οὐδὲν τοίνυν παθεῖν τὰ ἀνθρώπινα λυμαίνεται. εἰ γὰρ οἱ τὴν ἰατρικὴν μετερχόμενοι τέχνην, οὐ μεταλαμβάνουσι τραυμάτων τραύματα θεραπεύοντες, ἀλλ' ὑγίειαν μὲν χαριζόμενοι τοῖς ἐρρωσθαι βουλομένοις, βλάβην δὲ οὐδεμίαν ἐνθένδε ποιούμενοι, πολλῷ μᾶλλον ὁ δημιουργὸς θεὸς ἀπαθὴς τὴν φύσιν ἔχων, καὶ C ἐπὶ πᾶσι μακαριώτερος, καὶ ἀλλοίωσιν οὐ δεχόμενος, οὐδένα πάντως ἔσχε τὴν ἡμετέρας ἰατρείας εἴλκυσε μολυσμόν. θαυμάσωμεν τοίνυν αὐτὸν οὐκ ἀγγέλοις τὴν ἡμετέραν ἐπιτρέψαντα θεραπείαν, ἀλλ' αὐτὸς τῶν ἀνθρώπων ἀναδεξάμενον ἰατρείαν. Οὕτω τοίνυν σπαργανωθεὶς ὁ δεσπότης Χριστὸς, ἕλκει μὲν μητρῴαν ἥλιξ παραπλησίως ἡμῖν, τίθεται δὲ ὅπου φάτνης τῶν ἀλόγων τραπέζης, καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἀλογίας κατηγορῶν, καὶ τὴν οἰκείαν φιλανθρωπίαν παραδηλῶν, ὅτι ἔφυ μὲν ὑπάρχων ὡς θεὸς, καὶ ἔφη γε καὶ τοῦ ἀνθρώπειον τῶν ἀνθρώπων, τῶν τὴν πολλὴν ἀλογίαν νενοσηκότων. ἀλλὰ

νιῶ τ ἀνθρωπείας φύσεως τὸν ἀλογίστον ἀποδυούσης, καὶ τὸ λογικὸν ἀναλαβούσης, ἡ μυστικὴ αὐτὸν ὑποδέχεται τράπεζα, τύπος ἐκείνη γενομένη τ φάτνης, καὶ διδάσκουσα τοὺς ἀνθρώπους, ὡς ἰώβικα ὁ ἄνθρωπος ἐν τιμῇ ὢν οὐ συνῆκεν, ἀλλὰ παρασυνεβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὡμοιώθη αὐτοῖς. Φάτνη τ θείαν ἐκείνων καὶ πνευματικὴν ἔσχεν ὑποδέξατο. ὅθεν εἰς ἑαυτὸν ἐπανῆλθεν ἡ φύσις, καὶ τ εἰκόνα τ θείαν ἀσφαλῶς ἐπέγνω, τὸν λοιπὸν ὅτι τ λογικὸν μετέβη τράπεζαν ἡ ἔσχε. ἐδέξατο δὲ καὶ περιτομὴν, καὶ θυσίας προσηνέγκατο. καὶ γὰρ ἄνθρωπος ὢν· ἔδει γὰρ τῇ φυλακῇ τ νόμου, τὸν νικῶν ὑποδῦναι τ φύσιν. φεύγει γὰρ καὶ ἀνθρώπινος εἰς Αἴγυπτον, πανταχοῦ πάρων ὡς θεὸς, καὶ τοῖς πᾶσι παρίσταμενος, ὡς φησὶν ἡ θεία γραφή. ἀφικνεῖται γὰρ καὶ πρὸς Ἰωάννην τὸν βαπτιστὴν, καὶ ἁμαρτίας οὐ δεξάμενος ῥύπον, ἀνέχεται τ βαπτίσματος, ἵνα πληρώσῃ πᾶσαν δικαιοσύνην. καὶ κηρύττεται ἄνωθεν ὑπὸ τ πατρὸς, καὶ ὑπὸ τ πνεύματος δείκνυται. ὁ μὲν γὰρ πατὴρ ἄνωθεν ἔβοα, οὗτός ἐστιν ὁ υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα. τὸ δὲ πανάγιον πνεῦμα ἐν εἴδει περιστερᾶς φαινόμενον, εἵλκυσε πρὸς ἑαυτὸν τ φωνὴν, καὶ τοὺς πάροντας ἐδίδασκε τίς ὁ πρὸς τ πατρὸς τὴν μαρτυρίαν δεξάμενος. ἐντεῦθεν πρὸς τοὺς ἀγῶνας λοιπὸν χωρεῖ τ τυράννου· καὶ γίνεται σάλπιγξ μὲν τῶν ἀγώνων ἡ ἔρημος, θεαταὶ δὲ τῶν ἀγγέλων οἱ δῆμοι, ἀντίπαλος δὲ, ὁ τ ἀληθείας ἀντίπαλος. ὃς πρῶτον μὲν τῆς φωνῆς ἀκούσας, καὶ τῶν προφητικῶν ἀναμνησθεὶς ῥήσεων, ἐδεδίει τὸν πάλαι· καὶ φέρειν μὲν αὐτὸ τὴν τῆς ἀρετῆς οὐκ ἴσχυεν ἀστραπήν, ἀλλὰ καταπαλαίειν ἠπείγετο, ἐδεδοίκει δὲ τὸν ἀγῶνα τῆς φωνῆς μεμνημένος. ἀλλ' ὁ τῆς ἡμετέρας φύσεως καὶ δημιουργὸς, καὶ πρόμαχος, καὶ στεφανίτης, καὶ ἀγωνοθέτης, οὐ δεδίττεται τ ἀνταγωνιστὴν, οὐδὲ ἀποσοβεῖ τὸν θῆρα, ἀλλὰ πρόθυμος καὶ προτρέπει πρὸς πάλην, ἵνα τὴν προτέραν νίκην ἀφέληται. καὶ πρόθυμος χωρεῖ πεινάσας τ σώματι, τεσσαρακοντα ἡμερῶν νηστεύσαντι μῆκος· καὶ οὐκ ἐᾷ τῶν ἤδη νενηστευκότων ὑπερβῆναι τὸ μέτρον, ἵνα πιστευθῇ τὸ ἀνθρώπινον. εἶδεν ὁ δυσμενὴς τὴν πεῖναν, καὶ τ νίκην ἤλπισε, καὶ τὴν πάλην ἐθάρρησε, καὶ τὸν Ἀδὰμ ἐκεῖνον βλέπειν ἐνόμιζε,

A verò cùm brutorum ignorationem humana natura abiecerit, & rationis vsum receperit, myſtica illum excipit menſa, ipſa præſepij illius typus facta, & homines erudiens, quòd *cùm homo in honore eſſet, non intellexit, ſed comparatus eſt iumentis irrationabilibus, & ſimilis factus eſt eis.* Præſepe diuinum illum & ſpiritalem cibum ſuſcepit: poſtquam verò ad ſeipſam rediit natura, & imaginem diuinam ſibi ineſſe manifeſtè cognouit, tunc poſteà ſuper rationalem menſam cibus ille tranſiuit. Sed & circumciſionem accepit, & ſacrificia obtulit. Nam homo erat: oportebat verò vt natura legis obſeruationi victoriam cederet. Tum vt homo in Ægyptum fugit, qui vt Deus vbique præſens eſt, & omnibus adſtat, vt diuina Scriptura inquit. Venit præterea ad Ioannem Baptiſtam, qui peccati ſordes non ſuſceperat, baptizari tamen ſe patitur, vt omnem impleat iuſtitiam. Et cælitùs à patre prædicatur, & à Spiritu ſancto monſtratur. Pater enim cælitùs clamabat: *Hic eſt filius meus dilectus, in quo complacui.* Sanctus autem Spiritus in figura columbæ apparens, vocem ad ſe pertraxit, & adſtantes docuit quiſnam eſſet, qui à patre teſtimonium acceperat. Hinc ad certamina contra tyrannum pergit: & ſtadium quidem certaminum deſertum fit, ſpectatores verò, Angelorum turmæ, aduerſarius autem qui veritatis aduerſarius eſt: qui primò quidem cùm vocem audiuiſſet, & propheticorum oraculorum eſſet recordatus, pugnam pertimuit: & virtutis ipſius fulgorem non quidem potuit ſuſtinere, ſed contra pugnare cogebatur, certamen tamen timuit vocis illius memor exiſtens. Cæterùm naturæ noſtræ creator, & propugnator, coronator, & agonotheta, hoſtem non metuit, nec belluam abigit, ſed fiduciam illi addit, & ad pugnam excitat, vt priorem illam auferat victoriam. Et corpori, quòd quadraginta dierum ſpatio ieiunauerat, famem permittit: non tamen eorum, qui olim ieiunauerant, limitem tranſcendere ſinit, vt vera illius crederetur humanitas. Vidit infelix hoſtis famem, & victoriam ſperauit, pugnámque confidenter aggreſſus eſt. Atque Adamum ſe videre putauit,

vbi famis passionem cernit. Cæterùm tanquam ad Adamum accessit, sed Adami creatorem Adami natura amictum inuenit, & ait ad eum, *Si filius Dei es, dic vt lapides isti panes fiant.* & producit quidem in medium vocis cælitùs delatæ confirmationem, ipsam verò panum effectione confirmari petit. Hinc probè perdiscere licet, quo pacto à nobis ipsis belli occasionem hostis ille arripiat. Famem enim conspicatus, ex illa ceu ab edito loco tela immittit. Sed saluator ille noster, esuriente licet corpore & cibi indigo, miraculum edere non vult. Verbo autem scripturæ tyrannum petit, & ait, *Non in solo pane viuit homo, sed in omni verbo quod exit per os Dei.* Vt homo autem responsum dedit, & diuinitatem ad tempus abscondens, hominibus similiter victoriã procurauit. Nec enim, inquit, solus panis hominibus vitæ auxiliator est, sed omne verbum à Deo prolatum sufficere ad vitam famelicis hominibus præbendam credimus: adeò vt Deo volente absque pane hominum natura vitam conseruare queat. Cùm hoc modo aduersarij machinationes dissoluisset, simúlque secundum ac tertium eius assultum inanem esse demonstrauisset, ac velut homo demonstrationibus vsus, vt perditam hominibus recuperaret victoriam, ipse quidem noxium illum hostem in fugam vertit, & communem hominum perniciem tyrannide exuit, ab Angelis autem, qui victoriæ spectatores fuerant, victor renunciatur. *Accedentes* enim, inquit scriptura, *Angeli ministrabant illi.* Inde infinita edidit miracula. Et vinum quidẽ ex aqua sine vitium palmitibus & terra fecit. quinque verò panibus multa millia cibauit: & verbo claudos celeres reddidit, leprosorúmq; leprã absterfit: manus quoque languentes versatiles effecit, & oculis visu captis sensum integrum donauit. Sepulcro aperto mortuum, qui & vinculis constrictus & fœtidus iam erat, currere, & mortis quidem manus fugere, ad vocantem autem Creatorem, nec mortis foribus nec vinculis impeditum, festinare fecit. His, inquam, & innumeris aliis operibus editis, Iudęorum inuidia petitur, insidias autem voluntariè sus-

Matth. 4.

Deut. 8.

A ὁ δὲ πείνης θεασάμενος πάθος. ἀλλὰ προσελήλυθε μὲν ὡς τῷ Ἀδάμ, βύρε δ' ἂν τὸν Ἀδὰμ ποιητὴν τοῦ Ἀδὰμ προσειλήμμενον φύσιν, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν, εἰ υἱὸς εἶ τοῦ θεοῦ, εἰπὲ ἵνα οἱ λίθοι οὗτοι ἄρτοι γένωνται. ὁ δὲ βαθέως μὲν εἰς μέσον τὴν οὐρανόθεν ἀναδεῖσαν φωνὴν βεβαιωθεῖσαν, ἐμπεδωθεῖσαν δὲ αὐτῇ τῇ τῶν ἄρτων θαυματουργίᾳ. ἐντεῦθεν δὲ καταμαθεῖν ἀκριβῶς, ὡς πρὸ ἡμῶν αὐτῶν ὁ πολέμιος λαμβάνῃ τὰ πλαίσια τὰς ἀφορμάς. πείνῃ γὰρ θεασάμενος, οὐκ ταύτης ἀκροβολίζεται. ἀλλ' ὁ σωτὴρ ὁ ἡμέτερος, καὶ πεινῶντος τοῦ σώματος, καὶ δεομένου τροφῆς, θαυματουργεῖν οὐκ ἀνέχεται. γραφικῷ δὲ λόγῳ καταξιοῖ τὸν τύραννον, καὶ φησι· οὐκ ἐπ' ἄρτῳ μόνῳ ζήσεται ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένῳ διὰ στόματος θεοῦ. ἀνθρωπίνως δὲ τὴν ἀπόκρισιν ἐποιήσατο, καὶ τὴν θεότητα τέως ἀποκρύπτων, καὶ τοῖς μὲν ἀνθρώποις ὡς ὁμοίῳ τὴν νίκην προεξαγγελεύμενος. οὐ γὰρ μόνος φησὶν ἄρτος συνεργός ἐστι τοῖς ἀνθρώποις ζωῆς, ἀλλὰ καὶ πᾶς λόγος ὑπὸ θεοῦ προενεχθεὶς, ἀπόχρη ζωὴν τοῖς πεινῶσιν ἀνθρώποις ποιῆσαι. πιστεύομεν ὡς καὶ ἄρτου δίχα διαιωνίσαι τὴν ἀνθρώπων τὴν φύσιν δυνατὸν βουλομένου θεοῦ. ἵνα δὲ διαλύσας τὴν ἀπάτην τὰ μηχανήματα, καὶ τὴν δευτέραν αὐτοῦ καὶ τὴν τρίτην προσβολὴν ἀνόνητον δείξας, καὶ ὡς ἄνθρωπος τὰς ἀποδείξεις ποιησάμενος, ἵνα τὴν ἀπολωλεκυῖαν τοῖς ἀνθρώποις ἀνακτήσηται νίκην, τρέπει μὲν τὸν ἀλιτήριον, καὶ τὸν κοινὸν τῶν ἀνθρώπων ἀλάστορα παύει τυραννίδος, ὑπὸ δὲ τῶν νίκην θεασαμένων ἀγγέλων ἀνακηρύττεται. προσελθόντες γάρ φησιν, οἱ ἄγγελοι διηκόνουν αὐτῷ. ὁπόθεν μυρία ὅσα θαυματουργήσας, καὶ οἶνον μὲν ἐξ ὕδατος κλημάτων δίχα καὶ γῆς δημιουργήσας, ὁπόθεν πέντε μὲν ἄρτων πολλὰς χιλιάδας χορέσας, καὶ λόγῳ χωλοὺς μὲν ἀρτίποδας ἀποφήνας, λεπρῶν δὲ τὴν λέπραν ἀποξέσας, καὶ χεῖρας ἀργὰς ἐργασίμους ἐργασάμενος, καὶ ὀφθαλμοῖς τὸ βλέπειν ἀφημμένοις ὑγιᾶ τὴν αἴσθησιν δωρησάμενος, καὶ τάφους ἀνοίξας, καὶ πεπεδημένον καὶ δυσώδη νεκρὸν τρέχοντα δείξας, φεύγοντα μὲν τὸν θανάτου τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸν καλέσαντα δημιουργὸν ἐπειγόμενον, καὶ μήθ' ὑπὸ τὸν θανάτου πυλῶν, μήθ' ὑπὸ τὰ δεσμῶν κατεχόμενον. ταῦτα δὲ μυρία ἕτερα ἐργασάμενος, βασκαίνεται μὲν ὑπὸ Ἰουδαίων, δέχεται δὲ τὴν ἐπιβουλὴν ἑκὼν

λοντὸς, τὸ ὀκ ἑαυτῆς ἐσομένῳ τοῖς ἀνθρώποις προορῶν σωτηρίαν. Ὃ δὴ καὶ τοῦ προφήτου προλέγοντος· ἐγὼ δὲ φησιν οὐκ ἀπειθῶ, οὐδὲ ἀντιλέγω· ἀλλὰ τὸν νῶτον μου ἔδωκα εἰς μάστιγας, τὰς δὲ σιαγόνας μου εἰς ῥαπίσματα, τὸ δὲ πρόσωπόν μου οὐκ ἀπέστρεψα ἀπὸ αἰσχύνης ἐμπτυσμάτων. ταῦτα προφητῶν, ταῦτα παθὼν, τῷ σταυρῷ προσηλοῦται, οὐχ ἁμαρτημάτων δίκας τίνων· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὑρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ· ἀλλὰ τῆς ἡμετέρας φύσεως ὀφλήματα ἀπαιτοῦντος τὸν χρέος. ὠφέλησε γὰρ αὐτὴν παραβεβηκυῖα τοῦ πεποιηκότος τοὺς νόμους. ὅθεν ὀφείλουσα ἀποδοῦναι οὐκ ἴσχυσεν, αὐτὸς ὁ δεσπότης σοφῶς μηχανᾶται τὸ τοῦ ὀφλήματος ἔκπτωσιν. καὶ ταύτης οἷόν τινα κτήματα τὰ μέλη λαβών, καὶ ταῦτα σοφῶς καὶ δικαίως οἰκονομήσας, ἀποπληροῖ τὸ χρέος, καὶ τὸ φύσιν ἐλευθεροῖ· καὶ τούτων μάρτυρες Ησαΐας καὶ Παῦλος, ὁ μὲν πρὸ τῶν πάθους ταῦτα θαυμάσας, ὁ δὲ μετὰ τὸ ἔκβασιν ἑρμηνεύσας τὸ προῤῥήσιν· τὸ αὐτὸ δὲ ἐν ἀμφοτέροις ἐφθέγξατο πνεῦμα. καὶ Ησαΐας μὲν πόῤῥωθεν βοᾷ· ἀνθρωπος ὢν πληγῆς, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν. ἀπὸ γὰρ τοῦ ὁρωμένου προσαγορεύει, ὅπερ ὁ ὁρώμενον ἔπαθεν. οὗτος φησι, τὰς μαλακίας ἡμῶν φέρει, καὶ περὶ ἡμῶν ὀδυνᾶται· ἡμεῖς δὲ ἐλογισάμεθα αὐτὸν ἐν πόνῳ εἶναι, καὶ ἐν πληγῇ παρὰ θεοῦ, καὶ ἐν κακώσει. ἐπελάμβανον γὰρ αὐτὸν οἱ τῷ ξύλῳ προσηλωμένον ὁρῶντες, ὑπὲρ πλείστων ἁμαρτημάτων κολάζεσθαι, καὶ δίκας τίνειν ὑπὲρ οἰκείων πλημμελημάτων. διὸ καὶ μέσον αὐτὸν δύο κακούργων οἱ Ἰουδαῖοι προσήλωσαν, πονηρὸν αὐτῷ δόξαν κατασκευάσαι βουλόμενοι. ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου διδάσκει, ὅτι αὐτὸς ἐτραυματίσθη διὰ τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, καὶ μεμαλάκισται διὰ τὰς ἀνομίας ἡμῶν. καὶ σαφέστερον τοῦτο διὰ τῶν ἑξῆς ποιεῖ· παιδεία γὰρ φησιν εἰρήνης ἡμῶν ἐπ' αὐτὸν, καὶ μώλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς ἰάθημεν. ἐχθροὶ γὰρ ὄντες θεοῦ, ἅτε δὴ προσκρούοντες, παιδείαν καὶ τιμωρίαν ὠφείλομεν. ἀλλὰ ταύτης ἡμεῖς μὲν οὐκ ἐπειράθημεν, αὐτὸς δὲ ταύτην ὑπέμεινεν ὁ σωτὴρ ὁ ἡμέτερος. ὑπομείνας δὲ ταύτην, εἰρήνην ἡμῖν τοῖς θεοῖς ἐδωρήσατο. σαφέστερον δὲ τοῦτο δηλοῖ τὰ ἑξῆς. πρώ-

A tinet, salutem nimirùm, quæ hinc hominibus euentura erat præuidens: & hæc olim per Prophetam prædixit: *Ego*, inquit, *non sum inobediens*, nec contradico: sed tergum meum dedi ad flagella, genas verò meas ad alapas, faciem meam non auerti ab ignominia sputorum. Hæc vaticinatus, hæc passus, cruci affigitur, non peccatorum pœnas persoluens, (peccatum enim non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius,) sed nostræ naturæ exoluens debitum. Ipsa enim debebat, creatoris nimirùm leges transgressa. Et quoniam quæ debito tenebatur soluendo non fuit, ipse dominus debiti persolutionem sapienter molitur: & humana quidem membra ceu pecunias opésve assumens, & eadem sapienter iustéque administrans, debito satisfacit, & naturam nostram liberat. Horum testes Esaias & Paulus sunt: ille quidem ante passionem hæc vaticinatus, hic verò post euentum oracula interpretatus: idem verò in vtroque locutus est spiritus. Esaias verò eminus clamat: *Homo in plaga existens, & sciens ferre infirmitatem.* Ab eo enim quod viderat illi nomen tribuit, quandoquidem quod ille vidit, patiebatur. Hic, inquit, infirmitates nostras fert, & pro nobis doloribus afficitur: nos verò putauimus illum in labore esse, & in plaga à Deo, & in afflictione. Qui enim ligno affixum videbant, ipsum pro plurimis peccatis puniri, & propriorum scelerum pœnas exoluere putabant. Propterea medium quoque inter duos facinorosos Iudæi affixerunt, mala nimirum suspicione illum apud populum grauare cupientes. Sed Spiritus sanctus per prophetam docet, quòd ipse vulneratus est propter peccata nostra, & infirmatus est propter iniquitates nostras. Idémque euidentiùs per ea quæ sequuntur demonstrat. *Castigatio* enim, inquit, *pacis nostræ super ipsum. Liuore eius nos sanati sumus.* Nam cùm hostes Dei essemus, vt pote qui ipsum offenderamus, castigationem debebamus & pœnam. Atqui hanc quidem nos non sumus experti, ipse autem noster saluator illam sustinuit, & hanc sustinens nobis pacem cum Deo fecit. Manifestiùs autem hæc significant quæ sequuntur. Om-

Esa. 50.

Esa. 53.

nes, inquit, vt oues errauimus, homo viâ suâ seductus est. Propterea tanquam ouis ad mactationem ductus est, & vt agnus coram tondente se mutus. Decebat enim ipsum, vt similis per simile mederetur, & per ouem ouium errorem reuocaret. Ouis autem fit, non in ouem transmutatus, nec conuersionem vllam passus, nec à propria substantia deficiens: sed ouis naturam euidentissimè induit, & quemadmodum gregis ductor aries dux gregis factus, vt oues omnes sequantur, effecit. Vt ouis itaque victima quoque factus est, & pro toto genere oblatus est in sacrificium. Nec sine causa mactationis simul & tonsionis mentionem fecit Propheta. Sed quandoquidem Deus erat & homo, corpore verò mactato, impassibilis permansit diuina natura: necessariò vtique diuinus quoque Esaias ouis mactationem simul & agni tonsuram nobis demonstrauit. Nec enim solummodò, inquit, mactatus, sed etiam tonsus est. Nam secundùm humanitatem mortem sustinuit: vt Deus autem viuēs & impassibilis permanens, corporis lanam tonsoribus dedit. Sic beatus quoque Esaias salutares illas passiones nobis monstrauit, & passionum causas docuit: & diuinissimus Paulus disertè clamat: *Christus nos redemit ex maledictione, factus pro nobis maledictio. Nam scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno.* Dum autem dicit, *pro nobis*, ostendit quòd innocens ipse & omni peccato liber nostrum debitum persoluerit, nósque innumeris debitis pressos, & propterea seruire coactos, libertate dignatus sit, nos & redimens, & proprium sanguinem pretij loco deponens. Propterea idem alibi clamat: *Pretio empti estis.* Et iterùm, *Peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est.* Hac de causa & crucis mortem suscepit, quandoquidem maledictum erat secundùm legem hoc mortis genus: simul autem maledicta erat nostra natura, vt legem transgressa, (maledictus enim, inquit, omnis qui non manserit in iis quæ libro legis continentur, vt faciat ea.) Ideò communem maledictionem suscipit, & iniustâ mactatione illam soluit. Nam c ùma-

al. 3.

.Cor.6.20

. Cor. 8.

A τες γὰρ φησιν ὡς πρόβατα ἐπλανήθημεν, ἄνθρωπος τῇ ὁδῷ αὐτῶν ἐπλανήθη. διὰ τοῦτο ὡς πρόβατον ὑπὸ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος. ἔφρεπε γὰρ αὐτῷ, ᾧ ὁμοίῳ θεραπεῦσαι τὸ ὅμοιον, καὶ διὰ τοῦ προβάτου τὸ τῶν προβάτων ἀνακαλέσασθαι πλάνην. οὐδὲ γὰρ πρόβατον, οὐκ εἰς πρόβατον μεταβληθεὶς, οὐδὲ ἔμψυχον ἄτομον μείνας, οὐδὲ τὸ οἰκείας οὐσίας ἐκφὰς· ἀλλὰ τὸ προβάτου τὴν φύσιν σαφῶς ἐνδυσάμενος, καὶ οἷς ὁ ἡμνούμενος τὸ ποίμνης κριὸς, καὶ πῶλος τὸ ποίμνης ἡμνούμενος, καὶ ἀχθεσθῆναι αὐτῷ πώποτε προδιδάσας τὰ πρόβατα. ὡς B πρόβατον τοιγαροῦν καὶ ἱερεῖον ἐγένετο, καὶ ὑπὲρ παντὸς τοῦ γένους προσηνέχθη θυσία. οὐκ ἁπλῶς δὲ ὁ προφήτης τὴν σφαγὴν ὁμοῦ καὶ κουρὰν ἐμνημόνευσεν· ἀλλ' ὅτι θεὸς ὢν καὶ ἀνθρωπος, τὸ μὲν σώματος σφαττομένου, ἀπαθὴς ἔμεινε ἡ θεία φύσις, ἀναλγήτως καὶ ἀπαθέστατος Ησαΐας, τὸ μὲν προβάτου τὸ σφαγὴν, τὸ δὲ ἀμνοῦ τὴν κουρὰν ἡμῖν ὑπέδειξεν. οὐ γὰρ μόνον φησὶν ἐσφάγη, ἀλλὰ καὶ ἀπεκείρατο. καὶ γὰρ τὸ ἀνθρώπειον τοῦ θανάτου ὑπέμεινεν· ὡς δὲ θεὸς ζῶν καὶ ἀπαθὴς διέμενεν, τὸ τοῦ σώματος πόκον τοῖς κείρασιν C ἔδωκεν. οὕτως ὁ μακάριος Ησαΐας καὶ τὰ σωτήρια ἡμῖν ὑπέδειξε πάθη, καὶ τῶν παθῶν τὰς αἰτίας ἐδίδαξε. καὶ ὁ ὑπατος δὲ Παῦλος αὐτὴν βοᾷ· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. γέγραπται γὰρ, ὅτι κεκατάρατος πᾶς ὁ κρεμάμενος ἐπὶ ξύλου. εἰπὼν δὲ ὑπὲρ ἡμῶν, ἔδειξεν, ὡς αὐθύνους ὢν καὶ πάσης ἁμαρτίας ἐλεύθερος, τὸ ἡμέτερον ἀπέδωκε χρέος, καὶ μισθοῖς ἡμᾶς ὀφλήμασιν ὑποκειμένους, καὶ τούτου χάριν δουλεύειν ὠνασκημένους, ἐλευθερίας ἠξίωσεν ἡμᾶς, καὶ περιάμενος, τὸ ἴδιον D οἰκεῖον αἷμα καταβαλών. διὰ καὶ ἑτέρωθι ὁ αὐτὸς ἀνὴρ βοᾷ λέγων· ἀπολλύεται ὑπὸ σοφίας ὁ ἀσθενὴς ἀδελφὸς ἐν τῇ σῇ γνώσει, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανε. τούτου χάριν καὶ τὸ διὰ σταυροῦ κατεδέξατο θάνατον. ὅπου κατάρατον ὢν τὸν νόμου τούτου τοῦ θανάτου τὸ εἶδος· κατάρατος γὰρ ὢν καὶ ἡ φύσις, ὡς παρεβεβηκυῖα τὸν νόμον· ὅτι κατάρατος γὰρ φησι πᾶς, ὃς οὐκ ἐμμένει τοῖς ἐγκειμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ νόμου τοῦ ποιῆσαι αὐτά. τούτου χάριν τῷ κοινῷ ἀναδέχεται κατάραν, καὶ λύει ταύτην τῇ ἀδίκῳ σφαγῇ. μὴ ὑποκείμε-

μος γὰρ τῇ καρᾳ, ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἐποίησεν, A ledictioni non subiaceret, (*peccatum enim non fecit, nec inuentus est dolus in ore eius*) peccatorum tamen
οὐδὲ εὑρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ δόλος, τὸν τῶν mortem sustinuit, & contra com-
ἁμαρτωλῶν ὑπέμεινε θάνατον, καὶ δικάζεται munem naturæ nostræ hostem dæ-
τῇ ἀλγήσει τῇ κοινῇ τῆς φύσεως δυσμενεῖ, monem litigat, propugnator simul &
πολέμαχος ὁμοῦ καὶ σωτὴρ ἐφέστηκε τῆς ἡμετέρας patronus nostræ naturæ factus, & me-
φύσεως γεγενῆς, καὶ φησιν εἰκότως πρὸς τὸν ritò ad dirum nostrum tyrannum di-
πικρὸν ἡμῶν τύραννον· ἑάλως παμπόνηρε, cit, Captus es, pessime, & tuis pro-
καὶ τοῖς σαυτοῦ δικτύοις τεθήρασαι, καὶ ἡ priis retibus comprehensus es, &
ῥομφαία σου εἰσελήλυθεν εἰς καρδίαν σου, tuus gladius in cor tuum penetrauit,
καὶ τὰ τόξα σου συνετρίβη· ὤρυξας βόθρον, καὶ arcus tui contriti sunt, foueam fodi-
ἐνέπεσας εἰς αὐτὸν· τὰ ἀπὸ σοῦ ἁπλωθέντα θή- sti & incidisti in illam, laquei quos
ρατρα ταῖς σαῖς ἐπέδησε χεῖρας. εἰπὲ γὰρ, τί δήπο- tetendisti tuas manus obstrinxerunt.
τέ μου τὸ σῶμα τῷ σταυρῷ προσήλωσας, καὶ B Dic enim, quare corpus meum cru-
τῷ θανάτῳ παρέπεμψας; ποῖον εἶδος ἁμαρτίας ci affixisti, & morti tradidisti? quam
ἐν αὐτῷ θεασάμενος; ποίαν τοῦ νόμου θεωρή- peccati speciem in me conspicatus es?
σας παράβασιν; ἐρεύνησον νῦν μοι ἀκριβέ- quam legis transgressionem vidisti?
στερον ἐν τῷ ξύλῳ γυμνὸν τοῦτο θεώμενος. βλέ- En diligentiùs nunc nudum in cru-
πε δὲ γλῶτταν κηλῖδος ἀπηλλαγμένην, καὶ ce hoc videns scrutare. Inspice lin-
ἀκοὴν βλάβης ἁπάσης ἐλευθέραν, καὶ ὀφθαλ- guam omni probro carentem, & au-
μοὺς λύμης οὐδεμιᾶς ἔξωθεν δεξαμένους· καὶ ditum omni noxa liberum: oculos
χεῖρας, ἀδικίας μὲν πόρρω γεγυμνωμένας, δι- item qui nullam extrinsecùs corru-
καιοσύνῃ δὲ πάσῃ κεκοσμημένας· καὶ πόδας, οὐκ ptionem senserunt, & manus ab iniu-
ἐπὶ πονηρίᾳ τοσοῦτον εἰπεῖν δραμόντας, stitia quidem alienissimas, omni autem
ἀλλὰ τὸν τῆς ἀρετῆς δίαυλον ἐξανύσαντας. iustitia ornatas: pedésque non qui ma-
ἐρεύνησον ἀπάντων μέλῶν ἀκριβῶς τὰ τοῦ σώμα- litiæ causa, vt propheticis verbis vtar,
τος μόρια, ἐρεύνησον τῆς ψυχῆς τὰ κινήμα- cucurrerint, sed qui virtutis stadium
τα. ἐὰν μικρὸν γοῦν εὑρεθῇ πλημμέλημα, C sunt emensi. Scrutare quàm diligen-
καλῶς κατέχεις καὶ μάλα δικαίως· ὀφειλο- tissimè omnia corporis membra. In-
μον γὰρ τῶν ἡμαρτηκότων ὁ θάνατος. εἰ δὲ μη- quire animæ motus. Si itaque vel mi-
δὲν εὑρίσκῃς, ὧν ὁ θεῖος ἀπαγορεύει νόμος, πάν- nimum aliquod delictum inuentum
τα δὲ μᾶλλον, ὅσα ἐκεῖνος παραγορεύει, οὐκ fuerit, benè vtique & iustè me de-
ἐῶ σε κατέχειν ὃ μὴ θέμις κατέχειν· μᾶλλον δὲ tines: supplicium enim eorum qui
καὶ τοῖς ἄλλοις ἀνοίγω τοῦ θανάτου τὸ δεσμω- peccauerunt mors est. Quòd si verò
τήριον, σὲ δὲ καθείρξω μόνον, ὡς τὸν ὅρον πα- nihil eorum inuenis quæ diuina lex
ραβεβηκότα τὸν θεῖον. ὁ γὰρ θεῖος ὅρος τοὺς prohibet, quin potiùs omnia quæ
ἡμαρτηκότας τῷ θανάτῳ παρέπεμψε, σὺ δὲ D hæc præcipit, non sino te detinere
καὶ τὸν ἁμαρτίας ἀμύητον παρέδωκας τοῖς quod detinere nefas est. Imò aliis
τοῦ θανάτου δεσμοῖς· καὶ γέγονέ σοι ἡ ἀπλη- quoque mortis carcerem aperiam,
στία ἀπηνείας ἑκάστης αἰτία· καὶ ἕνα λαβὼν te verò solum concludam, vtpote
ἀδίκως, πάντων ἐγυμνώθης τῶν ἐδωδίμων qui legem diuinam transgressus sis.
δικαίως· καὶ φαγὼν ἔφθιο οὐκ ἐδώδιμον, πᾶ- Diuina enim lex peccatores morti
σαν ἐμέσῃς νῦν ἤδη καταποθεῖσαν· καὶ διδά- tradidit: tu verò etiam peccati ex-
ξῃς ἁπάντας τοῖς παροῦσιν ἀρκεῖσθαι, καὶ pertem mortis vinculis tradidisti: &
τῶν μὴ προσηκόντων ἀπέχεσθαι. ἀναμνήσθη- insatiabilis tua libido extremæ tibi
τι τίνος ἕνεκεν ὁ γενεάρχης Ἀδὰμ παρεδόθη crudelitatis causa fuit: cúmque vnum
θανάτῳ. πάντων ἐκεῖνος τῶν τοῦ παραδείσου iniustè ceperis, omnibus simul sub-
φυτῶν νῦν ἐξουσίαν λαβὼν, οὐκ ἠρκέσθη τοῖς ditis iustè spoliaris, & qui cibum
vorauisti non edendum, omnem
antè deglutitum euomes, & doce-
bis omnes præsentibus contentos
esse, iisque quæ ad se non pertinent
abstinere. Recordare propter quid
humani generis progenitor Adam
morti traditus sit. Hic, cùm ipsi om-
nium paradisi arborum copia facta
esset, iis quæ data erant minimè

contentus, cùm non sufficeret illi A
omnium vbertate perfrui, arborem
scientiæ tangere ausus est, cuius fru-
ctum creator vetuerat. Vnde insatia-
bili cupiditate laborans, & vetita
concupiscens, toto paradiso priua-
tus est. Istis te quoque suppliciis sub-
iiciam. Iniustum enim foret, eum
qui seductus fuit, istiusmodi pœnam
sustinuisse, seductorem verò non eo-
dem supplicio puniri. Quoniam ita-
que & tu, qui potestatem in pecca-
tores acceperas, corpus inuasisti nul-
lius peccati reum, potestate tua dis-
cedito, tyrannide desistito. Omnes
à morte liberabo: non simpliciter
misericordia vtens, sed misericordia
iusta: neque herili vtens potestate,
sed potestate iusta. Debitum enim
pro humano genere persolui. Qui
mortem non debui, mortem sustì-
nui: quique morti subiectus non e-
ram, mortem suscepi. Insons cùm
essem, sontibus ascriptus sum: quí-
que à debitis omnibus liber eram,
in debitorum ordinem constitutus
sum. Naturæ ergo debitum perso-
lui, & dum mortem immeritam sus-
tinui, meritam dissoluo: quíque iu-
stè detenti fuerant, ipse iniustè cor-
reptus è carcere dimitto. Vide natu-
ræ chirographum deletum, ô ama-
ra mors. Vide illud ipsum cruci affi-
xum, & sublatas ex eo peccatorum
notas aspice. Vide vt malitiæ subscri-
ptionem non acceperit. Huius ergo
corporis oculi, oculorum qui malè
spectauerant, soluerunt debitum: hu-
ius aures pro inquinatis satisfecêre
auribus: similiter & lingua pro lin-
guis quæ iniquè commotæ fuerant,
& manus pro iis manibus quæ iniu-
sta facinora patrarant: ac membra re-
liqua pro membris quæ peccata qua-
liacumque commiserant. Debito igi-
tur persoluto, conuenit, vt qui pro-
pter illud carceribus inclusi fuerunt,
carceribus liberentur, & pristina li-
bertate fruantur, & ad patrios locos
redeant. Hæc fatus dominus pro-
prium corpus excitauit, & homi-
num naturæ resurrectionis spem se-
minauit, sponsorem omnibus dans
proprij corporis resurrectionem. Nec
aliquis hæc nos nugari existimet: è
sacris enim euangeliis & apostolicis
traditionibus hæc sic se habere in-
stituti sumus. Nam ipsum domi-

ἀδικεῖσιν, οὐδὲ ἀπέχρησεν αὐτῷ ἡ ἀφθονία ἀ-
πάντων ἀπόλαυσις· ἀλλὰ κατετόλμησε τῆς
γνώσεως φυτοῦ, οὗ τὴν μετάληψιν ὁ ποιητὴς ἀ-
πηγορεύκει. Ϲ ἀπλησίαν νοσήσας, καὶ τὰ μὴ
προσήκοντος ἐπιθυμήσας, πάντος ἀπεστερήθη
τοῦ παραδείσου. τοίνυν σε τοῖς ἐπιτιμίοις ὑπο-
καλῶ. ἀδικεῖν γὰρ, τὸ μὴ ἁρπαστὴν ὄντα, ῥαιστὴν
ὑπομεῖναι ζημίαν· τὸ δὲ ἁρπαστὴν ὄντα, μὴ
δικαίαν ὑποσπῆναι ἀμφίαν. Ἐπειδὴ τοίνυν
Ϲ σὺ, τὴν ἐπὶ τῶν ἡμαρτηκότων ἐξουσίαν λαβὼν, ἣν
ἐφ' ᾧ σώματος ἁμαρτίαν ἐδεμίαν ἐργασαμένου,
B ἔκβαλε τὴν ἐξουσίαν, ἔκστηθι τῆς τυραννίδος. πάντας
ἐλευθερώσω τοῦ θανάτου· οὐχ ἁπλῶς ἐλεῶν χρώ-
μενος, ἀλλ' ἐλεῶν δικαίῳ, οὐδὲ τῇ τοῦ δεσποτείας
ἐξουσίᾳ, ἀλλ' ἐξουσίᾳ δικαίᾳ. ἀποδέδωκα γὰρ
ὑπὲρ τοῦ γένους ὃ χρεός. οὐκ ὀφείλων γὰρ θά-
νατον, θάνατον ὑπέμεινα, Ϲ μὴ ὑποκείμενος
θανάτῳ, ὑπεδεξάμην τὸν θάνατον, καὶ αἰθύνους
ὢν, ἐνεγράφην τοῖς ὑπαιθύνοις, καὶ ὀφλήματος
ὑπαρχων ἐλεύθερος, μετὰ τῶν ὀφειλόντων ἐτά-
χθην. ἐξέτισα τοίνυν ὃ τῆς φύσεως ὄφλημα, καὶ
θάνατον ἄδικον ὑπομείνας, καλῶ γὰρ τὸν δίκαιον.
τοὺς ἀδίκως κατεχομένους, ἀδίκως καταχε-
C θεῖς, τῆς εἱρκτῆς ἀπολύω. βλέπε δὲ χαρακτῆρα
τοῦ φύσεως ἀπηλειμμένον, ὦ πικρὲ τῆς ἁμαρ-
τίας δῆμε. βλέπε αὐτὸ τὸ σταυρῷ προσηλω-
μένον, Ϲ τὰ χαράγματα τῆς ἁμαρτίας ἀπηλλαγ-
μένον. βλέπε αὐτὸ τοῦ πονηρίας ὑπογραφὴν οὐ
δεδεγμένον. ἀποδέδωμι τοίνυν οἷς μὲν τοῦ σώματος
ὀφθαλμοὶ, ὑπὲρ τῶν κακῶς θεασαμένων ὀμ-
μάτων· αἵδε ἀκοαὶ, ὑπὲρ τῶν ἀκοῶν τὸν μο-
λυσμὸν δεξάμεναι· ἡ γλῶττα ὡσαύτως, ὑπὲρ
τῆς γλώττης τὸν παρανόμως κινηθεῖσαν· αἱ χεῖρες
ὑπὲρ τῶν ἀδίκως εἰργασαμένων χεῖρας. καὶ τἆλ-
λα μέρη, ὑπὲρ τῶν πλημμελῶς ἁμαρτίαν δρά-
D σαντων μελῶν. ᾧ δὲ χρεὸς ἐκτίθεντος, πρέ-
πει τοῖς φύτου χάριν καθηγμένοις τῆς εἱρκτῆς
ἀπαλλαγῆναι, Ϲ τὸν πρότερον ἐλευθερίαν
ἀπολαβεῖν, καὶ εἰς τὸ πατρῷον χωρίον ἐπανελ-
θεῖν. ταῦτα λέγων ὁ κύριος, τὸ, τε οἰκεῖον ἀνέ-
στησε σῶμα, Ϲ τῇ φύσει τῶν ἀνθρώπων τὰς τῆς
ἀναστάσεως ἐλπίδας κατέσπειρεν, ἐγγύην ἅ-
πασι δεδωκὼς τοῦ οἰκείου σώματος τὴν ἀνάστα-
σιν. καὶ μήτις οἰέσθω ταῦτα ἡμᾶς μάτην ἀδο-
λεσχεῖν. οὐκ γὰρ τῶν ἱερῶν εὐαγγελίων, καὶ τῶν
ἀποστολικῶν παραδόσεων, ταῦτα οὕτως ἔ-
χειν ἐπαιδεύθημεν. ἠκούσαμεν γὰρ αὐτοῦ τοῦ κυ-

εἰου λέγοντος· ἔρχεται ὁ τῦ κόσμου ἄρχων, καὶ ἐν ἐμοὶ οὐδὲν εὑρίσκει τοιοῦτον. οὐδὲν γὰρ ἔχω φησὶ τῶν τῆς ἁμαρτίας γνωρισμάτων, ἐλεύθερον ἔχω πάσης ὠφειλομένης μοι τῷ σώματος· ἀλλ' ὅμως τὸ μηδὲν ὀφείσκων, ὡς μυρίοις ὀφλήμασιν ὑποκείμενον, παραδώσει τῷ θανάτῳ. ἐγὼ δὲ ταῦτα ἀνέχομαι, δικαίως ἐκβαλεῖν αὐτὸν τῆς τυραννίδος ἐθέλων. διὸ καὶ αὖθις ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ φησὶ· νῦν κρίσις ἐστὶ τῦ κόσμου τούτου, νῦν ὁ ἄρχων τῦ κόσμου τούτου ἐκβληθήσεται ἔξω. τὸ γὰρ κρίσεως καὶ τῆς παρ' αὐτοῦ δικαιοκρισίας ἡμῶν ἀκριβῆσαι, καὶ ὡς ἄδικον κατ' ἐμοῦ τὸν ψῆφον ἐξενεγκόντα, καὶ τυραννίδος ἐκβληθήσεται. εἶτα ἐκδιδάσκων ὡς οὐ μόνον τὸ οἰκεῖον σῶμα τῦ τοῦ θανάτου δυναστείας ἐλευθερώσει, ἀλλὰ πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, οὕτως ἐπήγαγε λέγων· κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. οὐ γὰρ ἀνέξομαι μόνον ἀναστῆσαι ὃ ἀνέλαβον σῶμα, ἀλλὰ πᾶσιν ἀνθρώποις πραγματεύσομαι τὴν ἀνάστασιν. τούτου γὰρ χάριν ἐλήλυθα, καὶ τοῦτο δούλου μορφὴν ἀνέλαβον. τούτου χάριν ὅτι σφαγὴν ἤχθην, καὶ ὡς ἀμνὸς ἀμνηστὸν τῦ κείροντος αὐτὸν ἄφωνος. Ταῦτα καὶ ὁ μακάριος Παῦλος φησὶ, Κολοσσαεῦσι γράφων, καὶ δι' αὐτῦ ἅπασιν ἀνθρώποις. Καὶ ὑμᾶς γάρ φησι, νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι, καὶ τῇ ἀκροβυστίᾳ τῆς σαρκὸς ὑμῶν, συνεζωοποίησεν αὐτῷ, χαρισάμενος ἡμῖν πάντα τὰ παραπτώματα, ἐξαλείψας τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον τοῖς δόγμασιν, ὃ ἦν ὑπεναντίον ἡμῖν. Καὶ αὐτὸ ἦρεν ἐκ μέσου, προσηλώσας αὐτὸ τῷ σταυρῷ, ἀπεκδυσάμενος τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, ἐδειγμάτισεν ἐν παῤῥησίᾳ, θριαμβεύσας αὐτοὺς ἐν αὐτῷ· καίτοι δῆλον τοιαυτῃ ἐλπίδι ἤχθημαι ὡς ἀπέδωκε μὲν ὑπὲρ ἡμῶν τὸ χρέος· ἐξήλειψε δὲ τὸ καθ' ἡμῶν χειρόγραφον, καὶ προσήλωσεν αὐτὸ τῷ σταυρῷ. καὶ ἐδειγμάτισε τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, τουτέστι τὰς ἐναντίας δυνάμεις, ἐν παῤῥησίᾳ θριαμβεύσας αὐτὰς ἐν αὐτῷ. τουτέστιν ἀναμάρτητον αὐτῆς τὸ οἰκεῖον ἐπιδείξας σῶμα τε καὶ ψυχὴν, καὶ τὴν κατ' αὐτοῦ γνωμοθῶν ἄδικον αὐτὴν ψῆφον ἐλέγξας· καὶ ταῦτα πεποιηκὼς, συνεζωοποίησε πᾶσαν τὴν ἀνθρώπων τὴν φύσιν. καὶ μυρίας ἑτέρας μαρτυρίας ἔστιν εὑρεῖν καὶ τῆς θείας γραφῆς, ταῦτα οὕτως ἔχειν διδασκούσας. Ἀλλ' εἰ συλλέγειν ἅπασας ἐθελήσαιμεν, καὶ τὴν προσήκουσαν ἑκάστῃ ἑρμη-

num audiuimus dicentem: *Venit mundi princeps, & in me inueniet nihil.* Nullum enim, inquit, habeo peccati indicium, corpus habeo omni peccato liberum: verumtamen, licèt nihil inueniat, quasi innumeris obnoxium debitis morti tradet: ego autem id patior, ipsum sua tyrannide iustè eiicere volens. Quapropter alibi item inquit: *Nunc iudicium est mundi huius: nunc princeps mundi huius eiicietur foras.* Ioan. 12. Cùm enim iudicium & disceptatio instituta fuerit, condemnabitur, & tyrannide eiicietur, vt qui iniustam contra me sententiam tulerit. Edocens deinde, quòd non suum modò corpus è mortis potestate liberaturus sit, sed vniuersam simul humani generis naturam, mox infert dicens: *Et ego, cùm exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum.* Nec enim patiar illud, quod ipse assumpsi, solummodò corpus resurgere: sed omnibus hominibus resurrectionis copiam faciam. Ideò enim veni, & serui formam assumpsi, ideò ad mactationem ductus sum, & ceu agnus coram tondente se, mutus fui. Eadem beatus Paulus quoque scribit Colossensibus, per hos cunctis hominibus scribens: *Nam & vos,* inquit, *cùm essetis mortui per delicta, & per præputium carnis vestræ, simul cum illo viuificauit, condonans nobis omnia delicta, deleto quod aduersus nos erat, chirographo decreti, quod erat contrarium nobis: & illud sustulit è medio affixum cruci: expoliatósque principatus & potestates, id est, omnes aduersas potentias ostentauit, palàm triumphans de illis per semetipsum.* Coloss. 2. Hinc itaque didicimus, quòd & debitum pro nobis reddidit, & quod aduersum nos erat decreti chirographum deleuit, crucique illud affixit, & palàm ostentauit principatus & potestates, id est, aduersas potentias, triumphans de illis in semetipso. Id est, innocens & peccatis carens corpus suum & animam illis spectandam exhibens, & iniustam illorum contra se prolatam sententiam arguens: & hoc vbi fecit, simul secum omnem humanam naturam viuificauit. Atque infinita alia testimonia in scripturis inuenire licet, quæ hæc ita se habere docent. Sed si singula colligere, & conuenientem ipsis expositio-

nem addere velimus, infinitæ verbositatis opus conficiemus. Sudiosis ergo hæc colligendi laborem relinquens, ad ordinem orationis constitutum transeo. Hoc itaque modo Christus dominus, vt pote mortis viribus dissolutis, & salute nostra parta, in cælos rediit, & pietatis alumnis eiusdem ascensionis spem reliquit.

Ioan. 12. *Cùm enim*, inquit, *exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum.* Tanta Dei rerũ omnium domini erga homines cura fuit. Tantam Deus erga ingratum opus prouidentiam exercuit. Tanta primi illius exemplaris circa suam imaginem prospicientia est. Ab initio condidit, similitudine sua dignatus est: ipsa verò ingrata erga factorem facta est, & diuinam imaginem corrumpens, belluarum characteres assumpsit, & ex diuina in ferinam & belluinam mutata est. Sed non negligit hanc opifex, quæ nunc belluinam formam induerat: sed innouauit ipsam, & ad pristinum decorem reduxit, veterémque venustatem reddidit, eósque in filios suos adoptauit, qui ne seruire quidem digni erant.

2. Thess. 3. 11. Sed sunt quidam, qui nihil operis faciunt, vt diuus Paulus inquit, sed inutilibus rebus dediti, curiosè inquirunt quæ non fas est, & diuinæ sapientiæ abyssum propriis rationibus metiri studentes dicunt, Quam ob causam non ab initio statim hæc instituit dominus, sed post multa demum annorum millia? Cęterùm quòd talia curiosiùs scrutari nimium audax sit & temerarium facinus, omnémque insaniam excedat, ipsi quoque dicent, qui talia scrutãtur. Porrò vt Deum non hæc erroris pœnitentiâ instituisse & administrauisse, sed olim & ab initio statim sic ordinauisse demonstremus, agedum sacras scripturas in medium adducamus, & primò ipsum Christum dominum audiamus,

Matth. 25. qui in Euangeliis dicit: *Venite benedicti patris mei, possidete regnum, paratum vobis ante constitutionem mundi.* Si verò ante mundi creationem Apostolis, & iis qui per hos crediderunt, regnum præparauit, constat certè quòd olim hæc ita voluerit dominus, & nequaquam nunc quidem hæc, nunc alia sentiat. Singulis autem temporibus quæ commoda sunt peragit, & hominum facultate doctrinæ suæ

A νείδη ποιήσασθαι, μῆκος ἄπειρον ἐργασόμεθα. τοῖς φιλομαθέσι τοίνυν αὐτὰς συλλέγειν καταλιπών, ὅτι τὰ σωζεχῆ βασιλεύομεν τοῦ λόγου. Οὕτω τοίνυν ὁ δεσπότης Χριστὸς, καταλύσας τὸν θάνατον, καὶ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν θριαμβεύσας, εἰς τοὺς οὐρανοὺς ἀνελήλυθε, καὶ τοῖς τῆς εὐσεβείας ἐφίμοις τὴν αὐτῆς ἀνόδου τὰς ἐλπίδας κατέλιπεν. ὅταν γάρ φησιν ὑψωθῶ, πάντας ἑλκύσω πρὸς ἐμαυτόν. τοσαύτη τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ἡ πρὸς τοὺς ἀνθρώπους κηδεμονία. τοσαύτην ὁ ποιητὴς τοῦ ἀγαθείου δημιουργίας ἐποιήσατο πρόνοιαν. τοσαύτην ἔρχετύπου πρὸς τὴν

B εἰκόνα τὴν οἰκείαν ἡ πρόμηθια. ἐδημιούργησεν ἐξ ἀρχῆς, τῇ ὁμοιώσει τετίμηκεν· ἀλλ' ἀγνώμων αὐτὴ πρὸς τὸν πεποιηκότα γεγένηται, καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ θείου διαφθείρασα, θηρίων χαρακτῆρας ἐδέξατο, καὶ αὐτὴ θεοειδὴς θηριώδης ἐγένετο. ἀλλ' οὐ προεῖδεν αὐτὴν ὁ δημιουργὸς τὰς τῶν θηρίων προσκεκμηλωμένας μορφὰς, ἀλλ' ἀνεούργησεν αὐτὴν, καὶ εἰς τὸ πρότερον ἀνεπλάσατο κάλλος, καὶ τὴν παλαιὰν ἀπεδίδωκεν εὐμορφίαν, καὶ υἱοὺς τοὺς οὐδὲ δούλου ἀξίους ἀπέφηνεν. ἀλλὰ γάρ εἰσί τινες μηδὲν ἐργαζό-

C μενοι κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον, ἀλλὰ περιεργαζόμενοι, καὶ πολυπραγμονοῦντες ἃ μὴ θέμις, καὶ τὴν θείας σοφίας τὸ ἄβυσσον τοῖς οἰκείοις λογισμοῖς μετρῆσαι φιλοτεχνοῦντες, καὶ φάσκοντες, τίνος χάριν ταῦτα οὐκ ἐξ ἀρχῆς ᾠκονόμησεν ὁ θεὸς, ἀλλὰ μετὰ πολλὰς ἐτῶν χιλιάδας; ὅτι μὲν οὖν τὰ τοιαῦτα πολυπραγμονεῖν, λίαν ἐστὶ θρασὺ καὶ τολμηρὸν καὶ μανίας ἀπάσης ἐπέκεινα, αὐτοὶ φαῖεν ἂν οἱ τὰ τοιαῦτα διερευνώμενοι. Ἵνα δὲ δείξωμεν, οὐκ ἐκ μεταμελείας ταῦτα τὸν θεὸν οἰκονομήσαντα, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ ἐξ ἀρχῆς οὕτω ταῦτα διατεταξάμενον,

D φέρε τὴν θείαν γραφὴν εἰς μέσον παραγάγωμεν, καὶ ἀκούσωμεν πρῶτον αὐτοῦ τοῦ δεσπότου Χριστοῦ, ἐν τοῖς εὐαγγελίοις λέγοντος· δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν πρὸ καταβολῆς κόσμου. Εἰ δὲ πρὸ καταβολῆς κόσμου τοῖς ἀποστόλοις, καὶ τοῖς δι' ἐκείνων πεπιστευκόσι, τὴν βασιλείαν ἡτοίμασεν, εὐδηλον ὡς ἄνωθεν μὴ ταῦτα βούλεται ὁ θεὸς, καὶ οὐ νῦν μὲν ἄλλα, νῦν δὲ ἕτερα. οἰκονομεῖ δὲ ἐν ἑκάστῳ καιρῷ τὰ πρόσφορα, καὶ τῇ δυνάμει τῶν ἀνθρώπων τὰς διδασκαλίας

μετρ. τούτου χάριν τῷ Ἀδάμ, οἷς ἀρτίληψει βρέφει, τὴν περὶ τὸ ξύλου δίδωσιν ἐντολήν. περιττὸς γὰρ ἦν ἐκείνῳ πᾶς νόμος περὶ μοιχείας, καὶ φόνου, καὶ ψευδομαρτυρίας, καὶ ἀδικίας διηγορεύοντος. Τίνα γὰρ ἂν ἐμοίχευσε μιᾶς οὔσης πω γυναικός; Τίνα δὲ ἂν ἐφόνευσεν οὐκ ὄντος τοῦ προσιόντος; καὶ τίνος δ' ἂν ψευδομαρτυρίαν ὑφήνεν, ἢ ἀδικίαν ἐτεκτήνατο; Διὰ τοῦτο μόνον λαμβάνει τὸν περὶ τοῦ φυτοῦ νόμον, νηπιώδη τινά, καὶ βρέφεσιν ἁρμόττοντα. Πάλιν δὲ τῆς φύσεως αὐξηθείσης, μετὰ πολλὰν ἐτῶν ἀριθμὸν, τῷ Νῶε περὶ βρωμάτων νομοθετεῖ, καὶ προσκελεύεται πάντων ἀφόβως μεταλαμβάνειν κρεῶν, τὴν καθαρὰν δηλαδὴ, καὶ γὰρ τούτων αὐτὸν τὴν διαφορὰν ἐξεπαίδευσε, μόνου δὲ ἀπαγορεύει τοῦ αἵματος τὴν μετάληψιν. Ἐκεῖθεν μετὰ χρόνου πολλοῦ παρίοδον, καλεῖ μὲν τὸν Ἀβραάμ, καὶ κελεύει τὴν πατρῴαν καταλιπεῖν οἰκίαν, ἀγαγὼν αὐτὸν, εἰς τὴν πάλαι μὲν Χαναναίων, νῦν δὲ Παλαιστινῶν προσαγορευομένην χώραν, καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὴν τῆς περιτομῆς ἐντολήν, ἵν' ἔχῃ τὸ ἐκ τούτου γένος σημεῖον τῆς εὐσεβείας, τῶν περιττῶν τὴν ἀφαίρεσιν. Τοῦ δὲ λιμοῦ τὴν ἀνάγκην ἐπαγαγόντος, πανταχόσε προάγει κήρυκα τῆς εὐσεβείας, καὶ Αἰγυπτίοις καὶ Παλαιστινοῖς ἀποφαίνων τὸν οἰκεῖον θεράποντα. καὶ συγχωρεῖ μὲν ἁρπαγῆναι παρὰ τῶν βαρβάρων τὴν τοῦδε ὁμόζυγα, ἁρπαγεῖσαν δὲ ἐπανήγαγε, καὶ τοὺς ἁρπάσαντας ἐμαστίγωσε, καὶ τοὺς θηρεύσαντας τῆς γυναικὸς ἀπολαμβάνειν τῆς θήρας οὐκ εἴασεν, ἀλλ' ἐντὸς τῶν δικτύων ἐχόντων ὧν ἠγρεύσαντο οὐκ ἀπήλαυσαν· αὐτοὶ δὲ ἄρκυσιν ἀοράτοις ἠγρεύοντο, καὶ ἐμαθήτευον διὰ τῆς πείρας τὴν τοῦ ξένου φιλοτιμίαν· καὶ μετεπέμποντο τὸν ξένον, τὸν ἐπήλυδα, τὸν ὀθνεῖον, οἱ τῶν ἐθνῶν ἐκείνων βασιλεύοντες, καὶ ἱκέται τοῦ ξένου ἐγίνοντο. ὁ δὲ προφάσιν λαμβάνων, προσέφερε τοῖς ἀγνοοῦσι τὰ τῆς εὐσεβείας παραδείγματα, καὶ ἡ ἀδικία τῆς εὐσεβείας τὴν ὁδὸν ἀνεῴγνυ, καὶ ἡ παράνομος πλεονεξία προξένους θεογνωσίας ἐλάγχανε. οὕτω τὰ περὶ τὸν Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ οἰκονόμησεν. ὁ μὲν γὰρ, τὸν Ἀβιμελὲχ εὐηργέτησεν, ὁ δὲ τῷ Λάβαν τὸν ὄντα θεὸν ἐπέδειξε, καὶ τῶν οὐκ ὄντων μὴ,

A institutiones metitur. Idcircò Adamo, quasi nuper edito infanti, præceptum de arbore præscribit. Superuacanea enim illi fuisset tota lex de adulterio, de cæde, de falso testimonio, & iniustitia præcipiens. Cum qua enim adulterium committeret, vnica tunc temporis existente femina? Quem occideret, cùm non esset à quo irritaretur? contra quem item vel falsum testimonium fingeret, vel iniustitiam operaretur? Quapropter illud solummodo de arbore præceptum accipit, puerile quiddam & modò natis B infantibus conueniens. Rursum verò aucto iam post multorum annorum numerum humano genere, ipsi Noë de cibis leges tulit, & omnibus liberè carnibus vesci, (nam & harum discrimen ipsum edocuit) iubet, solius autem sanguinis esu ipsi interdicit. Inde post longi temporis euolutionem, Abrahamum quidem vocat, & patriam domum relinquere iubet, ducit verò ipsum in regionem, quæ olim quidem Chananæorum, nunc autem Palæstinorum dicitur, & circumcisionis præceptum illi dat, vt qui ex illo nasciturus erat populus superfluorum ablationem religionis signum habeat. Famis autem necessitate inductâ, pietatis præconem circumducit vndique, tam Ægyptiis, quàm Palæstinis, suum ostendens cultorem. Et permittit quidem rapi à barbaris illius coniugem, raptam verò defendit, & raptores flagellauit: quíque mulierem venatores ceperant, eosdem capta fera potiri non sinit, sed iis quæ intra cassas suos erant, frui non potuerunt. Ipsi verò retibus inuisibilibus capti sunt, & experientia magistra hospitem suum Deo amicum gratúmque esse didicerunt. Et hospitem, aduenam nimirum ac peregrinum, accersunt qui gentium illarum reges erant, & hospiti supplices fiunt. Hic verò excusationem accipiens pietatis præcepta ignorantibus attulit. Et in iustitia pietatis viam aperuit, ac iniqua illegitimáque cupiditas Dei cognitionem conciliauit. Similiter ea quoque quæ Isaaco & Iacobo contigere, disposuit. Nam ille quidem in Abimelech beneficia contulit: hic autem Labano verum Deum monstrauit, & eorum, qui cùm non essent Dij, ta-

Gen. 2.

Gen. 6 7.

Gen. 12.

Gen. 20.

Gen. 24.

men videbantur, infirmitatem arguit. Eadem ratione res Ioſephi adminiſtrauit. Et permittens quidem priùs ſeruum fieri, per ſeruitutem, calumnias, & vincula, Ægyptiaci regni habenas illi tradidit. Et hic quidē vnum Deum pincernæ prædicat, deinde ipſi regi eandem illam doctrinā affert. Inde rerum gubernationem ſuſcipiens, totam nauim ſapienter regit. Sic Iſraëlem in immenſum auctum Ægyptiaca ſeruitute liberare volens, per multa & magna ſigna liberat, inde gloriam & magnificentiam illi concilians. Hanc etenim gentem, vt omnibus gentibus ad Dei notitiam magiſtra eſſet, delegit. Et quemadmodum ad huius gentis curam, nunc quidem Moſem, nunc verò Ioſuam, Samuëlem item, & aliâs alium quempiam prophetarum delegit, & per vnum hominem veræ ſapientiæ ſtudioſum, toti genti benefecit. Ita per vnam Iſraëlitarum gentem omnes gentes eadem naturâ præditas ad pietatis conſortium vocauit. Et hæc quidem vera eſſe Raab meretrix teſtatur, quæ alienigena quidem & meretrix exiſtens, ſola tamen fama contenta, per hanc pietatem ſuſcepit. & domeſticos quidem deſtituit, alienos autem amplexa eſt. *Audiuimus enim*, inquit, *qualia fecerit dominus Deus veſter Aegyptiis; & cecidit timor veſter ſuper nos.* Propterea cum ſpeculatoribus paciſcitur, & pacta conuenta iureiurando confirmat. Teſtes etiam ſunt Palæſtini alienigenæ, arcæ præſentiam timentes, & ſibi inuicem dicentes: *Hic Deus eſt, qui percuſſit Aegyptum, ve nobis allophylis.* Ideò Deus allophylis arcam quidem tradit, populi iniquitatem arguens, (nec enim oportebat legem propugnatricem facere eos, qui legem palàm tranſgreſſi fuerant,) traditæ autem maieſtatem tuetur, allophylos docens, quòd non Deum viciſſent, ſed hominum iniquitatem. Propterea Dagon quoque, quem illi ceu Deum adorabant, (idolum verò hoc erat mutum, & omnis ſenſus expers) ante arcam corruere facit, & eorum à quibus colebatur ſtatum illis ſpectandum exhibet, vt allophyli diſcrimen diſcerent. Illi verò eundem ſtolidè rurſus erigunt, denuò autem collapſum vident, & tamen adorant.

od. 1. 2. &c.

ue 2.

eg. 4.

eg. 5.

A δοκούντων δὲ τὴν ἀδεΐαν ἤλεγξεν. οὕτω τὰ
περὶ τὸν Ἰωσὴφ οἰκονόμησε. καὶ δοῦλον γενέσθαι
πρότερον συγχωρήσας, εἶτα δουλείας καὶ συκο-
φαντίας καὶ δεσμῶν τὸν Αἰγύπτου αὐτῷ τὰς ἡνίας
ἐνεχείρισε. καὶ πρῶτον μὲν ἕνα θεὸν τῷ οἰνοχόῳ
κηρύττει· εἶτα τῷ βασιλεῖ τὴν αὐτὴν ταύτην
διδασκαλίαν προσφέρει. ἐκεῖθεν τοὺς οἰακας
δεξάμενος, ἅπασαν εὐφυῶς ἰθύνει τὸ σκάφος. οὕ-
τω τὸν Ισραὴλ αὐξηθέντα, τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀ-
παλλάξας δουλείας ἐθελήσας, μετὰ πολλῶν καὶ
μεγάλων ἀπαλλάττει θαυμάτων, τὸ ἔθνισ-
μον αὐτῷ συντεύξεν μηχανώμενος. τὸ γὰρ ἔθνος
ἁπάντων τοῦτο τὸ ἔθνος θεογνωσίας ἐχέφρονος
διδάσκαλον. καὶ καθάπερ εἰς τοῦτο τὸ ἔθνος
ἐπιμέλεια, νῦν μὲν ἐξελέξατο τὸν Μωϋσῆν,
νῦν δὲ τὸν Ἰησοῦν, καὶ πάλιν τὸν Σαμουὴλ, ἄλ-
λοτε δὲ ἄλλον τῶν προφητῶν, καὶ δι' ἑνὸς ἀν-
θρώπου φιλοσοφίαν ἀσκοῦντος, ἁπάντων
λυπρήτει τοὺς ὁμοφύλους. οὕτω δι' ἑνὸς ἔθνους
τὸ Ισραὴλ, πάντα τὰ ἔθνη τὰ τὴν αὐτὴν ἔχον-
τα φύσιν, εἰς τὸ τῆς εὐσεβείας κοινωνίαν ἐκάλει.
καὶ ὅτι ταῦτα οὕτως ἔχει, μαρτυρεῖ μὲν Ραὰβ ἡ
πόρνη, ἀλλόφυλος μὲν οὖσα καὶ πόρνη, ἀρκεθεῖ-
σα δὲ μόνῃ τῇ φήμῃ, καὶ δι' αὐτῆς τὴν εὐσέ-
βειαν δεξαμένη, καὶ τοὺς μὲν οἰκείους προεμένη,
τοῖς δ' ἀλλοτρίοις ἑαυτὴν ἐγχειρίσασα. ἠκού-
σαμεν γάρ φησιν οἷα ἐποίησεν κύριος ὁ θεὸς
ὑμῶν τοῖς Αἰγυπτίοις, καὶ ἔπεσεν ὁ φόβος ὑμῶν
ἐφ' ἡμᾶς. διὰ τοῦτο σεσώκατε πρὸς τοὺς κα-
τασκόπους ποιῆται, καὶ ὅρκῳ ταύτας βεβαιοῖ.
μαρτυροῦσι δὲ καὶ ἀλλόφυλοι, δείσαντες τὴν κιβω-
τὸν τοῦ προσιόντα, καὶ πρὸς ἀλλήλους εἰρηκότες,
σοῦ ὁ θεὸς, ὁ παταξας τὴν Αἴγυπτον· οὐαὶ
ἡμῖν ἀλλόφυλοι. τούτου χάριν ὁ θεὸς πρόη-
δίδωσι μὲν τοῖς ἀλλοφύλοις τὴν κιβωτὸν, τὴν
τοῦ λαοῦ παρανομίαν ἐλέγχων. οὐ γὰρ ἔδει τὸν νό-
μον ποιῆσαι παράμαχον τοῖς παρανόως
παραβεβηκόσιν τὸν νόμον. παραδοθεῖσα δὲ φυ-
λάττει τὸ σέβας, διδάσκουσα τοὺς ἀλλοφύλους, ὡς
οὐ θεὸν ἐνίκησαν, ἀλλὰ ἀνθρώπων παρανο-
μίαν. διὰ τοῦτο τὸν Δαγὼν, τὸν τῶ σκείνων
ὡς θεὸν προσκυνούμενον, εἴδωλον δὲ ὄντα τοῦτο
ἄφωνον καὶ ἀναίσθητον, πεσεῖν πρὸ τῆς κιβωτοῦ, καὶ
τὸ τῶν προσκυνούντων ὑπιδεῖξαι σχῆμα παρα-
σκευάζει, ἵνα μάθωσιν οἱ ἀλλόφυλοι τὸ διάφο-
ρον. οἱ δὲ πάλιν μὲν ἀνόητοι ἀνορθοῦσι, πάλιν δὲ
ὁρῶσι καταπεπτωκότα καὶ προσκυνοῦντα·

εἶτα πολλῷ ἀγῶντες ἀβελτηρίαν, καὶ τὸ διαφορὸν ὁρᾶν οὐκ ἐθέλοντες, τῇ πείρᾳ σωφρονῆσαι ἐδιδάχθησαν, καὶ παιδευθέντες ἀνένηψαν, καὶ τὴν ἀγνοίας τῷ μέθῃ ἐξέβαλον, καὶ πέμπουσιν ὡς ἔθος τῷ κύρωτον τοῖς οἰκείοις θεραπευταῖς, καὶ ἀναθήμασι τετιμηκότες τὰς παιδείας κηρύττουσι, καὶ τοῖς ὑποδεχομένοις αὐτῷ διδάσκουσι τῆς ἐπανόδου τὸν τρόπον. τοῦτο καὶ ὑπὲρ τοῦ Βαλτάσαρ πεποίηκεν ὁ θεός. Ἐπειδὴ γὰρ εἰς πολλὴν ἀσέβειαν ἐξωκείλαντα τὸν λαὸν, δορυάλωτον ἔπεμψεν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ τὰ ἱερὰ σκεύη λάφυρα τῶν πολεμίων ἐλαύνει, ὁ μὲν Ναβουχοδονόσορ, αὐτὸς δὴ θεία, τῆς κοινῆς αὐτὰ πόρρω πεποίηκε χρήσεως, εἰς ὃ τοὺς νεὼς τῶν νομιζομένων ὑπ' αὐτῶν θεῶν εἰσκεκόμικεν. ὁ δὲ ἐκείνου παῖς, Βαλτάσαρ φημί, ταῖς πατρῴαις οὐ παιδευθεὶς συμφοραῖς, οὐ δὲ σκοπήσας ὁποίας ἐκείνος δίκας τῆς ἀλαζονείας ἔξέτισε, καὶ ταῦτα ὡς νόμισε τὰ θεῖα σκεύη τετιμηκώς, φέρει μὲν εἰς μέσον τὰ ἅπαξ ἀφιερωθέντα θεῷ, πίνει δὲ ἀπὸ τούτων ὁ ἀλιτήριος, παρασφέρει δὲ καὶ τοῖς συμπόταις τὰ ἄψαυστα. ἀλλὰ τούτων γινομένων, κατὰ τοῦ ἀλάστορος ἐξεφέρετο ψῆφος, καὶ χεὶρ ἀφανοῦς τινος ἐνέγραφε τῷ τοίχῳ τὸ θεοῦ τῷ ἀποφασιν. καὶ ὁ μὲν ἀπορίᾳ κατεῖχετο, οὔτε ἀναγινώσκειν οὔτε γινώσκειν δυνάμενος τῶν γεγραμμένων τῷ δυνάμει· ἡ δὲ μήτηρ τὸν πολλάκις τῶν πατρὶ τοιαύτας ἀπορίας λελυσμένα ἦλθεν εἰς μέσον τὸν Δανιήλ. ὁ δὲ ἀνεγινώσκετο καὶ ἡρμήνευε, καὶ τῆς τιμωρίας τὴν αἰτίαν ἐδίδασκε, λέγων· ὡς ἡμεῖς δίκας ἁμαρτημάτων τίνοντες δορυάλωτοι γεγόναμεν. καὶ ταῦτα δὲ τὰ σκεύη, ἅτε δὴ πρὸς ἡμῶν δωρατεθέντα, τῷ ἐξωθραποδίσαντι προέδωκεν ὁ θεός, διδάσκων ἡμᾶς, ὡς εἰ δεόμενος τούτων θύοντων ἰωείχετο. ἀλλὰ μέχρι μὲν ἡσυχάζομεν, ἐδέχετο ταῦτα πρὸς ἡμῶν προσφερόμενα, θεραπεύειν ἡμᾶς ἐθέλων· ἰωΐκα δὲ εἰς ἀσέβειαν ἐξωκείλαμεν, καὶ τὰ προσενεχθέντα πρὸς ἡμῶν ἀπέῤῥιψε δῶρα. ἀλλὰ ταῦτα μὲν οὕτω πως ὁ σὸς πατὴρ παιδευθεὶς, ἐτίμησεν ὡς νόμισεν, ἀνθρωπείας μὲν αὐτὰ χρείας πόρρω πεποιηκώς, τοῖς δὲ νομιζομένοις αὐτοῖς θεοῖς. σὺ δὲ οὐδὲ τῷ ἐπ' ἐκείνου γεγυμνασμένῳ λογισάμενος ἡμῶν, εἰς ὃ τὴν ἀλαζονείας ἔξέπεσας βάραθρον, καὶ τοῖς ἱεροῖς ἐνέσφας σκώμασι. τοῦτο γάρ ἐστι

A Deinde magna amētia ducti, & discrimen videre non volentes, experientia magistra sapere didicerūt, & castigati resipuerunt, & ignorantiæ ebrietate excussa, arcam vt decebat suis cultoribus remittunt, & donariis eam honorantes castigationes suas prædicant, eósque qui illam suscipiebant reditus modum docent. Idem erga Baltasarem fecit Deus. Postquam Dan. 5.
enim in multam impietatem prolapsum populum captiuum in Babylonem transmisit, & sacra vasa hostium spolia facta sunt, Nabuchodo-
B nosor quidem hæc, vtpote diuina & sacra, à profanis vsibus longissimè remouit, & in templa eorum, quos ipse pro Diis habebat, intulit. Illius autem filius, Baltasar scilicet, paternis calamitatibus non satis edoctus, nec expendēs quantas ille arrogantiæ pœnas exoluisset, licet hæc, vt existimabat, sacra vasa honorasset, in medium quidem profert quæ semel Deo consecrata erant, ex iisdem verò potat homo infelix, simúlque compotoribus offert, quæ tangere nefas
C erat. His autem transactis, mox contra infelicem sententia profertur, & cuiusdam inuisibilis manus parieti Dei sententiam inscripsit. Tunc quidem animo hęsitabat, cùm nec legere, nec eorum quæ scripta erant sensum percipere posset. Mater verò Danielem, qui patrem sæpiùs istiusmodi dubitatione liberauerat, in medium adducit. At hic legit simul & interpretatus est, & pœnæ causam docuit, dicens, Quemadmodum nos peccatorum pœnas exoluentes captiui facti
D sumus, & hæc vasa quæ à nobis consecrata captori Deus tradidit, nos nimirum docens, quòd non ceu horum indigus sacrificantes nos tulerit. Sed quoad pietati studuimus, hæc à nobis oblata suscepit, curare nos volens: quando verò ad impietatem impegimus, ipse etiam oblata à nobis reiecit munera. Verùm hæc quidem pater tuus aliquo modo castigatus vt existimabat honorauit, ab humano quidem vsu illa longissimè remouens, iis verò quos ipse deos putabat offerens. Tu verò nec eum quidem, qui ab illo his habitus est, honorem considerans, in arrogantiæ barathrum delapsus es, & in sacris poculis voluptatis libidinem explebas. Propterea ho-

rum dominus docet te, qualis arrogantiæ finis sit, non quidem inanimatorum curam habens, sed hominibus sua prouidentia prospiciens, & per tua supplicia multis hominibus modestiæ exemplum proponens. Hæc quidem ille dicebat: hic verò ea nocte pœnas persoluit. Vide ergo, vt omnium hominum semper curam habuerit sua prouidentia summus ille omnium creator, non eorum modò, qui genus ex Abraham ducunt, sed omnium qui ex Adam sunt: & per vnam gentem omnes gentes ad Dei cognitionem perduxit. Nec modò cùm pietatem sectarentur, horum doctrinam omnibus hominibus obtulit, verumetiam cùm iniquitatis pœnas ab ipsis exigeret. Quippe Nabuchodonosorem illum, arrogantem tyrannum, qui auream statuam erexit, eámque ab omnibus adorari iussit, qui dicebat, Super astra ponam thronum meum, vltra nubes ascendam, & ero similis altissimo, & apprehendam manu totam terram quasi nidum, & ceu oua derelicta tollam, non per Angelos summus ille Deus castigauit vt saperet, sed per eos qui ab ipso captiui ducti fuerant. Vt enim ille tres pueros, qui regium edictum non implerant, horrendum illum ignem ceu rem ludicram contemnere, & super prunas ardentes quasi super rosas incedere, ac tali flamma circumdatos Deum laudibus celebrare vidit, miraculo quidem obstupescit, perculsus autem miraculi auctorem pertimescit, omnibus verò imperat vt horum Deum adorent, ipsúmque altissimum nominat, & omnium Deum ac regem vocat. Sic Assyrium illum contra se insanientem, & insanis illis verbis vsum, *Quoniam non liberabit vos dominus Deus ex manu mea, & vbi sunt dij gentium?* vt propriam infirmitatem agnoscere castigauit, & solùm aufugere coëgit, multa illa hominum millia, quibus superbiebat, breui temporis momento per vnum Angelum morti tradens. Sic Ionam Nineuitis pœnitentiæ præconem transmisit, & iussa exequi nolentem, sed fugam stultè molientem, fluctibus quidem constringit, tanquam autem carceri cuidam ceto tradit. Irrationalis autem piscis rationalem hominem eò deduxit, vbi

Isa. 10.

4. Reg. 18. 19.

A των σε διδάσκει δεσποτης οἵ τῆς ἀλαζονείας ὁ τέλος, οὐ τῶν ἀψύχων κηδόμενος, ἀλλὰ τῶν ἀνθρώπων προμηθούμενος. καὶ διὰ τῆς σῆς ὑμοιείας πολλοῖς ἀνθρώποις ὑπαξίας ὑποδείκνυσιν προτίθεις. ταῦτα ὁ μὲν ἔλεγλε, ὁ δὲ νύκτωρ τὴν τιμωρίαν ἐδέχετο. ἀνθρώπων γὰρ προνοεῖται, ὅπως ἀνθρώπων ἀνθρώπων ἀεὶ προνοήσεται τῶν ὅλων ὁ ποιητής, καὶ οὐ μόνον τῶν ἐξ Αβραὰμ καταγόντων τὸ γένος, ἀλλὰ πάντων τῶν ἐξ Ἀδάμ. καὶ διὰ τὲ ἑνὸς ἔθνους, ἅπαντα ἐπόδηγησε τὰ ἔθνη πρὸς γνῶσιν. καὶ οὐ μόνον ἰώμενος νύσσει, τὴν διὰ τούτων διδασκαλίαν πᾶσιν ἀνθρώποις προσέφερε, ἀλλὰ καὶ ὅτε τὴν παρανομίας εἰσεπράττετο δίκας· ἀμέλει τὸν Ναβουχοδονόσορ ἐκεῖνον, τὸν ἀλαζόνα, τὸν τύραννον, τὸν τὴν εἰκόνα τὴν χρυσῆν ἀνορθώσαντα, τὸν προσκυνῆσαι τούτῳ πάντας κελεύσαντα, τὲ εἰπόντα, ἐπάνω τῶν ἄστρων θήσω τὲ θρόνον μου, καὶ ἐπάνω τῶν νεφελῶν ἀναβήσομαι, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ ὑψίστῳ, καὶ καταλήψομαι τῇ χειρὶ τὲ οἰκουμένην ὅλην ὡς νεοσσιὰν, καὶ ὡς καταλελειμμένα ὠὰ ἀρῶ, οὐδὲ ἀγγέλων ὁ τῶν ὅλων θεὸς ἐπαίδευσε σωφρονεῖν, ἀλλὰ διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν δορυαλώτων γενομένων. ὡς γὰρ εἶδεν ἐκεῖνος τὰ τρία μειράκια, τὲ μὴ βασιλικὴν νομοθετήσαντα μὴ προσκυνῆσαι, τὲ ὑπὸ φοβερᾶς ἐκείνης πυρᾶς ὡς ἀθυρμάτων καταφρονήσαντα, καὶ ὅτι τῶν ἀνθράκων ἐκείνων ὡς ῥόδων βαδίζοντα, καὶ τοὺς τοιούτῳ φλογὶ παραδεδομένους τὸν θεὸν αἰνοῦντας, ἐκπλήττεται μὲν τὸ θαῦμα, καταπλήττεται δὲ τὸν τῶ θαύματος ποιητὴν, κελεύει δὲ πᾶσι τὸν τούτων θεὸν προσκυνεῖν, καὶ ὕψιστον αὐτὸν ὀνομάζει, καὶ τὸν ἀπάντων θεὸν καὶ βασιλέα καλεῖ. οὕτω τὸν Ασσύριον ἐκεῖνον κατ' αὐτὸ λυτήσαντα, καὶ τοῖς μανικοῖς ἐκείνοις χρησάμενον

B

C

D ῥήμασιν, ὅτι οὐ μὴ ῥύσηται ὑμᾶς κύριος ὁ θεὸς ἐκ χειρός μου, καὶ ποῦ εἰσὶν οἱ θεοὶ τὲ ἐθνῶν; τὴν οἰκείαν ἀσθένειαν ἐξεπαίδευσε, καὶ μόνον φυγεῖν κατηνάγκασε, τὰς πολλὰς ἐκείνας χιλιάδας, ἐφ' αἷς ἐφρόνει μεγάλα, ἐν βραχείᾳ καιροῦ ῥοπῇ δι' ἑνὸς ἀγγέλου θανατώσας. οὕτω τὸν Ιωναῦ Νινευίτας μετανοίας ἀπέστειλε κήρυκα, καὶ δὲ κελευσθὲν ποιεῖν οὐ βουλόμενον, ἀλλὰ φυγεῖν αἱρούμενος ὅπλοις χρήσατο, δεσμεῖ μὲν τοῖς κύμασι, καθάπερ δέ τινι δεσμωτηρίῳ, τῷ δράκοντι παραδίδωσι τῷ κήτει. ὁ δὲ ἄλογον ἀπήγαγε τὸν λογικὸν, ἔνθα

κηρύττειν

κηρύττειν ἐπήχθη. Ἐπειδὴ δὲ ἤμελλε ὁ μέγα τῆς οἰκονομίας ἀπιτελεῖσθαι μυστήριον, καὶ ὁ λόγος τῆς θείας ἀναθεωρήσεως εἰς πᾶσαν τὴν οἰκουμένην καταπείρεσθαι κήρυγμα, τίνα οὖν λοιπὸν τοῦτο ὁ ἔθνος, ὃ ἐπ' ἀνεργεσίᾳ τῶν ἐθνῶν ἀπάντων ἐξ ἀρχῆς ἐξελέξατο, εἰς πᾶσαν κατέπειρε τὴν οἰκουμένην, ἵν' ἐθίσωσιν ἅπαντες ἀκούειν οἱ τῇ πολυθέῳ κατεχόμενοι πλάνῃ, ὡς εἷς ἐστι θεὸς, οὐρανοῦ καὶ γῆς ποιητὴς, καὶ ῥᾷον ὁ κήρυγμα ἐντεῦθεν τοῖς θείοις ἀποστόλοις γένηται. Ἀλλ' ἴσως ἄν τις εἴποι, ὡς οὐ μόνον οὐ συνήργησαν Ἰουδαῖοι τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίᾳ, ἀλλὰ καὶ λίαν ἀντέπραξαν, καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν πίστεσθαι βουλομένοις ἐμποδὼν ἐγένοντο. Ἀλλ' εἴτις ἀκριβῶς ἐξετάσαι θελήσῃ, καὶ τὴν ἐναντίωσιν Ἰουδαίων σύμμαχον εὑρήσῃ τῆς τῶν ἐθνῶν πίστεως γενομένην. ἡ γὰρ πρὸς Ἰουδαίους ἀφέλεξις, καὶ ἡ ἀπὸ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν ἀπόδειξις, σαφὴς μὲν ἔλεγχος τῆς τούτων ἀνοίας ἐγίνετο, ἐπεδείκνυε δὲ τοῖς ἐξ ἐθνῶν πάλαι θεν τὴν χριστιανικὴν πολιτείαν κεκηρυγμένην, καὶ ἡ τῶν ἐνδόξων μαρτυρία ἀξιόπιστον ἐποίει τὸν κηρυττόμενον λόγον. ἔφερον γὰρ οἱ τοῦδε τοῦ λόγου κήρυκες εἰς μέσον, τὸν Ἀβραὰμ τὸν πατριάρχην, ταύτας τὰς ἐπαγγελίας δεξάμενον, καὶ Ἰσαὰκ τὸν τῆς ἐπαγγελίας καρπὸν, καὶ τὸν Ἰακὼβ ταύτην τὴν εὐλογίαν παρὰ τοῦ πατρὸς κομισάμενον, καὶ τὸν Ἰούδαν, τὸν πατριάρχην τῆς εὐλογίας κληρον δεδεγμένον, καὶ τὸν Μωσέα ταῦτα προειρηκότα, καὶ τὸν βασιλέα Δαβὶδ ταῦτα προφητεύσαντα, καὶ Ἡσαΐαν καὶ Ἱερεμίαν ταῦτα προαγορεύσαντας, καὶ Ἰεζεκιὴλ καὶ Δανιὴλ ταῦτα διὰ τοῦ πνεύματος προκηρύξαντας, καὶ ἅπαντα τῶν προφητῶν τὸν χορὸν τὰ ἡμέτερα σαφῶς προμηνύσαντα. ὁρῶντες οὖν οἱ ἀκούοντες, συνομολογοῦντας μὲν Ἰουδαίους θείας εἶναι ταύτας φωνὰς, βλέποντες δὲ καὶ τὰς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ τελουμένας ἐνεργείας, καὶ ἐνέχυρα λαμβάνοντες τῶν λόγων τὰ σημεῖα, ἐδέχοντο μὲν ῥᾳδίως τὸ κήρυγμα, πίστευον δὲ τῷ κηρυττομένῳ θεῷ, τὰ δὲ Ἰουδαίων ἐβδελύττοντο βδελυείαν. οὐκοῦν οὐ μόνον ἐμποδὼν οὐ γέγονεν ἡ Ἰουδαίων ἀπείθεια τῷ θείῳ κηρύγματι, ἀλλὰ καὶ δι' ὧν ἀντιτείνειν ἐπεχείρουν, ἀξιόπιστον τὸν λόγον

A prædicare iussus erat. Postquam verò magnum illud suæ administrationis mysterium perfici, & diuinæ incarnationis præconium per totum terrarum orbem dispergi debuit, tunc demùm illum populum, quem beneficio singulari ab initio ex omnibus populis elegerat, in totum terrarũ orbem dispersit, vt omnes audire assuefierent, qui Deorum multitudine decepti erant, quòd videlicet vnus Deus est cæli & terræ conditor, & hinc prædicatio expeditior diuinis Apostolis & faciliot fieret. Sed dicat fortasse aliquis, quòd Iudæi doctri-
B nam Christi non modò non adiuuerint, verumetiam valdè ei obstiterint, iisque qui ex gentibus crediturí erant fuerint obstaculo. Sed si quis diligenter rem excutere velit, Iudæorum repugnantiam gentium fidem plurimum adiuuisse inueniet. Disceptatio enim cum Iudæis, & è lege ac prophetis desumpta demonstratio, manifestè illorum insaniam arguebat, gentibus autem demonstrabat Christianam religionem olim prædicatam fuisse. Et testimonium quod ab hostibus ferebatur, eum qui prædicabatur
C sermonẽ fide dignum reddebat. Huius enim sermonis præcones in medium producebant, & Abraham Patriarcham, qui eadem promissiones accepit, & Isaacum promissionis fructum, & Iacobum, qui eandem benedictionem à patre retulit, & Iudam qui paternã benedictionis sortem suscepit, & Mosem qui hæc prædixit, & regem Dauidẽ, qui eadem vaticinatus est, & Esaiam ac Ieremiam, qui eadem prædixerunt, & Ezechielem ac
D Danielem, qui hæc per spiritum prædicarunt, totum præterea propheterarum chorum, qui nostra hæc euidentissimè antè ostendit. Videntes igitur qui audiebant, Iudæos confiteri, hasce voces diuinas esse, miracula autem, quæ in Christi nomine perficiebantur, conspicientes, & signa ceu obsides & pignora sermonum accipientes, prædicationem quidem facilè recipiebant, credebant autem Deo qui prædicabatur, & Iudæorum impias nugas abominabantur. Proinde Iudæorum incredulitas diuinæ prædicationi non modò impedimentum non fuit, sed iis potiùs quibus resistere conabantur, sermoni fidei auctoritatem

conciliauerunt. Contradictio enim Domini testimonia producere coegit: illa autem mendacium confutauerunt, & veritatis lucem ostenderũt. Olim itaque vniuersalis ille omnium Deus hominum salutem studiosè administrauit, & singulis temporibus commodam curam adhibuit. Et hæc docens beatus Paulus dixit: *Quandiu heres puer est, nihil differt à seruo, cùm sit dominus omnium: sed sub tutoribus & actoribus est, vsque ad tempus quod pater præscripserit. Sic & nos, cùm essemus pueri, sub elementis mundi eramus, in seruitutem adacti. At vbi venit plenitudo temporis, emisit Deus filium suum natum ex muliere, factum legi obnoxium, vt eos qui legi erant obnoxij redimeret, vt adoptione ius filiorum acciperemus.* Quòd verò ad hanc dispensationem non pœnitentia prioris instituti peruenerit, sed ab æterno ita instituerit, idem testis doceat, ad Corinthios scribens & dicens: *Sapientiam loquimur inter perfectos: sapientiam autem non seculi huius, neque principum seculi huius, qui abolentur: sed loquimur sapientiam Dei in mysterio, quæ est recõdita, quam præfinierat Deus ante secula, in gloriam nostram, quam nemo principũ seculi huius cognouit. Nam si cognouissent, haudquaquam dominum gloriæ crucifixissent.* Nec enim hominum felicitati inuidentes, summæ beatitudinis occasionem illis præbuerunt: sed ignorantes mysterij finem, contra saluatorem animarum nostrarum insaniuerunt, inuiti autem summa bona nobis propinarunt. Proinde absconditum quidem tenebatur, ante sæcula autem prædefinitum fuit mysterium. His igitur cognitis, & illius per omnia penetrantem prouidẽtiam edocti, & inscrutabilẽ eius erga homines amorem cernentes, immensaque eius perspecta misericordia, aduersus creatorem insanire desinite, benefactorem celebrare discite, gratis sermonibus beneficia rependite. Sacrificate Deo sacrificium laudis: linguam blasphemia ne polluatis, quin laudis organum efficite, quæ in hunc vsum facta est. diuina opera, quę quidem videntur, adorate, abscondita verò non curiosiùs inquirite, sed cognitionem horum in futurum tempus expectate: quando exuemus affectus, tunc perfectam cognitionem accipiemus. Ne imitemini Adamum,

4.

Cor. 1.

εἰργάζοντο. ἡ γὰρ ἀντιλογία τὰς θεοπνεύστους μαρτυρίας εἰς μέσον ἄγειν κατεπάλαιεν· ἐκφανὴς δὲ τοῦ ψεύδους ἀπέλεγχον, καὶ τὴν ἀληθείας τοῦ φωτὸς ἐπεδείκνυσαν. ἀνωθεν τοιγαροῦν ὁ τῶν ὅλων θεὸς τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκονομίαν διετέλεσε σωτηρίαν, κατ' ἐκάστους καιροὺς τὴν πρόσφορον παρασκευάζουσα θεραπείαν. καὶ τοῦτο διδάσκων ὁ μακάριος ἔλεγε Παῦλος· ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος νήπιός ἐστιν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν· ἀλλ' ὑπὸ ἐπιτρόπους ἐστὶ καὶ οἰκονόμους, μέχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρός. οὕτω καὶ ἡμᾶς, ὅτε ἦμεν νήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἦμεν δεδουλωμένοι· ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἱοθεσίαν ἀπολάβωμεν. ὅτι δὲ ἐπὶ ταύτῃ τῇ οἰκονομίᾳ οὐκ ἐκ μεταμελείας ἐλήλυθεν, ἀλλ' ἄνωθεν οὕτω διέταξεν, ὁ αὐτὸς διδασκέτω μάρτυς, Κορινθίοις ἐπιστέλλων καὶ γράφων· Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· Σοφίαν δὲ οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν Σοφίαν θεοῦ ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην, ἣν προώρισεν ὁ θεὸς πρὸ τῶν αἰώνων εἰς δόξαν ἡμῶν, ἣν οὐδεὶς τῶν ἀρχόντων τοῦ αἰῶνος τούτου ἔγνωκεν. εἰ γὰρ ἔγνωσαν, οὐκ ἂν τὸν κύριον τῆς δόξης ἐσταύρωσαν. οὐ γὰρ ἂν φθονοποιοῦντες τὴν τῶν ἀνθρώπων εὐημερίαν, προὔφασιν αὐτοῖς τοῦ ἀγῶνος ἐκλεκτὴν παρέσχον· ἀλλ' ἀγνοοῦντες τοῦ μυστηρίου τὸν τρόπον, ἐπεμάνησαν μὲν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τὴν ἡμετέρων ψυχῶν, ἀκόντες τῶν ἄκρων ἀγαθῶν ἡμῖν ἐγένοντο παράξενοι. οὕτω δὲ ἀπεκρύπτετο μὲν τὸ μυστήριον, πρὸ τῶν αἰώνων προῴκιστο. ταῦτα τοίνυν εἰδότες, καὶ τὴν πάντων τούτων θεοπρεπῆ μαθόντες, καὶ τὴν ἀσάθμητον αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ὁρῶντες, καὶ τὸ ἀμέτρητον βλέποντες ἔλεον, παύσασθε λυττῶντες κατὰ τοῦ κτίσαντος, μάθετε τὴν ἐργάτιν ὑμῶν, λόγοις εὐγνώμοσι τὰς μεγάλας ἐργασίας ἀμείψασθε. θύσατε τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως. μὴ μολύνητε βλασφημίᾳ τὴν γλῶτταν, ὄργανον ὑμνῳδίας ποιήσατε τὸν εἰς τοῦτο γεγυμνασμένον. τὴν θείαν οἰκονομίαν τὰς μὲν φαινομένας προσκυνεῖτε, τὰς δὲ κεκρυμμένας μὴ πολυπραγμονεῖτε, ἀλλ' ἀναμένατε τὸν μάθησιν εἰς καιρὸν ἐσόμενον. ὅταν ἀποδυσώμεθα τὰ πάθη, τότε τὴν τελείαν γνῶσιν ληψόμεθα. μὴ μιμήσησθε τὸν Ἀδάμ,

ὃς τὴν ἀπηγορευμένων καρπῶν κατεπόλμησε· μὴ ἅψησθε τῶν κεκρυμμένων, ἀλλὰ τῷ προσήκοντι καιρῷ τὴν τούτων καταλείψατε γνῶσιν. πείθησθε τῷ σοφῷ λέγοντι, μὴ εἴπῃς, τί τοῦτο; εἰς τί τοῦτο; πάντα γὰρ εἰς χρείαν ἐγένετο. πόθεν οὖν ὕμνων ἀφορμὰς ἐφευρόμενοι, καὶ μίαν ὑμνῳδίαν κεράσαντες, προσενέγκατε μὲν ἡμῶν τῷ ποιητῇ, καὶ ἀγαθοδότῃ, καὶ σωτῆρι Χριστῷ, τῷ ἀληθινῷ θεῷ ἡμῶν. αὐτοῦ ἡ δόξα, καὶ ἡ προσκύνησις, καὶ μεγαλοπρέπεια, εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

qui vetitos fructus decerpere ausus est: ne tetigeritis abscondita, sed suo tempori illorum cognitionem relinquite. Sapienti obtemperate, qui dicit: *Ne dixeris, Quid hoc est? in quem finem hoc est?* Omnia enim ad vsum aliquem creata sunt. Vndique ergo hymnorum occasiones corrogantes, & vnam inde hymnodiam conficientes, nobiscum offerte creatori, bonorum datori, & Saluatori Christo, vero Deo nostro. Ipsi gloria, & adoratio, & magnificentia, in nunquam finienda sæcula sæculorum. Amen. Eccl. 39.

EX FR. ZENOBII ACCIAOLI PROLOGO ad Leonem X. Pontificem maximum in libros Theodoreti, quorum Titulus, *Curatio Græcarum affectionum*, in Latinum conuersos.

POST ALIA.

CVM *itaque ob ingentia tua in me beneficia, redundare in te debeat quidquid à me per hoc abs te mihi conceſſum otium excudatur, dedicandos tibi putaui quos nuper Theodoreti Cyrenſis Epiſcopi Græcos libros de ſpirituali Græcarum affectionum medicina Latinos feci. Ad hoc verò illud me etiam inuitauit, quòd ex his ſtudiorum meorum laboribus ſperabam, cum certiſſima officij mei ratione, aliquam Chriſtianæ Eccleſiæ vtilitatem coniunctam fore. quæ profecto latiore ambitu ſe ſe fundat neceſſe eſt, vbi ſedis Apoſtolicæ maieſtas dedicatis ſibi libris auctoritatem robúrq; adiungit. Cæterùm* THEODORITVS *hic ad vſque Theodoſij iunioris tempora ſuperuixit. Quæ ſanè ipſa, maximis ſuis virtutibus honeſtauit. Probus enim doctúſq; homo, quales ea tempeſtate plerique omnes Epiſcopi viguerunt, quibus artibus ad Epiſcopalem thronum aſſumptus eſt, eas cum ingenti ſui laude magnáque Eccleſiæ vtilitate ſemper exercuit. Complures enim ſcripturæ ſanctæ libros commentariorum facibus illuſtrauit. Tum & hiſtoriam de Eccleſiæ ſtatu conſcripſit, orſus ab Arrij perſecutione: decémque prætereà de diuina prouidentia libros edidit. Quos autem nuper ipſe in Latinam linguam conuerti, tametſi contra ſui temporis infideles Græcos Gentéſque conſcripſit, tamen non minùs ad hæc quoque tempora omnémque poſteritatem pertinere putanda ſunt, quàm quæ olim ab Apoſtolis aliiſque Patribus ſcripta, ad præſentis Eccleſiæ doctrinam, noſtræque vitæ inſtitutionem ſcripta eſſe cognoſcimus. Equidem non ſine Dei conſilio factũ puto, quod hos mihi Theodoriti libros Ioannes Franciſcus Picus, princeps ætatis noſtræ doctiſſimus, indicarit, méque vt Latinos facerem magnopere adhortatus ſit. Etenim ſicut olim, cùm Philoſtrati de Apollonio Tyaneo hiſtoria, typis excuſa in vulgum prodiit, ego Cæſarienſis Euſebij librum mihi ab Ioanne Laſcari indicatum Latinum feci, qui contra venenũ Philoſtrati antidotum quoddam eſſet, ne quis videlicet eius fabuloſa hiſtoria circumuentus, Pythagorici Hieroclis exemplo, Apollonium Tyaneum parem Ieſu Chriſto facere auderet, ſed veneficum hominem planúmque agnoſceret: ita nunc quoque, cùm Platonem Græcè impreſſum circumferri audiam, cuius quidem Philoſophi ſingularis eſt eloquentia, ſed plurimis tamen locis pernicioſa Chriſtianæ Eccleſiæ ſemper fuit auctoritas & doctrina, non ab re feciſſe me putem, qui libros eos Theodoriti Latinos fecerim, quibus & Platonis & multorum prætereà Philoſophorum pugnantes ſibi maximis de rebus ſententiæ, pernicioſáq; inſtituta humanæ vitæ moribus proderentur: vt euitare noſtri poſſint quæ apud Philoſophos noxia eſſe cognorint, maioríq; pietate atque ardentiori ſtudio ſacris legendis litteris inhæreſcant. Marſilius Ficinus, qui proaui tui liberalitate adiutus, Platonem ſæculi noſtri hominibus ac Plotinũ Latinos fecit, ſæpiùs mihi dicere inter loquendum ſolebat, factum prouidẽtia Florentini præſulis Antonini, quo minùs è Platonis lectione, quam inde à pueris ſummoperè adamauit, in pernicioſam hæreſin prolapſus fuerit. Bonus enim paſtor, cùm adoleſcentẽ clericum ſuum nimio plus captũ Platonis eloquentia cerneret, non antè paſſus eſt in illius Philoſophi lectione frequentem eſſe, quàm eum diui Thomæ Aquinatis quatuor libris contra Gentes conſcriptis, quaſi quodã antipharmaco præmuniret. Cur autem non his quoque temporibus in tanto litterarum Græcarum ſtudio, politioriſque Philoſophiæ deſiderio, abs te, beatiſſime Pater, tuíſque à miniſtris, pari aliqua ratione conſulendum gregi tuo exiſtimemus? Ego verò tanto nunc maiore ſtudio, tibi tuíſq; omnibus euigilandum puto, quanto maiores diaboli rugientis inſidias idcircò formidare debemus, quòd te præſide populi Chriſtiani, quem non turpis ambitio, ſed explorata virtus, Deíq; prouidentia in Petri ſolio collocauit, magna paſſim expectatio eſt, religionem, fidem, probitatem, liberaléſque artes iure quodam poſtliminij, de ſituac diuturnis tenebris in nitorem candidiſſimum redituras? Ne itaque inimicus homo tam bonæ ſegeti zizania ſua commiſceat, quæ meæ partes fuerunt, non mea quidem, quæ minus auctoritatis habitura erant, ſed doctiſſima Theodoriti monumenta ſtudioſis omnibus legenda propoſui. Quibus qui legendis oculos animúmque admorint, tam multiplici rerum cognitione plenos inuenient, vt facilè confeſſuri ſint, nullos eum Poëtas, nullos Oratores, nullos Hiſtoricos, nullóſque præſertim Philoſophos latuiſſe: nullúſque tam doctus ſit homo, qui ex eius lectione noua ſibi atque inaudita quamplurima non ſit accepturus. Quòd ſi, vt Plinius quoque teſtatur, nullus tam malus eſt liber, quin ex eo boni aliquid capi poſſit, quàm denique carus eſſe ille omnibus debet, qui mali quidem nihil apportat, ſed exploſa Gentium falſitate puram nobis religionem pollicetur ac præſtat?*

ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

ΘΕΟΔΩΡΙΤΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΥΡΟΥ,

ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΘΕΡΑΠΕΥΤΙΚΗ ΠΑΘΗΜΑΤΩΝ.
ἢ, Εὐαγγελικῆς ἀληθείας ἐξ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας
ἔκθεσις.

BEATI

THEODORETI

EPISCOPI CYRI,

GRÆCARVM AFFECTIONVM CVRATIO;
seu, Euangelicæ veritatis ex Gentilium philosophia cognitio.

Zenobio Acciaolo interprete.

ΥΠΟΘΕΣΙΣ.

ΠΟΛΛΑΚΙΣ μοι τῶν τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας ἐξηρτημένων ξυντετυχηκότες τινὲς, τῷ τε πίστιν ἐκωμώδησάν τ' ἡμετέραν, οὐδὲν ἄλλο λέγοντες ἡμᾶς τοῖς περὶ θεῖα πρὸ ἡμῶν παιδευομένοις, ἢ τὸ πιστεύειν παρεγυᾶν· καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων κατηγόρουν ἀπαιδευσίας, βαρβάρους ἀποκαλοῦντες, τὸ γλαφυρὸν τῆς λέξεως οὐκ ἔχοντας· καὶ τὸ γεραίρειν δὲ τοὺς μάρτυρας καταγέλαστον ἔφασκον, καὶ λίαν αἰόπτον τὸ πειρᾶσθαι τοὺς ζῶντας ὠφελεῖν τῶν τεθνεώτων ὠφέλειαν ποιεῖσθαι.

B. Theod. Tom. IV.

PROLOGVS.

SÆPENVMERÒ accidit vt nonnulli eorum qui suspensi Græcorum gentilium fabulas admirantur, mecũ familiariùs congressi, tum Christianam fidem nostram deriderent, asserentes nihil nos aliud quàm meram credulitatẽ insinuare illis, quos diuinis rebus imbuẽdos accipimus; tum verò & Apostolos insciti accusarent, barbaros propterea nuncupantes, quòd omni careãt elocutionis ornatu; quin & ridiculũ esse dicebãt, quòd honore martyres prosequamur, & insignis stultitiæ, si viuentes ab iis qui vita functi sunt vllũ sibi commodum comparare contendãt.

Aggesserũt & alia quędam generis eiusdem, quæ suis locis liber hic edocebit. Ego verò & explicui tunc illis quæ afferri oportuit ad maledicta soluenda: nefarium autem & impium esse duxi, si simplicioris notæ homines ab illorum falli versutiis paterer: neque litteris aliquid traderem, quod illarum accusationum vanitatem redarguat. Itaque rem aggressus, omnem tractatum distribui in sermones duodecim: remissiorem verò stylum illis adhibui, quòd eum illi conuenire arbitratus sum, qui docentis officium partésque susciplat. Sed & cùm Platonis aliorúmque philosophorum testimoniis vti oportuerit, componenda fuit oratio, quæ prorsus absona nõ esset, sed cum iis qui testes citantur aliquam haberet similitudinem. PRIMA itaque disputatio de Christianorum fide, Apostolorúmque insciția respondet, argumentis subnixa quæ de Græcis Philosophis depromuntur. SECVNDA celeberrimorum apud Græcos Sapientum, & eorum qui post hos Philosophi appellati sunt, de principiis rerum opiniones percenset, ac subinde Moseos qui omnes illos antecessit, veram Theologiã ex aduerso constituens, illorum mendacia falsitatémque refellit, Mosaicæ verò doctrinæ clarissimam veritatem ostendit. TERTIA porrò disputatio indicat cuiusmodi ea sint quæ Græci de Diis illis fabulantur quos secundarios vocant, qualia item quæ de incorporeis sed creatis naturis sacræ litteræ nos docent: vt hîc quoque proposita comparatione appareat, quantopere laudanda sint quæ nos pio cultu veneramur, quámque abominabiles Græcorum fabulæ, quàm turpes, quàm putidæ. QVARTA autem disputatio circa rerum materiã mundúmque versatur, ostenditque nostram illam mundi genituram magis rationi consentaneam esse, quàm quæ statuitur à Platone ceteríque Philosophis. QVINTA verò disputatio de natura hominis certamen suscepit, ostensisque super hac re Græcorum Christianorúmque sententiis, docet quanta sit lucem inter ac tenebras differentia. SEXTVM disputationis locum sermo de prouidentia sibi vindicat. par enim fuit, vt ceteros sermones, qui de Deo creatisque à Deo rebus præcesserant, hic sermo sequeretur, qui Diagoræ quidem impietatem refelleret, Epicurique blasphemiam, & Aristotelis exilem de prouidentia sententiam:

A προσεπίθεσαν δὲ καὶ ἕτερα ἄττα παραπλήσια τούτοις, ἃ διδάξει τὸ σύγγραμμα. ἐγὼ δὲ πρὸς μὲν ἐκείνους ἀφ' ἑκάστου διεξῆλθον, τὰ κατηγορήματα ἀφελών· αἴσιον δὲ ἡγήσατο καὶ δυσεβές, περιδεῖν τοὺς ἁπλοῦς ἥδεσι κεχρημένους, ὑπ' ἐκείνων ἀπατωμένους, καὶ μὴ ξυγγράψαι καὶ διελέγξαι τὰ κατηγορημάτων τὸ μάταιον. καὶ διέλαχε μὲν εἰς δύο καὶ δέκα ἀφορμὰς τὴν πραγματείαν· τὸ αὐθμηρὸν δὲ χαρακτῆρα τοῖς λόγοις ἐντέθεικα. τῇ διδασκαλίᾳ γὰρ εἰκὸς τοῦτον ἐπιτήδεια φέρειν. ἄλλως τε καὶ τὸν Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων

B φιλοσόφων χρώμενον μαρτυρίαις, ἔδει καὶ τοὺς ἰδίους λόγους μὴ πάντα πάσιν ἀπαδοντας ξυναρμόσαι, ἀλλ' ἔχοντάς τινα πρὸς ἐκείνους ἐμφέρειαν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἀφορμὴ, τὴν ὑπὲρ τῆς πίστεως καὶ τῶν ἀποστόλων ἀπαγορευούσης ἀπολογίαν ποιήσατο, ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσόφων τὰς ἀποδείξεις προσφέρουσα. ἡ δὲ δευτέρα, τῶν παρ' Ἕλλησιν ὀνομαζομένων σοφῶν, καὶ τῶν μετ' ἐκείνους φιλοσόφων ὑπολαμβανόντων, τὰς περὶ τῶν ὅλων ἀρχῆς ἀπαρεθμήτους δόξας· καὶ Μωϋσοῦ τοῦ πρώτων

C ἐκείνων προεσθυομένου τὴν ἀληθινὴν θεολογίαν ἐκ παλαιᾶς ἱστορίας, τὴν μὲν ἐκείνων διελέγχει ψευδολογίαν, τὴν δὲ τούτου διδασκαλίας ἀπαράπτους δείκνυσι τὴν ἀλήθειαν. Ἡ δὲ τρίτη διδάσκει, ἵνα μὲν περὶ τῶν δευτέρων παρ' Ἕλλησι καλουμένων θεῶν παρ' ἐκείνοις μεμυθολόγηται· ἵνα δὲ περὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ κτιστῶν καὶ φύσεων ἡμᾶς ἡ θεία διδάσκει γραφή· ὥστε πάλιν τὴν παρεξετάσαι, καὶ τῶν παρ' ἡμῖν θρησκευομένων δεικνῦσαι τὸ ἀξιέπαινον, καὶ τῶν μυθικῶν ἐκείνων μύθων τὸ δυσχερὲς καὶ δυσώδες διελέγξαι. Ἡ δὲ τετάρτη, περὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ κόσμου τὴν σύστασιν ἔχει· καὶ δείκνυ-

D σι τὴν ἡμετέραν κοσμογλυφίαν πολλῷ τῆς Πλάτωνος καὶ τῶν ἄλλων πρεπωδεστέραν. Περὶ δὲ τοῦ τῆς αὐθεφτου φύσεως ἡ πέμπτη δέδεκται τὸν ἀγῶνα, καὶ τὰς Ἑλληνικὰς δόξας καὶ τὰς Χριστιανικὰς ἐπιδεικνῦσα, καὶ ὅσον φωτὸς καὶ σκότους διδάσκουσα διαφέρειν. Τὸ ἔκτον δὲ τάξιν ὁ περὶ τῆς προνοίας ἔλαχε λόγος. ἔδει γὰρ τοῖς περὶ θεοῦ, καὶ τοῖς ὑπὸ θεοῦ γεγονόσι, τοῦτον ἀκολουθῆσαι τὸν λόγον, διελέγχοντα Διαγόρου μὲν τὸ ἄθεον, Ἐπικούρου δὲ τὸ βλάσφημον, τοῦ Ἀριστοτέλους δὲ προνοίας τὸ σμικρολόγον.

ἐπαινοῦντα ὧν Πλάτωνος καὶ Πλωτίνου, καὶ τῶν A comprobaret autem Platonis ac Plotini, ceterorúmque, qui cum illis sentiunt, de prouidentia doctrinam: tum & rationibus ostenderet à natura petitis, hanc in mundi constitutione spectari, singulisque in rebus quæ à Deo factæ sunt esse conspicuam. Quia verò ostendendum etiam fuit, superflua esse tot numero sacrificia, SEPTIMA disputatio sibi hoc demonstrandum sumpsit, Philosophicis rationibus damnans Gentium sacrificia, Propheticis autem auctoritatibus docens, quàm puerilis fuerit legis Iudaicæ obseruatio. OCTAVA illorũ profert obiectiones, qui nos accusant, quòd honore Martyres prosequamur, simúlque defensionem complectitur, Philosophorum, historicorúmq; ac Poëtarum testimoniis ostendens, Græcos non libamina solùm, sed etiam sacrificia, honorandis mortuis impendisse: quorum alios quidem deos, alios verò semideos, heroas alios nuncuparent, eorúmque pleroſque magnis, dum vixerunt, flagitiis inquinatos fuisse. Operæpretium verò me facturum existimaui, si cum celeberrimis apud Græcos legum latoribus nostros conferrem, piscatores, inquam, & sutorem, & publicanos: vt ex comparatione, quid inter se differant innotescat: & quòd illorum quidem leges, vnà cum defunctis latoribus, obliuioni ac tenebris datæ sint; at piscatorum leges non solùm apud Græcos & Romanos, sed apud Scythas, Sauromatas, Persas, barbaráſque alias nationes polleant & vigeant. Hanc verò comparationem NONA complectitur disputatio. DECIMA verò ostendit cuiusmodi illa fuerint quæ per diuina oracula prædicta sunt: quam videlicet Deum decentia, quámque viris prudentibus consentanea: contrà verò, qualia illa fuerint, quæ Pythius, & Dodonæus, aliique falsi vates Gentium prædixerunt. In quibus & mendaces & futurorum ignari deprehensi sunt, & talia vaticinati, qualia nullus quidem qui probus homo censeatur effari velit. Cùm verò & ignaros nosse conueniret, quæ ab ipsis, quæque à nostris, de mundi fine iudicióque doceantur, harum rerum doctrinam VNDECIMA disputatio lecturis suppeditat. Sed & actuosæ quoque virtutis discrimen ostendendum putaui, cùm Græcorum gentem de veteribus philosophis gloriari videam, eorúmque vitam laudibus efferre conari.

ἄλλων ὅσοι τούτων εἰσὶν ὁμογνώμονες, καὶ περὶ τῆς προνοίας διδάγματα· καὶ φυσικοῖς καὶ λογισμοῖς ἐπιδείκνυσι ταῦτα ἐν τῇ κτίσει θεωρεμένῳ, καὶ ἐν ἑκάστῳ τῶν θεόθεν γινομένων προφαινομένῳ. Ἐπειδὴ καὶ περὶ τῶν θυσιῶν ἔδει δεῖξαι ὃ προσῆκον, ἡ ἑβδόμη διάλεξις ἔσχεν περιεχόμενον λόγον, φιλοσόφοις μὲν λόγοις τῶν θυσιῶν τὰ Ἑλληνικὰ κατηγορήσασα, προφητικοῖς δὲ ὑποδείγμασι τὰ Ἰουδαίων νομοθεσίας ἐπιδείκνυσα. Τὸ δὲ καὶ τῶν τοὺς νικηφόρους μύρτυρας θαυμαζόντων κατηγορίαν, καὶ μὴν τοι καὶ τὴν ἀπολογίαν, ἡ ὀγδόη προσεῖχε, τὰ τῶν φιλοσόφων καὶ ξυγγραφέων, καὶ μὴν τοι καὶ ποιητῶν μύρτυρίαις χρωμένη, καὶ ἐπιδείκνυσα ὡς Ἕλληνες οὐ μόνον χοὰς ἀλλὰ καὶ θυσίας τοῖς τεθνεῶσιν ἐτίμων, τοὺς μὲν θεοὺς, τοὺς δὲ ἡμιθέους, τοὺς δὲ ἥρωας ὀνομάζοντες, καὶ τούτων τοὺς πλείστους ἀκολασίαις ξυνεζηκότας. Γεγύμνου δὲ καὶ τοῖς πρὸ Ἑλλησιν ὀνομαστοτάτοις μεμυημένοις νομοθέταις τοῖς ἡμετέροις παρεξετάσαι, τοὺς ἁλιέας λέγω, καὶ τὸν σκυτοτόμον, καὶ τοὺς τελώνας· καὶ δεῖξαι πάλιν ἐκ συγκρίσεως ὃ διάφορον· καὶ ὡς ἐκεῖνοι μὲν οἱ νόμοι μετὰ τὸν τεθνηκότων ὥσπερ λήθης παραδόθησαν ζόφῳ, οἱ δὲ τῶν ἁλιέων αὐθαδίαν, οὐ μόνον παρ' Ἕλλησι καὶ Ῥωμαίοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ Σκύθαις καὶ Σαυρομάταις καὶ Πέρσαις, καὶ τοῖς ἄλλοις βαρβάροις. ταύτην δὲ τὴν παράτασιν ἡ ἐνάτη προσεῖχε διάλεξις. ἡ δὲ δεκάτη διδάσκει, οἵαπερ μὲν οἱ θεῖοι χρησμοὶ προηγόρευσαν, καὶ ὡς θεῷ πρέποντα, καὶ τοῖς δὲ φερούσαις τῶν ἀνθρώπων ἁρμόττοντα· ἵνα δὲ ὁ Πύθιος, καὶ ὁ Δωδωναῖος, καὶ οἱ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων ψευδομάντεις, προεπόντες ἐφωράθησαν μὲν ψευδόμενοι, καὶ τῶν ἐσομένων οὐδὲν προγινώσκοντες, τοιαῦτα δὲ τεθεσπικότες, οἷα οὐδὲ τὸν ὁπωσοῦν τις ἂν θεσπίων λάβοιτο ἂν εἰσηγήσασθαι. ὅπως δὲ καὶ περὶ τέλους καὶ κρίσεως ἔδει γνῶναι τοὺς ἀγνοοῦντας, ἵνα μὲν ἡμεῖς, ἵνα δὲ ἐκεῖνοι διδάσκωσι, ταύτην ἡ πρώτη καὶ δεκάτη διάλεξις τοῖς ἐντυγχάνειν βουλομένοις τὴν διδασκαλίαν προσφέρει. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τὴν πρακτικῆς ἀρετῆς ὑποδείκνυμι ὃ διάφορον· ὅπως καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ξυμμοιρίαν ὑπὸ τοῖς πάλαι γεγυμνασμένοις φιλοσόφοις βρενθυομένην ὁρῶ, καὶ τὸν ἐκείνων βίον ἄρειν τοῖς λόγοις ὑπερχόμενον.

Quare DVODECIMA disputatio vitam illorum non solùm philosophis, sed laudatis quoque mancipiis indignam esse ostendit : cùm Apostolorum vita, eorúmque qui Apostolorum vestigia consectantur, humana conditione sit superior, iisque qui corporeis vinculis exsoluti cælestes incolunt sedes persimilis. Est autem libri titulus, *Curatio Græcarum affectionum*; vel, *Euangelicæ veritatis ex Gentilium Philosophia cognitio*. Ego itaque, tum vt ægrotos curarem, tum vt benè valentium vtilitati consulerem, operam hanc suscepi. Oratos autem velim, quicumque in aliorum lucubrationes inciderint, vt, si quidem benè habent omnia quæ scripta sunt, Deum laudent, qui benè scribendi facultatem dedit, ipsisque adeò scriptoribus benè precentur : sin verò aliqua desiderari videantur, ne paucorum causa, cuncta condemnent, sed ex iis potiùs quæ rectè scripta viderint, emolumentum sibi comparent.

A Ἐπιδείξῃ πέμπτῃ δωδεκάτῃ διάλεξις, ὡς ὁ ἐκείνων μὴ βίος οὐ μόνον φιλοσόφων, ἀλλὰ καὶ ἀνδραπόδων ἐπαινουμένων ἀνάξιος. ὁ δὲ τῶν ἀποστόλων, καὶ τῶν ἐκείνοις ἑπομένων, τῆς φύσεως τὸ ἀνθρωπίνης ὑπέρτερος, καὶ τοῖς τῶν σωμάτων ἀπηλλαγμένοις δεσμοῖς τὸν οὐρανὸν ἐοικότως οἰκεῖ. ὄνομα δὲ τῷ βιβλίῳ, Ἑλληνικῶν θεραπευτικὴ παθημάτων, ἢ, Εὐαγγελικῆς ἀληθείας ἐξ Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ἐπίγνωσις. ἐγὼ μὲν οὖν τὰ τῶν νοσούντων εἵνεκα θεραπείας, καὶ τὰ τῶν ὑγιαινόντων ὠφελείας ἅμα μηδόλως ἀμελήσας, τὸν μὲν δέδεγμαι τοῦ πόνου. τοῖς δὲ τοῖς ἀλλοτρίοις ἐντυγχάνουσι πόνοις συγκαλῶ, εἰ μὲν ἅπαντα δοκοῦντα ἔχει τὰ γεγραμμένα, τὸν τούτων αὐτουργὸν αἰνεῖν θεὸν, καὶ τοῖς πεπονηκόσι συγγνώμην ἀντιδοῦναι. εἰ δέ τινα ἐλλείπει, μὴ πάντων ὁμοῦ, τούτων εἵνεκα, καταγνῶναι, ἀλλ' ἐκ τῶν δοκούντων εἰρῆσθαι τὸν κέρδος κομίσασθαι.

DE FIDE. SERMO I.

ΠΕΡΙ ΠΙΣΤΕΩΣ. Α'.

MEDENDI rationem, tum corpori, tum animæ congruere, satis constat, quando & corpus & animam, frequentibus morbis laborare contingit. Ceterùm corporeæ pestes inuitis nobis aduenium : animæ verò labes à voluntate ipsa, vt plurimùm. Huius itaque rei apprimè conscius Deus, vtpote sapientissimus, auctórque & animarum & corporum & rerum omnium, vtrique naturæ congruentia medicamenta distribuit: Medicósque præfecit, quorum alios hanc, alios illam medendi rationem edocuit, eósque bellum aduersus morbos gerere & vincere iussit. Verùm qui sunt corpore malè affecto, morbos ægrè ferunt, sanitatémque appetunt, & Medicis obsequuntur, non iucunda solùm ministrantibus pharmaca, verùm etiam si ferro ignique vtantur, si inediam imperent, si plenos amaroris calices porrigant. Atque hoc tam tristi genere curationis valetudinem assequentes, mercedem illis rependunt à quibus sic sanantur. Medelam enim recipientes, de remediorum appa-

ΙΑΤΡΙΚΗ θεραπεία, ἔστι μὲν τοῦ καὶ σώματος, ἔστι δ' ἅμα καὶ ψυχῆς. καὶ γὰρ δὴ καὶ ταύτῃ καὶ ἐκείνῳ συχνὰ προσγίνεται πάθη. ἀλλὰ τὰ μὲν, ἀκούσια· τὰ δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, αὐθαίρετα. τοῦτο οὖν εἰδὼς, οἷα δὴ πάνσοφος, θεὸς ὁ τῶν ψυχῶν καὶ σωμάτων καὶ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ἑκατέρᾳ φύσει προσηνῆ μὲν ἁρμόδια φάρμακα καὶ μὴν καὶ ἰατροὺς ἐπέστησε, τοῖς μὲν ταύτῃ, τοῖς δὲ ἐκείνῃ ἐκπαιδεύσας τὰ δέοντα, καὶ στρατηγεῖν καὶ ἀνιστεύειν τῶν νοσημάτων ἐκέλευσεν. ἀλλ' οἱ μὲν τὸ σῶμα οὐκ εἰθισμένοι, καὶ τὸν νόσον δυσχεραίνουσι, καὶ τὰ ὑγείας ἐπιμελοῦνται, καὶ τοῖς ἰατροῖς εἴκουσιν, οὐ μόνον ἥπια προσφέρουσι φάρμακα, ἀλλὰ καὶ τέμνουσι, καὶ καίουσι, καὶ λιμοῦσθαι κελεύουσι, καὶ πικρῶν ἅπτονται ἀνδρῶν μεσαῖς προσφέρουσι κύλιξι. καὶ δὴ τοιαύτης ἀντιλαμβάνονται θεραπείας τὴν ὑγείαν καρπούμενοι, μισθὸν τοῖς οὕτως ἀκουσίοις ὀφλήσουσι. καὶ τὴν θεραπείαν δεξάμενοι, τὴν τῶν φαρμάκων οὐ προσεργάζονται σκυθρωπότητα. τὰ γάρ τοι ἰατρικὰ πολλοῦσιν, οὐ τὰ τούτοις ἐ-

πον ἀνέρωνσιν. οἱ δὲ τ̃ ἀπιστίας τὸ λοιμὸν εἰσδεδεγμένοι, οὐ μόνον ἀγνοοῦσι τὸ παλχάλεπον νόσου, ἀλλὰ καὶ τ̃ ἄκρας δύσκλειας ἀπολαύειν ὑπολαμβάνουσιν. ὧ δέ τις τ̃ τοιαύτα πεφροντικότων, ἀλεξίκακον φάρμακον ὡς πάσῃ σπουδῇ προσενεγκεῖν ἐπειγόμενον, ἀποπηδῶσιν αὐτίκα, καθάπερ οἱ φρενίτιδι κατεχόμενοι νόσῳ, καὶ τ̃ σφίσι προσφερομένην ἀποσείονται θεραπείαν, καὶ τ̃ ἰατρείαν ὡς ἀρρώστειαν ἀποδιδράσκουσι. χρὴ μὲν τοι τοὺς τοιούτους μᾶλλον τ̃ ὀπτέον, καὶ χαλεπαίνοντας φέρειν, καὶ λοιδορουμένων ἀνέχεσθαι, καὶ πύξ παίουσι, καὶ λακτίζουσι· τοιαῦτα γὰρ δὴ ἄττα πλημμελοῦσιν οἱ παραπαίοντες· καὶ ὑ δυσχεραίνουσι τούτων γιγνομένων οἱ ἰατροὶ, δήπου καὶ δεσμὰ προσφέρουσι, καὶ καταιονῶσι βίᾳ τὰς κεφαλὰς, καὶ πᾶσῃ μηχανῇ ὀπτινοῦσιν, ὥστε τ̃ πάθος ὀξελάσαι, καὶ τ̃ προτέραν τ̃ μορίων ἁρμονίαν ἀποδοῦναι τῷ ὅλῳ. τοῦτο δὴ καὶ ἡμῖν ποιητέον, καὶ τ̃ οὕτω διακειμένων ὀπτιμελητέον εἰς δύναμιν. εἰ γὰρ καὶ ὀλίγοι λίαν εἰσὶν οἱ τ̃ πάσῃ δεδουλωμένοι, καὶ ἐοίκασιν ὑποστάθμῃ τινὶ παχείᾳ, τ̃ τῆ διϋλισμένης οὐ δυνηθεῖσαν πόρων διὰ παχύτητα· ἀλλ' οὖν οὐκ ἀμελητέον αὐτῶν, ὑδὲ προϊδέον φθειρομένους ὑπὸ τ̃ πάθους· ἀλλὰ πάντα πόρον ὀξυρητέον, ὥστε τὸ ὑπακμένον αὖθις ὁμίχλῃ ἀποσκεδάσαι, καὶ τ̃ νοερὸν φῶς ὀπτιδεῖξαι τ̃ ἀγγλίαν. ὑδεὶς γὰρ φιλόπονος γεωργὸς, τὰς μὲν πολλὰς ἀκάνθας ἐκτέμνει, τὰς δ' ὀλίγας ἐᾷ· ἀλλὰ κἂν δύο ῥίζη, κἂν μίαν, πρόῤῥιζον αἴρει, καὶ καθαρὸν ἀποφαίνει τὸ λήϊον. πολλῷ δὴ οὖν μᾶλλον τοῦτο ποιητέον ἡμῖν· ὑ γὰρ ἐκτεμεῖν, ἀλλὰ μεταβαλεῖν τὰς ἀκάνθας, ὁ τ̃ ἡμετέρας γεωργίας προσκελεύει νόμος. φέρε πίνιον, καὶ ὡς ἀκάνθας τ̃ γεωργικὸν προσενέγκωμεν δίκελλαν, καὶ τῇ μακέλλῃ τ̃ λόγου τὰς κεχερσωμένας τῆς ἀκοῆς αὐλακώσωμεν αὐλακας· ἵνα μηδὲν τ̃ ἐν μέσῳ κειμένων κωλυμῷ, ὀπίσω τ̃ ἀρδείας ῥεῦσαι. καὶ μὴ δὴ καὶ ὡς ἀῤῥώστους πάντας καταιονήσωμεν, καὶ τὰ σωτήρια καὶ παιώνια προσενέγκωμεν φάρμακα. πρῶτον δέ γε τῆς ἄλλων ὅσ τ̃ οἰήσεως ἰατρεύσωμεν πάθος. καὶ γὰρ δή τινες αὐτῶν, ποιητικῆς καὶ ῥητορικῆς λόγων μετειληχότες, τινὲς δὲ καὶ τ̃ Πλάτωνος δεινότητος ἀπογευσάμενοι, καταφρονοῦσι μὲν τῶν θείων λογίων, ὡς ἠκρατου non curant. Salutem namque desiderant, quo pacto illa obtingat non inquirunt. Contrà autem, qui labem infidelitatis contraxerunt, non solùm morbi grauitatem non sentiunt, sed optimo se in statu versari opinantur. Quòd si quis curandi huius morbi peritus, salubre remedium velit afferre, statim resiliunt, quemadmodum qui phrenitico morbo corripiuntur, & oblatam sibi curationem auersantur, & medicinam velut ægritudinem refugiunt. Cæterùm iis qui artem hanc profitentur, quantumuis morosi ferendi sunt, tolerandique, vel si conuitiis incessant, vel si pugnis aut calcibus appetant. solent enim quandoque delirantes hæc peccare. Neque tamen cùm hæc fiunt, perturbantur Medici, sed & vincula intendunt, capútque vnguento vi perfundunt, & omne remedij genus excogitant, quo ægritudinem summoueant, pristinámque partium æqualitatem corpori restituant. Hoc nobis vtique factitandum est, & eorum qui sic affecti sunt cura pro viribus gerenda. Quamuis enim pauci sint numero qui huius morbi seruitio premantur, & pinguissimæ cuidam feci sint similes, quæ ob crassitudinem per coli foramina non transit: ne sic quidem negligendi sunt, nec ferendum eos ab eiusmodi peste corrumpi: sed omnis excogitanda est ratio, qua insidens eis nebula tollatur, splendórque intellectualis luminis ostendatur. Nullus enim qui industrius sit colonus, multas spinas sic exscindit, vt paucas relinquat, sed si vel vnam duásve incurrerit, radicitùs euellit, & segetem purgatissimam reddit. Multo igitur magis hoc nobis faciendum est. Non enim spinas exscindere, sed immutare agriculturæ nostræ lex iubet. Agedum itaque, ceu spinis quibusdam coloni rastrum admoueamus, sulcósque aurium qui obstructi sunt, orationis ligone dilatemus: ne quid fortè interoccurrat, quod irrigationis fluxum remoretur. Aspergamus, inquam, infirmos, salutariáque illis ac Pæonia pharmaca deferamus. Primum verò omnium, curare studeamus morbum arrogantiæ. Etenim nonnulli eorum, qui in Poëtarum & Oratorum scriptis versati sunt, Platonísque adeò elegantiam degustarunt, sacras litteras contemnunt, vt quæ ca-

lamiſtris eloquentiæ compta non ſint, & indignum exiſtimant à piſcatoribus veritatem primam edoceri. Atque in ſingulis artibus, quarum fructus percipiunt, qua lingua loquantur illarum artifices ſolliciti non ſunt. Neque enim Atticos eſſe ſutores curant, neque fabros ferrarios, neque architectos, neque pictores, non factores nauium, non gubernatores: ſed ſiue Scythæ ſint, ſiue Sauromatæ, ſiue Iberes, ſiue Ægyptij, cum voluptate vtuntur artibus, ſolam harum peritiam poſcentes, de gentium autem differentia minimè laborantes: & citharœdi fides cùm audiunt, ſolam conſonantiam quærunt, nec Græcúſne ſit an barbarus ſciſcitari ſtudent. In ſolo diſcendæ veritatis ſtudio non curioſi eſſe non poſſunt, ſed ignominiam exiſtimant, ſi quis ſermone barbarus eos ad veritatem erudiat. Atque hoc genere ſuperbiæ intumeſcunt homines, qui nec ad ſummum Græcæ ſapientiæ apicem peruenerunt, ſed pauca quædam, quod dicitur, primis labiis delibarunt, ſibique hinc atque illinc exilia quæpiam collegerunt. At illuſtriſſimos Græcorum Philoſophorum, quorum memoria hodiéque apud doctos celeberrima eſt, Pherecydem Syrum, Samiúmque Pythagoram, Thaletem Mileſium, ac Solonem Athenienſem, Platonem denique illum, Ariſtonis quidem filium, Socratis verò auditorem, qui & ceteros omnes eloquentiæ copia ſuperauit, nequaquam piguit inueniendæ veritatis cauſa Ægyptum Thebáſque Ægyptias perluſtrare, & Siciliam, & Italiam. Idque non vno tunc imperio gentes illas gubernante, ſed diuerſis per ſingulas ciuitates obtinentibus viuendi modis ac legibus. Aliæ ſiquidem populi arbitrio regebantur, aliæ paucorum poteſtate: aliæ ſub tyrannis erant, aliæ iuſtis regibus parebant. Neque tamen horum illis quicquam impedimento fuit, quo minùs ad barbaras aduecti nationes, ab his ea perciperent quæ meliùs ab eis quàm à ſe ipſis ſciri arbitrabantur. Aiunt verò eos in Ægypto, non ſolùm ab Ægyptiis, ſed ab Hebræis quoque Dei veri doctrinam percepiſſe. Atq; hęc quidē Plutarchus narrat Bœotus: narrat & Porphyrius ille, qui contra veritatem debacchatus eſt. Numenius prætereà Pythago-

A καὶ κεκαλλιεπημένη φράσει κεκομψευμένων. οὐκ ἀξιοῦσι γὰρ παρ' ἀνδρῶν ἁλιέων μαθεῖν τὰ ὄντα ἀληθῶς. ἐπὶ πᾶσι μὲν ἐκάστης ἀφεπόμενοι τοὺς καρποὺς, ἅς τῶν τεχνιτῶν ἑκάστη ἐργάζονται γλώττας. οὐδὲ γὰρ Ἀττικοὺς εἶναι τοὺς σκυτοτόμους ἀπαιτοῦσιν, οὐ τοὺς χαλκέας, οὐ τοὺς τέκτονας, οὐ τοὺς ζωγράφους, οὐ τοὺς ναυπηγοὺς, οὐ τοὺς κυβερνήτας· ἀλλὰ καὶ Σκύθας εἶναι, καὶ Σαυρομάτας, καὶ Ἴβηρας, καὶ Αἰγυπτίους, μόνην ἡδονὴν ἀπολαύοντας τῶν τεχνῶν, μόνῳ ἀπαιτοῦντες τὸ τούτων ἀκρίβειαν, τὸ δὲ τῶν ἐθνῶν διαφορὰν ἥκιστα δυσχεραίνουσι.

B καὶ κιθαρῳδοῦ μὲν ἀκούοντες, τῶν χρουσμάτων μόνον ἀπαιτοῦσι τὴν ἁρμονίαν, οὐ μὴν εἰ Ἕλλην ἐστὶν ἢ βάρβαρος ἐπιζητοῦσι μαθεῖν. μόνῳ δ' ἄρα τῷ ἀληθείας τὸ μάθημα ἀφιέργως λαβεῖν οὐκ ἐθέλουσιν, ἀλλ' ἀτιμίαν ὑπολαμβάνουσιν, εἰ βάρβαρος αὐτοὺς τὴν γλῶτταν διδάξει παιδεύσει. καὶ τὸν ἔχοντα τὸ τύφον ἀνδρες οὐδὲ εἰς ἄκρον τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἐληλακότες, ἀλλ' ὀλίγων ἁψάμενοι, ὃ δὴ λεγόμενον, ἄκροις χείλεσι γευσάμενοι, καὶ σμικρὰ ἄττα ἔνθεν κἀκεῖθεν ἠθροισμένοι. οἱ δὲ τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσόφων ὠφεληθέντες, οὐ μὴν

C μόνον δὲ τοῖς ἐλλογίμοις μέτεστι τῆς μεγαλοφυΐας, Φερεκύδης ὁ Σύριος, καὶ Πυθαγόρας ὁ Σάμιος, καὶ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, καὶ Σόλων ὁ Ἀθηναῖος, καὶ μήν τοι καὶ Πλάτων ἐκεῖνος, ὁ Ἀρίστωνος μὲν υἱὸς, Σωκράτους δὲ φοιτητὴς, δυσμίας δὲ ἀπορρήτους ἀποκρύψας, οὐκ ὤκνησεν ἕνεκα τῆς ἀληθείας ἐξιδρύσασθαι, καὶ Αἴγυπτον ἀφικόμενος, καὶ Θήβας τὰς Αἰγυπτίας, καὶ Σικελίαν, καὶ Ἰταλίαν· καὶ ταῦτα οὐ μιᾶς βασιλείας ὄντων τότε ἐπικρατούσης τὰ ἔθνη, ἀλλὰ διαφόρων μὲν πολιτειῶν ἐν ταῖς πόλεσιν

D οὐσῶν, διαφόρων δὲ νόμων. αἱ μὲν γὰρ δημοκρατίαι, αἱ δὲ ὀλιγαρχίαι ἦσαν κατέχουσαι· καὶ οἱ μὲν ἐτυραννοῦντο, οἱ δὲ ἐννόμως ἐβασιλεύοντο. ἀλλ' ὅμως οὐδὲν αὐτοὺς τούτων ἐπέσχε τὸν κωλυμόν, τοῦ δὲ βαρβάρους αὐτοὺς ἀφεῖσθαι μαθεῖν παρ' αὐτῶν ἄρα αὐτοὺς ἄμεινον γνώσεσθαι αὐτῶν ὑπολαμβάνων. φασὶ δὲ αὐτοὺς ἐν Αἰγύπτῳ, οὐ μόνον παρ' Αἰγυπτίων, ἀλλὰ καὶ παρ' Ἑβραίων τὰ θεῖα τῶν ὄντων διδαχθῆναι θεοῦ. καὶ ταῦτα διδάσκει μὲν Πλούταρχος ὁ Βοιώτιος, διδάσκει δὲ καὶ Πορφύριος ὁ κατὰ τῆς ἀληθείας λυττήσας. καὶ μήν τοι καὶ Νουμήνιος ὁ Πυθαγό-

ρος, & ἕτεροι πλεῖσοι. Φασὶ δὲ τὸν Πυθαγόραν & περιτομῆς ἀναχέαι, ὅτι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκότα· Αἰγύπτιοι γὰρ παρ' Ἑβραίων τόνδε τὸν νόμον παρέλαβον. Ἀβραὰμ γὰρ ὁ πατριάρχου τοῦ θεοῦ τὸ ὅλων τὴν περιτομῆς δέξαμένου τὴν ἐντολὴν, ἐφύλαξε μὲν ταύτην ὁ γῆρως, ὥκησε δ' ὀπὶ πλεῖστον τὴν Αἴγυπτον· ἐζήλωσαν γὰρ τοὺς Ἑβραίους Αἰγύπτιοι. ὅτι δὲ οὐκ ἰῶ πάλαι νόμος Αἰγυπτίοις περιτέμνειν τὰ βρέφη, ἡ τοῦ Φαραὼ θυγάτηρ ἀξιόχρεως μάρτυς. τὴν γὰρ ἔρημον τοῦ ποταμοῦ περιστρέμμενον λαβοῦσα τὸν Μωϋσῆν, λάθρᾳ γε τῶν περιτεμνῶν εἶδεν, & τὸ γῆρως ἐπέγνω, & τῶν Ἑβραίων ἔκγονον τὸ βρέφος ὠνόμασεν. οἱ μὲν οὖν διὰ πάσης ἐλαυνόμενοι σοφίας, τοσοῦτον ἔρωτα εἶχον φιλομαθίας, ὡς & πολέμων καὶ πελαγῶν μείζοσι καταφρονῆσαι, & βαρβάροις ἀνδράσι φοιτῆσαι, καὶ πανταχόθεν συλλέξαι ὅσα χρήσιμα ἐνόμισαν. Σωκράτης γὰρ ὁ Σωφρονίσκου, τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος, οὐδὲ παρὰ γυναικὸς μαθεῖν ἀνεχρήσιμον ὑπέλαβε φιλοσοφίας ἀνάξιον· τῷ τοι & τὴν Διοτίμαν οὐκ ἠρυθρία προσαγορεύων διδάσκαλον· καὶ μὴν τοι καὶ παρὰ τὴν Ἀσπασίαν διετέλεσε μείζων. τούτων δὲ οἱ πλεῖστοι μὲν, οὐδὲ τὴν μίμησιν ἴσασι τὴν Ἀχιλλέως, ἐξ ἧς ἄρχεσθαι τὰ ἐλλογίμων μαθημάτων εἴωθε τὰ μειράκια· οἱ γὰρ ὀλίγα μὲν παρὰ ποιητῶν, ὀλίγα δὲ παρὰ ῥητόρων ἐρασθέντες, τῶν δὲ φιλοσόφων οὐδὲ αὐτὰς τὰς προσηγορίας μεμαθηκότες, πλὴν δυοῖν ἢ τριοῖν τῶν ὀνομάτων, βάρβαρον μὲν τὴν θείαν γραφὴν οἰόμενοι, μανθάνειν δὲ ταύτης αἰσχρὸν ὑπολαμβάνουσιν. ἐξ ἀνοίας δὲ αὐτοῖς τῆς ἀπαιδευσίας ἐπιγένηται πάθημα. εἰ γὰρ τὰς Ἑλληνικὰς ἀνεγνώκεσαν ἱστορίας, ἔγνωσαν ἂν δήπουθεν, ὡς καὶ τὰς παρ' ἐκείνοις ὀνομαστὰς, καὶ τῶν τεχνῶν τὰς πλείστας, παρὰ βαρβάρων ἐπαιδεύθησαν Ἕλληνες. γεωμετρίαν μὲν γὰρ καὶ ἀστρονομίαν Αἰγύπτιοι πρῶτοι εὑρηκέναι φασίν· ἀστρολογία δὲ, καὶ ὠρεθλιαλογία, Χαλδαίων εὕρημα λέγεται. Ἄραβες δὲ & Φρύγες οἰωνοσκοπικὴν ἐπενόησαν πρῶτοι. ὅτι δὲ καὶ ἡ σάλπιγξ Τυρρηνῶν ἐστὶν ἔργον, καὶ αὐλοὶ Φρυγῶν, διδάσκουσι μὲν αἱ τραγῳδίαι, διδάσκουσι δὲ μετ' ἐκείνων αἱ ἱστορίαι. καὶ τὰ γράμματα δὲ Φοίνικας εὑρηκέναι λογοποιοῦσιν οἱ Ἕλληνες, & τὸν Κάδμον ταῦτα πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα κομίσαι. ἰατρικῆς δ' ἄρξαι τὸν Ἀπιν φασὶ

Areus, & alij complures. Fertur autem Pythagoras & circumcisionē quoque subiisse, acceptam ab Ægyptiis, qui ab Hebræis hanc legem acceperant. Nam cùm Abraham Patriarcha ab vniuersorū Deo circumcidi iussus fuisset, ritum hunc posteritas asseruauit: quam per multa ætatum curricula in Ægypto versatam imitati sunt Ægyptij. Quòd enim apud Ægyptios infantes circumcidi lex olim non fuerit, Pharaonis filia idonea testis est: quæ cùm infantem Mosem in ripa fluminis expositum reperisset, illicò circumcisum intuita, & pueri genus agnouit, & Hebræis parentibus natum esse asseruit. Hi ergo disciplinis omnibus instructi cùm essent, tanto discendi studio inarserunt, vt spretis bellorum mariúmque maximorum discriminibus, barbaras nationes adierint, & quæ sibi vsui fore videbant, vndecumque collegerint. Socrates enim Sophroniſci filius, Philosophorum præstantissimus, ne à mulieribus quidem quod ad rem foret doceri Philosopho indignum esse duxit, nec erubuit Diotimam appellare magistram: quin & Aspasiam perdiu frequentauit. Horum autem plerique nec Achillis iram norunt, à qua studiosi adolescentes auspicari litterarum initia solent. Nam cùm pauca omninò à Poëtis & ab Oratoribus acceperint, philosophorum verò, duobus tribúsve illustrioribus exceptis, nec ipsa nomina vnquam didicerint: diuinam tamen scripturam barbaram vocant, veritatémque ab ea discere turpe existimant. ex ignorantia porrò ipsi superbiæ pestem contraxerunt. Nam si Græcorum historiis oculos admouissent, scirent vtique Græcos, & illustres scientias, & plurimas artes à barbaris didicisse. Aiunt enim Geometriæ & Astronomiæ inuentores primos Ægyptios fuisse: Astrologiæ autem dierúmque natalium obseruatio, Chaldæorum esse fertur inuentum, cùm Arabes ac Phryges auium obseruationes primi inuenerint. Tubas verò Tyrrhenorum opus esse, ac tibias Phrygum docent Tragœdiæ, docent & historiæ. Ac litterarum quoque inuentores Phœnicas fuisse, narrant Græci, & has Cadmum è Phœnicia primum in Græciam detulisse. Medicinæ verò auctorem volunt Apin

Ægyptium: quam ſubinde artē auxe-
rit Æſculapius. Scapham in Libya pri-
mùm compactā fuiſſe affirmant. Quòd
autē Orpheus, Odryſius patria, & Dio
nyſia, & Panathenæa, & Theſmopho-
ria, & Eleuſinia ſacra Athenas detule-
rit, idémque in Ægyptum profectus,
Iſidis & Oſiridis ſacra in Cereris Li-
berique patris orgia conuerterit, te-
ſtis eſt Plutarchus è Chæronea Bœo-
tiæ, teſtes item ſunt & Siculus Dio-
dorus, & orator Demoſthenes. Aiunt
enim, Orpheum ſanctiſſimos illis ritus
ac cerimonias tradidiſſe. Ipſius autem
Rheæ, ſeu Cybeles, ſeu Brimonis,
aut quamcumque demùm nuncupare
velitis, multa enim vobis nominum
copia, non item ſubſiſtentium rerum,
eius, inquam, Deæ feſtas ſolemnita-
tes, quæque in eis peraguntur, è terra
Phrygia ſibi Græcos aduexiſſe, iidem
illi, quos ſuperiùs citaui teſtes, planè
docent. Cùm itaq; & artes, & diſciplinas, & colendorū dæmonum cerimonias, & prima litterarū elementa, Græci à Barbaris edocti ſint, & hīs præceptoribus glorientur: quid ita vos, quæſo, qui ne illa quidē percipere poteſtis quæ ab illis conſcripta ſunt, renuitis ab illis hominibus veritatem perdiſcere, qui ſapientiam à Deo ſibi traditam acceperunt? Quòd ſi propterea illis aures accommodare non vultis, quòd è terra Græcia orti non fuerint, reliquum eſt vt nec Thaletem ſapientem, nec Pythagoram dicere philoſophum debeatis, nec eius magiſtrum Pherecydem. Hic enim Syrus natione fuit, non Athenienſis, non Spartiates, neque Corinthius: Pythagoram verò Ariſtoxenus, & Ariſtarchus, & Theopompus, Tyrrhenum tradunt fuiſſe: at Neanthes Tyrium vocat. Thaletem quoque, alij quidem Mileſium fuiſſe dicunt: at Leander & Herodotus Phœnicem appellant. Ad hæc Ariſtoteles Stagirites fuit, Diogenes Sinopenſis, Alcman Pirithi filius Crotoniates, qui primus fertur de natura rerum ſcripſiſſe. Empedocles rurſus fuit Agrigentinus, Agrigentum verò ciuitas eſt Siciliæ. Quòd ſi extra fines quidē Græciæ natos fuiſſe hos philoſophos enutritóſque dicitis, ſed Græcam linguam coluiſſe: primùm apud alias quoque gentes fuiſſe viros ſapientes fatemini: nam & Thracem Zamolxin, & Anacharſin

A τ Αἰγύπτιον, εἶτα τ Ασκληπιὸν αὐξῆσαι τ τέχνω. σκάφος δὲ πρῶτον ἐν Λιβύῃ ναυπηγηθῆναι λέγουσιν. ὅτι δὲ τ Διονυσίων, καὶ τ Παναθηναίων, ὧν μήν τοι τ Θεσμοφορίων, καὶ τ Ελευσινίων τὰς τελετὰς Ορφεὺς, αὐτὴρ Οδρύσης, εἰς τὰς Αθήνας ἐκόμισεν, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀφικόμενος, τὰ τ Ισιδος καὶ τ Οσιριδος εἰς τὰ τ Δηοῦς καὶ τ Διονύσου μετατέθεικεν ὄργια, διδάσκει μ Πλούταρχος ὁ ἐκ Χαιρωνείας τ Βοιωτίας, διδάσκει δὲ καὶ ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, μέμνηται δὲ καὶ Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ, καὶ φασὶ τ Ορφέα τὰς ἁγιωτάτας αὐτοῖς τελετὰς ἐπιδεῖξαι. ὅτι δὲ καὶ τὰ τ Ρέας, ἢ τ Κυβέλης, ἢ τῆς Βριμοῦς, ἢ ὅπως ἂν ἐθέλητε ὀνομάζειν· πολλὴ γὰρ ἡ περὶ ὑμῖν ὀνομάτων, οὐχ ὑποκειμένων πραγμάτων· ἀλλ' ὅμως ὅτι καὶ ταύτης τὰς ἑορτὰς, καὶ τὰ ἐν αὐταῖς τελούμενα, ἀπὸ Φρυγίας εἰς τ Ελλάδα μετεκόμισαν Ελληνες, οἱ πρεσβύτατοι μάρτυρες ἐμφερῶς διδάσκουσιν. εἰ δὲ καὶ τὰς τέχνας, καὶ τὰς ἐπιστήμας, καὶ τῶν δαιμόνων τὰς τελετὰς, καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα παρὰ βαρβάρων ἐδιδάχθησαν Ελληνες, καὶ ὅτι τοῖς διδασκάλοις ἀφρικνοῦνται, τί δήποτε

B

C ὑμεῖς, οὐδὲ σμικρὰν τὰ ὑπ' ἐκείνων συγγεγραμμένα διωκόμενοι, πρᾶγμα ἄδηλον μαθεῖν τ ἀληθῆ παρὰ ἀνδρῶν θεοσδοτον σοφίαν ἐπιδέξασθαι; εἰ δὲ ὅτι οὐκ ἐκ τ Ελλάδος ἐβλάστησαν, τὰς ἀκοὰς αὐτοῖς ἐπέχειν οὐ βούλεσθε, ὥσπερ ὑμῖν, μήτε Θαλῆν ὀνομάζειν σοφὸν, μήτε Πυθαγόραν φιλόσοφον, μήτε Φερεκύδην τὸν ἐκείνου διδάσκαλον. Συριος γὰρ ἦν, οὐκ Αθηναῖος, οὐδὲ Σπαρτιάτης, οὐδὲ Κορίνθιος. τ δὲ Πυθαγόραν Αριστόξενος καὶ Αριστοχος καὶ Θεόπομπος Τυρρηνὸν εἶναι φασιν· ὁ δὲ Νεάνθης Τύριον ὀνομάζει. τὸν δὲ Θαλῆν, οἱ μ Μιλήσιον λέγουσιν· Λέανδρος δὲ καὶ Ηρόδοτος Φοίνικα προσηγόρευσαν. καὶ μήν τοι καὶ ὁ Αριστοτέλης Σταγειρίτης ἦν, Σινωπεὺς ἦν ὁ Διογένης, καὶ Αλκμαίων ὁ Πειρίθου Κροτωνιάτης, ὃν πρῶτον φασὶ περὶ φύσεως συγγράψαι λόγον. Ακραγαντῖνος δὲ ὁ Εμπεδοκλῆς· Σικελικὴ δὲ αὕτη ἡ πόλις. εἰ δὲ ἄρα τοῦτο φατὲ, ὡς ἔξω μ τῆς Ελλάδος καὶ ἐφύσαν οἵδε οἱ ἄνδρες καὶ ἐτράφησαν, τ δέ γε Ελληνικὴν ἠσκήσασαν γλῶτταν, πρῶτον μ ὁμολογεῖτε καὶ ἐν ἄλλοις ἔθνεσιν ἄνδρας γεγονέναι σοφούς· καὶ γὰρ δὴ καὶ Ζάμολξιν τὸν Θρᾷκα, καὶ Ανάχαρσιν

D

τὸν

τὸν Σκύθην ὅτι Σοφίᾳ θαυμάζεται. ἔστι A Scytham sapientiæ causa demiramini: magnáque apud vos in gloria sunt Brachmanes, qui tamen Indi sunt, non Græci. Deinde verò & aliunde ostenditur, grauiter vos errare, qui compositæ orationis ornatum veritati præferatis. Socratem siquidem, Sophronisci filium, agnoscitis ipsi Græcorum Philosophorum præstantissimum fuisse. Verùm hic, latomo patre est genitus, ac plurimum temporis eam quam pater artem exercuit: huiúsque rei tum alij permulti sunt testes, tum Porphyrius quoque in tertio libro Philosophicæ historiæ ita scriptum reliquit. *Dicamus de Socrate quæ & aliis scriptoribus digna memoratu visa sunt, nonnihil expensuri quæ in eius laudem ac vituperationem multis variísque modis à viris eloquentibus referuntur: illud autem indiscussum relicturi, vtrùm is videlicet vnà cum patre lapicidinam exercuerit, an sine illo solus pater. Neque enim si per exiguum modò tempus operis aliquid effecisset, hoc ipsi ad sapientiam consequendam impedimento fuisset. Quòd si sculptor etiam fuisset, multo magis: honesta enim hæc ars, non probrosa, censetur.* Quæ subsequuntur, eiusdem etiam sunt sententiæ. Inducit enim quosdã qui dicant Socratem lapicidinæ operam impẽdisse. At fortasse primos quidẽ ætatis suæ annos cædendis lapidibus impendit, posteà verò Poëtarum ac Oratorum amore captus, litterarum studiis se tradidit. Verùm ne hoc quidem dici potest. Aliter siquidem narrat ipse Porphyrius. ait enim fuisse Socratem ingenio hebeti atque inepto, & ineruditum prorsus planéque indoctum. Nihil enim fermè sciuisse litterarum, risúmque excitare solitum, sicubi eum vel scribere vel legere oporteret, puerorum more balbutientem. Plato etiam sic illum in Apologia inducit de se loquentem: *Iouem testor, viri Athenienses, minimè vos hodie audituros comptos verbis nominibúsque sermones, quales sunt horum ciuium: sed audituros quæ verbis de medio sumptis temerè effundantur.* Paulóque pòst idem Socrates hæc adiunxit: *Nunc itaque vos maximè oratos velim, viri Athenienses, nec iniustis precibus quantum equidem sentio, vt elocutionis nostræ ratione posthabita, (fortasse enim insul-*

τῶν Βραχμανῶν πολὺ πρὸ ὑμῖν ὁ κλέος. Ινδοὶ δὲ οὗτοι, οὐχ Ἕλληνες. ἔπειτα ἢ καὶ ἑτέρωθεν ἐξελέγχεσθε οὐκ ὀρθῶς πεπονθέντες τῆς ἀληθείας τῷ ὑπερφυᾶ. τὸν γοῦν τοι Σωφρονίσκου Σωκράτην ὁμολογεῖτε δήπου ἔστι ὑμῖς τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσόφων ἄριστον γεγονέναι. ἀλλ' οὗτος οὐ λιθοκόπου μὲν ἦν πατρὸς, ὑπερπλείστου ἢ τῷ πατρῴᾳ μετεληλύθη τέχνῃ. ἔστι τοῦτο πολλοὶ μὲν εἰρήκασι καὶ ἄλλοι, ἔστι ὁ Πορφύριος δὲ ἐν τῷ τρίτῳ τῆς φιλοσόφου αὐτοῦ ἱστορίας ξυνέγραψεν. ἔφη ἢ οὕτως. Λέγωμεν περὶ τοῦ Σωκράτους τὰ καὶ ἄξια τοῖς ἄλλοις μνήμης κατηξιωμένα· τὰ μὲν πρὸς ἔπαινον αὐτοῦ καὶ ψόγον πολλαχῶς ὑπὸ τῶν λογίων ἀνδρῶν μεμυθευμένα ἐπ' ὀλίγον φιλοκρινοῦντες, καταλιπόντες ἢ ἀνεξέτασον ὃ, εἴτε αὐτὸς εἰργάσατο σὺν τῷ πατρὶ τὴν λιθοτομικὴν τέχνην, εἴτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ μόνος. ὧδέν γὰρ ἐνέκοπτεν αὐτῷ τοῦτο πρὸς σοφίαν, πρὸς ὀλίγον χρόνον ἐργάσασθαι. εἰ ἢ δὴ ἑρμογλύφος ἦν, ἔστι μᾶλλον· καθάριος γὰρ ἡ τέχνη, ἔστι οὐ πρὸς ὄνειδος. καὶ τὰ ἑξῆς ἢ τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας. εἰσάγει γάρ τινας λέγοντας λιθουργικὴν τέχνην τὸν Σωκράτην ἐπασκήσαντα. ἀλλ' ἴσως τὴν μὲν πρώτην ἡλικίαν λιθουργῶν διετέλεσεν, ὕστερον ἢ, λόγων ποιητικῶν καὶ ῥητορικῶν ἐρασθεὶς, παιδείας μετέλαχεν. ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἔστιν εἰπεῖν. πῶς γὰρ τοὐναντίον φησὶν ὁ Πορφύριος. λέγει ἢ οὕτως· εἶτα δὲ αὐτὸν πρὸς οὐδὲν μὲν ἀφυᾶ, ἀπαίδευτον δὲ πρὸς πάντα, ὡς ἁπλῶς εἰπεῖν· σχεδὸν γὰρ οὐδὲ γράμματα πρόσθεν τι ἐπίστασθαι, ἀλλ' εἰ γελοῖον, ὁπότε τι δέοι ἢ γράψαι ἢ ἀναγνῶναι, βατταρίζοντα ὥσπερ τὰ παιδία. καὶ ὁ Πλάτων δὲ αὐτὸν ἐν Ἀπολογίᾳ τοιάδε τέθεικε λέγοντα, Οὐ μὲν τοι, νὴ Δία, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, κεκαλλιεπημένοις γε λόγοις, ὥσπερ οἱ τούτων, ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν, ἐσθῆτι κεκοσμημένοις· ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῇ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι. καὶ μετ' ὀλίγα δὲ ταῦτα πάλιν προστέθεικεν. Καὶ δή ἔστι ὑμῶν τοῦτο νῦν δέομαι, δίκαιον ὡς γε μοι δοκῶ, τὸν σκοπὸν τῆς λέξεως ἐὰν· ἴσως μὲν γὰρ χεί-

sam, fortasse verò & bonam esse illam continget) in id dumtaxat animum intendatis, si videlicet iusta sint ea quæ dico. Hic tamen homo tam indocto ineruditóque sermone, non modò supra alios Philosophos, sed supra Platonem ipsum qui compositæ orationis ornatu Græcos omnes superauit, honore dignissimus habebatur. Quod ne ipse quidem Aristonis filius negaturus est. Qua enim fronte negaret, qui quoscumque sermones pareret, illi semper tribuebat & referebat acceptos, & ab eius mente profectos credi volebat? Quòd autẽ hic ipse, qui omnes homines, & non solùm ceteros Græcos, sed ipsos quoque Athenienses, facundia verborúmque ornatu superauit, non comptæ orationi, sed harmoniæ sententiarum attendi iubeat, audite in Politico sic admonentem: *Si caueris studiosus esse verborum, in senectute locupletior prudentiæ apparebis.* Audite & in quinto Reipublicæ libro qualia dicat: *Hósne igitur omnes, qui eiusmodi quædam didicerunt, articuláque eas perceperunt, in Philosophorum numerum reponemus? Minimè verò, sed Philosophis potiùs similes illos appellabimus. Quos autem, ait, veros appellas? Eos, inquam ego, qui dispiciendæ veritatis studio teneantur. Neque enim in Geometriæ postulatis hypothesibúsque Philosophia, neque in coniecturali Musica, neque in Astronomia, quæ Physicis rationibus fluxisque ac verisimilibus clauditur, sed in ipsius boni veríque scientia Philosophus versari debet.* Audistisne, viri, maximũ Philosophum, Musicæ ac Geometriæ, ceterarúmque huiusmodi facultatum peritos appellantem, non Philosophos, sed Philosophis similes: eos verò qui tradendæ veritatis sunt professores, verè Philosophos nũcupantem? Quin & in tertio Legum libro sic loquitur: *Itaque semel hoc ita sanctum constitutúmque habeatur, vt nulli scilicet magistratus iis ciuibus deferantur qui hæc ignorent, sed veluti rerum omnium inscij probris incessantur, tametsi ratiocinando sint acres, in omnibúsque iis elaborarint quæ elegantia censentur, quæque ad augendos animos maximè sunt facta. Sapientes verò appellentur ij ciues, qui aliter sese habent, quamquam, quod dici solet, neque litteras neque natare sciant:*

Αρων, ἴσως ἢ βελτίων δ' ἂν εἴη· αὐτὸ ἢ τοῦτο σκοπεῖν, καὶ τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν, εἰ δίκαια λέγω. Ἀλλ' ὅμως, καὶ ἀμαθῆ γε γλαῦτ' ἄν καὶ ἀπαίδευτον ἐλέγξαιμι, οὐ μόνον τῶν ἄλλων ἁπάντων, ἀλλὰ καὶ Πλάτωνος τοῦ ἀπάντων Ἑλλήνων δεινοτάτου λογοποιεῖν νενικηκότος, ᾠδοῖς ἀξιώτερος ἂν. καὶ τοῦτο οὐδ' αὐ αὐτὸς ὁ Ἀρίστωνος ἀρνηθείη. πῶς γάρ, ὅ γε πάντας οὓς ἄν τις λόγους, ἐκείνῳ προσαναθεὶς τε καὶ προσαρμόσας, καὶ τῆς ἐκείνου διανοίας ἐκγόνους εἶ προσποιοῖτο νομίζεσθαι; ὅπερ ἢ καὶ ἔστι, ὁ πάντας ἀνθρώπους, καὶ οὐ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἀθηναίους δεινότητι καὶ ὀνομάτων κάλλει πάμπαν ἀποκρύψας, μὴ τῇ κομψείᾳ τῶν λόγων, ἀλλὰ τῇ τῶν ἐνθυμημάτων ἁρμονίᾳ προσέχειν πρέπειν, ἀκούσατε αὐτοῦ διαῤῥήδην ἐν τῷ Πολιτικῷ λέγοντος· Καὶ διαφυλάξῃς ὃ μὴ ἀπορραθύμως ἔχειν πρὸς τοῖς ὀνόμασιν, πλουσιώτερος εἰς τὸ γῆρας ἀναφανήσῃ φρονήσεως. ἀκούσατε ἢ καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς πολιτείας οἷα φησίν· Τούτους οὖν ἆρα πάντας, καὶ τοὺς ἄλλους τοιούτων ἁπτομένους μαθημάτων, καὶ τοὺς τῶν τεχνυδρίων, φιλοσόφους θήσομεν; Οὐδαμῶς, εἶπον, ἀλλ' ὁμοίους φιλοσόφοις. Τοὺς δὲ ἀληθινοὺς, ἔφη, πῶς λέγεις; Τοὺς τῆς ἀληθείας, ἦν δ' ἐγὼ, φιλοθεάμονας. οὐ γὰρ ἐν γεωμετρίᾳ, αἰτήματα καὶ ὑποθέσεις ἐχούσῃ, φιλοσοφία· οὐδ' ἐν μουσικῇ, τοιαύτῃ γε οὔσῃ· οὐδ' ἐν ἀστρονομίᾳ, φυσικὰ καὶ ῥεόντων τὰ εἰκότα βεβυσμένῃ λόγων· ἀλλ' ἀεί γ' ἀγαθοῦ δεῖ ὀπτέον ἐστὶν ἀλήθειας. ἀκούσατε, ὦ ἄνδρες, τοῦ φιλοσόφου, τοὺς μὲ τῆς μουσικῆς καὶ τῆς γεωμετρίας καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων ὀπτῆρας, οὐ φιλοσόφους, ἀλλ' ὁμοίους φιλοσόφοις προσαγορεύσαντος· τοὺς δὲ τῆς ἀληθείας διδασκάλους, ἀληθινοὺς ὄντως ὀνομάσαντος φιλοσόφους. καὶ ἐν τῷ τρίτῳ τῶν νόμων, τοιαῦτα φησί. Τοῦτο μὲν οὕτω πάντως κείσθω δεδογμένον καὶ λεγόμενον, ὡς τοῖς ταῦτα μαθήσεσθαι τὸ πολιτικὸν, μηδὲν ὀπτητέον ἀρχῆς ἐχόμενον, καὶ ὡς ἀγνοοῦσιν ὀνειδιστέον, καὶ πάνυ λογιστικοὶ ὦσι, καὶ πάντα κομψὰ, καὶ ὅσα πρὸς αὔξησιν τῆς ψυχῆς πεφυκότα, διαπεπονημένοι ἄπτωνται· τοὺς δὲ τοὐναντίον ἔχοντας, τούτους ὡς σοφοὺς προσρητέον, καὶ, ὃ λεγόμενον, μήτε γράμματα μήτε νῆν δύπτασθαι,

καὶ ταῖς ἀρχαῖς ἐγκλειτέον ὡς ἔμφησιν, πῶς ἄν τις ἀληθέστερόν τε καὶ σαφέστερον τοῦτο νῦν δὴ κατέχουσαν ἀπαιδεύσιαν ἐξελέγχοι καὶ εἴποιμι; τῶν γὰρ δὴ φιλοσόφων ὁ κολοφὼν, οὐκ ἐν μαθήσει γραμμάτων, ἀλλ' ἐν ἀληθείας γνώσει, τοῦ σοφὸν εἶναι· καὶ τοὺς μὲ τούτου ἀπείρους, κἂν μηδὲ τὰ πρῶτα στοιχεῖα γινώσκωσιν, ὀνομάζει σοφούς· τοὺς δ' ἅπαν πάσης ἐλευθέρας παιδείας, ἀληθείας δὲ καὶ δικαιοσύνης τοῦ ἐπιτηδείου οὐκ ἔχοντας, ἀποκρίνει καὶ ἐξελαύνει, καὶ ἀρχὴν οὐκ ἐπιτρέπει. καὶ μὴν τοι καὶ τῷ Θεαιτήτῳ τοὺς μετεωρολέσχας διαβάλλων, ὧδε λέγει. Ὥσπερ δὴ καὶ Θαλῆν ἀστρονομοῦντα, ὦ Θεόδωρε, καὶ ἄνω βλέποντα, πεσόντα εἰς φρέαρ, Θρᾷττα τις ἐμμελὴς καὶ χαρίεσσα θεραπαινὶς ἀποσκῶψαι ἔλεγεν, ὡς τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ σπουδαίοιτο εἰδέναι, τὰ δ' ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας λανθάνοι αὐτόν. καὶ αὖθις ἐν τῷ αὐτῷ διαλόγῳ· Ἀγροικον δέ τινα καὶ ἀπαίδευτον ἐκ πάσης ἀσχολίας οὐδὲν ἧττον τῶν νομέων τὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίγνεσθαι, σηκὸν ἐν ὄρει περίβολον. γῆς δ' ὅταν μυρία πλέθρα, ἢ ἔτι πλέον, ἀκούσῃ ὡς τις ἀνὴρ κέκτηται, πάνυ σμικρὰ δοκεῖ ἀκούειν, εἰς ἅπασαν εἰωθὼς τὴν γῆν βλέπειν. πρὸς δὲ τούτοις ἐπιλέγει καὶ τάδε· Ἡ μὲν γὰρ τούτου γνῶσις, σοφία καὶ ἀρετὴ ἀληθινή, ἡ δ' ἄγνοια, ἁμαρτία καὶ κακία σαφεστάτη· αἱ δ' ἄλλαι δυνάμεις, φορτικαὶ καὶ σοφίαι γίγνεσθαι, ἐν μὲν πολιτείαις καὶ διατριβαῖς γιγνόμεναι, φορτικαὶ, ἐν δὲ τέχναις, βάναυσοι. οὕτως ἄρα ἦδεσαν ἀκριβῶς, καὶ οἱ πᾶσαν λόγων ἰδέαν μεμαθηκότες, ὁπόσον ἡ ἀλήθεια ῥημάτων τε καὶ ὀνομάτων τιμιώτερόν ἐστι, καὶ ὡς οὐδὲν ζημιοῦται τῆς τοιαύτης κομψείας ἡ ἄγνοια. αὖθ' ὅτου δὴ οὖν, ὦ φίλοι ἄνδρες, ἡ ἀποστολικῆς διδασκαλίας τὰ μὲν δόγματα καταμαθεῖν οὐκ ἐθέλετε, τὸ δὲ βαρβαρόφωνον ὀνειδίζετε μόνον· καὶ ταῦτα τῶν ὑμετέρων ἐπαίοντες φιλοσόφων, ὡς Ἕλληνες τῆς ἀληθείας ἀπεπλανήθημεν, βάρβαροι δὲ μᾶλλον ταύτην ἐξεδέξω; ἢ γὰρ Πορφύριος ἐκεῖνος, ὁ τὸν πρὸς ἡμᾶς ἐκπύμπρως ἀναδεξάμενος πόλεμον, ἐν τοῖς περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας οὕτως ἔφη. Χαλκό-

A his, inquam, magistratus & imperia, vt viris prudentibus, deferantur. Quî potuit igitur quisquam verius planiúsque refellere insciti illam & arrogantiam, quæ nunc omnia occupauit? Philosophorum siquidem princeps sapientiam non litterarum disciplina, sed veritatis cognitione metitur; eósque homines qui veritatem sciant, tametsi ne prima quidem elementa cognoscant, sapientes appellat; eos autem qui disciplinas omnes adepti sint, si veritatis iustitiæque sint ignari, summouet ac repellit, neque iis vllos magistratus deferendos putat. B In Theæteto etiam altiloquos negatores his verbis perstringit: *Quemadmodum & Thaletem, ô Theodore, dum erecto vultu stellarum cursus obseruaret, in puteum collapsum, peraruta elegánsque Thressa fertur ancilla dicterio aspersisse, quòd videlicet ea nosse quæ in cælo fierent affectaret, qui ea quæ ante pedes posita erant non videret.* Iterúmque in eo dialogo, *Agrestem verò & imperitum propter otium, non minus quàm pastores, hominem istum esse necesse est, mœnibus in vrbe, vt illi caula in monte, circumdatum. Et cùm aliquem, qui dena millia iugerum vel eo amplius possideat, admiranda terræ spatia possidere audierit, perexiguum quippiam audire se putat, vt qui terram vniuersam spectare sit solitus.* Superioribus autem hæc addit: *Huius quidem rei cognitio, sapientia & verissima virtus est, ignoratio autem, insciti & vitium est manifestissimum: & aliæ facultates, quæ etiam videntur esse sapientiæ, cùm versantur publicis in rebus potestatibúsque gerendis, oneroſæ fiunt: cùm verò in ceteris artibus, viles ac sordidæ.* Sic igitur exactissimè norant qui apud vos C omni genere doctrinæ abundarunt, D quanto verbis ac nominibus pluris facienda sit veritas, & quòd nullum ea detrimentum accipiat ab huiusmodi ornatus insciti. Cur ergo, amici homines, Apostolicæ doctrinæ sententias discere aspernamini, solam verò dicendi barbariem accusatis, cùm vestri vobis Philosophi testes sint, Græcos à veritate procul erasse, & hanc à barbaris potiùs inuentoribus prodiisse? Ille siquidem Porphyrius, qui contra nos acerrimum bellum susceperit, vbi agit de Philosophia ex oraculis, sic ait: *Vis*

quæ ad deos ducit ære munita eſt, arduáque eadem & aſpera. Cuius quidem calles plurimos barbari inuenerunt, Græci verò ab ea longiùs aberrarunt. Qui verò eam tenebant, eandem iam corruperunt. Eius porrò inuentores Deus teſtatur Aegyptios fuiſſe, Phœnicas, Chaldæos, ac Hebræos. Quòd ſi etiam homo nobis omnium infenſiſſimus, Græcos ſuos accuſat, vt errori mancipatos, Hebræis autem, Phœnicibus, Ægyptiis, & Chaldæis veritatem adſcribit, teſtatúrque hoc ipſum reſponſo Apollinis confirmari, cur veſtro non auſcultatis Philoſopho, neque admittitis oraculum Delphici tripodis, nec Hebræorum Prophetis, & Apoſtolis aures inclinatis? Hi ſunt enim, quos Apollo Pythius inuentores veritatis appellat. Quòd ſi Ægyptios illis, Phœnicas, Chaldæóſque adiunxit, ſcire vos oportet, Phœnicas proximos Hebræis atque conterminos, ſi quid veritatis didicerunt, ab Hebræis didiciſſe. Ipſi quoque Ægyptij vberrimos fructus ex Hebræorum conſuetudine perceperunt. diutiſſimè enim Hebræi homines in Ægypto verſati ſunt. Quin & Chaldæi ſimiliter magnum ſibi commodum ab eiſdem ſumpſerunt. Hebræos enim Chaldæi reges in Babyloniam captiuos duxerunt: deinde ex miraculis, quæ apud eos in camino ignis ardentis, & in leonum cauea facta ſunt, idoneos exiſtimarunt quos ſibi magiſtros veritatis aſciſcerent. Cyrus quoque Cambyſæ filius, cùm Daniele familiariter vteretur, ab eodem diuini cultus ſcientiam perdoctus eſt. Idémque cùm Lydos bello euerſos in deditionem accepiſſet, ſubditis proculdubio impertiit quæ ab illo perceperat. Quòd itaque veritatem Pythius quoque Apollo Hebræis aſſeruerit, quódque Porphyrius eius oraculi mentionem faciat, ſatis opinor hæc oſtendunt quæ dixi. Quòd verò idem Græcos Philoſophos ingentis cuiuſdam ignorantiæ accuſet, audite cuiuſmodi ſint, quæ ad Boëthum de anima ſcribens inter alia complura dicit: *Etenim quis eorum qui in Philoſophia verſantur, non ambiguus ſermo eſt?* Item ad Anebonem Ægyptium ſcribit: *Auſpicabor autem erga te amicitiam à diis, boniſque dæmonibus, & à Philoſophicis diſputatio-*

A δετος γὰρ ἡ τοῖς θεοῖς ὁδός, αἰπεινή τε καὶ τραχεῖα· ἧς πολλὰς ἀτραποὺς βάρβαροι μὲν ὄξηυρον, Ἕλληνες δ' ἀπεπλανήθησαν· οἱ δ' κεκτημένοι, ἤδη καὶ διέφθειραν. τὴν δ' εὕρεσιν ὁ θεὸς Αἰγυπτίοις ἐμαρτύρησε, Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις, Λυδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις. εἰ δ' καὶ ὁ πάντων ἡμῖν ἐχθιστος, κατηγορεῖ μὲν Ἑλλήνων, ὡς πλανῆ δεδουλωκότων, Ἑβραίοις δ' καὶ Φοίνιξι, καὶ Αἰγυπτίοις καὶ Χαλδαίοις μαρτυρεῖ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ταῦτα τὸν Ἀπόλλω ἔφησεν

B ἀνελεῖν, ἵ δήποτε μὴ πείθεσθε μὴν τῷ φιλοσόφῳ, δέχεσθε δὲ τὸ Δελφικοῦ τρίποδος τὸν χρησμόν, καὶ ἂς ἀκοὰς τοῖς Ἑβραίων προφήταις καὶ ἀποστόλοις ὑπέχετε; καὶ γὰρ ὁ Πύθιος τούτους εὑρετὰς ἀληθείας ὠνόμασεν. εἰ δ' Αἰγυπτίοις καὶ Χαλδαίοις καὶ Φοίνιξας τούτοις συνέζευξεν, ἴστον ὡς καὶ Φοίνικες προσχωροῦντες τούτων ὄντες καὶ ἀγχιτέρμονες, πολλὰ τούτων ἔμαθον,

C εἶτα ἔμαθον, τὴν ἀλήθειαν. καὶ μὴν τοι καὶ Αἰγύπτιοι πλεῖστον ὅσον τῆς τούτων μετοιχίας ἀπώναντο· συχνὸν γὰρ ἔσχησαν χρόνον Ἑβραῖοι τὴν Αἴγυπτον. καὶ Χαλδαῖοι δ' ὡσαύτως ἐκ τούτων μεγίστην ὠφέλειαν ἐδρέψαντο. αἰχμαλωτισθέντες γὰρ αὖθις, εἰς Βαβυλῶνα κατῳκίσθη. εἶτα ἐκ τῶν αὐτόθι γεγενημένων θαυμάτων περί τε τὴν κάμινον καὶ τοὺς λέοντας, ἀξιοχρέους εἰς διδασκάλους ἀληθείας ὑπέλαβον. καὶ Κῦρος δέ γε ὁ Καμβύσου, τὸν Δανιὴλ ὁμοδίαιτον ἐσχηκὼς, τῶν τῆς θεοσεβείας μετέλαχε μαθημάτων. Λυδοὺς δ' καταστρεψάμενος, καὶ τούτοις ὑποχείριος λαβὼν, μετέδωκε δήπου

D τοῖς ὑπηκόοις ὧν παρ' ἐκείνου μεμάθηκεν. ὅτι μὲν οὖν Ἑβραίοις ἀλήθειαν καὶ ὁ Πύθιος ἐμαρτύρησε, καὶ ὁ Πορφύριος ἀπεμνημόνευσε τοῦ χρησμοῦ, ἱκανὰ δηλῶσαι καὶ ταῦτα· ὅτι δ' καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων πλείστην ἀγνοιάν ἐστιν πάλιν κατηγορεῖ, ἀκούσατε οἷα φησὶν ἐν οἷς τοῖς Βοηθὸν περὶ ψυχῆς ἔγραψε. λέγει δὲ τοῖς πολλοῖς ἑτέροις καὶ ταῦτα· τίς γὰρ λόγος τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ ὄντων ἀμφισβητήσιμος; καὶ τοῖς Ἀνεβὼ δὲ τὸν Αἰγύπτιον τοιάδε γέγραφεν· Ἀρξομαι δὲ τῆς πρὸς σὲ φιλίας ἀπὸ θεῶν καὶ δαιμόνων ἀγαθῶν, τῶν τε τούτοις συν-

γλωσῶν φιλοσοφημάτων. περὶ ὧν εἴρηται μοὶ πλεῖστα καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις, εἴρηται δὲ οὐκ ἰσοχασμοῦ ὄ πλέον, ἀλλ' ἀρχὰς ἔχοντος τῆς πίστεως. καὶ αὖθις μετ' ὀλίγα· Παρὰ μὲν γὰρ ἡμῖν, λογομαχία τίς ἐστι πολλὴ, ἅτε δὴ ἀνθρωπίνων λογισμῶν τὸ ἀγαθὸν εἰκαζομένου. οἷς δὲ μεμηχάνηται ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον συνουσία, ἀεὶ πρόκειται τὸ μέρος τοῦτο εἰς ἐξέτασιν. Εἰ τοίνυν ἀμφισβητούμενα μὲν τῶν φιλοσόφων τὰ δόγματα· λογισμῶν γάρ ἐστιν ἀνθρωπίνων εὑρέματα· ἔρεις δὲ πολλὴ περὶ αὐτῶν, καὶ λογομαχία τις ἀκατάσχετος, ἄλλοις δέ τισι τοῦ πρὸς θεὸν συνουσίαν τε καὶ ὁμιλίαν ὁ Πορφύριος μεμέρτυρηκε, τοῦ δὴ χάριν, ὦ φιλότης, τῶν μὲν ἀνθρωπίνων καὶ ἀμφιβόλων ἐξήρτησθε λόγων, τῶν δὲ θεοφιλῶν ἀνδρῶν οὐ προσίεσθε τὰ μαθήματα; ὡς βαρβάροις μή γε εἰ πράγματα ἦν, ἐναντία ὑμῖν αὐτοῖς ἂν ποιῆτε· πείθεσθε γὰρ καὶ Πυθαγόρᾳ, Τυρρηνῷ τε τινὰς ὄντι, Τυρίῳ δὲ καθ' ἑτέρους· καὶ τῷ Σταγειρίτῃ δὲ κέχρησθε διδασκάλῳ, καὶ τὸν Σινωπέα θαυμάζετε, καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ πατρίδας οὐχ Ἑλληνικὰς ἀλλὰ βαρβάρους ἐχήκασιν. ἀπεδείξαμεν δὲ καὶ τὸν Σόλωνα, καὶ τὸν Πλάτωνα, πλεῖστα παρὰ βαρβάρων μεμαθηκότας· ἀκούσωμεν δὲ καὶ τοῦ Αἰγυπτίου ἱερέως πρὸς τὸν Σόλωνα λέγοντος· τοῦ Πλάτωνος δὲ καὶ ταῦτα ἐν τῷ Τιμαίῳ γεγραμμένα· Ω Σόλων, Σόλων, Ἕλληνες ὑμεῖς ἀεὶ παῖδες ἐστέ, γέρων δὲ Ἕλλην οὐδείς· οὐ γὰρ ἔχετε λόγον μάθημα πολιόν. Εἰ δὲ νεώτερα τὰ τῶν Ἑλλήνων μαθήματα, πρεσβύτατα δὲ καὶ παλαιότατα τὰ τῶν Ἑβραίων, ἔχῃ δὲ καὶ τῷ ἀληθῆ ἐπιδιδόναι τῷ χρόνῳ, πρεσβυτέρα δηλονότι καὶ πρεσβυτέρα τῶν νέων καὶ ἀμφιβόλων, μᾶλλον δὲ ψευδῶν τε καὶ οὐ πιθανῶς πεπλασμένων. Ἀλλ' οὐδὲ ὃ ἀπαίδευτον τῆς γλώττης ἰχθὺν ὑμῖν εἰς πρᾶγμα. ἐδείξαμεν γὰρ τὸν Σωκράτην, τῶν φιλοσόφων τὸν κορυφαῖον, τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἀμύητον, καὶ τὸν Πλάτωνα πάσης ὀπτικῆς καὶ ὑλικωτέρας προκρίνοντα τὴν ἀλήθειαν. εἰ δὲ τὸ πίστεως κατηγορεῖτε πρὸς-

A *nibus quæ sunt diis dæmonibúsque cognata. Quibus sanè de rebus quàm plurima dicta sunt & à Græcis Philosophis: sed ex coniectura maiori ex parte dicta sunt, quæ fidei solius haberet principia.* Rursúmque paulò pòst: *Apud nos quidem magna quædam verborum est disceptatio: vtpote qui in boni coniecturam ex humanis rationibus ducamur. Qui verò cum eo quod melius est coniungi nituntur, his semper hoc ipsum indagandum dimittitur.* Cùm itaque sint Græcorum Philosophorum dogmata semper dubitabilia, (sunt

B enim humanæ rationis inuenta) cúmque apud eos multa semper contentio, magnáque & implacabilis sit pugna verborum, aliis verò quibusdam hominibus Porphyrius tribuat Dei consuetudinem & colloquia, quid ita vos, ô amici, ab humanis quidem sermonibus dubiísque pendetis, hominum verò qui Deo sunt amicissimi doctrinam respuitis? Nam si quidem eos vt barbaros non admittitis, ea facitis quæ vobis sunt pugnantia & contraria. Pythagoræ siquidem creditis, homini Tyrrheno, vt quibusdam placet, vt aliis Tyrio: & Stagirita præceptore vtimini, & Sinopensem demiramini, & alios, quibus non terrá Græcia, sed barbara patria fuit.

C Atqui nos dudum vobis ostendimus & Solonem & Platonem quamplurima barbaris ab hominibus didicisse. Nunc verò audiamus etiam quibus verbis Ægyptius sacerdos Solonem compellet. Platonis autem hæc quoque verba sunt in Timæo: *O Solon, Solon, vos Græci pueri semper estis, senex autem Græcorum nemo: nulla est enim apud vos disciplina, quæ senio incanuerit.* Quòd si disciplinæ Græcorum nouæ recentioréque sunt, vetustissimæ

D autem & antiquissimæ sunt Hebræorum, habéntque veritatem longinquitate temporis florescentem, præferendæ sunt proculdubio & anteponendæ dubiis ac recentibus, immò falsis & non satis probabiliter confictis. Sed ne ipsa quidem linguæ ineptia satis apud vos esse debet cur contemnatis, cùm & summum Philosophorum Socratem ostenderimus fuisse Græcanicæ eruditionis prorsus expertẽ, & Platonem omni tum scientiæ tum facundiæ veritatem præferre. Quòd si credulitatis ac fidei titulum

accusatis (audiui enim vos hoc etiam vsurpãtes, quòd dogmatũ nostrorum nullam demonstrationẽ proferamus, solam verò fidem ac credulitatem insinuemus illis quos docemus,) apertissimè doctrinam nostram calumniamini. Nos enim verissimis rebus sermones nostros, tanquam testibus certissimis, comprobamus. Vos autem rursus hîc quoque vestris, quod dici solet, pennis vosmetipsos confoditis. Nam & celebratissimus ille Pythagoras, filius quidẽ Mnesarchi, Pherecydæ autem discipulus, qui Italicæ sectæ dux fuit, legem hanc discipulis suis sanxit, vt perpetuum quinquennium conticerent, solúmque audiendo præceptori aures accommodarent, ita vt quæ dicerentur, sine vlla disceptatione vel contentione admitterent, credentes ita se rem habere, nec præterea quicquam ceu dubij curiosiùs inquirentes. Ex quo factum est, vt qui ei successerant, si quis rerum quas diceret, demonstrationem posceret, *Ipse dixit*, respondere solerent, omni demonstratione validiorem esse censentes & haberi iubentes Pythagoricam vocem. Quòd si satis esse opinabantur ad faciendam fidem, tum qui dicebant, tum qui audiebant, quòd ea essent Pythagoræ dogmata & instituta, quis erit adeò stolidus, vel potiùs attonitus, vt Deo vniuersorum docente dubitet, nec fidem dictis habeat, neque tantum reuerentiæ vniuersorum Deo tribuat, quantum Pythagoræ tribuebant qui eius disciplinæ sese addixerant? Quonam autem pacto, amici homines, miserum non sit, hortari quidẽ Platonem, vt etiam Poëtis sine hæsitatione fides habeatur, vos autem nobis infestos esse, propterea quòd docenti Deo credere adhortamur? An non Platonis sunt hæc verba? *De cæteris verò dæmonibus loqui, aut illorum nosse generationem, maioris est opis quàm nostra. Cæterùm iis credendum est qui ante nos dixerunt, à Diis, vt ipsimet testantur, oriundi, maiorúmque suorum haudquaquam ignari. Fieri ergo nequit, vt Deorum filiis nõ credamus, quamquam nec signis vtantur, nec vllis necessariis demonstrationibus. Sed cùm domestica se nuntiare dicunt, legi obsequendo credendum est.* Hæc de Poëtis Plato in Timæo dixit, præcepítque vt Hometo & Hesiodo, aliísque Poëtis fabulã-

ῥήματος· ἤκουσα γὰρ ὑμῶν καὶ τοῦτο λεγόντων, ὡς ἡμεῖς γε ἀπόδειξιν μὲν οὐδεμίαν τῶν ἡμετέρων δογμάτων προσφέρομεν, πίστιν δὲ μόνον τοῖς μαθητευομένοις παρεσκευάσθαι· μάλιστα μὲν αὐτίκα τὸν ἡμέτερον συκοφαντεῖτε διδασκαλίαν· αὐτῶν γάρτοι τῶν πραγμάτων τὴν μαρτυρίαν ἡμεῖς τοῖς ἡμετέροις ξυναρμόττομεν λόγοις· πάλιν δ' αὖ ὑμεῖς τοῖς ὑμετέροις βέλτιον, τί τὸν προοιμίων, πίλοις. καὶ γὰρ ὁ Πυθαγόρας ἐκεῖνος ὁ πολυθρύλλητος, ὁ Μνησάρχου μὲν υἱός, Φερεκύδου δ' ὁ Φοίνικος, ὁ τῆς Ἰταλικῆς αἱρέσεως ἡγησάμενος, νόμον ἐτεθείκει τοῖς Φοίνιξιν, πενταετῆ χρόνον σιγὴν ἄγειν, καὶ μόνον ὑπακούειν τῷ λόγῳ τὰς ἀκοάς, ἵνα ἀναμφισβητήτως καὶ ἀδηλίτως δέχωνται τὰ λεγόμενα, πιστεύοντες οὕτως ἔχειν, καὶ μὴ πολυπραγμονοιῶντες ὡς ἐνδιάζοντες. τῷ γοῦν καὶ οἱ ἐκείνου παραδεξάμενοι, εἴτις ἀπαιτήσοι τὴν λεγομένων ἀπόδειξιν, Αὐτὸς ἔφα, λέγειν εἰώθεσαν· πάσης ἀποδείξεως ἰσχυροτέραν τὴν εἰ νομίζοντες, καὶ ἔχειν κελεύοντες τὴν Πυθαγόρου φωνήν. εἰ δ' ἀποχρῶν εἰς πίστιν ἐνόμιζον καὶ οἱ λέγοντες καὶ οἱ ἀκούοντες, τὰ Πυθαγόρου εἴ δόγματα καὶ μαθήματα, τίς οὕτως ἀφελὴς ἢ ἠλίθιος, μᾶλλον δὲ ἐμβρόντητος, ὡς τὸ θεοῦ τῶν ὅλων διδάσκοντος ἐνδιάσαι, καὶ μὴ πιστεῦσαι τοῖς λεγομένοις, καὶ μηδὲ ὁσοῦτον ἀπονείμαι σέβας τῷ τῶν ὅλων θεῷ, ὅσον τῷ Πυθαγόρᾳ προσένεμον οἱ τ' ἐκείνου διδασκαλίας μετεχόντες; πῶς δέ γε, ὦ φίλοι ἄνδρες, οὐ χεῖλιον, τὸν μὲν Πλάτωνα καὶ τοῖς ποιηταῖς ἀνενδιάστως πιστεύειν παρεκελεύω· ἡμῖν δὲ χαλεπαίνειν ὑμᾶς, ὅτι δὴ τῷ θεῷ διδάσκοντι πειθόμεθα πιστεύειν; ἢ οὐ Πλάτωνος ἐκεῖνα τὰ ῥήματα; Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν καὶ γνῶναι τὴν γένεσιν, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς· πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δὲ πῶς τοῖς ἑαυτῶν προγόνοις εἰδόσιν. ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καίτοι γε οὐδὲ εἰκότων τοῖς ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν· ἀλλ', ὡς οἰκεῖα φασκόντων ἀπαγγέλλειν, ἑπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον. ταῦτα ἐν τῷ Τιμαίῳ περὶ τῶν ποιητῶν ὁ Πλάτων εἴρηκε. Ἐπιτάττει δὲ Ὁμήρῳ καὶ Ἡσιόδῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ποιηταῖς μυθο-

λογέδσι πιστεδσαι· καὶ οὐκ ἠδέσθη φάναι, ὅτι
ἀλλ' εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέ-
γοιτ· καὶ ταῦτα κωμῳδῶν ἅπαντα τὰ πρ'
ἐκείνων λεγόμενα, ὡς οὐ ἑτέρῳ γε χρείῳ φα-
φὼς ἀποδείξομεν. Εἰ δὲ τοῖς τοιὰ λήρους
ἐκείνους μυθολογέδσι, καὶ τοὺς αἰσχροπάτους
ἀμφιλάτοισι μύθοις, πιστεύειν ὁ Πλάτων
παρακελεύεται, καὶ μηδεμίαν αὐτοῖς ἀπό-
δειξιν ἀπαιτεῖν, πολλῷ μᾶλλον ὁσιώτερόν τε
καὶ δικαιότερον τοῖς θεοπεσίοις ἀποστόλοις καὶ
προφήταις πιστεδσαι, αἰσχρὸν μὲν οὐδὲν οὐ-
δὲ μυθῶδες οὐδὲ ἀπίθανον λέγοντας, θεοπρε-
πῆ δὲ ἅπαντα καὶ σωτηρίῃ διδάσκοντας καὶ φρο-
νεῖν. ὅτι δέγε καὶ οἱ τῆς δόξης τῶν φιλο-
σόφων ἀκολουθήσαντες, πίστ χρώμενοι πο-
δηγῷ, οἱ μὲν τὰ τούτων, οἱ δὲ τὰ ἐκείνων
πεπόσθασι, μάλα αἴ τις μάθοι ῥᾳδίως, τὰς
τῶν δογμάτων διαφορὰς ἐξετάσας. οἱ μὲν
γὰρ ἀθάνατον ἔφασθαι τὴν ψυχήν· οἱ δὲ
θνητήν· οἱ δὲ μικτήν τινα εἶναι, καὶ τὸ
μὲν αὐτῆς θνητὸν, τὸ δὲ ἀθάνατον ἔφασαν.
καὶ τὰ ὁρώμενα, οἱ μὲν ἀγένητα, οἱ δὲ γε-
νητά· καὶ οἱ μὲν ἐκ γῆς, οἱ δὲ ἐξ ὕλης, οἱ δὲ
ἐξ ἀτόμων συνῆναι· καὶ οἱ μὲν ἔμψυχον εἶ-
τὸ πᾶν, οἱ δὲ ἄψυχον. ἀλλ' ὅμως, καὶ διά-
φορα λέγοντες, ἔχουσι καὶκεῖνοι τινὰς
τοῖς παρὰ σφῶν λεγομένοις πιστεύοντας. οὐκ
ἄν δέ οἱ μὲ ταῦτα, οἱ ἃ ἐκεῖνα ἔλεγον, ἐπέ-
λαβον, εἰ μή τις αὐτοῖς πίστις ἔπεισε δέξα-
σθαι τὰ λεγόμενα. παρ τοι καὶ ὁ Πλάτω-
νος Σωκράτης ἐν τῷ Γοργίᾳ, πολλὰ περὶ τ
ὧν τοῖς ἅδη κολαζομένων εἰπὼν, καὶ μὴν
τοι καὶ περὶ τῶν αἰακηρυττομένων ὡς εὐσεβῶν,
ἐπήγαγε· Ταῦτά ἐστιν, ὦ Καλλίκλεις, ἃ ἐγὼ
ἀκηκοὼς πιστεύω ἀληθῆ εἶ). καί τοι οὔτε
δῆλα ἦν, οὔτε ὁρώμενα παράμματα, ἀλ-
λὰ τοὺς πλείστους τῶν ἀνθρώπων λανθάνοντα,
καὶ πρ' ὀλίγων ὁμολογούμενα· ἀλλ' ὅ-
μως ἔφη πιστεύειν ὡς ἀληθῆ ἐστιν· καὶ τῆς πί-
στεως ἀπόδειξιν οὔτε αὐτὸς παρεσκευάσατο,
οὔτε οἱ ἀκούσαντες ἀπῃτήκασι. καί μὴν τοι
καὶ παρ' ἑτέρῳ τῶν νόμων ὁ Πλάτων, τ περὶ
τῆς πίστεως ἐβεβαίωσε λόγον. λέγει γὰρ ὧδε· Ὑμῖν
δεῖ δ μετρίως κατεσκευάσθαι τὰ τῶν νόμων,
εἷς τ καλλίστων αὖ εἴη νόμων, μὴ ζητεῖν νέον
μηδένα ἐᾶν, ποῖα καλῶς αὐτῶν ἢ μὴ καλῶς
ἔχει, μιᾷ δὲ φωνῇ δ ἐξ ἑνὸς στόματος πάν-

A tibus credatur. Neque veritus est asserere, illos nec signis nec demonstrationibus vllis vti: cùm tamen idem alibi derideat ea quæ à Poëtis dicuntur, vt à nobis in alio demonstrabitur loco. Quòd si nugas illas, plenásque obscenitatis fabulas fingentibus, præcipit Plato haberi fidem, nullámque ab eis exigi probationem, multo sanctius est ac iustius, diuinis Apostolis ac Prophetis credere, qui nihil turpe, nihil fabulosum, nihil incredibile afferunt, sed Deo conuenientia omnia, sancta-
B que ac salutaria docent. Ceterùm eos quoque, qui Philosophorum sectantur opiniones, fidē secutos ducem, alios aliorum sententiis adhæsisse, facilè is cognoscet, qui dogmatum differentias diligenter inquiret. Alij siquidem immortalem animam esse dixerunt, alij verò mortalem, alij mixtum nescio quid definierunt, asserentes ex parte mortalem esse, & ex parte immortalem. Illa etiam quæ oculis contuemur, alij dixerunt esse ingenita, alij genita, alij ex terra, alij ex materia, alij ex atomis composita.
C Orbem denique vniuersum, alij præditum anima faciunt, inanimatum alij. Qui omnes, tametsi dissidentia planè dixerint, inuenerunt tamen qui fidem suis dictis sententiisque haberent. Neque verò alii alia rectè se habere existimassent, nisi eis fides quædam persuasisset ea quæ dicerentur accipere. Idcircò & Platonicus ille Socrates in Gorgia, multa eloquutus de iis qui apud inferos puniuntur, itémque de iis, qui tanquam pii laudum præconio celebrantur, adiecit: *Hæc sunt illa, Callicles, quæ mihi auditu solo accepta credo esse veris-*
D *sima*. Atqui nec manifesta ipsi hæc erant, neque vnquam illa conspexerat, sed cùm plurimos hominum ea lateret, à paucis affirmabantur: & tamen ait Socrates se credere vera hæc esse, & fidei suæ probationem nec ipse attulit, nec qui audierant poposcerunt. In primo etiam legum libro fidei causam Plato confirmauit. Sic enim ait: *Vobis quidem, tametsi quæ ad leges pertinent mediocriter confecta sint, hæc vna inter optimas lex fuerit, vt nulli, qui paulo sit iunior, quærere liceat quænam in illis benè vel perperam sese habeant, sed vna voce vnóque quod dicitur ore, om-*

nes se habere omnia fateantur. Plato igitur nec in his cuiquam permittit satagere, sed plena fide accipi iubet quæcumque sanctiones ferantur, neque curiosiùs perpendi, an benè habeant, an perperàm. Nec minus & Theognis Poëta Siculus, fidei alumnum commendat his versibus,

Cyrne, fidelis homo argento & pretiosior auro est,
Dissidio quotiens cernitur ambiguo.

Quòd si eum qui in seditione fidus sit, auro & argento pluris esse dicit, quanti eum quis esse censebit, qui se diuinis rebus credendis sine ambiguitate substernat? Verùm enim verò iis qui sicut vos contradicunt, illud puto dici maximè conuenit, quod Heraclitus olim dixit Ephesius: *Cùm stulti quid audiunt, surdis sunt persimiles: fama vel tunc abesse eos testatur, cùm adsunt.* Consonus autem Ephesio est Agrigentinus Empedocles, sic dicens:

Infidos vitare malos, nec credere quicquam,
Certa iubet nostra cunctis oracula musæ.

Inter malos itaque homines reponendos esse infideles, Agrigentinus censet: iidem verò sunt imprudentes, surdíque persimiles, Heracliti sententia. Sed & Parmenides Eleates, qui socius fuit Xenophanis Colophonii, rebus iis quæ intellectu solo percipiuntur, ad occursandum fide nos hortatur. Ait enim:

Nam quæ absunt, animo tanquam præsentia cernet.

Nempe quia nobis ad ea quæ capiuntur intellectu, sola mente licet appropinquare: nec sine fide potest intellectus ea videre quæ intelligenda sunt. Hoc & Solon ita subinnuit:

Difficile est animo abstrusum cognoscere mentis
Consilium, fines quod solum tendit in omnes.

Quòd si cogitatu est difficile, fit continuò vt idem eloqui nullus possit. Sed & Empedocles de iis quæ videri oculis nequeunt, sic ait:

Nam neque ad hoc oculi valeant accedere nostri,
Non illud prensare manus, certissima nobis
Quæ via res omneis animi ad penetralia mittit.

Antisthenes etiam, qui auditor Socratis, Cynicæ verò sectæ dux fuit, de

A τας ξυμφωνεῖν, ὡς πάντα καλῶς κεῖται. δεῖ δὲ τούτοις ἄρα ὁ Πλάτων ἐπιτρέπει συγχωρεῖ, ἀλλὰ ἐκ πίστεως δέχεσθαι τὰ νομοθετήματα, καὶ μὴ πολυπραγμονεῖν, εἴτε δεῖ ἔχει, εἴτε μή. καὶ Θέογνις ὁ Σικελιώτης ποιητὴς, τῆς πίστεως ἀναγορεύει τὸν ἔφιμον, καὶ φησί·

Πιστὸς ἀνὴρ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου αἰπαρώτερος ἐσθλὸς ἔφυ Κύρνε δικαιοσύνη.

Ἀξιος, ὦ Κύρνε δικαιοσύνῃ. Εἰ δὲ τὸν ἐν στάσει πιστὸν χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τιμιώτερον ἔφη, πόσου ἀνάξιον ἀποφήναιτο αὖ τὶς τὸν τοῖς θείοις λόγοις ἀναμφιβόλως πιστεύοντα; ἀλλὰ γὰρ ἀτεχνῶς οἶμαι ἀμύητος τοῖς ὁμοίοις ὑμῖν ἀντιλέγουσιν ἦν Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος εἰρηκὼς· Ἀξιώστοι ἀκούσαντες κωφοῖς ἐοίκασι· φάτις αὐτοῖς μαρτυρεῖ, παρεοῦσας ἀπεῖναι. ξυμφωνεῖ δὲ τῷ Ἐφεσίῳ καὶ ὁ Ἀκραγαντῖνος Ἐμπεδοκλῆς, λέγων ὧδε·

Ἀλλὰ κακοῖς μὲν κάρτα πέλας κραπίοισιν ἀπιστεῖν·

Ὧδε γὰρ ἡμετέρης κελεύει πιστώματα μύθης.

τοὺς μὲν κακοὺς ἄρα μερίδος, καὶ τὸν Ἀκραγαντῖνον, οἱ ἄπιστοι· ἀξιώστοι δὲ οἱ αὐτοὶ, καὶ ἐοικότες κωφοῖς, καὶ τὸν Ἡράκλειτον. ἀπαρ δὲ καὶ Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης, ὁ τῷ Κολοφωνίου Ξενοφάνους ἑταῖρος, πίστει τοῖς νοητοῖς προσβάλλειν παρεσκεύασε. φησὶ γάρ,

Λεῦσσε δ' ὅμως ἀπεόντα, νόῳ πάρεόντα βεβαίως.

νῷ γὰρ μόνῳ πελάζειν τοῖς νοητοῖς δυνατόν· δεῖται δὲ πίστεως, οὐδὲ ὁ νοῦς ὁρᾶν δύναται τὰ νοούμενα. τοῦτο δὲ καὶ ὁ Σόλων αἰνίττεται·

Γνωμοσύνης δ' ἀφανὲς χαλεπώτατόν ἐστι νοῆσαι

Μέτροι· ὃ δὴ πάντων πείρατα μοῦνον ἔχει.

Εἰ δὲ νοῆσαι χαλεπώτατον, εἰπεῖν ἄρα πάμπαν ἀδύνατον. καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς δὲ περὶ τῶν ἀοράτων φησίν.

Οὐκ ἔστι πελάσασθ', οὐδὲ ὀφθαλμοῖσιν ἐφικτὸν

Ἡμετέροις, ἢ χερσὶ λαβεῖν, ἥπερ τε μεγίστη

Πειθοῦς αὐθεμπαισιν ἁμαξιτὸς εἰς φρένα πίπτει.

Καὶ Ἀντισθένης δὲ, ὁ Σωκράτους μὲν φοιτητὴς, τῆς δὲ Κυνικῆς αἱρέσεως ἡγησάμενος, περὶ

τῶν ὅλων βοᾷ. Ἀπὸ εἰκόνος οὐ γνωρίζεται, ὀφθαλμοῖς οὐχ ὁρᾶται, οὐδενὶ ἔοικε· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται. ἀναγκαία ἄρα ἡ πίστις τοῖς τὰ νοητὰ κατιδεῖν βουλομένοις· ἐπειδὴπερ οὐδὲ εἰκόνα ἐξευρεῖν αὐτοῖς συμβαίνουσιν οἷόν τε. Ὁ Ξενοφῶν ὁ Ἀθηναῖος, ὁ Σωκρατικὸς, ὁ Γρύλλου παῖς, ξυνῳδὰ τούτοις γέγραφε. φησὶ γάρ· Ὁ γοῦν πάντα σείων καὶ ἀτρεμίζων, ὡς μέγας μόνος τίς καὶ δυνατὸς, φανερός· ὁποῖος δέ ἐστι μορφὴν, ἄφανής. δεῖ δή που πίστεως τοῖς μὲν ἀφανῶς ὁρίζεσθαι μέλλουσι καταμαθεῖν. ἀκούσας δ' ἄν τις καὶ Βακχυλίδου λέγοντος ἐν τοῖς Παιᾶσιν· Οὐδὲ γὰρ ῥᾴδιον ἀῤῥήτων ἐπέων πύλας ἐξευρεῖν. χρεία τοίνυν ἡμῖν ἐστὶ νοερῶν ὀμμάτων, εἰς τὴν τῶν νοητῶν κατάληψιν. καθάπερ γὰρ δεόμεθα τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν εἰς τὴν θεωρίαν τῶν ὁρατῶν, οὕτω δή που χρήζομεν πίστεως, εἰς τὴν ἐποπτείαν τῶν θείων. ὅπερ γὰρ δή ἐστιν ὀφθαλμὸς ἐν σώματι, τοῦτο ἄρα πίστις ἐν διανοίᾳ· μᾶλλον δὲ, ὥσπερ ὀφθαλμὸς δεῖται φωτὸς ἐπιδεικνύοντος τὰ ὁρατὰ, οὕτω δὴ καὶ ὁ νοῦς δεῖται πίστεως ἐπιδεικνυούσης τὰ θεῖα, καὶ τὴν περὶ τούτων δόξαν φυλαττούσης βεβαίαν. τῶν δέ γε τὰ νοητὰ θεωρεῖν οὐ βουλομένων ἀκούσατε ὅπως ὁ Πλάτων κατηγορεῖ· Ἀθρεῖ γὰρ δή, φησὶ, περισκοπῶν μή τις τῶν ἀμυήτων ἐπακούσῃ. Εἰσὶ δὲ οὗτοι, οἱ μηδὲν ἄλλο ἡγούμενοι εἶναι, ἢ οὗ ἂν ἀνθρίξ ταῖς χερσὶ λαβέσθαι δύωνται· περαίνειν δὲ τὴν γένεσίν, καὶ πᾶν ὅ ἀόρατον, οὐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν οὐσίας μέρει. Ταύτης δὴ τῆς ξυμμορίας ἐστὲ ὑμεῖς ἐκεῖ· ἀλλὰ μὴ δυσχεράνητε τὸν ἔλεγχον. μόνοις γὰρ τοῖς ὁρατοῖς περιτέτηκατε, καὶ τὰ χρώμενα ξόανα σέβοντες, τὴν περὶ τῆς τοῦ ἀοράτου φύσεως διδασκαλίαν οὐ δέχεσθε. Ἴσως τοῖς οὕτω διακειμένοις ἀνθρώποις Ἐπίχαρμος ὁ κωμικὸς τὸ ἰαμβεῖον ἐκεῖνον περιπείρασε· Φύσις ἀνθρώπων, ἀσκοὶ πεφυσημένοι. ἀνδρῶν δέ γε σωφρονούντων ἴδιον, μὴ περιλήπτοις δουλεύειν, μηδὲ ἔθεσι περιδεδέσθαι παιδώοις, ἀλλὰ ζητεῖν παλαιὰς, καὶ ὅ χρήσιμον πανταχόθεν ξυλλέγειν. ἢ οὐ τοιαῦτα ὁ Σωκράτης τῷ Κρίτωνι ἔλεγεν; Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος

A vniuersorum Deo manifestè testatur: *Ab imagine & simulacro non cognoscitur, oculis non videtur, nulli est denique rei persimilis: eóque fit vt ex effigie nemo eum possit cognoscere.* Necessaria igitur iis est fides, qui ea quæ intellectu percipiuntur intueri velit, quia conueniens illis simulacrum inuenire non licet. Athenienſis quoque Xenophon, Socraticus ille, Grylli filius, his consona perscripsit, dicens: *Qui ergo cuncta concutit, ipse intrepidus, inconcussus, magnus nimirum poténsque esse cognoscitur: quali autem sit facie, ignoratur.* Fide igitur opus est iis qui occultum nosse desiderant. Audire verò est & Bacchylidem in Pæanibus dicentem: *Haud enim facile occultorum verborum portas est inuenire.* Opus itaque nobis est oculis intellectus ad ea cognoscenda, quæ intellectu percipiuntur. Sicut enim oculis corporeis indigemus ad ea conspicienda quæ cerni possunt, ita indigemus & fide ad rerum diuinarum aspectū. Nam quod est oculus in corpore, hoc est fides in mente. Aut potiùs, sicut oculus luce indiget per quā ipsi visibilia ostendantur, pari modo & intellectus indiget fide quæ diuina ipsi ostendat, quæque stabilem de his conceptum perpetuúmque conseruet. Audite verò & quo pacto Plato eos accuset, qui nolunt animo contemplari quæ sunt intellectu solo perceptibilia. *Vide*, inquit, *circumspiciens, ne quis haud initiatus hæc audiat: cuiusmodi sunt, quicumque nihil aliud esse vsquam opinantur, quàm quod ipsi queant tenaciter manibus apprehendere, actiones verò, ipsáque generationes, ac demùm quicquid videri non potest, tanquam in partem substantiæ non admittunt.* Huius sanè familiæ sectæque & vos estis, sed reprehensionem iniquo animo ne feratis. Solis enim visibilibus intabescitis, manúque facta simulacra venetantes, doctrinam de inuisibili natura non admittitis. Fortasse autem huiusmodi hominibus Epicharmus Comicus iambicum illud coaptauit: *Hominum natura vires inflati.* Proprium est autem prudentium virorum, præsumptioni non seruire, nec patriis moribus alligari, sed veritatem quærere, & quod vtile est vndecumque colligere. An non talia Critoni Socrates dicebat? *Ego autem non modò nunc, sed semper talis esse per-*

cupio, qui nulli meorum magis parendum esse quam rationi existimem, quæ consultanti mihi optima videatur. Quibus sanè verbis ostendit, se rationis ope veritatis inueniendæ percupidum: neque se in eam legem iuratum esse, vt præsumptæ opinioni seruiret. Ita & Alcibiadem ad discendum hortatur, scientiæ opinione priùs summota. Ante omnia enim ostendit illum nihil scire. deinde cùm dixisset ille, *At non inueniſſe quicquam me putas? Prorsus planè* subiunxit, *si quæsisses.* Rursúsque cùm diceret, *An non quæsisse me putas?* respondens ait, *Puto equidem, si existimaueris te non scire.* Principium itaque scientiæ est ignorantiæ cognitio. Præterea verò malas etiam disciplinas ex anima exturbare oportet, ac tunc diuina excipere. Quod Plato rursus his verbis docet: *Nefas ab eo purum contrectari, qui purus ipse non sit.* Idē etiam canit Orpheus:

Dignis sancta loquar, procul hinc arcete profanos.

Euripides quoque consona sic testatur:

Arcana Bacchico furore acti sciant.

Diuinas enim institutiones quomodo quisquam tradat nō initiatis? quomodo autem initietur quispiam, nisi tradita à magistris dogmata fide apud se concipiat? Quo autem pacto fidem habeat, nisi priùs ex animo depulerit quæ malè insita fuerant? Vera igitur Tragica illa sententia, quæ est apud Euripidem in Phœnissis:

--- iniqua verò oratio
In se ægra, pharmacis eget sapientibus.

Deum verò illis suppetias ferre, qui curari desiderent, Tragicus idem docuit:

Deus laboranti manum porgit lubens.

Magnum igitur operæpretium est fides. Vt enim ait Pythagoricus Epicharmus,

Mens cernit auditque; alia surda cæcáque.

Ipse etiam Heraclitus hortatur vt fidei ductum sequamur, sic loquens: *Nisi speretis, insperatum nequaquam inuenietis, cùm inscrutabile sit & inaccessum.* Et rursus, *Aurum qui rimantur, terram plurimam effodiunt, parúmque inueniunt.* Quòd si propter pauca tamenta auri maximum hi laborem discrimenque subeunt, quis erit adeò à diuinis rebus auersus, vt veritatis doctrinam refu-

τος, οἷος τῷ ἐμοὶ σοὶ δὲ νῦν ἄλλῳ πείθεσθαι, ἢ τῷ λόγῳ, ὃς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνοιτο. δηλοῖ δ' ἀφ' οὗτων, ὡς λόγῳ χρώμενος ἐξευρεῖν ἐπόθει τὸ ξυμφέρον, καὶ οὐκ νόμον εἶχε τῇ προθυμίᾳ δουλεύειν. οὕτω τὸν Ἀλκιβιάδην πείθει μαθεῖν, πρὸ τῆς γνώσεως οἴησιν προτερον ἐξοικίσας· πρότερον γοῦν αὐτὸν ἐξήλεγξεν ὅτι οὐκ εἰδότα· εἶτ' ἐκείνου εἰρηκότος, Ἀλλ' οὐκ ἂν εὑρεῖν με ἠξίεις; ἐπήγαγε, Καὶ μάλα γε, εἰ ζητήσας. ἐκείνου δ' αὖ φάντος, εἶτα ζητῆσαι με οὐκ ἂν οἰεῖ; Σωκράτην ἔφη, ἔγωγε, εἰ οἰηθείης γε μὴ εἰδέναι. ἀρχὴ ἄρα γνώσεως, τῆς ἀγνοίας ἡ γνῶσις. δεῖ δὲ πρὸς τούτῳ καὶ τὰ πονηρὰ μαθήματα τῆς ψυχῆς ἀπελάσαι, εἶθ' οὕτως τὰ θεῖα προσδέξασθαι. καὶ τοῦτο δὲ πάλιν ὁ Πλάτων ἐδίδαξεν, εἰπών, Οὐ καθαρῷ γὰρ καθαροῦ ἐφάπτεσθαι, μὴ οὐ θεμιτόν ἐστι. τοῦτο γὰρ Ὀρφεὺς φησίν·

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις.

ξυμφωνεῖ δὲ καὶ Εὐριπίδης βοῶν·

Ἄρρητ' ἀβακχεύτοισιν εἰδέναι βροτῶν.

τοῖς γὰρ ἀμυήτοις πῶς ἄν τις προσενέγκοι τὰ θεῖα παιδεύματα; πῶς δ' ἂν μυηθείη τις, μὴ τὴν πίστιν κεκτυνας ἐν ἑαυτῷ τὰ προδιδασκόντα προσφερόμενα δόγματα; πῶς δ' ἂν πιστεύσῃ, μὴ πρότερον ἐξορίσας τὰ δόγματα τὰ κακῶς προενεχθέντα μαθήματα; δηλοῖ ἄρα ὁ βακχικὸς λόγος ἐκεῖνος, ὃν ἐν Φοινίσσαις εἰρηκεν Εὐριπίδης.

---ὁ δ' ἄδικος λόγος
Νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν.

ὅτι δ' συνεργεῖ ὁ θεὸς τοῖς ἀπολαῦσαι θεραπείας ἐφιεμένοις, ὁ αὐτὸς τραγῳδοποιὸς ἔφη·

Τῷ δ' αὖ πονοῦντι καὶ θεὸς ξυλλαμβάνει.

πρωτούργημα τὸν ἄρα χρῆμα ἡ πίστις. καὶ γὰρ δὴ τὸν Ἐπίχαρμον, τὸν Πυθαγόρειον,

Νοῖς ὁρᾷ, καὶ νοῖς ἀκούει, τἄλλα κωφὰ καὶ τυφλά·

καὶ ὁ Ἡράκλειτος δὲ πολλαχοῦ προτρέπων ξεναγεῖσθαι ὑπὸ τῆς πίστεως, ὧδε λέγων· Ἐὰν μὴ ἔλπησθε, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξερευνήσετε, ἀνεξερεύνητον ἐὸν καὶ ἄπορον. καὶ πολλὴν μὲν γῆν ὀρύσσουσι, καὶ βραχίονται ὀλίγον. εἰσὶ δὲ ἐκεῖνοι ὀλίγων ἕνεκα ψήγματων πλῆθος ὅσον ὑπομένουσι πόνον, καὶ μόχθους καὶ κίνδυνον, ὃς ὧδε ὁρᾷ τὰ θεῖα ἀνέρευνος, ὡς τὰ περὶ τῆς ἀληθείας ἔχει δρᾶναι δέδα-

σκαλίαν, μυριοπλάσιον ἔχουσαν κέρδος; μηδεὶς οὖν, ὦ φίλοι, καταγρείτω τῆς πίστεως. καὶ γὰρ δὴ καὶ τῷ πίστιν Ἀριστοτέλης, κριτήριον ἐπιστήμης ἐκάλεσεν· ὁ δὲ γε Ἐπίκουρος, προλήψιν διανοίας αὐτὴν εἶπε· τὴν δὲ προλήψιν, προσλαβοῦσαν τὴν γνῶσιν, καταληψιν γίνεσθαι. τί δὲ τὸν ἡμέτερον λόγον, πίστις ἐστὶν ἑκούσιος τῆς ψυχῆς συγκατάθεσις, ἢ, ἀφανοῦς πράγματος θεωρία, ἢ, περὶ ὃ ἂν ἔνστασις, καὶ καταληψις τῶν ἀοράτων τῇ φύσει σύμμετρος· ἢ, διάθεσις ἀναμφίβολος ταῖς ψυχαῖς τῶν κεκτημένων ἐνιδρυμένη. δεῖται μὲν τοι ἡ πίστις τῆς γνώσεως, καθάπερ αὖ ἡ γνῶσις τῆς πίστεως. οὔτε γὰρ πίστις ἄνευ γνώσεως, οὔτε γνῶσις δίχα πίστεως γένοιτο ἄν. ἠγεῖται μὲν τοι τῆς γνώσεως ἡ πίστις, ἕπεται δὲ τῇ πίστει ἡ γνῶσις· ἔχεται δὲ τῆς γνώσεως ἡ ὁρμή, ἀκολουθεῖ δὲ ταύτῃ ἡ πρᾶξις. δεῖ γὰρ πιστεῦσαι πρῶτον, εἶτα μαθεῖν· γνόντα δέ, ὁρμῆσαι· ὁρμήσαντα δὲ, πρᾶξαι. οὐδὲ γὰρ τὰ πρῶτα στοιχεῖα μαθεῖν οἷόν τε, μὴ τὸν γραμματικὸν πεπιστευκότα ὅτι τοιάδε χρὴ τὸ πρῶτον ὀνομάζειν, καὶ τοιὰς δὲ τὸ δεύτερον, καὶ τἄλλα ὡσαύτως. εἰ γὰρ δή τις αὐτίκα φάσκων, μὴ χρῆναι ἄλφα τὸ πρῶτον προσαγορεύσαι, ἀλλ' ἕτερόν αὐτοῦ ὄνομα θετέον, οὐκ ἂν μάθοι γράμματα, ἀλλ' ἀνάγκη πλανᾶσθαι, καὶ τὸ ψεῦδος ὑπολαμβάνειν ἀλήθειαν. εἰ μὲν πιστεύσας τῷ διδασκάλῳ, καὶ τοῖς ἐκείνου νόμοις τὰ μαθήματα δέξαιτο, ἕψεται ὅτι τάχιστα τῇ πίστει ἡ γνῶσις. οὕτω καὶ τῷ γεωμέτρῃ πρώτιστα πιστεύσας, διδάσκοντι εἶναι μέν τι σημεῖον ὃ πάντα πάσιν ἔστιν ἀμερές, εἶναι δὲ καὶ μῆκος ἄνευ πλάτους ἐστερημένον. ἔστω δέ γε λόγῳ· ἴδοις ἂν ἀποδείξαι ποτέ· εἰ γὰρ ἀφέλοι τις μήκους τὸ ἄνευ, ξυναφανισθήσεται δήπου τῷ πλάτει τὸ μῆκος. ἀλλ' ὅμως οὕτω κελεύει νοεῖν ὁ γεωμέτρης· καὶ πείθεται μὲν καὶ πιστεύει προθύμως τὰ γραμμικὰ σχήματα ἀόρατα μανθάνειν ὁρεγόμενος. οὕτω τοῖς ἀστρονόμοις οἱ φοιτῶντες πιστεύουσιν, καὶ τὰ ἄστρων τὰ ἀριθμὸν λέγουσι, καὶ τὰ διαστήματα μετροῦσιν οἷς ἀφεστήκασιν ἀλλήλων, καὶ πόσους μυριάσι σταδίων τὰ γῆς ἀφέστηκεν ὁ ὁρώμενος οὐρανός. καὶ τοι πολλῆς οὔσης ἐν ταῖς μέτροις διαφωνίας, καὶ τὰ μὲν, τετρακοσίας καὶ ἑβδομήκοντα σταδίων

giat, quæ infinitis partibus maius lucrum parit? Nemo itaque vestrûm, amici, fidem accuſet, quandoquidem Ariſtoteles fidem ſcientiæ iudicatoriũ appellauit: Epicurus verò præſumptionem mentis eam eſſe aſſerit, præſumptionem autẽ, accepta cognitione, in cõprehenſionem euadere. Ceterùm prout ipſi definimus, fides eſt voluntaria animi aſſenſio, vel, latentis rei contemplatio, vel, circa id quod verè eſt adhæſio, inuiſibiliúmque apprehenſio naturæ congruens, aut, inſita credentium animis citra ambiguitatem aliquam diſpoſitio. Indiget autẽ fides cognitione, ſicut & cognitio fide indiget. Neque enim eſſe poteſt fides ſine cognitione, neque cognitio ſine fide. Cognitionẽ quidem fides præcedit, ſubſequitur autem fidem cognitio: cognitionem ſubit appetitus, appetitum rei functio & actio ſubſequitur. Priùs enim credere oportet, tum addiſcere, eum verò qui cognorit, appetitu aliquo commoueri, motũ denique & impulſum, aggredi ac peragere. Numquam enim prima elementa diſcet, qui litteratori fidem non habeat, ita eſſe primam, ita ſecundam appellandam, & alias ſimiliter. Nam ſi mox intercedat, negétq; primam litteram dici Alpha oportere, ſed alio nomine vocandam eſſe, quod verum eſt non perdiſcet, ſed erret neceſſe eſt, falſúmque pro vero aſſumat. At ſi præceptori fidem habens, ex eius legibus diſcenda percipiat, ipſam illicò fidem ſcientia ſubſequetur. Ita & Geometræ fides habenda eſt, dicenti punctum quoddam eſſe cuius pars ſit nulla, daríque longitudinem quæ omni careat latitudine. hoc autem nullus vnquam ſermone aliquo demonſtrabit ſic eſſe. nam ſi latitudine priuaueris longitudinem, vtique cum latitudine ſimul tolletur ex oculis longitudo. ſed ita tamẽ iubet intelligi Geometra: cui facilè credit fidémq; habet, qui lineares illas figuras auet perdiſcere. Ita & Aſtronomis credũt diſcipuli, cùm vel aſtrorum numerum colligunt, vel intercapedines metiuntur, quibus à ſe inuicem diſtant, quótque ſtadiorum millia cælum, quod oculis intuemur, à terra ſubductum ſit. etſi dimenſionis magna ſit inter Aſtronomos differentia: cùm alii quadringenties ſeptuagies dena ſtadiorũ

millia intereſſe dicunt, alij pauciora, nonnulli etiam multo plura. diſcipuli tamen præceptoribus obſequuntur. De ipſo etiam ſole magna rurſus inter illos eſt diſceptatio. Anaximander enim atque Anaximenes, vicies ſepties maiorem terra illum eſſe affirmant: Anaxagoras autem Peloponeſo maiorem: at Heraclitus Epheſius, pedis vnius. Quis igitur pro merito diſſidium hoc irrideat? Neque enim eſt inter eos de parua quadam menſura diſſenſio, ſed de immenſa & quantam nullus oratione poſſit exprimere. Quis enim terram omnem metiendo comprehendat, tum ſepties ac vicies repetita eius menſura, ratione ſubducat, eámq; conferat ad humani pedis menſuram? Et tamẽ ſunt qui his, ſunt & qui illis adhæreant, fidémq; habentes, alij hæc, alii illa affirment. Quid itaq; fidem illam à ratione alieniſſimã laudando extollitis, ſolã verò noſtram accuſatis, eiuſmodi fabularum expertẽ, & diuina atque intellectualia intellectualiter percipientem? Ad hæc autẽ illud quoque animo reputemus, omnes homines qui artem quampiam diſcere cupiant, ad eos ſe conferre, qui docere nouerint, & quæ ab illis docentur amplecti. Nam ſutor quidem oſtẽdit, quo pacto culter habendus ſit, coriúmque incidendum, tum & quomodo ſuendum, ligneóque pedi accommodandum: is autem credit iis quæ dicuntur, nec docenti repugnat. atque horum alter quidem habet ſcientiam eorum quæ fiunt, alter fidei dumtaxat innititur: quo fit, vt per fidem artis illius notitiam breui aſſequatur. Ita & nauium faber erudit eum qui diſcendi deſiderio tenetur, quo pacto amuſſim protendere, quóque modo ſerrã ducere oporteat, & quomodo aſcia vel terebra ſit vtendum. Diſcit autem omnia hæc diſcipulus, quicquid iubetur exequens, & dicta magiſtri leges exiſtimans, credénſque eius ductu artem perfectam ſe adepturum. Ita & Medicus non ſolùm medendi ſcientiam docet, ſed ægrotis quoque medetur: atque ipſe quidem callet Medicinæ rationem, qui verò morbo afflictatur, hanc quidem non tenet, credit tamen per eam artem ſe ægritudine liberandum. Ita & nauim regere ſoli ſciunt qui gubernandi artem profitentur: at vecto-

A μυριάδας εἴη λεγόντων, τὸ ὑγιὲς, τὸ πολλῷ πλείους· ὁμως πείθονται οἱ φοιτηταὶ τοῖς διδασκάλοις, καὶ τοῖς πρὸ αὐτῶν λεγομένοις πιστεύουσι. καὶ γὰρ αὖ πάλιν ἡλίου λογομαχία πρὸς ἐκείνους πολλή. Ἀναξίμανδρος μὲν γὰρ καὶ Ἀναξιμένης, ἑπταχαίδεκα πλασίονα τῆς τῶν ἐφαίνετο. Ἀναξαγόρας δὲ Πελοποννήσου μείζονα, Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος ποδιαῖον. τίς οὖν ἂν ἀξίως τὴν τοιαύτην διαφωνίαν γελάσειεν; οὐδὲ γὰρ περὶ σμικροῦ τινος αὐτοῖς μέτρου γέγονεν ἡ διαφορὰ, ἀλλὰ περὶ ἀπείρου, καὶ ὅσον οὐκ ἂν τις εἰπεῖν

B σαιτο τῷ λόγῳ. Τίς γὰρ ἅπασαν μέτρῳ ἂν περιλάβοι τὴν γῆν, εἶτα ἑπτάκις καὶ εἰκοσάκις πολυπλασιάσας τὸ μέτρον, ξυναγάγοι τὴν ψῆφον τοῦ λογισμοῦ, καὶ τὸν τῷ μέτρῳ τοῦ ἀνθρωπείου ποδὸς; ἀλλ' ὅμως εἰσὶ τινὲς, οἱ μὲν τούτοις, οἱ δὲ ἐκείνοις πιθόμενοι· πιστεύοντες δὲ οἱ μὲν ταῦτα, οἱ δὲ ἐκεῖνα, καταδέχονται λέγειν. τί δήποτε τοίνυν τὸ μὲν ἀλογωτάτῳ ἐκείνῳ περιαιρεῖτε πίστιν, μόνης δὲ τῆς ἡμετέρας κατηγορεῖτε, τὸ μὴ τοιούτων

C μύθων καὶ λήρων ἀπαλλαττομένης, τὰ θεῖα δὲ καὶ νοητὰ νοητῶς δεχομένης; πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τόδε σκοπήσωμεν, ὡς ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων, τέχνην μαθεῖν ἐθέλων τινὰ, φοιτᾷ μὲν πρὸς διδάσκαλον ὑπισχνούμενον, φέρει δὲ τὰ προσφερόμενα πρὸς ἐκείνου μαθήματα· καὶ ὁ μὲν σκυτοτόμος, ὑποδείκνυσιν ὅπως δεῖ τὸ προκείμενον καλέσαι, καὶ τὰ δέρματα διακόψαι, καὶ μιλτοῦν τοι καὶ ξυρῆσαι, καὶ πρὸς καλὰ ποδὶ προσαρμόσαι· ὁ δὲ πιστεύει τοῖς λεγομένοις, καὶ οὐκ ἀπιστήσει διδάσκοντι· καὶ ὁ μὲν ἔχει τῶν γινομένων τὴν γνῶσιν· ὁ δὲ φέρει τὴν πίστιν, τὴν

D βεβαιοτέραν δέ γε διὰ τὴν πίστεως προσλαμβάνει τὴν γνῶσιν. οὕτω δὴ καὶ ὁ ναυπηγὸς ἐκπαιδεύει τὸν μαθεῖν ἐθέλοντα, πῶς μὲν χρὴ διακρίνειν τὴν κάθετον, πῶς δὲ κινεῖν προσήκει τὸν τρίονα, ὅπως δὲ καὶ τῷ σκεπάρνῳ καὶ τῷ τερέτρῳ καὶ τῷ πυπτούλῳ χρηστέον. μανθάνει δὲ τούτων ἕκαστον ὁ φοιτητὴς, πάντα δὲ κελευόμενον δρᾶν, καὶ νόμους τοὺς διδασκάλου τοὺς λόγους ποιούμενος, καὶ πιστεύων γε δι' ἐκείνου κατορθώσειν τὴν τέχνην. οὕτω καὶ ὁ ἰατρὸς, οὐ μόνον ἐκπαιδεύει τὸν ὑπηρέτην, ἀλλὰ καὶ ἰατρεύει τοὺς κάμνοντας· καὶ αὐτὸς μὲν οἶδε τὴν ἰατρείας τὸν λόγον· ὁ δὲ γε τῇ νόσῳ παλαίων, τοῦτο μὲν οὐκ ὑπίσχνεται, τὸν νόσου δέ γε πιστεύει λύσειν διὰ τῆς ἰατρικῆς ἀπαλλαγήσεσθαι τέχνης. καὶ μὴν τοι καὶ ὁ σκάφος ἰθυνεῖν μόνοι γε ἴσασιν οἱ τὴν κυβερνητικὴν ὑπισχνούμενοι τέχνην· οἱ δὲ πλωτῆρες

ρες, δι' ἐκείνων πιστεύοισι τοῖς πολυμυθοις λιμέσι προσορμιάσεσθαι. Οὕτοιῶ, ὦ φιλότης, κοινόν τι χρῆμα πάντων ἡ πίστις, καὶ τῶν μαθεῖν τινὰ τέχνην ἐφιεμένων, καὶ τῶν πλεόντων, καὶ γεωργούντων, καὶ ἰατρεύειν προσερχομένων· ἡ δὲ γνῶσις, οὐ πάντων, ἀλλὰ μόνων τῶν ταύτας τὰς τέχνας ἐπισταμένων. αὐτίκα τοίνυν ἵνα ἐκλήσωμεν ἀφθονίαν χρυσὸν δοκιμόντες καὶ ἄπεφθον, οὐχ ἡμεῖς τῇ βασάνῳ τοῦτον προσφέρομεν, ἀλλὰ τὸν ἐπισταμένον τὰ τοιαῦτα, δοκιμάσαι κελεύομεν· ὃς, ἢ τῷ λίθῳ προσφέρων, ἢ τῷ πυρί, ἢ κίβδηλον ἢ δόκιμον ἀποφαίνει. οὕτω καὶ πολυτελεῖς ὠνούμενοι λίθους, οὐχ ἡμῖν αὐτοῖς τὴν τούτων ἀφάνωσιν ἐπιτρέπομεν, ἀλλ' οἷς ὁ χρόνος καὶ ἡ πεῖρα τὴν δὲ τὸν ἐπιστήμην ἐνέθηκε. καὶ τὸν σηρικὸν ὃ καὶ ποικίλον καὶ χρυσόπαστον ἐσθῆτα εἴ τις περίασθαι βούλεται, τοῖς τῆς ὑφαντικῆς ἐπιστήμοσιν ἐπιτρέπει τὴν ἀξίαν τούτοις ἐπιθεῖναι τιμήν. καὶ μὴν καὶ ὁ σταθμὸν σκυδεῖν λίνων χρυσῶν ἢ ἀργυρῶν ἢ νομισμάτων ἐθέλων μαθεῖν, τῷ τὸν χαλκεῖ ἐπισταμένῳ τέχνην ταῦτα προσφέρει, καὶ παρ' ἐκείνου διδάσκεται τὸν σταθμόν, καὶ πιστεύει, καὶ οὐκ ἀντιλέγει μὴν οὐδενί. οὕτοιῶ οὐχ ἁπάντων ἡ ἐπιστήμη, ἀλλὰ τῶν διδασκαλίαν καὶ χρόνῳ καὶ πείρᾳ ταύτην μεμαθηκότων. ἡ δέγε πίστις, ἁπάντων ἐστὶ τῶν μαθεῖν τι προθυμουμένων. ἐπιτοῦτο ἄρα μοί τοι καὶ κρητὶς ἡ ἐπιστήμης ἡ πίστις. τὸν μὲν γὰρ πίστιν καὶ οἱ ὑμέτεροι φιλόσοφοι ὠείσαντο εἶναι, ἐθελούσιον τῆς ψυχῆς ξυγκατάθεσιν· τὸν δὲ ἐπιστήμην, ἕξιν ἀμετάπτωτον μετὰ λόγου. ἄτοπον δὴ καὶ λίαν παραλέπον, τοῖς μὲν τέχνης ἁπάσης διδασκάλοις ἔχειν τὴν ἐπιστήμην, τοῖς δὲ φοιτῶντας τὸν πίστιν· ἐπὶ μόνων δέγε τῶν θείων παραδόσεων αἰατεῖσθαι τὸν τάξιν, καὶ πρὸ τῆς πίστεως ἁπαιτεῖσθαι τὸν ἐπιστήμην. οὐχ ἥκιστα γὰρ ἐπὶ τῶν ἀοράτων τῆς πίστεως ὀμμάτων δεόμεθα. ὧν τοι καὶ ὁ θεῖος Ἀπόστολος σαφῶς βοᾷ· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον τῷ θεῷ, ὅτι ἔστι, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μισθαποδότης γίνεται. σοὶ τοίνυν τοῦτο καὶ ἡμεῖς τοῖς προσιοῦσιν καὶ τὰ θεῖα παθεῖν, πρὸ τῶν ἄλλων ἁπάντων τὸν τῆς πίστεως διδασκαλίαν προσφέρομεν· εἶτα τελουμένοις καὶ μυουμένοις, δηλοῦμεν ἵνων ἐστὶν αἰνίγματα τὰ μυούμενα· καὶ παρ' ὑμῖν δέγε ὡσαύτως· τὸν ἱεροφαντικὸν

A res, per illos credunt se ad optatos portus appulsuros. Fides itaque, ô amici, communis quædam res est omnibus, & qui videlicet artem quampiam discere cupiant, & qui nauigent, & qui agriculturæ inseruiant, medicísve adhæreant. Peritia verò, non omnium, sed eorum dumtaxat qui illarum artium scientiam tenent. Itaque si, exempli causa, probum aurum & excoctum dignoscere velimus, minimè nos ipsi probationi subiicimus, sed explorare eum iubemus qui harum rerum sit peritus: is verò, aut B indici admotum, aut igni, vel legitimum esse vel adulterinum decernit. Ita & cùm pretiosos lapillos emimus, nequaquam nobis eorum delectum credendum putamus, sed quibus temporis diuturnitas & experientia peritiam hanc peperit. Si quis præterea sericam vult vestem picturatámque aut intertextam auro comparare, à textoriæ artis peritis æstimari eam iubet. Et qui scire auet quot pondo sint aurea vasa, vel argentea, vel numismata, libratori ea defert, ab eóq; pondus illorum perdocetur, creditque, nec indicanti refragatur. Non C igitur omnium est scientia, sed eorum qui diuturnitate temporis & experiẽtia doctrinam sunt assecuti. At verò fides, omniũ est qui discere quicquam cupiunt. Est itaque fides ceu primaria quædam basis & crepido scientiæ. Fidem enim vestri quoque Philosophi esse voluerunt, voluntariam quandam animi assensionem, scientiam verò habitum indeciduum cum ratione. Insulsum est igitur nec ferendum, ceterarum quidem cunctarum artium magistris cõuenire scientiam, fidémq; discentibus, at in sola rerum diuinarum doctrina inuersum ordi- D nem esse, ita vt ante fidem scientia exigatur. In iis enim rebus quæ videri non possunt, fidei oculis maximè indigemus. Hinc & Apostolus Paulus manifestè exclamat: *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quod est, & quod iis qui eum inquirunt remunerator sit.* Idcircò & nos accedentibus, & diuina discere cupientibus, præ cæteris cunctis doctrinam fidei proponimus, tum verò, vt imbuti fide initiatique fuerint, aperimus quarum rerum ænigmata præcesserint. Et apud vos similiter hierophantica mysteria

non omnes norunt: ſed populi multitudo videt dumtaxat ea quæ fiunt, qui verò Sacerdotes vocãtur, cerimonias atque orgia ritu legitimo exſequuntur, ſolus autem Hierophanta rationem tenet omnium quæ ibi fiunt, iiſque ediſſerit quos approbarit. Itaque Priapum Veneris & Bacchi filium eſſe ſciunt nonnulli ex iis qui initiati ſunt, quare autẽ horum filius dicatur, & cùm exiguæ ſit ſtaturæ, cur exporrectum illi membrum maximúmque apponatur, ſolus nouit obſcenorum myſteriorum Hierophanta, ac ſi quis alius in flagitioſos illos libros inciderit. Voluptatem enim Venerem, ebrietatem verò Bacchum appellantes, quod ex vtroque perficitur Priapum eſſe dixerunt: eo quòd voluptas adiuncta ebrietati obſcenas corporis partes intendat. Eodem modo Dionyſi quoque phallum, (ſic enim virile membrum ridiculi homines nuncuparunt: & *Phallagogia* phalli feſtum apud Græcos dicebatur) & adorabant miſeri, & baſiabantur cuncti qui orgia celebrabant: rationem tamen ignorabant. Is verò qui *Hierophãtes* vocabatur, & hæc ſciebat, & Oſirin & Typhonem, & Oſiridis membra à Typhone conciſa latéque diſperſa, Iſin prętereà Oſiridis ſororem, quæ magno illa ſtudio collegit, ſolum autem eius phallum non inuenit, atque hac de cauſa excitatum huius ſimulacrum ab omnibus adorari præcepit. Hæc orgia cùm in Ægypto Odryſius Orpheus didiciſſet, in Græciam tranſportauit, Dionyſiáque feſta inſtituit. Quòd ſi ne impura quidem orgia iſta planéque abominanda, cunctis erant cognita, ſed ſoli ea tenebant qui dicebantur Hierophantæ, manifeſta eſt dementia, caſtiſſimorum diuinorúmque myſteriorum cognitionem ante fidem exquirere. An Pindaro Poëtæ Lyrico auſcultandum non putatis, manifeſtè prohibenti, *Antiquam orationem cunctis aperire?* Hoc & Plato faciendum hortatur. *Caue enim*, inquit, *ne quando hæc excidant ad homines ineruditos. Nihil enim fermè eſt, mea ſententia, quòd maiore cum riſu quàm noſtra hæc à multitudine audiri poſſit: ſicuti & rurſus nihil quod apud ingenioſos admirabilius ac diuinius videri. ſæpè autem ſæpiúſque repetita, & audita ſemper,*

A ἅπαντες ἴσασι λόγον· ἀλλ' ὁ μὲν πολὺς ὅμιλος, τὰ δρώμενα θεωρεῖ· οἱ δὲγε τελεσαμενοῦμενοι ἱερεῖς, τὸν τῶν ὀργίων ἐπιτελοῦσι θεσμόν· ὁ δὲ ἱεροφάντης, μόνος οἶδε τῶν γινομένων τὸν λόγον, καὶ οἷς ἂν δοκιμάσῃ καταμηνύει. καὶ ὅτι μὲν ὁ Πρίαπος Διονύσου καὶ τῆς Ἀφροδίτης υἱός, ἴσασι τῶν ταῦτα μεμυημένων τινὲς αὐθ' ὅτου δὲ τούτων υἱὸς ὀνομάζεται, καὶ σμικρῷ γε ὄντι ἐπίκειται μόριον ὑπερμεγὲς καὶ μέγιστον, ὁ τῶν μυστικῶν μυστηρίων ἱεροφάντης ἐπίσταται, καὶ εἴ τις ἕτερος τοῖς ἀναγέσι βιβλίοις ἐκείνοις ἐνέτυχεν. τὸν γάρ τοι Α-
B φροδίτην ἡδονὴν ὀνομάζοντες, τὸν δὲγε Διόνυσον μέθην θεσπαγροῦντες, ὃ δὴ ἀμφοτέρων τελούμενον ἐκάλεσαν Πρίαπον· ἡδονὴ γὰρ θεσπλακεῖσα μέθῃ, τὰ τῶν παιδογόνων μορίων ἔντασιν ἀναφλέγει. οὕτω πάλιν τὸν τοῦ Διονύσου φαλλόν· ὃ δὴ αἰδοῖον οὕτω καλοῦσι μόριον οἱ τῦ γέλωτος ποιηταί· καὶ ἐκαλεῖτο δὴ παρὰ τοῖς Ἕλλησι Φαλλαγώγια ἡ τῦ Φαλλοῦ ἑορτή· καὶ θεσεκύνουν μὲν τῦπον καὶ κατεφίλουν οἱ ὀργιάζοντες ἅπαντες· τὸν δὲ λόγον οὐκ ἤδεσαν. ὁ δὲ καλούμενος ἱερο-
C φάντης, ἤδει τὸν Ὄσιριν καὶ τὸν Τυφῶνα, καὶ τὰ τῦ Ὀσίριδος ὑπὸ τῦ Τυφῶνος κατακοπέντα μέλη, καὶ πανταχόσε διαφερόμενα· τὴν δὲ Ἶσιν, τὴν τῦ Ὀσίριδος ἀδελφὴν, ταῦτα ξὺν πόνῳ ξυλλέγουσαν, μόνον δὲ τὸν φαλλὸν οὐχ εὑρίσκουσαν, καὶ τούτου γε χάριν εἰκόνα τούτου κατασκευάζουσαν, καὶ θεσπαντῶν θεσκυνεῖσθαι κελεύουσαν. ταῦτα ἐκ τῆς Αἰγύπτου τὰ ὄργια μαθὼν ὁ Ὀδρύσης Ὀρφεὺς, εἰς τὴν Ἑλλάδα μετῴκισε, καὶ τὴν τῶν Διονυσίων ἑορτὴν διεσκεύασεν. εἰ τοίνυν οὐδὲ τὰ μυσαρὰ ταῦτα καὶ βδελυρὰ ὄργια πᾶσιν ἦν γνώριμα, μόνοι δὲ
D αὐτὰ ἤδεσαν οἱ ἱεροφάνται καλούμενοι, μανίας σαφὴς, τῶν πανάγιων καὶ θείων μυστηρίων θεόν γε τὴν πίστεως τὴν γνῶσιν ἐπιζητεῖν. ἢ οὐδὲ Πινδάρῳ τῷ λυρικῷ πείθεσθε, σαφῶς ἀπαγορεύοντι, Μὴ θεὸς ἅπασιν ἀναῤῥῆξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον; ταῦτα δὲ τῦτο καὶ ὁ Πλάτων παρεπεύαζε· Εὐλαβοῦ γάρ, φησὶ, μήποτε ἐκπέσῃ ταῦτα εἰς ἀνθρώπους ἀπαιδεύτους. κρεῖττον γὰρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, οὐκ ἐστι τούτων τοῖς πολλοῖς κερδαλεώτερα ἀκούσματα· ἢ αὖ θεὸς τοῖς δυσφυέσι θαυμασιώτερά τε καὶ εὐθυσιαστικώτερα. πολλάκις δὲ λεγόμενα καὶ ἀκουόμενα ἀεὶ, καὶ

εἰς πολλὰ ἔτη μόλις ὥσπερ χρυσὸς ἐκκαθαί- A
ρεται μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας. ἠκούσατε δὲ
καὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν εἰρηκότος Ὀρφέως,

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ' ἐπίθεσθε βεβήλοις.

πιστεύσωμεν ἡγεμόνα τὴν πίστιν, καὶ ἕψεται ἡ γνῶσις. τοῖς γὰρ πιστοῖς καὶ ἀκραιφνῶς πιστεύουσι πρέπει τὸν γνῶσιν ὁ πιστευόμενος κύριος· προσγινομένη δὲ τῇ πίστει ἡ γνῶσις, τελεσιουργεῖ τῆς ἀληθείας τὸν ἐπιστήμονα. ὁ δέ γε τοιοῦτος κεκτημένος, ὄλβιος καὶ τρισόλβιος. καὶ τοῦτο δὲ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νό- B
μοις δεδήλωκε· Τὸν μέλλοντα γὰρ φησι, μακάριον καὶ εὐδαίμονα ἔσεσθαι, τῆς ἀληθείας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μέτοχον εἶναι χρή· ἵν' ὡς ὑπὲρ πλεῖστον χρόνον ἀληθὴς ὢν διαβιῷη. τοῖς γὰρ δὴ μεταλαχοῦσι τῆς ἀληθείας, καὶ ταύτης ἀξίως βεβιωκόσιν, οὐρανὸς εὐπρεπὴς, καὶ αὐτὰ τὰ τῶν ἀγγέλων ἐνδιατήματα. ὁ δὲ ταύτης ἔρημος καὶ ἀτέλεστος, καὶ τῶν παναγίων καὶ θείων ἀμύητος μυστηρίων, ἔρημος μὲν τῶνδε τῶν ἀγαθῶν γενήσεται, κολαστηρίοις δὲ διωκέσι παραδοθήσεται. ὃ τοῦτο αὖ πάλιν ὁ Πλάτων δεδήλωκεν ἐν τῷ Φαίδωνι. τοὺς γὰρ ταῖς τελεταῖς C
αὐτοῖς παραδεδωκότας εἰρηκέναι φησὶν, ὅτι ὃς ἂν ἀμύητος καὶ ἀτέλεστος εἰς ᾅδου ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται· ὁ δὲ κεκαθαρμένος τε καὶ τετελεσμένος, ἐκεῖσε ἀφικόμενος, μετὰ θεῶν οἰκήσει. πείθητε γοῦν, ὦ φίλοι, τοῖς ὑμετέροις φιλοσόφοις, παρατελοῦσιν ὑμᾶς, καὶ τὰ ἡμέτερα παραδιδάσκουσιν· ἀτεχνῶς γὰρ ἐοίκασι τὰ ᾠδικὰ ὀρνίθων ἐκείνοις, οἳ τὸν μὲν ἀνθρωπείαν μιμοῦνται φωνὴν, ἀγνοοῦσι δὲ τῶν λεγομένων τὸν νοῦν. παραπλησίως γὰρ δὴ καὶ οὗτοι, περὶ θείων πραγμάτων D
διαλεγόμενοι, οὐκ ἔγνωσαν ὧν ἔλεγον τὴν ἀλήθειαν. ἐχέτωσαν δὲ οἵμαι ἀμηχάνῳ ξυγγνώμῃ, οὔτε παρὰ προφητικῆς δαιδουχίας, οὔτε ἀποστολικῆς ἀπολαύσαντες φωταγωγίας, μόνῃ δὲ τῇ φύσει παθηγόνι ἑπόμενοι· ἧς ὁ τῆς δυσσεβείας πλανος τὰ προγεγραμμένα πάλαι διέφθειρε γράμματα. ἀνένευσε δέ τινα ὅμως τούτων ὁ ποιητὴς, καὶ πάμπαν ἐξίτηλα γενέσθαι οὐκ εἴα, τὴν οἰκείαν τοῖς ἀνθρώποις ἀφ' ἧς κτίσεως παρεμήνυεν ὑπόθεσιν. καὶ ἣν δεδήλωκεν ὁ θεῖος ἀπόστολος ἐν Λύστροις δημηγορήσας· πρὸς γὰρ αὖ πολ-

multósque per annos ægrè, velut aurum, multo studio atque opera expurgantur. Audistis verò superiùs Orpheum dicentem;

Dignis sancta loquar, procul hinc arcete profanos.

Dux itaque sit fides, & scientia subsequetur. Purè siquidem ingenuéque credentibus, Dominus in quem creditur cognitionem concedit, fideique adiuncta cognitio perficit scientiam veritatis. Quam qui assequitur, felix nimirum & felicissimus est habendus. Hoc & Plato in suis Legibus ostendit: *Oportere eum, qui beatus felixque futurus sit, ab initio statim veritatis esse participem, vt quàm plurimum tempus veritatis particeps viuat.* Illis enim qui fuerint veritatis participes, quique hac dignam vitam peregerint, cælum maximè conuenit, angelorúmque conuersatio. Qui autem hac caret, nec illius quasi sacris initiatus est; expérsque vixerit diuinorum purissimorúmque mysteriorum, & his tantis carebit bonis, & supplicíis addicetur æternis. Hoc idem rursus Plato exposuit in Phædone. Ait enim hæc illos dixisse, qui initiorum ritus tradiderunt, *Quòd quicumque ad inferos mysteriorum expers ac minimè initiatus descenderit, obruns iacebit in cœno: qui verò purgatus initiatúsque fuerit, eò perueniens cum diis habitabit.* Credite igitur vestris saltem Philosophis, ô amici, qui vos initiant, & nostra prædocent. Videntur enim prorsus vocalibus illis auibus esse persimiles, quæ imitantur quidem humanam vocem, dictionum tamen quas proferunt sensus ignorant. Pari enim modo & isti, cùm de diuinis rebus dissererent, ignorabant eorum veritatem quæ loquebantur. Digni sunt autem, vt opinor, aliqua venia, quòd neque Prophetarum neque Apostolorum præuio lumine ducti fuerint, sed natura tantùm duce vsi sint: cuius litteratum characteres impressos ólim diuinitùs impietatis error deleuit. Reparabat tamen horum nonnullos ipse idem qui condiderat, neque penitùs aboleri permittebat, suam hominibus prouidentiam per mundi creaturam manifestè significans. Id verò ipsum & Paulus Apostolus ostendit, cùm Lystris concionaretur. præter alia

enim complura hæc ait: *Qui in præteritis generationibus permisit omnes gentes ambulare in viis suis, neque tamen sine testimonio sese ipsum dimisit benefaciens. Nam & pluuias vobis de cælo dedit, & tempora fructifera, implens nutrimento & lætitia corda vestra.* Nam stirps quidem Abrahamitica, & diuinam legem accepit, & prophetiæ gratiam adepta est: alias verò gentes per naturam ipsam, & per naturæ inspectionem, vniuersorum gubernator ducebat ad pietatem. Ac veluti pluuiam præcipuè quidem cultis agris, vt humano generi consulat, munificus ac liberalis infundit: ex vbertate autem & copia liberalitatis, solitudines quoque montésque irrigat: & arata quidem regio mitiores fructus, inarata verò siluestres producit: videmúsque persæpè sepulcris & parietibus caprificos innasci: ita & scientiæ donum, præcipuè quidem piis hominibus datum est, illis autem qui huius notæ non sunt, sicut pluuia desertis ac siluestribus locis. Hinc sæpenumerò quædam etiam esculenta producunt, quæ cultorum agrorum fructibus sunt similia: cùm tamen appareat, ea propheticæ agriculturæ esse expertia, vt quæ asperitatem quandam immixtam habent. Qui verò discernere norunt, quod vtile est sumentes, reliqua missa faciunt: vt qui rosaria demetunt, spinas quidem dimittunt, rosarum verò calyces legunt. Ipsis quoque apibus hanc natura legem instituit. Non solùm enim dulcibus, sed amaris etiam floribus insidentes, dulcedinem quidem hauriunt, amaritiem autem auersantur, & ex diuersis qualitatibus, amaris videlicet, acerbis, austeris, acutisque, mel hominibus dulcissimum conficiunt. Has igitur & nos imitantes, è vestris illis amarulentis pratis, dulce vobis vtilitatis mel componimus. At veluti qui corporibus medentur, ex venenatis serpentibus salutares medicinas conficiunt, déque viperis alia reiicientes, alia elixantes, multos harum ope morbos propellunt: ita & nos, vestrorum Poëtarum, Historicorum, Philosophorúmque monumenta versantes, alia ex his vt noxia declinamus, alia nostræ inserentes doctrinæ, salubrem vobis curationem afferimus. Quóſ-

A λοῖς ἐτέροις, ϗ τάδε εἰρηκεν· Ος ἐν τ προφχημένοις γενεαῖς εἴασε πάντα τὰ ἔθνη πορεύεσθαι τ ὁδοῖς αὐτῶν· καίτοιγε οὐκ ἀμάρτυρον ἑαυτὸν ἀφῆκεν ἀγαθοποιῶν, οὐρανόθεν ὑμῖν ὑετοὺς διδοὺς ϗ καιροὺς καρποφόρους, ἐμπιπλῶν τροφῆς ϗ εὐφροσύνης τὰς καρδίας ὑμῶν. Ὁ μὲν γὰρ Ἀβραμιαῖον γένος, ϗ νόμον θεῖον ἐδέξατο, ϗ προφητικῆς ἀπήλαυσε χάριτος· τὰ δὲ λοιπὰ ἔθνη, διὰ τ φύσεως ϗ τῆς κτίσεως ἐποδήγει πρὸς θεοσέβειαν τὸν ὅλων ὁ δημιουργός. ϗ καθάπερ τὸν ὑετὸν διαφερόντως μὲν τῇ γεωργουμένῃ γῇ, τ δ αὐθέκτων εἵνεκα χρείας, ὁ μεγαλόδωρος χέει· οὐκ ἀφειδείας ἢ ϗ φιλοτιμίας, καὶ τ ἐρήμοις, καὶ τοῖς ὄρεσιν ὕει· καὶ ἡ μὲν ἀρουμένη γῆ τοῖς ἡμέροις φύει καρποῖς, ἡ δὲ ἀγεώργητος τοῖς ἀγρίοις· ὁρῶμεν ἢ ἔστιν ὅτε ϗ ἐν μνήμασι ϗ ἐν τείχοις φυομένας συκᾶς· οὕτω δ τῆς γνώσεως δῶρον, ἐξαιρέτως μὲν τοῖς εὐσεβέσι δεδώρηται· τοῖς δὲ οὐ τοιούτοις, ὡς τ ἐρήμοις ϗ τ λόχμης ὁ ὑετός. ὅθεν πολλάκις καί τινα ἐδώδιμα φύουσι, ϗ τοῖς τ γεωργουμένων μιμούμενα καρπούς· ὁπόθεν ἢ ὅμως ἐστὶν, ὡς γεωργίας προφητικῆς οὐ τετύχηκε· τραχύ-

C της γάρ τις αὐτοῖς ἀναμέμικται ϗ πικρότης· οἱ δὲ ἀμφορεῖς εἰδότες, ὃ χρήσιμόν ἐστι καρπούμενοι, ὃ λοιπὸν χαίρειν ἐῶσι· καθάπερ οἱ τὰς ῥοδωνιὰς τρυγῶντες, καταλείποντες μὲν τὰς ἀκάνθας, ξυλλέγοντες ἢ τοὺς κάλυκας. καὶ μὴν δὴ καὶ ταῖς μελίτταις οὕτω ὁ νόμος ἐμπέφυκεν. οὐ γλυκέσι γὰρ μόνοις, ἀλλὰ καὶ πικροῖς ἄνθεσιν ἐφιζάνουσαι, τὴν μὲν γλυκεῖαν ἀπομάττονται ποιότητα, τὴν ἢ πικρὰν ἀποτρέφονται, ϗ οὐ διαφόρων ποιοτήτων, πικρᾶν τε ϗ τρυφερᾶν, καὶ αὐστηρᾶν ϗ δριμέων, ὃ γλυκύτατον μέλι τοῖς ἀνθρώποις κατασκευάζουσι. Ταύτας δὴ καὶ ἡμεῖς μιμούμενοι, οὐ τῶν πικρῶν ὑμῶν λη-

D μμάτων ὃ γλυκὺ τ ὠφελείας ὑμῖν κατασκευάζομεν μέλι. ϗ ὥσπερ οἱ τὰ σώματα θεραπεύοντες, ἐκ τ ἰοβόλων θηρίων ὀνησιφόρα κατασκευάζουσι φάρμακα· καὶ τῶν ἐχιδνῶν, τὰ μὲν ἀποβάλλοντες, τὰ ἢ ἕψοντες, πολλὰς διὰ τούτων ἐξελαύνουσι νόσους· οὕτως ϗ ἡμεῖς τὰ τ ὑμετέρων ποιητῶν ϗ ξυγγραφέων καὶ φιλοσόφων πονήματα μεταχειρισάμενοι, τὰ μὲν ὡς δηλητήρια, καταλείπομεν· τὰ δὲ τῇ τῆς διδασκαλίας ὀπτικῇ διασκευάσαντες, ἀλεξιφάρμακον ὑμῖν θεραπείαν προσφέρομεν· ϗ

οὓς ἀντιπάλους ἡμῶν ὑπολήφατε, τούτους ἀπὸ τῶν ἡμετέρων λόγων ἀποφαίνομεν ξυνηγόρους, καὶ τῆς πίστεως δείκνυμεν διδασκάλους. οὕτω δὲ, ξὺν θεῷ φάναι, καὶ τὴν ἄλλην ὑμῖν διδασκαλίαν παρασκευάσομεν. ὑμεῖς δὲ, μεμαθηκότες ὡς ἀναγκαῖον τῆς πίστεως χρῆμα, τὴν Πυθαγόρειον σιωπὴν ἀγαπήσατε, καὶ τοῖς ἀκοαῖς ἡσυχῇ τοῖς λόγοις προσέχετε, πιστῶς δεχόμενοι τὰ λεγόμενα· οὕτω γὰρ δὴ κατὰ βραχὺ δυνήσεσθε μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν.

A que aduersarios nobis esse existimatis, eos nostrarum rationum fautores, fideique doctores esse ostendimus. Sic & diuino freti auxilio, aliam vobis protinus institutionem trademus. Vos autem, cùm didiceritis quantopere fides necessaria sit, illud Pythagoricum silentium adamate, auréfque cum attentione verbis nostris accommodate, fideliter quæ dicuntur excipientes. ita enim breui poteritis veritatem perdiscere.

B

Περὶ ἀρχῆς. Β'.

De Principio. SERMO II.

ΤΟ φῶς τὸ αἰσθητὸν, καὶ τὸ ἄνωθεν φερόμενον, καὶ τὸ κάτωθεν προσπίπτον αἰσθητῶν ὑπονοούμενον, ὑποδείκνυσι τοῖς ὁρῶσι, τί μὲν χρυσὸς καὶ τί ἄργυρος, τί δὲ χαλκὸς καὶ τί σίδηρος καὶ κασσίτερος, καὶ τὰς ἄλλας ὕλας ὡσαύτως· καὶ μὴν δὴ καὶ χρωμάτων, καὶ σχημάτων, καὶ φυτῶν, καὶ ζώων διδάσκει διαφοράς· ἀλλ' οἱ τὰς ὄψεις ἐρρῶσθαι μόνοι, τὴν δὲ τῶν διαγνώσιν δέχονται. οἱ γὰρ δὴ τυφλωττοῦντες, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἀκτῖνος ὀνίνανται. ὅδε γὰρ αὐτὴν τοῦ φωτὸς ὁρᾶσι τὸ ἄγγος. τοιοῦτοι ἐοίκασιν οἱ τὸ νοερὸν φῶς τῆς ἀληθείας ἰδεῖν οὐκ ἐθέλοντες, ἀλλ' ἀπασίως ἐν τῷ ζόφῳ τῆς ἀγνοίας διάγοντες· καθάπερ τὰ τῶν νύκτωρ πετόμενα. ἅπερ δὴ μάλα εἰκότως ἀπὸ τῆς νυκτὸς προνύμφους προσαγορεύουσι. νυκτερίδες γάρ τοι καὶ νυκτικόρακες, ἀποφυγάδουσι μὲν τὸ φῶς, ὡς πολέμιον· τὸ δὲ σκότος ἀπαίρονται, ὡς σωτήριον. τούτοις μὲν οὖν δὴ, οὐκ ἄν τις νεμεσήσαιτο σωφρόνως· ἡ γὰρ τοι φύσις αὐτοῖς τὴν ἰδιαίτατον ἐξ ἀρχῆς ἀπεκλήρωσεν. οἱ δ' αὐθαιρέτως σφᾶς αὐτοὺς τῷ σκότῳ συζεύξαντες, ποίας ἂν εἰκότως τύχοιεν ξυγγνώμης; μάλιστα τῶν θείου φωτὸς ἅπασαν ἤπειρον καὶ νῆσον τῆς ἀκτῖνος πληρώσαντος, καὶ αὐτὰ κατειληφότος τὰ οἰκουμένης τὰ πρόσω. οἱ μὲν γὰρ πρὸ τῆς θείας ἐπιφανείας τῇδε τῇ πάθῃ περιπεσόντες, ἔχοιεν μὲν καὶ μετρίαν οὕτω πως πρόφασιν, ὅτι μηδέπω τῆς δικαιοσύνης ἀνατείλαι τὸν ἥλιον, ἀλλ' ὥσπερ ἐν σκότει διάγειν, καὶ ἐκτὸς μύθου δαιδουχεῖσθαι τὴν φύσεως· ὅπερ ἦν δὴ οὐ μόνον αἰτιολογεῖν, ἀλλὰ καὶ, ποιητικῶς εἰπεῖν, μέσον οὐρανὸν ἀμφιβεβηκέναι.

LVMEN hoc sensibile, siue id supernè ad nos deferatur, siue in terris humano artificio comparetur, intuentibus indicat quid sit aurum, quid argentum, quid æs item, quid ferrum, & stannum, & res alias similiter. Quin & colorum figurarúmque & plantarum atque animalium differentias docet. Sed enim qui sunt acri oculorum obtutu, soli rerum hanc discretionem percipiunt. Qui enim cæcutiunt, Solis radiis nihil iuuantur, cùm ne ipsam quidem videant luminis claritatem. His persimiles sunt qui intellectuale veritatis lumen intueri nolunt, sed in tenebris ignorantiæ vltrò versantur, velut aues illæ quæ noctu volitant, & à nocte ductum meritò nomen habent. Noctuæ siquidem ac nycticoraces, vt inimicam sibi lucem suffugiunt, amant verò tenebras tanquam salutares. Atque his quidem nemo sanæ mentis succenseat. natura enim ab initio genus hoc vitæ illis addixit. Qui verò vltro seipsos tenebris adiunxerunt, ecquam iure veniam consequantur? præsertim cùm diuinæ lux veritatis, omnem continentem, cunctásque insulas suis radiis complerit, orbisque totius fines occuparit. Nam qui ante CHRISTVM exortum hoc morbo tenebantur, mediocrem saltem excusationem habent, quòd sol iustitiæ nondum ortus fuisset, ac velut in tenebris agerent, soliúsque naturæ lumine ducerentur. Cùm verò sol iustitiæ non modò nunc exortus sit, sed vt poëticè dicam,

---medium conscenderit axem:

quis relictus est excusationi locus iis A qui meridie cæcutiunt, & ne luce fruantur, oculos claudunt? Nimirùm pessima arrogantiæ affectio, nebulam propellere illos non sinit. Putant enim se omnium optimè veritatem nosse, propterea quòd eloquentium virorum disciplinis innutriti fuerint. Neque animaduertunt marinis piscibus, quamquam plurimæ salsedini innutritis, tamen ad condituram sale opus esse. Neque illud pariter intelligunt, veritatis prorsus magistram linguæ concinnitatem non esse. Quid enim Homerica poësi iu- B cundius? quid eius dulciloquio suauius? Et tamen hunc ipsum Homerum optimus Philosophorum, (Aristonis opinor filium intelligitis,) vnguento delibutum, sicut hirundines à mulieribus solent, procul eiecit ab ea quam ipse constituit ciuitate, omnis licentiæ atque impietatis magistrum appellans: *Blasphemare*, enim, inquit, *adolescentes docet, illisque flagitiosas de diis opiniones insinuat, tenerisque adhuc animis inserit sceleſtas, pernicioſas, & corruptas disciplinas.* Aliis præterea multis in rebus, accusat eximium Poëtarum. Haud itaque omnis qui in dulci eloquio sit exercitus, idoneus est qui veritatem perdoceat. Quòd si vestros nobis Philosophos obiectatis, scitote, hos quoque multis erroribus fuisse implicitos. Neque enim omnes eadem via incesserunt, neque præcedentium vestigia consectati sunt, sed proprias sibi quisque vias fecerunt, & innumeras excogitarunt. Multifidæ sunt enim mendacii falsitatisque semitæ. Id quod protinus manifestum ostendam. Thales enim, antiquissimus eorum qui Septem sapientes vocantur, arbitratus est rerum principium aquam esse, Ho- D merum, vt puto, sequutus dicentem:

Oceanúmque deúm patrem, Tethynque parentem.

Anaximander verò, qui illi successit, principium esse dixit Infinitum. At huius successor Anaximenes, & Diogenes Apolloniates, concordi sententia dixerunt, principium esse aërem. Hippasus verò Metapontinus, & Heraclitus Ephesius, igni rerum attribuere principium. Agrigentinus Empedocles, quatuor elementis. Xenophanes autem Colophonius,

πῆς ἀπολογίας ὑπολείπεται λόγος, τοῖς νῦν ἐν μεσημβρίᾳ τυφλώττουσι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοὺς μύουσιν, ἵνα μὴ τοῦ φωτὸς ἀπολαύσωσιν; οὐκ ἐᾷ γοῦν αὐτοὺς τὸ ἀχλὺν ἀποσκεδάσαντα τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ τῆς οἰήσεως πάθος. πόντων γὰρ ἀμείνονα εἶδέναι νομίζουσι τὰ ἀληθῆ, ὅτι τῶν ἑλληνίμων ἀνδρῶν μαθήμασιν ἐνετράφησαν. καὶ ξυῖειδεῖν οὐκ ἐθέλουσιν, ὡς οἱ θαλάττιοι ἰχθύες, ἐν ἁλμῃ μὲν τρέφονται ὅτι μάλιστα πλείστῃ, ἁλῶν δὲ ὅμως εἰς σκευασίαν προσδέονται. ὧδε μὲν οὐκοῦν ξυωροῦσιν, ὡς τῆς ἀληθείας οὐ πόντος ἡ δύγλωττία διδάσκαλος. τί γὰρ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως ἥδιον; τί δὲ τῆς δυεπείας ἐκείνης γλυκύτερον; ἀλλ' ὅμως τῶν τῶν φιλοσόφων ὁ ἄριστος· ἐπέγνωτε δὲ δήπου τὸν Ἀρίστωνος, ὡς ἡδύσματι· μύρῳ γε ἀλείψας, καθάπερ αἱ γυναῖκες τὰς χελιδόνας, ἐκ τῆς ἑαυτοῦ ξυμπολιτείας ἀπέπεμψε πόλεως, ἀκολασίας καλέσας καὶ δυσεβείας διδάσκαλον. βλασφημεῖν γάρ, φησιν, ἐκπαιδεύει τοὺς νέους, καὶ πονηρὰς αὐτοῖς περὶ τῶν θεῶν ἐνίησι δόξας, καὶ ἀπαλοῖς ἔτι οὖσι μαθήματα σοβαρὰ καὶ πονηρὰ καὶ διεφθαρμένα εἰσπνεῖ. καὶ ἕτερα δὲ ἄττα κατηγορήματα πάμπολλα ἐποιήσατο τοῦ κορυφαίου τῶν ποιητῶν. ὅσων ἅπας ὁ δύγλωττίαν ἠσκημένος ἀξιόχρεως ἂν γένοιτο ἀληθείας διδάσκαλος. εἰ δὲ δὴ τοὺς φιλοσόφους ἡμῖν προβάλλεσθε, δεῖ ἴστε ὡς καὶ οὗτοι πλανῶν ἐνεπλήσθησαν πάμπολλων. οὐ γὰρ δὴ μίαν ἅπαντες λεωφόρον ἐκήκασιν, οὐδὲ τοῖς τῶν προβεβιωκότων ἠκολούθησαν ἴχνεσιν· ἀλλ' ἰδίαν ἕκαστος ἐτέμετο τρίβον, καὶ μυρίας ὑπενενοήκασι σίβους· πολυκλεῖς γάρ που τῶν ψεύδους αἱ ἄτραποί. καὶ τοῦτο διαρρήδην αὐτίκα δὴ μάλα δηλώσεται. Θαλῆς μὲν γάρ, τῶν ἑπτὰ καλουμένων σοφῶν ὁ πρεσβύτατος, ἀρχὴν πάντων τὸ ὕδωρ ὑπέλαβεν, Ὁμήρῳ γε οἶμαι εἰρηκότι πιστεύσας·

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν.

Ἀναξίμανδρος δέ, τῶν Πραξιάδου μαθητής, ἀρχὴν ἔφη τὸ ἄπειρον· Ἀναξιμένης δέ, ὁ τούτου διάδοχος, καὶ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης, τὸν ἀέρα ξυμφώνως ἀρχὴν ὑπεστήσατην. Ἵππασος δὲ ὁ Μεταποντῖος, καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, ὧν πυρὶ τὴν ἀρχὴν τῶν πάντων ἀπενεμάτην. ὁ δὲ Ἀκραγαντῖνος Ἐμπεδοκλῆς, τὰ στοιχεῖα ἔφη τὰ τέτταρα. Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος,

ὃ πᾶν ἄϊδιον εἶναι δὲ τὴν γῆν τὰ πάντα· ὃ Παρμενίδης γε ὁ τούτου γε ἑταῖρος ὁ Ἐλεάτης, ὡσαύτως τοῦτον τὸν λόγον ἐκφαίνων, ψευδῆς δὲ ἀπέφαινε τὴν αἴσθησιν τὸ κριτήριον, ἡνίκα λέγων ἐφικνεῖσθαι τοῦτο τῆς ἀληθείας. Δημόκριτος γοῦν ὁ Ἀβδηρίτης, ἄπειρον τὸ πᾶν εἴρηκε, καὶ ἀγένητον. Ἐπίκουρος δὲ ὁ Νεοκλέους ὁ Ἀθηναῖος, ἐκ τῶν ἀτόμων ἐξ ἀρχῆς συγκεῖσθαι τὸ παν· εἶναι μέν τοι καὶ ἄναρχον καὶ ἄϊδιον. καὶ Μητρόδωρος δὲ ὁ Χῖος, καὶ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, καὶ Διογένης ὁ Σμυρναῖος διαφόρους ἀρχὰς τῶν ὅλων ὑπέθεντο. Διό τοι τοῦτο καὶ Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου, κωμῳδῶν αὐτοὺς διετέλει, ὅτι τὰ ἀνθρώποις οὐκ ἐφικτὰ εἰδέναι λίαν ἰσχυρίζοιντο, πρὸς ἀλλήλους ἀεὶ διεμάχοντο, καινῶν πραγματευόντες καὶ ἐναντίων δογμάτων, ἢ φησιν ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι. καὶ ὁ Πλάτων δὲ αὐτὸν ἐν τῷ Φαίδωνι γέγραφε λέγοντα· Ἐγὼ γὰρ, ὦ Κέβης, νέος ὢν, ὑπερφυῶς ἐπεθύμησα ταύτης τῆς φιλοσοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν. ὑπερήφανον γάρ μοι ἐδόκει εἶναι, εἰδέναι τὰς αἰτίας ἑκάστου, διὰ τί γίγνεται ἕκαστον, καὶ διὰ τί ἀπόλλυται, καὶ διὰ τί ἔστιν. εἶτα πολλὰ τοιαῦτα διεξελθών, ἐπήγαγε· Τεκμήριον δέ σοι ἐρῶ ἱκανόν. ἐγὼ γὰρ, ἃ καὶ πρότερον σαφῶς ἠπιστάμην, ὡς γε ἐμαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδόκουν, ὑπὸ ταύτης τῆς σκέψεως οὕτω σφόδρα διετυφλώθην, ὡς ἀπέμαθον καὶ ἃ πρὸ τούτου ᾤμην εἰδέναι. καὶ αὖθις δὲ, τῆς τῶν φιλοσόφων κατηγόρων ἔριδος, τοιάδε ὁ Πλάτων ἐν τῷ Θεαιτήτῳ διέξεισιν· Ἀλλ' αὖ τινα ἔρῃ, ὥσπερ ἐκ φαρέτρας ῥημάδιόκια αἰνιγμάτων ἀναπαύοντες πονοῦσι· καὶ ἐὰν τούτοις ζητῇς τὸν λόγον λαβεῖν τί εἰρήκασιν, ἑτέρῳ πεπληξῃ καινὰς μετονομασμένῳ, σφᾶς δὲ οὐδὲν οὐδέποτε, οὐδὲ πρὸς οὐδένα αὐτῶν, οὐδέ γε ἐκεῖνοι πρὸς ἀλλήλους. Ἀλλ' ἐν πάνυ φυλάξοισι, τὸ μηδὲν βέβαιον ἐᾶν εἶναι, μήτε ἐν λόγῳ, μήτε ἐν τῇ αὐτῶν ψυχαῖς· ἡγούμενοι, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, αὐτὸ κάσιμον εἶναι· τούτῳ δὲ πάνυ πολεμοῦσι, καὶ καθόσον αὖ δυνῶνται πρωταγόρειον ἐκβάλλουσιν. Ἴσως, ὦ Θεόδωρε, τοὺς ἀνδρας μαχομένους ἑώρακας· εἰρηνικοῖσι δὲ οὐ ξυγγέγονας· οὐ γάρ σοι ἑταῖροί εἰσιν· ἀλλ'

A æternum esse hoc vniuersum, cuncta verò è terra constare docuit. Huius autem sodalis Parmenides Eleates, eandem sententiam confirmauit, falsúmque esse sensuum iudicium dixit, negans hoc duce veritatem consequi nos posse. Democritus autem Abderites, infinitum omne asseruit & ingenitum. Epicurus Neoclis filius Athenienſis, ex atomis ab initio compositum omne hoc ait: carere tamen initio temporis, atque æternum esse. Quin & Chius Metrodorus, & Zeno Eleates, & Smyrnæus Diogenes diuersa rerum principia statuerunt. Ex B quo factum est, vt Socrates Sophronisci filius eos semper incesseret, propterea quòd ea se scire affirmantes, ad quæ hominis ingenium peruenire non potest, mutuis inter se diſſidiis certabant, principes se nouorum ac pugnantium dogmatum facientes: quod Xenophon in Commentariis suis testatur, & Plato illum in Phædone sic loquentem inducit: *Ego enim*, inquit, *ô Cebes, olim iunior, fui sapientiæ huius impendio appetentior, quam de rebus naturæ historiam vocant. Egregium enim atque illustre mihi quiddam* C *videbatur, rei cuiusque causam tenere. quare videlicet vnumquodque fiat, & cur intereat, & quamobrem sit.* Tum multa huiusmodi persequutus, hæc addidit: *Signum tibi ego idoneum afferam. ego enim in iis quæ & meo & aliorum iudicio planè antea sciebam, ex hac naturæ inspectione ita cæcus effectus sum, vt & ea mihi exciderint quæ priùs scire me opinabar.* Rursúsque Philosophorum contentionem damnans Plato idem in Theæteto hæc ait: *Sed si quid ab eis scisciteris, non secus fatigantur, quàm si è pharetra dictiúnculas* D *ænigmatum educant. Quòd si & huius dictionis quæras ab eis rationem percipere, alio ferieris verbo noua transmutatione efficto. Nihil autem perages cum quoquam illorum, sed neque ipsi inter se. Id enim maximè cauebunt ne quid firmum certúmque relinquant, neque in oratione, neque in mente sua, existimantes, vt opinor, stabile ac per se constans id esse. Cùm hoc prorsus bellum gerunt, & totis viribus quoad possunt vndecumque eiiciunt. Fortasse, Theodore, illos pugnantes vidisti, pacem verò agentibus nequaquam interfuisti. Neque enim tibi sunt familiares. Sed*

hæc, puto, per otium in gymnasio cum discipulis illis loquuntur quos volunt fieri sui persimiles. Quibus autem discipulis, ô fortunate? Neque enim apud huiusmodi genus hominum alter alterius est discipulus, sed sponte sua & casu quodam proueniunt, vndecumque contingat furore quemquam afflari, neque alter alterum scire quicquam existimat. Et post pauca rursus, *Penè*, inquit, *ô Theodore, oblitus sum, quòd alij contraria his affirmarunt, videlicet immutabile vniuerso nomen inditum esse, & quæcumque Parmenidæ ac Melissi omnibus hisce aduersi contendunt.* Sed & in Sophiste his quoque verbis eos accusat, non Apostolus, neque Propheta, sed Philosophorum primus, siue Platonem quis Aristonis filium dicere velit, siue Socratem Sophronisci. sunt enim Socratis quidem res & sententiæ, Platonis autem scripta. vteruis autem sit ipsorum, ita scriptum reliquit: *Fabulam mihi videtur vnusquisque illorum nobis, tanquam pueri simus, narrare. Vnus quidem, quasi tria sint rerum principia, quæ inter se nonnumquam depugnent, interdum verò in amicitiam redeant, & nuptias, & partus, & liberorum educationẽ exhibeant. Alter verò duo principia rerum asserens, humidum ac siccum, vel calidum & frigidum, copulat ea in vnum, eadémque educit. At qui apud nos Eleatici nominantur, à Xenophane atque altiùs initium ducentes, fabulas nescio quas nobis explicant, tanquam vnum sint ea quæ dicuntur omnia. Iadès autem & Siculæ quædam musæ nobis commentæ sunt, tutiùs esse vtraque complicare, ac dicere id quod est, vnum esse ac multa, contineri autem simul lite & amicitia.* Et alia huiusmodi cùm disseruisset, subiungit, *Itaque inter eos gigantum pugna quædam videtur esse, tanta illis est de rerum substantia disceptatio. Quo pacto? Eorum nonnulli è cælo atque ab inuisibili cuncta deorsum ad terram trahunt, saxa immania quercúsque complexi. Talia enim apprehendentes & contrectantes, affirmant id solum esse quod incursum tactúmque patiatur, idem ipsum corpus & substantiam esse definientes.* Horum non Petrus noster, neque Paulus vestros accusat Philosophos, sed eloquentissimus Plato, ac Socrates sapientissimus hominum Pythiæ sententia iudicatus. Aiunt enim vestros Philosophos affirmare id

A οἶμαι ταῦτα τοῖς μαθηταῖς ὅτι σχολῆς φειδόμενοι, οἷς ἂν βούλωνται ὁμοίους αὐτοῖς ποιοῦσιν. Ποίοις μαθηταῖς, ὦ δαιμόνιε; οὐδὲ γὰρ γίνεται τῶν τοιούτων ἕτερος ἑτέρου μαθητής· ἀλλ' αὐτόματοι ἀναφύονται, ὁπόθεν ἂν τύχῃ ἕκαστος αὐτῶν ἐνθουσιάσας· καὶ τὸν ἕτερον ὁ ἕτερος οὐδὲν ἡγεῖται εἰδέναι. καὶ μετ' ὀλίγα πάλιν· Ὀλίγου γ' ἐπελαθόμην, ὦ Θεόδωρε, ὅτι ἄλλοι αὖ τοὐναντία τούτοις ἀπεφήναντο· οἷς ἀκίνητον τελέως τῷ παντὶ ὄνομα εἶναι· καὶ ἄλλα ὅσα Μέλισσοί τε καὶ Παρμενίδαι, συναναιρούμενοι πᾶσι τούτοις, διϊσχυρίζονται. καὶ μήν τοι καὶ τὴν Σοφιστὴν τοιαῦτα πάλιν αὐτῶν κατηγορῇ, οὐκ ἀπόστολος οὐδέγε προφήτης, ἀλλὰ τῶν φιλοσόφων ὁ πρῶτος, εἴτε Πλάτωνα τὸν Ἀρίστωνος ἐθέλοι τις λέγειν, εἴτε Σωκράτην τὸν Σωφρονίσκου· Σωκράτους μὲν γὰρ τὰ ἀνθρωπήματα, Πλάτωνος δὲ τὰ ξυγγράμματα. εἴτε δὲ οὗτος, εἴτε ἐκεῖνος, οὕτω φησί. Μῦθόν τινά ἕκαστος φαίνεταί μοι διηγεῖσθαι παισὶν ὡς οὖσιν ἡμῖν· ὁ μὲν, ὡς τρία τὰ ὄντα· πολεμεῖ δὲ ἀλλήλοις ἐνίοτε αὐτῶν ἄττα πη· τοτὲ δὲ καὶ φίλα γινόμενα, γάμους τε καὶ τόκους καὶ τροφὴν ἐκγόνων παρέχεται· δύο δὲ ἕτερος εἰπών, ὑγρὸν καὶ ξηρὸν, ἢ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, ξυνοικίζεται αὐτὰ καὶ ἐκδίδωσι. Τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Ἐλεατικὸν ἔθνος, ὁ ἀπὸ Ξενοφάνους τε καὶ ἔτι πρόσθεν ἀρξάμενοι, ὡς ἑνός ὄντος τῶν ἁπάντων καλουμένων διεξέρχεται τοὺς μύθους. Ἰάδες δ' αὖ καὶ Σικελικαί τινες Μοῦσαι ξυνῳδήκασιν, ὅτι συμπλέκειν ἀσφαλέστερον ἀμφότερα, καὶ λέγειν ὡς ὃ ὂν πολλά τε καὶ ἓν ἔστι, ἔριδι δὲ καὶ φιλίᾳ ξυνέχεται. καὶ ταῦτα ἄττα ἐφεξῆς εἰπών, ἐπάγει· Καὶ μὴν ἔοικέ γε ἐν αὐτοῖς εἶναι γιγαντομαχία τις ἡ περὶ τὴν ἀμφισβήτησιν τῆς οὐσίας πρὸς ἀλλήλους· Πῶς; Οἱ μέν, εἰς γῆν ἐκ τοῦ ἀοράτου πάντα ἕλκοντες, πέτρας καὶ δρῦς λαβόντες. τούτων γὰρ τοιούτων ἐφαπτόμενοι πάντων, σφόδρα διϊσχυρίζονται τοῦτο εἶναι μόνον, ὅπερ ἔχει πρόσοδον καὶ ἐπαφήν τινα, ταύτην σῶμα καὶ οὐσίαν ὁρίζεσθαι. Ταῦτα δὲ Πέτρος ὁ ἡμέτερος, οὐδὲ Παῦλος, τῶν ὑμετέρων κατηγόρησε φιλοσόφων, ἀλλὰ Πλάτων ὁ εὐγλωττότατος, καὶ Σωκράτης ὁ κατὰ τὴν Πυθίαν ἀνδρῶν ἁπάντων σοφώτατος· καὶ ἔφασαν αὐτοῖς διϊσχυρίζεσθαι τοῦτο

B

C

D

εἶ) μόνον, ὅσῳ ἔχω προσολισθῶ καὶ ἁπαφιῶ τινα, ϛ ταὐτὸν σῶμα ϛ οὐσίαν ὁρίζεσθαι, καὶ μηδὲν θᾶττον τῶν ὁρωμένων φαντάζεσθαι. πῶς οὖν αὐτὶς τούτοις χρήσαιτο ποδηγοῖς τῆς ἀληθείας, τοσοῦτον δὴ καὶ τοιοῦτον ὑποφαίνων ἀεὶ πλάνον, καὶ ἐναντίας γε ὠδίνων δόξας, καὶ σφοδρὸν κατ' ἀλλήλων ἀναῤῥιπίσας πόλεμον; ϗ Τίμων ὁ Φλιάσιος, ὁ Πυῤῥώνιος ἑταῖρος, ἐν τοῖς Σίλλοις ἐτραγῴδησεν. ἐγὼ δὲ ἐκ μάλα πολλῶν ὀλίγων μνησθήσομαι.

Σχέτλιοι αὐθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἷοι,

Ποίων ἕκ τ' ἐρίδων καὶ λεχμάχων πεπλάγητε

Ἀνθρωποι, κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσχοί; οὐ μόνον ἄρα ἡμεῖς ϐ τῆς οἰήσεως ὅτι προσθεῖν ὑμῖν εἰρήκαμεν πάθος· πάλαι γὰρ ϛ προπάλαι ταὐτὸ τοῦτο ὁ Τίμων τῶν ὑμετέρων φιλοσόφων τοῦ κατηγορεῖ πεποίηται. ἄλλο δέ ἐστιν εἰδέναι, καὶ ἄλλο ϐ οἴεσθαι εἰδέναι μηδὲν ὁπισάμενον. πολλῷ γάρ τινι διαφέρουσιν, ὦ φίλτατε, ἀλλήλοιν ἀλήθεια καὶ στοχασμὸς ἀληθείας. ὁ μὲν γὰρ στοχασμὸς, ϗ διαμαρτίας ἔχει πολλάς· ἡ δὲ ἀλήθεια ἐκ παραδρόμου ϐ οὐδέν ἐναντίον ἀνέχεται. τοιγαροῦν ἄλλως τις ἀληθείας περὶ τεκμαιρόμενος λέγει, ϗ ἄλλως αὐτὴ ἑαυτὴν ἑρμηνεύει· ἐπεὶ καὶ Ἀναξαγόρας ὁ Ηγησιβούλου ὁ Κλαζομένιος, τῶν πρὸ αὐτοῦ γεγονότων φιλοσόφων οὐδὲν θᾶττον τῶν ὁρωμένων νενοηκότων, πρῶτος νοῦν ἔφησεν ἐφεστάναι τῷ κόσμῳ, καὶ τὸν εἰς τάξιν ἐκ τῆς ἀταξίας ἀγαγεῖν τὰ στοιχεῖα· καὶ Πυθαγόρας ὁ Μνησάρχου ἀρχὴν τῶν πάντων ἔφησε τὴν μονάδα. ϗ ὁ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐγένετο Ἀναξαγόρας καὶ Πυθαγόρας. ἀλλὰ τὸν Πυθαγόρου μὲ διατείνῃ ἡ γαμετὴ Θεανὼ διεδέξατο, καὶ Τηλαύγης ϛ Μνήσαρχος οἱ τούτου παῖδες· Τηλαύγους ὁ Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ακραγαντῖνος ἐγένετο φοιτητής· τοῦ δὲ Ἀναξαγόρου, Αρχέλαος· Αρχελάου δὲ, Σωκράτης ὁ Αθηναῖος. καὶ Ἀναξαγόρας δὲ καὶ Πυθαγόρας εἰς Αἴγυπτον ἀφικόμενοι, τοῖς Αἰγυπτίων ϗ Ἑβραίων αὐτόθι σοφοῖς ξυνεγένοντο, ϗ τὸν περὶ τοῦ ὄντος ἠρανισάσθην γνῶσιν. χρόνῳ δὲ ὕστερον ϛ ὁ Πλάτων τὴν δὲ τὴν ἀποδημίαν ἐτείλατο· ὃ τοῦτο λέγει μὲν ἐν τοῖς Παραλλήλοις ὁ Πλούταρχος, λέγει δὲ ϗ Ξενο-

A solum esse quod incursum tactúmque patiatur, idémq; esse corpus & substãtiam definire, nihilque vltra ea quæ cernuntur mente concipere. Quo autem pacto quis vtatur his ducibus ad veritatem, qui talibus ipsi tantisque erroribus sint obnoxij, quique pugnantes adeò sententias proferant, & bellum inter se maximum suscitarint? Sed & Timon Phliasius, Pyrrhonis sodalis, in Sillis suis eos insectatus est, è quorum magna copia pauca quædam commemorabo:

Mortales miseri, probrosi, ventris ad instar,

B *Quænam vos lites nugis pugnantibus vrgent,*

Ovtres, animi sensus quos implet inanis?

Non igitur soli nos arrogantiæ labem luminibus vestris obstruere diximus. priùs enim multóque antè Timon huius vitij Philosophos vestros accusauit. Aliud verò est scire, aliud scire opinari qui nihil sciat. Plurimum enim inter se discrepant, ô amici, veritas & coniectura veritatis. Siquidem coniectura, plurimis aberrat in rebus: veritas autem ita docet, vt contrarij nihil admittat. Aliter itaque loquitur quispiam, cùm veritatis coniectura ducitur, aliter veritas sese ipsam interpretatur. Quandoquidem & Anaxagoras Hegesibuli filius Clazomenius, cùm superiores Philosophi nihil vltra ea quæ oculis videntur, excogitassent, primus mentem mundo insedisse dixit, eámque ex confusione in ordinem elementa disposuisse. Pythagoras autem Mnesarchi filius, principium rerum omnium Monada, hoc est vnitatem, esse dixit. Eodem verò tempore fuerunt Anaxagoras & Pythagoras. Sed Pythagoræ

D scholam, eo defuncto, vxor Theano cum Telauge ac Mnesarcho filiis regendam suscepit. ac Telaugæ quidem Empedocles Agrigentinus, Anaxagoræ verò Archelaus fuit auditor: Archelai verò Socrates Athenienſis. Anaxagoras autem & Pythagoras in Ægyptum profecti, cum Ægyptiorum Hebræorúmque sapientibus ibi sunt conuersati, à quibus & Dei cognitionem adepti sunt. Posteà verò & Plato eandem peregrinationem instituit, quod Plutarchus in comparatione vitarum testatur, & Xeno-

phon Grylli filius, in iis quæ ad Æschinem Socraticum scripsit. Scribit autẽ his verbis: *Adamasti enim Aegyptum, monstrosámque Pythagoræ sapientiam; quos luxuriosos fuisse, nec satis stabiles sub Socratis disciplina, amor ille tyrannidis indicauit, próque frugali ac tenui vita petitæ Siculæ dapes, ventri voracissimo congruentes.* Hæc sunt quæ de Platone Xenophon scripsit, quòd posthabita Socratis disciplina, monstrosam Pythagoræ sapientiam appetierit, apúdque Dionysium Siciliæ tyrannum, Syracusanis se oblectare deliciis. Eundem quoque testatur Ægyptiorum sapientiam adamasse. Anaxagoras itaque & Pythagoras, & Plato, ænigmata multa de Deo ab Ægyptiis Hebræisque collegerunt. Quid igitur iis habendam fidem censetis, qui leuiter diuina mysteria didicerunt: ab illis autem, à quibus illi acceperant, discere recusatis? Quòd enim his antiquiores Poëtæ & Philosophi, nihil præter ea quæ oculis cernuntur in rebus esse opinati sint, Plato in Cratylo docet. *Mihi quidem videntur*, inquit, *primi illi homines in Græcia, solos eos esse deos putasse, quos nunc plurimi barbarorum, Solem videlicet, Lunam, Terram, Stellas & Cælum. Videntes itaque hæc, motu quodam euntia atque currentia, de cursus illius natura Deos nominarunt.* Sed enim Homerus & Hesiodus, mundi totius opificem penitus ignorarunt. Hesiodus quidem ex Chao genitos esse ait Oceanum & Tethyn, ex Oceano & Tethy Cælum ac Terram, ex his verò Saturnum & Rheam cum ceteris fratribus. è Saturno autem & Rhea natos Iouem & Iunonem & Neptunum & Plutonem. Homerus autem Oceanum genitorem deorum vocat, & matrem Tethyn: & quem deorum patrem hominúmque appellat, eundem, velut à Saturno genitum, vocat Saturnium. Magnis igitur hi quoque erroribus seruierunt, quod cùm Plato ipse optimè sciret, hortatur tamen vt eis fides habeatur, quamuis talia fabulantibus, nullisque signis & veris demonstrationibus vtentibus. Alibi quoque idem Plato testatur, Poëtam *rem esse quandam leuem, & sacram, nec posse quicquam poëticum facere, priusquam spiritu diuino affletur, & mente orbetur.* Orpheus autem Odrysius, &

A φασὶ ὁ Γρύλλου, ἐν οἷς περὶ τὸν Σωκρατικὸν Αἰσχίνην ἐπέστελε. γράφει δὲ ὧδε· Αἴγυπτον γὰρ ἠνδραπόδισε, καὶ τὴν Πυθαγόρου περιττὴν σοφίαν· ὧν δῆλον ὅτι τρυφηλοὺς καὶ μὴ μονίμους ὄντας Σωκράτει, διήλεγχεν ἔρως τυραννίδος, καὶ αὐτὴ διαίτης λιτῆς Σικελικὰς ταχὺς ἀμέτρου τραπέζας. τοιαῦτα περὶ τοῦ Πλάτωνος ὁ Ξενοφῶν ἔγραψεν, ὅτι τῆς Σωκράτους διδασκαλίας ὑπορρυέντα, τὴν περιττὴν Πυθαγόρου σοφίαν ἐζήλωσε, καὶ Διονυσίῳ τῷ Σικελίας τυράννῳ ξυὼν, συρακουσίας
B ἀπολαύων χλιδῆς. ἔφη γοῦν αὐτὸν καὶ τῆς Αἰγυπτίων ἐραστὴν εἶναι σοφίας. ὁμοίως καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ἀναξαγόρας, καὶ Πλάτων, αἰνίγματα πολλὰ περὶ τοῦ ὄντος παρ' Αἰγυπτίων καὶ Ἑβραίων ξυνέλεξαν. τί δή ποτ' οὖν τούτοις μὲν οὐκ ἀκριβῶς τὰ θεῖα μεμαθηκόσι πιστεύετε, παρ' ὧν δὲ οὗτοι ταῦτα γε ἔμαθον, μαθεῖν οὐκ ἐθέλετε; ὅτι γὰρ οἱ παρὰ τούτων γενόμενοι ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι, πλέον τῶν ὁρωμένων οὐδὲν ὑπέλαβον εἶναι, ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ δεδήλωκε· Φαίνονταί μοι,
C φησὶν, οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους ἡγεῖσθαι θεοὺς, οὓς νῦν οἱ πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ γῆν, καὶ ἄστρα, καὶ οὐρανόν· ἅτε οὖν αὐτὰ ὁρῶντες ἰόντα δρόμῳ καὶ θέοντα, ἀπὸ ταύτης τῆς φύσεως, τοῦ θεῖν, θεοὺς αὐτοὺς ἐπονομάσαι. καὶ Ὅμηρος γε καὶ Ἡσίοδος πᾶσι τοῖς πρώτοις ἠγνόησεν ποιηταῖς. Ἡσίοδος μὲν γὰρ, ἐκ τοῦ Χάους ἔφησεν Ὠκεανὸν καὶ Τηθὺν γεγενῆσθαι· ἐκ δὲ Ὠκεανοῦ καὶ Τηθύος τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Γῆν· ἐκ δὲ τούτων,
D Κρόνον τε καὶ Ῥέαν, καὶ τούτων τοὺς ἀδελφούς. ἐκ δὲ Κρόνου καὶ Ῥέας, τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν, καὶ Ποσειδῶνα, καὶ Πλούτωνα. ὁ γοῦν Ὅμηρος, τὸν Ὠκεανὸν φησὶ θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθὺν· καὶ ὃν θεῶν καὶ ἀνδρῶν ὀνομάζει πατέρα, ὡς ἐκ Κρόνου γεγενημένον, Κρονίδην ἀποκαλῶν. πολλῷ οὖν δή ἀρα καὶ οὗτοι δεδουλώκασι πλάνῃ. ἀλλ' ὅμως καὶ τοῦτο δῆλόν ὁ Πλάτων εἰδὼς, πιστεύειν αὐτοῖς που παρεγυμνᾷ τὰ τοιαῦτα μυθολογοῦσιν, καὶ αὖθις εἰκότων καὶ ἀληθῶν ἀποδείξεων λέγουσι. καὶ ἀλλαχοῦ γέ φησι Πλάτων· Κοῦφον γὰρ τὶ χρῆμα καὶ ἱερὸν ποιητὴς, καὶ οὐκ οἷός τε ποιεῖν πρὶν ἂν ἔνθεος γένηται καὶ ἐκφρων γένηται. ὁ δὲ Ὀδρύσης Ὀρφεὺς, καὶ

αὐτὸς εἰς Αἴγυπτον ἀφικόμενος, τὰ μὲν περὶ τοῦ ὄντος οὕτω πως μεμαθηκε, καὶ βοᾷ·

Εἷς ἐστ' ἀθέλητος· αὐτὸς δ' ὑπὸ πάντα τελέσσας·

Ἐν δ' αὐγῇς αὐτὸς πεφυκὼς, οὐδέτις αὐτὸν Εἰσορόᾳ θνητῶν, αὐτὸς δέγε πάντας ὁρᾷ.

Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω· περὶ γὰρ νέφος ἐστήρικται.

Γᾶσι γὰρ θνητοῖς θνηταὶ κόραι ἐξίσιν ἐν ὀστοις,

Μικραί· ἐπεὶ σάρκες τε χὠστέα ἐμπεφύκασιν. καὶ πάλιν·

Αὐτὸς δ' αὖ μέγα αὖθις ἐπ' οὐρανὸν ἐστήρικται,

Χρυσέῳ εἰνὶ θρόνῳ, γαίη δ' ὑπὸ ποσὶ βέβηκε.

Χεῖρα γὰρ δεξιτερὴν περὶ τέρμασιν Ὠκεανοῖο

Ἐκτέτακεν· ὀρέων γὰρ ὑπέδραμε βάσις ἐνδοθι θυμῷ·

Οὐδὲ φέρειν δύνανται κραταιὸν μένος. ἔστι γὰρ πάντη

Αὐτὸς ἐπουράνιος, κὴ ὅπῃ ζώουσι πάντα θνητά,

Ἀρχὼ αὐτὸς ἔχων, καὶ μέσσην, ἠδὲ τελευτήν.

A ipse profectus in Ægyptum, de Deo quoq; vero aliqua didicit, & exclamat,

Perfectus Deus est, qui perficit omnia solus,

Ipse eadem lustrans: oculis nec cernere cuiquam

Hunc hominum liceat, tamen idem cuncta tuetur

Conspectus nulli, quoniam caliginis atræ

Obsistunt nebulæ, & mortalia lumina nobis,

Et pupæ tenues, caro circum atque ossa resistunt.

B Et iterùm:

Ipse autem magnum super est innixus Olympum,

Aurato residens solio, pedibúsque sub ipsis

Pressatur tellus, dextram vsque ad littora tendit

Oceani: montes imis radicibus acti

Contrepidant, nec ferre queunt ea numina dorso.

In cælo residens, imis tamen omnia terris

Perficit, hic caput, hic medium, finésque tuetur.

Ἀλλ' ὅμως καὶ ταῦτα παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκὼς, οἱ παρ' Ἑβραίων μαθήματά τινα τῆς ἀληθείας παρέλαβον, παρέμιξε τῷ πλάνου τὴν θεολογίαν τινὰ, καὶ τῶν Διονυσίων καὶ Θεσμοφορείων τὰ δυσαγῆ παραδέδωκεν ὄργια. καὶ οἷόν τινι μέλιτι περιχρίσας τὸν κύλικα, τὸ θανατηφόρον πόμα τοῖς ἐξαπατωμένοις προσφέρει. Ταὐτὸ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Πλάτων πεποίηκεν. ἀξιάγαστα γὰρ αὐτὸς τῷ ὄντι τὰ περὶ τοῦ ὄντος ἐν τῷ Τιμαίῳ ξυνεγράμμενα. Τίς γὰρ οὐκ ἂν ἀγαθεῖν λέγοντος ἀκούων, Τί τὸ ὂν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον; καὶ τί τὸ γιγνόμενον μὲν ἀεὶ, ὂν δὲ οὐδέποτε; τὸ μὲν δὴ νοήσει μετὰ λόγου περιληπτὸν, ἀεὶ κατὰ ταὐτὸ ὄν· τὸ δὲ αἰσθήσει ἀλόγῳ δοξαστὸν, γιγνόμενον καὶ ἀπογιγνόμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. προσέθηκε δὲ καὶ τάδε τοῖς εἰρημένοις· Ταῦτα γὰρ πάντα μέρος χρόνου, τὸ ἦν καὶ ἔσται, ἃ δὴ φέροντες λανθανόμεθα ὑπὸ τὸ ἀΐδιον οὐσίαν, οὐκ ὀρθῶς. λέγομεν γὰρ δὴ, ὡς ἦν ἔστί τε καὶ ἔσται· αὐτῇ δὲ τὸ ἔστι μόνον κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον προσήκει· τὸ δὲ ἦν, καὶ τὸ ἔσται, περὶ τὸν χρόνον γένεσιν οὖσαν πρέπει λέγεσθαι. τὸ μὲν ἀεὶ καὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον ἀκινήτως, οὔτε πρεσβύτερον οὔτε

C Ceterùm quamquam hæc ab Ægyptiis didicisset, qui ab Hebræis documenta quædam veritatis acceperant, aliquos tamen errores Theologiæ admiscuit, ac Dionysiorum Thesmophoriorúmque impurissima orgia tradidit: & quasi melle quodam illito calice, lethale poculum deceptis porrexit. Hoc verò ipsum & Plato præstitit. Sunt enim prorsus admiratione digna quæ de ente Deo in Timæo conscripsit. Quis enim non admiretur dicentem audiens, *Quid est illud quod semper est, nec habet generationem? quid contra & illud, quod semper fit, neque tamen est vnquam?* D *Nempe illud quidem intellectu cum ratione percipitur, eodem modo semper existens: hoc autem, quod irrationali sensu est opinabile, cùm fiat & dispereat, verè tamen est nunquam.* Addit verò & ista superioribus. *Hæc enim omnia partes sunt temporis,* ERAT & ERIT, *quæ nos imprudentes æternæ substantiæ accommodamus, non rectè. Dicimus enim quòd* ERAT, EST, & ERIT: *illi autem solum* EST *reuerà congruit.* ERAT *autem atque* ERIT *dici conuenit de ea generatione quæ est in tempore. Quod verò semper & eodem modo immutabiliter sese habet, nec seneſcere, nec*

inueneſcere dici par eſt. Quis igitur adeò contentioſus, & adeò querulus accuſator, vt de iis indignetur quę dicta ſunt, neque illis potiùs omne perhibeat teſtimonium veritatis? Quod enim eſt ſemper, omni eſt generatione ſuperius: quod autem gignitur, cùm plurimas immutationes accipiat, id meritò numquam eſſe dixit. Embryo enim, vbi factus eſt infans, non eſt ampliùs embryo, ſed eſt infans: & infans rurſus, cùm puer euaſit, infans ampliùs non vocatur: puer quoque, adoleſcentis ætatem adeptus, id vocatur quod factus eſt: & cùm ad virilem peruenerit, non iam adoleſcens ſed vir dicitur: idémque ſenex effectus, hoc rurſum vocatur quod factus eſt. Iure igitur ea quæ fiunt & mutantur non entia nuncupauit. Et cum Critone diſſerens Socrates, vnum rerum omnium inſpectorem eſſe docet his verbis: *Iam verò de iuſtis rebus atque iniuſtis, déque honeſtis ac turpibus, maliſque ac bonis, de quibus nunc conſultatio nobis eſt, vtrùm vulgi ſententia nobis conſectanda ſit, eadémque timenda, an vnius qui audit omnia, quem præ cunctis aliis timere ac reuereri oportet: quem niſi conſectabimur, corrumpemus illud ac vitiabimus, quod iuſto quidem melius factum eſt, iniuſto autem, periit.* Rurſúſq; paulò pòſt: *Haud itaque prorſus curandum eſt, vir optime, quid multi de nobis loquantur, ſed quid ille qui & iuſtos audit & iniuſtos, qui & vnus, & ipſa eſt veritas.* Videtiſne, ô viri, quo pacto in his verbis Plato & Socrates falſorum deorum turbam exegerint, & eum ſolum, qui moderator eſt rerum omnium, reuereri ac timere præceperint? docentes nimirùm, ſi quando multorum deorum mentionẽ fecerit, coactum illum id feciſſe in gratiam decepti populi Athenienſis. Etenim ſi ne ſic quidem Socrates cicutæ poculum effugit, quid mali paſſurus non fuit, ſi numeroſum deorum examen manifeſtè abnegaſſet? Hoc & Plato teſtatus eſt in illis quæ ad Dionyſium ſcribit, poſt alia complura hæc addens, *Notæ autem meminiſſe te puto, quam epiſtolis illis appono, quas ſeriò ſcribo, & quas ſecus. Tu tamen quæ nunc dicam attende, ac diligenter aduerte. Multi enim me rogant vt ſcribam, quos haud facile eſt prorſus repellere. Illius ergo epiſtolæ, quam ſeriò ſcri-*

A νεώτερον τῶν ὄντων μέγεθος. τίς οὖν ὅτως φιλαίτιος καὶ μεμψίμοιρος, ὡς νεμεσῆσαι τοῖς εἰρημένοις, καὶ μὴ πᾶσι αὐτοῖς τὸ συμμαρτυρῆσαι ἀληθῆ; Τὸ γὰρ ὂν ἀεί, γενέσεώς ἐστιν ἁπάσης ὑψηλότερον· τὸ δὲ γιγνόμενον, ἀλλοιώσεις πολλὰς ὑποδεχόμενον, εἰκότως ἔφη ἔμβρυον ποτὲ εἶναι· τὸ γὰρ τοι ἔμβρυον, γενόμενον βρέφος, οὐκέτι ἔμβρυόν ἐστιν ἔμβρυον, ἀλλὰ βρέφος· καὶ αὖ πάλιν τὸ βρέφος, παῖδα γενόμενον, οὐκ ἔτι προσαγορεύει βρέφος. οὕτω τὸ παιδίον τὸ μειρακίου προσλαβὸν ἡλικίαν, οὔτε δὴ κεκλῆσθαι ὤφειλετο. καὶ ὅταν πάλιν εἰς ἄνδρας ἔλθῃ, οὐκ ἔτι μειράκιον ἀλλ' ἀνὴρ ὀνομάζει· καὶ πρεσβύτης γενόμενος, οὔτε αὖ πάλιν προσαγορεύει, ὅπερ δὴ καὶ ἐγένετο· εἰκότως οὖν ἄρα οὐκ ὄντα ὠνόμασε τὰ γινόμενα· καὶ ἀλλοιούμενα. καὶ Κείτωνι δὲ διαλεγόμενος ὁ Σωκράτης, ἕνα πάντων ὀπῆρα φησί. λέγει δὲ ταῦτα· Καὶ δὴ καὶ περὶ τῶν δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ αἰσχρῶν καὶ καλῶν, καὶ κακῶν τε καὶ ἀγαθῶν, περὶ ὧν νῦν ἡ βουλὴ ἡμῖν ἐστι, πότερον τῇ τῶν πολλῶν δόξῃ δεῖ ἡμᾶς ἕπεσθαι, καὶ φοβεῖσθαι αὐτὴν, ἢ τῇ τοῦ ἑνός, εἴπερ ἔστιν ἐπαΐων, ὃν δεῖ καὶ αἰσχύνεσθαι καὶ φοβεῖσθαι μᾶλλον, ἢ ξύμπαντας τοὺς ἄλλους· ᾧ εἰ μὴ ἀκολουθήσομεν, διαφθεροῦμεν ἐκεῖνο καὶ λωβησόμεθα, ὃ τῷ μὲν δικαίῳ βέλτιον ἐγένετο, τῷ δὲ ἀδίκῳ ἀπώλετο. καὶ μετ' ὀλίγα δὲ πάλιν· Οὐκ ἄρα γε, ὦ βέλτιστε, παντὸς ἡμῖν ὅτου φρονιστέον, τί ἐροῦσι οἱ πολλοὶ ἡμᾶς, ἀλλὰ τί ὁ ἐπαΐων τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων, ὁ εἷς, καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. ὁρᾶτε, ὦ ἄνδρες, ὅπως ἐν τούτοις ὁ Πλάτων καὶ ὁ Σωκράτης τὸν τῶν ὄντων θεὸν ἐξήλασαν ὁρμαθόν, καὶ μόνον τῶν ὅλων τὸν πρύτανιν αἰδεῖσθαι καὶ φοβεῖσθαι παρεκελεύσαντο; διδάσκοντες ὡς εἴποτε πλειόνων ἐμνήσθη θεῶν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἐξηπατημένον τῶν Ἀθηναίων ὅμιλον τοῦτο ποιῆσαι προσηναγκάσθη. εἰ γὰρ δὴ καὶ ταῦτα δεδρακὼς ὁ Σωκράτης, οὐκ ἐξέφυγε τὸν τοῦ κωνείου φιάλην, τί οὐκ ἂν ἔπαθεν. Εἰ προφανὴς ἠρνήθη τὸν πολιὸν ἐσμὸν τῶν θεῶν; καὶ τοῦτο δῆλον ὁ Πλάτων πεποίηκεν ἐν οἷς πρὸς Διονύσιον ἔγραψε. πρὸς γὰρ αὖ πολλοῖς ἑτέροις καὶ ταῦτα προστέθηκε· Περὶ γὰρ δὴ τοῦ ξυμβόλου τῶν περὶ ταῖς ὀπισθολαῖς, ὅσας τε ὀπισθείλω σπουδῇ, καὶ ὅσας μή, οἶμαι μοὶ σε μεμνῆσθαι· ὅμως γὰρ νοεῖ, καὶ προσέχει τὸν νοῦν· πολλοὶ γὰρ οἱ κελεύοντες γράφειν, οὓς οὐ ῥᾴδιον φανερῶς ἀπωθεῖσθαι. τὰ μὲν οὖν σπουδαίας ὀπισθολῆς,

B

C

D

λῆς Θεὸς ἀρχή, Θεοὶ δὲ τῆς ἥττονος. πῶς ἂν τις σαφέστερον τὸν ἴδιον ὑπαδείξῃ σκοπόν; γυμνῶ γὰρ ἔοικεν ἐξ ἀρχῆς εἶχε τοῦτο τῶν ὀνομάτων διαφορᾶν, μονονουχὶ λέγων, Τῆς τῶν πολλῶν ἕνεκα δόξης τὸ πληθυντικὸν ὄνομα τίθεμαι τοῦ θεοῦ, ταῖς ἐξαπατημέναις τὸ πολιτῶν ὑφορώμενος· ἀτουδαίως γὰρ ὑπὲρ ἄλλων, καὶ θαρρῶν τῷ τε κρίνοντι καὶ τοῖς δεχομένοις γράμματα, ἑνικῶς τὸν θεὸν ὀνομάζω, καὶ τοῦτον ἀρχὴν ποιοῦμαι τῶν λόγων. καὶ ἑτέρωθι δὲ περὶ τοῦ ὄντος τοιάδε γέγραφε· Τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντὸς εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας ἐκφῆναι ἀδύνατον· ῥητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστιν, ὡς ἄλλα μαθήματα. ἀλλ' ὅγε ἐν τούτοις ἀκριβῶς οὕτω θεολογήσας, ἐν ἄλλοις, ἢ τοῖς πολλοὺς ὀρροδήσας, ἢ τῷ ὄντι γε ἀγνοήσας, πολλῶν ἐποίησατο μυθικῶν θεῶν, καὶ πολλὴν ἐργάζεται τοῖς ἐντυγχάνουσι λώβην. αὐθ' ὅτου δή ποτε, ὦ φίλοι, τὸ θολερὸν καὶ ψευδὲς ἀρυόμεθα νᾶμα, καὶ μὴ τὴν πηγὴν ἐκείνην ζητοῦμεν, τὴν διαυγῆ καὶ ἀφθονον, ἐξ ἧς ἔστι λαβεῖν τὰ θεολογίας καὶ ἀφορμάς, τὸ ἰλυῶδες αὐτῇ καὶ ψευδὲς ἀνέμιξεν; ἢ ἀγνοεῖτε, ὅτι Μωϋσῆς τῶν Ἰουδαίων νομοθέτης, πάντων ἐστὶ τῶν ὑμετέρων ποιητῶν καὶ ξυγγραφέων καὶ φιλοσόφων πρεσβύτατος; εἰ δ' ἔτι καὶ νῦν ἀμφιδοξεῖτε, καὶ πλάττειν ἡμᾶς τόνδε τὸν λόγον ὑπολαμβάνετε, Πορφύριος ὑμῖν μάρτυς ἀξιόχρεως ἔστω· ὃς τῆς ἀσεβείας ζηλώσας πρόμαχος, καὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων τὸν ἀκόλαστον ἐκίνησε γλῶτταν. ἀκούσατε οὖν αὐτοῦ ταῦτα λέγοντος ἐν οἷς καθ' ἡμῶν ξυνέγραφεν· Ἰσορεῖ δὲ τὰ περὶ Ἰουδαίων ἀληθέστατα, ὅτι καὶ τοῖς τόποις καὶ τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὰ ξυμφωνότατα, Σαγχωνιάθων ὁ Βηρύτιος, εἰληφὼς τὰ ὑπομνήματα παρὰ Ἱερομβάλου τοῦ ἱερέως τοῦ θεοῦ Ἰαώ· ὃς Ἀβελβάλῳ τῷ βασιλεῖ Βηρυτίων τὴν ἱστορίαν ἀναθεὶς, ὑπ' ἐκείνου καὶ τῶν κατ' ἐκεῖνον ἐξετασθεὶς τῆς ἀληθείας ἐπρεσβεύθη. οἱ δὲ τούτων χρόνοι, καὶ πρεσβύτεροι Τρωϊκῶν πάμπολυ χρόνων, καὶ πλησίον καὶ τοῖς Μωϋσέως πελάζουσιν, ὡς αἱ τῶν Φοινίκης βασιλέων μιμνήσκουσι διαδοχαί. Σαγχωνιάθων δέ, ὁ τὴν Φοινίκων ἁπάντων φιλαληθέστατος, πᾶσάν τε παλαιὰν ἱστορίαν ἐκ τῆς πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς γραφὰς ξυναγαγὼν καὶ ξυγκεφάλας, ὅπη Σε-

A bam DEVS erit principium, leuioris autem DII. Quo pacto quis meliùs possit mentis suæ consilium explicare? Planè siquidem ostendit, quid in horum nominum differentia intelligi vellet. quasi diceret, Vt populari sententiæ me accommodem, Deum numero multitudinis appello, ad falsas ciuium opiniones respiciens: at seriò cùm scribo, neque de illius fide dubito qui litteras perfert, aut qui accipit, Deum singulariter dico, ab eóque initium scribendi facio. Alibi quoque de Deo sic loquitur: *Patrem enim factorémq; totius mundi huius, & inuenire laboriosum est, & cùm inueneris palàm eloqui est impossibile. Verbis enim explicari nullo modo potest, sicut cetera quæ discuntur.* Ceterùm qui de Deo tam exactè hoc loco loquutus est, alibi, vel quòd populum metueret, vel quòd reuerà ignoraret, multorum deorum mentionem fecit, magnámque legentibus perniciem adfert. Cur itaque, ô amici, turbidam ac limosam haurimus aquam, nec pellucidum illum fontem ac perspicuum quærimus, ex quo hic Theologiæ argumenta desumens, limosam illi ac terrenam fecem admiscuit? An nescitis Mosem Iudæorum legislatorem vestris omnibus Historicis, Poëtis, Philosophis esse antiquiorem? Quòd si adhuc nunc quoque dubitatis, & hoc nos fingere suspicamini, idoneus saltem vobis Porphyrius testis esto: qui propugnator factus impietatis, effrenem linguam contra Deum vniuersorum commouit. Audite igitur in iis quæ contra nos scripsit sic loquentem. *Narrat de Iudaicis rebus quæ sunt verissima, quippe & locis & nominibus Iudæorum maximè consentanea, Sanchoniathon Berytius, acceptis ab Hierombalo Dei Iao sacerdote commentariis. Qui cùm historiam suam Abelbalo Berytiorum regi dedicasset, ab illo cæterísque disquisitoribus veritatis approbatus est. Horum porrò tempora, priora sunt Troianis temporibus, proximéque accedunt ad Mosèos tempora, sicut Phœniciæ regum successiones ostendunt. Sanchoniathon verò, qui Phœnicum lingua studiosus veritatis interpretatur, priscam omnem historiam, de singularum ciuitatum commentariis templorúmque monumentis collectam, litteris commendauit, sub Se-*

miramide Assyriorum Regina vixit. Ex quo quidem liquidò videre est quanto fuerit Moses Troianis temporibus antiquior. Nam si tempore Semiramidis floruit Sanchoniathon qui Iudaicam scripsit historiam, & ea litteris commendauit Sanchoniathon quæ multis annorum spatiis contigerant, Moses verò leges Iudæis tulit, multis vtique annis antiquior Sanchoniathone fuit Moses. Quòd autem Semiramis Troiana tempora mille ampliùs annis antecesserit, manifestè illi ostendunt qui tempora temporibus contulerunt. Sedenim Porphyrium redarguere, vt annorum temporúmque ignarum, huius temporis esse non arbitror. Satis autem mihi fuerit ostendisse, quanto fuerit Moses temporibus Troianis antiquior. Homerus verò & Hesiodus, multò post Troiana tempora floruerunt. Orpheus porrò Poëtarum primus, generatione vna præcessit Troiana tempora. Comes enim Iasoni, Peleo, Telamoni, Herculi, Castori ac Polluci in Colchidem nauigauit. At Iasonis filius Eunius perhibetur, qui vinum misit Achæis Troiam obsidentibus. Fuit & Tlepolemus Herculis filius, quem lancea Sarpedon Lyciorum dux in Troiano bello transfixit. Aiax verò Telamone patre est genitus, Peleóque Achilles. Castorem autem ac Pollucem, qui *Dioscuri* nuncupantur, cùm è pinnis murorum, vt pote fratres, videre Helena concupisceret, neque eos vsquam conspiceret, amaris fletibus angebatur, eos mortuos existimans. Hæc autem non vt garrulus fabulator exposui, sed vt perspicuè ostenderem, Orpheum generatione vna Troiano bello antiquiorem fuisse. Linus autem & Musæus circa Troiana tempora viguerunt, & cum his Thamyris ac Philammon similiter. Cùm ergo, ex Porphyrij sententia, Moses annis ampliùs mille sit istis antiquior, hi verò Poëtarum sint antiquissimi, post hos enim & Homerus & Hesiodus nati sunt, qui & Thaletem & alios Philosophos multis annis præcesserunt, ac illos qui post ipsum philosophati sunt Thales: cur non his omnibus relictis, ad Mosem oceanum Theologiæ transimus, à quo, vt poëticè

A Μεμφέως γέγονε τῆς Ασσυρίων Βασιλίδος. καὶ ἐντεῦθεν ἔστι σαφῶς μαθεῖν, ὁπόσον τῶν Τρωϊκῶν ὁ Μωϋσῆς πρεσβύτερός ἐστιν. Εἰ γὰρ ὁ τὰ Ιουδαϊκὰ ἱστορίαν ξυγγράψας Σαγχωνιάθων, ὅτι Σεμιράμεως τῆς Ασσυρίων γέγονε βασιλίδος· ἱστόρησε δὲ δηλονότι Σαγχωνιάθων τὰ πολλῷ χρόνῳ πρεσβύτερα· Μωϋσῆς δὲ Ιουδαίων νομοθέτης ἐγένετο· πολλοῖς ἄρα ἔτεσι Σαγχωνιάθωνος πρεσβύτερος Μωϋσῆς. ὅτι δὲ πλείοσιν ἢ χιλίοις ἔτεσιν ἡ Σεμίραμις τῶν Τρωϊκῶν πρεσβύτερα,

B δηλοῦσι σαφῶς οἱ τοὺς χρόνους ξυντεθεικότες. Ἀλλὰ δὲ μὲ ἐξελέγχειν τὸν Πορφύριον, ὡς ἠγνοηκότα τοὺς χρόνους, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ· ἀπόχρη δέ μοι δηλῶσαι πόσοις πρεσβύτερος ἔτεσι τῶν Τρωϊκῶν Μωϋσῆς· Ομηρος δὲ καὶ Ησίοδος, μετὰ πολὺν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἐγενέσθην· Ορφεὺς δὲ τῶν ποιητῶν ὁ πρῶτος, μιᾶ γενεᾷ πρεσβύτερος τῶν Τρωϊκῶν· Ιάσονι γὰρ καὶ Πηλεῖ καὶ Τελαμῶνι καὶ Ηρακλεῖ τῇ Διοσκούροις εἰς τὴν Κολχίδα ξυνέπλευσεν· Ιάσονος δέ ἐστιν υἱὸς ὁ Ευνιος,

C ὁ τὸν οἶνον εἰς Τροίαν πέμψαν τοῖς Αχαιοῖς· καὶ Τληπόλεμος Ηρακλέους υἱός, ὃν ὁ Σαρπηδὼν ἐν τῷ πολέμῳ τῶν Τρωϊκῶν κατεκόντισε· καὶ ὁ Αἴας δὲ Τελαμῶνος υἱὸς καὶ Αχιλλεὺς Πηλέως. Κάστορα δὲ καὶ Πολυδεύκην, τοὺς ὀπαδοὺς Διοσκούρους, ἰδεῖν ἀπὸ τοῦ τείχους ἡ Ελένη πεφύκασα, οἷα δὴ ἀδελφούς, εἶτα τοῦ πολυμύθου λαμπρῶ-

D σα, πικρῶς ἀπωδύρετο, τεθνάναι τούτους ὑπολαμβάνουσα. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀδολεσχῶν διεξῆλθον, ἀλλὰ σαφῶς ὑποδεῖξαι βουλόμενος, ὡς Ορφεὺς γενεᾷ μιᾷ πρεσβύτερος ἐγεγόνει τῶν Τρωϊκῶν. Λῖνος δὲ καὶ Μουσαῖος ἀμφὶ τὰ Τρωϊκὰ ἐγενέσθην· καὶ Θάμυρις μετὰ τούτων· καὶ Φιλάμμωνα ὡσαύτως. Εἰ τοίνυν τούτων μὲν, καὶ τὸν Πορφύριον, ὁ Μωϋσῆς πλείοσιν ἢ χιλίοις πρεσβύτερος ἔτεσιν, οὗτοι δὲ παλαιότατοι τῶν ποιητῶν ἐγένοντο· μετὰ γὰρ τούτους καὶ Ομηρος καὶ Ησίοδος ἐγενέσθην· καὶ οὗτοι δ' αὖ πάλιν Θαλοῦ καὶ τῶν ἄλλων φιλοσόφων πολλοῖς ἔτεσιν ἀρχαιότεροι, καὶ οἱ ἀμφὶ Θαλῆν τὸν μετ' αὐτοὺς πεφιλοσοφηκότων· τί δήποτε μὴ τούτους πάντας καταλιπόντες, πρὸς Μωϋσέα τὸν τῆς θεολογίας ὠκεανὸν μεταβαίνομεν, ὃς οὐδαμῶς, ποιητικῶς

εἰπεῖν, πότε τοσαμοὶ καὶ πᾶσα θάλαττα; ἐκ γὰρ Ἀναξαγόρας, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Πλάτων, ὕστερον ἐκεῖθεν εἴλκυσε σμικρὰ ἀπὸ τῶν ἀληθείας ἀναύσματα. καὶ ὁ Σωκράτης, Ἀναξαγόρᾳ καὶ Ἀρχελάῳ ξυγγεγονὼς, παρ' ἐκείνων μεμάθηκεν, ἃ περὶ τοῦ ὄντος ἐδίδαξε. Μωϋσῆς δ' ὁ θεόπτατος, οὐ λογισμοῖς ἀνθρωπίνοις ἐπόμενος, καθάπερ οὗτοι, τὴν θεολογίαν ξυνέγραψεν, ἀλλ' αὐτῆς σαφῶς τοῦ ὄντος ἐπακούσας φωνῆς· τὴν γάρ τοι νομοθεσίας ἀρχὴν ὁ πάντων ὁ ποιητὴς, τοῦτο ἐνετείλατο θεόν προσκυνῆσαι. ἐγὼ γάρ εἰμι, ἔφη, κύριος ὁ θεός σου, ὁ ἐξαγαγών σε ἐκ γῆς Αἰγύπτου. καὶ τὸν ἔναγχος ὠφελείας ἀναμνήσας εὐεργεσίας, παρεσκεύασε τῇ δουλείᾳ προσελθεῖν, καὶ μὴ μεῖσαι θεὸς σέβας, ἀλλὰ τῷ ὄντι μόνῳ παρεσκεύασε. Οὐκ ἔσονταί γάρ σοι, ἔφη, θεοὶ ἕτεροι πλὴν ἐμοῦ. εἶτα διδάσκει σαφῶς, ὡς οὐδὲν αὐτῶν τῶν ὁρωμένων παρόμοιόν ἐστι, καὶ πάντων ἀπαγορεύει, μηδεμίαν εἰκόνα παρὰ μίμησιν τινὸς τῶν ὁρωμένων κατασκευάσαι, καὶ νομίσαι τοῦτο δεῖγμα εἶναι τοῦ θεοῦ. Οὐ ποιήσεις γάρ, ἔφη, σαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῇ κάτω, καὶ ὅσα ἐν τοῖς ὕδασιν ὑποκάτω τῆς γῆς· οὐ ποιήσετε ἑαυτοῖς, οὐδὲ μὴ προσκυνήσετε αὐτοῖς· οὐδὲ μὴ λατρεύσῃς αὐτοῖς, ὅτι ἐγώ εἰμι κύριος ὁ θεός σου. Φωνῆς ἤκουσας, εἶδος δὲ οὐκ ἑώρακας. μηδένα οὖν τύπον κατασκευάσῃς, οὗ τὸ ἀρχέτυπον οὐκ ὑπέστησας. καὶ ἑτέρωθι δέ, τοὺς ψευδωνύμους ἐξελέγχων θεοὺς, καὶ τῶν Αἰγυπτίων ἐξοστίζων τὸ πλάνον, ἔφη πρὸς αὐτούς· ἄκουε Ἰσραήλ, κύριος ὁ θεός σου, κύριος εἷς ἐστι. ταύτην ἔχει τὴν διδασκαλίαν τὰ Μωϋσέως τοῦ μεγάλου ξυγγράμματα. ταύτην δὲ τὴν θεολογίαν, καὶ τὴν ἱστορίας, καὶ τὴν νομοθεσίας, καὶ μὴν δὴ καὶ τὴν προφητείας ξυνέγραψε· καὶ πέντε βίβλους ξυγγράψας, τὴν μὲν τῶν πολλῶν καὶ νομιζομένων καὶ καλουμένων, οὐκ ὄντων δὲ θεῶν ἀπαγορεύει τιμὴν, μόνῳ δὲ τῷ σέβας τῶν ἁπάντων κελεύει προσφέρειν δημιουργῷ. ταῦτα καὶ Ἰησοῦς, ὁ τοῦ ἐκείνου δημαγωγίας καὶ στρατηγίας διάδοχος, καὶ μήν τοι καὶ ἅπας τῶν προφητῶν ὁ χορὸς, καὶ παραινῶν καὶ νομοθετῶν διετέλεσεν. ἀλλὰ γὰρ ἴσως εἴποιτε ἄν, ὡς οὐδὲ ὑμεῖς τόνδε τὸν νόμον ἀνέπαφον τετηρήκατε. τειάδα γάρ, οὐ μονάδα, προσκυνεῖτε· Ἰουδαῖοι δὲ, τοῖς Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν ἐντρεφόμενοι

A dicam, fluuij omnes & maria omnia deriuantur? Illinc enim & Anaxagoras & Pythagoras, Platóque post eos, parua quædã veritatis lumina desumpserũt: & Socrates, cum Archelao & Anaxagora conuersatus, ab eis didicit quæ de Deo ipse docuit. Moses verò diuinissimus, humanas rationes sicut illi nequaquam secutus, sed clarissima Dei voce perdoctus, Theologiam conscripsit. Deus enim conditor rerum omnium, initio legis quam dictauit, vnum coli Deum præcepit. *Ego* enim, inquit, *sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti.* Cúmque collati paulo antè beneficij admonuisset, hortatus est in Dei seruitio permanere, neque debitum Deo cultum cuiquam impertire, sed vni Deo tribuere. *Non* enim *erunt*, inquit, *tibi alij dij præter me.* Dehinc manifestè docet nihil eorum quæ videntur simile illi esse, prorsúsque inhibet vllam ab eo fieri imaginem visibilium rerum, eámque opinari simulacrum Dei esse, qui videri non potest. *Non facies*, inquit, *tibi idolum, vllíusque rei similitudinem, quæcumque in cælo sursum, quæque in terra deorsum, & quæcumque in aquis sub terra sunt: non facietis vobis, neque ea adorabitis, neque seruietis illis, quia ego Dominus Deus tuus.* Vocem, inquit, audisti, faciem autem non vidisti. Nullam igitur illius figuram feceris, cuius archetypum ignoras. Quin & alibi falsos deos coarguens, Ægyptiorúmque errores exterminans, sic eos alloquitur: *Audi, Israël, Dominus Deus tuus, Dominus vnus est.* Hanc continent doctrinam Mosis magni monumenta, hanc ille Theologiam, & historiis & legibus & Prophetiis inseruit, scriptísque à se quinque libris, multorum qui & haberentur & vocarentur, nec tamen essent dij, venerationem prohibuit, ac soli rerum omnium conditori Deo cultum exhiberi præcepit. Iesus item, illius in populi gubernatione militarique imperio successor, omnis denique Prophetarum chorus, hæc eadem hortari & præcipere non destiterunt. Sed dicetis fortasse, Ne vos quidem hanc legem illibatam seruastis. Trinitatem enim non vnitatem prædicatis, cùm Iudæi Mosis ac Prophetarum libris

Exod. 20. 2

innutriti, vnum dumtaxat veneren A λόγοις, τὸν μὶ ἕνα τιμῶσι, τῆς ὑμετέρας
tur, & Trinitatem veſtram repre- τειάδος κατηγορῆσιν. Ἐγὼ ὔ, ὦ φίλοι ἄν-
hendant. Ego verò, ô viri amici, ve- δρες, ὑμᾶς μὲν ξυγνώμης ἀξίους εἶ ὑπειλη-
nia vos quidem haud indignos cen- φα, τὴν θείαν ὀκ ἐπισαμένους γραφήν·
ſeo, vt qui ſacrarum litterarum igna- Ἰουδαίων δὲ τὴν ἐχάτην ἁμαρτίαν ὀδύρο-
ri ſitis, Iudæorum verò extremam μαι· ὅτι δὴ αἰῶνιοι, καὶ τὸν προφήτην,
inſcitiam deploro, qui ab vtero iuxta ὀκ χιλίας, καὶ παιδευόμενοι ὀκ παιδίου
prophetã geſtati, diuiniſq; in myſte- μέχρι γήρως τὰ θεῖα, τὴν τῆς θεολογίας ἀ-
riis à pueritia vſque ad ſenectutem e- γνοοῦσιν ἀλήθειαν. ὐ Αἰγύπτῳ γὰρ αὐτοὺς πλέ-
ruditi, Theologię veritatẽ ignorent. ον χρατείψαντας χρόνον, καὶ τὴν πολυ-
Etenim cùm in Ægypto diutiſſimè θεον τῶν Αἰγυπτίων μεμαθηκότας θρησκείαν,
verſati eſſent, multorúmque ibi deo- ὁ πανσοφος κύριος, ὀκ ἀναργῶς ἅπαντα
rum cultum ritu Ægyptiaco didiciſ- B τὰ περὶ τῆς τειάδος ἐξεπαίδευσε δόγματα,
ſent, ſapientiſſimus Deus nequaquã ἵνα μὴ πρόφασιν πολυθείας λάβωσιν, εἰς
illis manifeſtè omnia Trinitatis my- τὸν τῶν Αἰγυπτίων ὑπορρέποντες πλάνον. οὐ
ſteria tradidit, ne multitudinis Deo- μὴν πανταπασι τὰ περὶ τῆς τειάδος ἀπέ-
rum occaſionẽ ſumerent, ad impieta- κρυψε δόγματα τοῖς ὕστερον ἐσομένοις, τῆς
tẽ Iudæorum propendentes: Trinita- ὐντελεστέρας θεολογίας καταστείρων τὰς ἀφορ-
tis tamen dogmata ne tunc quidem μάς. Μωσῆς τοι τοῦτο μοναδικῶς μὲν νομοθετεῖ,
venturis in poſterum penitus occul- αἰνιγματωδῶς ὔ τὴν τειάδα μιμνύει. Ὃ
tauit, perfectioris Theologiæ quaſi γὰρ, Ἄκουε Ισραὴλ, κύριος ὁ θεός σου, κύριος
ſemina quædam diſpergens. Ideò εἷς ἐστι, καὶ τὴν μονάδα διδάσκει, καὶ τὴν τειά-
ſingulariter quidem ſub vnius nomi- δα δηλοῖ· ἅπαξ γὰρ εἰπὼν Ὁ Θεὸς, καὶ δὶς Ὁ
ne legem ſancit, obſcurè tamen C Κύριος ἐπειπὼν, τ τειάδος τὸν ἀριθμὸν ὑπέ-
Trinitatem indicat. Qui enim dicit, δειλωσεν. ἐπαγαγὼν δὲ Ὃ, εἷς ἐστι, καὶ τὴν
Audi Iſrael, Dominus Deus tuus Do- προφορὰν Ἰουδαίοις διδασκαλίαν προσή-
minus vnus eſt, & vnitatem docet, νεγκε, καὶ Ὃ ταὐτὸν τῆς θείας οὐσίας ἐμή-
& Trinitatem ſignificat. Semel enim νυσε. μία γὰρ τῆς ἁγίας τειάδος καὶ οὐσία
Deum enuntians, biſque Dominum καὶ δυνάμις, καὶ μία τοι καὶ βούλησις. ταύ-
repetens, Trinitatis numerum oſtẽ- τῃ τοι καὶ τῶν ἀσωμάτων δυνάμεων οἱ χοροὶ
dit. Addens verò *vnus eſt*, & con- τὸν ὕμνον προσφέροντες, τρὶς μὲν
gruentem Iudæis doctrinam attulit, Ὁ Ἅγιος, ἅπαξ δὲ Ὁ Κύριος λέγουσι· τῷ
& vnam eandémque diuinam ſub- μὲν τῶν ἰδιοτήτων δηλοῦντες τὸν ἀριθμόν· τῷ
ſtantiam eſſe docuit. Vna ſiquidem δὲ Ὃ κοινὸν τῆς θεαρχείας μηνύοντες. Ἀλλ'
ſanctæ Trinitatis & ſubſtantia & po- ὐ τούτοις μὲν δι' αἰνιγμάτων τὰ τ θείας τειά-
teſtas eſt & voluntas. Eámque ob D δος δεδήλωται· ὐ ἑτέροις δέ γε σαφέστερον
rem inuiſibilium poteſtatum chori, ταῦτα διδάσκουσιν οἱ θεοπέσιοι ἄνδρες. Μωϋ-
hymnum Deo concinentes, ter qui- σῆς μὲν γὰρ ὁ θεόπνευστος, τὴν κοσμοπλαστίαν ξυγ-
dem *Sanctus*, ſemel autem *Deus* pro- γράφων, εἶτα τὴν τοῦ ἀνθρώπου πλάσιν
ferunt: ibi quidem numerum pro- ἐξηγούμενος, ἔφη τὸν τ πάντος εἰρηκέναι Θεόν
prietatum declarantes, hîc autem τε καὶ δημιουργόν, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'
communem dominatum ſignifican- εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. εἶτα ἐπήγα-
tes. Atque hîc quidem per ænigma- γεν, ὡς ἐποίησεν ὁ θεὸς τ ἄνθρωπον, κατ' εἰκό-
ta quæ Trinitatis erant oſtenſa ſunt, να θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν. Καὶ θεὸν ὠνόμασε τὸν τε
aliis autem locis manifeſtiùs eadem πεποιηκότα τ ἄνθρωπον, καὶ τ οὗ πρὸς μίμη-
ſancti patres docuerunt. Moſes enim σιν ἐξετύπωσεν ὃν διέπλασεν· ὀκ ἄλλο
vir diuinus, mundi genituram con- τούτου καὶ ἄλλο γε ἐκείνου τὸ εἶδος· μία γὰρ δὴ

τῆς τειάδος ἡ φύσις· τοῦτο γὰρ δηλοῦν, τὸν θεὸν ἔφησεν εἰρηκέναι, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐπήγαγε, Κατ' εἰκόνα θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἵνα δείξῃ τὴν τῶν προσώπων διαφοράν. καὶ δὴ καὶ τὸν Νῶε περὶ κρεωφαγίας νομοθετῶν, καὶ τοῦ αἵματος ἀπαγορεύων τοῖς ἐδωδοῖς, ἔφη τὸν τῶν ὅλων εἰρηκέναι θεόν, Εδεσθε πάντα ὡς λάχανα χόρτου· πλὴν κρέας ἐν αἵματι ψυχῆς οὐκ ἔδεσθε· καὶ γὰρ τὸ ὑμέτερον αἷμα ἐκζητήσω· ἐκ πάντων τῶν θηρίων ἐκζητήσω αὐτό, καὶ ἐκ χειρὸς ἀνθρώπου ἀδελφοῦ αὐτοῦ ἐκζητήσω αὐτό. ὁ ἐκχέων αἷμα ἀνθρώπου, ἀντὶ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἐκχυθήσεται, ὅτι ἐν εἰκόνι θεοῦ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον. οὐκ ἔφη, ἐν εἰκόνι ἐμαυτοῦ, ἀλλ' ἐν εἰκόνι θεοῦ, τῶν προσώπων πάλιν δηλοὺς τὴν διαφοράν. ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἐπὶ τὸν αὐτὸν συνελθόντες οἱ κατὰ τοῦ πεποιηκότος λυτήσαντες, τὸν πύργον ᾠκοδόμουν τὸν μέγιστον, τῆς τῶν γλωττῶν συγχύσεως τὸν ἐπώνυμον, φαίνεται τὸν θεὸν εἰρηκὼς ὁ νομοθέτης, Δεῦτε, καταβάντες συγχέωμεν αὐτῶν τὰς γλώσσας. καὶ τὸ μὴ Καταβάντες συγχέωμεν, δῆλοι τὸ ὁμότιμον· οὐ γὰρ εἶπεν Κατάβηθι ἢ Καταβήτω, ὅπερ δὴ τοῖς ὑπηκόοις καὶ πειθαρχουμένοις ἁρμόττει· ἀλλά, Καταβάντες συγχέωμεν, σαφῶς δηλοῖ τὴν ἰσότητα. τὸ δὲ Δεῦτε, τὸν υἱὸν καὶ τὸ πνεῦμα σημαίνει, τῆς δημιουργίας τοὺς κοινωνούς. ὅπερ γὰρ ἐν ἀρχῇ τὸν ἄνθρωπον, ἔφη, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν, εἰκότως ἅμα καὶ μείζων εἰς πολλὰς τὴν μίαν φωνὴν, σπερμολογεῖς λαμβάνει τὸν υἱὸν καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα. χρόνῳ δὲ ὕστερον, ὀργισθεὶς καὶ κεραυνοῖς ἀναλῶσαι τὰ Σόδομα βουληθείς, καὶ τὰς ἀγχιτέρμονας πόλεις, τῆς ἀσεβείας καὶ παρανομίας τὰς κοινωνούς, δυάδα κυρίων ἡμῖν ἐπέδειξε, καὶ φησὶ Μωϋσῆς ὁ ταῦτα ξυγγεγραφώς, Καὶ ἔβρεξε κύριος παρὰ κυρίου ὑπὲρ Σόδομα καὶ Γόμορρα πῦρ καὶ θεῖον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἵνα μή τις ὑπολάβοι τοῦτον μόνον τὸν προφήτην τὰ περὶ τῆς θείας εἰρηκέναι τειάδος, ἀκούσατε ὦ φιλότης καὶ τοῦ θεοσεβοῦς βοῶντος Δαβίδ· Τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. καὶ πάλιν, Εἶπεν ὁ κύριος τῷ κυρίῳ μου, Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως

A natura est Trinitatis. Ideóque ait Deum dixisse, *Faciamus hominem secundùm imaginem nostram & secundùm similitudinẽ*, addiditq;, *Secundùm imaginem fecit ipsum*, vt ostenderet differentiã personarum. Sed & Noemo, cùm de comedendis carnibus legem ferret, sanguinísque esum inhiberet, ita locutum ait vniuersorum Deum: *Omnia tanquam olera fœni comedite; carnem verò in sanguine animæ ne comedite. sanguinem enim vestrum requiram, ex omnibus bestiis requiram illum, & de manu hominis fratris eius requiram illum. Qui effuderit sanguinem hominis, pro sanguine sanguis ipsius effundetur: quoniam in imagine Dei feci hominem.* Gen. 9 3. Non dixit, In imagine mea feci, sed *In imagine Dei*, differentiam rursus personarum ostendens. Cúmque in vnum congregati sunt, qui contra factorem suum furentes, maximam illam turrim extruxerunt, quæ nomen à linguarum confusione sortita est, sic locutum ait legislator: *Venite, & descendentes confundamus ipsorum linguas.* Quo sanè loco, *Venite, & descendentes confundamus*, parem dignitatis gradum ostendit. Non enim dixit, *Descende*, aut *Descendat*, quod subiectis personis & parere iussis congruit; sed *Descendentes confundamus*, quod æqualitatem manifestè demonstrat. Illud autem *Venite*, & Filium significat & Spiritum sanctum, qui in mundi fabrica compares fuerunt. Quoniam enim hominem fingens, *Faciamus*, inquit, *hominem secundùm imaginem nostram, & secundùm similitudinem*, meritò tunc etiam cùm linguam vnam in multas partitus est, socios assumit Filium & Spiritum sanctum. Post hæc verò Sodoma turbinibus igneis ac fulminibus consumpturus, & confines ciuitates, impietatis ac flagitij participes, dominorum binarium nobis ostendit, dicitque Moses, qui ista descripsit, *Et pluit Dominus à Domino super Sodoma & Gomorrha, ignem & sulfur de cælo.* Gen. 19. 24. Ac ne quis existimet hunc solum Prophetam ea quæ sunt diuinæ Trinitatis elocutum, audite carissimi diuinum quoque Dauid clamantem: *Verbo Domini cæli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Psalm. 32. 6. Rursúsque, *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis: donec*

ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Paulóque mox Domini pater eundem Dominum sic alloquutus inducitur: *Ex vtero ante luciferum genui te.* Et in alio Psalmo, *Sedes tua Deus in sæculum sæculi, virga directionis virga regni tui. Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem: propterea vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ participibus tuis.* Eandem verò nobis doctrinam tradunt Esaias propheta, & Hieremias, & Ezechiel, & Daniel, & Zacharias, & Michæas, vniuersúsque prophetarum chorus. Sed superuacaneum puto hæc vobis afferre, qui fidei confessionem nondum edidistis. Aliam itaque doctrinæ rationem aggrediar, ostendámque tum Platonem, tum qui eum secuti sunt, ab his diuinis viris Theologiæ quæpiam compilasse, suisque illa libris inseruisse. Plato enim in iis quæ scripsit ad Coriscum, verba hæc posuit: *Iurantes studio non inepto, ac eruditione studij sorore, pérque Deorum omnium præsentium ac futurorum ducem, pérque eius, qui dux est & causa, patrem dominúmque iurantes, quem proculdubio scietis, si rectè philosophemini.* Hæc sunt, carissimi, Platonis dogmata: quorum alia quidem sunt laude dignissima, vt Apostolicæ propheticęque doctrinæ congruentia, alia verò Græcanicæ fabulationis sunt fœtus ac germina. Quòd enim alium esse ait totius mundi ducem & causam, alium verò causæ patrem, veritatem prorsus ostendit, de cuius haustu suos sermones ornauit. Quòd autem eundem appellat ducem Deorum qui sunt & qui futuri sunt, alterum è duobus significat, aut in labem ignorantiæ philosophum incidisse, aut veritati mendacium falsæ ignorantiæ simulatione admiscuisse. Præterea ostendit eos, qui vulgò Dij nuncupentur, natura Deos non esse. Quis enim (nisi penitus desipiat) Deum vocet eum, qui Deus semper non fuerit? Hic verò in tempore hos gigni dixit. Ait enim, *Deorum qui sunt & qui futuri sunt.* Quomodo autem esse potest Deus, qui nondum sit? Quo, inquam, pacto augustissimum nomen fortiatur, qui esse ipsum nondum sit consequutus? At sacræ litteræ nihil eorum quæ facta sunt natura Deum appellant. Simplici enim nomine illos

A αὐτῷ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου. καὶ μὴν βασιλέα ὁμοῦ, καὶ τὸν αὐτὸν κύριον ὁ τοῦ κυρίου λέγει πατήρ, Ἐκ γαστρὸς πρὸ ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. Καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ, Ὁ θρόνος σου ὁ θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος, ῥάβδος εὐθύτητος ἡ ῥάβδος τῆς βασιλείας σου· ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοὺς μετόχους σου. πάλιν αὐτάλιν ὁμοίως διδασκαλίαν καὶ Ἡσαΐας ὁ προφήτης, καὶ Ἱερεμίας, καὶ Ἰεζεκιήλ, καὶ Δανιήλ, καὶ Ζαχαρίας, καὶ Μιχαίας, καὶ

B ἅπας ὁ τούτων προφητικὸς χορός. ἀλλὰ πρότερον οἶμαι ταῦτα ὑμῖν ἐπιδεικνύναι, μηδέπω προσενεγκοῦσι τὸν ὁμολογίαν τῆς πίστεως. ἐφ' ἑτέραν τοίνυν μέθοδον διδασκαλίας τραπήσομαι, καὶ δείξω τὸν Πλάτωνα, καὶ τοὺς μετ' ἐκεῖνον, ἐκ τούτων μὲν τῶν θείων ἀνδρῶν τὰ θεολογίας συνηκόλας ἴνα, τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐντεθηκότας ξυλεγόμασι. Καὶ γὰρ ὁ Πλάτων ἐν οἷς πρὸς Κορίσκον

C ἐπέστειλε, καὶ τάδε προσέθηκεν· Ἐπομνύντας σοφίας τε ἅμα μὴ ἀμούσου, καὶ τῆς τῆς σοφίας ἀδελφῆς παιδείας, καὶ τὸν πάντων θεῶν ἡγεμόνα, τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, τόν τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου πατέρα καὶ κύριον ἐπομνύντας· ὃν, ἐὰν ὀρθῶς φιλοσοφῆτε, εἴσεσθε. Ταῦτα, ὦ φίλοι ἄνδρες, τῶν Πλάτωνός ἐστι δόγματα. ἀλλὰ τούτων τὰ μέν, ἀξιέπαινα καὶ τῆς ἀποστολικῆς καὶ προφητικῆς διδασκαλίας ἐχόμενα· τὰ δέ, τῆς Ἑλληνικῆς μυθολογίας κυήματα. τῷ μὲν γὰρ φάναι, ἄλλον εἶ τὸν τῶν πάντων ἡγεμόνα καὶ αἴτιον, ἄλλον δὲ τὸν τοῦ αἰτίου πατέρα, ἀτεχνῶς ἔδειξε τὰ

D ἀληθῆ· ὃς ἦν Ἀρυσάμενος, τοὺς οἰκείους διεκάλυψε λόγους. Τὸ δὲ γε Θεὸν αὐτὸν προσαγορεῦσαι ἡγεμόνα, τῶν τε ὄντων καὶ τῶν μελλόντων, δυοῖν αἰνίττεται θάτερον, ἢ τὴν τῆς ἀγνοίας πάθη προσπεσεῖν τὸν φιλόσοφον, ἢ τοὺς ταῦτα νοσοῦντας ὑποκρινόμενον, αἰσχύνῃ τῇ ἀληθείᾳ ὄφελος. πρὸς γὰρ τούτοις, δείκνυσι τοὺς καλουμένους θεούς, οὐ φύσει ὄντας θεούς. τίς γὰρ μὴ κομιδῇ παίδων καλέσαι ἂν θεὸν τὸν οὐκ ἀεὶ ὄντα θεόν; οὗτος δέγε ἐν χρόνῳ τούτους εἰρῆκεν γίνεσθαι. ἔφη γὰρ, τῶν τε ὄντων θεῶν καὶ τῶν μελλόντων. πῶς γὰρ ἂν εἴη τις θεὸς ὁ μηδέπω ᾠνόμενος; πῶς δ' ἂν τὸ σεμνότατον μεταλάχοι ὀνόματος, ὁ μηδέπω τοῦ εἶ λαβών; τὰ δέ γε θεῖα λόγια τῶν γεγενότων οὐδὲν φύσει προσαγορεύει θεόν. ὀνόματος μὲν γὰρ ψιλοῦ

μεταδίδωκε τοῖς δικάζειν πεπιστευμένοις, καὶ μὴν καὶ τοῖς τὴν θείαν εἰκόνα ὡς οἷόν τε τετηρηκόσιν ἀκήρατον. Φύσιν δὲ Θεὸν, τὸν ἀεὶ ὄντα καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα, μόνον εἰώθασιν ὀνομάζειν. Ἀλλὰ τοῦτον εἰς ὕστερον τὸν λόγον φυλάξομεν· νῦν δὲ ἱκανὸν ἔστω δηλῶσαι, ὡς ὁ φιλόσοφος οἶδε τὸν τοῦ παντὸς ἡγεμόνα καὶ αἴτιον, καὶ τὸν τούτου πατέρα. ἔστι δὲ αὐτὸν ἀκοῦσαι καὶ τῆ Ἐπινομίδι λέγοντος· Καὶ τιμὰς ἀποδιδῶμεν, μὴ τῷ μὲν ἐνιαυτὸν, τῷ δὲ μῆνα, τῷ δ' ἡμῶν τινος μοῖραν ἀπονέμωμεν, μηδὲ τινα χρόνον ἐν ᾧ διεξέρχεται τὸν αὐτοῦ πόλον, ξυναποτελῶν κόσμον, ὃν ἔταξε λόγος ὁ πάντων θειότατος· ὃν ὁ μὲν ἀνδράμων πρῶτον μὲν ἐθαύμασεν, ἔπειτα ὧν ἤρατο ἔσχεν τοῦ καταμαθεῖν ὁπόσα οἷόν τῇ φύσει δυνατά. καὶ τούτοις τὸν λόγον ἔφησε τὰ πάντα διακοσμῆσαι, οὐ τὸν τοῦ λόγου πατέρα. καὶ Διονυσίῳ δὲ γράφων, τοιάδε φησί· Φραστέον δή σοι δι' αἰνιγμάτων· ἵν' αὖ τι δέλτος ἢ πόντου ἢ γῆς ἐν πλυχαῖς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῷ. ὧδε γὰρ ἔχει. Περὶ τὸν πάντων βασιλέα πάντα ἐστὶ, καὶ ἐκείνου γε ἕνεκα πάντα, καὶ ἐκεῖνός γε αἴτιος πάντων καλῶν· δεύτερον δὲ περὶ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον περὶ τὰ τρίτα. ὁρᾶτε πῶς ὀρρωδοῦντες καὶ δειλίοντες τὰ τῆς ἀληθείας προφέρουσι δόγματα, καὶ αἰνιγματωδῶς οὐ σαφῶς ἐκήρυττον τὴν ἀλήθειαν, τὸν τῶν πολλῶν ὑφορώμενοι πλῆθον; τοῦτο δέος ὁ θεὸς τὰ Τιμαίῳ δεδήλωκε. λέγει δ' οὕτως· Νῦν δὴ σὺν θεῷ τὸ πρὸ ἡμῶν ὧδε ἐχέτω· Τῷ μὲν θεῶν πάντων, εἴτε ἄρχω, εἴτε ἄρχας, εἴτε ὅπῃ δοκεῖ τούτων περὶ, θεὸν οὐ ῥητέον· δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, ἀλλ' ὅ χαλεπὸν ἐπὶ τὰ πρόντα λόγον τὰ διεξόδου τὰ δοκοῦντα δηλῶσαι. Ὁ Νουμήνιος δ' ὁ Πυθαγόρειος, ἐν οἷς τὰ περὶ τἀγαθοῦ γέγραφε, σαφέστερον ταῦτα ἐδίδαξε· φησὶ γάρ. Οὔτε δημιουργεῖν δεῖ χρεὼν τὸν πρῶτον. Ὁ τὸν δημιουργοῦντος θεὸν ἐπὶ νομίζων πατέρα τὸν πρῶτον θεόν. Ὁ Πλωτῖνος δ', ὁ τὸν Πλάτωνος φιλοσοφίαν ζηλώσας, περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων βιβλίον ξυνέγραψεν· ἐν ᾧ καὶ τάδε ἔφη· Τί οὖν χρὴ περὶ τοῦ τελεωτάτου λέγειν, οὐδὲν ἀπ' αὐτοῦ, ἢ τὰ μέγιστα μετ' αὐτό. μέγιστα δὲ μετ' αὐτὸ, νοῦς, ὁ δεύτερον. Ὁ γὰρ ὁρᾷ ὁ νοῦς ἐκεῖνον. καὶ πάντα

A donarunt, quibus iudicandi potestas est credita, & iis qui Dei imaginem, quoad fieri potuit, impollutam conseruarunt. Natura autem Deum eum solum vocare solent, qui semper sit Deus, quique eodem modo & secundùm eadem semper se habeat. Verùm hæc in alium locum dicenda seruabimus: nunc satis fuerit ostendisse, mundi totius ducem & auctorem, patrémque eius, haudquaquam Philosopho ignotũ fuisse. Licet verò eundẽ etiam in Epinomide loquentẽ audire; *Et honores reddamus*, inquit, *neque huic* B *quidem annum, huic verò mensem, huic mensis alicuius partẽ tribuamus, nec tempus aliquod quo suum permeat polum, perficiens mundi ornatum, quem digessit Verbum omnium diuinissimum. Quod beatus quidem primùm est admiratus, deinde discendi desideriũ habuit quæcumque natura sciri possent.* Hoc etiã loco Verbum ait omnia exornasse, non Verbi patrem. Ad Dionysium quoque scribens, sic ait: *Loquendum itaque tibi est per ænigmata, vt si quid fortè litteris nostris vel in mari vel in terra infortunij acciderit,* C *qui eas leget minus intelligat. ita enim se res habet. Circa omnium regem omnia sunt, & illius gratiâ sunt omnia, & ipse causa bonorum est omnium: secundum verò circa secunda, & tertium circa tertia.* Videtisne quàm pauenter ac timidè veritatis dogmata proferrent? vulgíq; respectantes errorem, obscurè non manifestè veritatem enuntiarent? Hunc verò timorem etiam in Timæo prodidit. Sic autem loquitur, *Nunc itaque sententia nostra hæc sit. rerum quidem omnium siue causam, siue causas, siue quodcumque de his videatur,* D *hoc sanè tempore loquendum non esse, non ob aliam causam, quàm quia difficile sit hoc ipso sermone quæ mihi videntur exprimere.* Numenius verò Pythagoreus in iis quæ de bono conscripsit, manifestiùs hæc docuit. ait enim: *Neque oportet eum esse opificem, qui primus est: putare autem oportet opificiũ Dei patrem esse Deum primum.* Quin etiam Plotinus, qui Platonis æmulatur philosophiam, de tribus principalibus personis librum conscripsit, in quo & hæc ait: *Quid igitur de perfectissimo est dicendum? Nihilne ab eo esse, an maxima esse post ipsum? Maxima verò post ipsum, mens, & secundarium quiddam: mens enim illam intuetur ac videt.* Rur-

ſúſque, *Omne autem quod gignit, cupit atque amat id quod eſt genitum, præſertim ſi ſoli fuerint qui gignit & is qui gignitur. Cùm verò etiam ſit optimum quod eſt genitum, neceſſariò aſſitum illi coheret, ita vt hac ſola re diſiungantur, quod alter hic, alter ille eſt. imaginem verò eius dicimus mentem. manifeſtiùs enim dicendum eſt.* Alia quoque plurima & ab hoc, & à Plutarcho & Numenio & aliis dicta ſunt, quotquot eiuſdem ſectæ fuerunt. Hi namque cùm poſt aduentum Redemptoris noſtri extiterint, multa Chriſtianæ Theologiæ ſuis libris inſeruerunt. Itaque Plotinus & Numenius, Platonis mentem explicantes, tria illum dixiſſe aiunt, quæ ſint ſuper temporalia & æterna, bonum, mentem, & vniuerſi animam. ac *Bonum* quidem vocare quem nos dicimus *Patrem*, *Mentem* verò quem nos *Filium Verbúmque* appellamus, Potentiam autem, quæ animet omnia & viuificet, vniuerſi *Animam* vocat, eam ipſam videlicet, quam *Spiritum ſanctum* litteræ ſacræ nominant. Atque hæc ipſa, vt dixi, ex Hebræorum ſapientia & Theologia ſubducta ſunt. Hymnorum enim conditor Dauid, diuinum melos concinens, & diuina reſonans gratia, exclamauit dicens: *Verbo Domini cæli firmati ſunt, & ſpiritu oris eius omnis virtus eorum.* Sed & ſacra Euangelia & Plutarchus & Plotinus inaudierunt: quod & Amelius ille, qui Porphyrii ſchola præfuit, manifeſtè oſtendit. Admiratur enim vehementer proœmium à quo Ioannes Theologiam orſus eſt, ſic loquens: *Et hoc ergo erat Verbum, ſecundùm quod ſemper fuerunt quæ facta ſunt, ſicut & Heracletus ipſe cenſeret, & ita per Iouem barbarus homo cenſet, in principij loco ac dignitate Verbum apud Deum conſtitutum, Deúmque eſſe, per quem abſolutè omnia facta ſunt. Quod itaque factum eſt, in eo dicit & viuens & vitam & ens fuiſſe. In corpus autem illapſum carnémque indutum, apparuiſſe hominem, in quo tamen & naturæ ſuæ magnificentiam tunc oſtenderit. Cúmque morte obita ſolueretur, rurſus ad diuinitatem rediiſſe affirmat, Deúmque eſſe, qualis videlicet priùs fuerit quàm in carneum corpus hominémque deſcenderet.* Vſque adeò barbari hominis Theologiam ſuſpexit homo Platonis aliorúmque Philoſophorum eloquentiæ innutri-

A λιν· Ποθεῖ γὰρ πᾶν τὸ γιννηθὲν, καὶ τοῦτο ἀγαπᾷ, καὶ μάλιστα ὅταν ὦσι μόνοι, τὸ γιννῆσαν καὶ τὸ γεγιννημένον· ὅταν δὲ καὶ τὸ ἄριστον ᾖ τὸ γεγιννημένον, ἐξ ἀνάγκης συνέστιν αὐτῷ, ὡς τῇ ἑτερότητι μόνον κεχωρίσθαι. εἰκόνα δὲ ἐκείνου εἶναι λέγομεν τὸν νοῦν. διὰ γὰρ σαφέστερον λέγω. καὶ ἕτερα γὰρ πλεῖστα εἴρηται καὶ τούτων, καὶ Πλουτάρχῳ, καὶ Νουμηνίῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις ὅσοι τῆς τούτων ξυμμορίας. μετὰ γὰρ δὴ τὴν τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν οὗτοι γεγόμενοι, τὴν Χριστιανικὴν θεολογίαν πολλὰ τοῖς οἰκείοις ἀπέμιξαν λόγοις. αὐτίκα τοίνυν τὴν B Πλάτωνος διάνοιαν ἀναπτύσσοντες καὶ ὁ Πλωτῖνος καὶ ὁ Νουμήνιος, τρία φασὶν αὐτὸν εἰρηκέναι ὑπὲρ χρόνον καὶ αἰῶνα, τἀγαθὸν, καὶ νοῦν, καὶ τοῦ παντὸς τὴν ψυχήν· ὃν μὲν ἡμεῖς Πατέρα καλοῦμεν, Τἀγαθὸν ὀνομάζοντα· Νοῦν δὲ, ὃν ἡμεῖς Υἱὸν καὶ Λόγον προσαγορεύομεν· τὴν δὲ τὰ πάντα ψύχουσαν καὶ ζωοποιοῦσαν δύναμιν, Ψυχὴν καλοῦντα, ὃ Πνεῦμα ἅγιον οἱ θεῖοι προσαγορεύουσι λόγοι. καὶ ταῦτα δὲ, ὡς ἔφην, ἐκ τῶν Ἑβραίων φιλοσοφίας καὶ θεολογίας πεύλησται. ὁ γὰρ δὴ ὑμνοποιὸς Δαβὶδ, τὸ θεῖον ἀναχρούμενος μέλος, καὶ C ὑπὸ τῆς θείας ἐνεχούμενος χάριτος, ἐκέκραγε λέγων· Τῷ λόγῳ κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν· καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. καὶ μὴν καὶ τὴν θείαν ἐναλλὴξ ὅτε Πλούταρχος καὶ ὁ Πλωτῖνος ὑπηκούσατο. δηλοῖ γὰρ τοῦτο σαφῶς ὁ Ἀμέλιος, τῆς Πορφυρίου προστεύσας διατριβῆς. ὑπάγαται γὰρ ὅ τε Ἰωάννου θεολογίας προοίμιον, οὕτως λέγων· Καὶ ἦν ἄρα ἐν ὁ λόγος, καθ' ὃν ἀεὶ ὄντα τὰ γινόμενα ἐγίνετο· ὡς αὖ καὶ ὁ Ἡράκλειτος ἀξιώσειεν· καὶ νὴ Δία καὶ ὁ βάρ- D βαρος ἀξιοῖ, ἐν τῇ τοῦ ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ καθεστηκότα, πρὸς τὸν θεὸν εἶναι, καὶ θεὸν εἶναι, δι' οὗ πάντα ἁπλῶς γεγονέναι. ἐν ᾧ τὸ γεγονὸς, ζῶν καὶ ζωὴ εἶναι, καὶ ὃν πεφυκέναι. εἰς τε σῶμα πίπτειν, καὶ σάρκα ἐνδυσάμενον, φανταζέσθαι ἀνθρωπον, μετὰ τὰ τοιαῦτα δεικνύειν τῆς φύσεως τὸ μεγαλεῖον· ἀμέλει καὶ ἀναλυθέντα πάλιν ἀποθνῄσκειν, καὶ θεὸν εἶναι οἷος ἦν πρὸ τοῦ εἰς τὸ σῶμα καὶ τὴν σάρκα καὶ τὸν ἄνθρωπον καταβῆναι. οὕτως ἄρα τὴν τοῦ βαρβάρου θεολογίαν τεθαύμακεν ὁ τῆς Πλάτωνος καὶ τὴν ἄλλων φιλοσόφων ἐξησκημένος εὐ-

πεία· καὶ ξιωσομολόγησε τὸν λόγον, καὶ ἐν ἀρχῇ εἶναι, καὶ θεὸν εἶναι, καὶ φῶς τὸν θεὸν εἶναι, καὶ τὰ πάντα πεποιηκέναι, καὶ ζωῆς τοῖς ἅπασιν αἴτιον ὑπάρχειν καὶ χορηγόν· καὶ δι' ὅλων ἕνεκα σωτηρίας, σαρκὶ μὲν κρύψαι τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς θεότητος, ἀποκρύψαι δ' ὅμως καθ' τῇ σμικρᾷ καὶ παχείᾳ νεφέλῃ τὴν πατρῴαν δόξαν. καὶ γὰρ ὁ θεσπέσιος εὐαγγελιστὴς εἰρηκώς, Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ δείξας τὴν θείας φύσεως ἀναλοίωτον, ἐπήγαγε, Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· ἐδίδαξε γὰρ, ὡς τὸ σῶμα περικείμενος, τὴν ἀῤῥήτου τε καὶ ἀφθάρτου ἠφίει τῆς θεότητος αὐγήν. Ἐθεασάμεθα γὰρ, ἔφη, τὴν δόξαν αὐτοῦ· δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός· πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας. οὐκ ἠμαύρωσε γὰρ αὐτὴν τοῦ θεότητος ἀκτῖνας ἡ περιβολὴ τῆς σαρκός· ἀλλὰ καὶ ταύτην ἀμπεχόμενος, δῆλος ἦν, οἵας τε ἦν, καὶ ὅσον τινὸς ἐξελάμπων. εἰ γὰρ καὶ οἱ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλοι θαυμαστὴν κομιδῇ θαυμάζουσι τὴν ἀλήθειαν, ὡς καὶ βραχέσι μορίοις ἐκάστοτε συνειλημμένοις ἀμφικαλλωπίζειν τὰ οἰκεῖα ξυγγράμματα, καὶ πολλῷ ψεύδει ταῦτα μιγνύμενα μὴ ἀμβλυῶπαι τὸ σφέτερον κάλλος, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν καὶ φορυτῷ κειμένοις τοῖς μαργαρίταις ἀστράπτειν λίαν, καὶ κατὰ τὸ εὐαγγελικὸν διδασκαλεῖον, Τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνειν, καὶ ὑπὸ τῆς σκοτίας μὴ κρύπτεσθαι, ξυνιδεῖν ἔστιν, ὅπως ὄντως ἀξιέρασται καὶ ἀξιάγαστα τὰ θεῖα μαθήματα τοῦ ψεύδους κεχωρισμένα. πολλὸν γὰρ δή που διαφορᾶν ἔχει μαργαρίτης ἐν βορβόρῳ κείμενος, καὶ ἐν διαδήματι λάμπων· καὶ μὴ δὴ καὶ τῶν δακτύλων αἱ σκιαγραφίδες, ἀφηρμοσμέναι τε ἀλλήλων καὶ διεσκεδασμέναι, τῶν αὐτῶν ἔχοιεν ἀπολαύειν τε καὶ χρείαν, ὅσην συμπεφυκυῖαί τε ἀλλήλαις καὶ ξυνηρμοσμέναι, ἔχουσί τε καὶ ἐπιτελοῦσαν ὁρᾶν). ἀκήρατον τοίνυν καὶ ἀμιγὲς τῆς ἀληθείας θεωρητέον τὸ κάλλος. εἰ γὰρ καὶ χρώμασιν ἐναντίοις μιγνύμενον λάμπει, δῆλον ὅτι λαμπρότερον φαίνεται τῶν πεμιγνύντων κεχωρισμένον. ἐναργέστερον δ' ἔτι καὶ μαθοιμεν ἂν, τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν τῇ προφητικῇ καὶ ἀποστολικῇ θεολογίᾳ παραβαλόντες, καὶ ἐκ προδήλου θεώμενοι τὸ διάφορον. Σαγχωνιάθων μὲν ὁ Βηρύθιος, τὴν Φοινίκων θεολογίαν ξυνέγραψε· μεθηρμήνευκε δ' αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα φωνὴν Φίλων, οὐχ ὁ Ἑβραῖος, ἀλλ' ὁ Βύβλιος· τὸν δὲ Σαγχωνιάθωνα λίαν θαυμάζει ὁ Πορφύριος. Μανεθὼς δὲ τὰ περὶ Ἴσιδος καὶ Ὀσίριδος, καὶ Ἄπιδος καὶ Σαράπιδος, καὶ τῶν ἄλλων

tus, vt Verbum confessus fuerit esse in principio, ac Deum esse, & apud Deũ esse, & omnia fecisse, omnibúsque vitæ causam ac dispensatorẽ esse: salutisque omniũ causa, maiestatem quidem diuinitatis carne occuluisse, at in parua & crassa illa corporis nebula paternam nobilitatem detexisse. Nam & diuinus Euãgelista cùm dixisset, *Et Verbum caro factum est*, diuinæq; naturæ immutabilitatem ostendisset, adiecit, & *habitauit in nobis*, docens ita humanam carnem induisse, vt ineffabilem incorruptúmque diuinitatis splendorem emitteret. *Vidimus* enim inquit; *gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre, plenum gratiæ & veritatis*. Diuinitatis siquidem eius radios amictus ille carnis non debilitauit: sed hac ipsa circumdatus manifestabat quis esset, & à quo tanquam radius emicaret. Quòd si aduersarij veritatis vsque adeò veritatem admirantur, vt vel exiguis inde compilatis particulis libros suos exornent, neque illæ, quamquam multæ falsitati admixtæ, splendorem suum decúsque hebetent, sed etiam in fimo vniones fulgeant, ac iuxta Euangelium, *Lux in tenebris luceat, neque à tenebris occultetur*: hinc facile est cognoscere, quàm adamandæ, quámque admirandæ sint sacræ disciplinæ à mendacio & falsitate seiunctæ. multum siquidem differt vnio in cœno positus, & in diademate resplendens. Ipsæ profectò digitorum particulæ, si abiungantur à seipsis ac dispescantur, non eandem pulchritudinẽ commoditatémque præ se ferunt, quantam consitas & compactas habere cernimus. Sincera igitur ac impermista veritatis pulchritudo spectanda est. Etsi enim aduersis admista coloribus, emicat illa tamen & effulget, multo scilicet clariùs effulgebit, si ab noxiis abducatur. Hoc autem certiùs cognoscet, qui Gentilium fabulas cum Apostolica & Prophetica doctrina conferens, quid inter se differant speculabitur. Sanchoniathon itaque Berythius, Phœnicum Theologiam conscripsit, hanc verò in Græcam linguam Philon transtulit, non Hebræus ille, sed Byblius. Sanchoniathona autem plurimùm laudat Porphyrius. Manethos porrò, Isidis & Osiridis, & Apidis ac Sarapidis, aliorúm-

que deûm Ægyptiorum fabulas exposuit: Mundi genituram Diodorus Siculus conscripsit. Ascræi verò Poëtæ Theogoniam ipsi quoque adolescentuli norunt. Orpheus Odrysius Ægyptiorum sacra Græcis tradidit: Cadmus autem Phœnicum. Cornutus Philosophus Græcanicam Theologiam composuit. Plutarchus verò & Aëtius, opiniones Philosophorum collegerunt. quem sibi laborem Porphyrius quoque desumpsit, singulorum vitam opinionibus adiungens. Cum his omnibus, ô viri, nostra quæso conferte, & discite non solùm quãtum, quod ait Poëta, cælum à terra, tantum inter se distare, sed quantum à cælo is qui Tartarus nuncupatur. Ego sanè fabulas ipsas vobis exponere nolo, ne quis me verbosum nugacémque appellet. Nonnullas tamen, sed perpaucas, in proxima disputatione, si Deus volet, commemorabo, vt eorum, quæ de diis quos vocant fabulæ tradunt, non absurditatem modò, sed stultitiam quoque & impuritatem ostendam. Si cui verò cupido insit comparationem istam perdiscere, hanc inueniet in Eusebij Palæstini libris, quos Præparationis Euangelicæ titulo insigniuit. Ego nũc paucis hoc dixerim, Ægyptios ac Phœnicas, Græcorúmque Poëtas & Philosophos, aut elementa quæ cernimus deos esse opinatos, aut ex hominibus eos qui aliquod beneficium cõtulerant, vel eximiis quibusdam rebus excelluerant, Deos renuntiasse, ac templa mortuis extruxisse. Nos autem, nihil eorum quæ oculis cernuntur, Deum facimus. Hominibus autem qui virtute aliqua claruerint, vt optimis viris honores deferimus: solum verò adoramus vniuersorum Deum ac patrem, & illius Verbum, ac sanctissimum Spiritum. Eundem verò & *Filium vnigenitum* & *verbum* & *lucem* & *vitam* & *veritatem* appellamus & esse credimus. sanctum insuper Spiritum, *Dominum* dicimus & *Viuificantẽ*: tria hæc vnum esse substãtia & diuinitate, & vnum tria proprietatibus credentes. Plurimis ad hæc aliis nominibus diuinam laudamus naturam, eámque non ab iis solùm rebus quæ illi insunt, sed ab iis etiam quæ non insunt, nominamus. Nam & *principio carentem*, *incorruptibilem*, *immortalem*, *in-*

A θεῶν τῶν Αἰγυπτίων ἐμυθολόγησε. Διόδωρος δὲ ὁ Σικελιώτης κοσμογονίαν ξυνέγραψε. τὴν δὲ τῶν Ασκραίου ποιητῶν Θεογονίαν οἶδε καὶ τὰ μειράκια. ὁ δέ γε Οδρύσης Ορφεὺς τὰς Αἰγυπτίων τελετὰς τοῖς Ελλησιν ἐξεπαίδευσεν. Κάδμος ὁ τὰς Φοινίκων. Κορνοῦτος δὲ ὁ φιλόσοφος, τὴν Ελληνικὴν θεολογίαν ξυνέθηκε. Πλούταρχος δὲ καὶ Αέτιος, τὰς τῶν φιλοσόφων ἐκπαιδεύσεις δόξας. τὸν αὐτὸν δὲ καὶ ὁ Πορφύριος αἱρεθέντα πόνον, τὸν ἑκάστου βίον τῇσι δόξῃσι προσθεὶς κώ. τούτοις ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες,
B ἀξιῶ τὰ ἡμέτερα προσμαθεῖναι, καὶ μαθεῖν ὡς οὐ μόνον, ὅσον τὸν ποιητὴν, ὅσον οὐρανὸς ἐστ' ἀπὸ γαίης, τοσοῦτον ἀφέστηκεν, ἀλλ' ὅσον ὁ καλούμενος Τάρταρος οὐρανοῦ. ἐγὼ δ' αὖθις ἡδέως πρήξω τοῖς μύθοις, ἵνα μή με τὴς ἀδολέσχου ὀνομάσῃ καὶ φλύαρον. εἰσὶν δὲ καὶ μάλα ὀλίγων ἐν τῇ μετὰ τοῦδε, ξυνθήσω φάναι, γραφησομένῃ ἀμαλέξει μνησθήσομαι, ἵνα τῶν μυθολογουμένων περὶ τῶν καλουμένων θεῶν, μὴ μόνον τὸ ἀπίθανον, ἀλλὰ καὶ τὸ αἰσχρὸν καὶ δυσαγὲς ὑποδείξω. εἰδέναι τε χρὴ καὶ ταῦτα πρὸς τὴν ξύγκρισιν, εὑρήσει
C ταῦτα ἐν τοῖς Εὐσεβίου τοῦ Παλαιστινοῦ ξυγγράμμασιν. Εὐαγγελικὴν δὲ προπαρασκευὴν τόνδε τὸν πόνον ἐκεῖνος ὠνόμασεν. ἐγὼ δὲ ξυντόμως ἐρῶ, ὡς Αἰγύπτιοι καὶ Φοίνικες, καὶ τῶν Ελλήνων οἱ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι, ἢ τὰ ὁρώμενα στοιχεῖα θεοὺς ἐνόμισαν, ἢ ἀνθρώπων τοὺς δή τι πεποιηκότας, καὶ ἔν τισι πλεονεκτήμασι διαφέροντας, θεοὺς ἀπεφήναντο, καὶ τεθνεῶσι ναοὺς ἐδομήσαντο· ἡμεῖς δὲ, τῶν μὲν ὁρωμένων θεολογοῦμεν οὐδέν, τὸ
D δ' ἀνθρώπων τοὺς ἐν ἀρετῇ διαφέροντας, ὡς ἀνθρώποις ἀείσοις χαίρομεν, μόνον δὲ τὸν τῶν ὅλων προσκυνοῦμεν θεὸν καὶ πατέρα, καὶ τὸν ἐκείνου γε λόγον, καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα. τὸν αὐτὸν δὲ καὶ υἱὸν μονογενῆ καὶ λόγον καὶ ζωὴν καὶ φῶς καὶ ἀλήθειαν ὀνομάζομεν, καὶ εἰς πιστεύομεν. καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιὸν· ἓν τὰ τρία πιστεύοντες τῇ οὐσίᾳ καὶ τῇ θεότητι· καὶ ἓν τὰ τρία τῇ ἰδιότητι. καὶ ἄλλοις δὲ παμπόλλοις ὀνόμασι κεχρημένοι, τὴν θείαν φύσιν αἰνοῦμεν. οὐ μόνον δὲ αὐτὴν ἀπὸ τῶν προσόντων ὀνομάζομεν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν μὴ προσόντων προσαγορεύομεν. ἀναρχον γὰρ, καὶ ἄφθαρτον, καὶ ἀθάνατον, καὶ ἀ-

πειρον, καὶ ἀνώλεθρον, ἀόρατόν τε καὶ ἀνείδεον A *finitam, impassibilem, inuisibilem, formæ & figuræ expertem, incircumscriptam, incomprehensibilem, & inaccessam* vocamus, nomenclaturas huiusmodi ab rebus imponentes quibus diuina caret natura. Quia enim videri non potest, *inuisibilis* appellatur & *inspectabilis*, & quòd animi phantasiam transcendat, *inaccessus* vocatur: & *infinitus*, vt qui neque finem habet, neque principium: & quòd omni corruptione atque interitu sit superior, *incorruptibilis* & *immortalis*. Cetera item hoc genus nomina, ea nobis significant, B quibus diuina caret natura. *At bonus, iustus, lux, vita, opifex vniuersorum, rector & gubernator*, & quæ sunt generis eiusdem, ea significant, quæ habet, quibúsq; creaturas gubernat, & humano generi bona distribuit. Pari igitur modo & *Filius* nuncupatur, vt ex Deo & patre genitus: & *Verbum*, vt qui sine tempore ac passione prouenerit, nec genitorem diuiserit: & rursus *Splendor gloriæ* nuncupatur, vt qui genitori sit coæternus. Nulla vos autem subeat perturbatio, quòd ex patre & cum patre C Verbum auditis. Absurdissimum est enim, Platonem quidem vos ferre, qui & auctorem materiæ Deum dicat, & coæuam Deo materiam vocet, atque ideas ex Deo & cum Deo esse statuat: Dei autem Verbum, & Spiritum sanctum ex Deo prodire, cúmque Deo esse non credere. Si enim materiã, quæ alterius est generis & naturæ extraria, & ex Deo, & cum Deo esse vult Philosophus, multo magis rationi consentaneus, multóque verior sermo noster putandus est. Neque enim Filium alterius naD turæ, neque sanctum Spiritum esse dicimus, sed vnam Trinitatis substantiam prædicamus. Si quis autem Filij & Spiritus sancti existentiæ modum scire desiderat, prior ipse Ingeniti existentiæ modum explicet, quomodo sit qui causam non habet: hoc enim prorsus inexplicabile est, soláque fide pura & sincera capi potest. Fieri enim ac gigni ex causa quippiam eorũ quæ gigni ac creari possunt, humana ratio facilè admittit: esse verò aliquid quod causam non habeat, nulla ratio assentitur, nisi fidei sponsio aliqua interueniat. Quòd si esse aliquid credimus ingenitũ, quódq; causa & principio ca-

reat, credendum vtique ab hoc ipso quod intellectus sit, genitum esse Verbum, sanctúmque Spiritum processisse. Fuisse autem & ex antiquis nonnullos, qui Deum vniuersorum ingenitum vocent, audire licet ex Timæo Locrensi. *Vnum*, inquit, *omnium est principium, ingenitum. Si id enim genitum sit, non vtique erit principium: sed illud potiùs, ex quo exortum est principio.* Parmenides verò Eleates etiam mundum ingenitum esse dicens clamat, *Solum, soligenum, intrepidum manet, ingeneratum.* Plutarchus etiam Chæronensis, de ΕΙ in Delphis scripto loquens sic ait: *Quid est igitur illud quod est æternum, ingenitum & incorruptum? cui nullum tempus affert mutationem.* Si itaque esse aliquid affirmamus ingenitum, nulláque profectum à causa, idque Parmenidæ quidem sententia mundum esse, Platonis autem Timæique Locri ac Plutarchi, nostróque ipsorum iudicio, Deum opificem rerum omnium: multo sanè credibilius, ex ingenito illo emanare Verbum ac sanctum Spiritum: Verbum quidem vt genitum ab intellectu, Spiritum verò vt procedentem. cum Verbo enim Spiritus simul progreditur: non tamen vt Verbo congenitus, sed vt qui simul cum Verbo sit, consequatúrque, & procedat. Sed neque Spiritum sanctum, flatum aliquem oris esse dicimus, Deus enim compositionem non patitur, nec figuram: neque Verbum, quale istud est quod per aërem diffunditur. sed substantiale Verbum, ac Spiritum subsistentem. Quæ duo & in Patre considerantur, & per seipsa creduntur: eadem & coniuncta & discreta. naturæ quidem identitate coniuncta, proprietatum verò discrimine seorsim etiam ac per se intellecta. Hæc autem exactè percipi nequeũt, nisi ab eo qui in sacris litteris versatus fuerit, scientiæq; lumen à diuina gratia acceperit. Legẽda porrò sunt, non ea solùm quę sancti Apostoli docuerunt, sed diuinorum quoque Prophetarum oracula. Ita enim qui & veteris & nouæ Theologiæ concordiam viderit, admirabitur veritatem, fugiétque Diagoræ Milesij, Cyrenæique Theodori, & Euemeri Tegeatæ impietatem. illos enim Plutarchus ait opinatos nullum omninò Deum esse. Stoico-

A αἰώνιον, πιστευτέον ἀφ' ὡς ἐκ τοῦ νοῦ γεγονότος ἐλλυνήθη ὁ λόγος, καὶ προῆλθε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον. ὅτι δὲ καὶ τῶν παλαιῶν τινὲς ἀγένητον καλοῦσι τὸν τῶν ὅλων θεόν, ἀκούσαιτο ἄν τις καὶ Τιμαίου τοῦ Λοκροῦ λέγοντος· Μία ἀρχὰ πάντων ἐστὶν ἀγένητος. εἰ γὰρ ἐγένετο, οὐκ ἂν ἦν ἔτι ἀρχά, ἀλλ' ἐκείνα ἐξ ἧς ἀρχῆς ἐγένετο. Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης, καὶ τὸν κόσμον ἀγένητον λέγων εἰς βοᾷ,

Μοῦνον μουνογενές τε καὶ ἀτρεμές, ἠδ' ἀγένητον.

B Καὶ Πλούταρχος δὲ ὁ Χαιρωνεύς, περὶ τοῦ ΕΙ τοῦ ἐν Δελφοῖς γράφων, οὕτως ἔφη· Τί οὖν ἐστὶ τὸ ὄντως ὄν, καὶ ἀγένητον, καὶ ἄφθαρτον; ᾧ χρόνος οὐδεὶς μεταβολήν ἐπάγει. Εἰ δέ τινα φαμὲν εἶναί τι ἀγένητον καὶ ἀναίτιον, καθ' ἡμᾶς τὸν Παρμενίδην, τὸν κόσμον· καθ' ὃ τὸν Πλάτωνα καὶ Τίμαιον τὸν Λοκρὸν καὶ Πλούταρχον καὶ ἡμᾶς αὐτούς, τὸν τῶν ἀπάντων δημιουργὸν· πολλῷ τούτου πιθανώτερον, τὸ φάναι ἐξ ἐκείνου γε τοῦ ἀγενήτου φῶς τὸν λόγον καὶ τὸ πανάγιον πνεῦμα· τὸν μὲν, ὡς λόγον, ἐκ τοῦ νοῦ γινώμενον· τὸ δὲ, C ὡς πνεῦμα, ἐκπορευόμενον· ξυμπροέρχεται γὰρ τῷ λόγῳ τὸ πνεῦμα, οὐ ξυγγινώμενον, ἀλλὰ ξιὸν καὶ προμηθοῦν καὶ ἐκπορευόμενον. Ἀλλ' οὔτε τὸ πνεῦμα πνοήν τινα σώματος εἶναι φαμὲν· ἀδιαίρετον γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀσχημάτιστον· οὔτε τὸν λόγον, τοῦτον τὸν εἰς ἀέρα χεόμενον· ἀλλ' ἐνούσιον λόγον καὶ ὑποστατὸν πνεῦμα· καὶ ἐν τοῖς πατρικοῖς θεωρούμενα, καὶ καθ' ἑαυτὰ πιστευόμενα· ξωνημένα τε καὶ διηρημένα· τοῖς μὲν ταὐτοῦ τῆς φύσεως ἑνούμενα, τῇ δὲ τῶν ἰδιοτήτων διαφορᾷ, καὶ καθ' ἑαυτὰ νοούμενα. Ταῦτα δὲ οὐκ ἔνεστι μαθεῖν ἀκριβῶς τὸν μὴ τοῖς θείοις ἐντετυχηκότα λογίοις, καὶ D τὸ τῆς γνώσεως φῶς παρὰ τῆς θείας δεξάμενον χάριτος. ἀναγνωστέον δὲ οὐ μόνον τὰ τῶν ἱερῶν ἀποστόλων μαθήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν θείων προφητῶν διατάσματα. οὕτω γάρ τις καὶ τῆς παλαιᾶς καὶ τῆς νέας θεολογίας τὴν ξυμφωνίαν ὄψεται, θαυμάσεται τὴν ἀλήθειαν, καὶ φεύξεται μὲν Διαγόρου τὸν Μιλήσιον, καὶ τὸν Κυρηναῖον Θεόδωρον, καὶ Εὐημέρου τὸν Τεγεάτου τὸ ἄθεον· τούτοις γὰρ ὁ Πλούταρχος ἔφησε μηδένα νενομικέναι θεὸν· φεύξεται δὲ καὶ τῶν Στωϊκῶν

κῶν τ' ἀπρεπῆ περὶ τ̃ θείου δόξαν. σωματοειδῆ γὰρ οὗτοι τ̃ θεὸν ἔφασαν εἶναι· βδελύξεται δὲ καὶ Πρωταγόρου τοὺς ἀμφιβόλους περὶ τ̃ θεοῦ καὶ ἀπίστους λόγους. ἐκείνου γὰρ ὅστις τὰ τοιάδε· Περὶ μὲν οὖν τ̃ θεῶν οὐκ οἶδα, οὔτε εἰ εἰσὶν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσὶν, οὐδ' ὁποῖοί τινες τ̃ ἰδέαν εἰσίν. ἀποδράσῃ γ' ἂν καὶ τῶν ἄλλων μυθολόγων τ̃ πλάνον. Πλάτωνος δὲ, καὶ τῶν ἐκείνῳ προσπλοΐαν, ὅσα μὲν ἐκ τῶν θείων λογίων κεκλόφασιν, διῤῥήσσει τε καὶ θαυμάσεται· ὅσα δὲ τ̃ ψεύδεσι συνέμιξαν, ἀποξύσῃ, καὶ καθάρσιον φορυτὸν ἀπορῥίψῃ, καὶ τῶν τ̃ ψυχῆς ἀπελάσῃ χοείων· καὶ ὁρῶν τ̃ κλοπῆς τὰ φώλια, τῷ Πυθαγορικῷ Νουμηνίῳ πιστεύσῃ, λέγοντι, Τί γὰρ ὅστι Πλάτων ἢ Μωϋσῆς Ἀττικίζων; Ἀφ' ὧν δὴ τούτων αἰσθανόμενος ἔδοξεν ὁ Νουμήνιος, ὡς ὁπόσα Πλάτων θεσπεσίως εἴρηκεν, ἐκ τῆς Μωϋσέως θεολογίας συνέλικεν. ὥρα δὴ οὖν, ὦ ἄνδρες, αὐτίκα ἀνιχνεῦσαι τ̃ ἀληθείας τὴν ῥίζαν. καὶ καθάπερ οἱ τὴν χρυσῖτιν καὶ ἀργυρῖτιν μεταλλεύοντες γῆν, ὅταν μικρὰ ψήγματα εὕρωσιν, ἐκείνοις ἐπόμενοι, πάσας διερευνῶσι τὰς φλέβας, καὶ οὐ πρότερον παύονται διορύττοντες, ἕως ἂν εὕρωσι τὸν χρυσὸν ὁ πλῆθος, ἐξ οὗ διεσπάρη τὰ ψήγματα. οὕτως ὑμᾶς δεῖ τ̃ Ἀναξαγόρου καὶ Πυθαγόρου καὶ Πλάτωνος, καὶ μὴν καὶ Νουμηνίου καὶ Πλουτάρχου καὶ Πλωτίνου, καὶ τῶν ἄλλων ἐπακούσαντας λόγων, ζητῆσαι τ̃ πηγὴν, ἐξ ἧς ὀλίγα ἄττα τῶν θείων ναμάτων ἀνιμησάμενοι οὗτοι, τοῖς οἰκείοις διεκόσμησαν λόγοις· καὶ τὴν τούτων πενίαν καταλιπόντας, αὐτίκα βαθὺν τῆς σοφίας τὸν ἄβυσσον, καὶ μαθεῖν ἀκριβῶς περὶ ἐκείνης, τί μὲν ποιητὴς, τί δ' ποίημα· καὶ τίς μὲν ἡ τῶν ἀοράτων δημιουργημάτων ἀξία, τίς δ' τῶν ὁρωμένων ἡ χρεία. τοῦτο γὰρ μεμαθηκότες, οὐκέτι θεῖον εἰς πολλὰ μερίσετε σεβάσματα· ἀλλὰ τὸν ἀεὶ ὄντα, καὶ ἀληθῶς ὄντα, καὶ τοῖς οὖσι δι' ἑαυτὸν μόνῳ ἀγαθότητα δωρησάμενον, προσκυνήσετε· καὶ αὐτὸ πολεμίων καὶ δυσμενῶν, οἰκεῖοι γνήσεσθε καὶ φίλοι, καὶ πολλῆς, ὡς ξυνήθης, ἀπολαύσεσθε παῤῥησίας· καὶ οἱ πολλῶν ἔτι τῶν πρόσθεν δεόμενοι, πολλοὺς τῶν πλανωμένων πρὸς τὴν ἀλήθειαν ξυναγήσεσθε.

A rum quoque de Deo fugiet indecoram opinionem, qui Deum corpore præditum esse affirmarunt. Sed & Protagoræ ambiguos de Deo infidósque sermones detestabitur. Illius quippe sunt ista: *De diis igitur nescio sanè virùm sint, aut non sint: neque quali tandem figura sint.* Effugiet insuper & aliorum fabulatorum errorem. Platonisque, ac Platoni similium, ea quidem quæ illi è diuinis surripuerunt scripturis, deprehendet atque admirabitur: quæ verò falsa admiscuerunt, abradet, ac veluti fimum re- B spuet, ab animæque suæ sedibus repellet. Furtorum denique latibulis deprehensis, Pythagorico Numenio fidem habebit dicenti, *Quid enim aliud est Plato, quàm Atticus quidam Moses?* His enim verbis apertissimè ostendit Numenius, quæcumque piè Plato dixit, è Mosis Theologia surripuisse. Quare tempus est, ô viri, veritatis radicem inuestigare. Sicut enim auri argentique feracem terram qui effodiunt, simul ac exigua ramenta nacti sunt, hæc consectantes, venas rimantur, neque priùs ab C effodiendo desistunt, quàm auri copiam inuenerint, ex qua ramenta illa diffusa fuerant: ita & vos decet, Anaxagoræ, & Pythagoræ, & Platonis, ac Numenij, Plutarchique & Plotini, ceterorúmque philosophorum auditis sermonibus, fontem perquirere, ex quo illi pauca quædam diuinorum fluentorum haurientes, libros suos exornarunt: atque horum neglecta paupertate, sapientiæ abyssum amplecti, indéque quid sit opifex, quidve opus, exactè perdiscere: quæ item sit dignitas inuisibilium creaturarum, D quæque earum commoditas quæ videntur. Hoc enim perdocti, Deum in plura numina minimè diuidetis, sed eum qui semper est veréque est, quique ex sola sibi insita bonitate cunctis rebus quæ sunt ipsum dedit esse, adorabitis: & pro hostibus ac inimicis, domestici atque amici euadetis, multáque vt familiares fiducia fruemini, & qui nunc ducibus aliis indigetis, ipsi quamplurimos aberrantes ad veritatem perducetis.

A

DE ANGELIS, ET ILLIS qui Dij vocantur, ac de malis Dæmonibus.

SERMO III.

INTER corpora efferre laudibus illa solemus, quibus membra sunt integra & perfecta, non mutila, & quæ concinnitatem, quam à natura principio sortita sunt, saluam & incolumem tuentur. B Quibus autem deest aliquid vel redundat, ea monstra nuncupamus. Pari quoque modo, & nullius principatum & multorum, vt rem noxiam accusantes, monarchiam suspicimus, & Homericam sententiam laudamus, quæ huiusmodi legem instituit:

Haud bona res multi domini, rex vnicus esto,
Et dominus.

Hęc autem ego non incassum effutio, sed vt ab humanis rebus diuina demonstrem. Et oro vos, ô viri, vt hanc quoque legem in illis obseruetis: ita vt sanos atque integros appelletis eos, C qui veram sectantur Theologiam, quam & ab initio natura hominibus tradidit, & diuina subinde eloquia confirmarunt. mutilos rursus vocetis, non eos solùm, qui nullum Deum esse opinantur, sed eos quoque, qui in multa numina Deum vnum partiti sunt, quique rerum omnium conditori parem creaturam statuerunt. Haud itaque soli athei habendi sunt Diagoras Milesius, & Cyrenęus Theodorus, Euemerúsque Tegeates, & quicumque hos consectati sunt, Deos esse penitùs abnegantes, vt auctor est D Plutarchus: sed Homerus prætereà, & Hesiodus, & familiæ Philosophorum, qui multos Deorum ordines fabulati sunt, & horum quosdam mancipiorum instar, humanarum perturbationum seruos esse pronuntiarunt. Nec defuerunt qui turpissima flagitia, quæ ipsimet accusant, & à quibus abstinere adolescētes magnopere adhortantur, Deos nuncuparent, ac tanquā Diis cultū exhiberent. Atque, vt testis est Siculus Diodorus, primi omnium Ægyptij Solem Lunámque Deos appellarunt, & Solem quidem Osirin,

ΠΕΡΙ ΑΓΓΕΛΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ καλουμένων Θεῶν, καὶ περὶ τῶν πονηρῶν Δαιμόνων.

Γ'.

ΤΩΝ σωμάτων ἐκεῖνα θαυμάζειν εἰώθαμεν, ὅσα ἀρτίμελῆ τε καὶ σῶα καὶ ἄπηρα, καὶ ὃ ἐξ ἀρχῆς αὐτὰ τῆς φύσεως ἔλαχε ῥυθμὸν, σῶον ἔχα καὶ ἄρτιον· ὅσοις δ' τούτων ἐνδεῖ τι ἢ πλεονάζει, ταῦτα τερατολογοῦμεν τέρατα. καὶ τῆς μὲν ἀναρχίας δὲ καὶ τῆς πολυαρχίας, ὡς βλαβερὰν, κατηγοροῦντες, τὴν μοναρχίαν θαυμάζομεν, καὶ τὴν Ὁμηρικὴν ἐπαινοῦμεν γνώμην, ἣ τόνδε εἰσηγεῖται τὸν νόμον·

Οὐκ ἀγαθὸν, γάρ φησι, πολυκοιρανίη, εἷς κοίρανος ἔστω,
Εἷς βασιλεύς.

Ταῦτα δὲ οὐ τυχὸν ἀλλως ἀδολεσχῶ, ἀλλ' ἀπὸ τῶν αἰθρησίνων ἀγνοίας τὰ θεῖα πειρώμενος. Σὲ δ' ἀξιῶ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες, καὶ ἐπ' ἐκείνων τόνδε διατηρῆσαι τὸν ὅρον· καὶ ὑγιεῖς μὲ καὶ ἀρτίους καλεῖν, τοὺς τὴν ἀληθῆ θεολογίαν ἀσπαζομένους, ἣν καὶ ἡ φύσις ἐξ ἀρχῆς προέδωκε, καὶ τὰ θεῖα ὕστερον ἐκφήνασε λόγια. ἀνάπηρους δ' ἂν προσαγορεύω, μὴ μόνον ἐκείνους, οἳ σύδένα θεὸν εἶ νομίζουσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς πολλὰ τὸ θεῖον μερίσαντας σέβας, καὶ τὰν δημιουργὸν τῶν ὅλων τῇ κτίσιν ξυγκαλέσαντας. Οὐκ οὖν μόνοι γε ἄθεοι Διαγόρας ὁ Μήλιος, καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος, καὶ Εὐήμερος ὁ Τεγεάτης, καὶ οἱ τούτοις ἠκολουθηκότες, πανταχᾶπασι φαίτες μὴ εἶ θεοὺς, ὡς ὁ Πλούταρχος ἔφη· ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος, καὶ αἱ τῶν φιλοσόφων ξυμμορίαι, πολλοὺς μὲν θεοὺς μυθολογήσαντες ὁρμαθοὺς, ἀνδραποδώδεις δέ τινας, καὶ παθῶν ἀνθρωπείων ἀποφώσαντες δούλους. εἰσὶ δ' οἳ καὶ αἰσθήνη τὰ αἴσχιστα πάθη, ἃ τοῖς σφῶν καθηγεμόσι, καὶ ὧν ὀνόματος καλῆν τοῖς νέοις ἐγκελεύονται, θεούς τε ὠνόμασε, καὶ ὡς θεοῖς ὃ γέρας ἀπένεμαν. ὡς δ' φησὶν ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, Αἰγύπτιοι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην θεοὺς ὠνόμασαν πρῶτοι, καὶ τὸν μὲν ἥλιον, Ὅσιριν,

τ᾽ ἰ σελήνην, Ισιν· καὶ Φοίνικας ἰ ὡσαύτως, παρ᾽ ἐκείνων τοῦτο μεμαθηκότας, τ᾽ Αἰγυπτίων ζηλωσαι θεοποίαν. ξυνομολογεῖ ἰ καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ, καὶ τοὺς Ἕλληνας τοῦτον πρῶτον περὶ τ καλουμένων θεῶν τ πλάνον εἰς δόξαν ἐλθεῖν. λέγει ἰ ὧδε· Φαίνονταί μοι οἱ πρῶτοι τ αὐθόντων, οἱ περὶ τ Ἑλλάδα, τούτους μόνους ἡγεῖσθαι θεούς, οὕσπερ νῦν οἱ πολλοὶ τ βαρβάρων, ἥλιον ἔ σελήνην, ἔ γῆν, ἔ ἄστρα, ἔ οὐρανόν. ἅτε οὖν αὐτὰ ὁρῶντες ἰόντα ἀεί, καὶ θέοντα, ἀπὸ ταύτης τ φύσεως, τ τ θέειν, Θεοὺς αὐτὰ ἐπονομάσαι. ὁ μὲν οὖν πάνσοφος τ ὅλων δημιουργὸς, αὐενδεὴς ὢν, ἔ ὁδενὸς ὃ πάντων ἢ ὁρατῶν ἢ ἀοράτων δεόμενος, ἔ οὐρανόν, ἔ γῆν, καὶ ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ πάντα τὰ αἰσθητὰ, τ᾽ τ αὐθρώπων χάριν ἐδημιούργησε χρείας· μᾶλλον ἰ ὑπερβὰν τῇ τ μεγαλουργίας φιλοτιμίᾳ τ χρείαν· ἔ προσφέρει διὰ τούτων αὐτοῖς πάντοθεν ἀπόλαυσιν ἀγαθῶν. ἥλιος μὲν γὰρ ἀνίσχων, ἔ τ ἡμέραν ποιῶν, πρὸς ἐργασίαν διεγείρει τ αὐθρώπων ὃ γὰρ σελήνη, τ μείζονος ὑποχωρησάσης φωσφόρος, τ νυκτὸς ὃ ζοφώδες κεραίνει· καὶ ὅτε τοὺς διαναπαύεσθαι βουλομένους ἡμέρᾳ τῇ τ φωτὸς πρόεισα, καὶ τοῖς ὁδοιπορεῖν ἢ ἄλλο τι βουλομένοις, χορηγεῖ διαδοχὴν ἀκριβῆ. καὶ φθινούσης ἰ ταύτης, οἱ ἀστέρες πάντα πληροῦσι τ χρείαν. ὁ μὲν οὖν δημιουργὸς, ὡς ἔφην, τοσαύτην τ αὐθρώπων πεποίηται πρόμηθειαν· οἱ ἰ, τ μεγίστων δωρεῶν τούτων μετειληχότες, ποθητὸν θεὸν οὐκ ἴσχυσαν, ἔ τ τούτων δημιουργὸν τε καὶ χορηγὸν ὡς μεγαλόδωρον ἀνυμνῆσαι, τ μὲν ἀγέρασον εἶασαν, ἐσεβάσθησαν ἰ καὶ ἐλάττωσαν, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα· καὶ τῶν δωρεῶν τὸ τε μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, ἀφορμὴ γέγονεν ἀχαριστίας. τὸν γὰρ δοτῆρα τούτων ἠγνόησαν, ἔ τούτοις τὸ παρὰ θεῷ πρόσηκον ἀπένειμαν σέβας. καίτοιγε πρόνοιαν, ἅτε δὴ πάνσοφος ὢν, ὁ δημιουργὸς τόνδε τ αὐθρώπων τ πλάνον, πάθη τινὰ συνεκλήρωσε τοῖς στοιχείοις· ἵνα τὸ μὲν κάλλος αὐτῶν ἔ τὸ μέγεθος, θαυμάζεσθαι πρόδηλον ᾖ τ ποιητήν· τὰ δὲ συνεζευγμένα παθήματα, κωλύῃ τ θείαν αὐτοῖς προσφέρειν προσκύνησιν. αὐτίκα τοίνυν τ φανότατον ἥλιον ἔ τ σελήνην χρύπτει μὲν ἔφη μεχρὶ, ὁμίχλη ἰ ἔ ἀχλὺς ἀμβλυτέρας αὐτῶν τὰς ἀκτῖνας ποιεῖ· ἔστι ἰ ὅτε καὶ πάμπαν μεσούσης ἡμέρας, καὶ οὔτε νεφῶν ὄντων προβεβλημένων

A Lunam verò Isin nominarunt. Phœnices item, cùm hoc ab illis didicissent, Ægyptiacam deificationem æmulatos esse. Fatetur etiam Plato in Cratylo, Græcos primo hoc de Diis quos vocant errore imbutos fuisse. ita verò loquitur: *Videntur mihi Græci primi mortalium Deos hos solos censuisse, quos hodie barbarorum permulti: Solem videlicet, Lunam, Terram, Stellas, & Cælum. Hæc igitur cursu quodã euntia cùm viderent, ab hac currendi natura Deos nominarunt.* Sapientissimus ergo rerum opifex, cùm nullius sit indigus, nec re vlla visibili B aut inuisibili opus habeat, cælum & terram, solem & lunã, & quæ sub sensum cadunt omnia, in hominum gratiam & vsum creauit: aut potiùs liberalitatis suæ magnificentia necessarij vsus modum excessit, bonorúmque omnium copiam per hæc illi fruendam confert. Sol enim exoriens, diémque efficiens homines excitat ad laborem. Luna verò, vbi luminare maius abscedit, nocturnas tenebras temperat, & neque eos qui requiescere à laboribus volunt, nimiæ lucis copia contristat, & iis rursum, qui aut iter facere cupiunt, aut aliud quic- C quam agere, sufficienti face prælucet. Vbi porrò Luna deficit, stellæ idem præstant officium. Tanta igitur mundi opifex, vt dixi, hominibus prouidentia consuluit. Hi autem, maxima hæc munera consecuti, cùm his ducibus ad Dei contemplationẽ vti deberent, rerúmque illarum auctorem & largitorem laudibus efferre, ipsum quidem inhonoratum reliquerunt, creaturam verò coluerunt, eíque, vt loquitur Apostolus, seruierunt potiùs quàm creatori, & munerum magnitudo ac pulchritudo illis ingrati animi occasio fuit. Datorem namque illorum ignorarunt, ipsíque hono- D rem Deo debitum persoluerũt. Quem quidem hominum errorem sapientissimus Deus prospiciens, nonnullos defectus elementis indidit, vt illorum quidem species ac magnitudo ad laudandum opificem prouocaret: adiuncti verò defectus diuinam illis adorationem tribui prohiberent. Itaque lucidissimum Solem & Lunam exiguæ sæpè nubes obtegunt, & nebula vel caligo hebetiores illorũ radios facit. Nonnumquam verò meridie ipsa, nec obiectis nubibus,

nec vlla offusa caligine, Solis lumen euanescit, idémque ipsum Lunæ nocturno tempore accidit. Ceterùm hoc quoque ipsũ sapientissimus Dominus sic instituit. Etenim quia moderatus solis calor, & corporibus aptus est, & seminibus atque plantis, (has quippe auget, alitque, fructus verò excoquit, & ad maturitatem perducit,) vehementiores interdum radios intendi instituit, qui & hominum & ceterarum animantium corpora lædant, & seminum plantarúmque germina corrumpant, ne vitæ hunc auctorem esse opinemur, sed ministrum diuinæ voluntatis credamus. Aërem itidem tuendæ nobis vitæ adiutorem instituit. Huius enim respiratione non solùm nos, sed brutæ quoque animantes vitam ducunt, eiúsque illapsu refrigerant insitum calorem. Attamen pestilentes quoque morbi ab aëre inuehuntur, & intabescunt corpora, quæ huius temperie alebantur, ne hunc quoque Deum esse opinemur, sed crebris mutationibus obnoxium cernentes, ab eius adoratione abhorreamus. Pari quoque modo & terram, datricem vitæ diuitiarúmque omnium, parentem insuper ac nutricem, communéque animantibus solum, Creator condidit. Sed ne hæc cernentes decipiamur, eámque veluti bonorũ datricem in Deorum numerum reponamus, multas huic quoque variásque infirmitates adiunxit. Nimio siquidem calore ac frigore læditur, & largiore quàm sit opus imbre diluta dissoluitur, ita vt semina plantásque corrumpat. Rursúmque, si nubes tempestiuam pluuiam non effundant, arescit & sterilis efficitur. Sæpè etiam pluuia, tempore non suo illapsa, putredinem inducit, & noxia hominibus animalia gignere cogitur. Hanc itaque terræ infirmitatem conspicantes qui sanæ sunt mentis, tanquam Deum colere illam recusant, pérque illam potiùs, & ex ea nascentia germina, ad contemplandum terræ germinúmque factorem deducuntur, & per ea quæ cernuntur ad eum qui inuisibilis est perueniunt. Sapienter igitur quidam nostrorum & argutè dixit, *Ex creaturarum magnitudine ac specie, proportione quadam, illarum auctorem spectari.* Neque enim qualia

A οὔτε κεχυμένης ὁμίχλης, φεγγίδον γίνεται τῆ ἡλίου ὁ φῶς. ταὐτὸν δὴ τοῦτο καὶ τῆ σελήνη νύκτωρ ὁ πάθος προσγίνεται. ἀτὰρ δὴ καὶ τόδε πάλιν ὁ σοφὸς ἐμηχανήσατο κύριος· ὅπῃ γὰρ ἡ μετεία τοῦ ἡλίου θερμότης καὶ σώμασιν ὀπιτηδεία, καὶ σπέρμασι καὶ φυτοῖς· τὰ μὲν γὰρ αὔξει καὶ τρέφει, τοὺς δὲ καρποὺς πεπαίνει καὶ ὠρίμους ποιεῖ· σφοδροτέρα δέ ἐστιν ὅτε προσκινδυνεύει προσβάλλειν τοῖς ἁπτῖνα, ὡς αἰτίασαν μὲν τῶν ἀνθρώπων τὰ σώματα, καὶ τῶν ἄλλων γε ζώων, διαφθείραι δὲ τῶν σπερμάτων καὶ τῶν φυτῶν τὰς ὠδῖνας· ἵνα μὴ ζωῆς τοῦτον ἀποβλέπωμεν αἴτιον, ἀλλ' ὑπουργὸν εἰς πιστεύωμεν τοῦ θείου θελήματος. καὶ μήν τοι καὶ τὸν ἀέρα ζωῆς μὲν ἡμῖν ἀπέφηνε σωτῆρα. τοῦτον γάρ τοι οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀλόγων ἕκαστον ἀναπνέον διαζῇ, καὶ τῇ εἰσόδῳ τῶν ἐμφύτων κεραύνιον θερμασίαν. ἀλλ' ὅμως καὶ λοιμώδης ἐκ τοῦ ἀέρος ὀπιγίνεται νόσος, καὶ οὕτως φθείρεται τὰ σώματα τῇ δυσκρασίᾳ τῇ τούτου τρεφόμενα· ὅπως ἂν μὴ καὶ τοῦτον θεὸν νομίζωμεν, ἀλλὰ τρεπτὸν καὶ ἀλλοιωτὸν ὁρῶντες, ἀποδράσωμεν τὴν προσκύνησιν. τὴν γῆν δὲ ὡσαύτως φερέσβιον μὲν καὶ πλουτοδότειραν καὶ μητέρα καὶ τιθήνην καὶ κοινὸν ἔδαφος ἀπέφηνεν ὁ δημιουργός. ἀλλ' ὡς ἂν μὴ ταῦτα ὁρῶντες ἀποδυσκολήνωμεν, καὶ θεοποιήσωμεν ὡς ἀγαθῶν χορηγόν, πολλὰ καὶ ταύτῃ καὶ διάφορα ξυνεκλήρωσε πάθη. καὶ γὰρ ψυχρότητος αὖτη καὶ θερμότητος ἀμετρία λυμαίνεται· καὶ πέρα τῆς χρείας ὑομένη, διαλύεται, καὶ διαφθείρει καὶ τὰ φυτὰ καὶ τὰ σπέρματα· καὶ αὖ πάλιν, τῶν νεφῶν μὴ καιρὸν τὰς ὠδῖνας οὐ προσχόντων, διαυαίνεταί τε καὶ ἄκαρπος γίνεται. πολλάκις δὲ καὶ ψυχαὶ δεσ οὐκ εἰς καιρὸν φερόμεναι σπέρδονα ἐμποιοῦσι, καὶ κακώδαλα ἄτακτα καὶ θηρία πίκτειν ὅτι λύμη τῶν ἀνθρώπων βιάζεται. τοιγαροῦν ταύτην ὁρῶντες τὴν ἀσθένειαν οἱ τὸν νοῦν ἐῤῥωμένοι, προσκυνεῖν ὡς θεὸν οὐκ ἀνέχονται· ἀλλὰ διὰ ταύτης, καὶ τὸν ἐν αὐτῇ φυομένων, πρὸς τὸν ταύτης καὶ τούτων ποιητὴν ξεναγοῦνται, καὶ διὰ τῶν ὁρωμένων πρὸς τὸν ἀόρατον ποδηγοῦνται. ταύτῃ τοι σοφῶς ἄρα καὶ εὐεπιβόλως ἔφη τις τῶν ἡμετέρων· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων, ἀναλόγως ὁ δημιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται· ἃ γὰρ οἷα

τὰ ποιήματα, τοιοῦτος ὁ ποιητής· οὐδὲ ἡλίκα ταῦτα, τηλικοῦτος ἐκεῖνος. Τὰ μὲν γὰρ, ὁρατὰ ἐστὶ καὶ ἁπτὰ, καὶ αἰσθητὰ, καὶ ἰσὶ πάθεσι συνεζευγμένα· ὁ δὲ ἀναφὴς καὶ ἀόρατος, ἀπαθής τε καὶ ἄφθαρτος, καὶ περιγραφῶν οὐκ ὑπομενῶν, ὥσπερ δὴ τὰ ποιήματα. διὸ δὴ μάλα γε ἁρμοδίως ὁ ἀναλόγως τῷ λόγῳ προσέθηκεν. ὅταν γὰρ ἴδωμεν τὸ οὐρανοῦ τὰ κύτη, καὶ τῆς γῆς τὸ εὖρος, καὶ τῶν πελαγῶν τὰ μεγέθη, καὶ τὴν ἡλίου λαμπρότητα, καὶ τῆς σελήνης τὸ σέλας, καὶ τἄλλα ὅσα ἐστὶν ὁρατὰ, οὐ τούτοις προσομοιοῦμεν τὸν ποιητήν· ἀλλ' ἀπείρῳ τινὶ καὶ μεγέθει καὶ κάλλει κρείττονα τῶν ποιημάτων εἶναι φαμέν. εἰκότως οὖν ἄρα ὁ σοφὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἔφησεν. Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς αὐτῶν θεωρεῖται. τοῦτον ἐμπεδοῖ τὸν λόγον καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος, λέγων οὕτω· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. Ἀφ' ὧν γὰρ δὴ τῶν ὁρωμένων, τὸν ἀόρατον φανταζόμεθα ποιητήν. καὶ καθάπερ κιβωτὸν ἢ βάθρον ὁρῶντες, οὐ τέκτονα ταῦτα καλοῦμεν, ἀλλὰ τέκτονος ὀνομάζομεν ἔργα· καὶ σκάφος ἄρτια κατεσκευασμένον θεώμενοι, οὐ μόνον ἐκεῖνο θαυμάζομεν, ἀλλὰ καὶ τὸν ναυπηγὸν, ὅτι μάλιστα καὶ μὴ παρόντα ἐπαινοῦμεν· καὶ ὅρμον ἴδωμεν, ἢ ἄλλο τι περιδέρραιον ἢ ἠσκημένον, τῷ χρυσοχόῳ τιμὴν ἀφημίαν προσφέρομεν· οὕτω δὴ καὶ τῇ κτίσει τὸν ὀφθαλμὸν προσφέροντες, ἀγαπῶμεν μὲν ταύτης καὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ κάλλος, καὶ τὴν ἀναλύζουσαν χρείαν· καταλιπὼν δὲ ταῦτα ὁ νοῦς, προσὸς ἐκεῖνον γε τὸν ταῦτα σοφῶς τεκτηνάμενον. ἄρτια τοίνυν ὁ θεῖος ἀπόστολος εἶπε· Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται· ἥτε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης. Εἶτα πάσης ἀναξίους εἶναι ξυγγνώμης φησὶ, τοὺς τὸν μὲν κτίσιν τεθαυμάκοτας, τὸν δὲ ταύτης οὐκ ἀγαθοεργὸν δημιουργὸν, ἀλλ' αὐτῇ τὸ θεῖον ἀπονείμαντας σέβας. ὅθεν εἰκότως ἐπήγαγον· Εἰς τὸ εἶναι αὐτοὺς ἀναπολογήτους· διότι γνόντες τὸν θεὸν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαριστησαν, ἀλλ' ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς

A sunt opera, talis est opifex, nec quanta hæc sunt, tantus & ille. Videri enim tangíque & sentiri hæc possunt, & infirmitates quasdam adiunctas habent: ille autem nec tangi nec videri potest, nec quicquam pati, neque corrumpi, neque creaturarum instar circumscribi. Valdè igitur appositè *proportione quadam*, in superioribus verbis additum est. Etenim cæli conuexa, terræ latitudinem, marium tractus, splendorem solis, lunæque nitorem, & alia quæ oculis cerni possunt, cùm intuemur, nequaquam his rebus factorem exæquamus, sed infinita quadam magnitudine ac pulchritudine potiorem suis operibus esse dicimus. vt meritò sapiens ille dixerit, *Ex magnitudine ac specie creatarum rerum, illarum auctorem spectari.* Quam sententiam Paulus Apostolus confirmat dicens: *Inuisibilia enim ipsius à constitutione mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ipsius potentia & diuinitas.* Per ea enim quæ videntur, factorem inuisibilem cogitamus. Et quemadmodum, cùm arcam aut scamnum videmus, non hæc fabrum esse dicimus, sed fabri opera nuncupamus. & nauigium affabrè compactum cernentes, non illud solùm suspicimus, sed illius etiam opificem, quamuis absentem, quàm maximè laudamus, & cùm monile aliúdve colli ornamentum videmus scitè elaboratum, aurifici laudem deferimus: ita & in mundi fabricam oculos intendentes, huius quidem magnitudinem pulchritudinémque, & ex ea manantem vtilitatem miramur, mens autem, his omissis, ad opificem illum procurrit, qui hæc omnia sapienter exstruxit. Optimè igitur diuinus Apostolus dixit, *Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur: sempiterna quoque illius potentia & diuinitas.* Tum venia prorsus indignos affirmat eos, qui mundi quidem creaturam spectauerunt, eius verò creatorem non sunt admirati, sed ipsi creaturæ honorem Deo debitum tribuerunt. Vnde meritò subiunxit, *Vt sint inexcusabiles, quia cùm cognouissent Deum, non tanquam Deum glorificauerunt, neque illi gratias egerunt, sed euanuerunt in cogitationibus*

B C D

suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. accusationémque exaggerans, arrogantiam quoque ipsorum in medium attulit: *Dicentes enim se sapientes esse, stulti effecti sunt.* simúlque stultitiæ genus explicat. *Immutarunt,* inquit, *gloriam incorruptibilis Dei in similitudine imaginis corruptibilis hominis.* Cùm enim incorruptibilem Deum nominent, corruptibilium corporum imaginibus factis, (animæ namque immortalis formam nesciũt) carnis imagini diuinos honores tribuerunt. Neque ad impietatem satis hæc illis fuit insania: sed & volucrum & quadrupedum & serpentium simulacra componentes, hæc etiam Deos appellarunt: quæque vt venenata & pernicioſa, interimere viuẽtia solent, horum imagines Deos & Seruatores nominarunt. Verùm ad ea regrediamur, vnde nobis ortus est hic sermo: Ægyptios videlicet, Phœnicas, Græcósque adeò, solem, lunam, & terram & cælum, ipsáque elementa, primos suos Deos censuisse. hoc enim & Plato, & Siculus Diodorus, & Chęronensis Plutarchus tradiderunt. Subsequutis verò temporibus, eos quoque qui humanum genus beneficio aliquo affecissent, aut qui fortiter in bello pugnassent, aut colendæ terræ rationem aliquam inuenissent, aut ægris corporibus curationem attulissent, & in Deos retulerunt, & delubra illis exstruxerunt. Nam & Saturnum hominem fuisse auctor est Sanchoniathon, Rheámque mulierem, eius coniugem, & Iouem ac Iunonem illorum liberos fuisse, tum deinde cùm beneficia quædam priores contulissent, vita functos Deos etiam à Phœnicibus esse habitos, aríque & sacrificiis & annuis epulis honoratos. Herculem quoque Deum Græci fecerunt, vt fortem & generosum, & Æsculapium, quòd artis medicæ auctor extitisset, Deum post mortem dixerunt. Eadémque de causa etiam Apin Ægyptij diuina appellatione donarunt. Et tamen Herculem Græci testantur, structis à Deianira insidiis seipsum exussisse, eóque pacto vita excessisse, Æsculapium verò, hominem qui medicæ artis præsidio multos mortales plurimis ægritudinibus liberarat, fulmine ab Ioue percussum & extinctum esse.

A αὐτῶν, καὶ ἐσκοτίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. αὔξων τε τὴν κατηγορίαν, καὶ τὴν οἴησιν αὐτῶν εἰς μέσον προτίθησι· φάσκοντες γὰρ φησὶν εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν. καὶ λέγει ὃ καὶ τὴν ἀποίας τὰ εἴδη· καὶ ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου. ἄφθαρτον γὰρ δὴ τὸν θεὸν ὀνομάζοντες, τοῖς δὲ φθαρτῶν σωμάτων εἰκόνας κατασκευάσαντες· οὐ γὰρ δὴ τῆς ἀθανάτου ψυχῆς ἴσασι τὴν μορφήν· τῇ τῆς σαρκὸς εἰκόνι θεῖον προσάπτουσι σέβας. καὶ οὐκ ἀπέχρησεν αὐτοῖς εἰς ἀσέβειαν ἡ τῆσδε τῆς ἀφροσύνης ὑπόνοια. ἀλλὰ καὶ πτηνῶν καὶ τετραπόδων καὶ ἑρπετῶν κατασκευάσαντες δείκηλα, θεοὺς καὶ ταῦτα κεκλήκασι· καὶ ἀσπερ ζῶντα κτείνουσιν ὡς ἰοβόλα τε καὶ ὀλέθρια, τούτων τὰς εἰκόνας θεοὺς καὶ σωτῆρας ὠνόμασε. ἀλλ' ἐπὶ μέλλομεν ἐπ' ἐκεῖνα, ἀπὸ τοῦ δεῦρο τοὺς λόγους ποιήσεσθαι· ὅτι πρώτους θεοὺς B νόμισαν καὶ Αἰγύπτιοι, καὶ Φοίνικες, καὶ μάλιστα καὶ Ἕλληνες, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ οὐρανὸν καὶ γῆν, καὶ τἆλλα στοιχεῖα. τοῦτο γὰρ δὴ καὶ ὁ Πλάτων, καὶ ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, καὶ ὁ Χαιρωνεὺς ἐδίδαξε Πλούταρχος. χρόνῳ δὲ ὕστερον, καὶ τοὺς δι' πὶ δραστὰς, ἢ ἐν πολέμοις ἀνδραγαθήσαντας, ἢ γεωργίας τινὸς ἀρξαμένους, ἢ σώμασι τισὶ θεραπείαν προσενηνοχότας, ἐθεοποίησάν τε, καὶ νεὼς C τούτοις ἐδείμαντο. καὶ γὰρ δὴ καὶ τὸν Κρόνον ἄνθρωπον εἶναι Σαγχωνιάθων ἔφησε, καὶ γυναῖκα τὴν Ῥέαν τὴν ἐκείνου σύζυγα· καὶ τὸν Δία καὶ τὴν Ἥραν ἐκείνων γε παῖδας· εἶτα, διέργασιάν τινων ἀρξαμένους, καὶ δόξαν λαβόντας τὸν βίου τὸ τέλος, καὶ θεοὺς παρὰ Φοινίκων ἀναγορευθῆναι, καὶ βωμοῖς καὶ θυσίαις καὶ ἐτησίοις τιμηθῆναι δημοθοινίαις. καὶ Ἡρακλέα δὲ, ὡς γενναῖόν τε καὶ ἀνδρεῖον, ἐθεοποίησαν Ἕλληνες· καὶ τὸν D Ἀσκληπιὸν, ὡς τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης διαφερόντως γεγυμνασμένον, θεὸν τελευτήσαντα προσηγόρευσαν. ἀφ' οὗ δὲ τὸν αὐτὸν αἴτιον, καὶ τὸν Ἆπιν Αἰγύπτιοι θείας προσηγορίας ἠξίωσαν. καί τοι φασὶν Ἕλληνες, τὸν μὲν Ἡρακλέα, ἀφ' οὗ συμβαίνειν ἐκ τῆς Δηϊανείρας ἐπιβουλαῖς, ἑαυτὸν καταφρῆσαι, καὶ τέλος τὸν ἑκόντα καταλύσαι τὸν βίον· τὸν δὲ Ἀσκληπιὸν, ἀνθρωπον ὄντα, καὶ πολλοὺς ἀνθρώπους ἀφ' ἧς ἰατρικῆς ἐπιστήμης παμπόλλων ἀπαλλάξαντα παθημάτων, κεραυνῷ βληθῆναί τε ὑπὸ τοῦ Διὸς, καὶ ἀφαφλαρῶσαι.

καὶ γὰρ δὴ ταῦτα καὶ ἕτερα πολλὰ ὁ Σικελιώτης Διόδωρος ἐν τῷ τετάρτῳ τῆς βιβλιοθήκης ξυνέγραψεν. ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἧττον Ἕλληνες, καὶ ταῦτα μεμαθηκότες, καὶ τὸν Ἡρακλέα καὶ τὸν Ἀσκληπιὸν θεοὺς ὀνομάζουσι· καὶ πρὸς τούτοις καὶ τοὺς Τυνδάρεω παῖδας Κάστορα καὶ Πολυδεύκη, οὓς Διοσκούρους καλοῦσι· καίτοι οὐδὲ πολυαρίθμους ὄντας, ἀλλὰ τοὺς Ἀργοναύτας ξυμπλεύσαντας. καὶ γὰρ καὶ οὗτοι, καὶ Ἡρακλῆς, καὶ πρὸς τούτοις Ὀρφεὺς τὴν κιθάραν κρούων μόνος, καὶ τοῖς κρούμασι τοὺς ἰχθῦς καταθέλγων, καὶ ἅπασαν τὴν ὑπ' ἠχῆς ἁρμονίαν κατανάλισκόν. τὸν τῶν Ἀργοναυτῶν ἐπλήθυον καὶ ἀλαλήτων. ὅπερ ὀλίγῳ ἔμπροσθεν τῆς Τρωϊκῆς οὗτοί γε ἦσαν πρεσβύτεροι, ἐν τῇ πρὸ ταύτης ἀποδείξαμεν ἡμέρᾳ. καὶ τὸν Διόνυσον δέ, ὡς πρῶτον ἄμπελον πεφυτευκότα, καὶ τὸν ταύτης καρπὸν ἀποθλίψαντα καὶ δείξαντα τὸ οἴνου τοῖς χρείαν, οὐ τῶν ἄλλων θεῶν σπουδάζουσιν ὁρμαθῶ. τὸν δὲ Ἀφροδίτην, οὐδὲ συνεργασίας τινὸς ἀρξάσης, ἀλλὰ καὶ ἀκολασίας μεγίστης διδασκάλου· χαμαιτύπην γὰρ αὐτὴν καὶ ἑταίραν μεγίστην φασὶ, καὶ ἐρωμένοις Κινύρου θεὰν ὀνομάκασι· καὶ θαυμαστὸν οὐδέν. οἱ γὰρ δὴ καὶ τοῖς ἰοβόλοις τὸ ἑρπετῶν τοῦτο τὸ προσηγορίαν τοῦ γένους ἑτέρας. καὶ μὴν δὴ καὶ τὸν Γανυμήδην, καθά φασιν οἱ ποιηταί, αἰτησάμενοι θεοὶ Διὶ οἰνοχοοῦντα. καὶ τὸν Ἑλένην δέ, μετὰ τοῦ πολυθρύλλητον καὶ παμπόλλοις μοιχεύσαντος, τὸν Μενέλεω χειρώσαντες, εἰς τὸν οὐρανὸν, ἦ φησιν Εὐριπίδης, αἰήραντο. οὐκοῦν οὐ τοὺς ἀγαθόν τι δεδρακότας μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀσελγεστάτους ἄνδρας καὶ γυναῖκας, ἐθεοποίησαν Ἕλληνες. ταῦτα καὶ οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ τούτων μεμαθηκότες, τοὺς σφετέρους βασιλέας μετὰ τὸ τέρμα τοῦ βίου θεοποιίας ἠξίουν. καὶ οὐ μόνους τοὺς ἀνόμως βεβασιλευκότας, καὶ τοὺς δικαίου πεφευγότας, ἀλλὰ καὶ τοὺς τυραννικῶς τε καὶ ἀδίκως καὶ παρανόμως ἰθύναντας τὴν ἀρχήν. καὶ γὰρ Νέρωνα, πάσῃ ἰδέᾳ ἀκολασίας καὶ παρανομίας καταχόρως μετελθόντα, καὶ Δομετιανὸν, καὶ Κόμοδον, καὶ μήν τοι καὶ ἄλλους μιαιφόνους ἄνδρας καὶ λαγνεστάτους, εἰς τὸν σφετέρων θεῶν καταλόγῳ ξυνέταξαν. Τοῦτο δεύτερον οἱ ἄνθρωποι θεοποιίας ἐπινοήσαντες εἶδος. πίστιν δὲ, τοῖς μύθοις πεπιστευκότες τῶν ποιητῶν. τούτοις γὰρ καὶ ὁ Πλάτων ἐνὶ Τιμαίῳ πιστεύειν παρεγγυᾷ. Περὶ γὰρ τῶν ἄλλων δαιμόνων, φησὶν, εἰπεῖν, καὶ γνῶναι τὸν γεννήσαντα, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς·

A Hæc enim præter alia multa Siculus Diodorus in quarto Bibliothecæ libro conscripsit. At tamen, quamquam hæc probè sciant Græci, nihilo seciùs & Herculem & Æsculapium Deos appellant, & cum his Tyndarei filios Castorem & Pollucem, quos Dioscuros *Iouis filios* vocant, quamuis antiquissimi non sint, sed cum Argonautis nauigarint. Nam & isti, & Hercules, & cum his Orpheus citharã pulsans, piscésque fidibus permulcens, & soni harmoniam sequi compellens, Argonautarum numerum impleuerunt.

B Fuisse autem illos generatione vna Troicis temporibus vetustiores, proxima disputatione ostendimus. Bacchum etiam, quòd auctor serendæ vitis exstiterit, vuáque compressa vini vsum ostenderit, in cæterorum Deûm ordinem transcripserunt. At Venerem, nullius beneficij auctorem, sed intemperantiæ magistram, (prostituti siquidem corporis meretricem fuisse aiunt, ac Cinyrę amasiam) Deam tamen appellarunt. Neque id sanè mirandum. Nam qui venenata quoque reptilia appellatione ista dignati sunt,

C ægrè vtique mulieres hoc honore spoliassent. Quin & Ganymedem apud Poëtas rapuisse Dij perhibentur, qui Ioui pocula ministraret, & Helenam, post plurima & vulgatissima adulteria, à Menelao seiungentes in cælum, vt Euripides ait, sustulerunt. Itaque non solùm eos qui boni aliquid gessissent, sed lasciuissimos etiam viros ac mulieres, Græci Deos fecerunt. Hos ritus cùm ab eis Romani didicissent, Imperatores suos vita functos Deos consecrabant. neque eos solùm qui legitimè regnarant, iustitiámque coluerant, sed eos etiam

D qui per tyrannidem ac iniustitiam ac præter fas imperium gubernarant. Nam & Neronem, qui lasciuiæ iniquitatísque genus omne ad satietatem exercuit, ac Domitianum & Commodum, sæuissimósque alios & intemperantissimos homines, Deorum suorum catalogo adiunxerunt. Hanc secundam dedicationis speciem homines excogitarunt. Tertiam verò, qui fidem Poëtarum fabulis habuerunt, quibus & Plato in Timæo credendum suadet: *De aliis enim dæmonibus*, inquit, *loqui vel scire ipsorum genus, vires nostras excedit.*

Credenda verò quæ nobis veteres tradiderunt, à Diis, vt ipsimet dicunt, geniti, qui parentes suos optimè nouerant. Non itaque fieri potest vt fides Deorum filiis non habeatur, tametsi nec signis nec demonstrationibus necessariis vtantur ad faciendam fidem: sed tanquam sibi propria & domestica se dicere profitentibus, legi obsequendo credendum. Deinde verò & Hesiodum profert in medium, & Chaos, & Oceanum, & Tethyn, & Cælum, & Terram, & horum filios, Saturnum, & Rheam, Iapetum, & alios, rursúsque ex Saturno & Rhea genitos, Iouem, Iunonem, Neptunum, Plutonem. Neque pudet Philosophum hortari vt fides habeatur talia fabulantibus, lasciuissimósque nobis Deos, & patricidas, filiorúmq; enectores proponentibus. Saturnus enim, & Cæli patris pudenda exsecuit, & filios quos ipse gigneret deuorauit. Iupiter verò, cùm Saturnum patrem regno expulisset, & Tartaro tradidisset, tyrannum se libidinosissimum præbuit. Neque enim solam sororem, sed matrem & filiam sibi vxores adiunxit: ac præter has alias & Deas, & mulieres vitiauit innumeras. Quæ sanè cùm minimè ignoraret Plato, hortatus est tamen, vt solius patriæ legis causa Poëtis fidem habeamus, tametsi neque signis probabilibus neque demonstrationibus necessariis niterētur. Ex quo constat, Athenienses populi metu fuisse adductum, & erroris quo implicitus ille tenebatur. Quod verū esse ipsemet Plato in Republica sic testatur: *Primùm, inquam ego, qui maximum maximísque de rebus mendacium est loquutus, procul à veritate mentitus est, Cælum videlicet ea perpetrasse quæ poëta canit Hesiodus, eumdémque à Saturno affectum supplicio fuisse. Sed neque si maximè vera sint quæ Saturnus fecisse dicitur, quæque à filio Ioue perpessus, temerè sunt ea stultis hominibus inuenibúsque narranda: sed reticenda sunt ea potiùs, aut, si qua instet enunciandi necessitas, danda est opera vt obscurioribus verbis ea proferri audiant.* Et iterùm post pauca hæc addit, *Etenim, ait ille, difficiles, ô Adimante, sunt hi sermones, neque in ciuitate nostra dicendi. Neque enim audiente iuuene dicendum puto, quòd qui maximè sit iniustus, nihil noui admirandúque admittat, neque qui malum atque iniquum pa-*

A πιστευτέον ὃ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἀκηκόοις μὲν οὖσι θεῶν, ὡς αὐτοὶ φασιν, σαφῶς δὲ πως τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδόσιν. ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰκότων καὶ ἀναλλήπτων ἀποδείξεων λέγουσιν· ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φάσκουσιν ἀπαγγέλλειν, ἐπομένους τῷ νόμῳ, πιστευτέον. εἶτα τὸν Ησίοδον εἰς μέσον προάγει, καὶ τὸ Χάος, καὶ τὸν Ὠκεανὸν καὶ τὴν Τηθύν, καὶ τὸν Οὐρανὸν καὶ τὴν Γῆν, καὶ τούτοις τοὺς παῖδας, τὸν Κρόνον καὶ τὴν Ρέαν, τὸν Ιαπετὸν, καὶ τοὺς ἄλλους· εἶτ' αὖ πάλιν τοὺς ἐκ Κρόνου καὶ Ρέας φύντας, τὸν Δία,
B τὴν Ηραν, τὸν Ποσειδῶνα, τὸν Πλούτωνα. εἶτ' οὐκ ἐρυθριᾷ ὁ φιλόσοφος πιστεύειν κελεύων τοῖς τὰ τοιαῦτα μυθολογοῦσι, καὶ ἀκολάστους ἡμῖν θεοὺς καὶ πατραλοίας εἶτα παιδοκτόνους εἰσάγουσιν. ὅ, τε γὰρ Κρόνος Οὐρανοῦ τὸν πατρὸς ἀπέτεμε τὰ αἰδοῖα, καὶ τοὺς τικτομένους αὐτῷ παῖδας κατέπιε· ὅ, τε Ζεὺς, τὸν πατέρα τὸν Κρόνον ἐξελάσας τῆς βασιλείας, εἶτα τῷ Ταρτάρῳ, τύραννος ἀνεφάνη εἶτα λίαν ἀκόλαστος. οὐ γὰρ δὴ μόνῃ τῇ ἀδελφῇ, ἀλλὰ καὶ τῇ μητέρᾳ εἶτα τῇ θυγατέρᾳ γαμετὰς ἐποιή-
C σατο· εἶτα τούτοις, ἄλλας καὶ θεὰς εἶτα γυναῖκὶ ξυνεμίγη μυείαις. ἀλλ' ὅμως καὶ ταῦτα ὁ Πλάτων σαφῶς ὑπισχνούμενος, πιστεύειν τοῖς ποιηταῖς πρέπειν, καὶ ταῦτα αὐτοῦ εἰκότων καὶ ἀναλλήπτων ἀποδείξεων λέγουσι, διὰ μόνον γε τὸν νόμον. δῆλος οὖν ὢν ὅτι τὸν τῶν Αθηναίων ὅμιλον ὀρρωδῶν, καὶ τὸν ἐκεῖνον κατέχοντα πλάνον. καὶ ὅτι γε τοῦτο ἀληθὲς, μάρτυς αὐτὸς ὧδε λέγων ἐν Πολιτείᾳ· πρῶτον μὲν, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ μέγιστον περὶ τῶν μεγίστων ψεύδος ὁ εἰπὼν, οὐκ ἀληθῶς ἐψεύσατο, ὅτι Οὐρανός τε εἰργάσατο ἃ
D φησὶ δράσαι αὐτὸν Ησίοδος· ὅ, τε αὖ Κρόνος ὡς ἐτιμωρήσατο αὐτόν. ὅτι δὲ δὴ τὰ περὶ τοῦ Κρόνου ἔργα καὶ πάθη ἔτι τοῦ υἱέως, οὐδ' ἂν εἷς ἀληθῆ, δεῖ ῥᾳδίως οὕτω λέγεσθαι πρὸς ἀφρονάς τε καὶ νέους, ἀλλὰ μάλιστα μὲν σιγᾶσθαι· εἰ δὲ ἀνάγκη τις ἦν λέγειν, δι' ἀπορρήτων ἀκούειν. καὶ αὖ πάλιν μετ' ὀλίγα ἔτι πάνδε ἔφη· Καίτοι, ἦν δ' ἐγὼ, οἵ τε λόγοι χαλεποί, καὶ οὐκ ἐνδεκτοί γε, ὦ Ἀδείμαντε, ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πόλει· οὐδὲ λεκτέον νέῳ ἀκούοντι, ὡς ὁ ἀδικῶν τὰ ἔσχατα οὐδὲν ἂν θαυμαστὸν ποιοῖ, οὐδὲ ὁ ἀδικῶν τὸν πα-

τέρα κολάζων πρωτὶ ἔτπω· ἀλλὰ δρῶν αὖ
ἄνδρ' θεῶν οἱ ἄριστοι τε καὶ μέγιστοι. Οὐδὲ
αὐτῶ μοι δοκεῖ ὑπιτήδια εἶ λέγειν, οὐδὲ
ἄλλῳ, ὦ δ' ἐγὼ, Ὦ πρόπον, ὡς οἱ θεοὶ
θεοῖς πολεμοῦσι, καὶ ὑπιβουλεύουσι, & μά-
χονται. οὔτε γὰρ ἀληθῆ, οὔτε σύμφορα· εἴ-
γε δή ἡμῖν, τοῖς μέλλοντας τῆ πόλιν φυ-
λάττειν αἴσχιστον νομίζειν ῥᾳδίως ἀλλή-
λοις ἀπεχθάνεσθαι· πολλοῦ γε δεῖ γιγαντο-
μαχίας τε μυθολογητέον αὐτοῖς, καὶ ὑφαν-
τέον, καὶ ἄλλας ὑπιβουλὰς πρωτοδαπὰς
θεῶν τε καὶ ἡρώων, οἷς ξυγγενεῖς τε καὶ
οἰκείοις αὐτῶν. ἔπειτα νομοθετήσας ἵνα
χρὴ προσφέρειν τοῖς νέοις μαθήματα,
προστέθεικε καὶ ταῦτα· Ἥρας δὲ δεσμοὺς ὑπὸ
υἱέως, & Ἡφαίστου ῥίψεις ὑπὸ πατρὸς,
μέλλοντος τῆ μητρὶ τυπτομένῃ ἀμυνεῖν,
& θεομαχίας ὅσας Ὅμηρος πεποίηκεν,
οὐ προσδεκτέον εἰς τῆν πόλιν, οὔτ' ἐν
ὑπονοίαις, οὔτε ἄνευ ὑπονοιῶν. Ταῦτα
ἐγὼ οἶμαι & τοῖς παμπαν ἀνοήτοις & λό-
γων ἀμυήτοις ὑπίδηλα εἶναι, ὡς αὐτίχρις
ἐναντία τοῖς ἐν τῷ Τιμαίῳ γεγραφσιν αὐ-
τῷ. ἐκεῖ γὰρ ἀδεεῖτως τε καὶ ἀναμφισβη-
τήτως τοῖς ποιηταῖς πιστεύειν προστάξε,
& ταῦτα αὖ εἰκότων & ἀναγκαίων ἀπο-
δείξεων λέγουσιν· ἐνθάδε δὲ αὖ ἄνευ λόγων
ἐκωμῴδησεν, ὡς ψευδῆ ἄττα καὶ βλάσφη-
μα διαπλάσσοντας. ταύτη τοι καὶ ἀλληγο-
ρεῖ τῶν θεῶν τὰ ὀνόματα, & τῆν τῶν μύ-
θων αἰσχρότητα ξυσκιάζειν πειρᾶται. τού-
των δὲ τῶν λόγων ὁ Κρατύλος αὐάπλεως.
ἐν ἐκείνῳ γὰρ δή τῳ διαλόγῳ, τὸν μὲν
Κρόνον, ποτὲ μὲν Κόρονον ὡς τὸ νοῦ λό-
γον ὠνόμασε, ποτὲ δὲ χρόνον· καὶ ῥοώ-
δη φύσιν τῆν Ῥέαν, ἀέρα τῆν Ἥραν·
ὁ γὰρ πολλάκις, φησὶ, τῆ διαλέκτῳ τῆς
Ἥρας ἐρασμιώνιος, τὸν ἀέρα γε σαφῶς
αὐτὴ τῆς Ἥρας ἐρεῖ. καὶ τῆν ὑγρὰν δὲ οὐσίαν
Ποσειδῶνα ἐκάλεσεν, ὡς δέοντά τε καὶ
δεσμοῦντα τῶν βαδιζόντων τοῖς πόδας, καὶ
προσκαίνειν κωλύοντα. Δήμητρα δὲ τῆν
γῆν καὶ αὐτὸς, καὶ Ὀρφεὺς, καὶ οἱ ἄλλοι πρω-
τονομάζουσιν, ὡς δὴ μητέρα οὖσαν καὶ
ἔφορον τῶν ἐν αὐτῆ διαπορευόντων ἀπάντων.
καὶ Αἰγύπτιοι δὲ τὴν Ἶσιν καὶ τὸν Ὄσιριν, ἥλιον
εἶναι καὶ σελήνην φασί· Δία δὲ Ὃ πρώ-

trem modis omnibus puniat: quandoquidem ea faciat quæprimi ac maximi Deorum fecisse narrantur. Nequaquam verò, inquam ego, ea mihi videntur prorsus idonea quæ adolescenti; quæue cuiquam alij referantur, quòd videlicet Dij Deos bello insidiisque lacessunt. neque enim vera, neque vtilia censenda sunt: siquidem de iis nobis, qui custodes futuri sunt ciuitatis, turpissimum est existimare, quòd facilè in mutuas simultates inimicitiásque ferantur. Tantum abest vt fabulosæ Deorum pugnæ gigantúmque dicendæ sint iuuenibus, aut componendæ, aliæue genus omne insidiæ quas Dij heroésque aduersus consanguineos ac necessarios suos struxerunt. Deinde autem, cùm legè sanxisset, quænam iuuenibus proponendæ sint disciplinæ, hæc adiunxit: *Iunonem verò à filio ligatam fuisse, Vulcanúmque proiectum à patre, cùm matri à patre vapulanti opem ferre vellet, Deorum prætereà pugnas quæ ab Homero finguntur, neque sensu allegorico, neque absque allegoria, in ciuitatem admitti decet.* Puto autem ego hæc, ab iis etiam qui stolidi prorsus & literarum ignari sunt, manifestè cognosci penitùs illis contraria, quæ idem Plato in Timæo conscripsit. Ibi enim sine vlla disceptatione & controuersia Poëtis credendum præcepit, quamuis sine signis & demonstrationibus necessariis loquantur: hîc verò palàm & apertè eos accusat, quòd falsa & probrosa commenti sint. Ideò & Deorum nomina allegoriis honestat; fabularúmque turpitudinem obtegere conatur. Huiusmodi autem sermonum plenus est *Cratylus*. In eo quippe Dialogo, Cronon, hoc est Saturnum, modò Coronon quasi mentis rationem vocat: modò Chronon, id est tempus: & Rheam fluxam naturam, & Heram, hoc est Iunonem, aërem. *Qui enim*, inquit, *rectum nominis Hera sæpiùs pronunciarit, manifestè pro Hera aërem dicet.* Sed & humentem naturam Posidonem, hoc est Neptunum vocauit, quasi ambulantium pedes ligantem, ac progredi non sinentem. Demetram verò, id est Cererem, & Plato, & Orpheus, & alij, Terram nominant, vt quæ mater altrixque sit omnium quæ in ea vitam ducunt. At Ægyptij Isin & Osirim solem & lunam esse aiunt. Iouem verò spiritum

qui per omnia feratur, & Vulcanum ignem, & humidam naturam Oceanum. Hoc autem & Manethon & Diodorus scribunt. Ac Terræ quidem partem principalem Vestam nuncuparunt: Rheam verò petrosam & montanam, at Cererem campestrem. Plantarem porrò vim *Dionysŏn*, id est Bacchum vocarunt. Lunam verò, Dianam seu *Artemin* nuncuparunt, velut aërotomin, aerisecam, quòd per aërem pergat, & hunc secet. Huic autem Apin, id est bouem, Ægyptii nutriunt: Soli verò hircum, quem Mneuim vocant. Ita nonnulli Philosophorum pudore affecti, Poëtarum fabulas in allegoriam verterunt. Fabularum verò expositiones huiusmodi nec Romani vnquam admittendas censuerunt. Cuius rei Dionysius Halicarnaseus idoneus testis est, de Romanis sic loquens in libris quos de Romanis antiquitatibus conscripsit: *Neque enim perhibetur apud Romanos Cælus à suis liberis euiratus, neque Saturnus progenitos à se filios de medio tollens, ne ipsorum appetatur insidiis: neque Iupiter Saturni demoliens imperium, patrémque suum in carcerem Tartareum coniiciens.* Ceteras denique Græcorum mythologias & ceremonias à Romanis similiter reiici tradit. Atque hunc tertium deificationis modum à Græcis excogitatũ diximus. Est verò & quartum genus, extremæ insaniæ furorísq; plenissimũ. Quam enim patibilem rationisq; expertem animæ partem vocant, & quam rationis imperio subiici adhortantur, hanc deificant. Et concupiscẽtiam quidem Venerem Cupidinémq; appellãt, Martem verò excandescentiã, & ebrietatem Dionysium, & furtũ Mercurium, & mentem Mineruam, & Vulcanum artes quæ ignis adminiculo vtantur. Neque illos pudet, cùm intemperantiam detestentur, eique deditos pœna afficiant, eamdem ipsam rursus pro Deo venerari: cúmque impudicos & scorta ex lege ignominia afficiant, & morte plectant eos qui alienos toros insiliunt, homicidásque in crucem tollant, & fustibus concîdant, causas tamen ac stirpes tantorum scelerum, libidinem & iracundiam, & ebrietatem, celestes Deos vocare, diuinósque illis honores exhibere. Et cùm morborum talium

A τῶν χωρίων πνεῦμα· Ἥφαιστον δ', ὃ πῦρ. τὴ δ' ὑγρὰν οὐσίαν Ὠκεανόν. ταῦτα δ' καὶ ὁ Μανέθων καὶ ὁ Διόδωρος γράφει. τὴν δ' Ἑστίαν δυνάμεως τὸ ἡγεμονικόν, Ἑστίαν ὠνόμασαν· Ῥέαν δ', τὴν πετρώδη καὶ ὄρειον· Δήμητρα δ', τὴν πεδινήν· τὴν φυτικὴν δ' δυνάμιν, Διόνυσον προσηγόρευσαν. τὴν δὲ σελήνην Ἄρτεμιν ὠνόμασαν, οἱονεὶ ἀεροτέμιν· ἄτε δὴ διὰ τοῦ ἀέρος ἰοῦσαν καὶ τοῦτον τέμνουσαν. ταύτην δὲ τὸν Ἆπιν, τὸν βοῦν δὴ λέγω, Αἰγύπτιοι τρέφουσιν· τὸν δὲ μνεῦιν τρέφουσι τράγον. οὕτως ἐρυθριάσαντες

B τῶν φιλοσόφων τινὲς, τοῖς μύθοις τῶν ποιητῶν εἰς ἀλληγορίαν ἐτρέποντο. τὴν δὲ μυθολογίαν οἰκείαν οὐδὲ Ῥωμαῖοι προσεδέξαντο πώποτε. καὶ μάρτυς ἀξιόχρεως ὁ Ἁλικαρνασεὺς Διονύσιος, ἐν τῇ Ῥωμαϊκῇ ἀρχαιολογίᾳ τοιάδε περὶ Ῥωμαίων συγγράφας. οὔτε γὰρ Οὐρανὸς ἐκτεμνόμενος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται, οὔτε Κρόνος ἀφανίζων τοὺς ἑαυτοῦ γονεῖς, φόβῳ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιθέσεως· οὔτε Ζεὺς καταλύων τὴν Κρόνου δυναστείαν, καὶ κατακλείων ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τὸν Τάρταρον τὸν ἑαυτοῦ πατέρα. καὶ τὰς ἄλλας δὲ τῶν

C Ἑλλήνων ὁμοίως μυθολογίας τε καὶ τελετὰς λέγει τοὺς Ῥωμαίων ἐκβάλλεσθαι. τοῦτο τρίτον εἶδος ἐπινενοῆσθαι τοῖς Ἕλλησι θεοποιίας εἰρήκαμεν· ἔστι δέ γε καὶ τέταρτον, ἐμβεβηκυίας καὶ παραπληξίας ἐσχάτης μεστόν. ὃ γὰρ παθητικόν τε καὶ ἄλογον τῆς ψυχῆς ὀνομάζουσι μέρος, τοῦτο θεοποιοῦσιν· ὅθεν τῷ λογισμῷ δουλεύειν παρεγγυῶσι. καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν, Ἀφροδίτην καλοῦσι καὶ Ἔρωτα· Ἄρεα δ' τὸν θυμὸν ὀνομάζουσι· τὴν δ' μέθην, Διόνυσον· καὶ τὴν μὲν κλοπὴν, Ἑρμῆν· τὸν δὲ λογισμόν, Ἀθηνᾶν· Ἥφαιστον δ', τὰς

D διὰ πυρὸς τέχνας. καὶ οὐκ αἰσχύνονται τῆς μὲν ἀκολασίας κατηγοροῦντες, καὶ τοὺς ταύτης ἐργάτας κολάζοντες, πάλιν δὲ αὖ ταύτην γεραίροντες ὡς θεόν· καὶ νόμῳ μὲν ἀτιμοῦντες τοὺς ἑταιρουμένους καὶ τὰς πορνευομένας, τοὺς δὲ τὰς ἀλλοτρίας ἀποσυλῶντας δῃνὰς καθοσιοῦντες, καὶ μήν τοι καὶ τοὺς ἀνδροφόνους ἀνασκολοπίζοντες καὶ ἀποτυμπανίζοντες, τὰ δέ γε τούτων αἴτια τῶν ἀμαρτάδων, τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὸν θυμὸν, καὶ τὴν μέθην, θεοὺς οὐρανίους προσαγορεύοντες, καὶ θεῖον αὐτοῖς ἀπονέμοντες σέβας· καὶ τοὺς νόμους μὴ ἀπομένοντας

ἀφ' ὧν τάδε τιθέντες τὰ πάθη, αὐτὰ δέγε τὰ πάθη νόμῳ τιμᾶσθαι κελεύοντες· καὶ τῷ μὲν ἀρετῷ ἀφ' νόμφ τε καὶ λόγων τιμῶντες, ἔργῳ δὲ τὰ πάθη σεβόμενοι, καὶ κείνῳ ὡς περιττὴν ἐξελαύνοντες. Εἰ γὰρ δὴ κῆ τ' τούτων λόγον ἡ ἐπιθυμία θεός, ὁ ταύτη γε μὴ εἴκων, πᾶσιν ἄθεος. καὶ εἰ ἡ μέθη αὖ πάλιν καὶ ὁ θυμὸς ὡσαύτως θεοὶ, ὁ τούτων ἄρα κρατῶν ἀντίθεος ἀντίχρις. Φευκτέον οὖν ἄρα τῷ ἀρετῷ, ὡς ἐναντίαν οὖσαν θεοῖς, καὶ τῷ κακίαν ὡς θεὸν ὀνομαθεῖσαν ἀσπαστέον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν τῶν ποιητικῶν μύθων ἐστὶ λεπτοδέστερά τε καὶ βλακερώτερα· ἐς δ' καπνὸν κῆ τῷ προοιμίῳ, ὡς ἔοικε, φυγόντες, εἰς αὐτὸ δὴ τὸ πῦρ ἐμπεπτώκαμεν· τοιοῦτος γὰρ δὴ τῆς ψεύδους ὁ πλάνος· καὶ ταύτῃ τις ἀφ' φύγῃ τῷ ἀτραπὸν, εἰς ἑτέραν ἐμπεσεῖται χαλεπωτέραν. τοιαύτην μὲν δὴ τῆς θεοποιίας καὶ τὸ τέταρτον εἶδος. αὐτίκα γοῦν Ἀντισθένης, ὁ Σωκράτους, ἑταῖρος, καὶ διατρίβων διδάσκαλος, τῷ σωφροσύνῃ πρὸ πλείστου ποιούμενος, ἐς τῷ ἡδονῇ μυσαττόμενος, τοιάδε περὶ τῆς Ἀφροδίτης λέγεται φανῆναι· Ἐγὼ δὲ τῷ Ἀφροδίτῃ καταρξάμενος, εἰ μάθοιμι· ὅτι πολλὰς ἡμῶν καλὰς ἐς ἀγαθὰς γυναῖκας διέφθειρεν. τὸν δέ γε ἔρωτα κακίαν σκάλλειν τῆς φύσεως· ἧς ἥττους ὄντες οἱ κακοδαίμονες, θεὸν τῷ νόσον καλοῦσι. ταύτῃ τοι μανίᾳ μᾶλλον ἢ παθῶν ἤρεῖτο. ὅτι δ' ἐν κῆ τῶν τῆς ἀληθείας διαφώνων λόγων, ἴδοι τις ἂν ἀκριβῶς τοῖς τῶν φιλοσόφων ξυγγράμμασιν ἐντυχών. Πλάτων μὲν γὰρ ἄερα τῷ Ἥραν ὀνόμασε· Πλούταρχος δ' ὁ Χαιρωνεὺς τῷ γῆν προσηγόρευσεν Ἥραν· Λήθην δὲ τῷ λήθῃ, ἢ τῷ νυκτὶ, ἐν ᾗ οἱονεὶ λήθῃ ἡ ἀθάνατος δέχεται. ὁ δ' Ὀρφεὺς, Γῆν φησὶ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειραν. ὅτι δέ γε καὶ τὰς ἀλλήλων θεολογίας ἀντέτρεπον, ὁ Πλάτων ἐν Ἐπινομίδι δηλοῖ, λέγων ὧδί. Θεολογίαν τοίνυν καὶ ζωογονίαν ἀναλαβόντες, ὡς ἔοικε πρῶτον ἐμοὶ, κακῶς ἀπεικασάντων τῶν ἔμπροσθεν, βέλτιον ἀπεικάσαντες τῶν ὕστερον λόγον, ἀναλαβόντα καὶ πρὸς τοὺς δυσσεβεῖς ἐλπιδόντα λόγους. περὶ δὲ τῶν θεοποιηθέντων αὖ θνητῶν ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ ξυγγράμματι τῷ περὶ τῶν ἀπολελοιπότων χρηστηρίων ὧδε φησίν· Τὰ δὲ Γιγαντικά τε καὶ Τιτανικὰ παρ' Ἕλλησιν ἀδόμενα, καὶ πολλαὶ

A causa leges omnes instituant, ipsos tamen morbos venerari lege præcipere: ac virtutem quidem legibus & verbis honorare, factis verò vitia colere, & illam vt superuacaneam abigere. Si enim, vt ipsi aiunt, concupiscentia Deus est, qui huic reluctatur, prorsus est impius. Pari modo, si ebrietas & iracundia Dij sunt, qui ab his se continet, Deo est apertè contrarius. Quare fugienda erit virtus, tanquam Diis contraria: & adamanda, incontinentia, vt quæ Deus nuncupetur. Verùm hæc poëticis fabulis multo leuiora sunt magisque noxia, B & dum fumum euitamus, quod est in prouerbio, in ignem incidimus. Habet enim hoc periculum mendacij falsitas, vt qui hunc effugerit callem, incidat in alterum difficiliorem. Hæc igitur apud Græcos quarta species Deos instituendi. Antisthenes quidem, Socratis familiaris, Diogenisque præceptor, cùm temperantiam plurimi faceret, voluptatémque execraretur, hæc de Venere fertur dixisse: *Ego, si Venerem capere mihi liceat, iaculis nil moratus transfigam: quia hæc nobis honestas probásque mulieres* C *multas corrupit.* Cupidinem verò naturæ vitium appellabat: cui succumbentes miseri, ægritudinem Deum vocant. Eam ob rem insanire malebat, quàm voluptate affici. Quod autem etiam allegorico sensu discordes inter se fuerint, planè cognoscet qui in Philosophorum libros incideřit. Plato enim Iunonem aërem nuncupat: Plutarchus verò Chæronensis eandem esse vult terram: Latonam autem obliuionem vel noctem vocat, in qua mens obliuionem rerum accipiat. Orpheus autem ait:

D *Terra Ceres, cunctis mater, dans omnia largè.*

Quòd item suas de Diis sententias mutuò euerterint, Plato in Epinomide ostendit his verbis: *Theologiam itaque, & animalium genituram, cùm superiores, quantum mihi videtur, non benè effinxerint, necesse est vt ipsi resumentes posteriore sermone meliùs effingamus, accedentes ad pias sanctásque rationes.* De hominibus autem qui in Deos relati fuerunt, Plutarchus in libro *De oraculorum defectu*, ita scriptum reliquit: *Gigantum verò gesta & Titanum, quæ à Græcis canuntur, aliâ-*

que complura nefanda facinora, Typhonisque aduersus Apollinem pugnæ, & Bacchi exilia, Cereriſque errores, nihil differunt ab Oſiricis Typhonicíſque rebus, quas paſſim eſt audire impudenter fabulis inuulgatas. Rurſúſque idem hæc etiam ait: *Quandoquidem & Solymos audio, Lycijs propinquos, Saturnum maximè venerari: poſtquam verò is eorum principes, Arſalum, & Aryum, ac Toſabin de medio ſuſtulit, fugiénſque diſceſſit, quocumque demum abierit, (hoc enim compertum non habent) nullam eius curam illis fuiſſe, Arſalum verò ſocióſque duros Deos appellaſſe, atque horum nomine imprecationes priuatim ac publicè Lycios concipere.* Ægyptios quoque Porphyrius, in epiſtola ad Anebonem Ægyptium, teſtatur hominem in Annabi pago pro Deo colere, eique ſuper aras ſacrificare, deinde ſtato tempore ſuas illi dapes, quibus veſcatur, offerre. Ceterùm nec quartus illis error ſuffecit, ſed quintum inſuper commenti ſunt. Peſſimos enim dæmonas ſibi Deos fecerunt, magicáſque impoſturas ab eis perdocti, ſacrificiis illos aliiſque ritibus coluerunt. quod Porphyrius oſtendit in libro *De Philoſophia ex Oraculis.* Ego autem ipſius verba hîc apponam: *Per infeſtos dæmonas vſus omnis in Magia perficitur. His enim maximè præſidem horum poteſtatem placant ij, qui per veneficia res noxias exercent. Pleni enim ſunt mali Dæmones omne genus apparitionum atque imaginum, poſſúntque præſtigiis ludificare, ac philtris & amatoriis potionibus conficiendis. Omnis namque diuitiarum & gloriæ ſpes ab his pendet, præcipuè verò fraus: mentiri enim eorum proprium eſt, & præſidens illis poteſtas, Deus videtur eſſe maximus. Hi denique, qui nidore ac libaminibus gaudent, quibus eorum corporea vis ſpiritualiſque reficitur ac pingueſcit.* Opportunè autem mihi hoc loco cum Porphyrij verbis Deorum apud Homerum ſermones iungendi ſunt. Nam & illi quoque libamina nidorémque victimarum, propriam ſibi ſortem vocant. Vnde conſtat, malos Dæmonas à Porphyrio dici, quos Poëta Deos appellat. Hos enim hic, ille illos nidore ac libaminibus gaudere affirmat. Quærendum verò, quænam illa ſit poteſtas quam Porphyrius ait malis Dæmonibus præſidere, ac ſeſe

A λινες ἀθεσμοι περὶ ξέλς, καὶ τ̃ Τυφῶνος αἰτίας πρὸς Ἀπόλλωνα, φυγαί τε Διονύσου, & πλάνη Δήμητρος, οὐδὲν ἀπέχουσι τ̃ Ὁσιριακ̃ καὶ Τυφωνικ̃ν, ὧν πρὸ πᾶσιν αἰσχύνη ἐστὶ μυθολογουμένων ἀκούειν. & πάλιν ὁ αὐτὸς & τάδε φησίν. Ἐπεὶ & Σολύμους πυνθάνομαι, τοὺς Λυκίων προσοίκους, ἐν τοῖς μάλιστα τιμᾶν τ̃ Κρόνον· ἐπεὶ ὃ ἀποκτείνας τοὺς ἀρχηγέτας αὐτῶν Αρσαλὼν & Αρυον & Τόσαβιν, ἔφυγε καὶ μετεχώρησεν ὁπουδήποτε· τοῦτο γὰρ οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν· ἀγνοοῦν μὲν ἀμεληθῆναι, τοὺς δὲ περὶ Αρσαλὼν, σκληροὺς θεοὺς προσαγορεῦσαι, & τὰς κατάρας ὑπὲρ B τούτων ποιεῖσθαι ἰδίᾳ & δημοσίᾳ Λυκίους. τοὺς δ' Αἰγυπτίους φησὶν ὁ Πορφύριος, ἐν τῇ πρὸς Ανεβὼ τ̃ Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ, ἄνθρωπον σέβειν ἐν Ανναβὶ κώμῃ, καὶ τούτῳ θύειν ὑπὲρ τ̃ βωμοῦ· εἶτα προσφέρειν αὐτῷ κατὰ καιρὸν τὰ οἰκεῖα ἔδεσμα. ἄλλα γὰρ οὐδὲ ὁ τέταρτος ἀνθρώποις ἀπέχρησε πλάνος· ἄλλα & πέμπτον προσεπεισόδησαν, & τοὺς παμπονήρους ἐθεοποίησαν δαίμονας, & τὰς τ̃ γοητείας πρὸ αὐτῶν μαγγανείας μεμαθηκότες, τελεταῖς αὐτοὺς & θυσίαις ἐτίμησαν. & τοῦτο δεδήλωκεν ὁ Πορφύριος ἐν τῷ περὶ τ̃ ἐκ λογίων φιλοσοφίας ξυγγράμματι. ἐγὼ δὲ αὐτοῦ C τὰ ῥήματα παραθήσομαι· Διὰ μὲν τοι τ̃ ἐνθυμίων & ἡ πᾶσα χρεία τελεῖται. τούτοις γὰρ μάλιστα τ̃ τούτων προσεχώσαν τιμῶσιν οἱ τὰ κακὰ δρᾶν ἐπιθυμοῦντες. πλήρης γὰρ πάσης φαντασίας, & ἀπάτης ἐστὶν ἡ περὶ τὰ θεουργίας, & περὶ τὰ φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζειν, οἱ κακοδαίμονες. πᾶσα γὰρ καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης ἀπὸ τούτων, & μάλιστα ἡ ἀπάτη. ὃ γὰρ φθόνος τούτοις οἰκεῖον· βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ καὶ ἡ προσεχοῦσα αὐτῶν δυνάμις δοκεῖ θεὸς εἶναι μέγιστος. οὗτοι οἱ χαίροντες λοιD βῇ τε καὶ κνίσῃ, δι' ὧν αὐτῶν τὸ σωματικὸν καὶ πνευματικὸν παίνεται. εἰς καιρὸν δέ μοι προσήκει τοῖς τ̃ Πορφυρίου παραθεῖναι ῥητοῖς τοὺς τ̃ Ομηρικ̃ν θεῶν λόγους. & γὰρ ἐκεῖνοι τ̃ λοιβὴν & τὴν κνίσην οἰκεῖον λάχος καλοῦσι. τοιγάρτοι ὁ Πορφύριος δῆλός ἐστι τοὺς ὑπὸ τ̃ ποιητ̃ν θεοὺς κακοδαίμονας, πονηροὺς δαίμονας ὀνομάζων. καὶ γὰρ ἐκεῖνος ἐκείνοις, καὶ οὗτοι τούτοις λοιβῆ καὶ κνίσῃ χαίρειν ἀναφανδὸν ἐψηφίσαντο. ζητητέον μέντοι, τίνα ποτὲ τὴν τῶν πονηρῶν δαιμόνων δύναμιν ὁ Πορφύριος λέγει, ὡς φθονοῦντας μέ-

γεσθαι

μιζον θεὸν ἑαυτὸν ἔφησεν ὀνομάζειν. Ἀλλὰ γὰρ οὐ δεῖ μοι πόνου πρὸς ζήτησιν. ἐν αὐτῷ γὰρ τῷ ξυγγράμματι τὰ ταῦτα φησί· Τοὺς δὲ πονηροὺς δαίμονας οὐκ εἰκῆ ὑπὸ τὸν Σάραπιν ὑποπτεύομεν. οὐδὲ ἐκ τῶν συμβόλων μόνον ἁπτόμενοι· ἀλλὰ ὅτι τὰ μειλίγματα, καὶ τὰ τούτων ἀποτρόπαια, πρὸς τὸν Πλούτωνα γίνεται, ὡς ἐν ὀλίγῳ πρόσθεν ἐδείκνυμεν. ὁ αὐτὸς δὲ τῷ Πλούτωνι ἔστιν ὁ θεὸς, καὶ μάλιστα δαιμόνων ἄρχων. πάλιν δὲ αὖ ἐν τάδε προστέθηκεν· Μήποτε οὗτοί εἰσιν, ὧν ἄρχει ὁ Σάραπις; καὶ τούτων σύμβολον ὁ τρικάρηνος κύων, τουτέστιν ὁ ἐν τοῖς τρισὶ στοιχείοις, ὕδατι, γῇ, ἀέρι, πονηρὸς δαίμων· οὓς καταπαύει ὁ θεὸς ἔχων ὑπὸ χεῖρα. ἄρχει δὲ αὐτῶν καὶ ἡ Ἑκάτη, ὡς σωρεύουσα καὶ τὸ τρίσωμον. ταῦτα δὲ Μωϋσῆς ὁ νομοθέτης, οὐδὲ Πέτρος ἢ Παῦλος ἢ Ἰωάννης οἱ τῆς ἀληθείας κήρυκες, καὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων ξυνέγραψαν, ἀλλὰ Πορφύριος ὁ τῆς ἀληθείας ἀντίπαλος, καὶ τὸν Πλούτωνα καὶ τὴν Ἑκάτην ἄρχοντας πονηρῶν δαιμόνων ὠνόμασε, καὶ ψευδόμενον ἔφησε μέγιστον ἑαυτὸν ὀνομάσαι θεόν. Ἔοικεν ἀτεχνῶς τοῦτο τὸ θαῦμα τοῦ τοῦ γυναίου Σαμψὼν προβλήματι· Ἐκ στόματος ἐσθίοντος ἐξῆλθε βρῶσις, καὶ ἐξ ἰσχυροῦ γλυκύ. καὶ ταῦτα γὰρ δὴ κατὰ τοῦ ψεύδους ὑπὸ τοῦ ξυνηγόρου ξυνεγράφη τοῦ ψεύδους· καὶ ὁ τῆς ἀληθείας κατήγορος, ἄκων ὤφθη τῆς ἀληθείας ξυνήγορος. ὁ γὰρ τοῦ Βαλαὰμ τοῦ μάντεως τὴν γλῶτταν ἐπαρῶσαι βουλομένην εὐλογίαν ὠδίνας κατεναγκάσας, δῆτα δὴ τοῦδε τοῦ γλώσσῃ καὶ τῆς ἀληθείας λυττῶντος καὶ ἅπτουσαν, καὶ τοῦ ψεύδους ἀκούσας μετατέθηκεν. οὐ μόνον δὲ τῇδε τοιοῖσδε λόγοις ξυνέγραψεν, ἀλλὰ καὶ τῇ πρὸς Ἀνεβὼ τὸν Αἰγύπτιον ὑποστολῇ τὰ αὐτὰ πλήσια τέθηκε· λέγει δὲ οὕτως· Περὶ τῶν θεῶν μὲν καλουμένων, πονηρῶν δὲ ὄντων δαιμόνων, πάνυ με θράττει πῶς ὡς χρείττοις προσκαλούμενοι, ὑπερέχοντας ὡς χείρους· καὶ δίκαιον εἶναι καταγελῶντες, τὰ θεράποντα κολάζεσθαι τὰ ἄδικα πρόσταττοντα, μὴ δὲ κελεύσθεντες ἄδικα δρᾶν ὑπομένουσι· καὶ καθαρῶν μὲν μὴ ὄντι ἔξ ἀφροδισίων, καλοῦντι οὐχ ὑπακούουσιν, ἀλλὰ δὲ ἄγειν εἰς πάνυμα ἀφροδίσια τοὺς τυχόντας οὐκ ὀκνοῦσιν· ἀπὸ ἐμψύχων μὲν ἀποχῆς κελεύουσι δεῖν εἶναι τοὺς ὑποφήτας, ἵνα μὴ τοῖς ἀπὸ τῶν σωμάτων ἀτμοῖς χραίνωνται· ἀλλὰ δὲ

A ipsam falsò Deorum maximam nuncupare. Nec mihi labor erit in quærendo. In eodem enim libro hęc etiam dicit: *Malos autem Dæmonas haud temerè suspicamur sub Sarapidis esse potestate. Neque ad credendum signis tantùm adducimur, sed multo magis quòd quæcumque demulcendis illis vel auertendis fiunt, omnia Plutoni fiunt, sicut in primo libro ostendimus. Idem verò est cum Plutone hic Deus, eámque ob causam maximè Dæmonibus dominatur.* Iterùm hæc quoque adiunxit: *Anne hi sunt quibus Serapis imperat? & horum*
B *symbolum triceps canis, hoc est malus Dæmon qui in tribus inuenitur elementis, aqua, terra, & aëre, quos cohibet Deus sub manu habens. dominatur verò illis etiam Hecate, vt quæ illos continet in triplici elemento.* Hæc autem non Moses legislator, non Petrus, aut Paulus, aut Ioannes veritatis præcones contra malos dæmonas conscripserunt: sed Porphyrius aduersarius veritatis, & Plutonem & Hecatem, malorum Dæmonũ principes esse dixit, & mentitum esse, cùm maximũ se Deum appellauit. Videtúrque hoc miraculum
C fortis Samsonis problemati persimile, *Ex ore comedentis exiuit cibus, & ex forti dulcedo.* Hæc enim contra mendacium à mendacij patrono scripta sunt: & qui veritatem accusabat, veritatis præter animi sententiam factus est defensor. Deus enim, qui linguam vatis Balaam, imprecari paratam, coegit bona verba proferre, idem & huius linguam rabido furore aduersus veritatem prosilientem, inuitam contra mendacium immutauit. Neque verò hoc solùm loco hæc ille conscripsit, sed in epistola quoque ad Ægyptium Anebonem similia posuit sic dicens: *De iis autem, qui Dei*
D *quidem nominantur, re autem ipsa mali sunt Dæmones, illud me non parum conturbat, quo pacto qui tanquam hominibus potentiores inuocantur, imperiis hominum, ceu inferiores sint, vrgeantur. cúmque æquum esse prædicent, vt famulus qui iniqua gesserit puniatur, ipsi tamen iniusta iussi agere non renuunt, & qui eum qui purus non sit à venereis, si aduocet, non audiunt, ipsi ad obscena flagitia quemlibet inducere non grauantur. Ab animatis abstinere sacrorum interpretes statuunt oportere, ne à corporum vaporibus polluantur: cùm ipsi tamen ni-*

Iudith. 14. 14.

Num. 22.

dore victarum quàm maximè oblectentur. Et mortuum tangi ab epopta nefas ducunt, cùm cæsis animantibus Dæmones deducantur... Illud autem his multo est absurdius, quòd non Dæmoni aut animæ defuncti, sed regi ipsi Soli, aut Lunæ, aut alicui ex cæli syderibus, homo infimæ conditionis, minas intentans terrorem incutiat, ideò mentiens, vt illi vera respondeant. Etenim dicere quòd cælum diffringet, Isidísque arcana reuelabit, & quæ in adyto secreta sunt aperiet, quòd cymbam sistet, Osiridísque membra Typhoni discerpet, quemnam in eo, qui ea quæ nec sciat, nec possit minetur, dementiæ modum non excedunt, abiecti verò animi, in iis, qui ad tam inanem terrorem & figmentum puerorum insipientium more trepidabant? Attamen Chæremon scriba rerum sacrarum, hæc apud Ægyptios ipsos peruulgata esse scribit, eadémq; & his similia esse violentissima. Post multa verò alia hæc etiam addidit: *De felicitate autem nihil habent, quod tutum, quódque dignum fide habendum sit. Non erant ergo neque Dij, neque boni Dæmones, sed ille qui dicitur error.* Quis eorum qui res diuinas edocti sunt, & errorem illum detestantur, eum de Diis qui vocantur errorem coarguere potuisset euidentiùs? Ipse enim veritatis aduersarius, manifestè ostendit hos nec Deos esse, nec bonos Dæmonas, sed mendacij magistros, & flagitiorum patres. Eosdem Plato in Timæo, natura immortales esse negat. Illis enim auctorem ipsorum dixisse ait: *Immortales quidem minimè estis, neque penitus insolubiles. quòd autem non soluemini, id mea voluntate vobis continget.* Quãquam Homerus contrà sentiat, qui eos immortales passim appellat:

Nec cererem, inquit, *absumunt, atri*
nec pocula vini.
Sanguine namque carent, immortalésque vocantur.

Tanta est de iis qui Dii non sunt, sed vocantur, apud Poëtas & Philosophos controuersia, & tamen illis delubra ædificarunt, & aras extruxerunt: sacrificiisque eos colentes, simulacra & imagines è lignis ac lapidibus aliáque ex materia exsculpentes, idola manu facta Deos nuncuparunt, & statuas Phidiæ, Polycleti, ac Praxitelis arte compositas, di-

A τοῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν μάλιστα δελεάζονται. καὶ νεκροῦ μὲν ἅψιγῆ δεῖν εἶ τ' ἐποπτῶν, ἅμα νεκρῶν ὑ ζώων αἱ θαναγωγίαι ἐκτελοῦνται. πολλῷ ὑ τούτων ἀλογώτερον, ὃ μὴ δαίμονι, ἢ ψυχῇ τεθνεῶτος, αὐτῷ ὑ τῷ βασιλεῖ ἡλίῳ ἢ σελήνῃ, ἢ ἄνιτ κατ' ὀρθρον, ἀνθρωπον ὧ τυχόντι ἐπαοχείλειον ἀπειλὰς προσφέροντα φοβεῖν, ψευδόμενον, ἵνα ἐκεῖνοι ἀληθεύσωσι. ὃ γὰρ λέγειν ὅτι τ' οὐρανὸν προσθραύξει, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς Ἰσιδος ἐκφανεῖ, καὶ ὃ ἐν ἀδύτῳ ἀπόρρητον δείξει, καὶ τ' βάεμτσπ, καὶ τὰ μέλη τ' Ὀσιριδος διασπάσει τῷ Τυφωνι, τίνα οὐχ ὑπερβολὴν ἐμπληξίας μὲν ὧ ἀπειλοῦντι ἂ μήτε οἶδε μήτε δύναται καταλείπει, ταπεινότητος ὑ, τῶν δεδοικόσιν οὕτω κενὸν φόβον καὶ πλάσμα, ὡς καὶ μειδᾶν παισὶν ἀνοήτοις; καὶ τοι καὶ Χαιρήμων ὁ ἱερογραμματεὺς γράφει, ὡς καὶ πρὸ Αἰγυπτίοις θρυλλούμενα· καὶ αὐτὰ φησὶ καὶ τὰ σιωπᾶ εἶ βιαιότατα. πολλὰ ὑ καὶ ἄλλα προσθεὶς, ἐπήγαγε καὶ ταῦτα· Περὶ ὑ δυσδαιμονίας, οὐδὲν ἀσφαλὲς οὐδὲ ἐχέγγυον ἔχουσιν. οὐκ ἦσαν οὖν ἄρα οὔτε θεοὶ, οὔτε ἀγαθοὶ δαίμονες· ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ λεγόμενος πλάνος. τίς τῶν τὰ θεῖα πεπαιδευμένων, καὶ τ' πλάνον ἐκεῖνον μυσαπολῶν, ἀναρτήσειεν ἂν τ' καλουμένων θεῶν τ' πλάνον διήλεγξεν; ἀναφανδὸν γὰρ οὗτος ἐδήλωσεν ὁ τ' ἀληθείας αὐτόπαλος, μήτε θεοὺς, μήτε ἀγαθοὺς δαίμονας εἶ), ἀλλὰ τ' ψεύδους διδασκάλους, καὶ πονηρίας πατέρας. τοιοῦτος ὁ Πλάτων ἐν ᾧ Τιμαίῳ δὲ φύσει ἀθανάτους φησί. τ' γὰρ ποιητὴν εἰρηκέναι πρὸς αὐτοὺς λέγει· Ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν· οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθε, τῆς ἐμῆς βουλήσεως τυχόντες. καίτοιγε Ὁμήρῳ τοὐναντία δοκεῖ· ἀθανάτοις γὰρ αὐτοὺς πολλαχῇ προσονομάζει.

Οὐ γὰρ σῖτον, φησὶν, ἔδουσ', οὐ πίνουσ' αἴθοπα οἶνον·

Τοὕνεκ' ἀναίμονες εἰσὶ, καὶ ἀθάνατοι καλέονται. τοσαύτη πολλαχοῦ τοῖς ποιηταῖς καὶ φιλοσόφοις, περὶ τῶν οὐκ ὄντων μὲν, καλουμένων ὑ θεῶν, διαμάχη. τούτοις καὶ νεὼς ἐδομήσαντο, καὶ βωμοὺς προσωκοδόμησε, καὶ θυσίας ἐτίμησε, καὶ εἰδη τινὰ καὶ εἰκάσματα ἐκ ξύλων καὶ λίθων ἔτ' ἄλλων ὑλῶν διαγλύψαντες, θεοὺς προσηγόρευσε τὰ χειρόκμητα εἴδωλα, καὶ τὰ τ' Φειδίου καὶ Πολυκλείτου καὶ Πραξιτέλους τέχνης ἀγάλματα, τῆς

θείας προσηγορίας ἠξίωσαν. τούτου γὲ τ πλάνου κατηγορῶν Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος, τοιάδε φησίν.

Αλλ' οἱ βροτοὶ δοκέουσι γεννᾶσθαι θεοὺς·
Καὶ ἴσην τ' αἰσθησιν ἔχειν, φωνήν τε δέμας τε.

καὶ πάλιν·

Αλλ' εἰ τοι χεῖρας εἶχον βόες ἢ ἐλέφαντες,
Ἢ γράψαι χείρεσι καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες,
Ἱπποι μὲν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοίας,
Καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον, καὶ σώματ' ἐποίουν,
Τοιαῦθ', οἷόν περ καὶ τὸ δέμας εἶχον ὅμοιον.

εἶτα σαφέστερον κωμῳδῶν τὸ δε τ ἀπάτην, ἀπὸ τ χρώματος τ εἰκόνων διελέγχει ὄψιν. τοὺς μὲν γὰρ Αἰθίοπας, μέλανας καὶ σιμοὺς γράφειν ἔφησε τοὺς οἰκείους θεούς· οἵους δή τινας αὐτοὶ πεφύκασι· τοὺς δὲ γε Θρᾷκας γλαυκούς τε καὶ ἐρυθρούς· καὶ μήν τοι καὶ Μήδους, καὶ Πέρσας, σφίσιν αὐτοῖς εἰκότας, καὶ Αἰγυπτίους ὡσαύτως αὐτοῖς ἀμορφοῦν πρὸς τ οἰκείαν μορφήν. Ταῦτα ξυνορῶν καὶ Ζήνων ὁ Κιτιεύς, ἐν τῷ τῆς Πολιτείας ἀπαγορεύει βιβλίῳ, καὶ ναοὺς οἰκοδομεῖν, καὶ ἀγάλματα τεκταίνειν. οὐδὲν γὰρ εἶναι τούτων φησὶν θεῶν ἄξιον κατασκεύασμα. ὁ δὲ γε Πλάτων, οὐ πάμπαν ἀπηγόρευσε τοῦτο ποιεῖν, τ Αθηναίων φιλοτιμίαν ὡς ἔοικεν ὀρρωδήσας, καὶ τὸν Σωκράτει προσενεχθέντα ὑφορώμενος κίνδυνον. σκιαγραφεῖ ὅμως καὶ αὐτὸς τ ἀγαλματοποιίας τὰ πλείστα· καὶ φησὶν· Μηδεὶς ὅτου ἕτερος ἱερεὺν εἰκόνα καθιερεύτω θεοῖς. χρυσὸς τε καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις τε πόλεσιν ἰδία καὶ ἐν ἱεροῖς, ἔστιν ὁπόθεν κτῆμα· ἐλέφας δ', ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος, οὐκ ἀγαγὲς δῶρόν ἐστιν· σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς, πολέμου ὄργανα· ξύλινα δ', ὅτι αὖ ἐθέλει τις, ἀναπήκτων, καὶ οὐ λίθου πρὸς τὰ κοινὰ ἱερά. ὅτι δὲ τῶν Αθηναίων δεδιὼς τ δῆμον, οὐ πάμπαν ἀπηγόρευσε τ ἀγαλμάτων τὴν ποίησιν, αὐτόθεν καταμαθεῖν ῥᾴδιον. πρῶτον μὲν γὰρ ἰδίᾳ κατασκευάζειν τινὰ θεῶν εἰκόνας ἐκώλυσεν· ἔπειτα δὲ τὸν χρυσὸν καὶ τ ἄργυρον, ὡς ὀπιφθόνους ὕλας καὶ εἰς ἱεροσυλίαν ἐρεθιζούσας, ἐξέβαλε· τὸν ἐλέφαντα δ' ἀναγκαῖον προσηγόρευσε· τ δὲ γε χαλκὸν καὶ τ σίδηρον, πολέμῳ προσήκειν ἔφησεν, οὐκ ἀγαλματουργίᾳ θεῶν· οὐκ ξύλων δ' μόνων καὶ λίθων προσέταξε διαγλύφεσθαι· εἰδὼς οἶμαι τ ὕλην δικαπα-

A uina appellatione affecerunt. Quem errorem arguens Xenophanes Colophonius hæc ait:

At mortales homines gigni putant deos,
Sensibus æquales & voce & corpore nobis.

Et rursus:

Si manibus possent vti tauri atque elephantes,
Pingere vel manibus, vel quæ nos facta referre,
Iam similes & equis Dios bubúsque videres
Cornipedes pinxisse & equos taurósque bicornes,
Haud alio factos quàm quo ipsi corpore nunc sunt.

Tum verò impostura hanc manifestiùs carpens, ab ipso simulacrorũ colore falsitatem coarguit. Æthiopas enim suos sibi Deos atros ac simos effingere dicit, quales nimirùm natura sũt ipsi: at Thracas, Deos effigiare glaucos, acrubore suffusos: pari modo Persas Medósq; sibi similes Deos facere, & Ægyptios similiter formare illos ad imaginis suę exemplum. Quæ cùm videret Zeno Cittiensis, in libro de Republica, & templa ædificari, & simulacra fieri vetat, quòd nullum id genus opus Deo dignum habendum sit. Plato autem haud penitus hæc confici vetuit; propinationem, vt apparet, metuens, & porrectam Socrati cicutam reformidans. Carpit tamen & ipse simulacrorum fabricam magna ex parte, sic loquens: *Nullus itaque alter sacram imaginem diis consecret. Aurum & argentum in aliis ciuitatibus & priuatim habitum & in sacris inuidiosa res est. Ebur autem exanimato corpori exemptum oblatio minimè sancta est. Ferrum item & æs, bellorum sunt instrumenta. Lignea verò & lapidea dedicet qui velit, publicisque templis offerat.* Quòd autem Athenienſis populi metu non penitus prohibuerit fieri simulacra, indidem facile est percipere. Primò enim vetuit ne quis priuatim sibi Deorum imagines faceret. Deinde aurum & argentum tanquam inuidiosam materiam & ad sacrilegia prouocantem reiecit. Ebur autem, profanum appellauit. Æs verò ac ferrum, bello dixit, non Deorum statuis, congruere. E lignis autem lapidibúsque solis sculpi eas iussit, sciens opinor materiam esse contem-

ptui obnoxiam, & quæ intuentibus facilè perſuaderet, ne pro Diis haberent colerétque res adeò viles, & nullius pretij. Enimuerò vniuerſorum quoque Deus per Prophetam eodem modo accuſat eos qui hæc faciunt, & adorant. *Lignum*, inquit, *imputrebile deligit faber, & ſapiens quærit quomodo imaginem ſibi ſtatuat, & ne quatiatur.* Non enim ſolùm è materia demit quod ſuperfluum eſt, humanæque formæ ſimilitudinem exprimit, ac partes ſingulas affabrè ſculpit, verùm etiam ſedis ac ſtatus rationem habet, fulcríſque & clauis ſtatuam firmat. quódque ita tum ex materia, tum ex arte comparatum eſt, Deus vocatur. *Cuius dimidium*, inquit, *igne combuſſit, toſtáſque carnes comedit, & dixit, Iucundum mihi eſt quòd calefactus ſum, & vidi lumen: dimidium verò fecit ſculptile, ipſúmque adorat, & precatur dicens, Erue me, quoniam Deus meus es tu.* Et poſtquam eorum inſaniam apertè ſic derifit, addidit: *Scito quoniam cinis eſt cor eorum, & ipſi errant.* Ego verò eorum qui Gentilibus nunc adhærent impudentiam valdè admiror. Reuerentes enim orbem terræ ad ſanam mentem conuerſum, & à priſtino errore liberatum, mendaces eſſe fabulas dicunt ea quæ de Diis Poëtæ cecinerunt, nec erubeſcunt ſe ex factis ipſis accuſari. Adorant enim iuxta fabulas efficta ſimulacra. Proſtantibus autem in fornice meretricibus impudentior eſt Veneris effigies. Quis enim meretricem in foro ſtantem, nudo corpore ſine palla & zona vidit vnquam? At Venerem harum magiſtram, nudam faciunt ſtatuarij & ſculptores, neque tunicula ſaltem illã obducunt. Quin & Europem tauro inſidentem & pictores pingunt, & fabri conflant, & marmorarij cælo effingunt. Bacchum quoque iidem artifices, mollibus ac ſolutis membris, effeminatóque corpore faciunt. Et Pana & Satyros equorum atque aſinorum more coïtus appetentes, atque ad Venerem paratos faciunt. Pari quoque modo & Iouem ſub aquilæ forma in Ganymede inſanientem, cum Leda verò congredientem in cycni ſpecie, Danaéſque in ſinum auri modo illapſum: & alia ſimiliter, ſicut Poëtæ commemorant, effingunt ſimulacrorum artifices. Si ergo inanes rerum fa-

40.10.

44.16.

A Φορήτον, ἢ πᾶσαν ἐκβυλῶ τοὺς ὁρωμένους, μὴ θεῖα νομίζειν, μηδὲ σέβειν τὰ ἀτελῆ τε ἢ ἄωνα. ἢ γὰρ ὁ τῶν ὅλων θεὸς διὰ τοῦ προφήτου τὴν αὐτὴν κατηγορίαν τοῦτο ἢ ποιούντων ἢ προσκυνούντων πεποίηκε. Ξύλον γάρ, φησιν, ἄσηπτον ἐκλέγεται τέκτων· ἢ σοφὸς ζητεῖ πῶς στήσῃ αὐτῷ εἰκόνα, ἵνα μὴ σαλεύῃ. ὁ γὰρ μόνον τὴν ὕλης ἀφαιρεῖται τὰ περιττὰ, ἢ τὴν ἀνθρωπείας μορφῆς ἐκτυποῖ τὴν εἰκόνα, ἢ τὸ μείων τοῦ μάλα διαγλύφει ἕκαστον, ἀλλὰ ἢ τὴν ἕδραν ἢ τὴν στάσεως ὅπῃ μάλιστα προμηθεῖται, ἢ ἐμπείσμασιν ἢ ἥλοις τὸ στῆσαι αὐτὸ περιμαθεῖ. ἢ ὃ ἐξ ὕλης ἢ τέχνης ἐργασθέν, θεὸς ὀνομάζεται. ὃ δὲ ἥμισυ αὐτοῦ, φησὶ, κατέκαυσεν ἐν πυρὶ, ἢ ὀπτήσας κρέας, ἔφαγε ἢ εἶπεν, Ἡδύ μοι ὅτι, ἐθερμάνθην ἢ εἶδον φῶς· τὸ δὲ ἥμισυ αὐτοῦ ἐποίησε γλυπτὸν, ἢ προσκυνεῖ αὐτῷ, ἢ προσεύχεται, λέγων, Ἐξελοῦ με, ὅτι θεός μου εἶ σὺ ὕτω σαφῶς αὐτὸν κωμῳδήσας τὴν αἴσθησιν, ἐπήγαγε· Γνῶθι ὅτι σποδὸς ἡ καρδία αὐτῶν, καὶ αὐτοὶ πλανῶνται. ἐγὼ δὲ τῶν ὑπὲρ ἡμῶν ζώντων ἐκπλήττομαι τὴν αἴσθησιν. ἀχθόμενος γὰρ σοφεγνοῆσαι τὴν ἀκοινωνησίαν, ἢ τὴν περιττὴν πλάνην ἀποκλαίομαι, μύθους τοὺς ψευδεῖς λέγουσι, τὰ δὲ τοῦ ποιητοῦ περὶ τῶν θεῶν εἰρημένα, ἢ ὑπ' ἐμοῦ ἐλεγχθέντα ὑφ' ὧν ἔφασαν κατηγορούμενοι. τὰ γὰρ δὴ καὶ τοὺς μύθους καλασκευασμένα ξόανα προσκυνοῦσι. πάσης μὲν γὰρ ἑταίρας ὑπὲρ τείχους ἐκτὸς αἰσχύνεται τὸ Ἀφροδίτης σχῆμα. τίς γὰρ χαμαιτύπην γυμνὴν ἐπ' ἀγορᾶς ἀστράπτοντος ἢ διαζώματος ἐκτὸς τοῦ θώματος ἑώρακε πώποτε; ἀλλὰ τῶν τούτων διδάσκαλοι γυμνοῦσι ἢ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ ἢ οἱ ἀγάλματα χρύσοι καλασκευάζοντες, ἢ οὐδὲ χιτωνίσκῳ κρύπτουσι. ἢ τὴν Εὐρώπην ὑπὲρ τὸν ταύρου καθημένην, ἢ οἱ ζωγράφοι γράφουσι, ἢ οἱ χαλκοτύποι διαπλάττουσι, ἢ διαγλύφουσιν οἱ τὰ ἀγαλμάτων δημιουργοί· καὶ μήν τοι καὶ ὁ Διόνυσος λυσιμελής τε καὶ γυνὴ ἐκ τούτων καλασκευάζεται. ἢ τὸν Πᾶνα ὑπὲρ καὶ τοὺς Σατύρους ἵπποις καὶ ὄνοις παραπλησίως ὀχείας ἐπιγιγνομένους ἢ θορνυμένους δημιουργοῦσιν. οὕτω καὶ τὸν Δία ἐν ἀετοῦ σχήματι τὸν Γανυμήδους λυμαίνεται, ἢ τὴν Λήδαν ἐν εἴδει κύκνου μιγνύμενον, καὶ μήν τοι καὶ εἰς τὸν Δανάης κόλπον χρυσοῦν δίκην φερόμενον· καὶ τὰ ἄλλα δὲ ὡσαύτως ὑπὸ τῶν τῆς ποιητικῆς ὑφηγήσεις διαμορφοῦσιν οἱ τῶν ἀγαλμάτων δημιουργοί. Εἰ τοίνυν ψευδεῖς μύ-

θοις φατὲ Δμφιπλάσαι τοὺς ποιητάς, τί δήποτε τ αὐδριαντοποιῶν καὶ ἀγαλματογλύφων καὶ ζωγράφων αὐέχεσθε, κρατυνόντων τῇ τέχνῃ τὸ ψεῦδος; αὐδ' ὅτου γ' ἂν τὸν σίδας τοιγαροῦμετε τοῖς ὑπὸ τούτων τετυπωμένοις ἀγάλμασιν; εἰδὼ γὰρ, εἴ τοι ἀληθῆ ἄρα κατηγορεῖτε τῶν ποιητῶν, τὰ μὲν ἐκείνων ἐμπρῆσαι ποιήματα, νόμῳ δὲ τοὺς τεχνίτας κωλύσαι, καὶ τοιγαροῦν ἐπειλῆσαί γε θάνατον, ὥστε μηδένα ποτὲ μηδαμῇ τοιαύτας κατασκευάζειν εἰκόνας· τοὺς γ' ἂν καὶ τὸν νόμον τι δρῶντας ζημιοῦσθαι θανάτῳ. ἐγὼ γ' οὖν καὶ τὰ ἐφ' ὕβρει τε κωμῳδίᾳ τῶν καλουμένων θεῶν τετυπωμένα συντρίβειν τε Δμφιθεῖναι· καὶ πείθειν ἀπαύστως, ὡς ψευδῆ τὰ περὶ τούτων παρὰ τῶν μύθων θρυλούμενα. ἀλλὰ τούτων μὲν οὐδὲν πώποτε γεγόνατε ὑμεῖς· τοὐναντία γ' ἂν τούτων δρώμενα ἔστιν ἰδεῖν· θαυμαζομένους μὲν τοὺς ποιητὰς ὑπὸ τῶν ποιήμασιν ἐπαινουμένων γ' ἂν ἅγαν τοὺς ἀγαλματογλύφους τε καὶ ἀνδριαντοποιοὺς καὶ ζωγράφους ὑπὸ τῶν σφετέρων τεχνήμασι προσκυνούμενα γ' ἂν τὰ τῷ λόγῳ κατηγορούμενα ξόανα, τε θυσίας καὶ τελετὰς γεραιρόμενα· καὶ τὸ σμικρὸν ἐκεῖνο ζῴδιον, τὸν Γέλοπον λέγω, μετὰ τοῦ μεγίστου καὶ τεταμένου μορίου τιμώμενον· τε τοῦ τε Διονύσου φαλλὸν ἐν τῇ Φαναγωγίᾳ τῶν ὀργιαζόντων προσκυνούμενον· τε τὸν κτένα τὸν γυναικεῖον· οὕτω γ' ἂν τὸ γυναικεῖον ὀνομάζοισι μόριον· ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις τῶν τετελεσμένων γυναικῶν θείας τιμῆς ἀξιούμενον. Αἰγύπτιοι γ' τοσοῦτον τε ἀφροσύνης ἐδουλώθησαν ἡδοναῖς, ὡς καὶ τὸν ταῦρον, Δμφὶ τιν' τῶν Ἐπαφίδος μύρια, ὀνομάσαι θεόν. Μενδήσιοι γ', τὸν Δμφιφερέντως τιμῶσι. καὶ τοῖς ἄλλοις γ' ζῴοις αἱ ἄλλαι πόλεις θείας τιμὰς ἀφιέρωσαν. ἔσεβον γὰρ δὴ καὶ Μεμφῖται τὸν ταῦρον, τε Λυκοπολῖται τὸν λύκον, καὶ Λεοντοπολῖται τὸν λέοντα, καὶ μήν τοι τε Κυνοπολῖται τὸν κύνα, καὶ ἰχθύν τινα, Λατὸν ὀνομαζόμενον, τῆς Λατοῦς οἱ οἰκήτορες· τε ἄλλοι τ' ἄλλον, τε ἕτεροι τὸν κροκόδιλον. καὶ ἕκαστον δὲ τούτων ἐν τοῖς ἱεροῖς καθιέρωτο, καὶ τιν' καταλληλον αὐτῷ προσέφερον ἐδωδήν· εἶτα, ὡς θεοῖς δῆθεν, τὰς θυσίας ἐπετέλουν. τε τελευτήσαντας γ' ταφῆς ἀξίουν πολυτελοῦς. τοσαύτη πάλαι ποτὲ κατεῖχε πλάνη τὸν οἰκούμενον. ἀλλὰ τοῦτον ὁ θεὸς ἐξήλασε καὶ πάμπαν ἀπώλεσεν ὁ παρ' ἡμῶν προσκυνούμενος, καὶ παρ' ὑμῖν

A bulas à Poëtis confictas asseritis, cur statuarios & sculptores, pictoréſque apud vos esse patimini artificio suo falsitatem confirmantes? Cur ab his efficta simulacra honore tanto afficitis? Par enim fuit, siquidem poëtas iusta accusatione damnatis, & illorum vos poemata flammis absumere, & artifices ipsos lege prohibere, ac mortem intentare, ne quis vnquam eiusmodi simulacra conficeret, tum & morte illos plectere, qui legem transgrederentur. Nec minus oportuit quæcumque ad contumeliam & opB probrium factæ essent imagines eorum qui Dij vocãtur, diffringere prorsus & abolere, persuaderéque omnibus falsa esse mendacia quæ de his vulgò in fabulis ferantur. Sed horum nihil vnquam à vobis factum est: immò autem permulta his penitus contraria videre est, & Poetas ob poemata admirationi habitos, & statuarũ opifices sculptoréſq; & pictores operũ suorum causa laudatos, & quæ verbo tenus simulacra detestamini, adorata & sacrificiis ac solenni ritu celebrata: & paruum illud animal, Priapum dico, cum ingenti & exporrecto memC bro honoratum, phallúmque Liberi patris in Phallagogiæ festo ab iis qui orgia celebrant adoratum. Nec minus & muliebrem pectinem, (sic enim mulieris pudenda vocãt) in Thesmophoriis ab initiatis mulierculis diuino honore affectum. Ægyptij verò sic obscenis voluptatibus seruierunt, vt etiam hircum, quòd salaciſſimum sit animal, Deum nuncuparint. Hunc autem Mendesij præcipuè venerantur. Et aliis quoque animalibus aliæ ciuitates diuinos cultus dicarunt. Nam & Memphitæ taurum colebant, & Lycopolitæ lupum, & Leontopolitæ leonem, & CynopoD litæ canem, & piscem quemdam, nomine Latum, incolæ vrbis Latonis: alij rursus ibin, alij crocodilum. & horum vnumquodque propriis templis consecrarunt, congruentéſque singulis epulas apposuerunt. & stata illis vt pote Diis sacrificia peragebant: defunctos autem, sumptuosa sepulcri mole honestabant. Tantus olim error terrarum orbem occuparat. Sed hunc funditus deleuit errorem, prorsúſque de medio sustulit, qui à nobis colitur, & à vobis

ignoratur, ebriámque ac dementem hominum naturam ad meliorem frugem ſtatúmque traduxit. Sedenim dicturos vos puto, Atqui etiam vos inuiſibiles quaſdam poteſtates eſſe dicitis, quas & *Angelos* & *Archangelos* nominatis & appellatis, & *Principatus*, & *Poteſtates*, & *Dominationes*, & *Thronos*, aliáſque inſuper Hebraicis nominibus *Cherubim* ac *Seraphim* vocari didiciſtis. Cur itaque aduerſum nos indignamini, ſi poſt Deum illum qui ſemper eſt, quique eodem modo ſemper ſe habet, ſecundarios quoſdam Deos, eóque multo inferiores, opinamur eſſe, & veneratione proſequimur? Ego verò fateor equidem, docere nos diuinam Scripturam, eſſe quaſdam inuiſibiles poteſtates, & creatorem laudantes, & diuinæ eius voluntati obſequentes. Hos tamen Deos non appellamus, nec diuinum illis cultum tribuimus, nec in Deum verum & iſtos diuinam adorationem partimur: ſed hos quidem pluris eſſe quàm homines putamus, at conſeruos tamen opinamur. Neque incorpoream naturam in mares feminaſq; diſtinguimus. Hac enim ſexus diſcretione indiget eorum natura, qui ſubiecti mortis legibus viuunt. Quia enim mors in captiuitatem mortales abducit, nuptiæ liberorum propagatione ſubſtituunt quod abſumitur. Creator namq; velut inſtauratitiam quandam immortalitatem mortali animanti liberorum generationem inſtituit: eámque ob rem neceſſarius eſt iis qui mortalem habent naturam feminæ vſus. Iis verò qui immortales conditi ſunt femineus ſexus omninò eſt ſuperuacaneus. Neque enim augeri numero indigent, qui decreſcere non poſſunt: neque commiſceri opus habent, qui corporum ſunt exſortes. Comprobat autem quæ dicimus horum & illorũ creatio. Homines enim ab initio non multos numero creauit Deus, ſed virum vnum & feminam vnam effinxit, & per horum coniunctionem terram vniuerſam & maria humano genere compleuit. Corporis autem expertium naturam nequaquam ex duobus conſtituit, ſed vniuerſam ſimul creauit. Quotquot enim illorum millia eſſe voluit, ab initio ſimul omnia produxit: vnde ſuperfluus illis fuiſſet feminarum vſus, qui

A ἀγνοούμενος· καὶ τὴν μεθύουσαν δὲ καὶ παρανοοῦσαν τῶν ἀνθρώπων φύσιν σωφρονίσασαν καὶ καθεστηκυῖαν ἐδίδαξεν. Ἀλλὰ γὰρ οἶμαι ὑμᾶς ἐρεῖν, ὡς καὶ ὑμεῖς ἀοράτους τινὰς δυνάμεις φατέ, οὓς καὶ ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους ὀνομάζετέ τε καὶ προσαγορεύετε· καὶ ἀρχὰς, καὶ ἐξουσίας, καὶ κυριότητας, καὶ θρόνους· καὶ ἄλλας αὖ πάλιν, ἢ τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶτταν, Χερουβεὶμ καὶ Σεραφεὶμ ἴστε προσαγορευομένας. ἀνθ' ὅτου τοίνυν ἡμῖν νεμεσᾶτε, μετὰ τὸν ἀεὶ ὄντα, καὶ ὡσαύτως καὶ κατὰ αὐτὰ ἔχοντα, δευτέρους τινὰς θεοὺς, καὶ

B κομιδῇ γε ἐκείνου ἀποδέοντας, νομίζοντές τε καὶ θρησκεύειν; ἐγὼ δὲ ὁμολογῶ μὲν, τὴν θείαν ἡμᾶς διδάσκειν γραφὴν, εἶναι δή τινας ἀοράτους δυνάμεις, καὶ ὑμνούσας τὸν ποιητὴν, καὶ ὑπουργούσας αὐτῷ τῷ θείῳ βουλήματι· οὐ μὴν θεοὺς τούτους ὀνομάζομεν, οὐδὲ θεῖον αὐτοῖς ἀπονέμομεν σέβας, οὐδὲ μερίζομεν εἰς τὸν ὄντα θεὸν καὶ τούτοις τὴν θείαν προσκύνησιν· ἀλλὰ τούτους τιμιωτέρους μὲν ἀνθρώπων, ὁμοδούλους δὲ εἶναι φα-

C μέν. καὶ οὐ διαιροῦμεν εἰς ἄῤῥεν καὶ θῆλυ τὴν ἀσώματον φύσιν. ταύτης γὰρ δὴ τῆς διαιρέσεως ἐνδεὴς ἡ ὑπὸ τὸν θάνατον τελούντων ἡ φύσις. ὅπῃ γὰρ ἐξανδραποδίζεται τοῦτο ὁ θάνατος, ὁ γάμος διὰ τῆς παιδοποιίας ἀντισάγει τὸ δαπανώμενον. οἷς γὰρ ἔνια ἐπισκευάζει ἡ ἀθανασίαν ὁ ποιητὴς τῷ θνητῷ ζώῳ τὴν παιδοποιίαν ἐμηχανήσατο. ταύτῃ τοι καὶ τοῖς θνητοῖς ἔχουσι φύσιν ἡ τοῦ θήλεος χρεία· τοῖς δέ γε ἀθανάτοις γεγυμνωμένοις, ὃ θῆλυ γένος πανταπασι περιττόν. οὔτε γὰρ αὐ-

D ξήσεως προσδέονται, μείωσιν οὐ δεχόμενοι· οὔτε μίξεως, σωμάτων γε ὄντες ἐλεύθεροι. μαρτυρεῖ δὲ τοῖς λόγοις τούτων καὶ ἡ ποίησις. τοὺς μὲν γὰρ δὴ ἀνθρώπους οὐ πάμπολλους ἐξ ὑδῶν ἐδημιούργησεν ὁ θεός· ἀλλ' ἕνα ἄνδρα καὶ μίαν γυναῖκα διέπλασεν· εἶτα διὰ τῆς τούτων κοινωνίας πᾶσαν γῆν καὶ θάλατταν τοῦδε τοῦ γένους ἐνέπλησεν. τῶν ἀσωμάτων δὲ τὴν φύσιν, οὐ κατὰ δύο πεποίηκεν, ἀλλ' ἀθρόαν ἐδημιούργησεν. ὅσας γάρ τοι εἶπεν αὐτῶν ἐδοκίμασε μυριάδας, ἐξ ἀρχῆς ταύτας προήγαγε. διὰ τοι τοῦτο περιττὴ τούτοις τοῦ θήλεος ἡ χρῆσις,

ὡς μὴ ἀθανάτοις αὐξήσεως οὐ δεομένοις· ὡς ἀσωμάτοις δὲ, μίξιν οὐ δεχομένοις. τῷ τοι καὶ ἁγίους αὐτοὺς ὀνομάζομεν, ὡς γήϊνον οὐδὲν ἔχοντας, ἀλλὰ τῶν ἀθείων παθημάτων ἀπηλλαγμένους, ἔργον ἴδιον ἔχοντας τὴν ἐν οὐρανῷ χορείαν, καὶ τὸ πεποιημένον τὸν ὕμνον δίδυμον. καὶ αὖ πάλιν τὰς λειτουργίας, ἃς κελευόμενοι ὑπηρετοῦσι, τῷ θείῳ βουλήματι τῆς τῶν ἀνθρώπων εἵνεκα σωτηρίας ποιοῦνται τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων ἀποστελλόμενοι. τοῦτο γὰρ δήπου αὐτῶν περὶ καὶ ὁ θεῖος εἶπεν ἀπόστολος· Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα, διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν; Τὸν ἐκείνων τοίνυν μιμούμενοι πολιτείαν, ὅσοι τῶν ἀνθρώπων τὴν τοῦ θεοῦ θεραπείαν ἠσπάσαντο, ἔφυγον μὲν τῶν σωμάτων καὶ τὴν ἔννομον κοινωνίαν, ὡς τῶν θείων ἀφέλκουσαν· κατέλιπον δὲ καὶ πατρίδα καὶ γένος· ἵνα πᾶσαν εἰς τὰ θεῖα μεταθῶσι τὴν μέριμναν, καὶ μηδεὶς τὸν νοῦν ὀπίσω δεσμὸς εἰς οὐρανὸν ἀναπτῶσι· καὶ ὃ ἄφατον καὶ ἄῤῥητον τοῦ θεοῦ κατοπτεύσαι γλιχόμενοι κάλλος, ἀπάντων τῶν ὑπὸ γῆς κατεφρόνησαν. τούτων πλήρεις καὶ πόλεις καὶ κῶμαι, καὶ τῶν ὀρῶν ἀκροωνυχίαι καὶ φάραγγες. καὶ οἱ μὲν, κατ' ξυμμορίας οἰκοῦντες, δημιουργοῦσιν ἐν ταῖς ψυχαῖς τὰ τῆς φιλοσοφίας ἀγάλματα· οἱ δὲ κατ' δύο καὶ τρεῖς διάγοντες· οἱ δὲ καὶ μόνοι καθειργμένοι, καὶ τῷ ὀφθαλμῷ τῆς καλλονῆς τῶν ὁρωμένων ὑπερπεσθαι διακωλύοντες, σχολὴν τοῦ νῷ παρέχοισιν ἐπεντρυφᾶν τῇ θεωρίᾳ τῶν νοητῶν. Εἰ δὲ οἱ σώμασι συνεζυγμένοι, καὶ ἐκ πολλῶν καὶ παντοδαπῶν ἀσχολούμενοι παθημάτων, ἀσώματον καὶ ὑψηλὴν καὶ οὐρανίοις πρέπουσαν ἀπαθῆ βιοτὴν, τίς ἂν ἐκφήσαι λόγος τῶν ἀσωμάτων φύσεων τὴν ἀπαθῆ πολιτείαν καὶ φερεπόνων ἀπηλλαγμένην; ταύτην ἔχειν ἡμᾶς τὴν δόξαν περὶ τῶν ἀοράτων μὲν γνωστῶν δὲ φύσεων, τὰ θεῖα ἐκπαιδεύσει λόγια. ὑμεῖς δὲ τοσαύτην ἀπαιδευσίαν τε καὶ ἀκρασίαν κατηγορεῖτε, καὶ παντοδαπὴν ἀμφιδρομίαν, καὶ μὴν καὶ ἔριν καὶ πολέμους καὶ τυραννίδας, ὡς μηδὲ τοῖς πονηροτάτοις τῶν ἀνθρώπων ἁρμόττειν τὰ ἐκείνων περιμυθολογούμενα. οὐδὲ γὰρ οἱ ἄγαν παμπό-

A Vt immortales propagatione non egent, vt incorporei commixtionem non patiuntur. Idcircò & *hagios* eos nuncupamus, tamquam terrenum nihil habentes, sed terrenarum infirmitatum exsortes, quibûsque munus vnum sit, in cælesti choro versari, factorémque suum hymnis celebrare: tum etiam ministeria, quæ iussi obeunt, cùm diuina voluntate ab vniuersorum Deo ad humani generis salutem mittuntur. Hoc enim de illis dixit Apostolus, *Nonne omnes sunt* Heb. 1. 14.
ministratorij spiritus, in ministerium
B *missi propter eos qui salutis heredes futuri sunt?* Horum itaque vitam imitati quicumque hominum Dei seruitium adamarunt, corporum etiam legitimam commixtionem fugerunt, vt quæ à diuinis rebus abducat: patriam verò ac necessarios reliquerunt, vt omnem curam ad diuina transferrent, mentémque vinculum nullum retineret, quo minus subuolaret in cælum. Ita dum inuisibilem ineffabilémque Dei pulchritudinem intueri desiderant, omnia quæ sunt in terris contempserunt. Horum
C iam plenæ sunt ciuitates, & pagi, & montium vertices, atque conualles. Atque alij quidem turmatim habitantes, cudunt in pectoribus suis philosophiæ pietatisque simulacra: alii verò bini ternive vnà viuentes, alii soli seorsum inclusi, oculósq; visibiliũ rerum pulchritudine oblectari prohibentes, facultatem animæ præbent vt intelligibilium contemplatione perfruatur. Quòd si ii qui corporibus adhuc coniugati sunt, multisque ac variis affectionibus perturbantur, incorpoream & excelsam & cælitibus congruentem vitam amplexantur,
D quæ satis exprimat oratio corporis expertium vitam, à perturbationibus semotam, curisque omnibus expeditam? Hæc nos igitur sacræ litteræ docuerunt, quæ de naturis illis sentiamus, quæ creatæ quidem sunt, sed oculorum obtutu cerni non possunt. At vos tantam illorum lasciuiam atque incontinentiam prædicatis, tantam omnis generis turpitudinem, tantas præterea contentiones, & bella, & tyrannides, vt ne pessimis quidem hominibus ea conueniant quæ de illis fabulosè conficta sunt. Neque enim vel in sceleſtiſ-

simis ea sunt omnia, quæ vos de Deorum patre omniúmque supremo & maximo prædicatis. Etenim qui iuuenes adamando fœdæ libidini seruierunt, alienas nuptias minimè attentarunt: & qui in hoc flagitium inciderunt, à sanguine proximis abstinuerunt. Quòd si quis etiam sororis amoribus captus est, at in matrem debacchatus non est, neque in filiam insaniuit, sed naturam reueritus est, nec brutorum æmulatus est fatuitatem. Soli Persæ talia patrant, vetustæ cuidam detestandæ legi parentes, nec se delinquere arbitrantes. Iste verò, quem hominum deorúmq; patrem Homerus appellauit, Iunonem quidem germanam sororem sibi coniugem fecit, & cum Rhea matre, quam & Deonam & Demetram, id est Cererem, vocant, insano furore concubuit, & inde natam Proserpinam, tori consortem habuit, & filiæ vir factus est. Quæ verò de Ganymedis raptu, & de Leda, de Danae, déque Semele & Alcmena, aliisque plurimis in poëtarum fabulis continentur, & pudet explicare, & rem superfluam me facturum puto, si apud gnaros has fabulas persequar, poëticúmque fœtorem commoueam. Quarum vos pudore, falsas quidem esse dicitis, & easdem rursus vt veram Theologiam sectamini. Conferte igitur, quæ de incorporea natura, sed tamen creata, fabulosè confingitis, cum iis quæ à nobis de supernis potestatibus referuntur, & quid interfit cognoscetis. Rectáque ratione discernite, vtra horũ inuisibilibus substantiis magis conueniãt. Etenim si recto calculo dignoscere velitis, reperietis ista quę religiosè erga Deos vestros obseruatis, non sanctis Angelis, sed pessimis Dæmonibus congruere. Quoniam verò in Dæmonũ quoque mentionem incidi, cõmodum puto de his etiam quæ nostra sit sentẽtia ostendere. Hos enim sacra eloquia Dæmonas, & illorum principem *Satanã* vocant, quæ vox apud Hebræos apostatam desertorẽ significat. Vocat autem hunc etiam diuina Scriptura *Diabolũ*, vt qui Deum apud homines calumnietur, atque inter ipsos homines alternas lites & contentiones iniiciat. Hos, inquam, nos nequaquam ab initio malos fuisse à Deo vniuersorum creatos perhibemus, neque

A νηφει πάντα ἔχουσιν, ὅσα τὸν πατρὸς τῶν θεῶν, καὶ πάντων ὑπάτου τε καὶ μεγίστου, κατηγορεῖτε. οἱ μὲν γὰρ τῇ θείᾳ τοὺς νέους ἀκολασίᾳ δουλεύσαντες, ἀλλοτρίους οὐ διώρυξαν γάμους. οἱ δὲ τῶν δὲ τῶν πάθη θεοπεσόντες, τῶν οἰκειοτάτων ἐφείσαντο. εἰ δέ τις καὶ ἀδελφῆς ἐρωτι θεοέπεσεν, ἀλλ' οὐ κεῖθεν γε ἐλύσθησεν, οὐδ' ἐπεμάνη τῇ θυγατρὶ, ἀλλ' ἠδέσθη τὴν φύσιν, καὶ τὴν τῶν ἀλόγων οὐκ ἐζήλωσεν αἴσχιον. Πέρσαι δὲ, μόνοι τὰ τοιαῦτα δρῶσι, νόμῳ τινὶ παλαιῷ μωρωτάτῳ πειθόμενοι, καὶ θεμιτὸν νομίζειν οὐκ ἠγνοῦμενοι. οὗτος δὲ, ὃν θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων πατέρα ὠ-
B νόμασεν Ὅμηρος, τὴν μὲν Ἥραν, ἀδελφὴν οὖσαν, ὁμόζυγον ἐποιήσατο· τῇ δὲ Ῥέᾳ, ἣν καὶ Δηὼ καὶ Δήμητρα ὀνομάζουσι, καὶ τοι μητέρα γε οὖσαν, μανικῶς ἐπεμίγη. καὶ τὴν Φερέφατταν ἐξ αὐτῆς παιδοποιησάμενος, σιδηρᾶν ἔσχε, καὶ γαμέτης ἐγένετο τῆς παιδός. τὸν δὲ Γανυμήδους πέρι καὶ Λήδας καὶ Δαναὴς καὶ Σεμέλης καὶ Ἀλκμήνης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν παμπόλλων μυθολογούμενα, καὶ λέγειν αἰσχύνομαι, καὶ περιττὸν οἶμαι ποιεῖν, πρὸς εἰδότας τοὺσδε τοὺς μύθους διεξιὼν, καὶ τὴν ποιητικὴν δυσοσμίαν
C ἀνακινῶν. ὧν τὴν μυθολογίαν αἰσχυνόμενοι μὴ ἀποκαλεῖτε ψευδῆ, πάλιν δ' αὖ ὡς ἀληθῆ θεολογίαν ἀποδέξασθε. προσέχετε τοίνυν ἐμοὶ τὰ περὶ ὑμῶν θεῶν τῶν ἀσωμάτων μὴ, κτιστῶν δὲ φύσεων μυθολογούμενα, τοῖς περὶ ἡμῶν θεῶν τῶν ἐπουρανίων διωκόμενον λεγομένοις, καὶ ἀνήσετε τὸ διάφορον, καὶ λεπτομερῶς σαφῶς διακρίνατε, πότερα τούτοις τὰ ὁμοούσιοις οὐσίαις ἁρμοδιώτερα. εὑρήσετε γὰρ, ὀρθῷ γε λόγῳ διακρίνειν ἐθέλοντες, οὐκ ἀνοήτοις ἀγγέλοις, ἀλλὰ δαίμοσι προσφορα πάμπονηροις πάντα τὰ θεῖα τῶν καλουμένων θεῶν
D ὑμῶν θρησκεύματα. ὅπερ δὲ καὶ δαιμόνων ἐμνήσθην, προσῆκον οἶμαι καὶ περὶ τούτων ἔτι δοξάζοντα ὑποδεῖξαι. τούτους γὰρ θεῖα λόγια δαίμονας, τὸν δὲ τούτων ἄρχοντα Σατανᾶν ὀνομάζουσι· δηλοῖ δὲ τοὔνομα τὸν ἀποστάτην καὶ τῶν Ἑβραίων φωνή. καλεῖ δὲ αὐτὸν ἡ θεία γραφὴ καὶ διάβολον, ὡς τὸν θεὸν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις συκοφαντοῦντα, καὶ αὐτοῖς γε τοῖς ἀνθρώποις εἶναι πρὸς ἀλλήλους καὶ διαμάχεσθαι ἐμβάλλοντα. τούτους ἡμεῖς οὐ πονηροὺς ἐξ ἀρχῆς παρὰ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων δημιουργηθῆναι φαμὲν, οὐδὲ

ζειαὶ δὲ φύσιν λαχεῖν· ἀλλὰ τῇ τῆς προαιρέσεως τῆς
γνώμης, ἀπὸ τῶν ἀμεινόνων εἰς τὰ χείρω μεταπεσεῖν· ἐπεὶ τοῖς τῶν πεποιηκότος τῶν ἀγαθῶν δεομένοις, ἀλλ' ὑπερεπαίρουσι μείζονα, εἰς δόξαν ἦλθε τοῦ πάθους, ἐκπεσεῖν· ἢ, καὶ τὸ ἀρχῆθεν δοθείσης γυμνωθῆναι τιμῆς· εἶτα κατὰ τῶν ἀνθρώπων, ὡς εἰκόνι θεία πεφιλημένων, λυττῆσαι, καὶ κατ' αὐτῶν ἀναδέξασθαι πόλεμον· τὸν δὲ ποιητὴν, τῇ μὲν τῶν ἀγγέλων δορυφορίᾳ φεύξεσθαι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, ὅπως μὴ βίᾳ καὶ τυραννίδι χρώμενος ὁ ἀόρατος ὀπτῶν, οὓς ἀφ' φθόνου ἐμίσησεν, ἀδεῶς ἀφανθείρῃ· τὸ δὲ ἀγωνιστικὸν οὐκ ἔτι κωλύσαι διαμάχεσθαι, ἵνα δείξῃ τοῖς ἀρίστοις ἡ πάλη, καὶ γλύσωνται ἀνδραγαθίας ἀφορμάς. οὗ δὴ εἵνεκα τὴν βίαν τὸν ἐκείνου φορᾷ διακωλύσας τῇ τῶν ἀγγέλων φορᾷ, τὸ τῶν λογισμῶν ξυνεχώρησεν ἀγωνίαν· ὅπως τοῖς ἀξιονίκοις ἐπιφανῇ τὸ στεφάνων ἄξιος· οὐκ αὐτὸς μὲν ἐκείνοις εἰς ἀνταπάλουσαξιν ἀποκληρώσας, εἰς δέον δέ γε τῇ ἐκείνου πονηρίᾳ χρησάμενος, καθάπερ οἱ ἰατροὶ ταῖς ἐχίδναις εἰς νοσημάτων ἀπαλλαγάς. ταῦτα μὲν οὖν ἡμεῖς τῶν ἐναντίας περὶ δόξαζειν δυνάμεως ἐδιδάχθημεν. ὁ δέ γε Πλάτων ὁποῖα καὶ τοῖς τῷδε πεφρόνηκεν ῥᾴστα γοίητις ἂν ἐντυχὼν οἷς ἐκεῖνος ἔγραψεν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων. λέγει δ' οὕτως· Ψυχῇ δὲ διοικοῦσθαι καὶ οἰκοδομεῖσθαι πᾶσι τοῖς πρώτοις κινουμένοις λέγοντός σου, καὶ τὸν οὐρανὸν διοικεῖν αὐτῇ φαίην. τί μήν; μίαν ἢ πλείους; ἐγὼ μὲν οὖν ὑμῖν ἀποκρινοῦμαι. δυοῖν μὲν οὖν γέ που ἐλάττω μὴ τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργέτιδος, καὶ τῆς τἀναντία δυναμένης ἐργάσασθαι. τοιαῦτα μὲν οὖν ἐκεῖνος γέγραφεν· ὅσης δὲ ταῦτα ἀποπίας μεστά, αὐτίκα δὴ καταμαθεῖν ἔστιν. ψυχὴν γὰρ δὴ κέκληκε, τὰ ὁρώμενα πάντα, καὶ μήν τοι καὶ τὰ ἀόρατα ἰθύνουσαν δυναμιν. ταύτην δ' οὐ μόνον τῆς γῆς, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρανὸν οἰκονομεῖν ἔφησιν. εἶτα ἐρωμένος, εἰ μίαν ἢ πλείους χρὴ λέγειν, ἀπεκρίνατο, ὡς οὐ δεῖ λέγειν τὰς δύο ἐλάττους· καὶ τὴν μὲν ἐκάλεσεν εὐεργέτιν, τὴν δὲ τἀναντίων ἐργάτιν· καὶ τὴν ἴσην καὶ τῇ ἀγαθῇ καὶ τῇ πονηρᾷ προσεκλήρωσε δυνάμιν. καὶ μήν τοι καὶ τὸν οὐρανὸν οἰκονομεῖν ἔφησε τῆς κακίας δημιουργόν. ἡμῖς δέ, τὸ μὲν πονηρὸν πνεῦμα, οὐ καὶ προσκλητὸν οἱ θεῖοι προσαγορεύουσι λόγοι, ἰθύνειν καὶ κυβερνᾶν, καὶ ἁγιάζειν, οὐ μόνον ἀγγέλους καὶ ἀρ-

A talem sortitos naturam fuisse, sed vitio voluntatis à melioribus ad peiora corruisse. Cùm enim datis sibi muneribus contenti non essent, sed altiora appeterent, superbiæ labem contraxisse, & dignitate, qua honestati ab initio fuerãt, excidisse. Inde aduersus homines, quos ad imaginẽ Dei factos videbant, rabie exarsisse, bellúmque in eos suscepisse. Deum verò, Angelorum quidem præsidio humanum genus muniisse, ne qua vel violentia vel tyrannide qui inuisibiliter irruit, quos odio per inuidiam prosequitur, impunè disperdat: pugnam tamen & certamen non sustulisse, vt pugiles fortissimos lucta prodat, & virtutis extent exempla. Huius itaque rei causa, etsi violentos illius impetus per Angelorum custodiam represserit, impugnantium tamen cogitationum luctam permisit, vt eos corona dignos ostenderet, qui fortiter restitissent: non quòd illi aduersarij partes à natura imposuerit, sed quòd eius malitia congruenter sit vsus, sicut medici viperis ad morborum curationem vtuntur. Hæc nos sacræ litteræ de aduersis potestatibus sentire docuerunt. Quęnam autem Plato de iisdem senserit, facillimè cognoscet qui ea legerit, quæ in decimo Legum libro conscripsit his verbis: *Cùm animam dicas omnia gubernare, omnibúsque insitam esse quæ vbicumque mouentur, etiam cælum regere dici necesse est. Quid ergo? vnámne, an plures? Ego pro vobis respondebo. Pauciores duabus ne statuamus: eam quæ bona conferat, alteram quæ contraria possit efficere.* Talia quidem ille conscripsit. Quantis verò ineptiis referta sint, continuò intueri licet. Animam enim vocauit potestatem omnia tum visibilia tum inuisibilia moderantem. Hanc autem, non terram modò, sed cælum quoque gubernare asseruit. Tum interrogatus, vnámne an plures dicere oporteat, respondit, pauciores duabus dici non oportere, harúmque alteram appellauit bonorum, alteram malorum effectricem. parem autem vtrique vim, & facultatem attribuit. Quinetiã cælum ab ea gubernari statuit, quæ mali est auctor. Nos verò Spiritum sanctum, quem Paracletum quoque litteræ sacræ appellant, regere, & gubernare, ac sanctificare, non Angelos solùm & At-

changelos, alióſque ſupercæleſtes ordines dicimus, ſed & ex hominibus eos omnes, qui pietatem colere, magníque res diuinas facere ſtudent. At verò Dæmonas Dæmonúmque principem non modò à cæli vertice deturbatum fuiſſe, ſed & virtutis athletas perhorreſcere, & formidare ac fugere, ſolóſque ſibi eos ſubigere, qui vltrò & ſua ſponte illius ſeruituti ſe dederint. In ſolis enim inobedientiæ filiis operari illum diuinus ait Apoſtolus. De hoc rurſus Plato ſic in Phædro ſcriptum reliquit:

Epheſ. 2.2. *Sunt igitur & alia mala: ſed dæmon quidam plurimis ipſorum præſentem voluptatem admiſcuit. Hac ille tanquam illecebra quadam vtitur, pernicioſumq; hamum obducens, alios quidem, qui deceptu faciles ſunt, fallit perdítque hominum: qui verò valentiore animo ſunt præditi, laqueos præuident, eóſque tranſiliunt.* Quapropter de his quoque ſententias inuicem comparantes, videte vtra Deo ſint conuenientiora: bonúmne malæ naturæ auctorem dicere, huicque non modò terram, ſed etiam cælum pro libidine moderandum tradere ac permittere, an è contrario affirmare, Deum malorum auctorem prorſus non eſſe, ſed voluntatis arbitrio Dæmonas, ſicut & hominum pleroſque, factos eſſe malos. Puto autem vos quoque confeſſuros, multo hæc illis potiora eſſe dogmata. Quòd ſi ſacras etiam litteras euoluatis, ſcopúmque illarum diligentiùs percipiatis, planiùs deprehendetis quanto diuinitùs inſpirari ſermones humanis rationibus præſtent, qualiáque ſint Spiritus ſancti dogmata, & qualia rurſus malorum dæmonum documenta.

Α χαλήνεις, καὶ τὰς ἄλλας τῶν ἐπουρανίων ξυμμορίας, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοὺς θεοσεβῶς πολιτευομένους, καὶ τὰ θεῖα περὶ πολλοῦ ποιουμένους, φαμὲν· τοὺς δὲ γε Δαίμονας, καὶ τὸν τούτων ἡγούμενον, οὐ μόνον τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἐξελαθῆναι, ἀλλὰ καὶ τοὺς τῆς ἀρετῆς ἀθλητὰς ὀρρωδεῖν καὶ δεδιέναι καὶ φεύγειν, μόνους δὲ ἔχειν ὑποχειρίους τοὺς ἀθεμίτως καὶ αὐθαιρέτως τῷ ἐκείνου δουλείᾳ ἀπαζομένους· ἐν μόνοις γὰρ τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας ἐνεργεῖν αὐτὸν εἴρηκεν ὁ Ἀπόστολος. περὶ τούτου πάλιν ὁ Πλάτων

Β καὶ ταῦτα εἴρηκεν ἐν τῷ Φαίδρῳ· Ἔστι μὲν οὖν καὶ ἄλλα κακά· ἀλλά τις δαίμων αὐέμιξε τοῖς πλείοσιν ἐν τῷ παραυτίκα ἡδονῇ. ταύτῃ γάρ τοι οἷ δελεάσας κεχρημένος, καὶ ὃ ἄγκιστρον ὃ ὀλέθριον καλυφύπτων, τοὺς μὲν ὀλιγαπάτητους ἀποδυσκολεῖ καὶ διόλλυσι τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ γε τὸν νοῦν ἐρρωμένοι, περιοράσι τὰς πάγας, καὶ ταύτας ὑπερπηδῶσιν. ἀτάρ οὖν καὶ τὰς περὶ τούτων δόξας ἐκ παραλλήλου θέντες, ἀφήσατε πότερα τούτων ἁρμοδιώτερα θεῷ· ὃ τὸν ἀγαθὸν πονηρᾶς φύσεως φάναι δημιουργὸν, καὶ τούτῳ μὴ μόνον τὴν γῆν, ἀλλὰ καὶ τὸν οὐρα-

C νὸν ἐγχείσαι, καὶ ὑπιτρέψαι οἱ κυβερνᾶν ὡς βέλεται· ἢ πανώλεθρον εἰπεῖν, ὡς αἰτίους μὲ κακῶν πάντων ὁ θεὸς, αἱρέσει δὲ γνώμης οἱ δαίμονες γεγόνασι πονηροὶ, ὥσπερ δὴ καὶ τῶν ἀνθρώπων πλείστοι. ἀλλά γε οἶμαι καὶ ὑμᾶς ξυνομολογήσειν, ὡς ταῦτα ἐκείνων ἀμείνω τὰ δόγματα. εἰ δὲ καὶ αὐτῆς γε τῆς θείας λέξεως ἐντύχοιτε, καὶ τὴν ἐκείνων σκοπὸν ἀκριβῶς καταμάθοιτε, σαφέστερον εἰσεσθε, πόσῳ τὰ θεόπνευστα λόγια τῶν ἀνθρωπίνων διενήνοχε λογισμῶν· καὶ ὁποῖα μὲν τὰ τῆς θείας πνεύματος δόγματα, ὁποῖα δὲ τὰ τῶν πονηρῶν δαιμόνων παιδεύματα.

D

DE MATERIA ET MVNDO.

SERMO IV.

DEMOCRITVM Damaſippi filium Abderitem ferunt, optimam doctrinam naturæ ſimilem dicere. Quippe animam transformare, atque ad id quod melius eſt traducere, priſcáſ-

ΠΕΡΙ ΥΛΗΣ ΚΑΙ Κόσμου. Δ'.

ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΝ τὸν Δαμασίππου τὸν Ἀβδηρίτην φασὶ, περὶ φύσεως λέγειν τὴν ἀρίστην διδασκαλίαν. μεταμορφοῦν γὰρ δὴ καὶ μεταρυθμίζειν πρὸς τὸ βέλτιον τὴν ψυχὴν, καὶ τοὺς παλαιοὺς ἀνανεοῦν

χαρακτῆρας, οὓς ἐξ ἀρχῆς ἡ φύσις ἐνέθηκε. κἀγὼ ἔγωγε μάλα τόνδε τὸν λόγον εὖ ἔχειν ὑπείληφα. καὶ γὰρ τὸν Σωκράτη τὸν Σωφρονίσκου φησὶν ὁ Πορφύριος, εἰς ἀκολασίαν ἰδίᾳ νέος ὢν ἀποκλίναντα, ταυτὸν καὶ διδαχῇ τούτους μὲν ἀφανίσαι τοὺς τύπους, τοὺς δὲ τῆς φιλοσοφίας ἐκμάξασθαι. πολλὰ δέ που τοιαῦτα καὶ τὰ θεῖα ἡμᾶς ἐξεπαίδευσε λόγια. κἀγὼ καὶ τελώνας ὁ Σωτὴρ ὁ ἡμέτερος, πλεονεκτικὸν βίον ἀπασαμένους καὶ ἄδικον, καὶ χαμερπεστάτην λῃστήν, καὶ ἀλλοκότους πολλοὺς πονηρίᾳ ξυνεζηκότας, εἰσηγήσεσι καὶ παραινέσεσιν ἐκ μέσου τοῦ βαράθρου τῆς κακίας ἀνέσωσεν, ἀρετῆς δὲ τελεωτάτης ἀπέφηνεν ἐραστάς. καὶ τί λέγω τρεῖς ἢ τέτταρας, ἢ δέκα ἢ πεντεκαίδεκα; πᾶσαν γάρ που τὴν οἰκουμένην, οὕτω διακειμένην, δι' ἐκείνων γε τῶν ὀλίγων, οὓς αὐτὸς μετερρύθμισεν, ἀληθῶς μετέβαλε, καὶ τὸ πάλαι τοῖς ἑξηκοστοῖς καὶ τριακοστοῖσιν ἐοικυῖαν, σωφρονοῦσαν ἀπέφηνε. τοῦτο σαφῶς εἰδότες ἡμεῖς, τὴν σωτήριον ὑμῖν διδασκαλίαν προσφέρομεν· καὶ διαμαχομένους ὁρῶντες καὶ ἀντιλέγοντας καὶ τὴν θεραπείαν ἀποδυομένους, οὐκ ἀπαυδῶμεν, ἀλλὰ τῇ σπογγιᾷ τοῦ λόγου καθαίνομεν τῆς ἀπιστίας τὸ πάθος. τρὶς δὲ ἤδη τοῦτο δεδράκαμεν, καὶ ὅπως ἀναλγῆτον καὶ χρήσιμον τὸ τῆς πίστεως ἐπιδείξαιμι φάρμακον. τίνα τε χρὴ δοξάζειν τῆς οὐσίας περὶ τῆς θείας, καὶ ὁποῖα προσήκει φρονεῖν περὶ τῶν ἀοράτων μέν, γενητῶν δὲ φύσεων, ἐδείξαμεν· καὶ ὅ τῆς ποιητικῆς μυθολογίας ἀπογυμνώσαντες αἶσχος, ἐς τὴν τεραστώδη τῶν φιλοσόφων ἀλληγορίαν ἐλέγξαντες. ὅπῃ δὲ καὶ ἡ ὁρατὴ περὶ κτίσεως, οὔτε ἀληθῆ, οὔτε μὴν ξυμφωνά γε ἀλλήλοις ἐδόξασαν, ἀλλ' εἰς πολλὰς καθάπερ ἐν νυκτομαχίᾳ διεκρίθησαν μοίρας, ἀλλήλοις ὡς πολεμίοις κατεπεμβαίνοντες, προθύρου οἶμαι καὶ τὰς τούτων ἐν μέσῳ προθεῖναι δόξας, καὶ τῆς θείας γραφῆς προβαλεῖν τὰ δόγματα, καὶ δεῖξαι δὲ ἀμήχανος, ὡς λογισμοὶ ἀνθρώπων δειλοί, καὶ ὑποσφαλεῖς αἱ ὑπόνοιαι αὐτῶν, ἡ σοφός τις ἡμέτερος εἴρηκεν. Ξενοφάνης μὲν οὖν ὁ Ὀρθομένους ὁ Κολοφώνιος, τῆς Ἐλεατικῆς αἱρέσεως ἡγησάμενος, ἓν εἶναι τὸ πᾶν

que notas quas ab initio natura indidit renouare. Quam ego ſententiam veriſſimam eſſe arbitror. Socratem enim Sophroniſci filium Porphyrius refert, cùm ad incontinentiam iunior propenderet, ſtudio ac diſciplina has notas aboleuiſſe, & Philoſophiæ notas impreſſiſſe. Multa verò huiuſmodi etiam ſacræ nos litteræ docuerunt. Nam & publicanos Seruator noſter, genus hominum auaritiæ, iniuſtitiæque addictum, & libidinoſiſſimam meretricem, & ſceleſtiſſimum latronem, multóſque alios vitæ perditæ ac profligatæ, ſuaſionibus & hortamentis eruit de malitiæ ſuæ barathro, perfectiſſimæque virtutis amatores reddidit. Quid tres autem, vel quatuor, vel decem, vel quindecim homines dico? Terrarum enim orbem vniuerſum ſic affectum per paucos illos quos ipſe correxit, protinus immutauit, & ſimilem olim extra ſe poſitis ac dementibus, frugi ac temperatum effecit. Horum itaque nos apprimè gnari, ſalutarem vobis doctrinam afferimus. Neque eo quòd repugnantes vos & contradicentes cernimus, curationémque repellentes, feſſi propterea deſiſtimus, ſed incredulitatis veſtræ morbum orationis noſtræ ſpongia perfundimus. Quod quidem tertiò iam egimus, & quàm vtile ac neceſſarium fidei ſit remedium oſtendimus. Quid præterea de diuina ſubſtantia ſit ſentiendum, & de naturis, quæ creatæ quidem, ſed inuiſibiles ſunt, quid cenſendum ſit expoſuimus: & poëticæ vnà fabulationis obſcenitatem deteximus, portentoſáſque Philoſophorum allegorias refutauimus. Quia verò & de creatura quoque viſibili, neque vera, neque inter ſe concordia opinati ſunt, ſed veluti nocturna in pugna multas in partes diſſecti ſunt, atque in ſeipſos mutuò tanquam in hoſtes irruerunt, haud ab re facturum me puto, ſi horum quoque ſententias in medium afferam, ſanctæque ſcripturæ dogmata opponam: ex quo palam ſit omnibus, quàm timidæ ſint hominum cogitationes, quámque incertæ illorum prouidentiæ, ſicut quídam ſapientum noſtrorum effatus eſt. Xenophanes igitur Orthomenis filius Colophonius, qui Eleaticæ ſectæ princeps fuit, vnum eſſe hoc Vni-

uersum dixit, orbiculari forma, finitum, nequaquam genitum, sed æternum prorsus & immobile. Idem rursus huius sermonis oblitus, è terra enata esse cuncta dixit. eius enim est hic versus:

Omnia de terra sunt hæc, in eámque feruntur:

Sunt autem hæ sententiæ inter se discordes. Si enim æternus est mundus, principio vtique caret: si principio caret, nulla eius est causa: si nulla eius est causa, terram ergo matrem non habet. Quòd si mundi causa est terra, causa prorsus non caret: si causa non caret, vtique nec principio: at si principium habet, æternus non est. Parmenides porrò Pyrrhetis filius, Eleates, cùm Xenophanis esset auditor, consona illis scripsit, quæ priore loco dicta sunt à magistro. Illius enim versum hunc esse aiunt:

Solum, atque vnigenum, intrepidum manet, ingenitúmque.

Causam autem rerum omnium, non solùm terram sicut ille, sed ignem etiam esse affirmauit. Melissus autem filius Ithagenis, Milesius, huius quidem socius fuit, traditam verò doctrinam integram non seruauit. Nam cùm illi mundum esse finitum dicerent, ipse infinitum asseruit. Democritus verò Damasippi filius, Abderites, vacui ac plenorum primus opinionem inuexit. Hæc autem Metrodorus Chius indiuisibilia & vacuum appellauit. Sicut & Epicurus Neoclis filius, Athenienſis, quinta generatione post Democritum natus, quæ illi plena indiuisibiliáq; dixerunt ipse atoma nominauit. Indiuisibile autem & atomum & plenum alij, quòd pati nihil possint dicta volunt: alii quòd valdè sint exigua, ita vt sectionem & diuisionem admittere nequeant. Sic autem appellant minima & tenuissima illa corpora, quæ Sol per feneſtras penetrans sursum ac deorsum oberrantia demonstrat. Horum sententiam Diophantus quoque Syracusanus Pythagoreus sequutus est. Plato autem filius Aristonis, principia rerum omnium Deum & materiam & ideas esse docuit Aristoteles Nicomachi filius, Stagirites, materiam, formam, priuationem. Elementa verò non quatuor, sed quinque esse affirmat: aliud enim esse ait æthe-

A ἔφη, σφαιροειδὲς καὶ πεπερασμένον, οὐ γεννητὸν, ἀλλ' ἀίδιον καὶ πάμπαν ἀκίνητον. πάλιν δὲ τούτων τῶν λόγων ἐπιλαθόμενος, ἐκ τῆς γῆς φῶτα ἅπαντα εἴρηκεν. αὐτὰ γὰρ δή τόδε τὸ ἔπος ἐστίν·

Ἐκ γῆς γὰρ τάδε πάντα, καὶ εἰς γῆν πάντα τελευτᾷ.

ἀξύμφωνοι δὲ αὐτῶν καὶ οἱ λόγοι. εἰ γὰρ ἀίδιος ὁ κόσμος, ἀνάρχος· εἰ δὲ ἀνάρχος, καὶ ἀναίτιος· εἰ δὲ ἀναίτιος, οὐκ ἔχει δήπου μητέρα τὴν γῆν. εἰ δ' αἰτίαν ἔχει τὴν γῆν, οὐκ ἄρα ἀναίτιος· εἰ δὲ οὐκ ἀναίτιος, οὐδὲ ἄναρχος. Εἰ δὲ οὐκ ἄναρχος, οὐκ ἄρα ἀίδιος. Παρμενίδης δὲ ὁ Πύρρητος ὁ Ἐλεάτης, Ξενοφάνους ἐταῖρος γνώμενος, καὶ μὴν τὸν ἐκείνου λόγον ξύμφωνα τοῖς διδασκάλῳ ξυγγέγραφεν· αὐτὰ γὰρ δή τόδε τὸ ἔπος ἐστί φασιν.

Οὖλον, μουνογενές τε, καὶ ἀτρεμές, ἠδ' ἀγέννητον.

αἴτιον δὲ τῶν ὅλων, οὐ τὴν γῆν μόνον, καθάπερ ἐκεῖνος, ἀλλὰ καὶ τὸ πῦρ εἴρηκεν εἶναι. Μέλισσος δὲ ὁ Ἰθαγένους ὁ Μιλήσιος, τούτου μὲν ἑταῖρος ἐγένετο, τὴν γε μὴν παραδοθεῖσαν διδασκαλίαν ἀκήρατον οὐκ ἐτήρησεν. ἄπειρον γὰρ αὐτὸν ἔφη τὸν κόσμον, ἐκείνων φάντων πεπερασμένον. Δημόκριτος δὲ ὁ Ἀβδηρίτης ὁ Δαμασίππου, τὴν τοῦ κενοῦ καὶ τῶν ναστῶν πρῶτος ἐπεισήγαγε δόξαν. Ταῦτα δὲ Μητρόδωρος ὁ Χῖος, ἀδιαίρετα καὶ κενὸν προσηγόρευσεν. ὡσαύτως αὖ πάλιν Ἐπίκουρος ὁ Νεοκλέους ὁ Ἀθηναῖος, πέμπτῃ γενεᾷ μετὰ Δημόκριτον γεγονώς, τὰ ἐκείνου ναστὰ καὶ ἀδιαίρετα δὴ κληθέντα, ἄτομα προσηγόρευσεν. ἀδιαίρετον δὲ καὶ ἄτομον καὶ ναστόν, οἱ μέν, διὰ τὸ ἀπαθὲς ὀνομάζεσθαι φασίν· οἱ δέ, διὰ τὸ ἄγαν σμικρόν, ἅτε δὴ τομὴν καὶ διαίρεσιν δέξασθαι οὐ δυνάμενον. καλοῦσι δὲ οὕτω τὰ σμικρότατα ἐκεῖνα καὶ λεπτότατα σώματα, ἃ διὰ τῶν φωταγωγῶν εἰσβάλλων ὁ ἥλιος, δείκνυσιν ἐν ἑαυτῷ ἄνω καὶ κάτω πλανώμενα. τούτοις καὶ ὁ Διόφαντος ὁ Συρακούσιος ὁ Πυθαγόρειος ἠκολούθησε. Πλάτων δὲ ὁ Ἀρίστωνος, ἀρχὰς εἶναι τῶν ὅλων τὸν θεὸν, καὶ τὴν ὕλην, καὶ τὰς ἰδέας φησίν. Ἀριστοτέλης δὲ ὁ Σταγειρίτης ὁ Νικομάχου, εἶδος καὶ ὕλην καὶ στέρησιν. στοιχεῖα δὲ οὐ τέσσαρα, ἀλλὰ πέντε· ἕτερον γὰρ εἶναί φησι τὸ αἰθέριον

εἴρηκεν,

εἴρηκεν, ἀγεννήτου τε καὶ ἀμεταβλήτου. Ξενοκράτης δὲ ὁ Χαλκηδόνιος, ἀέννασον τὴν ὕλην, ἐξ ἧς ἅπαντα γέγονε, προσηγόρευσε. Ζήνων δὲ ὁ Κιτιεὺς ὁ Μνασέου, ὁ Κράτητος φοιτητὴς, ὁ τῆς Στωϊκῆς ἀρξας αἱρέσεως, τὸν θεὸν καὶ τὴν ὕλην ἀρχὰς ἔφησεν εἶναι. Ἱππασος δὲ ὁ Μεταποντῖος, καὶ Ἡράκλειτος ὁ Βλόσωνος ὁ Ἐφέσιος, ἓν εἶναι τὸ πᾶν, ἀκίνητον καὶ πεπερασμένον, ἐξ ὑλῆς δὲ πυρὶ γεγενῆσθαι. ὁ δὲ Ἀπολλωνιάτης Διογένης, ἐκ τοῦ ἀέρος ἔφη ξυστῆναι τὸ πᾶν. καὶ τὴν ὕλην δὲ γε Θαλῆς μὲν, καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ἀναξαγόρας, καὶ Ἡράκλειτος, καὶ ὁ τῆς Στωϊκῆς ὁρμαθὸς, τρεπτὴν καὶ ἀλλοιωτὴν καὶ ῥευστὴν ἔφασαν εἶναι. Δημόκριτος δὲ, καὶ Μητρόδωρος, καὶ Ἐπίκουρος, ἀπαθῆ τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενὸν προσηγόρευσαν. ὁ δὲ γε Πλάτων, σωματοειδῆ τὴν ὕλην ἔφησεν εἶναι καὶ ἄμορφον, καὶ ἀνείδεον καὶ ἀσχημάτιστον, καὶ ἄποιον παντελῶς. Ταῦτα γὰρ πάντα, φησὶν, ὕστερον ὁ δημιουργὸς ἐδέξατο. Ἀριστοτέλης δὲ αὐτὴν σωματικὴν κέκληκεν· οἱ Στωϊκοὶ δὲ σῶμα. τὸ δὲ κενὸν, οἱ περὶ Δημόκριτον, τὴν ἀτόμων ὠνόμακασι τόπον. οἱ δὲ ἄλλοι ἅπαντες, τοῦτόν γε αὐτοῖς κωμῳδοῦσι τὸν λόγον. αὐτίκα τοίνυν Ἐμπεδοκλῆς οὕτω φησίν·

Οὐδέ τι τοῦ παντὸς κενεὸν πέλει, οὐδὲ περισσόν.

οἱ δὲ Στωϊκοὶ, ἐντὸς μὲν τοῦ παντὸς μηδὲν εἶναι κενὸν· ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ, πάμπολύ τε καὶ ἄπειρον. ὁ δὲ Στράτων ἔμπαλιν, ἔξωθεν μὲν μηδὲν εἶναι κενὸν, ἔνδοθεν δὲ δυνατὸν εἶναι. οὐ μόνον δὲ ἐν τούτοις διαφωνία γε πλείστη, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐγένετο. καὶ γὰρ δὴ τὸν κόσμον, Θαλῆς μὲν, Πυθαγόρας, καὶ Ἀναξαγόρας, καὶ Παρμενίδης, καὶ Μέλισσος, καὶ Ἡράκλειτος, καὶ Πλάτων, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ Ζήνων, ἕνα εἶναι ξυνωμολόγησαν. Ἀναξίμανδρος δὲ, καὶ Ἀναξιμένης, καὶ Ἀρχέλαος, καὶ Ξενοφάνης, καὶ Διογένης, καὶ Λεύκιππος, καὶ Δημόκριτος, καὶ Ἐπίκουρος, πολλοὺς εἶναι καὶ ἀπείρους ἐδόξασαν. καὶ οἱ μὲν, σφαιροειδῆ τοῦτον εἶναι· οἱ δὲ, ἑτεροειδῆ. καὶ οἱ μὲν, μυλοειδῶς· οἱ δὲ, ἕλικι δίκην περιδινεῖσθαι. καὶ οἱ μὲν, ἔμψυχόν τε καὶ ἔμπνουν· οἱ δὲ, πάντα πάσαν ἄψυχον. καὶ οἱ μὲν, κατ' ἐπίνοιαν γεννητὸν, οὐ χρόνον· οἱ δὲ, ἀγέννητον παντελῶς καὶ ἀΐδιον. καὶ οὗτοι μὲν, φθαρτὸν· ἐκεῖνοι δὲ,

A rium, quod variari mutaríque nequeat. Xenocrates autem Chalcedonius iugifluam materiam, ex qua omnia facta sunt, appellauit. Zeno autem Cittiensis, Mnasæi filius, Cratetis auditor, à quo Stoicorum secta initium sumpsit, Deum & materiam principia rerum dixit. Hippasus verò Metapontinus, & Heraclitus Blosonis filius Ephesius, vnum esse dixerunt vniuersum, immobile ac finitum, ab igne autem sumpsisse principium. Diogenes Apolloniates, ex aëre constitutum asseruit. Materiam porrò ipsam Thales, & Pythagoras, & B Anaxagoras, & Heraclitus, omnísque Stoicorum ordo, mutabilem, alterabilem, fluxámque dixerunt. Democritus verò, Metrodorus, & Epicurus, impatibiles atomos & vacuum principia statuerunt. At Plato, corpori assimilem materiam esse ait, sed informem, nulla specie, nulla figura, nulla præditam qualitate. Hæc enim omnia deinceps, inquit, à conditore recepit. Aristoteles, corporalem eam vocauit: Stoici verò, corpus. Vacuum verò Democritus, atomorum locum esse docuit. Alij verò omnes, C hunc illius apertè taxant sermonem. Itaque Empedocles sic ait,

In toto nihil est vacui, nihil inde superfit.

Stoici autem intra vniuersum quidem vacuum nullum esse, extra mundum verò maximũ & infinitum. Contrà autem Straton, extra vacui nihil esse, intus verò esse posse. Neque verò in his modò, sed in aliis quoque, maxima inter eos fuit discordia. Mundum siquidem & Thales, & Pythagoras, & Anaxagoras, & Parmenides, & Melissus, & Heraclitus, & Plato, & Aristoteles, & Zeno, vnum D esse consentiunt: Anaximander verò, & Anaximenes, & Archelaus, & Xenophanes, & Diogenes, & Leucippus, & Democritus, & Epicurus, multos ac infinitos esse opinati sunt. Atque alij formâ sphærica hunc esse dixerunt, alij diuersa: alij in modum molæ pistrini, alij tanquam rotam circumuolui: alij animatum spirantémque, alij prorsus inanimem dixerunt. Alij in mentis conceptu genitum, non in tempore: alij prorsus ingenitum, nullâque ex causa. Et hi quidem, corruptibilem, illi autem,

corruptionis expertem. Stellas porrò Thales quidem terreſtres ignitáſque eſſe dixit. Anaxagoras autem, ex mundi rotatu auulſas ait eſſe petras, & has ſubinde ignitas ſuperiúſque defixas, ſtellas nuncupatas. quam opinionem Democritus quoque confirmat. Diogenes autem, pumiceas illas eſſe, exſpirationibus quibuſdam prędítas. Anaximãder aëris coagmentationes quaſdam in orbem conſtiparas, igni plenas eſſe, flammáſque per meatus quoſdam eiaculari. Diogenes autem etiam in terram nonnullas earum decidere ait: quæ cùm extinguuntur lapidum naturam habere deprehendantur. Cuius rei teſtem illam profert, quæ ignea ſpecie in Ægopotamum vrbem aliquando decidit. Plato eas maximam partem ex igni conſtare dicit, eſſe tamen & aliorum quoque elementorum participes. Ariſtoteles verò quinti corporis cognatas aſſeruit. Xenophanes, ex ignitis quidem nubibus compoſitas ait, ſed interdiu extinctas per noctem rurſus carbonũ ritu exſuſcitari. Heraclides verò, aliique Pythagorici nonnulli, ſingulas ſtellas ſingulos eſſe mundos dixerunt, qui terram aërémque contineant. Et alij quidem globoſas dixerunt eſſe: Cleanthes verò Stoicus, in conum protenſas. Ad hæc Solem & Lunam Xenophanes ignitas eſſe nubes affirmat: Anaxagoras & Democritus, ac Metrodorus maſſam aut petram ignitam. Thales terreſtri è materia, è pumicea Diogenes: Ariſtoteles globum eſſe è quinto corpore conflatum. Plato autem ignis habere plurimum, partem tamen & aliorum habere corporum. Philolaus Pythagoricus, vitro illum ſimilem, quod oppoſitum ſplendorem ab eo igne qui eſt in mundo accipiat, & lucem ad nos teporémque transfundat, ſimulacri cuiuſdam obtinens vicem. Sed & alij alia de ſole opinati ſunt, quæ ſuperfluum puto in medium afferri, ne & ipſe in eaſdem incidam nugas. Quin & de Solis magnitudine ac figura, multa apud eoſdem eſt contentio. Alij ſiquidem globulentum eſſe aiunt: alij ſcaphæ in formam ſubcuruum: alij rotis curruum perſimilem. Anaximander porrò Solem viciesſepties terra maiorem autumat: Empedocles æqualem terræ:

ἄφθαρτον. καὶ τοὺς ἀστέρας δὲ, Θαλῆς μὲν λεώδεις καὶ ἐμπύρους ὠνόμασεν· ὁ δὲ γε Ἀναξαγόρας, ἐκ τῆς τοῦ παντὸς περιδινήσεως, πέτρους εἶπεν ἀπασπασθῆναι, καὶ τούτους ἐκπυρωθέντας τε καὶ ἄνω παλύτας, ἀστέρας ὀνομασθῆναι. καὶ Δημόκριτος δὲ τοῦτον κατατιθέμενος τὸν λόγον. ὁ δὲ Διογένης κισηροειδεῖς λέγει τοὺτους, ἀθρόους τινὰς ἔχοντας· ὁ δὲ Ἀναξίμανδρος, συστήματα ἄττα τοῦ ἀέρος ἔφη, ἐγκοίλους πεπληρωμένα, πυρὸς ἐμπλέα εἶναι, ἀπὸ ἴνιων τομίων ἀφιέντα τὰς φλόγας. Διογένης δὲ, καὶ ἐκπίπτειν εἰς τὴν γῆν τινὰς τούτων ἔφησε· καὶ σβεννυμένους ἐλέγχεσθαι ὅτι λίθων ἔχουσι φύσιν. καὶ μάρτυρι χρῆται τῷ ἐν Αἰγὸς ποταμῷ πυροειδῶς κατενεχθέντι ποτέ. ὁ δὲ Πλάτων, ὡς ὀπτὴν μὲν τούτους ἐκ τοῦ πυρὸς συνεστάναι, μετέχειν δὲ καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων φησίν. ὁ δὲ γε Ἀριστοτέλης, τοῦ πέμπτου σώματος εἴρηκε συλλογεῖς. Ξενοφάνης δὲ, ἐκ νεφῶν μὲν λέγει πεπυρωμένων ξυνίστασθαι· σβεννυμένους δὲ μὲν ἡμέρας, νύκτωρ πάλιν ἀναζωπυρεῖσθαι, καθάπερ τοὺς ἀνθρακας. Ἡρακλείδης δὲ, καὶ ἄλλοι τῶν Πυθαγορείων τινὲς, ἕκαστον τῶν ἀστέρων κόσμον ὑπάρχειν φασὶ, γῆν περιέχοντα καὶ ἀέρα· καὶ οἱ μὲν, σφαιροειδεῖς τούτους εἰρήκασι· κωνοειδεῖς δὲ, Κλεάνθης ὁ Στωϊκός. καὶ μὴν καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ὁ Ξενοφάνης νέφη εἶναι πεπυρωμένα φησίν. Ἀναξαγόρας δὲ, καὶ Δημόκριτος, καὶ Μητρόδωρος, μᾶζαν ἢ πέτρον διάπυρον. Θαλῆς μὲν γεώδη, κισηροειδῆ δὲ Διογένης· ὁ δὲ Ἀριστοτέλης, σφαῖραν εἶναι ἐκ τοῦ πέμπτου σώματος συνεστῶσαν· ὁ δὲ Πλάτων, ὃ μὲ πλεῖστον ἔχειν ἐκ τοῦ πυρὸς, μετέχειν δὲ καὶ τῶν ἄλλων σωμάτων. Φιλόλαος δὲ ὁ Πυθαγόρειος, ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τὸν ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν αὐγοειδῆ, διηθούμενον δὲ πρὸς ἡμᾶς τό τε φῶς καὶ τὴν ἀλέαν, εἰδώλου τάξιν ἐπέχοντα. καὶ ἕτεροι δὲ ἕτερα ἄττα περὶ τούτου ἐδόξασαν· ἃ περιττὸν οἶμαι λέγειν, ἵνα μὴ τῆς αὐτῆς μεταλάχω περιφορᾶς· καὶ μεγέθους δὲ πέρι καὶ σχήματος, πολλὴ πρὸς αὐτοὺς διαμάχη. οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν σφαιροειδῆ φασιν· οἱ δὲ σκαφοειδῆ· οἱ δὲ, ἁρμαμαξοειδῆ ἔχειν παραπλήσιον. καὶ Ἀναξίμανδρος μὲν, ἑπτακαιεικοσαπλάσιον τῆς γῆς τὸν ἥλιον ἔφησεν εἶναι· Ἐμπεδοκλῆς δὲ, ἴσον τῇ γῇ

ὁ δὲ Ἀναξαγόρας, Πελοποννήσου μείζονα· Ἡ-
ράκλειτος δέ, ποδιαῖον. Περὶ σελήνης δὲ
ὁμοίως ὑθλοῦσι. γεώδη μὲν γὰρ αὐτὴν ὁ
Θαλῆς φησίν. Ἀναξιμένης ὴ καὶ Παρμενί-
δης καὶ Ἡράκλειτος, ἐκ μόνου σπωρεσθῆναι
πυρός· Ἀναξαγόρας δὲ καὶ Δημόκριτος,
στερέωμα ἀφῆπυρον, ἐν ἑαυτῷ δὲ πεδία
καὶ ὄρη καὶ φάραγγας ἔχον· ὁ ὴ Πυθαγόρας
πτηνώδες σῶμα· Ἡρακλείδης δὲ, γῆν
ὁμίχλῃ περιεζωμένην. καὶ οἱ μέν, μείζονα
τῆς γῆς ἀποφαίνονται· οἱ ὴ, ἰσομέτρον· οἱ
δέ γε ἐλάττονα· ἄλλοι δὲ παλαιμῆς ἔχειν
διάμετρον. καὶ τί δεῖ λέγειν ὅσα ἐκείνοι
σχημάτων πέρι καὶ ἐκλείψεων καὶ διαστη-
μάτων μυθολογοῦσιν; οὐ γὰρ μόνον ὅσον
ἀλλήλων διεστήκασι λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ ὅσον
τῆς γῆς ἀφεστήκασι· καὶ τετρακοσίας ἀριθμοῦ-
σι, καὶ μυρίους, καὶ πλείους, σταδίων μυριάδας· τὰς
μὲν ἀπὸ γῆς μέχρι σελήνης· τὰς ὴ ἔκειθεν μέχρις
ἡλίου. καὶ ὐκ αἰσχύνονται), τὸ μὲν θαλάττης ἀγνοοῦν-
τες τὸ βάθος, ἔνθα καὶ ὁρμαὶ καθεῖναι δυνάμεναι
καὶ ἰμονιαί· ὃ ὴ τὸ ἀέρος καὶ τοῦ αἰθέρος μέ-
τρον σαφῶς εἰδέναι φιλοτιμούμενοι, καὶ οὐδὲ
ἀκεραὶς τοῦ παραγμάτος ἐνθυμούμενοι, οὐδὲ
τῆς Αἰσχύλου παραινέσεως ἐπαΐοντες,

Τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα, μὴ ζήτημάτων.

τούτων δὲ ἕκαστον εἰ καὶ εὑρετὸν ἦν, ἀόνη-
τον πᾶσιν ἦν. ὅπερ δὲ καὶ ἀνέφικτος ἀνθρώποις ἡ εὕρεσις, ἀτεχνῶς ἐοίκασι τοῖς
καθ' ὕδατος γράφουσιν, ἢ κοσκίνῳ ὕδωρ
ἀντλοῦσι. καὶ οὗτοι γὰρ δή, κἀκεῖνοι, καὶ μά-
ταιον ἀναδέχονται πόνον, καὶ εἰς οὐδὲν δέον
τὴν σχολὴν ἀναλίσκουσι. τοῦτο δὴ ξυνορῶν
ὁ Σωκράτης, μετεωρολόγους καὶ φυσιολό-
γους ἐρρῶσθαι φράσας, τὴν ἠθικὴν διδα-
σκαλίαν ἠσπάσατο. καὶ τοῦτο δεδήλωκεν ὁ
Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι, λέ-
γων ὧδε· Ὅλως ὴ καὶ τῶν οὐρανίων ἔφασκε, ἃ
ὁ θεὸς μηχανᾶται, φροντίζειν ἕως τούτων ἀ-
πέτρεπεν. οὔτε γὰρ εὑρετὰ αὐτὰ ἀνθρώποις
ἐνόμιζεν εἶναι, οὔτε χαρίζεσθαι θεοῖς ἡγεῖ-
το τὰ ζητοῦντα ταῦτα, ἃ οὐκ ἤθελον σαφῆναι· οὐκ
ἐβουλήθησαν· κινδυνεύσας δ' ἂν καὶ παραφρο-
νῆσαι τὰ τοιαῦτα μελετῶντα, ὥσπερ ἦν ὁ Ανα-
ξαγόρας παραφρονῆσαι, ὁ μέγιστον φρονήσας
ὅτι παρὰ τὰς τῶν θεῶν ἐξηγήσασθαι μηχανάς.
καὶ ταῦτα δὲ αὖ πάλιν ὁ αὐτὸς τοῦ αὐτοῦ πέρι

A Anaxagoras, maiorem Peloponeſo: Heraclitus pedali eſſe magnitudine. Ac de Luna item pari modo deblatterant. Nam Thales putat eam terreſtrem eſſe: Anaximenes, & Parmenides, & Heraclitus, è ſolo igne eſſe conflatam: Anaxagoras autem & Democritus, ignitam ſoliditatem, quæ inſitas ſibi planities, montes, valléſque contineat. Pythagoras ſaxeum eſſe corpus: Heraclides terram nebula circumſeptam. Et alij quidem terra maiorem eſſe oſtendunt, alij æqualem, minorem alij. B ſunt qui eius diametrum palmi vnius eſſe dicant. Quid verò attinet ea percenſere, quæ de figuris, déque defectibus & interuallis fabulantur? Neque enim ſolùm quid inter ſe diſtent pronunciant, ſed quanto etiam abſint à terra interuallo, ſtadiorúmque quadringẽties dena millia, vel plura etiam numerant, partim à terra vſque ad Lunam, partim inde ad Solem vſque. Neque eos pudet, quòd maris profunditatem ignorent, quam demiſſis funibus & loris explorare poſſunt, aëris verò ætheriſque menſuram liquidò ſe ſcire glorientur, nec rei vanitatem cogitantes, nec Æſchyli dicto C audientes,

Ne quare fruſtrà quæ tibi nil conferunt.

Horum autem quæ diximus vnumquodque, tametſi inuentu facile foret, tamen inutile prorſus erat. cùm verò inuenire illa homines non poſſint, ſimiles planè iis videntur, qui in aqua ſcribunt, vel cribro aquam hauriunt. Et hi enim & illi laborem inanem ſubeunt, & in re nihili otium conſumunt. Quod cùm Socrates animaduertiſſet, vale dicens iis qui de meteoris & cæleſtibus, déque rerum natura diſſerunt, ipſe morum doctrinam complexus eſt. Quod & Xeno- D phon in ſuis Commentariis teſtatur his verbis: *Prorſus autem dehortabatur, cæleſtium rerum, quas Deus ipſe molitur, quemquam eſſe ſollicitum. Neque enim putabat, eas poſſe ab hominibus inueniri: neque gratam Diis rem facturum exiſtimabat, qui hæc rimaretur quæ ipſi prodere noluerunt. Periculum verò inſaniæ impendere illi, qui iſta curioſiùs inquireret: non minùs quàm Anaxagoras inſaniit, qui explicandis Deorum conſiliis plurimùm ſibi vindicabat.* Idémque rurſus de Socrate hæc quoque

commemorat: *Nullus verò vmquam impij scelestiue quicquam vel facientem vidit Socratem, vel loquentem audiuit. Neque enim, quod plerique homines faciunt, de natura rerum omnium disserebat, neque contemplabatur quomodo se habeat hic quem Sophistæ mundum vocant, quibus necessitatibus singulæ cælestium rerum fiant. verùm eos qui talia curarent, insanire ostendebat. Ac primum omnium expendendum putabat, vtrum huiusmodi homines, cùm satis iam res humanas se scire arbitrantur, tunc demùm ad harum rerum curam atque inspectionem accedant, an omissis humanis rebus, diuinas contuendo, congruentia se facere opinentur. Mirabatur autem, se nondum sentirent ab hominibus inueniri hæc non posse: cùm videre sit eos qui plurimùm sibi sapere de his loquentes viderentur, non eadem inuicem sentire, sed vt amentes solent; sic inter se affectos esse. Nam & amentium alios quidem videre est ea quæ grauia sunt non timere, alios autem quæ timenda non sunt, expauescere. Aliis rursum turpe non videri, vel in medio cœtu hominum quiduis agere vel loqui: aliis nec prodeundum in conspectum hominũ esse. Rursúsque alios, neque templum, neque aram, neque aliud diuinũ quicquam venerari: alios verò & lapides ipsos & ligna feráque colere. Sic & eorum qui naturam rerum omnium solicitè indagant, alios quidem vnum tantum ens esse opinari, alios numero infinita. Aliis rursus moueri semper omnia videri, aliis immota semper omnia fuisse: aliis nasci omnia & perire, aliis nec ortum quicquam esse, nec perituru.* Alia quoque multa huiusmodi profert, quibus magnam illorum loquacitatem ostendit. His nominibus altiloquos illos nostrorum hominum nemo accusauit, sed Xenophon & Socrates Græcorum excellentissimi. Pronum est autem volẽtibus Xenophontis commentaria legere, apertéque cognoscere, de celeberrimis illum philosophis hæc scripsisse. Quòd si quis me calumniã viris illis afferre putat, dum illorum dissidia contentionésque coarguo, legat Aëtij de placitis sententiis collectanea; legat & Plutarchi de placitis Philosophorum compendium. Sed & Philosophica historia Porphyrij huius generis multa docet. Satis autem esse possunt quæ ex Xenophonte modò attulimus, vt dictis nostris fidem faciant. Is enim

A γέγραφεν. Οὐδεὶς ὅ πώποτε Σωκράτους οὐδὲν ἀσεβὲς οὔτ' ἀνόσιον οὔτε πραττόντος εἶδεν, οὔτε λέγοντος ἤκουσεν. οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς ἁπάντων φύσεως, ἣν ὥσπερ τῶν ἄλλων οἱ πλείους, διελέγετο, σκοπῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν κόσμος ἔχει, καὶ τίσιν ἀνάγκαις ἕκαστα γίνεται τῶν οὐρανίων. ἀλλὰ καὶ τοὺς φροντίζοντας τὰ τοιαῦτα, μωραίνοντας ἀπεδείκνυε. καὶ πρῶτον μὲν αὐτῶν ἐσκόπει, πότερόν ποτε νομίσαντες ἱκανῶς ἤδη τὰ ἀνθρώπινα εἰδέναι, ἔρχονται ἐπὶ τὸ περὶ τῶν τοιούτων φροντίζειν· ἢ τὰ μὲν ἀνθρώπινα πρέποντες, τὰ δαιμόνια ὑπερορῶντες, ἡγοῦνται τὰ προσήκοντα πράττειν. ἐθαύμαζε δ', εἰ μὴ φανερὸν αὐτοῖς ἐστιν, ὅτι ταῦτα μὲν δυνατόν ἐστιν ἀνθρώποις εὑρεῖν· ἐπεὶ καὶ τοὺς τὰ μεγίστα φρονοῦντας, ὅτι περὶ τούτων λέγουσιν, οὐ ταὐτὰ δοξάζειν ἀλλήλοις, ἀλλὰ τοῖς μαινομένοις ὁμοίως διακεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους· τῶν τε γὰρ μαινομένων τοὺς μὲν οὐδὲ τὰ δεινὰ δεδιέναι, τοὺς δὲ τὰ μὴ φοβερὰ φοβεῖσθαι· καὶ τοῖς μὲν οὐδὲν ἐν ὄχλῳ δοκεῖν αἰσχρὸν εἶναι λέγειν ἢ ποιεῖν ὁτιοῦν· τοῖς δέ, οὐδὲ ἐξιτητέον εἰς ἀνθρώπους εἶναι δοκεῖν. καὶ τοὺς μὲν οὔθ' ἱερὸν, οὔτε βωμὸν, οὐδὲ ἄλλο τῶν θείων οὐδὲν τιμᾶν· τοὺς δὲ λίθους καὶ ξύλα τυγχάνοντα καὶ θηρία σέβεσθαι. τῶν δὲ περὶ τῆς τῶν πάντων φύσεως μεριμνώντων, τοῖς μὲν δοκεῖν ἓν μόνον εἶναι τὸ ὄν· τοῖς δὲ, ἄπειρα τὸ πλῆθος. καὶ τοῖς μὲν, ἀεὶ τὰ πάντα κινεῖσθαι· τοῖς δὲ οὐδέν ποτε κινηθήσεσθαι· καὶ τοῖς μὲν, ἀπόλλυσθαί τε καὶ ἀπόλλυσθαι· τοῖς δὲ, οὔτ' ἂν γενέσθαι ποτὲ οὐδέν, οὔτ' ἀπολεῖσθαι. καὶ ἄλλα δὲ πολλὰ τοιαῦτα διέξεισι, τῷ πολλῷ ἐκείνων ἀδολεσχίαν ἐλέγχων. ταῦτα τοίνυν μετεωρολέσχας οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων ἐγράψατο· ἀλλὰ Ξενοφῶν καὶ Σωκράτης, τῶν Ἑλλήνων οἱ ἄριστοι. καὶ ῥᾴδιον τῷ βουλομένῳ τοῖς Ξενοφῶντος ἀπομνημονεύμασιν ἐντυχεῖν, καὶ γνῶναι σαφῶς, ὡς ταῦτα γε ἐκεῖνος περὶ τῶν πολυθρυλλήτων φιλοσόφων γέγραφεν. εἰ δέ τις οἴεται κἀμὲ συκοφαντῆσαι τοὺς ἄνδρας, τῷ παμπόλλῳ αὐτῶν διαφωνίαν ἐλέγξαντα, ἀναγνώτω μὲν Ἀετίου τοῦ περὶ ἀρεσκόντων ξυναγωγὴν, ἀναγνώτω δὲ Πλουτάρχου τὸν περὶ τῶν τοῖς φιλοσόφοις δοξάντων ἐπιτομήν· καὶ Πορφυρίου δὲ τοῦ φιλοσόφου ἱστορία πολλὰ τοιαῦτα διδάσκει. ἀπόχρη δὲ καὶ τὰ Ξενοφῶντος ὧν ἀρτίως ἐμνήσθημεν, μαρτυρῆσαι τοῖς παρ' ἡμῶν λεγομένοις ἀληθῆ. μάλα γὰρ

ἐκεῖνος, & τῷ πολλῷ αὐτῶν ἀγνοίᾳ, καὶ ἰῷ πρὸς ἀλλήλους ἐρήκασιν ἐκνομώδησι διαμάχῃ. ἐγὼ ὧν τοὺς μὲν ἄλλους ἅπαντας παραλείψω. Πλάτωνος δέ τα μὴ ἐπαινέσομαι· τὰ δέ, ὡς οὐκ εὖ ἔχοντα, διελέγξω. ἐκεῖνα μὲν γὰρ αὐτοῦ λίαν ἐστὶν ἀξιέπαινα, ἅπερ ἐν τῷ Τιμαίῳ γέγραφε. λέγωμεν δὴ δι' ἣν τινα αἰτίαν φησὶν & ὁ πᾶν τόδε ὁ ξυνιστὰς ξυνεστήσατο. εἶτα ἐπάγει τῷ ἀείζωον ἐκείνῳ & θαύματος ἀξίαν ἀπόκρισιν. ἀγαθὸς ἦν· ἀγαθῷ δ' οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς ἐγίγνεται φθόνος. τούτου δὲ ἐκτὸς ὢν, πάντα ὅτι μάλιστα ἠβουλήθη γενέσθαι παραπλήσια ἑαυτῷ. παραπλήσια δέ, οὐ κατὰ τὴν φύσιν εἰρήκαμεν, ἀλλὰ κατ' αὐτό γε μόνον ὅ ἐστι. ὥσπερ γὰρ αὐτός ἐστιν, οὕτως ἠβουλήθη καὶ τὰ μὴ ὄντα γενέσθαι τὰ καὶ ἐστί. ἀλλ' αὐτὸς μὲν ἐστι πρὸς οὐδενὸς ὅ ἐστι λαβών, τοῖς δὲ γενητοῖς αὐτὸς ὅ ἐστι δεδώρηται. ξυνῆψε δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ τάδε· Οὐ γὰρ χρείας ἕνεκεν ὁ θεὸς πεποίηκε τὸν κόσμον· ἵνα τιμάς τε παρὰ ἀνθρώπων & παρὰ θεῶν ἄλλων & δαιμόνων καρποῖτο, οἷς παρέσοδόν τινα ἀπὸ τῆς γενέσεως ἀριθμὸς· οὐδὲ μὴν ἡμῶν, καπνούς· οὐδὲ δὲ θεῶν καὶ δαιμόνων, τὰς οἰκείας λειτουργίας. κεφαλῇ πάλιν αἰνεσθῆναι τὸν θεὸν ἔφησεν εἶναι, καὶ δι' ἀγαθότητά γε μόνην τὰ πάντα πεποιηκέναι. θεοὺς γὰρ δαίμονας κέκληκεν, οὓς ἡμεῖς ἀγγέλους παραγορεύομεν· καὶ τούτοις γε λειτουργοὺς ἔφησεν εἶναι τῷ τῶν ὅλων θεοῦ. ἀξιέπαινα δὲ καὶ τῇ Πολιτείᾳ ξυνέγραφε· Τοῖς γενομένοις γάρ φησι, μὴ μόνον τὸ γίνεσθαι φάναι παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ πάρεινα, ἀλλὰ & τὸ εἶναί τε & τὴν οὐσίαν αὐτοῖς παρ' ἐκείνου παρεῖναι· οὐκ οὐσίας ὄντος τοῦ ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας, πρεσβείᾳ καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος. οὐ γάρ τοι μόνον φησὶ κοινὸν τὸ εἶδος αὐτοῖς, καθάπερ δὴ χαλκοτύπος καὶ χρυσοχόος, ἐντίθηκεν, ἀλλὰ & τὴν οὐσίαν αὐτοῖς ἐδημιούργησέν τε & δέδωκεν· οὐ τὴν αὐτὴν ἔχων αὐτὸς τοῖς γενητοῖς φύσιν· ὑπὲρ οὐσίαν γάρ ἐστι, & οὐσίας ἐπέκεινα· οὐκ αἰδιότητί γε μόνον, ἀλλὰ & δυνάμει, τῶν ποιημάτων ὑπέρτερος ὤν. σαφῶς δέ γε περὶ τούτων δεδήλωκεν, ὡς οὐκ ἐξ ὑποκειμένης ὕλης τὰ πάντα πεποίηκεν ὁ θεὸς, ἀλλὰ μὴ ὄντα πρότερον ὡς ἠθέλησεν. ἀγαστὰ δ' αὐτὰ καὶ ἐκεῖνα καὶ θαύματος ἄξια·

A abundè infectatus est, tum magnam illorum inscitiam, tum quam mutuò semper exercuerunt contentionem. Ego verò cæteros quidē omnes missos faciam, Platonis autem quædam laudabo, alia vt non rectè se habentia coarguam. Illa enim quæ in Timæo scripsit, laude sunt dignissima. *Dicamus*, inquit, *quam ob causam generationem rerum, & hoc omne quod cernimus opifex constituit.* Tum optimam illam & admirandam subdidit responsionem: *Bonus erat, bonum verò nulla rei cuiusquam subit inuidia. Cúmque extra inuidiam esset, omnia sibi quàm maximè voluit esse similia. Similia autem diximus, non secundùm naturam, sed eo dumtaxat quòd & ipsa sunt. Sicut enim ipse est, ita voluit vt quæ non erant fierent atque essent. Verùm ipse quidem sic est, vt à nullo Esse acceperit, omnibus autemquæ facta sunt, Esse ipsum tribuerit.* Affinia his autem sunt & ista: *Nullius quippe indigentiæ causa Deus mundum fecit, vt videlicet honores ab hominibus & ab aliis Diis Dæmonibúsque acciperet, quasi prouentum aliquem sibi ex generatione adscisceret, à nobis quidem fumi vaporem, à Diis verò ac Dæmonibus propria ipsorum ministeria.* Hoc itaque etiam loco Deum rei nullius indigum esse docuit, soláque bonitate adductum omnia effeciſſe. *Deos* verò & *Dæmonas* appellauit, quos ipsi *Angelos* nuncupamus, eósque Dei vniuersorum ministros esse dixit. Digna etiam laude sunt quę in Republica scripsit: *Creatis ac genitis rebus non hoc solùm à Bono esse quòd genita ac creatæ sunt, sed ipsum quoque Esse, ipsúmque substantiam illis ab eo tributam, cùm ipsum bonum non sit substantia, sed vltrà substantiam, dignitate ac potentia longè præstans.* Non enim communem illis solùm formam indidit, sicut ærarius faber, vel aurifex, sed ipsam quoque substantiam condidit & attribuit: non eadem ipse qua res creatæ natura præditus. supra enim extráque naturam est, non solùm æternitate, sed & potentia factis à se rebus longè superior. His itaque verbis manifestè ostendit, Deum non ex subiecta materia res omnes procreasse, sed ea quæ priùs non erant, vt ei libitum fuit, protulisse. Eiusdem verò sunt hæc quoque admiratione dignissima:

Vtrùm ſemper fuit mundus nullum habens generationis principium, an potiùs genitus eſt, & ab aliquo cœpit initio? Tum reſpondens, *Genitus eſt*, inquit. demonſtrationémque adfert, dicens, *Viſibilis enim cùm ſit, etiam tactilis eſt: & cùm ſit tactilis, etiam corpus habet. Cuncta autem huiuſmodi, ſenſibilia ſunt. Quæ vero ſenſu percipiuntur, comprehendi quoque poſſunt opinione, ac genita eſſe conſtat. Quod autem genitum eſt, ab aliqua cauſa prodierit neceſſe eſt.* Hæc de rebus creatis proloquutus, de illarum auctore quid ſentiendum ſit, ſapientiſſimè docuit. Ait enim, *Vniuerſi ergo huius auctorem atque opificem, & inuenire arduum eſt, & cùm inueneris, verbis enuntiare impoßibile. nullo enim modo effabilis eſt ſicut cæteræ diſciplinæ.* Oſtendit prætereà nobis, & Dei Verbum omnia condidiſſe, (ex Hebræorum ſiquidem ſcriptis hæc etiam didicerat) ſic exclamans: *Ex quo Verbo ac Dei mente ad temporis productionem, vt tempus gignatur, ſol & luna, & quinque alia ſidera quæ Planetæ nuncupantur, in diſcretionem, obſeruationémque numerorum temporis facta ſunt. quorum corpora Deus cùm produxiſſet, in cæli orbibus collocauit.* His autem verbis docuit Deum non modò per Verbum mundi fabricam creaſſe, verumetiam ſolem, & lunam, ac ſtellas, genita eſſe corpora, totúmque id quod ſunt, à Deo opifice accepiſſe. Horum porrò nihil, Platonis quoque ſententia, Deus eſt, cùm ad vſum hominum facta ſint. id quod Euripides etiam in Phœniſſis oſtendit dicens,

Cùm ſol & atra nox hominibus ſeruiant,
Tu non feres vt æqua ſit tibi pars domus?

Verùm Euripides quidem ſolem ac lunam ſeruire ait hominibus, vos autem veſtris famulari ſeruis non ægrè fertis, diuinúmque illis cultum exhibetis. Ego verò iterùm ad Platonem me conuertam. Hominem enim laudo, qui de mundi etiam conſummatione proxima nobis locutus eſt. Dicens enim, *Si bonus eſt hic mundus, bonus & opifex, patet quòd ad æternitatem reſpexit,* Et de cælo ſubiiciens, *Hic enim pulcherrimum eſt omnium quæ facta ſunt, ille verò cauſarum omnium præſtantiſſima.* Et rurſus addens: *Cælum condidit quod videri ac*

A Πότερον ἦν ἀεὶ, γενέσεως ἀρχὴν οὐκ ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν, ἀπ' ἀρχῆς τινὸς ἠρξάμενος; εἶτα ἀποκρίνεται καὶ φησί· Γέγονε. καὶ παρέχεται τὴν ἀπόδειξιν· Ὁρατὸς γὰρ φησὶν ὢν, καὶ ἁπτὸς ἐστιν· ἁπτὸς δὲ ὤν, καὶ σῶμα ἔχει· πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα, αἰσθητά· τὰ δὲ αἰσθητὰ, δόξῃ παρειληπτά, καὶ γνωτὰ ἐφαίνη. τὸ δ' αὖ γενόμενόν φαμὴν ὑπ' αἰτίου τινὸς ἀναγκαῖον εἶναι γενέσθαι. Ταῦτα περὶ τοῦ γνῶναι τὸν ἄριστα, ἄνωθεν δεῖ φρονεῖν περὶ τοῦ πεποιηκότος σοφώτατα ἐξεπαίδευσεν. ἔφη γάρ·

B Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν τοῦδε τοῦ παντὸς, εὑρεῖν τε ἔργον· καὶ εὑρόντα, εἰς πάντας ἐκφέρειν ἀδύνατον. ῥητὸν γὰρ οὐδαμῶς ἐστιν ὡς τἆλλα μαθήματα. δείκνυσι δ' ἡμῖν καὶ τὸν τοῦ θεοῦ λόγον τὰ πάντα δημιουργήσαντα. ἐκ γὰρ τῆς Ἑβραίων καὶ ταῦτα ἐδιδάχθη γραφῆς, καὶ βοᾷ λέγων· Ἐξ οὗ λόγου καὶ ἐπιστήμης θεοῦ, πρὸς χρόνου γένεσιν, ἵνα γνωσθῇ χρόνος, ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα πλάνητες, εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμοῦ χρόνου γέγονε. σώματα δ' αὐτῶν ποιήσας ὁ θεὸς, ἔθηκεν εἰς τὰς περιφοράς. ἐν τούτοις δ' ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ὡς οὐ μόνον διὰ τοῦ λόγου τὴν κτίσιν πεποίηκεν ὁ θεὸς, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ οἱ ἀστέρες σώματά τε εἰσὶ γνωτὰ, καὶ παρὰ τοῦ θεοῦ δόξῃ εἰλήφασιν. οὐδὲν δ' ἧττον τοιούτων, καὶ κατά γε τὸν τοῦ Πλάτωνος λόγον, θεός· εἰς χρείαν γὰρ ἀνθρώπων γεγόνασι. καὶ τοῦτόν γε ἐν ταῖς Φοινίσσαις Εὐριπίδης δεδήλωκε, λέγων ὧδε·

Εἴθ' ἥλιος μὲν, νὺξ τε δουλεύοι βροτοῖς·
Σὺ δ' οὐκ ἀνέξῃ δωμάτων ἔχειν ἴσον;

D Ἀλλ' ὁ μὲν Εὐριπίδης τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην δουλεύειν ἔφη βροτοῖς· ὑμεῖς δὲ δουλεύειν τοῖς ὑμετέροις γε δούλοις ἀνέχεσθέ τε, καὶ θεῖον αὐτοῖς ἀπονέμετε σέβας. ἐγὼ δὲ αὖθις ἐπὶ τὸν Πλάτωνα μεταβήσομαι. ἐπαινῶ γὰρ αὐτὸν, καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς ξυντελείας παρρησιάσασθαι ἡμῖν λέγοντα. Εἰπὼν γὰρ, Εἰ μὲν δὴ καλὸς ἐστιν ὅδε ὁ κόσμος, ὅτε δημιουργὸς ἀγαθὸς, δῆλον ὡς πρὸς τὸ ἀΐδιον ἔβλεπε. καὶ περί γε τοῦ οὐρανοῦ προσθεὶς, Ὃ μὲν γὰρ κάλλιστον τῶν γεγονότων· ὁ δὲ ἄριστον τῶν αἰτίων. καὶ πάλιν ἐπαγαγὼν, ξυνεχῆσαι τὸν οὐρανὸν ὁρατὸν καὶ

ἀπὸν. ἐπήγαγε μετ' ὀλίγα, Χρόνος ὧν μετ' οὐρανοῦ γέγονεν· ἵνα ἅμα γινόμενα, ἅμα καὶ λυθῶσιν, αἴ ποτε λύσις τῶν αὐτῶν γένηται. καὶ ἐν τῷ Πολιτικῷ δέ, τοιαῦτα ἔφη· Τὸ μὲν τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχειν ἀεὶ, καὶ ταὐτὸν εἶναι πάντως, τοῖς θειοτάτοις προσήκει μόνοις. σώματος δὲ φύσις οὐ τῆς τοιαύτης τάξεως. καὶ δὴ οὐρανὸν καὶ κόσμον ἐπωνομάκαμεν, πολλῶν μὲν καὶ μακαρίων παρὰ τοῦ πεποιηκότος μετείληφεν. ἀτὰρ οὖν δὴ κεκοινώνηκέ γε καὶ σώματος· ὅθεν αὖτῷ μεταβολῆς ἀμοίρῳ γενέσθαι πάντως ἀδύνατον. αὖτις ἂ πάλιν καὶ ταῦτα· Τότε δὴ τοῦ παντὸς ὁ κυβερνήτης, οἷς πηδαλίων οἴακας ἀφῆκεν, ἐκ τινων ἑαυτῷ περιωπῶν ἀπέβη. τὸν δὲ κόσμον πάλιν ἀνέστρεφε ποικίλως εἱμαρμένη τε καὶ ξύμφυτος ἐπιθυμία. πάντες οὖν οἱ κατὰ τοὺς τόπους ἡγούμενοι τῷ μεγίστῳ δαίμονι θεοὶ, γνόντες ἤδη τὸ γιγνόμενον, ἀφίεσαν αὐτὰ τὰ μέρη τοῦ κόσμου τῆς ἑαυτῶν ἐπιμελείας· ὁ δὲ μεταστρεφόμενος καὶ ξυμβολῶν ἀρχῆς τε καὶ τελευτῆς ἐναντίαν ὁρμὴν ὁρμηθεὶς, σεισμὸν πολὺν ἐν αὐτῷ ποιῶν, ἄλλην αὖτῷ φθορὰν ζώων παντοίων ἀπειργάσατο. ἐν δὲ τούτοις ξυμφέρεται μὲν ἡμῖν, ἐν οἷς περὶ τῆς παντὸς μεταβολῆς ἔφη· καὶ ὅτι τοῦ θεοῦ καταλιπόντος τοὺς οἴακας, ἀφίασιν μὲν ὅσαι τῶν ἀοράτων δυνάμεων οἰκονομεῖν τινὰ μέρη τῆς κτίσεως ἐκελεύσθησαν, ἐπομένη δὲ περὶ τὰ ἀλλοίωσιν τὰ ὁρώμενα. τὰ δέ γε ἄλλα, ἐκ τῆς περικάδε κατεχούσης πλάνου, πλάνον ἐπομένην ἔσχεν· ὅτι τῆς ὕλης ἡ ξύμφυτος ἐπιθυμία τὸν κόσμον ἀνέστρεφε, κατάγε περὶ ξυγκληρωθεῖσαν δὲ ἐξ ἀρχῆς εἱμαρμένην. ταῦτα γὰρ ἔστιν, ἃ παρ' ἐν τοῖς περὶ τῆς κτίσεως λόγοις τῶν φιλοσόφων μεμφόμεθα· ξυνυπάρχειν γὰρ τῷ θεῷ περὶ ὕλην καὶ οὗτοι ἔφησε, καθάπερ Πυθαγόρας, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ οἱ τῆς ποικίλης στοᾶς ἐπώνυμοι. καὶ περὶ ὕλην δὲ ἔστιν ὁπότε πονηρὰν ὀνομάζειν. ἀκούομεν γὰρ αὖτις περὶ τοῦ κόσμου λέγοντος. Παρὰ μὲν τοῦ ξυστάντος πάντα καλὰ κέκτηται· παρὰ δὲ τῆς ἐμπεσούσης ἔξεως, ὅσα κακὰ καὶ ἄδικα ἐν οὐρανῷ γίνεται, ταῦτα δὲ ἐκείνης αὐτός τε ἔχει, καὶ τοῖς ζῴοις ἐναπεργάζεται. προσέθηκε δὲ καὶ ταῦτα. Τούτων δὲ αὖτις ὁ σωματοειδὴς αἴτιον, ὁ τῆς πάλαι φύσεως ξυντροφον, ὅτι πολλῆς ἐν μετέ-

A tangi posit: paulò mox subintulit: *Tempus itaque cum cælo factum est, vt quæ simul facta sunt, simul etiam dissoluantur, si quando vlla ipsorum dissolutio futura sit.* Tum & in Politico ita scriptum reliquit: *Eodem modo semper se habere, idémque esse prorsus, illis solis congruit, quæ diuinissima sunt. Corporis autem natura, in hoc ordine reponenda non est. Et id quidem omne quod cælum mundúmque vocamus, multarum beatissimarúmque rerum ab opifice particeps factum est. verumtamen in corporis communionem venit: cámque* B *ob rem carere prorsus mutatione non potest.* Eiusdem verò hæc quoque sunt: *Tunc huius vniuersi gubernator, ceu temonibus gubernaculisque dimissis, in speculam suam abscessit: mundum verò rursus variis modis inuertit fatum, & congenita cupiditas. Dij igitur omnes, qui per diuersa loca cum maximo Dæmone principatum gerunt, cùm iam percepissent quod factum fuerat, suas quisque mundi partes curare desierunt. Ille autem conuersus, principiíque & finis vi contraria in vnum commissa incitatus, magno in eo concussu facto, aliam illi omnigenûm* C *animantium corruptionem effecit.* In hoc autem nobiscum illi conuenit, quòd vniuersi mutationem & ipse testatur, quódque Deo rerum gubernacula dimittente, cessare ait inuisibiles potestates, quæ certis mundi partibus gubernandis diuino iussu additæ sunt, & visibilia omnia subire ac perpeti mutationem. In ceteris verò, pro eo errore qui tunc obtinebat, errorem passus est: materiæ scilicet congenitam cupiditatem mundum inuertisse, prout ab initio fati legibus statutum fuerat. Hæc enim D sunt quæ in Philosopho, cùm de mundi creatione loquitur, iure damnamus, Materiam enim Deo coexistere & ipse sensit, quemadmodum & Pythagoras, & Aristoteles, & qui à varia porticu Stoici nuncupantur. Materiam verò interdum malignam appellat. audire est enim illum de mundo sic loquentem: *Ab eo quidem qui condidit, cuncta posßidet bona: à priore autem habitu, quæcumque grauia & iniqua in cælo fiunt, hæc ab isto & habet ipse, & animantibus transfundit.* Addidit autem hæc quoque: *Horum autem causa est forma corporea, cum antiqua natura innutrita, quæ multum a-*

bebat confusionis, priusquam in eum quem cernimus ornatum prodiret. Ad hæc indignari puto quicumque sana mente est præditus. Manifestè enim accusat materiæ naturam, cuius adeò validum atque inuictum ait esse vitium, vt ne opifex quidem illam in melius mutare potuerit. Perstitit enim malo suo vtens habitu, formáque à Deo accepta, pristinum vitium minimè abiecit. eámque ob rem, non in terra solùm, sed etiam in cælo grauia & iniqua peragit, animantibúsq; trãsmittit. Sunt autem hæc supertùs iam dictis indigna, & à sublimi illo Theologiæ sermone aliena, ab humi depressis terrenísque cogitationibus profecta. Quod enim etiam in cælo affirmat confusionem permansisse, ita vt grauia quædam atque iniqua in eo gerantur, suspicioni dat locum, vt materiam validissimam, infirmum verò debilémque opificem esse coniiciamus. & tamen ipsum ait cælum ad intellectile exemplum efformasse. sic enim scriptum est in Timæo: *Vtrum igitur rectè vnum esse cælum diximus, an multos esse atque infinitos rectiùs erat dicere? vnum esse: siquidem ad exemplum conditum sit.* Exemplum verò illum dicere opinor, vel Deum, vt potè vnum, vel ideam, quam Dei conceptum esse ait: vel intelligibile cælum, quod supra hoc esse Scriptura sancta testatur. Siue hoc autem, siue illud exemplum intelligat, cælo profectò minimè conuenit graue aliquod iniustúmque negotium. Eorum igitur qui Philosophi appellantur, tantam habent dogmata discordiam. Tempus verò iam est, vt diuinæ scripturæ præstantiam ostendamus, & de mundi fabrica veritatem. Omnes enim de materia fabulas in Hesiodi chaos coniecit: omnia autem ait Deum condidisse, non sicut cæmentarij solent ac nauium fabri, æríssve cusores atque aurifices, aut sicut textores & sutores, cæteriq; artifices, qui materiam mutuantes forma illam afficiunt, eámque excudunt, instrumentáque alij ab aliis sibi assumunt. Sed simul ac voluit quæ priùs nullo modo fuerant protulisse. nullius enim rei est indigus vniuersorum Deus: humanæ verò artes aliæ aliarum ope indigent. Eget enim gubernator nauium fabro, &

A χον ἀταξίας, πρὶν εἰς τὸν νῦν κόσμον ἀφικέσθαι. τούτοις νεμεσᾶν πάντα οἶμαι ἄνθρωπον, ὑμᾶς γε τὸν νοῦν ἔχοντας. Ἀβασάνιστα γὰρ ἀπέρριψε τῆς ὕλης τὴν φύσιν· εἶτα οὕτως αὐτῆς ἰσχυρὰν ἄγαν καὶ ἀήττητον λέγει τὴν κακίαν, ὡς μηδὲ τὸν ποιητὴν δυνηθῆναι ταύτην ὅπῃ τὸ κρεῖττον μεταβαλεῖν. διέμεινε γὰρ τῇ κακεξίᾳ χρωμένη· καὶ τοῦ θεοῦ δεξαμένου τὸ εἶδος, τὴν πρότερον οὐκ ἐξέβαλε πονηρίαν. οὐδὲν χαίειν, οὐ μόνον ἐν γῇ, ἀλλὰ καὶ ἐν οὐρανῷ τὰ χαλεπὰ καὶ ἄδικα δρᾷ, καὶ τοῖς ζώοις ἐναπεργάB ζεται. Ταῦτα τῶν ἠδη πρόσθεν εἰρημένων αἰσχίω, καὶ τῆς ὑψηγορίας ἐκείνης καὶ θεολογίας ἀλλότρια, καὶ τ χαμαιπετῶν τε καὶ πρόχειρον ἔκγονα λογισμῶν. Ὃ γὰρ δὴ φάναι, καὶ τὸν οὐρανὸν ἀβασανίστως τὴν ἀταξίαν, ὡς χαλεπά τινα καὶ ἐν αὐτῷ τολμᾶσθαι καὶ ἄδικα, τοπάζειν πρόσεστι μὲν ὕλῃ ἰσχυροτάτῃ, ἀσθενῆ δὲ εἶναι τὸν ποιητήν. καί τοι φησὶν αὐτὸν τὸν οὐρανὸν πρὸς τὸ νοητὸν δημιουργῆσαι πρόσωπον. λέγει γοῦν οὕτως ἐν τῷ Τιμαίῳ· Πότερον οὖν ὀρθῶς ἕνα οὐρανὸν εἰρήκαμεν, ἢ πολC λοὺς καὶ ἀπείρους μᾶλλον λέγειν ὀρθότερον; Ἕνα· εἴπερ κατὰ τὸ παράδειγμα δεδημιουργημένος ἔσται. παράδειγμα δὲ οἶμαι λέγειν αὐτόν, ἢ τὸν θεόν, ὡς ἕνα· ἢ τὴν ἰδέαν, ἣν ἔννοιαν εἶναι τοῦ θεοῦ λέγει· ἢ τὸν νοητὸν οὐρανόν, ὃν ὑπάρχειν εἶναι τούτου ἡ θεία λέγει γραφή. Εἴτε δὲ τοῦτο, εἴτε ἐκεῖνο λέγει παράδειγμα, ἥκιστά γε ἁρμόττει τῷ οὐρανῷ τὴν χαλεπῶν καὶ ἀδίκων ἡ πρᾶξις. Ἀλλὰ τῶν μὲν καλουμένων φιλοσόφων τοσαύτην ἔχει διαφωνίαν τὰ δόγματα· ὥρα δὲ λοιπὸν ἐπιδεῖξαι τῆς θείας γραφῆς τὴν σύμφωναν, καὶ τὴν D τῆς κοσμοποιΐας ἀλήθειαν. Τοὺς μὲν γὰρ περὶ τ ὕλης μύθους, εἰς τὸ Ἡσιόδου ἀπέρριψε Χάος. δημιουργῆσαι δὲ τὰ ξύμπαντα ἔφη τὸν θεόν· οὐ καθάπερ οἰκοδόμοι, καὶ ναυπηγοί, καὶ χαλκοτύποι, καὶ χρυσοχόοι, καὶ μὴν καὶ ὑφάνται, καὶ σκυτοτόμοι, καὶ οἱ ἄλλοι τεχνῖται ταῖς ὕλαις ἐραστίζόμενοι, ταύτας εἰδοποιοῦσί τε καὶ διαγλύφουσι, καὶ τὰ ὄργανα πρὸς ἀλλήλων αἰτιλαμβάνοντες· ἀλλ' ἅμα ἠβουλήθη τε, καὶ τὰ μηδαμῇ μηδαμῶς ὄντα παρήγαγε. ἀπροσδεὴς γὰρ ὁ τῶν ὅλων θεός· αἱ δ' ἀνθρώπιναι τέχναι ἀλλήλων προσδέονται. δεῖται μὲν γὰρ ὁ κυβερνήτης τῶν ναυπηγοῦ, δεῖ-

καὶ ὁ ναυπηγὸς ὑλοτόμου, καὶ χαλκέως, καὶ πιπουργοῦ, καὶ φυτίου· δεῖται δέ γε καὶ ὁ ἀρυτόμος τοῦ φυτουργοῦ· καὶ αὖ πάλιν ὁ φυτουργὸς, καὶ γῆς καὶ ἀρδείας, καὶ φυτῶν καὶ σπερμάτων, καὶ χαλκέως ἐργαζομένου σμινύην καὶ δίκελλαν· δεῖται δέ που καὶ ὁ χαλκεὺς οἰκοδόμου, καὶ οἰκίσκου οἰκοδομοῦντος, καὶ ξυναρμόζοντος τῷ ξύλῳ τὸν ἄκμονα, καὶ ἀνειρύοντος τῇ σφύρᾳ τὸν φελεόν· καὶ πάντες ὁμοίως καὶ σκυτοτόμου, καὶ ὑφάντου, καὶ γναφέως προσδέονται, ἵνα δὴ σῶμα καὶ τρέφωσι καὶ καλύπτωσι. καὶ ἁπαξαπλῶς τῶν τεχνῶν ἑκάστη δεῖται τῆς ἑτέρας πρὸς σύστασιν. ὁ δὲ τῶν πάντων ποιητὴς, οὔτε ὀργάνων οὔτε ὕλης δέεται· ἀλλ' ὅσῳ ἐστὶ τοῖς ἄλλοις τεχνίταις καὶ ὕλη καὶ ὄργανα, καὶ μόχθοι καὶ χρόνος καὶ πόνος, καὶ ἐπιστήμη καὶ ἐπιμέλεια, τοῦτο τῷ θεῷ τῶν ὅλων ἡ βούλησις· Πάντα γὰρ ὅσα ἠθέλησεν ὁ κύριος ἐποίησεν, ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ ἐν τῇ γῇ, ἐν τοῖς θαλάσσαις καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἀβύσσοις, ἧ φασὶν οἱ ἱεροὶ λόγοι. ἠθέλησε δὲ, οὐχ ὅσα ἠδυνάτο, ἀλλ' ὅσα ὡς ἐρκεῖν ἐδοκίμασεν. ῥᾴδιον μὲν γὰρ ἦν αὐτῷ καὶ μυρίους καὶ δισμυρίους δημιουργῆσαι κόσμους· εἰ ὡς δὴ ἀφ' ὧν βουληθῶσι ῥᾷστον ἁπάντων τῶν ποιητέων ἐστὶ· καὶ γὰρ ἡμῖν τῶν βουληθῶσι πάντων ἐστὶν ἀμφίεσασον· ἀλλ' οὐ ξυμπροθυμεῖται τῇ γε ἡμετέρᾳ βουλήσει ἡ δυνάμις· τῷ δὲ θεῷ τῶν ὅλων, ὅσα βουλητά, δυνατά· τῇ βουλήσει γὰρ ἡ δυνάμις ἕπεται. ἀλλ' ὅμως οὐ τῇ δυνάμει τῶν κτίσιν ἐμέτρησεν· ἀλλ' ὅσα ὡς ἠθέλησεν, ἐποίησε. καὶ ὅτι τῶν γεγονότων τὰ μὲν ἐστὶν αἰσθητὰ, ταῖς δὲ νοητά· καὶ τὰ μὲν ὑπόγαια, τὰ δὲ ὑπερουράνια, αἰσθητικῶς καὶ ζῷα πεποίηκε, τὰ μὲν, αἰσθητὰ, τὰ δὲ, νοητά· καὶ τοῖς μὲν νοητοῖς τὸν αἰθέρα καὶ τὸν οὐρανὸν ἀπεκλήρωσε, τοῖς δὲ αἰσθητοῖς τὸν γῆν ἔδωκε καὶ τὸν θάλασσαν οἰκητήρια. ὅτι δὲ τῶν νοητῶν τινες εἰς κακίαν αὐθαιρέτως ἀπέκλιναν, ἐξηλάθησαν εἰκότως τῶν οὐρανίων χώρων, καὶ τὸν ἀέρα καὶ τὴν γῆν διατρίβειν αὐτοῖς ἀπεκλήρωσεν· οὐχ ἵνα ἐπιτελέσωσιν ὅσα ὡς αὐτοῖς αἰσθητοῖς ἐπιβουλεύειν ἐπιχειρῶσιν· ἐπέχει γὰρ δή που τοῦτο ποιεῖν αὐτοὺς ἡ τῶν ἁγίων ἀγγέλων φρουρά· ἀλλ' ἵνα τῇ μεταστάσει μάθωσιν ἡλίκων ὡς ἔξενος ἡ πονηρία κακῶν. ὅτι δὲ διχῇ τὰ αἰσθητὰ διέκρινε γένη, καὶ τὰ μὲν λογικὰ πεποίηκε, τὰ δὲ ἄλο-

A nauium ſtructor lignatore fabróque ferrario, & picatore, & ſtupifero. Indiget & lignator plantarum conſitore. Hic verò, & terra, & irrigatione, plantariiſque ac ſeminibus, & ærario fabro qui bidentem ſibi ligonémque conficiat. Eget & ærarius faber lignario, qui ligneam caſulam ſibi ſtruat, & incudē ſuper ligneam baſin collocet, malleúmq; capulo cōſerat. omnéſq; demùm pariter & ſutore & textore & agricola opus habent, vt cōrpus alant & induant. atque in vniuerſum ars vnaquæque alterius opera indiget, vt ſubſiſtat. At rerum omnium opifex, nec inſtrumentis nec materia indiget: ſed, quod aliis artificibus ſunt materia & inſtrumenta, tempúſq; & labor, árſque ipſa & diligentia, hoc vniuerſorum Deo eſt voluntas. *Omnia enim quæcumque voluit Dominus fecit in cælo & in terra, in mari, & in omnibus abyſſis*; ſicut ſacræ Scripturæ teſtantur. Voluit autem, non quæcumque poterat, ſed quæ ſatis eſſe cenſuit. Facile enim illi fuerat, decies ac vicies mille mundos producere: quandoquidem velle, omnium operum eſt facillimū. Nam & nobis ipſis omnium facillimum eſt velle: ſed voluntatem noſtram non illicò ſequitur facultas. Deus autem vniuerſorum quæ vult omnia poteſt. Diuinæ ſiquidem voluntati facultas adiuncta eſt. Neque tamen rerum creationem ſua poteſtate commenſus eſt, ſed quæ voluit ea fecit. Quoniam verò rerum quæ factæ ſunt, aliæ ſenſibus, aliæ intellectu percipiuntur, & aliæ rurſus terrenæ, aliæ ſupercæleſtes: conuenienter animalia itidem fecit, alia ſenſibilia, alia intellectilia: ac intellectilibus quidem ætherem cælúmque addixit, ſenſibilibus autem terram & mare ad incolendum dedit. Et quoniam intellectilium quidam in malitiam ſua ſponte declinarunt, iure optimo è cæleſti regione depulſi ſunt, aërémque ac terram vbi commorentur ſortiti, non vt omnia perficiant, quæ contra homines dolosè aggrediuntur, (hoc enim illi ne faciant prohibet ſanctorum Angelorum cuſtodia) ſed vt ex locorum mutatione condiſcant quantorum malorum auctor ſit nequitia. Quia verò ſenſibilia in duas ſpecies diſtribuit, & alia quidem ratione prædita fecit, alia verò rationis

expertia, rationis expertium naturam rationali animali subditã esse voluit. Rebellant tamen quædam illorum, & aduersus imperium insurgunt, atque insidiari conantur. Quippe cùm etiam principes illorum id ipsum faciant, & licèt ratione sint ornati, aduersus Creatorem insaniant, propterea ipsi quoque seditionem patiuntur: vt discant ex iis quæ perferunt, quàm miserum ac nefarium sit ordinem transgredi, & præstitutos fines audacter transcendere. Hos autem fines inanima elementa tueri ac seruare videre est. Mare siquidem, quamquam turbinibus agitatum & inuersum, violentérque ad terram impulsum, arenam tamen reueretur, neque præfixos sibi terminos transilire audet. sed sicut equus ad cursum incitatus freno reprimitur, ita & mare, cùm Dei legem non scriptam in littore contemplatur, retrò ac si habenis quibusdam cohiberetur gradum refert. Pari modo & flumina sic currunt, vt ab initio iussa sunt, & fontes scaturiunt, & putei humanis vsibus aquas sufficiunt. Et anni tempestates æqualitatem seruantes plus æquo non appetunt. Hanc eandem legem dies ac noctes indesinenter obseruant: neque cùm protenduntur, superbè se efferunt, neque cùm contrahuntur, iniquo animo ferunt, sed alternis vicibus tempora mutuando, rursus sine vlla disceptatione debitum soluunt: non inter se contendentes, sed pacatissimè & præbentes & accipientes. Illud præterea opificis sapientiam potentiámque ostendit, quòd neque tellus, cùm per tot annorum millia aratris proscindatur, seminibúsque & plantis conseratur, & fructus alat, conculcetur, effodiatur, radatur, & imbribus, niuibus: atque ardoribus atteratur, vllam sui diminutionem perpessa est, aut minores agricolis vel pauciores fructus parit: neque mare, quamquam inde nubes aquarum naturam incessanter hauriant, & imbres pariant, terrisque diffundant, aut minus vnquam visum est, aut depressius factum, vel littora quæ olim tegebat relinquere: sed neque rursus excreuit, tametsi illabentes vndique fluuios accipiat. Neque verò nunc disputo, vndenam fluuiorum latices oriantur: ineffabilis enim mihi hæc quoque est

A Αγα, ὑπέταξε τῷ λογικῷ ζώῳ τὰ ἄλογα τῇ φύσει. τυραννεῖ δὲ ὅμως τινὰ τούτων, καὶ σασάλῃ πρὸς τὸν ἡνίοχον, καὶ ὑπερθυμότερα πειρᾶται· ὅπερ ἔστι καὶ οἱ τούτων ἄρχοντες παθεῖν τὸ τοῦτο δρῶσι, καὶ λόγῳ μεμαθήκοτες καὶ τὰ πεποιηκότες λυπῶσι. Διὰ δὴ τοῦτο καὶ αὐτοὶ σασάζονται· ὅπως δι' ὧν πάσχουσι, μάθωσιν ὡς χεῖρόν ἐστι παμπόνηρον ὑπερβαίνειν τὴν τάξιν, καὶ τοὺς κειμένους ὅρους ἀδεῶς ὑπερβαίνειν. τούτοις γὰρ τοῖς ὅροις ἔστιν ἰδεῖν τὰ ἄψυχα στοιχεῖα φυλάττοντα. καὶ γὰρ ἡ
B θάλασσα, ταῖς καταγίσι ῥιπιζομένη καὶ κυκωμένη, καὶ πρὸς τὸν χέρσον ὠθουμένη, τὸν ψάμμον αἰσχύνεται, καὶ τοὺς πεπηγότας ὅρους ὑπερελθεῖν οὐκ ἀνέχεται· ἀλλὰ καθάπερ ἵππος ὁρμὴν ἀναχαιτίζεται χαλινῷ, οὕτως ἐκείνην, τὸν ἄγραφον τοῦ θεοῦ νόμον ὑπὸ ταῖς ἀκταῖς θεωρουμένην, εἰς τοὐπίσω χωρεῖ, οἷόν πως ἰδίαις ἀγκυμένην. οὕτως οἱ ποταμοὶ τρέχουσιν ὡσπερ ἐπετάχθησαν ἐξ ἀρχῆς, καὶ ἀναβλύζουσιν αἱ πηγαί, καὶ τὰ φρέατα χορηγεῖ τοῖς ἀνθρώποις τὴν χρείαν· καὶ αἱ τῶν ἐτῶν ὧραι ἀλλήλας ῥύθμῳ διαδέχονται, καὶ τὴν ἰσότητα τηροῦσαι,
C τὸ πλέονος οὐκ ἐφίενται. τοῦτον τὸν νόμον καὶ ἡμέραι καὶ νύκτες διατηροῦσιν ἀβλαβῶς, καὶ οὔτε μηκυνόμεναι μεγαλαυχοῦσιν, οὔτε συμπτυσσόμεναι δυσχεραίνουσιν· ἀλλὰ πρὸς ἀλλήλων τὸ χρέων κομιζόμεναι, πάλιν ἀναμφισβητήτως τὸ χρέος ἀποτίνουσιν· οὐ ζυγομαχοῦσαι πρὸς ἀλλήλας, ἀλλ' εἰδυῖα δίκαι καὶ προέχουσαι καὶ λαμβάνουσαι. καὶ κεῖνο δὲ ὁμοίως τοῦ δημιουργοῦ τὴν σοφίαν ἐπιδεικνύει καὶ δύναμιν. οὔτε γὰρ ἡ γῆ ἐν τοσαύταις δὴ χιλιάσιν ἐτῶν ἀρομένη, καὶ σπειρομένη, καὶ φυτευομένη, καὶ τρέφουσα τοὺς καρποὺς, καὶ πατουμένη, καὶ μεταλλευομένη, καὶ ὑομένη, καὶ νιφομένη,
D καὶ φλεγομένη, μείωσίν τινα πέπονθεν, ἢ τοῖς καρποῖς ἐλάττους τοῖς γεωργοῦσι προσφέρει· οὔτε ἡ θάλαττα, τῶν νεφῶν διηνεκῶς ἀνιμωμένων τὸ ὑδάτων τῇ φύσει, καὶ τὸν ὑετὸν ὠδινόντων καὶ τρεφόντων τὴν γῆν, ἐλάττων ὤφθη ποτέ, ἢ κοιλοτέρα ἐγένετο, ἢ τὰς ἠϊόνας κατέλιπεν, ἃς πάλαι κατέκρυπτεν· οὔτε μὴν αὖξηθῆναι πάλιν, τοὺς πανταχόθεν εἰσρέοντας ποταμοὺς δεχομένην. καὶ οὔτι λέγω, πόθεν δὴ ἄρα τῶν ποταμῶν τὰ ῥεύματα φέρει· ἄῤῥητος γὰρ δή μοι πάμπαν καὶ οὗτος

λόγος· ὅπως δὲ καὶ ὁ ἥλιος τὴν ὑγρὰν οὐσίαν πέφυκεν ἀναλίσκειν, ὑπετὸς μάλα τοῖς βουλομένοις καταμαθεῖν. καὶ γὰρ δὴ ξηραίνει τὰ τέλματα, καὶ τὰ τῶν ὑδάτων ἀναλίσκει ξυστήματα, καὶ τὰ ἡμέτερα σώματα διαιωαίνει· καὶ μὴν τοὺς ποταμοὺς σμικρυνομένους ἔστιν ἰδεῖν, ὅταν ἐκεῖ ἀφεὶς τὰ νότια μέρη, ὅπῃ τὰ βόρεια τρέπει, καὶ ὁ θέρος ἐργάζηται. Διό τοι τοῦτο καὶ τὸν Νεῖλον φασὶν, οὐ κατὰ τὸν αὐτὸν τοῖς ἄλλοις ποταμοῖς πλημμυρεῖν καιρὸν, ἀλλὰ μεσοῦντος τοῦ θέρους ὑπικλύζειν τὴν Αἴγυπτον· ὡς τοῦ γε ἡλίου τὴν βορειοτέραν διαθέοντος ζώνην, καὶ τοῖς ἄλλοις μὲν ποταμοῖς ἐποχλοῦντος, τούτου δέ γε πλεῖστον ἀπέχοντος. Εἰ δὲ καὶ δι' ἄλλας αἰτίας τὴν τούτου γε πλημμυρίδα εἴη φασί τινες, ἀλλ' οὐκ ἔμοιγε ἁρμόττειν τὸν δε νῦν τὸν λόγον ὑποείληφα. καὶ γὰρ τοῖς ἄλλοις πρέπειν τῆς μὲν θείας οἰκονομίας μὴ πολυπραγμονεῖν τὰς αἰτίας, θαυμάζειν δὲ τὰ γινόμενα, καὶ τὸν ποιητὴν αἰνεῖν. διὸ δὴ καὶ ἔγωγε θαυμάζω καὶ τὸ ἀέρος μὴ δαπανωμένου τὴν φύσιν, τοσούτων μὲν ἀναθέντων, τοσούτων δὲ ἀναλόγων ζώων ἀναπνεόντων τὸν ὅλον ἐκάστης δὲ ἀκτῖνος καὶ οὕτως ἄγαν θερμῆς τὸν διαφθοράν· ποιεῖ δὲ τὸν ἥλιον, καὶ τῆς σελήνης καὶ τῶν ἀστέρων ταὐτόν γε τοῦτο ποιούντων. ἀλλὰ γὰρ ὑπὲρ θαῦμα θαῦμα· καὶ κινδυνεύω γε λέγειν ὡς οὐδὲ θαῦμα θαῦμα. θεοῦ γὰρ δημιουργοῦντος, εἰκὸς ἦν θαυμάζειν μὲν ὡς ἥκιστα, ὑμνεῖν δὲ ὡς μάλιστα· πάντα γὰρ αὐτῷ ῥᾴδιον ποιεῖν, ὅσα περ αὐτῷ πεφύκασι. ἐπαπέδετο γὰρ καὶ οἷς δεδημιούργηκεν, εἰς ὅσον αὖ αὐτὰ ξυνεξάναι βούλεται χρόνον, δυνάμιν ἐπορεξάσθην. Διό τοι τοῦτο καὶ ἡ γῆ μεμένηκεν οἵαπερ ἐξ ἀρχῆς ἐγεγένητο· καὶ ἡ θάλαττα οὔτε σμικρύνεται, οὔτε αὐξάνεται. καὶ ὁ ἀὴρ, ὡσαύτως ἐξ ἀρχῆς ἔλαχε φύσιν, ἄσυλον διετήρησε· καὶ ὁ ἥλιος ὑπέχειν οὐ δύναται καὶ διαλύειν ὁ θεῖος τερέωμα· οὔτε μὴν τὸ τερέωμα, ὑγρὸν ὄν, θερμὸν ὄντα τὸν ἥλιον σβέννυσιν· ἕκαστον γὰρ, ὃν ἐξ ἀρχῆς εἴληχε, διεφύλαξε κλῆρον. ταὐτὸν γὰρ ἀναπίας φύσις ὑγρὸν καὶ ξηρὸν, καὶ αὖ πάλιν ψυχρὸν καὶ θερμὸν, ξυνήγαγεν εἰς φιλίαν ὁ ποιητής. ὅταν τοίνυν τούτων ἕκαστον ἴδωμεν, καὶ τὸν μὲν ἥλιον, νῦν μὲν τὰ βόρεια, νῦν δὲ τὰ νότια, ἄλλοτε δὲ τὰ μέσα

A oratio. quo autem pacto ſol humidam ſubſtantiam abſumere natura ſua ſoleat, pronum eſt volentibus ediſcere. nam & paludes exſiccat, & aquarum collectiones conſumit, & corpora noſtra ſicciora efficit. Quin & fluuios videmus decreſcere, cùm ſol auſtralibus relictis ad boreales tractus cõcedit, æſtatémq; nobis efficit. Eámque ob rem, Nilum quoque aiunt non eodem tempore quo cæteri ſolent fluuij, extra alueum inundare, ſed media æſtate aquis exuberantibus Ægyptum perfundere, ſole tunc borealem zonam obeunte, & aliis quidem fluuiis incubante, ab hoc autem plurimùm diſſito. Quòd ſi alias etiam ob cauſas incrementum hoc fieri quidam contendunt, mihi tamen hoc tempore argumentum id conuenire non arbitror: quippè qui alios cohorter, ne cauſas diuinæ gubernationis curioſiùs indagent, ſed admirentur potiùs ea quæ fiunt, opificémque collaudent. Quare admiror & ipſe naturam aëris non conſumi, cùm tamen tot illum homines & tot bruta animalia ſpirando inceſſanter reſorbeant, ſolíſq; adeò feruentes radij hunc penetrent, & præter ſolem luna idipſum & ſtellæ quoque faciant. Sed enim ſupra miraculum eſt miraculum: ac penè adducor, vt dicam nec miraculum pro miraculo habendum. Deo enim operante, admirari quàm minimè conuenit, ſed laudare quàm maximè. Facile enim eſt ipſi omnia facere quæ ipſi conueniunt. Indidit autem & rebus quas creauit, ſufficientem ad id temporis facultatem quo illas perdurare decreuit. Ex quo factum eſt vt tellus hodiéque ita permaneat ſicut ab initio facta fuit, & mare nec decreſcat, nec augeatur, & aër quam ab initio naturam ſortitus eſt, inuiolatam conſeruet, & ſol firmamentum per quod decurrit eliquare non poſſit, neque diſſoluere, nec firmamentum, licet humidum natura, calidum ſolem extinguat. Singula enim quam ab initio ſortem nacta ſunt, perpetuò conſeruarunt. Contrarias ſiquidem qualitates ficci atque humidi, itémque calidi & frigidi, in amicitiam redegit rerum opifex. Quando igitur ſingula hæc videmus, & ſolem modò boreales tractus, modò auſtrales, aliàs medias

cæli partes perlustrare. & lunam nunc augeri lumine, nunc minui, & stellas certis oriri temporibus & occidere, messisque & sementis tempus significare, nautisque tempestatem ac tranquillitatem ostendere. Istane, ô amici, Deos faciamus, sed horum potiùs auctorem agnoscentes, vt opificem gubernatorémque laudemus, ac per ea quæ contuemur oculis, pergamus ad eum qui videri non potest. Verùm ad hoc nobis peregrinatione non est opus, sed fide. per hanc enim solam videre illum possumus. Cùm itaque anni tempestates videbimus suis progredi temporibus, & pluuiam terræ dispensari, & hanc germinare, herbisque obduci, & vndare segetes, & prata floribus renidere, & comare siluas, fructibúsque prægrauari, linguam moueamus in eius laudem qui hæc terræ donauit. Nec montium nymphas, vel fontium ac fluuiorum, nec Nerei filias referamus in Deos. Nec Iulum Cereri cantemus, nec Rheæ Lityersam, nec Baccho Dithyrambum, nec Pæana Pythio vati, nec hypœpum Dianæ: sed rerum omnium conditori hymnos Dauidicos proferamus, & cum eo pariter exclamemus;

Psal. 103. *Quàm magnificata sunt opera tua Domine: omnia in sapientia fecisti.* Cùm canoras aues audiemus varios cantus modulari, cicadásque tremulos edere concentus, Musis Sirenibúsque dimissis, sapientissimum potentissimúmque Deum adoremus, qui & exiguis auiculis tantam tribuit cantus harmoniam, & humanum genus per omnia nutrit, mulcet, & oblectat. Hæc igitur, amici homines, cum Philosophorum opinionibus comparate, rectáque ac diligenti ratione subducta, inspicite, quænam horum Deo magis congruere videantur: mundúmne hunc genitum non fuisse, vel casu fortuito sic fuisse constitutum, vel ex atomis & vacuo coaluisse, vel à Deo quidem, sed ex materia factum esse: an verò impium sit de Deo aliquid horum dici, illud autem rectum ac verum, rerum omnium auctorem Deum esse, qui nequaquam, ceterorum more artificum, ex materia hæc omnia condidit, sed omnia ipse produxit, & iis quæ non erant, vt essent conferre voluit. Facile namque est illi, & ex iis quæ non sunt, & ex iis quæ sunt, ali-

A τ̃ οὐρανοῦ λέγοντα, καὶ τ̃ σελήνην αὐξανομένην καὶ φθίνουσαν, καὶ τοὺς ἀστέρας τ̃ καιρὸν ἀνέχοντάς τε καὶ δυομένους, καὶ ἀμητοῦ καιρὸν καὶ σπόρου σημαίνοντας, καὶ τοῖς ναυτιλλομένοις χειμῶνα καὶ γαλήνην μηνύοντας· μὴ ταῦτά γε, ὦ φίλοι ἄνδρες, θεοποιήσωμεν, ἀλλὰ τ̃ τούτων ποιητὴν ὑπειλήφοντες, ὡς δημιουργὸν καὶ κυβερνήτην αὐτῶν νοήσωμεν, καὶ διὰ τ̃ ὁρωμένων τοῦ τ̃ ἀόρατον ἐκδημήσωμεν. ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐκδημίας ἡμῖν, ἀλλὰ πίστεως χρεία. διὰ ταύτης γὰρ μόνης ἐκεῖνον ἰδεῖν δυνάμεθα· ὅταν οὖν

B ἴδωμεν εἰς καιρὸν τὰς ὥρας μεταβαινούσας, καὶ τ̃ ὑετὸν τῇ γῇ χορηγούμενον, καὶ ταύτην φύουσαν, καὶ τῇ πόᾳ καλυπτομένην, καὶ τὰ λήια κυμαίνοντα, & τοὺς λειμῶνας ἀνθοῦντας, καὶ κομῶντα τὰ ἄλση, καὶ βείδοντα τῷ καρπῷ, κινήσωμεν εἰς ὑμνῳδίαν τ̃ ταῦτα δεδωκότος τ̃ γλῶτταν· καὶ μήτε νύμφας ὀρεστιάδας, ἢ πηγαίας, ἢ ποταμίας, μήτε τὰς Νηρέως θεοποιήσωμεν θυγατέρας, μήτε τῇ Δηοῖ τ̃ ἴουλον ἀνώμεν, ἢ τ̃ λυτυέρσην, μὴ Διονύσῳ τ̃ διθύραμβον, μὴ δὲ Πυθίῳ μάντει τ̃ παιᾶνα, μὴ τῇ Ἀρτέμιδι τ̃ ὕποπον· ἀλλὰ δὲ ποιητῇ τ̃ ὅλων τῷ

C Δαυιδικῷ συμφωνήσωμεν μελῳδίαν, καὶ μετ' ἐκείνου βοήσωμεν, Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου κύριε· πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. ὅταν ὠδικῶν ὀρνίθων ἀκούσωμεν ποικίλα γε ἄδοντων ἄσματα καὶ διάφορα, καὶ τεττίγων τερετιζόντων, ἐρρωμένως φθεγξώμεθα Σειρῆσι καὶ Μούσαις, τ̃ πάνσοφον καὶ πανσθενῆ θεὸν συμφωνήσωμεν, τὸν καὶ τοῖς μικροῖς πτηνοῖς τοσαύτην μέλους δωρησάμενον ἁρμονίαν· καὶ διὰ πάντων καὶ πρέποντα καὶ τέρποντα καὶ καταθέλγοντα τῶν ἀνθρώπων ὁ λόγος. ταῦτα τοίνυν τῶν φιλοσόφων, ὦ φίλοι ἄνδρες, πρεσβεύσατε δόξας· καὶ σκοπήσατε ὀρθῇ γε καὶ δικαίᾳ χρώμενοι ψήφῳ, ἵνα

D τούτων τῷ θεῷ λέγειν συμφορά τε καὶ ἁρμοδία, ὃ, ἀγένητον εἶναι ὅπαν, ἢ ἀπὸ ταὐτομάτου συστῆναι, ἢ ὃ ἀπὸ τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κενοῦ ξυναρμοσθῆναι, ἢ ὃ ὑπὸ τοῦ θεοῦ μέν, ἐκ ὑπ τ̃ ὕλης γεγενῆσθαι· ἢ τούτων μὲν ἕκαστον περὶ θεοῦ λέγειν ἀόσιον, ἐκεῖνο δέ γε εἰκός τε καὶ δίκαιον, ὡς τ̃ ὅλων ποιητὴς ὁ θεὸς, καὶ τοῖς ἄλλοις τεχνίταις παραπλησίως ἐξ ὕλης τὰ πάντα δημιουργήσας, ἀλλ' αὐτὸς τὰ πάντα μὴ ὄντα παραγαγών, καὶ παραχεῖν ἐθελήσας τοῖς μὴ οὖσι ὃ εἶναι. ῥᾴδιον γὰρ αὐτῷ καὶ ἐκ μὴ ὄντων καὶ ἐξ ὄντων

δημιουρ-

δημιουργεῖν· τοῦτο γὰρ καὶ πάλαι πεποίηκε, καθ' ἑκάστην, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἡμέραν ποιεῖ. καὶ γὰρ ἐξ ὑποκειμένων σωμάτων διαπλάττει τῶν ζώων τὰ σώματα, καὶ ἐκ μὴ ὄντων δημιουργεῖ τὰς ψυχάς, οὐ χαίπασι τοῖς ζώοις, ἀλλὰ μόνοις ἀνθρώποις· καὶ διὰ τῶν πτηνῶν δημιουργεῖ τὰ πτηνά, καὶ διὰ τῶν νηκτῶν τὰ νηκτά, καὶ τῶν ἄλλων ζώων ἕκαστον διὰ τοῦ ὁμογενοῦς διαπλάττει. οὕτω δὲ καὶ τῆς γῆς τοὺς καρποὺς διὰ τῶν σπερμάτων καὶ φυτευομένων τοῖς ἀνθρώποις προφέρει. πάλαι μὲν ἡ γῆ καὶ ἀνήροτος καὶ ἀσπαρτος ἐβλάστησε πᾶσαν φυτῶν καὶ σπερμάτων ἰδέαν, καὶ τῶν ἑρπετῶν καὶ τετραπόδων τὰ γένη. καὶ τῶν ὑδάτων ἡ φύσις ἔφυσεν, ὡς ἐκελεύσθη, καὶ τὰ τοῖς ὕδασιν ἐνδιαιτώμενα ζῶα, καὶ τὰ τὸν ἀέρα διαπερᾶν πεφυκότα. αὐτίκα μέντοι τὴν γῆν, καὶ τὸν οὐρανόν, καὶ τὸν ἀέρα, καὶ τῶν ὑδάτων τὴν φύσιν, καὶ τὸ πῦρ, καὶ τὸ φῶς, οὐ τῇ ὕλῃ ἀναδοῦναι προσέταξεν, ἀλλὰ μὴ ὄντα πρότερον, αὐτὸς καὶ φυτουργὸς. καὶ ναυπηγὸς τοῦ μεγίστου σκάφους τῆς κτίσεως γεγονὼς, αὐτὸς καὶ κυβερνᾷ καὶ ἰθύνει ὁ πανσόφως κατεσκευάσας σκάφος. Ταῦτα οὐ μόνον ἡμᾶς διδάσκουσι καὶ ἀπόστολοι, ἀλλὰ καὶ προφῆται, καὶ τῶν προφητῶν ὁ κορυφαῖος Μωϋσῆς, ὁ τὴν κοσμογένειαν ξυγγράψας· καὶ πρὸ τούτων, Ἀβραὰμ καὶ Μελχισεδὲκ, καὶ ἅπας τῶν πατριαρχῶν ὁ χορός. ἕκαστος γὰρ τούτων οὐ πολλοὺς, ἀλλὰ τὸν τοῦ παντὸς ἐθεολόγησε ποιητήν. καὶ τοῦτο εἴσεσθε, εἰ τοῖς θείοις λογίοις ἐντύχοιτε. ἐκ προδιηλάξεως μεμαθηκότες, ὅσον τὰ ἀνθρώπινα ὑπολείπεται λογισμῶν τῆς θείας γραφῆς τὰ παραδείγματα, φύγετε μέν, ὦ φιλότης, τὸν πλάνον, ἀσπάσασθε δὲ τοῦ ἡλίου φανοτέραν ἀλήθειαν· ἵνα καὶ τῶν ταύτης φωταγωγούμενοι, καὶ τῶν θείων λογίων τὸν νοῦν θεωρήσητε, καὶ τοῖς τούτων διδασκάλοις θαυμάσητε, καὶ πεσόντες ὅπι πρόσωπον, ἀποστολικῶς εἰπεῖν, προσκυνήσητε τῷ θεῷ, λέγοντες ὅτι ὄντως ὁ θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν.

A quid producat. hoc enim & olim fecit, & singulis propemodum diebus facit. Nam & ex præstitutis corporibus animalium corpora effingit, & ex iis quæ non sunt animas creat, non cunctarum quidem animantium, sed hominum duntaxat. Et ex volucribus volucres, nantiáque ex nantibus, & ceteras species singulas ex homogeneis gignit. Ita & terræ fœtus de satis consitisque plantariis ad humanos vsus depromit. Olim verò nec arata tellus, nec seminibus vllis aspersa, plantarum seminúmque species omnes germinando produxit, reptiliúmque & quadrupedum genera procreauit. Ipsa insuper aquarum vis, sicut iussa fuit, & aquatiles protulit animantes, & eas quæ volando aërem permeant. Cæterùm, neque terram, neque cælum, neque aerem, neque aquarum naturam, neque ignem, neque lucem vt produceret, materiæ imperauit, sed ipsemet cùm nulla essent procreauit. Idem ipse & plantator & constructor maximi creaturæ nauigij fuit: idem ipse quod sapientissimè condidit nauigium gubernat & dirigit. Hæc autem nos docuerunt non Apostoli modò & Euangelistæ, sed etiam Prophetæ, Prophetarúmque princeps, qui mundi originem conscripsit, Moses: & ante hos, & Abraham, & Melchisedec, & vniuersus Patriarcharum chorus. Horum enim quilibet, non multos, sed vnum mundi auctorem Deum censuit. id quod & vobis perspicuum erit, si diuinæ scripturę libros euoluatis. Ex comparatione igitur edocti, quanto humanis cogitationibus sacrarum litterarum præstent documenta, fugite errorem, ô amici, veritatémque sole clariorem adamate: vt ab hac illuminati, & diuinæ scripturæ sensum percipiatis, & illius magistros suspiciatis, & in faciem, iuxta Apostolum, procidentes Deum adoretis, dicentes, *Verè Deus in vobis est.*

A

DE NATVRA HOMINIS.

SERMO V.

LAPIDIS quem Magnetem vocant, ea est natura, vt omnem aliam materiam immotam dimittens, ferrum ad se solum trahat: nonnunquam etiam in altum sublatum ostendit, nec infrà rei cuiquam innixum, nec suprà visibili aliquo nexu colligatum, sed occulta lapidis virtute inuisibiliter suspensum. Tale quippiam in diuinis oraculis fieri videre est. Plurimi enim, immò cuncti ferè mortales, hæc audiunt, soli verò capiuntur qui alumni sunt fidei: cùm tamen nec felicitatis alicuius solatio inferiùs teneantur, nec superiùs re vlla quæ appareat vincti pendeant, sed ad solas spes occultas mentem accommo-
Cor. 1. 8. dent. Eam ob rem Paulus quoque Apostolus, crucis sermonem pereuntibus quidem stultitiam esse ait, iis autem qui salui fiunt, Dei virtutem. Sed enim lapis ille, propria quadam vi naturæ ferrum ad se moueri cogit: diuinorum autem sermonum gratia, non alios admittit ipsa, & alios summouet, (cunctis enim qui satiari appetunt riuos effundit,) sed eorũ qui audiunt liberum arbitrium alios admouet sitientes, alios procul arcet, qui hoc desiderium habere nolunt. Medius autem animarum, eorum qui curationem percipere nolunt, voluntatem non cogit. Nam cùm sui iuris ac potestatis rationalem naturã crearit, hortamentis quidem ac legibus à deterioribus deterret, & ad meliora prouocat, sed nolentem non cogit, vt ad potiora perueniat, ne cõstitutos vitæ fines immutet. Hinc & per Pro-
Isai. 1. 19. phetas exclamat: *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.* Rur-
Psal. 33. 12. súsque alibi: *Venite filij, audite me, timorem Domini docebo vos. Quis est homo qui vult vitam, diligens dies videre bonos?* Deinde verò ab iis auertens quæ mala sunt, quid sit agendum ostendit: *Siste linguam tuam à malo, & labia tua ne loquantur dolum. Declina à malo, & fac bonum: inquire*

ΠΕΡΙ ΦΥΣΕΩΣ ἀνθρώπου. Ε'.

ΕΣΤΙ τις λίθου φύσις, ἣν μαγνῆτιν ὀνομάζουσιν, ἣ πᾶσαν ἑλκυσα τὴν ἄλλην ὕλην ἀκίνητον, τὸν σίδηρον ἐφέλκεται μόνον. ἔστι δὲ ὅτε καὶ δείκνυσιν αἰωρούμενον, οὔτε κάτωθεν ὑπό τινος ἐρηδόμενον, ὅτε ἄνωθεν φαινομένῳ τῳ ξύνδεδεμένον, ἀφανῶς δὲ τῆς ἐκείνης ἢ ὑπὸ φαινομένης ἐνεργείας ἐξηρτημένον. τοιόνδε τι γιγνόμενον ὁρᾷ τὰ θεῖα λογία ἴδοις ἂν. πολλοὶ μὲν γὰρ δὴ τούτων, μᾶλλον δ', ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἅπαντες ἐπαίουσιν ἄνθρωποι· οἱ δὲ τῆς πίστεως μόνοι θηρῶνται. Ἔφιμοι, ὅτε κάτωθεν ὑπό τινος ἀνάγκης ἐρηδόμενοι, ὅτε ἄνωθεν ὁρωμένῳ τῳ ξύνδεδεμένοι, μόναις δὲ τὰ ἀφανέσιν ἐλπίσι τὸν νοῦν ξυναρμόσαντες. ὅθεν τοι καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος, τὸν μὲν σταυρὸν λόγον, τοῖς μὲν ἀπολλυμένοις εἶναι μωρίαν, τοῖς δὲ σωζομένοις θεοῦ δύναμιν ἔφησεν. ἀλλ' ἐκείνη μὲν ἡ λίθος, ἰδιότητι φύσεως, ἧς ἔφην πρὸ αὐτοῦ τὸν σίδηρον ἐκβιάζεται· τὸν δὲ θείων λογίων ἡ χάρις, οὐκ αὐτὴ τοῖς μὲν πρόσεστι, τοὺς δὲ ἀποπέμπει· πᾶσι γὰρ τοῖς ἐμφορήσασι βυθιζομένοις πρόκειται νάματα· ἀλλὰ δὸς τὸν ἀκρωμένων αὐθαίρετον, τοῖς μὲν πρόσαγε διψῶντας, τοῖς δὲ πόρρω ποίει, πόνδε τὸν ἴμερον ἔχειν ἥκιστα βουλομένοις. ὁ δὲ τῶν ψυχῶν ἰατρός, τὸν τῶν οὐκ ἐθελόντων ἀπολαύειν τὸ θεραπείας οὐ βιάζεται γνώμην· αὐθαίρετον γὰρ αὐτεξούσιον τὸ λογικὸν φύσιν δημιουργήσας, προτρέπεσι μὲν νόμοις, καὶ τῶν χειρόνων ἀποτρέπει, καὶ ὅτι τὰ κρείττω πρόκειται, οὐκ ἀναγκάζει δὲ μὴ βουλομένοις τὸν ἀμεινόνων μεταλαχεῖν· ἵνα μὴ πρὸς τὰ μείζονα κινήσῃ τοὺς ὅρους τῆς φύσεως. Οὕτω τοι καὶ διὰ τῶν προφητῶν βοᾷ· Ἐὰν θέλητε καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. καὶ αὖ πάλιν, Δεῦτε τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον κυρίου διδάξω ὑμᾶς. τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς; εἶτα τῶν χειρόνων ἀποτρέπων, ὅτι δείκνυσι δὲ προκεῖται· Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν· ζήτησον

εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. δῆλα ὃ τοῖς πειθομένοις ποιεῖ καὶ τὰ πόνων τὰ ἆθλα· ὅτι ὀφθαλμοὶ κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὦτα αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν. ὅπερ ὃ δὲ ὁ φόβος τοῖς παιδαγωγουμένοις ἁρμόδιος, ἀναγκαίως δὲ τὰ ἀπειλαῖς τοὺς ῥᾳθυμίᾳ ζυζῶντας δεδίπεται, καὶ φησίν· πρόσωπον δὲ κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακά, τοῦ ἐξολοθρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν· ὁ δὲ αὐτὸς πανταχοῦ προφήτου τὰ πράγμασιν, οὐ τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις μόνῳ τινὶ χρώμενος ὑπουργῷ, ἀλλ' αὐτὸς ἐξ ἑαυτοῦ φθεγγόμενος ἐν σαρκὶ ἀνέλαβεν, ἔλεγεν. εἴ τις διψᾷ, ἐρχέσθω πρός με, καὶ πινέτω. καὶ πάλιν· δεῦτε πρός με πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι· κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμᾶς. καὶ ἄλλα δὲ μυρία εὕροι τις ἂν καὶ τοῖς θείοις εὐαγγελίοις, καὶ τοῖς τῶν ἀποστόλων ξυγγράμμασι, δηλοῦντα σαφῶς τὸ τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἐξαίρετον. οὗ δὴ χάριν κἀγὼ πέμπω ὑμῖν, ὦ ἄνδρες, τόνδε προτρέπων πράγμασιν· οὐκ ἀξιῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγωνιῶν λιπαρῶν καὶ πολυλογῶν, τῆς ἰατρείας μὴ προέσθαι καιρὸν, μηδὲ ἀναβάλλεσθαι τὸν σωτήριον εἰς αὔριον, ἣν οὐκ ἴσμεν εἰ ἔσται πάντως ὁ φθόνος· ἀλλ' ἀναμνησθῶμεν τῆς τοῦ Ἀσκραίου ποιητοῦ προτρέπεως·

Μὴ δ' ἀναβάλλεσθ' ἐς τ' αὔριον, ἐς τ' ἔνυφι.

προσέχων δὲ ἀκριβῶς καὶ τῇ ἄλλῃ τοῦδε τοῦ ποιητοῦ γνώμῃ, ξυνῳδὰ φθεγξομένῃ·

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει.

ὅπερ δὴ καὶ τοῦ κόσμου περὶ καὶ τῆς ὕλης, τίνα προσήκει φρονεῖν μεμαθήκαμεν, καὶ ὅσον τὸ μέσον τῶν τε θείων καὶ τῶν φιλοσόφων δογμάτων. φέρε λοιπὸν ἐξετάσωμεν, ἵνα δὴ καὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως ἡ θεία γραφὴ φρονεῖν ἡμᾶς ἐξεπαίδευσε, καὶ ἵνα οἱ τὴν εὐεπείαν τοὺς λόγους κοσμοῦντες, καὶ ὀνομάτων ὥρᾳ, καὶ ῥημάτων ἠκριβωμένων κάλλει προσανέχοντες ψεύδεσθε. ὅσα μὲν οὖν ποιηταὶ περὶ τούτου μυθολογοῦσιν, ἐατέον ὅτι τοῦ πρόντος· οὐ μύρῳ τούτους χρὴ τὸν Πλάτωνα, χείσθαι, ἀλλὰ τῇ φερομένῃ πρὸ αὐτῶν δυσοσμίᾳ καὶ αἰσθήσεως ἀποτειχίσαντας. ἐκεῖνοι γὰρ, οὐ μόνον γηγενεῖς, ἀλλὰ καὶ σπαρτοὺς καὶ ἀνθρώπους γεγενῆσθαι φασὶ, καὶ ἐκ δρακοντείων ἀναφυῆναι ὀδόντων. ἃ δὲ χρὴ συλλέξαι φιλόσοφοί τε καὶ ξυγγραφεῖς, ταῦτα μόνον τῇ τῆς ἀληθείας προσθετέον διδασκαλίᾳ. ῥητέον δὲ καὶ τῶν ἄλλων

A pacem, & sequere eam. Manifestà autem obsequentibus facit, laborum quoque præmia: *Oculi Domini super iustos, & aures eius in deprecationem eorum.* Quia verò timor illis maximè congruit qui erudiuntur, conuenienter desides minando perterret: *Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.* Qui verò per Prophetam sic homines adhortatus est, idem in sacris Euangeliis, non alio vtens ministro, sed ipse in carne loquens quam assumpsit, dicebat, *Si quis sitit, veniat ad me, &* B *bibat.* Item, *Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego requiem vobis dabo.* Plurima id genus alia & in Euangeliis & in Apostolorum scriptis inuenire est, quæ humanæ naturæ liberum arbitrium apertè demonstrant. Cuius rei gratia, quintam & ego vobis, ô viri, adhortationem hanc affero, non orans modò, sed maiorem in modum obsecrans & obtestans, ne curationis huius occasionem abiiciatis, nec salutem vestram in diem crastinum differatis, quem visuríne omnino simus ignoramus: sed Ascræi poëtæ admonitionis recordemini, C

Ne differ dum cras veniat, dum tertia lux sit.

& aliam eiusdem Poëtæ sententiam his consonam diligenter attendatis,

Tristia dilator patietur damna frequenter.

Quando igitur quid de mundo, déque ipsâ sit materia sentiendum, quantúmque inter diuina & Philosophorum dogmata intersit, edocti iam sumus, agedum quod supereſt inquiramus, quænam illa sint quæ de natura hominis sacræ nos litteræ docuerunt, & quænam ij, qui eloquutionis ornatu, nominúmque ac verborum elegantia libros suos conuenustantes falsitatem protulerunt. Quæcumque verò hac de re fabulantur Poëtæ, omittemus in præsens, non illos, vt Platoni placuit, aspergendo vnguento, sed contra fœtorem quem exhalant nares communiendo. Illi enim non solùm è terra editos, sed satitios quoque homines è serpentinis dentibus natos tradunt. Sola autem ea sunt cum veritatis doctoribus conferenda, quæ Philosophi & Historici nugantur. Ante omnia verò dicen- D

dum eſt, quanta de generis humani ortu inter illos pugna fuerit & contentio. Alij ſiquidem æternam hominum naturam dixerunt, terrámque hoc genere plenam ſemper fuiſſe: alij verò in terra primùm Attica natos homines, alij in Arcadia primùm extitiſſe, alij rurſus in Ægypto. Et aliarum quoque vrbium magna fuit hac de re ambitio. Adhæc autem, alij beatum hoc animal vocitarunt, alij contrà miſerum atque infeliciſſimum. Et Homerus quidem imbecille illud ærumnoſúmque appellat: Theognis autem Siculus Megarenſis exclamat,

Optima non naſci res eſt mortalibus agris,
Nec ſolis radios cernere luminibus:
Aut, vbi natus homo eſt, properè hinc deſcendere ad orcum.

Conſonant his quoque Euripidis Tragœdiæ ſenarij,

Oportuit nos funeris luctu graui
Dolere natum plurima ad diſcrimina:
At mortuum, qui caſſus eſt laboribus,
Efferre læto corde, lætis vocibus.

Solonem præterea, qui leges Athenienſibus tulit, teſtis eſt Herodotus Crœſo regi dixiſſe,

O Crœſe, homo omnis eſt grauis calamitas.

Pythagoras autem ac Plato, populum quemdam animarum corpore carentium introducunt, eáſque, poſtquam in peccatũ aliquod inciderint, ſupplicij cauſa dicunt in corpora deſtinari. Ideóque Plato in Cratylo corpus ſepulcrum vocauit, quaſi anima in corpore ſepulta ſit. Concordia verò his & Philolaus Pythagoreus dixit his verbis: *Teſtantur autem veteres Theologi ac Vates, ob quædam ſupplicia corpori animam coniugatam, & in hoc tanquam in tumulo conſepultam eſſe.* Verùm Plato idem horum oblitus quæ dixerat, in tertio Reipublicæ libro planè contraria ſignificat. *Curandum eſt enim corpus*, inquit, *animæ cauſa & harmoniæ. per corpus enim viuere nobis licet, ac rectè viuere, ſi veritatem clara vace teſtari velimus.* Quòd ſi anima per corpus viuit, ac rectè viuit, non vtique fuit vnquam ante corpus: ſi verò fuit ante corpus, vtique & viuebat, cùm immortalem ſortita ſit naturam & rationalem.

A ἀπόλυτον, ὅσην περὶ τ τῦδε τ̃ γήρους ξυγκίσεως ἔσεν ἐ διαμάχην ἐφήκασιν. οἱ μ γὰ, αἰδίον τ̃ εἶ τ̃ ἀνθρώπων τ̃ φύσιν εἰρήκασι, καὶ τῦδε τ̃ γήρους ἀεὶ ἐμπλεων γεγῆνθαι τ̃ χθῶ· οἱ δέ, ἐν τῇ Ἀτθικῇ πρῶτον φυῶναι ἀνθρώπους· ἄλλοι δ, ἐν Ἀρκαδίᾳ τῦτο γενέσθαι πρῶτον. ἕτεροι δ αὖ πάλιν, ἐν Αἰγύπτῳ. καὶ ἄλλαις δὲ πόλεσι πολλὴ περὶ τούτου φιλοτιμία γεγένηται. πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις, οἱ μ, ὄλεθριον τόδε θ ζῶον κεκλήκασιν· οἱ δὲ, δείλαιον ἐ τειπάθλιον. καὶ Ὅμηρος μὲν, ἀχιδνόν αὐτὸ καὶ οἰζυρὸν ὀνομάζ. Θέογνις δὲ ὁ Σικελιώτης ὁ Μεγαρόθεν βοᾷ·

B Γαίτων μ μὴ φῦναι ὑπερθνήτοισιν ἄμεινον,
Μηδ' ἐσορᾶν αὐγὰς ὀξέος ἠελίου.
Φύντα δ' ὅπως ὠκιστα πύλας ἀίδαο περήσαι.

Ξενοφῶντα δὲ τούτοις καὶ τῆς Εὐριπίδου τραγῳδίας τὰ ἰαμβεῖα·

Ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς ξύλλογον ποιουμένους,
Τὸν φύντα θρηνῆσαι εἰς ὅσ' ἔρχετ' κακά·
Τὸν δ' αὖ θανόντα, καὶ πόνων πεπαυμένον,
C Χαίρουσι δ' ἔμυθον τὰς ἐκπέμπειν δόμους
καὶ Σόλωνα δὲ τὸν Ἀθηναῖον τ̃ νομοθέτην, ἕτερα αὐτὸ Ἡρόδοτος εἰρηκέναι τῷ Κροίσῳ φῆναι·

Ὦ Κροῖσε, πᾶς ἀνθρωπος ἔστι ξυμφορή.

Πυθαγόρας δὲ καὶ Πλάτων, δήμιόν τινα ψυχῶν ἀσωμάτων εἰσάγουσι, καὶ τὰς ἁμαρτάδι τινὶ περιπεσούσας, πυφορίας χάριν εἰς σώματα καταπέμπεσθαι λέγουσι. τῷ γοῦν ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ θ σῶμα σῆμα κέκληκεν· ὡς ἐν τούτῳ τῆς ψυχῆς οἱονεὶ τεθαμμένης. ξύμφωνα δὲ τούτων ἐ Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος ἔφη· λέγει δὲ ὧδε· Μαρτυρέονται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντεις, D ὡς δίκας τινὰς πυφορίας ἡ ψυχὴ τῷ σώματι συνέζευκται, καὶ καθάπερ ἐν σήματι τούτῳ τέθαπται. ἀλλὰ τῶδε τῷ λόγων ὁ Πλάτων ὑπιληθεὶς, τοὐναντίον ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Πολιτείας ἀποδείκνυσι. Ἐπιμελεῖσθαι γὰρ σώματος δεῖ, φησὶ, ψυχῆς εἵνεκα καὶ ἁρμονίας· δι' οὗ βιοῦν τέ ἐστι, καὶ ὀρθῶς βιοῦν, καθαψηλαφῶντας τῆς ἀληθείας θ κήρυγμα. Εἰ δὲ δίκας τῶ σώματος ἡ ψυχὴ βιοῖ τε ἐ ὀρθῶς βιοῖ, ἐκ ἄρα ἐδ' ποτὲ πρὸ τῶ σώματος. εἰ δὲ ἐδ' πρόσθε τῶ σώματος, καὶ ἔζη ἀνθρώπινον καὶ ἐθίου. ἀθάνατον γὰρ ἔχει φύσιν καὶ λογικήν,

εἰ δὲ ἰῶ μὲ πάλαι, οὐκ ὀρθῶς δὲ ἐβίου κεχωρισμένη τῦ σώματος· ἐν τῷ σώματι δὲ γενομένη, καὶ τῦτο ἀεισα παιδοτριβήσασα, τὸν ὀρθὸν κατώρθωσεν βίον· εἶτα τῦ σώματος ἀρξαμένου τετύχηκε τῶν ἀγαθῶν, ὧν πρὸ τῦ σώματος οὐ μετέλαχεν. αἰτία δ' ὅτου δὴ οὕτω τιθάφθαι αὐτὴν ἐν τῷ σώματι καθάπερ ἐν σήματι ἔφη; δῆλα μὲν οὖν τούτων σαφῶς ἔγνωμεν, ὡς οὐ μόνον ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ σφίσιν αὐτοῖς, περὶ τῶν αὐτῶν ἐναντία γεγράφασιν· ἵνα δὲ τὴν πολλὴν αὐτῶν καταμάθωμεν ἔριν, φέρε πάλιν ὑποδείξωμεν, τίνα περὶ ψυχῆς οἱ πολυθρύλλητοι τῶν φιλοσόφων ἐδόξασαν, καὶ ὅπως αὐτοῖς ἡ κενὴ δόξα, κατὰ τὸν Ὅμηρον, ἔπεισι ξυνέπεσθαι μάχεσθαι. ἃ δὲ γε ξὺν θεῷ λέξω, οὐκ ἐκ Πλουτάρχου, καὶ Πορφυρίου, καὶ μάλιστα Αετίου ξυλλεγραμμένων ἐρῶ. Θαλῆς τοίνυν κέκληκε τὴν ψυχὴν ἀκίνητον φύσιν· Αλκμαῖων δὲ, αὐτὴν αὐτὴν κινούμενον εἴρηκεν· ὁ δὲ γε Πυθαγόρας, ἀριθμὸν ἑαυτὸν κινοῦντα. ξυνεφώνησε δὲ τῷ λόγῳ καὶ Ξενοκράτης. ὁ δὲ Πλάτων, οὐσίαν νοητὴν, ἐξ ἑαυτῆς κινητήν. ὁ δὲ Σταγειρίτης, ἐντελέχειαν πρώτην σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος· ἐντελέχειαν δὲ τὴν ἐνέργειαν κέκληκε. Κλέαρχος δὲ, τὴν τεττάρων τὴν στοιχείων τὴν ἁρμονίαν. Αναξιμένης δὲ, καὶ Αναξίμανδρος, καὶ Αναξαγόρας, καὶ Αρχέλαος, ἀερώδη τὴν ψυχῆς τὴν φύσιν εἰρήκασιν· οἱ δὲ Στωϊκοὶ, πνευματικήν, πλείστου μετέχουσαν τῦ θερμοῦ. Παρμενίδης δὲ, καὶ Ιππασος, καὶ Ηράκλειτος, πυρώδη ταύτην κεκλήκασιν· ὁ δὲ Ηρακλείδης, φωτοειδῆ. Επίκουρος δὲ ὁ Νεοκλέους, τεττάρων τινῶν ποιοτήτων κρᾶμα, πυρώδους, καὶ ἀερώδους, καὶ πνευματικοῦ, καὶ τετάρτου τινὸς ἀκατονομάστου· ὁ δὲ Εμπεδοκλῆς, μίγμα ἐξ αἰθερώδους καὶ ἀερώδους οὐσίας. Κριτίας δὲ ἐξ αἵματος εἶπε καὶ ἐξ ὑγροῦ· καὶ ἄλλοι δὲ ἄλλα λελήρηκασιν ἐναντία. καὶ μὴν καὶ περὶ τὴν ταύτης διαίρεσιν, πλείστη γε τούτοις γεγένηται διαμάχη. Πυθαγόρας μὲν καὶ Πλάτων, καὶ Δημόκριτος, διμερῆ ταύτην εἰρήκασι· καὶ τὸ μὲν αὐτῆς εἶναι λογικὸν, δὲ ἄλογον. διχῆ δὲ αὖ πάλιν τὸ ἄλογον ἕτερον· καὶ τὸ μὲν αὐτὸ, θυμικὸν εἶναι, τὸ δὲ, ἐπιθυμητικόν. ὁ δὲ Ξενοκράτης, καὶ τοῦτο τρίτος ἀπὸ Πλάτωνος ὤν· Σπεύσιππου γὰρ τῦ Πλάτωνος ἀδελφιδοῦ γεγένηται φοιτητής· τὸ μὲν λογιστικὸν εἶναι τῆς ψυχῆς ἔφη, τὸ δὲ λογικήν. ὁ δὲ Νι-

A Quòd si olim quidem erat, rectè autẽ non viuebat à corpore seiuncta, at vbi venit in corpus, & hoc ipsa optimè instituit, tunc rectam vitam duxit, sequitur vt per corpus bona consecuta fuerit, quorum ante corpus particeps non erat. Cur illam ergo in corpore tanquam in tumulo sepultã dixit? Ex his itaque liquidò perspeximus, quòd non solùm inter se inuicẽ, sed sibimetipsis de eadem re pugnantia scripserint. Ceterùm vt ingens illorum dissidium deprehendamus, age iterùm ostendamus qualia sint quæ de anima
B celeberrimi Philosophorum opinati sunt, & quo pacto eos inanis gloria, vt Homerus ait, *pugna contendere suasit.* Quæ autem Deo duce dicam, ex Plutarchi, & Porphyrii, Aetiique cõmentariis dicam. Thales igitur, animam appellauit immobilem naturam: Alcman verò, eam per se ipsam mobilem dixit, Pythagoras numerũ esse qui seipsum moueat. cuius opinioni assensus est & Xenocrates. Plato autem intellectilem substantiã ex se mobilem: Stagirites, entelechiam primam corporis naturalis & organici, quod aptum sit
C vitam accipere. Entelechiam verò actum appellauit. At Clearchus, quatuor elementorum harmoniã esse ait. Anaximenes, & Anaximãder, & Anaxagoras & Archelaus, aëriam dixerunt animæ naturam esse. Stoici, spiritualem quidem, sed quæ calidi plurimum habeat. Parmenides, Hippasus, & Heraclitus, igneã hanc nuncuparũt. Epicurus Neoclis filius, commixtionem quatuor quarumdã qualitatum, igneæ videlicet, aëriæ, ac spiritualis, quartæque præterea quæ nomen non habeat. Empedocles, mixtionem ex ætheria
D aëriáque substantia. Critias verò ex sanguine & humido constare dixit. Alii rursus alia, & contraria nugati sunt. Quin & de animæ diuisione maxima inter eos fuit disceptatio. Pythagoras enim & Plato, & Democritus hanc in partes duas distribuũt: quarum altera sit ratione prædita, ratione altera careat. Rursũsque hanc posteriorem bifariam secant. atque alteram eius partem iracundiæ tribuunt, alteram cupiditati. Xenocrates autem, quamquam tertius à Platone censetur, (fuit enim auditor Speusippi, Platonis sororis filii,) in facultatem sentiendi ac vim rationis animam partitus est. At Ni-

comachi filius quinque illi officia partéſque tribuit, appetendi, nutriendi, ſentiendi, gradiendi, & cogitandi. Stoici verò in hoc numero non acquieuerunt, ſed octo ex partibus animam conſtare dixerunt, ex ſenſu videlicet viſus, auditus, olfactus, guſtus, & tactus, ſextam verò vocalem potentiam, ſeptimam ſeminalem, octauã principalem, à qua ſingulæ illarum vires accipiunt. Polypi etiam brachiis ſimilem illam dixerunt. Pythagoræ autem ſucceſſores è quinque elementis conſtare corpus aſſerentes, (ad quatuor enim illa ætherium adiunxerunt,) totidem etiam numero facultates animæ affirmarunt eſſe, quas appellarunt intellectum, prudentiam, ſcientiam, opinionem, & ſenſum. Quanta item inter eos controuerſia ſit in collocanda principaliori animæ vi, facile eſt videre Hippocrates enim, & Democritus, ac Plato, in cerebro ſitam eſſe affirmant: Straton in ſuperciliorum intercapedine. Eraſiſtratus autẽ medicus, iuxta membranam cerebri, quam epicranidem vocat: Herophilus, in ventre cerebri: Parmenides & Epicurus, in toto hominis pectore. Empedocles & Ariſtoteles, Stoicique vniuerſi cor illi ſedem addicunt. Horúmque rurſus alii, eam in cordis ventre conſtituunt, alii verò in ſanguine, alii ea in membrana quæ cor ambit, alii in diaphragmate. Pythagoras, Anaxagoras, Diogenes, Plato, Empedocles & Xenocrates, animam dixerunt incorruptibilem eſſe. Heraclitus verò, animas hominum, corporibus liberatas, in mundi totius animam concedere ait, vt quæ ſit eiuſdem generis ac ſubſtantiæ. Stoici verò, ſeiunctas à corporibus animas, per ſeipſas quidem ſuperſtites viuere dixerunt, ſed imbecilliores exiguo temporis ſpatio, validiores vſque ad mundi conflagrationem. Democritus, Epicurus, & Ariſtoteles, animam corruptibilem eſſe liberè aſſeruerunt. Plato & Pythagoras, rationalem quidem animæ partem incorruptibilem eſſe, quæ autem ratione caret, corruptibilem. Ac Plato quidem etiam plantas animalia vocauit, quæ tertiam tantùm animæ ſpeciem concupiſcibilem habeant. At Ariſtoteles, animalia illas vt appellaret adduci non potuit:

A κομάχου, πέντε εἶ) ταύτης ἔφησεν ἐνεργείας, τῷ ὀρεκτικῷ, τῷ ἁπτικῷ, τῷ ἀκουστικῷ, τῷ αἰσθητικῷ, τῷ μεταβατικῷ, τῷ διανοητικῷ. ἀλλ' οὐδὲ τοῦτον οἱ Στωϊκοὶ τὸν ἀριθμὸν ἔστερξαν. ἐξ ὀκτὼ γὰρ μερῶν ἔφασαν τῷ ψυχῷ συνεστάναι, ὁ φθικῆς αἰσθήσεως, καὶ τῆς ἀκουστικῆς, καὶ τ ὀσφρητικῆς, καὶ τ γευστικῆς, καὶ τ ἁπτικῆς· ἕκτον δ' τὸ φωνητικὸν ἔφασαν, καὶ τὸ σπερματικὸν ἕβδομον, καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ὄγδοον, ὑφ' οὗ τούτων ἕκαστον ἐνεργεῖται. εἶπον δ' αὐτῷ καὶ τ τῶν πολυπόδων ἑοικέναι πλεκτάνας· οἱ δὲ γε Πυθαγόρου διάδοχοι, ὡς πέντε στοιχείων τὸ σῶμα κεκαθῶσθαι φάντες· τοῖς γὰρ τέτταρσι συνετάξατο τὸ αἰθέριον· ἰσαρίθμους εἶ) ἔφασαν τούτοις καὶ τ ψυχῆς τὰς δυνάμεις· καὶ ταύτας ὠνόμακασι, νοῦν, καὶ φρόνησιν, καὶ ἐπιστήμην, καὶ δόξαν, καὶ αἴσθησιν. ὅσα δ' καὶ περὶ τ τῶν ἡγεμονικοῦ χώρας διεζήτησαν πρὸς ἀλλήλους ῥᾴδιον διαγνῶναι. Ἱπποκράτης γὰρ μέν, καὶ Δημόκριτος, καὶ Πλάτων, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτο ἱδρῦσθαι εἰρήκασιν· ὁ δὲ Στράτων, ἐν μεσοφρύῳ· Ἐρασίστρατος δ' ὁ ἰατρός, περὶ τ τ ἐγκεφάλου μηνίγγα, ἣν ἐπικρανίδα λέγει· Ἡρόφιλος δέ, ἐν τῇ τῶν ἐγκεφάλου κοιλίᾳ· Παρμενίδης δὲ καὶ Ἐπίκουρος, ἐν ὅλῳ τῷ θώρακι· Ἐμπεδοκλῆς δὲ καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ τ Στωϊκῶν ἡ ξυμμορία, τῇ καρδίᾳ ἀπεκλήρωσαν τοῦτο. καὶ τούτων οἱ μὲν αὖ πάλιν, οἱ μὲν ἐν τῇ κοιλίᾳ τ καρδίας· οἱ δὲ, ἐν τῷ αἵματι· καὶ οἱ μὲν ἐν τῷ περικαρδίῳ ὑμένι, οἱ δὲ ἐν τῷ διαφράγματι. καὶ Πυθαγόρας μὲν καὶ Ἀναξαγόρας, καὶ Διογένης καὶ Πλάτων, καὶ Ἐμπεδοκλῆς καὶ Ξενοκράτης, ἄφθαρτον εἶ) τὴν ψυχὴν ἀπεφήναντο· ὁ δὲ Ἡράκλειτος, τὰς ἀπαλλαττομένας τοῦ σώματος εἰς τὸν τοῦ παντὸς αἰθέρα χωρεῖν ψυχὰς ἔφησεν, οἷα δὴ ὁμογενῆ τε οὐσαν καὶ ὁμοούσιον. οἱ δὲ Στωϊκοὶ, τὰς χωριζομένας τῶν σωμάτων ψυχὰς, διαρκεῖς μὲν καθ' ἑαυτὰς ζῆν ἔφασαν· ἀλλὰ τ μὲν ἀσθενεστέρας, ἐπ' ὀλίγον· τ δὲ ἐγερωτέρας, μέχρι τ τοῦ παντὸς ἐκπυρώσεως. Δημόκριτος δ', καὶ Ἐπίκουρος, καὶ Ἀριστοτέλης, φθαρτὴν εἶ) ταύτην ἀπέδειξαν εἰρήκασι. Πλάτων δ' καὶ Πυθαγόρας, τὸ μὲν λογικὸν αὐτῆς ἄφθαρτον εἶναι, φθαρτὸν δὲ τὸ ἄλογον. καὶ ὁ μὲν Πλάτων, καὶ τὰ φυτὰ ζῷα κέκληκε, τῷ τρίτου γε τῆς ψυχῆς εἴδους τὸ ἐπιθυμητικοῦ μόνου μετέχοντα. ὁ δέ γε Ἀριστοτέλης ζῷα μὲν αὐτὰ εἰπεῖν οὐκ ἠθέλησε

τὸ γὰρ δὴ τῆς αἰσθητικῆς μετέχον ψυχῆς, τοῦτο καλῶς ζῷον ἠξίωσε· τὴν φυλικῆς μὴν τοι καὶ θρεπτικῆς ψυχῆς μετέχειν ὑπέλαβε τὰ φυτά. ἀλλὰ τοῦτόν γε τὸν λόγον οἱ τῆς ποικίλης προσεδέξαντο. τὸ γὰρ τῆς φυλικῆς δυνάμεως καθῆψε μὲν ψυχῆς οὐδὲ ὅλως ἐγνώρισε. Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, ὁ τῆς αἱρέσεως ἡγησάμενος, τοιάδε περὶ ψυχῆς ἐδόξαζε φοιτητὰς τοὺς ἑαυτοῦ ἀνθρώπινον γόνον, ὑγρὸν ὄντα, καὶ μέλεσι πνεύματος, τῆς ψυχῆς εἶναι μέρος τε καὶ ἀπόσπασμα, καὶ δὴ τῶν προγόνων σπέρματος κέρασμά τε καὶ μίγμα, ἐξ ἁπάντων τῶν τῆς ψυχῆς μορίων συναθροισθέν. ὃ δὴ B καὶ αὐτὸ καὶ φθαρτὸν παρεσημήνατο. Νουμήνιος ὁ Πυθαγόρειος, πρὸς ἱστορίας ἀπολογούμενος, ἔφη· Τῷ μὲν ψυχὴν, γλυκυτήν τε καὶ φθαρτὴν λέγοντι· ἐκ οὗ τοι σώματος ἀπαγορεύει φθείρεσθαι, ἀλλ' ὑπομένειν τινὰς χρόνους καθ' ἑαυτήν· τὸν μὲν τῶν ἀσυνδέτων, μέχρι τοῦ εἰς πῦρ ἀναλύσεως τῶν πάντων· τὸν δὲ τῶν ἀφρόνων, πρὸς ποιούς τινας χρόνους. καὶ ὁ Λογγῖνος μὲν, αὐτῶν αὐτόχρις κατηγορεῖ, ὧδε γράφας· Ζήνωνι μὲν γὰρ καὶ Κλεάνθει νεμεσήσειεν ἂν τις δικαίως, ὅτι σφόδρα ὑβριστικῶς περὶ τῆς ψυχῆς διελέχθησαν. ἀμφω γὰρ τὸ C στερεοῦ σώματος εἶναι τὴν ψυχὴν ἀναθυμίασιν ἔφασαν. αὐτόχρις δὲ τούτων ἐναντία τὰ Πυθαγόρα καὶ Πλάτωνι δόξαντα. θείαν γὰρ δὴ μοῖράν τινα νοῦν ἔφασαν εἶναι. ξυμφωνεῖ δὲ καὶ ὁ Νικομάχου παῖς δὲ ὢν λόγῳ, καίτοι θνητὴν εἶναι ἀποφηνάμενος τὴν ψυχήν· ἄλλο τι γὰρ εἶναι τὸν νοῦν παρὰ ταύτην ὑπέλαβε. καὶ οἱ περὶ Πλάτωνα δὲ καὶ Πυθαγόραν, θύραθεν ὥσπερ εἰσκρίνειν λέγουσιν. πάλιν δ' αὖ, οἱ μὲν αὐτῶν, αὐθαίρετόν τὸν νοῦν ἔφασαν εἶναι, καὶ ἄρχειν δυνάμενον, ὡς ἂν ἐθέλῃ, καὶ πάθη· οἱ δὲ, ἀνάγκης αὐτὸν καὶ εἱμαρμένης ἀπεφήναντο δοῦλον, καὶ πρὸς τὰς Μοίρων ἄγειν νήματα, καὶ τὴν τοῦ οὐρανοῦ περιδινήσεως, καὶ D τὴν τῶν ἄστρων συνοδίαν, καὶ τοῦ θεάτρου καὶ ἐνεργείας ἠρτῆσθαι. ὁ δὲ γε Πλάτων τὰ ἐναντία τούτοις περὶ ψυχῆς ἐξεπαίδευσε δόξαν. ἐλευθέραν γὰρ αὐτὸν ἔφησεν εἶναι, καὶ δεσποινάν τῶν ἐνοχλούντων παθῶν, καὶ ἑκόντα μὴ καὶ μὴ ἑκόντα χωρεῖν, καὶ ἐθελοντὶ μᾶλλον νικᾶν ἢ ἡττᾶσθαι. καὶ ὅτι σαφῶς ἐν τοῖς Νόμοις δεδήλωκε. λέγει δὲ οὕτως· Καὶ τοῦτο, ὦ ξένε, τὸ νικᾶν αὐτὸν ἑαυτὸν, πασῶν νικῶν πρῶτόν τε καὶ ἄριστον· τὸ δὲ ἡττᾶσθαι αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ, αἴσχιστόν τε καὶ κάκιστον. ταῦτα γὰρ ὡς πολέμου ἐν ἑκάστοις ἡμῖν ὄντος πρὸς ἡμᾶς

A quod enim sentiendi munere præditum est, id solum animalis nomine dignum censuit. Vegetatiuam autem & nutritiuam animam inesse plantis opinatus est. Verùm hanc opinionẽ Stoici minimè admiserunt: vim enim vegetatiuã animam vocare abnuerunt. Zeno autem Cittiensis, sectæ huius princeps, discipulos suos de anima hæc sentire docuit. Genitale hominis semen, quod humore ac spiritu præditum est, partem esse animæ, seu auulsam particulam dixit, & progenitorum seminis confusam quam-
B dam mixtionem, de cunctis animæ particulis in vnum collectam: eiúsque rei causa corruptibilem eam dixit. Numenius autem Pythagoricus, contra hos disserens ait: *Animam verò isti generabilem corruptibilémque affirmant: non tamen simulatque corpore soluta est interire, sed per se durare ad quoddam temporis spatium: proborum quidem virorum, vsquedum vniuersa incendio absumantur, stultorum verò, ad certa quædam tempora.* Longinus quoque sic eos manifestè accusat: *Zenoni quidem ac Cleanthi ture quis*
C *succenseat, qui de anima ita contumeliosè locuti sint. vterque enim animam solidi corporis exhalationem quandam esse dixerunt.* His autem prorsus contraria Pythagoræ ac Platoni visa sunt. Intellectum enim, diuinam esse partem affirmarunt. Cum quibus sensit & Nicomachi filius, tametsi corruptibilem animam esse dixerit: aliud enim quidpiam ab illa esse opinatus est. Platonici verò & Pythagorici, extrinsecùs insinuari hunc dicunt. Horúmque rursus alij sui dominum esse, moderarique affectus vt velit: alij verò & necessitatis & fati seruum esse dixerunt, agique Parcarum filis,
D & de cæli rotatu, siderúmque congressu omnes eius actiones, virésque pendere. Plato autem his contrariam de anima sententiam docuit. Liberam enim esse dixit, dominámque perturbantium illam affectuum, & sponte sua huc illúcve ferri, suáque ipsius voluntate vincere vel succumbere. Quod quidem apertè in Legibus ostendit. Sic autem ait: *Hîc quoque, ô hospes, seipsum vincere, prima victoriarum atque optima est: succumbere autem sibi ipsi, pessimum ac turpissimum. Atque hæc omnia singulis aduersus seipsos bel-*

lum esse significant. Idémque rursus paulo pòst: *Scimus hoc autem, huiusmodi affectus, tamquam insitos nobis neruos & funiculos quosdam, trahere nos ac vicissim retrahere, sicut ipsi contrarij sibi sunt, in contrarias functiones, vbi discreta est sedes virtutis ac vitij. Dictat enim ratio, vnum esse debere tractionum principatum: quem si quis ita consectetur, vt ab eo numquam deficiat, planè persentiet modicas omnino esse vires affectionum, quæ in contrarias partes trahere conentur. hunc verò ductum ac principatum, rationis esse asserimus.* His itaque verbis ostendit, nos malam naturam sortitos homines non esse, neque necessitate aut violentiâ cogi ad peccandum: nec Parcarum filis agi, nec astrorum congressu ad agendum compelli: sed esse animę cum se ipsa certamen, vincendique habere facultatem, si inclinare ad virtutem velit. Trahere quidem ad se cupiditatem, trahere & iram ex aduerso: vtrum autem pareat, necne, liberam esse rationi potestatem. quippe quę ad aurigæ partes constituta est, vt agat ipsa, non vt agatur & trahatur. Comprobauit autem hanc eandem sententiam & in decimo Legum his verbis: *Causas autē huius vel illius generationis nostris singulorum voluntatibus permisit. qua enim cupiditate quis fuerit, qualitérve animum affectus, eo fere semper modo, taliſque vnusquisque nostrûm fit vt plurimum.* Et post pauca hæc etiam adiecit. *Maior autem anima, cùm virtutis aut vitij particeps facta fuerit, & sua voluntate, & valida consuetudine, quando diuinæ virtuti adhæsit, taliſque præcipuè facta est, in locum sanctum potiorémque alterum transfertur: cùm verò contraria virtuti elegerit, ad contrarias quoque sedes vitam suam traducit atque constituit.* Hoc igitur etiam loco docuit, animæ voluntati creatorem tribuisse meliorum rerum peiorúmque optionem. Animi enim liberum arbitrium facit, vt in hanc vel illam partem inclinet: vsus autem, & consuetudo, validè inhærentem habitum parit. Itaque cùm virtutis amans anima eius sibi formam impresserit, in alium quendam locum commigrat, sanctum illum ac præsentibus potiorem: contrà autem, quæ vitium præoptarit, turpémque vitam sectata sit, sibi quoque conuenientem locum sortitur. In secundo etiam Reipublicæ

A αὖθις σημαίνῃ. καὶ αὖ πάλιν μετ' ὀλίγα· Τόδε δ' ἴσμεν, ὅτι ταῦτα τὰ πάθη ἐν ἡμῖν, οἷ νεῦρα ἢ σμήριγθοί τινες ὄντα, ὡσπερ τε ἡμᾶς, καὶ ἀλλήλαις ἀνθέλκουσιν, ἐναντία γε οὖσαι, ἐπ' ἐναντίας πράξεις· οὗ δὴ διωρισμένη ἀρετὴ καὶ κακία κεῖται. μίαν γάρ φησιν ὁ λόγος δεῖν τῶν ἕλξεων εἶναι ἀρχήν· ἣ σωσιπόλιον ἀεί, καὶ μηδαμῇ ἀπολιπόμενον ἐκείνης, ἀνθέλκειν μετρίως τῶν ἄλλων ἕκαστον. ταύτην δὲ εἶναι τὴν τοῦ λογισμοῦ ἀγωγήν. αὐτίκα δὲ καὶ μετὰ τούτων δεδήλωκεν, ὡς οὔτε φύσει ἐλαχόντων πονηρῶν, καὶ τῇ ἀ-
B νάγκην καὶ βίαν πλημμελοῦντων οἱ ἄνθρωποι, οὔτε ἐκ τῶν τῆς Κλωθοῦς νημάτων ἀγόμενα, οὔτε μὴν ἐκ τῆς τῶν ἄστρων συνόδου πρὸς ὃ πραχτέον ὠθούμενα. ἀλλ' ἀγωνίζεται μὴν πρὸς ἑαυτὴν ἡ ψυχή· τὴν δὲ νίκην ἔχειν τὴν ἐξουσίαν, ἵν' ἐθελήσῃ νεῦσαι πρὸς ἀρετήν· καὶ ἕλκει μέν ἡ ἐπιθυμία πρὸς ἑαυτὴν, ἀνθέλκει δ' ὁ θυμός· ἔχειν δὲ τὸ πείθεσθαι, ἢ μή, τὴν ἐξουσίαν ὁ λογισμός· ἵνα ἡγεῖν μὲν ἐπάρξῃ ἄρχειν, ἀλλ' οὐκ ἄγεσθαί τε καὶ σύρεσθαι. ἐπιφέρων δὲ τόνδε τὸν λόγον καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων, ταῦτα εἶπεν· Τῆς δ' ἡμετέρας τοῦ ποιοῦ
C τινὸς ἀφῆκε ταῖς βουλήσεσιν ἑκάστου ἡμῶν αὐτῶν ταῖς αἰτίας· ὅπῃ γὰρ ἂν ὀπθυμίᾳ, καὶ οἵοις ἂν ἦ τις ψυχαῖς, ταύτῃ σχεδὸν ἕκαστος, καὶ τοιοῦτος ἡμῶν γίνεται ἅπας ὡς τὸ πολύ. καὶ μὴ βεβαίως ἢ ταῦτα προστέθεικε· Μείζων δὲ δὴ ψυχὴ, κακίας τε ἀρετῆς ὁπότερα μεταλάβῃ ἅμα τῇ αὐτῆς βουλήσει τε καὶ ὁμιλίᾳ γιγνομένην ἰσχυράν· ὁπότερα μὲν ἀρετῇ θεία προσμίξασα, γίνεται ἀμφοτέρωθεν τὰ τοιαῦτα ἀμφέρεται· καὶ μετέλαβε τόπου ἄμεινον, ὅλη μεταχω-
D ρισθεῖσα εἰς ἀμείνω τινὰ τόπον ἕτερον. ὅταν δ' ἐπὶ τἀναντία, καὶ τοὺς τοιούτους μεθιδρύσατο τὸν αὐτῆς βίον. καθάπαξ ἁπλοῦς ἐδίδαξεν, ὡς τῇ βουλήσει τῆς ψυχῆς ἀπένειμεν ὁ ποιητὴς τῶν χρειττόνων καὶ τῶν χειρόνων τὴν αἵρεσιν. ὃ μὲν γὰρ τῆς γνώμης αὐθαίρετον, τῇδε ῥέπειν ἢ ἐκείσε προσκυλίζειν· ἡ δ' ὁμιλία καὶ τὸ ἔθος, ἰσχυρὰν τὴν ἕξιν ἐργάζεται. ὅταν δὲ θεῖα ἀρετῆς ἐρασθεῖσα, τὴν ταύτης ἰδέαν ἐνεμάξηται, εἰς ἕτερόν τινα μεταβαίνει τόπον, ἄμεινόν τε καὶ πολλῷ τῶν παρόντων ἀμείνονα· τὴν δὲ κακίαν ἑλομένη, καὶ τὸν ἐπονείδιστον βίον ἀσπασαμένη, λαχοῦσα πάλιν ἕτερον καὶ ἄλλην χώραν. καὶ τῇ δευτέρᾳ δὲ τῆς Πο-

λιτείας ξυνῳδὰ τούτοις ξυγγέγραφε· λέγε δή. Τοῦτα· Οὐκοῦν ἀγαθὸς ὁ θεὸς ὄντι γε, καὶ λεκτέον οὕτως; Τί μήν; Οὐδὲν δή τ' ἀγαθῶν βλαβερὸν εἶναι; ἢ γάρ; Οὔ μοι δοκεῖ. Ἆρα δὲ μὴ βλαβερὸν βλάπτει; Οὐδαμῶς. Ὃ δὲ μὴ βλάπτει, κακόν τι ποιεῖ; Οὐδὲ τοῦτο. Ὃ δέ γε μηδὲν κακὸν ποιεῖ, οὐδ' ἂν τινος εἴη κακοῦ αἴτιον; Πῶς γάρ; Τί δέ; ὠφέλιμον ὃ ἀγαθόν; Ναί. Αἴτιον ἄρα εὐπραγίας; Ναί. Οὐκ ἄρα γε πάντων αἴτιον ὃ ἀγαθόν· ἀλλὰ τῶν μὲν ἐχόντων αἴτιον, τῶν δὲ κακῶν ἀναίτιον. Παντελῶς γε, ἔφη. Οὐκ ἄρα, ὦ δή γ' ἐγώ, ὁ θεός, ἐπεὶ ἀγαθὸς, πάντων ἂν εἴη αἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν· ἀλλ' ὀλίγων μὲν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιος, πολλῶν δὲ ἀναίτιος· πολὺ γὰρ ἐλάττω τὰ ἀγαθὰ τῶν κακῶν ἡμῖν· τῶν μὲν ἀγαθῶν οὐδένα ἄλλον αἰτιατέον, τῶν δὲ κακῶν ἄλλα αἴτια δεῖ ζητεῖν αἴτια, ἀλλ' ἢ τὸν θεόν. Ἀληθέστατα, ἔφη, δοκεῖς μοι λέγειν. Οὐκ ἄρα, ὦ δή γ' ἐγώ, ἀποδεκτέον, οὔτε Ὁμήρου, οὔτε ἄλλον ποιητοῦ, τοιαύτην τὴν ἁμαρτίαν ἀνοήτως περὶ τοὺς θεοὺς ἁμαρτάνοντος, καὶ λέγοντος, ὡς δοιοὶ πίθοι

-- κατακείαται ἐν Διὸς οὐδῷ.

Κηρῶν ἔμπλεοι· ὁ μὲν ἐσθλῶν· αὐτὰρ ὁ ἑσθλῶν.

καὶ ᾧ μὲν κεραμίξας ὁ Ζεὺς δῷ ἀμφοτέρων,

Ἄλλοτε μὲν τε κακῷ ὅγε κύρεται, ἄλλοτε δ' ἐσθλῷ.

οὕτω δὲ καὶ τὰ ἄλλα τὰ τοιαῦτα, καὶ Ὁμήρου, καὶ Ἡσιόδου, καὶ μήτοι καὶ Αἰσχύλου. εἶπε δὲ πάλιν· Κακὸν δὲ αἴτιον φάναι τὸν θεόν, ἀγαθὸν ὄντα, παντὶ τρόπῳ, μήτε ἵνα λέγων ταῦτα ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει, εἰ μέλλει εὐνομήσεσθαι, μή τις ἀκούσῃ, μήτε νεώτερον μήτε πρεσβύτερον, μήτε ἐν μέτρῳ μήτε ἄνευ μέτρου μυθολογῶν ταῦτα· ὡς ὅτε ὅσια ἂν λεγόμενα, εἰ λέγοιτο. ὅτε ξύμφορα ἡμῖν, ὅτε ξύμφωνα αὑτοῖς. Ξύμψηφός σοι εἰμί, ἔφη, ἵνα τοῦτον νόμον, καί μοι ἁρέσκει. Οὗτος μέντοι, ὦ δή γ' ἐγώ, εἰς ἂν εἴη τῶν περὶ θεοὺς νόμων τε καὶ τύπων, ἐν οἷς δεήσει τοὺς τε λέγοντας λέγειν, καὶ τοὺς ποιοῦντας ποιεῖν, μὴ πάντων αἴτιον τὸν θεόν, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν. Τοῦτα καὶ περὶ τοῦ πεποιηκότος ἡμᾶς θεοῦ, καὶ περὶ ἡμῶν δέγε αὐτῶν, καὶ φρονεῖν καὶ δοξάζειν ὁ Πλάτων ἐδίδαξε. καὶ τοὺς κακῶν αἴτιον εἶναι τὸν θεὸν λέγοντας, ἐξελαύνειν ἐκέλευσεν· καὶ γὰρ ἀνόσιον εἶναι τὸν δὲ τὸν λόγον φησὶ, καὶ ἀξύμφορον ἡμῖν, καὶ ἀξύμφω-

A libro, consona his conscripsit in hæc verba: *Bonus est igitur Deus omnino, atque ita est asserendum? Quidni? Nihil verò noxium erit quod sit bonum? quo enim pacto? Mihi non videtur. Nocebitne igitur quod non est noxium? Minimè. Quod verò non nocet, malíne aliquid adfert? Ne hoc quidem. Quod autem mali nihil facit, nullius mali est causa? Quî enim possit? Quid igitur? vtiléne erit quod est bonum? Prorsus. Erit igitur causa rei bene gerendæ? Erit inquam. Non omnium igitur causa est bonum, sed eorum duntaxat quæ bene se habent, eorũ verò quæ malè, nequaquã. Sic est omnino, inquit. Non est igitur Deus, inquam ego, cùm bonus sit, omnium causa, sicut multi aiunt: sed paucorum quidem hominibus causa est, multorum verò non est. multo siquidem pauciora nobis bona contingunt, quàm mala: Ac bonorum quidem causam nullam alium referenda est: malarum verò aliæ inquirendæ sunt causæ, non Deus. Verissimè, inquit, dicere mihi videris. Igitur, inquam ego, nec Homerus, neque alius vllus Poeta audiendi sunt, qui peccatum hoc de Diis stultissimè peccant, dicúntque,*

Dolia bina sedent stellanti sub Iouis aula.

Fatáque discretim bona in hoc sunt, tristia in illo.

Cuique Deus dextra commiscens vtraque porgit,

Nunc bona sortitus, gaudet, nunc tristia, mœret.

Sunt & alia huius generis, Homeri, & Hesiodi, atque Æschyli, tum infert: *Modis autem omnibus pugnandum est, ne Deus qui bonus est, dicatur esse malorum causa, néve hoc quisquam proferat in sua ciuitate, si iustis legibus victura est, néve audiat quisquam, seu iunior, seu senior, vel metro vel soluta oratione talia fabulantem. vt quæ nec sancta sint, si dicantur, nec vtilia nobis, nec sibi consona. Assentior, inquit ille, tibi hac in lege, mihi enim arridet. Hæc igitur de Deo, inquam ego, vna inter cæteras lex esto & formula, in iis quæ dici quaque fieri oportebit, non omnium rerum causam Deum esse, sed bonarum duntaxat.* Hæc de Deo qui fecit nos, déque nobis ipsis, & sentire & opinari Plato nos docuit, eósque qui dicerent Deum esse malorum causam, ciuitate extrudi iussit. Nefaria enim esse verba eiusmodi, nec vtilia nobis, nec si-

bi ipsis consona. Etenim si bonus est Deus, vt reuera bonus est, (communis quippe vox hæc omnium est) non erit vtique malorum causa qui bonus est. Quòd si Deus causa non est malorum quæ fiunt: (mala autem propriè appellamus, non ea quæ vulgò existimantur, paupertatem, ęgritudinem, & alia his similia, quæ calamitates appellare nonnullis mos est, sed malitiam, libidinem, cęteráque iniquitates) nos autem ipsi hæc facere audemus, causa profectò istorum sumus, non Deus qui contraria legibus sanxit. Hæc enim nos sentire & Socrates & Plato docuerunt. Hi etiã animæ partem illam quæ ratione prædita est, diuinam appellarunt. Socratisque verba audire est Alcibiadem alloquentis, quæ Plato literis mandauit: *Possumúsne igitur dicere, partem animæ diuinissimam esse, an hac de re, nec scire, nec sapere quicquam possumus? Hæc itaque animæ pars Deo est similis. atque in hanc aliquis intuens, & omne diuinum cognoscens, Deúmque & prudentiam, ita & seipsum nosse maximè poterit.* Similia verò his & in Phædone scripta sunt: *Vis*, inquit, *ponamus duas rerum species, vnam visibilium, alteram inuisibilium? Ponamus, inquit. Et inuisibile quidem semper eodem modo esse, visibile nunquam eodem? Et hoc, inquit, ponamus. Age itaque, inquit ille, aliúdne quicquam in nobis est, quàm hoc quidem corpus, illud verò anima? Nihil aliud, inquit ille. Vtri autem speciei similius esse corpus dicemus atque cognatius? Nemini dubium*, inquit, *quin visibili. Quid verò anima? estne quippiam quod videri potest, an quod non potest? Ab hominibus, ô Socrates, non potest. Atqui nos visibilia & inuisibilia hominúmne naturæ, an alij cuipiam, putas, dicebamus? Hominum, inquit. De anima ergo quid dicimus? visibilémne esse, an inuisibilem? Non visibilem. Ergo inuisibilem? Ita prorsus. Est ergo anima similior inuisibili quàm corpus, at corpus visibili. Ita necesse est, ô Socrates.* Multa verò alia prosequutus addidit: *Vtri tandem similis est anima? Constat, Socrates, animam quidem similem esse diuino, corpus verò mortali.* Et post pauca rursum. *Quid igitur? cùm hæc ita se habeant, nonne corpori conuenit vt breui soluatur, animæ verò vt omnino sit insolubilis, vel ad indissolubile proximè accedat? Quidni?* Cúmque ostendisset quo pacto corpus dissolua-

A νον ἑαυτῷ. εἰ γὰρ ἀγαθὸς ὁ θεός, ὡς ἄρ' ἔστιν καὶ ἀγαθός· κοινὸς γὰρ οὗτος ὁ λόγος· οὐκ ἄρα κακῶν αἴτιος γένοιτ' ἂν ὁ ἀγαθός. εἰ δὲ αἴτιος ὁ θεὸς τῶν γινομένων κακῶν· κακὰ δὲ κυρίως ὀνομάζομεν, οὐ τὰ παρὰ πολλῶν νομιζόμενα, πενίαν καὶ νόσον, καὶ τἆλλα ὅσα τούτοις παραπλήσια, ἃ ξυμφορὰς ὀνομάζειν φίλον τισίν· ἀλλὰ κακίαν καὶ ἀκολασίαν, καὶ τὰς ἄλλας παρανομίας· ὑφ' ἡμῶν δὲ ταῦτα τολμᾶται· ἡμεῖς ἄρα τούτων αἴτιοι, καὶ οὐχ ὁ τἀναντία νομοθετήσας θεός. ταῦτα γὰρ ἡμᾶς
B φρονεῖν καὶ Σωκράτης καὶ Πλάτων ἐδίδαξαν. οὗτοι καὶ τὸ λογικὸν τῆς ψυχῆς θεοφιλὲς παρεσημήναντο. καὶ ἔστιν ἀκοῦσαι Σωκράτους τοῦ Ἀλκιβιάδῃ λέγοντος· καὶ τάδε ὁ Πλάτων ξυνέγραψεν· Ἔχομεν οὖν εἰπεῖν ὅτι τῆς ψυχῆς ἐστι θειότατον, καὶ τούτου πρὸς εἰδέναι τε καὶ φρονεῖν ὃ ἐστιν, οὐκ ἔχομεν; Τῷ θεῷ οὖν τοῦτο ἔοικεν αὐτῆς· καὶ ὃς εἰς τοῦτο βλέπων, καὶ πρῶτον θεῖον γνοὺς, θεόν τε καὶ φρόνησιν, οὕτω καὶ ἑαυτὸν γνοίη μάλιστα. παραπλήσια δὲ καὶ τῷ Φαίδωνι λέγει· Θωμᾶ γὰρ βούλει, ἔφη, δύο εἴδη τῶν ὄντων· τὸ μὲν, ὁρατόν· τὸ δὲ, ἀιδές. Θωμᾶς, ἔφη. Καὶ τὸ μὲν, ἀιδές,
C ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ἔχον· τὸ δὲ ὁρατὸν, μηδέποτε κατὰ ταὐτὰ ἔχον; Καὶ ταῦτα θῶμεν, ἔφη. Φέρε δή, ἦ δ' ὅς, ἄλλο τι ἡμῶν αὐτῶν, τὸ μὲν, σῶμά ἐστι, τὸ δὲ ψυχή; Οὐδὲν ἄλλο, ἔφη. Πότερον οὖν ὁμοιότερον τὸ εἶδος φαμὲν εἶναι καὶ ξυγγενέστερον τὸ σῶμα; Παντὶ, ἔφη, τοῦτό γε δῆλον, ὅτι τῷ ὁρατῷ. Τί δὲ ψυχή; ὁρατὸν, ἢ ἀιδές; Οὐκ ἔστιν ἀνθρώποις γε, ὦ Σώκρατες, ἔφη. Ἀλλὰ μὴν ἡμεῖς γε τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ μὴ, τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει ἐλέγομεν, ἢ ἄλλῃ τινὶ οἴει; Τῇ τῶν ἀνθρώπων, ἔφη. Τί οὖν περὶ ψυχῆς λέγομεν, ὁρατὸν ἢ ἀόρατον εἶναι; Οὐχ ὁρατόν. Ἀιδὲς ἄρα; Ναί. Ὁμοιότερον οὖν ἄρα ἡ ψυχὴ σώματος ἐστι τῷ ἀιδεῖ· τὸ δὲ σῶμα, τῷ ὁρατῷ; Πᾶσα ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες. πολλὰ δὲ καὶ ἄλλα τοιαῦτα διεξελθών, ἐπήγαγε. Πότερον οὖν ἡ ψυχὴ ἔοικε; Δηλαδὴ, ὦ Σώκρατες, ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ, τῷ θείῳ· τὸ δὲ σῶμα, τῷ θνητῷ. καὶ αὖ πάλιν μετ' ὀλίγα· Τί οὖν τούτων οὕτως ἐχόντων, ἆρα οὐχὶ σώματι μὲν ταχὺ διαλυθήσεσθαι πρέπει· ψυχῇ δ' αὖ, ὅ τι διάπαν ἢ ἀδιάλυτόν ἐστι), ἢ ἐγγύς τι τούτου; Πῶς γὰρ οὔ; εἶτα εἰπὼν ὅπως τὸ σῶμα διαλυ-

λύεται, ἐπήγαγεν· Ἡ δὲ ψυχὴ ἀέρι, ὃ ἀειδές, εἰς τοιοῦτον ἕτερον τόπον πιὰ οἰχομένη, γενναῖον καὶ ἄδηλον, καὶ ἀειδῆ, εἰς ᾅδου φοιτᾷ ὡς ἀληθῶς σοφὸν τὸν ἀγαθὸν καὶ φρόνιμον θεόν, οἷ ἂν θεὸς ἐθέλῃ, αὐτίκα καὶ τῇ ἐμῇ ψυχῇ ἰτέον. αὕτη δὲ ἡμῖν ἡ τοιαύτη, καὶ οὕτω πεφυκυῖα, ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος, οὐδὲν διαφερόντως διόλωλεν, ὡς φασὶν οἱ πολλοὶ ἀνθρωποι; Πολλοῦ γε δεῖ, ὦ φίλε Κέβης τε καὶ Σιμμία· ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ὧδε ἔχει. καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τῆς αὐτῆς ἔχεται διανοίας, καὶ τῷ τῆς ψυχῆς ἀθανασίαν δείκνυσι διαῤῥήδην· τοσαυτὶ καὶ ξυγγραφεῖς καὶ φιλόσοφοι καὶ ποιηταί, καὶ ψυχῆς πέρι καὶ σώματος, καὶ αὐτῆς γε τῆς τοῦ ἀνθρώπου ξυστάσεως, ὡσὲ ἀλλήλοις ἐμάχοντο ἔριν καὶ διαμάχην· οἱ μὲν ταῦτα, οἱ δὲ ἐκεῖνα ὑφηγούμενοι, οἱ δ' ἐκ τούτων τε καὶ ἐκείνων ἐναντίαν δόξαν ὠδίνοντες. οὐ γὰρ τἀληθὲς μαθεῖν ἐπεθύμησαν· ἀλλὰ κενοδοξίᾳ καὶ φιλοτιμίᾳ δουλεύσαντες, κενὴν δόξαν ἐκτήσαντο καινοτομιῶν δογμάτων ἐπεθύμησαν· διὰ δὴ τοῦτο καὶ τὸ πολὺ ἐκ μεμιμήσαντο πλανῶν τῶν ὕστερον ἐπιγιγνομένων ἀνατετραφότων τὰς πρεσβυτέρων δόξας. Ἀναξιμένης μέν, τελευτήσαντος ἤδη τοῦ Θάλεω, τοῖς ἐναντίοις ἐχρήσατο δόγμασι· Ἀναξιμένης δ', μετὰ τὸν Ἀναξιμάνδρου γε θάνατον, ταὐτὸ τοῦτο πεποίηκε. Ἀναξαγόρας δ' ὡσαύτως. ὁ δ' Ἀριστοτέλης, ἔτι ζῶντι τῷ Πλάτωνι προφανῶς ἀντετάξατο, καὶ τὸν κατ' Ἀκαδημίας ἀνεδέξατο πόλεμον· καὶ οὔτε τιμῶν διδασκαλίαν ἐτίμησεν ἧς φιλοτίμως ἀπήλαυσεν, οὔτε τοῦ πολυθρυλλήτου ἀνδρὸς ἠδέσθη τὸ κλέος, οὔτε τὸ ἐν τοῖς λόγοις κράτος ἔδεισεν, ἀλλ' ἀναιδῶς πρὸς αὐτὸν προετάξατο, οὐκ ἀμείνοσιν ἐκείνου, ἀλλὰ πολλῷ χείροσι χρησάμενος δόγμασι. καὶ γὰρ δὴ, τὸν μὲν ψυχὴν ἐκείνου φαντος ἀθάνατον, τοῦτ' ἔφη θνητόν· καὶ τὸν θεὸν εἰρηκότος ἐκείνου προνοεῖσθαι τῶν πάντων, τοῦτ' οὐδὲν ἔλεγεν, ὅσον οὐκ εἰς λόγους, τὴν θείας κηδεμονίας ἐξέρησε· τὰ γὰρ δὴ μέχρι σελήνης ἰθύνειν ἔφησε τὸν θεόν· τὰ δ' ἄλλα ἐκ τοῦ εἱμαρμένου τετάχθαι. καὶ ἄλλα γ' ἄμπολλα ἐνεώχμωσεν, ἃ λέγειν ὑπὲρ τὸν παρόντος παρέλκον ἐστὶν εἰληφα. ἐκείνοις μὲν οὖν τὰς ἀλλήλων εἰκότως καθῃρέθησαν δόξας· τὸ γὰρ δὴ ψεῦδος οὐ μόνον τῇ ἀληθείᾳ πολέμιον, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ ἑαυτῷ· ἡ δέ γε ἀλήθεια

A tur, subiunxit; *Anima verò, quæ inuisibile quiddam est, in similē quendam alium locum migrās, nobilem illum purúmque, & occultum proficiscitur re vera ad bonum sapientémque Deum: quò, si Deus velit, illico & meæ animæ proficiscendum erit. Nostra verò hæc anima, cùm talis sit, & tali prædita natura, postquam à corpore liberata fuerit, statímne dissipabitur atque interibit, vt multi putant? Permultum abest, ô dilecte Cebes & Simmia. Immo multo magis ita se res habet.* Eiusdem sunt sententiæ quæ subsequuntur, manifestéque ostendunt animæ
B immortalitatem. Tantam igitur & Historici & Philosophi & Poetæ, de anima, & de corpore, déque hominis constitutione, litem inter se contentionémque exercuerunt, dum alij hæc, alij illa pronuntiant, alij & his & illis contrariam opinionem parturiunt. Neque enim discendæ veritatis studio tenebantur; sed inani gloriæ ambitionique seruientes, nouorum dogmatum inuentores vocari concupierunt. Ex quo factum est, vt in errores multos inciderint, dum ij qui posteriùs succedebant, antiquorum opiniones euerterent. Anaximander
C enim, Thalete iam mortuo, contraria illi dogmata professus est: & Anaximenes post Anaximandri mortem idipsum fecit, idem similiter Anaxagoras. Aristoteles autem Platoni adhuc viuenti manifestè aduersatus est, bellúmque contra Academiam susceptit, neque doctrinæ illi honorem habuit, quam cupidissimè perceperat: neque celeberrimi viri gloriam est reueritus, neque Platonicæ eloquentiæ vim pertimuit, sed licenter illi aduersarium se præbuit: cùm haud sanè meliorum, sed multo peiorum dogmatum auctor extiterit.
D Nam cùm ille animam dixerit immortalem esse, hic mortalem dixit: & cùm ille Deum res omnes prouidentia complecti docuerit, hic quantum eius verba sonant, terram diuinæ prouidentiæ exsortem fecit. Ad Lunam enim vsque Dei gubernationem pertinere ait, cetera fato esse subiecta. Plurima verò & alia innouauit, quæ nunc recensere superuacaneum duxi. Illi ergo mutuas inuicem meritò demoliti sunt opiniones. Falsitas enim, non solùm veritati, sed & sibi ipsi contraria est: Veritas autem

est sibi concors, & vnam modò falsitatem infestam habet. Itaque pronum est inuenire, de hominis natura, & Mosem legislatorem, & Prophetam Dauid, & fortissimum Iob, & Esaiam ac Hieremiam, vniuersúmque Prophetarum chorum, Matthæum quoque, Ioannem, Lucam, & Marcum, & Petrum, ac Paulum, vniuersúmque Apostolorum cœtum, consona vbique cunctos homines docuisse. Neque enim est horum audire, alium qui hos homines, alium qui illos indigenas ex sese ortos affirmet: neque alios qui mortalem, alios qui immortalem animam dicant: neque alios qui perturbationum dominam rationem, alios qui mancipium seruámque asserant. Omnes enim concordi oratione docent, ex terra & aqua ceterisque elementis humanum corpus effictum esse, animam verò nequaquam ita in corpus demissam, vt anteà existeret, sed corpore iam plasmato creatam esse. *Plasmauit enim*, inquit, *Deus hominem, puluerem sumens de terra, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ, factúsque est homo in animam viuentem.* Neque verò intelligendum est, inspirationem hanc fuisse quemdam anhelitus defluxum, qui de ore prodierit, (incorporeus enim Deus est, simpléxque, nec compositus) sed ipsam animæ naturam spiritum esse præditum ratione & intellectu. Hæc itaque Moses in mundi genitura conscripsit: quibus assimilia quoque in Legibus docet. Vbi enim de prægnante muliere mentionem facit, quæ plagis affecta pariat abortiuũ, formari priùs in aluo matris infantem ait, deinde animari: non ita vt anima extrinsecus aliunde corpori inseratur, neque vt nascatur è semine, sed diuino instituto, sicut ab initio insita naturæ lex fuit, creationem accipiat. Hoc & fortissimus Iob in illis celeberrimis certaminibus cum magistro certaminum Deo, suóque creatore, disserens confitetur: *Memento quòd cùm lutum essem, finxisti me, in terram verò iterùm conuertis me. Nónne sicut lac mulsisti me, & sicut caseum me coagulasti? Pelle & carne induisti me, ossibus & neruis implicuisti me: vitam & misericordiam posuisti apud me, & inspectio tua custodiuit spiritum meum.* His verbis osten-

Gen. 2. 7.

Exod. 21. 22

Iob. 10. 9.

A ξύμφωνος ἑαυτῇ, καὶ μόνον ἔχουσα τὸ ψεῦδος πολέμιον. αὐτίκα τοίνυν ἔστιν εὑρεῖν καὶ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, καὶ Μωϋσέα τὸν νομοθέτην, καὶ Δαβὶδ τὸν προφήτην, καὶ τὸν γενναῖον Ἰώβ, καὶ Ἡσαΐαν, καὶ Ἱερεμίαν, καὶ πάντα τὸν τῶν προφητῶν χορὸν, καὶ Ματθαῖον, καὶ Ἰωάννην, καὶ Λουκᾶν, καὶ Μᾶρκον, καὶ Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ ἁπάντων τῶν ἀποστόλων τὸν θίασον, ξυμφώνως πάντας ἀνθρώπους διδάσκοντας. οὐ γάρ ἐστιν ἀκοῦσαι τῶν μὲν, τούτους τοὺς δὲ, ἐκείνους λεγόντων αὐτόχθονας· οὐδὲ τῶν μὲν θνητὴν ἀποφαινομένων, τὸν δὲ ἀθάνατον τὴν ψυχήν· οὐδὲ τούτων μὲν αὐτοκράτορα τῶν παθῶν καλούντων τὸν λογισμὸν, ἐκείνων δὲ ἀνδραποδώδη καὶ δοῦλον ὀνομαζόντων. ἅπαντες γὰρ ξυμφώνως διδάσκουσιν, ἀπὸ γῆς μὲν καὶ ὕδατος καὶ τῶν ἄλλων στοιχείων πεπλάσθαι τὸ σῶμα· τὴν δὲ ψυχὴν, οὐ προϋπάρχουσαν εἰς τοῦτο κατασκευασθῆναι· ἀλλὰ μὴν τὴν τούτου δημιουργηθῆναι πρόπλασιν. Ἔπλασε γάρ φησιν, ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς· καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν B ζωῆς· καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. νοητέον δὲ τὸ ἐμφύσημα, οὐκ ἐκρεούσης τινὸς πνεύματος ἐκ στόματος γινομένης· ἀσώματον γὰρ δὴ τὸ θεῖον καὶ ἁπλοῦν καὶ ἀσχημάτιστον· ἀλλὰ τὴν φύσιν αὐτὴν τῆς ψυχῆς, ὅτι πνεῦμα ἔστι νοερόν τε καὶ λογικόν. ταῦτα μὲν οὖν ὁ νομοθέτης ἐν τῇ κοσμογενείᾳ ξυνέγραψε· τὰ πρόσφορα δὲ τοῖς νόμοις διδάσκει. πρὸς γὰρ δὴ τῆς ἐκ μόνης τῆς ἐκ λιναν πληγῶν ἀμβλωσκούσης ἀμορφοτέραν ἐν τῇ νηδύϊ λέγει τὸ βρέφος· εἶθ' οὕτω ψυχοδοθαι· οὐ θεμιτὸν ποιεῖν τῆς ψυχῆς εἰσκρινομένης, οὐδὲ γε ἐκ τῆς γονῆς φυομένης, ἀλλ' ἀγέτω τὰ θεῖα ὅρα, καὶ τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐντεθέντα ἐν τῇ φύσει νόμον δεχομένης τὴν γένεσιν. τοῦτο δὲ ὁ γενναῖος Ἰὼβ ἐν τοῖς πολυθρυλλήτοις ἀγῶσι πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην καὶ ποιητὴν ἀμφιλεγόμενος ἔφη· Μνήσθητί ὅτι πηλόν με ὄντα ἔπλασας· εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέφεις. οὐκ ὡσεὶ γάλα με ἤμελξας, ἔπηξας δέ με ὥσα τυρόν; δέρμα δὲ καὶ κρέα ἐνέδυσάς με· ὀστέοις τε καὶ νεύροις συνέφαξάς με· ζωὴν καὶ ἔλεον ἔθου πρὸς ἐμοί· καὶ ἡ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα. ἀφ' ὧν δὲ τούτων ἔδειξε

ξε μὲν τ γαμικὸν ὁμιλίαν, ἔδοξε δὲ τ παιδοποιίας τὰς ἀφορμὰς, καὶ τὸν σμικρὸν ὄγκον ἐν εἰς μυρίας ἰδέας μεταμορφούμενον. καὶ τελειωθέντα ὑπ τ ψυχικῶ δημιουργουμένω τε καὶ σωματοποιούμενον ὑπ σώματι. ἐπὶ μετὰ ταῦτα ὑπ τ θείαν ἐπικουρίαν φερόμενον καὶ κυβερνώμενον. βοᾷ γοῦν ἐπὶ ὁ Δαυὶδ· Αἱ χεῖρες σου ἐποίησάν με καὶ ἔπλασάν με· σύνες μοι, καὶ μαθήσομαι τὰς ἐντολάς σου. ἐπὶ κατὰ ταὐτὸν καὶ τῆς ποιήσεως ἀναμιμνήσκει τὸν ποιητὴν, ἐπὶ τυχεῖν παρ' αὐτῆ ξυνέσεως ἱκετεύει. καὶ ἅπαντες οἱ προφῆται ξύμφωνα τούτοις τῆς ἀνθρωπείας περὶ διδάσκουσι φύσεως. ὡς αὖ δὲ μή τις ὑπολάβῃ, ἄλλως μὲν Ἕλληνας φύναι, ἄλλως δὲ Ῥωμαίους, καὶ Αἰγυπτίους ἑτέρως, καὶ Πέρσας ἐπὶ Μασσαγέτας καὶ Σκύθας καὶ Σαυρομάτας ἀλλοίας οὐσίας μεμελανῆναι, ἐδίδαξεν ὁ τ κοσμογόνον ξυγγενέσθαι τ ἡμετέρου, ὡς ἄνδρα ἕνα ἀπὸ γῆς ὁ ποιητὴς πλάσας, καὶ ἐκ τούτου πλευρᾶς τ γυναῖκα δημιουργήσας, ἐκ τούτων ὁμιλίας ἅπασαν τ οἰκουμένην ἀνθρώπων ἐπλήρωσε, τ παίδων τῶν ἐκείνων ἐπὶ τ ἐκγόνων καὶ μέρος αὐξηθέντων ὅλως. ῥᾴδιον μὲν γὰρ ἦν αὐτῷ προστάξαι, ἐπὶ αὐτίκα πᾶσι γῇ καὶ θαλάσσαν τ οἰκητόρων ἐμπλῆσαι. ἀλλ' ἵνα μὴ διαφόρους ὑπολάβωσιν εἶναι τ ἀνθρώπων τὰς φύσεις, ἐκ τ ἑνὸς ἐκείνου ζεύγους τὰ μυρία φῦλα τ ἀνθρώπων ἡμέλλε ἐκβλύσαι. ταύτῃ τοι ἐπὶ τ γυναῖκα οὐχ ἑτέρωθεν προθὲν διέπλασεν, ἀλλ' ἐκ τ ἀνδρὸς τὰς τ ὑλαίας ἀφορμὰς λαβών· ἵνα μηδὲ αὐτὴ, φύσιν ἔχειν ἑτέραν ὑπολαμβάνουσα, τ ὀλοτίαν τοῖς ἀνδράσιν ὁδὸν ὁδεύῃ. διὰ τοι τοῦτο ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς νόμοις ἐπὶ ἀνδράσι προσφέρει ἐπὶ γυναιξίν· ἐπειδήπερ οὐ τῷ τ σώματος σχήματι, καὶ οὐκ ἐν τῇ ψυχῇ ὁ διάφορον. λογικὴ γὰρ κἀκείνη ὡς οἵδε, καὶ ξυνιέναι δυναμένη, ἐπὶ ὁ πρακτέον ὑπισαμένη, καὶ τί μὲν φυγεῖν, τί δὲ μετελθεῖν, πανταπλασίως εἰδυῖα· ἔστι γὰρ ὅτε ἐπὶ τ ἀνδρὸς ἀμεινον ὂν ξυνοῖσον μᾶλλον ὑφείσουσα, ἐπὶ ἀγαθὴ ξύμβουλος γινομένη. ὅθεν οὐ μόνον ἀνδράσιν, ἀλλὰ καὶ γυναιξὶν εἰσιτητὸν εἰς τοὺς θείους νεὼς· καὶ τῶν θείων μυστηρίων μεταλαχεῖν, οὐ τοῖς μὲν ὁ νόμος ὑπιέναι, τὰς δὲ κωλύει· ἀλλὰ καὶ ταύτας τελεσθῆναι ἐπὶ μυσταγωγεῖσθαι πανταπλασίως ἐκείνοις πανηκέλευε· καὶ μὴν καὶ τ ἀρετῆς τὰ ἆθλα καὶ ταύτας προκεῖται ὡς ἐκείνοις· ὑπὲρ

dit nuptiale commercium, & gignendorum liberorum ſubſidia, exiguámque illam humani ſemínis portionem in quamplurimas ſpecies membrorum transformari. ac tunc denique creari animam corporique adiungi: quæ, poſtquam fœtus in lucem editus ſit, diuina ope cuſtodiatur ac gubernetur. Clamat inſuper deiloquus Dauid: *Manus tuæ fecerunt me, & plaſmauerunt me: da mihi intellectum, & diſcam mandata tua.* Quibus in verbis, ſimul etiam Creatori commemorat opus ſuæ creationis, petitque ab eo intellectum conſequi. Omnes item Prophetæ his conſona de humana natura pariter docent. Ne quis autem opinetur, alio pacto Græcos naſci, alio Romanos, & alio Ægyptios, Perſáſque & Maſſagetas, & Scythas & Sauromatas, aliam ſortitos eſſe ſubſtantiam, docuit qui mundi originem noſtram conſcripſit, cùm vnum de terra virum Creator plaſmaſſet, déque eius latere mulierem formaſſet, horum ex copula coniugali vniuerſum orbem terrarum impleuiſſe, natis inde filiis ac nepotibus genus humanum propagantibus. Deo ſiquidem facillimum fuerat imperare, vniuerſámque terram & mare habitantibus replere. Sed ne diuerſas eſſe hominum naturas exiſtimaret quiſquam, ex vna illa duorum copula innumeras propagari gentes præcepit. Ob hanc quoque cauſam, mulierem non aliunde plaſmauit, ſed ex viro illius effingendæ materiam deſumpſit: ne & ipſa, putans ſe aliam à viro habere naturam, contumacem viro ſe præberet. Hinc eaſdem leges & viris & mulieribus profert, propterea quòd corporis figura, non anima differunt. Eſt enim hæc etiam ratione prædita, ſicut ille, compóſque intelligendi, & agendi perita, quid ſit fugiendum, quidve capeſſendum, pari modo gnara: nonnunquam etiam meliùs viro quid ſit profuturum deprehendens, vtilis illi commodáque conſultrix. Vnde non viris ſolùm, ſed etiam mulieribus diuina templa adeunda ſunt, nec diuina myſteria participare illos quidem lex permittit, & has vetat: ſed has initiari pariter, rebúſque myſticis imbui iubet. Quin & virtutis præmia his æquè ac illis propoſita ſunt, quando

Pſal. 118. 169.

& virtutis certamina communia ſunt. Neque verò linguarum differentia naturæ quicquam officit. Nam & Græcos videre eſt & barbaros, & virtuti ſtudere, & flagitiis operã dare. id quod Græci ipſi confirmant. Anacharſin enim demirantur ac laudant, Scytham hominem, non Atticum, non Argiuum, non Corinthium, non Tegeatem, aut Spartiatem: & Brachmanas ſuſpiciunt, Indos genere, non Doricos, non Æolas, non Ionicos. Laudant præterea Ægyptios, vt maximè ſapientes. multas enim ab his diſciplinas acceperunt. Linguarum itaque varietas naturam detrimento non afficit. Hippomolgos quippe, populos Thraciæ, iuſtiſſimos Homerus vocauit, & Cyrum præterea Cambyſæ patrem, paterno genere Perſam, Medum materno, prudentiæ, temperantiæ, iuſtitiæ, fortitudiniſque nomine Xenophon Grylli filius laudauit. Itaque ipſi etiam Græci confitentur, eſſe apud barbaros quoque curã aliquam ſtudiúmque virtutis, neque prohibere linguarum differentiã, quominus hac poſſeſſione decorentur. Omnes ſiquidem veritatis præcones, Prophetæ inquam & Apoſtoli, Græcæ quidem eloquentiæ expertes fuerunt: quia tamen vera ſapientia abundarunt, cunctis & Græcis & barbaris nationibus diuinam attulêre doctrinam, terrámque vniuerſam, & maria ſcriptis de virtute ac pietate libris impleuerunt: cunctique nunc mortales, abdicatis Philoſophorum nugis, piſcatorum publicanorúmque diſciplinis fruuntur, & ſutoris volumina amplexantur. & Italicæ quidem Ionicæque ſectæ, ac Eleaticæ, ne nomina quidem norunt, earum namque memoriam tempus aboleuit: Prophetarum verò nomina, qui mille quingentis ampliùs annis Philoſophos illos anteceſſerunt, in ore habent & circumferunt. Quin & his quoque antiquiores patres, Abraham, inquam, eiúſque filios, atque his etiam vetuſtiores Abel, Enoch, & Noe, ceteróſq; quoſcumque laudabilis vita illuſtres fecit. At ſeptem illorum ſapientũ, qui poſt Prophetas nati ſunt, eorúmq; qui illis ſucceſſerunt nomina, ne Græcæ quidem linguæ homines ſatis ſciunt. Sed quid ego eos qui nunc viuunt commemoro, cùm & apud priſcos

A ἡ ἀρετῆς οἱ ἀγῶνες κοινοί. οὐ μὴν οὐδὲ τῆς γλωττῶν διαφορὰν τῇ φύσει λαμβάνεται. καὶ γὰρ καὶ ἐν Ἕλλησι καὶ ἐν βαρβάροις ἔστιν ἰδεῖν καὶ ἀρετῆς φροντίζοντας, καὶ κακίας ἐργάτας. ταῦτα δὲ μάρτυροι καὶ Ἕλληνες ξυμφωνοῦσι τοῖς λόγοις. καὶ γὰρ Ἀνάχαρσιν θαυμάζουσιν, οὐ Σκύθην, οὐκ Ἀθηναῖον, οὐδὲ Ἀργεῖον, οὐδὲ Κορίνθιον, οὐδὲ Τεγεάτην ἢ Σπαρτιάτην· καὶ τοὺς Βραχμᾶνας ὑφοράσθαι, Ἰνδοὺς ὄντας, οὐ Δωριεῖς οὐδὲ Αἰολέας, οὐδὲ Ἴωνας· ἐπαινοῦσι δὲ καὶ Αἰγυπτίους ὡς σοφωτάτους· πολλὰς γάρτοι καὶ παρὰ τούτων ἐμάθομεν ἐπιστήμας. οὐκοῦν ἡ τῶν γλωττῶν ἑτερότης οὐ πημαίνει τὴν φύσιν. καὶ γὰρ τοὺς Ἱπποπημολγοὺς δικαιοτάτους ἀνέλεσεν Ὅμηρος· Θρᾳκικὸν δὲ τοῦτο τὸ ἔθνος. καὶ Κῦρον τὸν Καμβύσου, Πέρσην ὄντα πατρόθεν, καὶ Μῆδον μητρόθεν, ὅτι φρονήσεως καὶ σωφροσύνης καὶ δικαιοσύνης καὶ ἀνδρείας Ξενοφῶν ὁ Γρύλλου τεθαύμακεν, οἱ γάρτοι ξυνομολογοῦσι καὶ οἱ Ἕλληνες, καὶ παρὰ τοῖς βαρβάροις εἶναί τινα ἐπιμέλειαν ἀρετῆς, καὶ μὴ κωλύειν τὴν δὲ τῶν κτήσιν τῆς φωνῆς διαφέρειν. καὶ γὰρ ἅπαντες τῆς ἀληθείας οἱ κήρυκες, προφῆται φημὶ καὶ ἀπόστολοι, τῆς μὲν Ἑλληνικῆς οὐ μετέλαχον δι-
C γλωττίας· ἔμπλεοι δὲ τῆς ἀληθινῆς ὄντες σοφίας, πᾶσι τοῖς ἔθνεσι, καὶ Ἑλληνικοῖς καὶ βαρβαρικοῖς, τὴν θείαν διδασκαλίαν προσήνεγκαν· καὶ πᾶσαν γῆν καὶ θάλασσαν τῆς ἀρετῆς περὶ καὶ εὐσεβείας ξυγγραμμάτων ἐνέπλησαν. καὶ νῦν ἅπαντες, τὰ φιλοσόφων τοὺς λήρους καταλιπόντες, τοῖς τῶν ἁλιέων καὶ τελωνῶν ἀπυρφόροις μαθήμασι, καὶ τὰ τοῦ σκυτοτόμου ξυγγράμματα προσέπουσι· καὶ τὴν μὲν Ἰταλικῆς καὶ Ἰωνικῆς καὶ Ἐλεατικῆς ξυμμορίας οὐδὲ τὰ στοιχεῖα ἴσασιν· ἐξήλειψε γὰρ αὐτῶν ὁ χρόνος τὸ μνήμιον· τῶν δὲ γε προφητῶν, πλείω
D ἢ χιλίοις καὶ πεντακοσίοις ἔτεσι τούτων προτεθεγμένων, τὰ στοιχεῖα ἐν τῷ στόματι προφέρουσι. καὶ μήν τοι καὶ τοὺς ἔτι τούτων παλαιοτέρους, τὸν Ἀβραὰμ φημὶ, καὶ τοὺς τούτου παῖδας, καὶ τοὺς ἐκείνων προγονοτέρους, τὸν Ἄβελ, τὸν Ἐνὼχ, τὸν Νῶε, καὶ τοὺς ἄλλους ὅσους ἀριδήλους ὁ ἀξιέπαινος ἀπέφηνε βίος. τῶν δὲ μετὰ τοὺς προφήτας γεγονότων ἑπτὰ σοφῶν, καὶ τῶν ἐκείνοις διαδεξαμένων, οὐδὲ οἱ τὴν Ἑλληνικὴν ἀσπαζόμενοι γλῶτταν, ἴσασι τὰ ὀνόματα. καὶ τί λέγω τοὺς νῦν; καὶ γὰρ τοῖς πάλαι

πολλὴ περὶ τούτων ἀμφιλογία γεγόνηται. οἱ μὲν γὰρ, τούτοις Περίανδρον ξυνατίθεσι τὸν Κορίνθιον· οἱ δὲ, Ἐπιμενίδην τὸν Κρῆτα· οἱ δὲ, Ἀκουσίλαον τὸν Ἀργεῖον· οἱ δὲ, Ἀνάχαρσιν τὸν Σκύθην· ἄλλοι δὲ, Φερεκύδην τὸν Σύριον· ὁ δὲ γε Πλάτων, Μύσωνα τὸν Χηνέα. τούτους μὲν οὖν καὶ οἱ πάλαι ὄντες ἠγνοήκασι· τὸν δὲ Ματθαῖον, καὶ τὸν Βαρθολομαῖον, καὶ τὸν Ἰάκωβον, καὶ μὴν καὶ τὸν Μωϋσέα, καὶ τὸν Δαβὶδ, καὶ τὸν Ἡσαΐαν, καὶ τοὺς ἄλλους ἀποστόλους τε καὶ προφήτας, οὕτως ἴσασιν ὡς καὶ τῶν παίδων τοὔνομα. αὐτίκα τοίνυν καὶ κωμῳδοῦσιν, ὡς βάρβαρα, καὶ ὀνόματα· ἡμεῖς δὲ αὐτῶν τὴν ἐμπληξίαν ὀλοφυρόμεθα· ὅτι δὴ ὁρῶντες βαρβαροφώνους αὐθαδέστατους τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον νενικηκότας, καὶ τοὺς νενομισμένους μύθους πανταχοῦ ἐξελελαμένους, καὶ τοὺς ἀλιτηρίους σολοικισμοὺς τοὺς Ἀττικοὺς καταλευκότας ξυλλογισμοὺς, οὐκ ἐρυθριῶσιν, οὐδὲ ἐγκαλύπτονται, ἀλλ' αὐαίδην ἐκφορτίζονται τὴν πλάνης· καὶ ταῦτα ὀλίγοι ὄντες, καὶ ἀριθμηθῆναι ῥᾳδίως δυνάμενοι, καὶ οὐδὲ τῆς Ἑλληνικῆς διχομοιρίας μεταλαχόντες, ἀλλὰ τοσαῦτα, ὡς ἔπος εἰπεῖν, βαρβαρίζοντες ὅσα φθέγγονται· παίδων ἢ ἀκμὴν καὶ λαμπρότητα λόγων ὑποδυόμενοι, εἰ ὀμνύοντες εἴποιεν, Μὰ τοὺς θεοὺς, καὶ Μὰ τὸν ἥλιον, καὶ τοιούτους τινὰς τοῖς λόγοις ὑπιπλάττοιεν ὅρκους. εἰ δὲ οὐκ ἀληθῆ λέγω, εἴπατε ὦ ἄνδρες, τίνα Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἔσχε διάδοχον τῆς αἱρέσεως, τίνα δὲ Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης, τίνα Πρωταγόρας καὶ Μέλισσος· τίνα Πυθαγόρας ἢ Ἀναξαγόρας· τίνα Σπεύσιππος ἢ Ξενοκράτης· τίνα Ἀναξίμανδρος ἢ Ἀναξιμένης· τίνα Ἀρχέσιλαος ἢ Φιλόλαος· τίνες τὴν Στωϊκὴν αἵρεσιν πεπιστεύκασι, τίνες δὲ Σταγείρου τὴν διδασκαλίαν κεκτήνται, τίνες καὶ τοῖς Πλάτωνος πολιτεύουσι νόμοις, τίνες τὴν ἀπ' ἐκείνου ξυγκεφαλαιωθεῖσαν πολιτείαν ἠσπάσαντο. ἀλλὰ τούτων μὲν τὴν δογμάτων οὐδένα διδάσκαλον ἡμῖν ὑποδεῖξαι δυνήσεσθε· ἡμεῖς δὲ, τὴν ἀποστολικὴν καὶ προφητικὴν δογμάτων δύναμιν σαφῶς ὑποδείκνυμεν. πᾶσα γὰρ ἡ ὑφήλιος τῶνδε τῶν λόγων ἀνάπλεως. καὶ ἡ Ἑβραίων φωνὴ οὐ μόνον εἰς τὴν Ἑλλήνων μετεβλήθη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ῥωμαίων καὶ Αἰγυπτίων καὶ Περσῶν καὶ Ἰνδῶν καὶ Ἀρμενίων καὶ Σκυθῶν καὶ Σαυροματῶν, καὶ

A magna de illis dubitatio fuerit? Nonnulli enim his annumerant Periandrũ Corinthium, alij Epimenidem Cretenſem, alij Acuſilaum Argiuum, alij Anacharſim Scytham, alij Syrum Pherecydem, Plato autem Myſonem Cheneum. Hos itaque veteres quoque ipſi ignorarunt: Matthæum verò, Bartholomæum, & Iacobum, ſed & Moſem, & Dauid, & Eſaiam, alióſque Apoſtolos & Prophetas, æquè nunc homines tenent ac nomina filiorum. Et nomina quidem etiam derident vt barbara. Nos verò

B iſtorum lugemus inſaniam: qui cùm videant homines barbari ſermonis Græcæ eloquutionis facundiam ſuperaſſe, ſcitéque ornatas fabulas penitùs profligatas, piſcatorúmque ſolœciſmis diſſolutos fuiſſe Atticos ſyllogiſmos, non erubeſcunt tamen, neque in latebras ſe coniiciunt, ſed impudenter pro mendacio & falſitate depugnant: quamquam ita pauci ſint, vt numerari facilè poſſint, ac ne Græca quidem imbuti eloquentia, ſed qui tot propè in barbariſmos incurrant, quot verba pronunciant:

C ſummam doctrinam loquendique nitorem arbitrantes, ſi iurantes dixerint, Non per deos, Non per ſolem, & alia huiuſmodi iuramenta oratione ſua effinxerint. Quòd ſi vera non loquor, dicite, ô viri, quemnam Xenophanes Colophonius ſucceſſorem ſectæ ſuæ reliquit, quem Parmenides Eleates, quem Protagoras & Meliſſus, quémve Pythagoras, vel Anaxagoras, quem Speuſippus aut Xenocrates, quem Anaximander aut Anaximenes, quem Arceſilaus vel Philolaus. Quinam hodie ſectæ Stoicæ præſident, quinam Stagiritæ do-

D ctrinam tuentur, vbi ſunt qui ad leges Platonis ciuitates gubernent, qui conſcriptam ab eo reipublicæ formam amplexi ſint. At nullum profectò dogmatum iſtorum doctorem nobis oſtendere poteritis. Nos autem vobis Apoſtolicæ Propheticæque doctrinæ vim & robur manifeſtè oſtendimus. Vniuerſa enim quæ ſub Sole eſt terra, his ſermonibus referta eſt. Et Hebraica lingua, non in Græcorum modò linguam verſa eſt, ſed etiã in Romanorum, & Ægyptiorum, Perſarúmq; & Indorum, & Armeniorum, & Scytharum ac Sarmatarum, atque,

vt semel dicam, in linguas omnes quibus ad hanc diem nationes vtuntur. Ac sapientissimus quidem Plato, qui cõplures sermones de animæ immortalitate habuit, ne Aristoteli quidem auditori suo persuasit vt hanc sententiam adamaret: nostri verò piscatores ac publicani, & sutor, & Græcis persuaserunt, & Romanis, & Ægyptiis, cunctísque in vniuersum nationibus, immortalem esse animam, & ratione præditam: quæ improbis affectionibus dominari cùm possit, positas sibi leges non vlla vi coacta, sed contemptu negligentiáq; transcendit, rursúsque ad meliora vergens, à priore malitia sua liberatur, diuinásque iterùm sibi notas imprimit. Passimque videas, hæc nostra dogmata, non eos solùm tenere qui Ecclesiæ sunt magistri, sed ipsos quoque sutores, fabrósque ferrarios, & lanifices, aliósque artifices: quin & feminas, non eas modò quæ litteras didicerunt, sed quæstuarias, ac sartrices, atque adeò ancillas. Neque ij solùm qui vrbes incolunt, sed etiam agricolæ hanc notitiam sunt adepti: fossoréque ac bubulcos inuenias, plantarúmque consitores, qui de diuina Trinitate rerúmque omnium creatione differant, & humanæ naturæ multo peritiores sint quàm Aristoteles & Plato. Virtutis insuper qui curam gerant, vitiúmque declinent, parata supplicia metuentes, diuinúmque iudicium citra dubitationem expectantes, & de immortali ac sempiterna vita philosophantes, cælestíq; regni gratia laborem omnem alacriter adeuntes. Neque hæc ab alio quoquã edocti, sed ab iis quos ipsi barbaros nuncupatis, & ne Anacharsim quidem auditis dicentem, *Mihi Græci omnes Scythizant.* Hoc enim planè sutoris nostri verbis affine est, *Si ego nesciero virtutem vocis, ero ei cui loquor barbarus: & qui loquitur, erit mihi barbarus.* Profectò enim, sicut Græcis hominibus Illyrici, & Pæones, & Thaulantij, & Atintanes, barbari esse censentur: ita illis vicissim, & aliis qui Græcum idioma intelligere non possunt, Attica lingua, & Dorica, & Æolica, & Ionica, barbarę videntur. Quòd vnum quidem sensum linguæ omnes habeant, experientia docet, vt pote cùm vna sit omnium hominum natura. Nam & apud

A συλλήβδην εἰπεῖν, εἰς πάσας τὰς γλώττας αἷς ἅπαντα τὰ ἔθνη χεχρημένα ὁρᾶται. καὶ ὁ μὲν σοφώτατος Πλάτων, περὶ τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς πάμπολλους λόγους διεξελθών, οὐδὲ Ἀριστοτέλη τὸν φοιτητὴν ἔπεισε τόνδε φέρεσθαι τὸν ὅρον· οἱ δὲ ἡμέτεροι ἁλιεῖς καὶ τελῶναι καὶ σκυτοτόμοι, καὶ Ἕλληνας ἔπεισαν, καὶ Ῥωμαίους, καὶ Αἰγυπτίους, καὶ ἁπάσης ἁπλῶς ἅπαντος ἔθνους ἀνθρώπων, ὅτι καὶ ἀθάνατος ἡ ψυχὴ, καὶ λόγου τετιμημένη, καὶ κρατεῖν τῶν παθῶν δυναμένη, καὶ ὀλιγωρεῖσθαι, οὐ βιαζομένη, ἀλλὰ βαίνειν τοὺς νόμους· καὶ αὖ πάλιν πρὸς τὸ βέλτιον νεύουσα, τῆς προτέρας ἀπαλλάττει κακίας, καὶ τοὺς θείους πάλιν ἀναμάττεται χαρακτῆρας. καὶ ἔστιν ἰδεῖν ταῦτα εἰδότας τὰ δόγματα, οὐ μόνους γε τῆς ἐκκλησίας τοὺς διδασκάλους, ἀλλὰ καὶ σκυτοτόμους, καὶ χαλκοτύπους, καὶ ταλασιουργοὺς, καὶ τοὺς ἄλλους ἀποχρεωβιώτους· καὶ γυναῖκας ὡσαύτως, οὐ μόνον τὰς λόγων μετεχούσας, ἀλλὰ καὶ χερνήτιδας, καὶ ἀκεστρίδας, καὶ μήν τοι καὶ θεραπαίνας. καὶ οὐ μόνον ἀστοὶ, ἀλλὰ καὶ χωρητικοὶ τῶνδε τῶν γνάσιν ἐφήκασι· καὶ ἔστιν βυρεῖν καὶ σκαπανέας, καὶ βουλάτας, καὶ φυτουργοὺς, περὶ τῆς θείας Τριάδος λεγομένους τελάδος, καὶ περὶ τῆς τῶν ὅλων δημιουργίας, καὶ τῶν ἀνθρωπείων φύσιν εἰδότας Ἀριστοτέλους πολλῷ μᾶλλον καὶ Πλάτωνος. καὶ μήν τοι καὶ ἀρετῆς ἐπιμελουμένους, καὶ κακίαν ἐκκλίνοντας, καὶ τὰ κολαστήρια διδιότας τὰ προσδοκώμενα, καὶ θεῖον δικαστήριον ἀενδιάτως προσμένοντας, καὶ τῆς αἰωνίου πέρι καὶ αἰωνοβίου φιλοσοφοῦντας ζωῆς, καὶ τῆς οὐρανοῦ ἕνεκα βασιλείας πᾶσι πόνον ἀτρέστως αἱρουμένους· καὶ ταῦτα, οὐ παρ' ἄλλου τινὸς μεμαθηκότας, ἀλλὰ παρ' ἐκείνων οὓς ὑμεῖς βαρβαροφώνους ἐπικαλεῖτε· καὶ οὐδὲ Ἀνάχαρσιδος ἐπαΐετε λέγοντος, Ἐμοὶ πάντες Ἕλληνες σκυθίζουσι. τοῦτο γὰρ ἀτεχνῶς ἔοικε τοῖς εἰρημένοις ὑπὸ τῶν ἡμετέρου σκυτοτόμου· Ἐὰν γὰρ μὴ γνῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι ᾧ λαλοῦντί μοι βάρβαρος· καὶ ὁ λαλῶν ἐν ἐμοὶ, βάρβαρος. ταὐτὸν γὰρ, ὥσπερ τοῖς Ἕλλησιν Ἰλλυριοὶ καὶ Παίονες, καὶ Ταυλάντιοι καὶ Ἀτιντᾶνες, βαρβαρίζειν δοκοῦσιν· οὕτως αὖ ἐκείνοις, καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσοι τῆς Ἑλλάδος φωνῆς ἐπαΐειν οὐ δύνανται, ἥ τε Ἀττὶς καὶ Δωὶς καὶ Αἰολὶς καὶ Ἰάς, βάρβαροι εἶναι δοκοῦσιν. ὅτι γὰρ τὴν αὐτὴν ἔχει πᾶσα γλῶττα διάνοιαν· μία γὰρ δὴ πάντων ἀνθρώπων ἡ φύσις· ἡ πεῖρα διδάσκαλος. ἔστι γὰρ βύρσην καὶ τοῦτ'

Cor. 14.

τοῖς βαρβάροις καὶ τέχνας & ἐπιστήμας, καὶ A barbaras quoque nationes inuenire licet artes ac disciplinas, & fortia in
τὰς ἐν πολέμοις ἀνδραγαθίας. ἔνιοι γ' τούτων, bellis facinora. Quidam verò barba-
καὶ σοφώτερα Ἑλλήνων πολλάκις ἐξευρίσκουσι μηχανήματα, & λόγοις ἀμείνοσι, & rorum, solertiores quàm Græci sæpe
πανουργοτέρας ἐνέδρας. εἰσὶ γ' οἱ καὶ τὴν Ἑλ- machinas inueniunt, & argutiores
λήνων διεπόμπευσι βραχυλογίαν νικῶσι. τοῦτο γὰρ dolos, astutioréque insidias. Neque
δὴ καὶ Πέρσας μαρτυροῦσι καὶ οἱ παλαιοὶ desunt qui Græcorum eloquentiã su-
ξυγγραφεῖς, & εἴ τις νῦν πρεσβεύων ἢ στρα- perent breuitate sermonis. Hoc enim
τηγῶν, ἢ ἐμπορείαν τινὰ μετιών, αὐτοῖς ξυνε- de Persis testãtur & antiqui scriptores,
γένετο. Φασὶ γὰρ αὐτοὺς ὀξέως φωρᾶν τὰς τῶν & si quis nunc vel legationem obiens,
λόγων κλοπάς· καὶ ὁλίγα φθεγγομένους, τοὺς vel exercitum ducens, vel mercatu-
πρὸς βραχυλογίαν νικᾶν· καὶ ξυλλογιστικοὺς B ræ cuiusquam causa cum eis diuersa-
ἀγαθοὺς εἶ), καὶ βραχυλόγους ἱκανοὺς τὰ πρὸς ἑτέρων tus est. Aiunt enim illos argutè om-
πλεκόμενα· καὶ προοιμίας σοφωτάτους καὶ nes loquendi strophas deprehendere,
αἰνίγμασι κεχρῆσθαι. οὐκ ὀλίγῳ τοὺς Χρυ- dictisq; breuissimis colloquentes vin-
σίππου καὶ Ἀριστοτέλους ἀγνῶσθαι λαβυρίν- cere, eosdemq; disputatores esse acer-
θους, οὐδὲ ὅτι Σωκράτης αὐτοῖς & Πλάτων τὸ rimos, qui aduersariorum possint ar-
εἶδος ἐπαγθυσάτιλ. οὔτε γὰρ ῥητορικοῖς gumenta soluere, prouerbiisque &
οὔτε φιλοσόφοις ἐνετράφησαν λόγοις· ἀλλὰ ænigmatis vti sapientia plenis: non
μόνῳ ἔχον τὴν φύσιν διδάσκαλον. τοὺς δὲγε Ἰν- quòd Chrysippi labyrinthos Aristote-
δοὺς καὶ τούτων πολλῷ σοφωτέρους εἶ) φασίν. lisve cognorint, aut genus hoc eruditionis illos vel Socrates vel Plato
καὶ οἱ Νομάδες γ', οἱ ἡμέτεροι γείτονες· τοὺς docuerint: neque enim rhetoricis
Ἰσμαηλίτας λέγω, τοὺς ἐν τῇ ἐρήμοις βιοτεύον- vel philosophicis sermonibus inten-
τας, & μηδὲν τῶν Ἑλληνικῶν ξυγγραμμάτων ἐπι- C ti fuerunt, sed natura dumtaxat ma-
στάμενους· ἀγχινοίᾳ & στωικῇ κοσμοῦνται, καὶ gistra vsi sunt. Indos porrò his etiam
ὀξείαν διάνοιαν ἔχουσι, & ξυνιδεῖν τἀληθὲς sapientiores esse aiunt. Sed & No-
δυναμένους, καὶ διελέγξαι τὸ ψεῦδος. περὶ γ' Αἰ- mades nobis finitimi, Ismaëlitas di-
γυπτίων περιττὸν οἶμαι λέγειν. & γὰρ αὐτοὶ τῶν φι- co, qui in solitudinibus vitam degunt,
λοσόφων οἱ πρῶτοι, χρείττους εἶ) τούτους ἔφασαν & Græcorum libros penitus ignorant,
τῶν ὀνομαστοτάτων γεγενημένων παρ' Ἕλλησι. Ρω- mentis solertia ac prudentia præditi
μαῖοι γ', & ποιητὰς ἔσχον, & ξυγγραφεῖς, καὶ ῥήτο- sunt, acutissimóque ingenio ad co-
ρας· & φασὶν οἱ τούτων γε κἀκείνων ἀκηκοότες gnoscendam veritatem, falsitatém-
τὴν γλῶτταν, καὶ πυκνότερα τῶν Ἑλληνικῶν que refellendam. De Ægyptiis au-
τὰ τούτων ἐνθυμήματα εἶ), καὶ ξυντομωτέ- tem superuacaneum puto dicere, cùm
ρους τὰς γνώμας. καὶ ταῦτα λέγω, οὐ τὴν Ἑλ- principes ipsi philosophorum hos illis
λάδα σμικρῶν φωνῶν, ἧς ἀμυήτου με- D potiores fuisse dicant, qui celeber-
τέλαχον· οὐδὲ ἐναντία γε αὐτῇ ἐκτίνων ἔγ- rimi apud Græcos fuere. Romani ve-
φεια· ἀλλὰ τῶν ὑπὲ ταύτῃ μεγαλαυχουμέ- rò & Poëtas habuerunt, & Oratores,
νων ξυφέλλων τὴν γνάθον, καὶ τὴν ὀφρὺν κα- & Historicos, & vt illi aiunt qui in
θαιρῶν, & διδάσκων μὴ κωμῳδεῖν γλῶτταν, utraque lingua versati sunt, pruden-
τῇ ἀληθείᾳ λαμπρυνομένην, μηδὲ γε βρεν- tiora sunt illorum quàm Græcorum
θύεσθαι ὑπὲ λόγοις κομμωτικῇ τέχνῃ πεποι- inuenta, breuioréque sententiæ. At-
κιλμένοις, τ' γ' ἀληθείας γεγυμνωμένοις· ἀλλὰ que hæc dico, non vt Græcam lin-
θαυμάζειν τοὺς τ' ἀληθείας ἐκσοφήτας, κομ- guam extenuem, cuius aliquo modo
μοῦν μὲ καὶ δαιδάλλειν διεπίᾳ τοὺς λόγους ὑ διδα- sum particeps, neque vt altrici meæ
χθέντας, γυμνὸν γ' δεικνύτας τ' ἀληθείας τὸ contraria præmia rependam: sed vt
κάλλος, καὶ τ' ἀλλοτρίων καὶ ἐπισάκτων αὐθέων, de hac plus æquo gloriantium buc-
cas reprimam, & supercilia deiiciam,
doceámque non irridere linguam
veritate collucentem, nec efferri ser-
monibus, artis quidem fuco excul-
tis, sed veritate destitutis: sed admi-
rari veritatis magistros, qui comere
quidem ac variare sermones suos
eloquentia non didicerint; puram ta-
men veritatis pulchritudinem ostendant, minimèque alienis ascititiisque

floribus indigeant. Comparate igitur, amici homines, cum ventosis Philosophorum nugis simplicem Piscatorum doctrinã, & discrimen perpendite: voluminúmque vestrorum millia innumera recẽsentes, quanta eorũ sit infirmitas agnoscite. Nullus enim vel Poëticas fabulas, vel Philosophorũ sequi opiniones animum induxit. Sacrarum verò literarum & breuitatem admiramini, & vim laudate, veritatémq; diuinorum dogmatũ perdiscite, corporis diuinam plasmationem, animæ naturam immortalem, huiúsque partem rationalem affectibus imperantem, & affectus ipsos naturæ vtiles ac necessarios. Nam & concupiscendi vis vtillima est, & huic opposita irascendi facultas similiter. Per illam siquidem & diuinas res appetimus, & contemptis visibilibus, intelligibilia cogitatione animóque versamus: atque in terra degentes, Dominum qui in cœlis est videre cupimus, virtutémque desideramus. Hac ipsa vitam tuemur, & cibum potúmque sumimus, & legitima liberorum procreatione genus propagatur. At irascendi vis socia data est rationi; vt immoderatam cupiditatem coerceat. Quoniam enim vltra positos fines transilire illa contendit, iracundiam illi Creator, quasi pullum quemdã copulauit, qui eam retrahat, quando vltrà quàm opus est progredi conatur. Ac veluti calida frigidis quidem sunt cõtraria, inter se tamen permixta temperationem optimam efficiunt: sic cupiditas & iracundia inuicem admixtæ, mutua castigatione optimam faciunt virtutis commixtionem. Est autem agendarum rerum penes rationem vis ac potestas, vt & hanc contineat, & illam impellat, vel illam inhibeat, & hanc excitet. Sistit enim nimiam iracundiam cupiditas, & iracundia rursus inexplebilem cupiditatem castigat. Hæc autem perfectissimè geruntur, dum ratio habenas scitè moderatur. Quòd si molli ac lubrico cupiditatis sensu delinita, vel cum exsultante iracundia intempestiuè fines egressa, laxiùs quàm par sit habenas remiserit, illæ quidem præter modum equorum instar frænum mordẽtium excurrunt, hæc verò vi tracta rapitur, risúmque præbet spectantibus cum opprobrio: atque ita pœnas luit, vt quæ sponte sua hoc damnum sub-

A ἤκουσα δεηθέντας. Παρέθετε τοίνυν, ὦ φίλοι ἄνδρες, τῷ ὕθλῳ τῶν φιλοσόφων τὴν ἁπλῆν τῶν ἁλιέων διδασκαλίαν, καὶ ἀνθήσατε ὃ ἄμφοιν· καὶ τὰς πολλὰς τῶν ὑμετέρων βιβλίων ἀριθμήσαντες μυριάδας, τὴν τῶν λόγων ἀσθένειαν καταμάθετε. Οὐδεὶς γὰρ οὐδὲ τοῖς ποιητικοῖς μύθοις, οὐδὲ ταῖς τῶν φιλοσόφων ἠκολούθησε δόξαις. τῶν δὲ θείων λογίων καὶ τὴν σεμνομύθειαν θαυμάσατε, καὶ δυνάμιν ἀνυμνήσατε, καὶ μάθετε θείων δογμάτων ἀλήθειαν, σώματος θείαν ἄμφασιν, ψυχῆς φύσιν ἀθάνατον, καὶ ὃ τούτης λογικὸν

B ἡγεμόνιον τῶν παθῶν, καὶ τὰ πάθη αἰσχρὰ τῇ φύσει καὶ χρήσιμα. ἥ τε γὰρ ἐπιθυμία σφόδρα ἐστὶν ἀναγκαία, καὶ ὁ θυμὸς ὡσαύτως, ὁ τούτης αὐτίπαλος. δι' ἐκείνην μὲν γὰρ καὶ τῶν θείων ἐρασθέντες, καὶ τῶν ὁρωμένων ὑπεροράντες, τὰ νοητὰ φανταζόμεθα· καὶ ὄντες γῆς βαδίζοντες, τὸν ἐν οὐρανοῖς δεσπότην ἰδεῖν ἱμειρόμεθα, καὶ ἀρετῆς ἐφιέμεθα. καὶ μὴν καὶ ἁμιλλώμεθα, καὶ ἐδωδῆς μεταλαγχάνομεν καὶ ποτῶν, καὶ πρὸς τούτοις αὔξεται διὰ νόμου παιδοποιίας ὁ γένος. ὁ δὲ γε θυμὸς ξυνεργὸς ἐδόθη τῷ λογισμῷ, ἵνα τῆς ἐπιθυμίας κωλύῃ τὴν ἀμετρίαν.

C ὅπου γὰρ καὶ πέρα τῶν κειμένων ὅρων ἄπειν ἐπιχειρεῖ, ξυνέζευξεν αὐτῇ οἷον ἵππον πῶλον ὁ θυμὸν ὁ ποιητὴς, αἰθέλοντα, ὅταν γε ἐκείνην πέρα τῆς χρείας πρόβαινον βιάζηται. καὶ καθάπερ αὐτίπαλον μὲν τῷ ψυχρῷ τὸ θερμὸν, κεραννύμενα δ' ἀλλήλοις κρᾶσιν ἀρίστην ἐργάζεται· οὕτως ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμὸς, ἀλλήλοις κεραννύμενα, καὶ ὑπ' ἀλλήλων κολαζόμενα, τῆς ἀρετῆς τὴν ἀρίστην ἀπεργάζεται κρᾶσιν. ἔχει δ' ἡ τῶν ὁρωμένων ὃ κρατοῦν ὁ λογισμὸς, ὥστε καὶ ταύτην ἐπέχειν, καὶ τὸν αὖ πάλιν ἀνιέναι· ἢ τὸν μὲν ἄγειν, καὶ

D διεγείρειν ἐκείνην. καὶ γὰρ ἡ ἐπιθυμία τὸν θυμὸν παύει τὴν ἀμετρίαν· καὶ ὁ θυμὸς αὖ πάλιν κολάζει τῆς ἐπιθυμίας τὴν ἀπληστίαν. Ταῦτα μὲν ἐπετέλεσεν, ὁ λογισμὸς ταῖς ἰδίαις ἐπιστήμαις κατέχοντος. ἰδοὺ δ' εἶδε, καὶ τὴν χαλεπῶς καὶ λείαν τῆς ἐπιθυμίας καταθελχθεῖς, καὶ τῷ θυμῷ ἄπαντα τὰ δεινὰ καὶ μείζω ξυνεξορμήσας, χαυνοτέρας ἢ προσῆκε ταῖς ἰδίαις ἔασεν, οἱ μὲν ἀπήκτως, καθάπερ ἵπποι θείοισιν ἐνδακόντες τὸν χαλινόν· ὁ δ', συρόμενος φέρει, καὶ ληϊστὴς τε καὶ ἐπονείδιστος τοῖς ὁρῶσι γιγνόμενος. ταύτην τοι καὶ δίκας εἰσπράττει, ὡς ἑκόντης ἐπωμείνας ὃ

πάθος. καὶ γὰρ τοι καὶ οἱ αὐθέκτοροι νόμοι τοὺς πλημμελοῦντας κολάζουσι· καὶ ὁ θεὸς τοῖς ἁμαρτάνουσι δεινὸν ἀπείλησε πῦρ. οὐκ ἂν οὔτε ὁ θεὸς, ἀγαθὸς γεὼν καὶ δίκαιος, ποινὰς τοῖς παρανόμων βίον ἀσκοῦσιν εἰσέπραξεν, εἰ μὴ ἄκοντι καὶ ἀναγκαίως ἡμάρτανον· οὔτε τῶν ἀνθρώπων οἱ σοφώτατοι τοιούτους ἂν ἔθεσαν νόμους, εἰ μὴ ἦν δεσμὸς οὐ γνώμης τὰ ἀνθρώπεια τελούμενα πλημμελήματα· ὅτε μὴν οἱ δορυφόροι λαχόντες, ἵνα ὠμότατα καὶ βασανοῦσι τοῖς κακοῖς πονηροὺς τολμῶσι προσφέρειν, εἰ μὴ ἐγνώκει οὐχ αἱρετὴ γνώμης, ἀλλ' εἱμαρμένης ἡ φύσεως ἀνάγκη, παραβαίνειν τοὺς νόμους. εἰ δὲ ξυγγνώμην τοῖς πλημμελοῦσιν νέμουσι, δηλοῦσιν αὐτίκρις, ὡς γνώμης ἔργον ἡ πονηρία. ταῦτα καὶ περὶ τῆς τῶν ἀνθρώπου φύσεως φρονεῖν, καὶ ἐδιδάξαμεν καὶ διδάσκομεν. ἃ ἀγάμενοι ὁρῶντες τὴν ἐν ἡμῖν φαινομένην τοῦ ποιητοῦ σοφίαν, τάς διαφόρους τῶν αἰσθήσεων ἐνεργείας, ἐξ ἑνὸς μὲν ἐγκεφάλου προφερομένας, ἄλλην δ' αὖτ' καὶ ἄλλην προσφερούσας αὐτῇ λῆψιν· τὴν μέν, ὁράσεως· τὴν δ', ἀκροάσεως· καὶ ἄλλην, ὀσφρήσεως· καὶ ἑτέραν, γεύσεως· καὶ ἄλλην, ἁφῆς· καὶ αὖ πάλιν τῶν μορίων ἀπάντων τὴν χρείαν, καὶ τὰ φαινόμενα, καὶ τὰ κεκρυμμένα· καὶ τὴν μνήμην πάμπολλα καὶ διάφορα δεχομένην, καὶ οὐ ξυγχέουσαν, ἀλλ' ἀκήρατα ταῦτα διατηροῦσαν, καὶ προφέρουσαν ὁποῖα ἂν ἐδέξατο πάλαι καὶ πρόπαλαι· καὶ τὰς πολλὰς ἐπιστήμας οὐ λυμαινομένας ἀλλήλαις, ἀλλ' ἑκάστην εἰς χρείαν διακρινομένην. ὅτων δὴ ταῦτα καὶ τούτοις προσόμοια καλαμάσθω μοι, μὴ δ' ἀποφήτου βοᾶσθω· Ἐθαυμάσθη ἡ γνῶσίς σου ἐξ ἐμοῦ· ἐκραταιώθη· οὐ μὴ δύνωμαι πρὸς αὐτήν. τίς γὰρ ἱκανὸς ἐξικέσθαι λόγος, ἢ τῆς ἐν τῷ σώματι φαινομένης ἁρμονίας, ἢ τῆς ἐν τῇ ψυχῇ θεωρουμένης σοφίας; πολλῶν δὴ τούτων περὶ καὶ Ἱπποκράτει καὶ Γαληνῷ ξυγγραφέντων, καὶ μὴν τοι καὶ Πλάτωνι καὶ Ξενοφῶντι, καὶ Ἀριστοτέλει καὶ Θεοφράστῳ, καὶ μυρίοις ἑτέροις, τῶν εἰρημένων πολλαπλάσια παραλέλειπται, τῶν ἔτι τῆς θείας γεγονότων σοφίας τὰ ἀνθρωπίνης διανοίας ἐφικέσθαι μὴ δυναμένης. ἃ δὴ καὶ εἰδὼς καὶ ὁ προφήτης ἐφ' οἷς μὲν κατέλαβεν ὑμνησεν· ἐφικέσθαι δὲ τῶν ἐν ἡμῖν θεωρουμένων ἀπάντων οὐ δυνηθείς, τὴν ἧτταν σαφῶς ὡμολόγησεν· ἀρκεῖν νομίσας εἰς ὑμνῳδίαν ἀξίαν, τὴν τοιαύτην ὁμολογίαν.

ierit. Nam & humanæ leges eos qui delinquunt pœnis coercent. & Deus peccantibus ignem inextinctum comminatus est. Deus autē, cùm bonus sit & iustus, ab iis pœnas non exigeret qui contra leges vitam ducunt, si necessariò delinquerent: neque hominum sapientissimi eiuscemodi leges vnquam tulissent, si compertum illis fuisset, non animi arbitrio humana facinora perpetrari: nec qui magistratus sortiti sunt, immanibus tormentis sceleſtos homines lacerarent, si perspectum haberent, non voluntatis arbitrio, sed fati vel naturæ necessitate, leges violari. Quòd si peccantibus veniam non tribuunt, manifestè ostendunt voluntatis opus esse peccatum. Hæc nos de natura quoque hominis sentire, & didicimus, & ipsi docemus, admiramúrque conspicuam creatoris Dei sapientiam in nobis contuentes, differentes sensuum facultates, vno quidē ex cerebri fonte productas, sed aliā illi atque aliam vicissim cōmoditatem referentes, hanc visus, illam auditus, & aliam olfactus, aliam gustus, aliámq; tactus. Membrorum præterea singulorum vsum, tum patentium, tum latentium, & memoriam quàm plurima & diuersa complectentem, nec ea confundentem, sed integra cōseruantem, & qualia olim multo antè acceperat depromentem. Scientias complures sibi inuicem non officientes, sed quæ singulæ suo tempore se prodant. Quando hęc igitur & his similia animo & cogitatione repetimus, cum Propheta vocē tollamus: *Mirabilis facta est scientia tua ex me: confortata est, & non potero ad eam.* Quæ enim satis explicare possit oratio, vel conspicuam nostri corporis harmoniam, vel quam in anima concipimus sapientiam? Cùm enim plurimi hisce de rebus, & Hippocrates & Galenus, Plato itē & Xenophon, & Aristoteles, & Theophrastus, aliíq; propè innumeri, litteris mādarint, multo plura tamen ab illis, quàm quæ dixerunt, prætermissa sunt, quòd diuinæ sapientiæ opera consequi mens humana non posset. Ideóque Propheta de iis quidem, quæ comprehenderat, Deum laudauit: cuncta autem quæ in nobis cernuntur cùm assequi non posset, victum se apertè confessus est, ad iustam dignamve laudationem sufficere confessionem istam existimans.

A

DE PROVIDENTIA DEI.

SERMO VI.

QVI maritimis se studiis addixerunt, alij onerarias remis impellunt, alij gubernaculis has moderantur. Sed & piscator lembo inuectus retia demergit, aquarúmq; alumnos pisces captat: alius saxo insidens funem demittit, & illectos esca pisces aliquos B hamo configit. Sunt & qui naufragium patiúntur, & vndis obruuntur, siue quòd imprudenter alieno tempore in altum subducti sint, siue quòd temerario se ausu tempestatibus obiecerint. Hæc autem non in cassum verbosior effudi, sed vt similitudine quadam eorum stultitiam demonstrarem, qui in rebus creatis impingunt, quæque in illis per diuinam prouidentiam geruntur, sine pudore accusant. Alij siquidem creaturam spectantes, opificem laudibus efferunt: alij plus quàm C oporteat admirãtes, stultissimè Deum faciunt. Et alij quidem singula quæ in mundo fiunt, suspiciunt, & mundi rectorẽm optimè omnia moderantem intuentur, conspicuámque in gubernaculis sapientiam laudibus efferunt. Alij contrà quæ fiunt omnia reprehendunt, neque eorum quæ geruntur quiequam illis satis placet, sed & diuitias damnant, & paupertatem infamant, & de morbis expostulant, & benè valentes grauiter ferunt: atque, vt semel dicam, nihil eorum quę in vita conringunt, illos delectat, siue prospera illa sint, siue aduersa. Ita- D que & annonę fœcunditatem, & agrorum sterilitatem molestè ferunt, paritérque eos discrutiat liberorum copia & carentia, pax & bellum. Quo fit nimirùm, vt accusent prouidentiæ gubernacula, immò vt quantum in ipsis est, funditùs illam tollant, inducant autem Parcas, Fatum, Fortunam, & violentam quandam necessitatem singulis præficiãt, atque hanc ficarios, effractores, adulteros, præter animi voluntatem facere affirment. Age itaque gentilium opiniones iterum disquiramus, eásque Apostolicis Propheticísque dogmatis compare-

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ

προνοίας. ϛ'.

ΤΩΝ τὸν θαλάττιον βίον ἀσπαζομένων, οἱ μὲν, ταῖς φορτίδας ἐρέτῃσιν· οἱ δὲ, ταύτας τοῖς οἴαξι διευθύνουσιν· καὶ μέντοι καὶ πᾶς ἁλιεὺς ἐφ' ἁλιάδος ὀχούμενος, χαλᾷ δίκτυον, καὶ θηρεύει τοὺς τῶν ὑδάτων ἐφιμους· καὶ ἄλλος ὑπὲρ πέτρας ἱδρυμένος, καθῆσιν ὁρμιὰν, καὶ δελεάζων προπείρᾳ τῷ ἀγκίστρῳ τῶν ἰχθύων πινάς. εἰσὶ δὲ οἱ καὶ ναυαγίαις χρῶνται, ὑποβρύχιοι γίγνονται, ἢ ἐξ ἀβουλίας τοῦδε καιρὸν ἀναβάντες, ἢ ὑπὸ θράσους τὸ ζάλης καταπλησθέντες. ταῦτα δὲ οὐ πεπαίλλως ὑθλῶν διεξῆλθον· ἀλλὰ τῶν ἐν τῇ κτίσει προσπαιόντων, καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φρυαγμενομένων αἰσχρῶς κατηγορούντων ὑπιδεῖξαι πρὸ ὀφθαλμῶν βουλόμενος εἰκόνος πρόκειται. καὶ γὰρ τὴν κτίσιν, οἱ μὲν ὁρῶσι, καὶ τὸν ποιητὴν αὐυμνοῦσιν· οἱ δὲ πλέον ἢ δεῖ θαυμάζοντες, ἠλιθίως θεοποιοῦσι. καὶ οἱ μὲν, τὰ γιγνομένων ἕκαστον ὑφοράσθαι, καὶ τὸν τῶ ὅλων ὁρῶσι κυβερνήτην ἀεισά γε ἰθύνοντα, καὶ τὸ ὑπὲρ τοῖς οἰάξι φαινομένῳ δύφημοῦσι σοφίαν· οἱ δὲ, τοῖς γιγνομένοις ἅπασι νεμεσῶσι, καὶ τὰ δρωμένων αὐτοῖς οὐδὲν ὅ τι δεῖ πάθει ἁρέσκει· ἀλλὰ καὶ πλοῦτον κατηγοροῦσι, καὶ κωμῳδοῦσι πενίαν, καὶ μέμφονται νόσον, καὶ τοὺς ὑγιαίνοντας διχεραίνουσι· καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, οὐδὲν αὐτοῖς ἥδεται τῶν γιγνομένων, οὐκ εὐκληεία, οὐ δυσκληεία· ἀλλὰ καὶ τὴν εὐετηρίαν καὶ τῆς γῆς δυσκολαίνουσιν ἀκαρπίαν· καὶ ὁμοίως αὐτοῖς αἰχία καὶ πολυπαιδία καὶ ἀπαιδία, καὶ εἰρήνη καὶ πόλεμος. οὗ δὴ εἵνεκα, τῶν τῆς προνοίας πηδαλίων κατηγοροῦσι. μᾶλλον δὲ, πρωτελῶς αὐτῶν, ὅσον ἦκεν εἰς αὐτοὺς, ἐξελαύνουσιν· καὶ εἱμαρμένην καὶ περιρρομένην καὶ τύχην καὶ μοίρας εἰσάγουσι, καὶ τὴν βιαίαν ἀνάγκην ἐφιστῶσιν ἑκάστῳ. καὶ ταύτην φασὶ πάντων ποιεῖν καὶ τοὺς ἀνδροφόνους, καὶ τοὺς τοιχωρύχους, καὶ τῶν γάμων τοὺς ὑπεύθυνους. φέρε τοίνυν πάλιν τὰς Ἑλληνικὰς ἐξετάσωμεν δόξας, καὶ τοῖς ἀποστολικοῖς ταύτας καὶ προφητικοῖς παραθῶμεν δόγμα-

σιν. ἀλλὰ τοὺς μὲ ποιητὰς μὴ τῶν δυστεβῶν καταλίπωμεν μύθων. Ἐ γὰ τούτων ὁ κορυφαῖος τ̃ τ̃ θεῶν κορυφαῖον ὀλοφυρόμενον δείκνυσιν, ὡς ἐπαμῦναι ᾧ παιδὶ μὴ δυνάμενον. ἀλλὰ τῶν τ̃ Κλωθοῦς νημ̃ ἡδομένων, Ἐ αἰαλύσαι ταῦτα βουλόμενον μ̃, ὑπὸ ᾗ τ̃ Ἀτρόπου κ̀ τ̃ Λαχέσεως κωλυόμενον, Ἐ τούτου χάριν ὀλοφυρόμενον κ̀ κακῶς ὀνπα, κ̀ γόον πολὺν αἰαμιγνύπα τοῖς λόγοις. ὅθ̃ Ἐ τ̃ Ποσειδῶνα δέδῳχε, ὑπασθαι μὲ βουλόμενον τ̃ Κεφαλλήνων τ̃ στρατηγὸν, ὅτι τυφλὸν εἰργάσατο τ̃ Πολύφημον· οὐ δυνάμενον ᾗ νικῆσαι τ̃ εἰμαρμένην, ἐπειδήπερ εἵμαρτο τῷ Λαέρτου, τ̃ Ἰθάκην ἰδεῖν. τούτοις τοίνυν καταλιπόντες, τ̃ τῶν φιλοσόφων ἐσμὸν παρελαύνωμεν. τοὺς μὲ οὖν ἀμφὶ τ̃ Διαγόραν φασὶν ἀθέους ἐπικλῆν ὀνομασθῆναι, διὰ τὸ πάμπαν ἀγνοῆσαι τὸ θεῖον· Πρωταγόραν ᾗ ἀμφίβολον πρός γε τούτων ἐχεῖναι λέγουσι δόξαν. φασὶ γὰ αὐτὸν εἰρῆκεναι, ὄκ εἰδέναι, οὔτε εἴπερ εἰσὶ θεοὶ, ὅτε εἰ πάντα πάσιν ὄκ εἰσίν. Ἐπίκουρος ᾗ ὁ Νεοκλέους, Ἐ ἡ ἐκείνου ξυμμοιρία, εἴ μὲ ἔφασαν τ̃ θεὸν, πρὸς ἑαυτὸν ᾗ ἀπεστράφθαι, Ἐ μήτε ἔχειν πράγματα, μήτε παρέχειν ἄλλοις ἐθέλειν. ὁ δὲ γε Νικομάχου, μέχρι σελήνης ὑπειλήφε τὸν θεὸν πρυτανεύειν, τῶν δὲ μὴ ταύτῃ ἀπόντων ἡμῖν ἐκείνην, Ἐ τῇ τ̃ εἱμαρμένης ἀνάγκῃ πάντα δεδωκέναι τὴν τούτων διοίκησιν· καὶ οὐ μόνον πλοῦτον καὶ πενίαν, καὶ ὑγίειαν Ἐ νόσον, Ἐ δουλείαν Ἐ ἐλευθερίαν, Ἐ πόλεμον Ἐ εἰρήνην μεμνῆσθαι νομοθέτοις, ἀλλὰ Ἐ ἀρετὴν Ἐ κακίαν ἀποκληροῦν. τούτων Οἰνόμαος ὁ κυνικὸς ἐναργῶς κατηγόρησε, Ἐ τὸν Πύθιον μάντιν, ὡς τὰ πάμπλησια χρησμῳδοῦντα, τοῖς κατηγορουμένοις ξυνέζευξε· Ἐ ὃ μὲ ξύνταγμα φωραθέντων ὠνόμασε· λέγει ᾗ ὧδε· Ἀπόλωλε γὰ, τόγε ἐπὶ τοῖς σοφοῖς, ὄκ τ̃ ἀνθρωπίνου βίου, ἀπόλωλεν, εἴτε οἰακά τις αὐτὸ, εἴτε ἔρμα, εἴτε κρηπῖδα ὀνομάζων χαίρῃ, τ̃ ἡμετέρας ζωῆς ἡ ἐξουσία· ὧ ἡμεῖς μὲ, αὐθεκάστορα τῶν αἰαναγκοτάτων τιθέμθα· Δημόκριτος δέ, εἰ μή τι ἠπάτημαι, καὶ Χρύσιππος, ὁ μὲ δοῦλον, ὁ δὲ ἡμίδουλον ἐπινοεῖ τὸ κάλλιστον τῶν ἀνθρώπων ἐπιδεῖξαι. ἀλλὰ τούτων ὁ μὲ λόγος τοσοῦτος, ὅσον ἂν τις ἀξιώσῃ ἄνθρωπος ὢν ἀνθρώπους. εἰ δὲ δὴ Ἐ τὸ θεῖον ἡμῖν καταστρατεύῃ, παπαὶ, οἷα πείσομθα; πολλὰ ᾗ Ἐ ἄλλα τοιαῦτα εἰ-

A mus. Ceterùm Poëtas, cum suæ impietatis fabulis relinquamus. Horum siquidem princeps Deorum principẽ propterea lamentantem inducit, quòd opem filio ferre nequeat, Chlotonisque filis succumbat, & illa dissoluere quidem velit, sed ab Atropo & Lachesi prohibeatur, eámque ob rem questu, fletúque & eiulatu verba permisceat. Idem & Neptunum ait, cùm vltionem de Cephaleniorum duce, qui Polyphemo oculum eruit, sumere vellet, fatum superare non potuisse, B quia fato decretum erat Laertæ filium Ithacam reuisurum His igitur prætermissis, Philosophorum cœtum proferamus. Diagoram ergo atheum cognomento nuncupatum ferunt, eo quòd Deum penitus negaret esse. Protagoram verò ancipiti de his opinione aiunt fuisse Dicere enim solitum tradunt, nescire se, neque vtrum dij sint, neque an omnino non sint. Epicurus autem, Neoclis filius, Deum quidem esse dixit: verùm ad se ipsum conuersum esse, & neque curare ipsum quicquam negotij, neque aliis exhibere velle. Nicomachi porrò filius, luna tenus putauit Dei prouidentiam res moderari: at ea quæ infra lunam sunt omnia negligere, eorúmque gubernationem fatorum necessitati tradidisse: & hanc non solùm diuitias & paupertatem, prosperam valitudinem & morbos, seruitutem ac libertatem, bellúmque & pacem mortalibus dispensare, sed virtutem quoque vitiúmque distribuere. Quos quidẽ omnes Oenomaus Cynicus clarè & apertè reprehendit, vatémque Pythium, quòd his similia responderet, eadem accusatione implicuit, librúmq; suum, *Præstigiatorum indaginem* appellauit. In quo hæc leguntur, *Periit enim, quantum in sapientibus vitæ est, periit inquam ex humana vita, siue id temonem, siue saburram, siue crepidinem libeat appellare, vitæ nostræ libertas: quam nos quidem vel maximè necessariorum dominam esse decernimus. Democritus autem, ni fallor, & Chrysippus, hic seruam, ille semiseruam, pulcherrimam hominis partem demonstrare nititur. Verùm tanti eorum sermo fieri debet, quanti ab homine faciendus est homo. Si verò hac in re Deus quoque nobis aduersus sit, papæ qualia patiemur mala?* Cúmque alia multa in hanc sententiam dixis-

ſet, hæc etiam adiunxit; *Age & nos quoque contra indignemur. Quid igitur? Vbi nobis aliquid viſum ſit, certiſſimum hos erit atque antiquiſſimum? Vbi verò non ita videatur, ibi aduerſa quadam vi latens illi prædominatur Himarmene & Pepromene, diuerſa cuique noſtrum habens, partim à Deo, partim ex minutis illis corpuſculis, quæ agente neceſſitate ſurſum deorſúmque impelluntur, implicantúrque & diſſoluuntur, abſiſtunt, & apponuntur?* Rurſúmque paulò mox; *Propterea autem in noſtrum hæc ſermonem contuli, quoniam ea te, ô vates, effugerunt quorum domini ipſi ſumus, & qui omnia noſti, hæc nondum didiciſti, quorum ſtamina ex voluntate noſtra dependent.* His itaque verbis Cynicus ille Pythium, & Democritum, & Chryſippum redarguit, meritò illis ſuccenſens, quòd mentis noſtræ liberam naturam ſeruituti mancipantes, Himarmenes ac Pepromenes neceſſitati ſubdiderint. *Pepromenem* autem Chryſippus quaſi Peperaſmenem, hoc eſt, perfectam tranſactámque gubernationem eſſe dixit: *Himarmenem* verò, quaſi Iromenem, hoc eſt, complicitam, ſiue ex diuina voluntate, ſiue quacumque alia ex cauſa. Parcas etiam *Mæras* eſſe appellatas, eo quòd diuiſa ac diſtributa ſint aliqua vnicuique noſtrûm. Ita & *Chreôn*, quaſi debitum id dici, quod euenit & conuenit ſecundùm fati legem. Parcarum autem numero tria tempora ſignificari, quibus omnia reuoluuntur & conſumuntur. Ac *Lacheſin* quidem dictam eſſe, eo quòd ſortiatur vnuſquiſque quod fato decretum eſt. *Atropon* verò, ob ſortis datę ſtabilitatem & immutabilitatem. *Clotho* autem, quòd circũuoluta & complicata ſint omnia, & quòd vna ſit illarum diſpoſita ſententia. Totámque hanc ſeriem *Prouidentiam* nominarunt, eo quòd ſingula ad vtilitatem diſpenſet. *Adraſteam* verò eandem dici, quia nihil ſcilicet eam effugiat. Non ſolùm autem Democritus, & Chryſippus, & Epicurus, omnia fieri neceſſitate dixerunt, neceſſitatem *Himarmenem* appellantes: ſed celeberrimus quoque Pythagoras neceſſitatem mundo incubare dixit. Parmenides verò, ipſam Neceſſitatem etiam Dæmonem, & Iuſtitiam, & Prouidentiam appellauit. Tum & Heraclitus quoque fieri om-

πὼν, προσέθηκε τοῖς τοῦτα· Φέρε δὴ ἡμεῖς αὐτὸν ἀγανακτήσωμεν. τί δή ποτε; ἔνθα αὖ ἡμῖν δοκῇ, ἔσται τοῦτο καὶ πιστότατον καὶ προσφυέστατον· ἔνθα δὲ αὖ μὴ δοκῇ, ἐκεῖ καταδυναστεύει τὶ λεληθὸς αὐτὸ, εἱμαρμένη δὲ περαιμένη, διάφορα ἑκάστῳ ἡμῶν ἔχουσα, ὃ μὲν ἐκ θεοῦ, ὃ δὲ ἐκ τῶν σμικρῶν ἐκείνων σωμάτων, τῶν φερομένων ἄνω, καὶ πάλιν φερομένων κάτω, καὶ συμπλεκομένων, καὶ ἀφαιρουμένων, καὶ διϊσταμένων, καὶ προσαπτομένων ἐξ ἀνάγκης; καὶ αὖ πάλιν μετ' ὀλίγα· Τούτων δὲ εἵνεκα ταῦτα προσήνεγκα τῷ λόγῳ, ὅτι σε ἐκπέφυγεν, ὦ μαντί, ὧν κύριοι ἐσμὲν ἡμεῖς· καὶ ὁ τὰ πάντα εἰδὼς, ταῦτα οὔπω ἔγνως, ὧν τὰ πείσματα αἰῶπται ἐκ τῆς ἡμετέρας βουλήσεως. καὶ ταῦτα ὁ Κυνικὸς κατ' αὐτῶν τοῦ Πυθίου καὶ Δημοκρίτου καὶ Χρυσίππου κατηγόρησεν. Εἰκότως ἀγανακτῶν, ὅτι τῆς ἡμετέρου νοῦ τιμῆς ἐλευθέρου ἀξιωματοποιήσαντες φύσιν, τῇ τῆς εἱμαρμένης καὶ περαιμένης ἀνάγκῃ παρέδοσαν. τιμᾷ δὲ Περαιμένῳ ὁ Χρύσιππος, πεπερασμένῳ ἔφησεν εἶναι καὶ συντετελεσμένῳ διοίκησιν. τιμᾷ δ' εἱμαρμένῃ, εἰρομένῳ τινὰ, εἴτ' ἐκ θεοῦ βουλήσεως, εἴτε καὶ ἐξ οἱασδήποτε αἰτίας. Τὰς δὲ Μοίρας ὠνομάσθαι, ἀπὸ τοῦ μεμερίσθαι καὶ καταπεπαῦσθαί τινα ἡμῶν ἑκάστῳ· οὕτω δὲ καὶ τὸ Χρεών, παρὰ τὸ χρεὼν εἶναι, τὸ ὀφειλόμενον καὶ καθῆκον κατὰ τὴν εἱμαρμένην. τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν Μοιρῶν, τοῖς τρισὶ χρόνοις παραδηλοῦν, ἐν οἷς κυκλεῖται τὰ πάντα, καὶ δι' ὧν ὀφείλεται. καὶ Λάχεσιν μὲν κεκλῆσθαι, παρὰ τὸ λαγχάνειν ἑκάστῳ τὸ περαιμένον· Ἄτροπον δὲ, κατὰ τὸ ἀτρεπτον καὶ ἀμετάθετον τῆς μοίρας. Κλωθὼ δὲ, παρὰ συγκλώθεσθαι καὶ συνείρεσθαι τὰ πάντα· καὶ μίαν αὐτῶν τεταγμένην εἶναι δόξαν. τιμᾷ δὲ Προνοίαν τοῦτο κεκλῆκεσι, διότι πρὸς τὸ χρήσιμον οἰκονομεῖ ἕκαστα. Ἀδράστειαν δὲ τὴν αὐτὴν, ὅτι οὐδὲν αὐτὴν ἀποδιδράσκει. ὃ μόνον οἱ ἀμφὶ τὸν Δημόκριτον, καὶ Χρύσιππον, καὶ Ἐπίκουρον, πάντα κατ' ἀνάγκην ἔφασαν γίνεσθαι, Ἀνάγκην καλοῦντες τὴν εἱμαρμένην· ἀλλὰ καὶ Πυθαγόρας ὁ πολυθρύλλητος, ἀνάγκην εἶπε πρόσφυσαν τῷ κόσμῳ. ὁ δὲ Παρμενίδης τὴν ἀνάγκην καὶ Δαίμονα κέκληκε, καὶ Δίκην, καὶ Πρόνοιαν. καὶ ὁ Ἡράκλειτος δὲ πάν-

τὰ καθ' εἱμαρμένην εἴρηκε γίνεσθαι. Ἀνάξιλω δὲ τὴν εἱμαρμένην καὶ αὐτὸς ὠνόμασε. καὶ Χρύσιππος ὁ Στωϊκὸς, μηδὲν διαφέρειν εἶπε τὸ εἱμαρμένου καὶ κατειλημμένου· εἶναι δὲ τὴν εἱμαρμένην, κίνησιν ἀΐδιον, συνεχῆ καὶ τεταγμένην. Ζήνων δὲ ὁ Κιτιεὺς, δύναμιν κέκληκε τὴν εἱμαρμένην κινητικὴν τῆς ὕλης· τὴν δὲ αὐτὴν καὶ Πρόνοιαν καὶ Φύσιν ὠνόμασεν. οἱ δ' ἕτεροι Ἀναξιμένους, τὴν εἱμαρμένην λόγον ἔφασαν εἶναι τῶν ἐν τῷ κόσμῳ προνοίᾳ διοικουμένων. καὶ πάλιν ἐν ἑτέροις ξυγγράμμασιν, εἱρμὸν αἰτίων τὴν εἱμαρμένην κεκλήκασι. καὶ τὴν Τύχην δὲ ὡσαύτως, οἱ μὲν θεὸν ὑπέλαβον, καὶ ὡς θεὸν ἐσεβάσθησαν· ὁ δὲ Πλάτων αἰτίαν εἶπεν εἶναι κατά τι ξυμβεβηκὸς γινομένην· καὶ πάλιν, ξύμπτωμα φύσεως ἢ προαιρέσεως κέκληκε. καὶ ὁ Ἀριστοτέλης δὲ ὡσαύτως, αἰτίαν ἔφη τὴν ξυμβεβηκὸς, ἐν τοῖς καθ' ὁρμὴν ἕνεκά τινος γινομένοις, ἄδηλόν τε καὶ ἄστατον. Ἀναξαγόρας δὲ, καὶ Δημόκριτος, καὶ οἱ ἀπὸ τῆς ποικίλης ὠνομασμένοι, ἄδηλον αἰτίαν δυσθεωρήτῳ λόγῳ. Φιλήμων δὲ ὁ κωμικὸς, καὶ οὗτος γέλωτος ὢν ποιητὴς, αὐτόκρις κατηγορεῖ τῶν θεὸν τὴν Τύχην ὑπολαμβανόντων, καὶ διαῤῥήδην βοᾷ,

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν εὐδαιμία τύχη θεός,
Οὐκ ἔστιν· ἀλλ' αὐτόματον ὁ γίνεται,
Ὡς ἕτυχ' ἑκάστῳ, προσαγορεύεται Τύχη.

οὕτω καὶ τοὺς οἰωνοῖς ἢ κληδόσι χρωμένους κωμῳδῶν, ἔφη·

Ὅταν ἴδω (φησὶ) προσδεδεμένους τινὰς, τίς ἐπάρειν,
Ἢ τίς ἐλάλησεν, ἢ τίς ὄρνις ἐστὶν ὁ προσιών,
Σκοπουμένους, ἀπολωλέναι δοκῶ μοι τὴν ὁδὸν ἐν ἀγορᾷ.
Αὐτὸς βαδίζει, λαλεῖ, καὶ παρόντας
Ἕκαστος ἡμῶν, οὐχὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει.
Τὰ πρόγματ' ὡς πέφυκεν, οὕτω γίνεται.

ὁ Μένανδρος δὲ ἐν Δισκολοσταῖς, πρὸς πλησίον τοὺς τὰ τοιαῦτα προσδεδεμένους γελᾷ, λέγων ὧδε·

Ἀγαθόν τί μοι γένοιτ', ὦ πολύτιμοι θεοί.
Ὑποδούμενος τὸν ἱμάντα τὴν δεξιᾶς
Ἐμβάδος διέῤῥηξ'. εἰκότως ὦ φίλ' ἀφελοῦ.
Σαπρὸς γὰρ ἦν· σὺ δ' ὀλιγολόγος, οὐκ ἐθέλων
Καινὰς πρίασθαι.

οὕτως ἤδεσαν καὶ οἱ τὸν ἐν γέλωτι καὶ παιδιᾷ

nia fato asseruit, & *Necessitatem* itidem Himarmenem vocauit. Stoicus item Chrysippus, nihil interesse censuit inter fatale ac necessarium, esse autem *Himarmenem*, sempiternam, continuam, ac dispositam motionem. Zeno autē Cittiensis, Himarmenem vim esse dixit materiæ motricem, eandémque & Prouidentiam & Naturam appellauit. Huius autem successores, Himarmenem dixerunt esse rationem rerum quæ in mundo prouidentia gubernantur. Rursúsque in aliis suis libris, connexionem causarum Himarmenem vocarunt. Pari modo & *Fortunam* alij quidem Deum opinati sunt, diuinósque illi honores tribuerunt: Plato autem causam esse dixit, quę ab accidenti aliquo fiat, rursúmque eandem naturæ casum aut electionis vocauit. Aristoteles causam dixit esse per accidens in iis quæ voluntario motu fiunt alicuius rei gratiæ, occultam & inconstantem. Anaxagoras verò & Democritus, quique à varia porticu nomen traxerunt, occultam humanæ rationi causam esse. Philemon verò Comicus, tametsi poeta ad ciendum risum factus, apertè illos accusat, qui Fortunam Deum esse opinati sunt, disertéque exclamat,

Non est Deus Fortuna, non inquam Deus;
Sed casus ille quo fit omne vt contigit
Cuicumque, Fortunæ vocatur nomine.

Idem Poeta, eos qui auguriis sortibúsque vtuntur perstringens,

Cùm videro (inquit) *qui obseruet, ecquis sternuat,*
Aut quis loquatur, aut gradum obuiam ferat.
Hominem hunc ego è vestigio perdam in foro.
Nostrûm deambulat, & loquitur, & sternuit
Sibi quisque, non suis in vrbe ciuibus.
Sic namq; quæque res fit, vt natura fert.

Menander quoque in Disidæmone, huiusmodi obseruatores irridet his verbis.

Bene precor hoc vertat, Dÿ sanctissimi:
Dum stringo soleas, dextera ligaculum
Fregi. Nec abs re, fatue, putre namque erat:
Tu parcus es nimis, qui emere non vis nouas.

Adeo sciebant etiam qui in risu thea-

trisque vitam ducebant, eiusmodi signa obseruationésque rerum valde esse ridiculas. Quin & Antipho, grauiter ferente quodam, sibique tristia aliqua portendi suspicante, quòd sus fœtus ipsa suos comedisset, *Gaude*, inquit, *hoc signo, quoniam fame affecta filios tuos non comedit.* Simile verò huic est Bionis quoque dictum. Is enim talia irridens, *Quid mirum est*, inquit, *si mus, quod ederat non habens, saccum corrosit? Illud sanè mirandum erat, si, vt Arcesilaus iocans aiebat, murem saccus comedisset.* Diogenes autem, cùm se pistillo serpens obuoluisset, atque hoc quidam admirans portentum esse opinaretur. *Ne mirere*, inquit, *multo enim admirabilius foret, si pistillum recto serpenti obuolutum vidisses.* Idémque rursus, cùm improbi cuiusdam in domo inscriptum reperisset,

Gnatus Iouis victoriosus Hercules,
Has habitat ades: ne quid huc intret mali.
Et quomodo, inquit, *dominus intrabit domus?*

Ita sanè vel ij quoq; qui superstitionis errori addicti erant, & auguria, & sortes, & quæ nunc etiã à nonnullis portenta existimantur, deridebant. Ergo & sternuere sternutantes dicebãt, non quòd aliis quicquam portenderent, sed quòd rem vsitatam paterentur. & colloquentes, non aliis quicquam significare, sed de propositis sibi rebus verba facere. Murem quoque, illum vrgente fame saccum perforasse, non vt domino sacci quicquam prædiceret. Pari modo & crepidæ religacula, vt vetusta dirupta esse, non tanquam ex oraculo triste quippiam denuntiasse. Quæ perspecta cùm haberet Epicharmus Pythagoreus, contemni hæc omnia iubet, hortatúrque vt illum timeamus qui res omnes conspicit. Sic enim ait.

Nihil effugit Dei manus: hoc nosse oportet firmiter.
Ipse nostrî inspector est, nihilque non potest Deus.

Diphilus etiam Comicus, veram Philosophiam Comœdiæ admiscens, ita scriptum reliquit:

Túne arbitraris mortuos, Nicerate,
Qui se omnibus dedere vitæ gaudiis,
Fugisse numen, vt latentes? protinus
Est Iuris oculus, cuncta acutè peruidẽs.
Geminámq; sub terra viã esse credimus,

A Ἕτεροι ἀπαρασκεύαστοι βίου, ὡς τὰ τοιαῦτα δείγματα καὶ παρατηρήματα λίαν ὄντα καταγέλαστα. καὶ Ἀντίφων ὁ, τινὸς δυσχεραίνοντος, καὶ οἰωνὸν χαλεπά τινα σημαίνειν νομίσαντος, ὅτι ἡ ὗς τὰ οἰκεῖα κατέφαγε ἔκγονα, Χαῖρε, εἶπεν, ὅτι τῷ σημείῳ· ὅτι πεινῶσα τοὺς σοὺς οὐ κατέφαγε τέκνα. ἔοικε δὲ τούτῳ καὶ ὁ παρὰ τῷ Βίωνος εἰρημένον. καὶ γὰρ ἐκεῖνος τὰ τοιάδε γελῶν, Τί θαυμαστόν, ἔφη, εἰ καὶ ὁ μῦς τὸν σάκκον διέτρωγεν, οὐκ ἔχων ὅτι φάγῃ; τοῦτο μὲν οὖν θαυμαστόν, εἰ, ὥσπερ Ἀρκεσίλαος παίζων ἐποίει, τὸν μῦν ὁ σάκκος κατέφαγε. καὶ ὁ Διογένης ὁ, ὄφεως ἐπὶ τῷ ἑαυτὸν ἑλίξαντος, καί τινος εἰπόντος, Μὴ θαύμαζε, εἶπεν· οὐ γὰρ παραδοξότερον, εἰ ὄφις ὀρθῷ τῷ ὄφει κατελιμμένον ἐθεάσω. ὅτῳ πάλιν οὗτος αὐτὸς, ἐν οἰκίᾳ τινὸς μοχθηρῶς ἐπιγεγραμμένον ἰδών,

Ὁ τοῦ Διὸς παῖς καλλίνικος Ἡρακλῆς
Ἐνθάδε κατοικεῖ· μηδὲν εἰσίτω κακόν.

Καὶ πῶς, ἔφη, ὁ κύριος εἰσελεύσεται τὴν οἰκίαν; οὕτως ἀκωμῴδουν καὶ οἱ τὰ τῆς δεισιδαιμονίας πλαίσιον δεδουλευκότες, τοὺς οἰωνοὺς, καὶ τοὺς κλόνους, καὶ τὰ παρὰ τῶν πολλῶν ἔτι καὶ νῦν νομιζόμενα τέρατα. Ἐπαρνυσθαι μὲν τοὺς παίζοντας ἔλεγον, οὐκ ἄλλοις τι προσημαίνοντας, ἀλλὰ ὑπὸ ξυνήθους ἐπομένους πάθος. καὶ τοὺς σφαλερημένους, οὐκ ἄλλοις τισὶ προδηλοῦν, ἀλλὰ περὶ τῶν αὐτοῖς προκειμένων ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. καὶ τὸν μῦν ὑπὸ τῆς πείνης ὠδυρμένον, διαπρῆσαι τὸν σάκκον, οὐ χρησμοῦντα ὡς τοῦ σάκκου διατοπὴν προλέγοντα. καὶ ὑποδήματος τοὺς δεσμοὺς, ὡς πολυαγεῖς, διαῤῥαγῆναι, οὐχ ὡς χρησμολογοῦσι χαλεπόν τι προαγορεῦσαι. ταῦτα σαφῶς ἐπισάμενος καὶ Ἐπίχαρμος ὁ Πυθαγόρειος, τούτων μὲ ἀπομύττων κελεύει καταφρονεῖν· τὸν δὲ τὰ ὅλων ἐπίσκοπον δεδιέναι παρεγγυᾷ. λέγει δὲ οὕτως·

Οὐδὲν διαφεύγει θεῶν· ἔστω γε νῷ σκοπεῖν σε δεῖ.
Αὐτὸς ἔσθ' ἁμοῦ ἐπόπτης. ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν θεῷ.

καὶ Δίφιλος δὲ ὁ κωμικὸς, ἀληθῆ φιλοσοφίαν τῇ κωμῳδίᾳ παρασμίξας, τάδε φησίν·

Οἴει σὺ τοὺς θανόντας, ὦ Νικήρατε,
Τρυφῆς ἁπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ,
Πεφευγέναι θεῶν, ὡς λεληθότας.
Ἔστι γὰρ Δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.
Καὶ δὴ καθ' ᾅδου δύο τείχους νομίζομεν·

Μίαν

Μίαν μὲν, δικαίων· ἑτέραν δὲ, ἀσεβῶν.
κἄμετ' ὀλίγα,
Μηδὲν πλημμελῆς· ἔστι καὶ ἅιδου κρίσις·
Ἡνωρ ποιήσῃ θεὸς ὁ πάντων δεσπότης.
ὅπῃ γὰρ οὐχ ἅπαντες οἱ πλημμελοῦντες τῆδε τίνοισι δίκαν· οὔτε μὴν οἱ ἀξιόνικοι τῆς ἀρετῆς ἀθληταὶ, τὰ τῶν ἀγώνων ἆθλα πάντες ὡς ἀξίαν ἐνθάδε κομίζονται· μᾶλλα εἰκότως σοὶ τὸν πάντα ἐφορῶντα ἐπέδειξεν ὀφθαλμὸν, καὶ τὸν ἐσομένων ὡσηγόρευσε κρίσιν· ἵνα κἀκεῖνα δεδιότες, καὶ τῶν ὁρᾶν πιστεύοντες, ἅπαντες τοὺς ἀξιεράστους τῆς ἀρετῆς ἀγῶνας ἀσπάσωνται, καὶ μὴ δυσχεραίνωσι μὴ ὁρῶντες τῶν πόνων τὰ πίλεα. καὶ Πίνδαρος ὁ Θηβαῖος, ἐῤῥῶσθαι φράσας εἰμαρμένην, καὶ τύχην, καὶ περσφερῆ, τὴν παμβασιλῆ δυνάμιν τοῦ θεοῦ διδάσκει τοὺς ἀγνοοῦντας· Θεὸν γὰρ φησὶ δύνασθαι καὶ μυχαίνας νυκτὸς ἀμείψαντα ὄρσαι φάος, κελαινεφεῖ δὲ σκότει καλύψαι καθαρὸν ἀμέρας σέλας. ὁ δὲ γε Αἰσχύλου, σαφέστερον ἐπιδείκνυσιν ἡμῖν τῶν ὅλων τὸν ῥυτῆρα, τῶν τε πάντων οἰάκων ἐπειλημμένον. λέγει γοῦν τάδε ἐν τοῖς Νόμοις· Ὁ μὲν δὴ θεὸς, ὡς καὶ ἔπους ἀρχαῖος λόγος, ἀρχὴν καὶ τελευτὴν καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, εὐθεῖα περαίνει, κατὰ φύσιν περιπορεύμενος· τῷ δ' ἀεὶ ξυνέπεται Δίκη, τῶν ἀπολειπομένων τὸ θείου νόμου τιμωρός· ᾗς, ὁ μὲν εὐδαιμονήσειν μέλλων, ἐχόμενος, ξυνέπεται ταπεινὸς καὶ κεκοσμημένος. εἰ δέ τις ἐξαρθεὶς ὑπὸ μεγαλαυχίας, ἢ χρήμασιν ἐπαιρόμενος, ἢ τιμῇς, ἢ καὶ σώματος εὐμορφίᾳ, ἅμα νεότητι καὶ ἀνοίᾳ φλεγόμενος τῷ ψυχρῷ μὴ ὑγρεύῃ, ὡς δίκης οὔτε ἄρχοντος οὔτε ἡγεμόνος δεόμενος, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις ἱκανὸς ὢν ἡγεῖσθαι, καταλείπεται ἔρημος θεοῦ· καταλειφθεὶς δὲ, καὶ ἔτι ἄλλους τοιούτους προσλαβών, σκιρτᾷ, ταράττων ἅμα πάντα· καὶ πολλοῖς δοκεῖ ἔδοξεν εἶναί τις. μετ' οὐ χρόνον, ὑποσχὼν δίκην ἀμφαίαν, οὐ μεμπτῷ τῇ δίκῃ, ἑαυτόν τε καὶ οἶκον καὶ πόλιν ἅπασαν ἀφανῆ ἐποίησε. διὰ τούτων ὁ φιλόσοφος, καὶ τὸν τοῦ παντὸς ἔδειξε κηδεμόνα, καὶ τῷ ὅτι μόνον ἔα ὅπῃ μακροθυμίαν, καὶ τῷ ἐντεῦθεν τοῖς αἰσχίστοις προσγινομένῳ λώβῃ, καὶ τῷ εἰσύστερον αὖθις ὅπως μὴ ἐπιφερομένῳ πανωλεθρίαν. ἐν δὲ τῷ Γοργίᾳ, καὶ τὰς τῶν ἀμφίας αἰτίας δηλοῖ, λέγων ὧδε. Προσήκει τῷ πάντῃ τῶν ἐν τιμωρίᾳ ὄντι, ὑπὸ ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ, ἢ βελτίονι γίγνεσθαι

A *Vna est piorum, sed malorum est altera.*
Et post pauca.
Ins, ne quid erres, inferis quoque est suum:
Quod ille dicet Dominus omnium Deus.
Quando enim non omnes qui delinquunt, pœnas hîc persoluunt, neque virtutis pugiles corona digni, certaminum præmia cuncti pro meritis hîc accipiunt: iure optimo iste oculum omnia intuentem ostendit, & futurum iudicium prædixit, vt & illa metuentes, & hunc videre credentes, ad
B expetenda virtutis certamina vltro cuncti accederent, nec turbarentur quòd laborum præmia non cernerent. Thebanus etiam Pindarus, Fatum ac Fortunam valere iubens, omnipotentem Dei virtutem ignaros docet. *Potis est Deus*, inquit, *atræ noctis è tenebris purum iubar exerere: potis tetra caligine clarum diei lumen obruere.* Aristonis autem filius, manifestiùs nobis ostendit rerum omnium præsidem, totius orbis gubernacula manibus continentem. In Legibus enim hæc dicit. *Deus itaque, vt antiquus etiam*
C *sermo testatur, principium rerum omnium, finem, mediúmque complexus, recta perficit secundum naturam omnia circumlustrans. Iuxta hunc autem semper sequitur Iustitia, vltrix eorum qui à diuina lege aberrant. Cui adhærens qui beatus futurus est, humilis ac modestus subsequitur. Si quis verò iactantia elatus, aut pecuniis euectus vel honoribus, aut pulcra corporis habitudine, iuuentute simul ac dementia inflammatur animo, non sine contumelia, tamquam nec principe iam nec duce indigeat, sed qui potis sit ipse alios ducere, desertus à Deo relinquitur. relictus verò, & aliis similibus sibi adiunctis exsultat, omnia simul conturbans. ac multis quidem videtur aliquis*
D *esse: post certum verò tempus, non culpabilem iustitiæ pœnam subiens, & seipsum & domum & ciuitatem penitus subuertit.* Hisce verbis Philosophus totius mundi curatorem ostendit, & eius quandoq; erga nonnullos tolerantiam, & damnum inde insipientibus proueniens, quæquæ illis demum pernicies in posterum afferatur. In Gorgia autem supplicij causas exponit dicens: *Congruit autem omni qui in supplicio constitutus est, dum ab alio supplicium rectè patitur, vt vel ipse inde melior fiat,*

emolumentúmque capiat, vel ceteris sit exemplo, vt videntes eum pati quæ patitur, timore impulsi fiant meliores. Sunt verò qui vtilitatem capiunt, pœnásque diis & hominibus luunt. ij videlicet, qui sanabilia peccata peccarunt, quibus tamen non nisi per dolores & cruciatus & in hac vita & apud inferos vtilitas illa contingit. Neque enim aliter possunt ab iniquitate expiari. Qui verò extrema quædam admiserunt, atque ob huiusmodi peccata insanabiles facti sunt, ab his exempla aliis fiunt. Atque hi quidem vtilitatem iam ipsi nullam capiunt, vt pote insanabiles: alij tamen inde proficiunt, qui hos vident, ob maxima eorum peccata, horribiles & acerbissimas pati pœnas, sempiternóque tempore ad exemplum sublatos esse. Videtur autem Philosophus hæc è sacris voluminibus suffuratus. Prorsus enim audiuit quæ deiloquus Moses scripsit Pharaoni Deum dixisse, *In hoc ipsum te excitaui, vt ostendam in te potentiam meam, & vt annuntietur nomen meum in vniuersa terra.* Illi enim scelestissimo iam effecto varias Deus ac multiplices pœnas intulit, non vt illum meliorem efficeret, (norat enim durissimam eius mentem, morbúmque insanabilem,) sed vt ea quæ olim de ipso narranda erant, vtilia cunctis exempla fierent. Sicut enim ciuitates carnifices alunt, per quos & parricidas, & latrones, & aliis sceleribus delinquentes, pœna afficiunt, non laudantes quidem, sed exosum habẽtes vitæ illorum institutum, eorum tamen ministerium ob necessitatem admittentes: ita & magnæ mundi huius ciuitatis gubernator, tyrannos ceu carnifices quosdam esse patitur, vt per eos ab impiis & iniquis hominibus pœnas exigat: mox tamen eosdem ipsos exactissimo traditurus est supplicio: quippe qui, non vt Dei ministri, sed suæ ipsorum improbitati seruientes, sæua illa intulerunt. Ita peccantem Israël Assyriorum sæuitiæ tradidit. Quia verò causam & isti pœnæ illius non cognouerunt, horum etiam imperium euertens, aliis eos seruire coëgit. Atque hæc Esaias, & Ezechiel, & omnes Prophetæ apertissimè docent: à quibus, vt opinor, scribendi occasionem surripiens Plato, eos qui insanabiles facti sunt, ad aliorum vtilitatem plecti dixit. Ite-

Exod. 9. 16.

A χὴ ὀνίναλζ, ἢ τοῖς δείγμα ἄλλοις γίνεσθαι· ἵν' ὀκνηροὶ ὁρῶντες πάσχοντα ἃ αὐ πάσχει, φοβούμενοι βελτίους γίνωνται. εἰσὶ γοῦν οἱ μὲν ὠφελημένοι τε χὴ δίκην διδόντες ὑπό θεῶν τε χὴ ἀνθρώπων. ὅτοι, οἳ αὖ ἰάσιμα ἁμαρτήματα ἁμαρτόντων, ὁμῶς γ' δι' ἀγχόνων χὴ ὀδυνῶν γίνεται· αὐτοῖς ἡ ὠφέλεια, χὴ ἐνθάδε, χὴ ἐν ᾅδου. ὅδε γὰρ οἷόν τε ἄλλως ἀδικίας ἀπαλλάττεσθαι. οἱ δ' αὖ τὰ ἔσχατα ἀδικήσαντες, χὴ δι' ἃ τοιαῦτα ἀδικήματα αἴσιοι γένωνται, ὑπὸ τούτων τὰ τοιαῦτα δείγματα γίνεται· χὰ ὅτοι, αὖθις μὲν ἐκεῖ πονίνδυνται ὅδε, ἅτε αἴσιοι ὄντες· ἄλλοι γ' ὀνίνανται, οἱ τούτους ὁρῶντες δι' ἃς ἁμαρτίας ταῖς μείζοσι, χὴ ὀδυνηρότατα χὴ φοβερώτατα τὰ πάθη πάσχοντας, χὴ τ' ἀεὶ χρόνου ἀτελεύτητα τοιαῦτα δείγματα ἀναπτυσσόμενα. ταῦτα δ' ἔοικεν ὁ φιλόσοφος ὑπὸ τῶν θείων συλήκεναι λογίων. ἤκουσε γὰρ πάντως ὑπὸ Μωϋσῆς ὁ θεσπέσιος εἰρηκέναι ξυνέγραψε δὲ Φαραὼ τὸν θεόν, ὅτι, Εἰς αὐτὸ τοῦτο ἐξήγειρά σε, ὅπως ἐνδείξωμαι εἰς σὲ τὴν δυνάμιν μου, χὴ ὅπως διαγγελῇ τὸ ὄνομά μου ἐν πάσῃ τῇ γῇ. παμπονήρῳ γάρ τοι γενομένῳ ἐκείνῳ πολυτρόπους κολάσεις ἐπήνεγκεν ὁ θεός· ὑχ ὥστε ὑγιᾶ ποιῆσαι βλαπτόμενον· ἤδη γὰρ αὐτοῦ χὴ τὸν νοῦν ἀνίατον, χὴ τὸ πάθος ἀνήκεστον· ἀλλ' ὅπως ἂν τοῖς ἐκείνου διηγήματα πᾶσιν ὠφέλεια γένοιτο δείγματα. καθάπερ γὰρ αἱ πόλεις τρέφουσι τοὺς δημίους, ὥστε τοὺς ἀνδροφόνους, χὴ τοὺς τυράννους, χὴ τοὺς ἄλλα ἄττα παρανομοῦντας, δι' οὓς κολάζειν· οὐχ ἐπαινοῦσαν μὲν αὐτῶν, ἀλλὰ χὴ λίαν μισοῦσαν, τὴν τοῦ βίου προαίρεσιν· ἀναδεχόμεναι γ' τοῦτων ὑπηρεσίαν δι' τὴν χρείαν. ὅτως ὁ τῆς μείζονος πόλεως τοῦδε τοῦ κόσμου πρύτανις, οἷα δημίους τινὰς γίνεται συγχωρεῖ τοὺς τυράννους, ὥστε δι' τούτων ποινὰς τοὺς ἀσεβοῦντας χὴ παρανομοῦντας εἰσπράττειν· ὕστερον δὲ χὴ τούτους αὖθις πρωτίστοις παραδίδωσι τιμωρίαις· ἐπειδὴ γὰρ οὐχ ὡς θεῷ δουλεύοντες, ἀλλ' οἰκείᾳ πονηρίᾳ δουλεύοντες, τὰ δεινὰ ἔργα δεδράκασιν. ὅτως ἠμάρτηκότα τὸν Ἰσραὴλ τῇ τῶν Ἀσσυρίων ὠμότητι παραδέδωκεν· ὅπερ γ' ὅτοι τὴν τιμωρίας οὐ διέγνωσαν τὸν σκοπόν, τὴν ἰκαῦτα χὴ τούτων καταλύσας τὴν δυναστείαν, ἑτέροις δουλεύειν ἠνάγκασε. χὴ ταῦτα Ἡσαΐας, χὴ Ἰεζεκιὴλ, χὴ πάντες οἱ προφῆται σαφῶς δηλονότι διδάσκουσι. πρὸ ὧν, οἶμαι, ὁ Πλάτων τὰς ἀφορμὰς κεκλοφὼς, ἔφη τοὺς ἀνιάτως διακειμένους εἰς ὠφέλειαν ἑτέρων παραδίδεσθαι. χὴ

τῷ Φιλήβῳ δὲ πάλιν, τὸν περὶ τῆς προνοίας
ἐκρήτινε λόγον· Πάντες γάρ, φησι, ξυμ-
φωνοῦσιν οἱ σοφοὶ, ὄντως ἑαυτοὺς σεμνυνόντες,
ὡς νοῦς ὅδε βασιλεὺς ἡμῖν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς.
καὶ ἴσως οὕτω λέγουσι. σμικροτέρων δὲ, εἰ
βούλει, τὴν ἐπισκέψιν αὐτῶν τῶν ῥητόρων ποιησώμε-
θα. εἶτα ξυλλογισμοῖς παμπόλλοις χρησάμε-
νος, ἐπήγαγε ταῦτα· Βούλει δὲ καὶ ἡμεῖς τοῖς
πρόσθεν ὡμολογημένοις ξυμφωνήσωμεν, ὡς
ταῦτα οὕτως ἔχει, καὶ μὴ μόνον οἰώμεθα δεῖν τὰ
ἀλλότρια αὐθαδῶς λέγειν, ἀλλὰ καὶ ξυγκιν-
δυνεύσωμεν, καὶ μεταχωρῶμεν ἔνθεν ὅτου, ὅταν αὖ τις
δεινὸς φῇ, ταῦτα μὴ ὕττως, ἀλλ' ἀτάκτως ἔχειν; B
καὶ ἑτέροις ἢ πλείοσι λόγοις χρησάμενος, καὶ
ταῦτα προστέθηκεν· Οὐκοῦν εἰ μὴ τοῦτο, μετ'
ἐκείνου τοῦ λόγου αὖ ἐπόμενοι βέλτιον λέγοιμεν,
ὡς ἔστιν, ὃ πολλάκις εἰρήκαμεν, ἄπειρόν τε ἐν ᾧ
πρωτὶ πολὺ, καὶ πέρας ἐχόμενον· καὶ τίς ἐπ' αὐτοῖς
αἰτία οὐ φαύλη, κοσμοῦσά τε καὶ συναπτουσα
ἐνιαυτούς τε καὶ μῆνας καὶ ὥρας, σοφία καὶ νοῦς
λεγόμενον. καὶ ταῦτα δὲ ἐκ τῶν Εὐριπίδου ναμ-
μάτων ἀρυσάμενος ἔχει. ἐκεῖνα γὰρ διδάσκει
σαφῶς, ὡς ὁ θεὸς ἐθεμελίωσε τῇ σοφίᾳ τὴν γῆν, ἡτοί-
μασε δὲ οὐρανοὺς ἐν φρονήσει· καὶ τὰ ἄλλα τὰ C
τούτων ἀκόλουθα. ἐν δὲ γε τοῖς Νόμοις, ἔστι
αὐτὸς ὁ φιλόσοφος καὶ διαιρεῖ τῶν ἀγαθῶν τὴν
φύσιν, καὶ δείκνυσι τὰ μὲν, ἀνθρώπινα· τὰ δὲ, θεῖα.
λέγει δὲ οὕτως· Διττὰ δὲ ἀγαθὰ ἔστι· τὰ μὲν ἀν-
θρώπινα, τὰ δὲ θεῖα. ἤρτηται δὲ ἐκ μὲν τῶν θείων
δαιτερα· καὶ μὲν δέξηται τις τὰ μείζονα, κτᾶται
καὶ τὰ ἐλάττονα. εἰ δὲ μή, στέρεται ἀμφοῖν. ἔστι
δὲ τὰ μὲν ἐλάττονα, ὧν ἡγεῖται ὑγίεια· κάλλος δὲ,
δεύτερον· τὸ δὲ τρίτον, ἰσχὺς, εἴς τε δρόμον, εἴς
τε τὰς ἄλλας ἁπάσας κινήσεις τοῦ σώματι· τέ-
ταρτον δὲ, πλοῦτος· οὐ τυφλὸς, ἀλλ' ὀξὺ βλέ-
πων, ἂν ἕπηται φρονήσει. ὁ δὲ πρῶτον τῶν θείων D
ἡγεμονεύει ἔστιν ἀγαθῶν, ἡ φρόνησις· δεύτερον
δὲ, μετὰ νοῦ σώφρων ψυχῆς ἕξις· ἐκ δὲ τούτων
μετ' ἀνδρείας κραθέντων, τρίτον ἂν εἴη δικαιο-
σύνη, τέταρτον δὲ, ἀνδρεία· ταῦτα δὲ πάντα,
ἐκείνων ἕμπροσθεν πέφυκε φύσει· καὶ δὴ τοῦ
νομοθέτου κτέον οὕτως· μετὰ δὲ ταῦτα, τὰς ἄλ-
λας πράξεις τοῖς πολίταις εἰς ταῦτα βλε-
πούσας αὐτοῖς εἶναι προσκεκλῆσθαι· τούτων δὲ τὰ
μὲν ἀνθρώπινα, εἰς τὰ θεῖα, τὰ δὲ θεῖα, εἰς τὸν ἡ-
γεμόνα νοῦν ξύμπαντα βλέπει. εἶτα διδά-
σκει διὰ πλειόνων, ὡς φύσει μὲν ἀγαθὸν ἀρετὴ

A rum verò & in Philebo prouidentiæ doctrinam confirmauit: *Omnes*, enim inquit, *sapientes consentiunt, sese ipsos re vera honestantes, intellectum regem cæli ac terræ nobis esse: ac fortasse benè aiunt. Minutiùs autem, si vis, ipsum genus inspiciamus.* Tum quamplurimis syllogismis vsus, hæc adiunxit: *Visne vt & nos iis quæ antè approbata sunt assentiamur, quòd hæc ita se habeant: neque solùm putemus aliena sine periculo dicere nos oportere, sed & commune periculum subire, consortésque infamiæ fieri, si vir grauis dicat hæc non ita se* B *habere, sed incondita esse.* Et post alia plurima hæc etiam addidit: *Itaque nisi hoc est, illam sequentes rationem melius vtique diceremus, esse videlicet, quod sæpè iam diximus, & infinitum in vniuerso, multum sanè, & finem maximum, quandámque ipsis incubare non contemnendam causam, quæ ornat connectítque annos, menses, & horas, quæque Sapientia & Intellectus nuncupatur.* Hæc autem, sicut pleraque alia, de fluentis Hebraicis Prou. 3. 19. hausit. Illa siquidem manifestè docent, Deum sapientia terram fundasse, & præparasse cælos in intel- C lectu, & alia quæ subsequuntur. In Legibus autem, Philosophus idem diuidit naturam bonorum, ostenditque alia quidem esse humana, alia verò diuina. sic enim ait: *Duplicia sunt bona, alia humana, alia diuina. Pendent autem è diuinis humana. Quòd si quis maiora obtineat, possidet continuò & minora: sin minus, priuatur vtrisque. Minora autem primo loco sanitas, secundo pulchritudo, tertio, corporis robur, ad cursum motúsque alios vniuersos: quarto autem loco Plutus, non ille cæcus, sed acutissimùm videns, si ducem prudentiam se-* D *quatur. Diuinorum autem iure primùm ac cæteris præsidens est prudentia: secundum autem, vnà cum intellectu, temperatus animæ habitus. Ex hisce autem cum fortitudine admixtis, tertium erit Iustitia, quartum fortitudo. Hæc autem omnia, natura priora sunt illis, atque ita legum latori disponendum est. Post hæc autem, alia ciuibus præcepta, quæ in hæc tendant, præcipienda esse censeo. Horum itaque bonorum, quæ humana sunt, spectant in diuina: quæ verò sunt diuina, in principem Intellectum omnia respiciunt.* Pluribus deinde verbis docet, natura bonum solam esse virtu-

tem, alia verò æquiuocè bona dici, solùm nomen participantia: *Quæ enim vulgò appellantur bona, non rectè vocantur. Vulgò enim fertur, optimum bonorum esse bonam valetudinem, secundo loco pulchritudinem, tertio diuitias. Alia quoque innumera vocantur bona. nam & acuto visu vel auditu præditum esse, aliisque sensibus vti sine impedimento, & facere dominantem quidquid appetat. Finémque omnis beatitudinis esse, vt qui hæc omnia possidet, citissimè natus sit immortalis. Vos autem, atque ipsi adeò dicimus, hæc omnia iustis quidem sanctísque hominibus possessionem optimam esse, iniustis verò pessima omnia, ducto à sanitate principio. Et quidem videre, audire, cæteríque vti sensibus, ac ipsum prorsus viuere, maximum ei malum esse, qui per omne tempus sit immortalis, & bona quæ vocantur omnia possideat præter iustitiam, ac cateras virtutes: minus autem malum, si quàm minimum tempus in vita fuerit.* Et post pauca: *Ego enim apertè dico, ea quæ vocantur mala, iustis hominibus bona esse, iniustis autem mala: quæ verò bona dicuntur, iusti quidem bona esse, malis autem mala.* Quam ego quoque diuisionem valdè probo. Maximum enim reuerà bonum est, scire quidnam propriè sit bonum, quid verò bonum quidem dicatur, fiat autem nunc bonum, nunc malum, apud eos qui vel benè pulchréque vtuntur, vel contrariam mentem gerunt. Sanitas enim, & robur, ac pulchritudo corporis, itémque diuitiæ, aliis quidem profuere, & dignissimos earum rerum possessione ostenderunt: aliis verò malitiæ instrumenta & incontinentiæ fuerunt. Temperantia verò ac iustitia, cæteráque his similia, animæ sunt possessio, habentibúsque vtilia cunctis sunt, nihilq; damni possidentibus afferunt. Talibus autem etiam illa quæ vulgò appellantur bona, vtilia sunt. iusti enim temperatíque homines illis vtuntur. Quæ verò per hos optima fiunt, tunc pessima videntur, cùm in malos & iniustos possessores inciderint. Etenim ea conspiciunt, quæ videre non decet, ea audiunt, quæ audienda non sunt, sensúsque cæteros ad incontinentiam erudiunt. Ne itaque, ô amici homines, confundamus rerum

μόνη· τὰ δὲ ἄλλα ὁμωνύμως καλεῖται, ὀνόματος μόνου μετέχοντα. Τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν πολλῶν, φησὶ, λεγόμενα ἀγαθὰ, οὐκ ὀρθῶς λέγεται. λέγεται γὰρ, ὡς ἄριστον μὲν, ὑγιαίνειν· δεύτερον δὲ, κάλλος· τρίτον δὲ, πλοῦτος. καὶ ἕτερα δὲ μυρία ἀγαθὰ λέγεται. καὶ γὰρ ὀξὺ ὁρᾶν καὶ ἀκούειν, καὶ πάντα ὅσα ἔχεται τῶν αἰσθήσεων, δυναθήτως ἔχειν· ἔτι δὲ καὶ τὸ ποιεῖν τυραννοῦντα ὅτι ἂν ὀρέγηται· καὶ τὸ μὲν τέλος πάσης μακαριότητος εἶναι, τὸ πάντα ταῦτα κεκτημένον, ἀθάνατον εἶναι νομίζειν ὅτι τάχιστα. ὑμεῖς δὲ καὶ ἐγὼ πῃ τάδε λέγομεν, ὡς ταῦτά ἐστι ξύμπαντα, δικαίοις μὲν καὶ ὁσίοις ἀνδράσιν ἄριστα κτήματα, ἀδίκοις δὲ κάκιστα ξύμπαντα, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς ὑγιείας. καὶ δὴ καὶ τὸ ὁρᾶν, καὶ τὸ ἀκούειν, καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, καὶ τὸ ὡσαύτως ζῆν, μέγιστον μὲν κακὸν, τὸν ξύμπαντα χρόνον ἀθάνατον ὄντα, κεκτημένον πάντα τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ, πλὴν δικαιοσύνης τε καὶ ἀρετῆς ἁπάσης· ἔλαττον δὲ, ὡς ἂν ὀλίγιστον ὁ τοιοῦτος χρόνον βιῴη. καὶ μετ' ὀλίγα· Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω σαφῶς, τὰ μὲν κακὰ λεγόμενα, ἀγαθὰ τοῖς δικαίοις εἶναι, τοῖς δὲ ἀδίκοις εἶναι κακά· τὰ δὲ ἀγαθὰ, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ἀγαθὰ, τοῖς δὲ κακοῖς κακά. καίγε δὴ κομιδῇ τινὰ δεῖ διαίρεσιν. μέγιστον γὰρ ἀληθῶς ἀγαθὸν, τὸ γε εἰδέναι, τί μὲν φύσει ἀγαθὸν, τί δὲ τοῦτο λέγεται μόνον, γίγνεται δὲ, πῇ μὲν ποιοῦτον, πῇ δὲ τοιοῦτον, ὑπὸ τῶν ἢ δι' ἃ καὶ καλῶς μετίοντων, ἢ τινὰ ἐναντίαν γνώμην ἀπεργαζομένων. ἔστι γὰρ ὑγίεια, καὶ ῥώμη, καὶ κάλλος σώματος, καὶ μόνοι καὶ πλοῦτος, τοῖς μὲν ὠφελησί τε καὶ ἔδοξε τῶν κτημάτων ἀξίοις, τοῖς δὲ ὀργάνοις πονηρίας καὶ ἀκρασίας ἐγένετο. σωφροσύνη δ' ἔστι καὶ δικαιοσύνη, καὶ τἆλλα ὅσα τούτοις παραπλήσια, τῆς ψυχῆς ὄντα κτήματα, καὶ ἅπασιν ὄντα τοῖς ἔχουσιν ὠφελιμώτατα, καὶ οὐδένα σίνεται τῶν κεκτημένων. τοῖς δὲ τοιούτοις καὶ τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ, ξύμφορα κτήματα. δικαίων μὲν καὶ σωφρόνων οἰκονόμων τυγχάνει. τὰ δέγε παρὰ τούτων ἄριστα γιγνόμενα, κάκιστα φαίνεται πονηροῖς πειπεσόντα καὶ παρανόμοις. καὶ γὰρ ὁρῶσιν ἃ μὴ δεῖ, καὶ ἀκούουσιν ὧν οὐ δεῖ, καὶ τἆλλας αἰσθήσεις εἰς ἀκολασίαν παιδεύουσι. μὴ τοίνυν, ὦ φίλοι ἄνδρες, συγχέωμεν τῶν πραγμάτων

τὰς φύσεις, ἀλλὰ θεωρῶμεν τί μὲν ἀληθῶς ἀγαθὸν, τί δὲ κακὸν, τί δέ ἐστι τὸ μέσον τούτων καὶ ἐκείνων εἴληχε τάξιν. καὶ μὴ καλῶμεν εὐδαίμονας, τοὺς πλουτοῦντας καὶ ῥωμαλέους, καὶ δυναστείᾳ περιβεβλημένους τινά· κακοδαίμονας γὰρ ἀληθῶς καὶ τελεσθλίοις προσαγορεύειν προσήκει, τοὺς τοιούτων μὲν μετειληφότας, ὕλαις δὲ ἐπιφυομένας αὐτὰ κακίας καὶ πονηρίας. ὅταν οὖν ἴδωμεν πάμπονηρον ἄνθρωπον πλούτῳ περιῤῥεόμενον, μὴ τελεσθλίαν ὀνομάζωμεν, ἀλλὰ δείλαιον, ὅτι τὸν προσήνεμον βίον ἔχει πολλὰς ἀφορμάς· καὶ ὅταν ἕτερον ὁπτεικῆ εἶναι δοκοῦντα, θεασώμεθα δυσκηλείᾳ τινὶ καὶ πενίᾳ ξυνεξυγμένον, μήτε ἄθλιον ὑπολάβωμεν, μήτε ἄδικον τὸ τοῦ θεοῦ προμήθειαν νομίσωμεν. πρῶτον μὲν γὰρ, οὐ πάντως τῷ ὄντι δίκαιος ὁ δοκεῖν εἶναι δίκαιος. ἕτερος γὰρ καὶ ταῦτα ὁρᾷ καὶ διακρίνει ὁ πάντα γε ὁρῶν ὀφθαλμός. καὶ τοῦτο Σαμουὴλ τὸν προφήτην αὐτὸς ἐδίδαξεν ὁ τῶν ὅλων ὁπλήρ. Οὐχ ὡς ἄνθρωπος γὰρ, φησὶν, ὁρᾷ, οὕτως ὁρᾷ ὁ θεός. ἄνθρωπος μὲν γὰρ εἰς πρόσωπον, θεὸς δὲ εἰς καρδίαν. ἵνα δὲ καὶ ἡμεῖς ἀληθῶς εἶναι δίκαιον τὸν δυστυχίᾳ τινὶ κατεχόμενον, ἐκεῖνό γε πᾶσιν ὁπίδηλον, ὡς οὐδεμίαν ἐκ τῆς δυσημερίας εἰσδέξεται βλάβην, φέρειν ὡς ἀρετῆς ἀθλητὴς παλαιόμενος καὶ δυσχερῆ. ὥσπερ γὰρ οἱ πονηρίᾳ συζῶντες, καὶ τὰ καλούμενα ἀγαθὰ πονηρίας ἀποφαίνουσιν ὄργανα, οὕτως οἱ τῆς ἀρετῆς ἐρῶντες, καὶ τὰ κακὰ νομιζόμενα, φιλοσοφίας τὰ ἀληθοῦς κατασκευάζουσιν ὕλας. οὕτω δὴ τούτων ἕκαστον διακρίνοντες, οὐ ποτε τὸν θεὸν ἄδικον ὀνομάσομεν, ἀλλὰ ξυνομολογήσομεν ὀρθῶς ἔχειν ἅπερ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Θεαιτήτῳ ξυνέγραψεν· ὅτι ὁ θεὸς οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἄδικος, ἀλλ' ὡς οἷόν τε δικαιότατος· καὶ οὐκ ἔστιν ὁμοιότερον οὐδέν, ἢ ὃς ἂν ἡμῶν γένηται ὅτι δικαιότατος ἀνὴρ τυγχάνει. πάλιν τε καὶ ἐν δεκάτῳ τῶν Νόμων, ἰᾶσθαι πειρᾶται τοὺς τῆς θείας προνοίας οὐ προσιεμένους τὸν λόγον· λέγει δὲ ταῦτα· Τὸν μὲν ἡγούμενον θεοὺς μὲν εἶναι, μὴ φροντίζειν δέ τι τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, παιδευτέον ὧδε, ὦ ἄριστε Δημόφων· Ὅτι μὲν ἦν θεοὺς εἶναι, ξυγγενές τι τὸ θεῖον πρὸς τὸ ξύμφυτόν σε ἀγαπᾶν καὶ τιμᾶν καὶ νομίζειν εἶναι. καὶ-

A naturam, sed despiciamus quid verè bonum, quid malum sit, quid illud quod medio inter vtrumque loco positum est: neque beatos vocemus diuites, nec robustos, neque eos qui potestatem aliquam sunt adepti. Infelices enim profectò ac miserrimos appellari eos decet, qui his ornati, ad sceleris & nequitiæ materiam illa conuertunt. Quando igitur pessimum hominem viderimus affluentem diuitiis, ne beatissimum nuncupemus, sed infelicem, quòd ei multæ sint ad iniquè viuendum occasiones. Contra verò, si quem videamus qui probus homo existimetur, sed inopia & infortunio aliquo vrgeatur, neque hunc miserum esse opinemur, neque iniustam Dei prouidentiam censeamus. Primò enim, non re ipsa omninò iustus est, quicumque iustus existimatur. aliter enim hæc videt ac discernit oculus ille qui omnia contuetur. Atque hoc ipsum est, quod Samuelem Prophetam vniuersorum inspector docuit. *Non enim sicut videt homo*, inquit, *ita* 1.Reg.16.7.
videt & Deus. homo enim faciem videt, Deus autem cor. Vt autem ponamus verè iustum hominem esse, qui graui aliquo infortunio detinetur: illud tamen constabit, nullum detrimentum ex eo infortunio passurum esse, vt qui res aduersas tamquam virtutis athleta ferre didicit. Sicut enim qui perditè viuunt, etiã illa quæ vocantur bona, instrumenta sibi ad nequitiã esse ostendunt: ita & amatores virtutis ea quæ putantur mala, veræ philosophiæ materiam efficiunt. Hoc itaque pacto hæc singula discernentes, nunquam iniustum Deum appellabimus, sed rectè se habere fatebimur quæ à Platone in Theæteto conscripta sunt, Deum videlicet nullomodo iniustum esse, sed quammaximè esse possit iustissimum, nihilque illi esse similius, quàm qui nostrûm fiat erga illum iustissimus. Rursum etiã in decimo Legum, sanare illos conatur qui rationem diuinæ prouidentiæ non admittunt. Sic enim ait: *Qui verò Deos quidem esse existimet, curam verò humanarum rerum nullam habere, hac consolatione curandus est, ô optime Demophon. Quòd Deos quidẽ esse existimes, diuina te quædam agit cognatio, vt tibi insitum colas, atque esse opineris. Ma-*

lorum verò hominum iniuſtorúmque fortunæ, tum priuatim tum publicè, reipſa beatæ non ſunt, opinione autem beatæ admodum habentur, quamquam indecenter ducunt te ad impietatem. Tum diſcutiens apparentem iniuſtorum hominum proſperitatem, hæc etiam addit: *Neque verò fortaſſe hoc difficile oſtenſu erit, curare Deos etiam quæ puſilla ſunt: neque minus hæc curare, immo magis, quàm quæ præſtant magnitudine. Huc enim veniunt, atque hîc interſunt iis quæ nunc diſputantur, quòd cùm boni ſint omni genere virtutis, rerum omnium curam velut maximè propriam ſibi vindicant.* Tum & ſyllogiſmis orationem confirmans, ſubiungit: *Ne itaque opinemur Deum eſſe opificibus mortalibus inferiorem, qui conuenientia ſibi opera, quanto ipſi ſunt meliores, tanto exactiùs perfectiúſque, vna eadémque arte, tum puſilla tum magna conficiunt: Deum verò, cùm ſit idem ſapiens, velitque ac poßit curare omnia, poſſe quidem facilius ea curare quæ magna ſunt, quæ verò ſunt exigua vllo modo curare non poſſe, velut inertem quendam ac deſidem, qui propter laborem torpeſcat.* Deinde concludit: *Nullo pacto, amice, hanc de Deo admittamus opinionem. neque enim ſanctam, neque veram, animo ſententiam verſaremus.* Iterúmque poſt pauca: *Omnis enim medicus, omniſque peritus artifex, vniuerſi gratia cuncta operatur, ad id reſpiciens quod commune ſit bonum. Partem quidem totius gratia peragit, non totum partis ergò. Tu verò indignaris, ignorans quo pacto id quod eſt circa te, toti optimum eueniat.* Rurſúſque, poſt multa verborum inuolucra, ſubiunxit: *Eadem verò tibi ratio & de illis erit, quos impio aut nefario quopiam ſcelere admiſſo, è puſillis ampliſſimos effectos videns, ex infelicibus beatos euaſiſſe putaſti, atque in illorum ſucceſsibus exiſtimaſti e, velut in ſpeculis, Deorum negligentiam perſpexiſſe, finem illorum ignorans, qua tandem ratione vniuerſo conducat.* His autem omnibus, & prouidentiæ æquitatem oſtendit, & quo pacto ſingula quæ fiunt ad vniuerſi vtilitatem inſtituit. Neque enim totum exiguæ portionis eſt cauſa, ſed particulæ vniuerſi complent harmoniam. Neque ob vnius digiti articulum, corpus vniuerſum plaſmatum eſt, ſed corporis cauſa, & digiti, & horum articuli compacti ſunt. Quoniam igi-

A κἂν δ' ἀνοσίων καὶ ἀδίκων τύχαι, ἰδίᾳ τε καὶ δημοσίᾳ, ἀληθείᾳ μὲν οὐκ εὐδαίμονες, δόξῃ δ' εὐδαιμονίζονται σφόδρα, ἀλλ' οὐκ ἐμμελῶς ἄγειν σε πρὸς ἀσέβειαν. εἶτα διεξελθὼν τὴν νομιζομένην τῶν ἀδίκων εὐχέρειαν, ὑπιφέρει καὶ ταῦτα. Ἀλλ' οὐδὲ τάχα ἂν εἴη χαλεπὸν ἐνδείξασθαι τοῦτό γε, ὡς ὑπιμελῆς σμικρῶν εἰσιν οἱ θεοὶ οὐχ ἧττον, μᾶλλον δ' ἢ τὰ μεγέθει διαφερόντων. ἥκουσι γὰρ, καὶ παρόντα τοῖς νῦν διαλεγομένοις, ὡς ἀγαθοί γε ὄντες πάσῃ ἀρετῇ, τὴν ἀπόντων ὑπιμέλειαν οἰκειοτάτην αὐτῶν οὐσίᾳ κέκτηνται). εἶτα ξυλλογισμοῖς κρατυνάς τὸν λόγον,

B ἐπήγαγε· Μὴ τοίνυν τὸν θεὸν ἀξιώσωμεν ποτὲ τῶν θνητῶν δημιουργῶν φαυλότερον, οἳ τὰ προσήκοντα αὐτοῖς ἔργα, ὅσῳ ἂν αὐ ἀμείνους ὦσι, τοσούτῳ ἀκριβέστερα καὶ τελεώτερα μιᾷ τέχνῃ σμικρά τε καὶ μεγάλα ἀπεργάζονται· τὸν δὲ θεὸν, ὄντα τε σοφὸν, βουλόμενόν τε ὑπιμελεῖσθαι, δυνατὸν εἶναι). καὶ δυνάμενον μὲν, ῥᾴδιον ὑπιμεληθῆναι. σμικρῶν δ' ὄντων μηδαμῇ ὑπιμελεῖσθαι δυνατὸν εἶναι), καθάπερ ἀργὸν ἢ δειλόν τινα διὰ πόνους ῥᾳθυμοῦντα. ἔπειτα ὑπιφέρει· Μηδαμῶς δόξαν τοιαύτην περὶ θεοῦ, ὦ ξένε, ἀποδεχώ-

C μεθα· οὐδαμῇ γὰρ οὔτε ὅσιον οὔτε ἀληθὲς ὃ βλασφήμημα βλασφονοῖτ' ἄν. καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα· Πᾶς μὲν γὰρ ἰατρὸς, καὶ πᾶς ἔντεχνος δημιουργὸς, πάντος μὲν ἕνεκα πάντα ἐργάζεται πρὸς τὸ κοινῇ ξυμφερτέον βέλτιον. μέρους μὲν εἵνεκεν ὅλου, καὶ οὐχ ὅλου εἵνεκεν μέρους ἀπεργάζεται· σὺ δ' ἀγνωμονεῖς, ἀγνοῶν ὅπῃ σοὶ πρέπει σὲ ἄγειν τῷ παντὶ ξυμβαίνειν. καὶ μετ' πλείοσι λόγων ἐλίγμοις ἐπήγαγε· Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος σοι καὶ περὶ ἐκείνων ἂν εἴη, τῶν οἷς σὺ κατίδων ἐκ σμικρῶν μεγάλους γεγονότας αὐοσιουργήσαντας, ἢ τι τοιοῦτον πεφάξαντας, ὡρμῆς ἐξ ἀ-

D θλίων εὐδαίμονας γεγενέναι, καὶ ὡς ἐν κατόπτροις αὐτῶν τὴν πρᾶξιν ἡμῖν καθεωρακέναι τὴν πάντων ἀμέλειαν θεῶν, οὐκ εἰδὼς αὐτῶν τὴν ξυντέλειαν, ὅπῃ ποτὲ ὦν παντὶ ξυμβαίνει). ἀλλὰ δὴ τούτων ἀπόντων, καὶ τὴν φρονοῦσαν εὐθὺ δίκαιον ἔδοξε, καὶ ὡς ἕκαστον τῶν γινομένων τῷ παντὶ καθέστηκε ξύμφορον. ἓν γὰρ τῶν σμικροτάτου γε μορίου χάριν ὅλον γεγένηται, ἀλλὰ τὰ μόρια ξυμπληροῖ τὴν τοῦ παντὸς ἁρμονίαν· οὐδὲ γὰρ μίαν δακτύλου ἑνὸς σκυταλίδα, ὅλον διεπλάσθη τὸ σῶμα, ἀλλὰ γὰρ τὸ σῶμα καὶ οἱ δάκτυλοι, καὶ αὖ τούτων ξυνηρμόσθησαν σκυταλίδες. ὑπὲρ τοί-

νων θνητὴ μὲν γέγονε τῶν ἀθανάτων ἡ φύσις· θνητὴ δὲ οὖσα, πολλῶν ἐστιν ἐνδεὴς, καὶ γεωργίας, καὶ φυτουργίας, καὶ ναυτιλίας, καὶ μὴν καὶ οἰκοδομικῆς, καὶ χαλκευτικῆς, καὶ ὑφαντικῆς, καὶ σκυτοτομικῆς, καὶ ναυπηγικῆς τέχνης, καὶ τ' ἄλλων, ὅσαι ξυνεργοῦσι πρὸς τὴν ἀναγκαίαν τοῦ σώματος θεραπείαν· μάλα γε εἰκότως ὁ τοῦ παντὸς κηδεμὼν, τοῖς μὲν πενίαν, τοῖς δὲ ξυνεκλήρωσε πλοῦτον· ἵνα οἱ μὲν τὰς ὕλας παρέχωσιν, οἱ δὲ τὰς χεῖρας ἡσκημένας πρὸς τὰς τέχνας. ἐξήρτησε δὲ τῆς πενίας ἀφ' ἧς τὴν χρείας τοῖς ὅπη πλούτῳ βρενθυομένοις τῶν ὅλων ὁ κυβερνήτης. δέονται γὰρ οὐ μάγειροι μόνον καὶ οἰνοχόων, ἀλλὰ καὶ οἰκοδόμων, καὶ γεωργῶν, καὶ χαλκουργῶν, καὶ σκυτέων. οἱ δέ γε φιλότιμοι, καὶ ζωγράφων, καὶ πλασουργῶν, καὶ τῶν ἄλλων, οἱ τὰς ἐπιφανεστέρας ἐπιφαίνοντες τῶν πλουσιωτάτων τὰς οἰκίας. δέονται δ' αὖ πάλιν οἱ χρώνακτες, τῶν ὑπάρχων καὶ χρήματα χορηγούντων, καὶ ὠνουμένων τὰ παρ' ἐκείνων δημιουργούμενα. οἱ δὲ τῶν δὲ τῶν διαφορὰν δυσχεραίνοντες, καὶ χαλεπαίνοντες ὅτι μὴ πάντες τὰ αὐτῶν μελανθήκαμεν, ἐγκαλείτωσαν καὶ τοῖς ζωγράφοις, ὅτι μὴ ἑνὶ χρώματι γράφουσιν, ἀλλ' ἐκ διαφόρων τὰς εἰκόνας διαδάλλουσι· κατηγορείτωσαν δὲ καὶ τῶν λυροποιῶν, καὶ μὴν καὶ αὐτῶν γε τῶν μουσικῶν, ὅτι μὴ ἴσην ἀφιᾶσιν ἅπασαι ἡ χορδαί, ἀλλ' ἄλλην μὲν ἡ νήτη, ἄλλην δ' ἡ ὑπάτη· καὶ ἡ μὲν ὀξεῖαν, ἡ δὲ βαρεῖαν, ἡ δὲ μέσον ἔχει τὸν φθόγγον. νεμεσάν δὲ ἄρα δοκεῖ καὶ τοῖς γεωμέτραις, ὅτι οὐχ ἓν τοῖς τὴν γραμμικὴν μαθήσεσιν ὑπομιμνήσκουσι σχῆμα, ἀλλὰ τρίγωνα, καὶ τετράγωνα, καὶ μηνοειδῆ, καὶ κύκλους, καὶ τραπέζια, καὶ ἄλλα ἄττα τῶν εἰρημένων πολλαπλάσια. ὅτι μεμφέσθωσαν δ' ἂν καὶ τοῖς τὴν ἀριθμητικὴν διδάσκουσιν ὑπομιμνήσκουσι, ὅτι τῶν ἀριθμῶν οἱ μὲν εἰσιν ἄρτιοι, οἱ δὲ περισσοὶ, οἱ δὲ ἀρτιοπέρισσοι, οἱ δὲ περισσάρτιοι. καὶ οἱ μὲν κύβοι, οἱ δ' ὑπερκύβοι, οἱ δὲ κυβεπικύβοι. εἰ δὲ ἀναγκαῖον καὶ τῶν ἀριθμῶν αἱ ἰδέαι, καὶ τῶν σχημάτων τὸ ποικίλον, καὶ τῶν χορδῶν τὸ διάφορον, καὶ τὰ πολυειδῆ τῶν χρωμάτων γένη, τί δήποτε δυσχεραίνετε, ὅτι μὴ πάντες Κροῖσοι, καὶ Μίδαι, καὶ Δαρεῖοι γεγόνατε; οὐδὲν γὰρ ἕτερον βούλεσθε,

A tur hominũ natura mortalis facta est, & quia mortalis est, multarum rerum est indiga, vt agriculturę & cõsitionis, & nauigationis: quin & architectonicæ artis, & fabrilis, & textoriæ, & sutoriæ, & nauiculariæ, ceterarúmque omnium quæ ad necessariam corporis curam pertinent, congruentissimè vniuersi moderator, aliis paupertatem, aliis diuitias sortitò distribuit: vt qui opibus pollent, materiam subministrent, qui verò sunt inopes, exercitatas artibus manus admoueant. Quin & eos qui diuitiis
B gloriantur, à paupertate per necessitatem suspendit rerum omnium gubernator. Indigent enim non pistoribus solùm, & cocis, ac propinatoribus, sed & architectis, & agricolis, & lanificibus, & sutoribus. Qui verò splendidiores sunt, pictoribus etiam, & plastis, artificibúsque aliis, qui magnatum ædes reddunt ornatiores. Contrà verò, manuales artifices locupletibus indigent, qui pecunias erogent, emántque opera quæ ipsi suo artificio confecerint. Qui ergo hanc rerum varietatem grauiter ferunt, eóque indignantur, quòd non omnes
C eadem adepti sumus, pictores quoque accusent, quòd non vno tantùm colore vtantur, sed ex variis imagines suas perpoliant. Accusent & lyrarum artifices, ipsósque adeò fidicines, quòd non eundem sonum chordę omnes emittunt, sed alium quæ ima est, alium quæ est summa: hæc enim acutum sonat, illa autem grauem, alia verò mediam vocem. Indignari etiam eosdem par erat & Geometris, quòd non eandem figuram omnibus demonstrent, qui ab eis linearum scientiam edocentur, sed triangulas, & quadrangulas, & lunares, & circulares, & mensales, aliásque his
D quas dixi multo plures. Accusent eos præterea, qui numerariam tradunt scientiam, propterea quòd numerorum alij quidem pares sunt, alij verò impares, alij paridispares, alij disparipares: & alij cubi, alij supercubi, alij cubisupercubi. Quòd si necesse est varias esse numerorum species, & varias figuras, & multiplicem fidium differentiam, & multa colorum genera, quid ita ægrè fertis quòd non omnes Crœsi, & Midæ, & Darij facti estis? Neque enim aliud vultis

qui iſtam rerum æqualitatem appetitis, quàm fame ac egeſtate rerum quæ neceſſariæ ſunt, humanum genus penitus aboleri. Quis enim velit, ſi omnes homines æquali ſint dignitate, pro commodo proximi laborem vllum ſubire? aut arare terram & ſerere, aut ſpicas metere, aut plantare, aut vuas legere, & vinum oleúmque exprimere? Quòd ſi dignitatis æqualitas alium alij ſubſeruire non ſineret, quo pacto ſibi ſufficerent ſinguli, cùm iidem eſſent, & bubulci ſimul & caprarij, & paſtores ouium & ſubulci, adhæc & textores, & ſutores, & architecti, & fabri ferrarij, & piſtores, & opſonarij, & agricolæ, & conſitores, & nauium fabri, & nautæ, & gubernatores? Harum ſiquidem cunctarum artium, multóque his plurium, mortales ſinguli indigemus. Quid itaque non laudatis optimam rerum diſtributionem, ſed ipſi hanc maximè ægrè fertis, qui & ancillas, & famulos, agricoláſque habetis quamplurimos? Agricola enim ſorte ſua contentus viuit, ſua item & famulus. Sed & manualis artifex artem ſuam amat, & labores quibus addictus eſt. Vos autem, qui deliciarum copia nauſeatis, aliiſque miniſtrantibus omni luxu diffluitis, maledictis auctorem tot bonorum inceſſitis, eiuſmodi autem verba profunditis, quòd cõſtitueritis incontinentiæ ſeruire, purgandique veſtrî occaſionem vos inueniſſe exiſtimatis. Primùm quidem, quòd nulla Dei prouidentia mundi gubernacula moueantur: tum verò, quòd ſub fati neceſſitate, non modò corpus & quæ corporis ſunt, ſed ipſa quoque animæ voluntas ſita ſit. Atqui Plato contraria docet. virtutem ſcilicet nulli domino eſſe ſubiectam, quam vt quiſque vel coluerit vel contempſerit, ita plus minuſve habiturus eſt. Et rurſus: *Culpa eſt eligentis, Deus culpæ immunis: Deus enim malorum cauſa nunquam eſt.* Socratem præterea oſtendit Plato, vel in grauiſſimis periculis conſtitutum, de prouidentia, déque metu mortis excutiendo philoſophantem. Nam hæc etiam ſuæ ipſe defenſioni inſeruit: *Sed enim, viri iudices, & vos oportet bonam ſpem de morte concipere, vnúmque hoc cogitare verum eſſe, bono videlicet viro, ſeu viuat ille, ſeu moriatur,*

A τὼ δεῖ ἰσότητα ποθοῦντες, ἢ λιμῷ καὶ ἀσθενείᾳ τῶν ἀναγκαίων ἅπαν ἀφανισθῆναι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. πῖς γὰρ ἂν ἐθέλοι, ἰσομοιρίας πάντων μετεχόντων, τὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ πέλας θεραπείας ἀναδέξασθαι πόνον, ἢ ἀρόσαι γῆν καὶ σπεῖραι, καὶ τοὺς στάχυας ἀμῆσαι, ἢ φυτεῦσαι, καὶ τρυγῆσαι, καὶ ἀποθλίψαι καὶ οἶνον καὶ ἔλαιον καρπόν; ἄλλῳ δὲ ἄρχειν ἄλλον τῆς ὁμοιομοιρίας οὐ ξυγχωρούσης, πῶς ἂν ἤρκεσεν ἕκαστος, βουκόλος ὁμοῦ καὶ αἰπόλος, καὶ ῥαβδοῦχος ἅμα καὶ συβώτης γινόμενος, καὶ μάντις καὶ ὑφάντης ἅμα σκυτοτόμος, καὶ οἰκοδόμος ἅμα χαλκοτύπος, ἅμα ἀρτοποιὸς καὶ ὀψοποιός, ἅμα γεωργὸς καὶ φυτουργός, ἅμα ναυπηγὸς ἅμα ναύτης καὶ κυβερνήτης; τούτων γὰρ ἁπάντων, ἅμα ἑτέρων γε πολλαπλασίονων ἕκαστος ἐνδεής. τί δήποτε τοίνυν οὐχ ὑμνεῖτε τὴν ἀρίστην διανομήν, ἀλλ' ὑμεῖς μάλιστα χαλεπαίνετε, οἱ θεραπαινῶν καὶ οἰκετῶν καὶ μάντεων καὶ γεωργῶν ἀπολαύοντες ὅτι μάλιστα πλείστων; ὁ μὲν γὰρ γεωργὸς τέρψει τὴν πάλιν ἐλαχε, καὶ ὁ οἰκέτης ὡσαύτως. ἅμα μάντεων καὶ ὁ χειροτέχνης ἀγαπᾷ τὴν τέχνην, καὶ τοὺς πόνους οἷς συνεκλήρωται· ὑμεῖς δὲ, τρυφῶντες καὶ ὑβρίζοντες, ἅμα τῆς ἑτέρων διακονίας πανταπάσης χλιδῆς ἀπολαύοντες, λόγοις βλασφήμοις τὸν τούτων καταπτύετε χορηγόν. τούτοις δὲ τοῖς λόγοις ὠδίνετε, ἀκηδίαν μὲ δουλοῦσθαι αἰσθόμενοι, πρόφασιν δὲ ἀπολογίας εὑρίσκειν ἡδόμενοι· πρῶτον μέν, τὸ μὴ τῇ θείᾳ προνοίᾳ κινεῖσθαι τὰ ὅλων τοὺς οἰάκας· ἔπειτα δὲ, τὸ νομίζειν ὑπὸ τὴν εἱμαρμένης ἀνάγκην, οὐ μόνον τὸ σῶμα καὶ τὰ πρὸς τοῦτο τελεῖν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν αἵρεσιν τῆς ψυχῆς. ἀλλ' ὁ Πλάτων τἀναντία διδάσκει, ὡς ἀρετὴ ἀδέσποτον· ἑκὼν μὲν τὶς καὶ ἀτιμάζων, πλέον ἢ ἔλαττον ἕξει. καὶ πάλιν· Αἰτία ἑλομένου, θεὸς ἀναίτιος. κακὸν γὰρ ὁ θεὸς οὐ ποτε αἴτιος. καὶ ἐν ἄλλοις ἐν τοῖς χαλεποῖς κινδύνοις τὸν Σωκράτην δείκνυσιν ὁ Πλάτων φιλοσοφοῦντα καὶ προνοίας πέρι, καὶ τοῦ μὴ δεδιέναι, θάνατον. καὶ ταῦτα γὰρ ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ τέθεικεν· Ἀλλὰ χρὴ, ὦ ἄνδρες δικασταί, εὐέλπιδας εἶναι πρὸς θάνατον, καὶ ἓν τοῦτο διανοεῖσθαι ἀληθές, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀνδρὶ ἀγαθῷ κακὸν οὐδὲν, οὔτε ζῶντι, οὔτε ὃ

τελυτήσαντι, οὔτε ἀμελεῖται ὑπὸ θεοῦ τὰ τούτου πεφύκασι. Οὐκοῦν οὐ τῷ ὄντι κακὰ πενία καὶ νόσος, καὶ δουλεία, καὶ θάνατος· ἀλλὰ καλεῖται μὲν ὑπὸ τῶν ἀνοήτων κακά, ἀγαθὰ δὲ γίγνεται τοῖς δὲ καὶ καλῶς κεχρημένοις. ὅτι δ' αὔξει τῶν ἀνθρώπων τὴν πονηρίαν τὸ μὴ πιστεύειν ἰθύνεσθαι προνοίᾳ τὰ ξύμπαντα, Ἀτticὸς ὁ Πλατωνικὸς βοᾷ· Ὥστε ἕτοιμόν τι χρῆμα πρὸς ἀδικίαν ἡ τῆς προνοίας ἀπόγνωσις. καὶ Πλωτῖνος δέ, σαφηνὴς δὲ καὶ σφόδρα ἐν φιλοσόφοις ξυγγράμμασι· τόδε τὸ προοίμιον τῆς περὶ προνοίας ἐνέθηκε λόγοις. Τὸ μὲν τῆς ὑποθέσεως καὶ τύχη δοῦναι τῷδε τῷ παντὶ τὴν αἰτίαν καὶ ξύστασιν, ὡς ἄλογον καὶ ἀνόητον οὔτε νοῦν ἔστε αἴσθησιν κεκτημένου, δῆλον που καὶ πρὸ λόγου, καὶ πολλοὶ καὶ ἐκφανεῖς πρὸ τούτου καταβεβλήκασι λόγοι. εἶτα πολλοὺς τοιούτοις ἀνελίξας λόγοις, ἐπήγαγε· Οὕτω δὴ ἐξ ἑνὸς νοῦ, καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ λόγου, ἀνέφη τόδε τὸ πᾶν καὶ διέφη. Ταῦτα δὲ καὶ σφόδρα ἐκ τῶν ἱερῶν λογίων συνέλεκτο· ἤκουσε γὰρ πάντως τῆς τῶν θείων εὐαγγελίων διδασκούσης θεολογίας, ὡς διὰ τοῦ λόγου πάντα ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν· παμπόλλοις γὰρ ἔτεσιν ὕστερός γε τῶν ἀποστόλων νεώτερος. ἐκεῖνοι μὲν γὰρ, ὅτε Τιβερίου Καίσαρος τὸ σωτήριον ἤφατο κηρυγμάτων. Τιβέριον δὲ διεδέξατο Γάϊος, ἐκεῖνον δὲ Κλαύδιος· εἶτα Νέρων καὶ Οὐεσπασιανός, καὶ Τίτος καὶ Δομετιανός, καὶ Νέρβας καὶ Τραϊανός, καὶ Ἀδριανός, καὶ Ἀντωνῖνος ὁ πρῶτος, καὶ Βῆρος καὶ Κόμμοδος. ὅτε τούτου δὲ Ἀμμώνιος ὁ ὀπίκλιω Σακκᾶς, τοὺς σάκκους καταλιπὼν, οἷς μετέφερε τοὺς πυροὺς, τὸν φιλόσοφον ἠσπάσατο βίον. τούτῳ φοιτῆσαι φασὶ καὶ Ὠριγένη τὸν ἡμέτερον, καὶ Πλωτῖνον τουτονί. τῆς δὲ Πλωτίνου διδασκαλίας τετύχηκεν ὁ Πορφύριος. τὸν δὲ χρόνον οὐ πάνυ ἄλλως ἀδολεσχῶν ἐπεσημηνάμην, δῆλος ὡς οὐ μόνον τὰ τῶν Ἑβραίων σοφὸς, καθάπερ ὁ Πλάτων, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἁλιέων, καὶ τὰ τοῦ σκυτοτόμου παιδεύτεις, μεμάθηκεν ἐκεῖθεν ὡς ἐκ νοὸς, καὶ τοῦ ἀπ' αὐτοῦ λόγου, τὰ πάντα καὶ ξυνέφη καὶ διέφη, καὶ τὴν προσηκούσης τετύχηκεν ἁρμονίας. εἶτα τῶν ἀμαθαίνειν καὶ τῆς κτίσεως μέλει

A nihil posse mali contingere, neque Deum non curare huius negotia. Itaque verè mala non sunt, mors, pauperies, seruitus, ægritudo: sed vocantur quidem à stultis mala, benè autem vtentibus bona fiunt. Augeri autem hominum iniquitatem, quod non omnia credant prouidētia gubernari, Atticus Platonicus clara voce testatur: *Est itaq; res*, inquit, *ad iniquitatem paratissima prouidentiæ desperatio.* Plotinus quoque, (est autē & hic clarissimus inter eos qui de Philosophia scripserūt,) proœmium hoc suis de prouidentia

B libris præposuit: *Casui quidem ac fortunæ huius vniuersi causam compositionémque adscribere, quàm sit procul ab ratione, quámque hominis qui nec intellectu nec sensu præditus sit, manifestum planè est, vel si à me verbum non fiat: multíque ante hunc copiosíque sermones allati sunt, qui hoc ita esse ostenderent.* Tum multis huiusmodi explicatis rationibus, hæc subiunxit: *Ita igitur ex vna mente atque ex verbo quod ab ea prodiit, omne hoc emersit secretúmque est.* Hæc verò & Plotinus de sacris oraculis compilauit. Nempè audiuit prorsus diuinorum Euangeliorum Theologiam, docentem quòd

C per Verbum omnia facta sunt, & sine ipso factum est nihil. Plurimis enim hic post Apostolos annis natus est. Illi enim Tiberio regnante salutarem prædicationem aggressi sunt. Tiberio autem successit Caius, huic verò Claudius, tum Nero, deinde Vespasianus, & Titus, & Domitianus, & Nerua, & Traianus, & Hadrianus, & Antoninus primus, & Verus, & Commodus. Hoc autem regnante, Ammonius cognomento Saccas, relictis saccis in quibus frumenta circumferebat, Philosophicæ

D vitæ se tradidit. Huius auditorem fuisse aiunt & Origenem nostrum, & Plotinum hunc. Plotini verò doctrinæ auditor fuit Porphyrius. Temporis porrò rationem non temerè garriens subduxi: sed vt ostendam Plotinum, non modò Hebræorum sicut Plato, sed piscatorum quoque ac sutoris doctrina imbutum, inde nimirùm didicisse, quòd ex mente Verbóque quod ab ea exiſtit, omnia & constituta & discreta sunt, congruentémque harmoniam consecuta. Post hæc quorumdam refellit insaniam, qui

quaſdam mundi particulas reprehendere conabantur, ſic loquens, *Totum enim quoddam fecit, perpulchrum ſibique ſufficiens, amicum ſibi ſuiſque partibus, tum principalioribus, tum minoribus, tanquam ipſi maximè congruentibus. Qui ergo à partibus totum accuſet, huius ſuæ accuſationis cauſa inſulſiſſimus eſt. Nam & partes conſiderare oportet ratione totius, vtrum ſint illi conſonæ ac conformes: & qui totum conſiderat, non ad minutiores quaſdam partes reſpicere debet. hoc enim non ſit mundum reprehendentis, ſed quædam illius ſeorſum capientis: vt ſi quis ex toto animali crinem inſpiciens, imóſve pedum vngues, totum hominem, prope diuinam viſionem non curet inſpicere, vel ſi omiſſis per Iouem cæteris animantibus, quod viliſſimum eſt accipiat, vel tota ſpecie, vt puta hominum, poſthabita, Therſitem, in medium adducat. Quando igitur quod factum eſt vniuerſus eſt mundus, qui hunc contemplabitur, dicentem fortaſſe audiet, Deus me fecit: & ego inde ſum factus ex animantibus cunctis perfectus, meipſo potens, mihique ſufficiens, & rei nullius indigus: quoniam in me ſunt omnia, & plantæ, & animantia, & generum omnium natura.* Quibus ſanè verbis aliud quoque furtum ſuum patefecit. Videtur enim mihi Dauidem audiiſſe dicentem, *Cæli enarrant gloriam Dei, & opera manuum eius annunciat firmamentum.* Paulò autem pòſt, oſtendit etiam rerum quæ factæ ſunt differentiam. Sic enim ait: *Alia quidem hoc tantummodo habere videntur quòd ſunt: alia verò etiam quòd viuunt: alia ſunt ſenſibus prædita: alia iam rationem, alia perfectiſſimam vitam habent. Neque enim ſunt æqualiter omnia ab inæqualibus exigenda. Nam digitorum non eſt videre, ſed oculorum: & digiti, opinor, aliud eſt, digito eſſe, & ea habere quæ illius ſunt.* Participes porrò ſolius Eſſe lapides dixit, & ea quæ lapidibus ſunt ſimilia: plantas verò etiam vitæ participes eſſe: ſenſúmque ſimul ac vitam obtinere brutas animantes: ratione autem præditum eſſe genus humanum: perfectiſſimam denique vitã habere naturam corporibus carentiũ. Poſt hæc autem adiungit: *Quòd ſi ab aqua ignis extinguitur, & ab igne alia corrumpuntur, ne mireris, cùm alius illa produxerit.* De virtute quoque ac vitio in eadem diſputatione ſic diſ-

Pſalm. 18.

A πειρωμένων, διελέγχει τὴν αὐθάδειαν, λέγων ὧδέ. Ὅλον γάρ τι ἐποίησε πάγκαλον καὶ αὐτάρκες, καὶ φίλον αὑτῷ καὶ τοῖς μέρεσι τοῖς αὑτοῦ, τοῖς τε κυριωτέροις καὶ τοῖς ἐλαττόσιν, ὡς αὐτῷ προσφόρους. ὁ τοίνυν ἐκ τῶν μερῶν τὸ ὅλον αἰτιώμενος, ἄτοπος αὐτῆς τῆς αἰτίας. Χρὴ τε γὰρ μέρη πρὸς αὐτὸ τὸ ὅλον δεῖ σκοπεῖν, εἰ σύμφωνα καὶ ἁρμόττοντα ἐκείνῳ· τό τε ὅλον σκοπούμενον, μὴ πρὸς μέρη ἄττα σμικρὰ βλέπειν· τοῦτο γάρ, οὐ τὸν κόσμον αἰτιωμένου, ἀλλά τινα τῶν αὐτοῦ χρείας λαβόντος· οἷονεὶ B πρωτὸς ζώου τείχα, ἢ τῶν χαμαὶ δακτύλων, ἀμβλήσας τὸν πρώτα ἀνθρώπου, δαιμονίῳ τινὰ ὄψιν βλέπειν· ἢ, μὴ Δία, τὰ ἄλλα ζῶα ἀφείς, τὸ ἀτελέστατον λαβόντα· ἢ ὅλον τὸ γένος παρεὶς, οἷ ἀνθρώπου, Θερσίτην εἰς μέσον ἄγοι. ἐπεὶ οὖν τὸ γενόμενον ὁ κόσμος ἐστὶν ὁ ξύμπας, ὁ τοῦτον θεωρῶν, τάχα μὲν ἀκούσαι πρὸς αὐτοῦ, ὡς ἐμὲ πεποίηκεν ὁ θεός· κἀγὼ ἐκεῖθεν ἐγενόμην τέλειος ἐκ πάντων ζώων, καὶ ἱκανὸς ἐμαυτῷ καὶ αὐτάρκης, οὐδενὸς δεόμενος· ὅτι πάντα ἐν ἐμοί, καὶ τὰ φυτά, καὶ τὰ ζῶα, καὶ ξυμπάντων τῶν γε- C νῶν ἡ φύσις. Ἀφ' δὲ τούτων δεδήλωκεν ἑτέραν κλοπήν, ἣν συλήκεν. ἀκηκοέναι γάρ μοι δοκεῖ τοῦ θεσπεσίου Δαβὶδ, λέγοντος, Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν θεοῦ· ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ, ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα. καὶ μετ' ὀλίγα γ', δείκνυσι τὸ τῶν γενητῶν διαφέρον, καὶ φησί· Τὰ μὲν, τῷ εἶναι μετέχειν δοκεῖ μόνον· τὰ δὲ, τῷ ζῆν· τὰ δὲ, μᾶλλον ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι· τὰ δὲ, ἤδη λόγου ἔχει. Τὰ δὲ, πᾶσαν ζωὴν· οὐδὲ γὰρ τὰ ἴσα ἀπαιτεῖν δεῖ τοὺς μὴ ἴσους· οὐδὲ γὰρ δακτύλων τὸ βλέπειν, ἀλλ' ὀφθαλμῶν τοῦτο· δακτύλου δὲ ἄλλο εἶ- D μαι, τὸ εἶναι δακτύλῳ, καὶ τὸ αὐτὸ ἔχειν. μετέχειν δὲ τοῦ εἶναι μόνον τοὺς λίθους ἔφη, καὶ τὰ προσόμοια τούτοις. Τὰ δὲ φυτὰ μεταλαχεῖν καὶ τοῦ ζῆν· αἰσθήσεως δὲ ἔχειν μὴ τοῦ ζῆν τὰ ἄλογα εἴρηκε· λόγου δὲ μετειληχέναι τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος· τελείαν δὲ ζωὴν ἔχειν τῶν ἀσωμάτων τὴν φύσιν. τούτοις δ' ἐπήγαγε· Πῦρ μὲν εἰ κατὰ ὕδατος σβέννυται, καὶ ἕτερα εἰ κατὰ πυρὸς διαφθείρεται, μὴ θαυμάσῃς· καὶ γὰρ εἷς ὁ τοῦτο ἄλλος αὐτὰ ἤγαγε. καὶ ἀρετῆς δὲ πέρι καὶ κακίας ἐν αὐτῇ διαλέξῃ τοιαῦτα

διέξιμι. Πολλὰ δὲ καὶ ὑπ' ἀλλήλων πάσχει, καὶ ἀκόντων τῶν ποιούντων, καὶ πρὸς ἄλλο ἐπιόντων. τὰ δὲ δι' αὐτὰ ἔχοντα κίνησιν αὐτεξούσια ζῶα, ῥέποι ἂν ὁτὲ μὲν πρὸς τὰ βελτίω, ὁτὲ δὲ πρὸς τὰ χείρω· πῶς δὲ πρὸς τὰ χείρω ἐπιὼν πρωτίκα ζητεῖν, ἴσως οὐκ ἄξιον. ὀλίγη γὰρ καταρχὰς ἐπὶ γιομένη, προϊοῦσα αὐτὴ, πλέον καὶ μεῖζον ἁμαρτανόμενον ἀεὶ ποιεῖ· καὶ σῶμα δὲ σαπὲν, καὶ ἐξ ἀνάγκης ἐπιθυμία. ἐὰν προφθὲν τοῦτον ἐξαίφνης, ἐὰν μὴ ἀναληφθὲν, αὐτίκα καὶ αἵρεσιν εἰς ὃ τις ἐξέπεσεν εἰργάσατο. ἔπεται γε μὴν δίκη· καὶ οὐκ ἄδικον τοιόνδε γιόμενον ἀκόλουθα πάσχειν τῇ ἀληθείᾳ. οὐ γὰρ ἀπαρτητέον τούτοις τὸ εὐδαιμονεῖν ὑπάρχειν, οἷς μὴ εἴργασται εὐδαιμονίας ἄξια. οἱ γὰρ ἀγαθοὶ μόνοι εὐδαίμονες. διὰ γὰρ τοῦτο ἐὰν θεοὶ εὐδαίμονες· εἰ οἴονται ἐὰν ψυχαῖς ἐν τῷδε τῷ παντὶ ἔξεσιν εὐδαιμονεῖν, εἰ τινες οὐκ εὐδαίμονες, οὐκ αἰτιατέον τὸ πᾶν, ἀλλὰ τὰς ἐκείνων ἀδυναμίας, μὴ δυνηθείσας καλῶς ἀγωνίσασθαι οὗ δὴ ἆθλα ἀρετῆς προκέηται. καὶ μὴ θεῖος ὁ γιομένους, θεῖον βίον μὴ ἔχειν τι δεινόν; εἶτα καὶ τὰς δεικνυμένας ἀπριθμεῖται, ἐὰν λέγει ταύτας ἀναγκαίας εἶναι τοῖς ἁμαρτάνουσι Πενία γάρ, φησι, ἐὰν νόσοι, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς οὐδέν, τοῖς δὲ κακοῖς ξυμφορά· καὶ ἀνάγκη νοσεῖν σώματα ἔχουσι· καὶ οὐκ ἀχρεῖα δὲ οὐδὲ ταῦτα πρὸς τὰ παντὸς εἰς σωτηρίαν καὶ σύμπλήρωσιν τοῦ ὅλου. ἔπειτα διδάσκει, ὡς ἐκ τῶν δὲ τῶν παραδειγμάτων πλεῖστοι τῶν ἄλλων ὀνίνανται· ἐὰν φησίν. Ἡ δὲ κακία εἰργάσατό τι χρήσιμον εἰς ὅλον, παράδειγμα δίκης γιομένη, ἐὰν πολλὰ ἐξ αὐτῆς χρήσιμα παραγιομένη. καὶ γὰρ ἐγρηγορέναι ἐποίησε, καὶ νοῦν καὶ σύνεσιν ἐγχειρεῖ, πονηρίας ὁδοῖς αἰτιατόμενον. καὶ μεμαθήκαμεν δὲ ποιεῖ, οἷ ἀγαθὸν ἀρετὴ, παραθέσει κακῶν ὧν οἱ πονηροὶ ἔχουσι. καὶ οὐ γέγονε τὰ κακὰ διὰ ταῦτα· ἀλλ' ὅτι γεγόνασι καὶ αὖθις εἰς δέον, ἐπείπερ ἐγένετο, εἴρηται. τοῦτο δὲ δυνάμεως μεγίστης, καλῶς καὶ τοῖς κακοῖς χρήσασθαι δυνάσθαι, καὶ τοῖς ἀμόρφοις γιομένοις εἰς ἑτέρας μορφὰς χρήσασθαι ἱκανῶς εἰ. ὅλως γὰρ τὸ κακὸν ἔλλειψιν τοῦ ἀγαθοῦ φατέον. ἐὰν μὴ πολλοὺς γὰρ τοιούτους λόγους πρᾶγμα μὴ ἀκριβῶς ὂν τοῦ μικτοῦ

A ferit: *Multa verò ab aliis inuicem patiuntur, inuitis illisqui faciunt, in aliúmque finem tendentibus. Quæ autem per seipsa mouentur liberæ potestatis animalia, modò ad meliora, modò ad deteriora propendent, mutationem autem ad peiora statim exigere, fortasse indignum est. Exiguus enim principio motus, cùm subinde processerit, maius semper ac numerosius peccatum parit: corpus verò ita constitutum est, vt ei necessariò indita sit concupiscentia. Quòd si ab initio negligenter habeatur, neque illicò reuocetur, continuò fit vt electionem faciat quis eius rei in*
B *quam præceps defertur. Iustitia tamen subsequitur. Neque iniustum est, vt qui talis euaserit, ea pattatur supplicia, quæ eius qualitati sint congruentia: neque expetendum est, vt iis beatitudo contingat, qui nihil beatitudine dignum gesserunt. Soli autem boni sunt beati: ob hoc enim Dij quoque beati censentur. Quòd si animabus quoque in hoc vniuerso licet esse felicibus, si quæ felices non sint, non est vtique vniuersum hoc accusandum, sed illarum imbecillitas, quæ nequiuerunt fortiter depugnare, eóque peruenire vbi virtutis præmia sunt proposita. Illis autem qui diuini*
C *effecti non sunt, quæ iniuria est, si Deorum vita non perfruantur?* Post hæc infortunia etiam dinumerat, peccantibúsque necessaria hæc esse docet: *Paupertas* enim, ait, *& ægritudines, bonis quidem hominibus nihil sunt, malis autem calamitas, ac necesse est eos ægrotare qui corpus habent. neque ad ordinem perfectionémque vniuersi sunt hæc prorsus inutilia.* Dehinc verò docet, ab his exemplis plurimos alios vtilitatem percipere. *Ipsa verò*, inquit, *malitia nonnihil vtilitatis ad vniuersum attulit, in exemplum iustitiæ ac iudicij posita, multáque ex seipsa commoda exhibens. Vigiles enim reddidit, mentémque ac prudentiam excitat eorum hominum qui scelerum*
D *progressibus se opponunt. Docétque præterea quantum bonum sit virtus, malorum comparatione, quæ scelesti patiuntur. Nec tamen idcirco producta sunt mala: sed his Deum, quando fiunt, ad bonum aliquod vti dictum est. Est autem maxima cuiusdam potentiæ ac virtutis, benè his vti posse quæ mala sunt, & quæ informia facta sunt posse in alias formas conuertere. Prorsus autem malum boni defectum esse statuẽdum est.* Post multas verò huiusmodi rationes, hortatur nos, ne exactum ac sincerum bonum in mixto

animali exigamus. *Primùm ergo*, inquit, *dicendum est, non oportere eos qui in mixto bonum quærunt, vndique perfectum postulare, sed quantum inesse mixto conueniat: neque ab iis quæ secundum locum tenent, prima postulanda esse, sed, quoniam corpus habent, esse illis aliquid veniæ concedendum: atque hinc oportere ad vniuersi contemplationē transire. Ab ratione autem exigendum, quantum mixtio capere potuit, numquid tale deficiat.* Indignatur illis posteà, qui nullum pro virtute subire certamen volunt, & tamen postulant vt à Deo seruentur: *Nunc verò*, inquit, *alij quidem inermes, alij armati rerum potiuntur: vbi fas non erat pro imbellibus Deum ipsum pugnare. Seruari enim è bello viros debere lex ait, sed non orantes. Neque enim agrorum fructus referre illos qui preces fundunt, sed qui agriculturæ dant operam: nec benè valere qui valetudinis curam non habent. Nec indignandum, si malis hominibus vberiores fructus proueniant, quòd vel agros ipsi colant, vel melius. Deinde ridiculum est, homines cetera quidem omnia sua sponte per vitam exsequi, tametsi non eo faciant, quòd Diis grata sint: à Diis autem seruari eos, qui nec illa fecerint, per quæ saluos eos fieri Dij iubent. Est itaque illis interitus longè melior, quàm vt eo viuant modo, quo viuere eos nolunt quæ in vniuerso sunt leges. Quare si contraria euenirent, essétque perpetua quædam pax in stultis malísque hominibus stabilita, perperam se haberet prouidentia, cùm permitteret tantum habere virium quæ peiora sunt. Imperant autem mali subditorum ignauia. ita enim est æquius, quàm contrà. Neque enim ita prouidentiam esse conuenit, vt nihil nos simus. Nam si omnia sit prouidentia, soláque sit, nec ipsa quidem erit, (cuius enim rei tunc esset?) sed solus erit Deus.* Paulò verò pòst, bonorum præmia ostendit: *Illis quidem, qui viri boni euaserint, bonam fore vitam, exindéq; in posterum: malis autem contraria fore omnia. Malos verò vt saluare alij suo periculo velint cùm rogant, fas non est.* Tum & de ceteris animantibus sic loquitur: *Nam & prudens nemo de aliis queritur animalibus, quotquot homine minora ornatum vspiam adferunt. Ridiculum enim sit, si quis expostulet quòd homines mordeant, quasi eos dormientes vitam transigere oporteat. Necesse est autem & hæc esse, quæ manifestas habent commoditates: multas verò, quæ latebant,*

A ζῶα, μηδὲ ἀφραίνειν ἃ ἀγαθὸν ἀπαιτεῖν· καὶ φησί· Πρῶτον τοίνυν λεκτέον, ὡς ὃ καλὸν ἐν τοῖς μικτοῖς ζητοῦντας χρὴ μὴ πάντη ἀπαιτεῖν, ἀλλ' ὅσον ἂν καλῶς ἐν τοῖς μικτοῖς ἔχῃ· μηδὲ ἐν δευτέροις ζητεῖν τὰ πρῶτα· ἀλλ' ὅλως δὲ σῶμα ἔχει, συγχωρεῖν δὲ πρὸς τούτου ἴσην εἶναι τὴν ἀπαιτεῖν ἢ πρὸς τὸν λόγου, ὅσον ἐνδυνατὸν δέξασθαι τὸ μίγμα, εἰ μηδὲν ἐλλείπει. εἶτα νεμεσᾷ τοῖς ἀγωνίζεσθαι μὴ ὑφ' ἁρετῆς μὴ βουλομένοις, σώζεσθαι ἢ ἀξιοῦσι πρὸς θεοῦ· καὶ φησί· Νῦν ἢ, οἱ μὲν, ὅπλοι· οἱ δὲ, ὁπλισθέντες, κρατοῦσιν. ἔνθα οὐ θεὸν ἔδει ὑφ' ἑαυτῶν ἀπολέμων αὐτὸν μάχεσθαι· σώζεσθαι γὰρ οὐ τῶν πολέμων φησὶ δεῖν ὁ νόμος ἄνδρας, ἀλλ' οὐκ εὐχομένους. οὐδὲ γὰρ κομίζεσθαι καρποὺς εὐχομένους, ἀλλὰ γῆς ἐπιμελουμένους· οὐδὲ ὑγιαίνειν μηδὲ ὑγείας ἐπιμελουμένους. μηδ' ἀγανακτεῖν ἢ, εἰ τοῖς φαύλοις πλείους γίνοιντο οἱ καρποὶ, ἢ ὅλως αὐτοῖς γεωργοῦσιν, ἢ ἀμείνους. ἔπειτα γελοῖον, τὰ μὲν ἄλλα πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον γνώμῃ τῇ ἑαυτῶν πράττειν, καὶ μὴ ταύτῃ πράττωσιν ἢ θεοῖς φίλα· σώζεσθαι δ' μόνον παρὰ θεῶν, οὐδὲ ταῦτα ποιήσαντας, δι' ὧν κελεύσουσι τούτους οἱ θεοὶ σώζεσθαι. καὶ τοίνυν οἱ θάνατοι αὐτοῖς βελτίους, ἢ ὃ οὕτω ζῶντας εἶ), ὅπως ζῆν αὐτοῖς οὐκ ἐθέλουσιν οἱ ἐν τῷ πάντι νόμοι, ὥστε τὴν ἀνομίαν γνωμῶν, εἰρωνίας ἂν ἀγοίας καὶ κακίας πάσης φυλακὴν μύης, ἀπόπους αὐ ἔχειν τὰς πρόνοιας, ἐώσης κρατεῖν οὕτω τὰ χείρω. ἄρχουσι δ' οἱ κακοὶ, ἄρχομένων ἀνανδρία. τοῦτο γὰρ δίκαιον, καὶ οὐκ ἐκεῖνο. οὐ γὰρ δὴ οὕτω τὴν πρόνοιαν εἶ) δεῖ, ὡς τε μηδὲν ἡμᾶς εἶ). πάντα γὰρ ἄνευ πρόνοιας καὶ μόνης αὐτῆς, οὐδ' ἂν εἴη. τίνος γὰρ ἂν ἔτι εἴη; ἀλλὰ μόνον ἂν εἴη τὸ θεῖον. καὶ μετ' ὀλίγα δ', δείκνυσι τὴν ἀγαθῶν τὰ ἄθλα· τοῖς μὲν γὰρ ἀγαθοῖς, φησὶ, γνωμένοις, ἀγαθὸν βίον ἔσεσθαι, κἀκεῖθεν εἰσύστερον· τοῖς δὲ κακοῖς, τὰνάντια. κακοὺς δὲ γνωμένους, ἀξιοῖ ἄλλοις αὐτῶν σωτῆρας εἶ), ἑαυτοὺς πρόϊεμένους, οὐ θεμιτὸν, δύσκολα ποιουμένων. εἶτα καὶ πρὸς τὴν ἄλλων ζώων ὧδε φησίν. Ἐπεὶ καὶ τοῖς ἄλλοις, ὅσα ἐλάττω ζῶα αὐτῶν, κόσμον πᾶν φέροντα, μέμφεται σοφὸς νοῦν ἔχων. γνῶσιν γὰρ, εἴ τις μέμφοιτο ὅτι τοὺς ἀνθρώπους δάκνει· ὡς δέον αὐτοὺς ζῆν κοιμωμένους. ἀνάγκη δ' ἢ ταῦτα εἶ). καὶ αἱ μὲν πρόνοιαι πρὸς αὐτῶν ὠφέλειαι· ταῖς δ' ἃ φανεραὶ, αὐτὰρ

πολλαὶ

πολλας ὁ χρόνος· ὥστε μηδὲν αὐτῶν μάτην μηδὲ ἀνθρώποις εἶναι. γελοῖον γὰρ ὅτι καὶ ἄγρια πολλὰ αὐτῶν μεμφεσθαι, γινομένων καὶ ἀνθρώπων ἀγρίων. καὶ μετ' ἄλλα πολλὰ, καὶ ταῦτα ἔφη· Ἡμεῖς γὰρ, ὥσπερ οἱ ἀπειροι γραφικῆς τέχνης αἰτιῶνται, ὡς οὐ καλὰ χρώματα πανταχοῦ, οὐδὲ ἄρα τὰ προσήκοντα ἀπέδωκεν ἑκάστῳ τόπῳ· ἢ εἴ τις δρᾶμα μέμφοιτο, ὅτι μὴ πάντες ἥρωες ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ οἰκέτης, καὶ ἁλιεὺς ἄγροικος, καὶ φαύλως φθεγγόμενος. Ὃ γὰρ οὐ καλόν ἐστιν, εἴ τις χείρους ἐξέλοι, καὶ ἐκ τούτων συμπληρούμενον. πᾶσα γὰρ ἡ διάλεξις, καὶ ἡ πρότερα καὶ ἡ ὑστέρα, τούτων τῶν λόγων ἀνάπλεως. ἐγὼ γὰρ ὅπως μὴ μακρὸς φαίνωμαι, τὰ πλείονα παραλείψω· καὶ Ξενοφῶντι τῷ Σωκρατικῷ, καὶ Ἐπικτήτῳ τῷ Στωϊκῷ, καὶ ἄλλοις πλείοσι μάρτυσι δοὺς μύθους χρήσασθαι, καὶ φυσικαῖς ἀποδείξεσιν οἷός τε ὢν διελέγξαι τῶν ἀπίστων τοῦδε τοῦ λόγου τὴν ἄγνοιαν, ἀποχρῶν οἶμαι τὰ σωφλεγμένα, εἰς γε τὸ τῆς ἀληθείας βεβαίωσιν. ἐκεῖνο δὲ μόνον τοῖς εἰρημένοις προσθεῖναι νενόμικα, ὡς δηλονότι ὄντος, ὅτι φροντοῖ τῶν ὅλων ὁ ποιητὴς, ἀμαχος δήπουθεν καὶ ἀναμφισβήτητος δέδεικται τῆς τοῦ σωτῆρος οἰκονομίας ὁ λόγος. ἔπρεπε γὰρ τοῦ τὰ πάντα τεκτηναμένου, καὶ τῆς μὴ οὔσι τὸ εἶναι δωρησαμένου, μὴ περιδεῖν διαλυμαίνων τῶν ἀνθρώπων τὴν φύσιν, ἧς ἕνεκεν τὰ ὁρώμενα κατεσκεύασε πάντα. ἥτε γὰρ γῆ τούτων ἐστὶν εἰς ἐνδιαίτημα, καὶ τὸν οὐρανὸν ὄροφον ἔχουσι· καὶ ἀὴρ, καὶ θάλασσα, καὶ ποταμοὶ, καὶ πηγαὶ, καὶ νεφῶν ὠδῖνες, καὶ δρόσοι, καὶ αὖραι, καὶ μύθοι καὶ φυταὶ καρπιμά τε καὶ ἄκαρπα, καὶ ζῶα, χερσαῖά τε καὶ πτηνὰ, καὶ νηκτὰ καὶ ἀμφίβια, καὶ βοτανῶν γένη μυρία, καὶ ὕλαι μεταλλικαὶ, ταῦτα γένει τῶν ἀνθρώπων τὴν χρείαν προσφέρουσι. καὶ μὴν δὴ καὶ ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ τῶν ἀστέρων ὅ πλῆθος, διχῇ τὸν χρόνον διελόντες, ἴσως αὐτὸν διενείμαντο· καὶ ὁ μὲν, φωτίζει τὴν ἡμέραν, καὶ πρὸς ἐργασίαν καλεῖ· ἡ δὲ, μετὰ τῶν ἄστρων τὴν νυκτερινὴν ἔλαχε διαδυχίαν. οὐ τοίνυν παρεῖδεν ὁ τῶν πάντων κύριος ἀπολαβεῖν δίκαιον, τὸν οὗ χάριν ταῦτα πάντα ἐγένετο, ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας πολιορκούμενον, καὶ ὡς δεδιληπτον τῷ θανάτῳ παραδιδόμενον. Διὰ δὴ τοῦτο τὴν ἀνθρωπείαν ἀπέδυ μορφὴν, καὶ τὴν αὐτοῦ

A *ipsa dies inuenit: ita vt nullum eorum frustrà sit etiam hominibus. Ridiculum quoque sit, incusare quòd illorum plurima sint agrestia, cùm agrestes sint homines ipsi.* Et post alia multa hæc addit: *Nos verò similes illis, qui picturæ ignari, id accusant quòd pictor renidentes colores vbique non adhibuerit, nec congruos singulis locis: aut si quis tragœdiam accuset, quòd heroes in ea cuncti non sint, sed & famulus, & rusticus, & infimæ notæ aliquis loquatur. Atqui tragicum drama pulchrum non erit, si quis inferioris fortunæ homines tollat, cùm per hos quoque compleatur.* Tota itaque disputatio, tum prior, tum posterior, huiusmodi rationibus plena est. Ego autem, ne sim longior, plurima prætermittam, quamuis & Xenophonte Socratico, & Stoico Epicteto, & aliis permultis testibus vti possim: & cùm Physicis demonstrationibus ostendere queam inscitiam eorum, qui sermoni nostro non credunt, ad confirmandam veritatem satis puto hæc esse, quæ collegi. Solum hoc autem operæ pretium duxi iam dictis adiungi, quòd vbi semel constitutum sit curam omnium rerum gerere Conditorem, inexpugnabilis citráque omnem controuersiam demonstrata est ratio dispensationis Saluatoris. Decebat enim rerum omnium Creatorem, qui rebus quæ non erant ipsum Esse contribuit, destructam generis humani naturam cuius gratia visibilia omnia fecerat, non contemnere. Terra enim est hominum sedes, & cælum pro tecto habent. Aër prætereà, mare, flumina, & nubium partus, rores, ac venti, fœcundæ insuper steriléſque plantæ, & terrestres animantes, volucréſque ac natrices, quæque in vtroque viuunt elemento, herbarúmque infinitæ ſpecies, & metallorum materiæ, humano generi vtilitatem adferunt. Sol quoque ac Luna, stellarúmque multitudo, quæ bifariam tempus discriminant, æqualiter illud animantibus partiuntur. Atque hic quidem diem illustrat, & ad labores excitat: illa verò vnà cum stellis, nocturnæ facis officium sortita est. Æquum igitur non putauit Dominus omnium, eum cuius gratia hæc omnia facta sunt, à peccatis obsessum, ac velut captiuum neci traditum contemnere. ideóque humanam induit ſpeciem, visibilém-

que naturam visibili obtexit, visibilémque à peccato liberam conseruauit, occultámque illam illibatam retinuit. Neque enim hæc carnis infirmitates passa est, neque caro peccati sordes contraxit. Erat illi quidem facillimum, vel citra carnis inuolucrum, hominum salutem perficere, soláque voluntate mortis potestatem dissoluere, ac matrem huius iniquitatem penitùs abolere, patrémque illius pessimum Dæmonem de terra profligare, & ad tenebras relegare, quibus illum se paulò pòst traditurum minatus est. At noluit potestatem suam, sed prouidentiæ potiùs æquitatem ostendere. Quemadmodum enim, homines de cælo affari cùm posset, atque inertes & ignauos deterrere, hoc tamen non fecit, quia nouerat hominum naturam capere non posse, sed rarò ac parcè illis apparuit, ad videntium captum apparitiones suas commetiens, & semper hominibus per homines leges pariter hortationésque ferens, Prophetis sermonum suorum ministris vsus est: ita & insequutis temporibus, cùm vellet vniuerso generi humano salutarem medelam afferre, non Angelorum ministerio Archangelorúmve vsus est, neque cælitùs vocalissimam vocem effudit, cunctis semel hominibus auditu facilem, sed ipse sibi in vtero Virginis tabernaculum fecit, indéque progressus est Christus, homo visibilis, Deúsque adorabilis, è substantia quidem Patris ante sæcula genitus, è Virgine autem assumpto quod apparebat, recens idem atque æternus. Neque enim naturas vnio confudit, neque tempori subiecit temporum factorem, neque quod in tempore natum est antesæculare præstitit: sed vtraque natura sincera permansit, altera quidem naturæ suæ infirmitates sustinens, famem videlicet, sitim, somnum, fatigationem, crucem, & interitum, altera verò diuina efficiens, & consueta edens miracula, pedes corporis perambulando mari habiles faciens, panes quinque multis hominum millibus ad saturitatem sufficere præcipiens, vinum tunc primò factum nuptiis exhibens, mutilósque ac defectos artus curans, quósque oculos natura opifex in aluo matris non fecerat, è

A τὸν τῇ ὁρωμένῃ κατακαλύψασα φύσιν, καὶ τὴν τότε ὁρωμένων ἀναμάρτητον διεφύλαξε, καὶ τὴν κεκρυμμένην ἀκήρατον διετήρησεν. οὔτε γὰρ αὐτὴ τῆς σαρκὸς μετέλαχε παθημάτων, οὔτε ἡ σὰρξ τῆς τῆς ἁμαρτίας κηλίδων μετέσχηκε. ῥᾴδιον μὲν γὰρ ἦν αὐτῇ, καὶ δίχα τοῦ τῆς σαρκὸς περικαλύμματος, σχηματισθῆναι τὴν ἀνθρώπων τὴν σωτηρίαν, καὶ βουλήσει μόνῃ καταλῦσαι τοῦ θανάτου τὴν δυναστείαν, καὶ τὴν τούτου μητέρα τὴν ἁμαρτίαν ἐκριζῶσαι πανωλεθρίᾳ ἀποφήνασθαι, καὶ τὸν παμπόνηρον δαίμονα, τὸν τούτων ὠδίνοντα, ἐξελάσαι
B τῆς γῆς, καὶ τοῦ πέμψαι τὸν ζόφον, ὅπερ μικρὸν ὕστερον αὐτὸν παραδώσειν ἠπείλησεν. ἀλλ' οὐκ ἐβουλήθη τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τὴν προνοίας ἐπιδεῖξαι τὸ δίκαιον. ὥσπερ γὰρ οὐρανόθεν τοῖς ἀνθρώποις ἀφικέσθαι δυνάμενος, καὶ τοὺς ῥαστώνην ζηλοῦντας δεδειξάναι, τοῦτο μὲν οὐ πεποίηκεν, εἰδὼς οὐ χωρήσοντα τοῦτο τὴν ἀνθρώπων τὴν φύσιν· ἀλλ' ὀλιγάκις μὲν ἐπεφάνη, ξυμμέτροις τοῖς ὁρῶσι τὰς ἐπιφανείας ποιούμενος· ἀεὶ δὲ δι' ἀνθρώπων ἀνθρώποις τὰς
C νομοθετῶν, καὶ παραινῶν διετέλεσεν, οὕτω καὶ ἡμῖν τὸν λόγον τὸν σωτήριον χορηγῶν τοῖς προφήταις· ὅτε δὴ ὕστερον πᾶσιν ἀνθρώποις προσενεγκεῖν ἐβουλήθη τὰ σωτήρια φάρμακα, οὐκ ἀγγέλοις ὑπηρέταις χρησάμενος οὐδὲ ἀρχαγγέλοις ἐχρήσατο, οὐδὲ οὐρανόθεν γεγωνοπάτην τὴν πᾶσιν ἀνθρώποις σύμμετρον ἀφῆκε φωνήν· ἀλλ' ἐν μήτρᾳ παρθενικῇ τὴν ἀνθρωπείαν ἑαυτῷ κατεπήξας σκηνήν, προῆλθεν ἐκεῖθεν Χριστὸς ἄνθρωπος ὁρώμενος, καὶ θεὸς προσκυνούμενος· οὐκ ἄλλο τι τοῦ
D πατρὸς οὐσίας πρὸ τῶν αἰώνων γεγεννημένον, οὐκ ἄλλο τι παρθένου λαβὸν τὸ φαινόμενον, ἀλλ' αὐτὸς καὶ αἰώνιος. οὐ γὰρ ξυνέχεε ταῖς φύσεσι τὴν ἕνωσιν, οὐδὲ πεποίηκεν ὑπὸ χρόνον τὸν χρόνων τὸν ποιητήν, οὐδὲ γε τὸ ἐν χρόνῳ γενόμενον ἀπέφηνε προαιώνιον· ἀλλ' ἑκατέρα φύσις μεμένηκεν ἀκραφνὴς· καὶ τοῦ φύσεως παθημάτων ἀνεχομένη· πείνης λέγω καὶ δίψης, ὕπνου καὶ κόπου, καὶ σταυροῦ, καὶ θανάτου· καὶ ἃ ἐνεργοῦσα τὰ θεῖα, καὶ ξυνήθως θαυματουργοῦσα· βαδίζειν μὲν ὅτι θαλάττης σώματος πόδας ἐφαρμοσαμένη, καὶ πέντε ἄρτους κόρῳ πολλῶν χιλιάδων ἐξαρκέσαι κελεύσασα, καὶ τὸ τότε πρῶτον γενόμενον οἶνον δωρησαμένη τῷ γάμῳ, καὶ τὰ πεπηρωμένα θεραπεύσασα σώματα· καὶ ὅς μὲ ἡ φύσις ἐν τῇ μήτρᾳ διαπλάττουσα παρέλιπεν ὀφθαλμούς,

πηλῷ δημιουργήσασα· λόγῳ γὰρ τὰ πρόσωπα μέ- A luto fingens, dissoluta membra ver-
λη συνίστησα, καὶ τοὺς τάφους ἀνοίγησα, καὶ τοὺς bo adstringens, tumulos reserans, &
κειμένους καλέσασα καὶ τρέχειν παρασκευάσασα, iacentes in vitam reuocans, & ad cur-
καὶ τὰ ἄλλα ποιήσασα, ὅσα αἱ τῶν θείων διηγήσεων sum impellens, ceteráque efficiens
ἱστορίαι διδάσκουσιν. εἰ γὰρ ταῦτα μὴ θαυμάζετε, quæ sacræ Euangelij historiæ docent.
καὶ θεῷ γε πρέποντα φατὲ εἶναι, ἀνάρμοστον γὰρ τῆς Quòd si hæc admiramini, Deóque
οἰκονομίας καλεῖτε τὸ ἔργον, πρῶτον μὲν πόλε congruere dicitis, sed dispensationis
μόν τε καὶ μῆνιν, ὃν τῆς τὰ πάντα τεκτηνα- modum indecentem vocatis, pri-
μένης σοφίας σοφωτέρους ἑαυτοὺς ἀποφαίνει, καὶ mùm quidem insignis est audaciæ
μὴ τέρψιν τὰ ὑπ' ἐκείνης γινόμενα, ἀλλ' ὑπο atque insaniæ, sapientia ipsa, quæ
λαμβάνειν ἄμεινον ἐκείνης ὃ πρακτέον εὑρίσκειν. omnia condidit, sapientiores seipsos
ἐγὼ γὰρ καὶ τοῦτο οἶδα, ὡς εἰ καὶ ἕτερον ἐμη- dicere, nec comprobare quæ ab ea
χανήσατο θεραπείας τρόπον, κἀκείνῳ ἐνεμεσᾶ- facta sunt, sed arbitrari melius illa
τε ἂν δήπουθεν. δυσάρεστοι γὰρ ὑμεῖς, καὶ σκώπτειν quod agendum sit inuenire posse.
μόνον εἰδότες τὰ τῆς θείας οἰκονομίας μυστήρια. Ego verò non dubito, quin si aliam sa-
ὅπου γὰρ τῆς σοφίας τὸ ἄβυσσον νικᾶν τῇ ὑπονοίᾳ B lutis nostræ rationem iniissent, & illam
νεανιεύεσθε, δείξατε δὴ ὑμεῖς τὸ ἡμετέρας σω- pariter reprehensuri sitis. Fastidiosi
τηρίας ἀμείνονα μηχανῶ. ἀλλ' οὐκ ἂν ὑπο enim estis, solúmque periti cauillari
δείξαι δυνήσεσθε. τοσαύτη γὰρ ἐχρήσατο φι & incessere diuinæ dispensationis my-
λανθρωπίας ὑπερβολῇ, ὡς ἀπιστεῖσθαι πρὸ steria. Quando igitur sapientiæ abys-
ὑμῶν καὶ τὸ ὑπερπλησίον ὑμῖν, ὅτι δὴ ὁ μονογε- sum vestris consiliis superaturos vos
νὴς τοῦ θεοῦ υἱός, ὁ πρὸ τῶν αἰώνων θεὸς λόγος, ὁ gloriamini, meliorem quæso nostræ
τῶν ὅλων δημιουργός, τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν λα- salutis modum ostendite. At inuenire
βὼν ὅλην ἀνθρωπον, καὶ τὸ ἡμετέραν ἐπραγμα- C nâ assumptâ naturâ hominem factum
τεύσατο σωτηρίαν. καὶ τοι τοὺς ἰατροὺς ἐκείνους esse, salutémque nostram peregisse.
θαυμάζετε, οἳ οὐκ ἄλλοις παρατίθεσι τὴν θερα- Et tamen eos Medicos laudare sole-
πείαν κελεύουσιν, ἀλλ' αὐτοὶ τὸ ἀμπεχόνης γυ- tis, qui non aliis curandos ægros com-
μνοῦμενοι, καὶ τὸν χιτωνίσκον ἀναδησάμενοι, τὸν mittunt, sed ipsi pallio depositò, tuni-
σίδηρον μεταχειρίζονται, καὶ τὸ τραῦμα διαφέρουσι, cáque succincti, manibus ferrum ac-
καὶ δυσοσμίας ἀνέχονται, καὶ τὸ ἰχῶρος δέχονται cipiunt, & incidunt, nec fœtorem
ταῖς ῥαβίσι, καὶ καταμανθάνουσι τῇ ἀκριβείᾳ, καὶ τὰ vlceris auersantur, sed profluentem
φάρμακα ὑπιπάτοισι, καὶ τὰ ἄλλα δρῶσιν, ὅσα saniem excipiunt, spongiáque inspar-
τῆς ἰατρικῆς τέχνης ὁ νόμος ἀναγορεύει. καὶ μὴν gunt, & medicamenta imponunt, a-
καὶ τοῖς βασιλέας ἐκείνους θαυμάζειν τε καὶ liáque omnia præstant, quæ Medi-
ἀγαπᾶν φίλον ὑμῖν, οὐ τοὺς ἐν τοῖς βασιλικοῖς cinæ artis lex iubet. Quin & illos
τρεφομένους θαλάμοις, καὶ χλιδῆς παντοίας ἀ- etiam reges admirari laudibúsque or-
πολαύοντας· ἀλλὰ τοὺς παρακινδυνεύειν τῷ ὑπη- nare soletis, non qui regalibus in tha-
κόων ἀνεχομένους, καὶ στρατιωτικῷ παρεσκευα- lamis molliter enutriti, omni genere
σμένους σκεύει, καὶ μετὰ τοῦ φάλαγγος ἀριστεύον- D deliciarum perfruantur, sed quibus
τας. εἰ γὰρ φατὲ, Τί δήποτε μὴ πάλαι τοῦτο δέ graue non est, pro subditis caput pe-
δρακεν ὁ τῶν ὅλων ποιητής; ὑπεμέμφασθε καὶ τοῖς ricula obiectare, quique armis obtec-
ἰατροῖς, ὅτι ἔχαλα φυλάττοισι τῶν φαρμάκων τὰ ἰσχυρότερα. τοῖς γὰρ ἠπίοις πρότερον χρησα- ti, in prima acie cum hoste fortiter
μένοις, τὰ δυνατώτερα προσφέρουσιν ὕστερον. pugnant. Quòd si fortè inquiritis, cur
τοῦτο δὴ καὶ ὁ πανσοφος πεποίηκε τῶν ἡμετέρων ψυ non priùs olim hoc præstiterit opifex
χῶν ἰατρός. πολλὰ γὰρ δὴ καὶ διάφορα προσενε- mundi, Medicos etiam accusate, quòd
γκὼν φάρμακα, διὰ μὲν τὴν κτίσεως καὶ τῆς acriora remedia in vltimum tempus
differunt. Lenioribus siquidem priùs
vsi, potentiora vltimo loco adhibent.
Idem fecit sapientissimus medicus
animarum nostrarũ. Nam cùm mul-
ta & varia remedia priùs attulisset,
cunctis quidem hominibus per mun-

di fabricam & rerum naturam, Hebræis autem per Legem & Prophetas posteà hoc præpotens & salutare pharmacum adhibuit, & morbum depulit. Verbis autem nostris fidem res ipsæ conciliant, orbis vniuersus terra mariq; à priore ignorantia liberatus, idolorũ cessans fallacia, impietatis pulsa caligo, radij lumine cognitionis diuinæ mundum complentes: Græci, Romani, Barbari crucifixum Deum pronunciantes, crucísque signum honore prosequentes, próque multis ac mendacibus diis Trinitati cultum exhibentes: abolita idolorum templa, idolorum aræ funditùs subuersæ, illustres ecclesiæ vbique exstructæ, in ciuitatibus, in pagis, in agris, in extremis prouinciarum finibus Martyrum templa pulcherrimè fabrefacta, Monachorum habitacula, quibus sancti fiunt montium vertices, vastæque solitudines incoluntur. Hæc igitur, & quæ sunt his similia, Deo congruentem Seruatoris nostri dispensationem ostendunt. Euangelicam autem veritatem antiquæ prophetiæ confirmant. Hæ namque prędicunt quæ in Euangeliis continentur: Euangelia verò propheticæ prædictionis finem ostendunt. Prophetæ Virginis partum prędixerunt, hæc propheticam docent veritatem. Illi crucem vaticinati sunt, Euangelia ostenderunt. Illi tormenta prædixerunt, hæc narrant miracula. Illi cecinerunt mundi salutem, nos illorum oraculorum finem cernimus. Illi Iudæorum incredulitatem perditionémque prædixerunt: nos illorum & incredulitatem, & dispersionem, & seruitutem videmus. Ego autem, nisi prolixitate sermonis & vos & eos qui in posterum in hæc nostra inciderint, defatigandos confícerem, ipsas vobis diuinorum Prophetarum prædictiones apposuissem, vt verborum veritatẽ exactiùs ex rebus ipsis cognoscceretis. Quoniam verò me hoc facere dictarum iam rerum copia non sinit, oro vos, ô viri, vt & Propheticis dictis fidem habeatis, & clamantibus rebus aurem accommodetis, ac persuaderi vobis ab Euripide Tragœdiarum scriptore sinatis, cùm in Oenomao canit,

Existimamus ab his quæ sunt ea quæ latent.

A φύσεως πᾶσιν ἀνθρώποις. Διὰ δὲ νόμου καὶ προφητῶν, Ἑβραίοις ὕστερον ὁ πανσθενὴς τοῦτο καὶ σωτήριον προσενήνοχε φάρμακον, καὶ τὸν νόσον ἐξήλασε. καὶ μαρτυρεῖ τῷ λόγῳ τὰ πράγματα· γῆ καὶ θάλαττα τῆς προτέρας ἀγνοίας ἀπηλλαγμένα, πεπαυμένος τῶν εἰδώλων ὁ πλάνος, τῆς ἀγνοίας ὁ ζόφος ἐληλαμμένος, τὸ δὲ γνώσεως φῶτος αἱ ἀκτῖνες τὸν οἰκουμένην ἐμπλήσασαι. Ἕλληνες, καὶ Ῥωμαῖοι, καὶ βάρβαροι, τὸν ἐσταυρωμένον θεολογοῦντες, καὶ τὸ σταυροῦ σημεῖον θαυμάζοντες, καὶ αὐτὴ τῶν πολλῶν καὶ ψευδωνύμων θεῶν, τὴν τελείαν λατρεύοντες· τὰ τῶν δαιμόνων τεμένη φρόδα γελωμένα, οἱ βωμοὶ τῶν εἰδώλων ἐκ βάθρων ἀνεσπασμένοι· ἐκκλησίαι πρεσφώνεις πανταχῆ δεδομημέναι· ἐν πόλεσιν, ἐν κώμαις, ἐν ἀγροῖς, ἐν ἐσχατιαῖς σηκοὶ μαρτύρων εἰς κάλλος ἐξειργασμένοι· ἀσκητῶν καταγωγαὶ τὰς τῶν ὀρέων κορυφὰς ἁγιάζουσαι, καὶ τὰς ἀοικήτους ἐρήμους οἰκίζουσαι. ταῦτα καὶ τὰ τούτοις πρόσομοια, τῆς τοῦ σωτῆρος ἡμῶν οἰκονομίας ὁ θεοπρεπὴς ἐπιδείκνυται· μαρτυροῦσι δὲ καὶ αἱ πάλαι προφητεῖαι τοῖς εὐαγγελίοις ἀληθεῖαι. αἱ μὲν γὰρ, τὸν τούτων ἔχουσι προρρήσιν· τὰ δὲ τῆς προρρήσεως ἐπιδημοῦντά τὸ τέλος. καὶ οἱ μὲν προεῖπον τὸ παρθένου τὸν τόκον· οἱ δὲ, διδάσκουσι τὸν τῆς προφητείας ἀληθῆ. οἱ μὲν προεθαύμασαν τὸν σταυρόν· οἱ δὲ δεικνύουσι τὸν σταυρόν. οἱ μὲν προεῖπον τὰ παθήματα· οἱ δὲ ἱστοροῦσι τὰ θαύματα. οἱ μὲν ἐχρησμῳδήσαν τῆς οἰκουμένης τὸν σωτηρίαν· ἡμεῖς δὲ τῶν χρησμῶν ἐκείνων θεωροῦμεν τὸ τέλος. ἐκεῖνοι τὸν Ἰουδαίων καὶ ἀπιστίαν καὶ πανωλεθρίαν προαπήγγελλαν· ἡμεῖς δὲ αὐτῶν καὶ τὴν ἀπιστίαν, καὶ τὸν Ἰουδαίων καὶ δουλείαν ὁρῶμεν. ἐγὼ δὲ, εἰ μὴ τὸν μῆκος τοῦ λόγου καὶ ὑμᾶς καὶ τοὺς ὕστερον ἐντευξομένους ἐκοπίαζον, καὶ αὐτὰς ἂν ὑμῖν τῶν θεσπεσίων προφητῶν τὰς προρρήσεις παρέθηκα, ἵνα ἀκριβέστερον ἐκ τῶν πραγμάτων ἐμάθητε τὸν τῶν ῥημάτων ἀλήθειαν. ὅπερ ἵνα μὴ ποιεῖν ἀναγκάσῃ τῶν εἰρημένων ὁ πλοῦτος, ἀξιῶ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες, καὶ ταῖς προφητείαις πιστεῦσαι, καὶ τῶν πραγμάτων ἐπακοῦσαι βοώντων, καὶ πειθοῦσι δὲ Εὐριπίδῃ τραγῳδοποιῷ, ἐν Οἰνομάῳ λέγοντι·

Τεκμαιρόμεθα τοῖς πρόσθεν τὰ φανέντα.

καὶ πάλιν ἐν Φοινίσσαις·

---τὰ φανὲς
Τεκμηρίοισιν ἐοικότως ἁλίσκεται.

εἰ δὲ οὐκ ἀξιόχρεως ὑμῖν εἰς μαρτυρίαν τῶν προγωνίας ὁ ποιητὴς, Ὑπερείδου τὸν ῥήτορος ἀκούσατε, λέγοντος, Ἃ δ' ἐστὶν ἀφανῆ, ἀναγκαῖον τοὺς διδάσκοντας τεκμηρίοις καὶ τοῖς εἰκόσι ζητεῖν. καὶ Ἰσοκράτης δὲ· τὸν ἔνδοξον ὃν καὶ οὗτος ῥήτορα· ξύμφωνα τούτοις γέγραφε· Δεῖ γάρ, φησὶ, τὰ μέλλοντα τοῖς προγεγενημένοις τεκμαίρεσθαι. ἀλλὰ γὰρ καὶ Ἀνδοκίδης· εἷς ὢν τῶν δέκα ῥητόρων καὶ οὗτος· Χρὴ, φησὶ, τεκμηρίοις κεχρῆσθαι τοῖς προγεγενημένοις περὶ τῶν μελλόντων. ἐπειδὴ γὰρ τῆς τῶν λόγων ἡδυπαθείας ἐξήρτησθε, ἐντεῦθεν ὑμῖν τὰς ἀποδείξεις προσενηνόχαμεν· ἵνα καὶ δι' ἐκείνων ποδηγηθέντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀφ' ὧν προγεγραμμένων κηρυττομένων ὁρῶντες τὴν τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφάνειαν, καὶ τὴν περὶ τὴν οἰκονομίαν ἀσπάσησθε λόγον, καὶ τὴν ἀξιεφέτου καὶ τιμιοθήτου μὴ ἁμάρτητε σωτηρίας.

A Rursúsque in Phœnissis:

---*quod latet*
Coniecturis congruentibus deprenditur.

Quòd si non idoneus vobis testis Tragicus Poëta videatur, Hyperidem Oratorem audite: *Quæ autem obscura sunt*, inquit, *necesse est eos qui docent, indagare per coniecturas & signa.* & Isocrates, insignis & ipse Orator, consona his scripsit, *Oportet quæ futura sunt ex præteritis rebus coniicere.* Sed & Andocides, vnus & ipse è decem Oratoribus, *Oportet*, inquit, *vti signis præcedentibus ad res futuras.* Quia enim ab ornatu eloquutionis pendetis, hinc vobis demonstrationes attulimus, vt per eas ad veritatem perducti, rerúmq; euentis manifestatam cernentes Dei ac redemptoris nostri apparitionem, & de illius dispensatione sermonem alacres accipiatis, & amabili ac peroptabili salute minimè careatis.

ΠΕΡΙ ΘΥΣΙΩΝ. Ζ'.

DE SACRIFICIIS.

SERMO VII.

ΠΑΛΑΙΓΜΟΝΕΣ ὡς ἐπίπαν καὶ φιλογέλωτες τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείστοι· καὶ θυμήρης αὐτοῖς, οὐχ ὁ σπουδαῖος καὶ ξυντονος, ἀλλ' ὁ ὑγρὸς καὶ ἀνειμένος βίος. ὅθεν δὴ καὶ ῥᾷστα κεκράτηκεν αὐτῶν ὁ πανοῦργος δαίμων. οὐ γὰρ τοι τὸ ὄρθιον ἐκείνῳ, καὶ στενὸν, καὶ τραχεῖαν, καὶ δύσπορον, καὶ προσάντη βαίνειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ τὴν πρανῆ, καὶ κατάντη, καὶ λείαν, καὶ εὔπορον. οὐδὲ γὰρ σωφροσύνης αὐτοῖς καὶ δικαιοσύνης ἐπιμελεῖσθαι προσέταξεν· ἀλλ' ἀκολασίαν αὐτοῖς ἀδεᾶ, καὶ ἀσελγαίνειν, καὶ πᾶσαν τόλμαν ἀναιδῶς ἐξανομεῖν ἐπέτρεψε. ταῦτοι καὶ μάλα ῥᾳδίως τοὺς πλείστους ἐξωσπάσατο δι' αὐτῶν. τὸ γὰρ ἐπίπονον τῆς ἀρετῆς ἀποφεύγοντες, καὶ τῶν θείων νόμων τοὺς ἱδρῶτας ἀναδιδράσκοντες, ῥᾳστώνην ἀντὶ πόνου πρὸς τὰ ῥᾷστα καὶ ἡδυπαθῆ νομοθετοῦντα. τοῦτον δὴ οὕτω τὸν ἕπτον αὐτοῖς δουλωσάμενος, πρῶτον μὲν τὰς περὶ τοῦ θεοῦ τῶν ὅλων, ἃς ἡ φύσις αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς ἐνέγραψεν, ἐξήλειψε δόξας· ἔπειτα

I OCOSI fermè ac ridiculi sunt plerique omnes mortalium, neque illis est cordi studiosum vitæ genus & graue, sed fluxum potiùs ac remissum. Quo factum vt illos facillimè in potestatem suam redegerit pessimus Dæmon. Non enim recta illa, & angusta, & aspera, & difficili, & accliui eos incedere iussit, sed altera quæ decliuis, & prona, & plana, & expedita est. Haud enim temperantiæ iustitiæque curam habere illos præcepit, sed vt intemperantiæ ac libidini impunè se dederent, atque omne demum scelus auderent ipsis permisit. Ex quo quidem haud difficulter plurimos in seruitutem adduxit. Fugientes enim laboriosam virtutem, legisque diuinæ difficultatem euitantes, ad eum vltrò transfugerunt, qui factu facilia & iucunda imperabat. Hoc itaque pacto cùm in seruitutem illos redegisset, primùm quidem abolendas curauit, quas de vniuersorum Deo natura illis opiniones ab initio inscripsit: deinde

peruersa de falsis Diis dogmata tradidit, & ingentem falsorum Deorum turbam pro vero Deo adorare docuit, perditissimæ vitæ hoc fundamentum ac basim constituens. Etenim quia delinquentes latens cura summordet, (pungit enim illos intùs cogitatio, nec finit integram esse voluptatem peccati, sed acerbissimum illi cruciatum admiscet: quod in eo videre est qui sepulcrum violat, vel adulterium perpetrat, in murorum effossore, in latrone, in proditore, aut qui aliud quidpiam vetitum tentat,) callidus iniquitatis magister hoc illis indolentiæ remedium commentus est, vt hominibus pessimas de Diis, quos vocant, opiniones insinuaret. Voluptarios enim illos lasciuissimósque demonstrauit, & pędicones, & adulteros, & parricidas, matrúmque & sororum ac filiarum amplexibus impudentissimè pollutos, mutuas thalamis insidias tendentes, atque in his deprehensos, & ab iis quos iniuria affecerant colligatos, ab ab aliis effusè derisos. Atque hæc à cælestibus aiunt in cælo & in terra patrari, à marinis autem in mari, ab iis quæ Nymphæ vocantur, in montibus, & saltibus, & conuallibus. Has porrò tam fœdas abominandásque fabulas, non solùm Poëtis, sed Theologis quoque Philosophisque insonuit, variis modis struens fallaciam, multósque doli magistros adsciscens. Quia verò non omnes litteras norunt, neque idonei sunt qui Poëtarum ac Philosophorum dicta percipiant, alia quædam iis qui discere ista nequeunt retia comparauit. Pictores enim, fabrósque ferrarios, & lapidearum, lignearúmque statuarum opifices, tales Deorum quos vocant pingere & sculpere ac fingere imagines docuit, quales fabulæ verbis expressérant: vt haberent hi quoque proposita flagitiorum exempla, nec detestanda doctrina carerent, qui litteras discere non poterant. Atque huiusmodi simulacris non horum solùm templa compleuit, sed & fora, & vicos, & locupletum domos. Passim quippe videre est quos falsò Deos nominant, amantes, furentes, in venerem concitatos: ac patrem quidem Deorum, aquila, tauro, cycno adsimulatum, eóque pacto amasias in-

A δεῖξαι πονηρὰ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἐξεπαίδευσε δόγματα· καὶ τῷ πολυ τῶν ὄντων ὄλεθρον αἰτίαν τοῦ ὄντος ἐδίδαξε προσκυνεῖν. τοῦτο γὰρ ἄθραυστον καὶ κρηπίδα τῆς διεφθαρμένης προκαταβαλλόμενος βιοτῆς. ὅπου γὰρ πλημμελοῦντες οἱ ἀνθρωποι δάκνονται· κεντεῖ γὰρ αὐτοὺς ὁ λογισμὸς ἔνδοθεν, καὶ οὐκ ἐᾷ τὴν ἁμαρτίας ἀκραιφνῆ μεῖναι τῷ ἡδονῷ, ἀλλ' ὀδυνῶν τοῦτῳ πικροτάτην κεραίνεσι· καὶ τοῦτο ἴδοι τις ἂν πάσχοντα, τὸν νεκροσυλίαν καὶ τὴν μοιχείαν τολμῶντα, καὶ μυῶντοι τοιχωρύχον, καὶ λωποδύτην, καὶ προδότην, καὶ τὸ ἄλλο τι τῶν ἀπειρημένων δρᾶσαι· τοιόνδε φάρμακον αὐτοῖς ἀναλγησίας ὁ B κακίας ἐμηχανήσατο σοφιστής. ὅθεν γὰρ δὴ τοὺς καλουμένους θεοὺς πονηρὰς αὐτοῖς ἐξεπαίδευσε δόξας· ἀκολάστους γὰρ αὐτοὺς ἀπέφηνε, καὶ λαγνιστὰς, καὶ παιδοπίπας, καὶ γάμων ὑπερβούλους, καὶ πατραλοίας, καὶ μητραλοίας, καὶ μητράσι καὶ ἀδελφαῖς καὶ μνῶντοι καὶ θυγατράσιν αἰσχύνην μιγνυμένους, καὶ τὰς δυνατὰς τὰς ἀλλήλων λῃστεύοντας, καὶ ἁλισκομένους· καὶ τοὺς μὲν τῶν ἠδικημένων δεσμουμένους, τοὺς δὲ ὑπὸ τῶν ἄλλων αἰσχύνην γελωμένους· καὶ τοῦτα τοὺς μὲν τῶν οὐρανίων αὐτοὶ λέγουσιν ἐν οὐρανῷ τολμᾶσθαι καὶ γῇ· τοὺς δὲ τῶν ἁλιέων, ἐν C θαλάττῃ· τοὺς δὲ ὑπὸ τῶν καλουμένων Νυμφῶν, ἐν ὄρεσι καὶ νάπαις καὶ φάραγξι. τούτους ὑπὸ τοὺς αἰσχροτάτους καὶ βδελυρωτάτους μύθους, οὐ μόνον ποιηταῖς, ἀλλὰ καὶ θεολόγοις καὶ φιλοσόφοις ἐπήχησε, ποικίλως μάλα κατασκευάζων τὸ πλανῶν, καὶ πλείστοις τὸ ἐξαπατᾶν χρώμενος διδασκάλοις. ὅπου γὰρ οὐκ ἄπαντες εἰσὶ γραμμάτων ὑπομνήμονες, οὐδὲ γε ποιητικῶν καὶ φιλοσόφων λόγων μεταλαχεῖν ἱκανοὶ, ἕτερα ἄττα τοῖς τοῦτο μαθεῖν οὐ δυναμένοις κατεσκεύασε θηρατρα. τοὺς γάρ τοι ζωγράφους καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς τῶν λιθίνων καὶ ξυλίνων ἀγαλμάτων δημιουργοὺς, τοιαύτας τῶν καλουμένων θεῶν γράφειν καὶ γλύφειν καὶ πλάττειν D εἰκόνας ἐδίδαξεν, οἵπερ οἱ μυθολόγοι τοῖς λόγοις διέγραψαν· ἵνα ἔχωσιν ἀκολασίας ὑποδείγματα, καὶ τῆς ἐπιτάπου διδασκαλίας μὴ ἁμαρτάνωσιν οἱ λόγων μεταλαχεῖν μὴ δυνάμενοι· καὶ τῆδε τῆς ἐνδαλμάτων οὐ μόνον τὰ τούτων τεμένη πεπλήρωκεν, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀγορὰς, καὶ τὰς ἀγυιὰς, καὶ μυῶντοι καὶ τῶν δυπόρων τὰς οἰκίας. πανταχῇ γάρ ἐστιν ὁρᾶν τοὺς καλουμένους θεοὺς ἐρῶντας καὶ λυττῶντας, καὶ θορυβουμένους· καὶ τὸν μὲν πατέρα τῶν θεῶν, ἀετῷ καὶ ταύρῳ καὶ κύκνῳ προσκασμένον, καὶ ὁποίῳ τὸν ἐρωμένας μι-

γυμένον· τὸν ὃ λόγιον Ἑρμῆν, πρόεδρον γιγνόμενον, καὶ τὸν προμηθῆ καὶ αἰγόκερων Πᾶνα παιδοποιοῦντα. καὶ τί δεῖ λέγειν τὸν Πυθίου τὸν ἔρωτα, καὶ τῆς Παρθένου τὸν σωφρονισμόν, καὶ τὸν τοῦ φυτοῦ λυπρὸν περίπλοκον; καὶ τὸν τῆς Κόρης ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος ἁρπαγμόν, καὶ τῆς Δηοῦς τὸν πλάνον; ταῦτα γὰρ ἅπαντα ὑποποιηταὶ μυθολογοῦσι, καὶ θεολόγοι κρατιοῦσι, καὶ φιλόσοφοι σεμνολογοῦσι, καὶ σεμνότητα μὲν αὐτοῖς τινα περιτιθέναι φιλονεικοῦσι, καταγελαστοτέραν δὲ τῶν μύθων ἀληθείαν παρεσκεύασι. τούτοις καὶ ἑορτὰς, καὶ πανηγύρεις, καὶ δημοθοινίας ἐπετέλειν ὁ τῶν ἀνθρώπων ἀλάστωρ ἐνομοθέτησε· Παλλάδα μὲν καὶ Διάσια τῷ Διΐ, καὶ Ἡραῖα τῇ Ἥρᾳ, καὶ τῇ Ἀθηνᾷ Παναθήναια, καὶ Διονύσῳ Διονύσια, καὶ Ἐλευσίνια καὶ Θεσμοφόρια τῇ Δηοῖ, καὶ Δήλια καὶ Πύθια τῷ Ἀπόλλωνι· καὶ τοῖς ἄλλοις δὲ ἅπασι· πολὺς γὰρ ὁ τούτων ὄμιλος· ἀπεκλήρωσε πανηγύρεις ἑκάστῳ τῶν δαιμόνων, ὀνομάσας τὴν ἑορτὴν, Ἑρμαῖα, καὶ Κρόνια, καὶ Ποσειδώνια, καὶ Ἡράκλεια, καὶ Ἀσκληπιεῖα, καὶ Πανάκεια. οὐ γὰρ τοι μόνον τοῖς καλουμένοις θεοῖς, ἀλλὰ καὶ ἀνθρώποις, τόδε τὸ σέβας ἀπένειμαν. ἐν δὲ ταύταις ταῖς ὁμηγύρεσι, πᾶν εἶδος ἀκολασίας ἀδεῶς ἐτολμᾶτο· καὶ γὰρ αἱ τελεταὶ, καὶ τὰ ὄργια, τὰ τούτων εἶχεν αἰνίγματα· τὸν κτεὶς μὲν ἡ Ἐλευσὶς, ἡ φαλλαγωγία δὲ τὸν φαλλόν. ἀτὰρ δὴ καὶ δίχα τῶν αἰνιγμάτων, τὰ καθ' ἕκαστα τῶν ὀργιαστῶν δρώμενα, εἰς πᾶν εἶδος ἀσελγείας τοὺς ὁρῶντας ἠρέθιζε. τίς γὰρ τῶν ἄγαν λαγνιστάτων, ἔνδον ἐν ταῖς θαλάμοις τετόλμηκε τοιαῦτα, ὁποῖα τῶν Σατύρων ὁ χορὸς ἠσέλγησε δημοσίᾳ πομπεύων, ἔχων ἐν μέσῳ τὸν Σιληνὸν καὶ τὸν Πᾶνα, τὸν μὲν ὑπιλυπηθέντα ταῖς Βάκχαις, τὸν δὲ λελυμένον ὑπὸ τῆς μέθης, τὸν τοῦ θηλυδρίου παιδὸς παιδαγωγὸν καλούμενον; τούτοις καὶ ἑκατόμβας καὶ χιλιόμβας κατέθυον, καὶ ποίμνια κατέσφαττον, καὶ βουκόλια, καὶ λιβανωτὸν παρέφερον, καὶ οἶνον ἔσπενδον· ὅτι καὶ μάλιστα πλεῖστον, καὶ ἕτερα ἄττα, ἅπερ οἱ τούτων ἱεροφάνται παρήτατον. σφόδρα γὰρ αὐτοῖς χαίρειν οἱ ποιηταὶ φασὶ τῇ λιβῇ καὶ τῇ κνίσῃ, καὶ τοῦτο ἔχειν γέρας αὐτοὺς εἰρηκέναι λέγουσι. ἀφ' οὗ τοι τοῦτο καὶ παρὰ τὰς τῶν Αἰ-

euntem: Mercurium verò sermonis præsidem, hircum effectum, & Pana caprinis cruribus & cornibus præditum liberos gignentem. Et Pythij amores dicere quid attinet, Virginisque castitatem, & rabidum arboris amplexum? raptam à Plutone Proserpinam, & Cereris errores? Hæc enim omnia, & Poëtæ fabulantur, & Theologi comprobant, & Philosophi honestant: atque honestatem quidem illis aliquam indere student, sed risu digniorem fabulis ipsis allegoriam proferunt. His & festos dies, & publicos conuentus, & conuiuia infestus Dæmon celebrari instituit: Ioui quidem Pandia & Diasia, Heræa verò Iunoni, & Mineruæ Panathenæa, & Baccho Dionysia, & Cereri Eleusinia & Thesmophoria, Apollini Delia & Pythia: ceteríque omnibus, quorum sanè magna est turba, suas cuique Dæmonum solemnitates dicauit, de singulorum nominibus nomina imponens: Hermæa, & Cronia, & Posidonia, & Heraclea, & Asclepia, & Panacea. Neque enim iis solùm qui Dij vocabantur, sed hominibus etiam cultum hunc exhibuerunt. In his autem conuenticulis, omne flagitiorum genus intrepidè patrabatur. Initia enim Cereris, & Liberi patris orgia, horum scelerum inuolucra prætendebant, Eleusis quidem pectinem, veretrum autem Phallagogia. Sed & citra ænigmatum inuolucra, ea quæ ab orgia celebrantibus fiebant, ad omne flagitiorum genus spectantes incitabant. Quis enim vel salacissimus homo, intra cubiculi penetralia patrare vmquam talia est ausus, qualia Satyrorum chorus publica in pompa flagitiosè exhibuit, cùm Silenum Panáque in medium acceptos circumferrent, hunc quidem in Bacchas libidine irruentem, illum verò, quem effœminati adolescentis pædagogum ferunt, ebrietate nimia resolutum? His centenas millenásque hostias sacrificabant, & ouium greges boúmque armenta mactabant, & thus adolebant, & vinum libabant, & alia omnia, quæ fieri Deorum sacerdotes iubebant. Aiunt enim Poëtæ, valdè illos gaudere libaminibus & nidore, atq; hoc sibi decus & præmiũ esse ipsos testatos ferunt: eáq; causa & ad Æ-

thiopũ ſacrificia proficiſci, & Hectorem omni cura proſequi, quòd illorum aras nunquam vacuas paſſus eſt eſſe. Sed & Chryſes Apollini non iuſtitiam & temperantiam commemorat, ſed pingues coxas caprarum atque taurorum, & ſerta quibus templum adornabat. Adeò illos delectabat fumus, & nidoris graueolentia, ſimiléſque prorſus coquis erant. Quamquam haud rectè illos coquis compararim. Hi enim quæ ſcitè pararunt obſonia, olfactu guſtúque probant: iſti verò de peruſtis oſſibus halantem fœtorem excipiebant. Ac noſtrûm vnuſquiſque, ſi vel pauculum quid iſtorum in foculum inciderit, ægrè fert, naréſque obſtruit, ac tetrum odorem auerſatur: qui autem nectare atque ambroſia frui dicuntur, à putore peruſtorum oſſium pendere videntur. Hæc autem & ipſi fortaſſe in verum ac ſempiternum Deum retorquere audebunt: quippè qui de ſacrificiis in diuina Scriptura latas leges audiunt, Legiſlatoris autem conſilium prorſus ignorant. Iſraëlem enim, longinquum tempus in Ægypto verſatum, prauiſque indigenarum moribus imbutum, & idolis ac dæmonibus immolare ab illis edoctum, & ludis choreiſque ac muſicis organis oblectari, harum rerum in habitu conſtitutum liberare volens, ſacrificare quidem permiſit, non tamen omnia ſacrificare, neque falſis Ægyptiorum Diis, ſed ſibi ſoli Ægyptiorum Deos offerre. Deorum ſiquidem in numero bouem olim habebant Ægyptij, & ouem, & capram, & columbam, & turturem, & alia quædam ex iis quæ non eſculenta erant, ſed immunda vocabantur. Ne itaque indignarentur, tanquam à moribus illis penitùs excluſi, falſis quidem Diis ſacrificare vetuit, ſibi autem ea immolare iuſſit, quæ ab eis dudum adorabantur, è terreſtribus quidem, caprã, & bouem, & pecudem, è volucribus turturem & columbam. Manſueta enim ſunt & hominum amantia hæc vtraque animalia. Itaque ſapientiſſimus Medicus hoc remedij genus adhibuit Ægyptiæ ægritudini, vt ſacrificare quidem Iudæis propter eorum imbecillitatem indulgeret, ſed ea quæ priùs colebant immolare iuberet: vt

A ἡόπων θυσίας ἀποδημεῖν, καὶ τὸν Ἕκτορα πάσης ἀξιοῖ θεραπείας, ὅτι δὴ οὔποτε αὐτῶν τὸν βωμὸν ἀνέδην θυσίας κατέλιπε. Ὁ δὲ Χρύσης τὸν Ἀπόλλω οὐ δικαιοσύνης καὶ σωφροσύνης, ἀλλὰ τῶν πίονων αὐαμμυήσκει μηρῶν, καὶ τῶν αἰγῶν καὶ τῶν ταύρων, καὶ τῶν στεμμάτων οἷς που τὸν νεὼν κατεσκόμησεν. οὕτως αὐτοῖς ἥδιστος ἦν ὁ καπνὸς, καὶ τῆς κρέως ἡ δυσωδία· καὶ ἀτεχνῶς τοῖς μαγείροις ἐῴκεσαν. ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς αὐτοὺς τοῖς ὀψοποιοῖς ἀπεικάσαμεν. οὗτοι μὲν γὰρ τῶν ὀπτῶν ἐσκευασμένων καὶ ὀσφραντῶν καὶ ἀπολαύειν ὄψων· ἐκεῖνοι δὲ ὀστῶν ἐμπεφορημένων τῷ δυσοσμίᾳ ἐδέχοντο. καὶ ἥμῶν μὲν ἕκαστος, εἰ βραχύτι τούτων εἰς ἑαρὸν ἐμπέσοι, δυσχεραίνει καὶ τὰς ῥῖνας ἐμφράττει, καὶ τῷ δυσώδει ὁμιλεῖν ἀποπέμπεται· οἱ δὲ τῆς ἀμβροσίας καὶ τοῦ νέκταρος ἀπολαύοντες, τῆς τῶν καμμένων ὀστῶν δυσοσμίας ἀξιοῦσι. ταῦτα δὲ τυχὸν καὶ αὐτοὶ πρὸς τὸν ὄντως θεὸν, καὶ ἀεί-γε ὄντος, φαίεν τολμήσουσιν· ὅπου γε τῶν μὲν θυσιῶν ἐν τῇ θείᾳ γραφῇ κειμένων ἐπαΐουσι νόμων, τὸν δὲ τοῦ νομοθέτου πάντελως ἀγνοοῦσι σκοπόν. ἐν γὰρ δὴ τῇ Αἰγύπτῳ πλεῖστον ὅσον τὸν Ἰσραὴλ διατρίψαντα χρόνον, καὶ πρὸς πονηρὰ τῶν ἐγχωρίων εἰσδεξάμενον ἔθη, καὶ θύειν εἰδώλοις καὶ δαίμοσι πρὸ ἐκείνων μεμαθηκότα, καὶ παίζειν, καὶ χορεύειν, καὶ ὀργάνοις μουσικοῖς ὀπιτέρπεσθαι, τούτων ἐν ἕξει γενόμενον ἐλευθεροῦσαι θελήσας, θύειν μὲν ἐπιτρέπει, θύειν δὲ οὐ πάντα θύειν, οὐδὲ γε τοῖς ψευδωνύμοις Αἰγυπτίων θεοῖς, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τοῖς Αἰγυπτίων προσφέρειν θεούς· ἐθεοποίουν γάρ τι πάλαι ποτὲ καὶ τὸν βοῦν Αἰγύπτιοι, καὶ τὸ πρόβατον, καὶ τὴν αἶγα, καὶ τὴν περιστερὰν, καὶ τὴν τρυγόνα, καὶ ἄλλα ἄττα τῶν οὐκ ἐδωδίμων, ἀλλ' ἀκαθάρτων καλουμένων. ἵνα τοίνυν μὴ δυσχεραίνωσιν, ὡς τῶν ἐθῶν ἐκείνων πάμπαν κεκωλυμένοι, τὸ μὲν τοῖς δοκοῦσι θεοῖς ἀπηγόρευσι θύειν, αὐτῷ δὲ θύειν ἐνομοθέτησε τὰ πρώην πρὸ αὐτῶν προσκυνούμενα· οὐκ μὲν τὸν χερσαίων τὴν αἶγα, καὶ τὸν βοῦν, καὶ τὸ πρόβατον· οὐκ δὲ τῶν πτηνῶν, τὴν τρυγόνα, καὶ τὴν περιστερὰν. ἥμερα δὲ δήπου καὶ φιλάνθρωπα, καὶ ταῦτα κἀκεῖνα τὰ ζῷα. τόδε τὸ φάρμακον ὁ πανσόφος ἰᾶτρος τῇ Αἰγυπτίᾳ προσενήνοχε νόσῳ, θύειν μὲν δὴ τὴν τῶν θυόντων ἀθένειαν ἐπιτρέψας, τὰ δὲ σεβόμενα πρὸ αὐτῶν ἱερεύειν κελεύσας· ἵνα

παῦ θύειν μάθωσι, μὴ θεοὺς νομίζειν τὰ ὡς ἱερεῖα θυόμενα. διὰ τοι τοῦτο καὶ χοιρείων αὐτοὺς μεταλαχεῖν κρεῶν διεκώλυσεν· ἐπειδὴ τούτων μόνων Αἰγύπτιοι μετελάμβανον, τῶν ἄλλων ὡς θεῶν ἀπεχόμενοι. ἀκαθάρτα γὰρ νομίζων ταῦτα νομοθετήσας, ἐδήδεν ἐκέλευσε τὰ θεοποιούμενα· ἵνα δὲ καταφρόνητα φαίνηται ὡς παρ' αὐτῶν ἐσθιόμενα, καὶ μὴ τὸ θεῖον σφετερίζηται σέβας. δεισιδαίμονας γὰρ αὐτοὺς καὶ γαστριμάργους εἰδὼς, πάθει πάθος αὐτέταξε, καὶ τῇ δεισιδαιμονίᾳ τὴν γαστριμαργίαν αὐτέσησε. τῷ γάρ τοι ὑείων ὡς ἀκαθάρτων κελεύσας ἀπέχεσθαι, τῷ δὲ χοίρων ὡς καθαρῶν ἀπολαύειν νομοθετήσας, τῇ τῆς χρηφαγίας ἐπιθυμίᾳ τῶν θεῶν νομιζομένων μεταλαβεῖν κατεναγκάσαι. ἐ τοίνυν ἱερείων δεόμενος, οὐδὲ κνίσης ὀσιγνώμενος, θύειν προσέταξεν ὁ θεός, ἀλλὰ τῶν ἀῤῥωστούντων ἰατρεύων τὰ πάθη. οὕτω δὴ καὶ τὰ τῶν θυόντων ὀργάνων ἠνέσχετο· οὐ τῇ τούτων ἁρμονίᾳ τερπόμενος, ἀλλὰ κατὰ βραχὺ πρὸς τῶν εἰδώλων τὸ πλανον. εἰ γὰρ αὐτοῦς τῆς Αἰγυπτίων ἐξουσίας ἀπαγαγεῖν τοὺς τελείους προσενόησε νόμους, πρώτως ἂν ἀπεσκίρτησαν, καὶ τὸ χαλινὸν ἀποσάμενοι, πρὸς τὸ πρότερον ἐπαλινδρόμησ' ὅλεθρον· εἰ γὰρ καὶ τούτων οὕτω πρυτανευθέντων, ἐπειράθησαν ἅ τὸ δρᾶσαι πολλάκις, τί οὐκ ἂν ἐτόλμησαν, εἰ πρὸ μιᾶς ἐλευθερίας αὐτοῖς αὐτοῖς ἐξ ἀρχῆς φιλοσοφίαν ἐνομοθέτησεν; ὅτι γὰρ καὶ θυσιῶν καὶ μουσικῆς ὀργάνων ἀνενδεὴς ὁ θεός, ἀκούσατε αὐτοῦ λέγοντος διὰ τῶν προφητῶν· Οὐ δέξομαι ἐκ τῶν οἴκων σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν ποιμνίων σου χιμάρους. ἐμὰ γάρ ἐστι πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, κτήνη ἐν τοῖς ὄρεσι, καὶ βόες. ἔγνωκα πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ὡραιότης ἀγροῦ μετ' ἐμοῦ ἐστιν. ἐν γὰρ δὴ τούτοις πᾶσι τὰ νενομοθετημένα προσφέρειν ἐξέβαλεν, οὐ τὰ χερσαῖα μόνον ζῶα, καὶ τὰ πλωτὰ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀποθλιβόμενον οἶνον, καὶ ὃ μετὰ σεμιδάλεως καὶ πόπανα προσφερόμενον ἔλαιον. ὡραιότητα γὰρ ἀγροῦ ταῦτα δὴ προσηγόρευσε, καὶ ἔδειξεν αὐτὸ γε ὄντα καὶ ταῦτα καὶ ἕκαστα ποιήματα· ταύτῃ πῃ διδάσκων, ὡς ἡ θεία φύσις ἀνενδεής. εἶτα μετὰ τινος εἰρωνείας πανουργοτάτης, καὶ πάσης ὠφελείας μετῆς, καὶ τὴν ἐκείνων ἄγνοιαν διελέγχει, καὶ τὴν οἰκείαν ἐπιδείκνυσι δύναμιν. ἔφη γάρ· Ἐὰν πεινάσω, οὐ μή σοι εἴπω. ἐμὴ γάρ ἐστιν ἡ οἰκουμένη, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. ἕτω διὰ τούτων, καὶ τὴν δημιουρ-

A sacrificando discerent Deos non esse, quos tanquam victimas ipsi mactarent. Ideò & abstinere illos suillis carnibus iussit: quia his solis Ægyptij vescebantur, ceteris tanquam diis abstinentes. Immundas enim has haberi lege sanciens, edi præcepit quæ pro diis colebantur: vt spernenda viderentur, cùm ea ipsi ederent, nec diuinos sibi honores vindicarent. Etenim cùm superstitiosos illos, gulæque deditos sciret esse, morbo morbum opposuit, & superstitioni gulam obiecit. Qui enim
B suillis carnibus vt immundis abstinere iussit, aliisque vt mundis vesci præcepit, per edendarum carnium cupiditatem Deos quos putabant absumere cogebat. Haud itaque victimarum indigens Deus, nidorisve appetens, sacrificia illa instituit, sed vt ægrorum affectibus mederetur. Ita & musica instrumenta passus est esse, non quòd illorum concentu oblectaretur, sed vt idolorum errorem paulatim aboleret. Nam si, vt primùm ab Ægyptiorum potestate liberati sunt, perfectas eis leges obiecisset,
C resiliissent prorsus, frenúmque respuentes ad pristinam labem recurrissent. Si enim rebus hoc modo dispositis, sæpenumerò id facere conati sunt, quid non ausi fuissent, Deo illis statim ab initio Euangelicam philosophiam imperante? Quòd verò Deus nec sacrificiis egeat, nec musicis instrumentis, ipsum audite, per Prophetas loquentem: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de* Psal. 49. 9.
gregibus tuis hircos. Meæ sunt enim omnes bestiæ agri, iumenta in montibus, & boues. Cognoui omnia volatilia cæli: & pulchritudo agri mecum est.
D His enim verbis pariter omnia reiecit quæ iussa fuerant offerri: non terrestria solùm & volatilia, sed vini quoque libamina, oleúmque quod cum similagine ac placentis offerri mos erat. hæc enim *agri pulcritudinem* appellauit, atque hæc & illa sua esse testatus est opera: eo ipso docens diuinam naturam re nulla indigere. Tum eleganti quadam, sed vtilitatis pleniſſima, ironia & ignorantiam illorum redarguit, & suam ipse potentiam ostendit. *Si esuriero*, inquit, *non* Ibid. 11.
tibi dicam. meus est enim orbis terræ, & plenitudo eius. Quibus verbis & mun-

di opificio, & ſuo in eum dominatu manifeſtè oſtenſis, quod ironicè dixerat temperauit, dicens: *Numquid manducabo carnes taurorum, aut ſanguinem hircorum potabo?* Cúmque oſtendiſſet ſuperflua penitùs eſſe ſacrificia, Deóque indigna, nouum quemdam ſubiicit ſacrificij modum, quod aram cruore non inficiat, ſed lingua labiiſque peragatur: *Immola*, inquit, *Deo ſacrificium laudis, & redde Altiſſimo vota tua.* Itémque: *Inuoca me in die tribulationis tuæ, & eruam te, & glorificabis me.* Sufficit enim illi rationabilis congruáque oratio, ſuper omnes greges ouium & caprarum, ſupráque omnia boum armenta: & hanc accipiens, offerentibus rependit, opem ferens, & in tempore adiuuans, liberánſque à nocere conantibus. Hoc verò ipſum in fine melodiæ addidit: *Sacrificium laudis glorificabit me, & illic iter quo oſtendam illis ſalutare Dei.* Neque enim ſatis eſt Deum ſolis laudibus venerari, ſed viam illam incedere oportet cuius finis vera eſt ſalus. Quod in alio quoque Pſalmo Deum alloquens Propheta dixit, *Sacrificium & oblationem noluiſti, aures autem perfeciſti mihi. Holocauſta & pro peccato non poſtulaſti.* Iterùm alibi: *Laudabo enim*, inquit, *nomen Dei mei cum cantico: magnificabo eum in laude: & placebit Deo ſuper vitulum nouellum cornua producentem & vngulas.* Ne quis autem opinetur hæc ſolum Dauid ſcripſiſſe, audite, viri, qualia rurſus per Eſaiam Deus ipſe locutus eſt: *Quo mihi multitudinem victimarum veſtrarum? dicit Dominus. Plenus ſum, holocauſta arietum, & adipem agnorum, & ſanguinem taurorum aut hircorum nolo. Neque veniatis in conſpectum meum. Quis enim exquiſiuit hæc de manibus veſtris?* Apertè autem his verbis oſtendit, nequaquam hæc vt neceſſaria præcepiſſe, ſed vt ſe ad eorum imbecillitatem accommodaret. hoc enim illa ſignificant: *Quis exquiſiuit hæc de manibus veſtris?* Tum addidit, *Non adiicietis ambulare in atrio meo. Si enim offeratis mihi ſimilaginem, fruſtrà: thymiama abominatio mihi eſt. Neomenias veſtras, & ſabbata, & diem magnum non fero. Ieiunium, & vacationem, & feſtiuitates veſtras odit anima mea. Facti eſtis mihi in ſatietatem.* Sunt au-

A γάλμ. ἐπὶ τῆ δεκαοκτάτῃ σαφῶς ὑπεδείξας, σκῶμμα εἰρωνικῶς ῥηθὲν ἐθεράπευσεν, εἰπών. Μὴ φάγωμαι κρέα ταύρων, ἢ αἷμα τράγων πίωμαι; καὶ μετὰ πολλῶν ἑτέρων δείξας τὰ θύματα, ἐπὶ τῆς θείας μάλιστα φύσεως, καινὸν ἵνα θυσίας ἐπινοήσῃ τρόπον, οὐ βωμὸν αἱματούσης, ἀλλὰ γλώττῃ καὶ χείλεσι τελουμένης. Θῦσον γάρ, ἔφη, τῷ θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ ὑψίστῳ τὰς εὐχάς σου. καὶ, ἐπικάλεσαί με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου· καὶ ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με. ἀρκεῖ γὰρ αὐτῷ λόγος εὐλογήσαντι καὶ προ-
B σφορᾶς, ὑπὲρ πάντα τὰ ποίμνια, καὶ αἰπόλια, καὶ βουκόλια· καὶ τοῦτον δεχόμενος, ἀμείβεται τοὺς προσφέροντας, ἐπικουρίαν ὀρέγων, καὶ εἰς καιρὸν ἐπαμυνῶν, καὶ τοὺς λοιδοροῦντας πειρωμένους ἐλθεῖν. Ταῦτὸ δὴ τοῦτο καὶ τῷ τέλει τῆς μελῳδίας προσέθηκε· Θυσία αἰνέσεως δοξάσει με· καὶ ἐκεῖ ὁδὸς ᾗ δείξω αὐτῷ τὸ σωτήριον τοῦ θεοῦ. οὐ γὰρ ἀπόχρη τὸ μόνον τὸν δημιουργὸν ὑμνεῖν· προσήκει γὰρ καὶ τὴν ὁδὸν ἐκείνην ὁδεύειν, ἧς τέλος ἀληθὴς σωτηρία. τοῦτο καὶ ἐν ἑτέρῳ ψαλμῷ πρὸς τὸν θεὸν εἶπεν ὁ προφήτης· Θυσίαν γὰρ, ἔφη, καὶ προσφορὰν οὐκ ἐθέλησας, σῶ-
39. 7. C μα δὲ κατηρτίσω μοι· ὁλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἐζήτησας. καὶ ἐν ἄλλῃ δὲ μελῳδίᾳ τοῦτο προδεδήλωκεν· Αἰνέσω γάρ, εἶπε, τὸ ὄνομα τοῦ θεοῦ μετ' ᾠδῆς· μεγαλυνῶ αὐτὸν ἐν
68. 32. αἰνέσει· καὶ ἀρέσει τῷ θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὁπλάς. ὡς ἂν δέ τις ὑποπτεύσῃ ταῦτα μόνον τὸν Δαβὶδ λεγεφέναι, ἀκούσατε ὦ ἄνδρες, ὁποῖα καὶ δι' ἑτέρου τοῦ Ησαΐου
1. 11. φωνῆς αὐτὸς πάλιν εἴρηκεν ὁ θεός· αὐτὸς γὰρ δὴ ταῦτα ῥήματα· Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει κύριος. πλήρης εἰμὶ ὁλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων ἢ τράγων
D οὐ βούλομαι. ὅταν ἔρχησθε ὀφθῆναί μοι. τίς γὰρ ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; αὐτάρκης δὲ διὰ τούτων δεδήλωκεν, ὡς οὐκ αἰσχρῶς ταῦτα νενομοθέτηκεν, ἀλλὰ τῇ ἐκείνων ξυγκαταβάσει ἀφειείᾳ. τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ, Τίς ἐξεζήτησε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; εἶτα ἐπήγαγε· Παύσασθε τοῦ λοιποῦ προσφέρειν μοι σεμίδαλιν, μάταιον θυμίαμα, βδέλυγμά μοί ἐστι. Τὰς νουμηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα, καὶ ἡμέραν μεγάλην, οὐκ ἀνέχομαι· νηστείαν, καὶ ἀργίαν, καὶ τὰς ἑορτὰς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχή μου. ἐγλυκάνθητέ μοι εἰς πλησμονήν. ἀτεχνῶς

ὃ ταῦτα τῇ Δαυιδικῇ ἔοικε μελῳδίᾳ· καθάπαξ γὰρ ὡς ἁπλοῦς, οὐ μόνον τοὺς ταύρους καὶ τοὺς τράγους ἐξέβαλεν, ἀλλὰ καὶ τὴν σεμίδαλιν, καὶ τὴν ἁρωμάτων τὴν εὐοσμίαν, καὶ τὴν μεγάλων πανηγύρεων τὴν καταλογήν. ὥσπερ γὰρ ὁ λέγει Δαυὶδ ἀπαγορεύσας τὰς τοιαύτας ἱερουργίας, τὴν τῆς αἰνέσεως θυσίαν προσφέρειν ἐκέλευσεν· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάντων ἕκαστον ἐκβαλὼν, τὸ τῆς ἀφθαρσίας αὐτοῖς καὶ παλιγγενεσίας ἐπιδείκνυσι βάπτισμα, καὶ φησί· Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε· καὶ ἵνα μὴ νομίσωσι περιττεταλέναι αὐτὸν τοῖς περιῤῥαντηρίοις τοῖς συνήθεσι χρήσασθαι, ἀναγκαίως προσέθηκεν· Ἀφέλεσθε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου. τοῦτο γὰρ σαφῶς τοῦ τοῦ πνευματίου βαπτίσματος αἰνίττεται δωρεάν. καὶ τῶν μέσων ὃ τῆς προφητείας πάλιν ὁ τῶν προφητῶν θεὸς λέγει διὰ προφήτου φησίν· Οὐ νῦν ἐκλέξασθε, Ἰακὼβ, καὶ κοπιάσας σε ἐποίησα Ἰσραήλ, οὐκ ἠνέγκας μοι πρόβατα τῆς ὁλοκαρπώσεώς σου, οὐδὲ ἐν ταῖς θυσίαις σου ἐδόξασάς με· οὐκ ἐδούλευσάς μοι ἐν δώροις, οὐδὲ ἐκοπίασά σε ἐν λιβανωτῷ. οὐδὲ ἐκτήσω μοι ἀργυρίου θυμίαμα, οὐδὲ στέαρ τῶν θυσιῶν σου ἐπεθύμησα· ἀλλ' ἐν ταῖς ἁμαρτίαις σου, καὶ ἐν ταῖς ἀδικίαις σου προέσην σοι. οὕτω πάλιν δείξας μάτην τὰ νομικῆς ἱερουργίας τὰ εἴδη, ὑπισχνεῖται τὴν ἀμαρτημάτων τὴν ἄφεσιν· ἣν δὴ τὸ πνευματίου βαπτίσματος ἐδωρήσατο· Ἐγώ εἰμι ὁ ἐξαλείφων τὰς ἀνομίας σου ἕνεκεν ἐμοῦ, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου οὐ μὴ μνησθήσομαι. οὐ γὰρ δὴ δι' ἔργων ἀξιεπαίνων, ἀλλὰ δι' μόνης πίστεως τῆς μυστικῆς τετυχήκαμεν ἀγαθῶν. ὡς τοι καὶ ὁ θεῖος ἀπόστολος κέκραγε· Χάριτι ἐστὲ σεσωσμένοι, καὶ τοῦτο οὐκ ἐξ ὑμῶν· θεοῦ τὸ δῶρον· ἵνα μή τις καυχήσηται. τοῦτο καὶ αὖθις δηλοῖ, ὅτι, ἕνεκεν ἐμοῦ, τέθηκε. ταῦτα δὲ διὰ Ἱερεμίου διεμαρτύρατο, λέγων· Τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν σωματίζετε μετὰ τῶν θυσιῶν ὑμῶν, καὶ φάγεσθε κρέας· ὅτι οὐκ ἐλάλησα πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν, οὐδὲ ἐνετειλάμην αὐτοῖς ἐν ἡμέρᾳ ᾗ ἀνήγαγον αὐτοὺς ἐξ Αἰγύπτου, περὶ ὁλοκαυτωμάτων καὶ θυσίας. ἀλλὰ δὴ περὶ τούτων ἐν ᾧ νόμῳ προσετέταχτο, τὰ ἐκείνων ἦν ἀσθενείας, οὐ τῆς αὐτοῦ χρείας τε καὶ βουλήσεως. ταῦτα δὲ ἑτέρωθι λέγει· Τὰ ὁλοκαυτώματα ὑμῶν, οὐκ ἔστι δεκτά. καὶ αἱ θυσίαι ὑμῶν οὐχ ἥδυναί με. καὶ αὖ πάλιν βοᾷ· Ἀπόστησον ἀπ' ἐμοῦ ἦχον ᾠδῶν σου, καὶ φωνὴν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι. καὶ ἄλλα ὅ πάμπολλα τοιαῦτα ἔστιν εὑρεῖν, δηλοῦντα σαφῶς, ὡς οὐδόμενος θυσιῶν ὁ θεὸς, οὐδὲ καπνῷ καὶ κνίσῃ

A tem hæc Dauidicæ melodiæ perſimilia. Pari enim modo hîc quoque, non ſolùm tauros, hircos, agnóſque reiecit, ſed etiam ſimilaginem, & ſuauem aromatum odorem, & magnarum ſolemnitatum catalogum. Sicut enim per os Dauidis, ſublatis huiuſmodi ſacrificiis, ſacrificium laudis offerri iuſſit: ita & hoc loco cuncta hæc eliminans, incorruptionis baptiſma regenerationiſque proponit dicens, *Lauamini, mundi eſtote.* Ne quis autem putaret de conſuetis lotionibus illum præ- Ibid. 16.
B cepiſſe, neceſſariò addidit, *Auferte mala ab animabus veſtris, à conſpectu oculorum meorum.* quæ verba manifeſtè baptiſmatis ſancti donum ſignificant. Et in medio rurſus Prophetiæ Deus Prophetæ per Prophetam ait, *Non te vocaui nunc Iacob, neque labo-* Eſa. 43. 22.
rare te feci Iſrael. Non tuliſti mihi pecudes oblationis, neque in ſacrificiis tuis glorificaſti me. Non ſeruiuiſti mihi in muneribus, neque laborioſum te feci in thure. Neque comparaſti mihi argento thymiama, neque adipem victimarum tuarum concupiui: ſed in peccatis tuis, &
C *in iniuſtitiis tuis protexi te.* Ita rurſus legales victimas inutiles eſſe oſtendens, peccatorum veniam, quæ per ſanctum baptiſma mortalibus data eſt, pollicetur. Ait enim: *Ego ſum qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum* Ibid. 25.
tuorum non recordabor. Neque enim vllis operibus noſtris, ſed per ſolam fidem myſtica bona conſequuti ſumus. Hinc & Apoſtolus exclamat, *Gratia ſalui facti eſtis, & hoc non ex vo-* Epheſ. 2. 8.
bis. Dei eſt donum, ne quis glorietur. id ipſum hoc loco ſignificans, *propter me*, poſuit. Hæc & per Hieremiam teſtatur: *Holocauſta veſtra congregate cum* Hier. 7. 21.
D *ſacrificiis veſtris: quoniam non ſum loquutus ad patres veſtros: neque in die qua eduxi vos de Aegypto, præcepi eis de holocauſtis & ſacrificio.* Quod igitur de his rebus in lege præceperat, illorum infirmitatis fuit, non indigentiæ ipſius aut voluntatis. Hæc & alibi dicit: *Holocauſta veſtra non ſunt* Hier. 6. 20.
accepta, neque veſtra me ſacrificia oblectarunt. Et rurſus: *Elonga à me* Amos. 5. 23.
ſonum canticorum tuorum, & vocem organorum tuorum non audiam. Alia quoque plurima hoc genus inuenire eſt, quæ declarant Deum nec ſacrificiis eguiſſe, nec fumo vel nidore carnis

muſiciſve inſtrumentis oblectatum, ea fieri iuſſiſſe, ſed vt illorum infirmitati conſuleret. Ne itaque vos pro accuſatione veſtrorum ſacrificiorum hanc defenſionem habere putetis, quòd accuſationi accuſationem, & exemplo exemplum opponitis. Quæ enim latæ legis mens fuerit, ipſe qui legem tulit, per Prophetas Deus oſtendit. Quæ cùm diligenter Porphyrius perlegiſſet, (plurimum namque temporis in eis contriuit, dum ſua in Chriſtianos volumina meditatur,) aliena is quoque à vera pietate ſacrificia eſſe oſtendit. Qua in re contigiſſe illi videtur, quod contingere ſimiis ſolet. Sicut enim illi humanos quidem geſtus imitantur, in humanam tamen naturam non tranſeunt, ſed ſimij permanent: ita & hic, è ſacris litteris ſuffuratus, & nonnullis inde ſententiis in ſua monumenta tranſlatis, veritatem perdiſcere noluit, ſed ſimius permanſit, vel graculus potiùs alienis plumis excultus. Hic cùm de abſtinentia ab animatis libros aliquot ſcriberet, Theophraſtum induxit dicentem priſcos homines neque thus, neque vllas victimas ſolitos offerre, ſed pauxillum fœni, tanquam genitabilis naturæ lanuginem, manibus altè ſublatum, flammis imponere, & hoc ſacrificio apparentes cæleſtes Deos excepiſſe. Tum plurima in hanc ſententiam perſequutus, *Cùm autem ſacrorum*, inquit, *primitiæ ad multam iniquitatem hominibus proceſſiſſent, exſecrabilis paulatim vſus victimarum inductus eſt, crudelitatis pleniſſimus: ita vt quæ olim contra nos imprecationes ſuſceptæ ſunt, nunc videantur euentum conſecutæ, mactantibus hominibus, & aras Deorum cruore conſpergentibus.* Tum & poſt alia plurima, *Deos* dicit *nullo pacto habendos eos eſſe, qui animalium victimis gaudeant. eſſe enim iniuſtum, impium, ac ſceleſtum ſacrificare animalia: ideóque nec Diis gratum eſſe.* Addit inſuper, *Meritò Theophraſtus animata immolare eos prohibet, qui veram pietatem colere ſtudeant, multis eiuſmodi vtens rationibus.* Deinde oſtendit quænam immolari conueniat. *Ea*, inquit, *decet immolari, quibus immolandis neminem leſerimus. Nihil enim æquè omnibus innoxium eſſe debet ac ſacrificium.* Rur-

Α καὶ τοῖς μουσικοῖς ὀργάνοις ὑπιτερπόμενος, ταῦτα τελεῖσθαι προσέταξεν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων προμηθούμενος ἰατρείας. μὴ τοίνυν τῆς τῶν ὑμετέρων θυμάτων κατηγορίας ἀπολογίαν τὴν δυτικατηγορίαν ἔχειν νομίζητε. δῆλον γάρ τοι τὸν τοῦ νόμου σκοπὸν διὰ τῶν προφητῶν ὁ νομοθέτης πεποίηκε. τούτοις ἀκριβῶς ἐντυχὼν ὁ Πορφύριος· μάλα γὰρ αὐτοῖς ἐνδιέτριψε, τὴν καθ' ἡμῶν τυραννίδα γραφῶν, ἀλλότριον δυσέβειας καὶ αὐτὸς ἀποφαίνῃ τὸ θύειν· παραπλήσιόν τι τοῖς πίθηκοις

Β καὶ δρᾶν καὶ πάσχων. καθάπερ γὰρ ἐκεῖνοι μιμοῦνται μὲν τὰ τῶν ἀνθρώπων ὑπιτηδεύματα, εἰς δὲ γε τὴν τῶν ἀνθρώπων οὐ μεταβάλλονται φύσιν, ἀλλὰ μένουσι πίθηκοι. οὕτως οὗτος, τὰ θεῖα λόγια κεκλοφὼς, καὶ ὀνίων τὴν δέρριναν τοῖς ξυγγράμμασιν ἐντεθηκὼς τοῖς οἰκείοις, μεταμαθεῖν οὐκ ἠθέλησε τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ μεμένηκε πίθηκος, μᾶλλον δὲ κολοιὸς, ἀλλοτρίοις πτίλοις καλλωπόμενος. ὅτε γοῦν περὶ τοῦ δεῖν ἐμψύχων ἀπέχεσθαι πολλοὺς λόγους ξυγγεγραφὼς, εἰσήγαγε τὸν Θεόφραστον λέγοντα, ὅτι οἱ πάλαι ἄνθρωποι, οὔ

C τε λιβανωτὸν, οὔτε ἄλλο θῦμα προσέφερον· ἀλλὰ χλόης οἷόν τινα τῆς γονίμου φύσεως χοῦν ταῖς χερσὶν ἀρθέντες κατέχαιον, ταύτῃ τοὺς φαινομένους ἐρημίους θεοὺς δεξιούμενοι τῇ θυσίᾳ. εἶτα πολλὰ τοιαῦτα ἄττα διεξελθὼν, ἐπήγαγε· Πόρρω δὲ τῶν περὶ τὰς θυσίας ἀπεχῶν τοῖς ἀνθρώποις προϊούσων ἀνομίας, καὶ τῶν δυνατῶν θυμάτων ἀφαίρεσις ἐπεφήμισται, ὠμότητος πλήρης· ὡς δοκεῖν τὰς πρότερον λεχθείσας καθ' ἡμῶν φράς, νῦν τέλος εἰληφέναι, σφαξάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῖς βωμοῖς αἱμαξάντων. εἶτα πολλοῖς λόγοις διεξελθὼν, ἔφη

D μὴ χρῆναι θεοῖς ἐπολαμβάνειν τοὺς τῶν ἀφ' ζώων θυσίαις χαίρειν. εἰ γὰρ ἀδικώτατον τὸ ζωοθυτεῖν, καὶ ἀνόσιον, καὶ μυσαρὸν, καὶ βλασφεμεῖν, καὶ ἀφ' τοῦτο μηδὲ θεοῖς προσφιλές. προσέθηκε δὲ καὶ ταῦτα· Εἰκότως ὁ Θεόφραστος ἀπαγορεύει τὸ θύειν τὰ ἔμψυχα τοῖς τῷ ὄντι εὐσεβεῖν ἐθέλουσιν, χρώμενος καὶ τοιαύταις ἄλλαις αἰτίαις. εἶτα δείκνυσι ἅτινα θύειν προσήκει, καὶ φησί· καὶ μόνα θύειν δεῖ ἐκεῖνα, ἃ θύοντες σῶμα πημανοῦμεν. σῶμα γὰρ ὡς τὸ θύειν ἀβλαβὲς εἶναι χρὴ πᾶσι. καὶ αὖ πάλιν.

λιν. Ἀφεκτέον ἄρα τῶν ζώων ἐν ταῖς θυσίαις. ἀναμιμνήσκῃ ὁ λόγος τῶν πάλαι πολεμηθέντων αὐτοῖς ἀνθρωποκτονιῶν. Ἐθύετο γάρ, φησὶν, ἐν Ῥόδῳ μηνὶ Μεταγειτνιῶνι, ἕκτῃ ἱσταμένου, ἄνθρωπος ὑπὲρ Κρόνου. ὁ δὲ ὑπὸ πολὺ κρατήσας, εἰς ἔθος μετεβλήθη. ἕνα γὰρ τῶν ὑπὸ θανάτου δημοσίᾳ καταχριθέντων μέχρι τῶν Κρονίων σωτηρίαν. Εἶτα λέγει ὡς ἐν Σαλαμῖνι τῇ Κύπρου, ἄνθρωπος ἐθύετο τῇ Ἀγραύλῳ τῇ Κέκροπος· καὶ ἐν Ἡλιουπόλει τῆς Αἰγύπτου, ἄνθρωποι κατεσφάζοντο τρεῖς καθ' ἑκάστην ἡμέραν. Ἐν Λακεδαιμονίοις ὃ φασὶ τῷ Ἄρει θύειν ἄνθρωπον· ἐν Λαοδικείᾳ δὲ τῆς Συρίας, ἐν Καρχηδόνι τῆς Λιβύης, τοιαύτας πάλαι θυσίας προσενεχθῆναι. ἐν τοῖς Ἕλλησιν εἰς πόλεμον ἐξιόντας ἀνθρωποθυτεῖν. καὶ ἄλλα δὲ πάμπολλα τοιαῦτα διέξεισι. καὶ Φίλων δέ γε ὁ ἱστοριογράφος φησὶν, Ἀριστομένη τὸν Μεσσήνιον τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ τριακοσίους ἀποσφάξαι. ἐν ὁ Πλούταρχος ὃ ξυνῳδὰ τούτοις ἱστόρησε. καὶ ἕτεροι ξυνεγράψαντο πολλὰ τοιαῦτα ξυνέγραμμα· καὶ τραγῳδοποιοὶ τοιάδε ξυμφορὰς ἐτραγῴδησαν, Μενοικέως μὲν ἐν Θήβαις, Κόδρου δὲ ἐν Ἀθήναις, καὶ τῶν Λεωκορίων. καὶ ῥᾴδιον ἐντυχεῖν τῷ βουλομένῳ ταῖς παλαιαῖς ἱστορίαις, καὶ γνῶναι ὡς τῶν καλουμένων θεῶν ταῦτα κελευόντων ἐθύετο. ὁ δέγε ποιητὴς καὶ δεισιδαιμονίαν τοιαύτην θρησκείαν κατηγορεῖ· ἐν ᾄσματι Δαυὶδ μὲν βοᾷ· Καὶ ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις· καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἄθῷον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων, ὧν ἔθυσαν τοῖς γλυπτοῖς Χαναάν. Ἀλλὰ ὁ τῶν προφήτου Ἰεζεκιὴλ πάλιν ὑπεμεμφόμενος λέγει· Καὶ ἔλαβες τοὺς υἱούς σου καὶ τὰς θυγατέρας σου ἃς ἐγέννησάς μοι, καὶ προσήγαγες αὐτοὺς τοῖς ἐρασταῖς σου. τοῦτο ἦν πᾶσαν τὴν πορνείαν σου. ταῦτα μὲν οὖν πάλαι παρ' Ἕλλησιν, καὶ Ῥωμαίοις, καὶ Αἰγυπτίοις, καὶ μυθικοὶ καὶ Ἑβραίων, καὶ τῶν ἄλλων ἐτολμῶντο βαρβάρων. μετὰ δὲ τὴν τοῦ θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν ὑπεφάνειαν, ἐκεῖνα μὲν ἔσβεσται ἅπαντα, οἱ δὲ θεῖοι τῶν Εὐαγγελίων πολιτεύονται νόμοι. ἐκείνας τραγῳδῶν τὰς μιαφονίας Σοφοκλῆς ὁ Ἀθηναῖος, ἄριστα μὲν ἐθεολόγησεν, ἄγαν δὲ σοφῶς ἐκωμῴδησε τὰ τῶν δαιμονίων ἀγάλματα, καὶ τῶν θυσιῶν τὰς ἀνομους σφαγάς· λέγει δὲ οὕτως·

A sùsque: *Abstinendum est itaque animalibus in sacrificiis.* Reuocat præterea in memoriam antiquas hominum cædes: *Mactabatur*, inquit, *die sexta Metagitnionis homo apud Rhodios in honorem Saturni: quòd cùm diu seruatum fuisset, in consuetudinem abiit. Vnum enim ex iis qui capitis damnati essent, ad Saturnalia vsque asseruabant.* Tum & apud Cypriam Salamina immolari ait solitum hominẽ Agraulo Cecropis filiæ: tres itẽ homines apud Ægyptiam Heliopolin singulis diebus mactari: quin & Lacedęmonios immolare hominẽ Marti, & in Laodicea Syriæ Libyæque Carthagine, similes olim victimas offerri solitas. Ipsos etiam Græcos, cùm ad bella procederẽt, hominem immolasse: aliáque id genus permulta narrat. Scribit & Philo Historicus, Aristomenem Messenium trecentos homines Ioui Ithometæ mactasse. Plutarchus quoque consona his testatur, aliique complures Historici talia memoriæ prodiderunt: quin & Tragici Poëtæ huiusmodi cædes decantarunt, Menœcei apud Thebanos, Codri ac Lei filiarũ Athenis. Facile autem est volenti, veteres historias euoluere, exiisq; cognoscere, hæc Deorum quos vocabant iussu immolata fuisse. At mundi Conditor ac Dominus hanc iniquitatem vbique detestatur, ac per os quidem Dauidicum exclamat, *Et sacrificarunt filios suos & filias suas dæmoniis, & effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum & filiarum suarum, quas sacrificauerunt sculptilibus Chanaan.* Per Ezechielem verò rursus conquerens ait, *Et accepisti filios tuos & filias, quas genuisti mihi, & adduxisti eos amatoribus tuis: hoc super omnem fornicationem tuam.* Hæc itaque passim olim Græci, Romani, Ægyptij, Hebræi, gentésque aliæ perpetrabant. Post Dei verò seruatoris nostri aduentum, illa quidẽ prorsus extincta sunt omnia, & diuinæ Euãgeliorum leges vigent. Cruentas illas cædes tragicè describens Sophocles Athenienſis, optimè de Deo loquutus est, scitéque admodum infectatus Dæmonum simulacra, & iniustas victimarum mactationes. Sic autem ait,

Psal. 105. 37.

Ezech. 16. 20.

Vnus profectò solus est, vnus Deus,
Qui machinam cæli solíque condidit,
Pontíque fluctus, & sonora flumina.
Sed nos sopore corde mortales vagi,
Statuimus hoc solatium mentis leue,
Simulacra diuûm ex ære, nitido aut marmore,
Elephantinóve ex ebore, aut fulgido.
Eisque sacra facimus & festos dies,
His dedicantes, esse dicimus pios.

Quare non soli nos, sed vestri quoque Poëtæ, & Historici, ac Philosophi, hæc deridentque diuina existimatis. Ego autem puto & Socratē Sophronisci, immolari gallum iussisse, vt illatum crimē refelleret: quippè quem Anytus ac Melitus, vt Deos negantem detulerant. Quòd enim Deum sciret re nulla indigere, apertè aliis in locis declarauit. Nam & eius quoq; ista sunt, siquidem illius dogmata Plato litteris mandauit: *Nullius enim necessitatis suæ causa, Deus mundū fecit, vt honores videlicet ab hominibus, & à diis aliis ac dæmonibus referret, quasi prouentū quemdam pro rerū generatione percipiens, à nobis quidē vapores, à diis verò ac dæmonibus propria cuiusque ministeria.* Manifestè autem his verbis ostendit, nullius quidem rei Deum indigum esse, nihilque habere huiusmodi hostias præter fumum, ac fumum tetro odore plenum. His igitur & à præceptoribus quoque vestris edocti, & ex sacris monumentis, vnde illi plurima compilarunt, doctrinam confirmantes, cauponibus laniisque conuenientia sacrificia detestamini, sacrificium verò laudis creatori Deo offerte. Vobis verò vt ita faciatis persuadeant, non principum leges, neque suppliciorum metus, sed veritatis potentia, quæ iam maris ac terræ incolis omnibus est notissima.

Εἷς τοῖς ἀληθείαισιν εἷς ἔστιν ὁ θεός,
Ὃς οὐρανόν τ' ἔτευξε, καὶ γαῖαν μακρὴν,
Πόντου τε χθρωπὸν οἶδμα, καὶ νέμων βίας,
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλανώμενοι,
Ἱδρυσάμεθα πνημάτων ἄψυχον,
Θεὸν ἀγάλματ' ἐκ λίθων, ἢ χαλκέων,
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους·
Θυσίας τε τούτοις καὶ καλὰς πανηγύρεις
Στέφοντες, οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.

τοιγάρτοι οὐ μόνον ἡμεῖς, ἀλλὰ καὶ οἱ ὑμέτεροι, καὶ ποιηταὶ, καὶ ξυγγραφεῖς, καὶ φιλόσοφοι, ταῦτα γελῶσιν, ἃ θεῖα νομίζετε. ἐγὼ δὲ οἶμαι καὶ Σωκράτην τὸν Σωφρονίσκου, τὸν ἀλεκτρυόνα θῦσαι κελεῦσαι, ἵνα τὴν κατ' αὐτοῦ γεγενημένην διελέγξῃ γραφήν. ἐγράφατο γὰρ αὐτὸν Ἄνυτός τε καὶ Μέλιτος, ὡς εἰς θεοὺς οὐ νομίζοντα. ὅτι γὰρ ἀνενδεὴς ὂν θεῖον ἥπίσατο, σαφῶς ἐν ἑτέροις δεδήλωκεν. αὐτοῦ γὰρ δὴ καὶ ταῦτα, εἴτ' οὖν δὴ ἄρα ὁ Πλάτων τὰ ἐκείνου ξυνέγραψε δόγματα· Οὐ γὰρ χρείας ἕνεκεν ὁ θεὸς ἐποίησε τὸν κόσμον, ἵνα ὑμᾶς τε παρὰ ἀνθρώπων, καὶ παρὰ θεῶν ἄλλων καὶ δαιμόνων καρπῶται, εἰς παρόδον ἴνα ἀπὸ τῆς ὑλαίστεως ἀχνύμενος· παρὰ μὲν ἡμῶν, καπνούς· παρὰ δὲ θεῶν καὶ δαιμόνων, οἰκείας λειτουργίας. αὐτήκοος δὲ ἀφ' ἑαυτῶν δεδήλωκεν, ὡς οὐδενὸς μὲν δεῖται θεῖον, καπνοῦ δὲ πλέον οὐδὲν ἔχουσιν αἱ τοιαῦται θυσίαι, καὶ καπνοῦ δυσοσμίας μεστόν. ταῦτα δὴ οὖν καὶ παρά τ' ὑμετέρων διδασκάλων μεμαθηκότες, καὶ παρὰ τῶν θείων λογίων, ἀφ' ὧν ταῦτα σεσύληται, τὴν διδασκαλίαν κρατυνάμενοι, τὰ μὲν ὀψοποιοῖς καὶ κρεοπώλαις ἁρμόττοντα μισήσατε θύματα, τὴν δ' ἀληθείας θυσίαν τῷ ποιητῇ προσενέγκατε. πεῖθέτω δ' ὑμᾶς τοῦτο ποιεῖν, μὴ τῶν βασιλευόντων οἱ νόμοι, μηδὲ τὴν λιμφείας ὁ δέος, ἀλλὰ τὴν ἀληθείας ἰσχύος, ἣ πάσῃ γῇ καὶ θαλάττῃ μεγίστη γνώριμον.

A

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ὑμῆς. Η'.

ΠΥΘΑΓΟΡΑΝ ἐκεῖνον, ὃν κλεὸς οὗρυ πᾶ ὑμῖν, εἰρηκέναι φασὶν οἱ τὰ ἐκείνυ ξυγγεγραφότες, ὡς χρὴ τὸν Σφρῶνα προτιθέναι τὰς Μύσας. ἐγὼ δ', εἰ μὲν ἁπλοῖς ἐκείνοις καὶ ἀγαφανέσιν εἰώθει χρῆσθαι λόγοις, ὥσπερ δή τινες ἄλλοι τῶν φιλοσόφων φασίν, ἔφην ἂν αὐτὸν ὡς ἡδίω τὴν τῶν Μυσῶν προσηκειρικέναι φωνήν· ὅπως δ' αἰνιγματώδεις οἱ ἐκείνυ λόγοι καὶ ὕφυλοι· συμβολικῶς γάρ τοι τὰς πράξεις προσέφερεν· τοιοῦτο γὰρ δή ἐστι, Μαχαίραν πῦρ μὴ σκαλεύειν, καὶ, Ἐπὶ χοίνικος μὴ καθῆσθαι, καὶ, Μυελὸν μὴ ἐσθίειν, καὶ, Ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, καὶ ἄλλα τὰ τούτοις ξυγγενῆ λόγια· οἶμαι αὐτὸν Σφῆσι μὲν ἀπεικάσαι τοὺς κεκομψευμένους καὶ κατηγλωττισμένους λόγους· Μούσαις δ', τοῖς ἐπείσακτον μὲν οὐδὲν ἔχουσι, γυμνὸν δὲ τὸ ἀληθείας τὸ κάλλος ἐπιδεικνύουσιν. ὅσῳ γὰρ ἡ παρὰ τὸ φύσεως ὥρα τοῦ ὑπὸ κομμωτικῆς τέχνης διεσκευασμένης ἀμείνων, τοσούτῳ κρείττων τῶν λόγων εὐπρέπειά τε καὶ δεινότης ἡ τῆς ἀληθείας εὐπρέπεια. πιστευτέον οὖν ἄρα, ὦ ἄνδρες, εἰ καὶ μὴ δόξῃ, τῷ γε πολυθρυλλήτῳ φιλοσόφῳ ταῦτα νομοθετοῦντι, καὶ τὰ θεῖα λόγια μὴ προπετέα νομίζειν, ὅτι δὴ τῷ περιττῷ τῶν λόγων κεκαλλωπίσθαι φύσει, ἀλλὰ γυμνὸν ἡμῖν προσφέρεσι καὶ ἀποστίλβον τὸ ἀληθείας κάλλος. εὐπετὲς μὲν γὰρ ἦν καὶ μᾶλλον ῥᾴδιον τῇ τῆς σοφίας πηγῇ, ἣ καὶ δυσσεβέσιν ἀνθρώποις τὴν κεκραμένην εὐσεμνίαν δεδώρηται, καὶ Πλάτωνος εὐγλωττοτέρους, καὶ δεινοτέρους Δημοσθένους, καὶ ὀξυτέρους τὸν Ὅλορον καὶ Κρύσιππον τοῖς τῶν ξυλλογισμῶν δήγμασιν ἢ δυσλύτοις δεσμοῖς, ἀποφῆναι τὰ ἀληθείας ἰσχυρώτερα κήρυκας. ἀλλ' ὃν ἐβουλήθη πέντε, ἢ δέκα, ἢ πεντεκαίδεκα, ἢ ἑκατόν, ἢ δὶς τοσούτους, τῶν ὠφελείων ἀπολαῦσαι ναμάτων. ἀλλὰ πάντας ἀνθρώπους, καὶ Ἕλληνας καὶ βαρβάρους, καὶ τοῖς λόγοις ἐντεθραμμένους, καὶ τοὺς λόγων ἀγραμμάτους, καὶ σκυτέας, καὶ ὑφάντας, καὶ χαλκοτύπους, καὶ τοὺς ἄλλους ὅσοι τὰς τέχνας μεταχειρίζουσι· καὶ πρὸς τούτοις καὶ οἰκέτας, καὶ θεραπαίνας, καὶ πτωχούς, καὶ ἀλλοκότους, καὶ γυναῖκας ὡσαύτως, τάς τε πλούτῳ

DE MARTYRIBVS. SERMO VIII.

PYTHAGORAM illum, cuius apud vos celebris laus est, dixisse aiunt qui illius vitam scripserunt, Musas Sirenibus esse præferendas. Ego autem, si mos illi fuisset, perspicuo sermone vti, quemadmodum B aliis quibusdam Philosophis, affirmarem illum, Musarum vocem vt suauiorem prætulisse. Quia verò œnigmatica sunt illius dicta, & abstrusa, (per symbola enim sua ille monita proponebat, qualia sunt, *Gladio ignem ne fodias, Modio ne insideas, Melanurum ne comedas, Stateram ne transilias*, & quæ sunt generis eiusdem,) puto illum comptos lepidósque sermones Sirenibus comparasse, Musis verò eos, qui nihil inducti decoris præferentes, nudam veritatis formam ostendunt. Quanto enim C natiua pulchritudo potior est ea quam fucus artis adfinxit, tanto est melior simplex veritatis decor acri concinnáque oratione. Habenda est itaque fides, ô viri, si non aliis, at celeberrimo saltem Philosopho, qui hæc ita decreuit. Nec sacræ vobis litteræ contemnendæ sunt, quòd superfluo sermonis apparatu non vtantur, sed nudam & emicantem veritatis pulcritudinem nobis proponant. Pronum siquidem fuit & facillimum sapientiæ fonti, qui impiis quoque hominibus eloquentiam dedit, & Platone facundiores, D & acriores Demosthene, & grauiores Thucydide, & Aristotele aut Chrysippo cudendis insolubilibus syllogismis acutiores reddere veritatis præcones. Ceterùm noluit ille quinque solùm, decémve, aut quindecim, centúmve aut ducentos homines aquis salutaribus recreari, sed gentes vniuersas, tum Græcos tum barbaros, & litterarum studiis innutritos, & sutores, & textores, & fabros ferrarios, & ceteros manuales artifices, & cum his seruos etiam, & mendicos, & agricolas, & lignatores, feminas quoque, tum diuitiis

affluentes, tum labori addictas, manuúmque opere victitantes. Eámque ob rem, piſcatorum, publicanorúmque, ac ſutoris miniſterio vſus, ſalutarem diuinámque doctrinam hominibus protulit, linguis, quas ab initio ſortiti fuerant haudquaquam immutatis, ſed per eaſdem ſapientiæ riuos effundens: non aliter, quàm ſi quis vinum odoris ſaporíſque ſuauiſſimi conuiuis apponens, phialis poculiſque minùs eleganter exculptis infundat. Qui enim ſitiunt largiùs bibunt, non pocula conſiderantes, ſed vinum admirantes. Id ipſum homines omnes facere non ceſſant. Sacræ enim doctrinæ riuos cùm hauriunt, non modò Apoſtolorum linguas non irridentſed valdè potiùs admirantur, quòd eloquentiæ prorſus expertes, alij à pueris piſcationem edocti, alij publicanorum menſis aſſiſtere, alij ſutoriam exercere ſoliti, diuinorum eloquiorum illico miniſtri, cæleſtiúmque bonorum diſpenſatores prodierint, & ſalutiferi malorum depulſores, claráque luminaria, non vnam modò gentem, ſed quocumque ſol hic quem cernimus radios fundit, illuſtrantia. Admirantur autem & ſuſpiciunt præcipuè vniuerſi, quòd iam mortui ea nunc quoque peragant, quæ viuentes facere ſolebant. Immò verò longè maiora ſunt, & clariora, quæ ab illis, poſtquàm hinc abiere, geſta ſunt. Cùm enim corpora induti inter homines verſabantur, modò ad hos, modò ad illos populos accedebant, & nunc Romanos, nunc Hiſpanos aut Celtas alloquebantur. Poſtquam verò ad illum ſe receperunt à quo miſſi fuerant, omnes illis continuè perfruuntur: non ſolùm Romani, quíque Romanorum iugum amant, & ab illis gubernantur, ſed & Perſæ, & Scythæ, & Maſſagetæ, & Sarmatæ, & Indi, & Æthiopes, atque, vt ſemel dicam, omnes fines terræ. Horum namque ſcripta ſimplicia illa, Græcique nitoris expertia, tum pauca numero & exigua, cunctis hominibus cariſſima ſunt, vobis exceptis, & ſi quis eadem qua & vos incredulitatis nebula offuſus, veritatis iubar inſpicere nolit. Non ſolùm autem Græcæ facundiæ orna-

A ἀειῤῥεομένους, ἐκ τοῦ πόνου ξυνεζευγμένους, καὶ οὐκ ἀβρὸν βιοτεύειν ἀναγκαζομένους. τούτου δὴ εἵνεκα, ἁλιεῦσι καὶ τελώναις ἐκ σκυτοτόμων χρησάμενος ὑπουργοῖς, παρεσκεύαζε τοῖς ἀνθρώποις τὰ σωτήρια καὶ θεῖα μαθήματα· τοὺς μὲν γλώττας αὐτῶν ἃς ἐξ ἀρχῆς ἔλαχον οὐκ ἀμείψας, τὰ δὲ παρ' ἐκείνων δεξάμενος καὶ διαυγῆ τῆς σοφίας νάματα ἀφ' ἑαυτοῦ παρέχεις· πολλαπλάσιον ποιῶν, ὥσπερ ἄν εἴ τις ἑστιάτωρ οἶνον εὐωδίαν καὶ ἡδονὴν καὶ ἄλυσιν προσενέγκῃ τοῖς διψῶσι, κύλιξι καὶ φιάλαις ἐγχέας οὐκ ἀσκημούσαις εἰς κάλλος. ἀλλ' οἱ γε πίνοντες

B ἐπεμφορούμενοι τοῦ νάματος, οὐκ εἰς τὰς κύλικας ἀφορῶντες, ἀλλὰ τὸν οἶνον θαυμάζοντες. τοῦτο πάντες αὐθέκαστοι δρῶντες διατελοῦσι· καὶ τῶν θείων ἀπολαύοντες ῥείθρων, οὐ μόνον οὐ καταγελῶσι τῶν ἀποστόλων τὰς γλώττας, ἀλλὰ καὶ ἄγαν θαυμάζουσιν, ὅτι δὴ λόγων τοσούτων ὄντες ἀμύητοι, καὶ οἱ μὲν ἁλιεύειν παιδόθεν μεμαθηκότες, οἱ δὲ τελωνικοῖς ἐργαστηρίοις προσηρθρωκότες, ἄλλοι δὲ σκυτοτομικῷ μεταχειρισάμενοι τέχνῃ, ἀποφαίνουσιν ἐξαίφνης θείων λογίων διδάσκαλοι, καὶ δωρεαὶ ἐπουρανίων διανομῆς, καὶ σωτῆρες ἀλεξίκακοι, καὶ

C φωστῆρες φαεσιμώτατοι, οὐχ ἑνὸς ἔθνους φωτίζοντες, ἀλλ' ὅσαπερ ὁ ὁρῶμενος ἥλιος. ἀγνοῶ δ' ὅ τι διαφερόντως ἅπαντες καὶ θαυμάζουσιν, ὅτι δὴ καὶ τελοῦσιν ἐπιτελοῦσι, ἅπερ δὴ καὶ πρὸ τοσούτων εἰώθεσαν ἐργάζεσθαι· μᾶλλον δὲ πολλῷ μείζονα καὶ λαμπροτέρα τὰ μυστήρια ἐκδημίας πρὸς ἐκείνων τελούμενα. ἰώμενα μὲν γὰρ μὴ τῶν σωμάτων ἐπολιτεύοντο, νεκροὺς μὲν ἀνίστη τοὺς, νεκροὺς δὲ πρὸ ἐκείνων ἐφοίτων, καὶ ἄλλοτε μὲν Ῥωμαίοις, ἄλλοτε δὲ Ἰσπανοῖς ἢ Κελτοῖς διελέγοντο· ὅπερ δὲ πρὸς ἐκείνων ἐξεδήμησαν ὑφ' ὧν κατεπέμφθησαν, ἅπαντες αὐτὸ

D ἐκτελεσῶς ἀπολαύουσιν, οὐ μόνον Ῥωμαῖοι, καὶ ὅσοι γε τούτων ἀγαπῶσι ζυγόν, καὶ ὑπὸ τούτων ἰθύνονται· ἀλλὰ καὶ Πέρσαι, καὶ Σκύθαι, καὶ Μασσαγέται, καὶ Σαυρομάται, καὶ Ἰνδοὶ, καὶ Αἰθίοπες, καὶ ξυλλήβδην εἰπεῖν, ἅπαντα τῆς οἰκουμένης τὰ τέρματα. τὰ γὰρ δὴ τούτων ξυγγράμματα, ἁπλᾶ γε ὄντα, καὶ τῆς Ἑλληνικῆς γεγυμνωμένα λαμπρότητος, καὶ μὴ δὴ καὶ σμικρὰ καὶ ὀλίγα, πᾶσιν ἀνθρώποις ὅσιν ἀξιέραστα, πλὴν ὑμῶν, καὶ εἴ τις πολυπλησίως τῷ τῆς ἀπιστίας κατακεχυμένῳ ἔχων ἀχλὺν, ἰδεῖν οὐκ ἐθέλοι τῆς ἀληθείας τὸ αἴγλιον. οὐ μόνον δὲ Ἑλληνικῆς ταῦτα κομ-

λείας γεγόμνωται, ἀλλὰ καὶ τῶν πραγμάτων ὧν διδάσκει, τὴν φύσιν οὐ σεμνὴν ἵνα ἔχῃ καὶ περιφανῆ καὶ περίβλεπτον. οὐ γὰρ ὁρωμένῳ τινὰ τοῖς θαυμάζουσιν ὑπιδείκνυσι βασιλείαν, ἀλουργίδι κοσμουμένῳ, καὶ στέμματι λαμπρυνομένῳ, καὶ ταῖς τῶν ἀσπιδοφόρων καὶ δορυφόρων καὶ πλήθει καὶ μεγέθει σεμνυνομένῳ, καὶ τὸν ἔχοντα στρατιὰν, καὶ στρατηγοὺς ἀρίστευσιν ἐν πολέμοις δεδιδαγμένους, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα πολυθρυλλήτους τοὺς κεκτημένους ποιεῖ· ἀλλὰ σπήλαιον, καὶ φάτνῃ, καὶ παρθένον χερνῆτιν, καὶ βρέφος ὑπελέσι σπαργάνοις ἐνειλημένον, καὶ ἐπὶ ἐκείνης ἐρριμμένον τῆς φάτνης, καὶ χωρίον ἄδοξον καὶ σμικρὸν, ἐν ᾧ ταῦτα ἐγένετο· καὶ αὖ πάλιν πενίαν ἀναξηνθέντος τοῦ βρέφους, καὶ πεῖναν καὶ δίψος, καὶ τὸν ἐξ ὁδοιπορείας πόνον. καὶ μετὰ ταῦτα δὲ καὶ παθῶν ἀδόμενον πάθος, ταῖς ὑπὸ κόρης πληγαῖς, ταῖς ὑπὸ νώτου μάστιξι, τὸ ἱκρίον, τοὺς ἥλους, τὸν χολὸν, τὸ ὄξος, τὸν θάνατον. ἀλλ' ὅμως ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα διηγούμενα τὰ τῶν ἀποστόλων ξυγγράμματα, ἔπεισαν ἅπαντας αὐθέντην, ὅτι υἱὸς τοῦ θεοῦ, καὶ θεὸς προαιώνιος, καὶ τῶν ἁπάντων ποιητὴς καὶ δημιουργὸς, ὁ τὴν ἀνθρωπείαν ὑποδὺς φύσιν, καὶ δι' αὐτῆς τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν κατεργασάμενος. καὶ οὐχ ἁπλῶς ἔπεισαν, ἀλλὰ τοσαύτην γε πίστιν τοῖς πλείοσιν ἐνέθηκεν, ὡς ἥδιστα τὸν ὑπὲρ τῆσδε τῆς δογμάτων καταδέξασθαι θάνατον, καὶ τοῖς δρησὶ θηρσὶ κελεύουσιν, ἥκιστα μὲν προέσθαι τὰς γλώττας, προτεῖναι δὲ τὰ νῶτα τοῖς ἑλκύουσι μάστιξιν, καὶ λαμπάσι καὶ ὄνυξι τὰς πλευρὰς, καὶ τοὺς αὐχένας ὑποδῆναι τοῖς ξίφεσι, καὶ ἀποτυμπανισθῆναι προθύμως, καὶ ἀνασκολοπισθῆναι, καὶ μύσαι καὶ ἐμπρησθῆναι, καὶ θηρσὶ ἀγρίοις ἰδεῖν βοινωμένους τὰ σώματα. τοσοῦτον δὲ ἄσβεστον αὐτοῖς ὁ ἀγωνοθέτης ἐδωρήσατο κλέος, καὶ μνήμην νικῶσαν τὸν χρόνου τὴν φύσιν. μοῖραι γὰρ δὴ σῶν ἅπαντα πεφύκασι, τὴν τούτων ἄμοιρον διετήρησε δόξαν. καὶ αἱ μὲν ψυχαὶ τῶν νικηφόρων ψυχαὶ περιπολοῦσι τὸν οὐρανὸν, τοῖς ἀσωμάτοις χορεῖς συγχορεύουσαι. τὰ δὲ σώματα, οὐχ εἷς ἑνὸς καταφυλάττει τάφος ἑκάστου· ἀλλὰ πόλεις καὶ κῶμαι ταῦτα διανέμονται, σωτῆρας καὶ ψυχῶν καὶ σωμάτων, καὶ ἰατροὺς ὀνομάζοντες, καὶ ὡς πολιούχους ἥ-

tu carent illa, sed & rerum quas docent ea est conditio, vt magnificum & illustre nihil habeant. Nec enim visibile aliquod regnum sectatoribus suis proponunt, purpura ornatum, & corona refulgens, scutatorúmque ac stipatorum numero & magnitudine circumseptum, & copiosum habens exercitum, ac duces fortiter in bello se gerentes, alia denique omnia quæ fama illustres possessores suos efficiant: sed speluncam & præsepe, & pauperculam Virginem, & tenui fascia obuolutum infantulum illo in præsepi reclinatum, & oppidum in quo hęc gesta sunt, pusillum & ignobile. Crescentis adhæc infantis paupertatem, & famem, & sitim, & languorem de via. & post hæc passionem ab omnibus decantatam, alapas in maxillam incussas, terga flagris discissa, crucem, clauos, fel, acetum, mortem. Et tamen, cùm hæc & his similia narrent Apostolorum scripta, fidem fecerũt cunctis hominibus, Dei filium, Deúmque ante sæcula genitum, & factorem rerum omnium atque opificem esse, qui humanam assumpsit naturam, per eámque humani generis salutem operatus est. Neque verò simpliciter fidem fecerunt, sed tantam fidem plurimis infixerunt, vt mortem pro his dogmatis libentissimè oppeterent, eáque inficiari iubentibus linguas minimè proderent, sed flagris humeros cedere volentibus, & lampadibus vnguisque latera, & ceruices gladiis supponerent, & tympanis ac fidiculis extenderentur, & palis infigerentur, & flammis exurerentur, & ab immanibus feris laniari corpora sua conspicerent. Qua de causa & immortalem illis gloriam contulit certaminis præses, memoriámque nullo tempore finiendam. Nam cùm cætera omnia corrũpere tempus soleat, horum tamẽ gloriam incorruptam seruauit. Ac generosæ quidem animæ triumphatorum cælum nunc obambulant, & Angelorũ choris intersunt: eorũ verò corpora non singula cuiusque condunt monumenta: sed vrbes & vici hæc inter se partiti, animarum illos seruatores corporúmque medicos appellant, venerantúrq; tanquam vrbium præ-

Martyrum Reliquiæ.

sides atque custodes. & horum apud Deum vniuersorum interuentu diuina per eos munera consequuntur. Sectis eorum corporibus, integra & indiuisa gratia perseuerat. & tenues illæ ac tantillæ reliquiæ integro nullásque in partes dissecto Martyri parem habent virtutem. Quæ enim adstat gratia dona distribuit, & fide supplicantium liberalitatẽ metitur. Vos autem ne hæc quidem adducunt, vt horum Deum laudetis, sed deridetis ac ludibrio habetis honorem qui his passim ab omnibus defertur, & abominandum scelus ducitis ad eorum busta propiùs accedere. Verùm etsi mortales omnes his rebus offenderentur, Græcos certè his succensere non decuit: quorum nempe sunt libamina, & expiationes, & heroes, & semidei, & homines in Deos relati. Herculem namque hominem natum, Alcmenæ & Amphitryonis filium, Deum, vt ipsis visum est, renunciarunt, Diisque aliis adnumerarunt. Quòd autem & Plato illum Amphitryonis filium fuisse nouerit, non Iouis, ipsummet audite in Theæteto sic loquentem: *Quinetiam quando quis stirpem quinque & viginti maiorum dinumerat, & in Amphitryonis filium Herculem originem refert, indigna memoratu res illi videtur. Quòd enim ille iam inde ab Hercule quintus & vigesimus talis est, cùm talem fortuna fecerit, etiamsi quinquagesimus ab eo sit ridet, tanquam eos, qui reputare & abigere insanæ mentis vanitatem non possint.* Rhetor quoque Isocrates sic ait: *Iupiter enim, cùm Herculem ac Tantalum genuisset, vt est in fabulis, passímque ab omnibus creditur.* Hoc pacto irridebant, qui perspicere poterant qualia essent quæ alij fabulis commendabant. Et tamen homo ille cùm esset, atque Eurystheo seruire cogeretur, & templa illi & aras excitarunt, & sacrificia obtulerunt, & dies festos dicarunt, non Spartiatæ soli & Athenienses, sed Græcia vniuersa, & Europæ pars plurima. Sed & in Asiam quoque penetrauit erroris huius pestilentia. Nam & apud Tyrum, & aliis in vrbibus, plurima & maxima Herculi templa condiderunt, nec annuos solùm conuentus instituerunt, sed triennalibus etiam certaminibus ho-

A μῶσι δὲ φύλακας· καὶ χρώμενοι προσβυτῶν τοὺς τῶν ὅλων διακόπτω, ἀφ' τούτων ταῖς θείας κομίζονται δωρέας· καὶ μεμιαθέντος τοῦ σώματος, ἀμέτοχος ἡ χάρις μεμένηκε. δὲ ὅ σμικρὸν ἐκεῖνο δὲ βραχύτατον λείψανον, τῷ ἴσην ἔχει δύναμιν τοῖς μηδαμῆ μηδαμῶς ἀφανισθέντι μάρτυσι. ἡ γὰρ ἐπιδοθεῖσα χάρις ἀφανίζει τὰ δῶρα, τῇ πίστει τῶν προσιόντων τῷ φιλοτιμίᾳ μέτρουσα. ὑμᾶς δὲ οὐδὲ ταῦτα πείθει τὸν τούτων ὑμνῆσαι θεόν· ἀλλὰ γελᾶτε καὶ κωμῳδεῖτε τὸ τούτοις παρὰ

B πάντων προσφερόμενον γέρας, καὶ μῦσος ὑπολαμβάνετε τὸ πελάζειν τοῖς τάφοις. Εἰ δὲ καὶ πάντες ἄθεοι τούτοις προσέπαιζον, ἀλλ' οὐκ Ἕλλησι μόνοις νεμεσᾶν τοῖς οὕτω δρωμένοις ἔδει· τούτων γάρ τοι αἱ χοαί, καὶ τὰ ἐναγίσματα, δὲ οἱ ἥρωες, καὶ οἱ ἡμίθεοι, δὲ οἱ θεοποιούμενοι ἄθεοι. δὲ γὰρ τὸν Ἡρακλέα, ἄθεον γεγονότα, καὶ Ἀλκμήνης παῖδα δὲ Ἀμφιτρύωνος, δὲ θεὸν ἀπέφηναν ὡς ἐνόμισαν, δὲ τοῖς ἄλλοις θεοῖς ξυνηρίθμησαν. ὅτι δὲ δὲ ὁ Πλάτων Ἀμφιτρύωνος

C αὐτὸν οἶδεν υἱόν, δὲ οὐ τοῦ Διός, ἀκούσατε δὴ αὐτοῦ ἐν τῷ Θεαιτήτῳ λέγοντος· Ἀλλ' ὅτι πέντε εἴκοσι καταλόγῳ προγόνων ἐμνημονεύθων, καὶ ἀναφερόντων εἰς Ἡρακλέα τὸν Ἀμφιτρύωνος, ἄτοπα αὐτῷ καταφαίνεται τῆς σμικρολογίας· ὅτι δὲ ὁ ἀπ' Ἀμφιτρύωνος εἰς τὸ αὖθις πέμπτος καὶ εἰκοστὸς ἰὼν, οἷα ξυνέβαινεν αὐτῷ τύχη, δὲ ὁ πεντηκοστὸς ἀπ' αὐτοῦ γελᾷ, οὐ δυναμένων λογίζεσθαί τε δὲ χαυνότητα ἀνοήτου ψυχῆς ἀπαλλάττειν. καὶ

D Ἰσοκράτης δὲ ὁ ῥήτωρ ὧδε φησί. Ζεὺς γὰρ Ἡρακλέα καὶ Ταντάλον γεννήσας, ὡς οἱ μῦθοι λέγουσι, καὶ πάντες πιστεύουσι. οὕτως ἐλέγχων οἱ ξυνορᾶν ἱκανοὶ τὰ παρ' αὐτῶν μυθολογούμενα. Ἀλλ' ὅμως ἀθέσπιν γε ὄντι, δὲ Εὐρυσθεῖ δουλεύειν ἠναγκασμένῳ, καὶ νεὼς ἐδείμαντο, δὲ βωμοὶ ἐδομήσαντο, δὲ θυσίαις ἐτίμησαν, καὶ ἑορτὰς ἀπεκλήρωσαν, οὐ Σπαρτιάται μόνοι, δὲ Ἀθηναῖοι, ἀλλὰ δὲ ξύμπασα ἡ Ἑλλὰς, δὲ τῆς Εὐρώπης τὰ πλέω. διέβη δὲ καὶ εἰς τὴν Ἀσίαν ἡ ἐξαπάτης δαίμων· καὶ γὰρ καὶ ἐν Τύρῳ, καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι, παμπόλλοις καὶ μεγίστοις αὐτῷ σηκοὶ ᾠκοδόμηνται. καὶ οὐ μόνον ἐτησίους ἀπέφηναν πανηγύρεις, ἀλλὰ δὲ πενταετηρικοῖς ἀγῶσιν ἐπι-

μησμν. Ϛ ταῦτα γε, ἄνδρα εἰδότες, Ϛ ἄνδρα οὐ σώφρονα, οὐδὲ φιλοσοφίαν ἠγαπηκότα, ἀλλ' ἀκολασίας καὶ λαγνείας ζωγρηκότα. ἵνα γὰρ τἄλλα ἅπαντα μηδὲν ἀκριβολογῶμαι παρῶ, φασὶν αὐτὸν ἐν μιᾷ νυκτὶ πεντήκοντα παρθένοις, τὸν τεῖτον καὶ δέκατον ἴσως ἀγωνισάμενον ἆθλον. ἀπέχρη δὲ καὶ τοῦτο δηλῶσαι πᾶσιν τὸν τοῦ βίου προαίρεσιν. Ϛ μὴν καὶ τοῦ βίου ὁ τέλος ἐφ' τοιαύτῃ ἀκρασίᾳ περὶ τῆς ὥρας ἐπέμεινεν. ὁμόζυγα γὰρ ἔχων τὴν Δηϊάνειραν, ἐρασθεὶς μὲν ἄλλης δ' ἔρωτα, ὑπὸ δὲ τῆς προτέρας πρὸς γάμον ἐπεβουλεύθη. ἐρωτικὸν γὰρ αὐτῇ καταβρυάσασα φάρμακον, ᾧ χρίσασα τὸν ἀνδρὸς τὸν χιτῶνα, πέπομφεν ἠτιμότη· καὶ ἤλπισέ γε ἀγρεύσειν πρὸς ἑαυτὴν, διημάρτε ὧν ἤλπισεν. ἐκθερμαίνων γὰρ ὁ φάρμακον τὸν Ἡρακλέους ὁ σῶμα, παγχαλέπῳ περιέβαλε νόσῳ. ὁ δὲ ἀλγυνόμενος, καὶ μὴ φέρων τὸ πάθος, πυρὰν ἅψας, καὶ ἑαυτὸν γε καθεὶς, τοῦ βίου τὸ τέλος ἐδέξατο· ἀξιά γε· οὐ γὰρ τῆς ποιητοῦ τὰ τοῦ πρὸς ὑμῶν ποιηθέντος ἐπιτηδεύματα. ἀλλ' ὅμως καὶ ταῦτα εἰδότες ταῦτα γὰρ τὰ παλαιὰ διδάσκει ξυγγράμματα· οὐδὲν ἧττον κἀκεῖνον σωτῆρα καὶ ἀλεξίκακον προσηγόρευον, Ϛ ὁ Ἡρακλῆς ἄναξ τοῖς λόγοις προέκειτον. καὶ ὑμεῖς δὲ ὡσαύτως τοῖς τοιούτοις σεμνύεσθε λόγοις, ἀποχρῶν εἰς παιδείας ἡγούμενοι προφάνειαν, ὁ τὰ τοιαῦτα ἐπιλέγειν ῥηματίσκια. καὶ τὸν Ἀσκληπιὸν δὲ φησὶν Ἀπολλόδωρος, τοῦ μὲν εἶναι Ἀρσινόης εἶναι υἱὸν, τοῦ δὲ ἄλλοις Κορωνίδος, λάθρᾳ μὲν Ἀπόλλωνι ξυελθεῖν βιαθείσης, κυησάσης δὲ τὸ τεκούσης, καὶ ἐκθεμένης ὁ βρέφος. τοῦτο ἱκνευμένας εἶναι ἀνεύρεσιν ὑπὸ κυνὸς προφόμενον, λαβεῖν, Ϛ κομίσαι λέγει Χείρωνι τῷ Κενταύρῳ· εἶτα ἐκεῖ τραφῆναί τε τὸ ἀσκηθῆναι τὸ ἰατρικὸ ἐπιτήμιον. ὃν Τρίκκη δὲ πρῶτον Ϛ Ἐπιδαύρῳ δοῦναι πεῖραν τῆς τέχνης. οὕτω δὲ ἄκρως, φησὶν, ἐπαιδεύθη, τὸ μάλα γε σπουδαίως, ὡς μὴ μόνοις τοῖς ἀῤῥωστοῦσιν ἰᾶσθαι, ἀλλὰ Ϛ τινας τῶν τελευτηκότων ἐγείρειν πειρᾶσθαι. διὸ δὴ τὸν τερπικέραυνον χαλεπήναντα, πρηστῆρι βαλεῖν, τὸ ἐξαγαγεῖν τοῦ ζωῆς. τοιγαροῦν τὸ ὅδε ἀνθρωπος ἰὼν, ὅ τοῖς ἀγ-

A norarunt, tametsi mortalem fuisse hominem scirent, & hominem, nec temperatum, nec sapientiæ amatorem, sed qui vitam in lasciuia & libidine transegisset. Vt enim cetera illius flagitia omittam, ferũt illum nocte vna quinquaginta virginibus stuprum intulisse, ac tertiumdecimum fortasse hoc certamen obiisse. Satis autem vel hoc sufficit ad totam eius vitam moréque testandos. Adde quòd ex hac incontinentia finem sibi vitæ ante tempus aduocauit. Vxorem enim cùm haberet Deianiram, B alterius captus amoribus, insidias à priore præter eius animi sententiam pertulit. Nam cùm hæc amatorium pharmacũ parauisset, eóq; viri tunicam perunxisset, posceuti hanc viro transmisit, & eũ sic ad se pelliciendũ fata, spe sua excidit. Corpus enim Herculis concalefaciens venenum, grauissimo illum morbo implicuit. Is autem dolore correptus, ac cruciatus impatiens, in extructam pyram se ipsum coniecit, dignúmque anteacta vita finem inuenit. Neque enim ea fuerunt eius studia, quibus à vestris Deus fieri mereretur. At tamen licèt hæc illi non ignorarent, C (vt quæ antiquis monumentis sunt prodita,) nihilo seciùs Herculem seruatorem, ac depulsorem malorum appellabant, & *Hercules rex* interloquendum exclamabant, & vos similiter istiusmodi verbis gloriamini, ad eruditionis specimen sufficere existimantes, si crebrò eiusmodi verbula vsurpetis. Sed & Æsculapium tradit Apollodorus, iuxta quosdam filium esse Arsinoes, aliorum verò sententia Coronidis, quæ clandestino violentóque Apollinis congressu prægnans effecta, editum infantem exposuisse dicitur. Hunc verò venatores, casu repertum, raptúmque D ab altricis canis vberibus, ad Chironem Centaurum detulisse: ibíque enutritum, & arte medica institutum, apud Triccam & Epidaurum primum artis specimen edidisse. Tãta verò diligentia, tantóque studio edoctum dicit, vt non ægrotos solùm, sed quosdam etiam à mortuis excitare conatus sit, eóque indignatum Iouem, fulmine traiectum de medio sustuliisse. Fuit igitur hic quoque mortalis homo, & si non more

cæterorum hominum educatus, sed à cane primùm altus, venatorúmque misericordia seruatus, non diuina sapientia docente medendi peritiam adeptus, sed à Chirone Centauro eruditus. Idem verò Chiron Achillis quoque præceptor fuit. Vnde constat ambos iisdem temporibus floruisse, aut paulo maiorem Achille hunc fuisse: quippè qui cum Argonautis nauigarit, cuiúsque filius Machaon cum Achille militarit. Porrò & fulmen illud & combustio morti obnoxiam naturam demonstrant. Et tamen sic natum hominẽ, vt dictum est, seruatúmq;, & sic enutritum, & combustum, Diis aliis aggregarunt, & delubra dedicarunt, & aras consecrarunt, ac libaminibus, & victimarum nidore vos, olim quidẽ palàm & apertè, nunc fortasse in occulto clàm colitis, eiúsque simulacra honore diuino digna censetis: & implicitum illum draconem demiramini, medicæq; artis symbolum id esse affirmatis, quòd sicut serpens senium deponit, sic ægros morbis medicina liberat. Quòd autem Homeri tempestate nondum relatus in Deos ille fuerit, poëta ipse testatur, qui Martis vulnerum curatorem, non Æsculapium, sed Pæonem inducit. decuit enim eius generis Deos, & vulnera habere, & Medicos. Machaonem quoque nec Dei filium esse dicit, nec semidei, sed Medici. Sic enim ait:

Hæc homini pater est Æsculapius, arte medendi
Clarus.

Dionysum præterea & Homerus, & Euripides, & alij plurimi Semele natum affirmant. Semele autem Cadmi fuit filia. Et tamen hic quoque diuino honore affectus est, quamquam mollis, & effeminatus, & semiuir. Quippe qui opem laturis mercedem pollicitus est, non aurum, vel argentum, sed corporis sui contumeliam: atque execrandi promissi tam certus fuit exhibitor, vt iis qui auxilio fuerãt vita functis priusquam probrosam illam mercedẽ reciperent, aliam implẽdæ fidei rationem excogitarit. Taceo ficulnũ pudendũ, quæque circa illud peragebãtur. Pudet enim ea referre, quorũ causa solemnes à Græcis conuentus

A λοις ἀνθρώποις ὁμοπλησίως τραφεὶς, ἀλλὰ καὶ ὑπό κυνὸς τῆς ἀγρίας ἀπολαύσας ἀναιρέσεως, καὶ τῶν θηρευόντων οἴκτου ἀμοιρήσας, καὶ οὐκ ἐκ θείας σοφίας καὶ ἐπιστήμης τὸ ἰατρεύειν ἔχων, ἀλλὰ παρὰ Χείρωνος τοῦδε τοῦ τέχνῃ ἐκπαιδευθείς. ἦν δὲ ὁ Χείρων καὶ Ἀχιλλέως ἐκθρέπτης παιδευτής. ὅθεν δηλονότι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐγεγόνει, ἢ μικρῷ νεώτερος ἦν τοῦ Ἀχιλλέως πρεσβύτερος, ἐπειδὴ καὶ τοῖς Ἀργοναύταις ξυνέπλευσε· καὶ ὁ τούτου γε παῖς ὁ Μαχάων, ξυνεπολέμησεν Ἀχιλλεῖ. καὶ ὁ κεραυνὸς δὲ, καὶ ὁ θρόμβος ἐμπρησμὸς, δηλοῖ τῆς φύσεως τὸ ὑπήκοον. ἀλλὰ καὶ οὕτω γε φωτὰ ὡς εἴρηται, καὶ σωθέντα γε καὶ τραφέντα καὶ ἐμπρησθέντα, τοῖς ἄλλοις θεοῖς κατελέξαν, καὶ τεμένη δὲ καθιδρύσαμεν, καὶ καθιέρωσαν βωμοὺς, καὶ λοιβῇ καὶ κνίσῃ, πάλαι μὲ τοιφανῶς, νεωὶ δὲ ἴσως ὑπὸ τοῦδε τοῦτο γεγάρετε, καὶ τὰ τούτου ἀγάλματα θείας ἠξιώσατε τιμῆς, καὶ τὸν ὀφειλημένον αὐτῷ θαυμάζετε δράκοντα, καὶ ξύμβολον εἶναι τῆς ἰατρικῆς φατέ· ὅτι καθάπερ ὄφις ἀποδύεται τὸ γῆρας, οὕτως ἡ ἰατρικὴ τὰ νόσων ἐλευθεροῖ. ὅτι δὲ τὴν Ὁμήρου χρόνων οὐδέπω οὔπω τῆς θεοποιΐας τετυχήκει, μάρτυς ὁ ποιητὴς, οὐ τὸν Ἀσκληπιὸν, ἀλλὰ τὸν Παιήονα, δείξας τὰ τῷ Ἄρεος θεραπεύσαντα τραύματα. δεῖ γὰρ τοιούτοις τοὺς θεοὺς καὶ τραύματα ἔχειν καὶ ἰατροὺς. καὶ τὸν Μαχάονα δὲ, οὐ θεοῦ λέγει υἱὸν, οὐδὲ ἡμιθέου, ἀλλ' ἰατροῦ. ἔφη γὰρ,

Φῶτ' Ἀσκληπιοῦ υἱὸν ἀμύμονος ἰητῆρος.

καὶ τὸν Διόνυσον δὲ Σεμέλης υἱὸν γεγωνῆσθαι, καὶ Ὅμηρος ἔφη, καὶ Εὐριπίδης, καὶ ἄλλοι πλῆθοι. Σεμέλη δὲ Κάδμου θυγάτηρ. ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτος θείας ἠξιώθη τιμῆς· καὶ ταῦτα μαλακὸς ὢν, καὶ θηλυδρίας, καὶ ἀνδρόγυνος. καὶ γὰρ τοῖς ὑπισχνουμένοις μισθὸν ἐπῆγετο δώσειν, οὐ χρυσὸν, ἢ ἄργυρον, ἀλλὰ τὴν ὕβριν τοῦ σώματος· καὶ οὕτως ἐπὶ τὴν βδελυρὰν ἐκείνην ἐπῳάσεσιν ἐλκύετο φιλαλήθης, ὡς τοὺς βεβοηθηκότων τετελευτηκότων πρὶν ἢ δέξασθαι τὸν πολυθρύλλητον ἐκφυγεῖν μισθὸν, ἑτέρους ὑπενοήσας τοὺς ἐπαγγελίας ἐκπλήρωσιν. ἐπιστῶ δὲ σύκινον πέος, καὶ τὰ ὑπὲ τούτου τελούμενα. αἰσχύνομαι γὰρ λέγειν, ἐφ' οἷς ἐπάνηγύριζον Ελ-